

TÜRK KÜLTÜRÜ
İNCELEMELERİ
D e r g i s i

The Journal of Turkish Cultural Studies

40

YAVUZ SULTAN SELİM
Ö Z E L S A Y I S I

Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi

Kültür Ocağı Vakfı (KOCAV) kuruluşu olan
KOCAV Yayıncılık Tanıtım, Araştırma, Eğitim Hizmetleri Ltd. Şti. yayımdır.

Yayın Türü

İlmî ve Edebî

Dizgi-Mizanpaj

Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi Dizgi Servisi

Baskı-Cilt

Çalış Ofset

Davutpaşa Caddesi No: 8

Topkapı/İstanbul

Sertifika No: 12107

Kapak Tasarım

Minyatür Ajans

ISSN 1302-4787

Yönetim Yeri/Address for Correspondence

Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi

Süleymaniye Mah. Avnipaşa Sokak, Nr. 5

0089894 Fatih/İstanbul-TÜRKİYE

Tel: (0212) 519 99 70-1

Belgegeçer: (0212) 519 99 72

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK

Teknik Sorumlu

Doç. Dr. Recep AHISHALI

ahishali@marmara.edu.tr

Tanıtım Sorumlusu

Dr. Nusret GEDİK

nusret.gedik@marmara.edu.tr

Abone İşleri/Subscribtion

Dr. Öğr. Üyesi Nursel UYANIKER

nuyaniker@marmara.edu.tr

İbrahim BİZ

ibrahimbiz@hotmail.com

© *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*

Dergimizdeki yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.

Yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

Sayı/Issue: 40 • 2019 BAHAR/SPRING

TÜRK KÜLTÜRÜ

İNCELEMELERİ

D e r g i s i

The Journal of Turkish Cultural Studies

40

HAKEMLİ VE ULUSLAR ARASI DERGİ

BU SAYININ EDİTÖRLERİ/EDITORS OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK
noztoprak@fsm.edu.tr

Prof. Dr. Davut HUT
davuthut@marmara.edu.tr

Doç. Dr. Ümran AY
umran.ay@gmail.com

Doç. Dr. Uğur DEMİR
ugur1768@gmail.com

Bu dergi

MLA International Bibliography,
Turkologischer Anzeiger

isimli uluslar arası indeksler

ve

ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı
tarafından taranmaktadır

KOCAV
İstanbul 2019

KOCAV Adına sahibi

Dr. Ali ÜREY

aliurey@kocav.org.tr

EDİTÖRLER/EDITORS

Genel/Editor-in-chief

Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK

noztoprak@fsm.edu.tr

Tarih/History

Prof. Dr. Davut HUT
davuthut@marmara.edu.tr

Edebiyat/Literature

Doç. Dr. Ümran AY
umran.ay@gmail.com

SEKRETERLER/SEKRETARIES

Tarih/History

Doç. Dr. Uğur DEMİR
ugur1768@gmail.com

Edebiyat/Literature

Dr. Öğr. Üyesi Nursel UYANIKER
nuyaniker@marmara.edu.tr

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Ali AKYILDIZ (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Erhan AFYONCU (Milli Savunma Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih ANDI (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Prof. Dr. Feridun EMECEN (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülay Öğün BEZER (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Günay KUT (Boğaziçi Üniversitesi)
Prof. Dr. Haluk DURSUN (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayati DEVELİ (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. İlber ORTAYLI (Galatasaray Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal BEYDİLLİ (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan BİLGİN (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Sebahat DENİZ (Marmara Üniversitesi)

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Ahmet KANLIDERE Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN
Prof. Dr. Cemal YILDIZ Prof. Dr. Mustafa S. KÜÇÜKAŞCI
Prof. Dr. Cengiz TOMAR Prof. Dr. Muzaffer DOĞAN
Prof. Dr. Davut HUT Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ
Prof. Dr. Emel KEFELİ Prof. Dr. Ömer ZÜLFE
Prof. Dr. Hakan TAŞ Prof. Dr. Üzeyir ASLAN
Prof. Dr. Hasan AKAY Prof. Dr. Yüksel ÇELİK
Prof. Dr. Mehmet AÇA Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN
Prof. Dr. Muhammet GÜR Doç. Dr. Murat ULUSKAN
Doç. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ Doç. Dr. Recep AHISHALI
Doç. Dr. Ali SATAN Doç. Dr. Uğur DEMİR
Doç. Dr. Hanefi BOSTAN Doç. Dr. Ümran AY
Doç. Dr. Murat ELMALI Dr. Öğr. Üyesi Nursel UYANIKER

İNGİLİZCE SORUMLULARI

Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ
Zeynep AĞDAŞ

ANA DİLİ SORUMLULARI

Dr. Nusret GEDİK
Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin AYÇİÇEĞİ

YURT DIŞI TEMSİLCİLERİ/CORRESPONDENTS ABROAD

A B D / U S A

Walter G. ANDREWS
2908 131st Pl. NE
Bellevue, WA 98005 USA

AZERBAYCAN/AZERBAJIAN

Seadet ŐIHIYEVA
Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Hüseyn Cavid Caddesi No: 31
Azerbaycan, Bakü
shikhiyevs@gmail.com

İRAN/IRAN

Pervin Godsizad
Bünyâd-ı Dairetü'l-Maârif-i İslamî
Hıyâbân-ı Filistin Cenubî, No: 382
e-mail: g.pary@yahoo.com

İ S K O Ç Y A / S C O T L A N D

Dr. Christopher FERRARD
8 Dublin Street EH 1 3 PP
Edinburgh/SCOTLAND
e-mail: ferrard@aol.com

J A P O N Y A / J A P A N

Dr. Nobuo MISAWA
TOYO University Department of Socio-Culture System
2-11-10, Oka, Asaka-shi
SAITAMA 35-0007 JAPAN
e-mail: misawa@toyonet.toyo.ac.jp

K I B R İ S / C Y P R U S

Nejat SEFERCİOĞLU
Girne Amerikan Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği
Girne/KKTC Mersin 10 TR
e-mail: msefercioglu@gau.edu.tr

K I R G I Z İ S T A N / K Y R G Y Z S T A N

Döölötbek SAPARALİEV
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Kırgızistan Bişkek
Tinçtik köçüsü, 56
720000 KIRGIZİSTAN

K U V E Y T / K U W A I T

Dr. Faisal ALKANDARI
Kuwait University
History Dept.
KUWAIT
e-mail: falkandari@yahoo.com

M A C A R İ S T A N / H U N G A R Y

Prof. Dr. Géza DÁVÍD
ELTE Török Filológiai Tanszék
Budapest
Muzeum krt, 4/D
H-1088 HUNGARY
e-mail: davidgeza@hotmail.com

S U U D İ A R A B İ S T A N / S A U D I A R A B I A

Dr. Mohammad M. Al-QURAINI
P.O. Box. 5074 Pin Code 31982
Al-Hassa/S. ARABIA

Y U N A N İ S T A N / G R E E C E

Prof. Dr. Evangelia BALTA
Fondation Nationale de la Recherche Scientifique
48 av. Vass. Constantinou
11635 Athènes-GREECE
e-mail: evabalta@eie.gr

S u n u Ő

Yavuz Sultan Selim'in 1512-1520 yılları arasındaki sekiz yıllık saltanatı, Osmanlı İmparatorluğu'nun 600 yılı aşkın tarihi göz önünde bulundurulduğunda oldukça kısa sayılabilecek bir dönemdir. Buna mukabil bu dönemdeki icraatlar bütün Osmanlı tarihine yön vermiş ve günümüzde de yön vermeye devam etmektedir. Bu nedenle Yavuz Sultan Selim, mazideki bir "sahibkırân" değil, hem ülkemizin hem İslâm dünyasının hem de dünya tarihinin mazisini olduğu kadar Şu anını ve istikbalini şekillendiren bir isimdir. Böylesine önemli bir isim olmasına mukabil, onunla ilgili yapılan ilmi çalışmaların azlığı ise Şaşkınlık ve üzüntü verici bir durumdur.

Yavuz Sultan Selim, sekiz yıllık saltanatına birçok ilki ve önemli icraatı sığdırabilen, Osmanlı padişahları arasında "sahibkırân" ve "İskender-i sâni" lakaplarını almaya en fazla layık görülen sultandır. Bu sultanın dünyasının oluşmasında bizzat Hz. Peygamber tarafından "kutlu komutan" olarak tebşir edilen ve çağ açıp çağ kapayan, bütün Türk tarihinin en büyük hükümdarlarından Fatih Sultan Mehmed (1451-1481)'in müstesna bir yerinin olması manidardır. Her ne kadar Yavuz Sultan Selim, dedesi Fatih'in yanında kısa bir süre bulunmuş olsa da, bu kısacık zaman dilimi onun dünyasında kesinlikle bir kırılma noktası olmuştur. Şehzade Selim on yaşında iken, 1480 yılında diğer kardeşleriyle birlikte sünnet olmak üzere Amasya'dan İstanbul'a getirilmiş ve burada dedesi Fatih ile konuşma imkânı bulabilmiştir. Bir konuşma esnasında Fatih'in torunlarına kendisini mi babalarını mı çok sevdiklerini sorduğunda Şehzade Selim, kendisini sevdiği cevabını vermiş ve bu cevap üzerine İstanbul fatihinin Selim'e olan muhabbeti daha da artmıştır. Şehzade Selim'in dedesi ile uzun bir süre bir arada bulunamadığı doğrudur fakat bu birliktelik Selim'in ufkunu yüceltmeye yetmiştir. Onunla birlikte olduğu anlar hatırından hiç çıkmamıştır. Nitekim Hasan Can, Fatih Sultan Mehmed'in portrelerinden birini inceleyen Yavuz Sultan Selim'in Şunları söylediğini nakleder: "*Merhûm Sultân Mehmed hazretlerini tasvir etmek istemiş*

ancak benzetememiş. Merhûm bizi çocukluğumuzda mübârek dizleri üstüne almışlardır. Sûret-i şerîfleri hayâlimdedir. Doğan burunlu idiler, bu nakkaş tamamca benzetememiş”.

Yavuz Sultan Selim’in dünyasının oluşmasında ikinci önemli dönüm noktası 1487-1510 yılları arasında yaklaşık 24 sene Trabzon’da sancakbeyi olarak görev almasıdır. Şehzade Selim, bu süre zarfında, bölgenin coğrafi ve siyasi özelliklerinin etkisiyle adeta “Yavuz”laşmıştır. Hem payitahta uzak olması hem de büyük şehzade olmaması sebebiyle tahtın güçlü adayları arasında yer almamasına rağmen Trabzon’daki yılları ona saltanata giden yolları hazırladı. Zira Selim, Trabzon’da iken Safevi tehlikesine şahsi inisiyatif olarak karşı durmasını bildi. Bu sayede İstanbul halkı tarafından “Yürü Sultan Selim, meydan senindir” denilerek beklenen bir isme dönüştü. Bu beklenti o kadar yüksek bir baskı oluşturdu ki, babası II. Bayezid ile girdiği askeri mücadeleyi kaybetmesine rağmen tahta çıkmayı başardı. Bu hadise bütün Osmanlı tarihinde bir ilkti ve Şehzade Selim, yavuzluğu sayesinde 24 Nisan 1512’de cülus etti.

1512-1520 yılları arasındaki sekiz yıllık saltanat süresinde hiç durmadı. Önce arûs-ı saltanat (saltanat gelini)’in tek damadı olur anlayışıyla saltanat ortaklarını bertaraf etti. Daha sonra bütün İslâm tarihinin Fatimîler’den sonraki ikinci büyük siyasi bölünmesine ve krizine sebep olan Safevi tehlikesine Çaldıran zaferinde (1514) büyük bir darbe vurarak Anadolu’nun şiileşmesinin önünü aldı. Ardından Memlükler’e son verdi ve İslâm dünyasının fiili halifesi oldu. “Hâdimü’l-Haremeyni’ş-şerîfeyn” unvanını kullanan ilk Osmanlı sultanı olarak tarihe geçti.

Yavuz Sultan Selim’in gözden kaçan bir yönü de şair olmasıdır. O, güneş gibi küfür karanlığını dünyadan kaldırmış ve perişan, dağınık gönülleri toplamak için bir yerde eğlenmeden seferden sefere dönüp durmuştur. Böylece o Sultanlık sancağını dokuz felekten yukarı çıkarmış, cihan padişahı olmuş, ancak aşk padişahlığını cihan padişahlığına tercih ederek Osmanlı topraklarına kattığı yerlerin halkının gönlünü de lisan kılıcıyla fethetmiştir. Onun Türkçe ve Farsça şiirleri, padişahın sözü olmanın ötesinde sözlerin padişahı olduğunun göstergesidir.

Dünya tarihine yön veren, bütün mücadelelerden zaferle çıkarak sahibkırın-ı âlem ve İskender-i zaman olduğunu ispat eden Yavuz Sultan Selim’in

bu âlemdeki mücadelesi, 21 Eylül 1520 Cuma akşamı yani kutlu bir günde “Merdüm-i dideme bilmem ne füsûn itdi felek/Giryemi kıldı füzûn eşkümü hûn itdi felek” diyerek sona erdi. Vefat ettiğinde daha elli yaşındaydı ve hâlâ hayata geçirmeye çalıştığı birçok projesi vardı. Ömrü de saltanatı da kısa olan Yavuz Sultan Selim’in hayatını en iyi herhalde İbn Kemal’in şu mısraları tarif eder: “Şems-i asr idi asrda şemsün/Zıllı memdûd olur zamânı kasîr”.

Kemalpaşazâde’nin tarif ettiği üzere ömrü ikinci güneşi kadar kısa ama gölgesi de o kadar uzun olan yani tesiri günümüze kadar ulaşan Yavuz Sultan Selim’in dönemi ve hayatı hakkında yapılması gereken daha çok şey vardır. Elinizdeki çalışma da bu ihtiyaca cevap vermek üzere hazırlanmıştır. Dergimizin bu özel sayısında Hanefi Bostan, arşiv belgelerine ve ana kaynaklara istinaden Yavuz Sultan Selim’in şehzadelik yılları ve saltanat mücadelesini ayrıntılı bir yazı ile ele aldı. Uğur Demir tarafından kaleme alınan yazı da ise Yavuz devrinin en önemli tartışma konularından hilafetin devri meselesi incelendi ve bu konuyla ilgili bir literatür değerlendirmesi yapıldı. Erhan Afyoncu ve Uğur Demir’in hazırladıkları makalede ise mukaddes emanetlerin ne zaman ve nasıl İstanbul’a getirildiği incelendi. Ahmet Kartal, Yavuz Sultan Selim dönemi kültür ve edebiyatını ele aldı ve sultanın şair dostlarını tanıttı. M.Fatih Köksal, Selim’in Türkçe şiirlerini araştırdı ve titiz bir çalışmayla onun şiirlerini diğerlerinden ayırdı. Beyza Terzi ve Seda Aydın, Farsça Divanı üzerine yazılan “Destâvîz-i Dâniş” adlı Türkçe şerhi tanıttı. Ümran Ay ve Yılmaz Top ona sunulan şiirleri tespit etti ve böylece şairlerin gözünden Yavuz Sultan Selim’i görmemizi sağladılar. Beyza Terzi onun şiir anlayışını ortaya koymaya çalıştı. Bünyamin Ayçiçeği ise Kemâlpaşazâde’nin meşhur Yavuz mersiyesine Tahir Olgun’un yazdığı şerhi gün yüzüne çıkardı. Nusret Gedik, Yavuzla birlikte Mısır seferine katılan şair Taliî’nin Mısır kasidesini tanıttı. Seda Aydın, sultan bir şair olarak onun farkını şiirlerin dilinden bize sundu. Zeki Taştan, onun Türk romanındaki aksini kaleme aldı. Necmettin Özmen, Türk tiyatrosundaki izlerini sürdürdü. Haluk Öner, “Perdedeki Sultan” tiyatrosundaki Yavuz’u tanıttı. Mesut Aytekin ise Yavuz Sultan Selim’i perdeye aksettiren filmleri değerlendirdi.

Değerli okuyucu,

Elinizdeki bu özel sayı ile hem mülkün hem de sözün padişahı olan Yavuz Sultan Selim'in hayatı ve mücadelesiyle ilgili birçok yeni bilginin ilim dünyasına kazandırılmasının yanında, onun yeniden hatırlanmasına vesile olacağı ümidindeyiz. Zira fikirleri, devlet adamlığı ve mücadeleci kişiliği ile Yavuz, başta Türk gençleri olmak üzere İslam gençliğinin tanınması ve örnek alması gereken bir Türk büyüğüdür.

Bu vesileyle yazılarıyla katkıda bulunan yazarlarımıza; makaleleri gözden geçirerek birikimlerini yazarlarla ve dergimizle paylaşan hakemlerimize; böyle bir sayı hazırlama fikrinden itibaren elinize ulaşıncaya kadar ki sürede yazar ve hakemlerle sürekli irtibat halinde çalışan şahsımın dışında bu sayının editörleri Prof. Dr. Davut Hut, Doç. Dr. Ümran Ay, Doç. Dr. Uğur Demir'e, büyük bir özveri ile derginin teknik işlerini gerçekleştiren Doç. Dr. Recep Ahışalı'ya, sekreter Dr. Nursel Uyanıker'e, derginin indeks ve tanıtım sorumlusu Dr. Nusret Gedik'e, yabancı dil sorumlusu Zeynep Öz'e; derginin elinize ulaşmasında hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan Kültür Ocağı Vakfı'nın değerli başkanı Dr. Ali Ürey'e, vakıf müdürü İbrahim Biz'e, mütevelli heyetine; son olarak bu sayının elinize geçmesinde herkesten fazla katkısı olan editörlerimizden Ümran Ay'a hassaten gönülden teşekkür ediyorum.

Vefatının 500. yıldönümüne bir yıl kala onu karşılamak üzere hazırlanmış olan "Yavuz Sultan Selim Özel Sayısı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*'nin Türk Milletine armağanıdır.

Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK

27.03.2019 Üsküdar

İÇİNDEKİLER

Tarih

M. Haneî BOSTAN

Yavuz Sultan Selim'in Şehzâdelik Dönemi (1487-1512) / Principality
Period of Selim I (1487-1512) 1-86

Uğur DEMİR

Hilafetin Osmanlıya Devri Meselesi ve Buna Dair Bir Literatür
Değerlendirmesi / The Issue of The Transfer of The Caliphate To
The Ottomans and An Evaluation on Literature on This 87-142

Erhan AFYONCU - Uğur DEMİR

Mukaddes Emanetlerin İstanbul'a İntikali / Relocation of The Holy
Relics to Istanbul 143-186

Edebiyat

Ahmet KARTAL

Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı / Culture and
Literature In Selim I Period 187-266

M. Fatih KÖKSAL

Yavuz Sultan Selim'in Türkçe Şiirleri / Turkish Poems of Selim I..... 267-326

Beyza TERZİ - Seda AYDIN

Şerh-i Divân-ı Sultan Selim-i Evvel / Commentary of The Diwan of
Selim I 327-338

Ümran AY - Yılmaz TOP

16. yy.ın İlk Yarısındaki Divanlarda Yavuz Sultan Selim'e
Sunulmuş Şiirler / The Poems Presented To Selim I in The
Divans of The First Half of The Sixteenth Century 339-400

Beyza TERZİ

Yavuz Sultan Selim'in Şiir Anlayışı / Selim I's Understanding
of Poetry 401-416

Bünyamin AYÇİÇEĞİ

İbn Kemâl'in Yavuz Mersiyesi ve Tahir Olgun'un Şerhi / Ibn
Kemal's Selim I Elegy and Tahir Olgun's Commentary 417-450

Nusret GEDİK

- XV. yy. Şairi Tâli'î'nin Mısır Kasidesi / 15th Century Poet
Tali'î's Egypt Qasida 451-468

Seda AYDIN

- Sultan-Şair Olarak Yavuz Sultan Selim / Selim I As Sultan-Poet 469-484

Zeki TAŞTAN

- Türk Romanında Yavuz Sultan Selim / Selim I in Turkish Novel 485-514

Necmettin ÖZMEN

- Türk Tiyatrosunda Yavuz Sultan Selim / Selim I in Turkish
Theatre 515-544

Haluk ÖNER

- Perdedeki Sultan: Yusuf Kenan'ın Yavuz Sultan Selim ve İttihad-ı
İslâm Siyaseti Oyunu / A Sultan on Theater Stage: Yusuf Kenan's
Play Selim I and His Policy of Securing Islamic Union 545-574

Mesut AYTEKİN

- Tarih Sinema İlişkisi Bağlamında Türk Sineması'nda Tarihi
Filmler: Yavuz Sultan Selim Filmleri / Historical Films in The
Context of History and Cinema Relation: Selim I Films 575-609

YAVUZ SULTAN SELİM'İN ŞEHZÂDELİK DÖNEMİ
(1487-1512)*

M. Hanefi BOSTAN**

ÖZET

Bu makalede Yavuz Sultan Selim'in şehzadelik dönemi (1487-1512) ele alınmıştır. Öncelikle doğumu, eğitimi, sünnet düğünü, hocaları, annesi, kardeşleri, hanımları, kız ve erkek çocukları hakkında yeni bilgiler tespit edilmiş; ardından uzun yıllar sancak beyliği yaptığı Trabzon'daki faaliyetleri incelenmiştir. Bu manada Trabzon'daki idari ve malî icraatları; imar, iskân ve kültür faaliyetleri; Gürcistan ve Safevîler'e yönelik seferleri arşiv vesikaları ve devrin kaynaklarına istinaden ortaya konulmuştur. Oğlu Şehzâde Süleyman'a sancak verilmesi için sergilediği mücadele ile Trabzon sancak beyliği esnasında Kefe'ye geçerek başlattığı taht mücadelesi ve bu süreçte babası, kardeşleri ve İstanbul'daki bir kısım devlet ricaliyle yaşadığı çatışmalar ele alınmıştır. Gerek Trabzon sancak beyliği sırasında maiyetindeki görevliler ve gerek taht mücadelesi esnasında kendisine yardımcı olan idareci ve askerlerle ilgili ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Böylece Yavuz Sultan Selim'in şehzadelik dönemi ve onu tahta hazırlayan gelişmeler orijinal bilgilerle etraflıca tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

I. Selim, Trabzon, Abhaz Savaşı, Safevîler, Akkoyunlu Türkmenleri, Şehzâde Süleyman, Kefe, Semendire, Uğraş Savaşı

*“Milletümde ihtilâf ü tefrika endişesi
Gûşe-i kabrümde hattâ bî-karâr eyler beni
İttihad oldı hüçüm-ı hasmı defa câremuz
İttihad itmezse millet dağ-dâr eyler beni”*

(Selîmî)

* Makalenin Geliş Tarihi: 06.02.2019/ Kabul Tarihi: 25.03.2019.

** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü /
mhbastian@marmara.edu.tr

Giriş

Yavuz Sultan Selim, babası II. Bayezid'in Amasya'daki sancak beyliği sırasında bu şehirde doğmuştur. Doğum tarihi konusunda farklı bilgilere yer verilmekle beraber, 1470 yılında doğduğu tahmin edilmektedir.¹ Annesi Dulkadıroğlu Alâüddevle Bozkurt Bey'in kızı Ayşe (Gülbahar) Sultan'dır.² Çocukluğu önemli bir kültür merkezi olan Amasya'da geçti. Burada diğer kardeşleri ile birlikte iyi bir eğitim gördüğü ve özel hocalardan ders aldığı ifâde edilmektedir.³

Eğitiminde dönemin bilim adamlarından Abdülhalim (Halimî) Çelebi'nin yanı sıra Taşköprülü Muslihuddin Mustafa Efendi, Amasyalı Şeyh Hamdullah ve Molla Muhittin etkili oldu. Arapça ve Farsça öğrendi. Ayrıca dönemin bilim çevresi içinde tarih, edebiyat, fen bilgisi ve güzel yazı gibi teorik derslerin yanında, binicilik, atıcılık, kılıç kullanma, ok ve yay yapımı gibi uygulamalı konularda da çok iyi yetiştirildi.⁴

Yavuz Sultan Selim, on yaşlarında iken, diğer kardeşleri Şehinşah, Ahmed, Korkut, Mahmud, Alemşah ve amcası Cem Sultan'ın oğlu Oğuz Han ile birlikte İstanbul'da dedeleri Fatih Sultan Mehmed'in huzuruna çıkarıldı ve dedelerinin oturduğu Saray-ı Cedîd-i Âmire (Topkapı Sarayı)'de⁵ hepsi sünnet ettirildi.⁶ Sünnet merasiminden sonra İstanbul'da fazla kalmayarak

¹ Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2010, s. 29.

² Şehzâde Selim'in annesinin adının Ayşe Gülbahar olduğu hususunun kesin olduğuna dair bk. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (=BOA), *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri* (= TSMA.d), nr. 1172, 1195, 1196, 8920, 9167; Şinasi Altundağ, "Selim I", *İslam Ansiklopedisi* (= İA), X, s. 423; Feridun M. Emecen, "Selim I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (= DİA), XXXVI, (2009), s. 407; a.mlf, *Yavuz Sultan Selim*, s. 29; Özkan Özer Keskin, *19. Yüzyıla Kadar Trabzon Gülbahar Hatun Vakfı*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2018, s. 20.

³ Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 29

⁴ Yavuz Ercan, "Yavuz Sultan Selim Dönemi", *Türkler*, IX, Ankara 2002, s. 423; Ahmet Şimşirgil, *Kayn – III (Haremeyn Hizmetinde II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim)*, İstanbul 2018, s. 272.

⁵ Mustafa S. Küçükbaşçı, "Sultan I. Selim'e Dair", *500. Yılında Mukaddes Emanetler ve Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2017, s. 5.

⁶ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, haz. Şerafettin Turan, Ankara 1957, s. 521-524.

babasının yanına gönderildi. Babası Sultan II. Bayezid'in tahta geçişi sırasında Yavuz Selim'in onunla beraber olmadığı, babasının Cem Sultan ile olan mücadelesi nedeniyle bir süre Amasya'da kaldığı ve gerekli iç emniyet sağlandıktan sonra annesiyle birlikte İstanbul'a getirtildiği belirtilmektedir.⁷

A. Trabzon Sancak Beyliği

Trabzon sancak beyliği görevine, Şehzâde Selim'den önce, ilk şehzâde olarak Sultan II. Bayezid'in büyük oğlu Şehzâde Abdullah getirilmiştir. Şehzâde Abdullah'ın, 12 Muharrem 875 (11 Temmuz 1470)'te Eğriboz Adası'nın fethinde Trabzon sancağında sancak beyi olduğu belirtilmektedir.⁸ Hattâ Şehzâde Abdullah aynı yıl içinde İstanbul'a gelerek Şehzâde Cem ile birlikte sünnet olmuş ve sonra tımar geliri artırılarak tekrar Trabzon'a dönmüştür.⁹ Şehzâde Abdullah'ın bu yıllarda Trabzon sancak beyi olduğu "*mahalle-i Mescid-i Vâlîde-i Merhum Sultan Abdullah*" adıyla anılan mahallede,¹⁰ annesi "*Şirin Hatun*"un vakfettiği mescidin kitabesinden anlaşılmaktadır. Adı geçen kitabe bugün İçkale (Şirin Hatun) adıyla anılan caminin şadırvanında bulunmaktadır.¹¹ Şehzâde Sultan Abdullah'ın Trabzon beyi olduğuna dair diğer bir kayıt da bir *Münşeât Mecmuası*'nda yer almaktadır.¹² Ayrıca 1486 tarihli tımar ve 1515 tarihli tahrir defterlerinde Şehzâde Sultan Abdullah'la ilgili birer kayıt daha bulunmakla beraber,¹³ bu kayıtlarda Sultan

⁷ Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 30.

⁸ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, s. 292, 296.

⁹ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, s. 296, 298.

¹⁰ Başkanlık Osmanlı Arşivi (= BOA), *Tahrir Defteri* (= TD), nr. 387, s. 716. 12 Receb 972 (13 Şubat 1565) tarihli bir sicil kaydında bu mahalle "*Sultân Abdullah*" adıyla geçmektedir (bk. *Trabzon Şer'iyye Sicili* (= TŞS), nr. 1818, s. 43b). 1583 tarihli bir tahrir kaydında ise "*mahalle-i Mescid-i Cedîd der-Valide-i Sultân Abdullah*" adıyla gözükmektedir (bk. TK. KKA, TD, nr. 29, s. 12a).

¹¹ Kitâbenin metni şöyledir: "*Vakıftü fi eyyâmi imâreti's-Sultân İbn-i Sultân es-Sultân Abdullah İbnî's-Sultân Bâyezîd Hân hazâ ümmühü tâcî'l-havâtîn-i Şirin Hatun. Fî âmi [875].*" Adı geçen kitâbe ile ilgili bk. Halil Edhem, "Osmanlı Kitabeleri", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* (= TOEM), VIII/48, İstanbul 1334, s. 332-333.

¹² Necati Lugal, Adnan Erzi (haz.), *Fatih Devrine Âit Münşeât Mecmuası*, İstanbul 1956, s. 78-79.

¹³ BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler* (= MAD), nr. 828, s. 294; TD, nr. 52, s. 620.

Abdullah'ın Trabzon sancak beyi olduğuna dair bir bilgiye yer verilmemektedir.

Şehzâde Sultan Abdullah'ın Trabzon sancak beyi olmasıyla Trabzon, şehzâde sancağı olmaya başlamıştır. Nitekim Evliyâ Çelebi, Şehzâde II. Bâyezid ve Şehzâde Süleyman (Kanunî)'in Trabzon sancak beyi olduklarını yazmaktadır.¹⁴ Ancak kaynaklarda Şehzâde Abdullah ve Şehzâde I. Selim'den başka Trabzon'da sancak beylik yapan başka bir şehzâdeden söz edilmemektedir.¹⁵

II. Bâyezid, Amasya'da vali bulunduğu sırada Trabzon sancağına bağlı Kürtün Zeameti köylerinden Oğuz köyünde bulunan mütekit sipahilere, vergilerden muaf olduklarına dair muafiyet mektubu vermiştir.¹⁶ Yine Amasya'da iken, Trabzon sancağındaki bazı zümrelere muafiyet hükmü¹⁷ ile Çepni Beyi oğlanlarına ve bu beylerin hizmetkârlarına tımar verdiği görülmektedir.¹⁸ Ancak bu, Trabzon'da sancak beyliği yaptığı anlamına gelmemektedir.¹⁹

Şehzâde Abdullah'ın Trabzon sancak beyliğinin ne kadar sürdüğü bilinmemektedir. Ancak onun Fatih'in son yıllarında Saruhan (Manisa) sancak beyi olduğu görülmektedir.²⁰ 1481 yılının Temmuz ayında Konya sancak beyliğine tayin edilmiş²¹ ve 5 Şevval 890 (14 Ekim 1485)'da vefât etmiştir.²²

Şehzâde Selim'den önce Trabzon sancak beyliğine, 1479'da Torul ve Canca kaleleri ile Kürtün bölgesini fetheden Rakkas Sinan Bey atanmıştır. Bununla ilgili ilk kayıt Muharrem 889 (Ocak-Şubat 1484) tarihlidir.²³ Sinan

¹⁴ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, II/1. Kitap, yay. haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İstanbul 2008, s. 99, 105.

¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzâdeleri", *Belleten*, XXXIX/156, Ankara 1975, s. 659-692.

¹⁶ BOA, *MAD*, nr. 828, s. 65, 716.

¹⁷ BOA, *MAD*, nr. 828, s. 61, 727.

¹⁸ BOA, *MAD*, nr. 828, s. 721, 730.

¹⁹ M. Hanefi Bostan, *XV– XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, Ankara 2002, s. 18-19.

²⁰ Hoca Sadeddin, *Tâci't-tevârih*, III, İstanbul 1979, s. 196-197.

²¹ Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 29.

²² Çağatay Uluçay, "Bayezid II.nin Âilesi", *Tarih Dergisi*, X/14, (İstanbul 1959), s. 109.

²³ BOA, *MAD*, nr. 828, s. 445.

Bey'in sancak beyliğinin, Şehzâde Selim'in sancak beyi olarak atanmasına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır.²⁴

Yavuz Sultan Selim'in ilk sancak beyliği görevi Trabzon sancak beyliğine atanmasıyla başlamıştır. Bu göreve H. 892 (M. 1487) yılında atandığı ve annesiyle birlikte Trabzon'a gittiği anlaşılmaktadır. Nitekim Şehzâde Selim, babası Bayezid'e yazdığı bir mektubunda "yirmi beş yıl" (892/1487)²⁵, diğer bir mektubunda da "otuz" yıla yakın (887/1482) Trabzon'da sancak beyliği yaptığını belirtmektedir.²⁶ Çığatay Uluçay, "İn'am Defteri"nde Şehzâde Selim'in 892 (1487)'de Trabzon sancak beyi olduğuna "hüküm verdirecek kayıtlara" rastlanıldığını yazmaktadır.²⁷ Gerçekten de 1486 tarihli Trabzon livâsına ait *Mufassal Timâr Defteri*'nde Şehzâde Selim ile alâkalı bir kayda rastlanmaması, onun bu tarihten sonra sancak beyi olduğunu teyid etmektedir. Şehzâde I. Selim 916 (1510) yılına kadar Trabzon'da sancak beyliği yapmıştır.²⁸ Bu bilgilerden hareketle Yavuz Sultan Selim'in 24 yıla yakın Trabzon'da idarecilik yaptığını söylemek mümkündür.

Yavuz Sultan Selim, Hafsa Sultanla evlendi.²⁹ Muhtemelen bu evlilik 1493 yılı sonlarında ya da 1494 yılının ilk iki ayı içinde gerçekleşmiş olmalıdır. Oğlu Şehzâde Süleyman, 6 Safer 900 (6 Kasım 1494)'de babası Trabzon

²⁴ BOA, *MAD*, nr. 828, s. 61, 74, 559, 605, 721, 729; Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, (haz. İsmail Hacifettahoğlu), Ankara 2001, s. 53; Halil Edhem, "Osmanlı Kitabeleri", s. 334-336; Ömer Akbulut, *Trabzon Kitabeleri*, İstanbul 1954, s. 27-28.

²⁵ Çığatay Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VI/9, İstanbul 1954, s. 85.

²⁶ BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Belgeleri* (= *TSMA*), nr. Evrak (= E) 754/100; Çığatay Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 82. Krş. Ahmed Tevhid, "Trabzon'da Basılmış Paralar", *Türk Yurdu*, I/6, İstanbul 1341, s. 544; M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas - Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Ankara 1976, s. 83. Şakir Şevket, I. Selim'in 22 veya 30 yıl Trabzon'da "valilik" yaptığını yazmaktadır (bk. *Trabzon Tarihi*, s. 111).

²⁷ Çığatay Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 74 dpn. 28. Halil Edhem, I. Selim'in 895 (1489-1490) senesi içinde veya daha evvel Trabzon'a tayin edildiğini yazmaktadır (bk. "Osmanlı Kitabeleri", s. 340).

²⁸ Çığatay Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 78; Çığatay Uluçay, "Bayezid II. nin Ailesi", *Tarih Dergisi*, X/14, s. 116; Şinasi Altundağ, "Selim I", *İA*, X, 424; Şehabeddin Tekindağ, "Trabzon", *İA*, XII/1, 463; Ömer Akbulut, *Gülbahar Hatun Camii, Ayşe Hatun ve Yavuz Selim*, Trabzon 1965, s. 6.

²⁹ Feridun M. Emecen, "Süleyman I", *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, 62. Yavuz Ercan, Hafsa Hatun'un bir Türkmen Beyi'nin kızı olduğunu belirtmektedir (bk. "Yavuz Sultan Selim Dönemi", *Türkler*, IX, Ankara 2002, s. 423).

sancak beyi iken bu şehirde doğdu³⁰ ve 15 yaşına kadar burada babasının yanında kaldı. Şehzâde Süleyman, 5 Ağustos 1509 (18 Rebi'ül-âhir 915) tarihinde Kefe sancak beyliğine tayin edildi.³¹ Yavuz Sultan Selim'in, Trabzon'da iken defterdarı Hacı Kasım Bey'i, oğlu Süleyman'a lala olarak tayin ettiği belirtilmektedir.³²

Yavuz'un Şehzâde Süleyman dışında, küçük yaşlarda vefat eden Şehzâde Salih, Şehzâde Orhan, Şehzâde Musa ve Şehzâde Korkut adlarında dört oğlu daha bulunduğu anlaşılmaktadır.³³

6 Mayıs 1505 (2 Zilhicce 910) tarihli bir kayıтта Yavuz Sultan Selim'in oğlunun sünnet düğünü dolayısıyla Sultan II. Bayezid tarafından kendisine 300 bin akça nakit ve değerli kumaşlar; sünnet olan oğluna, Selim'in annesine, hanımına, kızına ve kızının annesine (diğer eşine) çeşitli hediyeler gönderilmiştir. Bununla ilgili kayıtların bir kısmı şöyledir: “*İrsâliye be hazret-i Selim Bey, tâle bekahu, berây-ı urs-ı hatne-i veled-i hod, be nakl-i Yakub mîrâhûr-ı hod. Fî sâni-i Zilhicce-i sene 910... Be-cihet-i hod... Be-cihet-i veledeş... Be-cihet-i vâlide-i hazret-i Selim Bey ve vâlide-i veled-i hod ve duhterêş ve vâlide-i duhter-i mezkûr 4 nefer*”.³⁴ Belgede Selim'in hangi oğlunun sünnet olduğu belirtilmemekle beraber, bu tarihte Selim'in hayatta başka oğlu olduğuna dair bir kayıt bulunmadığından sünnet düğünü yapılan oğlunun Şehzâde Süleyman olduğu düşünülmektedir. Nitekim Emecen, sünnet olan oğlunun Süleyman

³⁰ M. Tayyib Gökbilgin, “Süleyman I”, *İA*, XI, s. 99.

³¹ İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı - Muallim Cevdet Yazmaları (= İBAK.MC), *İn'âmât Defteri* (= *İD*), nr. O.71, s. 339; Çağatay Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 77; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri (Traskripsiyon-Değerlendirme)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 971.

³² Halil Edhem, “Osmanlı Kitabeleri”, s. 337.

³³ Erhan Afyoncu, *Muhteşem Süleyman*, İstanbul 2011, s.18; Yılmaz Öztuna, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2017, s. 237. Necdet Sakaoglu, Yavuz Sultan Selim'in Abdullah, Mahmud ve Murad adlarında oğulları olduğunu ve bunların onun saltanatı sırasında boğulduklarını ileri sürmektedir (bk. *Bu Mülkün Sultanları*, İstanbul 2015, s. 123).

³⁴ İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 114; Feridun M. Emecen, “Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzadelik Dönemine Ait Bazı Yeni Tespitler ve Notlar”, *Deutsch-Türkische Begegnungen: Türk Alman Tesadüfleri Festschrift für Kemal Beydilli: Kemal Beydilli'ye Armağan*, Berlin 2013, s. 347-348; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 353-356.

olduğunu ve ayrıca Hafsa Hatun dışında ismi belirtilmeyen bir eşinin daha bulunduğunu kaydetmektedir.³⁵

Şehzâde Selim ile birlikte Trabzon'da yaşayan annesi Ayşe Gülbahar Sultan 1505 (H. 911) yılında burada vefat etmiştir.³⁶ Nitekim Sultan II. Bayezid, oğlu Selim Bey'e annesinin vefatı dolayısıyla 19 Kasım 1505 (21 Cemaziye'î-âhir 911) tarihinde bir taziye ve yanında çeşitli hediyeler gönderdiği görülmektedir.³⁷

Sultan Selim'in sancak beyliği sırasında Trabzon'da doğdukları düşünülen dört oğlunun ve bir kızının, yine Trabzon'da vefat ettikleri kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Trabzon'daki Ayasofya müzesi bahçesinde Yavuz Sultan Selim'in oğlu Şehzâde Salih ve kızı Kamerşah Sultan'a ait mermer sandukalar tarafımızdan görülmüştür. Bilahare bunların Uzun Sokak'ta bulunan Şehir Müzesi'ne taşındığı belirtilmektedir.³⁸ Sandukalar üzerinde yer alan kitabelerde Şehzâde Salih'in 1499 (904) ve Kamerşah Sultan'ın da 1503 (909) yılında vefat ettiği kaydedilmektedir.³⁹ Nitekim 27 Eylül 1503 (5 Rebiü'l-ahir 909) tarihli bir arşiv kaydında, Yavuz Sultan Selim'in ölen kızı için, kendisi ile kızın annesine, babası Sultan II. Bayezid tarafından taziyede bulunduğu ve kendilerine çeşitli hediyelerin gönderildiği görülmektedir.⁴⁰ 23 Temmuz 1503 (28 Muharrem 909) tarihinde Dergâh-ı Âlî tabiplerinden tabip Sinan'ın Trabzon sancak beyi Şehzâde Selim'in yanına gönderilmesi,⁴¹

³⁵ Feridun M. Emecen, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzadelik Dönemine Ait Bazı Yeni Tespitler ve Notlar", s. 349; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, 2018, s. 40.

³⁶ İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 158; Halil Edhem, "Osmanlı Kitabeleri", s. 339.

³⁷ İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 158; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 415.

³⁸ Hikmet Mısır, *Trabzon Tarihinde Ayşe Gülbahar Hatun ve Gülbahar Hatun Mahallesi*, Trabzon 2013, s. 115.

³⁹ Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi: Fetihden Kurtuluşa Kadar*, Ankara 1975, s. 25-26; Şamil Horuluoğlu, *Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri*, Ankara t.y., s. 80, 125; Murat Yüksel, *Trabzonda Türk - İslâm .Eserleri ve Kitabeler*, II, İstanbul 1991, s. 297-299.

⁴⁰ İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 14; Ö. Lütfi Barkan, "Osmanlı Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri", *Belgeler*, IX/13, Ankara 1979, s. 313; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 133.

⁴¹ İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 7; M. Tayyib Gökbilgin, *XV - XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı*, İstanbul 1952, s. 480; Ö. Lütfi Barkan, "Osmanlı Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri", s. 300; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 43.

çocuklarında ya da kendisinde ciddi bir rahatsızlığın olduğunu düşündürmektedir.

Yavuz Sultan Selim'in vefat eden kızının dışında altı kızının daha bulunduğu, bunların da Şah Sultan (Lütfi Paşa ile evli), Sultanzade/Şahzade (Şehzade) Sultan (Çoban Mustafa Paşa ile evli), Beghan Sultan (Ferhat Paşa ile evli)⁴², Hatice Sultan (1524 yılında Makbul İbrahim Paşa ile evlendi), Fatma Sultan (Kara Ahmet Paşa ile evli) ve Hafsa Sultan (İskender Paşa ile evli) olduğu belirtilmektedir.⁴³

Ancak yukarıda belirtildiği gibi *În'âmât Defteri* kayıtlarında yer alan 8 Mart 1523 (20 Rebiü'l-ahir 929) tarihli kayıтта Şah Sultan ve Şahzade (Şehzade)/Sultanzade Sultan ve 10 Mart 1523 (22 Rebiü'l-ahir 929) tarihli kayıтта da Beghan Sultan'ın padişah I. Süleyman'ın kardeşleri olduğu görülmektedir. “*Vâlîde-i mezkûr Şah Sultan*” kaydından da 1523 yılında Şah Sultan'ın adı belirtilmeyen annesinin de hayatta olduğu ortaya çıkmaktadır.⁴⁴

Yine aynı defterde yer alan on dört ayrı kayıтта Selim Bey'in kızlarından söz edilmekle beraber bu kayıtların sekizinin önce Eğriboz, daha sonra Gelibolu sancak beyi olan İskender Bey'in zevcesi ile ilgili olduğu görülmektedir.⁴⁵ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nden Başkanlık Osmanlı Arşivi'ne intikal eden Yavuz Sultan Selim'in kızları ve kızlarının çocuklarının vakıfları ile ilgili vakıf, müfredat, muhasebe defterlerini tasnif eden görevlilerin kaydından Hanım Sultan'ın diğer adının Hatice Sultan olduğu ve İskender Paşa ile evliliğinden doğan Osman Şah adında bir oğlu bulunduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶ Selim'in Şah Sultan adlı kızının da Lütfi Paşa'nın zevcesi olduğu belirtilmektedir.⁴⁷

⁴² İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 525, 526; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 1464, 1465, 1469.

⁴³ Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, İstanbul 2011, s. 53-58; Yılmaz Öztuna, *Yavuz Sultan Selim*, s. 237-242; Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları*, s. 123.

⁴⁴ İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 525.

⁴⁵ İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 14, 114, 211, 333, 334, 383, 389, 421, 423, 462, 480, 490; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri* s. 133, 356, 590, 956, 957, 960, 979, 1105, 1121, 1217, 1225, 1324, 1365, 1390.

⁴⁶ BOA, *T SMA.d*, nr. 1467, 1659, 3548, 3586, 3681, 3692, 3832, 6241, 6941, 6988.

⁴⁷ BOA, *T SMA.d*, nr. 1569, 1616, 3695, 3977.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* adlı eserinin bir yerinde Yavuz'un altı, diğer bir yerinde de yedi kızı olduğunu belirtmekte ve adlarını şöyle sıralamaktadır: Hatice Sultan (Hanım Sultan), Fatma Sultan, Şehzade Hatun, Şah Sultan, Yeni Han Sultan, Hafsa Sultan ve Gevherhan Sultan.⁴⁸ Uzunçarşılı, bir makalesinde de Hatice (Hanım) Sultan'ın Kanuni Sultan Süleyman döneminde veziriazamlık yapan Makbül/Maktül İbrahim Paşa ile evli olmadığını ve paşanın hanımının Muhsine Hatun adını taşıdığını kaydetmektedir.⁴⁹

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde 1568 tarihli olduğu belirtilen İskender Paşa oğlu Osmanşah Bey'e ait bir vakfiye sureti bulunmaktadır.⁵⁰ Bu vakfiye suretinde Osmanşah Bey'in Yavuz Sultan Selim'in kızı olduğu belirtilen annesi Hanım Sultan⁵¹ için Tırhala'da yaptırdığı cami ve imareti ile İstanbul'da yaptırdığı caminin vakıfları konusunda ayrıntılı bilgiler verilmektedir.⁵²

Yavuz'un “*berây-ı harc-ı cihâz-ı duhter-i hod*” (evlenecek kızlarının ceyizi için), kızların isimleri belirtilmeden, Sultan II. Bayezid tarafından 6 Mart 1507 (2 Zilkade 912) tarihinde 500 bin akça,⁵³ 25 Ağustos 1509 (9 Cemaziye'l-evvel 915) tarihinde de 40 bin akça nakit ve çeşitli değerli kumaşların gönderildiği görülmektedir.⁵⁴

31 Ağustos 1509 (15 Cemaziye'l-evvel 915) tarihli bir başka kayıta da Trabzon sancak beyi Selim Bey ve oğlu Süleyman'ın muhtemelen Hanım

⁴⁸ Bk. *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara 1975, s. 307 ve kitabın sonunda yer alan Osmanlı Hânedanından Bir Kısmının Şeceresi Tablosu.

⁴⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Kanunî Sultan Süleyman'ın Vezir-i Âzamı Makbül ve Maktül İbrahim Paşa Padişah Dâmadı Değildi”, *Belleten*, XXIX/114, (Ankara 1965), s. 356, 360.

⁵⁰ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (= TSMK), *Emanet Hazinesi* (= E.H.), nr. 3038, s. 9a. Bu vakfiyeden ilk söz eden İsmail Hakkı Uzunçarşılı'dır (bk. “Kanunî Sultan Süleyman'ın Vezir-i Âzamı Makbül ve Maktül İbrahim Paşa Padişah Dâmadı Değildi”, s. 356).

⁵¹ TSMK, E.H., nr. 3038, s. 12b-13a.

⁵² TSMK, E.H., nr. 3038, s. 1a-41b.

⁵³ İBAK.MC, İD, nr. O.71, s. 211; İlhan Gök, *Atatürk Kütüphanesi M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri* s. 590.

⁵⁴ İBAK.MC, İD, nr. O.71, s. 341; İlhan Gök, *Atatürk Kütüphanesi M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri* s. 979.

Sultan'ın “*berây-ı arûs-ı mübârek*” (düğün daveti için) merkeze gönderdikleri adamlarından kapı ağası Yunus'un ve adı kaydedilmeyen ser-köhne-i çavuşânın İstanbul'a geldiği belirtilmektedir.⁵⁵ Ayrıca önce Eğriboz, daha sonra Gelibolu sancak beyi olan İskender Bey (Paşa)'le evlendirilen Yavuz'un kızı (Hanım Sultan) için devlet merkezinden 1509, 1510, 1511 ve 1512 yıllarında çeşitli hediyelerin gönderildiği arşiv kayıtlarından ortaya çıkmaktadır.⁵⁶

Venedik kaynaklarında, Selim'in kızıyla evli olan İskender Paşa, 1515'te öldürülünce, hanımının Mustafa Paşa ile evlendirildiği kaydedilmektedir.⁵⁷ 1529 tarihli in'âm kayıtlarında Mustafa Paşa'nın eşinin Şahzade (Şehzade)/Sultanzade Sultan olduğu görülmektedir.⁵⁸

Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Hatun, ilk olarak Yavuz Sultan Selim'in padişah olarak tahta oturduğu 1512 (H. 918) yılında bohça aldı.⁵⁹ Daha sonra 1513 (H. 919) ve 1515-1516 (H. 921) yıllarında da bohça verilmeye devam edildiği görülmektedir.⁶⁰ 1523 yılındaki in'âm kayıtlarında Sultan Süleyman'ın adı zikretilmeden kardeşi Şah Sultan'ın annesine bohça verildiğinin belirtilmesi, bunların annelerinin ayrı olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla Şahzade (Şehzade) Sultan, Beyhan Sultan ve Sultan Süleyman'ın aynı anneden doğmuş olmaları muhtemeldir. Venedik elçilerinin verdiği bilgi doğru ise İskender Paşa ile evlendirilen Şahzade (Şehzade) Sultan'ın,

⁵⁵ İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 342; Feridun M. Emecen, “Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzadelik Dönemine Ait Bazı Yeni Tespitler ve Notlar”, s. 353; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 980.

⁵⁶ İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 333, 334, 383, 389, 423, 462, 480, 490; Feridun M. Emecen, “Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzadelik Dönemine Ait Bazı Yeni Tespitler ve Notlar”, s. 353-354; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri* s. 956, 957, 1105, 1121, 1225, 1324, 1365, 1390-1391.

⁵⁷ Erhan Afyoncu (edi.), *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanunî ve Şehzade Mustafa*, trc. Pınar Gökpar, Alettra Ercelino, İstanbul 2011, s. 53.

⁵⁸ İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 525; Feridun M. Emecen, “Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzadelik Dönemine Ait Bazı Yeni Tespitler ve Notlar”, s. 349 dpn. 20, 354 dpn. 35; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 1465.

⁵⁹ İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 502; Feridun M. Emecen, “Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzadelik Dönemine Ait Bazı Yeni Tespitler ve Notlar”, s. 355.

⁶⁰ İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 505, 508.

Sultan Süleyman'ın öz kardeşi olabileceği uzak ihtimal değildir. Ancak daha açıklayıcı belgeler bulunması hâlinde bunun tersinin de vaki olabileceği düşünülmelidir.

Bütün bu bilgilerden 1523 yılında Kanunî Sultan Süleyman'ın bohça verilebilecek yaşta üç kız kardeşinin bulunduğu ve bunların da Şah Sultan, Şahzade (Şehzade/Hanım) Sultan ve Beyhan Sultan olduğu ortaya çıkmaktadır.

a. Trabzon Sancak Beyliği Sırasında Yaptığı Fetihler

a.a. Gürcistan Üzerine Yaptığı Seferler

Yavuz Sultan Selim'in Trabzon sancak beyliğinin ilk yıllarında Gürcistan üzerine bazı akınlar yaptığı dönemin arşiv belgelerinden ve kaynak eserlerden ortaya çıkmaktadır. Şehzâde Selim'in Gürcistan ile yakından ilgilendiği Akkoyunlu beylerinden Sultan Yakup ve Elvend Beylerle yaptığı mektuplaşmalardan anlaşılmaktadır. Selim'in Elvend Bey'i Gürcistan üzerine seferler yapmaya teşvik ettiği⁶¹, bunun sonucunda da kendi yapacağı seferleri kolaylaştırmayı hedeflediği düşünülmektedir. Trabzon sancak beyi Şehzâde Selim'in Yakup Bey ile olan yazışmalarının; Yakup Bey'in 1490 yılında vefat ettiği göz önüne alındığında, 1487-1490 yılları arasında gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Son Akkoyunlu sultanlarından Elvend Bey ile de 1498-1504 yıllarında mektuplaştığı anlaşılmaktadır.⁶²

İspir, Tortum, Yusufeli, Oltu, Ardanoç ile Şavşat gibi Yukarı Çoruk ve Orta Çoruk boyları ile Kür boyunun Ardahan, Göle, Ahıska, Ahkılkelek ile Azgur kesimlerini içerisine alan "Atabek Yurdu" denilen bölgede 1267'den

⁶¹ Şehzâde Selim'in Akkoyunlu Beylerinden Yakup ve Elvend Beyler ile mektuplaştığına dair bk. Feridun Bey, *Münşeatü's-selâtin*, I, İstanbul 1264, s. 340-345; Haydar Çelebi, *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, haz. Yavuz Senemoğlu, İstanbul t.y., s. 35-37; M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi*, s. 83.

⁶² M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi*, s. 83-84; Feridun M. Emen, *Yavuz Sultan Selim*, 40; Remzi Kılıç, "Trabzon Valisi Şehzade Selim ve Faaliyetleri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih - Dil - Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3 - 5 Mayıs 2001)*, I, Trabzon 2002, s. 102.

beri Ortodoks Kıpçak Türklerinden olan “Atabekler” sülâlesinin yarı bağımsız olarak hüküm sürdüğü belirtilmektedir.⁶³ Faş/Riyon Irmağı güneyindeki yerler Gürel/Gurya Beğliği’ne bağlı bulunmaktaydı. “*Atabek Yurdu*” ile “*Gürel*” bölgeleri, Açıkbaz/İmeret ülkesi hakimi olan Bagratlı sülâlesinin baskısı altında idi. Uzun Hasan ve oğlu Sultan Yakup döneminde Akkoyunlular’a tabi olan Atabekliler ve Açıkbaz/İmeret-Bagratlıları, Yavuz Sultan Selim’in Trabzon sancak beyliği döneminde Osmanlılara tabi oldu. Atabek Yurdu’nun beyi olan Atabekli Mirza Çabuk’un beylik dönemi 1502-1516 yılları arasında olduğuna göre⁶⁴ beyliğinin ilk yıllarında Osmanlılara tabi olmuş olmalıdır.

Şehzâde Selim’in Trabzon sancak beyliği sırasında Gürcistan’a yaptığı seferlerle ilgili arşiv belgelerinde yer alan ilk kayıtlar; 28 Mart 1500 (27 Şaban 905) tarihli iki ayrı tımar tevcih kaydında yer alan bilgilerdir. Bu tımar tevcih kayıtlarından ilki Trabzon miralayı Ferhad Bey ile ilgilidir. Şehzâde Selim, dergâh-ı mu’allâya gönderdiği mektupta, Ferhad Bey’in “*Abgaz Muhârebesinde gereği gibi şecâ’atler ve yoldaşlıklar etdi*”ğini ve tımarının artırılması gerektiğini bildirmiş ve bunun üzerine atabey-i aliyyeden tımarına üç bin akçalık zam yapılması için emir verilip berât-ı hümayûn için tezkere verildiği belirtilmektedir. İkinci kayıta da “*Abgaz Savaşında*” (Abhaz⁶⁵) “*gereği gibi yoldaşlıklar*” yapan Çepni oğlu Mustafa Bey’in oğullarından İskeder Bey ve Veysi Bey’in yeterli tımar gelirleri olmadığını Trabzon sancak beyi Şehzâde Selim tarafından bildirilmesi üzerine adı geçen şahısların tımarlarına 1500 akçalık ilave yapıldığı kaydedilmektedir.⁶⁶ Tımar tevcihinin Mart 1500’de yapılmış olması, belgede yer alan “*Abgaz*” Savaşı’nın 1499 yılında yapıldığını düşündürmektedir.

Şükri-i Bitlisi, Yavuz Selim’in Gürcistan üzerine üç büyük sefer yaptığını belirtmektedir.⁶⁷ Şehzâde Selim’in karadan ve denizden yaptığı bu akınların Çoruh nehrinin doğu tarafına yönelik olduğu, Gürcistan diyarından

⁶³ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar’ın Kafkas-Elleri’ni Fethi*, s. 85-86.

⁶⁴ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar’ın Kafkas-Elleri’ni Fethi*, s. 86.

⁶⁵ Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 40. “Apkaz” tabiri ile ilgili bk. Ali Taşpınar, *Rize Tarihi*, Rize 2004, s. 157.

⁶⁶ BOA, *MAD*, nr. 334, s. 82.

⁶⁷ Şükri-i Bitlisi, *Selimnâme*, (haz. Mustafa Argunşah), Kayseri 1997, s. 65.

maksadın da Batum/Canet, Acara ve Gürel ile Açıkbaz/İmeret (Kütayıs) olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁸ Nitekim 3 Ekim 1556 tarihli bir mühimme kaydında “*Feth-i Hakani'den berû, Çoruk (Çoruh) suyundan berüsu Trabzon sancığıdır*” denilmektedir.⁶⁹

Kemalpaşazâde, Trabzon sancak beyi Şehzâde Selim'in gaza ve cihad niyetiyle 1508 yılı baharında (914 yılı başlarında) Gürcistan üzerine karadan büyük bir akın yaptığını yazmaktadır. Akına çıkılan bölgenin; kuş uçmaz, kervan geçmez ve insanların yürüyemeyeceği derecede dar, ormanlık yerler ile derin dereler ve geçit vermeyen sarp dağlarla çevrili bir alan olduğunu belirtmektedir. O zamana kadar Azerbaycan beylerinin ve Safevilerin o bölgeye el uzatamadıklarını, Karakoyunlu ve Akkoyunlu beylerinin o bölgedeki prensliklerle zorunlu bir dostluk içinde bulduklarını ve bunların üstesinden sadece Şehzâde Selim'in gelebildiğine dikkat çekmektedir. Nitekim Şehzâde Selim'in Gürcü diyarına girerek on binden fazla esir aldıklarını ve bol ganimetlerle Trabzon'a döndüklerini ve kazandıkları zaferi bir fetihname yazarak babasına bildirdiklerini kaydetmektedir.⁷⁰

7 Mayıs 1508 (6 Muharrem 914) tarihli bir in'âm kaydında, devlet merkezinden Trabzon sancak beyi Yavuz Selim'e gulâm bahâsı olarak 30 bin akça gönderilmesi,⁷¹ onun Gürcistan seferi sırasında elde ettiği kölelerin bir kısmını İstanbul'a gönderdiğini düşündürmektedir. Nitekim Şükri-i Bitlisî, çok sayıda esirin Sultan Bayezid'e gönderildiğini ve bu başarısından dolayı Selim'in tebrik edildiğini kaydetmektedir.⁷² Kemalpaşazâde de babasının Selim'i “*Avârif-i şâhâne ve âvâtif-i Hüsvâne ile mesrûr*” ettiğini yazmaktadır.⁷³

Üçüncü Gürcistan seferi ile ilgili verilen bütün bilgiler bu seferin 1508 yılının Nisan ayı içinde yapıldığını ortaya koymaktadır.

⁶⁸ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi*, s. 91-92 dnp.17.

⁶⁹ M. Hanefi Bostan, *Trabzon Sancağı*, s. 48.

⁷⁰ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VIII. Defter (Ahmet Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*), Berlin 1985, s. 30-33; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*. VIII. Defter, haz. Ahmet Uğur, Ankara 1997, s. 272-275.

⁷¹ İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 273; İlhan Gök, *Atatürk Kütaphığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 769.

⁷² Şükri-i Bitlisî, *Selimnâme*, s. 65-66.

⁷³ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VIII. Defter, s. 275.

Celâl-zâde Mustafa da sarayda bulunan idarecilerin yüksek derecedeki makamlara kul taifesini getirip, soy sop sahibi olan halk çocuklarını ve ocaklıları mahrum bıraktıklarını, tımarları layık olan kişilere vermediklerini bu yüzden halkın Safevîler tarafına meyletmeye başladığını belirtmektedir. Şehzâde Selim, bu tehlikenin farkına vararak Osmanlı ülkesindeki bütün şehir ve kasabalara adamlar göndererek Gürcü kafirleri üstüne akın yapılacağını, ganimet almak isteyen gençlerin kendisine katılmasını ister. Bunu duyan gençler Trabzon'a gelerek Gürcistan seferine katılırlar. Sefere katılan gençlerin başında bulunanlara seslenerek Allah nasip edip devletin başına geçtiğinde halk çocuklarından yüz çevirmeyeceğini, bütün ağırlığı onlara vereceğini, kendisiyle birlikte hareket edenlere ve devlete hizmet edenlere asıl mevkileri ve dirlikleri dağıtacağını söyler. Bu nedenle Kızılbaşlara yönelmelerini ve bunu bütün gençlere duyurmalarını tenbihler. Şehzâde Selim'in bu sözleri memleket dahilinde duyulduktan sonra halk ozanlarının toplantı ve oturma yerlerinde "Yürü Sultan Selim devran senindir" türkülerinin söylendiğini kaydeder.⁷⁴

Şehzâde Selim, Kıpçaklı Ortodoks Türklerden Atabek Mirza Çabuk'un (prenslük dönemi: 1502-1516) kılavuzluğunda Gürcistan (Açıkbaş/Kütayis) üzerine yaptığı seferle buranın hâkimi olan III. Bagrat'ı itaat altına aldı ve ülkesini "Ocaklık" olarak Osmanlı Devleti'ne bağladı.⁷⁵ Gürcistan üzerine yapılan bu son akının, Gürcü topraklarına yayılma eğiliminde bulunan Şah İsmail'e gözdağı verme amacını taşıdığı, önceden yapılan diğer akınların da Gürcü prensliklerinin ve Karadeniz'in Kafkasya sahillerinde yuvalanmış olan korsanların Trabzon sancağına yönelik sık sık düzenledikleri baskınları önlemeye matuf olduğu belirtilmektedir.⁷⁶

31 Ağustos 1511 (6 Cemâziye'l-âhir 917) tarihli belgeden Gürcistan vilayeti beyi "Cânik Mirzâ"nın (Mirza Çabuk olmalı), Sultan II. Bayezid'e,

⁷⁴ Celâl-zâde Mustafa, *Selîm-nâme*, haz. Ahmet Uğur – Mustafa Çuhadar, Ankara 1990, s. 283-285.

⁷⁵ Şehabeddin Tekindağ, "Trabzon", *İA*, XII/1, 463-464; M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi*, s. 85-99, 384.

⁷⁶ Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 39, 40. Bu konuda ayr. bk. Nebi Gümüş, *XVI. Asır Osmanlı – Gürcistan İlişkileri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 54; Abdurrahman Ateş, "Şehzade Selim ve Şah I. İsmail'in Gürcistan Seferleri (XVI. Yüzyılın İlk Çeyreği)", *Sosyal Bilimler Dergisi*, I/2, Konya 2015, s. 100-101.

ulağı vasıtasıyla gönderdiği hediyelerin ulaştığı anlaşılmaktadır.⁷⁷ Bu da Şah İsmail'in yöredeki faaliyetlerine rağmen Atabekler'in Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarının sürdürdüğünü göstermektedir.

a.b. Safeviler Üzerine Yaptığı Seferler

Şehzâde Selim, Trabzon sancak beyi olduğu sırada Bayburd, Erzincan ve Fırat nehrinin doğusunda bulunan bütün yerler Akkoyunlular'ın hakimiyeti altındaydı.

Akkoyunlular'ın iç kavgalarından yararlanarak 1501'de bunları yenilgiye uğratan Şah İsmail, Safevî Devleti'ni kurdu. Uzun süre Akkoyunlular'ın elinde olan Bayburd ve çevresi bu tarihte Safevîlerin hakimiyetine girdi.⁷⁸ Safeviler 1500 yılında sünni olan Şirvanşahlar üzerine yürüyerek Şirvan'ı zaptedip sultan Ferruh Yesar'ı öldürdüler.⁷⁹ Şah İsmail, Akkoyunlular'ın başkenti olan Tebriz'i 1501'de işgal etti ve buradaki sünni halkı katletti.⁸⁰ Kaçma fırsatı bulanlar Osmanlı topraklarına sığındı.⁸¹ Şehzâde Selim, Şah İsmail'in hareketlerini yakından takip etti.

Nitekim Haziran 1501 (Evâhir-I Zilkade 906) tarihli bir ahkam kaydından anlaşıldığına göre; Şehzâde Selim, sınır boylarının muhafaza edilmesi gerektiği, bölgedeki kalelerin tamiri ve sahillerin emniyetinin sağlanması için de gemilere ihtiyaç bulunduğu hususlarına dikkat çekmiş ve ayrıca Şah İsmail'in hareketleri ve Şirvan bölgesinin vaziyeti hakkında devlet merkezini bilgilendiren raporlar yazıp adamlar göndermiştir. Bu raporlar üzerine babası Sultan II. Bayezid de kendisine bir hüküm göndererek Şah İsmail'in

⁷⁷ İBAK.MC, İD, nr. O.71, s. 460; İlhan Gök, *Atatürk Kütüphanesi M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 1321.

⁷⁸ İsmet Miroğlu, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, İstanbul 1975, s. 14.

⁷⁹ Tufan Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, İstanbul 2010, s. 61-65.

⁸⁰ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi*, s. 84. Şah İsmail'in Sünnî Akkoyunluları katletmesiyle ilgili bk. M. Fahrettin Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, I, İstanbul 1953, s. 506 dnp. 153; *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, Giovanni Maria Angiolillo, *Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnâmeleri*, çev. Tufan Gündüz, İstanbul 2007, s. 185; Tufan Gündüz, *Şah İsmail*, s. 67-68.

⁸¹ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi*, s. 84-85.

ve bölgenin vaziyetini, sıhhatli bilgiler toplayarak devlet merkezine bildirmesini emretmektedir.⁸² Bu emir üzerine Trabzon sancak beyi Şehzâde Selim, 1502'de bir dizi askerî harekate girişti. Bayburd, Kemah, İspir ve Kökez (Koğans/Kovans) kalelerini zaptederek Erzurum'a kadar olan bölgenin emniyetini sağladı. Bu bölgenin Akkoyunlu beylerinden olan Ferruhşad Bey ile Mansur Bey, Şehzade Selim'e sığınıp tabi oldular. Ferruhşad Bey'in Şehzâde Selim'i, Şah İsmail'in bölgedeki faaliyetleri, katliamları ve bölgenin son durumu konusunda bilgilendirdiği anlaşılmaktadır.⁸³

23 Temmuz 1505 tarihli bir *in'âmât* kaydında Şah İsmail'in elçisi Ahmed Bey'in İstanbul'a geldiği görülmektedir.⁸⁴ Elçi dostluk talebini sunduktan sonra Şehzâde Selim'in sınır boylarındaki faaliyetlerden rahatsızlıklarını dile getirdiği muhtemeldir.⁸⁵ Nitekim İshak Çelebi, Sultan II. Bayezid'in Şehzâde Selim'i sınırda düşmanları çoğaltmaması hususunda ikaz ettiğini yazmaktadır.⁸⁶ Ancak Feridun Emecen Şehzâde Selim'in sınır boylarındaki bu faaliyetlerinin Osmanlı payitahtında destek gördüğünün açık olduğunu ifade etmektedir.⁸⁷ Nitekim 22 Ağustos 1507 (13 Rebiü'l-ahir 913) tarihli bir kayıttan, muhtemelen Safeviler üzerine yaptığı ya da yapacağı yeni seferlerin masraflarını karşılamak üzere babası tarafından yüklü miktarda nakit, çeşitli

⁸² İlhan Şahin, Feridun M. Emecen, *Osmanlılarda Divan Bürokrasisi Ahkam: II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkam Defteri*, İstanbul 1994, s. 32, hük. 111.

⁸³ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*. VIII. Defter, (Ahmet Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*), Berlin 1985, s. 29; a.mlf, *Tevârih-i Âl-i Osman*. VIII. Defter, s. 232-233; Şükri-i Bitlisi, *Selimnâme*, s. 66-70; Osman (Bayburdlu), *Tevârih-i Cedid-i Mir'ât-ı Cihân*, haz. Hüseyin Nihal Atsız, İstanbul 2018, s. 25; M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi*, s. 94 dpn. 24; Enver Konukçu, "Trabzon Valisi Şehzade Selim'in Akkoyunlu Ülkesindeki Faaliyetleri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih - Dil - Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3 - 5 Mayıs 2001)*, I, s. 96-97.

⁸⁴ İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 138.

⁸⁵ Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*, İstanbul 1966, s. 240; Oktay Efendiye, "Sultan II. Bayezid ve Şah İsmail", *XIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 4-8 Ekim 1999) Kongreye Sunulan Bildiriler*, III/1. Kısım, Ankara 2002, s. 5; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 36.

⁸⁶ İshak Çelebi, *Selimnâme*, haz. Burhan Keskin, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998, s. 26.

⁸⁷ Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 36.

değerli kumaş ve eşyalar yollandığı anlaşılmaktadır.⁸⁸ İn'âm Defteri'nde yer alan bu kayıta “*harc-ı sefer-i mübârek*” için 160 bin akça nakit ve çok sayıda değerli kumaşların gönderildiği görülmektedir.⁸⁹ İshak Çelebi'nin söz konusu ettiği ikazın, Şehzâde Selim'in 1508'de Erzincan bölgesinde Safeviler üzerine yaptığı son akından sonra gerçekleştiği düşünülmektedir.

Şehzâde Selim'in sınır boylarındaki hareketliliği ve özellikle Şah İsmail ve taraftarlarının faaliyetlerini devlet merkezine devamlı olarak rapor ettiği ve zaman zaman yakın adamlarını, devlet merkezini bilgilendirmek amacıyla gönderdiği anlaşılmaktadır.⁹⁰

Şah İsmail, 1507'de Dulkadirli Alauddevle Bozkurt Bey'in üzerine sefere çıkarken, yanında bulunan ağır top ve cephaneleri Erzincan'da toprağa gömdürmüştü. Bunu haber alan Şehzâde Selim, bu cephaneye el koymuştu. Bunun üzerine Maraş ve civarını yakıp yıkan Şah İsmail memleketine dönerken kardeşi İbrahim Mirza'yı 3.000 kişilik bir kuvvetle yağma için Trabzon üzerine göndermişti. Şehzâde Selim hemen harekete geçerek Bayburd ve Erzincan'a kadar olan saha üzerine yürüyerek, yağma hareketinde bulundu ve Safevî kuvvetlerini yenerek İbrahim'i esir alıp Trabzon'a geri döndü.⁹¹ Gelibolulu Mustafa Ali, Şah İsmail'in kardeşinin “*ehl ü 'iyâliyle*” Trabzon kalesinde haps edildiğini ve bu olayın 1511 yılı Mart ayı sonunda (H. 916 yılı sonu) gerçekleştiğini yazmaktadır.⁹² Ancak Şehzâde Selim'in 10 Ekim 1510 tarihinden itibaren Kefe'de olduğu ve ve 1511 yılının ilk aylarında da babası

⁸⁸ Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 37.

⁸⁹ İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 230; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri* s. 645-646.

⁹⁰ BOA, *TSMA*, nr. E 755/22; İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 183, 192, 195; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 36-37; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri* s. 489, 512, 521.

⁹¹ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VIII. Defter, (Ahmet Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*), s. 29-30; a.mlf, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VIII. Defter, s. 251-252; Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Kütübü't-târih-i Kühnü'l-ahbâr*, I/II. Kısım, haz. A. Uğur, A. Gül, M. Çuhadar, İ. H. Çuhadar, Kayseri 1997, s. 925-926; Şehabeddin Tekindağ, “Trabzon”, *İA*, XII/1, 464; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 246; Ahmet Uğur, *Yavuz Sultan Selim'in Siyasi ve Askeri Hayatı*, İstanbul 2001, s. 18. Ümit Erkan, bu hadisenin 1510 tarihinde gerçekleştiğini yazmaktadır (bk. *16. Yüzyılda Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2014, s. 81).

⁹² Âlî Efendi, *Kühnü'l-ahbâr*, I/II. s. 925-926.

II. Bayezid'le görüşmek için Edirne'ye gitme hazırlıkları yaptığı⁹³ göz önüne alındığında söz konusu olayın Ali'nin verdiği tarihte gerçekleşmesi mümkün görülmemektedir. Muhtemelen müverrih tarihlemede bir hata yapmış olmalıdır.

Şah İsmail Tebriz'e döndüğünde, Erzincan'da sakladığı toplara, Trabzon sancak beyi Şehzâde Selim tarafından el konulduğu bilgisini aldı. Ona bir adamını göndererek topları geri talep etti. Ancak Selim bu talebe olumsuz cevap verdi.⁹⁴ Bunun üzerine Şah İsmail, Trabzon'da esir olan kardeşini kurtarmak, Şehzâde Selim'in ele geçirdiği ağır top ve cephaneleri geri almak ve Trabzon'u işgal etmek amacıyla Erzincan'a 12.000 kişilik bir ordu gönderdi. Safevi kuvvetlerinin yolda olduğunu haber alan Trabzon sancak beyi Şehzâde Selim gerekli hazırlıkları yaparak yanında oğlu Şehzâde Süleyman ile birlikte Trabzon'dan Erzincan'a geldi ve bir gece baskınıyla Şah İsmail'in ordusunu bozguna uğratarak şehri ve kaleyi kontrol altına aldı ve bir adamını yönetici olarak görevlendirdi.⁹⁵

II. Bayezid, oğlu Şehzâde Selim'e Trabzon ve çevresinin ahvâlinin ne durumda olduğu ile ilgili bir hüküm göndermiştir. Şehzâde babasına cevaben yazdığı mektupta; Erzincan ve Kemah'ın Mahmud Bey'e, Tercan'ın Şah Ali Bey'e, Mansur Bey oğlu Rüstem Bey'e daha önce verilen Bayburd, Kovans, Kelkit ve Sadak'ın alınıp Çepniden Maksud Bey'e; Rüstem Bey'e de Irak'ta bir yer verildiğini belirtmektedir. Ayrıca "Gürel" (Batum-Acara kuzeyindeki Batı Gürcistan) bölgesi için de "eksüksüz sandallar ile Makriyah (Kemalpaşa) cânibine" çıkıldığını; ancak "Abaz" vilâyetinin kendilerini ürküttüğünü, "memleket hıfzı için bu cânibe kayık himmet" olunmasını talep etmektedir.⁹⁶

⁹³ Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 48, 54.

⁹⁴ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*. VIII. Defter, (Ahmet Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*), s. 30.

⁹⁵ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*. VIII. Defter, s. 259-260; Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, s. 50, 274; Şükri-i Bitlisî, *Selim-nâme*, s. 67-70; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit'in Siyasi Hayatı*, İstanbul 1966, s. 265; Hamdi Savaş, *İshak Çelebi ve Selim-nâmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 1986, 51.

⁹⁶ BOA, *T SMA*, nr. E 755/22.

Safeviler üzerine yapılan bu son seferin, bazı yazarlar tarafından 1508 yılında,⁹⁷ bazıları tarafından da 1510 yılında gerçekleştiği belirtilmektedir.⁹⁸ Ancak Selim'in son Gürcistan ve Erzincan seferlerini, oğlu Süleyman'a Kefe sancağı tevcih (5 Ağustos 1509) edilmeden önce gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır.⁹⁹ Nitekim 1509 yılına yada 1510 yılının ilk yarısına ait olduğunu düşündüğümüz Selim'in babasına gönderdiği mektupta yer alan bilgilerden, oğlu Süleyman'a henüz Kefe sancağının verilmediği ve onun Şah İsmail güçlerine karşı yaptığı seferleri "*terk etdük*"ü ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁰

Şah İsmail, Erzincan hezimetinden sonra Sultan II. Bayezid'e tehdidkâr bir mektup göndererek Akkoyunlular'ın meşru varisi olduğunu, ayrıca Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasında bir savaş bulunmadığını belirterek Trabzon sancak beyi Şehzâde Selim'in ele geçirdiği toprakları geri vermesini ve Trabzon'dan alınarak cezalandırılmasını istedi. Bunun üzerine Divân-ı Hümayun'dan çıkan bir kararla Şehzâde Selim'den Bayburd, İspir, Kemah ve Erzincan'ı Safevîlere geri vermesinin emredildiği anlaşılmaktadır.¹⁰¹

Celalzâde, Şehzâde Selim'in Erzincan'ı feth ettikten sonra, babası Sultan II. Bayezid'in "*Doğu vilayetleriyle ilgili olan yerlere ve yönlere girilmesine yüksek rızam yoktur.*" dediklerini kaydetmektedir.¹⁰² Münecimbaşı Ahmed Dede de, Sultan II. Bayezid'in Trabzon sancak beyi Şehzâde Selim'e bir mektup yazıp "*Kızılbaş ve Gürcülerle uğraşmamasını, sadece eyaletinin muhafazasıyla meşgul olmasını bildirdiğini*" belirtmekte ve "*mektuplarına, emirlerine uyulmadığı*

⁹⁷ Hamdi Savaş, *İshak Çelebi ve Selim-nâmesi*, s. 51; Remzi Kılıç, "Trabzon Valisi Şehzade Selim ve Faaliyetleri", s. 108; a.mlf, *Kanuni Devri Osmanlı – İran Münasebetleri (1520-1566)*, İstanbul 2006, s. 46; Enver Konukçu, "Trabzon Valisi Şehzade Selim'in Akkoyunlu Ülkesindeki Faaliyetleri", s. 96, 97-98.

⁹⁸ Oktay Efendiye, "Sultan II. Bayezid ve Şah İsmail", s. 5; H. Erdem Çıpa, *Yavuz'un Kavgası (I. Selim'in Saltanat Mücadelesi)*, İstanbul 2013, s. 34.

⁹⁹ Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezid*, s. 260, dpn. 11.

¹⁰⁰ BOA, TSMA, nr. E 752/18; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezid*, s. 247.

¹⁰¹ BOA, TSMA, nr. E 752/18; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezid*, s. 247; Remzi Kılıç, "Trabzon Valisi Şehzade Selim ve Faaliyetleri", s. 109; a.mlf, *Kanuni Devri Osmanlı – İran Münasebetleri*, s. 47; Yılmaz Öztuna, *Yavuz Sultan Selim*, s. 33-34.

¹⁰² Bk. *Selim-nâme*, s. 50, 274.

takdirde meydana gelecek şeyleri ihtiva eden tehdid yollu bir kaç cümle de ilave ettiğini” yazmaktadır.¹⁰³ Divân-ı Hümâyûn’un Bayburd, Kemah, Erzincan ve İspir’in Safevîlere geri verilmesi emri üzerine Selim’in bu toprakları geri verdiği belirtilmektedir.¹⁰⁴

Nitekim bu olaydan sonra Şehzâde Selim’in “*ol cânibe ta'arruza mâyil olmayub, eknâf-ı 'Acemden el çekdi*”ği kaydedilmektedir.¹⁰⁵ Babasına 1909 yada 1510 yılının ilk yarısında yazdığı mektupta; babasının kendisine kızgınlığının “*emrî ve rızâsı yoğiken*” bir çok kale ve yeri almasından veya “*Sûfî*” (Şah İsmail) ile yaptığı mücadeleden kaynaklanıyorsa buna bir cevabı olduğunu belirterek şöyle demektedir: “*Eğer vilâyet-i Şark'dan kal'a ve il almağa devletlû Hüdâvendigâr'ın emrî ve rızâsı yoğiken bir nice kal'a ve yerler alûb zapt idûb ve Sufî'ye virmede tereddüd eylemek bu da'vâya muhaliftir deyû buyurulursa ânî dâhi memleketim ve hâsım çoğ olsun deyû nefsim hevâsına tâbî' olûb itmedum, belki sedd-i İslâm'ın sıyânetî için etdüm. Ve bu hidmete adl ve insâf üzre nazar olunsa bu mukabelede mücerred devletlû Hüdâvendigâr'dan culd-i in'âm değil âlîşân emrelerimizden ve erkân-ı devletten ve her mü'min-i muvahhiden envâ'i imdâd ve i'ânet lâzım iken hizmetimiz küstâhlığa bel akâbir ve a'yân i'tikadınca Sûfî'nin evvel hurûcunda Sûfî'ye nisbet ve mütâbe'at mülâhaza idûkleri gibi ne'ûzubillah şimdi 'isyâna haml olunûrsa ol gayretî biz terk etdük. Şimden girû ol hizmetî oturdukları yirden hüsn-i tedbîr ile erkân-ı devlet def ideler.*”¹⁰⁶ Selim’in, Trabzon sancağı sınırlarındaki gelişmeleri dikkatlice izlediği ve Kızılbaşlar’dan hayli zarar gören Mirza Çabuk’la da temaslarını sürdürdüğü anlaşılmaktadır.¹⁰⁷ Atabek Mirza Çabuk’la sürdürülen iyi ilişkilerin, Yavuz Sultan Selim’in Çaldıran Seferi sırasında, onun Osmanlı Ordusuna yaptığı önemli lojistik desteklerle meyvesini verdiği görülmektedir.¹⁰⁸

¹⁰³ *Müneccimbaşı Tarihi (Sahaifü'l-Ahbar fî Vekayü'l-Asar)*, II, trc. İsmail Erünsal, İstanbul 1974, s. 422.

¹⁰⁴ Remzi Kılıç, “Trabzon Valisi Şehzade Selim ve Faaliyetleri”, s. 109; a.mlf, *Kanuni Devri Osmanlı – İran Münasebetleri*, s. 47; Yılmaz Öztuna, *Yavuz Sultan Selim*, s. 33-34.

¹⁰⁵ Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, s. 50.

¹⁰⁶ BOA, TSMİA, nr. E 752/18; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit*, 27 nolu belge (260-261. sayfalar arasında), 270; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 47.

¹⁰⁷ Enver Konukçu, “Trabzon Valisi Şehzade Selim’in Akkoyulu Ülkesindeki Faaliyetleri”, s. 98.

¹⁰⁸ Haydar Çelebi, *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s. 140-141, 147.

Şehzâde Selim, Trabzon sancak beyliği sırasında "kızılbâş" tehlikesini en iyi anlayan yöneticilerden biridir.¹⁰⁹ O, Rumeli'ye geçerek işin vehametini babası Sultan II. Bayezid'e anlatmak istiyordu.

B. Şehzâde Selim'in Trabzon Sancağında İskân, İdari Düzenleme, İmar ve Kültüre Yönelik Faaliyetleri

Şehzâde Yavuz Sultan Selim, Trabzon'daki sancak beyliği döneminde önemli faaliyetler içinde bulunmuştur. Bu faaliyetler arasında Gürcistan ve Safeviler üzerine yaptığı seferler dışında Safevilerin Akkoyunlu topraklarında yaşayan sünni halka yönelik yaptığı katliamlardan kaçan halkı, Trabzon sancağı sınırları dahilindeki yerleşim birimlerine iskân etmesi bulunmaktadır. Şah İsmail ve taraftarlarının Osmanlı topraklarına ve halkına yönelik menfi çalışmalarının merkeze bildirmesi ve bu konuda gerekli tedbirlerin alınmasına yönelik uyarıları da büyük öneme sahiptir. Bunların yanında Trabzon'un bir kültür kenti olmasına yönelik çalışmaları, Trabzon, Giresun ve Rize şehirlerindeki imar faaliyetleri ve idari düzenlemeye yönelik çalışmaları da önemli yer tutmaktadır. Özellikle bölgedeki Çepni beyleri ve oğullarına yönelik eski idari yapıyı korumaya yönelik çalışmaları dikkat çekmektedir.

a. Akkoyunlu Türkmenlerinin Trabzon Sancağına Yerleştirilmesi

1501'de Tebriz'in Şah İsmail tarafından işgalinden sonra, bu şahsın zulmünden kaçan çok sayıda Akkoyunlu ahalisi ile başta *Ferruḡşâd Bey* olmak üzere onunla birlikte on iki Akkoyunlu beyi daha Trabzon sancağına iltica etmişti. Bunların içinde Akkoyunlu padişahı Murad Han'ın soyundan gelme *Muradhanlılar* (Muradhanoğulları) ve yine Akkoyunlu padişahı Yakup'un soyundan gelen *Yakuphanoğulları* da vardı. Kemalpaşazâde'nin verdiği bilgiye göre son Akkoyunlu Sultanı Murad Han da Bağdat'ın Safeviler tarafından

¹⁰⁹ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimâî Tarihi (1453-1559)*, II, İstanbul 1979, s. 154; Ö. Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul 1980, s. 826; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı İnan Siyasî Münasebetleri (1578-1590)*, I, İstanbul 1962, s. 3.

işgalinden sonra Trabzon'a gelerek Şehzâde Selim'e sığındı. Selim de "Kızılbaş"lardan aldığı kaleleri onun idaresine verdi.¹¹⁰ Sultan Murad Han'ın oğulları Yakup ve Hasan Mirzâlar babalarından önce Trabzon'a gelmişlerdi.¹¹¹ Bunlar Trabzon'da Muradhanzâdeler olarak anılmaktaydı. Bu aileden Ali Paşa ve Ömer Paşa'nın XVII. yüzyılın ilk yarısında valilik yaptıkları tespit edilmektedir.¹¹² Yine Şirvanşahzâdelerin bir kısmının Trabzon şehrine yerleştiği ve Şirvanşahzâde Mirzâ Mehmed Bey'in 1542-1545 yıllarında Trabzon sancak beyliği görevini yürüttüğü görülmektedir.¹¹³ Dönemin Trabzon sancak beyi Şehzâde Selim, Şah İsmail'in katliamından kurtulup Trabzon'a akın eden Akkoyunlu Türkmenlerini Trabzon ile Rize arasına yerleştirdi. Ayrıca Eyyubilerin Hasankeyf koluna mensup *Eyüboğulları*, Silvan'dan Safeviler'in zulmünden kaçarak Trabzon'a gelince Yavuz Selim bunları da Maçka'ya iskân etti.¹¹⁴

¹¹⁰ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, IX. Defter (Ahmet Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*), Berlin 1985, s. 91.

¹¹¹ M. Halil Yınanç, "Akkoyunlular", *İA*, I, 262; Tahsin Yazıcı, "Safeviler", *İA*, X, 54; Şehabeddin Tekindağ, "Trabzon", *İA*, XII/1, 464. Yılmaz Öztuna, Yakup Mirzâ'nın oğlu Murad Paşa'nın Kanunî döneminde Hemedan (Irak-ı Acem) beylerbeyisi olduğunu, küçük oğlunun da Trabzon'daki ailenin atasını teşkil ettiğini yazmaktadır (bk. *Yavuz Sultan Selim*, s. 31).

¹¹² Dilaver Akkoyunlu, *Akkoyunlular ve Bayburt – Snorya Tarihi*, Ankara 1992, s. 140-145; M. Hanefi Bostan, *Trabzon Sancağı*, s. 67, 68, 102, 328-329; a.mlf, "XV.-XIX. Yüzyıllarda Trabzon Şehir Nüfusu, Nüfusun Yükseliş ve Düşüş Nedenleri", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, VI/13, Ankara 2018, s. 135, 136, 137; Sebahittin Usta, *Trabzon'da Vakıflar (1550-1650)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon 2015, s. 114-116.

¹¹³ M. Hanefi Bostan, *Trabzon Sancağı*, s. 62, 67, 109-110.

¹¹⁴ Ali Kemali, *Erzincan Tarihi*, İstanbul 1932, s. 86; M. Fahrettin Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, I, İstanbul 1953, s. 480 dpn. 104, 506 dpn. 153; a.mlf. *Osmanlılar'ın Kafkas Ellerini Fethi*, s. 84-85 dpn. 5, 100-101; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1984, s. 196-197. Rize'ye yerleştirilen Akkoyunlu Türkmenleri ile ilgili bk. *1967 Rize İl Yıllığı*, Ankara 1968, s. 91; Ali Taşpınar, *Rize Tarihi*, s. 93-94. Mehmet Bilgin, "Akkoyunlu Devletinin Safeviler tarafından ortadan kaldırılmasından sonra ... Akkoyunlu bakiyeleri Yavuz Sultan Selim tarafından Trabzon Sancağı topraklarına yerleştirilmiş ve günümüzde bölgede yaşayan Türk-İslâm toplumunun en önemli unsurunu oluşturmuşlardır" demektedir (bk. "Doğu Karadeniz Bölgesinin Etnik Tarihi Üzerine", *Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998) Bildiriler*, Trabzon 1999, s. 84). Bir başka eserinde de "Yavuz Sultan Selim'in valiliği zamanında (1486-1505) Safevilerin katliamlarından kurtulmak için Doğu Anadolu'dan kaçan Akkoyunlular ve Akkoyunlu ittifa-kına dahil boylara mensup Türkmenlerin Trabzon'un özellikle doğu ve güneyinde yer

Akkoyunlu beylerinden *Ferruḫşâd Bey* hakkında bir kısmı yanlış olmakla birlikte önemli bilgiler, torunu zâim (Bayburdlu) Mehmed Bey oğlu Osman tarafından verilmektedir.¹¹⁵ Mehmed Bey oğlu Osman, Ferruḫşâd Bey'in son Akkoyunlu sultanı Murad Han'ın veziri olduğunu, Şah İsmail, Tebriz'i işgal ettiği zaman Sultan Murad'ın Bağdad'a kaçtığını, Ferruḫşâd Bey'in Bayburd'a gelip oradan Trabzon'a Selim'in yanına gidip onun hizmetine girdiğini belirtmektedir. Ferruḫşâd Bey'in on iki Akkoyunlu Beyi ile birlikte onların serdarı olarak Çaldıran seferine (M.1514/H.920) katıldığını ve bu savaş sırasında önemli hizmetler ifa ettiğini,¹¹⁶ ayrıca Mısır seferi sırasındaki yararlılıklarından dolayı kendisine Bayburd ve Erzincan kazalarında birçok köyün temlik edildiğini yazmaktadır.¹¹⁷ Osman'ın eserinde zikrettiği

alan topraklara” yerleştirildiğini kaydetmektedir (Bk. *Doğu Karadeniz (Tarih – Kültür – İnsan)*, İstanbul 2010, s. 193). Yılmaz Öztuna da, “1501’de Şâh İsmâîl Safevî, Akkoyunlular’ı Tebriz İmparatorluk tahtından kovarak, Fırat’la Taşkent arasında uzanan İran-Türk imparatorluğuna el koydu. Sünnî Akkoyunlular’ın yerine Şîî mezhebini getirdi. Akkoyunlu şehzâdeleri, soyluları, adamları, aşiretleriyle, Osmanlı topraklarına akmaya başladılar. Bunlara en iyi muâmeleyi Şehzâde Selîm gösterdi. Herkesi derecesine göre bir yere iskân etti. Trabzon’la Rize, bilhassa Sürmene ile Rize arasındaki araziyi Akkoyunlu Türkmen boylarıyla doldurdu. Bu sûretle bölgede nüfus çok arttı. Güneye doğru Trabzon’la Maçka arası araziye de bunlara verdi”ğini belirtmektedir (bk. *Yavuz Sultan Selim*, s. 31).

¹¹⁵ Osman, Bayburdlu olup, Ferruḫşâd Bey'in üç oğlundan biri olan Mehmed Bey'in oğludur ve Ferruḫşâd Bey vakfının mütevellisi idi (bk. İsmet Miroğlu, “Tevârih-i Cedid-i Mir’ât-ı Cihan Adlı Eserin Müellifine Dair”, *Tarih Dergisi*, Sayı 30, İstanbul 1976, s. 51, 53).

¹¹⁶ Yavuz Sultan Selim'in Ferruḫşâd Bey'e Bayburd ve çevresinde geniş tımarlar verdiğine dair bk. Şehabeddin Tekindağ, “Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi”, *Tarih Dergisi*, XVII/22, İstanbul 1967, s. 74.

¹¹⁷ Osman, *Tevârih-i Cedid-i Mir’ât-ı Cihân*, yay. Atsız, İstanbul 2018, s. 25-29; Yunus Özger, Uğur Akbulut, “XIX. Yüzyılda Bayburt Vakıfları”, *Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005)*, I, Trabzon 2007, s. 496-501. Ferruḫşâd Bey'in torunu Bayburdlu Osman, Çaldıran Savaşı sırasında Şah İsmail'in hanımlarından esir alınan “*Taclu Hanım*”ın Ferruḫşâd Bey'e verildiğini ve “*ol hanımdan nice koç oğullar*” olduğunu yazmakla beraber (bk. *Tevârih-i Cedid-i Mir’ât-ı Cihân*, s. 29), bunu doğrulayan bir bilgi ve kayıta rastlanmamıştır. Ancak John E. Woods, Ferruḫşâd Bey'in hanımları olarak Zibad bt. Yusuf ve Taclu hanımları zikretmektedir (bk. *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, trc. Sibel Özbudun, İstanbul 1993, s. 358). Buna mukabil bu hadise ile ilgili bilgi veren Osmanlı kaynaklarında, Şah İsmail'in iki hanımı ile birlikte çok sayıda kadının esir edildiği, Şah'ın hanımlarından Taclu Hanım'ın da esir alındığı ve Vidin sancak beyi Mesih Bey tarafından mücevherleri karşılığında serbest bırakıldığı, diğer hanımı Bi(e)hrûze'nin nişancı Tâcizâde Cafer Çelebi ile evlendirildiği kaydedilmektedir (bu

Ferruḫşâd oğlu Mehmed Bey ile Akkoyunlu beylerinden Mansur Bey, Hüseyin Bey, Hasan Ali Bey, Veled Bey ve Ebulkasım Bey'in¹¹⁸ isimlerine Erzincan, Bayburd, Kelkit ve Kemah'a ait tahrir kayıtlarında rastlandığı ifade edilmektedir.¹¹⁹ Çaldıran seferine katılan Korkmaz Bey oğlu Ferruḫşâd Bey'e, Karaman eyâletinde bir sancak olan Akşehir'in bozulup hâs olarak verildiği ve Ferruḫşâd Bey'in daha sonra Bayburd havalisine yerleşerek burada bir çok vakıf tesis ettiği anlaşılmaktadır.¹²⁰

Akkoyunlu ümerasının Osmanlı Devleti'ne ilticalarının, Sultan Bayezid'in son dönemlerinden başlayarak Yavuz Sultan Selim'in hükümdarlığının sonuna kadar devam ettiği, bunlara dirlik verildiği, ayrıca bunların çocukları ve akrabalarının Kanunî Sultan Süleyman devrinde de devlet hizmetinde buldukları ve yine bunlara dirlik ya da ulûfe verildiği ortaya

konuda geniş bilgi için bk. Tufan Gündüz, "Şah İsmail'in Eşi Taçlı Begüm", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, Sayı 51, Ankara 2009, s. 223-233; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 141-143; Roger M. Savory, "Taclu Hanum: Çaldıran Savaşı'nda Osmanlılar Tarafından Esir Alındı Mı Alınmadı Mı?", çev. Osman G. Özgüdenli, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, I/2, İstanbul 2014, s. 221-235; Vedat Turgut, "Şah İsmail'in Hatunu", *OTAM*, Sayı 39, Ankara 2016, s. 27-35). Taclu Hanım'ın Çaldıran'da esir edildiği ve Vidin sancak beyi Mesih Bey tarafından alınan mücevheratının akibeti ile ilgili Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarında vezir-i azam Piri Mehmed Paşa ve ikinci vezir Çoban Mustafa Paşa ile birlikte bir tahkikatın yapılması, Taclu Hanım'ın esir alındığının kesin olduğunu göstermektedir (bk. BOA, *TSMA*, nr. E 276/40; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Şah İsmail'in Zevcesi Taclu Hanım'ın Mücevheratı", *Belleten*, XXIII/92, Ankara 1959, s. 611-619). İn'âmât Defteri'nde yer alan 22 Ocak 1527 tarihli bir kayıt da şöyledir: "*Âdet-i boğça-i Hanım Hatun, zevce-i köhne-i Şeyh İsmail, hâliyâ zevce-i Hamza Çelebi an veledân-ı Evrenos Beg, an zu'emâ-i vilâyet-i Rumeli. Fî 18 Rebiü'l-âhir sene 933*" (bk. İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 536; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri* s. 1489). Bu defterde Şah İsmail ile ilgili bütün kayıtlar "*Şeyh İsmail*" şeklinde yer aldığından (bk. . İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 156, 284, 285, 288, 404, 411, 452, 456, 536; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri* s. 409, 804, 806, 814, 1163, 1165, 1185, 1304, 1313, 1489) adı geçen Hanım Hatun'un Şah İsmail'in Çaldıran'da esir alınan hanımlarından biri olduğunu ortaya koymaktadır.

¹¹⁸ Bk. *Tevârih-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihân*, s. 23, 25.

¹¹⁹ M. Tayyib Gökbilgin, "XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerâsı", *Türkiyat Mecmuası*, IX, İstanbul 1951, s. 38-46; İsmet Miroğlu, "Tevârih-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan Adlı Eserin Müellifine Dair", s. 52.

¹²⁰ M. Tayyib Gökbilgin, "XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerâsı", s. 38-39; İsmet Miroğlu, "Tevârih-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan Adlı Eserin Müellifine Dair", s. 51.

çıkılmaktadır. Nitekim 1537 (H. 943) tarihli bir kayıтта Ferruḥşâd Bey oğlu Mehmed Bey ile Mansur Bey oğlu Hüseyn Bey'in ayrı ayrı zeâmet tasarruf ettikleri görölmektedir. Yine Yavuz Sultan Selim'in doğu seferi sırasında orduya kılavuzluk yapan Akkoyunlu beylerinden Tokarlı Rüstem Bey'in 1534 yılında Bayburd'da zeâmet sahibi olduğu kaydedilmektedir. Rüstem Bey'in oğlu Fethi'nin de 1536 yılında Erzurum sipahileri ser-askerlerinden olup Bayburd'un iki köyünün tımar gelirlerini tasarruf ettiği anlaşılmaktadır. 1520 (H. 926) yılı ve müteakip yıllarda dirliği olmayan Akkoyunlu ümerasını gösteren listede, Selim zamanında babasının günlük 25 akça ulufesi olduğu hâlde oğlu Maksud Bey adında birinin dirliksiz olduğu belirtilmektedir. Elvend padişah zamanında tavacı olup Osmanlı'ya sığınan Elvend Bey adında birinin 100.000 akçalık zeâmet, oğlu Arslan'ın ise 16.000 akçalık tımar tasarruf ettiği kaydedilmektedir.¹²¹

Şehzâde Selim ile babası Sultan II. Bayezid'in Çorlu civarında Uğraş adlı mevkideki savaşı sırasında esir düşen Akkoyunlu Şeyhoğlu Ali'nin arzuhâlinde yer alan bilgiler, Akkoyunluların Trabzon bölgesindeki varlığı ve Şehzâde Selim'le olan ilişkilerini ortaya koymasına bakımından önemlidir. Padişah Yavuz Sultan Selim'e yazılan dilekçe şöyledir: “... *Bu kemîne-i bîmikdâr Akkoyunlu'dan Şeyhoğlu Ali kulunum. Hazret-i Hüdâvendigâr-ı gerdûniktidâr ile Trabzon'dan bile gelüp Çorlu civarında olan cengde iki karındaşıım düşüb ve üç ammim düşüb ben iki yerden mecrûh olub dururken boynum urulmak emir olunmuş iken Yahşi Bey'in oğlu Mahmud Bey kurtardı. Ba'dehu Hünkârın gemisiyle Kefe'ye gitmege kasdeyledim. Galatada zindana mahbûs eylediler, sonra Yeniçeriler halâs eylediler. Edirneye vardım kış oldu, geru mâdem kaldım yeni bir ümid Pravadî'de devletlû Hünkâr'a vardım. Yine eski ulufem ile bölüğe katılmak emr eyledi ...*”¹²²

Şehzâde Selim, Kefe'den tahta geçmek üzere İstanbul'a gelirken maiyetinde bulunanlar arasında sipahi cemaatinden Şeyh Ali (ulufesi günlük 20 akça)¹²³ ve azebler cemaatinden Bayındır Şeyh Ali (ulufesi günlük 10 akça) ve

¹²¹ M. Tayyib Gökbilgin, “XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerâsı”, s. 39, 40-41, 42, 43.

¹²² BOA, TSMA, nr. E 757/27; Çağatay Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 88 dpn. 53.

¹²³ BOA, TS.MA.d, nr. 2921, s. 4a.

Şeyh Ali'nin oğlu (ulufesi günlük 7 akça) Ali de vardı.¹²⁴ Akkoyunlu Şeyhoğlu Ali, mevacib kayıtlarında geçen Bayındır Şeyh Ali'nin oğlu Ali olmalıdır.

Faruk Sümer ve M. Fahrettin Kırzioğlu, Trabzon sancak beyliği görevinde bulunan mîr-âhûr-i evvel (baş mîr-âhûr) ve çavuşbaşı¹²⁵ görevinde bulunan Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Akkoyunlu Türkü olduğunu belirtmektedirler.¹²⁶ Buna mukabil M. Mehdi İlhan, kul asıllı olduğunu ileri sürmektedir.¹²⁷ Ancak Sümer'in, Mehdi İlhan'ın bu değerlendirmelerini gördükten sonra da Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Akkoyunlu Türklerinden olduğunu vurgulamaya devam etmesi,¹²⁸ Bıyıklı'nın Türk ve Akkoyunlu olduğunu düşündürmektedir. Nitekim Mehdi İlhan'ın, Bıyıklı ile ilgili verdiği bilgilerde çelişkiler bulunmaktadır. Şöyle ki bir taraftan Bıyıklı'nın kul taifesinden olduğunu ileri sürerken, diğer taraftan Şah İsmail'in sarayında casuslarının bulunduğunu kaydetmektedir.¹²⁹ Kul taifesinden olan ve Çaldıran Savaşına katılıp katılmadığı konusunda kesin bilgi bulunmayan birinin, Şah İsmail'in sarayında casuslar bulundurması¹³⁰ akla uygun gelmemektedir. Safevi sarayında casus bulundurabilecek bir kişinin bölgeyi iyi tanınması ve Akkoyunlu Bey veya boylarıyla bir ilişkisinin bulunması gerekmektedir. Yine İlhan'ın, Bıyıklı Mehmed Paşa'nın oğlu Mustafa Paşa'nın Yemen beylerbeyliği yaptığını ve 1542'den sonra vefat ettiğini belirtmesiyle¹³¹ birlikte bu bilgi

¹²⁴ BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s.19b.

¹²⁵ M. Mehdi İlhan, "Diyarbakır Fatihî ve Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa", *Atatürk ve Diyarbakır*, Diyarbakır 1981, s. 141.

¹²⁶ Bk. Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1976, s. 39. M. Fahrettin Kırzioğlu, Başmîrâhur Bıyıklı Mehmed Paşa'nın 1507'de Safeviler'den kaçtığını ve Amidli Akkoyunlular'dan olduğunu yazmaktadır (bk. *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi*, s. 106, 111).

¹²⁷ Bk. "Bıyıklı Mehmed Paşa", *DİA*, VI, (İstanbul 1992), s. 116.

¹²⁸ Faruk Sümer, *Tirebolu Tarihi*, İstanbul 1992, s. 76 dpn. 1; a. mlf, *Çepniler*, İstanbul 1992, s. 84 dpn. 1.

¹²⁹ "Diyarbakır Fatihî ve Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa", s. 141.

¹³⁰ M. Mehdi İlhan, "Diyarbakır Fatihî ve Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa", s. 138, 141; Vural Genç, "İdris-i Bidlîsi'nin II. Bayezid ve I. Selim'e Mektupları", *Osmanlı Araştırmaları*, XLVII, İstanbul 2016, s. 151.

¹³¹ "Diyarbakır Fatihî ve Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa", s. 143.

doğru değildir. Nitekim Mustafa Paşa, Trabzon sancak beyi iken 1552 yılında Safeviler ile yapılan savaşta şehit olmuştur.¹³² Beylerbeylik yapan bir şahsın sancak beyliği görevine atanması muhal olduğundan, muhtemelen Mehdi İlhan, isimleri birbirine karıştırmıştır. Bu nedenle Bıyıklı Mehmed Paşa ve oğlu Mustafa Paşa ile ilgili verdiği bilgileri doğru kabul etmek mümkün değildir.

Mirahur Bıyıklı Mehmed Bey, 1514 yılının başlarında Trabzon sancak beyliğine tayin edildi.¹³³ 23 Ekim 1514 (4 Ramazan 920)'de Erzincan-Bayburd sancaklarıyla Trabzon, Karahisar-ı Şarkî ve Canik sancakları biriktirilerek Bıyıklı Mehmed Bey'e tevcih edildi.¹³⁴ Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Trabzon sancağı ve diğer sancaklardaki yöneticilik görevinin 4 Kasım 1515 (27 Ramazan 921)'te Diyarbekir beylerbeyliğine tayin edilene kadar sürdüğü anlaşılmaktadır.¹³⁵ Trabzon sancağına ait 1515 tarihli tahrir kayıtlarında Trabzon sancak beyi mirahur Mehmed Bey'in "*Bıyıklı*" lakabıyla meşhur olduğu belirtilmektedir.¹³⁶ Yine Trabzon sancak beyi Bıyıklı Mehmed Bey'in "*mîrâhûr*" olarak da zikredildiği görülmektedir.¹³⁷ Trabzon'da iken bazı müsellemleri raiyyet hâline getirdiği¹³⁸ ve Giresun'da bulunan Yakup Halife Zaviyesi Vakfı'na bazı yerleri hibe ettiği kaydedilmektedir.¹³⁹ Trabzon sancak beyliği

¹³² M. Hanefi Bostan, *Trabzon Sancağı*, s. 62; a.mlf, *Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı*, İstanbul 2012, s. 475.

¹³³ Hoca Saadettin, *Tâcü't-tevârih*, IV, haz. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1979, s. 191; Haydar Çelebi, *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s. 140.

¹³⁴ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*. IX. Defter, (Ahmet Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*), s. 125; Haydar Çelebi, *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s. 148; Hoca Saadettin, *Tâcü't-tevârih*, IV, s. 226; Feridun Bey, *Münşeati's-selâtîn*, I, s. 406; Dündar Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Ankara 1998, s. 40.

¹³⁵ Haydar Çelebi, *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s.165.Yavuz Sultan Selim, Çaldıran Savaşı dönüşünde Kemah kalesini aldıktan sonra eski mirahuru Bıyıklı Mehmed Paşa'yı Doğu Anadolu'nun fethiyle görevlendirdi. Bıyıklı Mehmed Paşa, Şah İsmail'in Erzincan valisi Rumlu Nur Ali Halife'yi Haziran 1515'te Tunceli'nin Ovacık yöresinde bulunan Tekir Yaylağı'nda ağır mağlubiyete uğratarak Ulaş ve Yaraş adlı beyleri ile birlikte öldürdü (bk. Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 38-39).

¹³⁶ BOA, TD, nr. 52, s. 678, 680.

¹³⁷ BOA, TD, nr. 52, s. 30, 678.

¹³⁸ BOA, TD, nr. 52, s. 400.

¹³⁹ BOA, TD, nr. 52, s. 678, 680.

ve Diyarbekir beylerbeyliği sırasında, Trabzon sancağında yararlılığı görülen birçok kişiye bu sancağın toprağında tımar tevcih ettiği tespit edilmiştir.¹⁴⁰

Bıyıklı Mehmed Paşa'nın oğlu olduğu belirtilen Mustafa Paşa'nın¹⁴¹ da 1545-1552 yıllarında Trabzon sancak beyliği yaptığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu tarihten önce, 30 Mart 1549 ve 19 Ekim 1552 tarihli arşiv kayıtlarından da eski Dulkadriye sancak beyi olan Mustafa Paşa'nın Trabzon sancak beyliği görevinde bulunduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁴² Mustafa Paşa, Trabzon sancak beyi iken Gürcistan üzerine yapılan ve "Koniye" (Gönye) seferi diye anılan seferin komutanıydı. Gönye seferi sonunda, 1479 tarihinde Osmanlı topraklarına katılan Gönye ve daha sonra Osmanlı hâkimiyetinden çıkan Maçehil ile birlikte (8 Aralık 1550 tarihinde) dört kale alındı. Mustafa Paşa 19 Ekim 1552'de Safevîlerle yapılan savaşta şehit oldu.¹⁴³

Akkoyunluların Trabzon sancağındaki varlığını gösteren en önemli delil, bu devletin hizmetinde bulunan boyların günümüze değin bölgede yaşamalarıdır. Nitekim Akkoyunlular'a bağlı boylardan Ahmedlü / Ahmetoğulları, Beharlı / Baharoğlu, Bayramlı / Bayramoğlu, Çakırlı / Çakıroğlu, Çobanlı / Çapanlı, Dabanlı / Tabanoğulları, Emirler - Emirlü / Emiroğulları, Hacılı / Hacıoğulları, Purnaklı, Hacıhamzalı, Hamzalı, İnallı, Kaçarlar, Karamanî / Karamanoğlu, Musullu, Mamaşlı, Ustalı, Mirdasî / Mirdasoğulları, Mirzalı / Emirzalı / Emral, Pazuki-Bazukî / Bazıoğulları, Şamlı ve Ustalı boylarına¹⁴⁴ mensup aileler 1501 yılından itibaren Trabzon sancağına yerleştirildi. Bu boylar ve bu boylara bağlı ailelerin, bugün bölgedeki yerleşim birimlerinde yaygın olarak yaşadıkları tespit edilmektedir. Bunlardan Çakıroğulları Of, Çaykara, Dernekpazarı, Sürmene, Maçka ve Araklı'da;

¹⁴⁰ BOA, TD, nr. 52, s. 228; BOA, *Tımar Zeamet Tevcih Defteri (TZTD)*, nr. 1, s. 796, 798, 800, 801, 802, 807, 809, 811, 812, 816, 817, 818, 819, 822, 825, 827, 836, 840, 850; Dündar Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği*, s. 131, 132.

¹⁴¹ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas – Elleri'ni Fethi*, s.151; Dündar Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği*, s. 258.

¹⁴² M. Hanefi Bostan, *Trabzon Sancağı*, s. 62; a.mlf, *Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı*, s. 475; Dündar Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği*, s. 70-71, 120, 258, 295.

¹⁴³ M. Hanefi Bostan, *Trabzon Sancağı*, s. 62; a.mlf, *Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı*, s. 475.

¹⁴⁴ Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, muh. sy.; a.mlf, *Kara Koyunlular*, I, Ankara 1984, s. 23-25, 26-27, 28-29, 30, 31; John E. Woods, *Akkoyunlular*, s. 325-344.

Purnaklular Sürmene, Araklı, Rize ve Çamlıhemşin’de; Beharlular / Baharoğulları Sürmene’de; Bayramoğulları Çaykara, Of, Sürmene, Arsin ve Araklı’da; Ahmetoğulları Sürmene’de; Çapanlular Araklı’da; Şamlıoğulları Sürmene-Köprübaşı’nda; Hacıoğulları Solaklı (özellikle Dernekpazarı ve Çaykara) ve İkizdere vadisindeki köylerde; Hacıhamzaoğulları Sürmene ve Araklı’da; Emiroğulları Maçka’da, Bazıoğulları ve Mirdasoğulları Araklı’da; Kaçarlar Rize’de; Tabanoğulları Çaykara’da; Ustalular Rize - Güneysu, Islahiye, Pazar, Pazarköy, Trabzon, Sürmene ve Giresun’da; Hamzalı, İnallı ve Mamaşlılar da Giresun’da yaygın olarak bulunmaktadır. Trabzon’a sığınan Akkoyunlu bakiyelerinden bir grup da Mirzalulardır. Bugün Doğu Karadeniz bölgesinde Mirza, Emirza, Mirzallı, Mirzaloğlu, Emirali / Emral ve benzeri soyadlarla anılanlar bu gruba mensuptur.¹⁴⁵

Bugün Of, Hayrat, Çaykara ve Dernekpazarı’nda yaşayan ailelerin önemli bir bölümünün Akkoyunlular’a mensup boylara bağlı olduğu, bir kısmının da Akkoyunlu yurdu olan Bayburd’dan gelip bu ilçelere yerleştiği anlaşılmaktadır. Özellikle Çakıroğulları, Sarıalizâdeler (Sarallar), Tabanoğulları, Bayramoğulları dikkat çekmektedir.¹⁴⁶

1834 tarihli *Of Nüfus Defteri*’nde kayıtlı bulunan ve bugün Çaykara’nın Eğridere köyünde yaşayan Baltacıoğulları, Çakıroğulları, Niyazoğulları ve Taçoğulları gibi sülalelerin Hayrat ilçesi köylerinden olan Dağönü (Hanlut) ve civarındaki köylere, bilahare Çaykara ve Dernekpazarı köyelerine yerleşen Akkoyunlu Türkmenleri olduğu belirtilmektedir. Eğridere ve çevre köylerdeki (Baltacı, Şahinkaya, Taşkiran, Ataköy, Taşçılar, Günebakan, Kondu)

¹⁴⁵ İbrahim Telliöğlü, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz’de Türkler*, Trabzon 2004, s. 189; Mehmet Bilgin, *Doğu Karadeniz*, s. 193-198; Sezgin Demircioğlü, Süleyman Bilgin, *Of Nüfus Defteri (1834)*, İstanbul 2011, muh. sy.

¹⁴⁶ M. Hanefi Bostan, “Çaykara–Dernekpazarı Tarihi”, *Geçmişten Geleceğe Çaykara – Dernekpazarı (Tarih – Toplum-Kültür)*, İstanbul 2005, s. 29-30; a.mlf, *Karadeniz’de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı*, s.146-148; a.mlf, “XV. XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Of Kazası”, *Başlangıçtan Günümüze Her Yönüyle Of*, Trabzon 2016, s. 44-45; Mehmet Bilgin, *Doğu Karadeniz’de Bir Derebeyi Ailesi Sarıalizâdeler (Sarallar)*, Trabzon 2006, s. 15-35. Michael E. Meeker, Muradoğlü (Çakıroğlü) İsmail Ağa’nın “Kürt” kökenli olduğunu yazmaktadır ki (bk. *İmparatorluktan Gelen Bir Ulus-Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz’de Osmanlı Mirası*, İstanbul 2005, s. 229), ancak bunu teyit eden bir bilgi yoktur. Aksine Çakıroğulları hakkında bilgi veren internet sitesinde Çakıroğulları’nın Akkoyunlu aşiretlerinden olduğu belirtilmektedir (bk. Mehmet Bilgin, “Doğu Karadeniz Bölgesinin Etnik Tarihi Üzerine”, s. 80-81; a.mlf, *Doğu Karadeniz*, s. 194, 197; İbrahim Telliöğlü, *Doğu Karadeniz’de Türkler*, s. 189).

Kasımoğulları, Sadoğulları, Karahasanoğulları, Mollaalioğulları, Paşalioğulları, Hacıoğulları, Hacımahmutoğulları, Hacıismailoğulları, Hacıahmetoğulları¹⁴⁷ ile Taşçılar (Holo - Fotgene), Akdoğan (Yukarı Hopşera), Maraşlı (Paçan), Şur (Şahinkaya), Bölümlü (Zisino) köyleri ile Maçka, Akçaabad ilçeleri, Trabzon şehri ve Rize'deki Bostanoğulları Akkoyunlu Türklerindedir.¹⁴⁸ Ayrıca Çaykara'ya tabi Akdoğan (Yukarı Hopşera) köyünde Hacımustafaoğulları (şimdiki soyadları Yavuz) ve Dernekpazarı'na bağlı Akköse köyünde Şahismailloğulları, Çaykara'ya bağlı Çayıroba köyünde Şahismailler adıyla anılan ailelerin varlığı Akkoyunlular'ın bölgedeki nüfuzunun önemli bir göstergesidir.¹⁴⁹

1834 yılında bugünkü Sürmene, Araklı ve Köprübaşı sınırları içinde Bayramoğlu, Bazıoğlu, Çakıroğlu, Emiroğlu, Emirzalıoğlu, Emirzeli oğlu, Hacıhamzaoğlu, Hacıoğlu, Purnaklıoğlu, Sarıalioğlu, Ustalıoğlu, Ustaalioğlu gibi Akkoyunlu bakiyesi aileler yer almaktaydı.¹⁵⁰ 1842 ve 1845 tarihli Maçka kazası nüfus kayıtlarında da Bostanoğulları, Çakıroğulları, Eyüpoğulları, Hacıoğulları, Hamzaoğulları, Karamanlıoğulları, Kasımoğulları, Mirzaoğulları, Mollaoğulları, Şahalıoğulları, Turalıoğulları ve Ustacaluoğulları büyük gruplar hâlinde bu kazada yaşayan Akkoyunlu zümresidir.¹⁵¹

1834 tarihli *Trabzon Nüfus Defteri*'nde yer alan kayıtlara göre; şehir merkezindeki mahallelerden Amasya, Saçlıhoca ve Bâb-ı Pazar mahallelerinde

¹⁴⁷ Cafer Can, *Çaykara-Eğridere Köyü Tarihi ve Ailelerin Soy Ağaçları*, İstanbul 2005, s. 42, 76, 95, 123, 131, 142, 194, 215, 283, 292, 293, 333.

¹⁴⁸ Ali Taşpınar, *Rize Tarihi*, s. 94; M. Hanefi Bostan, "Çaykara-Dernekpazarı Tarihi", s. 19, 87; a.mlf, "XV.-XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Of Kazası", s. 45.

¹⁴⁹ Engin Kaban, *Hasan Râmi Efendi ve Çaykara Sosyo-Kültürel Hayatına Etkileri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü - Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1997, s. 34; İsmail Hakkı Bakkaloğlu, "Çaykara Medreseleri, Müderrisler ve İcazetnâmeler", *Çaykara'nın Manevi ve Kültürel Değerleri Sempozyumu-I (16-19 Temmuz 2002)*, Trabzon 2005, s. 366-367. Mehmet Bilgin, Solaklı deresi vadisinin yukarı kısmı (Çaykara bölgesi) ve bu vadinin yan kolu olan Holo Deresi köylerinde yaşayan bir çok ailenin Doğu Anadolu ve Tebriz'in fethinden sonra götürülüp bölgeye yerleştirildiğini belirtmektedir (bk. *Saralizâdeler*, s. 26-27).

¹⁵⁰ Dündar Alıklılıç, *Sürmene Nüfus Defteri (1834)*, İstanbul 2013, muh. sf.

¹⁵¹ M. Hanefi Bostan, "XV. - XIX. Yüzyıllarda Maçka Kazasında Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı", *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu (09-11 Ekim 2008) Bildiriler*, I, Ankara 2009, s. 214-215; a.mlf, *Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı*, s. 334-336.

Muradhanzâdelerin yaşadıkları görülmektedir. Diğer mahallelerin bir kısmında Bayramoğulları ve Bostanoğullarının kayıtlarına rastlanmaktadır. Tonya nahiyesinde Bostanoğulları; Yomra nahiyesinde Çakıroğlu, Sarılioğlu, Şamlıoğlu, Ustaalioğlu, Ustaoglu ve Ustaömeroğullarının varlığına şahit olunmaktadır.¹⁵² 1840 tarihli Akçaabad nüfus kayıtlarında Bayramoğlu, Bostanoğlu, Çakıroğlu, Emiroğlu, Emirzalioglu, Hacıoğlu, Karamanoğlu, Mollaoğlu, Sarılioğlu, Şamlıoğlu ve Ustaogulları yer almaktadır.¹⁵³

1850 yılına ait *Rize Öşür Defteri*'nde Bayramoğlu, Beharoglu, Bostanoğlu, Çakıroğlu, Emiroğlu, Hacıoğlu, Kaçaroglu, Karamanoğlu, Mollaoğulları, Şamlıoğlu, Ustaahmetoğlu ve Ustaömeroğlu diye anılan çok sayıda aile bulunmaktadır.¹⁵⁴ Yine 1835 tarihli Arhavi, Hopa ve Fındıklı yöresine ait nüfus kayıtlarını ihtiva eden defterde de Ahmedoğulları, Baharogulları, Bayramoğulları, Bostanoğulları, Çakıroğulları, Emiroğulları, Hacıoğulları, Mollaoğulları, Sarılioğulları, Şamlıoğulları ve Ustaahmet ve Ustaeyüpoğulları aileleri ile ilgili kayıtlar yer almaktadır.¹⁵⁵ 1911-1913 Rize Kadı Sicili'nde Bayramoğlu, Bostan ve Bostanoğlu, Çakıroğlu, Hacıoğlu, Mirzaalioglu, Mırzaoglu, Mollaoğulları, Şamlıoğlu ve Usta Hüseyin, Usta İbrahim, Usta Mahmud ile Usta Ömeroğulları hakkında çeşitli kayıtlar yer almaktadır.¹⁵⁶ Bütün bu bilgiler Trabzon ve Rize illerine çok sayıda Akkoyunlu Türkünün yerleştirildiğini¹⁵⁷ ve bunların günümüze değin varlıklarını sürdürdüklerini ortaya

¹⁵² Süleyman Bilgin – Allı Mesut Birinci – Mustafa Çakıcı – Sezgin Demircioğlu, *Trabzon Nüfus Kütüğü* (1834), İstanbul 2010, muh. sy.

¹⁵³ Zehra Topal, *1840 Tarihli Akçaabat Nüfus Kayıtları*, Akçaabat 2010, muh. sy.

¹⁵⁴ Muhammet Safi, *Rize Tahrir-i Öşür Envanteri (1850 Rize Sülâleri)*, İstanbul 2007, muh. sy.

¹⁵⁵ Murat Ümit Hiçyılmaz, *Çayeli'nden Oyani (1835 Arhavi – Hopa – Fındıklı Nüfus Kayıtları)*, İstanbul 2015, muh. sy.

¹⁵⁶ Ümit Erkan, *Rize Şer'iyye Sicilleri I (1509 No'lu Sicil – Metin ve Tahlil)*, İstanbul 2011, muh. sy.

¹⁵⁷ Ali Taşpınar, 1501-1507 yılları arasında “Sürmene ile Rize arasında” Akkoyunlu Türkmen göçünün yoğun olarak sürdüğünü ve bu Türkmen göçünün “bölgenizin vatan olmasında önemli bir rol” oynadığını ifade etmektedir. Ayrıca Yavuz'un Trabzon sancığına göç eden Türkmen topluluklarının geçimini kolaylaştırmak için “1508'de bu Türkmenlerden kurulu bir ordu ile Kutais'i” aldığını kaydetmektedir. Yine “bu Sünni Akkoyunlu Türkmenleri tıpkı Tebrizliler gibi ke yi ce ve ge yi ce biçiminde” konuştuklarını, bunların ziraat ve hayvancılık kültürünü bölgeye taşıdıklarını ve “Rize'nin dağına, taşına, ovasına, yaylasına Türk Mührü'nü” vurduklarını belirtmektedir (bk. *Rize Tarihi*, s. 93).

koymaktadır. Yine bu geniş çaptaki iskân hareketinin, bölgenin nüfus profiline deđişmesinde¹⁵⁸ büyük etkisi olduğunu göstermektedir.

b. Şehzâde Selim'in Maiyetindeki Görevliler ve İdari Düzenlemeye Yönelik Faaliyetleri

b.a. Maiyetindeki Görevliler

Şehzâdeler sancağa çıkarken, hem sancağı idare etmeleri hem de iyi bir yönetici olarak yetişmeleri için yanlarına onları yetiştirecek lala, hoca gibi tecrübeli görevliler verilmekteydi. Bunun yanında merkezde olduğu gibi taşrada da merkeze benzer küçük idari yapılar (divanlar) oluşturulmaktaydı. Bu küçük divanlarda vezir makamında lala, nişancı, defterdar, reis'ül-küttab, çavuşbaşı, kapıcılar kethüdası ve divan katibi bulunurdu. Ayrıca maiyetinde şehzâdenin hocası, tabib, cerrah, göz hekimi, kapucubaşı, emir-i alem, mirahur, matbah emini, arpa emini, çañnigir başı, çañnigirler, divan çavuşları yanında şehzâdenin yaşına, derece ve ehemmiyetine göre sayıları değişen sipah, silahdar, ulûfeci, garipler sınıfından ağa ve askerler, çadır mehterleri, ruznâmeçi, mukataacı, imam ve muezzin gibi kimi aylıklı ve kimi de mukataalı memurların bulunduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır.¹⁵⁹

Nitekim 24 Nisan 1512 (7 Safer 918) tarihli bir *Aidat Defteri*'nde, Yavuz Sultan Selim Trabzon valisi iken, lala paşa, defterdar, hoca, tevkii, kapağası gibi maiyetindeki görevlilere kış ve bahar (yaz) mevsimlerinde pirinç, aç ve ekmek pahası olarak verilen paralara ait kayıtlarda isim zikredilmeden diğer görevliler hakkında da bilgi verilmektedir. Şehzâde'nin diğer görevlilerinin ser-hâzin, ser-kilârı, tabîbân, kapı kethudası, hazine ve divan katibi, münecim, veznedar, mîrâhûr, emir-i alem, sipahi oğulları ağası, şarapdar, hâbbaz, tabbâh, hayyat, ser-çakırcıyan, ser-şahinciyan, ser-atmacacıyan ve bunların cemaatleri ile solaklar, şarabdar, mehteran-ı alem, mehteran-ı hayme, sekbânân ve zağarcıyân cemaatleri olduğu görülmektedir. Ayrıca "*gilmân-i Enderuni ma'a gilmân*" adıyla bir grup daha zikredilmekte ve bunların içinde de silahdar, çukadar, rikâbdâr, gilmân-ı kilâr ve hızâne, gilmân-ı oda-yı büzürg, muallim-i gilman, imam ve müezzin gibi görevlilerin de bulunduğu,

¹⁵⁸ Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 37.

¹⁵⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzâdeleri", s. 668-692.

bu onların dışında cemaat-ı istabl ve cemaat-ı çavuşan gibi grupların olduğu kaydedilmektedir.¹⁶⁰

Trabzon sancak beyi Şehzâde Selim ve maiyetindeki görevlilerin isimleri ile ilgili bilgi veren ilk arşiv kayıtları iki defterden oluşmaktadır. Bu defterlerden ilki 1487-1489 (H. 892-894),¹⁶¹ ikincisi de 1497-1500 (H. 902-906) tarihlerine ait tımar tevcih kayıtlarını¹⁶² ihtiva eden defterlerdir. Şehzâde Selim'in 1487-1489 yılları arasında lalalığını yapan görevliler sırasıyla şunlardır: İlyas Bey,¹⁶³ Sinan Bey, eski Karahisar sancak beyi Sinan Bey¹⁶⁴ ve Nasuh Bey.¹⁶⁵ 1497-1500 yılları arasında da sırasıyla Kızkapanoğlu Mehmed Bey,¹⁶⁶ eski Sivas sancak beyi çaşnigirbaşı Sinan Bey “ser-zevvâkîn-i köhne” (tayini 17 Rebiülevvel 903/13 Kasım 1497)¹⁶⁷ ve Oruç Bey oğlu Mehmed Bey (tayini 12 Cemaziyelahir 905/14 Ocak 1500) olduğu görülmektedir.¹⁶⁸

În'âmât Defteri'nde yer alan kayıtlara göre; 28 Ağustos 1503 (5 Rebiülevvel 909)'te Süleyman Bey, Şehzâde Selim Bey'in lalası olup, 14 Şubat 1504 (27 Şaban 909) tarihinde Çankırı sancak beyliğine atanmıştır.¹⁶⁹ Lalalık görevine 22 Kasım 1503 (2 Cemaziyelahir 909)'te Mevlana Fenari oğlu Şems Çelebi tayin edilmiştir.¹⁷⁰ 5 Eylül 1503 – 12 Şubat 1504 tarihleri arasında İstanbul zaimi olarak görülen ve 23 Temmuz 1505'te İlbasan sancağı görevinde

¹⁶⁰ BOA, *TSMAD*, nr. 10184, s. 1-10. Bu defterin 5. ve 6. sayfaları bulunmamaktadır. Muhtemelen tasnifi yapan görevliler sayfa numaralarını yazarken bu sayfaları atlamışlardır.

¹⁶¹ BOA, *MAD*, nr. 17893.

¹⁶² BOA, *MAD*, nr. 334.

¹⁶³ BOA, *MAD*, nr. 17893, s. 118, 127, 131/1.

¹⁶⁴ BOA, *MAD*, nr. 17893, s. 336-337.

¹⁶⁵ BOA, *MAD*, nr. 17893, s. 368.

¹⁶⁶ BOA, *MAD*, nr. 334, s. 70-71, 76.

¹⁶⁷ BOA, *MAD*, nr. 334, s. 70-71, 80-81.

¹⁶⁸ BOA, *MAD*, nr. 334, s. 80-81.

¹⁶⁹ İBAK. MC, *İD*, nr. 0.71, s. 11, 36; M. Tayyib Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 471; Ö. Lütfi Barkan, “İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri”, s. 346; İlhan Gök, *Atatürk Kütüphanesi M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 124, 183.

¹⁷⁰ İBAK. MC, *İD*, nr. 0.71, s. 21; Ö. Lütfi Barkan, “İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri”, s. 323; İlhan Gök, *Atatürk Kütüphanesi M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 148.

bulunan Karlı oğlu Mehmed Bey,¹⁷¹ 9 Mayıs 1507 (26 Zilhicce 912)'de de Şehzâde Selim Bey'e lala olarak gönderilmiştir.¹⁷² 27 Şubat 1509 (7 Zilkade 914) tarihli bir in'âm kaydında Karlı oğlu Mehmed Bey'in Alaiye sancak beyi olarak zikretilmesi,¹⁷³ Şehzâde Selim'e lalalık görevinin 1508 yılının sonlarına kadar sürdüğünü düşündürmektedir. 1515 tarihli *Tahrir Defteri*'nde Şehzâde Selim'in lalası Hamza Bey'in tahvilinden bir başkasına tımar verildiğinin belirtilmesi,¹⁷⁴ onun lalalık görevinin 1509 yılından başlayarak Ahmed Bey'in bu göreve atanmasına kadar sürdüğü ihtimalini güçlendirmektedir. 21 Ekim 1510 (18 Recep 916) tarihli in'âm kaydında Ahmed Bey'in Selim Bey'in lalası olduğu ve 1 Temmuz 1511 (4 Rebiülahir 917) tarihli kayıta da Selim Bey'in "*lâlâ-yı cedâd*"i olarak kaydedildiği görülmektedir.¹⁷⁵ Şehzâde Selim, saltanat davası için harekete geçtiğinde, Ahmed Bey'in kapı halkının "*hıfz u hurâseti*" için kendisine lala olarak tayinini istemiş ve ona bir de sancak verilmesini talep etmişti. Kendisine verilen cevapta lalalara sancak tevcihinin kanunda yeri olmadığı bildirilmişti. Bunun üzerine Selim, hâsların lalasına tahsisini istemişti.¹⁷⁶

Kısa bir zaman içinde lalaların değişmesi, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Şehzâde I. Selim'in Trabzon sancak beyi iken kendisine gönderilen lalalar ümera ve marifet erbabından olmadıkça bunları kabul etmediğini ileri sürmektedir.¹⁷⁷ Ancak Feridun M. Emecen, bunun doğru olmasının düşünülemeyeceğini belirtmektedir.¹⁷⁸

¹⁷¹ İBAK. MC, *İD*, nr. 0.71, s. 12, 20, 138; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 128, 146, 384.

¹⁷² İBAK. MC, *İD*, nr. 0.71, s. 215; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 603.

¹⁷³ İBAK. MC, *İD*, nr. 0.71, s. 322; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 925.

¹⁷⁴ BOA, *TD*, nr. 52, s. 163, 188.

¹⁷⁵ İBAK. MC, *İD*, nr. 0.71, s. 401, 448; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 1155, 1295.

¹⁷⁶ BOA, *T SMA*, nr. E 754/100-3; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim (2018)*, s. 38.

¹⁷⁷ *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1984, s. 125.

¹⁷⁸ *Yavuz Sultan Selim*, s. 41.

Şehzâde Selimşâh'ın ilk hocasının Mevlâna Muslihiddin olduğu 28 Ekim 1498 (12 Rebiülevvel 904) tarihli arşiv kaydından ortaya çıkmaktadır.¹⁷⁹ Şehzâdelik dönemindeki diğer hocasının Kastamonulu Abdülhalim (Halimî) Çelebi olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁰

1487-1489 yıllarında Şehzâde Selim'in maiyetindeki görevliler arasında defterdar olarak Rüstem Bey'in, daha sonra İskender'in görev yaptığı kayıtlardan tespit edilmektedir.¹⁸¹ Bu dönemde Trabzon miralayını Mevlana Taceddin, Trabzon kaptanlarının da Durmuş, Hacı Mehmed, Mustafa ve İlyas reislerin olduğu görülmektedir.¹⁸²

1497-1500 yıllarına ait arşiv kayıtlarında yer alan bilgilere göre Selim'in defterdarınının 1497 yılında Şemseddin Çelebi'nin, 25 Aralık 1499'da da bu göreve yeni atanan Sofi Eyne Bey'in olduğu kaydedilmektedir.¹⁸³ Trabzon alaybeyinin Ferhad Bey, şehzâdenin ser-çavuşunun Süca' Bey, miraleminin İlyas Bey, kapuağasının Mahmud Ağa, divan katibinin Ömer, arpa eminliği hizmetinde de Hasan adında birinin bulunduğu tespit edilmektedir.¹⁸⁴

1503-1527 tarihli in'âm kayıtlarında Şehzâde Selim'in maiyetindeki görevlilerden ser-şarâbdârân, mîrâhûr, mîr-alem, ser-ebnâ-i sipahiyan, ser-bevvâbîn, ser-çavuşan, çavuş, casus, hazinedar, ağa ve katip gibi görevlilerden söz edilmekle beraber bunların bir kısmının kimler olduğu ile ilgili bilgi verilmemektedir. Selim'in Trabzon sancak beyliği sırasında adı verilen adamları şunlardır: 6 Mayıs 1505 tarihli kayıтта mîrâhûr Yakup, 20 Eylül 1506 tarihli kayıтта eski Trabzon Tekfurunun oğlu ser-ebnâ-i sipahiyan Hüseyin Beğ, 16 Mart 1507'de ser-bevvâbîn Bali Bey, 20 Ocak 1509 tarihli kayıтта ser-şarâbdârân Hemdem Beğ, 31 Ağustos 1509 ve Mayıs 1510 tarihli iki ayrı kayıтта (kapı) ağası Yunus Bey, 1507 yılı kayıtlarında casus Abdullah ve

¹⁷⁹ BOA, MAD, nr. 334, s. 76.

¹⁸⁰ BOA, TSMA, nr. E 578; Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, s. 108; M. Tayyib Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 489; Mecdi Mehmed Efendi, Abdülhalim Çelebi'nin Selim'in imamı olduğunu belirtmektedir (bk. *Şakaik-i Numaniye ve Zeyilleri*, I, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, s.386).

¹⁸¹ BOA, MAD, nr. 17893, s. 227, 324.

¹⁸² BOA, MAD, nr. 17893, s. 96, 122, 140, 333, 334, 418.

¹⁸³ BOA, MAD, nr. 17893, s. 69, 79.

¹⁸⁴ BOA, MAD, nr. 334, s. 68, 72, 77, 81, 82, 84.

casus Muslu, 1508'de casus Ali, 19 Ağustos 1510'da da çavuş Ali.¹⁸⁵ Semendire sancak beyi olduktan sonra ser-bevvâbininin Mehmed Bey ve çavuşlarının Davud ve Ali olduğu görülmektedir.¹⁸⁶ Çorlu Savaşı (28 Temmuz-1 Ağustos 1511) sırasında da şarabdarının Mustafa Çelebi olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁷ 9 Aralık 1510 tarihli kayıta şehzâdenin Muhyiddin b. İdris Halife adlı bir adamının daha olduğu tespit edilmektedir.¹⁸⁸

Karaca Paşa lakabıyla anılan Ahmed Bey'in Selim'e Trabzon sancak beyliği sırasında deftartarlık yaptığı,¹⁸⁹ diğer bir defterdarının da Mehmed b. Ahmed olduğu belirtilmektedir.¹⁹⁰

Şehzâde Selim'in Trabzon sancak beyi iken -yukarıda belirtilen görevliler dışında- Mevlânâ Hekim Sinan adında bir hekimi olduğu ve bu hekimin 23 Temmuz 1503 tarihinde Trabzon'a Selim'in yanına gönderildiği kaydedilmektedir.¹⁹¹

Selim'in Trabzon sancak beyliği sırasında, Trabzon kadısı olarak tespit edilebilen kadılar şunlardır: 1498 yılında Trabzon kadılığı görevinde Mevlânâ Şemseddin bulunmaktaydı.¹⁹² Daha sonra bu göreve Mevlânâ Muhyiddin b. Yakup ve Mehmed Çelebi b. Yakup'un atandığı anlaşılmaktadır.

¹⁸⁵ İBAK. MC, *İD*, nr. 0.71, s. 114, 195, 211, 213, 221, 252, 266, 314, 342, 355, 396; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s., 353, 521, 590, 599, 615, 714, 765, 893, 1024, 1142.

¹⁸⁶ İBAK. MC, *İD*, nr. 0.71, s. 430, 479, 494; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 1250, 1263, 1400.

¹⁸⁷ İBAK. MC, *İD*, nr. 0.71, s. 354; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 1308.

¹⁸⁸ İBAK. MC, *İD*, nr. 0.71, s. 411; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 1186.

¹⁸⁹ Sehi Bey, *Sehi Bey Tezkiresi / Heşt Behişt*, yay. Mustafa İsen, Ankara 1998, s. 89-90.

¹⁹⁰ Ömer Gökhan Yağcı, *Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale 2014, s. 519.

¹⁹¹ İBAK. MC, *İD*, nr. 0.71, s. 7; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 115; Mecdi Mehmed Efendi, *Şakaik-i Nu'maniye ve Zeyilleri*, I, s. 515. Mevlânâ Hekim Sinan, I. Selim tahta geçince görevine saray tabîbi olarak devam etmiştir.

¹⁹² BOA, *MAD*, nr. 334, s. 72.

Mehmed Çelebi'nin 1510 yılında Kefe'ye gittiği ve kadılık görevine burada devam ettiği ifade edilmektedir.¹⁹³

Trabzon müftülüğü görevinde Mustafa Şamî'nin bulunduğu ve Beşiktaşlı Yahya Efendi'nin onun oğlu olduğu ve Trabzon'da dünyaya geldiği kaydedilmektedir.¹⁹⁴

Şehzâde Selim'in şehzâdeliği döneminde maiyetinde bulunan görevlilerin adı ve görevleri hakkında en ayrıntılı bilgi veren kayıtlar, tahta geçmek üzere Kefe'den İstanbul'a gelirken yanında bulunan kişilerin isim ve mevaciblerinin kaydedildiği *Hesap (Mevâcib) Defteri*'nde yer almaktadır. Bu defterde yer alan kayıtlara göre “*cemâ'at-i müşâherehorân be-pâdişâh-ı 'âlem-penâh be-hem âmed*” diye nitelendirilen ve 98 neferden teşekkül eden grup içinde bulunan¹⁹⁵ ileri gelen şahıslar ve görevleri şunlardı: Ser-bevvâbîn Sinan Bey, ser-zevvâkîn (çâşnîgırbaşı) Ferhad Bey, Mehmed Ağa, ser-silahdârân Bayram Bey, ser-ulûfeciyân Mehmed Bey, ser-azebân Hamza Bey, ser-çâvuşân İshak Bey, köhne-i çâvuşân Süca' Bey, ser köhne-i sipâhiyân Nasuh Bey, ser-köhne-i silahdârân İskender Bey, mîrâhûr-i köhne Hamza Bey, ser-köhne-i silahdârân İskender Bey, Üveys Bey oğlu Hamza Çelebi, Hacı Bey, ser şâhinciyân Ali Çelebi, ser-köhne-i şâhinciyân Mustafa Bey, ser-atmacaciyân Hüseyin Bey, ser-sôlâkan Hüseyin Bey, kapûdân-ı köhne Çırak (?) Bey, defter emini Şüca' Bey, Şeyh Mehmed, Mehmed Çelebi, zaim Mustafa, Hasan Ali Bey oğlu Mustafa Bey, Mansur Bey oğlu Ali Bey, Mansur Bey oğlu Ali Bey'in kardeşleri Hüseyin ve Mehmed, Mansur Bey'in amcası Behzad Bey, Mansur Bey'in kardeşi Hüseyin Bey, Mansur Bey'in havişi (hısmı) Maksud Bey, Nasır Bey oğlu Bayram Bey, Lala Nasuh'un (Bey)¹⁹⁶ oğlu Yakup Bey, Çepni İskender Bey, divâne Yusuf Bey, ser mihrâb Yusuf, ser-köhne-i harâcîn Ramazan, divan katibi Ramazan, reis-i etibbâ-i hassâ Mevlana Sinan , ser-sekbânân

¹⁹³ Mecdi Mehmed Efendi, *Şakaik-i Nu'maniye ve Zeyilleri*, I, s. 404, 488.

¹⁹⁴ Hâfız Hüseyin Ayvansarayî, *Mecmuâ-i Tevârih*, yay. Fahri Çetin Derin – Vahit Çubuk, İstanbul 1985, s. 18.

¹⁹⁵ BOA, *TSMA.d.*, nr. 2921, s. 1b-2a.

¹⁹⁶ Nasuh Bey'in 1489 yılında Şehzâde Selim'in lalası olduğu görülmektedir (bk. BOA, *MAD*, nr. 17893, s. 368.)

İshak Bey, kapudân Cavid, emin Üveys Bey, Şadi Bey oğlu İshak Çelebi, tabbâh Ahmed, kilârî İdris.¹⁹⁷

Şehzâde'nin görevlileri arasında “müşâherehorân” cemaati olarak kaydedilen 98 kişilik grup arasında Şüca' Bey oğlu Mehmed, Hekim Sinan oğlu Mehmed Çelebi ve Hüseyin Bostani ile “kadîmden müteferrikalara ilhâk” edilen ve 60 kişi olduğu belirtilen ve aynı şekilde “müşâherehorân” cemaati adı altında kaydedilen Ramazan oğlu Bali Bey, tabib Mehmed Gilanî, tabib Sinan oğlu Abdülgani, Yakup Ağa oğlu Hasan Çelebi, Şehzâde Şehinşah Bey'in ser-bevvâbîni İlyas Bey, aynı şehzâdenin mîr-alemi Hüseyin Bey ve ser-bevvâbîni Bayezid Çelebi, “merhum Hüdâvendigâr”ın (II. Bayezid'in) ser-bevvâbîni Mehmed, mîrâhûri Kasım, kethüdâ-i sipâhiyânı Haydar ve kethüdâ-i bevvâbîni İsmail de bulunmaktaydı. Ayrıca İbrahim Paşa oğlu Abdüllatif, Şems Çelebi'nin oğlu Mehmed Şah, mîrâhûr Hacı Muhiddin, katip Kurd Bali ve Cafer, katib-i hayyâtîn Hacı Mehmed, yeniçeri çavuşu Hamza, ser-şahinciyân Mahmud Bey ve Galata tabibi Yahudi Yusuf dikkat çekmektedir.¹⁹⁸ Müşâherehorân cemaatinin bütün grupları ile birlikte toplam 158 neferden oluştuğu ortaya çıkmaktadır.¹⁹⁹

Şehzâde Yavuz Selim, Kefe'den İstanbul'a tahta çıkmak için gelirken maiyyetinde sipahi cemaatinden 412 nefer bulunmaktaydı. Bu cemaat içinde Yakupşah oğlu Yusuf, mîr-alay Hamza, kethüdâ-i köhne İbrahim Çelebi, kaptan Ali, Nasuh ve Hızır, Gönve Yeniçerilerinden Hasan, Şeyh Ali, casus Mehmed, ser-köhne-i zağarcıyân Mustafa, katib-i azebân Cavid, dizdâr Yusuf, Karagöz oğlu Mustafa nalband, kethüdâ-i solâkan Hüseyin, reis Sadullah, Kasım Bey oğlu Şehsuvar, katip Alemşah, Abdullah oğlu Murad subaşı, Mehmed Bey oğlu Bahşayış, çavuş Veli, mîr-alem Hüseyin çavuş, Mustafa Bey oğlu Ali çavuş, ser-asker Mustafa (Çepni), Ahmed oğlu Kasım yeniçeri, ser-köhne-i mehteran Hasan, Hemşin zaimi Rüstem, Mehmed Bey oğlu İskender, kedhüdâ Yusuf, ser-sekbânân Yusuf, Haydar Ağa, divan katibi Ahmed, katib-i köhne-i Kefe Ahmed, Sinan subaşı oğlu Hüseyin Çelebi, ser-

¹⁹⁷ BOA, *TSMA.d.*, nr. 2921, s. 1b-2a. Müşâherehorân, küçük ruznâmçe kaleminden maaş alan belli gruplar için kullanılan bir tabir olduğuna dair bk. Erhan Afyoncu, “Müşâherehorân”, *DİA*, XXXII, (İstanbul 2005), s. 153-154.

¹⁹⁸ BOA, *TSMA.d.*, nr. 2921, s. 2a-3a.

¹⁹⁹ BOA, *TSMA.d.*, nr. 2921, s. 1b-3a.

çakırcıyân Kasım çavuş, divan katibi Hayrettin Bey, nalbant Kurban, katip Hüseyin gibi zevatın kaydedildiği görülmektedir.²⁰⁰

Hesap (Mevacib) Defteri'nde “*kul ve gayrihâ*” başlığı altında 52 nefer yazılmış olup bunların içinde müezzin Mevlana İdris, köhne-i silahdârân katibi Ali, köhne-i azebân katibi Abdulkadir, topçu Ramazan, köhne-i hızâne katibi Mustafa, Ferhad Bey'in kardeşi Ahmed, Ferhad Bey'in oğlu Ahmed çavuş, sarâç Mehmed, Üveys, Cavid ve diğer Mehmed, Mustafa Bey oğlu Mehmed Çelebi, Lütfi Ağa'nın oğlu Mehmed çavuş ve Hamza Bey'in kardeşi İbrahim göze çarpmaktadır.²⁰¹

Silahdârân cemaati 315 neferden ibarettir. Bu cemaatin içinde; beylerin adamları haricinde Türkmen Sadi Ağa, Türkmen Kaya, Türkmen Şah Veli, Han Ahmed oğlu Mir Mehmed, kethüdâ Abdi, mirâhûr Mehmed ve İskender, mîr-alem Mustafa Bey, ıstabl-ı amire kethüdası Mustafa, Ahmed Bey oğlu Yunus, Hasan Ağa'nın oğlu Derviş Ali ve hayyât Murad gibi kişiler yer almaktaydı.²⁰²

“*Karamâniyân*” adıyla 20 neferden oluşan bir grup bulunmaktadır²⁰³ ki muhtemelen bunlar Gürcistan seferlerine katılan Karamanlıları ifade için kullanılmıştır. Nitekim Celâl-zâde Mustafa, bunların Gürcistan üzerine yapılacak sefere Karaman eyaletinden de gelen yiğitler olduğunu belirtmektedir.²⁰⁴ Yine bu gruptan sonra “*Veledân-ı kul ve gayrihâ*” adıyla 46 neferlik bir grup daha kaydedilmektedir. Bu grup içinde üç nefer “*Karamani*” olarak kaydedilmiştir. Ayrıca bu grup içinde Sultan Alaaddin'in 2 nefer, Sultan Ali'nin 1 nefer adamları yanında Şehzâde Şehinşah'ın silahdârı İskender de yer almaktaydı. Ayrıca bu grupta Karaca Bey'in kardeşi Ahmed ve Ahmed'in iki kardeşi, köhne-i azebân katibi Ahmed, Yar Ali'nin oğlu Şah Ali, Şah Ali'nin oğlu Maksud, köhne-i ulufeciyan katiplerinden Durak ve Mustafa'nın da bulunduğu görülmektedir.²⁰⁵

²⁰⁰ BOA, *TSMA.d.*, nr. 2921, s. 3b-7a.

²⁰¹ BOA, *TSMA.d.*, nr. 2921, s. 8a

²⁰² BOA, *TSMA.d.*, nr. 2921, s. 9b-13a.

²⁰³ BOA, *TSMA.d.*, nr. 2921, s. 14a.

²⁰⁴ Celâl-zâde Mustafa, *Selîm-nâme*, s. 284. Karamanlılar grubu ile ilgili benzer değerlendirmeler için bk. H. Erdem Çıpa, *Yavuz'un Kavgası*, s. 187-188; a.mlf, “Bir Defterin Anlattıkları: I. Selim Döneminin (1512-1520) İlk Mevacib Defteri”, *Filiz Çağman'a Armağan*, İstanbul 2018, s. 209.

²⁰⁵ BOA, *TSMA.d.*, nr. 2921, s. 14a-14b.

Şehzâde Selim, Kefe'den İstanbul'a tahta çıkmak için gelirken maiyyetinde 246 neferden oluşan ulûfeci grubu bulunmaktaydı.²⁰⁶

Azebler cemaati 229 neferden meydana gelmekteydi. Bu cemaat içinde yer alan Bayındır Şeyh Ali, kethüdâ Hasan, Şeyh Ali'nin oğlu Ali, Türkmen Koç Ali, Malkoç oğlu Derviş Mahmud, kapıcı Pir oğlu Hasan, Tatar Ahmed, fakih Halil'in oğlu Hasan, mîrâhûr İlyas, hayyât Veli ve Şeyh Kadı oğlu Hızır Çelebi dikkat çekmektedir.²⁰⁷

"*Veledân-ı kul ve Kürdân*" başlığı altında 94 nefer kaydedilmektedir ki bunların 22 neferi "*Kürd*" olarak vasıflandırılmaktadır.²⁰⁸ Bunların gureba bölüklerine katılmaları,²⁰⁹ muhtemelen Şehzâde Selim'in Trabzon sancak beyliği sırasında Safeviler üzerine yaptığı seferlerle ilişkili olmalıdır. Bilindiği üzere Şah İsmail, 1507'de Dulkadirli Alauddevle Bozkurt Bey'in üzerine sefere çıkararak Maraş ve civarını yakıp yıktıktan sonra geri dönerken kardeşi İbrahim Mirza'yı 3.000 kişilik bir kuvvetle yağma için Trabzon üzerine göndermişti. Şehzâde Selim hemen harekete geçerek Bayburd ve Erzincan'a kadar olan saha üzerine yürüyerek, yağma hareketinde bulunmuş ve Safevî kuvvetlerini yenerek İbrahim'i esir alıp Trabzon'a geri dönmüştü.²¹⁰ Muhtemelen bu "*Kürd*" grup bu sırada İbrahim Mirza'nın kuvvetleri arasında yer almakta olup onunla ve diğer bazı Safevî askerleri ile birlikte esir alınıp Trabzon'a götürülmüştü. Nitekim "*Veledân-ı kul ve Kürdân*" grubu içinde "*Kürd*" diye nitelendirilenlerin dışında Turali oğlu Ramazan, Hacı Mehmed oğlu Yayla, Hasan oğlu Ali, Mahmud oğlu Ali, Mehmed oğlu Ali, Şeyh oğlu Kuli (?), Rüstem oğlu Ferhad, Seydi oğlu Hüseyin, Veli oğlu Durmuş, Yusuf oğlu Emirze, Ali oğlu Eyne Bey, Kılıç oğlu Arslan, Yusuf oğlu Piri, Kutluşah

²⁰⁶ BOA, *T SMA.d.*, nr. 2921, s. 14b-17a.

²⁰⁷ BOA, *T SMA.d.*, nr. 2921, s. 19b-21b.

²⁰⁸ BOA, *T SMA.d.*, nr. 2921, s. 21b-22a.

²⁰⁹ H. Erdem Çıpa, "Bir Defterin Anlattıkları: I. Selim Döneminin (1512-1520) İlk Mecvacib Defteri", s. 210.

²¹⁰ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*. VIII. Defter, (Ahmet Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*), s. 29-30; a.mlf, *Tevârih-i Âl-i Osman*. VIII. Defter, s. 251-252; Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Künhü'l-ahbâr*, I/II. s. 925-926; Şehabeddin Tekindağ, "Trabzon", *İA*, XII/1, 464; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 246; Ahmet Uğur, *Yavuz Sultan Selim'in Siyasi ve Askeri Hayatı*, s. 18. Ümit Erkan, bu hadisenin 1510 tarihinde gerçekleştiğini yazmaktadır (bk. 16. *Yüzyılda Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*, s. 81).

oğlu Hamza, Piri oğlu Seydi, Selçuk oğlu Mentеше, Mehmed oğlu Hoca, Ali oğlu Melik Hoca, Resul oğlu Halil ve Ahmed, Kutlu oğlu Ömer, Durmuş oğlu Hüdaverdi, Tengrivermiş oğlu Alemşah gibi isimler bunu düşündürmektedir.²¹¹

Kapıcılar cemaatinin 25 nefer, cebeciler cemaatinin 4 nefer ve topçular cemaatinin 8 nefer, ruznameciler grubunun da 5 neferden teşekkül ettiği görülmektedir.²¹² Matbah-ı âmire cemaati 60 neferden oluşmakta olup bu cemaat içinde İlyas ser-tabbâh, Mustafa Gürcü tabbâh, İskender ve Şirmerd kilârî, Yusuf adlı şahıs da anbnârî olarak kaydedilmiştir.²¹³

Şehzâde Selim'le Kefe'den İstanbul'a gelen mehterân-ı hayme (çadır) cemaati 17 nefer, hayyât cemaati 25 nefer, çakırçı cemaati 4 neferden oluşmaktaydı.²¹⁴ İstabl-ı âmire cemaati 96 nefer olup, bunlar da müteferrika, sarrâcân, seyisân, harbendekân ve şütran mâde (dişi deve bakıcısı) bölüklerinde görev yapmaktaydı. Müteferrika bölümünden Üveys Bey ümerâ, İsrail kethüdâ ve Mehmed de mîrâhûr idi. En kalabalık bölük 29 neferle sarrâclar olup, onları 24 neferle seyisler bölümü takip etmekteydi.²¹⁵

Selim tahta çıkmak üzere Kefe'den İstanbul'a gelirken yanına toplam 2234 kişiyi almıştır.²¹⁶ Bunların 223 neferi vefat eden kardeşi Şehinşah Bey'in adamları, 369 neferi de bazı Beyler'in adamlarından oluşmaktaydı.²¹⁷

b. b İdari Düzenlemeye Yönelik Faaliyetleri

Şehzâde Yavuz Sultan Selim'in Trabzon sancak beyliği görevi sırasında yaptığı idari düzenlemeye yönelik faaliyetlerine gelince; bunlar içerisinde 1487-1489 ila 1497-1500 yıllarına ait belgelerde yer alan askeri düzenlemelerin olduğu görülmektedir. Nitekim Şehzâde Selim, merkeze mektup gönderip, Atina (Pazar) seraskerliği (çeribaşılığı) mahlul olmanın bu göreve Yunus'un getirilmesini talep etmesi üzerine 3 Mayıs 1488 (21 Cemaziye'l-evvel

²¹¹ BOA, *T SMA.d.*, nr. 2921, s. 21b- 22b.

²¹² BOA, *T SMA.d.*, nr. 2921, s. 22b-23a.

²¹³ BOA, *T SMA.d.*, nr. 2921, s. 23a-23b.

²¹⁴ BOA, *T SMA.d.*, nr. 2921, s. 24a-24b.

²¹⁵ BOA, *T SMA.d.*, nr. 2921, s. 24b-25a.

²¹⁶ BOA, *T SMA.d.*, nr. 2921, s. 1b-25a.

²¹⁷ BOA, *T SMA.d.*, nr. 2921, s. 1b-25a; H. Erdem Çıpa, *Yavuz'un Kavgası*, s. 181, 189.

893)'de Yunus bu göreve tayin edildi. Serasker Yunus'un tımar gelirinin yeterli olmaması nedeniyle, tımar gelirine 17 Şubat 1489 (16 Rebiü'l-evvel 894) tarihinde 1770 akça ilave yapıldı.²¹⁸ Hemşin zaimi (çeribaşısı) olan Karaca Beşe'den yöre halkının şikâyetçi olduğu ve oranın yerlisi olmadığı gerekçesi ile Selim, görevden alınmasını ve yerine Aydın'ın atanmasını talep etmesi üzerine 6 Mayıs 1488 (24 Cemaziye'l-evvel 893)'de Aydın, zeamet geliri ile bu göreve atandı.²¹⁹ Selim, Torul vilayetinde seraskere ihtiyaç bulunduğu gerekçesi ile yeniçerilerden Arnavud Karagöz'e 28 Haziran 1488 (18 Recep 893)'de tımar vererek bu göreve getirilmesini sağladı.²²⁰ 8 Kasım 1503 tarihli bir in'âm kaydında Süleyman Beg adında birinin Torul zaimi olduğu görülmektedir.²²¹

Yine Şehzâde Selim, Çepni (Kürtün) seraskeri Mustafa Heykel'in "*yarar yoldaş*" olduğunu, ancak tımarının az olduğunu bildirip tımarının artmasını sağladı.²²² 22 Kasım 1497 tarihinde Sofi Karagöz'ün elinde bulunan Rize'de 4 köy ve Sürmene'deki Araklı köyünün tımar geliri bundan alınıp Çepni oğlu Mustafa'ya verildi ve ayrıca Of, Rize ve Laz vilayetlerindeki müsellemlerin seraskerliğine getirildi.²²³

Şehzâde Selim, yine önemli askeri bölgelerden olan Çepni vilayetindeki Çepni beyleri oğullarının ellerinde bulunan tımarları tutmaları için merkeze baş vurarak bu stratejik isteğini kabul ettirdi. Bir taraftan da Çepniler'in nüfus alanını genişletmek için sancak dahilindeki diğer bölgelerden de tımar almalarını sağladı. Nitekim 1487-1489 yılları arasında Çepni oğlu Halil Ağa, Zeynelabidin Ağa, Emir Ağa, Özlemiş Bey oğlu Yusuf ve Hasan Ağa, Çepni Mehmedî ve oğulları İskender ve İbrahim ile eskiden beri Çepni beylerine hizmet eden Hamza oğlu Mustafa ve Abdurrezak'ın ya tımarları yenilenmiş ya yeni tımar verilmiş ya da tımar gelirleri artırılmıştır.²²⁴ 22 Kasım 1497 tarihinde Çepni oğlu Mustafa Bey'e Of, Rize ve Laz vilayetleri müsellemlerinin seraskerliği tevcih edildiği gibi kendisine bu görev karşılığında Rize ve

²¹⁸ BOA, MAD, nr. 17893, s. 118, 290.

²¹⁹ BOA, MAD, nr. 17893, s. 119.

²²⁰ BOA, MAD, nr. 17893, s. 135.

²²¹ İBAK. MC, İD, nr. 0.71, s. 19.

²²² BOA, MAD, nr. 17893, s. 343.

²²³ BOA, MAD, nr. 334, s. 68.

²²⁴ BOA, MAD, nr. 17893, s. 77, 141, 143, 146, 147, 291, 423.

Sürmene’de yeni tımarlar verildi.²²⁵ Yine Şehzâde Selim’in talebi ile 28 Mart 1500 tarihinde Çepni oğlu Mustafa Bey’in oğulları İskender Bey ve Veysi Bey; “*Abgaz Savaşında gereği gibi yoldaşlıklar*” ettikleri için Sürmene’deki tımar gelirlerine 1500’er akça zam yapıldı.²²⁶

Şehzâde Selim, tahta çıktıktan sonra da Çepniler’in nüfuzunu koruyarak Giresun ve Kürtün nahiyelerindeki bütün dirlikleri Çepni beylerine, oğullarına ve Çepnilere mensup sipahilere tahsis etmeye devam etti. Aynı zamanda diğer nahiyelerde de Çepniler’e yeni dirlikler verildi.²²⁷

Şehzâde Selim, Trabzon sancak beyliği sırasında; Çepni beyi ve oğullarına tımar verilmesi ile ilgili tekliflerinin yanı sıra, lala, serasker, defterdar, alaybeyi, kaptan, kale görevlileri gibi stratejik öneme sahip görevlilerin tımarlarının artırılması için yoğun gayret sarfederek merkeze gerekli tekliflerde bulunduğu arşiv kayıtlarından tespit edilmektedir.²²⁸ Tımar tevcihleri yaparken bazen hatalar da yaptığı ve hatasını anladığında düzeltilmesi için de yoğun gayret sarfettiği belgelerden anlaşılmaktadır. Nitekim 2 Haziran ve 9 Haziran 1489 (3 Recep ve 10 Recep 894) tarihli iki ayrı kayıta Iskarlazoğlu Todar adlı eski bir mülk sahibi, Trabzon sancağının ilk sancak beyi Kasım Bey tarafından İstanbul’a sürülmüş ve mülkü tımar hâline getirilmişti. Ancak adı geçen Todor, İstanbul’dan kaçarak Gürcistan’a gitmiş ve bir yolunu bulup ismini gizleyerek Trabzon’a şehzâdeye sığınmak amacıyla geldiğini belirterek eski mülklerine talip olmuştu. Mülklerinin kendisine verilmesi için Şehzâde Selim’den arzname talep etmiş ve bu isteği “*taşradan istimaletle gelmiş kafirdir deyu gaftlele arznâme*” yazılmış ve eski yerleri kendisine tevcih edilmişti. Ancak daha sonra yapılan hatanın farkına varan Selim, durumu merkeze bildirmiş bu şahsın elinde bulunan tımar alınarak, bir kısmı Trabzon azebelerine bir kısmı da Sofi Karaca’ya tımar olarak verilmiştir.²²⁹

1497 yılı Kasım ayının sonlarına ait bir kayıta daha önce Trabzon sancağına tabi Laz (Arhavi) nahiyesinde 5000 akçalık tımar tasarruf eden Pars

²²⁵ BOA, MAD, nr. 334, s. 68.

²²⁶ BOA, MAD, nr. 334, s. 82.

²²⁷ M. Hanefi Bostan, *Trabzon Sancağı*, s. 359; a.mlf, *Karadeniz’de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı*, s. 340.

²²⁸ BOA, MAD, nr. 17893, s. 6, 77, 96, 118, 122, 127, 131/1, 134, 135, 140, 141, 143, 146/147, 227, 290-291, 324, 333-334, 336-337, 343, 368, 418, 422-423.

²²⁹ BOA, MAD, nr. 17893, s. 418, 428.

adlı şahsın elinden tımarı alınıp Şehzâde Selim Bey'in defterdarı Şemseddin Çelebi'ye verildi. Bu tımarın ilgili şahıstan alınıp defterdara verilmesinin gerekçesi de tımar tevcih kayıtlarına şöyle yansımıştır: “*Hâliyâ mezkûr Pars için hâin olup Gürcistan'a gidu deyu Şehzâde tâle bekahu ilâm edüp ve müşârun ileyh Şehzâde Defterdârı Şemseddin Çelebi'nin timârı ziyâde olmayup iltimâs etdüğü sebebden bu zikr olunan beş bin akçalık timârı mezbûr Şemseddin Çelebi'nin tasarrufunda olan otuz üç bin iki yüz akçalık timârına ilhâk olunup cümle birikdirilüp otuz sekiz bin iki yüz akçalığa yetiştirilüp atebe-i âliyeden emr olunup berât-ı hümayûn için tezkire verildi. Tahrîren fi gurre-i Rebiü'l-âhir sene 903.*”²³⁰

3 Haziran 1498 (12 Şevval 903) tarihli bir kayıтта, Rize nahiyesinde tımar tasarruf eden Karagöz; “*Hâliyâ, Sultân Selimşâh tâle bekahu, mezkûr Karagöz için evinde bir nice gün nikâhsuz avret dutdu deyu âhar kimesneye tevcih edüp tezkire verilmiş*”ti. Ancak “ona müesser olmayup Engirus'den (Macaristan'dan) gelüp müselmân olan Kasım'a atebe-i âliyeden emr olunup berât-ı hümayûn için tezkire verildi.”²³¹

Yine 12 Haziran 1498 (21 Şevval 903) tarihli bir tımar kaydında da; Laz (Arhavi) nahiyesinde Karaca Hamza oğlu Ali'ye verilen tımar “*bir sipâhîye kılıç çekdi deyu*” “*Şehzâde Sultan Şelimşah*” tarafından alınıp bir başkasına verilmesi teklif edildi; ancak merkezden söz konusu tımar Selim'in teklif ettiği kişiye değil de, “*ma'zûl olup atebe-i âliyede hizmet-i mülazemetde olan*” İbrahim oğlu İsa'ya verildi.²³²

Sürmene nahiyesine tabi iki köyde tımarı bulunan Arnavud İlyas'dan bu köylerdeki halk “*ziyâde rencide ve müştekî olup cerîmesi zâhir oldu deyu*” Şehzâde Selim tarafından bu şahsın elindeki tımar alınıp başka iki kişiye verilmesi için tezkire verildi. Ancak merkezden “*deftere muvâfık olmadığı sebebden verilmeyup*”, 28 Kasım 1498 tarihinde başka bir tımandan mazul olan Mehmed'e verildi.²³³

28 Aralık 1500 tarihli bir kayıтта Akçaabad'da tımarı bulunan Karagöz'den halkın şikâyetçi olması nedeniyle elindeki tımarın Şehzâde Selim tarafından alınıp mîr-alemi İlyas'a verilmesi için tezkire yazıldı. Atebe-i âliyeden söz konusu tımar mîr-alem İlyas'a değil de Azak dizdarlığından ma'zûl

²³⁰ BOA, MAD, nr. 334, s. 69.

²³¹ BOA, MAD, nr. 334, s. 73.

²³² BOA, MAD, nr. 334, s. 74.

²³³ BOA, MAD, nr. 334, s. 78.

ve Trabzon Kalesi dizdarının kardeşi olan Cavid'e tevcih edildi. Bir gün sonraki bir başka kayıta Akçaabad ve Of'da tımarı bulunan Mustafa'nın elindeki tımar "*bilâ sebeb alınup*" Şehzâde Selim'in Trabzon dizdarı olması için tezkire verdiği mîr-alemi İyas'a Trabzon dizdarlığının verilmeyip söz konusu olan tımarın verildiği görülmektedir.²³⁴

5 Kasım 1497 tarihli bir tımar tevcih kaydında yer alan bilgilere göre Şehzâde Selim, dergâh-ı muallâya arzname gönderip alaybeyi olan Ferhad Bey'in tımarsız olarak alaybeyliği görevini yerine getirdiğini, Katip Bali oğlu Hüsrev İsfendiyar'ın tahvilinden olan Atina (Pazar) zeametinin "*Ferhad'a sadaka olunmasın iltimâs etmiş, hâliyə tamâm verilmeyup üç bin doksan sekiz akçalık hisse ifrâz olunup yedi bin akçalığı mezbûr alâybeyine ta'yîn olunup atebe-i âliyeden emr olunup berât-ı hümâyûn için tezkire verildi.*" Aynı belgenin kenar tarafında yer alan 28 Mart 1500 tarihli kayıta da Ferhad Bey'e 3000 akçalık tımar daha verildiği görülmektedir.²³⁵ Ferhad Bey'e üç bin akçalık tımar daha verilmesi, Gürcistan Seferi (Abgaz Savaşı) sırasında gösterdiği yiğitlikler ve gereği gibi yoldaşlıklarından dolayı, Şehzâde Selim'in girişimleri sonucunda gerçekleşmiştir.²³⁶

Şehzâde Selim, Trabzon sancak beyliği sırasında "Adaletten yana tutumu ile Trabzon halkı mutlu ve gamsız olup, yönetimi gölgesinde meydana getirdiği huzur ve güven anlatılamayacak ölçüdeydi. Öyleki hırsızlık yolu hırsızın koparılan eli gibi kesilmiş, soygunculuk alışkanlığı onun yarattığı güvence altında boyunun ölçüsünü alıp gittiği" kaydedilmektedir.²³⁷

Yavuz Sultan Selim, II. Bayezid'in hayatta kalan en küçük oğluydu. Diğer Şehzâdelerden daha ileri görüşlü, daha enerjik ve sert olduğu belirtilmektedir. Yapacağı işlerde etrafındakilerle istişare eder, uzun süre düşünür ve ondan sonra kararını verirdi. Karar verdikten sonra, kararından dönmez; planlı çalışır ve önündeki engelleri bir bir aşardı. Yalandan, rüşvet ve iltimastan nefret ederdi. İyi adam seçmesini bildiği ve başarılı olmasında bu meziyetlerinin önemli rol oynadığı ifade edilmektedir.²³⁸

²³⁴ BOA, MAD, nr. 334, s. 84.

²³⁵ BOA, MAD, nr. 334, s. 68.

²³⁶ BOA, MAD, nr. 334, s. 82.

²³⁷ Hoca Saadeddin, *Tâcü't-tevârih*, IV, s. 6.

²³⁸ Çağatay Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 74-75.

c. Trabzon'da Para ve Yiyecek Sıkıntısı Çekmesi

Şehzâde Selim'in, Trabzon sancak beyliği görevi sırasında hem kendisinin hem de maiyetindeki görevlilerin maddi sıkıntı çektiği arşiv kayıtlarından ve babası Sultan II. Bayezid'e gönderdiği mektuplardan ortaya çıkmaktadır. Nitekim maiyetindeki bazı görevlilerin yeterli miktarda tımar gelirleri olmaması nedeniyle gelirlerinin artırılmasına yönelik yoğun gayretleri²³⁹ ve "oturak" olarak tasarruf edilen 8000 akçalık Trabzon şehri ihtisâb gelirini talep ederek hâslarına katılması (28 Ekim 1498) bunun göstergesidir.²⁴⁰ Yine Mayıs 1501 tarihli kayıтта Şehzâde'nin lalasına ait hâsların "Tosya ze'âmeti" hariç tamamının Selim Bey'in hâslarına ilhâk edilmesi²⁴¹ gelir yetersizliğinin boyutunu ortaya koymaktadır.

Arşiv kayıtlarından anlaşıldığına göre Şehzâde Selim'e şehir merkezi dahil olmak üzere Trabzon ve Rize vilayetlerinin (kazalarının) haracı tımar geliri olarak tahsis edilmişti. Nitekim 15 Nisan 1491 (6 Cemaziye'l-âhir 896) tarihinde Şehzâde Selim'e gönderilen bir hükümde daha önce Trabzon haracının (cizye-i Gebrân) kendisine tımar olarak verildiği belirtilmektedir. Bu haracın daha önceleri merkezden gönderilen haraccılar tarafından toplanılarak kendisine teslim edildiği kaydedilmektedir. 1490 (H. 895) yılına ait haracın, bu yılın "nev-yâfte yılı" olduğu hatırlatılarak, haracın toplanması için "harâcîlerin" gönderilmediği ifade edilmektedir. Yine aynı hükümde Selim'den Trabzon vilayetinin haracının Trabzon kadısı marifetiyle ve bir yarar emin adamıyla, Rize vilayetinin haracının da Rize kadısı ve kendinin "emin" adamıyla toplattırılması istenmektedir. Ayrıca sancak beyi olan Selim'den "kadılar ma'rifetiyle yazılan" defterlerden birinin kendisinde kalması diğerinin ise "muhâsebeleriyle dergâh-ı mu'allâya" göndermesinin istenildiği görülmektedir.²⁴²

²³⁹ BOA, MAD, nr. 334, s. 75, 77, 82, 83.

²⁴⁰ BOA, MAD, nr. 334, s. 76.

²⁴¹ BOA, MAD, nr. 334, s. 80-81.

²⁴² İBAK. MC, İD, nr. 091, s. 985; M. Tayyib Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâstı*, s. 159.

Sultan II. Bayezid'in Anadolu'ya sancak beyi olarak gönderdiği şehzâdelerin maaşı, XV. yüzyılın sonlarında Bursa hazinesinden ödenmekteydi. Şehzâde Selim'in, Trabzon sancak beyliği sırasında büyük para darlığı çektiği; ikide bir babasından yardım istemesinden ortaya çıkmaktadır.²⁴³

Nitekim Trabzon sancak beyliği sırasında para sıkıntısı yüzünden 1507 yılında kendisinin imzaladığı senet karşılığında, Bursa'ya gönderdiği adamları vasıtasıyla bir tüccardan borç para almıştır. Selim'in 1508 senesinde de Bursa mizânı mukata'asından aldığı sâliyanenin, peşin ödenmesinin emredilmesi için merkeze başvurduğu ve gerekçe olarak da ihtiyaç içinde bulunduğunu göstermektedir.²⁴⁴

Bu sıkıntı, bölgenin coğrafi yapısının yanı sıra bu dönemde Gürcistan üzerine ve Safeviler'in yakın çevredeki etkinliğini kırmak için yapılan seferlerden ve Trabzon sancağına Şah İsmail'in zulmünden kaçıp gelenlerin Trabzon çevresindeki kazalara yerleştirilerek Müslüman Türk nüfusun büyük oranda artışından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında Anadolu'dan başta Karaman ve Amasya sancaklarından²⁴⁵ olmak üzere değişik yörelerden gelip Gürcistan ve Şah İsmail güçleri üzerine yapılan seferlere katılanların önemli bir bölümünün geri dönmemesinin de önemli etkisi olmuştur. Nitekim Şehzâde Selim, Kefe'den tahta oturmak için çağrıldığında maiyetinde "Karamâniyân" adıyla anılan 20 neferden oluşan bir grup bulunmaktaydı.²⁴⁶ Bu 20 neferlik grubun dışında 34 neferin daha "Karamani" diye vasıflandığı görülmektedir.²⁴⁷

1486-1515 yılları arasındaki 29 yıllık sürede enflasyonun hızla yükselmesi sonucunda hububat ve bakliyat kalemlerinin tahrir kıymetlerinde %100'e yakın bir artış olduğu görülmektedir.²⁴⁸

Şehzâde Selim'in para sıkıntısı yanında, galle ve çeşitli yiyecek sıkıntısı içinde bulunduğu, bulunan yiyeceklerin çok pahalı olduğu ve yiyecek temin etmenin çok müşkül olduğu, babası II. Bayezid'e bu konuda yazdığı şikâyet mektubundan anlaşılmaktadır. Mektup şöyledir: "Bu vilâyetde galle cinsinden

²⁴³ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlilik ve Düzenlik Kavgası – Celâli İsyamları*, İstanbul 2017, s. 89, dpn. 2.

²⁴⁴ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, II, İstanbul 1979, s. 422.

²⁴⁵ Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 265.

²⁴⁶ BOA, *TSM.A.d.*, nr. 2921, s. 14a.

²⁴⁷ BOA, *TSM.A.d.*, nr. 2921, muh.sy.

²⁴⁸ M. Hanefi Bostan, *Trabzon Sancağı*, s. 491 (Tablo: CXXIX).

nesne bitmeyüb killeti ve zarureti aleddevam olduğu sebebden Sancak beyi olanlar âciz ve furumande kalurlar imiş. Tereke taşradan gelür imiş. Bende-i fakir geleli-denberu hemçunan galle gemi ile ve bazı Türkman canibinden gelür. Bu yerin bid'ati ziyade olmağın evvelki zamandan şimdi az gelür olmuştur. Bizim hod bir gemi yap-mıya takatımız yoktur. Kendu maslahatımıza göre amma tereke bulunduğu takdirce dahi bu mikdar dirlikle ne verecek ve ne alacak bulunur. Elhâsıl bu mertebede za-ruret çekilir ki vâsif olmak hadd-i imkândan hariçdir. Hâsâ Hudâvendigârın eyyam-ı devletindeki bende-i hakîr a'dâ ağzında bir vechile killet ve zaruret içinde kalub a'dâ hâlimize muttali ola. İç illerde refahiyette olan şehzade bendelerimiz bunca âli himmetle yaylaklarında ve âb-ı revanda ve mürgzarlu sahralarda her nev'iyle hu-zurda ve refahiyette iken mezîd merhamet rica ederler. Ümmiddir, yevmen-fe-yev-men ziyade rifatte ve refahiyette olalar. Halbuki bende-i zâif dokuz tümen Gürcis-tan ağzında ve Şark vilâyetinin serhaddinde bir girdab içinde kalub şey'i kalil dirlikle zindegâni oluna ki dosta ve düşmana cevap verib, Hudâvendigâr sağ olsun. Eğer bende-i fakîrden kat'ı nazar olunmadıysa şefekat-ı sultanî ve inayet-i hakanî diriğ olunmayub himmet oluna ki bu yerde zindegâniye takat kalmadı. Buğdayın kilesi on beş akçe nadir bulunur, arpa hod vakit olur kat'a bulunmaz; bundan gayri bu vilâyete maraz ve hastalık vaki' olursa kapum halkıyla varub beş on gün rahat oluna Sürmene ve Rize'de bir yer yoktur ki beş on gün rahat oluna. Ve Giresun tarafı dahi hemçunan bu vechile, devletlû padişahın âli himmeti destgir olmazsa bu girdabda pâyımâl oluruz..."²⁴⁹

Şehzâde Selim, oğlu Süleyman'a, birleştirilerek bir sancak hâline getirilip verilmesi düşünülen Giresun-Kürtün ve Şiran bölgesi için de babasına verdiği cevapta şu değerlendirmelerde bulunuyor: "...Bundan evvel bizim Süleyman Şah'a sancâk olma hususunda himmet ve iltifât olunmayub sâbika devlet Âsitânesine mektub gönderildi idi. Hâliyâ hük-m-i şerîf irsâl buyurulub mazmûn-ı meymûnında Sultanönü sancağı emr olunub ânûn iraklığından kaçıl-sa, Giresun ve Kürtün ve Şiryan sancak kılınmağa emr ve tevçih olunduğu ilâm buyurulmuş, eyle olsa vüzerâ-i memleket ve erkân-ı saltanat bu yüzden tedbîr idûb ve bu vechile cevap virdikden sonra mukabelede kelimât etmek egerce ne muktazâ-yi akldir ve ne fâyda virur. Amma devletlû Hudâvendigâr'ın emr-i şerîfine ve hük-m-i hümayûnuna tekrîmen inhâ ve arza kılınur ki Pâdişâh-ı âlem penâhın oğlu âdında bendesi mü-cerred ben degûlen, her birinin mahdûmzâdesi vardır, her mahdûmzâdeye ve şehzâdeye şimdiye dek sancâklar virile gelmişdir. Pâdişâh-ı âlem penâhın eyyâm-ı

²⁴⁹ BOA, TSMâ, nr. E 745/21; Çağatay Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 75-76.

devletinde kanki şehzâdeye sancak virildi ki ol sancakla babası olduğu yerûn arâsı bir aylık yol olâ ve yakın yerde olduğu takdirce Giresun, Kürtün ve Şıryan gibi yer sancak kılınma tevcih oluna ki Kürtün subaşılığı gâlibâ on altı bin akça yazar veya cüz'î ziyâdesi vardır ve. Giresun bir kal'adur. Kürtün semtinde ki hiç bir tarafında bir ok atım mikdârı kazâsı yokdur. Belki Trabzon vilâyetinde değil, tamam Gürcistan'da havâsı vahim olub ve kendü murdârlıkda ve dârlıkda hâşâ helâdan beter olmada bir ol asl yer dâhî yokdur. Bu kal'a ile Şıryan'ın arasında bir dağ vardır ki atlı âdem aşmak muhâldur. Ve iki üç günlük mesâfeyi bir günde yürüme ile meşhûr olan Türkler üç günde güçle aşabilir. Ve bütün Kürtün vilâyetinde bir köy yokdur ki dört ev, bârî iki ev bir yerde olâ. Belki bir ev iskele tarafında farz olunsa bir ev Mustafa Paşa hizmetleri mescidindedir. Ve Şıryan nâhiyesinin dâhî köy sûretli kaç köyü var idüğü ve yazusu ve hâsılı ne idüğü defterde mestûr ve halkın ma'lûmîdir. Ve olancasının dâhî halkı, cümlesi demek mübâla'a gibidir, ammâ nısfından artüğü civârımızda olan Kızılbâşa gitmişdir. Şöyleki bize gelincek bunun gibi yerler sancak, eger hâsseten Pâdişâh-ı âlem penâhun hâtır-ı gâdrinden nâşî oldu ise bu yerûn cümlesinin evsâfi erkân-ı devletin cemîğisine ma'lûm iken hiç vechile kabil degül idüğün arz etmemek devletlü Hüdâvendigâr'ın hâtır-ı şerifini ol râydan döndürmeye kasd itmek hizmet-i firâratda ve umûr-ı hilâfette gadr ve taksîr olur. Ne'ûzu-billah min zalik, eğer devletlü Hüdâvendigâr'dan olmayûb mücerred vüzerâ-i mülk fikr edûb ve pâye-i serîr-i Pâdişâhîde anlar tevcih etdiler ise hâşâ zulm olur ve hiç memleketde bu vechile zulm olmaz ve bize bu vechile zulüm şer'a münâfi olduğundan gayri efrâd-ı insandan her ferd bâbında hâric-i edebdür. Şöyle mülâhaza buyurula ve eger bu rây hâsseten devletlü Hüdâvendigâr'ın kendülerinin olub ve ol yerun bu evsâfi ma'lumumdur ve ol Süleyman Şâh bâbında inâyetim bu yüzdendir bil. Bunun bizle onu muazzeb kılûrûn deyu buyursa mezbûr Süleyman'ın bu halde sancak beyi kılınmasın devletlü Hüdâvendigâr'dan isti'fâ ve istid'â kılûrûn. Ümiddir ki devletlü Hüdâvendigâr kemâl-i rahmet ve gâyede şefkatinden karîn-i kabûl buyura ki bu suâlun kabulüne ve bu denlû iltifâta devletlü Hüdâvendigâr'dan müstehakkın zîrâki devletlü Hüdâvendigâr bu bende-i hakîrinin ihlâsî ve hidmedî ol mertebede degildir ki bu denlû cuz'î ana hâyıl olâ. Vâllahi'l-'azîm Hüdâvendigâr'ın zîl-i ismetine kasem eylerin ki şöyleki rızâ-i şerifleri bunun üzre olaki eyyâm-ı hilâfetine 'âm ve hâs huzûr ve refâhiyyetinde iken bu bende-i hakîrî bir mikdâr huzurdan bu'ud ve hürmân üzre olâm anların rızâsını ri'ayet için bir harâbe köşenin ri'yâsetinden degil, tamam dînyanın saltanatından kemâl-i ihlâs ve 'ubûdiyyetim cihetiyle ve Allah Te'âlânın tevfiķi ve 'inâyeti ile ferâgat idem...²⁵⁰

²⁵⁰ BOA, TSMA, nr. E 752/18; Selahattin Tansel, Sultan II. Bayezid, s. 266-268.

Bir başka mektubunda Şehzâde Selim, arpa, buğday ve pirinç gibi hububat ürünlerinin gemilerle başka vilâyetlerden satın alındığını, gemilerin bir kısmının hava muhalefeti dolayısıyla battığını, bölgede bu yüzden büyük sıkıntı çekildiğini, ayrıca yaylak noktasında da büyük ihtiyaçları olduğunu, bu nedenle Karahisar sancağının kendi tımarına ilave edilmesini talep etmektedir.²⁵¹

Şehzâde Selim, Kefe'ye gittiğinde de bu maddi sıkıntıların devam ettiği, lalası Ahmed Bey için sancak talep etmesinin yanı sıra, defterdar, alaybeyi ve nişancısı için de tımar artışı istemesinden anlaşılmaktadır.²⁵²

Haziran 1501 (Evâhir-i Zilkade 906) tarihli bir ahkam kaydından anlaşıldığına göre; Şehzâde Selim babasına mektup yazarak ve adam göndererek Trabzon sancağının sınır boylarının muhafaza edilmesi gerektiği, bölgedeki kalelerin tamiri ve sahillerin emniyetinin sağlanması için de gemilere ihtiyaç bulunduğu hususunu bildirmişti. Ancak aldığı cevap; “*şimdi kal'a meremmetinin vakti değildir, inşâ'allahu'l-e'azz vaktinde tedârik oluna ve gemi husâsiyiçün ki dimişsiz, imdi bunda olan gemilerün hizmeti vardır, anun gibi ol tarafa gönderilmeğe mülâyim gemi yoktur, ol sebebden gönderilmedi.*” olmuştur.²⁵³

d. Şehzâde Selim'in Trabzon Sancağı'nda İmara Yönelik Faaliyetleri

Şehzâde Selim, Trabzon sancak beyliği sırasında Trabzon sancağında yoğun bir imar faaliyetine giriştiği bilinmektedir. Nitekim Trabzon şehrinde annesi Ayşe Gülbahar Sultan adına “*Hatuniye İmâreti Vakfı*” adıyla büyük bir külliye tesisi ile işe başlamıştır. Bu büyük tesisin ilk binasının hamam olduğu anlaşılmaktadır. Annesi Ayşe Gülbahar Sultan hayatta iken inşasına başlanan bu vakıf hamamın inşaat masrafları için Sultan II. Bayezid tarafından Selim Bey'in annesine 40.000 akça nakit para gönderildiği 29 Aralık 1504 (22 Receb 910) tarihli in'âm kaydından ortaya çıkmaktadır.²⁵⁴

²⁵¹ BOA, TSMA, nr. E 850/38.

²⁵² BOA, TSMA, nr. E 754/100-3.

²⁵³ İlhan Şahin - Feridun M. Emecen, *II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkam Defteri*, s. 32, hük. 111.

²⁵⁴ İBAK.MC, İD, nr. O.71, s. 89; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, 2018, s. 41.

Şehzâdeliği döneminde bu imaretin inşasını gerçekleştiremeyen Selim, tahta geçtikten sonra cami, medrese, misafirhane, aşhane, fırın, ahır, mahzen, kiler ve annesinin türbesinden oluşan imâretin inşasını tamamlamıştır. Hatuniye İmâreti olarak bilinen bu külliyenin inşaatının 1514-1515 (920)'te bitirildiği anlaşılmaktadır.²⁵⁵ 15 Şubat 1515 (Gurre-i Muharrem 921) tarihinde padişah I. Selim tarafından bu imâretin ayakta durabilmesi için, muhtemelen annesinin vasiyeti üzerine, gelir getiren bazı yerleri bu imârete vakfettiği görülmektedir.²⁵⁶

Yine Selim'in "*nefs-i Rize*"de annesinin adıyla anılan bir cami daha yaptırdığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1515 tarihli Tahrir Defteri'nde "*nefs-i Rize*" kayıtları içinde "*câmi' yolunda olan ırmağın...*" şeklinde bir kaydın bulunması²⁵⁷ ve yine aynı defterin bir başka kaydında "*timâr-ı imâm-ı kal'a-i Rize ma'a hitâbet-i câmi'-i Rize*" ibaresinin yer alması,²⁵⁸ Rize'nin merkezinde bir camiiin bulunduğunu ortaya koymaktadır. 1583 tarihli Tahrir Defteri'nde "*nefs-i Rize*"nin mahallelerinden birinin adı "*Câmi'-i Şerif*"tir.²⁵⁹ Adı geçen mahallenin 85 numaralı defterde *Hatuniye Evkâfı* içinde gözükmesi,²⁶⁰ bu mahallede bulunan caminin *Hatuniye İmâreti Evkâfına* dahil camilerden biri olduğunu ortaya koymaktadır. 1967 tarihli *Rize İl Yıllığı*'nda, Rize'nin merkezine ait camilerden birinin adının "*Gülbahar Camii*" olduğu belirtilmekte ve adı geçen caminin Yavuz Sultan Selim tarafından, Trabzon sancak beyi iken annesi adına yaptırıldığı anlaşılmaktadır.²⁶¹

²⁵⁵ Âşık Mehmed b. Ömer, *Menâziru'l-Avâlim*, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Ktb., nr. 616 s. 28b; Halil Edhem, "Osmanlı Kitabeleri", s. 324.

²⁵⁶ "*An-mahsûlât-ı evkaf-ı İmâret-i Vâlide-i Hazret-i Pâdişâh-ı Âlem-penâh el-vâki' fi gurre-i Muharremü'l-harâm sene ihdâ ve işrîn tis'a mie*" bk. BOA, *TD*, nr. 53, s. 1. Hatuniye İmâreti'ne vakfedilen gelirler için bk. BOA, *TD*, nr. 53, s. 1-3; BOA, *TD*, nr. 387, s. 718, 728-730; BOA, *TD*, nr. 288, s. 117-118, 126; BOA, *Bâb-ı Âsafî, Defterhâne-i Âmire Kalemi* (= *A.DFE*), nr. 595, s. 1-12; TK. KKA, *TD*, nr. 43, s. 185b-198a [208a]; BOA, *A.DFE*, nr. 85, s. 4-51.

²⁵⁷ Bk. BOA, *TD*, nr. 52, s. 213.

²⁵⁸ BOA, *TD*, nr. 52, s. 350.

²⁵⁹ TK. KKA, *TD*, nr.43, s. 2a.

²⁶⁰ BOA, *A.DFE*, nr. 85, s. 51.

²⁶¹ Ankara 1968, s. 91, 138. Ayr. bk. Ali Taşpınar, *Rize Tarihi*, s. 153, 158; İdris Bostan, "Rize", *DİA*, XXXV, (İstanbul 2008), s. 150.

1515 tarihli Tahrir Defteri'nde Atina (Pazar) nâhiyesinde "*Hüdavendigâr Câmii*" adıyla bir caminin bulunması bu caminin de Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırıldığını ortaya koymaktadır.²⁶²

Şehzâde Selim, Trabzon şehrinden sonra sancağın ikinci büyük kale kenti olan Giresun şehrinin imarına da özel bir önem vermiştir. Nitekim Giresun şehrine nüfus iskânı yanı sıra, kendi adıyla anılan bir cami yaptırmış ve şehrin limanını faal hâle getirmeye çalışmıştır.²⁶³ Giresun kalesinde yaptırdığı ve kendi adıyla anılan camiye²⁶⁴ bazı yerlerin gelirlerini vakfetmiştir.²⁶⁵ Yine bölgenin diğer bir kale kasabası olan Tirebolu kasabasına nüfus takviyesi yanında, Giresun'da bulunan caminin vakfına gelir getirmek üzere burada da bir hamam inşa ettirmiştir.²⁶⁶ Ayrıca Kürtün nahiyesi, bugün Giresun ilinin Yağlıdere ilçesine bağlı Tekke köyünde bulunan Hacı Abdullah Halife zâviyesine de Harava (Tuğlacık) köyünü vakfettiği görülmektedir.²⁶⁷

Şehzâde Selim, sancağın emniyetini sağlamak üzere faal durumda olmaları kaleleri tekrar faaliyete geçirerek yeterli sayıda kale muhafızı ve azeb görevlendirmiş,²⁶⁸ ayrıca başta Trabzon iskelesi olmak üzere Giresun ve Tirebolu'da küçük gemi yapım tezgâhları kurmuştur.²⁶⁹ Yine bölgede bulunan

²⁶² Bu cami ile ilgili kayıtlar için bk. BOA, *TD*, nr.52, s. 447, 453; BOA, *TD*, nr. 288, s. 497.

²⁶³ Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim (2018)*, s. 41.

²⁶⁴ 1515, 1520 ve 1554 tarihli Tahrir Defterleri'nde "*Cami-i Hazret-i Hüdavendigâr*" adıyla kaydedilen Giresun kalesindeki cami (bk. BOA, *TD*, nr. 52, s. 599, 620; BOA, *TD*, nr. 387, s. 746, 751, 761; BOA, *TD*, nr. 288, s. 742), 1583 tarihli defterde ise "*Cami-i Sultan Mehmed Han*" adıyla zikredilmektedir (bk. TK. KKA, *TD*, nr. 43, s. 199a-b [209a-b]) ki muhtemelen katibin dikkatsizliğinden kaynaklanmaktadır. Nitekim bu cami XX. yüzyılın başlarına kadar Yavuz Sultan Camii olarak kayıtlara geçmiştir. 1930'lu yıllarda yıkıldığı anlaşılmaktadır (bk. Mehmet Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, Giresun 2008, s. 23-28).

²⁶⁵ Bk. BOA, *TD*, nr. 52, s. 620.

²⁶⁶ M. Hanefi Bostan, "Tirebolu'nun İdarî, Sosyal ve İktisadî Yapısı (XV. – XVII. Yüzyıllar)", *Tirebolu Tarihi Yazıları*, İstanbul 2016, s. 91.

²⁶⁷ BOA, *TD*, nr. 52, s. 716; BOA, *TD*, nr. 387, s. 762; BOA, *TD*, nr. 288, s. 586; TK. KKA, *TD*, nr. 43, s. 81a.

²⁶⁸ M. Hanefi Bostan, *Trabzon Sancağı*, s. 283 (Tablo: LXXXIX).

²⁶⁹ M. Hanefi Bostan, *Trabzon Sancağı*, s. 376, 442.

Canca (Gümüşhane) ve Kürtün yöresinde bulunan madenler işletmeye açılarak çok sayıda kişi buralara yerleştirilmiştir.²⁷⁰ Atina (Pazar) kazasında da nefit çıkarılmaya başlanmıştır.²⁷¹

Selim, 1491-1492 (897) tarihli Trabzon Kalesi Sur kitabesinden anlaşıldığına göre Trabzon'da sancak beyi iken, kalenin surlarını tamir ettirmiştir.²⁷² Yine onun sancak beyliği sırasında Trabzon şehrinde bulunan Kavak Meydanı'nda ok (nişan) taşları yaptırdığı bilinmektedir.²⁷³ Selim'in hükümdar olduktan sonra da Trabzon'u unutmadığı, 1514'te meydana gelen ve büyük hasara sebep olan yangından dolayı yoksul düşen kimselere dağıtılmak üzere 100.000 akça gönderdiği bilinmektedir.²⁷⁴

e. Kültür Faaliyetleri

Yavuz Sultan Selim, çok okuyan, özellikle tarih ile yakından ilgilenen, Türkçe, Farsça ve Tatarca şiir yazabilecek derecede bu dilleri iyi bilen biri olmasının yanında, Arapça'yı da iyi bildiği ifade edilmektedir.²⁷⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Yavuz Selim'in özel toplantılarında, ilmî ve edebî sohbetler yapıldığını, onun şair, filozof ve mutasavvıf bir hükümdar olduğunu ve Osmanlı sultanları arasında ilim itibarıyla en yüksek mertebede onun bulunduğunu belirtmektedir.²⁷⁶ Yavuz Sultan Selim'in, "Selîmî" mahlasıyla Farsça, Türkçe, Çağatayca ve Arapça şiirler yazdığı kaydedilmektedir.²⁷⁷

Şehzâde Selim, Trabzon'da devlet işlerinin yanında, ilimle de uğraştığı ve hocası olan büyük alim Mevlana Abdülhalim Çelebi'nin derslerini takip

²⁷⁰ M. Hanefi Bostan, *Trabzon Sancağı*, s. 448-449, 457.

²⁷¹ M. Hanefi Bostan, *Trabzon Sancağı*, s. 458.

²⁷² H. Edhem, "Osmanlı Kitabeleri", 336-337.

²⁷³ Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, s. 109; Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi: Fetihden Kurtuluşa Kadar* s. 23.

²⁷⁴ Faruk Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s. 82.

²⁷⁵ Ömer Gökhan Yağcı, *Yavuz Sultan Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, s. 47.

²⁷⁶ *Osmanlı Tarihi*, II, s. 304, 305.

²⁷⁷ Mehmet Hüsrev Subaşı, *Yavuz Sultan Selim'in Türkçe Şiirleri ve Bunlara Yapılan Nazîreler*, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Yayınlanmamış Öğretim Üyeliği Tezi, İstanbul 1982, s. 63; Mustafa İsen, "Osmanlı Hanedanının Şairlik Yönü", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 58, Ankara 1999, s. 81, 86; Tübâ Işınsoy İsen Durmuş, *II. Selim Dönemi Sonuna Kadar Osmanlı Edebî Hâmîlik Gelenegi*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 37.

ettiği ifade edilmektedir.²⁷⁸ Trabzon sancak beyliği zamanından itibaren etrafında pek çok şair toplanmış, kaside ve eser sunanları caize ve ihsanları ile mükafatlandırmış ve onun zamanında Trabzon, bir edebiyat ve kültür merkezi hâline gelmişti.²⁷⁹ Şiirden anlayan biri olarak şairlere büyük destek vermiş ve kendi döneminin şairlerinden çoğu Trabzon sancak beyliği sırasında musâhib, hoca, nişancı, nedim, divan katibi olarak görev yapmıştı.²⁸⁰ Nitekim hocası ve musâhibi olan Halimî Çelebi'yi “*musâhabet-i ilmiyye ve mükâleme-i ma'neviyye için*” Trabzon'a getirtmiştir.²⁸¹ Yine Trabzon sancak beyliği sırasında Halimî Çelebi (Abdülhalim b. Ali – hoca, imam ve musâhib)'den başka Hayâlî (Abdülvehhâb Çelebi, musâhib ve nedim), Revânî (İlyas Çelebi), Şehîdî (Seyyid Kasım, musâhib, devrin alimlerinden) ve Bursalı Şevki (Mehmed b. Ahmed) gibi şairleri himaye etmiştir.²⁸²

Hâşimî de devrin önemli şairlerinden olup, babasıyla beraber, Şah İsmail'in zulmünden kaçıp Anadolu'ya sığınan Akkoyunlu Türklerindendir. Trabzon'da şehzâdenin musâhibi olmuş ve şiirlerinin katipliğini yapmıştır. Babasıyla birlikte Şehzâde Selim ile Kefe'ye gitmiş ve Çorlu'nun “Karıştıran” (Uğraş) adlı mevkiinde Sultan II. Bayezid ile yapılan savaşta babası şehit olmuştur.²⁸³ Yine Karaca Paşa lakabıyla tanınan Ahmed Bey de devrin şairlerindendir. Şehzâde Selim'in Trabzon sancak beyliği sırasında defterdarlığını yapmıştır.²⁸⁴

Şehzâde Selim'in Trabzon sancak beyliği sırasında himaye ettiği âlimler arasında Abdulali Bircendî ve Ece-zâde Muhammed Muhyiddin de yer almaktadır. Abdulali Bircendî'nin tam adı Nizâmeddin Abdulali b. Muhammed b. Hüseyin el-Hanefî olup, Fâzıl Bircendî ismiyle tanınmaktadır. Şah İsmail'in zulmünden kaçarak Trabzon'a gelip Şehzâde Selim'e sığınan bilim

²⁷⁸ Ahmet Şimşirgil, *Kayı – III (Haremeyn Hizmetinde II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim)*, s. 272.

²⁷⁹ Haluk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*, İstanbul 1996, s. 61, 162.

²⁸⁰ Ömer Gökhan Yağcı, *Yavuz Sultan Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, s. 218.

²⁸¹ Halil İnalçık, *Şâir ve Patron – Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*, Ankara 2003, s. 25.

²⁸² Tuğba Işınsu İsen Durmuş, *Osmanlı Edebî Hâmîlik Geleneği*, s. 148; Ömer Gökhan Yağcı, *Yavuz Sultan Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, s. 218, 220, 224-226, 339, 350, 444, 510, 519.

²⁸³ Ömer Gökhan Yağcı, *Yavuz Sultan Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, s. 209, 226, 347, 510.

²⁸⁴ Ömer Gökhan Yağcı, *Yavuz Sultan Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, s. 238.

adamlarındandır. Semerkand matematik-astronomi okulu ekolünün önemli temsilcilerinden olan Bircendî, Trabzon şehrinin tül ve ‘arzinı belirleyerek kible yönünü tayin etmiştir. Bununla ilgili Hicri 911 (M. 1505-1506) yılında telif ettiği eser *Tuhfe-i Selimiyye (Risâle der Ta'yûn-i Semt-i Kible-i Trabzon)* adını taşımakta olup Şehzâde Selim’e takdim edilmiştir. Bu eserin sonuna Trabzon şehrinin yakınında ve uzağındaki şehirlerle olan mesafeleri içeren tablolar da konulmuştur.²⁸⁵

Ece-zâde Muhammed Muhyiddîn lakabı ile anılan Muhammed b. Yakup Efendi, aklı ve zekası yüksek, zihni ve anlayış kabiliyeti çok kuvvetli bir âlim idi. Şehzâde Selim, Trabzon sancak beyliği sırasında, babasından istirhamda bulunarak bu şahsın Trabzon kadılığına tayinini sağladı. Selim, Ece-zâde’yi çok sevip iltifat etmekteydi.²⁸⁶

İdris-i Bidlîsî, şairleri ve ilim adamlarını koruyan Şehzâde Selim’in himayesine girmek istiyordu. 1507 yılında Trabzon’da bulunan Şehzâde’ye şikâyetlerini içeren ve derdini dile getiren bir kaside yazıp gönderdi. Bidlîsî’nin oğlu Ebulfazl ise, daha şehzâdelik yıllarında Selim’in himayesinde idi.²⁸⁷

25 Temmuz 1508 (26 Rebiü’l-evvel 914) tarihli bir kayıta Şehzâde Selim’e devlet merkezinden 20 deste “*Semerkandî*” kağıt gönderildiği tespit edilmektedir.²⁸⁸

Şehzâde Selim’in Trabzon sancak beyliği sırasında musiki meclisleri tertip ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim tahta geçerken Trabzon’dan kopuzcu Zeynî ile gûyende Ali Sultan gibi musikişinasları beraberinde getirdiği görülmektedir.²⁸⁹

²⁸⁵ İhsan Fazlıoğlu, “Şehir Tarihi Çalışmalarında Yazma Eserlerden Nasıl İstifade Edilebilir?”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III/6, İstanbul 2005, s. 520; Ömer Gökhan Yağcı, *Yavuz Sultan Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, s. 61-63.

²⁸⁶ Ömer Gökhan Yağcı, *Yavuz Sultan Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, s. 73.

²⁸⁷ Vural Genç, “*Acem’den Rum’a*”: *İdris-i Bidlîsî’nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behişt’in II. Bayezid Kısmı (1481-1512)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 201, 245.

²⁸⁸ İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 285; İlhan Gök, *Atatürk Kütaphğı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn’âmât Defteri*, s. 805.

²⁸⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Osmanlılar Zamanında Saraylarda Musiki Hayatı”, *Belle-ten*, XLI/161, Ankara 1977, s. 84, 85.

C. Şehzâde Selim'in Saltanat Mücadelesi

Şehzâde Selim, Trabzon sancak beyi iken babasının hastalığı ve yaşlılığından dolayı hükümdar olarak gücünün giderek azaldığını ve devlet işlerini bütünüyle vezirlere bıraktığını görüyordu.²⁹⁰ O, devletin vezirlerin elinde iyi idare edilmediğini ve Safevî tehlikesinin yeterince farkına varılmadığını düşünüyordu. Devlet ileri gelenlerinin büyük bir kısmının tahtın en güçlü adayı olarak en büyük kardeşi Şehzâde Ahmed'i gördüğünü biliyordu.

Nitekim oğlu Şehzâde Süleyman'ın bir sancağa atanması zamanı geldiğinde bu olumsuz tavrı açıkça görmüştü. Şehzâde Süleyman'a Sultanönü (Eskişehir) sancağının veya buranın babasına uzaklığı sebebiyle daha yakın bir yer talep edilirse Giresun-Kürtün ve Şiran'ın bir sancak hâline getirilerek verilebileceği bildiriliyordu. Ancak Trabzon sancak beyi Şehzâde Selim bu duruma şiddetli bir şekilde itiraz etti. Babası Sultan II. Bayezid'e bir mektup yazarak oğlu Şehzâde Süleyman için teklif edilen Sultanönü sancağının uzak olduğunu, bir sancak hâline getirilmesi düşünülen Giresun-Kürtün ve Şiran bölgesinin de verimsiz ve dağlık yerler olması hasebiyle gelirsiz olduğunu belirterek²⁹¹ bunların yerine Trabzon'a yakın olan Şebinkarahisar veya Kefe'ye atanmasını talep etti.²⁹²

a. Şehzâde Süleyman'ın Kefe Sancak Beyliğine Tayini

Şehzâde Süleyman'a önce Şebinkarahisar, sonra da Bolu sancağı tevcih edildi. Her ikisine de; Amasya sancak beyi olan ve tahtın varisi olarak görülen, dolayısıyla saltanat üzerinde etkisi bulunan Şehzâde Ahmed bu tekliflerden haberdar olup karşı çıktı.²⁹³ Trabzon sancak beyi Şehzâde Selim, oğlu

²⁹⁰ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman, VIII*. Defter, (Ahmet Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*), s. 39.

²⁹¹ BOA, *TSMA*, nr. E 752/18; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit*, 27 nolu belge (260-261. sayfalar arasında).

²⁹² Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 46-47; Faruk Söylemez, "Yavuz Sultan Selim'in Taht Mücadelesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, II/33, Kayseri 2012, s. 65.

²⁹³ Çağatay Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 77; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 47.

için talep ettiği Şebinkarahisar sancağı ile ilgili teklifinin reddedilmesi üzerine, adı geçen sancağı ele geçirmek için harekete geçince buranın sancak beyi kaçıp durumu Sultan II. Bayezid'e bildirdi. Bu sırada Şehzâde Ahmed ile Şehzâde Selim'in bir yaylak yüzünden araları iyice açıldı.²⁹⁴ Şehzâde Selim, eğer Şehzâde Ahmed tahta geçerse hayatta kalma ihtimalinin olmadığını ve saltanat makamını elde etme dışında bir çıkış yolunun bulunmadığını anladi.²⁹⁵

Nitekim büyük kardeşi Amasya sancak beyi Şehzâde Ahmed'in vezirlerle yaptığı iş birliği ve babası Sultan II. Bayezid'in de Şehzâde Ahmed'i kırmama noktasında gösterdiği hassasiyet, Şehzâde Süleyman'ın bir sancağa atanması konusunu müşkil bir hâle getirdi. Yapılan çeşitli pazarlıklar sonucunda nihayet 5 Ağustos 1509 (18 Rebiü'l-ahir 915) tarihinde Trabzon sancak beyi Şehzâde Selim'in oğlu Şehzâde Süleyman vefât eden amcası Şehzâde Mehmed'in yerine Kefe sancağına, Şehzâde Ahmed'in oğlu Şehzâde Murad da Bolu sancağına atandı. Bu atamalarla ilgili *În'âmât Defteri'nde* yer alan kayıt şöyledir:

“Tevcîh-i mezkûrîn, fi 18 Rebi’u’l-âhir sene 915:

Murad Çelebi b. Sultân Ahmed tâle bekahu ki mîr-livâ-i Bolu şud: ser-alem 'an nukra-i matlâ 1, tâfte-i çifte be-zirâ'-i Burusa 20 z(irâ').

Süleyman Çelebi b. Selim Beg tâle bekahu ki mîr-livâ-i Kefe şud: ser-alem 'an nukra 1, tâfte-i çifte be-zirâ'-i Burusa 20 z(irâ').”²⁹⁶

Amasya sancak beyi Şehzâde Ahmed'in, Şehzâde Süleyman'ın sancak beyliğine tayini sırasında takındığı olumsuz tavır, Trabzon sancak beyi Şehzâde Selim'i harekete geçirdi. Şehzâde Selim, 1510 yılında babası Sultan II. Bayezid'e yazdığı mektupta, görev yaptığı Trabzon “vilâyet”inin hiç bir mahsul vermediğini, her şeyin dışardan temin edildiğini, bu yüzden kendisinin zaruret içinde olduğunu, serhatte olmakla da devamlı mücadele içinde bulunduğunu; ancak diğer şehzâdelerin bolluk içinde yaşamalarına rağmen durumlarından memnun olmadıklarını belirtmektedir. Ayrıca bir hastalık

²⁹⁴ Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Künhü'l-ahbâr*, I/II, s. 932-933; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 47.

²⁹⁵ Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 47.

²⁹⁶ İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 339; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 48; İlhan Gök, *Atatürk Kütaphı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri* s. 971.

vukuunda Sürmene, Rize ve Giresun taraflarında istirahat edebilecek bir yer bile bulunmadığını, bu sebeplerden dolayı Trabzon'da durmasına imkan kalmadığını yazmaktadır.²⁹⁷ Rumeli'de bir sancağa tayin edilmeyi istese de bu isteğin kabul edilmediği anlaşılmaktadır.²⁹⁸

b. Şehzâde Selim Kefe'de

Trabzon sancak beyi Şehzâde Selim, oğlu Şehzâde Süleyman'a 5 Ağustos 1509'da Kefe sancak beyliği verilince, artık iktidarı ele geçirmek için harekete geçme zamanının geldiğine kanaat getirdi. Ağustos–Eylül 1509'daki İstanbul depremi büyük hasara yol açtığından Sultan II. Bayezid Edirne'ye gitmek zorunda kaldı. Bu sırada II. Bayezid'in hastalığının artarak kendisinden ümit kesildiği şayiaları yayıldığı ve Şehzâde Ahmed'in tahta geçmek üzere harekete geçtiği haberleri Şehzâde Korkut ve Selim'e ulaştı. Nitekim Şehzâde Ahmed gerekli hazırlıklar için Ankara'da idi. Bunun üzerine Şehzâde Korkut Manisa'ya gitti. Şehzâde Selim ise, diğer şehzâdeler gibi babasından izin almadan oğlunu görmek veya götürmek bahanesiyle²⁹⁹ 30 Eylül 1510 tarihinde 56 küçük gemiyle Trabzon'dan ayrılıp Kefe'ye doğru hareket etti ve 10 Ekim günü Kefe'ye ulaştı.³⁰⁰

Şehzâde Selim'in Kefe'ye gidişi devlet erkânı tarafından hiç hoş karşılanmadı ve onları büyük bir telaşa düşürdü. Selim, Kefe'ye gelir gelmez Kırım hanı ve Rumeli yakasındaki beylerle irtibat kurdu ve ciddi bir taraftar

²⁹⁷ BOA, TSMA, nr. E 745/21; Çağatay Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 75-76; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezid*, s. 268; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 46.

²⁹⁸ Çağatay Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 76, 77; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezid*, s. 268.

²⁹⁹ TSMK, E.H. nr. 1416, 23b (*Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*). Bu eserin iç kapak kısmında Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi'nin *Târih-i Âl-i Osman (Nevâdirü'l-Vukû')* eserinin Sultan II. Bayezid ve Sultan I.Selim bölümleri olduğu belirtilmektedir. Ancak Solakzâde'nin tarihi konusunda yapılan bir doktora çalışmasında bu nüshadan söz edilmemiştir (Süleyman Lokmacı, *Solak-zâde Tarihi'nin Tahlili ve Metin Tenkidi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2015). Yaptığımız incelemede "*Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*" adlı nüshanın 67 varaktan oluştuğu ve Solakzâde'nin *Nevâdirü'l-Vukû'* adlı tarihinin bir bölümü olduğu görülmüştür (bk. Süleyman Lokmacı, *Solak-zâde Tarihi'nin Tahlili ve Metin Tenkidi*, s. 362-531).

³⁰⁰ Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 48.

buldu. Bundan büyük rahatsızlık duyan Şehzâde Ahmed taraftarları hemen harekete geçerek padişaha Trabzon sancağına geri dönmesi için baskıda bulunmasını ve gerekli emirlerin verilmesini istediler. Selim Kefe’de iken Çerkesler üzerine akınlar yapmak istediğini öğrenen II. Bayezid, derhal eski sancağına dönmesini emreder. Ancak Şehzâde Selim’in bu emirleri görmezlikten gelerek Kefe’de oturmağa devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim babasının bu konuyla ilgili kendisine; “*Benimle saltanatta şerik misin..*” diye azarlayıcı emirler gönderdiği belirtilmektedir. Selim’in, bu azarlayıcı emirler üzerine babasına yazdığı mektupta; “... *çün beni gazâdan men' edersiniz, bâri bana Rumeli cânibinde bir sancak verin, murâdınızca olayım ve anınla teselli bulayım...*” dediği kaydedilmektedir³⁰¹ ki Feridun Emecen bu diyalogların doğru olma ihtimalinin bulunmadığını, Çerkez seferlerinden kastın da bugünkü Kiev yakınlarında bulunan Çerkeskırman ve Mankırman kaleleri olduğunu yazmaktadır.³⁰²

Trabzon’a dönmesi için gerekli emir ve fermanlar gönderilmesine rağmen Selim geri dönmedi.³⁰³ Bunun üzerine Padişah II. Bayezid, dönemin tanınmış ulemasından Mevlana Sarıgörez Nureddin Efendi’yi Şehzâde Selim’e gerekli nasihatlerde bulunmak ve eski sancağına dönmesi konusunda ikna etmek için 29 Kasım 1510 (27 Şaban 916) tarihinde Kefe’ye gönderdi.³⁰⁴ Selim, Mevlana Sarıgörez Nureddin’in yanına geleceğinden devlet merkezinden kendisine gönderilen mektupla haberdar olmuştu. Bunun üzerine Sadrazam’a gönderdiği cevabi mektubunda, Sarıgörez Nureddin’in Trabzon’a dönmesi noktasında nasihatte bulunacaksa bunun boşuna bir gayret olduğunu,³⁰⁵ eğer padişah, kendisi hakkında hâlâ iyi niyet besliyorsa isteğinin kabul edilmesi gerektiğini, aksi takdirde mütekaid olarak Kefe’de kalmasına

³⁰¹ TSMK, E.H. nr. 1416 (Solakzâde, *Vakâyi’-i Sultan Bayezid ve Selim Han*), s. 23b; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 271; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 49; Süleyman Lokmacı, *Solak-zâde Tarihi’nin Tahlili ve Metin Tenkidi*, s. 419.

³⁰² Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 50.

³⁰³ TSMK, E.H. nr. 1416 (Solakzâde, *Vakâyi’-i Sultan Bayezid ve Selim Han*), s. 24a; Çağatay Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 80; Süleyman Lokmacı, *Solak-zâde Tarihi’nin Tahlili ve Metin Tenkidi*, s. 419.

³⁰⁴ İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 410; Çağatay Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 80; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 271; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 50.

³⁰⁵ BOA, *TSMA*, nr. E 754/100-12; BOA, *TSMA*, nr. E 754/100-13.

izin verilmesini, eğer buna da müsaade edilmiyorsa “*terk-i diyâr*” edeceğini yazmıştı.³⁰⁶

Şehzâde Selim, Mevlana Sarıgörez ile gerçekleşen görüşmede neye mal olursa olsun kesinlikle Trabzon’a dönmeyeceğini söylemiştir. Mevlana Sarıgörez görüşme ile ilgili yazdığı raporda Selim’in âsi olmadığını, Trabzon’a dönmesine de imkân bulunmadığını, eğer ağabeyi Şehzâde Ahmed’in gelirlerine muadil iyi bir sancak verilirse padişahın emirlerine uyarak Anadolu’ya gideceğini bildirdiğini kaydetmektedir. İsteği kabul edilmezse Kefe’de de durmayacağını ve başka bir yere gitmesinin kesin olduğunu, Kırım Hanı Mengli Giray ile birlikte Ruslara ait Çerkeskerman ve Mankerman kalelerini feth ederek bu kalelerde kalmayı düşündüğünü yazmaktadır.³⁰⁷

Bunun üzerine Şehzâde Selim’e Mentеше sancağı teklif edildi. Ancak Selim, buranın Trabzon’dan daha kötü ve gelirinin daha düşük olduğunu gerekçe göstererek bu teklifi kabul etmeyip Silistre sancağını istedi. Bu talep Rumeli’de şehzâdelere sancak verilmesinin kanuna aykırı olduğu gerekçeyle kabul edilmedi. Muhtemelen kendisine yeniden bir elçi gönderilerek Anadolu’da istediği bir sancağa atanabileceği bildirildi. O, asıl maksadının babasının yüzünü görmek ve elini öpüp hayır duasını almak olduğunu, aynı zamanda babasına arzedeceği çok önemli hususlar bulunduğunu, buraya kadar gelmişken geri dönmeyinin mümkün olmadığını yazdı.³⁰⁸

c. Şehzâde Selim Payitahta Yolunda

Şehzâde Selim’in, son elçi ayrıldıktan bir gün sonra, yanında İlalî Sultan oğlu Mahmud Bey, Gümlüoğlu İskender Bey, Karlı oğlu İskender Bey, Davud Bey oğlu Mustafa Bey, Eğriboz beyi oğlu Mehmed ve Ali, Kasım Bey oğlu Mustafa Bey ve Moralı Muhammed Bey’den oluşan toplam sekiz beyle

³⁰⁶ BOA, *T SMA*, nr. E 754/100-9; Çağatay Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 80; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 272; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 50.

³⁰⁷ BOA, *T SMA*, nr. E 745/80; BOA, *T SMA*, nr. E 756/47; Çağatay Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 81; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 274; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 51.

³⁰⁸ BOA, *T SMA*, nr. E 754/100-4; Çağatay Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 82; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 274; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 52-53.

birlikte,³⁰⁹ askerlerini 100 küçük gemi ve yedi kayığa bindirerek Kefe'den 10 Mayıs 1511'de ayrılarak harekete geçtiği belirtilmektedir.³¹⁰ Ancak 28 Nisan 1511 (29 Muharrem 917) tarihli olduğu belirtilen bir arşiv kaydında Selim'in Kefe'den Rumeli'ye geçmek üzere gemiye bindiği ve Mansur Bey'in askerleriyle Özi'ye geldiği ifade edilmektedir.³¹¹ Selim'in beraberinde, Trabzon'dan kendisi ile beraber gelen 600 gönüllü, Dobruca yöresi Çepni Türkmenlerinden 1.000'e yakın kişi³¹² ve Kırım Hanı Mengli Giray'ın küçük oğlu Saadet Giray'la gönderdiği 300 kişiden oluşan yaklaşık 2.000 kişi bulunmaktaydı. Akkırman'ın Sarıyer (Sarıyar) mevkiine gelince, Kırım Hanı'nın gönderdiği 1.000 Kazak da kendilerine katıldı.³¹³ Selim, Akkırman'da şehre girmesine izin verilmeyince Kili'ye doğru hareket etti. Kili civarına geldiğinde babasına bir adamını göndererek Silistre sancak beyliğini tekrar talep etti.³¹⁴ Kili'ye geldiğinde burada da şehre alınmayınca yanındaki 3.000 kişiyle Edirne'ye doğru harekete yöneldi. Devlet merkezine gönderilen bir bilgi notunda Şehzâde'nin Tuna nehri kenarında Ada denilen yere geldiği, yanında 5.000 kişinin bulunduğu ve akıncıların da her gün kendisine iltihak etmeye devam ettiği ve maksadının akın olmadığını söylemesine rağmen niyetinin akın olduğu bilgisi verildi.³¹⁵ Selim, yanındaki kuvvetlerle Tuna Nehri'ni geçip Silistre'ye geldi, ancak burada da durmayıp Edirne'ye doğru yola devam etti. Edirne tarafına doğru yürürken iki yayabaşı tarafından getirilen hüküm kendisine ulaştırıldı. Gelen hükümde Silistre sancağı ile ilgili talebinin kanunlara aykırı olduğu için verilemeyeceği, bunun yerine kendisine Kefe sancağının tevcih edildiği, buranın geliri yetmediği takdirde Kili ve Akkırman'ın yıllık vergi gelirinin bir kısmının da gelirine ilave edileceği bildirildi.³¹⁶

³⁰⁹ BOA, *TSMA.d.*, nr. 5374; H. Erdem Çıpa, *Yavuz'un Kavgası*, s. 147.

³¹⁰ Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 54.

³¹¹ BOA, *TSMA*, nr. E 699/74; BOA, *TSMA*, nr. E 756/54.

³¹² Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 54.

³¹³ BOA, *TSMA*, nr. E 881/13.

³¹⁴ BOA, *TSMA*, nr. E 745/27.

³¹⁵ BOA, *TSMA*, nr. E 752/44.

³¹⁶ BOA, *TSMA*, nr. E 745/27; BOA, *TSMA*, nr. E 754/100-5; BOA, *TSMA*, nr. E 754/100-6; Çağatay Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 83-84; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 274-275; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 54-55.

Bunun üzerine Şehzâde Selim, veziriazama bir mektup göndererek Kefe sancağı teklifini kabul etmediğini ve Tuna Nehri'nin ötesine geçmeyeceğini kesin bir dille bildirdi.³¹⁷ Merkezde üst düzeyde görevde bulunan Şehzâde Ahmed taraftarları, Selim'in bu tavrını "isyan" olarak değerlendiriyor ve padişahı Selim'le savaşa zorluyorlardı. Bundan haberdar olan Selim, kesinlikle "âsi" olmadığını, oluşturulan bu olumsuz havayı bertaraf etmek için Edirne'ye doğru yürüyüşüne devam edeceğini babasına bildiriyordu.³¹⁸

Şehzâde Selim'e Kefe'de katılan sekiz beyin dışında, Akkirman'dan itibaren Yahya Paşa oğlu Mehmed Bey, Astanaşoğlu Ali Bey, İhtiman oğullarından Kasım Bey ve Mehmed, Şadi Bey oğlu Halil Bey ve dilsiz karındaşı Mehmed Bey, Ömer Bey oğlu İdris Bey, İsfendiyaroğlu Celil Çelebi, Rüstem Bey oğlu Ahmed Çelebi, Yahya Paşa hısmı Rüstem Bey, Güvereli Kasım Bey, Koca Davud Paşa oğlu Haydar Bey, Kızıkanlı Hüseyin Bey, İnalıoğlu Mehmed Bey, İbrahim Bey oğlu Melik Arslan, Alparslanoğlu Musa Bey, Koca Davud Paşa karındaşı oğlu Mehmed Bey, Minnetoğlu Kazgan Bey, Çengi Hızır Bey oğlu Piri Bey, Daye Hatun oğlu Bali Bey, Turahan Bey oğlu Hızır Bey, Baltaoğlu Piri Bey, İskender Bey oğlu Bali Bey, Üveys Bey oğlu Mehmed Bey, Gümlüoğlu Mustafa Bey, Cerrah voyvoda sipahi, Hekim Yakup oğlu Mahmud, Malkoçoğlu Üveys voyvodadan oluşan toplam yirmi sekiz bey daha katılmıştı.³¹⁹

Şehzâde Selim, beraberindeki 10 bin kişi ile³²⁰ Edirne'ye gelerek Tunca Nehri kenarındaki Çukurçayır mevkiinde konakladı. Bütün vezir ve devlet erkânı telaşa kapılarak Selim'in Edirne'ye gelişini görüşmek üzere acil toplandı ve gerekli tedbirlerin alınması kararlaştırıldı. Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'ya, padişahın tuğunu bir menzil ileriye dikmesi emredildi. Selim'i karşılamak üzere yola çıkan Hasan Paşa aniden Edirne'ye geri döndü. Bu durum Selim'in kuvvetine delil olduğu dedikodularına neden oldu. Duruma

³¹⁷ BOA, *TSM.A*, nr. E 754/100-5; Çağatay Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 84; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 275; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 55.

³¹⁸ Çağatay Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 84-85; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 275-276; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 55; Faruk Söylemez, "Yavuz Sultan Selim'in Taht Mücadelesi", s. 68.

³¹⁹ BOA, *TSM.A.d*, nr. 5374; H. Erdem Çıpa, *Yavuz'un Kavgası*, s.148; a.mlf, "Bir Defterin Anlatıkları: I. Selim Döneminin (1512-1520) İlk Mevacib Defteri", s. 208-209.

³²⁰ TSMK, *E.H.*, nr. 1416 (Solakzâde, *Vakayi-i Sultan Bayezid ve Selim Han*), s. 24a; Süleyman Lokmacı, *Solak-zâde Tarihi'nin Tahlili ve Metin Tenkidi*, s. 420.

müdahale eden Sultan II. Bayezid, ertesi sabah tam teçizatlı 15.000 kişilik askeriyle Selim'in üzerine yürüdü. Selim, bulunduğu yerde ordusuyla sabit kalarak, babasının ordusuna karşı harekete geçmedi. Bunun üzerine padişah, daha fazla ileriye gitmek istemedi ve askerlerine Çukurçayır mevkiinde durmalarını emretti. Bütün bunlar olurken Şehzâde Selim, babasına devamlı haberler göndererek görüşme isteğini defalarca yeniledi. Baba ile oğlunun savaşmasını istemeyen Rumeli beyleri, araya girerek barış sağlanmasını talep ettiler. Ancak bütün girişimlere rağmen, padişah yanındaki vezirlerin olumsuz telkinleriyle Selim'i huzuruna kabul etmedi. Selim bunun üzerine Mevlana Sarıgörez Nureddin'in devreye girmesini istedi. Mevlana Sarıgörez'le görüşmesine izin verilen Selim, “*Şayet padişahla görüşebilseydim maksadım elini öpmektir. Ancak araya engeller girdi ve bu nasip olmadı. Elden ne gelir emir kendilerininindir.*” diyerek isteğinin Rumeli’de bir sancağın verilmesi olduğunu tekrar beyan etti. Bu görüşmeden sonra Selim’e Semendire sancağı tevcih edildi. Selim’in Semendire sancağı tevcihatına itiraz etmemesi³²¹ padişahı sevindirdi. Bunun üzerine II. Bayezid, Semendire’ye ek olarak Vidin ve Alacahisar sancaklarını da ona verdiğini bildirdi. Macarlar üzerine akınlar yapmasına izin verdiği gibi yaşadığı sürece tahtını herhangi bir şehzâdeye terk etmeyeceğini bildiren bir ahitname de gönderdi.³²² Ayrıca Selim’e çeşitli hediyeler gönderdiği de anlaşılmaktadır.³²³ Nitekim 17 Haziran 1511 (20 Rebiü’l-evvel 917) tarihli bir in’âm kaydında 1.500.000 nakit, çok sayıda çeşitli kumaş, at, deve ve çeşitli silahların ser-ulûfeciyan Ahmed Bey vasıtasıyla Selim’e gönderildiği görülmektedir.³²⁴

d. Padişah II. Bayezid’in Oğlu Selim’le Savaşı

Şehzâde Selim’e Semendire sancağının verilmesi ve Şehzâde Ahmed’in ve diğer kardeşlerinin II. Bayezid’in sağlığında tahta geçirilmeyeceğine yönelik verilen ahitnamenin, onu Edirne’den uzaklaştırmaya ve Şahkulu ayaklanmasını bastırmak için görevlendirilen vezir-i âzam Hadim Ali Paşa ile

³²¹ BOA, *TSMA*, nr. E 755/79.

³²² Şükrî-i Bitlisi, *Selim-nâme*, s. 87; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 240; Çağatay Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 86; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezid*, s. 275-279; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 55-56; Faruk Söylemez, “Yavuz Sultan Selim’in Taht Mücadelesi”, s. 68-72.

³²³ Hamdi Savaş, *İshak Çelebi ve Selim-nâmesi*, s. 147.

³²⁴ İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 445; İlhan Gök, *Atatürk Kütaphığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn’âmât Defteri*, s. 1288.

Şehzâde Ahmed'in birlikte İstanbul'a dönüncüye kadar oyalamaya yönelik diğer vezirlerin ortaya koyduğu bir taktik olduğu ifade edilmektedir.³²⁵ Bu durumdan haberdar olan ve babasının Edirne'den İstanbul'a dönüşünden şüphelenen Şehzâde Selim, Semendire'ye gitme konusunda acele etmedi. Eski Zağra'ya geldiğinde Rumeli beylerini ve askerlerini Macaristan'a sefer yapmak gerekçesiyle yanına çağırdı. Burada yapılan toplantılarda, Anadolu'dan gelen haberlerin iyi olmaması nedeniyle taraftarları, Selim'in daha fazla ileri gitmemesini tavsiye ettiler. Nitekim Şahkulu Baba Tekeli ve taraftarları, Antalya'dan Manisa'ya çekilen Şehzâde Korkut'u sıkıştırıp Bursa dolaylarına kadar gelmişlerdi. Şahkulu üzerine sevk edilen Anadolu Beylerbeyi Karagöz Paşa'nın ordusuna ani baskın yapılarak onun ve çok sayıda askerinin 22 Nisan 1511'de şehit edilip bir çok kasaba ve köyün yağmalandığı haberi alındı. Hatta Karaman beylerbeyi Haydar Paşa ve ardından Amasya sancak beyi Şehzâde Ahmed ile birlikte bu isyanı bastırmakla görevlendirilen Vezir-i âzam Hadım Ali Paşa'nın 2 Temmuz 1511'de bozguna uğratılarak öldürülmesi, buna karşılık Şehzâde Ahmed'in bir şey yapmayarak İstanbul'a gelmek için uğraşması, onu yeniçerilerin gözünden düşürdü.³²⁶

Şehzâde Selim, babasının Şehzâde Ahmed'i tahta çıkaracağını duyması üzerine ona bir mektup yazarak şunları ifade etmektedir: "... *Devletlü Hüdavendigâr hazretleri Rumeli livalarından Semendire livası bendenize sadaka olunup akın etmekçün icâzet buyuruldukda, ba'zı akıncılardan kimesneler cem' etmek sadedinde iken ba'zı subaşılar ve sipahiler cem' olunup Zara Eskisi'nde sâkin olup tedarikte iken nâgâh Anadolu tarafından Kızılbaş üzerine Ali Paşa ile gönderilen asker münhezim olup ve Ali Paşa dahi alındığı haberi muhakkak alındukda devletlü Hüdavendigâr yümn ü ikbâlle İstanbul'a müteveccih oldu, şol kasdla ki emrem Sultan Ahmed'i getirdüb memleketi ona ismarlayub kendüiler feragat edeler deyü, istima' olundu. Öyle olsa biz dahi devletlü Hüdavendigârdan ümidvar idük ki orduy-ı hümayununa yakın olmakla ol himmet ki emrem kasdına idi bize olaydı, ol ümmid ile varıldıkda iki asker birbirine karib oldukda ittifak âdem birbirine ulaşub emr-i Rabbânî ne ise öyle vâkî' oldu. Min ba'd devletlü Hüdavendigârın emr-i şerifi bu bendesi hususunda ne vech üzere câri olur ise ana muntazır olunur. Bâkî ferman devletlü padişahındır.*"³²⁷

³²⁵ Faruk Söylemez, "Yavuz Sultan Selim'in Taht Mücadelesi", s. 72.

³²⁶ Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 59-60.

³²⁷ Çağatay Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 90 dpn. 57; Selhattin Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 280-281; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 56-57.

Sultan II. Bayezid, Vezir-i âzam Hadım Ali Paşa'nın öldürülmesi ve o sırada Karaman valisi olan oğlu Şehinşah'ın vefatını da haber alınca çok üzgün olarak Edirne'den İstanbul'a hareket edip saltanattan kesin olarak çekilmeye karar verdi. Devletin ileri gelenlerini çağırıp görüşlerini aldı ve çoğunluk Ahmed'in hükümdar olmasını istedi. Padişah, Rumeli beylerini de davet ederek onlardan Şehzâde Ahmed'in hükümdarlığına itiraz etmeyeceklerine dair söz aldıktan sonra İstanbul'a doğru hareket etti. Şehzâde Selim bütün bu olan bitenleri haber alınca kendisine verilen ahidnâmenin bir hükmünün kalmadığını anladı.³²⁸ Bunun üzerine Selim, yaklaşık 20.000 kişilik bir kuvvetle Edirne'ye geldi, şehrin kontrolünü kendi adamlarına bırakarak kendisi ordusuyla birlikte babasının peşine düşerek Çorlu'ya geldi. Babasıyla Çorlu yakınlarındaki Uğraş denilen mevkide karşılaştı. Selim, babasıyla çatışmaya girme niyetinde olmayıp, taht mücadelesinde kendisinin de var olduğunu göstermek istiyordu.³²⁹ Babasına Şarabdar Mustafa Çelebi'yi göndererek aralarındaki anlaşmanın neden bozulduğunu sordu. Şarabdar Mustafa Çelebi'nin Sultan II. Bayezid ile görüşmesinin 1 Ağustos 1511 (6 Cemaziye'l-evvel 917) tarihinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.³³⁰ Bu sırada Şehzâde Ahmed taraftarları padişahı, Selim'in bütün kuvvetlerini toplamadan üzerine gitmenin doğru olacağı, aksi hâlde saltanatın elden gideceği konusunda uyardılar. II. Bayezid bunun üzerine zor kullanılarak oğlunun uzaklaştırılmasını emretti. Buna karşılık Şehzâde Selim ise askerlerine kılıç bile kaldırmamalarını tembihledi. Padişahın yaklaşık 40.000 kişilik düzenli ordusu Selim'in kuvvetlerine saldırdı. Topların da kullanıldığı şiddetli savaş sonunda Şehzâde Selim'in kuvvetleri dağıldı. Çembere alınan Selim çok sıkıntılı anlar geçirdi. Sonunda "Karabulut" adlı atının sayesinde çemberi yararak kaçabildi. Kendisini takip edenlerden yakın adamı Ferhad Paşa'nın karşı koymasısayesinde kurtulabildi.³³¹

Nitekim Kara Hüseyin Ağa adında biri Yavuz Sultan Selim'in saltanatı sırasında bir görev talebi için yazdığı mektupta, katıldığı Uğraş Savaşı sıra-

³²⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 241-242.

³²⁹ Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 57.

³³⁰ İBAK. MC, *İD*, nr. 0.71, s. 354; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 1308.

³³¹ Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 281-282; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 58.

sında Şehzâde Selim'in durumu ile ilgili ilginç bilgiler vermektedir. Mektubunda yer alan ifadelerle göre bu şahıs, Selim geri çekilirken ona at getirilmesi için uğraştığını, hatta Ferhad Bey'in Selim'in yanından ayrılmaması telkininde bulunduğunu, sağ kanatta bulunan hazinedarbaşını kaçariken engellediğini ve bu önemli hizmetleri yaparken atından düşürülerek esir alındığını, hatta esir alındığı sırada Çakıroğulları'ndan olan birine yanlış yol tarif ederek şehzâdenin üzerine gitmesini engellediğini kaydetmektedir.³³² Bu bilgiler, Şehzâde Selim'in çok büyük tehlike geçirdiğini göstermektedir.³³³

Nitekim II. Bayezid'in maiyetinde olan ve savaş sırasında padişahın yanında bulunan Menavino, Şehzâde Selim'in bu savaş sırasında 8.000 adamını kaybederken II. Bayezid'in 700 kişi kadar kayıp verdiğini kaydetmektedir.³³⁴

Selim'in Vize'ye, oradan Aydos'a ve sonra da Ahyolu'na geldiği ve etrafında 3.000 kişinin bulunduğu, burada bekleyen gemilere binerek 3 Ağustos 1511 (8 Cemaziye'l-evvel 917) tarihinde Kefe'ye gittiği,³³⁵ adamlarından bir kısmının öldürüldüğü ve bir kısmının da hapsedildiği kayıtlardan ortaya çıkmaktadır. Nitekim Yavuz Sultan Selim tahta geçtikten sonra, kendisinden görev talebi için yazılan bir çok mektup bulunmaktadır. Bu mektupların bir bölümü Uğraş Savaşına katılanların mektuplarından oluşmaktadır. Mesela Edirneli Zinnun mektubunda "*Sultanım devletle Yanbolu'ya*" geldiğinde ona katılıp, yapılan savaşta yaralandığını belirtmektedir.³³⁶ Bir başkası, Selim, Trabzon'dan Kefe'ye geçtiği zaman dirliğini bırakıp onunla geldiğini, Uğraş'da Süca' adlı arkadaşıyla birlikte esir alınıp üç ay tutsak kaldıktan sonra kurtulduklarını ve Kefe'ye gittiklerini; ancak beş arkadaş olmalarına rağmen üçüne dirlik verildiğini yazmaktadır.³³⁷ İskender oğlu Muharrem ise

³³² Çağatay Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 88 dpn. 51; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 58.

³³³ Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 58.

³³⁴ Savaşın gelişimi ve bazı ayrıntıları ile ilgili bk. Giovan Antonio Menavino, *Türklerin Hayatı ve Adetleri Üzerine Bir İnceleme*, trc. Harun Mutluay, İstanbul 2011, s. 126-128.

³³⁵ Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 59; Faruk Söylemez, "Yavuz Sultan Selim'in Taht Mücadelesi", s. 73.

³³⁶ BOA, *TSMA*, nr. E 969/20-10.

³³⁷ BOA, *TSMA*, nr. E 967/28-1.

mektubunda Uğraş'ta yaralandıklarını, şimdi bir habbeye malik olmadıklarını bildirmektedir.³³⁸ Niğbolulu Mustafa, mektubunda Selim'in ordusuna Edirne'de katıldığını, sonra Trabzon sipahisi İskender ile Niğbolu haracına gittiklerini, İstanbul'a doğru harekete geçildiğini duyunca geri dönüp şehzâdeye katıldıklarını, Sultan gemiyle Kefe'ye gidince, kendilerini tutsak etmek istedilerse de esaretten güçlüğüle kurtulduklarını ve okla yaralandığını, sonra da Sultan tahta geçmek için gelirken ona Tulca'da yetiştiklerini kaydetmektedir.³³⁹ Edirneli Yusuf, Sultan Selim Tuna'yı geçip Baba'ya geldiklerinde kardeşi ile birlikte ona katıldıklarını, Uğraş'ta kardeşinin şehit olduğunu ve kendisinin de yaralandığını belirtmektedir.³⁴⁰ Bir başkası da "*cenk gününde tutulub devlet eşîğine varmağa mecâl*" bulamadığını yazmaktadır.³⁴¹ Yakalı Kasım adlı şahıs da şehzâdeliği zamanında, Uğraş'ta Selim'in yanında çarpışıp yaralandığını, tımarının kifayetsizliğinden dolayı padişahтан ih-sanda bulunmasını istemektedir.³⁴² Yine Trabzon'da Gürcistan Seferi'ne ve diğer seferlere katılan ve Şehzâde ile birlikte Kefe'ye giden ve padişah olun-caya kadar yanında olduğunu bildiren ve kendini Aklaboloğlu (?) diye tanı-tan şahıs sultandan himmet dilemektedir.³⁴³

Selim'in kaçması üzerine Rumeli beylerinden Bali Bey ve Mehmed Bey'e gönderilen hükümlerde şehzâdenin yanındakilerin af edildiğinin bildirildiği ve Bâli Bey'in şehzâde ile gemiye girenlerin bir çoğunu ikna ederek geri çevirdiği anlaşılmaktadır.³⁴⁴

1 Ağustos 1511 (6 Cemaziye'l-evvel 917) tarihli "*der-ceng-i Selim Beg*" kaydından ve Şehzâde Selim'in şarabdarbaşısı Mustafa Çelebi'nin II. Bayezid'le bu tarihte görüşüp kendisine hediyeler vermesinden savaştan bu tarihte

³³⁸ BOA, TSMA, nr. E 969/20-13.

³³⁹ BOA, TSMA, nr. E 969/27-6.

³⁴⁰ BOA, TSMA, nr. E 967/27-15.

³⁴¹ BOA, TSMA, nr. E 969/20-3.

³⁴² BOA, TSMA, nr. E 748/2.

³⁴³ BOA, TSMA, nr. E 969/20-8.

³⁴⁴ Çağatay Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 88.

veya ondan bir kaç gün önce vuku bulduğu anlaşılmaktadır.³⁴⁵ Şehzâde Selim’le yapılan savaşta II. Bayezid, yararlığı görülenlerden Mehmed Güzelce oğluna, 5 nefer piyadeye, dergâh-ı âli çavuşlarından Lütfi Çavuş’a, yeniçerilerden İskender ve Mehmed’e, Nusret oğlu Ulaş’a ve “*Tarihçe-i İnhizâm-ı Selim Beg*” adıyla bir eser yazan şair Abayî’e çeşitli hediyeler verdiği görülmektedir.³⁴⁶

Buna mukabil Şehzâde Selim Edirne’ye gelirken Kefe’de kendisine katılan 8 ve Akkirman’da katılan 28 beyle birlikte toplam 36 beyin, Uğraş Savaşı’na Selim Bey’in yanında katıldığı, Selim ile Kefe’ye gidenlerin dirliklerinin ellerinden alındığı görülmektedir. Selim, tahta çıkınca dirlikleri ellerinden alınan bu beylerin dirliklerini geri vererek zam yaptığı anlaşılmaktadır.³⁴⁷ Rumeli beylerinden Bali Bey tarafından kandırılarak Selim ile Kefe’ye gitmediği belirtilen İhtimanoğlu Kasım Bey ve Baltaoğlu Piri Bey’in³⁴⁸ de dirlik gelirlerinin artırılması³⁴⁹ dikkat çekmektedir.

Şehzâde Selim’e Rumeli’de sancak verilmesi kardeşleri Ahmed ve Korkut’un tepkisine yol açmıştı. Bu tepki üzerine Sultan II. Bayezid yayabaşlarını toplayarak onlarla bir görüşme yaptı. Görüşmede Selim’in sancağının İstanbul civarına kadar uzandığından gelip gitmede zorluk çıkacağını ileri sürerek Selim’in Kefe’de oturup sancağını adamları vasıtasıyla idare etmesine itirazları olup olmadığını sordu. Onlar da bir itirazlarının olmadığını

³⁴⁵ İBAK. MC, *İD*, nr. 0.71, s. 454; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn’âmât Defteri*, s. 1308. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Çorlu savaşın 8 Cemaziye’l-evvel 917 (3 Ağustos 1511)’de (bk. *Osmanlı Tarihi*, II, s. 242), Fikret Yılmaz da 28 Temmuz 1911 tarihinde gerçekleştiğini belirtmektedir (bk. “Selim’i Yazmak”, s. 343). Yavuz Ercan da savaşın 3 Ağustos 1511 tarihinde yapıldığını kaydetmektedir (bk. “Yavuz Sultan Dönemi”, s. 424).

³⁴⁶ İBAK. MC, *İD*, nr. 0.71, s. 454, 460, 467, 473, 476; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim (2018)*, s. 58.

³⁴⁷ BOA, *TSM.A.d.* nr. 5374. H. Erdem Çıpa, bu defteri bir masraf defter olarak değerlendirmekle (bk. *Yavuz’un Kavgası*, s. 146, 149; a.mlf, “Bir Defterin Anlattıkları: I. Selim Döneminin (1512-1520) İlk Mevacib Defteri”, s. 208) beraber, bunun bir masraf defteri değil, isimleri yazılan beylere daha önce verilen ve şimdi verilecek olan dirliklerin toplamalarının kaydedildiği defter olduğu açıktır (Bu konudaki değerlendirmelerle ilgili bk. Fikret Yılmaz, “Selim’i Yazmak”, s. 349-351).

³⁴⁸ Çağatay Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 88-89 dpn. 54.

³⁴⁹ BOA, *TSM.A.d.* nr. 5374.

söyleyince, Selim'e Kefe'de oturmasına dair ferman gönderildiği anlaşılmaktadır.³⁵⁰ Selim de Kefe'de oturarak gelişmeleri takip etti.

Şehzâde Selim'e, Semendire sancağının tevcih edildiği,³⁵¹ 17 Haziran 1511 tarihinde kendisine nakit paranın yanında çeşitli hediyelerin gönderilmesinden anlaşılma ile beraber,³⁵² bununla ilgili yapılan tevcihatı gösteren kesin ve açıklayıcı bir belgeye henüz ulaşılamamıştır. Nitekim 25 Ağustos 1511, 1 Eylül 1511, 9 Aralık 1511 ve 13 Ocak 1512 tarihli dört ayrı in'âm kaytında Semendire sancak beyi olarak Ahmed Bey'in adı geçmektedir.³⁵³ Bu durum, Uğraş (Çorlu) Savaşı'ndan sonra, Selim'in Kefe'ye gitmesi ve burada oturmasının emredilmesinden dolayı muhtemelen Semendire sancağını lalası Ahmed Bey ya da başka bir adamı olan Ahmed Bey vasıtasıyla idare etmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Şehzâde Selim'e Kefe'de oturması emri gönderildiğinde, sancağını da "yarar bir adamı" vasıtasıyla idare etmesi istendiği görülmektedir.³⁵⁴

Şehzâde Selim'den boşalan Trabzon sancağına ise Süleyman Bey adında birinin atandığı 7 Eylül 1511 (13 Cemaziye'l-âhir 917) ve 28 Aralık 1511 (7 Şevval 917) tarihli in'âm kayıtlarından ortaya çıkmaktadır.³⁵⁵ Süleyman Bey'in sancak beyliği görevinin fazla sürmediği, 27 Mart 1512 (9 Muharem 918) tarihli bir kayıtta Trabzon sancak beyliği görevinin Sinan Bey'in uhdesinde olmasından anlaşılmaktadır.³⁵⁶

³⁵⁰ BOA, *T SMA*, nr. E 854/77; Çağatay Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 89.

³⁵¹ Sükrî-i Bitlisi, *Selim-nâme*, s. 87; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 240; Çağatay Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 86; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 275-279; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 55-56; Faruk Söylemez, "Yavuz Sultan Selim'in Taht Mücadelesi", s. 68-72.

³⁵² İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 445; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 1288; Hamdi Savaş, *İshak Çelebi ve Selim-nâmesi*, s. 147.

³⁵³ İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 455, 463, 484, 492; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 1310, 1327, 1376, 1397.

³⁵⁴ BOA, *T SMA*, nr. E 854/77; Çağatay Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 89-80 dpn. 56; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim (2018)*, s. 63.

³⁵⁵ İBAK. MC, *İD*, nr. 0.71, s. 464, 487; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 62, 1329, 1382.

³⁵⁶ BOA, *MAD*, nr. 17893, s. 125.

e. Şehzâde Selim'in İstanbul'a Davet Edilişi ve Tahta Çıkışı

Şehzâde Ahmed, Yenişehir'de iken; Selim'in ordusu dağıtılarak Kefe'ye kaçması üzerine, İstanbul'a gelmede ısrar etti.³⁵⁷ II. Bayezid'in de yapılan baskılara dayanamayarak onu İstanbul'a davet ettiği belirtilmektedir.³⁵⁸ Şehzâde Ahmed'i tahta geçirmek üzere taraftarları İstanbul'da gerekli hazırlıklara başladı. Yapılan divan toplantısında Şehzâde Ahmed'in babasının elini öpmek bahanesiyle huzura alınması, Rumeli beyleri de "*sefer-i hümayun vardır*" diye içeri alınarak onların itaatleri sağlanması ve sonra da şehzâdeye başkomutanlık görevi verilerek Selim'in üzerine gönderilmesinin planlandığı anlaşılmaktadır.³⁵⁹

Gerekli hazırlık ve planlar yapıldıktan sonra, o sırada Gebze'ye kadar gelen Şehzâde Ahmed'e, Defterdar Kasım Çelebi gönderilerek İstanbul'a davet edildi. Bunun üzerine şehzâde 21 Eylül 1511 (27 Cemaziye'l-âhir 917) tarihinde Üsküdar'a geldi ve burada beklemeye başladı. Şehzâde Ahmed, daha önce lalası Yularkıstı Sinan Bey'i, padişahlık meselesini görüşmek ve bu konuda çeşitli kesimlerin nabzını yoklamak üzere İstanbul'a göndermişti. Lalanın İstanbul'a gelişi yeniçeriler tarafından hoş karşılanmamıştı. Yine Şehzâde Ahmed taraftarlığı ile ün yapmış olan İkinci Vezir Mustafa Paşa, Kadıasker Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi, Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa ve Nişancı Tacizâde Cafer Çelebi, şehzâdenin tahta geçmesi ile ilgili yaptıkları bir toplantıda yeniçerilerin aleyhinde konuşmaları ve bu konuşmalardan yeniçerilerin haberdar olmaları üzerine yeniçeriler harekete geçti. Bunların kapılarına tehdit edici kağıtlar astılar. Ancak bu tehditlere yöneticiler aldırış etmedi ve şehzâdeyi karşılamak için gemiler ve saltanat kayıkları hazırlamaya devam ettiler. Şehzâde Ahmed'in Üsküdar'a geldiği günün gecesinde yeniçeriler toplanarak durumu değerlendirdiler.³⁶⁰

³⁵⁷ BOA, *TSMA*, nr. E 756/105.

³⁵⁸ Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 60-61.

³⁵⁹ TSMK, *E.H.*, nr. 1416 (Solakzâde, *Vakayi'-i Sultan Bayezid ve Selim Han*), s. 24a; Faruk Söylemez, "Yavuz Sultan Selim'in Taht Mücadelesi", s. 78.

³⁶⁰ BOA, *TSMA*, nr. E 578/36; Çağatay Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VII/10, İstanbul 1954, s. 117-120; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 289-291; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 61; Faruk Söylemez, "Yavuz Sultan Selim'in Taht Mücadelesi", s. 79.

Bu toplantıda Şahkulu üzerine yapılan sefere katılmış olan yeniçeriler de bulunuyordu. Yeniçeriler; “Şeytankulu uğraşında Sultan Ahmed, Ali Paşa’ya imdâda cür’et idemeyüb havfından eyâletine çekilüb gide ve ırz-ı saltanatı kayırmak kaydında olmayüb terk-i nâmus ide, bâ-husûs ol tâife-i ehl-i fesâd kendü sancâğına karîb bulunmuş iken, atabe-i ‘aliyyeden yanına sipâh-i ferâvân ta’yîn olunmuş iken min ba’d andan bir merdâne hareket sâdır ve dilîrâne cünbüş zâhir olmaya. Bu makule ten-perver olân makâm-ı hilâfete neden istihkak bulur ve padişâhlığa ne hüner isbâtı ile lâyıık olûr. Serîr-i saltanata sezâ-vâr Sultan Selim-i nâmdârdır, biz andan gayrisini kabûl itmezüz ve anın itâatı râhından özge râha gidmezüz.” diyerek silahlanıp ayaklandılar.³⁶¹ “Allah Allah, Sultan Selim’in devletine ve düşmanlarının körlüğüne” diye gülbank çekerek yaklaşık 5.000 yeniçeri harekete geçip dört kola ayrıldılar. Nişancı Tacizâde Cafer Çelebi, ikinci vezir Mustafa Paşa, Rumeli beylerbeyisi Hasan Paşa ve Kadıasker Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi’nin evlerini yağmaladılar; fakat onları ele geçiremediler. Ağaları vasıtasıyla Sultan II. Bayezid’e bir mektup gönderip bu dört kişiyle beraber Ahi Çelebi ve Mirim Çelebi’nin de İstanbul’dan çıkarılmalarını istediler. Şehzâde Ahmed’in ise nereden geldiyse oraya gitmesini, eğer gitmezse asil “fesâd”ın o zaman ortaya çıkacağını duyurdular.³⁶²

Bu tehdit üzerine Padişah, Mustafa Paşa hariç, diğerlerinin görevden uzaklaştırılmasını kabul etmek zorunda kaldı.³⁶³ Şehzâde Ahmed’in lalası Yularkıstı Sinan Paşa, canını zor kurtararak Üsküdar’a ulaştı. Lalasından durumu öğrenen Şehzâde Ahmed, Üsküdar’ı hemen terk ederek Gebze’ye, iki gün sonra da Konya’ya doğru hareket etti. Babasına çağnigirbaşısını göndererek, kardeşi Şehinşah’ın ölümü ile onun oğlu Şehzâde Mehmed’e verilen Karaman sancağının kendisine verilmesini, aksi takdirde oraya saldıracağını bildirdi. Ancak Sultan II. Bayezid bu talebe şiddetle karşı çıkarak kendi sancağı olan Amasya’ya dönmesini emretti. Şehzâde Mehmed’e de eğer kendi

³⁶¹ TKSK, E.H. nr. 1416 (Solakzâde, *Vakayi’-i Sultan Bayezid ve Selim Han*), s. 29a-29b; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s.290 dpn. 188; Faruk Söylemez, “Yavuz Sultan Selim’in Taht Mücadelesi”, s. 79 dpn. 63; Süleyman Lokmacı, *Solak-zâde Tarihi’nin Tahlili ve Metin Tenkidi*, s. 434.

³⁶² BOA, TSMA, nr. E 578/36; Çağatay Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VII/10, s. 120; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 291-292; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 61-62.

³⁶³ BOA, TSMA, nr. E 754/104.

sancağına saldırırsa mukavemet etmesini ve kendisini himaye edeceğini bildirdi. Padişah'ın emrine rağmen Şehzâde Ahmed, Konya'yı işgal etti, Şehzâde Mehmed'in başını kesip II. Bayezid'e gönderdi ve müstakil hükümdar gibi hareket etmeye başladı. Bu sırada Şah İsmail'in adam toplamak için görevlendirdiği Nur Ali Halife'nin Şebinkarahisar ve Niksar taraflarına gelmesi ve topladığı adamlarla Amasya'ya saldırması, Şehzâde Ahmed'in padişahın gözünden tamamen düşmesine neden oldu.³⁶⁴

Bütün bu gelişmeler ve yenicilerin de tazyiki sonucunda Sultan II. Bayezid, oğlu Şehzâde Selim'e 27 Mart 1512 (9 Muharrem 918)'de bir hüküm göndererek onu ordunun başına serdar tayin ettiğini bildirdi.³⁶⁵ Bunu haber alan Şehzâde Korkut, divan ve haremdeki Şehzâde Ahmed taraftarlarının teşvik ve tahrikinin de etkisi ile tahta geçme ümidi ile 30 Mart'ta İstanbul'a geldi. Yenicilerle yaptığı görüşmelerde tahta geçme konusunda kendisinin değil de kardeşi Şehzâde Selim'in desteklendiğini gördü. Padişah, 1512 yılı Nisan ayı başlarında (evâsıt-ı Muharrem 918) Kefe'de bulunan oğlu Şehzâde Selim'e ikinci defa bir hüküm daha göndererek İstanbul'a gelmesini, ordunun başına geçerek Şehzâde Ahmed'in üzerine yürümesini emrettiği görülmektedir.³⁶⁶

Şehzâde Selim, babasından gelen emri alır almaz Kefe'den hareket ederek Akkirman ve Kili yoluyla Silistre sancağına tabi Prevadi kazasına geldi. Burada bir müddet kaldıktan sonra payitahttan gelen davet mektubu üzerine İstanbul'a doğru hareket etti. Padişah'ın emri üzerine Küçükçekmece'de devlet erkânı, asker ve halktan oluşan büyük bir kalabalık tarafından törenle karşılandı. Şehzâde Korkut da kardeşi Selim'i İstanbul'a girmeden karşılayarak bir süre görüştü. Selim, Edirnekapı yakınlarındaki Yenibahçe'de kendisi için hazırlanan çadıra geldi.³⁶⁷ Ertesi gün Topkapı Sarayı'na giderek babasının huzuruna çıktı. Babası II. Bayezid, Şah İsmail'in Osmanlı toprak-

³⁶⁴ TSMK, *E.H.* nr. 1416 (Solakzâde, *Vakayi'-i Sultan Bayezid ve Selim Han*), s. 30a; Çağatay Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VII/10, s. 123-124; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 293; Faruk Söylemez, "Yavuz Sultan Selim'in Taht Mücadelesi", s. 82; Süleyman Lokmacı, *Solak-zâde Tarihi'nin Tahlili ve Metin Tenkidi*, s. 435.

³⁶⁵ BOA, *TSMÄ*, nr. E 969/1; Çağatay Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VIII/11-12, İstanbul 1956, s. 186 dpn 55.

³⁶⁶ BOA, *TSMÄ*, nr. E 749/61; Çağatay Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VIII/11-12, s. 185-188; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 298; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 63-64.

³⁶⁷ Çağatay Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VII/10, s. 126; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 299-300; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 64.

larına tecavüzünden ve Osmanlı'ya düşmanlığından dolayı doğuda huzur ve asayiş kalmadığından şikâyet ederek kendisini istediği kadar askerle serdar tayin etmek arzusunda olduğunu söyledi. Bunun üzerine Şehzâde Selim, emirlerine muhalefet edemeyeceğini; fakat bu vazifeyi kabul etmesinin de çok güç olduğunu; çünkü askerlerin ancak padişahlarıyla birlikte sefere gittiklerinde tam başarı gösterebileceğini, bu durumda kendisinin bir vezirden farkı kalmayacağını, dolayısıyla bu meselenin padişahsız çözülemeyeceğini ifade etti. Bu kararlılık karşısında II. Bayezid, 24 Nisan 1512 (7 Safer 918) tarihinde tahtı, oğlu Yavuz Sultan Selim'e bırakmak zorunda kaldı.³⁶⁸

II. Bayezid, oğlu Selim tahta geçtikten sonra, daha önceleri tamir ettirdiği Dimetoka Sarayı'na çekilmek istedi. Babasının bu isteğini kabul eden Sultan Selim, yanına Rumeli beylerbeyi Yunus Paşa ve eski defterdarı Kasım Paşa'yı da hizmetine tahsis etti. Dimetoka'ya gitmek üzere 5 Mayıs 1512'de İstanbul'dan ayrılan II. Bayezid, yolda iken 10 Haziran 1512 (25 Rebiü'l-evvel 918) Perşembe günü Havsa yakınındaki Abalar köyünde vefat etti. Cenazesi İstanbul'a getirilerek kendi yaptırdığı caminin (Bayezid Camii) yanına gömüldü.³⁶⁹

f. Şehzâde Selim'i Tahta Çıkaran Güçler Kimlerdi?

Şehzâde Selim'i tahta çıkaran gücün Rumeli beyleri yani merkez dışı kuvvetlerin ve özellikle de devşirme grubunun olduğu görüşü³⁷⁰ eksik bir değerlendirmedir. Nitekim Şehzâde'nin kuvvetleri içinde sadece Rumeli uç beylerinin kuvvetleri bulunmamaktadır. Rumeli'deki uç beyleri yanında Trabzon ve Kırım'dan gelen kuvvetler ve Dobruca Çepni Türkmenleri de önemli bir yere sahiptir. Bunun yanında merkezdeki üst kademedeki Paşaların ve özellikle yeniçerilerin de büyük katkısı bulunmaktadır. Nitekim Rumeli beyleri içinde değerlendirilen İlaldı Sultan oğlu Mahmud Bey, Sultan

³⁶⁸ Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Künhü'l-ahbâr*, I/II, s. 950-951; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 302-303; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 65-66.

³⁶⁹ Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 307-310; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 66-69.

³⁷⁰ H. Erdem Çıpa, *Yavuz'un Kavgası*, s. 145-177.

Selim'in kız kardeşinin oğludur.³⁷¹ Güvereli Kasım Bey, Ramazanoğullarındandır.³⁷² İsfendiyaroğlu Celil Çelebi'nin, Rumeli'ye gönderilen İsfendiyaroğulları'ndan olduğu bilinmektedir.³⁷³ Kızkapanoğlu Hüseyin Bey'in, Selim'in lalası Kızkapanoğlu Mehmed Bey'in³⁷⁴ oğlu olması muhtemeldir. İnaloğlu Mehmed Bey'in Tokat yöresinde faaliyet göstermiş olan İnaloğullarından olduğu düşünülmektedir. Alp Arslan oğlu Musa Bey'in de Niksar ve Canik bölgesinde hükümran olan Tacettinoğulları beylerinden olduğu kesindir. Mihnet oğlu Kazgan Bey'in Anadolu'daki Tatarlar'dan olduğu Rumeli'ye yerleştirildikleri ifade edilmektedir.³⁷⁵

Yine Şehzâde Selim, saltanata geçmek üzere İstanbul'a gelirken maiyetinde bulunan "müşâherehorân" arasında Şah İsmail'in zulmünden kaçıp Trabzon'da şehzâdeye sığınan Akkoyunlu beylerinden Mansur Bey'in oğullarından Ali Bey, Hüseyin Bey ve Mehmed Bey'in yanı sıra Mansur Bey'in amcası Behzad Bey, kardeşi Hüseyin Bey, hısmı Maksud Bey de bulunmaktaydı.³⁷⁶ Ayrıca Mansur Bey'in bunların haricinde 4 adamının daha bulunduğu tespit edilmektedir.³⁷⁷ Akkoyunlu beylerinden Hasan Ali Bey'in oğlu Mahmud Bey de Selim'in yanında yer almaktaydı.³⁷⁸ Bir başka kayıтта, Trabzon'dan Şehzâde Selim ile gelip Uğraş Savaşı'na katılan ve Akkoyunlular'dan Şeyhoğlu Ali olduğunu söyleyen şahıs, savaşta iki kardeşi ile üç amcasını kaybettiğini ve kendisinin de iki yerinden yaralandığını belirtmektedir.³⁷⁹ Bu şahsın Bayındır Şeyh Ali'nin oğlu olduğu düşünülmektedir.³⁸⁰ Bu bilgiler,

³⁷¹ İBAK.MC, *İD*, nr. O.71, s. 338, 339, 340, 534, 517, 536; Çağatay Uluçay, "Bayezid II.nin Âilesi", s. 122; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 970, 972, 974, 1443, 1481, 1483.

³⁷² H. Erdem Çıpa, *Yavuz'un Kavgası*, s. 163.

³⁷³ Fikret Yılmaz, "Selim'i Yazmak", s. 351.

³⁷⁴ BOA, *MAD*, nr. 334, s. 70-71, 76.

³⁷⁵ H. Erdem Çıpa, *Yavuz'un Kavgası*, s. 169.

³⁷⁶ BOA, *TSMA.d*, nr. 2921, s. 1b.

³⁷⁷ BOA, *TSMA.d*, nr. 2921, s. 6b, 9b, 10b, 11b, 14b.

³⁷⁸ BOA, *TSMA.d*, nr. 2921, s. 1b.

³⁷⁹ BOA, *TSMA*, nr. E 757/27; Çağatay Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 88 dph. 53.

³⁸⁰ BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 19b.

Şehzade Selim'in yanında yer alan Akkoyunlu beylerinin azımsanmayacak bir sayıda olduğunu göstermektedir.

Selim'in "müşâherehorân" grubu içinde eski lalası Nasuh Bey'in oğlu Yakup Bey, Çepni İskender Bey ve doktoru Mevlana Sinan Bey'in de yer aldığı görülmektedir.³⁸¹

Şehzâde Selim, saltanata geçmek üzere İstanbul'a gelirken maiyetinde bulunanlar arasında Şehinşah Bey'in 223 nefer adamı, Nasuh Bey'in 21, Mustafa Bey'in 12, Davud Bey'in 8, Ali Paşa ile Yahya Paşa'nın 7'şer, Sinan Bey, Sinan Paşa ve Süleyman Bey'in 5'er, Sultan Mahmud ile II. Bayezid'in 4'er, Cihanşah, Ferhad Bey, Ferruh Bey, Karagöz Paşa, Yakup Paşa, Alemşah Bey ve Sultan Alaaddin'in 3'er nefer adamı bulunmaktaydı. Diğer bey ve ağaların da 2'şer veya 1'er nefer adamı Selim'in görevlileri arasında yer almaktaydı.³⁸²

Şehzâde Selim ile İstanbul'a gelenler arasında memleketi veya milliyeti kaydedilen çok sayıda görevlinin olduğu tespit edilmektedir. Nitekim 54 nefer Karamanlı, 26 nefer Trabzonlu, 20'şer nefer Gürcü ve Kürdan, 18 nefer Bosnalı, 16 nefer Arnavut, 13 nefer Rumi (Anadolulu), 12 nefer İstanbullu, 8'er nefer Oflu ve Laz, 6'şar nefer Akkırmanlı ve Edirneli, 5 nefer Üsküplü, 4'er nefer Türkmen ve Sivaslı, 3'er nefer Akçaabaddı, Alacahisarlı, Bayramlulu, Engirüslü (Macar) ve Sarıgöllü, 2'şer nefer Eflaklı, Manastırlı, Pazarlulu, Samsunlu, Sarıyerli, Selanikli ve Sofyalı, 1'er neferin de Abaza, Çepni ve Çerkez ile Amasyalı, Aydınlı, Eğribozlu, Gelibolulu, İznikmidli, Karabeyli, Kavalalı, Midillili, Niksarlı, Nişli, Saruhanlı, Semendireli, Sultanönülü, Tırhalalı, Tokatlı ve Torullu olduğu görülmektedir.³⁸³

Bütün bu bilgiler ışığında Yavuz Sultan Selim'i tahta çıkaran gücün Rumeli beyleri yani merkez dışı kuvvetlerin ve özellikle de devşirme grubunun olduğunu söylemek mümkün değildir. Selim'in yanındaki kuvvetlerin Trabzon, Kırım ve Balkanlardaki uç beyi güçlerinden teşekkül eden "hayli renkli ve birbiriyile uyumsuz" yapıdaki güçlerden oluştuğu ortaya çıkmaktadır.³⁸⁴

³⁸¹ BOA, *TSMA.d.*, nr. 2921, s. 1b.

³⁸² Bk. BOA, *TSMA.d.*, nr. 2921, muh.sy.; H. Erdem Çıpa, *Yavuz'un Kavgası*, s. 189-190.

³⁸³ BOA, *TSMA.d.*, nr. 2921, muh.sy.

³⁸⁴ Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim (2018)*, s. 53.

Sonuç

Şehzâde Yavuz Sultan Selim'in, şehzâdelik dönemini oldukça hareketli ve sürekli bir mücadele ile geçirdiği görülmektedir. Bir taraftan Abazalar'ın Trabzon sancağına sürekli baskınları, diğer taraftan da Safeviler'in Osmanlı Devleti sınırları içindeki Türkmenleri İran'a göç ettirme faaliyetleri, Akkoyunlu Devleti'ni yıkarak İran ve Azerbaycan'da bulunan sünni Türkmenleri katletmeleri, Trabzon sancağını ve bu sancağa sınır olan Akkoyunlu topraklarını yağma ve işgal girişimleri, onu sürekli karşı tedbirler almaya zorladığı ve oldubittileri kabul etmeyen kararlı bir kişilik sergilediği ortaya çıkmaktadır.

Şehzâde Selim'in, Trabzon sancak beyliği sırasında "kızılbaş" tehlikesini en iyi anlayan yöneticilerden biri olması, devlet yönetimini zaman zaman bilgilendirmesine rağmen babası Sultan II. Bayezid ve ileri gelen vezirlerin bu tehlikenin gereğince farkına varamaması ve tahta kardeşi Şehzâde Ahmed'i geçirme düşüncelerinin ayan beyan olması onun Rumeliye geçerek devlet idaresine çekidüzen verme düşüncesini kamçıladığı anlaşılmaktadır. Önce Kefe sancak beyliğine yeni atanan oğlu Şehzâde Süleyman'ı görme bahanesiyle izinsiz olarak Trabzon'dan 600 gönüllü ile Kefe'ye gittiği ve buradaki temasları sonucunda Kırım Hanı'nın ve Rumeli'deki beylerin önemli bir bölümünün desteğini aldığı; bir çok gelişme neticesinde Yeniçerilerin desteğiyle II. Bayezid'in, oğlu Selim'e tahtı bırakmak zorunda kaldığı görülmektedir.

Şehzâde Selim'in, Trabzon sancak beyliği sırasında sancağa bağlı şehirlerin imarı hususunda önemli bir gayret gösterdiği ve Trabzon şehrini önemli bir kültür merkezi hâline getirdiği tespit edilmektedir. Safeviler'in zulmünden kaçıp Trabzon sancağına sığınan Akkoyunlu Türklerini Trabzon ile Rize arasına yerleştirerek bölgenin nüfus profilinin değişmesinde büyük bir katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Yine idari noktada aldığı ciddi tedbirlerle sancağın güvenliğini sağlamada büyük başarı gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Çepni beylerine, oğulları ve adamlarına yönelik eski idari düzenlemelerin devamına büyük özen gösterdiği, ortaya koyduğu uygulamalardan görülmektedir.

Uzun süren şehzâdeliği döneminde edindiği devlet tecrübesi onun ileriye görebilen başarılı bir devlet adamı olmasını sağlamıştır. Nitekim Şehzâde Selim, II. Bayezid'in hayatta kalan en küçük oğlu olmasına rağmen

diğer şehzâdelerden daha ileri görüşlü, daha enerjik ve sert olduğu bilinmektedir. Ancak yapacağı işlerde etrafındakilerle istişare ettiği, uzun süre düşünüp ondan sonra karar verdiği, karar verdikten sonra, kararından dönmediği ve planlı çalışarak önündeki engelleri bir bir aştığı sonucuna varılmaktadır. Yine iyi adam seçmeyi bilmesi, onun başarılı olmasında önemli rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Onun bütün gayretinin ülkenin birlik ve bütünlüğünü sağlamaya yönelik olduğu ve bu konuya büyük önem verdiği hususu şiirine şöyle yansımıştır:

*“Milletümde ihtilâf ü tefrika endîşesi
Gûşe-i kabriimde hattâ bî-karâr eyler beni
İttihad oldu hücum-ı hasmı def’a çâremuz
İttihad itmezse millet dağ-dâr eyler beni”*.³⁸⁵

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (= BOA)

———, Bâb-ı Âsafî, Defterhâne-i Âmire Kalemî (= A.DFE), nr. 85, 595.

———, Maliyeden Müdevver Defterler (= MAD), nr. 334, 828, 17893.

———, Tahrir Defteri (= TD), nr. 52, 53, 288, 387.

———, Tımar Zeamet Tevcih Defteri (= TZTD), nr. 1.

———, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Belgeleri (= TSMA), nr. Evrak (= E) 276/40, 578/36, 699/74, 745/21,745/27, 745/80, 748/2, 749/61, 752/18, 754/100-1, 754/100-3, 754/100-4, 754/100-5, 754/100-6, 754/100-9, 754/100-12, 754/100-13, 754/104, 755/22, 755/79, 756/47, 756/54, 757/27, 850/38; 854/77, 881/13, 967/27-15, 967/28-1, 969/1, 969/20-3, 969/20-8, 969/20-10, 969/20-13, 969/27-6.

———, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (= TSMA.d), nr. 1172, 1195, 1196, 1467, 1569, 1616, 1659, 2921, 3548, 3586, 3681, 3692, 3695, 3832, 3977, 5374, 6241, 6941, 6988, 8920, 9167, 10184.

³⁸⁵ Mehmet Hüsrev Subaşı, *Yavuz Sultan Selim'in Türkçe Şiirleri ve Bunlara Yapılan Nazireler*, s. 123.

Tapu Kadastro Kuyud-ı Kadime Arşivi (= TK. KKA)
 ———, TD, nr. 29, 43.

Trabzon Şer'iyeye Sicili (= TŞS)
 ———, nr. 1818.

İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı - Muallim
 Cevdet Yazmaları (= İBAK. MC)
 ———, İn'âmât Defteri (= İD), nr. 0.71, 0.91.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (= TSMK)
 ———, Emanet Hazinesi (E.H.), nr. 1416 (*Vakayi'-i Sultan Bayezid ve Selim
 Han-* Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi).
 ———, E.H, nr. 3038 (Vakfiye Sureti: Osmanşah Bey b. İskender Paşa).

2. Kitap ve Makaleler

AFYONCU, Erhan, "Müşâherehorân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*
 (=DİA), XXXII, İstanbul 2005, s. 153-154.

———, (editör), *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanunî ve Şehzade Mustafa*, trc. Pınar Gökpar–Alettra Ercelino, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011.

AHMED TEVHİD, "Trabzon'da Basılmış Paralar", *Türk Yurdu*, I/6, İstanbul 1341, s. 543-545.

AKBULUT, Ömer, *Trabzon Kitabeleri*, Ülkü Basımevi, İstanbul 1954.

———, *Gülbahar Hatun Camii, Ayşe Hatun ve Yavuz Selim*, İnkılap Matbaası, Trabzon 1965.

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimâî Tarihi (1453-1559)*, II, Tekin Yayınevi, İstanbul 1979.

———, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası – Celâlî İsyancıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

AKKOYUNLU, Dilaver, *Akkoyunlular ve Bayburt – Snorya Tarihi*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 1992.

ALİ KEMALİ, *Erzincan Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1932.

ALİKILIÇ, Dündar, *Sürmene Nüfus Defteri (1834)*, Alioğlu Yayınevi, İstanbul 2013.

- ALTINDAĞ, Şinasi, “Selim I”, *İslam Ansiklopedisi* (= *İA*), X, İstanbul 1979, s. 423-434.
- ÂŞIK MEHMED b. ÖMER, *Menâziru'l-Avâlim*, Süleymaniye Kütüphanesi Hallet Efendi Ktb., nr. 616.
- ATEŞ, Abdurrahman, “Şehzade Selim ve Şah I. İsmail’in Gürcistan Seferleri (XVI. Yüzyılın İlk Çeyreği)”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, I/2, Konya 2015, s. 97-110.
- AYDIN, Dünder, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- BAKKALOĞLU, İsmail Hakkı, “Çaykara Medreseleri, Müderrisler ve İcazet-nâmeler”, *Çaykara’nın Manevi ve Kültürel Değerleri Sempozyumu-I (16-19 Temmuz 2002)*, Çaykara Müftülüğü Yayınları, Trabzon 2005, s. 337-377.
- BARKAN, Ö. Lütfi, “Osmanlı Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri”, *Belgeler*, IX/13, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1979, s.1-380.
- , *Türkiye’de Toprak Meselesi*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980.
- BİLGİN, Mehmet, “Doğu Karadeniz Bölgesinin Etnik Tarihi Üzerine”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998) Bildiriler*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 1999, s. 47-87.
- , *Doğu Karadeniz’de Bir Derebeyi Ailesi Saralizâdeler (Sarallar)*, Serander Yayınları, Trabzon 2006.
- , *Doğu Karadeniz (Tarih – Kültür - İnsan)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010.
- BİLGİN, Süleyman, Ali Mesut Birinci, Mustafa Çakıcı, Sezgin Demircioğlu, *Trabzon Nüfus Kütüğü (1834)*, Düzey Matbaacılık, İstanbul 2010.
- BOSTAN, İdris, “Rize”, *DİA*, XXXV, İstanbul 2008, s. 147-151.
- BOSTAN, M. Hanefi, *XV–XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002.
- , “Çaykara–Dernekpazarı Tarihi”, *Geçmişten Geleceğe Çaykara–Dernekpazarı (Tarih – Toplum-Kültür)*, Çaykara ve Dernekpazarı Kültür Yardımlaşma Cemiyeti Yayını, İstanbul 2005, s. 17-94.
- , “XV.–XIX. Yüzyıllarda Maçka Kazasında Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı”, *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu (09-11 Ekim 2008) Bildiriler*, I, Giresun Belediyesi Yayını, Ankara 2009, s. 193-216.
- , *Karadeniz’de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı*, Nöbetçi Yayınevi, İstanbul 2012.
- , “Tirebolu’nun İdarî, Sosyal ve İktisadî Yapısı (XV.–XVII. Yüzyıllar)”, *Tirebolu Tarihi Yazıları*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2016, s. 51-91.

- , “XV.-XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Of Kazası”, *Başlangıçtan Günümüze Her Yönüyle Of*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon 2016, s. 35-109.
- , “XV.-XIX. Yüzyıllarda Trabzon Şehir Nüfusu, Nüfusun Yükseliş ve Düşüş Nedenleri”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, VI/13, Ankara 2018, s. 121-154.
- CELÂL-ZÂDE MUSTAFA, *Selim-nâme*, haz. Ahmet Uğur–Mustafa Çuhadar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- CAN, Cafer, *Çaykara-Eğridere Köyü Tarihi ve Ailelerin Soy Ağaçları*, Eğridere Köyü Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayını, İstanbul 2005.
- ÇİPA, H. Erdem, *Yavuz’un Kavgası (I. Selim’in Saltanat Mücadelesi)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.
- , “Bir Defterin Anlattıkları: I. Selim Döneminin (1512-1520) İlk Mevacib Defteri”, *Filiz Çağman’a Armağan*, Lale Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 207-210.
- DEMİRCİOĞLU, Sezgin, Süleyman Bilgin, *Of Nüfus Defteri (1834)*, Şenyıldız Yayıncılık, İstanbul 2011.
- DURMUŞ, Tübâ Işınsu İsen, *II. Selim Dönemi Sonuna Kadar Osmanlı Edebî Hâmîlik Geleneği*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006.
- EFENDİYEV, Oktay, “Sultan II. Bayezid ve Şah İsmail”, *XIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 4-8 Ekim 1999) Kongreye Sunulan Bildiriler*, III/I. Kısım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s. 1-6.
- EMECEN, Feridun M., *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- , “Selim I”, *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, s. 407-414.
- , “Süleyman I”, *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, s. 62-74.
- , *Yavuz Sultan Selim*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2010; Kapı Yayınları, İstanbul 2018.
- , “Kanuni Sultan Süleyman’ın Şehzadelik Dönemine Ait Bazı Yeni Tespitler ve Notlar”, *Deutsch-türkische Begegnungen: Türk Alman Tesadüfleri Festschrift für Kemal Beydilli: Kemal Beydilli’ye Armağan*, EB-Verlag, Berlin 2013, s. 342-357.
- ERCAN, Yavuz, “Yavuz Sultan Selim Dönemi”, *Türkler*, IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 421-445.
- ERKAN, Ümit, *Rize Şer’iyye Sicilleri I (1509 No’lu Sicil – Metin ve Tahlil)*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011.

- , *16. Yüzyılda Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2014.
- EVLIYA ÇELEBİ b. Derviş Mehmed Zilli, *Evlıya Çelebi Seyahatnamesi*, II/1. Kitap, yay. haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- FERİDUN BEY, *Münşeatü's-selâtin*, I, Takvimhâne-i Âmire, İstanbul 1264.
- , *Münşeatü's-selâtin*, I-II, Takvimhâne-i Âmire, İstanbul 1274-1275.
- FATSA, Mehmet, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, Giresun Belediyesi Yayınları, Giresun 2008.
- FAZLIOĞLU, İhsan, "Şehir Tarihi Çalışmalarında Yazma Eserlerden Nasıl İstifade Edilebilir?", *Türkiye Araştırmaları Lideratür Dergisi*, III/6, İstanbul 2005, s. 517-526.
- GENÇ, Vural, "*Acem'den Rum'a*": *İdris-i Bidlîsî'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behîşt'in II. Bayezid Kısmı (1481-1512)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.
- , "İdris-i Bidlîsî'nin II. Bayezid ve I. Selim'e Mektupları", *Osmanlı Araştırmaları*, XLVII, İstanbul 2016, s. 147-208.
- GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ EFENDİ, *Kitâbü't-târîh-i Künhü'l-ahbâr*, II/II. Kısım, haz. Ahmet Uğur, Ahmet Gül, Mustafa Çuhadar, İbrahim Hakkı Çuhadar, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1997.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerâsı", *Türkiyat Mecmuası*, IX, İstanbul 1951, s. 35-46.
- , *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1952.
- , "Süleyman I", *İA*, XI, İstanbul 1979, s. 99-155.
- GÖLOĞLU, Mahmut, *Trabzon Tarihi: Fetihten Kurtuluşa Kadar*, Kalite Matbaası, Ankara 1975.
- GÖK, İlhan, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri (Traskripsiyon-Değerlendirme)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerâsı", *Türkiyat Mecmuası*, IX, İstanbul 1951, s. 35-46.
- , *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1952.
- , "Süleyman I", *İA*, XI, İstanbul 1979, s. 99-155.

- GÜMÜŞ, Nebi, *XVI. Asır Osmanlı–Gürcistan İlişkileri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.
- GÜNDÜZ, Tufan, “Şah İsmail’in Eşi Taçlı Begüm”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, Sayı 51, Ankara 2009, s. 223-233.
- (çev.), *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar, Giovanni Maria Angiolo, Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D’Alessandri’nin Seyahatnâmeleri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.
- , *Son Kızılbaş Şah İsmail*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010.
- HÂFİZ HÜSEYİN AYWANSARÂÛ, *Mecmuâ-i Tevârih*, haz. Fahri Çetin Derin, Vahit Çubuk, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985.
- HALİL EDHEM, “Trabzon’da Osmanlı Kitâbeleri”, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* (= *TOEM*), VIII/48, İstanbul 1334, s. 321-358.
- HAYDAR ÇELEBİ, *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, haz. Yavuz Senemoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul t.y.
- HİÇYILMAZ, Murat Ümit, *Çayeli’nden Oyani (1835 Arhavi – Hopa – Fındıklı Nüfus Kayıtları)*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015.
- HOCA SAADEDDİN, *Tâcü’t-tevârih*, III-IV, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979.
- HORULUOĞLU, Şamil, *Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri*, Er Ofset Matbaacılık, Ankara t.y.
- İBN KEMAL, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, haz. Şerafettin Turan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1957.
- , *Tevârih-i Âl-i Osman*. VIII. Defter, haz. Ahmet Uğur, *The Reign of Sultan Selîm I in the Light of the Selîm-nâme Literature*, Klaus Schwarz Verlag Berlin 1985, s. 28-64.
- , *Tevârih-i Âl-i Osman*. VIII. Defter, haz. Ahmet Uğur, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- , *Tevârih-i Âl-i Osman*, IX. Defter, Ahmet Uğur, *The Reign of Sultan Selîm I in the Light of the Selîm-nâme Literature*, Klaus Schwarz Verlag ,Berlin 1985, s. 65-145.
- İLHAN, M. Mehdi, “Diyarbakır Fatihî ve Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa”, *Atatürk ve Diyarbakır*, Diyarbakır 1981, s. 137-162.
- , “Bıyıklı Mehmed Paşa”, *DİA*, VI, İstanbul 1992, s. 116-117.
- İNALCIK, Halil, *Şâir ve Patron – Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2003.
- İPEKTEN, Haluk, *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996.

- İSEN, Mustafa, "Osmanlı Hanedanının Şairlik Yönü", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 58, Ankara 1999, s. 81-94.
- İSHAK ÇELEBİ, *Selimnâme*, haz. Burhan Keskin, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998.
- KABAN, Engin, *Hasan Râmi Efendi ve Çaykara Sosyo-Kültürel Hayatına Etkileri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1997.
- KESKİN, Özkan Özer, *19. Yüzyıla Kadar Trabzon Gülbahar Hatun Vakfı*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2018.
- KILIÇ, Remzi, "Trabzon Valisi Şehzade Selim ve Faaliyetleri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih – Dil – Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3 - 5 Mayıs 2001)*, I, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon 2002, s. 99-115.
- , *Kanuni Devri Osmanlı – İran Münasebetleri (1520-1566)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, *Kars Tarihi*, I, Işıl Matbaası, İstanbul 1953.
- , *Osmanlılar'ın Kafkas – Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1976.
- , *Yukarı – Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.
- KONUĞU, Enver, "Trabzon Valisi Şehzade Selim'in Akkoyulu Ülkesindeki Faaliyetleri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih - Dil - Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3 - 5 Mayıs 2001)*, I, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon 2002, s. 91-98.
- KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa S., "Sultan I. Selim'e Dair", *500. Yılında Mukaddes Emanetler ve Yavuz Sultan Selim*, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, İstanbul 2017, s. 5-15.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, *Osmanlı İran Siyasî Münasebetleri (1578-1590)*, I, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1962.
- LOKMACI, Süleyman, *Solak-zâde Tarihi'nin Tahlili ve Metin Tenkidi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2015.
- LUGAL, Necati, Adnan Erzi (nşr.), *Fatih Devrine Âit Münşeât Mecmuası*, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1956.
- MECDİ MEHMED EFENDİ, *Şakaik-i Nu'maniye ve Zeyilleri*, I, yay. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.

- MEEKER, Michael E., *İmparatorluktan Gelen Bir Ulus - Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz'de Osmanlı Mirası*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.
- MENAVINO, Giovan Antonio, *Türklerin Hayatı ve Adetleri Üzerine Bir İnceleme*, trc. Harun Mutluay, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011.
- MISIR, Hikmet, *Trabzon Tarihinde Ayşe Gülbahar Hatun ve Gülbahar Hatun Mahallesi*, Trabzon Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Trabzon 2013.
- MİROĞLU, İsmet, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, Anadolu Yakası Bayburt Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, İstanbul 1975.
- , “Tevârih-i Cedîd-i Mir’ât-ı Cihan Adlı Eserin Müellifine Dair”, *Tarih Dergisi*, Sayı 30, İstanbul 1976, s. 49-54.
- MÜNECCİMBAŞI AHMED DEDE, *Müneccimbaşı Tarihi (Sahaifü'l-Ahbar fî Vekayii'l-Asar)*, II, trc. İsmail Erünsal, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1974.
- OSMAN (Bayburdlı), *Tevârih-i Cedîd-i Mir’ât-ı Cihân*, haz. Hüseyin Nihal Atsız, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.
- ÖZGER, Yunus, Uğur Akbulut, “XIX. Yüzyılda Bayburt Vakıfları”, *Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005)*, I, Trabzon 2007, s. 491-503.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Yavuz Sultan Selim*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.
- SAFİ, Muhammet, *Rize Tahrir-i Öşür Envanteri (1850 Rize Sülaleleri)*, Dinamik Tanıtım Hizmetleri Yayını, İstanbul 2007.
- SAKAOĞLU, Necdet, *Bu Mülkün Sultanları*, Alfa Yayınları, İstanbul 2015.
- SAVAŞ, Hamdi, *İshak Çelebi ve Selim-nâmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 1986.
- SAVORY, Roger M., “Taclu Hanım: Çaldıran Savaşı’nda Osmanlılar Tarafından Esir Alındı mı Alınmadı mı?”, çev. Osman G. Özgüdenli, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, I/2, İstanbul 2014, s. 221-235.
- SEHİ BEY, *Sehi Bey Tezkiresi / Heşt Behişt*, haz. Mustafa İsen, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- SÖYLEMEZ, Faruk, “Yavuz Sultan Selim’in That Mücadelesi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, II/33, Kayseri 2012, s. 63-85.
- SUBAŞI, Mehmet Hüsrev, *Yavuz Sultan Selim’in Türkçe Şürleri ve Bunlara Yapılan Nazireler*, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü, Yayınlanmamış Öğretim Üyeliği Tezi, İstanbul 1982.
- SÜMER, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, Ankara 1976.
- , *Kara Koyunlular*, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984.
- , *Tirebolu Tarihi*, Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul 1992.

- , *Çepniler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.
- ŞAHİN, İlhan, Feridun M. Emecen, *Osmanlılarda Divan Bürokrasisi Ahkam: II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkam Defteri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.
- ŞAKİR ŞEVKET, *Trabzon Tarihi*, haz. İsmail Hacıfettahoğlu, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2001.
- ŞİMŞİRGİL, Ahmet, *Kayı – III (Haremeyn Hizmetinde II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2018.
- ŞÜKRİ-İ BİTLİSÎ, *Selimnâme*, haz. Mustafa Argunşah, Kayseri Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1997.
- TANSEL, Selahattin, *Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1966.
- TAŞPINAR, Ali, *Rize Tarihi*, Rize Ticaret Borsası Yayınları, Rize 2004.
- TEKİNDAG, Şehabeddin, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", *Tarih Dergisi*, XVII/22, İstanbul 1967, s. 49-78.
- , "Trabzon", *İA*, XII/1, İstanbul 1979, s. 455-477.
- TELLİOĞLU, İbrahim, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Serander Yayınları, Trabzon 2004.
- TOPAL, Zehra, *1840 Tarihli Akçaabat Nüfus Kayıtları*, Akçaabat Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 2010.
- UĞUR, Ahmet, *Yavuz Sultan Selim'in Siyasi ve Askeri Hayatı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2001.
- , *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1985.
- ULUÇAY, Çağatay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VI/9, İstanbul 1954, s. 53-90; VII/10, İstanbul 1954, s. 117-142; VIII/11-12, İstanbul 1956, s. 185-200.
- , "Bayezid II.'nin Ailesi", *Tarih Dergisi*, X/14, İstanbul 1959, s. 105-124.
- , *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011.
- USTA, Sebahittin, *Trabzon'da Vakıflar (1550-1650)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon 2015.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Şah İsmail'in Zevcesi Taclı Hanım'ın Mücevheratı", *Belleten*, XXIII/92, Ankara 1959, s. 611-619.
- , "Kanunî Sultan Süleyman'ın Vezir-i Âzamı Makbûl ve Maktûl İbrahim Paşa Padişah Dâmadı Değildi", *Belleten*, XXIX/114, Ankara 1965, s. 355-364.

- , "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzâdeleri", *Bellekten*, XXXIX/156, Ankara 1975, s. 659-696.
- , *Osmanlı Tarihi*, II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1975.
- , "Osmanlılar Zamanında Saraylarda Musiki Hayatı", *Bellekten*, XLI/161, Ankara 1977, s. 80-114.
- WOODS, John E., *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, trc. Sibel Özbudun, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993.
- YAĞCI, Ömer Gökhan, *Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale 2014.
- YAZICI, Tahsin, "Safevîler", *İA*, X, İstanbul 1979, s. 53-59.
- YILMAZ, Fikret, "Selim'i Yazmak", *Osmanlı Araştırmaları*, LI, İstanbul 2018, s. 297-390.
- YİNANÇ, M. Halil, "Akkoyunlular", *İA*, I, İstanbul 1978, s. 251-270.
- YÜKSEL, Murat, *Trabzonda Türk - İslâm Eserleri ve Kitabeler*, II, Trabzon Valiliği Yayınları, İstanbul 1991.
- 1967 Rize İl Yıllığı, Rize Valiliği Yayınları, Ankara 1968.

"PRINCIPALITY PERIOD OF SELIM I (1487-1512)"

Abstract

This article covers the principality period (1487-1512) of Selim I. Firstly, new information has been revealed about his birth, education, circumcision ceremony, teachers, mother, siblings, wives, daughters and sons; then during his governing of sanjak for a long time in Trabzon his policies were analyzed. In this sense, administrative and financial policies; settlement and cultural activities and military campaigns towards Georgia and Safavid state have been presented referring to archive documents and such period-sources. In addition, it was mentioned about his struggle for his son, the Prince Süleyman, to be given a sanjak and during his principality of Sanjak in Trabzon, his transition to Kefe and starting a struggle for the throne and his confrontation against his father, brothers and some high officials in Istanbul in this process. Information about the servants who worked for Yavuz Sultan Selim and administrators and soldiers who assisted himself during the throne struggle have been given in detailed. As a result, this article has critically analyzed the period of his own principality and some events until ascending to throne, with original information.

Keywords

Selim I, Trabzon, Abkhaz War, Safavids, Turkmens of Akkoyun, Prince Süleyman, Kefe, Semendire, Uğraş War.

HİLAFETİN OSMANLIYA DEVRİ MESELESİ VE BUNA DAİR BİR LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ*

Uğur DEMİR**

ÖZET

Bu çalışma temelde iki bölümden oluşur. Birinci bölümde Mısır'daki son Abbasi Halifesi III. Mütevekkil'in hilafeti Yavuz Sultan Selim'e devrettiğine dair bugüne kadar tespit edilen kaynaklar ele alındı. Bu minvalde Şaban-ı Şifâî, Şehrizâde Mehmed Mouredge d'Ohsson, Ahmed Cevdet Paşa, Müverrih Atâ, Redhous ve diğer 19. yüzyıl müelliflerinin görüşleri özetlendi. Çalışmanın ikinci bölümünde ise hilafetin devrine dair doğrudan veya dolaylı olarak bilgi veren ve bugüne kadar üzerinde durulmayan kaynaklar ele alındı. Bu bölümde, 16. yüzyıldan itibaren hem Osmanlı hem de Avrupa kaynaklarında hilafetin devrine dair güçlü imaların mevcut olduğu; bu kaynaklarda devirle ilgili imaların 1518 yılından değil de 1516 yılından itibaren başlatıldığı; hilafetin devri bahsinin yalnızca Yavuz Sultan Selim için değil Kanuni Sultan Süleyman için de dile getirildiği iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Hilafet, Yavuz Sultan Selim, III. Mütevekkil, Kanuni Sultan Süleyman

* Makalenin Geliş Tarihi: 10.12.2018 / Kabul Tarihi: 10.03.2019

Burada hassaten “devri” kelimesini kullanmayı tercih ettik. Çünkü makalede “devri” ile ilgili tartışmalar üzerinde durduk. Böyle bir tercihte bulunmamızda, artık literatürde meselenin bu kelime ile özdeşleştirilmiş olması da etkili oldu. Buna mukabil, metin içerisinde “devri” kelimesi kadar “intikali” kelimesiyle izah edilebilecek bölümlerin de bulunduğunu belirtmeliyim. Bu vesileyle “intikali” kelimesinin daha geniş bir perspektif sunduğunu, Osmanlı hilafetini ve bunun Yavuz Sultan Selim devrinden itibaren nasıl bir değişime uğradığını izah etmede daha doğru bir tercih olacağını itiraf etmem gerekir. Zira, “devir-teslim” kurgusu ile nihayetinde Yavuz Sultan Selim'in hilafeti III. Mütevekkil'den devr alıp almadığı gibi kısır bir tartışmaya bizi mahkum ederken, “intikali” kurgusu Osmanlı sultanlarının ne zamandan itibaren halife unvanını kullandığından, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden itibaren nasıl bir değişime uğrandığına, klasik anlamıyla Osmanlı sultanlarının halife olduğunu savunan müelliflerin bunu nasıl delillendirdiklerine ve bu delillerin değişim şekillerine veya devamlılıklarına varana kadar geniş bir bakış açısı imkânı vermektedir. Türkiye'de konunun “devir” kelimesinin dar dünyasına irca edilmiş olması Osmanlı hilafeti meselesini izah etmedeki temel sıkıntılardan biridir.

** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü / ugur.demir@marmara.edu.tr

Giriş

Yavuz Sultan Selim'in Mısır'daki son Abbasi Halifesi III. Mütevekkil'den¹ hilafeti devr alıp almadığı tartışması artık lüzumsuz bir mesele olarak görülmektedir. Zira böyle bir devir teslimin hiçbir şekilde söz konusu olmadığı; bu söylemin 18. yüzyıldan itibaren dillendirilmeye başlandığı neredeyse herkesin üzerinde ittifak ettiği bir hakikat (!) olarak kabul edildi. Uzun bir süre bu (uydurma!) bilginin ilk defa Mauredge d'Ohsson tarafından yazıldığı ileri sürüldü.² Buna mukabil Feridun Emecen tarafından konuyla ilgili kaleme alınan bir makalede bu bilginin d'Ohsson'dan önce 18. yüzyılın başlarında literatüre girdiği savunuldu.³ Her ne kadar Emecen'in çalışması mevzuya dair son zamanlardaki en önemli tespitlerden biri olsa da hilafetin devri meselesinde hâlâ cevaplandırılması gereken birçok soru mevcuttur.

¹ Son Abbasi Halifesi III. Mütevekkil'in Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman devirlerindeki hayatı için bk. Uğur Demir, "Osmanlı Hilafeti ve Son Abbasi Halifesi III. Mütevekkil (1516-1543)", *İslam'da Hilafet Düşüncesi ve Müessesesi: Tarihi Arka Plan ve Gelecek Tasavvuru*, ed. Mustafa S. Küçükaşçı, Ali Satan, Abdulkadir Macit, İstanbul 2019.

² Bu iddiayı ileri sürenlerin başlıcaları için bk. Vasiliy Vladimiroviç Barthold, *İslâm'da İktidarın Serüveni: Halife ve Sultan*, çev. İlyas Kamalov, İstanbul 2006; Sir Thomas W. Arnold, *The Caliphate*, Oxford 1924, s. 143-147; Halil Edhem Bey, "Mısır'ın Son Memlûk Sultanı Melik Tumanbay II. Adına Çorlu'da Bulunan Bir Kitabe", İstanbul 1935, s. 37-46; Selâhattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 2016; Faruk Sümer, "Yavuz Sultan Selim Halifelîği Devraldı mı?", *Bellekten*, LVI/217 (Ankara 1992), s. 675-701. Arnold, Abbasi halifesinden hilafetin devr alınmadığını ve Osmanlı sultanlarının kendilerini bu manada Abbasi hilafetinin devam ettiricisi olarak görmediklerini ispat etmek için Osmanlı sikkelerinin hiç birinde "halife", "imam" veya "emirülmüminin" unvanlarının kullanılmadığını ileri sürer (s. 148). Buna mukabil Osmanlı hilafetinin yeniden tartışma konusu olduğu II. Mahmud döneminde basılan sikkelerde "dârü'l-hilâfetü'l-aliyye" ve "dârü'l-hilâfetü's-seniyye" yazılmış ve bunlar halk arasında "surre altını" olarak tesmiye edilmiştir (*Osmanlı Tarihi (Ahmet Rasim) C.1, Metin-Tahlil-İndeks*, haz. Murat Tan, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2008, s. s. 204).

³ Feridun M. Emecen, "Hilafetin Devri Meselesi: Şaban-ı Şifai ve Şehrizade Mehmed Said'in Görüşleri Üzerine Yorumlar", *Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı*, haz. F.M. Emecen-İ.Keskin-A. Ahmetbeyoğlu, İstanbul 2013, s. 561-574.

Biz bu çalışmada öncelikle hilafetin devr alındığına dair bilgi veren ve araştırmacılar tarafından tespit edilen eserleri ele alarak bir literatür değerlendirmesi yapacağız.⁴ Bundan maksadımız bugüne kadar hilafetin devri meselesinde kullandığımız kaynakların neler olduklarını, bunların ne tür bilgiler verdiklerini, bu bilgilerin kaynağının veya kaynaklarının neler olabileceğini ve bu eserlerde birbirlerinden aktarmalar yapılırken ne tür tahrifatlar yapıldığını ortaya koymaktır.

Çalışmamızda ikinci olarak hilafetin devri meselesinde bugüne kadar ihmal edilen 16. ve 17. yüzyıl Osmanlı kaynakları ile bu eserlerde hilafetin devrine dair doğrudan veya dolaylı olarak neler yazıldığını ve bu yazılanların sonraki dönem müelliflerini nasıl etkilemiş olabileceğini belirlemeye çalışacağız.

Çalışmanın son bölümünde ise hilafetin devri tartışmalarında Türkiye’de şimdiye kadar gözden kaçan 16. yüzyıldaki bir Avrupa kaynağını ele alacağız. Böylece hem bir literatür değerlendirmesi yapacak hem de hilafetin devri meselesinde ilk bilgilerin zannedilenin aksine 16. yüzyılda literatüre girdiği; buna dair imaların daha Mısır fethedilmeden evvel ifade edilmeye başlandığı; hilafet konusunda müelliflerin dayandıkları farklı mesnetler ve devir-teslim meselesinde bugüne kadar ihmal edilen Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki bazı gelişmeler üzerinde durarak hilafet tartışmalarındaki önemini ortaya koymaya gayret edeceğiz.

Kim Ne Dedi?

Son yapılan araştırmalara göre hilafetin Yavuz Sultan Selim’e devredildiğine dair en eski bilgiler Şaban-ı Şifai’nin *Fezâil-i Âli Osman* adlı 1704’te III. Ahmed’e sunduğu eserinde yer alır. Şaban-ı Şifai’nin bu eseri aslında Şeyh Mer’î b. Yusuf el-Kermi’nin *Kalâidü’l-ıkyân fi Fezâl-i Âli Osman* adlı II. Osman’a sunduğu Arapça eserinin Türkçe’ye tercümesi olmakla birlikte,

⁴ Osmanlı hilafetine dair kaleme alınan çalışmalarla ilgili olarak daha önce Ş. Tufan Buzpınar tarafından da bir literatür değerlendirmesi yapılmıştır (“Osmanlı Hilafeti Meselesi: Bir Literatür Değerlendirmesi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1 (İstanbul 2004), s. 113-131). Bizim çalışmamızda ise Osmanlı hilafetinin geneline değil de hilafetin devri ile ilgili yazılanlara dair literatür üzerinde durulacaktır.

Mer'î'nin yazmadığı kısımları da ihtiva eder.⁵ Bu ilave kısımlardan biri de Yavuz'un hilafeti devraldığı bahsidir.⁶

Şaban-ı Şifai, Osmanlı sultanlarının Abbasi halifelerinin devamı olduğunu savunur ve bunun için de İbnü'l-Arabî'nin *Muhâdaratü'l-Ebrâr ve Müsâmeretü'l-ahyâr* adlı eserini mesnet olarak gösterir.⁷ Şifai, Mer'î'nin eserine “minhu” kaydıyla yaptığı bir ilavede şunları yazar: “*Mu'teberâtda tahrîr olunduğı üzere hulefâ-i Abbâsiyândan bir ırk-ı kerîm diyâr-ı Mısır'da mukim olup hilâfet ve saltanat iddi'âsında olmadukları ecilden selâtîn-i Mısır ol dûdmân-ı sa'âdet-iktirâna ta'zîm ve tekrîm ile mu'âmele eyledikleri ecilden evlâd u evlâdları mu'azzez ve mükerrem rüzgâr geçürürler idi. Mezbûr Ferec asrında ol ırk-ı tâhirden [Ebulfazl Abbas ba'zı kavilde El-Müstemsik Billah Ya'kub bin Mütevekkil Alellah Abdülazîz] nâm bir devletli devlet-hayân-ı müste'âdda mevcûd bulunmağla Ferec'in ibrâmı ile ol ma'rekede ma'an bulunup hîn-i inhizâmda ümerân-ı mezbûrânın pençelerine düşmüş idi. Şam'da Ferec'i katl idenler bunlardan bi'at edüp ta'zîm ile Mısır'a getürmüşler idi. Yine Emir Şeyh Müeyyed Mahmud hased edüp hal' eyledi. [Ba'zı ahoâli dahi hulefâ-i Abbasiyye intihâsı mahallinde zıkr olunmuşdur, ankarîb ma'lûm olur. Ol ecilden bu mecmû'a nazar-ı evvellerine muzahhar olup istinsâh dahi olunmak murâd-ı şerîfleri olan fuhûlden memûldür ki hâişde yazılan*

⁵ Şifai'nin *Fezâil*'inin müellif nüshası olduğu düşünülen nüsha için bk. Nuruosmaniye Ktp., nr. 3404. Mer'î'nin *Fezâil*'i ve Şaban-ı Şifai'nin bu eserin tercümesinde yaptığı ilaveler hakkında bk. Eyüp Öztürk, *Osmanlı Tarihçiliğinde Fezâil Edebiyatı (Mer'î b. Yusuf'un Kalâidü'l-İkyân fi Fezâili Âli Osman Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004; Eyüp Öztürk, “Araplar ve Osmanlı Hanedanı: Mer'î b. Yusuf Örneği”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (2) 2011), s. 241-276; *Osman Oğulları'nın Menşei ve Üstün Vasıfları*, yay. haz. A. Rıza Karabulut, Ankara 2008.

⁶ Feridun M. Emecen, “Hilafetin Devri Meselesi: Şaban-ı Şifai ve Şehrizade Mehmed Said'in Görüşleri Üzerine Yorumlar”, s. 563-564.

⁷ Feridun M. Emecen, Şaban-ı Şifai'nin “Şeyh-i Ekber” olarak tanımladığı kişinin Mer'î olduğunu yazar. Bu yanlış, makalenin başka yerlerinde de devam eder (“Hilafetin Devri Meselesi: Şaban-ı Şifai ve Şehrizade Mehmed Said'in Görüşleri Üzerine Yorumlar”, s. 565-566). Buna mukabil bu kişinin İbnü'l-Arabî olduğu kesindir. İbnü'l-Arabî'nin *Müsâmere* adlı eseri Osmanlı müellifleri tarafından zaman zaman hilafet meselelerinde müracat edilen kaynakların başında gelir. Bu minvalde bk. Mustafa Kesbî, *İbretnümâ-yı Devlet (Tahlil ve Tenkitli Metin)*, haz. Ahmet Öğreten, Ankara 2002, s. 2.

ahvâlin tahrîrine himmet buyuralar. Zîrâ ifâde cihetiyle cümle mesâbesinde kitâbet olunmuşdur.]”⁸

Şifâî'nin eserinde Merî'nin yazdıklarına ilave yapılan ve Yavuz'un hilafeti devraldığını beyan eden kısım ise şöyledir: “...saltanat iddi'asında olmayıp mahrûse-i Mısır'da âsûde olmak istid'â etmekle ta'yîn ve ta'yinât virilüp evlâd-ı evlâdına mu'azzez ve mükerrem ta'ayyüş eylediler, anlardan Kayıt-bay asrında hayatta bulunup el-Mütevekkil Alellah Abdülaziz b. Yakub'dan le'alle bey'at olunduğı zikr olunmuşidi, ba'dehu Sultân Selim Hân hazretleri Mısır'ı feth eyledikde anlardan **[el-Müstemsik Billah Yakub hayatta bulunmağın]** anlara ikrâm eyleyüp ol dahi hüsn-i rızâsıyla hilâfeti ol sultân-ı mücâhidîne ferâgat eyledi. [el-Müstemsik Billah Ya'kub, mezbûr el-Mütevekkil Alellah Abdülaziz'in ferzend-i ercümendi olmak üzeredir. El-ilm-i indellahu te'âlâ]. **[Husûs-ı mezbûr mu'teberândan mastûrdur, binâen alâ zâlik hurûc-ı Mehdi'ye değın hilâfet-i Abbasiyye bekâsına nakl olunan âsâr-ı adîde bi'l-vekâle sahîh olup inşaallahu te'âlâ selâtin-i Osman'ın teslîmi anların teslîmi olmuş olur]...**”⁹

⁸ Şifâî, *Fezâil*, vr. 42b. Burada Ebulfazl Abbas bin Mütevekkil'in Memlük Sultanı Ferec (1399-1412) ile birlikte 1412'de Şamâ götürülmesi anlatılmaktadır. *Fezâil*'in 1149/1736 yılında yapılan bir istinsah nüshasında derkenarlar ana metne dahil edilmiştir ama köşeli parantez ile gösterdiğimiz kısımlar metne alınmamıştır. İstinsah nüshada, Şifâî'nin müellif nüshası olduğu düşünülen nüshanın derkenarlarında verilen bazı bilgilerdeki yanlışlar da düzeltilmiştir. Mesela müellif nüshasında Sultan Ferec'in el-Müstemsik Billah Yakub'u Şam'a götürdüğü yazılıyken istinsah nüshada bu isim Ebulfazl Abbas bin Mütevekkil olarak tashih edilmiştir (İÜ, Nadir Eserler Ktp., TY, nr. 3483, vr. 53b-54a).

⁹ Şifâî, *Fezâil*, vr. 61b. Bu alıntı için ayrıca bk. Emecen, “Hilafetin Devri Meselesi: Şaban-ı Şifai ve Şehrizade Mehmed Said'in Görüşleri Üzerine Yorumlar”, s. 566. Şifâî'nin *Fezâil*'inin 1149/1736 tarihli bir istinsah nüshasında ise derkenardaki bilgiler, bazı değişiklik ve tashihler yapılmak suretiyle metne şu şekilde dahil edilmiştir: “*Amma ol halife-i güzün saltanat arzûsunda olmayup mu'azzezen âsûde olmak recâsında olmağla refâhiyete oldılar. İmâm [vr. 81b] Suyûtî nakli üzere tokuz yüz üç târihinde el-Müstemsik Billah cenâbına değın on beş halife karnen ba'de karn mu'azzez ve mükerrem te'ayyüş eylediler. Ba'dehu Sultân Selim Han hazretleri Mısır'a mâlik oldukda mumâileyh el-Müstemsik Billah Ya'kub'a ikrâm-ı tâm edüp anlar dahi hüsn-i rızâlar ile hilâfeti ol sultânı'l-mücâhidîne ferâgat eylediğı mu'teberâtda mastûrdur. Binâen ala zâlik hurûc-ı Mehdi'ye değın hilâfet-i Abbasiyye ma'nâsına nakl olunan âsâr-ı adîde sahîha olup inşa-Allahu'l-mevlâ selâtin-i Âl-i Osman'ın teslîmi olmuş olur. El-ilmü indellahu te'âlâ*” (İÜ, Nadir Eserler Ktp., TY, nr. 3483, vr. 81a-b).

Şifaî'nin müellif nüshası olduğu düşünülen ve Yavuz Sultan Selim'in hilafeti devraldığı bilgisinin yer aldığı nüshanın bazı problemleri mevcuttur. Bunların başında da derkenardaki ilavelerin kime ait olduğu meselesi gelir. Zira müellif nüshası olduğu düşünülen nüshada iki farklı kalem ilavede bulunmuştur. Özellikle yukarıda alıntı yaptığımız ikinci paragraf bu manada oldukça sıkıntılıdır. Çünkü bu paragrafta köşeli parantezle ve bolt olarak gösterdiğimiz kısımlar farklı bir kalem tarafından ve derkenar üzerinde düzeltmeler yapılmak suretiyle metne ilave edilmiştir. Bu yüzden eklenen bilgilerin Şifaî'nin olduğunu iddia etmek pek mümkün gözükmemektedir. Buna mukabil alıntı yaptığımız ilk paragraf ise tamamen Şifaî'nin kaleminde çıkmış gibidir.

Şaban-ı Şifaî'nin veya Şifaî'nin derkenarlarına ilaveler yapan kişinin hilafetin devriyle ilgili yazdıklarına dair bugüne kadar fazla yorum yapılmamış; yalnızca Şifaî'nin, "Abbasilerin devamı olması bağlamında seramonik bir devir-teslim olayını icat etmeye ihtiyaç duymuş olmalıdır" yazılmıştır.¹⁰ Buna mukabil Şifaî'nin bu ifadeleri üzerinde özellikle durmak gerekir. Zira müellif, burada öncelikle Memlûklere sığınan son halifenin saltanat haklarından feragat ederek buraya geldiğini, bunun Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethine kadar da devam ettiğini, yani bir saltanat-hilafet ayrımının oluştuğunu ileri sürer. Daha da önemlisi Şifaî, Yavuz'un Mısır'ı fethedince burada Abbasi halifeleri soyundan gelen el-Müstemsik Billah Yakub'un hayatta olduğunu ve Sultan Selim'in de Yakub'un halifeliğini tanıdığını kaydeder. Yakub'un da daha sonra "hüsni rızasıyla hilâfeti" Yavuz'a devrettiğini böylece Selim'in şahsında hem saltanat hem de hilafetin birleştiğini yazar. Burada önemli olan ve izah edilmesi gerekli bir diğer husus da Yavuz'a hilafeti Müstemsik Billah Yakub'un devrettiğinin kaydedilmesidir. Bu bilgi, Yavuz Mısır seferine çıktığında Yakub'un değil de oğlu III. Mütevekkil'in halife olduğu dikkate alındığında önem arz eder. Yakub, 1508'de yaşlılığını gerekçe göstererek hilafet makamından ayrılmış ve yerine de oğlu III. Mütevekkil halife olmuştur. Öyle ise Yavuz neden III. Mütevekkil'den değil de Yakub'dan halifeliği devralmıştır? Bu, Yavuz'un Ridaniye zaferinden sonra Kahire'ye girdiğinde burada hâlâ hayatta olan ve III. Mütevekkil yerine halife vekili tayin edilen Yakub'un varlığı bilindiğinde daha da önem kazanan bir

¹⁰ Emecen, "Hilafetin Devri Meselesi: Şaban-ı Şifaî ve Şehrizade Mehmed Said'in Görüşleri Üzerine Yorumlar", s. 566.

bilgiye dönüşmektedir. Şifâî'nin verdiği bilgilerden hareketle hilafetin devrinin Mısır'da gerçekleştiğini düşündüğü anlaşılmaktadır. Çünkü sabık halife Yakub, 1521 yılına kadar yaşamasına rağmen hiçbir zaman İstanbul'a gelmedi ve hayatını da Kahire'de tamamladı. Ayrıca Şifâî, iddia edilenin aksine hilafetin Yavuz'a "seramonik bir devir-teslim" ile devredildiğini hiçbir şekilde kaydetmez. Konunun hilafetin devri meselesinde bir seramonik devir-teslime irca edilmesinde herhalde 19. yüzyıldan itibaren oluşan literatürün güçlü bir etkisi olsa gerektir.

Şifâî, Yavuz Sultan Selim'in hilafeti devrildiğini dolaylı olarak da ima eder. Nitekim İslamın "darüssaltanasının" nereler olduğunu sıraladığı bölümde Kahire'den sonra İstanbul'u sayar ve buranın ebedi "darüssaltana" olacağını belirtir.¹¹ Kahire ile İstanbul arasındaki bu devamlılık Memlûk hakimiyetine son verilmesinden ziyade hilafet ile ilgili olmalıdır.

Şifâî'nin ilk alıntıda naklettiğimiz üzere Müstemsik Billah hakkında ayrıntılı bilgi verme ihtiyacının da hilafetin devri meselesinde önemli olduğu kanaatindeyiz. Zira 1412'de Sultan Ferec ile Şam'a giden Halife, burada esir düşmüş ve asiler tarafından hem halifeliği hem de sultanlığı uhdesinde cem etmeye icbar edilmiştir. Müstain Billah, böylece Mısır'daki Abbasi halifeleri içinde hilafet ile saltanatı uhdesinde toplayan yegane kişi olmuştur. Fakat bu durum uzun sürmedi ve 6 Kasım 1412'de Kahire'de dört mezhep kadısı yine saltanat ile hilafetin ayrılması gerektiğine hükmetti.¹² Şifâî'nin verdiği bu bilgi, Osmanlı hilafeti tartışmalarının önemli meselelerinden biri olan hilafet ile saltanatın bir kişide toplanıp toplanamayacağı, toplanacaksa bunun nasıl mümkün olabileceği tartışmalarına bir cevap arama gayreti olarak da görülebilir. Ayrıca halifelik ile saltanatın Şam'da bir kişide toplanması ve Şam'dan gelen kişinin Kahire'de hükümrân olmasının hikayesi de Şifâî tarafından bir şekilde ayrıntısına girilmesi gerekli bir vakıa olarak görülmüştür.

Şaban-ı Şifâî'nin *Fezâil-i Âl-i Osman* gibi bir eseri Türkçe'ye ilaveler yapılarak tercüme etmesinde devrin siyasi şartlarının büyük etkisi olsa gerektir. Nitekim 1683'ten itibaren başlayan krizler nihayetinde 1703'te II. Mustafa

¹¹ Şifâî, *Fezâil*, vr. 164b.

¹² I. Mütevekkil'in oğlu olan Müstain Billah'ın 1406-1414 yılları arasında süren hilafeti ve 1412 yılında yaşananlar hakkında bk. Ali Aktan, "Mısır'da Abbâsi Halifeleri", *Belleten*, LV/214 (Ankara 1991), s. 634-637.

bir darbe sonucu tahttan indirildi ve yerine III. Ahmed cülus ettirildi. Bu kriz dönemi Âl-i Osman'ın üstünlük ve faziletlerinin anlatıldığı eserlerin yazılmasını kaçınılmaz kıldı.¹³ Hasan Esirî, bu durumu şöyle izah eder: “*Ammâ ba'd, ulü'l-elbâba ma'lûmdur ki selef-i fuzalâ ve halef-i ulemâ rahimehümullâhü te'âlâ egerçi tefrîh-i zamâyir-i pâdişâhân için ahvâl-i eslâf-ı kirâm ve şemâil-i halef-i selâtîn-i ızâmı müstemil niçe tesânif-i mufide silk-i tahrîre keşide itmişlerdür. Ammâ selef-i muverrihîn ki vardur, Devlet-i Osmâniyye zuhûrından mukaddem Oguzluk vaktinde ve tavâ-yif-i mülûk asırlarında gelmeleriyle taht-ı hükûmetlerinde oldukları pâdişâhların saltanat ve dârâtları ol asra göre azîm görünmekle ol pâdişâhların saltanatları zikrinde medh ü senâyı derece-i nihâyetde idüp ve halef-i müverrihîn dahi Devlet-i Aliyye'nin evâ'il ve evâsıtında gelmeleriyle selâtîn-i Osmâniyyûnun berr ü bahrda sümme ve sümme seyfleri ne mertebeye vâsıl olup ve yedi iklimde berr ü bahrda fî-sebîlillâh ecnâs-ı muhtelifle ile cenk idüp ve memleket feth idüp ve dârü'l-İslâm itmeleri bâbında Rasûl-i Ekrem sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem hazretlerinin işâret ve beşâret buyurdıkları ehâdis-i şerîfenin âsârı lâ-cerem selâtîn-i Osmâniyyûnda zuhûr itdüğünü tevârihlerde tahrîr imemeleriyle halk dahi mekâdir-i Osmâniyyûn'ı fehm itmeyüp ol târihlere göre “Fülân zamân şöyle imiş ve fülân pâdişâh böyle imiş” diyü ol zamânları ve pâdişâhlarını medhle zikrederler. Ammâ bilmezler ki saltanatını azîm bilüp medh itdikleri yüzden ziyâde pâdişâh olan vilâyetlerin cümlesi hâlâ pâdişâhımız olan pâdişâh-ı a'zam ve hâkânü'l-m'uazzam efendimizin taht-ı hukûmetlerinde ve sâye-i devletlerinde ba'zan bir vezîr ve ba'zan iki tuğlu bir paşa ve ba'zan bir tuğlu beğ kullarına tefvîz ve ihsân itmeleriyle emîn u râhat hıfz u hurâset oluyor.”¹⁴*

Hasan Esirî, Âl-i Osman'ın faziletlerinin yazılmasının aslında her müverrihin vazifesi olduğunu iddia eder ve bu hususta Veysi'yi şöyle eleştirir: “*Ve bu bâbda Veysî merhûm Sultân Ahmed-i evvel hazretlerini tesliye ve âgâh ve Devlet-i Aliyye umûr ve ahvâlini ratb u yâbis kelâmlarıyla lisâna getüren cühelâ ve süfehâyı ilzâm ü iskât için devr-i Âdem'den berü vâk' olan ba'zı vakâyi'-i uzmayı ve mesâ'ib-i kübrâyı icmâlen bir risâle tesvîd itmişdür ki nazar idenlerin ma'lûmlarıdır. Lâkin tahrîrâtı âlimâne ve şâ'irâne olup herkes müstefîd olmayup ancak ehl-*

¹³ Emecen, “Hilafetin Devri Meselesi: Şaban-ı Şifai ve Şehrizade Mehmed Said'in Görüşleri Üzerine Yorumlar”, s. 563-564.

¹⁴ Hasan Esirî'nin *Mi'yârü'd-düvel ve Misbârü'l-Milel* isimli Tarih ve Coğrafya Eseri (İnceleme-Transkripsiyon), haz. Göker İnan, Doktora Tezi, İstanbul 2017, s. 1325-1326.

i irfân müstefid olurlar. Anlar hod bu ahvâlleri âlim olup ta'rifê hâcetleri yokdur. Ve bundan böyle ol tahrîrinde Âl-i Osmâniyyûn asırlarında dîn-i İslâm'a itdikleri hizmet ve şerî'at-ı şerîfeye virdikleri kuvvet ve saltanat-ı İslâm'a virdikleri izzet ü şöhrat ve berr ü bahrda yüz pâdişâhlık memleket feth idüp dârü'l-İslâm itdiklerini tahrîrde ihmâl idüp..."¹⁵

Yukarıdaki cümlelerden de anlaşıldığı üzere Hasan Esirî'nin eserini kaleme aldığı dönemde Devlet-i Aliyye'nin hizmetlerine dair bir eleştiri söz konusudur. Esirî, Âl-i Osman'ın faziletlerini Osmanoğullarının saltanat ve de hilafetinin tebşir edilmiş olduğunu göstermek için birer vasıta olarak kullanır. Buna mukabil Şaban-ı Şifaî'deki gibi hilafetin Yavuz tarafından Abbasi halifesinden devralındığına dair bir rivayeti zikretmez.¹⁶

18. yüzyılda Osmanlı hilafetinin, Kuran, hadis ve özellikle de İbnü'l-Arabî'nin eserlerinden bazı istidlallerle tebşir edildiğini yalnızca Şaban-ı Şifaî ve Hasan Esirî kanıtlamaya çalışmaz. Devrin önemli mutasavvıflarından İsmail Hakkı Bursevî de muhtelif eserlerinde bu hususa temas eder.¹⁷ Siyasi olarak neden iki halifenin olamayacağı, halifenin Kureyşliliği meselesi, İbnü'l-Arabî'nin Osmanlı hilafetinin tebşirindeki rolü gibi konulara değinmesine rağmen hilafetin devir-teslimle Osmanlılara geçtiğine dair bir şey yazmaması dikkat çekicidir. Bunun sebebi Bursevî'nin dayandığı tasavvufi gelenek olsa gerektir. Osmanlı sultanlarının meşru halife olduklarına dair ona göre en önemli delil hadimü'l-Haremeyni's-şerifeyn sıfatlarıdır. Bursevî'nin bu husustaki görüşlerini Öztürk şöyle yorumlar: *"Bu açıdan Osmanlı sultanları halifenin halifesi olmuş olur. Bu değerlendirme, Osmanlı sultanlarının diğer meliklere her yönden üstün olduğuna en iyi delildir. Hatta belki de Osmanlı kuvvet-i kâhireleri sebebiyle asıl hükmüne de ulaşmıştır. "Huddâmü'l-Haremeyni's-şerifeyn" itibar ve paysesiyle anılmaları Osmanlı'nın sıfat mertebesinde olduğuna vurgu yapar. Çünkü sıfat, zâta hizmetçidir. Bu sebeple Osmanlı sultanları vücûd-daki kalp hükmünde olmuşlardır. İnsanın kalbi varlığın sebebi olduğu gibi Osmanlı da âlem nizamının sebebi olarak görülmelidir. Hatta Osmanlı bir anlamda devlet suretinde zâhir olmuş bir kutubdur. Ya da devletlerin kutbudur ki İslâm beldelerine*

¹⁵ *Mi'yârü'd-düvel ve Misbâri'l-Milel*, s. 1328.

¹⁶ *Mi'yârü'd-düvel ve Misbâri'l-Milel*, s. 1328.

¹⁷ İsmail Hakkı Bursevî'nin Osmanlı hilafetine dair görüşleri ve bunun hangi geleneklere dayandığına dair bk. Özkan Öztürk, *Siyaset ve Tasavvuf, Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Tasavvufun Tezahürleri*, İstanbul 2015.

ve Haremeyn'e yardım ve feyiz ancak onunla ulaşır. Din ve dünya işleri ancak onunla nizam bulur."¹⁸ Bursevî'ye göre "Osmanlı sultanları hilâfetin bütün sırlarını kendilerinde toplamışlardır. Hz. Âdem'le başlayan devlet denen mahiyetin kemâli ve hâtemi Osmanlı Devleti'dir... Osmanlı'dan sonra devlet yoktur. Osmanlı Devleti'nde zuhur eden birçok hakikat Osmanlı'nın hatmiyetine işaret eder...Âl-i Osman saltanat halkasının son temsilcisi Hz. Mehdi'dir ve Osmanlı Devleti Hz. Mehdi'nin zamanına kadar sürecektir... Osmanlı'nın hilâfet süresi de Abbâsî devletinde olduğu gibi 524 sene kadar belki biraz daha fazla olacak ve devlet Hz. Mehdi'ye intikal edecektir..."¹⁹ Hasan Esirî ve Bursevî'nin Osmanlı hilafetinin meşruiyetine dair açıklamaları İdris-i Bitlisi'nin yazdıklarına kadar uzanan, daha da önemlisi hilafetin devir-teslim kurgusu ve ondan daha etkili olan ancak üzerinde fazla durulmayan bir geleneği temsil eder. Aynı gelenek, 19. yüzyılda hilafet tartışmalarında da en fazla referans gösterilen nokta olmuştur. Bu kurgunun merkezinde hilafetin devri değil, Âl-i Osman'ın daha başından itibaren ilahi bir tebşiratla zuhur etmesi, İstanbul'un fethi ve Yavuz Sultan Selim'in hadimü'l-Haremeyü'ş-şerifeyn olması yer alır.

18. yüzyılda Osmanlı hilafetiyle ilgili bilgiler veren bir diğer müellif de Musa el-Kudsî el-Halvetî'dir. Musa el-Kudsî, "Hilâfetin Âl-i Osman'a İntikali" adlı risalesinde bu meseleyi ele alır. Buna mukabil Kudsî, Yavuz Sultan Selim'in hilafeti devraldığına hiç temas etmez. Bunun yerine Bursevî geleneği takip eder ve bir anlamda fezâil-i Âl-i Osman'ı izah eder.²⁰

Şimdiye kadar tespit edildiğine göre Osmanlı hilafetini devir-teslim kurgusu içinde anlatan bir diğer 18. yüzyıl tarihçisi de Şehrizâde Mehmed Said Efendi'dir. Aslında Şaban-ı Şifai'nin yazdıklarını büyük oranda nakleden Said Efendi, zaman zaman Şifai'nin bilgilerine ilave yapmaktan da geri durmaz. İlave kısımlardan biri de hilafetin devri bahsidir: "*mühre-i müverrihîn ittifâkları üzere Sultan Selim Han-ı Kadîm, tâbe serâhu, Mısr u Şam'ı tashîr*

¹⁸ Öztürk, *Siyaset ve Tasavvuf, Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Tasavvufun Tezahürleri*, s. 432-433.

¹⁹ Öztürk, *Siyaset ve Tasavvuf, Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Tasavvufun Tezahürleri*, s. 182-185.

²⁰ Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Kısmı, nr. 4897. Eser hakkında bk. Ahmet Asrar, "Hilâfetin Osmanlılara Geçiş İle İlgili Rivayetler", çev. Süleyman Tülücü, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 22 (Şubat 1983), s. 98-99.

eyleyüp Hadimü'l-Haremeyn şî'ârıyla müftehir ve mübâhî oldukları Mısr-ı nâderitü'l-asrda Abbasiye'den el-Mütevekkil Allellah Muhammed b. El- Müstemsik Billah sadr-ı nişîn-i mesned-i hilâfet olup ol sultân-ı âlîşânın miyân-ı sâhib-kırânlarına teberrüken seyf-i kahramanı bend ve hilâfeti hüsn-i ihtiyârlarıyla anlara ferâgat etmekle..."²¹

Şehrizâde'ye göre hilafetin devri III. Mütevekkil'in kendi rızasıyla Yavuz Sultan Selim'e kılıç kuşandırmasıyla olmuştur. Bu devir şekli aşağıda ayrıntılı olarak temas edeceğimiz üzere, aslında ilk defa Şehrizâde tarafından ileri sürülmemiştir. Yine aşağıda değineceğimiz üzere sonraki müellifler de hilafetin kılıç kuşatılarak devredildiğini, farklı bilgiler ekleyerek anlatmışlardır.

Şehrizâde Mehmed, yukarıdaki bilgileri nereden aldığına dair iki kaynağın isimlerini zikreder. Bunlar *Risâle-i İntisâriyye* ve *Kitâbu'l-müsâmere*'dir. *Risâle-i İntisâriyye*, III. Murad devri müelliflerinden Bosnavî Ali Dede'ye aittir. Arapça kaleme alınan eserde, Osmanlı hanedanının faziletlerini ve bu hanedanın kıyamete kadar devam edeceğine dair "ümmetin büyüklerinin ve bazı keşif sahiplerinin" yazdıkları ve söyledikleri bir araya getirilmiştir.²² Şehrizâde'nin kullandığı ikinci eserin müellifi ise "kibritü'l-ahmer eş-şeyhü'l-ekber" diye tarif edilen İbnü'l-Arabî'dir. Yukarıda temas ettiğimiz üzere Şaban-ı Şifâi de İbnü'l-Arabî'nin eserine isim vererek atıf yapmıştır. Şehrizâde'nin hilafetin devri ile neyi kastettiği üzerinde durmak gerekir. Zira müellif, III. Mütevekkil'in "hüsn-i rızasıyla" Yavuz'a teberrüken kılıç kuşandırarak hilafeti devretti derken Memlükler devrinde sultana halife tarafından biat edilmesine işaret ediyor gibidir. Şayet böyle ise 19. yüzyıl müelliflerinin yazdıkları gibi hilafet unvanını devretmekten ziyade biat ve biatın sembolik anlamlarına işaret etmiş gibidir. Bu da aslında aşağıda ele alacağımız üzere daha önceki yüzyıl müellifleri tarafında da yazılan bir konudur. İster biatı isterse de hilafet haklarının devrini kastetmiş olsun Şehrizâde de bunun nerede ve nasıl olduğunu belirtmez. Hilafeti devreden kişi

²¹ Emecen, "Hilafetin Devri Meselesi: Şaban-ı Şifai ve Şehrizade Mehmed Said'in Görüşleri Üzerine Yorumlar", s. 567-570.

²² *Risâle-i İntisâriyye* ve Bosnevî Ali Dede hakkında bk. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 124-125. Bursalı'nın verdiği bilgiler mühimdir zira Risâle'nin bir nüshası yazarın özel kütüphanesinde. Ayrıca bk. Serhan Tayşi, "Ali Dede, Bosnevî", *DİA*, II, 386.

olarak, Şifahî'nin Yakub'u yazmasına rağmen, III. Mütevekkil'in adını zikreder. Ayrıca devrin meşruiyeti olarak da Haremeyn hakimiyetini esas alır ve devrin sembolik anlamını kılıç kuşandırmaya bağlar.

Yavuz Sultan Selim'in hilafeti III. Mütevekkil'den devraldığına dair bilgi veren bir diğer müellif Mouredge d'Ohsson'dur. D'Ohsson, şunları kaydeder:

“Her zaman bütün Arab oymaklarının en asili sayılmış olan Kureyşliler'in, en eski ortak ataları Fihr-Kureyş'tir. Yerli müellifler onu İbrahim'in oğlu İsmail'den indirirler. İşte Muhammed bu oymağa mensup dedesinin babasının adıyla anılan Hâşim kolundan dünyaya gelmiştir. Bu aileye ait soy kütüğünde görüleceği gibi, ilk halifeler ile Emevî ve Abbasiler, farklı kollarından olmak üzere Fihr-Kureyş'den inerler.

Halbukî Osmanlı hânedanı halîfelik (imamet) hakkına sahip olmak için şeriata istediği bu oymaktan gelmek şerefinden mahrum bulunmakta idi. Bununla beraber, şimdiki fakihlerin birlik içinde paylaştıkları görüşe göre 923 (1517) yılında Mütevekkil Alal-lâh denilen Ebu Cafer XII. Muhammed, I. Selim'in şahsında hakimiyet süren bu hânedan lehine kesin olarak feragat ederek bu hak Osmanlı hânedanına kazandırılmıştır. Bu, Abbasî halifelerinin sonuncusu idi. Mısır'da Çerkes Memlûkleri'nin hakimiyetini yıkan darbe Abbasî halifelerinin de varlığına son vermiştir. Aynı yıl içinde Mekke şerifi Ebu'l-Berekât I. Selim'e tâbiliğini bildirmiş ve oğlu Ebu Numev vasiyetiyle bir gümüş tepsi içinde Kabe'nin anahtarını takdim etmiştir.”²³

d'Ohsson, aslında III. Mütevekkil'in hilafeti Yavuz Sultan Selim'e devrettiğine dair bilgilerin kendi görüşü olmayıp devrin Osmanlı fakihlerinin görüşü olduğunu açıkça yazmıştır. Buna mukabil bu kayıt dikkatlerden kaçmış olsa gerek ki, hilafetin devrini ilk defa d'Ohsson'un yazdığı günümüze kadar yazıla gelmiştir. Bu kabulde d'Ohsson'un eserinin Avrupa'da da yaygın bir şekilde bilinmesinin ve hilafet meselesinde en fazla müracaat edilen çalışma olmasının etkisi olsa gerektir.²⁴ Buna mukabil d'Ohsson bir ilki dile

²³ *Tableau général de l'Empire Othoman*, I, Paris 1788, s. 269-270. Burada, Prof. Dr. Vahdettin Engin'e kontrol ettirmek suretiyle Faruk Sümer'in tercümesini esas aldı (Faruk Sümer, “Yavuz Sultan Selim Halifeliği Devraldı mı?”, *Bellekten*, LVI/217 (Ankara 1992), s. 676). Bu vesileyle sayın Vahdettin Engin'e teşekkür ederim.

²⁴ D'Ohsson'un hilafet meselesinde yazdıklarının önemine daha 19. yüzyılda Redhouse temas etmiştir (J. W. Redhouse, “Osmanlı Sultanlarının ‘Halife’ Unvanının Müdafaası,

getirmemiş, geleneği naklederek hilafetin nasıl ve nerede devredildiğine dair bir bilgi vermemiştir. Ayrıca d’Ohsson’un yazdıkları sonraki dönem tarihçileri tarafından büyük oranda yanlış nakledilmiştir. Bu manada müellifin genellikle ne yazdığına bakılmadan atıf yapıldığı görülmektedir. Nitekim birçok çalışmada Yavuz Sultan Selim’in III. Mütevekkil’den hilafeti Ayasofya Camii’nde bir törenle devraldığı yönündeki bilginin kaynağının d’Ohsson olduğu ileri sürülmüştür.

d’Ohsson’un verdiği bilgilerin yanlış kullanıldığı hususlardan bir diğeri de onun hilafetin devir-teslim işlemini İstanbul’da oldu diye yazmış gibi atıf yapılmasıdır. Yukarıda yaptığımız alıntıda da anlaşılacağı üzere d’Ohsson bu işlemin nerede olduğunu yazmaz. Yine de müellifin 1517 tarihini vermesi önemlidir. Verdiği bu tarihten, bilgiyi naklettiği Osmanlı ulemasının da hilafetin devrinin Mısır’da olduğuna inandıkları anlaşılmaktadır. Çünkü Yavuz Sultan Selim, Mısır seferinden İstanbul’a ancak 1518 Temmuz’unda geri dönebildi.

Yavuz Sultan Selim’in saltanat ile hilafeti birleştirdiğini ve bu manada Abbasi halifelığının devamı olduğunu savunan bir diğer 19. yüzyıl müellifi de Hayrullah Efendi’dir. Hayrullah Efendi, tarihinin birçok yerinde Yavuz Sultan Selim’in üstün vasıflarını yazar ve onu diğer Osmanlı padişahları ile mukayese ederek politikalarının sonuçları üzerinde durur.²⁵ Bunlardan biri de hilafet ile saltanatı birleştirmesidir. Hayrullah Efendi’nin hilafet ile saltanatın birleştirilmesi bahsinde Şaban-ı Şifâi’nin de etkisinde kaldığını söylemek mümkündür.²⁶ Zira hilafetin devri bahsi, Şifâi gibi Osmanlı hilafetinin temel argümanı olmayıp, fiili bir durumun nakli olarak kurguya yerleştirilmiştir. Hayrullah Efendi, hilafet ile saltanatın nasıl birleştiğine dair ise ayrıntılı bilgi vermez. Buna dair tarihinde şunları yazar: “... *Âl-i Osman ibtidâ-i zuhûrundan işbu bulunduğumuz asr-ı mahâsin-i hasr-ı hazret-i pâdişâhiye gelince gerek serîr-i saltanata cülûs edenler ve gerek sâhib-kıran-ı zamân Sultân Selim-i*

Unvanın Kadim Oluşu, Muteberliği ve Evrensel Olarak Kabulü”, çev. Sami Erdem, *Hilafet Risâleleri*, I. Cilt II. Abdülhamid Devri, haz. İsmail Kara, İstanbul 2002, 99-100). Carlo A. Nallino da, Avrupa’ya hilafet tartışmalarının d’Ohsson’un yazdıklarıyla başladığını ileri sürer (Carlo Alfonso Nallino, “Hilafet”, ter. Murteza Bedir, *Hilafet Risâleleri*, IV, ed. İsmail Kara, İstanbul 2004, s. 275, 289).

²⁵ Yavuz Sultan Selim ile Kanuni Sultan Süleyman’ın karşılaştırdığı bir bölüm için bk. *Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Târîhi*, C. X, İstanbul 1862, s. 79.

²⁶ Ömer Faruk Akün, “Hayrullah Efendi Tarihi”, *DİA*, XVII, 79.

*kâdim hazretlerinden sonra makam-ı emânet-i kübrâ-ı hilâfeti saltanatla cem' edip emirü'l-müminîn ve imâmü'l-Müslimîn ve halife-i fi'd-dîn olanlar esâs-ı hilâfet ve saltanatı ahkâm-ı şer'î-i şerife tevfiğ ve idâre-i usûl-i hükümeti dahi kavanin-i mevzua-i adile-i müniyefeye tatbik ederek*²⁷ *“Cenâb-ı Hakk'a hamd olsun ced-i büziürg-vârınız Sultân Selim-i kadim merhûmun semere-i ikdâmları olarak saltanat ve emâret hilâfet ve imâmet-i İslâmiye ile birleştiğinden gerek Hüdavendigâr-ı sâbık ve gerek zât-ı hümayûnları hem sultân ve hem de imâmü'l-Müslimîn olmuştur.”*²⁸

Yavuz Sultan Selim'in hilafeti törenle devraldığına dair bilgiler veren bir diğer müellif Ahmed Cevdet Paşa'dır. Cevdet Paşa'nın hilafetin devri konusunda Mısır seferinde Mukaddes Emanetler'in Osmanlılara intikalini esas aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim *Tarih*'inde şöyle yazar: *“Vak'a-i mezkûrede Devlet-i Çerâkise bayağı Şah İsmail'in tarafdârı bulunduğundan Mısır üzerine hareket-i hümayûn mukarrer olduğu sırada Sultân-ı Mısır olan Gavri dahi Şah İsmail gibi diyâr-ı Rum'u istilâ efkârına düşüp ancak anın gibi Üsküdar'a kanâat etmeyecek daha ilerisine varmak hayâl-i muhâlî ile İstanbul'un hasr ü tazyikına lâzım olan mühimât ve hazîne tedârük etmişken sâhib-kırân-ı zafer-bârgâh Yavuz Sultân Selim Şah hazretleri Ordu-yı Hümayûn ile Haleb havâlîsinde Çerâkise ordusunu karşılayıp muhârebat-ı şedide vukuundan sonra Sultân Gavri maktûl ve asâkir-i Mısriyye pâ-mâl-i huyûl oldukta pâdişâh-ı zafer-penâh hazretleri Kölemenler'i ta'kib ederek diyâr-ı Şam'ı ve müteâkiben (Fâtih-i memâlikü'l-Arab) târîhinde aktâr-ı Mısriye ve Hicâziyye'yi feth ile Hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn ünvânını ve hilâfet-i İslâmiyye elkabını ilâve-i elkab-ı âliye-i Devlet-i Osmâniyye kıldı. Ve şîâr-ı hilâfet olan teberrükât-ı seniyye-i Nebeviyye'yi merkez-i saltanat-ı İslâmiyye olan İstanbul'a getirdi. Ve saltanat ve hilâfeti cem' etmekle Devlet-i Aliyye müsteid olduğu derece-i ulyâya vâsıl oldu. Ve millet-i İslâmiyye tazelenerek yine cihet-i vahdetini buldu.”*²⁹

Cevdet Paşa, Tezâkir'inde de hilafetin devri bahsinde şunları yazar: “Bu asırda ise küre-i arz üzerinde din-i İslâmın hâmîsi olan yalnız bir Devlet-i Osmaniyye kalmıştır. Halife-i Abbâsî dahi nice müslimîn mahzarında Yavuz Sultan Selim'e ve a'kaabı'na emanet-i hilâfeti terk ve teslim etmişdi.

²⁷ *Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Târihi*, C. I, İstanbul 1853, s. 13-14.

²⁸ *Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Târihi*, C. XII, İstanbul 1863, s. 47.

²⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet*, I. Cilt, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 2018, s. 44-45.

Binâenaleyh hanedan-ı Osmanî'nin hilâfetleri meşru' olarak muhalefet edenlerin âsî ve bâğî olduğunda şübhe yoktur.”³⁰ Paşa'nın burada devir-teslimin nasıl olduğuna dair fazla ayrıntıya girmediği görülmektedir. Buna mukabil Tezâkir'in başka cildinde Sultan Abdülaziz'in cülusu münasebetiyle yapılan törenleri anlatırken Sultan'a kuşandırılan Hz. Ömer'e ait kılıçla ilgili şu önemli bilgiyi verir: “Bu kılıç Ömerü'l-fârûk radiyallahü anh hazretlerinin seyf-i mübârekidir ki Hülâgu Bagdad'ı istilâ ettikte Abbâsî'lerden cânib-i Mısır'a firar eden zâtin yanında bulunmuş. Mısır'daki hulefây-i Abbâsiyye bununla teberrük ederlermiş. **Yavuz Sultan Selim Mısır'ı feth ile halife-i Abbâsî'yi Dersâdet'e getirdikte halife-i Abbâsî işte bu kılıcı Yavuz Sultan Selim'e taklîd ile hilâfet-i İslâmiyyeyi Âl-i Osman'a terk eylemiştir.**”³¹

Cevdet Paşa'nın hilafetin Osmanlılara intikali konusunda Hz. Ömer'e ait kılıca dair vurgusu 17. yüzyıl Osmanlı müellifleri tarafından da desteklenen bir bilgi olması hasebiyle ayrı bir önemi haizdir. Nitekim Çerkesler Kâtibi Yusuf, Hz. Ömer'e ait kılıca dair şunları yazar: “*Padişah-ı Âli cenab düşmanın ihtimamın kavi görünce Hazreti Ömer ibnü'l-Hattâbın şemşir-i zafer nisabınalup sağ ve sola beyler beylere îtâb peyamn gönderdi.*”³²

³⁰ *Tezâkir* (1-12), haz. Cavid Baysun, Ankara 1986, s. 149. Ayrıca bk. s. 91: “Çingizîler sel gibi cihan basıp her tarafa akın ettikleri hengâmda bir fırka-i cesimleri dahi Kazan ve Ejderhan taraflarından hücum ile tâ Tuna sevahiline dek inip Kazan'ı payitaht ittihaz ederek Rusları harac-güzar etmişler idi. İşte Kırım Tatarları bu fırka-i cesimenin bir kolu iken mürur-ı zaman ile Kazan hükümeti za'f ve izmihlale müsrif oldukda Kırım hükümeti daha kuvvetli bulunmağla ana tâbi' gibi kalmış idi ve Fatih Sultan Mehmed Han-ı sani hazretlerinin zamanında Kırım hükümeti Saltanat-ı seniyye tâbi' olup Yavuz Sultan Selim Şah hazretleri ise Saltanat-ı Osmanıyye ile Hilafet-i İslâmiyyeyi cem'etmekle ol havalide bulunan kâffe-i ehl-i İslâm havza-i teba'iyyet-i Devlet-i aliyye'ye dahil oldular”.

³¹ *Tezâkir* (13-20), haz. Cavid Baysun, Ankara 1986, s. 151-152. Cevdet Paşa'nın Osmanlı hilafeti ile ilgili diğer görüşleri hakkında bk. Tufan Buzpınar, *Hilafet ve Saltanat, II. Abdülhamid Döneminde Halifelik ve Araplar*, İstanbul 2016, s. 80-82.

³² *Çerkesler Kâtibi Yusuf'un Selim-nâmesi'nin Mukâyeseli Metin Tenkidi ve Değerlendirmesi*, haz. Mehmet Doğan, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1987, s. 101. Mukaddes emanetlerin Mercidabık zaferinden önce Osmanlıların eline geçtiğine dair, tespit edebildiğimize göre, ilk kayıt Hoca Saadetin'in *Tâcü't-Tevârih* adlı eserinin minyatürlü bir nüshasıdır. Bu nüshada Yavuz Sultan Selim, Mercidabık Savaşı'na elinde Hz. Ömer'in kılıcıyla katılırken resmedilmiştir. Buna mukabil devrin kaynaklarında bunu destekleyecek başka bir bilgi mevcut değildir.

Hilafetin Yavuz Sultan Selim tarafından törenle devralındığına dair en ayrıntılı bilgileri ise *Târih-i Enderûn* adlı eserinde Müverrih Atâ verir. Atâ, şöyle yazar: “*Hâkân-ı celâlet - unvan Yavuz Sultân Selîm Hân Hazretleri, Mısır’da hilâfet-i resmiyye ile ârâm-sâz olan hulefâ-yı Abbâsiyye’den Üçüncü Mütevekkil halîfeyi der-sa’âdete getirdükten sonra Ayasofya Câmi’-i Şerîfi’nde gâyet mükemmel ve cem’iyyetlü bir meclis-i âlîde, halîfe-i müşârün-ileyh hazretleri minbere su’ûd ve şehen-şâh-ı hilâfet-penâh hazretlerinin, cem’iyyet-i celîle-i İslâmiyye, hilâfet-i bâ-sa’âdeti hakkında mev’hûbun-min-indillâh buyuruldukları isti’dâd ve istihkâk u iktidâr-ı âlîsini i’tiraf-ı a’dâd ile hilâfet-i İslâmiyyenin zât-ı hazret-i pâdişâhîleri uhde-i bâhirü’l-iktidâr-ı âlîsine alâ-tarîki’t-tevâriis terk ü ferâğ eylediklerini mu’len zahrındaki ferâce-i resmiyye-i hilâfet-i uz mâyn yed-i vedi’âtlarıyla dîş-u mülûkânelerine iksâ ve ol meclis-i akdesde mevcûd olan mütehayyizân-ı sâdât-ı kirâm ile heyet-i saltanat u diyânet derhal tasdîk ve tebrîke i’tinâ’ eylemeleriyle bu sûret-i mes’ûde ile telakki-i hilâfet-i kübrâya muvaffak olarak pâdişâhlıkla ictimâ’ iden imâmet ü hilâfet ve ittibâ’-ı ahkâm-ı şerî’at, binâ-yı şevket-i İslâmiyye ve saltanat-ı seniyye-i Osmâniyye’ye bâ’is-i tahkîm ü metânet olmuştur.*”³³

Atâ, daha önceki müverrihlerin yazdıklarından oldukça farklı şeyler kaydeder. Ayasofya’da resmi bir törenle III. Mütevekkil’in üzerindeki resmi halifelik “feracesini” Yavuz Sultan Selim’e giydirdiği ve bunun da orada hazır bulunanlar tarafından tasdik edildiğine dair bilgileri, şimdilik ilk kez Atâ’nın 1874’te yayınlanan *Târih-i Enderûn* adlı eserinde yazdığı anlaşılacaktır. Atâ’nın hilafetin devrine dair Şaban-ı Şifâi veya Şehrizâde Mehmed’in yazdıklarını bildiği anlaşılacaktır. Zira Atâ, eserinin birçok yerinde hem Şifâi’ye ve hem de özellikle Şehrizâde’nin çalışmalarına atıflarda bulunmaktadır. Buna mukabil, yukarıda da temas edildiği üzere ne Şifâi’nin ne de Şehrizâde’nin eserlerinde hilafetin devri bahsiyle ilgili olarak Atâ’nın yazdıkları kadar ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Bu nedenle Atâ, devir-teslim törenine dair başka kaynakları da kullanmış olmalıdır.

Atâ’dan sonra hilafetin devri bahsinde ayrıntılı bilgi veren bir diğer müellif ise Redhouse’dur. Osmanlı hilafetini savunmak üzere 1877’de yayınladığı risalede Redhouse, şunları yazar: “*M. 1517’de İstanbul’un üçüncü Sultani I. Selim Suriye ve Mısır’ı Osmanlı İmparatorluğu’na ilhak etti. Bu olayın cereyan*

³³ Tayyâr-zâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi/Târih-i Enderûn*, I, haz. Mehmet Arslan, İstanbul 2010, s. 187.

etmesi üzerine tarihçilerin aktardığına göre, zamanın halifesinin Sultan lehine makamından çekildiğine dair bir belge tanzim edilmiştir. Yerel hukukçulardan teşekkül eden heyet, her ihtimale karşı, Sultana eski topraklarından ve Suriye'den refakat edenlerle birlikte, yetkin olarak kabul edilen mevcut nüfuzlu kimselerle desteklenmiştir. Bu durum, Kureyş Kabilesinin prensi olan Mekke Şerifi tarafından ve tabii olarak İmparatorluğun bütün hukukçuları ve avam tarafından derhal tanınmıştır. Görevinden feragat eden halife, Sultanla birlikte İstanbul'a gitmiştir.”³⁴

Redhouse, yukarıdaki bilgilerin tarihlerde yazdığını ileri sürmesine rağmen bunların hangi eserler olduğuna dair bir kaynak zikretmez. Ayrıca hilafetin devri meselesinde, yukarıda naklettiğimiz kaynakların tamamından farklı bilgiler verir. Zira Redhouse'a göre Yavuz Sultan Selim, III. Mütevekkil'den hilafeti daha Suriye'de iken almış ve buna dair de bir belge tanzim edilmiştir. Bu devir teslim işlemi yerel nüfuzlu kişiler tarafından ve daha sonra da Mekke şerifi ile Osmanlı hukukçuları tarafından da tasdik edilmiştir. Aslında Redhouse'un yazdıkları pek de yabana atılacak ve tamamen uydurma bilgiler değildir. Redhouse, farklı rivayetleri birleştirerek kendince yeni bir kurgu inşa etmiş gibidir. Aşağıda temas edeceğimiz üzere Yavuz adına Tomanbay'a gönderilen bir nâmede Redhouse'un yazdıklarını destekleyecek bilgilerin mevcudiyeti heyecan vericidir. Redhouse, devir-teslimin hukukçular tarafından tasdik edildiği bilgisini de bu hususta yazdıklarından haberdar olduğu³⁵ d'Ohsson'dan almış olmalıdır.

Hasan Hüsnü et-Toyrânî de 1891'de yayınladığı bir makalesinde Redhouse'nin yazdıklarına benzer şekilde Yavuz Sultan Selim'in III. Mütevekkil'den hilafeti 1516'da devraldığını ileri sürer. Lâkin o da buna dair bir kaynak zikretmez.³⁶

³⁴ J. W. Redhouse, “Osmanlı Sultanlarının ‘Halife’ Unvanının Müdafaası, Unvanın Kadim Oluşu, Muteberliği ve Evrensel Olarak Kabulü”, s. 103-104.

³⁵ Redhouse'un d'Ohsson'un yazdıklarına dair görüşleri için bk. “Osmanlı Sultanlarının ‘Halife’ Unvanının Müdafaası, Unvanın Kadim Oluşu, Muteberliği ve Evrensel Olarak Kabulü”, s. 99-100.

³⁶ Toyrânî'nin makalesi için bk. “Fî İcmâli'l-Kelâm Alâ Mes'ele'ti'l-Hilâfe Beyne Ehli'l-İslâm”, ter. Şükrü Özen, *Hilafet Risâleleri*, I, 318-319. Makaleyi tercüme eden Özen, Toyrânî'nin verdiği 922/1516 tarihinin yanlış olduğunu, doğrusunun 923/1517 olması gerektiği zira Mısır'ın 1517'de fethedildiği notunu düşmüştür. Buna mukabil bu tashihin de tashih edilmesi gerektiği açıktır.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethiyle birlikte hilafeti devraldığına dair Gazi Ahmed Muhtar Paşa da önemli bilgiler verir. Paşa, Mısır'da bulunduğu dönemlerde İstanbul'a gönderdiği ve Kahire'deki mukaddes emanetlere dair değerli bilgiler verdiği 13 Mart 1888 tarihli raporunda hilafet meselesinde de şunları yazar: “Bunların ne sûretle Mısır'da kaldığı tahkikat ve tedkikat-ı târihiyesine girişildikde cennet mekân firdevs âşiyân **Yavuz Sultân Selîm Hân Gazî hazretlei Mısır'ı feth edüp hilâfetle saltanatı cem' etdiği ve kendüsüne bi'at etmiş olan Şerîf Muhammed ibn Mübârek nezdindeki emânât-ı celileyi hazret-i pâdişâha gönderdiği sırada bunlar da berâberinde imiş.**”³⁷ Paşa'nın Yavuz'un saltanat ile hilafeti birleştirdiği yönünde verdiği bilgi, aslında daha 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı kaynaklarında yer almaya başlamıştı. Bu sebeple Muhtar Paşa'nın da bu kaynaklardan hareketle böyle yazdığını söylemek mümkündür.

1909 yılında yayınladığı bir makalesinde İzmirli İsmail Hakkı da, Yavuz Sultan Selim'in hilafeti nasıl devraldığına dair Redhouse'un yazdıklarına benzer şekilde şunları kaleme almıştır: “*hâtîme-i hulefâ-i Abbasiye olan Mütevekkil Alellah Selim-i evvelin kifayetini takdir ederek hilafeti vasiyet etti. Bu vasiyet ve terk-i hilafet ehl-i hall ü akd tarafından kabul edildi. Ulema-yı Ezher ile ulema-yı Rum'dan mürekkep bir Meclis-i Umumi Sultan Selim'i halife intihap ederek seyf-i şehameti teslim ettiler. İşte cülûsu müteakip icra edilen taklid-i seyf ayını bundan neşet etmiştir.*”³⁸ İsmail Hakkı, hilafetin devri meselesinde daha önceki müelliflerden farklı bilgiler vermiştir. Bu minvalde Mütevekkil'in hilafeti vasiyet ettiğini, Mısır ve Osmanlı ulemasının da Yavuz'u halife tayin ettiklerini kaydetmiştir.

Ahmed Rasim de, 1910'da yayınladığı *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi* adlı eserinde Yavuz Sultan Selim'in hilafeti devr alışına dair şöyle yazar: “*Mısır seferinin neticeleri: Emîr-i Mekke-i Mükerrreme Serif Muhammed Ebu'l-Berekât oğlu Ebu Numey'i mebus yollayarak tebrik ettiği gibi Ka'be-i mu'azzamanın anahtarlarını da bitteslim Mısır'ın fethi hasebiyle “Hâdimü'l-Haremeyni'-Şerîfeyn” unvân-ı alîsine istihkâk-ı sâhânelerini tasdik eyledi. Bu vak'a-i mühime Osmanlı Devleti'nin inde'l- İslâm en büyük muvaffakiyet-i hayriyesidir. Sultan Se-*

³⁷ BOA, Y.EE, nr. 87/4.

³⁸ İsmail Hakkı'nın makalesi için bk. “Hilafet-i İslâmiye”, haz. İsmail Kara, *Hilafet Risâleleri*, III, İstanbul 2003, s. 442.

lim, Mısır'da ikamet eden halife üçüncü Mütevekkil Alellah'ı dahi beraberine alarak - hilâfetin san ve haysiyeti kadar nâ-şinâs ellerde ruhanî bir riyaset derecesine inmiş iken - müşarünileyh Mütevekkil'in rızasıyla kendi uhde-i lîyâkatına tevcih ve Osmanlı Hilâfet-i İslâmiyesini vazeyledi."³⁹ Rasim, konuyla ilgili olarak "hilâfet-i İslâmiye" başlığı altında daha ayrıntılı bilgiler verir. Bu bilgilerin kaynağının yukarıda ele aldığımız *Târih-i Enderûn* olması kuvvetle muhtemeldir. İlgili metin şu şekildedir: "İşte Mısır'da yeniden teessüs eden bu türlü bir hilâfet-i Abbasiye'den on dört halife daha gelmiş ve on dördüncüsü Mütevekkil Alellah bulunmuş idi. Sultan Selim müşarünileyhi beraberine alarak İstanbul'a getirmiş ve Ayasofya Camii'nde gayet mükemmel bir meclis akdedilmiştir. Mütevekkil, câmi-i şerîfte bir minbere çıkıp Sultan Selim'in hilâfete isti'dad ve istihkakını beyan ederek arkasındaki resmî ferâceyi çıkarmış ve hilâfeti rızasıyla terk eylediğini tasrihan sultan-ı müşarünileyhe giydirmiştir. İşte bu vakadan sonra Osmanlı padişahları hilâfet-i İslâmiyeyi haiz olmuşlardır."⁴⁰

Hilafete dair 1916 yılında bir risale kaleme alan Habib Efendi de Yavuz Sultan Selim'in halifelîği devralmasına dair şunları yazmıştır: "Abbasî halifelerinin sonuncusu III. Mütevekkil Allellah da Ayasofya Camii'nde halifelîği bırakarak sultanın maiyyeti ve Müslümanların huzurunda Selim Han'a bey'at etmiştir ve o böylece bu tertemiz aileden gelen ilk halife olmuştur. Bu olay 922 yılında gerçekleşmiş ve Selim Han'ın ardından da bu şekilde günümüze kadar devam etmiştir."⁴¹ Habib Efendi'nin tarihleri veya alıntı yaptığı farklı kaynaklardaki bilgileri karıştırdığı ortadadır. Zira 922/1516 yılında Yavuz Sultan Selim, İstanbul'da değil Şam'da idi. Bu sebeple Ayasofya'da bir törenden bahsetmek mümkün değildir.

Şeyh Abdülaziz Çavuş'un 1916 yılında hilafete dair neşrettiği bir risale ise III. Mütevekkil'in hilafeti Yavuz Sultan Selim'e devretmesinde neleri hesaba kattığına dair, önceki kaynaklarda büyük oranda mevcut olmayan bilgiler vardır. Çavuş, şunları yazar: "Mısır'da hulefâ-yı Abbasiyenin sonuncusu olan Mütevekkil Alellah Cenabı Hakk'ın kendisine ihsan buyurduğu cesîm ordular, mükemmel silah, usûl ve turuk-ı siyasete kâfi ilim ve beyne'l-mülûk hâiz olduğu

³⁹ *Osmanlı Tarihi (Ahmet Rasim) C.1, s. 74.*

⁴⁰ *Osmanlı Tarihi (Ahmet Rasim) C.1, s. 196-197.*

⁴¹ Es-Seyyid Muhammed Habib Efendi el-Ubeydî, "Hablü'l-İ'tisâm ve Vücübü'l-Hilâfe Fî Dîni'l-İslâm", ter. Ve tahric: M. Cüneyt Kaya-Özgür Kavak, *Hilafet Risâleleri*, IV, ed. İsmail Kara, İstanbul 2004, s. 208.

menzile-i sâmiyeden dolayı Sultan Selim-i Evvel'in umerâ-yı İslâmın şevket u sultan cihetiyle en kavisi, İslâmı himayeye ve cem'-i kelime-i Müslimîne en muktediri olduğunu gözleriyle gördükten sonra hilafeti müşarünileyhe terk eyledi. Mütevekkil bunu, kendi nefsinin ve emsâli hulefânın ekserisini, umerâ ve memâlike mağlup olmuş, herbir hak ve imtiyazdan tecrid edilerek vazifeleri cenaze namazı kıldırmak, nüüzür ve sadakâtı toplamak, bugün Hint umerâsının İngilizlerle beraber olduğu gibi bazı mehâfil-i resmîyede lafzî murâd bir surette bulunmak hususlarına inhisâr eylediğini gördükten sonra icra etmiştir. Mütevekkil, hilafet, bi'n-nefs mütegalibine hudû ve huşû acılığını tattıktan ve bu mansıb-ı azîmin tekâlifini ifâda acz-i nefesine îkan eyledikten sonra Sultan Selim-i Evvel'e devr eylemiştir. Mütevekkil, hilafetin hakikati olmayan bir isimden ibaret kaldığını, dinin elkâb ile kâim ve meşâ'ir-i Harem'in esmâ ile himâye olamayacağını görmüş ve sonra ittifak ve ittihadlarının bozulmasından, sehâfât ve sefâsife yapışmalarından, umerânın aralarında taaddüdüyle beraber onların ve hulefânın mesâlih-i ibâddan rû-gerdân olduklarından, ulü'l-emre olanlardan birçoklarının ya cem'-i mal ile veya lehv ü la'b ile iştigal ederek düccâr-ı vehm ü zaaf olarak a'sâr-ı müteaddideden beri Avrupa ve sâireden âlem-i İslâm üzerine dökülen mesâib ve nekebâtı de'den aczlerinden dolayı Müslümanların çektikleri mezâhim ve belâya basar-ı basireti önünde temessül eylemişti. İşte bütün bunları görmüş ve anlamış olduğundan Mütevekkil kuvvet ve şevketi ile ümem-i mevcudeye galip ve havl u kuvvet-i ilâhî ile ekser-i arza varis olan Sultan Selim-i Evvel'e nezdinde bulunan bürde, seyf ve râyet-i Nebevîyi teslim etmiş...⁴²

Şaban-ı Şifâî'den Şeyh Abdülaziz Çavuş'e kadar uzanan müelliflerin hilafetin Yavuz Sultan Selim'e devri meselesiyle ilgili olarak birbirlerinden oldukça farklı bilgiler verdikleri, devir-teslim ile ilgili yazılanların giderek ayrıntılı hale geldiği, birbirinin benzeri gibi görülse de küçük farkların da ciddi problemlere ve yaklaşım farklılıklarına sebep oldukları müşahede edilmiştir. Buna mukabil birbirinden böylesine farklılıklar arz eden geniş bir literatürün genel geçer değerlendirmelerle ele alındığı, hepsinin hilafetin devri hususunda aynı şeyleri naklediyormuş gibi görüldükleri, Cumhuriyet devrinde kaleme alınan eserlerin kahir ekseriyetinde hilafetin devri meselesinde ciddi bir kafa karışıklığının bulunduğu⁴³ tespit edilmiştir. Ayrıca Şifâî'den Çavuş'e

⁴² Şeyh Abdülaziz Çavuş, "Hilafet-i İslâmiye", haz. Asiye Yılmaz, *Hilafet Risâleleri*, IV, ed. İsmail Kara, İstanbul 2004, s. 253-254.

⁴³ Buna dair en çarpıcı misal dönemin mümtaz uzmanlarından Şehabettin Tekindağ'ın yazdıklarıdır. Tekindağ, hilafetin devri bahsinde, anlaşılması zor(!) şu cümleleri kaleme

kadar olan müelliflerin yazdıklarının “tarihi temellendirmesinin olmadığı” ve bu manada kaleme alınanların “dayanıksız” olmakla itham edildikleri, yani yazdıklarını siyasî şartların icabı olarak “uydurdukları” ileri sürülmüştür. Peki, hakikaten mezkûr müelliflerin yazdıklarına dair daha önceki dönemin kaynaklarında hiçbir bilgi veya ima yok mudur? Makalemizin ikinci kısmında bu suale cevaplar arayacak, ihmal edilen kaynaklarda ne gibi önemli bilgiler yazıldığını değerlendireceğiz.

Hilafetin Devri Meselesinde İlk Dönem Kaynakları Neler Söylüyor?

Yavuz Sultan Selim’in hilafeti devraldığına dair yukarıda naklettiğimiz bilgilerin, iddia edilenin aksine, temelsiz ve müelliflerin muhayyilesinin mahsulü olmadıkları kanaatindeyiz. Bunun için devir-teslim tartışmasına 1516’da Mercidabık’da kazanılan zaferden sonra meydana gelen gelişmelerden itibaren başlamanın daha doğru olacağını düşünmekteyiz. Zira özellikle 16. ve 17. yüzyıl kaynakları yeniden değerlendirildiğinde bu yüzyılda kaleme alınan bazı kaynaklarda, hilafetin devrine dair bilgi veren sonraki dönem eserlerini destekleyici bilgilerin mevcut olduğu; 18. ve 19. yüzyılda hilafetin devrine dair bilgi veren kaynakların iddialarının tamamen İstanbul merkezli kurgulara kurban edildiği görülmektedir.

24 Ağustos 1516’da Kansu Gavri komutasındaki Memlûk ordusuna karşı Yavuz Sultan Selim’in komuta ettiği Osmanlı ordusu kesin bir zafer elde etti. Bu zaferden sonra 28 Eylül 1516’da Halep, Osmanlı’ya emanla teslim oldu. Halep’e giren Osmanlı ordusu burada Memlûk hazinelerinin önemli bir kısmını, mukaddes emanetlerin bazılarını ele geçirdi. Daha da önemlisi binlerce esirin arasında Halife III. Mütevekkil ile Memlûklerin dört mezhep başkadısından üçü de vardı. Yavuz Sultan Selim, Halep’in teslim alınmasından sonra bir müddet şehre girmedi. Bu sırada III. Mütevekkil, Şafii Başkadısı Kemaleddin el-Tavil, Maliki Başkadısı Muhyiddin bin el-

almıştır: “*Al-Mutavakkil’in İstanbul’da bulunduğu sırada hilâfeti merâsimle terk ettiği hakkında bir rivâyet varsa da, bunu doğrulamağa imkân yoktur. İşte bu tarihten itibaren Türkiye Büyük Millet Meclisinin 26 Recep 1342=3 Mart 1924 tarihinde hilâfetin ilgasına kadar Osmanlı padişahları dört asır müddetle büyük bir İslâm kütesi tarafından Halife olarak tanınmışlardır*” (“Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış”, *İÜ Tarih Dergisi*, 25 (İstanbul 1971), s. 37. Ayrıca bk. *Fatih’den III. Murad’a Kadar Osmanlı Tarihi (1451-1574) Ders Notları*, İstanbul 1977, s. 141.

Demîrî ve Hanbeli Başkadısı Şihabeddin el-Futûhî'yi Halep yakınlarındaki Gökmeşdan'da huzuruna kabul etti. Kabul töreninden sonra III. Mütevekkil, Halep'e geri gönderildi. Abbasi Halifesi III. Mütevekkil ve üç mezhep başkadısını yanına alan Yavuz, fethettiği bölgelerde meşruiyetini sağlamak adına önemli bir avantaj elde etmişti. Halife'nin Osmanlıya esir düşmesi üzerine Kahire'de hilafet tartışması başladı ve bazı itirazlara rağmen sonunda III. Mütevekkil'in babası Yakub, 11 Ekim 1516'da halife naibi olarak tanındı.

Kahire'de sultanlık ve halifelik konusunda yaşanan kriz, Yavuz Sultan Selim'in elini güçlendirdi. Zira Halep'te kendi adına hutbe okutturan, bölgenin önde gelen beyleri tarafından resmen hükümdar tanınan, mukaddes emanetlerin bir kısmını ele geçiren ve Abbasi halifesi III. Mütevekkil'i elinde bulunduran Osmanlı sultanı, fiilen Memlûk hükümdarının yetkilerini devralmış gibi hareket ediyordu.⁴⁴ Mısır'ın yeni hükümdarı Tomanbay'ın sultan seçildikten sonra Abbasi Halifesi Yakub'a huzurunda hilat giydirdiği gibi, Yavuz'un da Mütevekkil'e hilat giydirmesi bu durumun apaçık bir göstergesiydi. Hatta Osmanlı müelliflerinden Celalzâde'nin ifadesiyle; Gavri'nin ortadan kalkmasıyla birlikte Çerkes saltanatı da Osmanlılara intikal etti.⁴⁵

III. Mütevekkil, Yavuz Sultan Selim'in şehre girişinden iki gün sonra 29 Eylül'de Şam'a geldi. Halife'nin Halep ve Şam'da geçirdiği günler hilafetin devri tartışmasında önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuş gibidir. Zira yukarıda temas ettiğimiz bazı 19. yüzyıl kaynaklarında da ima edildiği üzere Halife'nin hilafeti Yavuz'a devrettiğine dair ilk ve en önemli işaretlere bu dönemde rastlanmaktadır. Bu manada Yavuz Sultan Selim'in, yeni Memlûk hükümdarı Tomanbay'a Şam'dan gönderdiği nâme oldukça

⁴⁴ Şehabettin Tekindağ, Yavuz'un mukaddes emanetlerden başka Halep'e geldiğinde Mütevekkil'den halifelik alametlerini almasının muhtemel olduğunu yazar (*Fatih'den III. Murad'a Kadar Osmanlı Tarihi (1451-1574) Ders Notları*, İstanbul 1977, 135).

⁴⁵ *Celalzade Salih ve Tarih-i Mısır-ı Cedid Adh Eseri (Edisyon Kritik)*, haz. Nevzat Erkan, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, 255. Osmanlı kaynaklarında Memlûk hükümdarlarına zaman zaman Mısır halifesi, zaman zaman da Mısır sultanı denilmektedir (Selâhattin Tansel, "Silâhşor'un Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab Adlı Eseri", *Tarih Vesikaları*, Yeni Seri: I, 2 (17) (Ocak 1958), 301). "Taht-ı hilâfetden dür ve saltanatdan mehcür" (Rıdvânpaşazâde Abdullah Çelebi, *Târih-i Mısır (İnceleme ve Metin)*, haz. Samet Tınaz, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, 183).

önemlidir. Mezkur nâme şöyledir: “Bizim saadetli makamımızdan Emir Tomanbay’a! Allah bana İskender gibi Mağrip’ten Meşrik’a bütün dünyaya hâkim olacağımla ilham etti. Sen satın alınmış memlüksün. Hükümdar olman caiz değildir. Ben yirmi cedde kadar melik oğlu melikim. Halifenin ve kadaların ahidnâmesiyle hükümdar oldum. “Sultan el-Gavri’nin ölümü üzerine ben ülkeyi kılıçla zaptettim. Bağdad halifelerine yapıldığı gibi, her yıl bana Mısır haracını gönder. Ben yeryüzünde Allah’ın halifesiyim. Senden daha çok Haremeyn’e hizmet etmeye layıkım. Eğer bizim hışmımızdan kurtulmak istiyorsan Mısır’da bizim adımıza para bastır, hutbe okut. Sen Mısır’da bizim naibimiz ol, Gazze’den itibaren Mısır’ı idare et, Şam’dan Fırat’a kadarki yerler bizim olsun. Eğer bize itaat etmezsen Mısır’a girer, oradaki Türkleri ana karındaki ceninleri öldürürüm”.⁴⁶

Tomanbay’a gönderilen nâme, hilafetin devri meselesinde en önemli kaynaklardan biri olmasına rağmen maalesef üzerinde fazla durulmamıştır. Bunda Faruk Sümer’in metni tahrif ederek tercüme etmesinin ve yanlış bir kurgu içinde sunmasının büyük etkisi olsa gerektir.⁴⁷ Yavuz Sultan Selim’in yukarıda da ifade ettiğimiz gibi kendisini bir Memlük hükümdarı gibi gördüğünü ve bu manada III. Mütevekkil ile mezhep başkadılarının da en önemli meşrulaştırma vasıtası addedildiğini bir kez daha teyit etmektedir. Ayrıca Halife’nin Yavuz Sultan Selim’in sultanlığını resmî bir törenle kabul ettiği de anlaşılmaktadır. Bu törenin mahiyetine dair şimdilik bir bilgiye sahip değiliz fakat hilafetin devri tartışmalarında önemli anlamlar taşıdığı kanaatindeyiz. Nitekim bazı eserlerde Osmanlı hilafeti bu törenle birlikte başlatılmaktadır.⁴⁸ Osmanlı sultanının kendisini Bağdat’taki Abbasi halifelerine benzetmesi ve “Allah’ın halifesi” olduğunu kaydetmesi de hilafetin devri meselesinde üzerinde durulması gereken dikkat çekici hususlardır. Şimdilik

⁴⁶ İbn İyas, *Yavuz’un Mısır’ı Fethi ve Mısır’da Osmanlı İdaresi*, s. 117. Tomanbay’a gönderilen nâmenin muhtevasını Osmanlı kaynakları farklı nakleder. Buna mukabil neredeyse hepsinde Yavuz Sultan Selim’in kendisini “halife” olarak nitelendirdiği bilgisi verilir. Çerkesler Kâtibi Yusuf, mektupta Yavuz’un Tomanbay’a hutbe ve sikkeyi kendi adına okutmasını, böylece “mesned-i hilâfette” kendisinin naibi olmasını aksi halde dökülecek Müslüman kanından kendisinin mesul olduğunun kaydedildiğini yazar (*Çerkesler Kâtibi Yusuf’un Selim-nâmesi’nin Mukâyeseli Metin Tenkidi ve Değerlendirmesi*, s. 107). Mektup için ayrıca bk. İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-nâme*, haz. Hicabi Kırılancık, Ankara 2001, 328; Celalzâde, *Selîm-nâme*, s. 191-192; Ridvanpaşazâde, *Târih-i Mısır*, s. 188-189.

⁴⁷ Bu nâme ile ve hilafet meselesiyle ilgili yazdığı makalenin problemli diğer bölümleriyle ilgili itirazlarımız için bk. Uğur Demir, “Osmanlı Hilafeti ve Son Abbasi Halifesi III. Mütevekkil (1516-1543)”.

⁴⁸ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, II, 482.

III. Mütevekkil'in Yavuz'a hilafeti Halep'te veya Şam'da devrettiğine dair kesin bilgiler bulunmamakla birlikte, Şam'dan gönderilen nâmede bunu teyit edici önemli imalar mevcuttur. Bu yüzden hilafetin 1516'da devredildiğine dair bazı 19. yüzyıl müelliflerinin yazdıklarının tamamen esassız olduklarını söylemek mümkündür.

Hilafetin devri meselesinde Şam'daki ikinci önemli olay Yavuz Sultan Selim adına 29 Eylül 1516'da Beni Ümeyye Camii'nde hutbe okunmasıdır. Hutbenin tam metni bugüne ulaşmamıştır. Buna mukabil seferin günlüğünü tutan Haydar Çelebi, hutbe okunması münasebetiyle şu kaydı kaleme almıştır: “Bu gün dîvân olup, kadîmü'l-eyyâmdan cârî olan âyin-i fâside ve kavânîn-i kâsideyi bi'l-küllîye def ü ref idüp **hutbe, nâm-ı hilâfet-encâm-ı sa'âdet-ilhânına okunup** ol vilâyetin harâbâdî âsâr-ı adl ile ma'mûr ve re'âyânın gönülleri rûşen ve pür-nûr eyledi.”⁴⁹ Haydar Çelebi, 6 Ramazan 922/3 Ekim 1516 tarihinde yine Beni Ümeyye Camii'nde Cuma namazı münasebetiyle okunan hutbenin de Yavuz Sultan Selim adına okunduğunu yazar ama bu sefer “hutbe-i hilafet” demez.⁵⁰

Hilafetin devri tartışmasında ikinci önemli aşama Ridaniye savaşından sonra Osmanlı ordusunun Kahire'de hakimiyet tesis etme sürecidir. Yavuz,

⁴⁹ *Haydar Çelebi Rûznâmesi*'nin günümüze 3 versiyonu intikal etmiştir. Bunlardan iki tanesi Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (Revan nr. 1955, vr. 108b-160b; Revan nr. 1958, vr. 204b-256b). Üçüncü versiyonu ise Feridun Bey Münşeâtı'nın birinci cildindedir. Bu üç nüshayı karşılaştırmak suretiyle bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır fakat bu tezin birçok yanlışla malûl olduğunu, birçok okuma hatası ihtiva ettiğini de belirtmek gerekir (*Yavuz Sultan Selim'in Sefer Menzîlnâmeleri (Çaldıran, Kemah, Dulkadıroğlu ve Mısır Seferi Menzîlnâmeleri) ve Haydar Çelebi Rûznâmesi: Transkripsiyon ve Değerlendirme*, haz. Ali Seslikaya, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2014). Bugüne kadar Feridun Bey Münşeâtı'ndeki nüshası kullanıldığı için diğer yazmalardaki “hutbe-i hilafet” dikkatlerden kaçmıştır. Nitekim Münşeât'taki metin şu şekildedir: “Dîvân olup kadîmü'l-eyyâmdan cârî olan âdât-ı fâside ve kavânîn-i kâsideyi bi'l-küllîye def ü ref idüp hutbe devletlü pâdîşâhın nâm-ı sa'âdet-encâmına okunup ol vilâyetin harâb âbâdî âsâr-ı adliyle ma'mûr ve re'âyânın gönülleri rûşen ü pürnûr oldı” (I, 481). Feridun Bey, Haydar Çelebi Rûznâmesi'ni eserine alırken zaman zaman kısaltmalara gitmiş veya bazı kısımları atlamıştır.

⁵⁰ *Yavuz Sultan Selim'in Sefer Menzîlnâmeleri (Çaldıran, Kemah, Dulkadıroğlu ve Mısır Seferi Menzîlnâmeleri) ve Haydar Çelebi Rûznâmesi: Transkripsiyon ve Değerlendirme*, haz. Ali Seslikaya, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2014, s. 150; Feridun Bey, *Münşeât*, I, 481.

Mısır'da tam olarak hakimiyet kurabilmek için III. Mütevekkil ve III. Mütevekkil'in Kahire'de bulunan babası sabık halife Yakub'un da desteğini aldı.⁵¹ Bu arada Mısır'da Yavuz Sultan Selim'in halifeden biat almasının zorunlu olup olmadığı tartışılmaya başlandı. Bu tartışma bugüne kadar yapılan çalışmalarda mesnetsiz olduğu ve kaynaklarda böyle bir bilgi yer almadığı gerekçesiyle reddedildi.⁵² Buna mukabil Abdüssemed Diyarbekri'nin 1541'de tamamlayıp devrin Mısır Valisi Davud Paşa'ya sunduğu Kahireli Hasan b. al-Tuluni'nin *en-Nüzhe es-Seniyye* adıyla Arapça kaleme aldığı tarihin Türkçe tercümesi olan *Tercüme-i en-nüzhe es-seniyye fi zikr el-hulefa ve'l-müluk el-mısrıyye* adlı eserinde biat tartışmasını ayrıntılı bir şekilde anlatır.⁵³ Diyarbekri'nin kaydı şöyledir: “*Abbâsilerden radiyallâhu anhüm elli nefer kimseler halife oldılar. Otuz yedisi Irak'da olmuşlardır. Evveli Ebûl-Abbas el-Fettâh idi ve âhiri Mehmed el-Mutasım bin el-Müstezir Ahmed idi. Ve on üç nefer kimseler Mısır'da oldılar. Nitekim geçdi ve cümle eyyâm-ı müddetleri beş yüz yirmi dört yıl idi ve bu mezkûr Müstasım ... Bağdad harâb olup ve diyâr-ı İslâm nehbet ü garetle talgalık oldu ve hilâfet kat' olup ve münkariz oldu. Anlardan hiç kimse kalmadı ve ammâ Mısır'da Âl-i Osmân'dan merhûm magfûr sa'îd-i şehîd Sultân Selim Han Gazi tâbeserâhu ve ce'ale-l-cennete mesvâhu Mısır'a mâlik olıcak Çerakese kavmi ziyâde i'tibâr edüp ve iltifat kılup farz gibi ri'âyet edüp ve vâcib gibi lâzım gelüp saltanat anlardan bi'at kılup alurlardı. Anlarsız olan saltanat yanlarında mu'teber degil idi. Ol ecilden anları ziyâde ri'âyet ederlerdi. Ve amma merhûm ve magfûr Sultân Selim Gazi rahmetullahi aleyh hicret-i nebeviyyenin dokuz yüz yirmi üç yılında Mısır-ı şerîfe dâhil olup Çerakese tâfesini çil yavrusu gibi tağdıup ve kul taifesini gavl gibi perâkende edüp müstevlî olıcak bu söz sem'ine erişdikde ulemâdan suâl edüp didi ki, 'Saltanata Abbasîlerden bi'at şart mıdır? Ve anlardan icâzet lâzım*

⁵¹ Yavuz Sultan Selim'in III. Mütevekkil ve Yakub ile nasıl bir münasebet tesis ettiğine, halifelerin Mısır'da Osmanlı hakimiyetinin tesisinde neler yaptıklarına dair bk. Uğur Demir, “Osmanlı Hilafeti ve Son Abbasi Halifesi III. Mütevekkil (1516-1543)”.

⁵² Bu bilginin ilk defa hangi kaynaktan zikredildiği ve bunun sebep olduğu tartışmalar hakkında bk. Uğur Demir, “Osmanlı Hilafeti ve Son Abbasi Halifesi III. Mütevekkil (1516-1543)”.

⁵³ Eserin British Library'daki nüshası için bk. “Tercüme en-nüzhe es-seniyye fi zikr el-hulefa ve'l-müluk el-mısrıyye”, Londra, British Library, Add. 7846. Diyarbekri'nin verdiği bu bilgilere ilk defa Barthold temas etmiştir (*Halife ve Sultan*, 108-109). Abdüssemed Diyarbekri ve eserlerine dair bk. Benjamin Lellouch, “Abdüssemed Diyarbekri”, <https://ottomanhistorianuchicago.edu/tr/historian/abdussamed-diyarbekri> (erişim tarihi 10.04.2018).

mıdır' didi. Ulemâ-i Mısır buna cevâb virdiler ki, 'Hiç şart, lâzım değildir ve şimdiki zamânda saltanat şevketle ve kudretle ve kuvvetle olur' didiler. Ol ecilden merhûm aylık iğvâsını def' idüp ve gavgasını ref' idüp anların düzenin tağıdıp ve cem'iyetlerin bozup anların kudretlüsünü İslambol'a alıp gıtdi. Her vakitde fitneye bâ'is ve her sâ'atde fesâde sebeb olmasun deyu bu tertîbi bozdu ve ba'zıları elân hicretin dokuz yüz kırk sekizinde Mısır'da bâkidir".⁵⁴

Diyarbakır'ın verdiği bilgiler sayesinde III. Mütevekkil'in ve bazı yakın akrabalarının İstanbul'a gönderilmesinin temel sebebinin Mısır'da güçlü bir halife veya halife adayının bırakılmak istenmemesi gibi bir gerekçeye dayandığı, daha da önemlisi Mısır ulemasının sultanın halifeden biat almasının zorunlu olmadığına dair görüş beyan ettikleri anlaşılmaktadır. Bu bilgiler hilafetin devrini desteklememekle birlikte, Osmanlıların hilafete ve halifeye bakışını etkilemiş olmalıdır.

Hilafetin devri tartışmasında Yavuz'un Mısır'da geçirdiği günler yalnızca biat tartışmaları açısından değil, "saltanatı ve hilafeti" birleştirdiğine dair 19. yüzyılda yazılan bilgilere mesnet teşkil edecek gelişmelerin yaşanması açısından da mühimdir. Bu manada özellikle Tumanbay'ın 13 Nisan 1517'de idam edilmesinden sonraki süreç ayrı bir önemi haizdir. Zira Yavuz Sultan Selim, bu idamdan sonra Kahire'de otoritesini kesin bir şekilde tesis etti. Bunun bir göstergesi olarak Hz. Yusuf'a ait tahta çıktı ve çevre bölgelere fetihnâmeler gönderdi.⁵⁵ Ayrıca Haremeyn'de adına hutbeler okundu, bu zaferden sonra eşrefiler bastırıldı.⁵⁶ Yavuz'un Hz. Yusuf'un tahtına çıkması ve Mısır'da tam manasıyla hakimiyetini tesis etmesi vesilesiyle dönemin bazı kaynaklarında şu tarifler yapılmıştır: "*hutbe-i hilâfet ve sikke-i saltanat sene selâsin ve işrîne ve tis'i-mie Muharrem'inin evvel Cum'ası güninde Sultân Selîm Hân bin Bâyezîd Hân adına muharrer ve mukarrer olup*"⁵⁷; "*Mısır'a zînetler ve*

⁵⁴ Ali Emiri, Tarih, nr. 596, vr. 48a-b.

⁵⁵ Hz. Yusuf'a ait tahta çıkmanın Mısır'da hakimiyet tesis etmede ne anlama geldiğine dair Silahşor önemli bilgiler verir (Selâhattin Tansel, "Silâhşor'un Feth-nâme-i Diyâr-ı Arab Adlı Eseri", *Tarih Vesikaları*, 2/17 (Ocak 1958), s. 444). Silahşor, ayrıca Yavuz Sultan Selim'in Tumanbay'ın idamından sonra Kahire sokaklarında münadilerin halka şöyle seslendiklerini yazar: "*Her kim Halife-i arza âkk ve asî olup dâvetin kabul kılmassa âkibet cezası budur*" (s. 450).

⁵⁶ *Kemal Paşa-zâde'nin Selim-nâmesi*, s. 202; *Yavuz'un Mısır'ı Fethi ve Mısır'da Osmanlı İdaresi*, s. 167).

⁵⁷ *Keşfi'nin Selim-namesi*, s. 128.

Mekke ve Medîne-şerrrefehuma'llâhu-şerîflerine âdet-i kadîme üzerine hil'atler ve kisvetler gönderip i'zâzlar ve dil-nivâzlıklar kıldılar. Anlar dahî handân-u-mesrûr ve şâdân-u-pür-huzûr olub aksâ-yi Mağrib'den nevâhî-i Yemen'e ve Habes'e ve Zengibâr'e vârnca şehirde ve diyârde cümle bilâd-u-emsârde hutbe-i hilâfet ve sikke-i saltanat ol sultân-ı sa'îd ya'nî Sultân Selîm Hân bin Bâyezîd adına mukarrer ve muharrer oldı"⁵⁸; "kânûn-ı saltanat ve âyîn hilâfet neyise eyleyüb"⁵⁹; "Bu abdinin tahrîri vaktinde bâb-ı sadakat-ı şerîfenin bendesi oğlum gelüp anın hakkında vuku' bulan in'âmları ve sultân-ı Arab ve Acem ve hâdim-i Medîne ve Harem'in sa'âdetle taht-ı Mısır'a cülûsunu ve a'dâ-i mahzûlüne nusreti i'lâm eyledi. Bu bende ol hâlete Allahu Te'âlâ'ya secde-i şükürler eyledi. Sultân-ı İslâm'ın selâmetine..."⁶⁰

Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı fethettikten sonra hutbelerde artık adı "**Hâlifetü'l-İslâm ve'l-Müslimîn, Hâmî'l-Harameyn eş-Şerefeyn zıllullâh-ı fi'l-'arz, bi't-tûl ve'l-'arz Sultân Selîm Hân**" olarak okunmaya başlandı. Mısır'ın fethini mütaakib Sana'da Osmanlı hakimiyeti tanındığında ilk Cuma namazında hutbe belirtildiği şekilde okundu.⁶¹ Yine Osmanlı hakimiyetinin tanındığı Haremeyn'de de benzeri bir hutbe irad edildi. Ancak hutbe meselesi sonraki dönemlerde büyük krizlere sebep oldu. Yemen'de Zeydiyye'den Beni Şeyban hutbeyi "imamü'l-vakt ve sâhibü'z-zamânü'l-İmam Muhammed bin el-Kâsım" şeklinde okutunca ayaklanmaların ateşini yakmıştı.⁶² Osmanlıların hakim olduğu yeni topraklarda hutbelerde Yavuz Sultan Selim için "halife" denilmesi önem arz eder. Bu unvan, her ne kadar daha ilk dönem Osmanlı hükümdarları tarafından kullanılsa da, İslâm dünyasının büyük bir kısmında bu anlamının dışında kullanıldığı ve Abbasi hilafetini çağrıştırdığı kesindir.

⁵⁸ *Keşfi'nin Selim-namesi*, s. 135.

⁵⁹ *Keşfi'nin Selim-namesi*, s. 137.

⁶⁰ Nablus şeyhlerinden Emir Torabay bin Karaca'dan gelen bir mektup TSMA, nr. 6341 (eski numarası) /756 (yeni numarası)). Torabay bin Karaca'nın Mehmed Paşa'ya gönderdiği mektupta da, "...feth-i Mısır ve cülûs-ı taht-ı Yusûf-ı Sıddık aleyhisselâm fevka'l-had beşâretler eylediğini" yazar (TSMA, nr. 6341 (eski numarası) /756 (yeni numarası)).

⁶¹ Berkü'l-Yemânî, s. 274. Keşfi de "hutbe-i hilafet ve sikke-i saltanat" tabirini kullanır (*Keşfi'nin Selim-namesi*, s. 128).

⁶² Berkü'l-Yemânî, s. 510.

Hilafetin devri meselesinde III. Mütevekkil'in Kahire'den İstanbul'a gönderilmesi münasebetiyle İbn İyas'ın yazdıkları da kıymetlidir. Zira İbn İyas, 9 Haziran 1517 tarihli bu sürgün vesilesiyle Mısır halkı arasında "Halifelik Mısır'dan İstanbul'a geçti" söylentisinin yayıldığını belirtir.⁶³ Bu söylentiden en azından Mısır halkının hilafeti hâlâ onun temsil ettiğine, halifenin İstanbul'a gönderilmesi sebebiyle bu hilafetin de oraya geçtiğine inandığı anlaşılmaktadır.

Yavuz Sultan Selim'in hilafeti devraldığına dair sonraki dönem kaynaklarından Hoca Saadeddin'in bazı ifadeleri de önem taşır. Bunlardan en fazla atıf yapılanı "**libâs-ı hilâfeti istihkak ile telebbüs eylemişken** dervişâne kisvet ve libâsı ihtiyâr itmişdi" ifadesidir.⁶⁴ Saadeddin'in bu ifadesi üzerinde fazla durulmamış ve bu sözün daha önceki Osmanlı padişahları için de kullanılmış olan halife unvanının bir devamı olduğu yazılı gelmiştir. Hilafetin "istihkak" ile elde edileceğine dair Osmanlı tarihindeki ilk resmi ifade Fatih Sultan Mehmed'in son devirlerinde kaleme alındığı tahmin edilen ve II. Bayezid devrinde bazı ilavelerde bulunulan Kanunnâme'deki, "*hâlâ Pâdişâh-ı rûy-i zemîn ve Şehinşâh-i sipihr-temkîn, felek-rif'at, hurşîd-menzilet, Sultân-ı selâtîn-i cihân ve Hâkan-ı kâm-rân-ı âli-şân, Fâtih-i bilâdu'r-Rum bi-nasri'llâhi Meliki'l-Kayyûm, nâzır-ı umûr-ı dîn ü devlet ve mu'în-i kavânîn-i kadr u saltanat, sâhibü'l-megazî, el-meşhûretün fi'l-âfâk, melik-i serîr-i hilâfet bi'l-istihkak kahrâmân-ı zamân, sâhibü'l-emn ve'l-emân, es-Sultanü'l-a'zam, halîfetullâh fi'l-âlem...*"⁶⁵ sözleridir.

⁶³ İbn İyas, *Yavuz'un Mısır'ı Fethi ve Mısır'da Osmanlı İdaresi*, 172. Ayrıca bk. Barthold, *Halife ve Sultan*, 105. İbn İyas'ın hilafet meselesinde âl-i Osman'a özel bir misyon yükleyen geleneğe inandığını söylemek mümkündür. Nitekim Osmanogullarının seceresine dair şunları yazmıştır: "Büyük ataları Osman bazı tarihçilere göre 658 yılında doğmuş, 69 yıl kadar yaşamıştır. Aslı Medine yakınındaki Vâdi'l-Safrâ Araçlarındandır. Medine'de küçük çıkınca Karaman ülkesine gitmiş... Takıyeddin Ahmed el-Makrizi "Osmanoğulları arasında melik, sultan ünvanını alan kişi yoktu. Mısır hükümdarlarına mektup gönderince onları ulularlar, kendilerini hünkâr veya emir falan şeklinde anarlardı. Bazı tarihçiler Osmanlıların, Abbasiler adına davet yapan, Hilafeti Emevîlerden alıp onlara veren Ebu Müslim el-Horasanî soyundan geldiğini söylerler" der. Osmanlıların nesebiyle ilgili sözlerimiz sona erdi. Bu nesep doğru olandır. Gerçekliğini Allah bilir" (İbn İyas, s. 330).

⁶⁴ Tacü't-tevârih, II, İstanbul 1280, s. 398. Atıf için bk. Selahattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 261.

⁶⁵ *Kanûnnâme-i Âl-i Osman (Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin)*, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 2003, s. 3-4.

Devirle olmaktan ziyade “istihkak” ile halife olunması söylemi Osmanlı hilafeti tartışmalarında en fazla müracaat edilen meşrulaştırma yolu olmuştur. Buna mukabil Saadeddin’in naklettiği ifadelerin bu geleneğin bir devamı mı yoksa hilafetin devrine işaret eden ifadeler mi olduklarına dair kesin hüküm vermek mümkün değil gibidir. Bu ifadelerin sonraki dönem müellifleri tarafından Yavuz Sultan Selim’in hilafeti hakkettiği için III. Mütevekkil’in kendi rızasıyla halifelîği ona devrettiğine dair yazdıklarına mesnet teşkil ettiğini söylemek ise mümkündür.

Hoca Saadeddin’in Yavuz Sultan Selim ile Şam ulemasından Mehmed el-Bedahşî arasında geçen konuşmalar münasebetiyle yazdıkları da önem arz eder. Nakledildiğine göre konuşma Otrarî, Yavuz Sultan Selim’e halkın Allah emaneti olduğunu izah ettikten sonra “bâr-ı hilâfet, haml-i sıkletdir” demiştir.⁶⁶ Saadeddin’in bu yazdıkları da hem hilafet ile ilgili kadim Osmanlı tasavvurunu hem de hilafetin devr alındığına dair yazılanları destekleyecek mahiyette kullanılmaya müsaittir. Buna rağmen şimdilik kesin hüküm vermek imkansızdır.

Yavuz Sultan Selim’in hilafeti devraldığına dair temas edilmesi gerektiğini düşündüğümüz bir diğer kaynak da Celalzâde’nin *Tabakatü’l-Memâlik* adlı eseridir. Özellikle bu eserin sadeleştirmesini yayınlayan Saadetin Tokdemir’in neşri önemlidir. Nitekim bu neşirde şöyle bir bölüm mevcuttur: “*Tomanbay, maneviyatı bozuk bir ordu ile Reydaniyeye kadar giderek orada savaşa başladı. Selimin yılmaz ordusu burada da Mısır ordusunu bozdu. Ele geçirilenler arasında Tomanbay da vardı. Züveyle kapısında asıldı. Halife Üçüncü Mütevekkilâlellah, Sultan Selimde müslümanlığı koruyacak yüksek bir kabiliyet görmesi üzerine kendisine Hilâfeti terk ve bazı emanetleri teslim etti. Bundan sonra Sait, Nube, Habeş, Zübeyt ve Aden tarafları fetholundu. Dönüşte Mekke Şerifi Padişaha bir arıza göndererek Haremeyn denilen Mekke ve Medîne ahalisinin itaatini bildirdi ki, bununla Hicazın da Osmanlı İmparatorluğuna ilhakı temin edildi.*”⁶⁷ Tokdemir’in neşrinde yer alan bu bilgiler günümüze ulaşan diğer *Tabakatü’l-*

⁶⁶ *Tacü’l-tevârih*, II, 574-575.

⁶⁷ (*Tabakatülmemalik ve Derecatülmesalik*) Osmanlı İmparatorluğunun Yükselme Devrinde Türk Ordusunun Savaşları ve Devletin Kurumu, İç ve Dış Siyaseti, haz. Sadettin Tokdemir, İstanbul 1937, s. 4.

Memâlik yazmalarında mevcut değildir.⁶⁸ Bu yüzden Tokdemir'in neşri hazırlarken eserin orijinalinde mevcut olmayan bilgiler ilave ettiği düşünülmektedir. Buna mukabil *Tabakatü'l-Memâlik*'in özellikle Yavuz Sultan Selim kısmı neredeyse bütün yazmalarda küçük de olsa farklı şekillerde yazılmıştır. Ayrıca Tokdemir, her ne kadar dikkat edilmese de bu gün nerede olduğunu tespit edemediğimiz farklı bir *Tabakatü'l-Memâlik* nüshasını kullanmıştır. Zira yayına hazırladığı eserin girişinde arkadaşının kendisine getirdiği bir yazmayı yayına hazırladığını belirtir. Bu yüzden Tokdemir'in neşrindeki bu bilgilerin *Tabakatü'l-Memâlik*'e yayına hazırlayanın ilaveleri olup olmadığını kesin bir şekilde ileri sürmek, yayına hazırladığı nüsha görülene kadar mümkün değildir. Şayet bu bilgiler orijinal esere ilave edilmemiş ise hilafetin devrine dair ilk kayıtlar bunlar olmalıdır.

Celalzâde, Memlûklerin başlangıçta dindar bir idare tesis ettiklerini fakat zamanla bundan uzaklaştıklarını; hadimü'l-Haremeyn olmakla şeref bulduklarını ifade ettikten sonra “*serîr-i sa'âdet-te'sîr-i Yûsufî, aleyhi's-selâm ve taht-ı hilâfet-masîr-i Mısrî ellerinden*”⁶⁹ alındı der. Burada da Mısır'daki hilafetin Osmanlıya intikal ettiğine dair bir ima sözkonusudur ama bunun bir devir-teslim töreniyle olduğundan ziyade “hilafet-i istihkak” kavramı çerçevesinde ele alındığı görülmektedir.

Osmanlı hilafetinin Yavuz Sultan Selim ile başladığını kaydeden bir diğer müellif de Mehmed Hakim'dir. 18. yüzyılın önemli resmi tarihçilerinden Hakim, bu görüşünü III. Mustafa'nın oğlu Şehzade Selim'in 1761 yılındaki doğumu münasebetiyle kendisinin kaleme aldığı bir şiir vesilesiyle izah eder. Beyitlerin ne anlama geldiğine dair derkenarlara yazdığı izahlardan Osmanlı hilafetini temel olarak İbnül Arabî'nin artık genel kabul görmüş görüşlerine göre açıklamaya çalıştığı anlaşılır. Nitekim “Tâ nüzûl-i 'ayne dek bâkî kalur a'yân-ı 'ayn” beytinin kenarına “Nüzûl-i 'ayn; işâratün bi-'Îsâ 'aleyhi's-selâm ve bekâ'-i Âl-i 'Osmân ilâ-tilke'l-müddeti, zekera eş-Şeyh Muhyiddîn *kuddise sırruhû*” notu düşülmüştür. Daha da önemlisi Osmanlı hilafetinin ne zaman

⁶⁸ Diğer yazmalarda bu kısım şöyledir: “*Ridâniye meydânında Tomanbay ile gerü sâhâne rezm ü ceng idiüb, kuvvet-i kâhiresiyle Mısr' ı feth idiüb, Tomanbay' ı Züveyle kapusunda ber-dâr etdi. Sa'id ve Nûbe ve Habeş iklimlerini aksâ-yı Nil'e vârnca feth idiüb, Haremeyn diyâr-larına, Zebîd ve Aden iklimlerine pâdisâh-ı ale' l-ülâk oldı*”. (Celâl-zâde Mustafa Çelebi, *Tabakatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik*, haz. Funda Demirtaş, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 200, s. 36).

⁶⁹ Celâl-zâde Mustafa Çelebi, *Tabakatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik*, s. 142.

başladığına dair yazdıklarıdır. Zira “*Böyledir hükm-i şümûl-i ‘ayn eltâf-ı ‘alîm/ Men etâ lillâhi bi’l-kalbi’s-selîmi in-râ be-goft/ Evveleş bûde Selîm ü âhires bâdâ Selîm/ Hem kutâbet-i minha-i mev’hûbesidir anların/Nitekim a‘yân-ı harfin kutbudur ma‘nâda mîm/Mazhar-ı nûr-ı tecellî-i Hilâfet her biri/Tûr-ı eymen sâha-ı Şâhî de mânend-i Kelîm*” beyitlerinin kenarlarına yapılan açıklamalardan “hilafet” kelimesinin kenarına “İnnî câ‘ilün fi’l-arzı halîfeten” âyeti yazılmıştır.⁷⁰ Bu not, Hakim’in Osmanlı sultanlarından Yavuz Sultan Selim’i ilk halife olarak gördüğünün bir göstergesidir.

Hilafetin Kanuni Sultan Süleyman Tarafından Devr Alındığına Dair Yazılanlar

Bugüne kadar hilafetin devri meselesinde hep Yavuz Sultan Selim dönemi üzerinde durulmuş; bu tartışmada Kanuni Sultan Süleyman devrindeki gelişmeleri ve bu devirle ilgili kaynakların verdiği bilgiler dikkate alınmamıştır. Buna mukabil hilafeti Kanuni’nin devraldığına dair de önemli bilgiler mevcuttur. Bu konuda özellikle Evliya Çelebi’nin yazdıkları değerlidir. Nitekim Evliya-yı bî-riya, Kanuni’nin cülusu münasebetiyle şu bilgileri verir: “*Andan el-Mütevekkil Alallâh Abdülazîz bin Ya’kûb ibn al-Mütevekkil Alallâh 19 sene (da) halife olup sene 903’de el-Melik en-Nâsır Muhammed, Sultân Kayıtbay asrında Sitti Nefise cenbinde medfündür. Andan el-Mütevekkil Alallâh Muhammed ibn el-Müstemsik Billâh Ya’kûb fâtih-i Mısır Selîm Şâh’da kûşenişîn-i cinânda bulunup Selîm Hân ile İslâmbol’a gidüp haylı i‘zâz [u] ikrâm olunup zevk [u] safâda iken Selîm Hân vefât edüp Süleymân Hân dahi kendüye hadden efzûn in‘âm [u] ikrâm edüp Süleymân Hân’a ibtidâ hilâfet şemşîrin Ebâ Eyyûb-ı Ensârî’de bunlar kuşadup Süleymân Hân bunlardan bî‘at edüp cülûs etdiler. Zirâ hulefâ-yı kadîm âl-i Abbâsiyân’dır. Hikmet-i Hudâ bu el-Mütevekkil Alallâh’ın pederi el-Müstemsik Billâh Mısır’da merhûm olduğu haberi geldikde Süleymân Hân’ın izniyle mu‘azzez ü mükerrerem Mısır’a varup pederi yerine halife oldu. Müddet-i hilâfeti 23 sene. Ve sene 908 905’de 905’de Mısır vâlisi Dâvûd Paşa asrında bunlar dahi fevt olup Sitti Nefise cenbinde defn olundu ve Mısır içre halife olan âl-i Abbâsiyân’ın âhiri bu el-Mütevekkil Alallâh’da inkırâz buldu. Cümle on yedi neferdir. Müddet-i saltanatları kâmil 332 sene oldu. Ammâ Mısır’da*

⁷⁰ Vak‘a-nüvis Hâkim Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil), haz. Tahir Güngör, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 1014-1016.

bunların hilâfeti âl-i Abbâsiyân olduklarına binâ'en ta'zîm edüp şeyhü's-şü'yüh mertebesinde idiler. Zabt u rabt ve bast u akd [u] hâl tegallüben Çerâkese elinde idi. Ve almak-vermek ve yasmak-asmak cümle Çerâkese destinde idi. Bunlar hemân şahibi kelâm olup anlara bî'at verirdi, ve's-selâm. Bunlara halife-i Resûlullâh derler.”⁷¹

Evliyâ Çelebi'nin III. Mütevekkil'in Kanuni Sultan Süleyman'a Eyüp Sultan Camii'nde “hilafet şimşirini” kuşandırdığına dair verdiği bilgiler maalesef hilafet tartışmalarında ihmal edilmiştir. Kanuni devri kaynaklarında Seyyah-ı Âlem'in yazdıklarını destekleyici bilgiler bulunmaz. Buna mukabil bu bilgiler hilafetin devrine dair en açık ifadeleri taşıyan ve şimdide kadar tespit edilen en eski rivayet olması açısından önem arz eder.⁷²

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler hilafetin devri tartışmalarında Kanuni Sultan Süleyman'ın cülusu töreninden⁷³ itibaren meydana gelen gelişmelere dikkat edilmesi gerektiğini göstermektedir. Kaynaklara bu nazarla bakıldığında ilmiyenin önde gelenlerinden ve Abbasi halifeliğinin ne anlama geldiğini en iyi bilenlerden İbn Kemal'in şu cümlesinin önem arz ettiği görülür: “*Vâlid-i büzürkôârının ufûlüne bî-ihiyâr bir âh-ı cihân-sûz idüb, dendân-ı hasretle fırkat-benân ısrırdı. Deryâ-yı mihr u muhabbet-i hüsrevânîsi cûş u hûrûş idüb, mâtemiçün hulefâ-yı Abbâsiyye gibi sîm-pûş oldı. Hezâr fûrûğ-ı bî-şumârıyla çeşme-i cihân beynine âlem şeb-i deycûr gibi tenk u târ olub, bu ma'ânî dil-sûzı yâd ütdi.*”

⁷⁴ Yine cülus münasebetiyle “*Çün şehriyâr-ı kâm-kâr Hazret-i Hudâvendigâr, Süleymân-ı Âşaf-rây-ı zaman, fermân-fermâ-yı âfâk-ı cihan, kemâl ü liyâkat ü istihkakile yer yüzünde hilâfet hilatini ve saltanat libâsm giydi*”⁷⁵; “Çün nevbet-i hilâfet ve serîr-i saltanat Hazret-i şahib-kırân kahramân-ı kurûm-ı Rûm u İran Sultân Süleyman'a irdi” yazar.⁷⁶

İbn Kemal'in babasının ölüm haberini alan Kanuni'nin Abbasi halifeleri gibi siyah giyindiğine dair verdiği bilgiler dönemin diğer kaynakları ve

⁷¹ *Evliyâ Çelebi Seyathatnâmesi X. Kitap*, s. 27.

⁷² Kanuni'nin cülusuna şahitlik eden Keşfi de sultanın “hil'at-i hilâfeti” giydiğini yazar (*Selîmnâme*, s. 151).

⁷³ Kanuni Sultan Süleyman'ın cülus töreni hakkında bk. Zeynep Tarım Ertuğ, *Osmanlı Devleti'nde Cülûs ve Cenaze Törenleri*, Ankara 1999, s. 47-56.

⁷⁴ *Selîmnâme*, s. 216.

⁷⁵ *Tevârih-i Âl-i Osman*, X, 36-37.

⁷⁶ *Tevârih-i Âl-i Osman*, X, 44.

Venedik balyosu tarafından da desteklenmektedir.⁷⁷ Her ne kadar bu kaynaklarda Abbasi halifeleri benzetmesine yer verilmese de Kanuni'nin hem cenazede hem de cülus töreninde matem elbisesi giydiği kaydedilir. Ayrıca Seyyid Lokman'ın *Hünernâme* adlı eserinde de Kanuni'nin sarığında siyah bir sorguç ile resmedilmesi bu mateme işaret olmalıdır.⁷⁸

Kanuni Sultan Süleyman'ın cülusunun hilafet meselesinde dönüm noktalarından biri olduğunun bir diğer belgesi de bu münasebetle Mısır Valisi Hayr Bey'e gönderilen fermândır. Fermânda Yavuz Sultan Selim'in "8 Şevval 926 Cuma günü akşam namazını müteakiben vefat ettiği ve yerine de Kanuni'nin cülus ettiği haber verilmekte; bu vesileyle Kanuni Sultan Süleyman için "umum âlemü's-sultân zıllullahı fı'l-arz" elkabı kullanılmakta, "İnnehu min Süleymane ve innehu Bismillahirrahmanirrahim" (Neml sureyi, 30. âyet) âyetinden sonra Hayr Bey'den "semere-i şecere-i risâlet ve der-i deryâyı nübüvvet" olan "nefsi Mısır'daki sâdâtın" hayır dualarının alınması için gayret edilmesi emredilmektedir.⁷⁹ Bu fermân, Kanuni'nin daha tahta geçtiği günden itibaren Kahire'de âl-i Abbas'ın en yaşlı mümessili olan ve 1497-1508 yılları arasında hilafet makamında bulunan El-Müstemsik-billâh Yakub'u artık hilafet makamı olarak görmediğinin, bunun yerine Osmanlı geleneginde uzun süredir yerleşmiş olan seyyid ve şeriflere yani sadâta hürmetin ön planı çıkarıldığının ve sadâtın dualarının alınmasının esas olduğu anlayışının yerleşmeye başladığını gösterir. Bu anlayışın daha Yavuz Sultan Selim devrinden itibaren inşa edildiği görülmektedir. Nitekim Hayr Bey'in Mısır valisi tayin edilmesi vesilesiyle verilen beratta da hutbenin ve sikkenin I. Selim adına olması belirtildikten sonra Mısır'da olan "ümerâ ve küberâ ve ulemâ ve fudalâ ve kuzzât ve sâdât ve şeyhler ve kethüdaların" duasının alınmasına özen gösterilmesi, onların da Hayr Bey'in valiliğini tanımları bildirilmiştir.⁸⁰

⁷⁷ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 4.

⁷⁸ Kanuni'nin cülus töreni ve bu münasebetle giyilen "matem elbisesi" hakkında bk. Zeynep Tarım Ertuğ, *Cülûs ve Cenaze Törenleri*, s. 47-56.

⁷⁹ Hayr Bey'e gönderilen bu ferman Feridun Bey Münşeati'nde yer alır (Süleymani Kütüphanesi, Fatih, nr. 4070, vr. 214a-216b) fakat bu mektup matbu neşirlere alınmamıştır.

⁸⁰ Hayr Bey'e gönderilen bu berat Feridun Bey Münşeati'nde yer alır (Süleymani Kütüphanesi, Fatih, nr. 4070, vr. 212b-214a) fakat bu mektup matbu neşirlere alınmamıştır.

Kanuni Sultan Süleyman devri müelliflerinden Tabib Ramazan da Arapça olarak kaleme aldığı Belgrad seferi tarihinin başlarında Yavuz Sultan Selim'in vefatıyla ilgili bilgi verirken şunları kaydeder: “*Engin semalarda, yüce arşta ve yer altında bulunan bütün varlıklar onun ölümüne ağladılar. Zira o sıralarda dünya fitne, zulüm ve fesatla dolmuştu. O ise bir halife olarak, dünyanın düzeni ve hayatını sağlamaktaydı. Halifenin ölümü yüzünden zulüm ve fesadın artmasıyla, dünyanın düzeni ve idaresi bozulur. Bu ağlama, haksızlık, fitne ve dengesizlikler; başka bir halifenin, hilafet tahtına oturmasına kadar sürer. Başka bir halife tahtına oturunca da dünya; adaletin sağlanması ve haksızlıkların giderilmesi ile canlanır, halk ve devlet erkânı mutlu olur, durumlarından da memnun kalırlar ve bunların malları, evlatları/zevceleri ve canları, hayatın başından sonuna kadar olan adet üzere, zalimlerin ellerinden kurtulmuş olur. Durum az önce arz ettiğimiz gibi olunca, Rahman'ın rahmetine kavuşan Sultan Selim Han'ın ölümünden sonra, bağışlayıcı Yüce Allah'ın emriyle ve ölümü zalim ve zorbalardan duyulmadan önce, Osmanlı neslinden miras kalan hilafet tahtına Sultan Süleyman Han oturdu.*”⁸¹

Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Başlayan Osmanlı Hilafeti Tartışmaları ve Bunun Sonraki Dönemlere Etkileri

Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanat yılları Osmanlı hilafeti tartışmalarında önemli bir dönüm noktasıdır.⁸² Bu dönemde son Abbasi halifesi III. Mütevekkil, Kahire'ye geri gönderildi ve burada 1543 yılında vefat etti. III.

⁸¹ Tabib Ramazan'ın “*er-Risâle el-Fethiyye es-Süleymaniye*”si, haz. Necati Avcı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1989, s. 29-30.

⁸² Bu konuda birkaç makale kaleme alan Colin İmber'e göre Osmanlı sultanları için ilk defa 1421'de kullanılan halife unvanına ilk defa Ebussuud, Maverdi'nin yazdıklarına istinaden hukuksal bir anlam vererek kullanmıştır. Buna mukabil Ebussuud'un çabaları kalıcı olmamış ve 1574'te Ebussuud'un vefatıyla beraber “Osmanlı hilafet teorisi de onunla birlikte ölmüştür.” (“Erken Osmanlı Tarihinde İdealler ve Meşruiyet”, *Yeniçağda Osmanlı Dünyası, Kanun ve Çağı*, ed. Metin Kunt-Christine Woodhead, çev. Sermet Yalçın, İstanbul 2015, s. 193-195. İmber'in hilafet ile ilgili diğer çalışmaları için bk. “Süleyman as Caliph of the Muslims: Ebû's-Su'ûd's Formulation of Ottoman Dynastic Ideology”, *Soliman le Magnifique et son Temps*, ed. Gilles Veinstein, Paris 1992,). Colin İmber'in Osmanlı hilafetinin başlangıç tarihi, bunun ilk defa Ebussuud tarafından hukuksal anlamında kullanılması ve özellikle de Ebussuud'un vefatıyla “öldüğü” görüşlerine katılmak kesinlikle mümkün değildir.

Mütevekkil'in vefatından sonra da Abbasi soyundan birine halife olarak biat edilmedi ve böylece Kureyş soyundan gelen halifeler devri kapandı. Bu yüzden İslâm dünyasında hilafet konusunda tartışmalar başladı.

Bu dönemde hilafetin tartışma konusu olmasında Memlük bakiyesindeki hakimiyetin tesis edilmesi adına verilen mücadelenin de büyük etkisi olmalıdır. Nitekim daha Yavuz Sultan Selim'in son dönemlerinde muhtemel bir karışıklığın çıkmasını bekleyen Şam ve Haleb'in hakimi Canberdi Gazali'nin sultanın ölümünden hemen sonra isyan etmesi bu minvalde ilk hadisedir. Canberdi, Osmanlı kaynaklarının ifadesine göre "külâh-ı devlet ve tac-ı hilafet" sevdasına düştü, kendi adına para bastırdı ve hutbe okuttu. Böylece sultanlığını ilan etti.⁸³ Sultanlığını ilan etmekle kalmadı, Osmanlı sultanlarının hilafetinin en önemli meşruiyet kaynağı olan haccın da suhuletle yapılmasına mani oldu.⁸⁴

Hayr Bey'in valiliğinden sonra yerine atanan İkinci Vezir Mustafa Paşa'nın valiliğinde Mısır'da büyük bir isyan patlak verdi ve hilafet hususu tekrar tartışılır oldu. Hayr Bey'in emir-ahur-ı kebirî Kansu saltanat davasıyla isyan etti ama önceden alınan istihbarat sayesinde isyan büyümeden bastırıldı.⁸⁵ Buna mukabil Çerkez asıllı olmayan ilk Osmanlı valisinin idareyi kolay kolay elinde toplayamayacağını ilk işaretiydi bu isyan.⁸⁶ Mustafa Paşa'dan sonra Mısır valisi tayin edilen Ahmed Paşa'nın isyan ederek saltanatını ilan etmesi ve bunun için de Kahire'deki Abbasi halifesi soyundan birinden destek alması artık hilafet meselesinin acilen gündeme alınmasını kaçınılmaz kıldı. Ahmed Paşa'nın isyanı 1524 Şubat'ında bastırıldı ama hilafet tartışması sonraki aylarda da devam etti. Bu tartışmaların bir sonucu olsa gerek, Veziriazam İbrahim Paşa'nın Kanuni Sultan Süleyman'ın kızkardeşiyle evlenmeleri münasebetiyle 22 Mayıs 1524'te sultanın huzurunda yapılan ilmi müzakerede "Yâ Dâvûdu innâ cealnâke halîfeten fil ardı fahkum

⁸³ Celalzâde, *Tabakat*, s. 49-50.

⁸⁴ Celalzâde, *Tabakat*, s. 50. Celalzâde, Memlük bakiyesi olan bölgelerde Osmanlı hakimiyetine karşı Çerkes asıllı olanların nasıl bir direniş gösterdiklerini veciz bir şekilde şöyle tarif eder: "*Kanda bir Çerkes görürsen ac u müflis, rû-siyâh/ Vâris-i mülk ü diyâr, tâlib-i taht u külâh*" / *Kalması âlemde Çerkes iki kalsa ki hakîr/ Birisi sultân olur biri devîdâr-ı kebîr*" (*Tabakat*, s. 141).

⁸⁵ Celalzâde, *Tabakat*, s. 142.

⁸⁶ Mustafa Paşa'nın valilik devrinde Mısır'da çıkan isyanlar için bk. Celalzâde, *Tabakat*, s. 142-146.

beynen nâsi bil hakkı ve lâ tettebiil hevâ fe yudilleke an sebîlillâhi, innellezîne yadûllûne an sebîlillâhi lehum azâbun şedîdun bi mâ nesû yevmel hisâb (hisâbi)⁸⁷ âyeti ele alındı.⁸⁸

Düğünde Hz. Davud (a.s) ile ilgili âyetin gündeme getirilmesi sıradan bir tercih olmasa gerektir. Nitekim burada saltanat ile hilafetin tek kişide cem olması tartışmasının önemli bir mesnedi aranmış olmalıdır. Kanuni'nin huzurunda yapılan ilmi müzakerenin mahiyetini bilmesek de bu âyet üzerinde Osmanlı sultanlarının hilafetinin meşru olduğu sonraki dönemlerde savunulan bir tez olmuştur. Mesela 18. yüzyılda İsmail Hakkı Bursevî, geleceği devam ettirerek şunları kaydedecektir: “*Gerek zâhirde tecerrüd ihtiyâr etsin ve gerek etmesin. Zîrâ maksûd bizzât bâtını ıslâh etmektir. Onunçün sultan-ı a'zam tezkiye-i nefis etse halîfe olur ve terk-i saltanata hâcet kalmaz. İbrahim Edhem'in terk-i saltanat etdiği mürşid-i kâmilî tefîş için idi ve illâ rehnemâ bulunacak saltanat-ı sülûka mâni' olmaz. Nitekim Hazret-i Yusuf, Dâvud ve Süleyman aleyhimü's-selâm nübüvvet ve hilâfet ile saltanatı cem' ettiler.*”⁸⁹

Hz. Davud ile ilgili âyet III. Mustafa devrinde de gündeme geldi. Sultanın huzurunda mezkur âyetin ulema tarafından tartışılmasının ayrıntılarını dönemin resmi tarihçisi Mehmed Hakim anlatır. Mehmed Hakim, bu vesileyle Hz. Davud (a.s) ile ilgili âyetin nasıl anlaşılması ve Âl-i Osman'ın Abbasi hilafetinin devam ettiricisi olduğunu şöyle izah eder: “*Bu makâmda müverrihîn-i mu'teberenin tahrîrleri üzere Dâvûd 'aleyhi'sselâm hazretleri İbrâhîm Halîlullâh 'aleyhi's-selâmın cânib-i İshâk'dan on üçüncü oğulları olur. 'Ömr-i şerîflerinde bil-ittifâk mirkât-i seb'ine müntehî olmuşlardır. 'Ömri şerîflerinden otuz sekiz sene mürûrunda mülk ü hilâfet i'tâ buyurulup, cemî'-i esbât, taht-ı itâ'at ve zîr-i hükûmetlerine dâhil oldu ve Kudüs'e nakl buyurdular. Ve 'ömürleri elli sekiz seneye bâliğ oldukda, Üriyâ ve zevcesi kıssası vukû' buldu. Temâm-ı mülk ü hilâfetleri kırk seneye resûde oldukda bu ta'bîr ile zikr eylemişlerdir. Ve halîfe lafzının medlûl-i mutâbıkı ve 'örfisinden dahi makâma münâsib nikât ve mezâyâ zikr olundu. Hâtır-ı Hakîr'e sünûh eder ki, rütbe-i erba'în nev'-i insânîde mertebe-i kemâl-i sinn-*

⁸⁷: “Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet. Hevâ ve hevese uyma, sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır” (Sâd 38/26).

⁸⁸ Kanuni Sultan Süleyman'ın huzurunda mezkûr âyetin müzakeresi hakkında bk. Celalzâde, *Tabakat*, s. 158-159.

⁸⁹ *Tuhfe-i Hasekiyye*, s. 92.

i tabî'î olmağla, bu dereceye resân oldukda, hilâfet ile teclîl olunmaları evka'-i mülâhaza olunur. Ve halîfe ihbâr-i Kur'âniyye ile ibtidâ Âdem 'aleyhi's-selâmdir ki: "Ve iz-kâle rabbüke lil-melâ'iketi innî câ'ilün fi'l-arzı halîfeten" ile tansîs buyuruldu. Ve sâniyen Dâvûd 'aleyhi's-selâmdir ki: "Yâ Dâvûdu innâ ce'alnâke halîfeten fi'l-arz" nass-ı şerîfi ile zikri henüz mürûr eyledi. Ve cenâb-ı 'Abbâs radiyallâhu 'anh ki: "Ente ebu'l-hulefâ" haber-i şerîfi ile mükerrem kılındı. Anların zürriyyetleri 'Abbâsiyyîn ki ma'lûm-ı cümle-i enâm olup, bu 'Abbâsiyyîn inkırazından sonra yine hilâfet-i 'âmme-i "İnnî câ'ilün fi'l-arzı halîfeten" meclâsından tecellî ve Sultân-ı bilâd-ı Şark ve Mâhân olan Süleymân Şâh ki cedd-i selâtîn-i 'izâm-ı 'Osmânî'dir. Fetret-i Cengîz'den sonra elli bin hâne ile bilâd-ı Mâhân'dan iklim-i Rûm'a nakl eylemişler idi. Yâfes bin Nûh 'aleyhi's-selâm silsilesinden olup, Kutb-i Mekkî tahrîri üzere hattâ Yâfes bin Nûh, Sultân Selîm hazretlerine kırkıncı cedd olur. Merhûm Süleymân Şâh Nehr-i Fırat'dan 'ubûrlarında sîrâb-ı deryây-ı rahmet olup, çâr 'aded evlâdlarından Ertuğrul ve Gündoğdu Rum'a müteveccih oldular. 'Osmân Hân Gâzî, Ertuğrul'dan 'alem-efrâz-i sâha-i vücûd oldu; 'aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvâ. el-Hâsıl bu hilâfet-i hâssa-i 'Abbâsiyye silsilesi müntehtî oldukdan sonra hilâfet-i mansûse-i 'âmme ile mülûk-i Âl-i 'Osmânî hazerâtı mü'eyyedün min-'indillâh olmuşlardır."⁹⁰

Hakim Târîhi'ndeki bilgiler Hz. Davud (a.s) ile ilgili âyetin Osmanlı uleması tarafından hilafet ile saltanatın bir kişide cem olabileceğine bir delil olarak telakki edildiği ve Osmanlı hilafetinin de bu şekilde meşrulaştırılmaya çalışıldığını gösterir. Ayrıca bu bilgiler sayesinde ulemanın, Osmanlı hilafetini Abbasi hilafetinin bir devamı olarak gördüğü de anlaşılmaktadır. Bu devamlılığın da Hz. İbrahim'e kadar uzanan bir soy bağı kurmaya çalışıldığı görülmektedir. Buna mukabil Kanuni devrindeki müzakerenin ayrıntılarına vâkıf olmadığımızdan ulemanın mezkur âyeti nasıl tefsir ettiği ve bundan ne gibi sonuçlar çıkarıldığını söylemek şimdilik mümkün değildir. Fakat hilafet ile saltanatın tek elde toplandığını iddia etmeye başlayan Osmanlı hilafetinin meşrulaştırılmasına mesnet olacak görüşlerin dile getirilmesi kuvvetle muhtemeldir.⁹¹

⁹⁰ *Vak'a-nüvis Hâkim Efendi Tarihi*, s. 896-897.

⁹¹ Kanuni Sultan Süleyman'ın şahsında hilafet ile saltanatın cem olduğuna dair dönemin müelliflerinden Celalzâde de şunları yazar: "*Hazret-i pâdisâh-ı Cem-câh u celâlet-sipâh, cenâb-ı şehriyâr-ı âlem-penâh u sa'âdetdest-gâhın seyyeda'llâhu erkâne sa'âdetihî rûz-be-rûz esia-i âftâb-ı cihân-tâb-ı devletleriyle sahîfe-i cihân münevver, revâiyih-i misk-âsâ-yı ikbâl ü*

Kanuni devrinde hilafet meselesinin gündeme gelmesinin ikinci sebebi de son Abbasi halifesi III. Mütevekkil'in 1524'teki düğünden kısa bir süre sonra Kahire'ye geri gönderilmesidir. III. Mütevekkil'in neden geri gönderildiği hâlâ tam olarak aydınlatılmış değildir. Ancak bunun önemli anlamlar taşıdığı ve Osmanlı'da olduğu kadar İslâm dünyasının diğer bölgelerinde de ciddi bir kırılma noktası olduğu kesindir. Diyarbekri'nin ifadesiyle halifenin geri gönderilmesi Kanuni'nin kuvvet ve kudretinin bir göstergesiydi. Hain Ahmed Paşa isyanının bastırılmasının hemen akabinde böyle bir hamle yapılması Diyarbekri'nin neden böyle yazdığını daha anlaşılır kılar. 1517 yılında III. Mütevekkil'in İstanbul'a gönderildiğinde "hilafetin Mısır'dan İstanbul'a geçtiğine" inananlar, hem halifenin hiçbir unvanı olmadan geri gönderilmesinden, hem de Kanuni'nin kendisini hem halife hem de sultan ilan etmesinden şaşkına dönmüş olmalıdır. Abbasi hilafeti fiilen sona erdirilen bu durum III. Mütevekkil'in 1543'te ölüp yerine de Abbasi ailesinden hiç kimsenin halife tayin edilmemesiyle tamamlanmış oldu. Artık asırlardır tesis edilen Kureyş soyundan birinin halife olması geleneği ortadan kalkmıştı. Kureyş'ten olmayan Âl-i Osman'ın mümessili Kanuni'nin hilafet ve saltanatı fiilen şahsında cem etmesi ve Âl-i Abbas'ın halifelığının hem fiilen hem de hukuken sonunu getirmesi hilafet meselesini İslâm dünyasında yeniden ve klasik anlamından oldukça uzak bir zeminde tekrar tartışılır hâle getirdi. Âl-i Osman'ın hilafetine itirazlar sonraki dönemlerde de siyasi şartların değişmesiyle birlikte zaman zaman şiddetini artırarak devam etti. Bunun Kanuni devrindeki en önemli göstergelerinden biri Lütü Paşa'nın H. 961/M. 1554'te *Halâsü'l-Ümme Fî Ma'rifeti'l-Eimme* adlı bir risalesidir.⁹² Lütü Paşa, risaleyi neden kaleme aldığını şöyle izah eder: "*Bu risâle, Abbâsî halîfelerinden*

rifatleriyle mesâm-ı âlem ü âlemiyân mu'attar oldu. Hakk sübhânehû ve te'âlâ hazretleri celle-zikruhû meyâmin-i isfâk-ı alıyyeleri berekâtü ile zât-ı güzînlerini mazhar-ı kelâm-ı sa'âdet-intibâh es-sultânü zillü'llâhi fi'l-arz idüüb, basû-i zemînde sâye-i sa'âdetmâye-i hilâfeti lâynk u erzânî gördü. Hakîkaten zübde-i rub'-ı meskûn olan memâlikîñ hilâfetini, ekâlîm-i azîme ve bilâd-ı kerîmenîñ saltanatını cenâb-ı serîflerine tefvîz ü taklîd eyledi. Selâtîn-i cihân-teshîr-i evvelîn, havâkîn-i âlem-gîr-i sâbıkînden kimesneye mukadder olmayan fütühât-ı garîbe-i nâdire ve te'yîdât-ı acîbe-i fâhîreyi cenâb-ı saltanat-me'âblarına nasîb etdi" (Celalzâde, *Tabakat*, s. 266). Celalzâde'nin Kanuni'nin şahsında hilafet ile saltanatın cem olmasını bir devir teslim kurgusu içinde nakletmediği açıktır. Bunun yerine "istihkak" esas alınmıştır.

⁹² Risale ile ilgili yayınlar hakkında bk. Muharem Jahja, *Lutfi Paşa'nın (883/1488-970/1562) Halâsü'l-Ümme Fî Ma'rifeti'l-E'imme Risâlesinin Tahkik, Tahlil ve Tercümesi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s. 10-12.

sonra günümüze kadar ve bundan sonraki dönemde ümmetin durumunun ne olduğu ve Kureyş [nesebinden] olmayan bir sultâna imâm veya halîfe demenin câiz olup olmadığı hususunu beyân etmek üzere tertip edilmiştir. Bilinmesi lâzım olan bu dînî konuları biraraya getirmemin sebebi ise, günlerden birgün eşrâfın en şereflilerinden bazı zâtlar; [hilâfet ve imâmet konusunda] şüpheyi kaldırmak, tereddüdü gidermek ve kesin bilgiyi ortaya koymak için böyle bir çalışma yapmamı istediler. Onlardan bazı faziletli kimseler, beni ilzâm etmek için, Ömer en-Neseî ile Sadeddîn et-Teftâzânî'nin sözlerini delil olarak gösterip dediler ki: "Abbâsî halifelerinden sonra ümmetin hali ne olacak? Kureyş [nesebinden] olmayan bir kimse, söz birliği ve galebe ile sultan olduğu zaman, ihtilâfsız olarak sultân kabul edilir. Ancak böyle bir kimseye imâm ve halîfe demek câiz midir değil midir? Çünkü Ömer en-Neseî Akîde'sinde şöyle diyor: "İmâm Kureyş [nesebinden] olur, [Kureyş'ten] olmayan kimsenin imâm olması câiz değildir."⁹³

Lütfi Paşa'ya göre, sultan/halife/imam olmanın temel iki şartı, biat ve hükmünü infaz edebilecek iktidarda olunmasıdır.⁹⁴ Paşa, Osmanlı hilafetini geleneğin bir devamı olarak istihkak kavramı minvaline meşrulaştırmaya çalışmış ve şunları yazmıştır: "En büyük imâm (el-imâmu'l-ea'zam) ise, yüce sultândır ki, Rûm memleketi, Arab memleketi, Hicâz memleketi, Ummân'ın sonuna kadar Yemen memleketi, Arab Irâkı, Bağdât, Diyârbekir, Mağrip, Âlâmân'ın en uç noktasına kadar Engürüs gibi İslâm devletinin önemli bölümünü hâkimiyeti altında bulunduran kimsedir. Yine o, meydana gelen ihtilâflar dönemlerinde zamanın sorunları gölgesine getirildiği kimsedir. Sultân Süleymân Hân bin Selîm Hân bin Bâyezîd Hân gibi. O, dîni yaşatmak ve İslâm memleketlerini korumak gibi muteber şartları hâiz bir halîfedir. Eğer, Sultân Süleymân Hân'ın durumu nedir? O, zamanın imâmı mıdır değil midir diye sorulursa, o hiç şüphe yok ki, zamanın imâmıdır şeklinde cevap veririm. Cevabım da [Efendimiz] aleyhisselâmın şu hadîs-i şerîfine dayanır: 'Sultânın imâmetini inkâr eden kimse zındıktır.'"

Osmanlı geleneğinin içinde kalarak Kanuni Sultan Süleyman'ın imam/halife unvanlarını kullanmasını meşru göstermeye çalışan Lütfi

⁹³ Lutfi Paşa'nın (883/1488-970/1562) *Halâsü'l-Ümme Fî Ma'rifeti'l-E'imme Risâlesinin Tahkik, Tahlil ve Tercümesi*, s. 52-53.

⁹⁴ Lutfi Paşa'nın (883/1488-970/1562) *Halâsü'l-Ümme Fî Ma'rifeti'l-E'imme Risâlesinin Tahkik, Tahlil ve Tercümesi*, s. 56.

Paşa'nın gayretlerine rağmen bu konudaki itirazlar ve tartışmalar imparatorluğun sonuna kadar devam etmiştir.⁹⁵ Buna mukabil Arap coğrafyasında da bazı itirazlara rağmen Kanuni'nin hilafetinin meşru görülmeye başlandığının bazı misalleri mevcuttur. Mesela bunlardan Mısırlı âlim Abdurrahim el-Abbâsî önemlidir. Nitekim Abbâsî, Rodos seferine dair 1523 yılında kaleme aldığı müstakil tarihinde Kanuni'yi "Allah'ın yeryüzündeki halifesi" olarak tarif etmektedir.⁹⁶

Lütfi Paşa'nın hilafet tartışmalarına hacda iken katıldığı görülmektedir. Tartışmanın ortaya çıkmasının sebebi ise Abbasi halifeleri ortadan kalktığına göre bundan sonra hilafetin ne olacağı sualıdır. Böyle bir sualin tartışılmaya açılmasında 1534'te Bağdat'ın fethi ve III. Mütevekkil'in 1543'te vefat etmesi önemli amillerdir. Kanuni devrinde Osmanlı sultanının hilafetinin meşrulaştırılmasında 1534'te Bağdat'ın fethinin de önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bağdat'ın fethi münasebetiyle Osmanlı kaynaklarında Abbasi hilafeti ile Osmanlı hilafeti arasında bir bağlantı kurmaya çalışıldığı görülür. Mesela Peçuyly, bu sefer münasebetiyle "*Bağdād-ı behist- ābād ki İrem-i Zatu'l i'mad unvanıyla mezkûr olsa istib'ād olunmaz. Hulefā-yı 'Abbasiyye'den sonra nice*

⁹⁵ Osmanlı hilafet tartışmalarında ihmal edilmekle birlikte başka eserlerde de benzeri görüşler dile getirilmiştir. Mesela Lütfi Paşa'dan kısa bir süre sonra İbn Teymiyye'nin *es-Siyasetü'ş-Şer'iyye* adlı Arapça eserini ilaveler yaparak Türkçe'ye tercüme eden Âşık Çelebi'nin siyasetnamesi önemlidir (*Mi'râcü'l-Eyâle. Âşık Çelebi'nin Siyasetnâmesi*, haz. Muhammed Usame Onuş-Abdurrahman Bulut-Ahmet Çelik, İstanbul 2018). Yine bu minvalde III. Murad devrinde kaleme alınan ve dönemin Mısır Valisi Hasan Paşa'ya sunulan Umûr'ül-Ümerâ adlı siyasetnâme de önemlidir (*Umûr'ül-Ümerâ (Metin-Dil Özellikleri) ve İktidar Felsefesi Bağlamında Söylem Çözümlemesi*, haz. İnan Gümüş, Doktoraz Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2018). İkinci eserde, halife şu şekilde tarif edilir: "katı ulu pâdişâha halfe dirler nitekim erbâb-ı luğatü'l-hilafetü's-sultânü'l-a'zam diyü yazılır.İbâretü'l-kelâm bunda ibârât çokdur" (s. 239-240). Müellif ardından "halife ol sultândur ki zâlim olmaya olana melik dirler" der kendisine ait şu mısrayı yazar: "Olmaz halife zâlim zâlim halife olmaz" (s. 241-242). Müellif, daha sonra Osmanlı sultanlarının neden "sultan-ı a'zam" olduklarını misalleriyle izah eder (s. 242-243).

⁹⁶ Mustafa Öksüz, "Rodos Seferi'ne Dair Arapça Bir Kaynak: Abdurrahim el-Abbâsî, Minehu Rabbi'l-Beriyye Fi Feth-i Rodos'l-Ebiyye (Gururlu Rodos'un Fethinde Mahlûkatın Rabbi'nin İhsanları)", *Tarihin Peşinde Bir Ömür: Abdülkadir Özcan'a Armağan*, haz. Hayrunnisa alan-Ömer İşbilir-Zeynep Aycibin-Muhammet Ali Kılıç, İstanbul 2018, s. 168.

pâdişâhlar anun sevâsında bî-ser u niceler vâsıl olmağla sâhib-i tâc u efsar olmuştur."⁹⁷ şeklinde yazar. Yine Peçuylu, Bağdat fethedildiğinde Sultan Süleyman'ın buradaki Abbasi halifelerinin kullandığı saraya yerleştiği bilgisini verir⁹⁸. Celalzâde ise bu fetih münasebetiyle şöyle bir tarih düşürüldüğünü kaydeder: "*Kaçan kim Basra u Bagdâd alındı/Tokındı Portuğal'ın başına mîh/İsidüb pâdisâhın bu fütûhın/ ??? afâ kesb etdi Kandî-i müverrih/Beşâretle didi halkı cihana/Selâtine halîfe oldu târîh*"⁹⁹. 18. yüzyıl müelliflerinden Şemdanizâde ise Bağdat'ın fethi münasebetiyle şöyle yazar: "Gelüp Bağdad kurbunda İmâmı A'zam Mezârı'na nüzûl itdikde, gerçi hulefâ-yı Bağdad vakitler ser-i mezheb hazretlerine türbe binâ olunmuş idi. Sonra Kızılbâş yedine girdikde eser-i binâyı mahv ve kabr-i İmâmı nâ-ma'lûm itmîşler idi. Lâkin Sultân Süleyman gereği gibi tecessüs ve kazdırup binânın temelini ve eserini bulup mu'allâ kubbeler ile türbe ve kal'a ve câmi' binâ itmekle Kızılbâş mezbelesinden tathîr olundu. Ve civârında Hazreti İsa'nın mezârı dahi ta'mîr olunur iken şâh tarafından Bağdad hâkimi olan Tekeli Mehmed Han kudüm-i pâdişâhîden mehâfetle Bağdad'ı bıragup firâr itdikde Bağdad gibi bir hısn-ı hasîn bilâ-ceng ü cedel dest-i Süleyman Han'a vâsıl oldu. **Babası Selim Han Mısır saltanatına mâlik olur ise, oğlu Süleyman Han Bağdad hilâfetine mâlik oldu.**"¹⁰⁰

Bağdat'ın fethi münasebetiyle Kanuni'nin kendisini halife ilan etmek istediği Batılı kaynaklarda da 16. yüzyıldan itibaren yazılmaya başlanmıştır. Bunların tespit edebildiğimiz kadarıyla ilki ve en önemlisi, aşağıda ayrıntılı olarak ele aldığımız Ioann Leunclavius'un eseridir.

⁹⁷ *Peçevî Tarihi (46b-80a Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü)*, haz. Bihter Gürışık, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2005, s. 89-90, 133-134.

⁹⁸ "dâhil-i sūr-ı Bağdad olup hulefâ-yı sâbıkâna menâzil ve mevâ olan sarây-ı behîşt fezâyâ dâhil olup qarâr eylediler" (*Peçevî Tarihi (46b-80a Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü)*, s. 137-138).

⁹⁹ *Tabakat*, s. 362.

¹⁰⁰ *Şem'dânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin Mür'î't-Tevârih Adlı Eserinin (180b-345a) Tahlîl ve Tenkidi Metni*, haz. Mustafa Öksüz, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 10.

Hilafetin Osmanlı Sultanı Tarafından Devr Alındığını Yazan Batı Dilindeki İlk Kaynak d'Ohsson Mudur?

Yavuz Sultan Selim'in Abbasi halifesinden hilafeti devraldığı bilgisinin ilk defa Mouredge d'Ohsson tarafından yazıldığı yakın zamana kadar genel kabul gören bir bilgiydi. Yukarıda da temas ettiğimiz üzere bu bilgi Türkçe literatürde çok daha önceki dönemlerden itibaren yazıla gelmiştir. Buna mukabil bu bilginin Avrupa dillerinden birinde kaleme alınan bir eserde ilk defa d'Ohsson tarafından ileri sürüldüğü hâlâ yazılagelmektedir. Ancak bu bilginin de değiştirilmesi gerektiği açıktır. Çünkü Avrupa kaynaklarında Yavuz'un hilafeti devraldığı daha 16. yüzyıldan itibaren yazılan bir bilgidir.

Yavuz Sultan Selim'in III. Mütevekkil ile olan münasebetine dair şimdilik tespit edebildiğimiz ilk bilgiler 1519 yılına kadar eskiye uzanır. Bu hususta Georgius Fabricius ve Joannes Rosinus, 1519 yılında yayınladıkları *Chronicon Saracenicum et Turcicum* adlı eserde Yavuz'un III. Mütevekkil'i hilafeti bırakmaya zorladığını ve halifenin de bunu yaptığı yazar; fakat bu eserde Yavuz'un hilafeti devraldığı bilgisi yer almaz.¹⁰¹

Yavuz Sultan Selim'in hilafeti devraldığına dair imaların bulunduğu, daha da önemlisi bu teşebbüsün Kanuni Sultan Süleyman zamanında hayata geçirilmeye çalışıldığına dair ilk bilgileri Ioann Leunclavius verir. Aslında Barthold, halifelige dair kaleme aldığı eserinde Osmanlı sultanının hilafeti devraldığına dair ilk bilgiyi d'Ohsson'un değil de *Annales Sultanorum Othmanidarum* adıyla 1588'de yayınladığı eserinde Ioann Leunclavius'un verdiğini kaydeder: “Osmanlı sultanlarının ‘halifelikleri’ ile ilgili haberler Batı Avrupa’ya kadar ulaşmıştır. Ancak o tarihlerde Avrupa bu faktörü doğru anlayacak durumda değildi. XVIII. yüzyılda uydurulan ve aşağıda bahsedilen bir hikâyenin izahı da yapılamamıştır. Türkiye üzerine çalışan en ünlü araştırmacılardan Ioann Leunclavius eserinde, P. Jovio’ya dayanarak Bağdad’da o tarihlerde halife ünvanına sahip birilerinin olduğunu ve sanki Süleyman’a Bağdad’ın fethinden sonra bu halifelerden birinin hâkimiyet sembollerini takdim ettiğine dair bir hikâyeye yer vermektedir.”¹⁰²

¹⁰¹ George William Frederick Stripling, *The Ottoman Turks And Teh Arabs 1511-1574*, Philadelphia 1977, s. 56.

¹⁰² *Halife ve Sultan*, s. 114.

Barthold'un hilafetin devrine dair yukarıda naklettiğimiz kısım Türkiye'de maalesef hiç dikkate alınmamış ve mezkur kaynakta neler yazdığı araştırılmamıştır. Bu yüzden Batı dillerinden birinde Osmanlı sultanının hilafeti devraldığına dair bilginin ilk defa d'Ohsson tarafından dile getirildiği yazılmaktadır.

Ioann Leunclavius, Bağdat'ın fethine dair bilgi verirken hilafetin devrini izah eder ve şunları yazar: “[s. 406] **“Bağdad” ve Çevresinin Beylerbeylik Olması. Bağdad Halifesi. Sultan Süleyman'ın Halife Olmak İstemesi. Kahire Halifesi. Halife Unvanının Verilmesi Sebebiyle Yapılan Geleneksel Tören.**

*Bu derleme kitabın başında, Bölüm 4'de Bağdad veya Bagdet [Bağdad] adıyla bilinen şehir hakkında bilgi verilmişti. Şunu da belirtiyim ki, şehir ve çevresi aynı adı taşımaktadır. Nitekim Bölüm 232'den anlaşıldığı üzere, eskiden de sadece o şehre değil, yörenin tamamına “Babylonia” denirdi. Şunu da belirtiyim ki, günümüzde de hâlâ Bağdad'da bir “halife (Caliphe/Calipha)” bulunmaktadır, fakat o sadece bu eski unvanı bir ad olarak taşımaktadır. Pek de eski olmayan Praetor Graeciae'nin tarih kitabında yazılı olduğuna göre, eskiden burada büyük ve güçlü bir hükümdar yaşamaktaydı. Onun zamanında, “Tanchari” adıyla bilinen, cesur ve savaşçı bir Tatar halkı, Konya hükümdarına karşı düşmanca tutumuna son verip Müslüman halkların “Halife” dedikleri Babilon sultanına savaş açmış. “Halife” kelimesinin anlamı Bölüm 3'de açıklanmıştır. Bu unvan günümüzde de Müslümanlar nezdinde büyük itibar görmektedir ve sadece [Hz.] Muhammed'e inanamlar tarafından kullanılmakta, kendilerinden olan bir kimseye verilmektedir. Jovius da Müslümanların en büyük din adamı olan halifenin Bağdad Şehri'nde yaşadığını ve bütün Müslüman hükümdarların kendisine büyük saygı gösterdiğini yazmaktadır. Eski bir kanuna göre halife, kendisinin yerine bir başkasını tayin etme yetkisine sahiptir. Bir satış işlemine benzeyen bu “Asur ülkesi (Assyria) hükümdarı”nı atama hadisesi özel bir törenle gerçekleştirilir. **Sultan Süleyman da eski geleneğe göre bu unvanın simgelerini devralmak istemiştir.** Jovius bu merâsimi anlatmadığından, ben, Milanlı Petri Martyris'in yazdığı bir kitaptan yararlanarak bu tören hakkında bilgi vereceğim. Ama daha önce şunu da belirtmeliyim ki, eskiden Asya kıtasındaki Babilon'da, yani Bağdad Şehri'nde hüküm süren halifenin dışında (ki artık bu unvan sadece görüntüyü korumak amacıyla bir isim olarak mevcuttur) Mısır'da vaktiyle “Memphis” adı verilen ve günümüzde “Kahire (Alkair)” denen bir Babilon Şehri ve bir halife bulunmaktaydı. Kahire'deki Mısır sultanları, Bağdad*

halifesinin boyunduruğundan kurtulduktan sonra, sanki hâlâ onun hükmüne tâbi imiş ve halifelik için onun rızasını ve tasdikini almak zorundalarmış intibai uyardırmamak amacıyla, kendileri bir halife seçip atamışlardır. Bu kişi sadece görünüşte halife adına ve unvanına sahipti. Bu yüksek mevkiyi ve güçlü iktidarı çok az para karşılığında, bir satış işlemi ile sultanlara devrettiler. Bu hadiseyi hatırlattıktan sonra, şimdi de Martyris'in sözlerine kulak verelim. Martyris şöyle demektedir: Mısırlılarda "halife" adı verilen, bizdeki papaya benzer bir üst düzey din adamı vardır ki, hukuk kurallarına göre, erkek olması şartıyla, krallık ona ait sayılmaktadır. Fakat devlet üzerindeki bu hakkını kraliyet kalesine sahip olan kişiye 3.000 altın Drahmi karşılığında satar (bu yaklaşık 3000 duka demektir). Bundan sonra kraliyet tahtına oturur ve karşısında ayakta duran sultana, insanların bedenleri ve ruhları üzerine hükümrân olma yetkisini devreder. Daha sonra tahtından kalkar, aşağı iner, üzerindeki elbiseyi çıkartıp yönetimi eline alacak olan sultana giydirir. Böylece herhangi rütbesiz bir insandan farksız olarak oradan ayrılır. Kayıtbay'ın oğlu ve vârisi "[Nâsır] Muhammed" bu şekilde yönetimde kalmıştır. [Halifenin] söylediği son sözler, söz konusu kişiyi sultan ilan ettiğini belirtmektedir. Merâsim esnasında halife bütün haklarını kraliyet kalesinin sahibine sattığını açıklar. Kraliyet kalesi, Kahire Şehri'ndeki sultanların kalesidir. Türkçe kronikte, [Yavuz] Sultan Selim'in hayatı anlatılırken, bundan "Sultan Sarayı" diye söz edilmektedir."

Leunclavius, Barthold'un iddia ettiği gibi Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat'ta bulunan bir Abbasi halifesinden hilafeti devralmak istediğini yazmaz. Aksine Kanuni'nin halife unvanının simgelerini devralmak istediğini ileri sürer. Yine bu anlamda Kanuni devrindeki bu teşebbüsün hayata geçirilip geçirilmediğine dair de bir bilgi vermez. Ayrıca Leunclavius, halife unvanının devri bahsinde yazdıklarında aslında sultanların halifeden biat almaları münasebetiyle yapılan teşrifatı anlatmıştır.

Leunclavius'nun yazdıkları Avrupa'da kısa sürede Türk tarihiyle ilgili eserlerde etkisini gösterdi. Mesela Richard Knolles, ilk baskısını 1603'te yaptığı ve sonraki yıllarda da birçok yeni baskısı yapılan *The Generall Historie of the Turkes* adlı eserinde¹⁰³, isim vermese de Leunclavius'nun yazdıklarından özetleyerek¹⁰⁴ Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat'a girişini şöyle anlatır:

¹⁰³ Eser hakkında bk. Salih Özbaran, "Bir Tarihçinin Oluşumu, Richard Knolles ve Türk Tarihi", *Osmanlı Araştırmaları*, XXIV (İstanbul 2004), s. 307-319.

¹⁰⁴ Knolles, eserin girişinde Leunclavius'nun yazdıklarından istifade ettiğini belirtir ve eserin muhtelif yerlerinde Leunclavius'nun çalışmasına atıflarda bulunur.

“Süleyman aynı zamanda bu tesadüfün garipliğinden de rahatsız oldu. Zira kay-bından sonra cesaretini yitirmiş askerini çok az dinlendirerek ordusuyla harekete geçti ve Asur’un sol ülkesine geçti. İran’ın uleması onu pek çok sebepten ötürü buna ikna ediyordu. Fakat özellikle de ona Bağdat’ı elde etme umudunu kazandırmak için. Fakat bu mesele hayata geçeceği zaman onu kendisi ödül veya şehre ihanet etme sözü ile kazanılmadı. Bu yüzden Süleyman şehri zorla almaya karar verdi. Talihi de onu sükut-ı hayale uğratmayacaktı. Zira Mehmed ulemanın Türk ordularının öncülü olduklarını ve şimdi asla bu kadar uzağa gelmesini düşünmediği Süleyman’ın bütün gücüyle geldiğini anlamıştı. O da bu kadar güçlü bir düşmana karşı dayanamayacağını ve halk tarafından sevilmediğini anlayınca şehirden firar etti. Süleyman da kısa sürede Bağdat’ta direniş olmadan girdi. Babil şehri genel olarak kadim Babil şehrinin harabeleri üzerine kurulmuş olup, Bağdat olarak adlandırılı-yordu. Oradan çok mukaddes bir şekilde bahsediliyordu. Orası, Dicle üzerinde olup, Fırat nehrinin çok uzağında değildi. Bu ünlü şehirlerde, baş Muhammedi imamı olan ve bütün Muhammedi hükümdarlarının büyük hürmet gösterdikleri halife ya-şardı. Bu şehir Asur krallarının ve Mısır sultanlarının kadim imtiyazlarına ve se-çimlerine sahipti. **Bu halifeden, Süleyman, kadim batıl tavra göre kadim Asur krallarının sancak ve süslerini aldı ve büyük cömertlikle halkın kalbini ka-zandı. Bunun üzerine kışı oraya geçirmeye karar verdi. Ordusunun bir kısmını o bereketli ülkenin çeşitli yerlerine dağıttı.**”¹⁰⁵

Leunclavius ve ondan mütevellid Knolles’in, Abbasi hilafetinin mer-kezi olan Bağdat’ın 1534’te fethini Osmanlı hilafeti açısından bir dönüm noktası olarak gördükleri anlaşılmakta ve bu yaklaşım Osmanlı kaynakları-ndaki bilgilerle de örtüşmektedir. Bu nedenle hilafetin devri tartışmalarında Kanuni Sultan Süleyman devrindeki gelişmeler de dikkate alınmalıdır.

SONUÇ

Mısır’ın fethinden sonra yalnızca Osmanlı İmparatorluğu’nu değil, İslâm âleminin büyük bir kısmını yeni bir tartışma bekliyordu: Hilafet ku-rumu ve Kahire’deki son Abbasi halifesi III. Mütevekkil’in akıbeti. Yavuz Sultan Selim, Arap coğrafyasında hakimiyetini önce tesis sonra da tahkim etmek üzere III. Mütevekkil’den istifade etti ama onu İstanbul’a göndermek-

¹⁰⁵ *The Generall Historie of the Turkes*, s. 651.

ten de geri durmadı. Son halifenin İstanbul'a gönderilmesi "hilafetin İstanbul'a geçtiği" söylentilerinin yayılmasına sebep oldu ama neler olacağı hâlâ merakla takip ediliyordu. Asıl tartışma III. Mütevekkil, Kahire'ye geri gönderildikten sonra 1543'te vefat edince başladı zira onun vefatından sonra Kureyş ailesinden hiç kimse Osmanlı sultanı tarafından resmi halife olarak tanınmadı ve böylece nesebe dayalı Abbasi hilafeti de sona erdi.

Nesebe yani Kureyş'ten birinin halife olmasına dayalı geleneksel İslam hilafet telakkisinin terk edilmesi kolay olmadı. Çünkü Osmanlı medreselerinde okutulan fıkıh kitaplarında dahi hilafet bahsinde imparatorluğun sonuna kadar halifenin Kureyş'ten olması gerektiği yazıldı; İslam dünyasının farklı bölgelerinde nesebe dayalı hilafet müddeileri daima mevcut oldu; nesebe dayalı üstünlüklerini her defasında dile getiren Safeviler gibi güçlü bir rakip vardı. Bu rakip yüzünden daha II. Bayezid devrinden itibaren Âl-i Osman'a İslâm tarihi içinde mukaddes bir secere uydurulmaya veya misyon yüklenmeye başlandı. Bu manada İdris-i Bidlisi'nin yazdıkları hem çok önemli hem de sonraki dönem müelliflerini etkilemesi hasebiyle müessir bir role sahipti.

Osmanlı müellifleri, bir taraftan halifenin Kureyş'ten olması gerektiğini savunanların diğer taraftan da nesebe dayalı üstünlük iddiasında bulunan Safeviler karşısında yalnızca istihkak merkezli tezler geliştirmediler. Bunun yanında kadim bir Türk hakimiyet telakkisi olan kut inancını âl-i Osman'ın üstün bir soy olduğu ve bu nedenle de hilafeti hak ettiği görüşünü savundular.¹⁰⁶ Bu tez resmi yazışmalara da sirayet etti. Hilafetin diğer şartlarıyla birlikte "istihkak edilmiş" halifelik hakkını bir arada bulundurması hasebiyle I. Mahmud'un cülusu münasebetiyle Kırım Hanı Mengli Giray'a gönderilen nâme-i hümayundaki ifadeler bunun güzel bir misalidir: "*Hazret-i Hudâvend-i Vâhibü'l-âmâl celle şânühû ani's-şebîhi ve'n-nazîri ve'l-misâlün meyâmin-i te'yîdât-ı ezeliyye ve teyâmün-i tevfiât-ı lem-yezeliyyesiyle nâsiye-i ahvâl-i sa'âdet-minvâl-i mülûkânemüzde istihkâk-ı kâmile-i İlâhiyye ve cebhe-i*

¹⁰⁶ Bazı Osmanlı müellifleri Osman Gazi'nin hilafeti devraldığını dahi iddia eder. "Ve ol günden hilâfet bünyadi münderis ve rûsûm-ı âyîn-i şerî'at muntamıs oldu. *İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ün*. Ve ol senede ya'ni sene-i 656 Hazret-i Sultân 'Osmân Gâzî vücûda geldi. Ve devr-i hilâfet Âl-i 'Osmân'a intikâl eyledüğüne bu vâkı'a delîl-i kâti' oldu" (16. *Yüzyıl Osmanlı Tarihine Kaynak Olarak "Gazâvât-nâme-i Muhammediye" Adlı Eserin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, haz. Nurettin Sakaoğlu, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2015, s. 51.

*ikbâl-i şevket-me'âl-i husrevânemüizde olan kâbiliyyet ü isti'dâd-ı şâmîle-igayr-i mütenâhiye muktezâsı üzre emr-i lâzîmü't-tebcîl-i saltanat u iclâlimüz; "İnnâ ce'alnâke halîfeten fi'l-arz" zînetiyle müzeyyen ve tâc-ı bâ-ibtihâc-ı devlet ü ikbâl-i ferhunde-fâlimüz; "Fa'hküm beyne'n-nâsi bi'l-adl." unvânıyla mu'anven olup it-tifâk-ı ârâ vü re'y-i şûrâ-yı vüzerâ-yı ızâm u ulemâ'-i kirâm ve icmâ' u uttrâd-ı cümle-i havâss u avâmm ile işbu [sene] Selâse ve erba'în ve mie ve elf şehri Rebî'u'l-evvelinün On tokuzuncu günü -ki, Bâzâr-irtesidür- serîr-i saltanat-ı mevrûsümüze bi'l-istihkâk devlet ü ikbâl ve sa'âdet ü iclâl ile iclâs ve libâs-ı kerâmet-iktibâs-ı "Ve ce'alnâküm halâ'ife fi'l-arz." kâmet-i vâlâ-rütbet-i husrevânemüze ilbâs olunup hutbe vü sikke nâm-ı şerîfîmüzle müşerref olmağın."*¹⁰⁷

Osmanlı müellifleri Âl-i Osman'a seçkin bir secere inşa ederken bunun karşısında bulunan soya dayalı üstünlük iddialarını ise çürütmeye, bunları hükümsüz bırakmaya çalıştı. Bu doğrultuda ilk önce II. Bayezid devrinde İbn Kemâl/Kemalpaşazâde tarafından verilen Safevî şahlarının Âl-i Resûl olup olmadıkları ve Âl-i Resûl'den olmanın ne ifade etmesi gerektiğine dair verdiği ve daha sonra III. Murad devrinde Safeviler ile siyasi şartlar iki devleti savaşa sürüklediği günlerde aynen verilen şu fetvaya bakmak yeterlidir: "Hâşâ! ef'âl-i şenâsı, ol neseb-i tahirden olmamaga şehadet ettiginden gayrı, sîkattan menkûldür ki Şah İsmail'in babası ibtida-i hurûcunda İmam Ali b. Musa meşhedinde ve sâir emâkinde olan sadât-ı izâma kendünün nesebini Bahr-ı Ensâb'a zorla kaydettirmiştir. Bazı sâdât kıtâlden halâs için imtisali sûretin gösterip dedigini eylemişler. Ama bu miktar tedarik eylemişler ki bunun nesebi ulemây-i ensâb-ı şerîfe mabeynlerinde akîm olup asla nesli kalmamak ile ma'ruf bir seyyide müntehi kılmışlar ki nazar eden hakikat hâle vâkıf ola. Faraza sıhhat-i nesebi mukarrer olsa dahi bî-din olacak sair kefereden farkı olmaz. Âl-i Resûl, seâir-i şer'î beyyinesine riâyet, ahkâm-ı dîn-i mübîni himaye edenlerdir. Hz. Nuh'un Kenan'ı sulbî oğlu iken dini üzere olmadığı için "ehlimdendir" diye necatını Rabb-i İzzet'e dua edicek, "o eh-linden degildir" diye buyurulup kefer ile ta'zib ve igrak buyurulmuştur. Eger Enbiya-i i'zam aleyhimü's-salatü vessalam neslinden olmak dünyevî ve

¹⁰⁷ *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümayûn (2 Numaralı Name Defteri)*, İstanbul 2013, s. 15-16. 1754'te III. Osman'ın cülusu münasebetiyle Kırım Hanı Arslan Giray'a gönderilen nâmede de benzer ifadelere yer verilmiştir (*Kırım Hanlarına Nâme-i Hümayûn*, s. 121-122).

uhrevî azaptan necat sebebi olsaydı Hz. Adem'in neslinden olmakla hiçbir kâfir asla dünyada ve uhrâda muazzeb olmazdı.”¹⁰⁸

Her ne olursa olsun Memlûkler'in ortadan kaldırılması, mukaddes emanelerin önemli bir kısmının İstanbul'a getirilmesi ve daha da önemlisi Haremeyn'e hakim/hadim olunmasından sonra hilafet ile saltanat fiilen Osmanlı sultanlarının şahsında birleşmişti. Bu fiili durum Osmanlı sultanlarının meşruhalife olduklarını ve bu manada Abbasi hilafetini idame ettirdiklerine dair tezlerin en güçlü argümanlarını teşkil etti. Buna mukabil 19. yüzyılda ise hilafet tartışmalarının en önemli argümanı haline gelen meselesi III. Mütevekkil ile Osmanlı sultanlarının münasebetleri, daha da önemlisi son Abbasi halifesinin hilafet haklarını Yavuz Sultan Selim'e veya Kanuni Sultan Süleyman'a bir şekilde devredip devretmediğidir. Bu mesele, 19. yüzyıla kadar hilafet tartışmalarının temel konusu hiçbir zaman olmadı. Hilafetin resmen devredildiğini yazan kaynaklarda dahi asıl argüman olarak bu sunulmamıştır. Âl-i Osman'ın fezâli arasında dahi hilafetin devrinden mülhem bir üstünlük iddiasında bulunulmayıp, yalnızca bir tarihi vakıa olarak kaydedilir. Buna mukabil 19. yüzyılda Osmanlı, 20. yüzyılda ise Cumhuriyet devri müelliflerinin hilafet tartışmasını daha çok devir-teslim meselesine irca ettirmeleri bugün dahi araştırmacıların konuya yaklaşımlarını kısırlaştırmaktadır. Zira Osmanlı hilafeti denen ve birçok meselesine hâlâ hiç temas edilmemiş olan konunun belki de teorik olarak en önemsiz safahatı halifenin hilafet haklarını Yavuz'a veya Kanuni'ye devridir.

“Hilafetin devri” meselesinde temel problemlerden biri bununla ne ifade edilmek istendiğidir. Zira müelliflerin bu konuda görüş birliğinde olmadıkları ortadadır. Nitekim bir müellif kılıç kuşanma veya biat törenini, bir diğeri ise mukaddes emanelerin ele geçirilmesi veya Haremeyn'in hadimi/hakimi olmayı hilafetin devri tezine mesnet teşkil etmiştir. Bu nedenle hilafetin devri denilince karşımızca buna mesnet teşkil ettikleri argümanlara göre tasnif edilmesi gereken muhtelif görüşlerin olduğu tespit edilmiştir. Buna mukabil bugüne kadar konuyu ele alan araştırmalarda “hilafetin devrine” dair farklı görüşler serd eden müelliflerin tezleri birbirinin tekrarı veya aynı gibi değerlendirilmiştir.

¹⁰⁸ Ahmet İnanır, *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslâm Hukuku*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 38. Ebussuud tarafından tekrarlanan fetva için bk. *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul 1983, s. 109-110.

“Hilafetin devri” tartışmasında Osmanlı kaynaklarında daha Osman Gazi devrinden itibaren görülen, I. Murad devrinde resmi kayıtlara geçen ve bir unvan olarak kullanılan “halife” kelimesinin varlığı araştırma eserlerde yanlış hükümlere varılmasına sebep olan en önemli amil gibi durmaktadır. Kafa karışıklığına sebep olan ve Osmanlı müelliflerinin de neyi kastettiklerini anlamamızı zorlaştıran bu durum müstakil bir çalışmayı gerektirecek kadar önemlidir. Bu nedenle “Osmanlı hilafeti” nedir bahsi ayrı bir çalışmada ele alınacaktır.

Biz bu yazıda Osmanlı hilafetinin, teorik olarak en önemsiz cüzünü ama artık en popüler ve baskın meselesi haline gelen III. Mütevekkil’in Yavuz’a veya Kanuni’ye hilafet haklarını devrettiğini yazan eserleri ele aldık. Öncelikle bugüne kadar hilafetin devrine dair tespit edilen ve ilk numuneleri 18. yüzyılın başlarında görüldüğü iddia edilen eserlerin yazdıklarını değerlendirdik. Bu manada ilk olarak Şaban-ı Şifaî, Şehrizâde Mehmed Said Efendi ve d’Ohsson’un yazdıkları üzerinde durduk. Daha sonra ise Ahmed Cevdet Paşa ile Müverrih Ata’nın hilafetin devrine dair neler yazdıklarını değerlendirdik. Literatür manasında son olarak ise hilafetin devrine dair bilgi veren diğer müelliflerin yazdıklarına temas ettik. Bu literatür değerlendirmesi sayesinde hilafetin devri meselesinde yazarların farklı kriterleri esas aldıklarını, III. Mütevekkil’in hilafeti devretmesine dair verilen bilgilerin de giderek arttığını tespit ettik.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise hilafetin devri meselesinde ihmal edilen 16 ve 17. yüzyıl Osmanlı müelliflerinin neler yazdıklarını ele aldık. Bu bölümde aslında Yavuz Sultan Selim’in hilafet haklarını veya III. Mütevekkil’den biat alıp almadığı tartışmalarının son Abbasi halifesinin İstanbul’a gönderilmesinden itibaren değil, daha Mercidabık zaferinden sonra başlatılması gerektiğini ileri sürdük. Bu manada Yavuz Sultan Selim’in Memlük hükümdarı Tomanbay’a gönderdiği nâmenin önemini vurguladık. Yine bu bölümde hilafetin devri tartışmasında Yavuz’un Mısır’da geçirdiği günlerin de önemli olduğunu, çünkü Osmanlı sultanının bugüne kadar uydurma olduğu iddia edilse de, halifeden biat alıp almaması gerektiği tartışmasının burada yapıldığı ve hem Osmanlı hem de Mısır ulemasının buna lüzum olmadığı cevabını verdikleri tespit edilmiştir.

Çalışmamızda hilafetin devri meselesinde Evliya Çelebi Seyahatnâmesi’nin de önemli bilgiler ihtiva ettiği görülmüştür. Nitekim Evliya

Çelebi, III. Mütevekkil'in Kanuni Sultan Süleyman'a "hilafet kılıcını kuşandırdığını" yazan şimdiki tespitlerimize göre ilk müellif olduğu ortaya konulmuştur. Yine bu minvalde hilafetin devri tartışmasında dikkatlerin tamamen Yavuz Sultan Selim dönemine teksif edilse de aslında Kanuni Sultan Süleyman devrinin de hayati önemi haiz olduğu anlaşılmıştır. Zira Osmanlı hilafetinin teorik temellendirilmesinin bu dönemde yapılmaya başlandığı, bu bağlamda 1524'te III. Mütevekkil'in Kahire'ye gönderilmesi, yine aynı tarihte Hz. Davud ile ilgili âyetin hilafet-saltanatın tek bir kişi nezdinde toplanması minvalinde müzakere edilmesi, 1534'te Abbasi hilafetinin en önemli merkezi Bağdat'ın fethi ve son Abbasi halifesi III. Mütevekkil'in 1543 yılında vefatından sonra yeni bir halife tayin edilmemesi önemli hadiseler olarak telakki edildiği müşahede edilmiştir.

Çalışmamızın son bölümünde ise bugüne kadar ülkemizde ihmal edilmekle birlikte hilafetin devrine dair bilgi veren ilk Batılı müellifin Ioann Leunclavius olduğu, onun da bunu kendinden önceki yazarlardan naklettiği ileri ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (=BOA), Y.EE, nr. 87/4.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (=TSMA), nr. 6341 (eski numarası) /756 (yeni numarası).

Ana Kaynaklar

ABDÜSSEMED DİYARBEKRÎ, *Tercüme en-nüzhe es-seniyye fi zikr el-hulefa ve'l-müluk el-mısriyye*, Londra, British Library, Add. 7846.

_____, *Tercüme en-nüzhe es-seniyye fi zikr el-hulefa ve'l-müluk el-mısriyye*, Ali Emiri, Tarih, nr. 596.

AHMED CEVDET PAŞA, *Târîh-i Cevdet, I. Cilt*, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 2018.

- _____, *Tezâkir* (1-12) (13-20), haz. Cavid Baysun, Ankara 1986.
- AVCI, Necati (haz.), *Tabîb Ramazan'ın "er-Risâle el-Fethiyye es-Süleymaniye"si*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1989.
- BAŞTÜRK, Saadettin (haz.), *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî/Ahbârü'l-Yemânî (Tahlil ve Metin)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010.
- CELÂL-ZÂDE MUSTAFA ÇELEBİ, *Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik*, haz. Funda Demirtaş, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2009.
- CELALZÂDE, *Selîmnâme*, Nşr. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara 1990.
- CENGİZ, Muammer, *İsmail Hakkı Bursevî'nin Tuḥfe-i Hasekiye'sinin Birinci Bölümü (Metin ve Tahlil)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
- DOĞAN, Mehmet, *Çerkesler Kâtibi Yusuf'un Selim-nâmesi'nin Mukâyeseli Metin Tenkidi ve Değerlendirmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1987.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul (haz.), *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1983.
- ERKAN, Nevzat (haz.), *Celalzade Salih ve Tarih-i Mısır-ı Cedid Adlı Eseri (Edisyon Kritik)*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.
- ES-SEYYİD MUHAMMED HABİB EFENDİ EL-UBEYDÎ, "Hablü'l-İ'tisâm ve Vücübü'l-Hilâfe Fî Dîni'l-İslâm", ter. Ve tahrir: M. Cüneyt Kaya-Özgür Kavak, *Hilafet Risâleleri*, IV, ed. İsmail Kara, İstanbul 2004.
- EVLİYÂ ÇELEBİ B. DERVİŞ MEHEMMED ZİLLÎ, *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi X. Kitap*, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı-Robert Dankoff, İstanbul 2007.
- FERİDUN BEY, *Münşeat-ı Selâtin*, Süleymani Kütüphanesi, Fatih, nr. 4070.
- GÜMÜŞ, İnan (haz.), *Umûri'l-Ümerâ (Metin-Dil Özellikleri) ve İktidar Felsefesi Bağlamında Söylem Çözümlemesi*, Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2018.
- GÜNGÖR, Tahir (haz.), *Vak'a-nüvîs Hâkim Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.

- GÜRIŞİK, Bihter (haz.), *Peçevî Tarihi (46b-80a Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2005.
- Haydar Çelebi Rûznâmesi*, TSMK, Revan nr. 1955, vr. 108b-160b.
- Haydar Çelebi Rûznâmesi*, TSMK, Revan nr. 1958, vr. 204b-256b.
- HAYRULLAH EFENDÎ, *Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Târîhi*, C. I, X, XII, İstanbul 1853-1865.
- HOCA SAADEDDİN, *Tacü't-tevârih*, II, İstanbul 1280.
- İBN İYAS, *Yavuz'un Mısır'ı Fethi ve Mısır'da Osmanlı İdaresi (Bedayi'ü'z-Zühûr fi Vekayi'i'd-Duhûr)*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul 2016.
- İDRÎS-İ BİDLÎSÎ, *Selim Şah-nâme*, haz. Hicabi Kırlangıç, Ankara 2001.
- İNAN, Göker (haz.), *Hasan Esîrî'nin Mi'yârü'd-düvel ve Misbârü'l-Milel İsimli Tarih ve Coğrafya Eseri (İnceleme-Transkripsiyon)*, , Doktora Tezi, İstanbul 2017.
- İSMAİL HAKKI, "Hilafet-i İslâmiye", haz. İsmail Kara, *Hilafet Risâleleri*, III, İstanbul 2003.
- JAHA, Muharem, *Lutfi Paşa'nın (883/1488-970/1562) Halâsü'l-Ümme Fi Ma'rifeti'l-E'imme Risâlesinin Tahkik, Tahlil ve Tercümesi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.
- KARABULUT, A. Rıza (yay. haz.), *Osman Oğulları'nın Menşei ve Üstün Vasıfları*, Ankara 2008.
- KEMAL PAŞA-ZÂDE, *Tevârih-i Âl-i Osman*, X. Defter, haz. Şefaettin Severcan, Ankara 1996.
- Kırım Hanlarına Nâme-i Hümayûn (2 Numaralı Name Defteri)*, İstanbul 2013.
- KNOLLES, Richard, *The Generall Historie of the Turkes*, 1603.
- KÖKOĞLU, Ali (haz.), *Kemal Paşa-zâde'nin Selim-nâmesi*, , Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 1994.
- LELLOUCH, Benjamin, "Abdussemmed Diyarbekri", <https://ottomanhistorianuchicago.edu/tr/historian/abdussamed-diyarbekri> (Erişim Tarihi 10.04.2018).
- MUSA EL-KUDSÎ EL-HALVETÎ, *Hilâfetin Âl-i Osman'a İntikali, Süleymaniye Kütüphanesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Kısmı, nr. 4897.
- MUSTAFA KESBÎ, *İbretnüme-yı Devlet (Tahlil ve Tenkitli Metin)*, haz. Ahmet Öğreten, Ankara 2002.
- ONUŞ, Muhammed Usame -Abdurrahman Bulut-Ahmet Çelik, *Mi'râcü'l-Eyâle, Âşık Çelebi'nin Siyâsetnâmesi*, İstanbul 2018.

- ÖKSÜZ, Mustafa (haz.), *Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin Mür'it-Tevârih Adlı Eserinin (180b-345a) Tahlil ve Tenkidi Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.
- ÖZCAN, Abdülkadir (haz.), *Kanûnnâme-i Âl-i Osman (Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin)*, İstanbul 2003.
- ÖZTÜRK, Eyüp (haz.), *Osmanlı Tarihçiliğinde Fezâil Edebiyatı (Mer'î b. Yusuf'un Kalâidü'l-İkyân fi Fezâili Âli Osman Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.
- REDHOUSE, J. W., "Osmanlı Sultanlarının 'Halife' Unvanının Müdafaası, Unvanın Kadim Oluşu, Muteberliği ve Evrensel Olarak Kabulü", çev. Sami Erdem, *Hilafet Risâleleri*, I. Cilt II. Abdülhamid Devri, haz. İsmail Kara, İstanbul 2002.
- RIDVANPAŞAZÂDE ABDULLAH ÇELEBİ, *Târih-i Mısır (İnceleme ve Metin)*, haz. Samet Tınaz, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.
- SAKAOĞLU, Nurettin (haz.), *16. Yüzyıl Osmanlı Tarihine Kaynak Olarak "Gazâvât-nâme-i Muhammediye" Adlı Eserin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2015.
- SESLİKAYA, Ali (haz.), *Yavuz Sultan Selim'in Sefer Menzîlnâmeleri (Çaldıran, Kemah, Dulkadiroğlu ve Mısır Seferi Menzîlnâmeleri) ve Haydar Çelebi Rûznâmesi: Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2014.
- SEVERCAN, Şefaettin, *Keşfi'nin Selim-namesi*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1988.
- ŞABAN-I ŞİFAÎ, *Fezâil-i Âl-i Osman*, İÜ, Nadir Eserler Ktp., TY, nr. 3483.
- _____, *Fezâil-i Âl-i Osman*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3404.
- ŞEYH ABDÜLAZİZ ÇAVIŞ, "Hilafet-i İslâmiye", haz. Asiye Yılmaz, *Hilafet Risâleleri*, IV, ed. İsmail Kara, İstanbul 2004.
- TAN, Murat (haz.), *Osmanlı Tarihi (Ahmet Rasim) C.1, Metin-Tahlil-İndeks*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2008.
- TANSEL, Selâhattin, "Silâhşor'un Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab Adlı Eseri", *Tarih Vesîkaları*, Yeni Seri: I, 2 (17) (Ocak 1958).

- TAYYÂR-ZÂDE ATÂ, *Osmanlı Saray Tarihi/Târîh-i Enderûn*, I, haz. Mehmet Arslan, İstanbul 2010.
- TOKDEMİR, Sadettin (haz.), (*Tabakatülmemalik ve Derecatülmesalik*) *Osmanlı İmparatorluğunun Yükselme Devrinde Türk Ordusunun Savaşları ve Devletin Kurumu, İç ve Dış Siyaseti*, İstanbul 1937.
- TOYRANÎ, “Fî İcmâlî’l-Kelâm Alâ Mes’eleti’l-Hilâfe Beyne Ehli’l-İslâm”, ter. Şükrü Özen, *Hilafet Risâleleri*, I, 318-319.

Araştırmalar

- AKTAN, Ali, “Mısır’da Abbâsi Halifeleri”, *Belleten*, LV/214 (Ankara 1991).
- AKÜN, Ömer Faruk, “Hayrullah Efendi Tarihi”, *DİA*, XVII.
- ARNOLD, Sir Thomas W. *The Caliphate*, Oxford 1924.
- ASRAR, Ahmet, “Hilâfetin Osmanlılara Geçişi İle İlgili Rivayetler”, çev. Süleyman Tülücü, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 22 (Şubat 1983).
- BARTHOLD, Vasilij Vladimiroviç *İslâm’da İktidarın Serüveni: Halife ve Sultan*, çev. İlyas Kamalov, İstanbul 2006.
- BURSALI MEHMED TAHİR, *Osmanlı Müellifleri*, I, haz. M.A. Yekta Saraç, Ankara 2016.
- BUZPINAR, Tufan, *Hilafet ve Saltanat, II. Abdülhamid Döneminde Halifelik ve Araplar*, İstanbul 2016.
- _____, “Osmanlı Hilafeti Meselesi: Bir Literatür Değerlendirmesi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1 (İstanbul 2004).
- D’OHSSON, Mouredge, *Tableau général de l’Empire Othoman*, I, Paris 1788.
- DEMİR, Uğur “Osmanlı Hilafeti ve Son Abbasi Halifesi III. Mütevekkil (1516-1543)”, *İslâm’da Hilafet Düşüncesi ve Müessesesi: Tarihi Arka Plan ve Gelecek Tasavvuru*, ed. Mustafa S. Küçükaşçı, Ali Satan, Abdulkadir Macit, İstanbul 2019.
- EMECEN, Feridun M., “Hilafetin Devri Meselesi: Şaban-ı Şifai ve Şehrizade Mehmed Said’in Görüşleri Üzerine Yorumlar”, *Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı*, haz. F.M. Emecen-İ.Keskin-A. Ahmetbeyoğlu, İstanbul 2013.
- ERTUĞ, Zeynep Tarım, *Osmanlı Devleti’nde Cülûs ve Cenaze Törenleri*, Ankara 1999.
- HALİL EDHEM BEY, “Mısır’ın Son Memlûk Sultanı Melik Tumanbay II. Adına Çorlu’da Bulunan Bir Kitabe”, İstanbul 1935.

- HAMMER, Baron Joseph von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, (tarihsiz).
- IMBER, Colin, “Erken Osmanlı Tarihinde İdealler ve Meşruiyet”, *Yeniçağda Osmanlı Dünyası, Kanuni ve Çağı*, ed. Metin Kunt-Christine Woodhead, çev. Sermet Yalçın, İstanbul 2015.
- _____, “Süleyman as Caliph of the Muslims: Ebû’s-Su‘ûd’s Formulation of Ottoman Dynastic Ideology”, *Soliman le Magnifique et son Temps*, ed. Gilles Veinstein, (Paris 1992).
- İNANIR, Ahmet, *İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Osmanlı’da İslâm Hukuku*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.
- NALLINO, Carlo Alfonso, “Hilafet”, ter. Murteza Bedir, *Hilafet Risâleleri*, IV, ed. İsmail Kara, İstanbul 2004.
- ÖKSÜZ, Mustafa, “Rodos Seferi’ne Dair Arapça Bir Kaynak: Abdurrahim el-Abbâsî, Minehu Rabbi’l-Beriyye Fî Feth-i Rodosî’l-Ebiyye (Gururlu Rodos’un Fethinde Mahlûkatın Rabbi’nin İhsanları)”, *Tarihin Peşinde Bir Ömür: Abdülkadir Özcan’a Armağan*, haz. Hayrunnisa alan-Ömer İşbilir-Zeynep Aycibin-Muhammet Ali Kılıç, İstanbul 2018, s. 153-171.
- ÖZBARAN, Salih, “Bir Tarihçinin Oluşumu, Richard Knolles ve Türk Tarihi”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXIV (İstanbul 2004).
- ÖZTÜRK, Eyüp, “Araplar ve Osmanlı Hanedanı: Mer’î b. Yusuf Örneği”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (2) 2011).
- ÖZTÜRK, Özkan, *Siyaset ve Tasavvuf, Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Tasavvufun Tezahürleri*, İstanbul 2015.
- STRIPLING, George William Frederick, *The Ottoman Turks And Teh Arabs 1511-1574*, Philadelphia 1977.
- SÜMER, Faruk, “Yavuz Sultan Selim Halifeliği Devraldı mı?”, *Belleten*, LVI/217 (Ankara 1992).
- TANSEL, Selâhattin, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 2016.
- TAYŞİ, Serhan, “Ali Dede, Bosnevi”, *DİA*, II.
- TEKİNDAĞ, Şehabettin, “Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış”, *İÜ Tarih Dergisi*, 25 (İstanbul 1971).
- _____, *Fatih’den III. Murad’a Kadar Osmanlı Tarihi (1451-1574) Ders Notları*, İstanbul 1977.

“THE ISSUE OF THE TRANSFER OF THE CALIPHATE TO THE OTTOMANS
AND AN EVALUATION ON LITERATURE ON THIS”

Abstract

This study basically has two sections. In the first section the sources found until today concerning the last Abbasid caliph al-Mutawakkil's handing over the caliphate to Sultan Selim the Grim have been discussed. In this manner Şaban-ı Şifâî, Şehrizâde Mehmed, Mouredge d'Ohsson, Ahmad Djewdet Pasha, Atâ Bey, Redhouse and the other nineteenth century authors' opinions have been summarized. In the second section of the study, the sources that give information about the transfer of the caliphate directly or indirectly and haven't been dwelt on to this day have been handled. In this chapter, it has been claimed that from the sixteenth century there have been strong mentions about the transfer of the caliphate in both Ottoman and European sources; in these sources mentions about the delegation of caliphate have been started not from 1518 but from 1516; question about the transfer of caliphate has been expressed about not only Sultan Selim the Grim but also Suleiman the Magnificent.

Keywords

Caliphate, Sultan Selim the Grim, al-Mutawakkil, Suleiman the Magnificent.

MUKADDES EMANETLERİN İSTANBUL'A İNTİKALİ*

Erhan AFYONCU**

Uğur DEMİR***

ÖZET

Mukaddes emanetler Hz. Peygamber'e, diğer Peygamberlere, âl-i Resûl'e, Hulefa-i Raşidin'e, sahabe-i kirama ve İslâm dininin önde gelen şahsiyetlerine ait eşyalardır. Bu emanetlerin bugün yaklaşık 605 parçası Topkapı Sarayı Müzesi'nde, diğerlerinin bir kısmı da İstanbul'un muhtelif bölgelerinde muhafaza edilmektedir. Bunların İstanbul'a ne zaman ve nasıl getirildiği tam olarak ortaya konulmuş değildir. Bu makalede emanet-i mübarekenin Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden 20. yüzyıla kadar olan dönemde ne zaman ve nasıl İstanbul'a intikal ettikleri ele alınmıştır. Sancak-ı Resûl, Hirka-i Saadet, Hz. Osman'a isnad edilen Kur'an(lar) ve Kâbe anahtarları müstakil başlıklar hâlinde; diğer emanetler ise İstanbul'a getiriliş tarihlerine göre incelendi. Bunun için konuyla ilgili kronikler ve arşiv malzemesinden istifade edildi. Özellikle Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde muhafaza edilen müfredat defterlerinin konuyla ilgili önemli veriler sağladıkları ortaya konuldu. Ayrıca bugüne kadar müraacaat edilmemiş olan bazı kaynakların mukaddes emanetlerin İstanbul'a getirilmesiyle ilgili yazılanları tamamen değiştirdiği tespit edildi.

Anahtar Kelimeler

Mukaddes emanetler, Sancak-ı Resûl/Şerif, Hirka-i Saadet, Kâbe anahtarı.

Giriş

Mukaddes emanetler, öncelikle Hz. Peygamber'den ümmetine intikal eden her türlü eşya ve parçayı ifade eder. Sahabelerden bazıları Hz. Peygamber'in sakal kıllarını, bazıları da terini elde etmek için yarış içine

* Makalenin geliş tarihi: 07.12.2018 / Kabul tarihi: 10.03.2019.

Bu makale, daha önce neşrettiğimiz "Mukaddes Emanetlerin Osmanlıya İntikali Meselesi" (500. Yılında Mukaddes Emanetler, ed. Mustafa S. Küçükaşcı, İstanbul 2018, s. 28-35) başlıklı yazının genişletilmiş ve gözden geçirilmiş hâlidir.

** Prof. Dr., Milli Savunma Üniversitesi / erhanafyoncu@gmail.com

*** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü / ugur.demir@marmara.edu.tr

girmiştir. Bu tür teşebbüsler, Hz. Peygamber ve sahabe tarafından bir şirk olarak telakki edilmemiş; bilakis bu tür emanetler birer bereket, şifa veya teberrük vesilesi kabul edilmişlerdir. Osmanlılar da bu anlayışı miras olarak devraldılar. Osmanlı zihin dünyasında Emanet-i Mübareke, Hz. Peygamber'in mirasına hürmete, daha da önemlisi hizmete birer vasıta olarak telakki edildi. Hürmet, Hz. Peygamber sevgisinin bir tezahürüydü. Bu, Hz. Muhammed'in şahsî eşyaları ile birlikte Âl-i Resûl'ün eşyalarına da gösterilen bir hürmet ve muhabbeti. Hz. Fâtıma'nın gömleği ve hırkası, Hz. Hüseyin'in gömleği¹ ve elbisesi Ehl-i Beyt'e muhabbetin bir tezahürü olarak Osmanlı sarayında tazimle muhafaza edildi. Bu emanetler hayra, sıhhate, selâmete ve zafere birer vesile olarak da görülüyordu.

Mukaddes emanetlerin Osmanlı dünyasında yukarıda zikrettiğimiz yerleri yanında burada belirtmemiz gereken başka bir özelliği de meşruiyet kaynakları olarak görülmeleri idi. Nasıl ki Hz. Peygamber'in bu topraklardaki en önemli emanetlerinden Eyüb el-Ensârî, Fatih'in kılıçla fethinin manevî meşruiyetini temin etti ve sonraki padişahlar da dünya hâkimiyetlerini ancak bu mübarek emanetin huzuruna gelerek elde ettyseler, Hz. Peygamber'in Emânet-i Mukaddes'ine sahip olmak ve bunlara hizmet ediyor olabilmek de Osmanlı hilafetinin en önemli meşruiyet kaynaklarını oluşturdu. Osmanlı hilafeti yalnızca İslâm'ın kılıcını parlatmak ve "hâdimü'l-Haremeyn" olmaktan kaynaklanan bir meşruiyete değil, bunun yanında Hz. Muhammed'in mübarek emanetlerine hizmet edebilmekten kaynaklı bir meşruiyete de sahipti.

Bugün büyük bir kısmı Topkapı Sarayı Mukaddes Emanetler Dairesi'nde ve çok az bir bölümü de sarayın muhtelif seksiyonlarında muhafaza edilen yaklaşık 605 adet mukaddes emanetin² Osmanlı'ya ne zaman ve nasıl intikal ettiği tam manasıyla aydınlatılmış değildir. Bu durumun en önemli sebebi mukaddes emanetlerin İstanbul'a bir seferde ve topluca intikal etmemesidir. Aşağıda arşiv kaynakları ve kroniklere istinaden, Sancak-ı

¹ 19. Yüzyıl kayıtlarında Hz. Hüseyin'e ait bir imame, bir hırka ve bir seccade mevcuttur (TSMa.d, nr. 10712, vr. 5a).

² Nebi Bozkurt, "Mukaddes Emanetler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (=DİA), XXXI, 108.

Resûl, Hırka-i Saadet, Hz. Osman'a izafe edilen Kur'an'lar, Kâbe anahtarları ve diğer mukaddes emanetlerin İstanbul'a intikallerini ele alacağız.³

Sancak-ı Resûl

Hız. Peygamber devrinde kullanıldığı düşünülen muhtelif sancaklar mevcuttur ve bunların en bilineni "Ukab" adlı sancaktır. Günümüzde Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilen sancağın da Ukab'ın parçaları olduğu düşünülmektedir. Diğer mukaddes emanetlerde olduğu üzere "Ukab" adlı Sancak-ı Resûl'ün de Osmanlıların eline ne zaman ve nasıl geçtiğine; nasıl ve ne zaman Saray'a getirildiğine dair muhtelif görüşler ileri sürülmüştür.

Konuya dair araştırmalarda Sancak-ı Resûl'ün Osmanlıların eline geçmesi ile İstanbul'a getirilmesinin aynı dönemde olması gerektiği ön kabulü sebebiyle farklı rivayetler arasındaki münasebetler birbiriyle karıştırılmıştır. Bu sebeple iki suali ayrı ele almak gerekmektedir. Zira aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alacağımız üzere Sancak'ın Osmanlılara intikali ile İstanbul'a getirilmesi farklı dönemlerde olmuş gibidir.

Ukab'ın Osmanlıların eline Mercidabık zaferinde geçtiğine dair bir rivayet vardır. Buna dair en ayrıntılı bilgileri Evliya Çelebi verir ve şunları yazar: "*Ve ibtidâ Haleb altında Merc-i Dâbık sahrâsında Gavri münhezim olup firâr etdükte Hazret-i Risâlet-penâh'ın sancağ-ı şerifi Selim Şâh'ın kabza-i tasarrufuna girüp anı uğur dutunup yedi gün kendileri heccân üzre sancağ-ı Resûllâh'ı taşıyup Hacı Ali nâm bir sipâhîye verüp sipâha sancağ-ı Resûl taşımağı kanûn etdi.*"⁴

Evliya Çelebi'nin Sancak-ı Şerif ile ilgili verdiği bilgiler araştırmacılar tarafından farklı şekillerde yorumlanmış ve bu hususta zaman zaman da yanlış hükümler verilmiştir. Bunların en önemlisi de Âlem Seyyâhı'nın Sancak'ın İstanbul'a götürüldüğünü yazdığı iddialarıdır. Mamafih Evliya, Sancak'ın Mercidabık zaferinde ele geçirildiğini yazmasına rağmen bu tarihlerde ya da daha sonrasında İstanbul'a gönderilip gönderilmediğine dair

³ Mukaddes emanetlerle ilgili bugüne kadar yapılan çalışmaların genel bir değerlendirmesi için bk. Mustafa Topatan, "Mukaddes Emanetlere Dair Bir Literatür Denemesi", *500. Yılında Mukaddes Emanetler*, ed. Mustafa S. Küçükaşçı, İstanbul 2018.

⁴ Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyathnâmesi IX. Kitap*, haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Karaman-Robert Dankoff, İstanbul 2005, s. 73.

herhangi bir bilgi vermez. Ayrıca Evliya, Mercidabık zaferinde Osmanlılara geçtiğini belirttiği Sancak-ı Resûl'ün Hz. Peygamber'e ait sancaklardan hangisi olduğuna dair de bir şey söylemez ve *Seyahatnâme*'nin hiçbir yerinde "Ukab" adlı Sancak'tan bahsetmez. Buna mukabil Kahire'yi anlatırken buradaki Sancak-ı Resûl'e dair ayrıntılı bilgiler verir.

Mercidabık zaferinden sonra Sancak-ı Resûllerden Ukab adlı Sancak'ın Osmanlıların eline geçtiği kesindir. Zira döneme dair önemli bilgiler veren İbn Zülbül "Ukab" adlı Sancak-ı Şerif'in Yavuz Sultan Selim tarafından Ridaniye Savaşı'nda Tomanbay'a karşı kullanıldığını şöyle anlatır: "*Sultan Selim'in askerleri, dağları yerinden oynatırcasına onun önünde ve arkasında, sağında ve solunda dolaşıyorlardı. Başının üzerinde Ukab adlı sancak-ı şerif, çevresinde ise diğer sancaklar dalgalanıyordu.*"⁵

Ukab'ın ne zaman İstanbul'a getirildiği ise daha karmaşık bir meseledir. Nitekim buna dair dört farklı rivayet mevcuttur. İlk rivayet hemen Mısır'ın fethinden sonra getirildiğidir ki en zayıf ihtimal budur. İkinci rivayet ise Mısır Beylerbeyi Hayr Bey tarafından daha sonra Yavuz Sultan Selim'e hediye olarak gönderildiğidir. Bugüne kadar ikinci rivayetin Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa tarafından kaleme alındığı ve müellifin Topkapı Sarayı'nda dülbend gulamı olarak hizmet etmesi ve Hırka-i Saadet ile Sancak-ı Şerif'in muhafazasında görev almasından ötürü önemli olduğu yazılabilmiştir. Buna mukabil bu bilginin kaynağı Silahdar değil Teşrifatçıbaşı Ali'dir. İkinci Viyana Seferi'nin günlüğünü kaleme alan Teşrifatçı Ali, bu münasebetle Ukab hakkında da şu bilgileri verir: "*Beyân-ı Hakikat-ı Sancâk-ı Şerîf: İş bu sancağ-ı şerîf aslında bir kut'a olup, Fâtih-i Mısır Sultân Selîm Hân hazretlerine haber virüp, tevâtür ile Peygamberimiz hazretlerinin olduğu müsbettir. İsmi Ukâb'dır. Siyâh sofdandır. "Vâkı' olan seferlere*

⁵ İbn Zülbül'ün 'Vâkıatı Sultan Selim ve Es-Sultan Kansu el-Gavri' Adlı Eserinin Tahlil ve Değerlendirilmesi, haz. Eman Hayajneh, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2005, s. 213. İbn Zülbül, Yavuz Sultan Selim'in Rodos Adası'na bir sefer düzenlemek için hazırlıklar yaptığı günlerde bazı müneccimlerin "Sancak-ı Şerif olmaksızın Rodos'un fethedilemeyeceğini" söylemeleri üzerine Sancak'ı Sultan Gavri'den bir elçi göndererek talep ettiğini, Mısır sultanının ise "Bu sancağın Hz. Peygamber'den kalan bir hatıra olduğunu ve Mısır'ın dışına çıkarılmayacağını belirtmek" bu isteği geri çevirdiği, bu yüzden Yavuz'un Mısır seferine karar verdiğini de yazar (s. 218). Zülbül, devamında Ukab'ın tarihine dair uzun bir bölüm kaleme almıştır.

bile götüresüz.” diyü nâmesinde tasrîh ider. Ba’zı siyerde dahi Ukâb nâm sancağ-ı şerîf oldığı mukarrerdir.”⁶ Silahdar, Teşrifatî Ali’nin yazdıklarında bazı değişiklikler yaparak eserine şu şekilde almıştır: “Bu Sancak-ı Şerîf aslında bir küt’a olup, tevâtür ile sultân-ı enbiyâ Peygamberimiz Muhammedü’l-Mustafa sallallahu aleyhi ve sellem hazretlerinin olduğu müsbetdir. İsmi Ukab’dır, siyâh sofdandır. Ba’zı siyerde Ukab nâm Sancak-ı Şerîf olduğu mukarrerdir. Fâtih-i Mısır Sultân Selîm Hân hazretlerine Hayr Bey gönderdi, seferlere bile götüresiz deyu nâmesinde tasrîh etmiş idi.”⁷

Teşrifatçibaşı Ali ve ondan bazı düzeltmeler ve kısaltmalar yaparak nakleden Silahdar’ın verdiği bilgiler, Ukab’ın İstanbul’a gelme tarihi konusunda hayati önemi haizdir. Nitekim mezkûr müellifler, Sancak-ı Resûl’ün Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı başkentine Mısır Beyi Hayr Bey tarafından gönderildiğini ileri sürmüşlerdir. Bazı araştırmalarda Silahdar’a atf yapılarak yazarın sehven Yavuz Sultan Selim yazdığını, bunun doğrusunun Kanuni Sultan Süleyman olması gerektiği, zira Hayr Bey’in 1522 Rodos seferi münasebetiyle Sancak’ı İstanbul’a gönderdiği iddia edilmiştir.⁸

“Ukab” adlı Sancak-ı Resûl’ün tam olarak İstanbul’a ne zaman getirildiğine dair sarîh bir bilgiye sahip değiliz. Buna mukabil 1522’deki Rodos seferinde bu sancaklardan en azından birinin Osmanlı başkentinde

⁶ Mehtap Yılmaz (haz.), *Vekayi’name (Vekayi-i Bec) (Metin ve Değerlendirme)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 45.

⁷ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca. 1106/1654-7 Şubat 1695) (Tahlil ve Metin)*, haz. Nazire Karaçay Türkal, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 804 (Burada Türkal’ın tezine atf yapmakla birlikte, mezkûr tezde birçok okuma hataları olduğunu da ifade etmek gerekir. Mesela Hayr Bey, metinde sehven “hayra bi-eyyi” şeklinde okunmuştur). *Silahdar Tarihi*, emanetler hususunda daha sonraki dönemlerde önemli bir müracaat kaynağı oldu. Mesela Sultan I. Abdülhamid, 1788’de sefere çıkacak Sadrazam Koca Yusuf Paşa’ya gönderdiği bir hattında Hz. Davud’a ait olduğu kabul edilen bir kılıç hakkında *Silahdar Tarihi*’ndeki bilgilere atf yapar (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilâtı*, Ankara 1988³, s. 257; Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişah Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001, s. 75). Bu kılıçla ilgili 1789-1790 tarihli bir arşiv kaydı şöyledir: “Hazret-i Davud’u’n-nebi aleyhisselâmın kılıcı. Sırma işlemeli kadife kisesi vardır. Ordu-yı hümâyûnda emânetdir.” (TSMA.d, nr. 9, vr. 7b).

⁸ M. Tayyib Gökbilgin, “Sancak-ı Şerif”, *İA*, X, 189.

olduğu ve Kanuni Sultan Süleyman ile birlikte sefere götürüldüğü kesindir. Rodos seferi münasebetiyle Mısır Valisi Hayr Bey tarafından İstanbul'a gönderildiği rivayetinin en güçlü rivayet olduğu daha önceki çalışmalarda ifade edilmiş⁹ fakat buna dair önemli bilgiler ihtiva eden bir kaynak ihmal edilmiştir. Mezkûr kaynak Rodos seferine dair müstakil bir eser kaleme alan dönemin müelliflerinden Tabib Ramazan'ın *Kitâb-ı Tevârih-i Rodos* adlı tarihidir. Tabib Ramazan, ordunun sefere hareketi vesilesiyle Sancak-ı Resûl hakkında şu önemli bilgileri kaydeder: “*pâdişâh-ı âlempenâh hazretleri dahî ertesi gün Üsküdâra gelub ‘alessabah bir es‘ad sâ‘atte otâğ-ı hümayûna geçip şevket-i pâdişâh ve salâbet- i evâ‘il- i Süleymân üzere göçüp tabl ‘alemler ve kösler ve nefirler hadden efzûn alây ve ‘ulemâ ve sülehâ ve meşâyih ve evlâd-ı resûl ve sancâğ-ı hazret-i resûlullah ‘aleyhi ve sellem kelime-i şehâdet getire getire bir evlâd-ı resul ve onun ardında dahî mahfil-i şerîf onun dahî üzerinde hazret-i sultânın hırka-i şerîfi yeşil ile örtülmüş üzerinde cevâhir ile müzeyyîn olmuş altûn kafes içinde yenice kazâlarda hazret-i ‘Osmân radıyallahü ‘anhü hazretlerinin kûfi hatrıyla olan mushaf-ı şerîf ve ol mübârek ayetler dahî kendilerine münâsip olan libâslarıyla müzeyyîn ve mahbûblardır ki iki tarafına güyâ selâm verir gibi selâyet ile insân bunları dahî gördükte gözlerinden yaş ab-û revân olub kelime-i şehâdet sadâsı bir birin koyub zemîn u zamân tağyîr oldu.*”¹⁰

Tabib Ramazan, sefer hadiselerini naklederken de Sancak-ı Resûl hakkında şunları yazar: “Havada alây alây deryâ yüzü güyâ bir bağ-ı aram olub gelur idi ammâ küffâr-ı hâkisâr-ı bî-dînler ve burçlar ve bedenler başına çıkıp seyr ederlerdi köslerin ve tabıl ve ‘âlemlerin ve nefirlerin ve zurnaların ve alâynın mehâbeti küffâr-ı hâkisâra ziyâde dehşet ve elem virub kaldılar

⁹ Gökbilgin, en güçlü rivayetin bu olduğu kanaatindedir, ancak Kanuni'nin Sancak-ı Şerif'i İstanbul'da tutmayı Şam'a gönderdiğini kaydeder (“Sancak-ı Şerif”, s. 189). Gökbilgin, bu vesileyle İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Sancak-ı Şerif'in Mısır'ın hemen fethinden sonra Yavuz Sultan Selim tarafından beraberinde İstanbul'a getirildiğini yazdığını ve bunun zayıf bir rivayet olduğunu kaydeder. Buna mukabil Uzunçarşılı, iddia edilen aksine bütün rivayetleri nakleder ve Sancak-ı Şerif'in 1593'te İstanbul'a getirilmesinin doğru olması gerektiğini kaydeder (Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, s. 248-249).

¹⁰ Dikmen Oral (haz.), *Tabib Ramazan'ın Kitâb-ı Tevârih-i Rodos Adlı Eseri (Tahlil ve Metin)*, Yüksek Lisans, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2014, s. 56-57. Rodos seferi ruznâmesinde ise Sancak-ı Resul veya diğer mukaddes emanetlere dair bir bilgi yoktur. Ruznâme için bk. *Feridun Bey Münşeâtı*, I, 529-540)

devlet-i ikbâlleri ile küffâra vusûl bulup pâdişâh-ı rûyi zemînin sağında ve solunda kulları ve önünde vezîrleri ve yeniçerî ağâsı ve solaklar ve mahfil-i şerîf ve **hırka-ı şerîf ve sancâğ-ı resûl-u ekrem** ve müftî ve kâzî'askerler ve buvâyın-ı İskender üzere otâğ-ı hümâyûna selâmet ile dâhil olub donanmâyı hümâyûndan..."¹¹

Tabib Ramazan, Rodos seferi hakkındaki kitabından önce, Kanuni'nin 1521'de Belgrad'ı fethiyle ilgili de "*er-Risâle el-Fethiyye es-Süleymaniye*" isminde bir eser kaleme almıştır. Müellif, bu eserinde Sancak-ı Resûl'e dair hiçbir bilgi vermez.¹² Bu durum Sancak-ı Resûl'ün Rodos seferi arefesinde İstanbul'da bulunduğu ve buradan sefere götürüldüğü hususunda şüpheye mahal bırakmaz. Ayrıca Ramazan'ın yazdıklarından Hz. Osman'a ait olduğu düşünülen bir Kur'an ile Hırka-i Saadet'in de Rodos seferine götürüldüğü anlaşılmaktadır.

Rodos seferi hakkında müstakil bir tarih kaleme alan Mısırlı âlimlerden Abdurrahim el-Abbâsî de Sancak-ı Şerif'in adaya getirildiğini yazar fakat Abbâsî de bu Sancak'ın ne zaman Osmanlı'ya intikal ettiğine ve seferden sonra ne yapıldığına dair bir bilgi vermez. Müellif, Hayr Bey'in sefer için gönderdiği birlikleri ve hediyeleri anlatmasına rağmen bunlar arasında Sancak'tan bahsetmez.¹³

Tabib Ramazan ve Abdurrahim el-Abbâsî, Sancak-ı Resûl'ün Rodos seferinden sonra Osmanlı başkentinde kalıp kalmadığından bahsetmez. Bu tarihçilerin cevapsız bıraktığı bazı hususlara dair ise 17. yüzyıl müelliflerinden Çerkesler Kâtibi Yusuf, bazı bilgi hatalarına ve kronoloji yanlışlarına rağmen, şu önemli bilgileri verir: "*Ve ol esnada Hakân-ı cihân kal'a-ı Belgradı Şehriyâr Engürüs yedinden istihlâs edüp, donanma-ı humayûn izzet-i makrûn Rodos üzerine meşhûn olduğu ve Şâm Beylerbeyisi dahi ol cânibe teveccüh etdüğü haberi geldi. Pes Hayri Bey yirmi pare gemiye vâfir azık koyup,*

¹¹ Dikmen Oral, *Tabib Ramazan'ın Kitâb-ı Tevârih-i Rodos Adlı Eseri (Tahlil ve Metin)*, s. 63

¹² *Tabib Ramazan'ın "er-Risâle el-Fethiyye es-Süleymaniye"si*, haz. Necati Avcı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1989.

¹³ Abdurrahim el-Abbâsî ve Rodos seferine dair yazdığı fetihnâme hakkında bk. Mustafa Öksüz, "Rodos Seferi'ne Dair Arapça Bir Kaynak: Abdurrahim el-Abbâsî, Minehu Rabbi'l-Beriyye Fî Feth-i Rodosî'l-Ebiyye (Gururlu Rodos'un Fethinde Mahlûkatın Rabbi'nin İhsanları)", *Tarihin Peşinde Bir Ömür: Abdülkadîr Özcan'a Armağan*, haz. Hayrunnisa alan-Ömer İşbilir-Zeynep Aycibin-Muhammet Ali Kılıç, İstanbul 2018, s. 153-171.

Kayıtbay nâm bir çerkes beyiyle donanma-i hümayûn tarafına gönderdi. Ve mean Hazreti resûl-ü ekrem (s.a.v)'in Ukâb nâm alem-i şeriflerin bile göndermişdi. Padişaha kemâl-i ta'zimle istikbâl edüp ve ol âyet-i fütûhi ne semte teveccüh ederdiyse feth-i zafer emri bir dem eglenmemişdi. Ve ol azık padişah askerine bir mertebe mezâyıka deminde ermişdi ki ta'bir olunmaya. Andan sonra aradan çok zaman geçmeyüp âsitâneye Hayri Beyin vefâtı haberi geldi.”¹⁴

Kaynaklardaki bütün bu malumat değerlendirildiğinde, “Ukab” denilen Sancak-ı Resûl’ün 1517’de Ridaniye savaşında Yavuz Sultan Selim tarafından kullanıldığı, 1522’de ise Sancak-ı Resûllerden en azından birinin İstanbul’a getirildiği ve buradan da Rodos seferine götürüldüğü kesindir. Tarihi rivayetler doğru ise bunun Hayr Bey tarafından Mısır’dan gönderilmiş olması muhtemeldir. Buna mukabil bu Sancak’ın Rodos seferinden sonra İstanbul’da kalıp kalmadığını veya geri gönderilip gönderilmediğini bilmiyoruz. Bazı araştırmalarda Sancak’ın seferden sonra hacılara refakat etmek için Şam hazinesinde muhafaza edilmek üzere geri gönderildiği ileri sürülür.¹⁵ Buna mukabil Hayr Bey tarafından Mısır’dan gönderildiği rivayet eden Sancak-ı Resûl’ün neden daha sonra Şam’a intikal ettirildiği ve burada muhafaza edildiği sorularına cevap aranmamıştır. Ayrıca araştırmalarda tek bir Sancak-ı Resûl varmış ve bu da “Ukab” adlı Sancak’mış gibi düşünüldüğünden ciddi bir yanılsa düşülmüştür. En azından 16. yüzyılda Mısır’da ve Şam’da ayrı iki Sancak-ı Resûl’ün mevcut

¹⁴ Mehmet Doğan (haz.), *Çerkesler Kâtibi Yusuf’un Selim-nâme’sinin Mukâyeseli Metin Tenkîdi ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997, s. 145. Çerkesler Kâtibi Yusuf kronolojide bazı yanlışlar yapmıştır. Çünkü *Rodos Seferi Ruznâmesi*’ne göre Hayr Bey’in gönderdiği Mısır donanması 16 Ramazan 928/9 Ağustos 1522’de adaya ulaştı; gönderdiği hediyeler de 18 Ramazan/11 Ağustos’da Divan’da açıldı. *Ruznâme*’de, Hayr Bey’in vefat haberinin ise 2 Zilhicce/23 Ekim’de ordugâha ulaştığı bilgisi yer alır (*Rodos Seferi Ruznâmesi* için bk. *Feridun Bey Münşeâtı*, I, 529-540). Hayr Bey’in ölüm tarihi konusunda İbn Kemal ise 15 Zilkade tarihini verir ve bu münasebetle Hayr Bey hakkında uzun bir bahis açar (*Tevârih-i Âl-i Osman*, X, 164-167). Mısırlı âlim Abdurrahim el-Abbâsî de Hayr Bey’in ölüm haberinin 23 Ekim’de Mısır’dan gelen küçük bir gemi vasıtasıyla haber alındığını ve bu münasebetle Hayr Bey’in kılıcının da Kanuni Sultan Süleyman’a teslim edildiğini yazar (Mustafa Öksüz, “Rodos Seferi’ne Dair Arapça Bir Kaynak: Abdurrahim el-Abbâsî, Minehu Rabbi’l-Beriyeye Fi Feth-i Rodosi’l-Ebiyye”), s. 162). Yusuf’un Ukab’a dair verdiği bilgiler de sıkıntılıdır. Zira Sancak-ı Resul, Yusuf’un yazdığı gibi Rodos seferi başladıktan sonra Mısır’dan adaya gönderilmiş değildir.

¹⁵ M. Tayyib Gökbilgin, “Sancak-ı Şerif”, *İA*, X, 189.

olduğu, hatta 17. yüzyılda Kahire'deki Sancak'ın hâlâ burada muhafaza edildiği muhakkaktır. Nitekim Evliya Çelebi, Kahire'deki Sancak-ı Resûl'den birçok yerde ve ayrıntılı bir şekilde bahseder.¹⁶ Bazı arşiv kayıtları ise Rodos seferinden sonra Sancak-ı Şerif'in Şam'da bulunduğunu destekler. Mesela Şam kadısına ve emir-i hacca hitaben gönderilen 1580 tarihli bir hükümde “*Server-i Enbiyâ'nın alem-i muhtereminden*” bahsedilmektedir.¹⁷

Rodos seferine Mısır'dan getirildiği düşünülen bir Sancak-ı Resûl'ün mevcut olduğu; fakat bunun “Ukab” adlı Sancak olup olmadığı; bu sefere getirilen Sancak'ın da daha sonra Mısır'a geri gönderilip gönderilmediği; gönderilmedi ise bu Sancak'a daha sonra ne olduğu ve İstanbul'da kaldı ise neden Kanuni'nin sonraki seferlerinde kullanılmadığı sualleri hâlâ cevapsız kalmaktadır. Niyazımız bundan sonraki araştırmalarda bu suallerin cevaplandırılmasıdır. Bütün bu sorulara mukabil 1593, 1594, 1595 ve 1596'da Şam'da muhafaza edilen Sancak-ı Resûl'ün Avusturya seferlerine götürüldüğü kesindir.

Şam'da bulunan ve 1593'te Avusturya seferine getirilen Sancak-ı Şerif'e dair Âlî, Câfer İyânî ve Selanikî önemli bilgiler verir. Âlî, Sancak'ın hacılarla birlikte Mekke'ye götürülmek üzere Şam hazinesinde muhafaza edildiğini kaydeder. Ayrıca 1593 seferinde bin Şam yeniçerisi muhafazasında bulunduğu hâlde orduya getirildiğini ve kazanılan zaferlerde Sancak'ın büyük etkisinin olduğunu; fakat Sancak-ı Şerif'in Gelibolu'dan doğrudan cepheye götürüldüğünü ve İstanbul'a getirilmediğini, bu yüzden Şam yeniçerilerinin gücendiklerini hikâyeleriyle birlikte nakleder.¹⁸ 1594 seferinde ise Sancak,

¹⁶ *Evliyâ Çelebi Seyathatnâmesi X. Kitap*, s. 93, 113, 192, 226, 228.

¹⁷ BOA, *Mühimme Defterleri*, nr. 39, s. 255. “*Şam kadısına hüküm ki ve emir-i hacca hüküm ki Darende Mehmed geliüp huccâc, hacc-ı şerife gidüp gelürken Server-i Enbiyâ'nın alem-i muhteremlerinin sancakdârı iken Kızıl Abalı nâm kimesne müstakil ben sancakdar olmak için emr-i şerif aldım deyu hizmete tâbi' olduğun bildürüp inâyet recâ etmekle münâvebe ile mezbûr ... emr idüp buyurdum zıkr olunan sene kadarlık hudmeti mezkûrün birkaç münâvebe edâ üdürüp mezbûr dahi ol vechle te'allül ve müdâhele etdürmeyesün.*”

¹⁸ Faris Çerçi (haz.), *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühnü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri (III. Cilt)*, Kayseri 2000, s. 609-615. Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595)*, I, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 1999², s. 322: “*Ve Şâm-ı şerifde mahfuz olan numune-i alem-i âlem-ârâ-yı Rasûllullâh-salla'llâhu aleyhi ve sellem- ile dört yüz nefer güzide Şâm yeniçerileri sefer-i zafer-rehbera gelmek fermân olundu.*” (s. 322). Dönemin tarihçilerinden Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi, Şam'daki Sancak-ı Şerif'in İstanbul'a getirilmesine dair Evail-i M 1001/Ekim 1592 tarihli bir ferman

önce Gelibolu üzerinden Üsküdar'a, oradan da Saray'a getirildi. Daha sonra ise törenlerle Avusturya cephesine gönderildi.¹⁹ 6 Temmuz 1594'te Şam askerlerinin muhafazasında bir destmale sarılı hâlde ordugâha getirilen Sancak, burada törenlerle karşılandı ve veziriazamın otağına konuldu.²⁰ Yanık Kalesi'nin fethinde de veziriazam ile birlikte bulundurulmuş Sancak-ı Resul²¹, sefer dönüşünde 27 Aralık 1594'te Divan-ı Hümayun'a getirildi ve buradan halka gösterilmeden hazineye konuldu.²²

gönderildiğini belirtir ve fermanın muhtasar bir suretini verir. Ayrıca sefere getirilen Sancak'a nasıl merasimler icra edildiğine dair değerli bilgiler nakleder Ziya Yılmaz (haz.), (*Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, I, Ankara 2003, s. 11 vd). 22 Nisan 1595 tarihli Şam yeniçerileri ağasına gönderilen bir ferman da Âli'nin yazdıklarını teyit eder. Nitekim fermanla Şam yeniçeri ağasından emri altındaki askerleri Bursa üzerinden Gelibolu'ya oradan da doğrudan Sadrazam Sinan Paşa'nın bulunduğu ordugâha göndermesi, İstanbul'a ise asla getirmemesi emredilir. Buna mukabil fermanla Sancak-ı Resul'e herhangi bir atıf yoktur Abdullah Tanrıvermiş (haz.), (*72 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1002-1003) (vr. 1-230) İnceleme-Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 137). Şam yeniçerilerinin şikâyet sebebi yalnızca Sancak-ı Resul'ün İstanbul'a uğratılmadan cepheye gönderilmesi değil gibidir. Nitekim Şam beylerbeyine gönderilen bir fermanla Şam yeniçerilerinin savaş ahvalini bilmeyenlerden toplanmasından şikâyet edilmekte ve beylerbeyi uyarılmaktadır (*72 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1002-1003) (vr. 1-230) İnceleme-Metin*, s. 201). Yine başka bir hükümde de Şam yeniçerilerinin intizamsızlıklarından ve halktan usulsüz yiyecek almalarından bahsedilmektedir Zafer Şahin (haz.), (*72 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1002-1003) (vr. 231-473) (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 299). Kroniklerin Şam yeniçerilerinin sayısına dair muhtelif veriler verdikleri görülür. Bununla ilgili olarak Şam beylerbeyine gönderilen fermanlarda ise 600 yeniçeri önderilmesi istenir ve bu hükümde de Sancak-ı Resul'e değinilmez (*72 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1002-1003) (vr. 231-473)*, s. 344-345; *72 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1002-1003) (vr. 1-230) İnceleme-Metin*, s. 257, 325).

¹⁹ *Gelibolulu Mustafa Âli ve Künhü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri (III. Cilt)*, s. 664-666.

²⁰ Câfer İyâni, *Tevârih-i Cedid-i Vilâyet-i Üngürüs (Osmanlı-Macar Mücadelesi Tarihi, 1585-1595)*, haz. Mehmet Kirişçioglu, İstanbul 2001, s. 79, 97.

²¹ Yanık Kalesi kuşatmasında Sancak-ı Resul'ün varlığının sebep olduğu hadiseleri sancaktarı ağzından anlatan İyâni'nin yazdıkları için bk. *Tevârih-i Cedid-i Vilâyet-i Üngürüs*, s. 84, 97.

²² *Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595)*, I, 420-421. Sancak-ı şerif'in İstanbul'a getirilmesi ve bununla ilgili daha sonra oluşan teşrifat hakkında ayrıca bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, s. 248-260; M. Tayyib Gökbilgin, "Sancak-ı Şerif", s. 189-191; Ahmet Önal, "Osmanlı Saray Merasimlerinde Mukaddes Emanetler ve Hırka-i Saadet Dairesi", *500. Yılında Mukaddes Emanetler*, ed. Mustafa S. Küçükbaşçı, İstanbul 2018, s. 118-127.

Selanikî, Sancak-ı Resûl'ün 1594'te Topkapı Hazine Dairesi'ne konulduğunu yazdığından araştırmacılar da Sancak'ın bu tarihte kesin olarak İstanbul'da kalmaya başladığını ileri sürmüşlerdir. Buna mukabil 1595 yılındaki Avusturya seferine çıkılırken Şam askerinin Sancak-ı Şerifî III. Mehmed'in huzurundan 8 Zilkade 1003/15 Temmuz 1595'te törenlerle geçirmeleri münasebetiyle askere ödenen paraya dair şöyle bir arşiv kaydı vardır: “*Mâh-ı Zi'l-ka'denin fi 8. Şâm kulu sefer-i hümâyûna müteveccih olup sa'âdetlü pâdişâh hazretlerine Resûlü'llâh hazretlerinin sancak-ı hümâyûnları ile alây gösterdiklerinde üç bin hasene in'âm olunması emr olındıkda eldeki kisede yüz otuz filori bulunup vefâ itmemeğîn Hâne-i Hâssa'dan harc-ı hassa için 9942 filori olunup ibtidâ olındı iki bin sekiz yüz yetmiş filori ile tekmil olunup be-ma'rifet-i pâdişâh-ı âlem-penâh Kapu Ağası yedinden teslîm.*”²³

Selanikî de Sancak-ı Resûl'ün Sadrazam ve Serdar-ı ekrem Sinan Paşa'ya teslimi törenini şöyle anlatır: “**Serdâr-ı asâkir-i mansûre Sinan Paşa hazretleri alem-i âlem-ârâ-yı Rasûlullâh'ı alâm-ı İslâm önünce açup çıkduğıdur:** Ve şehri-i zilka'denün dokuzuncı dü-şenbih gün Sadrîa'zam ve Serdâr-ı ekrem Sinan Paşa –edâme'llâhu ta'âlâ iclâlehû- hazretleri mübârek-sâ'at ve ferhunde-demde evinden çıkup, Südde-i sa'âdet-medârda cümle erkân-ı devlet ve a'yân-ı sa'âdet ikbâl ü istikbâle muntazır iken übbehet-i tâm ve haşmet ü şevket-i mâlâ-keâm ile gelüp, vüzerâ-i izam ve ulemâ-i kiramı selâmlayup, kânûn-ı kadîm üzre içerü dergâh-ı ma'delet-penâh ve pâye-i serîr-i sa'âdet-destgâha girdiler. Ve bir mikdâr zemân izz-i huzûr-ı Şehensâhîde eğlenüp, umûr-ı mülk ü saltanat kelâmından sonra ahar tavır ve libâs ile ve murassa' sorguç takınup çıkdılar. Râyât-ı feth-âyât-ı Mâmı açup ve Şâm-ı dârüsselâm askerinden güzide vü benâm olup, at üstünden tüfeng atan tâ'ife-i hazret-i server-i kâ'inât ve mefhar-ı mevcûdâtm -salla'l-lâhu aleyhi ve sellem- alem-i âlem-ârâ-yı muzaffer-karînini getürdüp, a'lâm-ı İslâm önünce açup ve Nakîbüleşrâf Kadı Keşmîrî-zâde cümle sâdât u eşraf-ı enâm ile ve ulemâ vü meşâyih ü vüzerâ-i izam alem-i Rasûlullâh'm önüne düşüp, âmme-i halka bir aceb incizâb u hâlet-bahş olup, derd ü şevk u muhabbet ile herkes girye-i bî-ihyâr u zârî iderek, dergâh-ı Ahadiyyete hezârân hezâr nâliş ü tazarru'lara sebep oldu. Konak yerine dek gönderi

²³ Osman Yiğit (haz.), *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi 34 Numaralı Filori Defteri (Değerlendirme-Transkripsiyon)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2018, s. 897.

girdiler. Hakîkaten hiç bir serdâr u sipehsâlâra bu rütbe-i rifat ü izzet nasîb ü müyesser olmamışdı. Bu uslûb-ı mergûb ve âyîn-i matlûb üzre günahkâr ümmet salavât ü selâm eyleyüp, sabıka Sultân Süleyman Han Gâzî konduğı mahalde konuldu.”²⁴

Hem arşiv kaydından hem de Selanikî'nin yazdıklarından Sancak'ın 1594'ten sonra da Şam'a gönderildiğı ve 1595 seferi için yeniden İstanbul'a getirildiğı anlaşılmaktadır. Sancak, Veziriazam Koca Sinan Paşa'nın ardından ordugâha gönderilmiş ve 6 Temmuz 1595'te Şam yeniçerileri tarafından muhafaza edildiğı hâlde Veziriazam tarafından istikbal edilmiştir.²⁵

Sancak-ı Resûl, 1595 seferinden sonra bir müddet Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilse de daha sonra Şam'a gönderilmiş olmalıdır. Bu minvalde Selanikî'nin verdiğı bilgiler önem arz eder. Nitekim müverrih, 1596 Eğri seferi münasebetiyle şu bilgileri verir: “**Râyet-i alem-i âlem-ârâ hazret-i mefhar-i mevcudat Şâm-ı şerîfden sefer-i zafer-rehbere gelüp yetişdüğüdür:** Ve sûret-i âlem-ârâ-i Muhammedi salla'llâhu aleyhi ve sellem-Sinan Paşa serdârlığından berü Şâm yeniçerileri ile gâza-i zafer-şi'ârda bile bulunmak mu'tâd olmağın bu def'a dahi mukaddemâ rikâb-ı hümayûn ile gelüp eşmek üzre hükm-i şerîf gönderilüp, tenbîh u te'kid olunmuşdı. Ve «Gelmekte müsâra'at üzre olasız.» diyü ulaklar gönderilmişdi. Üsküdar'a bir gün mukaddem gelüp yetişdüğü haber-i meserret eseri geldi yetişdi. Fî 22 şevval, sene 1004/19 Haziran 1596.”²⁶ Selanikî'nin verdiğı bilgilerden Sancak-ı Resûl'ün 1595 seferinden sonra da Şam'a geri gönderildiğı, 1596 seferi için tekrar İstanbul'a getirildiğı ve buradan Eğri seferine götürüldüğü kesin bir şekilde anlaşılmaktadır. Selanikî, III. Mehmed komutasındaki ordunun 1596 seferi için 21 Haziran'da Osmanlı başkentinden ayrılması vesilesiyle yapılan törenlerde Sancak'ın da bulunduğunu ve bu Sancak'ın “teberrüken ve teyemmünen” sefere götürüldüğünü yazar.²⁷

²⁴ *Tarih-i Selânikî*, II, 493.

²⁵ Ahmet Önal, *Koca Sinan Paşa'nın Hayatı ve Siyasî Faaliyetleri (1520-1596)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 371.

²⁶ *Tarih-i Selânikî*, II, 608-609.

²⁷ *Tarih-i Selânikî*, II, 611.

Eğri seferi dönüşünde de 22 Aralık 1596'da İstanbul'da yapılan törende seyyid ve şeriflerin ardından Şamlı muhafızlar tarafından korunduğu hâlde Sancak-ı Resûl'ün geçiş merasimi icra edilmiştir.²⁸ 1596 yılından itibaren ise Şam'dan getirilen Sancak-ı Resûl'ün İstanbul'da muhafaza edilmeye başlandığını söylemek mümkündür. Nitekim Mekke emirinin III. Mehmed'in cülusunu kutlamak üzere gönderdiği ve önce Eyüp Sultan Türbesi'ne konulan Kâbe örtüsünün 11 Mayıs 1597'de Topkapı Sarayı'na getirilmesi vesilesiyle tertip edilen törenlerde bu Sancak da bulunmaktaydı.²⁹ Buna mukabil hacılarla birlikte Şam'dan Haremeyn'e gönderilmek üzere sonraki dönemlerde de sancaklar kullanılmaya devam edilmiş; en azından bunlardan biri de daha sonra İstanbul'a intikal ettirilmiştir. 1789-1790 tarihli bir arşiv kaydında şu bilgiler verilir: “Şam-ı şerîf mahfil-i şerifinin olmak üzere gelen sancak ma'an kuşak aded 1, Beşiktaş'dan gelmiştir.”³⁰

Sancak-ı Şerif, 17. yüzyıla gelindiğinde artık oldukça yıprandığından tamir edildi. Ayrıca aslına bire bir benzeyen üç adet sancak da hazırlandı. Bu hususta ilk bilgileri veren Teşrifatçıbaşı Ali, şunları yazar: “... Müür-ı zamânla icrâ-i şerîfesini müteferrik olmakla devlet-i aliyyede aslına göre üç sancağ-ı şerîf işledilüp, her birine ikişer üçer kut'a bakiye olunup üç sancak etmişlerdir. Üçü dahi bir resimdedir. Biri serdârlara virülür ve biri mevkib-i hümayûnladır ve biri dahi hazîne-i hümayûnda mahfuzdur...”³¹

Alem-i Resûl, Topkapı Sarayı'na intikal ettikten sonra doğuda ve batıdaki seferlere götürülmeye devam edildi. Hatta sefere davet için gönderilen fermanlarda “Sancak-ı Resûl'ün” altında bütün ordunun toplanması yönünde emirler verilmeye başlandı. Fakat bizzat padişahların iştirak etmediği

²⁸ *Tarih-i Selânikî*, II, 654.

²⁹ *Tarih-i Selânikî*, II, 682-683. Kâbe örtüsünün yenilenmesi ve eskisinin “teberrük” olarak İstanbul'a gönderilmesi için Mekke şerifine hitaben yazılan nâme için bk. Abdullah Tanrıvermiş (haz.), *72 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1002-1003) (vr. 1-230) İnceleme-Metin*, s. 136-137.

³⁰ TSMA.d, nr. 9, vr. 7a.

³¹ *Vekayi' name (Vekayi-i Bec) (Metin ve Değerlendirme)*, s. 45. Silahdar Mehmed Ağa da Teşrifatçıbaşı Ali'nin yazdıklarını biraz değiştirerek şunları kaydeder: “Müür-ı ezmânla eczâ-i şerîfe müteferrika olmağla Devlet-i Aliyye'de aslına göre üç Sancak-ı Şerîf işledilüp, her birine üçer kut'a ta'biye olunup, üç sancak etmişlerdir. Üçü dahi bir resimdedir. Biri mevkib-i hümayûnla gider, Hırka-i Şerîf yanından ayrılmaz ve ikisi Hazîne-i âmire-i Enderûn'da mahfuzdur. Biri iktizâ etdüğe vezir-i a'zam, serdâr-ı ekrem olanlara virilir ve biri yine hazinede hıfz olunur.” (*Zeyl-i Fezleke*, s. 804).

seferlere gönderilen Sancak, yukarıda da ifade edildiği üzere serdarlara vermek üzere hazırlanan üçüncü sancaktı. Padişahların katıldığı seferlere ise Hırka-i Saadet ile birlikte birinci Sancak da götürülürdü. Mesela II. Osman zamanında Hotin, IV. Murad zamanında da Bağdat seferlerine Sancak-ı Şerif'in götürüldüğü bilinmektedir.

Osmanlı kaynaklarında bir bilgi mevcut değilse de Sancak-ı Resûl'ün Avusturya savaşlarında düşman ordusunun eline düştüğüne dair bir söylenti 18. yüzyıl Avrupa kaynaklarında yazılagelmiştir. Mesela İstanbul'daki İngiltere elçisi Kinnoul Kontu, 1730 tarihli bir raporunda şunları yazar: "... üç defa Almanlar tarafından ele geçirilmiş olmasına rağmen bizzat [Hz.] Muhammed'in onlara verdiği Sancak-ı Şerif büyük tantana ve ihtişamla taşınır."³² Bu söylentiye dair 1768'de Sancak-ı Resûl'ün Davudpaşa'ya nakli münasebetiyle yapılan törenlere iştirak eden Pavel Artemyeviç de şu rivayeti nakleder: "25 Mart günü cebeciler, 26 Mart'ta ise topçular la arabacılar yola çıktılar. 27 Mart'ta sadrazam Davudpaşa'ya geldi. Burada İstanbul'dan ve civarından toplanan ordu bulunuyordu. Sadrazamın önünde ulemadan çok sayıda kimse gidiyordu. Onları, emiralemin taşıdığı [Hz.] Muhammed'in sancağına refakat eden müftünün ta kendisi takip ediyordu. Bu ulema, kendilerini [Hz.] Muhammed'in neslinden sayıyor ve diğer Müslümanlar'dan ayırt etmek için başlarını Peygamberlerinin en sevdiği renk olan yeşil renkli sarılla örtüyorlar. Bu emirlerin sayısı burada az değildi. Onlar gümr sesleriyle [Hz.] Muhammed'e hürmeten çeşitli ilahiler söylüyor, Osmanlı silahına dua ediyor, en iyi dostları ve müttefikleri de dâhil olmak üzere bütün Hristiyanlar'ı aşırı şekilde lanetliyorlardı. Arkalarından tüm yüceliğine bürünmüş sadrazam gidiyordu. Ona 200 şahsi koruma, kendi sarayındaki görevli ve hizmetçiler refakat ediyordu. Bunların hepsi hayli pahalı kıyafetlere bürünmüştü. Onların arkasından çok sayıda emir geliyor ve bunlar da aynen ötekiler gibi [Hz.] Muhammed'e hürmeten şiirler söylüyordu. Sancak ise sarayda saklanan gerçek sancak olmayıp, onun kopyasıydı. Ancak bizzat sultan ordunun başına geçtiğinde gerçek sancak sefere götürülüyordu. Yahudiler, kendileriyle sıkça taşıdıkları ve defalarca kaybettikleri Ahit Sandığı'na hürmet ettikleri gibi, Türkler de bu sancağı, yani Sancak-ı Şerife, hürmet ediyorlar. Onların çoğu [Hz.] Muhammed'in Sancak-ı Şerifi'nin zaten çoktandır, Almanlar'a karşı savaş sırasında kaybolduğunu ve yerine gizlice bir kopyasının yapılmış olduğunu bilmiyorlar. Kopyanın yapılmasının nedeni ise Türkler'in Hristiyanlar'ın savaşırken sancağı görür görmez, hemen kör

³² Bu mektuptan bizi haberdar eden Dr. Öğr. Gör. Ahmet Büyükaksoy'a müteşekkirimiz.

olacaklarına veya kaçacaklarına inanmalarına dair batıl inancının devam ettirilmek istenmesidir."³³

Bu rivayetlerin mazisi 1595'teki Eğri seferine kadar geriye gider. Bazı Avrupalı tarihçilere göre 24 Ağustos 1595'teki Kalugeran muharebesinde Sancak-ı Resûl, yaşanan kargaşada kaybolmuştur.³⁴ Osmanlı kaynaklarından Selanikî ise bu çatışmada Sadrazam Sinan Paşa'nın büyük bir bozgun yaşadığını, bu bozgun sırasında Sancak-ı Resûl'ün de ciddi bir tehlikeye maruz kaldığını; düşman saldırısı yüzünden sancaktarlardan birinin şehid düştüğünü, diğerinin de yaralandığını, Sancak'ın da düşman eline düşmekten son anda kurtarıldığını yazar.³⁵

Sancak-ı Resûl, 1683 yılındaki İkinci Viyana Kuşatması'nda da Avusturya ordusunun eline düşmekten son anda kurtarıldı.³⁶ II. Mustafa'nın bizzat komuta ettiği 1695, 1696 ve 1697 seferlerine Hırka-i Saadet ile beraber Sancak-ı Resûl de götürüldü. 1696 Seferi'nin ilerleyen safhalarında Avusturya ordusundan atılan toplardan biri II. Mustafa'nın bulunduğu yerden geçerek Hırka-i Saadet'in korunduğu arabanın önüne düşmüştü.³⁷

İstanbul'da muhafaza edilmeye başlandıktan sonra Liva-i Resûl ile ilgili bazı teamüller ve inançlar oluşmaya başladı. Bunları ilk anlatanlardan biri I.

³³ İlyas Kamalov (ter.), *Esir Bir Rus Diplomatın Gözünden İstanbul (Pavel Artemyeviç Levşov'un Hatıraları 1763-1771)*, İstanbul 2018, s. 28-29.

³⁴ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, III, çev. Nilüfer Epçeli, yay. haz. Erhan Afyoncu, İstanbul 2005, s. 264-265.

³⁵ *Tarih-i Selânikî*, II, 507. Evliya Çelebi de bu münasebetle bazı rivayetler nakleder ve Eğri'deki Alem-i Şerif Camii'nin adının nereden geldiğini anlatır (*Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, IV, 63-64).

³⁶ "Vezîr-i âzam bir mikdar tevakkuf itmekle kâfirler sancağ-ı şerife kasd itmişler. Vezîr-i âzamin nedimleri sancağ-ı şerifi kapup 'asker-i İslâm teveccüh ittikleri tarafa teveccüh eylediler. Kâfirler 'asker-i İslâm'ı kırmağa mukâyed olmayup ol mahalde iki şikk olup nısfî metrislere doğru varup metriste bulunan 'asker-i İslâm'ı tarumar idüp, kimin esir ve kimin kat' eylediler. Ve iki yüzden mütecâviz toplar alunup zapt eylediler" (Şuayp Ateş (haz.), *17. Yüzyılın İkinci Yarısına Ait Anonim Bir Tarihçe "Vekâyi-i Viyana"*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2015, s. 114).

³⁷ Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme (Tahlil ve Metin, 1106-1133/1695-1721)*, haz. Mehmet Topal, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2001, s. 191-192.

Ahmed'in imamı da olan Mustafa Sâfi'dir.³⁸ Bu inanç ve teamüller sonraki dönemlerde de büyük oranda idame ettirildi.³⁹

Sancak-ı Resûllerden Ukab adlı Sancak'ın siyah renkli olduğu rivayet edilmektedir. Buna mukabil araştırmalarda diğer Sancakların şekillerinin ve renklerinin nasıl olduğuna dair bir bilgi verilmez. Osmanlı müellifleri ve arşiv belgelerinde bu Sancak-ı Şeriflerin şekillerine dair önemli veriler bulmak mümkündür. Mesela Haçova Savaşı'na dair bir, II. Osman'ın Hotin Seferi'ne dair ekler kısmında verdiğimiz iki minyatürde Sancak-ı Şerif yeşil olarak resmedilmiştir. Bunlardan Hotin ile ilgili olanı daha ayrıntılıdır ve Sancak üzerindeki yazılar da belirtilmiştir. 18. Yüzyıl tarihçilerinden Mehmed Subhî de Sancak-ı Şerif'i yeşil olarak tarif eder.⁴⁰ Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilen Sancak-ı Resûl'lerin şekillerine dair mukaddes emanetlerin listesini ihtiva eden bir arşiv kaydında da şu bilgiler kaydedilmiştir: "Bir kutu derûnunda yazılı Sancağ-ı Şerîf, bir sade Sancağ-ı Şerîf."⁴¹

Hırka-i Saadet

Bugün Topkapı Sarayı'ndaki mukaddes emanetler arasında mümtaz bir yere sahip olan teberrüklerden biri de Hz. Peygamber'e ait olan Hırka-i Saadet'tir. Osmanlı kaynaklarında hem Hırka-i Saadet hem de Hırka-i Şerif olarak tesmiye edilen bu emanetin ne zaman ve nasıl İstanbul'a getirildiği hususunda muhtelif görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre Kahire'nin tamamen teslim olmasından sonra Mekke Emiri II. Berekat, oğlu Ebu Numey'i Yavuz Sultan Selim'e itaatini arz etmek üzere göndermiş ve oğlu ile birlikte Kâbe'nin anahtarı ile aralarında Hırka-i Saadet'in de bulunduğu bazı mukaddes emanetleri yollamıştır.⁴² Yavuz Sultan Selim devrini anlatan ana kaynaklarda ise Hırka-i Saadet ile ilgili bu ilk görüşü destekleyecek bir

³⁸ İbrahim Hakkı Çuhadar (haz.), *Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-Tevârih'i*, II, Ankara 2003, s. 222-223. Hezarfen Hüseyin de Mustafa Safi'den aktararak mukaddes emanetlere dair bilgiler verir (Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânin-i Âl-i Osmân*, haz. Sevim İlgürel, Ankara 1998, s. 60).

³⁹ Bu hususta bk. Gökbilgin, "Sancak-ı Şerif", s. 190-191.

⁴⁰ Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi (Sâmi ve Şâkir İle Birlikte) (İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin)*, haz. Mesut Aydın, İstanbul 2007, s. 25.

⁴¹ TSMA.d, nr. 2814, vr. 6a.

⁴² Nurhan Atasoy, "Hırka-i Saadet", *DİA*, XVII, 375.

bilgi yoktur. Hırka hakkında ilk ayrıntılı bilgileri veren Mustafa Safi de Ebu Numey'in getirdiği hediyeler arasında Hırka-i Saadet'i zikretmez.⁴³

Hırka-i Saadet'in İstanbul'a getirilmesine dair ikinci rivayet ise bu emanetin İskenderiye'de kaçırılmak üzere iken diğer mukaddes emanetlerle birlikte ele geçirildiği ve daha sonra Osmanlı başkentine gönderildiğidir. Bu bilginin kaynağı Evliya Çelebi'dir, fakat Âlem Seyyahı burada iki adet hırkanın ele geçirildiğini kaydeder.⁴⁴ Evliya'nın yazdıklarını da destekleyecek doğrudan bilgiler dönemin ana kaynaklarında verilmez.

İster birinci isterse ikinci görüş doğru olsun kesin olan şey Hırka-i Saadet'in 1522 yılındaki Rodos seferine Kanuni Sultan Süleyman ile birlikte götürüldüğüdür.⁴⁵ Sonraki dönemlerde de Hırka ile ilgili teamüller ve inanışlar oluşmaya başlamıştır. Sâfi, Hz. Peygamber'in hırkasıyla ilgili I. Ahmed devrinde oluşan teşrifata dair de önemli bilgiler verir. Hırka-i Saadet'in I. Ahmed tarafından büyük bir ihtiramla karşılandığını, bu emanetin süslü bohçalara sarılı bir hâlde sandık içinde muhafaza edildiğini, sultanın bunu tahtının üstüne denk gelecek bir yerde muhafaza ettirdiğini, senenin bazı mübarek günlerinde “teberrük kastıyla” hırkayı açtırdığını ve bizzat eliyle yıkadığını, hırkanın temizlendiği suyu da “bir nice şişelere vaz^c olunub, iltifat u inayetlerine mazhar olan bendegân ve du^â-güyân hâssatan şeyhu'l-islâm ve vüzerâ-i 'izâm ve sâir mahall-i lutf ü ikram olanlara” ihsan olarak dağıttığını; artan suyun şişelere konulduğunu ve hasta olanlara verildiğini; hatta İstanbul'daki yangınları söndürmek için de bu suyun kullanıldığını yazar. Müellif ayrıca Eğri Seferi'nde III. Mehmed'in Hırka-i Saadet'i yanında götürdüğünü, Osmanlı ordusunun bozulmaya yakın bir anında padişahın Hırka'yı eline alıp “dergâh-ı Rabb-i 'izzetden feth u nasr taleb” eylediğini ve bunun üzerine gökten bir melek ordusunun gelerek İslâm askerlerinin bozgununu zafere çevirdiklerini; bu yüzden I. Ahmed'in de “eğer pây-ı tahtından pây-ı taht-ı âhara

⁴³ İbrahim Hakkı Çuhadar (haz.), *Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-Tevârih'i*, Cilt I, Ankara 2003, s. 221. “te-berrükât-ı nâdire ve müteberrükât-ı karnime vü zahireden evvelen kisve-i mübâreke-i nebeviyye 'alâ şâhibihâ e's-şalevâtü'n-nemiyyedir ki işbu hânedân-ı saltanata kâbiren 'an kabir intikâl idüb, hâlâ ki hazânet-i şâh-ı mülk ü millet ve kefâlet-i hıfz u hurâseti ile teşerrüf ve muhâfazat-ı pâdişâh-ı bâ-se'âdet teşaddî-i pâsdârî ve himâyeti ile telettuf eylemişdir”.

⁴⁴ *Evliyâ Çelebi Seyathatnâmesi*, X, 73.

⁴⁵ Dikmen Oral, *Tabib Ramazan'ın Kitâb-ı Tevârih-i Rodos Adh Eseri*, s. 56-57, 63.

veyâhûd bir ğazâ vü sefere teveccüh buyursalar, ol teberrük-i nefisi mütezamin olan şandûkçei hâssatan bir 'arabaya tahmîl ile ma'an istişhâb ve feth u zaferi ol vesîle ile iktisâb" ettiğini kaydeder.⁴⁶

Hırka-i Saadet ile ilgili önemli bilgiler veren bir diğer 17. yüzyıl müellifi de Abdullah Üsküdarî'dir. Üsküdarî, Hırka hakkında müstakil bir başlık açarak şunları yazmıştır: *"Ve Oda-i Hâss'da hırka-i şerîf-i hazret-i Resûl aleyhi's-selâmın bir oda-yı mahsûsaları olup bir boğça-i şerîf ile bir taht-ı âlî-baht üzerinde mevzû' olup ve ol makam-ı mübâreke de ihrâk-ı 'ûd ve anber münfekk olmayup râyiha-i tayyibe dimâğları mu'attar eylediği hâlde gılâmân-ı Oda-yı Hâss hizmet-i şerîfinde nevbet ile pervâne-sıfat hizmetde olmağla makam-ı âliyelere nâ'îl olduklarına bâ'is ü bâdî ânın hurmet-i şerîfine olduğunda şübhe yokdur. Ve hazret-i Ömer radya'llâhû anhın seyf-i mübârekleri dahi mahsûsan havz mukâbili taht bâlâsında mevzû' olup mehâbet-i hazret-i Fârûk nümâyân olmaktadır. Böyle makam-ı şerîfin leyl ü nehâr hizmetinde olanlara niçün "Kırklar" ta'bir olunmaya? Ve Oda-i Hâss bir makam-ı âlîde vâkı' olup "Çimşirlik" ta'bir olunan mahallin bâlâsında merhûm Vezîr Sinân Paşa'nın ihdâs ve binâ eylediği kasr-ı zîbânın der [ü] divanı sekiz aded mermer sûtûn olup zer-beft ve dîbâ ile mefrûş cânib-i garbîsi Kostantiniyye ve Galata ve Kâğhdhâne körfezi ve işrâfî Halîc-i Kostantiniyye'den Kula Bâğçesine varınca Karadeniz Boğazı'na nâzır ve cânib-i şarkîsi İznikmid Körfezi ve Kızılada lar ve Bozburun yalıları ve Marmara engini bi'l-küllîye nazarında olup bir kasr-ı zîbâ ve makam-ı dil-fezâ olup ve kurbünde vâkı' dört aded mermer sûtûn ile kubbesi yıldızlı bir kasr-ı dil-güşâ ki "Kasr-ı Aktâr" ismiyle müsemmâ Kostantiniyye ve Galata ve Tophâne'den Karadeniz Boğazı'na varınca bi'l-cümle nazarında olup bir makam-ı ferah-fezâdır ki bir vechile ta'birî mümkün-i beyân değildir."⁴⁷*

Hırka-i Saadet ile ilgili elimizdeki ilk görsel veri ise Haçova savaşı münasebetiyle yapılan bir minyatürdür. Minyatürde III. Mehmed'in hemen önünde solunda resmedilen bir görevlinin başı üzerinde tutulan bohça içinde resmedilmiştir (bk. EKLER).

⁴⁶ *Mustafa Safi'nin Zübdetü't-Tevârihi*, II, 221-222.

⁴⁷ Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*, Cilt I, haz. Muzaffer Doğan, Ankara 2017, s. 340.

H z. O s m a n' a N i s b e t E d i l e n M u s h a f (l a r)

Mukaddes emanetlerin önemli parçalarından biri de Hz. Osman'a nisbet edilen Kur'an'dır. Bugün Topkapı Sarayı'nda sergilenenden başka Hz. Osman'a nisbet edilen Mushaf'ların da mevcut olduğu bilinmektedir. Bunların ne zaman ve nasıl Saray'a intikal ettiğine dair muhtelif iddialar mevcuttur.

Mukaddes emanetlerden Yavuz Sultan Selim'in eline ilk geçenlerden biri Hums'ta bulunan Hz. Osman'ın kaleminden çıktığına inanılan Kur'an'dır. Evliya Çelebi, Mercidabık zaferinden sonra Hums'ta bulunan Hz. Osman mushaf'larından birinin de şehir halkı tarafından Yavuz Sultan Selim'e teslim edildiğini şöyle anlatır: “*Ba'dehû Mısır halîfelerinden Sultân Gavri destinde iken sene 922 târîhinde ahâlî-i kal'a debdebe-i Âl-i Osmân'ı görüp Hazret-i Osmân'ın hatt-ı şerîfiyle Kelâm-ı İzzet'i ve miiftâh-ı kal'a[ny] Selîm Şâh-ı Evvel'e teslim edüp cemî'i tekâlîf-i örfiyyeden mu'âf u müselleme oldular.*” Evliya'nın verdiği bilgilere bakılırsa Âlem Seyyahı, 1648 yılında Hums'u ziyaret ettiğinde Hz. Osman nüshası Kur'an hâlâ buradaydı.⁴⁸

Şayet Evliya'nın verdiği bilgiler doğru ise mezkûr Kur'an nüshası, Yavuz Sultan Selim'e teslim edilmesine rağmen Hums'tan götürülmemiştir.⁴⁹ Evliya, Hums'taki Kur'an'ın özelliklerine dair de şu önemli bilgileri nakleder: “*Evvelâ yukarı iç kal'ada câmi'-i Sultân (---) ol kadar vâsi' câmi' değildir Ammâ nazargâh-ı kadîm olmağıla rûhâniyyet vardır ve Hazret-i Osmân'ın kûfi hatt ile Kelâm-ı İzzet'i bu câmi'dedir kim Hazret-i Osmân Medîne-i Münevvere'de bu Kelâm-ı İzzet'de tilâvet-i Kur'ân ederken yevm-i Ramazân'da şehîd edüp bu Kelâm-ı İzzet'de sûre-i (---) âyet-i şerîfi üzre hâlâ kan bulaşmış âsârı vardır... İç*

⁴⁸ Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyathatnâmesi III. Kitap*, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 1999, s. 43-44. Dönemin çağdaş kaynaklarında bu hususta bir bilgi verilmez. Buna mukabil Yavuz Sultan Selim'in Şam ziyaretinde buradaki Hz. Osman'a atfedilen Kur'an'ı ziyaret ettiği bilinmektedir (Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2016, s. 246).

⁴⁹ I. Ahmed'in imamı Mustafa Safî de 1608 yılı olaylarını anlatırken sabık Mısır valisi Mustafa Paşa'nın Hums'a geldiğinde buradaki Hz. Osman'a ait olduğu düşünülen Kur'an'ı ziyaret ettiğini yazar (*Zübdetü't-Tevârih*, II, s. 108).

hisârda ziyâret-i Hazret-i Osmân mushafı: Hıms şehrinde matar-ı rahmet yağ-masa Hazret-i Osmân'ın mushaf-ı şerifin câmi'den taşra çıkarsalar bi-emrillah hemân ol ân bârân-ı rahmet nâzil olur, aceb sırr-ı Hüdâdır."⁵⁰

Hums'ta bulunan ve Evliya Çelebi'nin 1648 yılında hâlâ orada olduğunu belirttiği Kur'an yanında Hz. Osman'a izafe edilen başka mushaflar da⁵¹ Mercidabık savaşına getirilmişti. Mesela İbn İyas, Mercidabık Savaşı'na Sultan Gavri'nin yanında bir grup şerifle gittiğini ve bunların başlarında ipekten keseler içinde 40 mushaf taşıdıklarını ve bunlardan birinin de Hz. Osman hattıyla yazılan olduğunu kaydeder. Daha da önemlisi Memluk tarihçisi, bu Kur'an'ın savaş sırasında kaybolduğunu; isim vermese de Mercidabık'a başka mukaddes emanetlerin de getirildiğini ve savaş sonrasında bunların Osmanlıların eline geçtiğini ima eder.⁵²

Yavuz Sultan Selim'in 3 Ekim 1516'da Şam'daki Beni Ümeyye Camii'nde muhafaza edilen Hz. Osman'a izafe edilen Kur'an'ı ziyaret ettiği bilinmektedir. Seferin günlüğünü tutan Haydar Çelebi, bu ziyaret hakkında şu bilgileri verir: "*Altısında [6 Şevval 922/3 Ekim 1516] Devletlü Hudavendigâr hezarân ta'zim ve iclâlle Beni Ümeyye Cami'i'ne varup namaz-ı Cuma kılup hutbe nâm-ı şerifiyle müşerref olup ba'de's-salât Hazret-i Osman radiyallahu anha mushafın ziyâret idüp otağ-ı hümayûnuna geldi.*"⁵³

⁵⁰ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi III. Kitap*, s. 44-45. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*'nin birinci cildinde de Hums'daki Hz. Osman'a ait Kur'an hakkında şu bilgiyi verir: "*Hazret-i Osmân, Hımârı vermeyüp kırk gün Medîne içre ceng-i azîm olup âhir Hazret-i Osmân'ı Ramazân'ı şerifde câmi' içre "Allah sana yeter [Bakara, 137]" âyetin tilâvet ederken şehîd edüp kamı Kelâm-ı İzzet üzre dökülmüşdür. Hâlâ ol Mushaf-ı Şerif Hıms'ın iç kal'ası câmi'indedir*" (I, 306).

⁵¹ Hz. Osman'a nisbet edilen mushaflar hakkında bk. Tayyar Altıkulaç (haz.), *Hz. Osman'a Nisbet Edilen Mushaf-ı Şerif*, İstanbul 2008; Tayyar Altıkulaç, "Hz. Osman'a Nisbet Edilen Topkapı Sarayı Mushafı", *500. Yılında Mukaddes Emanetler*, ed. Mustafa S. Küçükbaşçı, İstanbul 2018, s. 28-32.

⁵² İbn İyas, *Yavuz'un Mısır'ı Fethi ve Mısır'da Osmanlı İdaresi (Bedayi'ü'z-Zühûr fî Vekayi'i'd-Duhûr)*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul 2016, s. 68-70.

⁵³ TSMK, Revan. 1955, vr. 240a; Ali Seslikaya (haz.), *Yavuz Sultan Selim'in Sefer Menzîlnâmeleri (Çaldıran, Kemah, Dulkadiroğlu ve Mısır Seferi Menzîlnâmeleri) ve Haydar Çelebi Rûznâmesi: Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2014, s. 150; *Feridun Bey Münşeat*, I, İstanbul 1274, s. 481; Yavuz Senemoğlu (haz.), *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, İstanbul tarihsiz, s. 191.

Hums'taki Kur'an'ın en azından 1648 yılına kadar burada olduğunu bilmemize rağmen Şam'daki Hz. Osman'a izafe edilen Kur'an'ın akıbeti hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Buna mukabil Şam nüshasının daha sonraki bir zamanda İstanbul'a götürüldüğünü söylemek mümkündür. Zira aşağıda ele alacağımız üzere Kanuni Sultan Süleyman devrinde 1522'deki Rodos seferine Hz. Osman'a ithaf edilen nüsha da götürülmüştür. Evliya Çelebi'nin Şam'ı anlattığı bölümlerde buradaki Hz. Osman mushafından hiç bahsetmemesi de bu Kur'an'ın en azından 17. yüzyılın ortalarında burada bulunmadığını gösterir.

Evliya Çelebi, Ayasuluk'u ziyaret ettiğinde buradaki İsa Bey Camii'nde bulunan Kur'an'lardan birine yöre halkının Hz. Osman mushafı nazarıyla baktığını belirtir. İfadelerinden anlaşıldığına gör Âlem Seyyahı, bu rivayeti pek inandırıcı bulmamıştır. Evliya ayrıca, bu vesileyle Ayasuluk'taki mukaddes emanetlerle ilgili başka inanışları da şöyle nakleder: “*Ve bu câmi'in cânibi erba'asında revzenleri yokdur. Ancak câmi' içre ziyâ bahşi cânibi erba'asındaki billûr ve necef ve moran câmlardan ve yedi aded kapular üzre şebeke kafeslerden câmi'in derûnu münevver olur. Ve bir kaç câmlar hırka-i şerîf soffası üzredir. Ammâ hırka-i şerîf Âsitâne-i sa'âdet'de Hazîne'dedir. Bunda sandûkası vardır. Teberrüken ziyâret olunur. Ancak bu câmi'de bir kûfî Kelâm-ı kadîm vardır, Hazret-i Osmân hattıdır deyü hâs [u] âm ziyâret ederler.*”⁵⁴

Âlem Seyyahı, Aksa'yı ziyaret ettiğinde burada da Hz. Osman'a izafe edilen bir Kur'an'ın bulunduğunu öğrenmiş ve mushafa dair şunları yazmıştır: “*Ziyâret-i Câmî-i Aksâ: Evvelâ şark tarafı köşesinde Hazret-i Ömer mihrâbı, bizzât kendüleri ba'de'l-feth bir hafta ibâdet etdikleri mihrâbdır. Ana karîb Hazret-i Dâvûd mihrâbı, ibtidâ esâs urduklarında bu mahalde ibâdet etdikleri mihrâbdır. Ve bu mihrâbın solunda Hazret-i Osmân hattı ile olan Kelâm-ı İzzet kûfî hat ile tahrîr olunmuş kim gûyâ Yed-i Kudret ile yazılmış bir kürsî üzre hâzır olmuş Kelâm-ı Kadîm'dir.*”⁵⁵ Evliya Çelebi'ye göre Kahire'deki Amr İbnü'l-Asr Camii'nde de Hz. Ömer ve Hz. Osman hattıyla ceylan derisine yazılmış birer Kur'an mevcuttu.⁵⁶

⁵⁴ Evliyâ Çelebi Seyathanâme IX. Kitap, s. 81.

⁵⁵ Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, Evliyâ Çelebi Seyathanâme IX. Kitap, haz. Yücel Dağlı- Seyit Ali Kahraman-Robert Dankoff, İstanbul 2005, s. 261.

⁵⁶ Evliyâ Çelebi Seyathanâme IX. Kitap, s. 112.

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre 17. yüzyılda Osmanlı hâkimiye-tindeki topraklarda Topkapı Sarayı'ndaki nüsha hariç Hz. Osman'a izafe edilen toplam dört nüsha daha bulunuyordu ve bunların en önemlisi Hums'ta bulunan nüshaydı. Topkapı Sarayı'nda ise tespit edebildiğimize göre Hz. Osman'a isnat edilen Kur'an'a dair en eski kayıt Rodos seferi münasebetiyle Tabib Ramazan'ın yukarıda ele aldığımız yazdıklarıdır.

Topkapı Sarayı'ndaki mukaddes emanetlerin listesini ihtiva eden bir 1686 yılında hazırlanan bir defterde Hz. Osman'a atfedilen Kur'an'a dair de şu bilgiler kaydedilmiştir: “*Kûfiye müşâbih hattla Mushaf-ı Şerîf, cild 1. Hazret-i Osman radiallahuanhu hattı olmak üzeredir.*”⁵⁷ 18. yüzyıla ait bir arşiv defterinde Hz. Osman'a atfedilen iki Mushaf, iki de Kur'an'ın yarısını ihtiva eden Kelam-ı Şerif olduğu kayıtlıdır.⁵⁸ Yine aynı yüzyılda başka bir arşiv kaydında ise Hz. Osman hattıyla Kufi yazıyla bir Mushaf-ı şerif ile bir tam, iki de yarım kalmış başka kelam-ı şeriflerin kaydı mevcuttur.⁵⁹

18. yüzyılın sonlarında Toderini'nin verdiği bilgilere bakılırsa İstanbul'da Ayasofya, Nuruosmaniye ve Sultan Abdülhamid Kütüphanelerinde de birer adet Hz. Osman'a nisbet edilen Kur'an mevcuttur.⁶⁰

Kâbe Anahtarları Ne Zaman İstanbul'a Gönderildi ve Sonra Neler Yaşandı?

Mukaddes emanetler arasında yer alan bir diğer teberrük de Kâbe anahtarlarıdır. Bu anahtarın ne zaman ve nasıl İstanbul'a intikal ettirildiğine dair de muhtelif görüşler ileri sürülmüştür. Bazı araştırmalarda Mısırlı tarihçi

⁵⁷ TSMA.d, nr. 8, s. 18. Ayrıca bk. Abdülmecit Şentürk, *Kaynaklar Işığında Mukaddes Emânetlerin Tarihi*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2012, s. 41. 1789-1790 tarihli bir defterde ise bu Mushaf hakkında şu kayıt dü-şülmüştür: “*Kûfi hat ile nushaf-ı şerîf cild 1. Hazret-i Osman radiallahuanhu hattı olmak üzere haber virilmiştir.*” (TSMA.d, nr. 9, s. 5).

⁵⁸ TSMA.d, nr.2087, vr. 1b.

⁵⁹ TSMA.d, nr. 2814, vr. 2b. Bu defterde Hz. Ali hattıyla bir adet Kur'an, Hasan b. Ali b. Ebu Talib hattıyla Yasin-i şerif, İmam-ı Cafer hattıyla bir adet Kur'an da kaydedilmiştir.

⁶⁰ Giambattista Toderini, *Türklerin Yazılı Kültürü ve Edebiyatı*, çev. Mehmet Serdar Bekar, İstanbul 2018, s. 235-237.

İbn İyas'ın eserine atıf yapılarak Mekke Şerifi Berekat'ın Yavuz Sultan Selim'e tabiiyetini bildirmek üzere 1517'de oğlunu Kahire'ye gönderdiği ve Sultan'a teslim edilmek üzere içlerinde Kâbe anahtarının da bulunduğu bazı mukaddes emanetleri verdiği iddia edilir.⁶¹ Buna mukabil İbn İyas bu yönde bir bilgi vermeyip yalnızca Şerif'in bazı değerli hediyeler gönderdiğini yazar.⁶²

Bazı araştırmalarda ise bu bilgi için Abdulgaffar Kırımı'nın *Umdetü'l-Ahbâr* adlı eserine atıf yapılır.⁶³ Buna karşın bu eserde de Kâbe anahtarlarının değil "miftahü'l-Haremeyn"i yani Mekke ve Medine'nin anahtarlarının teslim edildiği yazar.⁶⁴ Evliya Çelebi de bazı bilgi hatalarına rağmen, şerifin Mekke'nin anahtarını verdiğini kaydeder.⁶⁵

Mekke şerifinin gönderdiği hediyeler arasında mukaddes emanetlerden bazılarının bulunması kuvvetle muhtemeldir; fakat kaynakların verdiği bilgiler muvacehesinde bunları kesin olarak tespit etmek şimdilik mümkün değildir. Ayrıca kaynaklarda Mekke anahtarları ile Kâbe anahtarının mı kastedildiği net değildir ve bu yöndeki bilgilerin de en erken 17. yüzyıl kaynaklarında yer almaya başladığı görülmektedir. 18. yüzyıl kaynaklarında ise konu biraz daha ayrıntılı ele alınmaya başlanmıştır. Mesela Hasan Esirî,

⁶¹ Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 315; Abdülmecit Şentürk, *Kaynaklar Işığında Mukaddes Emânetlerin Tarihi*, s. 28.

⁶² İbn İyas, *Yavuz'un Mısır'ı Fethi ve Mısır'da Osmanlı İdaresi*, s. 176, 179-180. "15 Cemaziyelahir Pazar günü sultanın huzuruna Mekke emiri Berekât'ın oğlu geldi. Mısır'ı zaptettiği için sultanı tebrike gelmişti. Kıymetli hediyeler getirmişti" (s. 176).

⁶³ Selâhattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 2016, s. 241.

⁶⁴ Abdulgaffar Kırımı, *Umdetü'l-Ahbâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kısım, nr. 2331, vr. (eski) 22b (yeni) 224b. Kırımı, Mısır'ın Yavuz Sultan Selim tarafından fethini Süheylî'nin *Târih-i Mısır-i Cedîd* adlı eserinden özetlediğini kaydeder (vr. (eski) 222a (yeni) 224a). 18. Yüzyılda Topkapı Sarayı'ndaki bazı mukaddes emanetlerin listesinin kaydedildiği bir arşiv kaydında da, "Yeşil atlas kise derûnunda mahfuz Ravz-i Mutahhara'nın kilidi" yazar (TSM.A.d, nr. 2814, vr. 6a). Bu kayıt Kırımı'nın Medine'nin anahtarının da teslim edildiği yönündeki bilgilerini teyit eder.

⁶⁵ *Evliyâ Çelebi Seyathatnâmesi*, IX, 370. Evliya, burada Mekke'nin anahtarlarını şerifin bizzat Kahire'ye getirdiği yazmakla yanılmıştır. Âlem Seyyahı, Mekke anahtarlarının teslim edilmesiyle birlikte Yavuz Sultan Selim'in de "hâdimü'l-Haremeyni's-şerifeyn" olduğunu ve hutbenin de bu şekilde olduğunu belirtir ve böylece bu meselenin neden önemli olduğunu izah eder.

Mekke şerifinin Yavuz Sultan Selim'e Kâbe ile Medine anahtarlarını teslimine dair şu bilgileri verir: “*Ve dokuz yüz yigirmi ikide Sultân Selîm Hân aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân hazretleri Mısır'a varup feth itdikde ve Şerîf Berekât oğlu Şerîf Ebû Nemî ile mübârek-bâda Mısır'a varup Sultân Selîm Hân hazretlerine Nîl-i mübârek üzerinde Rûze'de mülâkât idüp beyt-i şerîfin miftâhların getirüp teslim idüp ve recâ eyledi ki oğlu Ebû Nemî ke-mâ-kân Haremeyn-i şerîfeynin ve âmme-i hudûd-ı Şâm'ın ve hudûd-ı Şâm'dan hudûd-ı Yemen'e varınca olan Aktâr-ı Hicâziyye'nin emâretini tefvîz eyleye ve Sultân Selîm dahi mukaddemâ bunların hüsn-i hâllerin istimâ itmekle ikrâm idüp ve recâların kabûl idüp ve birbirlerine kılıçlar ver hil'atler ihsân idüp Mekke'ye gönderdi.*”⁶⁶

Osmanlı müellifleri konuya dair kendi devirlerinde bir sıkıntı veya gelişme olmuşsa bilgi vermeyi tercih etmişlerdir. Mesela Selânikî, III. Mehmed'in cülusunu tebrik etmek üzere Mekke şerifinin Kâbe ve Hz. Peygamber'in kabrinin örtülerini, mahmille birlikte gönderdiğini ve bu münasebetle İstanbul'da büyük törenlerin icra edildiğini, buna mukabil mahmille bu kadar tazim ve hürmet edilmesine muhalefet edenlerin de çıktığını kaydeder ve bu vesileyle Ebu Nüme'nin Yavuz Sultan Selim'e verilmek üzere Mısır'a Kâbe ile Hz. Peygamber'in kabrinin örtülerini getirdiğini yazar.⁶⁷

İstanbul'a IV. Murad zamanında da Kâbe anahtarı getirildi. Konuyla ilgili Teşrifatçıbaşı Ali, “*Beyân-ı Hakikat-i Miftâh*” başlığı altında şu bilgileri verir: “*Sultân Murâd-ı merhûm Bağdad'a gitmezden mukaddem şerîf-i Mekke-i mükerreme bir gece rü'yâsında müşâhede ider ki sultân-ı enbiyâ sallallahu te'âlâ aleyhi vesellem çihârîyâr-ı güzîn rıdvânü'llâhu te'âlâ aleyhim ec mâ'în ile mütemessil? Olup, 'Bu miftâh-ı Kâbe'yi sultân-ı zamâna gönder. Sefere bile götür. Ba'dehû Acem feth olduktan sonra yanlarında hıfzolunup bir yere asker göndermek iktizâ eyledikde sulehâdan bir kimesneye teslim olunup bile götürüle' diyü işâret-i aliyeye-i nebeviyye sudûr itmekle Menufi nâm bir kimesne ile şerîf dahi mezkûr miftâhı Sultân Murâd-ı merhûma gönderirler. Acem seferine bile götürmüşler.*

⁶⁶ Göker İnan (haz.), *Hasan Esirî'nin Mi'yârü'd-düvel ve Misbârü'l-Milel İsimli Tarih ve Coğrafya Eseri (İnceleme-Transkripsiyon)*, Doktora Tezi, İstanbul 2017, s. 1594. Esirî, eserinin başka yerinde konuyla ilgili daha muhtasar bilgiler verir ve sehven Kâbe ile Medine anahtarlarını Mekke şerifinin bizzat kendisinin getirdiğini yazar (s. 1337).

⁶⁷ Selânikî, *Tarih-i Selânikî (1003-1008/1595-1600)*, II, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 1999, s. 682-684.

Ba'dehû has oda hazînesine konulmuş. Tahrîr-i hazîne de zuhûr itmeğin defterdâr efendi 'Bu miftâh-ı şerîf dülbend ağalarının hıfzında hurka-i şerîf yanında ma'an olmak münâsibtir' demiş. Hâlâ bir zerduht kîse içinde ki bin kırk üç târîhinde yapılmıştır, mahfûz idi. Bu miftâh ol miftâhdır ki zikr olundu."⁶⁸

IV. Murad'a gönderilen anahtar ne zaman ve nasıl olduğuna dair kesin bir bilgi olmamakla birlikte, kaynaklardaki bilgilere istinaden İstanbul'a ilk olarak Mısır seferinde, ikinci olarak da IV. Murad zamanında olmak üzere en azından iki defa Kâbe anahtarı gönderildiğini ve İstanbul'a getirilen bu anahtarların mukaddes emanetler arasına konulduğunu söylemek mümkündür. Bu anahtar sonraki bir dönemde Edirne'ye götürülmüş ve burada kalmıştır. Yine her nasıl oldu ise Edirne'de Rağî Doyranzâde'nin(?) eline geçmiş, sonra da önce Nurullah Paşa, ondan da sırasıyla Musul Valisi Esad Paşa'ya, Edirne ricalinden dergâh-ı âlî kapıcıbaşlarından Mustafa Bey'in babası Hüseyin Ağa'ya intikal etmiştir. Anahtarın selamlık kısmı ise Konya Valisi Osman Nuri Paşa tarafından satın alınmıştır. Nuri Paşa'nın evinin tamiri esnasında anahtar evin üst katında bir odanın yüksekçe bir kısmında sandık içinde bulunmuştur. Sandık açıldığında içinde anahtar ile birlikte Mekke şerifinin IV. Murad'a gönderdiği nâmenin de burada bulunduğu görülmüştür. Bunun üzerine anahtar Asakir-i Hassa ve Nizamiye-i Şahane Seraskeri Said Paşa'ya getirilmiş, o da emanetleri 1847 yılında Sultan Abdülmecid'e takdim etmiştir. Anahtarın uzun sayılacak bir süreden sonra tekrar ait olduğu yere yani Topkapı Sarayı'na getirilmesi üzerine bu Sultan Abdülmecid'in hilafetinin makbuliyetine bir işaret olarak telakki edilmiştir.⁶⁹

Yavuz Sultan Selim ve IV. Murad devrinde başka zamanlarda da İstanbul'a Kâbe anahtarlarının gönderildiği anlaşılmaktadır. Zira 18. yüzyılda

⁶⁸ *Vekayi'name (Vekayi-i Bec)*, s. 45. Bugüne kadar konuyla ilgili yapılan çalışmalarda yukarıda naklettiğimiz bilginin kaynağı olarak Silahdar Mehmed Ağa gösterilmiştir fakat Silahdar, bu bilgileri neredeyse hiç değiştirmeden Teşrifatçıbaşı Ali'nin eserinden aynen kendi tarihine aktarmıştır (*Silahdar Târîhi*, s. 804-805).

⁶⁹ TSMA, nr. E 854/79 (yeni numarası), 7969 (eski numarası). Mukaddes emanetlerin listesini havi bir defterde de konuyla ilgili olarak şu kayıt düşülmüştür: "Mekke-i mükerrime şerefallhu te'âlâ ilâ yevmü'l-âhirenin miftâh-ı şerîfi Edrene cânibinde bir konakda zuhur edüp serasker devletlü Said Paşa hazretleri ma'rifetiyle zât-ı şahâneye takdim olunmak ve taraf-ı eşref-i hazret-i mülûkânedan bi'l-vürûd ve bâ-irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne Hırka-i daire-i aliyyesinde kaem-i şerîf dolabında mahfuz miftâh-ı şerîf. Fî Cemâziye'l-âhir sene 1]263" (TSMA.d, nr. 900, vr. 2a).

Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilen mukaddes emanetlerin listesinin tutulduğu bir defterde burada bulunan dört farklı Kâbe anahtarı fiziki özellikleriyle birlikte kaydedilmiştir.⁷⁰

Diğer Mukaddes Emanetler

Mukaddes emanetlerin İstanbul'a nakli hususunda ilk bilgiyi Yavuz Sultan Selim devri müelliflerinden Silahşor verir. Silahşor'un verdiği bilgi bugüne kadar yapılan çalışmalarda maalesef ihmal edilmesine rağmen oldukça önemlidir. Zira tek kelimelik bu bilgi özellikle Evliya Çelebi'nin konuyla ilgili yazdıklarını teyit etmektedir. Silahşor şöyle yazar: *“Bir gün Şâh-ı cihân Kapudan'a emr edip Mısır tecemmülâtın ve teberrüklerin bir nice gün keştilere yükletip tamâm olcuk Kapudanâ icâzat olup, girip dest-bûs-i Şâh-ı Rûm kılıp, taşra gelip vezîrlere vedâ' kılıp, gemisine erip, binip azm-i Sikenderiyye kılıp gittiler.”*⁷¹

Silahşor'un verdiği bilgiler dönemin diğer kaynaklarıyla da büyük oranda örtüşür. Nitekim Yavuz, 2 Haziran 1517'de yanında devlet ricali olduğu hâlde İskenderiye'ye geldi ve burada 6 Haziran'a kadar kaldı. Bu süre zarfında şehirdeki önemli dini makamları ve yerleri ziyaret etti. Bu arada İstanbul'a sürülmesini istediği Mısır ileri gelenlerini İbrahim Bey'e teslim etti. Ayrıca Kaptanıderya Cafer Bey, 29 Haziran'da Kahire'ye gelerek padişahın donanmanın İstanbul'a dönmesi için izin aldı. Yine bu manada donanma ile gönderilecek değerli eşya ve elde edilen ganimet İskenderiye'ye nakledildi. Nakledilenler arasında Halife Mütevekkil ile Memlûklü birçok sanatkâr ve âlim de vardı. Değerli eşyalar ve önemli kişilerle dolu olan Osmanlı donanması nihayet 15 Temmuz 1517'de İskenderiye'den ayrıldı. Buna mukabil Silahşor haricindeki diğer kaynaklar mukaddes emanetlerin nakli konusunda suskundur. Mukaddes emanetlerin Yavuz Sultan Selim devrinde

⁷⁰ TSMA.d, nr. 2814, vr. 7a. 1850 yılına ait bir müfredat defterinde 6 adet Kâbe anahtarı kaydedilmiştir. Bunların özellikleri de şöyle açıklanmıştır: “Kâbe-i şerifin zerâfşanlı bulad kilid ve kisesi aded 3; def'a Kâbe-i şerifin sim kilidi adet 3 (TSMA.d, nr. 893, vr. 2b). IV. Mehmed devrinde hazırlanan bir müfredat defterinde ise yalnızca bir adet Kâbe anahtarı kaydedilmiştir (TSMA.d, nr. 8, s. 18).

⁷¹ Selâhattin Tansel, “Silahşor'un Feth-nâme-i Diyâr-ı Arab Adlı Eseri”, *Tarih Vesikaları*, 2/18 (Ocak 1958), s. 453.

İstanbul'a getirildiğine dair ayrıntılı bilgiler ise sonraki yüzyıllarda kaleme alınan eserlerde ortaya çıkar.

Mukaddes emanetlerin intikaline dair en ayrıntılı bilgileri ise Evliya Çelebi verir. İskenderiye'nin Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra Sultan Gavri'nin şayet yenilirse kaçırılmak üzere limanda beklettiği sandıklar içinde ele geçirilen değerli eşyalar arasında mukaddes emanetlerin de bulunduğu ileri sürer ve şu bilgileri verir: “*Ve bir esed tasvîrli nasrun minellâh hath kırmızı alem dahi İskenderiyye hazînesinden çıkdı. Ve bir cevâhir ile musanna‘ bir sandûka içre Hazret-i Risâlet[in] Uhud gazâsında şehîd olan dendân-ı şerîfi ve bir dutam mübârek lihye-i şerîfi kulları ve çeşm-i nergislerinin sürmedânı ve mîldânı ve bir kut‘a içi zifli hasırdan âbdest ibrîği ve bir zıbru ağaçından tesbîhi ve bir kut‘a çimşîrden na‘lın-ı şerîfi ve bir hezârân alaca asâsı ve pâypûş-ı şerîfi ve iki kut‘a hurka-i şerîfi, biri hûrmâ lifi saruya mâ‘il ve biri beyâz kutnî sûzenî cillâyî hil‘at ve bir eğër ve bir kara kılıç ve bir deve yüğü kuşak ve bir deve yüğü ridâ ve bir deve yüğü destâr-ı şerîf ve bir beyâz sûzenî arakıyye. Bunlar cümle kat-ender-kat zender-zer zerdûz boğçalar içinde mahfûz olup üzerlerinde "Hâzâ muhalledâtu Resûlillâh"⁷² deyü tahrîr edüp cümlesine Selîm Hân yüzün gözün sürüp “Şefâ‘at yâ Resûlullâh” deyüp bizzât kendiler mühr ururlar. Andan bizzât Hazret-i Yûsufun destâr-ı şerîflerin teberrüken mübârek başlarına geyüp yine sandûka-i mücevhri içre hıfz ederler.⁷³ Ve yine Hazret-i Yûsufun bir bıçağı ve Sicin‘de hapis iken vakt-i salâtı bilmek için yapıdığı sâ‘at ve bisâtları görüp sandûkasında mühr ururlar. Sonra Yûsufî destâra göre destâr sarup zamân-ı hilâfetlerinde Yûsufî sarığe gezerlerdi. Sonra Selîmî destâr îcâd etdiler. Anniçün Selîmî derler. Zîrâ Ebü'l-feth ve babası Bâyezîd-i Velî mollâ örfü geyerlerdi. Kendiler Yûsufî ve Selîmî geyerlerdi. Ammâ bu hazîne-i İskenderiyye‘de kallâvî sarık buldular. Meğër Sultân Kalavân‘dan kalmak ile kallâvî derler imiş. Ve Çaryâr-ı Güzîn'in kılıçları...”⁷⁴*

⁷² Evliya Çelebi'nin bu kaydının çok benzerine 22 Nisan 1877 tarihli bir müfredat defterinde rastlamak oldukça sevindiricidir. “Derûn-ı sandukada mahfuz bulunan muhalledâtu-ı şerifenin mikdârı” (TSMA.d, nr. 4645, vr. 1b).

⁷³ Evliya Çelebi, eserinin başka yerlerinde de Hz. Yusuf'un destarının Gavri'nin hazinesinden alındığını yazar (*Evliyâ Çelebi Seyathatnâmesi*, I, 107). Hz. Yusuf'un amâme-i şerifine dair 1715 tarihli bir kayıta şunlar yazar: “*Selâtîn-i a‘zâm hazerâtlarının cülûs-ı hümayûnlarında giydikleri Hazret-i Yusuf aleyhisselâmin imâme-i şerîfeleri bâ-fermân-ı hümayûn silahdar ağa kullarına teslim olunmuşdur. İmâme-i şerîfe olur. Adet 1.*” (TSMA.d, nr. 2358/1, vr. 2a). Yine 18. Yüzyıla ait bir kayıt için bk. TSMA.d, nr. 2814, vr. 6a.

⁷⁴ *Evliyâ Çelebi Seyathatnâmesi*, X, 73.

İstanbul'a getirilen mukaddes emanetlere dair ilk listeyi ve bunlarla ilgili oluşan inanışlara dair bilgileri Mustafa Safî verir. Safî'nin bilgi verdiği emanetlerden bazıları da halifelere ve bazı sahabeye ait olan kılıçlardır. Bu doğrultuda Hass Oda'daki Hz. Ebu Bekir'in kılıç ve seccadesi, Hz. Ömer'in kılıcı, Hz. Osman'ın kılıcı, Muaz bin Cebel, Zübeyr bin Avvam, Halid bin Velid, Ammar bin Yasir, Şurahbil bin Hasene ve Ebu Talha bin el-Halid'in kılıçlarını kaydeder.⁷⁵ Bunların yanında Harem Dairesi'ndeki tahtın yanında da Hz. Peygamber ve Hz. Ömer'in birer kılıcı başta olmak üzere diğer bazı sahabenin de eşyalarının muhafaza edildiğini belirtir.⁷⁶

19. yüzyıl müellifleri de mukaddes emanetlerin Yavuz Sultan Selim devrinde İstanbul'a getirildiği yazarlar. Mesela Ahmed Cevdet Paşa şunları kaydeder: **“Ve şîâr-ı hilâfet olan teberrükât-ı seniyye-i Nebeviyye'yi merkez-i saltanat-ı İslâmiyye olan İstanbul'a getirdi.”**⁷⁷ Mustafa Nuri Paşa da benzeri şeyleri yazar.⁷⁸ II. Abdülhamid devrinde Mısır'da görevlendirilen Gazi Ahmed Muhtar Paşa da⁷⁹ mukaddes emanetlere dair Kahire'den gönderdiği bir raporda şu bilgileri verir⁸⁰: *“Hidiv Paşa kullarının ikamet eylediği Abidin Kasrı'nda mevcûd bulunan ba'zı metrukât-ı seniyye-i hazret-i seyidü'l-kâinâtın cenâb-ı imâm Hüseyin radiallahu anhun re's-i sa'âdetinin medfûn olduğu câmi'-i*

⁷⁵ 1789-1790 tarihli bir arşiv kaydında kılıçların sayısı şöyle verilir: Hz. Davud'a ait 1, Hz. Ebubekir'e ait 1, Hz. Ömer'e ait 1, Ömer b. Hattab 1; Hz. Osman 1; Hz. Ali'ye ait 1, Halid bin Velid'e ait 3; Zübeyr b. Avvam 1; Cafer-i Tayyar'a ait 1; Ammar bin Yasir 1; Zeynel Abidin 1 (T SMA.d, nr. 9). 19. Yüzyılda mukaddes emanetlerin listesinin hazırlandığı bir defterde Hz. Peygamber'e ait 3, Hz. Davud'a ait 1, Hz. Ebubekir'e ait 1, Hz. Ömer'e ait 3, Hz. Osman'a ait 3, Hz. Ali'ye ait 1, Muaz bin Cebel, Zübeyr bin Avvam'a ait 1, Halid bin Velid'e ait 3, Ammar bin Yasir, Şurahbil bin Hasene ve Ebu Talha bin el-Halid'e ait 1, Ömer b. Yaser'e ait 1, Cafer-i Tayyar'a ait 1 olmak üzere toplam 23 kılıç sayılmıştır (T SMA.d, nr. 10712, vr. 4a). 19. Yüzyıla ait Hırka-i Şerif odasında mukaddes emanetlerin yazıldığı başka bir defterde ise Hz. Peygamber'e ait 2, Hz. Davud'a ait 1, Hz. Ebubekir'e ait 1, Hz. Ömer'e ait 3, Hz. Osman'a ait 3, Hz. Ali'ye ait 1, Muaz bin Cebel, Zübeyr bin Avvam'a ait 1, Halid bin Velid'e ait 4, Ammar bin Yasir 1, Şurahbil bin Hasene ve Ebu Talha bin el-Halid'e ait 1, Ömer b. Yaser'e ait 1, Cafer-i Tayyar'a ait 1 olmak üzere toplam 23 kılıç sayılmıştır (T SMA.d, nr. 10712, vr. 4a. Ayrıca bk. T SMA.d, nr. 900, vr. 1b-2a).

⁷⁶ İbrahim Hakkı Çuhadar, *Mustafa Safî'nin Zübdetü't-Tevârihi*, II, 224-225.

⁷⁷ Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet, I. Cilt*, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 2018, s. 44-45.

⁷⁸ Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukuât, I*, İstanbul 1327, s. 82.

⁷⁹ Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın neden ve nasıl Mısır'da görevlendirildiğine dair bk. Rifat Uçarol, “Gazi Ahmed Muhtar Paşa”, *DİA*, XIII, 447.

⁸⁰ BOA, Y.EE, nr. 87/4.

şerîfde yapıdırılan hücre-i mahsûsaya nakl ve hıfz olunmak üzere tertîb olunmuş olan ihtifâle da‘vet olunmuş olduğundan Şubat’ın yirmi beşinci Pençsenbih günü kasr-ı mezkûre girilmiş ve evvelce eşrâf ve ulemâ ve memûrîn ve hemân kâffe-i ahaliye dahi haber virilmiş olduğundan kasr-ı mezkûr meydânda umûm ahali ve taraf-ı ulyâ meşâyihü ictimâ‘ etdiği gibi süvârî ve piyâde asâkiri hâne-i Mısıriyyeden dahi lüzûmu mikdâr çıkarılmış ve emânât-ı celîle-i mezkûre evvelce müzeyyen beş aded mahfaza ve boğçaya konmuş olduğu cihetle hidiv-i müşârunileyh boğçaların birisini kucağına almış ve vuku‘ bulan taleb-i çâkerânem üzerine birisi dahi çâkerlerine virilmiş ve birinde hidiv-i müşârunileyhin birâderi Hüseyin Paşa ve digeri de hidivoin reis-i dîvânı Sabit Paşa ve bir âharı da Mısır evkaf nâzırı almış olduğu ve kâffe-i ulemâ ve memûrîn rikâbda yürüdükleri hâlde tekbîrât ve salavât-ı şerîfe ile kasrın binek taşına indirilmiş ve hidiv paşa kulları elindeki boğçayı Mısır nakibüleşrafı Şeyh Bekir’e teslim eyleyerek kendüsü ikametgâhında kalmıştır.

Cemâ‘at-i bâkiyye ile boğçalar elimizde olduğu hâlde meşhed-i cenâb-ı İmâm Hüseyin çeyrek sa‘atlik bir mesâfeden ibâret iken meşâyaya tam üç sa‘atde varılabilmiş ve orada izzet ve nusret-i İslâmiye ve da‘vât-ı mahsûsa-i hazret-i hilâfetpenâhileri hâl-i hazırdan sıkılmış olan kulûb-ı sâdıkânın feryâd ve iniltiyle berâber tekrâr kılınmıştır.

Mısır’da toğmuş ve büyümüş ihtiyar âdemler bile Mısır’da böyle bir cem‘iyetli izdihâma tesâdüf etmemiş olduklarını söylüyorlar. Turuk-ı aliyye dervîşâne ellerindeki bayraklarıyla alayı tezyîn etmekte idiler. Sokaklar yerli ve ecnebî zükûr ve nisâ cemâ‘atin izdihâmından adım atmakta müşkilât göriliyordu ve hele her hatve atıldıkda teceddüd eden temâşâgirân safbeste kıyâm oldukları hâlde kimi ağlar kimi savvet-i bülend ile feryâd eder idi. Okunan salavât-ı şerîfenin hâtimesi “yensürü’s-sultân ve uğuru’l-İslâm duâsıyla h3atime bulayordu. İhtifâl-i mezkûrün tesîr-i bedî‘î ile seyirciler içinde bulunan umûm bedhâhânın dahi yüreginden kanlar gitdigine hiç şübhe olunmuyordu. Bâki her hâlde emr ü fermân menlehülemr ve’l-ihsân efendimiz hazretlerindedir. Fî selh-i Cemâziyelâhir sene 305/ fi 1 Mart sene 304 (13 Mart 1888).

“... arizaya müte‘allik ba‘zı îzâhât-ı târîhiyyedir. İş bu emânât-ı celîle ... sa‘âdetden bir parça ve bir de sürmedanlık mili ve a’sâ-yı seniyyeden bir parça ile Hazret-i İmâm-ı Ali keremallahu veçhe radiallahu anhu efendimizin hatt-ı şerîfiyle bir Mushaf-ı şerîfden ibâret idi.

Bunların ne sûretle Mısır'da kaldığı tahkikat ve tedkikat-ı târîhiyyesine girildiğinde cennet mekân firdevs âşiyân Yavuz Sultân Selîm Hân Gazî hazretlei Mısır'ı feth edüp hilâfetle saltanatı cem' ettiği ve kendüsüne bi'at etmiş olan Şerîf Muhammed ibn Mübârek nezdindeki emânât-ı celîleyi hazret-i pâdişâha gönderdiği sırada bunlar da berâberinde imiş. Emânet-i celîlenin kısm-ı a'zamı Dersa'âdet'e nakl buyurulmuş ve bunların da teberrüken Mısır'da alikonması fermân buyurulmuş. Ol vakt iş bu emânât-ı celîle darü's-sa'âde ağalarına muzavvez olan Mısır evkaf-ı nezâreti dairesi ittihâz olunan Sultan Gavri Câmî'i'nde olarak Sa'id Şerîf'in valiligi zamânına kadar gelmiş ve o sırada Sultân Gavri Câmî'i'nin müşerref-i harâb olmasına mebni darü's-sa'âde ağalığından vekâleten idâre-i umûr-ı Mısrıyye eden Zünnun Ağa bu emânetleri kendi ikametgâhına kaldırmış, fırsat add eden Said Paşa emânetleri vaz'-ı yed ederek Mısır Kal'ası'ndaki hükümet konağına nakl ettirmiş ve sonra hükümetin şehre inmesine mebni emânet-i celîle-i mezkûre maliye ve evkaf nezaretlerinde köşe-i nisyân ve ihmâlde turur iken vuku' bulan ihtâr üzerine câmî-i meşhed-i hazret-i İmam-ı Hüseyi'nde mahsûsan bir yer yapıldırılmış ve oraya nakl etdirilerek revât-ı resmîyede bulunmaktan kurtarılmıştır."

Mukaddes emanetlerin, Mısır'ın fethinden sonra da tedricen Topkapı Sarayı'na intikal ettiği anlaşılmaktadır. Bu hususta önemli bilgiler veren Seyyid Lokman, III. Murad'ın cülusunda Hz. Peygamber'e ait olan bir kılıcın nasıl padişaha sunulmak üzere İstanbul'a gönderildiğini ayrıntılı bir şekilde anlatır. Müellifin anlatımına göre hadise şu şekilde cereyan etmiştir: *"Cülûs-ı hümayûn esnâsında ki meşâyihden bayrâmiyye silsilesinde seccâde-nişîn olan Hallâc-zâde dimek ile meşhûr mağfûrun-leh Şeyh Muslahaddîn aleyhi'r-rehmetü âlem-i rü'yâda Peygâmbere-i âhiri'z-zemân Muhammed Mustafâ aleyhi's-selâm hazretleriniün bir kabza mübârek kılıçları bir kuyuya düşmüş görüp Sultân Murâd Hân-ı kâm-rân ebbedallâhü ve edâmehû ilâ-inkırâzı'z-zemân Hazret-i Resûl aleyhi's-selâm un fermânlarıyla ol şemşîr-i cihângîri çıkardup jenki küdüret-den pâk itdükleri hâce-i kâm-yâb kıbelinden südde-i seniyyelerine ma'rûz kılup ol münâsebet ile cülûs-ı sa'âdet-me'nûslarına şemşîr-i İslâm târîh dimişlerdi. İttifâk, ta'bîri aynıyla çıkup Hazret-i Risâlet-penâh sallallâhü aleyhi ve sellem hazretleri Uhud gazâsında kuşandukları hüsâm-ı ejder-femi ki Ömer ibnü'l-Hattâb radiyallâhü anh hazretlerine bağışlayup ba'dehû hulefâ'-i Benî Ümmiyye ve anlardan hulefâ'-i Abbâsiyye hazânesine intikâl idüp ve bakiyye-i Abbâsiyye Mısır'a varduk-*

larında Sultân Ebû Tâhir Baybars el-Bundukdârî ol devlete fâ'iz olup ve yeden-bi-yedin kimden kime vâsıl olduğın hucec-ü şevâhid ile ketb ü sübût bulduğı üzere bu tomara derc üdürüp evlâdından Süleymân nâm kimsenin zabtında iken mezbûr Süleymân'un kabzında olmadın vâkı'asında kable'l-cülûs Hazret-i Risâlet aleyhi's-selâm ve't-tahiyye cânib-i aliyyelerinde, "Sultân Murâd Hân'a ilet" diyü işâret-i aliyye vâkı' olup ve mezkûr Süleymân'un dîde-i bahtı bî-dâr olıcak mütefekkir kalup nâ-gâh cülûs-ı hümayûn müjdesi ol diyâra vusûl bulup ayruk sabr itmeyüp der-i devlete müteveccih olup mâh-ı mezbûrun evâhirinde vezîria'zam hazretlerine buluşup ve i'lâm-ı hâl idüp tahkik ve tedkik buldukdan sonra mübârek bayram gicesinde ol tuhfe-i mustağviyye ve emânet-i nebeviyye-i alâ-sâhibiha's-selâmu ve't-tahiyye hazret-i hilâfet-penâhi ve zıll-i ilâhî cenâbına irsâl ve teslîm kılınup mûcib-sürûr-i tâze ve sebeb-i hubûr-ı bî-endâze olmağla bi-tevfikullâh işâret-i aliyye-i nebeviyyeden a'ta'l-kavs bârihâ temsîli yerin bulup bu tîğ-i âb-dârun ahbâr-ı mehâbet-âsârı sem'-i a'dâ-yı nâ-bekâra ok ve tîfeng sehminden ziyâde te'sîr idüp ve meşâyih-i izâmun vâkı'aları netîceleri zuhûr bulup selâtîn-kâmübîn mâ-beynlerinde bâ'is-i tefâhur-ı küllî oldı. Ve hıdmeti mukâbelesinde mezkûr Süleymân ze'âmete kâbil iken inâyet-i aliyye-i hâkânîden Cebele sancağı virilüp dahi niçe dürlü in'âm ü ihsân ile behremend eylediler."⁸¹ Seyyid Lokman, *Şehinşâh-nâme* adlı Farsça eserinde ise buna dair iki minyatüre yer vermiştir.⁸²

III. Murad devrinde İstanbul'a getirildiği tahmin bir diğer emanet de Hz. Yakub'a ait olduğu düşünülen koldur. Hz. Yakub'un kolu daha önce 1453'te İstanbul'un fethinde Osmanlıların eline geçmesine rağmen daha sonra II. Bayezid devrinde Cem Sultan'ı rehin tutmaları karşılığında Rodos şövalyelerine gönderilmiştir. Rodos'un Kanuni Sultan Süleyman zamanında kuşatılması üzerine kol bu kez Kıbrıs Adası'na kaçırılmıştır. Kıbrıs'ın 1571 yılındaki fethinden sonra ise Hz. Yakub'a ait kol en azından 1585 yılına kadar burada kalmıştır. 1585 yılında ise adadaki bazı vakıf mallarını satmakla görevlendirilen Ahmed Çavuş'un dikkatini çekmiş ve Çavuş, kola dair İstanbul'a bir rapor göndermiştir. Raporda adada gümüş kaplı bir adam kolunun bulunduğunu, bunun daha önce İstanbul'da oranın fethinden sonra da Rodos'da muhafaza edilmeye başlandığını, Rodos'un fethi üzerine de Kıbrıs'a

⁸¹ Seyyid Lokmân, *Zübdetü't-Tevârih (Tomar-ı Neseb-nâme-i Hümayûn)*, Türk-İslam Eserleri Müzesi, nr. 1973, vr. 90b.

⁸² İstanbul Üniversitesi, FY, nr. 1404, vr. 24a, 25a. I. Ahmed devri müelliflerinden Mustafa Sâfi de Hz. Peygamber'in kılıcı hakkında önemli bilgileri verir (İbrahim Hakkı Çuhadar (haz.), *Mustafa Safi'nin Zübdetü't-Tevârihi*, II, Ankara 2003, s. 223).

getirildiğini; gayrimüslimlerin bu kola büyük bir hürmet gösterdiklerini, hatta bazılarının bu kol için 20 bin filori dahi vermeyi teklif ettiklerini ve şimdi Lefkoşa'da emanete teslim edildiğini bildirmiştir. Bu rapor dönemin hükümdarı III. Murad'ın dikkatini çekmiş ve bizzat Sultan, Kıbrıs beylerbeyine ferman gönderilmesini emretmiştir. Bunun üzerine beylerbeyine hitaben gönderilen fermanda “*vardukda bu bâbda gereği gibi mukayyed olup zikr olunan âdem kolunu getürdüp göresin. Mücevher midir nicedir? Filvâkı‘ ol bahâya alurlar mı ve daha ziyâde bahâ eder mi? Tamâm basîret üzere olup ve cevherli ise taşları ne makule taşdır ve asl-ı meyyid ne makule kimesnedir dirler? Bu kadar ri‘âyetlerine sebep nedir? Mufassal yazup südde-i sa‘âdetime gönderesin.*” denilmiştir.⁸³ Bu fermandan sonra harekete geçildiği kesindir. Zira Hz. Yakub'a ait kol bugün Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilmektedir; fakat kolun ne zaman getirildiğine dair şimdiye kadar başka bir belge tespit edilmediğinden kesin hüküm vermek mümkün değildir. Şimdiki tahminler bunun III. Murad devrinde olduğu yönündedir.

Mukaddes emanetlerin III. Murad devrinde İstanbul'a getirilmesinde bu sultanın emanetlere özel ilgisinin de etkisi olmalıdır. Zira şeyhi Şücaaddin Efendi'ye yazdığı mektuplarında bu emanetlere olan ilgisini zaman zaman dile getirmiştir.⁸⁴

Mukaddes emanetlerin bir kısmı ise I. Ahmed devrinde İstanbul'a getirildi. Bu konuda en ayrıntılı bilgileri Mustafa Sâfi verir. Sâfi, I. Ahmed devrinde Mekke ve Medine'de yapılan tamirler münasebetiyle eskiye dair bilgiler nakleder. Ve daha Kanunî Sultan Süleyman devrinde Kâbe'nin oluklarının tamir edildiğini; önceki dönemde yapılan oluğun I. Ahmed devrinde İstanbul'a getirilerek Hazine-i Âmire'ye konulduğunu yazar. Müellif, başka “teberrükat-ı

⁸³ BOA, Mühimme Defteri, nr. 58, s. 290, hk. 741. Bu fermana ilk defa Kemal Çığ dikkat çekmiştir (“Hazreti Yahya'nın Eli”, *Topkapı Sarayı ve Türk-İslam Sanatları*, İstanbul 2011, s. 55-57). Çığ, fermana 17 N 993/12 Eylül 1585 tarihini vermiştir. Buna mukabil fermanda herhangi bir tarih yoktur. Çığ bunu önceki hükümlere bakarak tahminen vermiş olmalıdır; ama önceki hükümlerin tarihleri de sıralı değildir. Bu nedenle fermanın 993 Ramazan'ında kaleme alındığı kesin olmakla birlikte hangi günde yazıldığı belli değildir.

⁸⁴ Buna dair misaller için bk. Özgen Felek (haz.), *Kitabü'l-Menâmât Sultan III. Murad'ın Rüya Mektupları*, İstanbul 2014, s. 74 (106. Vakıa), s. 274 (1360. Vakıa).

nefise”nin de bu vesileyle İstanbul’a getirildiğini anlatır. Ayrıca bunların karşılanması esnasında Üsküdar’da ve Topkapı Sarayı’nda törenlerle nasıl karşılandığını anlatır. Yine bu hususta eski Kâbe oluğunun bir kısmından I. Ahmed’e asa yapıldığını da kaydeder. Sâfi, mukaddes emanetler münasebetiyle Has Oda hizmetkârlarından Murtaza’nın da bir rüyasına yer verir.⁸⁵

Mustafa Sâfi, Hz. Peygamber’e ait yayın da Sultan I. Ahmed devrinde Topkapı Sarayı’na getirildiğini ima eder. Ayrıca yine bu devirde bizzat sultanın emri ile Hz. Peygamber’in kılıcına bir kılıf yapıldığını ve kılıfın üzerindeki beyitlerin de kendisine ait olduğunu yazar.⁸⁶

I. Ahmed devrinde İstanbul’a getirildiği rivayet edilen bir diğer mukaddes emanet de Hz. Peygamber’den Veysel Karanî’ye intikal eden hırkadır. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda Hırka-ı Şerif’in bizzat I. Ahmed’in talebi üzerine İstanbul’a getirildiği yazılmıştır.⁸⁷ Buna mukabil mukaddes emanetlerle ilgili 18. yüzyılda hazırlanan bir arşiv kaydında “Beyaz Hırka-i Şerif’in” Yemişçi Hasan Paşa’nın muhalefatından Topkapı Sarayı’na alındığı yazılıdır.⁸⁸ Arşiv kaydındaki bu bilgiyi takip etmek şimdilik mümkün olmamıştır. Sonraki dönemlerde yeni belgelerin bulunması hâlinde 16 Ekim 1603’te Süt-lüce’deki yalısında öldürülen Yemişçi Hasan Paşa’nın Hırka-i Şerif ile ne gibi bağlantısının olduğu ortaya çıkaracaktır ümidindeyiz.

⁸⁵ İbrahim Hakkı Çuhadar, *Mustafa Safi’nin Zübdetü’l-Tevârihi*, II, 208, 218-219, 225. Hezarfen Hüseyin Efendi, Has Oda’yı buradaki “eşyâ-yı Müteberrike”yi Mustafa Sâfi’den özetleyerek anlatır (*Telhisü’l-Beyân fi Kavânin-i Âl-i Osmân*, s. 60-61). Nâimâ da Sâfi’nin verdiği bilgileri özet olarak nakleder (*Târih*, II, 398-399).

⁸⁶ “*Ve biri dahî ol hazret-i nübüvvet-makam ve risâlet-hutâm cenâb-ı âmerinin kavsi müntehâ ve kemân-ı ba’idü’l-mermâlandır ki ol dahî kâbiren ‘an kâbirin pâdişâh-ı Cem-câh hazretlerine vâsıl oldukda kemâl-i ta’zîm ü tebcül ve levâzım-ı tevkîrini tevfir u tekmîl idüb, sîm-i hândan ana bir gûlâf-ı fâiku’l-eslâfi ve’l-ahlâf idürüb, bu husûsa bir ‘alâmet ve bu mazmuna delâlet için ol zarf-ı zarîf-i mübârekül-harf üzere kazılmağa münâsib bir nazm olmak bâbında emr u işaret olunduğunda râkımül-hurîf fakir irticalen bu bir kaç beyt-i mesnevî-i nazm idüb, hîdmet-i ‘aliyye-i pâdişâhiye irsal itmiş idim. Ve lâkin makbûl-i hazretleri olub, mahalline ketb olundu mu bilmez iken yakînen ‘ilim hasıl oldı ki kusûr u noksanı ile karîn-i kabulleri olub, ol kemân-ı kâbe kavseyin-nişânın gûlâf-ı sîmîni üzre hatt-ı hob ve sevâd-ı merğûb ile yazılmış ve kalem-i kabul ve istihsânile üzerine kazılmış...*” (İbrahim Hakkı Çuhadar, *Mustafa Safi’nin Zübdetü’l-Tevârihi*, II, 223-224).

⁸⁷ Nurhan Atasoy, “Hırka-i Saâdet”, s. 377.

⁸⁸ TSMA.d, nr. 2814, vr. 6a.

Sonraki dönemlerde Topkapı Sarayı'na intikal eden bir diğer mukaddes emanet de Hz. İbrahim ve Hz. Nuh'a ait olduğu kabul edilen tenceredir. Tencerenin üzerindeki kayda göre bu emanet 1058 (1648-1649) yılında İstanbul'a getirilmiştir.⁸⁹

Mukaddes emanetlerin imparatorluğun farklı bölgelerine dağıldığına ve zamanla önemli bir kısmının Topkapı Sarayı'nda toplandığına dair Kırım Giray ailesine mensup Mehmed Giray'ın yazdıkları da mühimdir. Mehmed Giray, II. Mustafa'nın 1695'teki birinci Avusturya seferine çıkmak için hazırlık yaptığı günlerde, padişaha kendisinde bulunan Hz. Peygamber'e ait bir mührü takdim etmiş; beş günlük incelemeden sonra teşrifat defterlerinde mührün sureti bulunmuş, bunun üzerine Mehmed Giray'a 72 eşrefî altın verilmiştir.⁹⁰ Bugün Saray'da muhafaza edilen Hz. Peygamber'e ait mührün Mehmed Giray'dan intikal eden mühür olduğunu söylemek mümkündür.

Kırım hanzâdelerinden Topkapı Sarayı'na intikal eden bir diğer Emânet-i Mukaddese de Hz. Fatıma'ya ait olduğu iddia edilen ve hanzâdelerden Fatıma Sultan'ın terekesinden saraya alınan hırkadır.⁹¹ Bunun yanında Saray'da Hz. Fatma'ya ait olduğunu düşünülen bir sandık bulunmaktadır. 1646 yılına ait bir kayda göre bu sandığın içinde bir adet tespih, bir adet bürde, bir adet takke ve donluk mevcuttu.⁹² 19. yüzyıla ait bir müfredat defterinde ise Hz. Fatıma'ya ait bir de seccade kaydedilmiştir.⁹³

18. yüzyılda bazı devlet adamlarının muhalledatlarında bulunan lihye-i şerifler de Topkapı Sarayı'na alındı. 1204/1789-1790 yılında hazırlanan bir listede şu bilgiler verilir: “*Sagır çiftkârî sanduk derûnunda diba boğçalar içinde billur zarf derûnunda lihye-i şerîf aded 1 (Harem-i Hümayûn'dan gelmiştir, [fi] Ramazan sene 1152); alaca yemeniye bağılı hindkârî kutu içinde yazılı yeşil dülbende sarılı siyah destmal içinde sim zarf derûnunda açıkda lihye-i şerîf aded 1 (Harem-i*

⁸⁹ Nebi Bozkurt, “Mukaddes Emanetler”, s. 110. 18. Yüzyıla ait bir arşiv kaydında da mukaddes emanetler arasında Hz. İbrahim'e ait mermer kazan kaydedilmiştir (TSMA.d, nr. 2814, vr. 6a).

⁹⁰ Uğur Demir (haz.), *Târîh-i Mehmed Giray*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 72-73.

⁹¹ Nebi Bozkurt, “Mukaddes Emanetler”, s. 110.

⁹² TSMA.d, nr. 4155, vr. 1a. Ayrıca bk. Abdülmecit Şentürk, *Kaynaklar Işığında Mukaddes Emânetlerin Tarihi*, s. 40. III. Ahmed devrinde hazırlanmış bir defterde de Hz. Fatıma'ya ait sandık kaydedilmiş fakat ayrıntı verilmemiştir (TSMA.d, nr. 2358/1, vr. 2a. Benzeri bir kayıt için bk. TSMA.d, nr. 9, vr. 6b).

⁹³ TSMA.d, nr. 10712, vr. 4b.

hümâyûndan gelmiştir [fi] Ra sene 1155. Mâbeyn-i hümâyûnda şevketlü efendimize teslim fi R sene 187; yeşil telli hatayiye bağlu alaca sarılı kırmızı kutu derûnunda hindî kutu içinde mestût lihye-i şerîf aded 1 (Harem-i hümâyûndan gelmiştir [fi] Ra sene 1155); yeşil atlas kise içinde güz hatayiye sarılı sagir örme hindkârî sepet derûnunda yeşil dülbend içinde açıkda lihye-i şerîf aded 1 (Harem-i hümâyûndan gelmiştir [fi] Ra sene 1155); sandukanın bir tarafı nâkıs sagir revfani sanduka derûnunda yeşil dülbend içinde lihye-i şerîf aded 1 (İsmail mütevellisi muhallefâtından olmak üzere Harem-i hümâyûndan gelmiştir [fi] Ra sene 1157); lihye-i mübâreke deyu yazar kırmızı darabi içinde mühürlü Hurka-i Şerîf ile getirülmek fermân-ı hümâyûn buyurulan sandık aded 1 (Harem-i hümâyûndan gelmiştir); Vâlîde Kethüdası Mehmed Paşa muhallefâtından gelme lihye-i şerîf olur sagir sandık 1 adet; Yûsuf Paşazâde Mustafa Bey hânesine ihrâkta teşrîf buyuruldukda ihdâ eylediği siyah sagir sandık içinde lihye-i şerîf aded 1; Vezîr-i a'zam Ali Paşa tarafından gelen lihye-i mübâreke olan iç kapağı aynalı beyaz varaklı sagir sandık aded 1 (Lihye-i şerîfi şevketlü efendimiz Hurka-i şerîf sandığı içinde olan lihye-i şerîf yanına vaz' buyurmuşlardır); Bin yüz elli üç Muharreminde sâhib-i devlet tarafından gelme sagir şişe derûnunda lihye-i şerîf aded 1 (Mâbeyn-i Hümâyûnda şevketlü efendimize teslim fi N sene 1190).⁹⁴

Mukaddes emanetlerden bir kadem-i şerif de 18. yüzyılda İstanbul'a getirildi. Kadem-i şerifi 17 Mayıs 1784'te Şam'dan Osmanlı başkentine getiren Mehmed Ziyad, bizzat devrin padişahı I. Abdülhamid tarafından taltif edildi. Halil Hamid Paşa, Mehmed Ziyad adına Samatya'da bir dergâh tahsis etti. Burası daha sonra Kadem-i Şerif Dergâhı olarak şöhret buldu ve Kadem-i şerif burada halka ziyarete açıldı.⁹⁵

⁹⁴ TSMA.d, nr. 9, s. 6. Ayrıca bk. Abdülmecit Şentürk, *Kaynaklar Işığında Mukaddes Emanetlerin Tarihi*, s. 42. Yine 18. Yüzyılda hazırlanan bir müfredat defterinde Veziriazam Ali Paşa'dan alınan bir adet lihye-i şerif kaydedilmiş ve bu lihye ile ilgili şu kayıt düşülmüştür: "Vezîr-i a'zam Ali Paşa tarafından gelen lihye-i mübâreke olan iç kapağı ineli beyaz varaklı sagir kıt'a sandukda aded bir. Lihye-i mübâreke şevketlü hünkârimız hazretleri hırka-i şerîf sanduğu içinde olan lihye yanına vaz' eylemişlerdir" (TSMA.d, nr. 4051, vr. 1b)

⁹⁵ Fikret Sarıcaoğlu, *Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, s. 74-75; Nusret Gedik, "Mehmed Münib Ayıntâbi ve Âsârü'l-Hikem fi Nakşi'l-Kadem Adlı Eseri", *500. Yılında Mukaddes Emanetler*, ed. Mustafa S. Küçüktaşcı, İstanbul 2018, s. 92-107. Bir adet Kadem-i şerif resmine dair 1789-1790 tarihli bir defterde şu bilgiler verilir: "Sadr-ı a'zam Ahmed Paşa tarafından gelüp Sünnet Odası'nda şevketlü efendimizden alınan ve Edrene Kapusu'nda bir hatunun hânesinde zuhur eden resm-i kadem-i şerîf aded 1. [fi] Ra sene 1153." (TSMA.d, nr. 9, vr. 6b).

19. yüzyılda da Mukaddes emanetlerin İstanbul'a getirilmesi devam etti. Mesela 1847 yılında Tunus'ta bulunan Hz. Peygamber'e ait olduğu ileri sürülen bir kadem-i şerif hassa hazinesine verildi.⁹⁶

19. yüzyılda İstanbul'a getirilen bir diğer mukaddes emanetse Hz. Peygamber'e ait olduğu düşünülen "nitak-ı saadet"tir. 23 Ocak 1856 tarihli bir belgeye göre "nitak" Mekke Şerifi Muhammed bin Avn⁹⁷ tarafından sabık Cidde Valisi Kamil Paşa'ya hediye edilmiş, Paşa da bunun bir parçasını devrin hükümdarı Sultan Abdülmecid'e hediye etmiştir.⁹⁸

Hz. Peygamber'e ait olduğu iddia edilen bir mühür Bağdat'ta bulundu ve sonra Osmanlı başkentine getirilerek Topkapı Sarayı'na konuldu.⁹⁹ 20. yüzyılın hemen başında dahi bazı mukaddes emanetler Topkapı Sarayı'na gelmeye devam etti. Mesela 1902'de Van Seyyar Jandarma Binbaşısı Çerkes Mustafa Hüsrev Bey, elinde dedelerinden kendisine intikal eden ve Hz. Davud'a ait bir zırh ile Hz. Ebubekir'e ait bir tac bulunduğunu, bunları Hazine-i Hümayun'a sunmak istediğini bildirdi.¹⁰⁰

İstanbul'a getirilenler haricinde Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtelif bölgelerinde farklı ellerde muhafaza edilen mukaddes emanetler de mevcuttu. Nitekim 1885 tarihli bir arşiv belgesinde Kerküklü Şeyh Muhammed Emin Efendi'nin İzmir'e Hz. Peygamber'e ait bir seccade getirdiği ve bununla ilgili ne yapılması gerektiği sorulmaktadır.¹⁰¹ 1895 tarihli başka bir bel-

⁹⁶ TSMA.d, nr. 345, vr. 2a.

⁹⁷ Muhammed bin Avn hakkında bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrerme Emirleri*, Ankara 2013, s. 20-23, 28-29, 121-124.

⁹⁸ TSMA nr. E 572/78. "Sa'âdetlü efendim hazretleri. Emir-i Mekke-i Mükerrerme devletlü, siyâdetlü Şerîf Muhammed Bin Avn Efendi hazretleri tarafından Cidde Valisi sâbık devletlü Kamil Paşa hazretlerine teberriken virilüp müşârunileyh hazretlerinin Dersa'âdet'e getirmiş oldığı nitâk-ı sa'âdetin bir kut'a şerîfesinin taraf-ı eşref-i hazret-i pâdişâhiye ihdâ olunacağı müşârunileyh tarafından bâ-tezkire iş'âr olunmuş olmasıyla hazîne-i hümayûndan müşârunileyh hazretlerinin konağına âdemler gönderilerek kut'a-i şerîfe-i mezkûrenin celbiyle sâir teber-rükât-ı celîle hıfz olunan mahall-i mahsûsda hıfz olunmasını müte'allik şeref-sudûr buyurulan emr -i irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne muktezâ-yı münîfinden bulunmuş ve keyfiyet müşârunileyh hazretlerine dahi bildirilmiş olmağla ol bâbda irâde efendimindir. Fî 15 Ca sene [12]72."

⁹⁹ Nebi Bozkurt, "Mukaddes Emanetler", s. 110.

¹⁰⁰ BOA, Y.PRK.ASK., nr. 185/100.

¹⁰¹ BOA, İ.DH, nr. 1295/102253, 19 N 1302/2 Temmuz 1885.

geden ise Çölemerik'te Şemaşan Ohan(?) Efendi'nin elinde Hz. Peygamber'in yazdığı mektuplardan birinin bulunduğunu iddia ettiği ve bunun devlet tarafından tetkik edildiği anlaşılmaktadır.¹⁰²

İslam ülkelerinin dışında da mukaddes emanetler vardı. 1866'da Hz. Muhammed'in Gassani hükümdarına yazdığı mektubun bir Fransız vatan-daşı olan François Perpenyan'da bulunduğu haber alınınca nâme-i saadet Paris'ten getirilerek Meşihat tarafından incelenmişti. Mektup orijinal bulunmayarak konu kapatıldı. Ancak on yıl sonra aynı mesele tekrar gündeme geldi. Bu defa mektup orijinal bulundu ve Hz. Ali tarafından kaleme alınan Kadr Suresi'yle birlikte satın alındı. Ancak ödeme meselesi senelerce gündemde kaldı.¹⁰³

Mukaddes emanetlerin önemli bir kısmı ise I. Dünya Savaşı sırasında Topkapı Sarayı'na intikal etti. Medine müdafii Fahreddin Paşa, Hz. Muhammed'in türbesinde bulunan kutsal emanetler ve değerli eşyaların sayımını yaptırıp bir deftere¹⁰⁴ kaydettirerek başkalarının eline geçmemesi için 1917'de trenle asker eşliğinde İstanbul'a gönderdi.¹⁰⁵

¹⁰² BOA, Y.PRK.AZJ, nr. 42/15, 26 B 1312/23 Ocak 1895. Hz. Peygamber'e ait olduğu düşünülen nâme-i nebevîden ilk defa 1852 tarihli bir teberrukat defterinin derkenarında "Dolab derûnunda mahfûz Mukavkıs'a irsâl olunan nâme-i saâdet" kaydıyla bahsedilir (T SMA.d, nr. 900, vr. 2a; ayrıca bk. Abdülmecit Şentürk, *Kaynaklar Işığında Mukaddes Emânetlerin Tarihi*, s. 42). 1861 yılında hazırlanan bir müfredat defterinde de şu kayıt mevcuttur: "Nâme-i şerîf-i Hazret-i Nebevî, kıt'a 1. Hırka-i şerîf daire-i âlisinde mahfûz" (T SMA.d, nr. 893, vr. 3a). 22 Nisan 1877 tarihli bir müfredat defterinde ise Topkapı Sarayı'nda 2 adet nâme-i şerîfin bulunduğu belirtilir ve bunlara dair şu açıklamalar yapılır: "Nâme-i sa'âdet-i cenâb-ı Risâlet-penâhî. Sene [12]69 târihinde hıfz olunmuşdur 1 adet; sene [12]76 târihinde hıfz olunmuşdur, adet 1/2" (T SMA.d, nr. 4645, vr. 1b). Bu kayıttan 1853 tarihinde alınan nâmeden sonra 1859 yılında da Saray'a Hz. Peygamber'e ait olduğu düşünülen yarım bir mektup alınmıştır.

¹⁰³ İshak Keskin, "Hazreti Muhammed'in Bir Mektubu- Satın Alınması Arşivcilik Bakımından Değeri", *Osmanlı Araştırmaları*, XIX (İstanbul 1999), s. 255-290.

¹⁰⁴ *Fahreddin Paşa Defteri*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, nr. Y.Y. 827. Bk. *Surre-i Hümayun*, İstanbul 2008, s. 214, 237.

¹⁰⁵ Süleyman Yatak (Beyoğlu), "Fahreddin Paşa", *DİA*, XII, 88; aynı yazar, *Medine Müdafası ve Fahreddin Paşa*, İstanbul 2019.

SONUÇ

Bu yazıda öncelikle Yavuz Sultan Selim devrinden itibaren mukaddes emanetlerin ne zaman ve nasıl İstanbul'a getirilmeye başladıkları ele alındı. Bu minvalde daha Mercidabık zaferinden itibaren Osmanlıların bazı mukaddes emanetlere sahip olmaya başladıkları tespit edildi. Sefer sonunda Mısır'a hâkim olunmasıyla birlikte ele geçirilen emanetlerin önemli bir kısmının ise donanma ile birlikte Osmanlı başkentine gönderildiği görüldü.

Makalede mukaddes emanetlerin önemli bir parçasını oluşturan Sancak-ı Resûllerden "Ukab" adlı sancağın Mercidabık zaferinde Osmanlıların eline geçtiğini ve Yavuz komutasındaki ordunun önünde Ukab olduğu hâlde Mısır'a girdiği tespit edildi. Buna mukabil Ukab'ın İstanbul'a ne zaman götürüldüğüne dair şimdilik kesin bir hüküm vermenin mümkün olmadığı; fakat Ukab olup olmadığını tespit edemediğimiz Sancak-ı Resûl'lerden en azından birinin 1522 yılında Rodos seferine Hırka-i Saadet ve Hz. Osman'a izafe edilen Kur'an ile birlikte götürüldüğü tespit edildi. 1522'de önce İstanbul'a getirilen sonra ise Rodos seferine götürülen Sancak'ın sonra ne olduğuna dair de kaynakların sessiz kaldığı görüldü.

Çalışmada, uzun bir süre Şam'da muhafaza edilen Sancak-ı Resûl'ün sırasıyla 1593, 1594 ve 1595 Osmanlı-Avusturya savaşlarına götürüldüğü; bu Sancak'ın 1594'te önce İstanbul'a getirilip sonra cepheye nakledildiği; 1596 Haçova zaferinden sonra ise Topkapı Sarayı'na alınarak burada muhafaza edilmeye başlandığı ortaya konuldu.

Yine bu çalışmada Sancak-ı Resûl ile ilgili Avrupa kaynaklarında dilendirilen Sancak'ın Avusturyalıların eline düştüğü yönündeki rivayetin kaynağının hangi hadiseler olduğuna değinilerek, bu rivayetin esassızlığına temas edildi.

Çalışmada Hırka-i Saadet, Hz. Osman'a atfedilen Kur'an(lar) ve Kâbe anahtarı da müstakil başlıklar hâlinde ele alındı. Bunun yanında Mısır seferini hemen müteakiben İstanbul'a getirilen diğer mukaddes emanetlerin neler olabileceği üzerinde duruldu.

Makalede Mısır seferinden sonraki dönemlerde de bazı mukaddes emanetlerin İstanbul'a getirildiği ortaya konuldu ve bunların nasıl ve ne zaman Osmanlı başkentine getirildikleri tespit edilmeye çalışıldı. Bu doğrultuda

Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtelif bölgelerinde bulunan mukaddes emanetlerin tedricen Topkapı Sarayı'nda toplandıkları ortaya kondu. Hem kronikler hem de arşiv verileri sayesinde bu emanetlerin bir kısmının kişilerin hediyesi, bir kısmının satın alınma, bir kısmının da vefat eden kişilerin tekelerinden alınmak suretiyle Saray'a intikal ettirildiği belirlendi.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (=BOA), Y.PRK.ASK., nr. 185/100.
- BOA *Mühimme Defterleri*, nr. 39; nr. 58.
- BOA, İ.DH, nr. 1295/102253.
- BOA, Y.EE, nr. 87/4.
- BOA, Y.PRK.AZJ, nr. 42/15.
- ŞAHİN, Zafer (haz.), *72 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1002-1003) (vr. 231-473) (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014.
- TANRIVERMİŞ, Abdullah (haz.), *72 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1002-1003) (vr. 1-230) İnceleme-Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014.
- Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Belgeleri, nr. E 572/78; nr. E 854/7 (yeni numarası), 7969 (eski numarası).
- Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri, nr. 8, 9, 345, 893, 900, 2087, 3258/1, 2814, 4051, 4155, 4645, 10712.
- YİĞİT, Osman (haz.), *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi 34 Numaralı Filori Defteri (Değerlendirme-Transkripsiyon)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2018.

Ana Kaynaklar

- ABDULGAFFAR KIRIMÎ, *Umdetü'l-Ahbâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kısım, nr. 2331.

- AHMED CEVDET PAŞA, *Târîh-i Cevdet, I. Cilt*, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 2018.
- ALTIKULAÇ, Tayyar (haz.), *Hız. Osman'a Nisbet Edilen Mushaf-ı Şerif*, İstanbul 2008.
- ATEŞ, Şuayp (haz.), *17. Yüzyılın İkinci Yarısına Ait Anonim Bir Tarihçe "Vekâyi-i Viyana"*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2015.
- AVCI, Necati (haz.), *Tabib Ramazan'ın "er-Risâle el-Fethiyye es-Süleymaniye"si*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1989.
- CÂFER İYÂNÎ, *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs (Osmanlı-Macar Mücadelesi Tarihi, 1585-1595)*, haz. Mehmet Kirişçiöğlü, İstanbul 2001.
- ÇERÇİ, Faris (haz.), *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Künhü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri (III. Cilt)*, Kayseri 2000.
- ÇUHADAR, İbrahim Hakkı (haz.), *Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-Tevârih'i*, Cilt I-II, Ankara 2003.
- DEMİR, Uğur (haz.), *Târîh-i Mehmed Giray*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006.
- DOĞAN, Mehmet (haz.), *Çerkesler Kâtibi Yusuf'un Selim-nâme'sinin Mukâyeseli Metin Tenkidi ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997.
- EVLİYÂ ÇELEBİ B. DERVİŞ MEHEMMED ZİLLÎ, *Evlîyâ Çelebi Seyathatnâmesi I. Kitap*, haz. Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 2006.
- _____, *Evlîyâ Çelebi Seyathatnâmesi III. Kitap*, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 1999.
- _____, *Evlîyâ Çelebi Seyathatnâmesi IV. Kitap*, haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, İstanbul 2000.
- _____, *Evlîyâ Çelebi Seyathatnâmesi IX. Kitap*, haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-Robert Dankoff, İstanbul 2005.
- _____, *Evlîyâ Çelebi Seyathatnâmesi X. Kitap*, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı-Robert Dankoff, İstanbul 2007.
- Fahreddin Paşa Defteri*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, nr. Y.Y. 827.
- FELEK, Özgen (haz.), *Kitabü'l-Menâmât Sultan III. Murad'ın Rüya Mektupları*, İstanbul 2014.

Feridun Bey Münşeât, I, İstanbul 1274.

HAYAJNEH, Eman (haz.), *İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim ve Es-Sultan Kansu el-Gavri' Adlı Eserinin Tahlil ve Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2005.

HEZARFEN HÜSEYİN EFENDİ, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, haz. Sevim İlgürel, Ankara 1998.

İBN İYAS, *Yavuz'un Mısır'ı Fethi ve Mısır'da Osmanlı İdaresi (Bedayi'ü'z-Zühûr fi Vekayi'i'd-Duhûr)*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul 2016.

İNAN, Göker (haz.), *Hasan Esîrî'nin Mi'yârü'd-düvel ve Misbârü'l-Milel İsimli Tarih ve Coğrafya Eseri (İnceleme-Transkripsiyon)*, Doktora Tezi, İstanbul 2017.

KAMALOV, İlyas (ter.), *Esir Bir Rus Diplomatın Gözünden İstanbul (Pavel Artemyeviç Levaşov'un Hatıraları 1763-1771)*, İstanbul 2018.

KEMAL PAŞA-ZÂDE, *Tevârih-i Âl-i Osman*, X. Defter, haz. Şerafettin Severcan, Ankara 1996.

Mecmua, TSMK, nr. Revan 1955.

MUSTAFA NURİ PAŞA, *Netâyicü'l-Vukuât*, I, İstanbul 1327.

NAÎMÂ MUSTAFA EFENDİ, *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn)*, II, Hz. Mehmed İpşirli, Ankara 2007.

ORAL, Dikmen (haz.), *Tabîb Ramazan'ın Kûtâb-ı Tevârih-i Rodos Adlı Eseri (Tahlil ve Metin)*, Yüksek Lisans, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2014.

SELÂNİKÎ MUSTAFA EFENDİ, *Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595)*, I-II, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 1999.

SENEMOĞLU, Yavuz (haz.), *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, İstanbul tarihsiz.

SESLİKAYA, Ali (haz.), *Yavuz Sultan Selim'in Sefer Menzîlnâmeleri (Çaldıran, Kemah, Dulkadıroğlu ve Mısır Seferi Menzîlnâmeleri) ve Haydar Çelebi Rûznâmesi: Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2014.

SEYYİD LOKMAN, İstanbul Üniversitesi, Fy, nr. 1404.

_____, *Zübdetü't-Tevârih (Tomar-ı Neseb-nâme-i Hümayûn)*, Türk-İslam Eserleri Müzesi, nr. 1973.

- SİLÂHDAR FINDIKLILI MEHMED AĞA, *Nusretnâme (Tahlil ve Metin, 1106-1133/1695-1721)*, haz. Mehmet Topal, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2001.
- _____, *Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca. 1106/1654-7 Şubat 1695) (Tahlil ve Metin)*, haz. Nazire Karaçay Türkal, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012.
- TANSEL, Selâhattin, “Silâhşor’un Feth-nâme-i Diyâr-ı Arab Adlı Eseri”, *Tarih Vesikaları*, 2/18 (Ocak 1958).
- TODERINI, Giambattista, *Türklerin Yazılı Kültürü ve Edebiyatı*, çev. Mehmet Serdar Bekar, İstanbul 2018.
- ÜSKÜDARÎ ABDULLAH EFENDÎ, *Vâkı’ât-ı Rûz-merre, Cilt I*, haz. Muzaffer Doğan, Ankara 2017.
- VAK‘ANÜVİS SUBHÎ MEHMED EFENDÎ, *Subhî Tarihi (Sâmî ve Şâkir İle Birlikte) (İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin)*, haz. Mesut Aydın, İstanbul 2007.
- YILMAZ, Mehtap (haz.), *Vekayi’name (Vekayi-i Bec) (Metin ve Değerlendirme)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006.
- YILMAZER, Ziya (haz.), *Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, I, Ankara 2003.

Araştırma Eserleri/Makaleler

- ALTIKULAÇ, Tayyar, *Hız. Osman’a Nisbet Edilen Mushaf-ı Şerif*, İstanbul 2008.
- ALTIKULAÇ, Tayyar, “Hz. Osman’a Nisbet Edilen Topkapı Sarayı Mushafı”, *500. Yılında Mukaddes Emanetler*, ed. Mustafa S. Küçükaşçı, İstanbul 2018, s. 28-32.
- ATASOY, Nurhan, “Hırka-i Saâdet”, *DİA*, XVII.
- BEYOĞLU, Süleyman Yatak, “Fahreddin Paşa”, *DİA*, XII.
- _____, *Medine Müdafaası ve Fahreddin Paşa*, İstanbul 2019.
- BOZKURT, Nebi, “Mukaddes Emanetler”, *DİA*, XXXI.
- ÇİĞ, Kemal, “Hazreti Yahya’nın Eli”, *Topkapı Sarayı ve Türk-İslam Sanatları*, İstanbul 2011, s. 55-57.
- EMECEN, Feridun M., *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2016.

- GEDİK, Nusret, “Mehmed Münib Ayıntâbî ve Âsârü'l-Hikem fi Nakşî'l-Kadem Adlı Eseri”, *500. Yılında Mukaddes Emanetler*, ed. Mustafa S. Küçükaşcı, İstanbul 2018, s. 92-107.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “Sancak-ı Şerif”, *İA*, X.
- JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, III, çev. Nilüfer Epçeli, yay. haz. Erhan Afyoncu, İstanbul 2005.
- KESKİN, İshak, “Hazreti Muhammed'in Bir Mektubu- Satın Alınması Arşivcilik Bakımından Değeri”, *Osmanlı Araştırmaları*, XIX (İstanbul 1999).
- ÖKSÜZ, Mustafa, “Rodos Seferi'ne Dair Arapça Bir Kaynak: Abdurrahim el-Abbâsî, Minehu Rabbi'l-Beriyye Fî Feth-i Rodosi'l-Ebiyye (Gururlu Rodos'un Fethinde Mahlûkatın Rabbi'nin İhsanları)”, *Tarihin Peşinde Bir Ömür: Abdülkadir Özcan'a Armağan*, haz. Hayrunnisa alan-Ömer İşbilir-Zeynep Aycibin-Muhammet Ali Kılıç, İstanbul 2018, s. 153-171.
- ÖNAL, Ahmet, “Osmanlı Saray Merâsimlerinde Mukaddes Emanetler ve Hırka-i Saadet Dairesi”, *500. Yılında Mukaddes Emanetler*, ed. Mustafa S. Küçükaşcı, İstanbul 2018, s. 118-127.
- _____, *Koca Sinan Paşa'nın Hayatı ve Siyasî Faaliyetleri (1520-1596)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012.
- SARICAOĞLU, Fikret, *Kendi Kaleminden Bir Padişah Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001.
- Surre-i Hümayun*, İstanbul 2008.
- ŞENTÜRK, Abdülmecit, *Kaynaklar Işığında Mukaddes Emânetlerin Tarihi*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2012.
- TANSEL, Selâhattin, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 2016.
- TOPATAN, Mustafa, “Mukaddes Emanetlere Dair Bir Literatür Denemesi”, *500. Yılında Mukaddes Emanetleri*, ed. Mustafa S. Küçükaşcı, İstanbul 2018.
- UÇAROL, Rıfat “Gazi Ahmed Muhtar Paşa”, *DİA*, XIII.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Mekke-i Mükerrerme Emirleri*, Ankara 2013.
- _____, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, Ankara 1988.

"RELOCATION OF THE HOLY RELICS TO İSTANBUL"

Abstract

Sacred relics are the things that belonged to the Prophet Muhammed, other prophets, prophet Muhammed's family, Rashidun Caliphs, companions of the Prophet and other prominent figures of the Islamic religion. Today, approximately 605 pieces of these relics are kept in the Topkapı Palace Museum while others are preserved in various parts of Istanbul. When and how they were brought to Istanbul is not fully revealed. In this article, when and how the sacred relics were transferred in the period of time from the Selim I's Egypt Expedition to the 20th century has been discussed. In this manner Sacred Standard of Muhammad, Khirka-yi Sa'adet, the Koran(s) that are said to have belonged to Uthman b. Affan and keys of Kaaba have been examined under seperate titles; the others have been examined according to their arrival dates. For this purpose, chronicles and archival material were used. In particular, it was revealed that the curriculum books kept in the Topkapı Palace Museum Archives provided important data on the subject. In addition, it has been determined that some of the resources that have not been considered so far have completely changed the writings on bringing the sacred relics to Istanbul.

Keywords

Holy Relics, Sacred Standard of Muhammad, Khirka-yi Sa'adet, Keys of Kaaba.

YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİ KÜLTÜR VE EDEBİYATI*

*Ahmet KARTAL***

ÖZET

Yavuz Sultan Selim, çok kısa süren saltanatına rağmen gevsemeye yüz tutan devlet idaresine çeki düzen vermiş, Tebriz'in ve Mısır'ın fethinden sonra Osmanlı sanatkârlarını yetiştirmek, Fatih'in bütün gayretine rağmen hâlâ revaçta olan Acem ilmine, şiirine ve diğer sanat kollarına karşı Osmanlı şiir ve kültürününün inkişafını sağlamak düşüncesiyle Acem ve Mısır'daki sanatçıları İstanbul'a getirmiş, böylece Osmanlı bilim ve sanatına ivme kazandırmaya çalışmıştır. Yavuz, Trabzon'da şehzadelikinden itibaren etrafında pek çok şair toplamış, kaside ve eser sunanları caize ve ihسانları ile memnun etmiştir. Trabzon'daki sancak beyliği sırasında etrafında topladığı sanatkârlarla sarayı etrafında bir edebî muhit meydana getiren Yavuz Selim, gerek şehzadelikinde gerekse sultanlığı devrinde himaye ettiği âlimler ve şairlerle Klasik şiirin oğlu Kanunî Sultan Süleyman devrindeki inkişafını hazırlamıştır. Bu çalışmada önce Yavuz Selim dönemindeki kültür ve edebiyatın durumu hakkında bilgi verilmiş, daha sonra da bu dönemde yetişen 93 şair tanıtılmıştır. Bunlardan Yavuz Sultan Selim ile münasebeti olanlar belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Yavuz Sultan Selim, Sanat, Edebiyat, Şiir, Şair.

Sultan Bâyezîd-i Veli'nin oğlu, Fatih Sultan Mehmed'in de torunu olan Yavuz Sultan Selim, saltanatının çok kısa sürmesine rağmen, Osmanlı Devleti'nin icraatı ve fetihleriyle dikkat çeken büyük ve önemli padişahlarından biridir. Babasının hayli hareketsiz geçen devrine karşı, Sultan Selim'in sekiz yıl süren saltanatı, yapılan seferler ve kazanılan zaferlerle geçmiştir.

* Makalenin Geliş Tarihi: 10.12.2018 / Kabul Tarihi: 19.02.2019.

Bu çalışma, daha önce “*Araştırmalar, İnsan ve Bilim Araştırmaları* [yıl 4, sy. 7-8, 2002, s. 105-152]”nda yayımlanan “Yavuz Sultan Selim Dönemi Edebiyatı” başlıklı yazımızın, tekrar gözden geçirilip güncellenmesi ve bazı ilavelerin yapılarak geliştirilmesiyle oluşturulmuştur.

** Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / ahmetkartal38@gmail.com

Avrupa devletleri ile barış hâlinde yaşama siyaseti güden Sultan Selim, her şeyden önce İran'da kurulan Safevî Devleti'ni yıkarak Şii tehlikesini bertaraf etmek, Doğu Anadolu'da Türk birliğini temin etmek istiyordu. Eğer bu başarılabilir ise, hem Doğu Anadolu'da Türk birliği sağlanamayacak hem de Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarının siyasi açıdan önemi kalmayacaktı. Ayrıca Memlûkluların koruyamadığı şark ticaret yolu, Portekizlilerin eline geçmek üzere idi. Yavuz Selim, bu iktisadi kaynağa büyük ehemmiyet vermekte idi. Bundan dolayı Yavuz, yüzünü doğuya ve Arap dünyasına çevirmişti. Bu dönemde Osmanlı fütuhatının Arap dünyasına doğru yayılmasının ana aşamalarını, Çaldıran (1514) ve Elbistan (1515) seferleri oluşturmaktadır. Bu seferler, Yavuz Selim'in İran Safevî devletinin hükümdarı Şah İsmail'in kuvvetlerini yenerek Irak yolunu açmasını sağlamıştır. Ertesi yıl, Musul düşmüş, daha sonra, Selim'in Suriye ve Filistin'i ele geçirmesini sağlayan ve Mısır Memlûklarına karşı yürütülen şiddetli sefere sıra gelmiştir (1516-1517). 24 Ağustos 1516'da, Sultan Kansuh el-Gavrî'nin Kuzey Suriye'de, Mercidabık'ta bozguna uğramasından sonra, ağustosta Halep, ekimde Şam işgal edilmiş ve tüm Filistin Osmanlıların eline geçmiştir. 1517 yılı başında, son Memlûk sultanı Tumanbay, Kahire kapıları önünde, Ridaniye'de birkaç saat içinde hezimete uğramıştır (22 Ocak). Ertesi gün, 922 Hicri yılının son günü, Kahire'de Cuma hutbesi Osmanlı sultanı adına okunmuştur: *"Allahım, sultan soyundan gelen sultana, sultanü'l-berreyn ve hakanü'l-bahreyne, iki orduyu kahreden, Irakeyn'in sultanı, Harameyn-i Şerifeyn'in hizmetkârı, el-melikü'l-muzaffer Selim Şah'a yardım et! Rabbü'l-âlemin, ona güçlü yardım elini uzat, parlak başarılar bahset"*.

Sultan Selim, İstanbul'a dönerken, orduları güneye doğru ilerlemeyi sürdürerek Nil'in üçüncü şelalesine kadar gelmiş ve 1520'de Kızıl Deniz kıyısındaki Suakin'i almıştır. Arabistan'da, Mekke Şerifi II. Berekât Osmanlı egemenliğini tanımış ve Kâbe'nin anahtarlarını Yavuz Sultan Selim'e göndermiştir (Raymond 1995: 1-2).¹

Arabistan'ı, Mısır'da hüküm süren Çerkez hükümdarlardan, İran'ı Safevîlerden kurtarmak, İslam'ı bir noktaya toplamak için gerekirse Hind'e ve Turan'a (Türkistân'a) gitmeyi (Ahmet Rasim trhs.: 101) bile şiar edinen Yavuz Sultan Selim, Asya ve Afrika'da gerçekleştirdiği bu fetihlerle; Osmanlı

¹ Yavuz Sultan Selim'in bu faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Altundağ 1997; Tansel 1989; Yücel vd 1991.

topraklarını iki katına çıkararak Osmanlı Devleti'ni bir cihan devleti hâline getirmiş, Doğu Anadolu'daki Safevî kontrolüne son vererek ideolojik tehdidi ortadan kaldırmış, Anadolu'nun güney ve güneydoğusundaki emniyeti sağlamış, Anadolu'da bozulan birliği yeniden tesis etmiştir. Ayrıca kutsal toprakları Osmanlı topraklarına katarak halifeliği Osmanlı'ya nakletmiştir. Kişiliğinde, Yıldırım Bayezid ve Fatih Sultan Mehmed'in enerjik cihangirliğinin canlandığı (İnalçık 2004: I/101) Yavuz Sultan Selim'in; "Batan güneşe benzeyerek, toprağın üzerine engin bir gölgeyi serdim." sözleri, döneminin kısalığını ve ihtişamını net bir şekilde gözler önüne sermektedir (Lamartine 2011: 350). Kemâl Paşa-zâde de, kısa saltanatı döneminde bu kadar büyük işler yapan Yavuz'un bu özelliğini, onun ölümü üzerine kaleme aldığı mersiyesinde yer alan şu iki beyitte özetlemiştir (Âşık Çelebi 1994: I/118):

Az müddetde çoğ iş itmiş idi
Devleti olmuş idi 'âlem-gîr

Şems-i 'asr idi 'asrda şemsün
Zıllı memdûd olur zamânı kasîr

Bu büyük sultanın ölümü üzerine iki tane mersiye yazılmıştır. Bunlardan birincisi Yavuz ile uzun süreli ilişkisi olan ve Mısır seferinde üç yıl kadar padişahın en yakınında yer alan Kemal Paşa-zâde'nindir. Terci-bend nazım şekliyle yazılan ve yedi bendden oluşan mersiye, gerçekten içten yakınmaları ihtiva etmesiyle dikkat çekmektedir (İsen 1994a: 54, 178-82). Bu mersiye'nin ikinci bendi şu şekildedir (İsen 1994a: 178-79):

Kaldı yirlü yerinde hayl-i sipâh
Yalnız eyledi sefer ol Şâh
Bunca yüz bin nökerden ü kuldân
Birisi olmadı ana hem-râh
O gice kim yıkıldı serv-i sürûr
Vâkı' oldu bu vâkı'a nâ-gâh
Göge çıkdı yer ehlinün âhı
Dûd-ı âh ile toldı revzen-i mâh
Bili büküldi pîr-i gerdûnun
Mâder-i dehr itdi derd ile âh

Âhıyile boyandı rûy-ı cihân
 Döndi zengî yüzine oldu siyâh
 Bürüdi yer yüzini göz yaşı
 Göge çıkdı figân ü nâle vü âh
 Bağrı oldu delük delük otangun
 Kara çul geydi hayme vü hârgâh
 Çokdan urmuşdı terkini tâcun
 Tahtını dahi itdi terk o Şâh
 Oldı zâ'il irüp zalâm-ı 'adem
 Nûr-ı hurşîd-i mülk ü zıll-ı İlâh
 Öldi Sultân Selim hayf u dirîg
 Hem kalem aglasun anı hem tîg

Yavuz Sultan Selim'e yazılan ikinci mersiye ise, Şükrî-i Bidlisî tarafından kaleme alınmıştır. Terci-bend nazım şeklinin kullanıldığı eser, beş bendden teşekkül etmektedir (İsen 1994a: 54-55, 183-86; Argunşah 1994).

Osmanlı padişahı, devlet içinde mutlak örfî hâkimiyet salahiyeti ile Fatih Sultan Mehmed'in şahsında doğmuş ve bütün kudret ve salahiyetlerini ise, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman zamanında kazanmıştır (Ocak 1998: 85). Nitekim Rum tarihçiler tarafından Fatih Sultan Mehmed'e, "imparator" unvanı verilmiştir. Yavuz Selim için basılan madalyonda da "imparator" unvanının yer aldığı görülmektedir (Ocak 1998: 86). Ayrıca Yavuz'la birlikte Osmanlı padişahları kendilerini *Hâdimü'l-harameyni's-şerîfeyn*² [*Şerefli iki şehirin (Mekke ve Medine'nin) hizmetçisi*] unvanıyla anmaya başlayıp Memluk sultanlarının İslâm âlemindeki saygın yerlerinin, bu arada da hilâfet makamının varisi ve İslâm'ın da hamisi olarak görmüşlerdir. Ayrıca bu durum ve anlayış, İslâm dünyası tarafından da kabul görmüş ve bu şekilde benimsenmiştir (Ocak 1998: 87-87). Artık İslâm'ın hamisi olan Osmanlı padişahı, bu konumuyla dünyanın da sığınağı, yani kendine mahsus deyiimiyle *pâdişâh-ı âlem-penâh* olmuş; bu hüviyetiyle Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman tarafından bütün ihtişamıyla canlandırılmıştır³ (Ocak

² Bu unvanın Yavuz Sultan Selime'e verilmesiyle ilgili rivayetler için bak. Danişmend 2011: II/53.

³ Halil İnalçık'ın şu görüşlerine burada yer vermeyi uygun görüyoruz (2003: 63): "Osmanlı sultanının yasal durumu, I. Selim'in saltanatı döneminde köklü bir değişikliğe

1998: 88-89). Diğer taraftan Yavuz Selim, Çaldıran zaferinden itibaren “şah” unvanını kullanmaya başlamış, hatta bu unvan “Sultan Selim Şah” şeklinde meskûkâtına⁴ bile geçmiştir. Bu unvan, kendinden sonra, halefleri tarafından da kullanıldığı için, XVI. asrın sonuna kadar bu unvanla basılan altın paralara “Şâhî” denilmiştir (Danişmend 2011: II/22). Yavuz Selim’in adının, *İmâmu’l-âdil/Adil imam, Sultânu’l-harameyni’ş-şerîfeyn/Mekke ve Medine’nin sultanı* ve *Mâlikü’r-rûm/Rum’un, Anadolu’nun sahibi* unvanlarıyla da anıldığı müşahede edilmektedir (İnalçık 2018: 22). Yavuz Selim’in, Şah İsmail’e yazdığı ve kendi zihnî hüviyetini, dehasını ve dili kullanmadaki yeteneğini gösteren bir mektubunda, kendisini şu şekilde nitelendirdiği görülmektedir (Lamartine 2011: 362): “*Osmanlıların padişahı olan ben, yüzyılım kahramanlarının efendisi olan ben, bütün kişiliğimde Feridun’un gücünü, İskender’in şanını, Hüsrev’in adaletini ve bağışlamasını topladım. Bütün kâfirleri yok eden, gerçek inancın düşmanlarını ezen, yüzyulumuzun firavunlarına ve zalimlerine dehşet saçan yine ben, en dayanıklı asaları bile kıran ben, Murad Han’ın oğlu, Fatih Sultan Mehmed Han’ın oğlu Sultan Bayezid’in oğlu Sultan Selim Han...*”⁵

Fatih Sultan Mehmed tarafından temelleri atılan egemenliğin bölünmezliği ilkesi, Yavuz Sultan Selim dönemine kadar iyice yerleşmiş ve artık tahtın varisinin, padişahın büyük oğlu olduğu kural olarak benimsenmiştir. Bundan dolayı Yavuz Selim devrinden başlayıp III. Mehmed dönemine kadar, sadece büyük şehzadeler veliaht şehzade sancağı statüsü kazanan Manisa’ya gönderilmiştir (Karatepe 1990: 106; 1993: 85).

Otorite sahibine fiziksel yakınlığa duyulan toplumsal ihtiyacın önemli bir sonucu da, hükümdarın ikamet ettiği yere verilen önemdir. Osmanlı devletinin kuruluş devrinde, yönetim merkezi, hükümdarın bulunduğu yer neyseyse orasıydı, ama İstanbul’un fethiyle padişahın resmî ve mutak ikamet yerleri, iki şehirle sınırlanmıştır. Bunlar, İstanbul ve Edirne idi. Ancak Yavuz

uğramıştır. Selim, hilâfetin eski merkezî alanları olan Suriye ve Arabistan’ı imparatorluğa katarak İslâm dünyasının sınırlarında yalnızca bir gazi sultan değil, aynı zamanda Mekke ve Medine’nin hâmisî ve hac yollarının koruyucusu oluyordu. Bu, o zamanlar her Müslüman hükümdarın kullandığı halife unvanını taşımasından daha anlamlıdır.”

⁴ Meskûkât, basılmış madenî para demektir (Yılmaz 2010: 424).

⁵ Yavuz Sultan Selim, Şirvanşah’a göndermiş olduğu bir mektubunda ise; Allah’ın kendisini, sapkınlığa düşmüş olanlarla savaşmak, gerçek İslam kanunlarına göre düzeni kurmak ve Müslümanlar için Hac yollarını korumakla görevlendirdiğini iddia etmiştir (İnalçık 2018: 23).

Selim devrinden itibaren İstanbul, -tek değilse bile- esas iktidar merkezi olarak ağırlığını hissettirmeye başlamıştır (Andrews 2000: 126).

Osmanlı saray geleneğine göre, şehzadelere çok iyi bir eğitim verildiği müşahade edilmektedir. Verilen bu eğitimin başında askerlik ve din eğitiminin yer aldığı dikkat çekmektedir. Ancak bu eğitimlerin yanında, tarih ve sanat eğitiminin de verildiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple hemen hemen bütün Osmanlı sultanları, bir sanat dalında temayüz etmiştir. Yavuz'un Çaldıran Savaşı'nın resmini yapıp Venedik Cumhuriyeti'ne hediye olarak gönderecek kadar iyi bir ressam olduğu rivayet edilir (Uzunçarşılı 1983: 619; Çam 1999: 66). Yavuz, Mısır seferi sırasında görüp beğendiği Kansu Gavri Külliyesi'ne benzer bir külliye inşa ettirmeye karar vererek oradan renkli mermer kaplamalar getirtmiştir. Ancak sonradan bu isteğinden vazgeçmiş ve İstanbul'da kendi adıyla bilinen camii, babasının Edirne'deki camiine benzer planda yaptırmıştır (Çam 1999: 67). Yavuz Selim de dâhil olmak üzere Osmanlı sultanlarının, özellikle mimari eserlerin estetik ve zarif görünümünde olduğu kadar, sağlamlığı ve dayanıklılığında da önemli rolü ve etkisi bulunan malzemelerin en iyisini tespit edip kullanma konusunda hiçbir fedakârlıktan kaçınmadıkları görülmektedir.

Âlim ve sanatkârlar, konumları ve hüviyetleri itibariyle devletin saygınlığı/itibarı bakımından bütün Türk dünyasında oldukça önemli bir yere ve konuma sahipti. Arz ettiği bu önem sebebiyle âlim ve sanatçılar, sultanlar tarafından savaşların en önemli ganimetleri arasında sayılmaktaydı. Bundan dolayı zafer elde eden bir sultan, hemen o ülkede ne kadar yetişmiş büyük âlim, sanatkâr, zanaatkâr ve şâir var ise, kendi başkentine götürmeyi şiar edinmişti. Nitekim Yavuz Sultan Selim de, Çaldıran zaferinden sonra, bin kadar ilim ve sanat ehlini Tebriz'den İstanbul'a naklettirmiştir.⁶ Bunların çoğu, Şah İsmail'in Horasan'dan Tebriz'e naklettiği Türk asıllı âlim ve sanatkârlardı.⁷ Yavuz Sultan Selim, sesinin güzelliği ile meşhur İsfahanlı müezzin Hafız Mehmed'i, oğlu Hasan Can⁸la beraber İstanbul'a götürmüştür.

⁶ Lütfi Paşa, "Ve tüccârdan ve ehl-i Sanâyi'den iki yüz hâne mîkdârı sürüp İslâmbol'a gönderdiler." diyerek, bu sayının ikiyüz kadar olduğunu nakletmektedir. bak. Atik 2001: 219.

⁷ Yavuz Sultan Selim'in, Tebriz'den Anadolu'ya getirdiği nakkaş, ressam, hattat, müzehhip, musikişinas, çinici, okçu, aba dokuyucu gibi sanatçıların listesi için bak. Uzunçarşılı 2003.

⁸ Hasan Can, Yavuz Sultan Selim'in nedimi olup meşhur Osmanlı tarihçisi ve *Tâcü't-tevârih* isimli tarih kitabının müellifi Şeyhülislâm Hoca Sadeddin Efendi'nin babasıdır.

Yavuz'un Tebriz'den İstanbul'a götürdüğü şahsiyetlerden en önemlisi, hiç şüphesiz Timurîlerden Horasan hükümdarı meşhur Hüseyin-i Baykara'nın oğlu ve Halefi Bedüzzaman Mîrzâ'dır. Hüseyin-i Baykara 912/1506 tarihinde vefat ettiği zaman, kardeşi Muzaffer'le müştereken tahta çıkan Bedüzzaman, biraderinin vefatından sonra Özbeklerin hücumu üzerine Şah İsmail'e iltica edip Tebriz sarayında yaşamaya başlamıştır. Yavuz, Tebriz'e girdiğinde, Bedüzzaman, Yavuz'dan fevkalâde hürmet görmüş, sultanın tahtının yanında ona da bir taht kurulmuş ve günde bin akçe tahsisat tayin edilerek Yavuz'la birlikte İstanbul'a gelmiştir (Hoca 1992: IV/223-24; Danişmend 1948: II/15; 2011: II/22-23).

Yavuz Sultan Selim, ayrıca Mısır'ı fethettikten kısa bir müddet sonra, kendisine teslim olan Abbasî halifesi Üçüncü el-Mütevekkil al-Allah'ı Mısır'ın birçok âlimleri, sanatkârları ve bir kısım önemli şahsiyetleri ile beraber İstanbul'a göndermiştir (Danişmend 1948: II/37). Pera'daki Gondi Bankasının temsilcisi olan Tommaso da Zolfo'nun, 1519'da İstanbul'a gelmek isteyen Michalengelo'ya yazdığı mektubunda yer alan; "...*Bayezid figürlü tasvirin hiçbir türünden hoşlanmaz, hatta nefret eder. Oysa şu andaki görkemli efendimiz [Selim] onun tam tersidir...*" şeklindeki sözleri, Yavuz Selim'in hem sanata verdiği önemi göstermesi hem de yukarıdaki tavrının sebebini açıklaması bakımından dikkat çekicidir (Özdemir 2018: 139). Yavuz Selim'in sergilemiş olduğu bu tavır ve hareketlerinden, onun, tıpkı dedesi Fatih Sultan Mehmed gibi Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul'u, İslâm ilimleri ve sanatlarının en önemli merkezi hâline getirmeyi istediği, Osmanlı bilim ve şiirine ise ivme kazandırmayı amaç edindiği anlaşılmaktadır. Ayrıca sanatı seven, sanattan anlayan, sanatla uğraşan, sanata ilgi duyan ve sanatı ve sanatçıyı himaye edip destekleyen Yavuz'un bu davranışında, rakiplerinin sanat gücünü zayıflatma düşüncesi olduğu da muhakkaktır. Nitekim Osmanlı tarihçisi Şükrî-i Bidlîsî, "*Sultan Selim, Tebriz'de ne kadar sanat ve hüner sahibi, hoca, tüccar ve zengin varsa İstanbul'a sürdürdü.*" dedikten sonra, "*Böylece Anadolu'nun, Acem sanatına ihtiyaç göstermemesini sağladı.*" ifadesine yer vermek suretiyle, bu zihniyet ve düşünceyi açık bir şekilde dile getirmiştir (Çam 1999: 72). Sanatçılar, özellikle de saray sanatçıları, sultanların indinde öylesine önemli ve değerliydi ki, Çaldıran Savaşı sırasında Şah İsmail, Yavuz'un

Hoca Sadeddîn Efendi, *Tâcü't-tevârih* içerisinde yer alan *Selim-nâme'sini*, babası Hasan Can'dan dinlediği rivayetlere istinaden yazmıştır.

eline geçmemesi için meşhur ressam Bihzad ile hattat Nişaburlu Şah Mahmud'u bir mağaraya gizlemiştir (Âli 1982: 72-73; Çam 1999: 72). Yavuz'un, bu sanatkârları İstanbul'a getirmesinde etkili olan diğer bir önemli faktör de, bunlar sayesinde hem Osmanlı sanatını geliştirip sanatkârlarını yetiştirmek hem de Fatih'in bütün gayretine rağmen hâlâ revaçta olan Acem ilmine, şiirine ve diğer sanat kollarına karşı Osmanlı şiir ve kültürünün inkişafını sağlama düşüncesi idi (İpekten 1996: 60). Ancak Yavuz Selim, göstermiş olduğu bütün gayret ve çabalarına rağmen, halkın hâlâ İranlıları üstat olarak görüp onları, Türk sanatkârlara karşı tercih ettiğini işitince çok üzölmüş, hatta bu üzüntüsünü nedimi Hayâlî Çelebi'ye şu şekilde açıklamaktan çekinmemiştir: “*Aceme varduk kavâbil-i Acemi Rûma sürdük her hîrfetün sâhib-hezllerin bile getürdük garazum buydı ki Rûmun kavâbili Aceme gâlib olalar ve zâyî' ü hîrfetde merâtib-i âliye bulalar. İşidürin ki halk yine Acem üstâdlarına mürâca'at iderler imiş Rûmilere mürâca'atdan âr u hamîyyet iderler imiş....*” (Âşık Çelebi 1994: II/866). Hayâlî Çelebi, sultanın bu sözlerine karşılık, bunun doğru olmadığını anlatıp, sanat erbabının isimlerini tek tek saymış ve onların ustalıklarını anlatmıştır. Padişah, “*nice şâhâne iltifâtlar eyler didüğün sözleri isbât eyle*” deyince, Hayâlî Çelebi bütün sanatkârların en nadide ve seçkin eserlerini toplayıp sultana göstermiş ve onu bu duruma inandırıp memnun etmiştir (Âşık Çelebi 1994: II/866-67). Yavuz'un İran'dan getirdiği sanatkârlar arasında Şah Mehmed, Abdölgani, Derviş Bey adlarındaki ressamlarla, Alâüddin Mehmed, Mansûr Bey, Şeyh Kâmil, Ali Bey, Abdulhalık adlarındaki ünlü nakkaşlar⁹ ile hattat Fethullah-i Kâtib vardı (Uzunçarşılı 1983: 618). Ayrıca II. Bâyezîd döneminde Anadolu'ya gelen ve Şehzâde Ahmed'in Amasya'da yanında bulunan Şah Kulu'yu İstanbul'a davet ederek başnakkaş tayin etmiştir (İpekten 1996: 61; Uzunçarşılı 2003: 26).

Yavuz'un Tebriz'den getirdiği sanatkârlar arasında Nâyî Şeyh Murâd, Neyzen İmamkulu, Kanunî Şahmeran, daireci Maksud, kemeñçe üstadı Şah Kulu vardı (Uzunçarşılı 1983: 611; İpekten 1996: 61). Osmanlı ülkesinde yetişen musikişinaslardan Fehmî, iyi kopuz çalan Sâgarî bu devrin ünlü üstat-

⁹ Hüseyin-i Rumî, Ahmed-i Rumî, Firûz Bey'in kölesi Ahmed, Abdulvehhâb bin Fazlullah, Kâsım-ı İsfahânî, Muhammed bin Abdurrahman ve Hasan bin Hızır Yavuz döneminin diğer nakkaşlarıdır (Uzunçarşılı 2003: 26-27). Âli ise, Yavuz Selim'in Halep'ten Anadolu'ya gönderdiği Tâcüddîn Girihibend ile oğlu Hüseyin Bali'yi dönemin önemli nakkaşları arasında zikretmektedir (1982: 119).

larından idiler. Yavuz seferlerden arta kalan zamanını meclislerde musahabet etmekle, musiki meclisleri tertip etmekle geçirirdi (İpekten 1996: 61). Yavuz Selim döneminde bazı saz yapım ustalarının da İstanbul'a geldikleri görülmektedir. Nitekim Fâtih döneminde Anadolu'ya gelen saztırâşlardan/saz yapım ustalarından Muslihuddin-i Tanburacı'nın öğrencisi Rüstemi Bosnevî; Şâdî-i Tanburacı ve onun öğrencileri Hüseyin-i Bosnevî ile Malkoç bunlardandır (Uzunçarşılı 2003: 53).

Devrin büyük âlimleri arasında II. Bâyezîd zamanında şöhret bulan Müeyyed-zâde Abdurrahman Çelebi, II. Bâyezîd döneminde şeyhülislâm olan, Yavuz Selim ve Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatlarında 25 yılı aşkın bir süre bu makamda kalan ve halkın Zembilli Ali Efendi diye adlandırdığı Ali Cemâlî Efendi, sadece Osmanlı Devleti sınırları içinde değil, bütün İslâm dünyasında tanınmış, günde bin fetva verdiği ve insanlardan başka cinlerin de sorularını fetvalarıyla cevaplandığına inanıldığı için "müftî's-sakaleyn" unvanı verilen Kemâl Paşa-zâde Şemseddîn Ahmed vardır. Bu âlimler, Yavuz'un seferleri sırasında yanında bulunmuşlardır. Bunlardan özellikle Ali Cemâlî Efendi, bütün saltanatı boyunca şeyhülislâm kalmış, birçok meselede padişahın hiddetini teskin etmiş, pek çok kişiyi ağır cezalardan kurtarmış, sözünü dinletmiş bir bilim adamıdır. Yavuz ona hep saygı göstermiş, fikirlerine değer vermiştir¹⁰ (İpekten 1996: 61; TDEK 1992: 136). Hatta onun, Yavuz Selim'e hak ve hukuk noktasında doğru yolu göstermesi, yanlış karar ve icraatlarında açıkça ikaz etmesi, sert mizaçlı sultanın daima hoşuna gitmiştir (İpşirli 2018: 442).

Yavuz'un, Mısır'ı fethi sırasında orada bulunup, Osmanlı ordusunda çalışan Ahmed bin Alî Zünbülû'l-mahallû'r-remmâl adında bir yazar, *Kanûn fi'd-dünyâ* adıyla Arapça bir eser yazmıştır. Bu eser, daha sonra III. Murâd'ın emriyle, Kadı Abdurrahman adında bir zat tarafından, Türkçeye çevrilmiştir. Bu eserin Arapçasında, yazarın resmi ve eski meşhur hekimlerin ve bilginlerin resimleri olduğu gibi, tarihî hikâyelere de birer resim uydurulmuştur. Ancak Türkçe tercümesinde bu resimlere yer verilmemiştir. Eser coğrafya, memleketlerin acayip ve garayibi/çok tuhaf ve görülmemiş şeyleri, efsaneler, astronomi, astroloji, remil ve cifir konularını ihtiva etmektedir.

¹⁰ Yavuz Selim ve Zembilli Ali Efendi arasında geçen bu şekildeki bazı olaylar için bak. İpşirli 2018: 442-44; Hoca 1992: 219-21.

Yazar, *Feth-i Mısır* adıyla Mısır'ın fethini ihtiva eden bir tarih kitabı da kaleme almıştır. Ayrıca yazarın, Yavuz Selim'in vefatına kadar devrinin tarihini anlatan *Vâkı'ât-ı Sultân Selîm Han* adında bir kitabı daha bulunmaktadır (Adıvar 1970: 95). Birçok eser kaleme alan Süleyman-ı Karamanî, *Mecma'u'l-bahreyn* ve hilafiyata ait eserlerini Yavuz Selim'e takdim etmiştir (İpşirli, 2018: 441). Molla Kara Seydî'nin sorularına verdiği cevaplardan oluşan bir eser kaleme alan Nureddin Yusuf-ı Karesî'nin, *Murtazâ* adında fıkıhla ilgili bir kitabı da bulunmaktadır (Hoca 1992: V/229).

Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman dönemlerinde, İslâm coğrafyacılarının eserleri tercüme edilirken, yeryüzü ile ilgili çok ayrıntılı bilgiler içeren monografi özelliği gösteren coğrafi çalışmalar da önemli yer tutar (Özey 1999: 327). Pîri Reis, Hind ve Çin denizlerinin haritalarını çizmiş ve bunu Mısır'da Yavuz Sultan Selim'e sunmuştur (Ak 1999: 373).

Ali Kuşçu'nun hem torunu hem de talebesi olan ve Mîrim Çelebi adıyla tanınan Mahmûd ibn Mehmed (öl. 1525), II. Bâyezîd ve Yavuz Sultan Selim döneminin önemli astronom ve matematikçilerindendir (Unat 1999: 412). Yavuz Selim tarafından çok sevilen ve takdir edilen biri olan Mîrim Çelebi, onun tarafından Anadolu kadıaskerliğine atanmıştır (Kazancıgil 1993: 109). O, bu dönemlerde özellikle riyaziyye ve heyetin gelişmesine hizmet etmiştir. Onun, *Düstûrü'l-amel ve Tashîhü'l-cedvel*, *Risâletü'l-fethiyye Şerhi*, *Risâle fi-Rub'i'l-mucîb*, *Risâletü'l-câmi'a*, *Risâletü'l-mukantarât* isimli eserleri vardır (Oryan 1999: 384). Bunlardan *Risâletü'l-fethiyye Şerhi*, Ali Kuşçu'nun *Fethiyesi*'nin şerhi olup Yavuz Sultan Selim adına kaleme alınmıştır. Matrakçı Nasuh ise, matematik alanında, daha çok Divan kâtipleri ile devlet muhasiplelerine yardımcı ve destek olması için iki Türkçe eser kaleme almıştır. Bunlardan ilki olan *Cemâlî'l-küttâb ve Kemâlî'l-hüssâb*, 923/1517'de tamamlanarak Yavuz'a ithaf edilmiştir. İkincisi olan *Umdetü'l-hisâb* ise, ilkinin genişletilmiş şekli olup yine Yavuz Selim'e takdim edilmiştir. Bu iki eser, özellikle Osmanlılar'daki muhasebe matematiğinin incelenmesi açısından oldukça önemlidir. Bunlardan *Umdetü'l-hisâb*, uzun süre matematikçilerin en temel başvuru kitaplarından biri olmuştur (bak. Oryan 1999; Dosay Gökdoğan 2002).

Bu dönem âlimlerinden Halîmî'nin *Kâsmiyye* adlı tıbbî bir eseri vardır (Uzel 1991: 183). Yavuz Selim'e hekimbaşılık yapan ve onun ölümüne sebep

olan şirpençeyi tedavi etmeye çalışan Ahî Ahmed Çelebi (öl. 1524), on bölümden oluşan ve böbrek ile mesane hastalıklarından oluşan *Risâle-i Hasatü'l-kis ve'l-mesâne* adlı tıpla ilgili bir eser kaleme almıştır (Uzel 1991: 76-77). Ahî Çelebi, ayrıca İbn Sînâ'nın meşhur *Kânûn* isimli eserinin kısaltılmasıyla oluşturulan İbn Nefisî'nin *Şerhü'l-mu'cez*'ini Türkçeye tercüme etmiştir (Kazancıgil 1993: 83). Yine bu dönemde sultanın özel tabipliğine Mu-sevi olan Josef Hamon atanmıştır (Uzel 1991: 252). Yavuz'un annesi Bezmiâlem Vâlide Sultan, Manisa'da bir bimarhane yaptırmıştır (Uzel 1991: 125-26).

Yavuz ve Kanunî zamanlarında yaşayan ve XVI. asrın önemli tezkire yazarlarından Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin babası olan Kınalı-zâde Ali Çelebi, Nasîr-i Tûsî ve Celâleddîn Devvânî'nin Aristocu, Gazzâlî'nin tasavvufçu olan ahlâkından tercüme ve telifler yapmak suretiyle Türkçe *Ahlâkı Alâî* adında önemli bir ahlak kitabı vücuda getirmiştir (Ülken 1997: 185). Bu eser uzun süre medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur (bak. Kınalı-zâde Ali Çelebi 2012).

Kemâleddîn Hüseyin el-Lârî, *Tahkîku'l-'adele fi-Siyâseti'l-memleke* adlı bir siyaset-nâme kaleme almıştır. Farsça kaleme alınan eserde, adalet kavramı, ülke siyaseti ve hükümdarlık sıfatları ele alınıp değerlendirilmiştir (Koçaslan 2018).¹¹

Yavuz Sultan Selim'in 1514'te çıktığı Çaldıran seferinde, ordunun sağlığını düşünerek aldığı kararlar da dikkat çekicidir. Yavuz Selim, yürüyerek Sivas'a kadar gelen orduda, şiddetli kış ve kıtlık nedeniyle, askerlerden yolda ölenler olunca, bütün askerlerin genel muayeneden geçirilmesini istemiştir. Bunun üzerine zor ve ağır şartlara dayanamayacağı belirlenen 40.000 asker ayrılmış, geride kalan 500 süvari ve 80.000 yayanın teçhizatı yeniden gözden geçirilerek, İran seferine çıkılmıştır. Bu karar, yolda birçok askerin ölümüne engel olmuştur (Ataç 1999: 566). Yine Yavuz Sultan Selim tarafından 1514 yılında yaptırılan Karacaahmet Cüzzamhanesi/Miskinler Tekkesi, hüviyeti itibarıyla dikkat çekmektedir. Bu yapının bahçesi içinde, medresevari bir bina ile bahçe gibi kullanılan bir iç bahçe de bulunmaktaydı. O binadan, bekâr cüzzamlılara tek, cüzzamlı ailelere ise ikişer oda verilmekteydi. Bina-

¹¹ Yavuz Sultan Selim döneminde yaşayan âlim ve şeyhler için ayrıca bak. Mecdî 1989: 379-436.

nın yanındaki mescid, Dedeler Mescidi veya Misikinler Mescidi diye anılmaktaydı. Burada tedavi gören hastaların geçimi ise, vakıflar tarafından sağlanmaktaydı (Kazancıgil 1993: 109).

Bu dönemde Hekim Şah Kazvîni tarafından Demirî'nin meşhur *Hayâtü'l-hayevân* isimli eseri Farsçaya tercüme edilmiştir (Adivar 1970: 97).¹²

Yavuz Selim'in mutasavvıflara gösterdiği ilgi de dikkat çekmektedir. Nitekim Kemâlpaşa-zâde, İbn-i Arabî'nin bütün eserleriyle ilgili bir fetva çıkardığında¹³, Yavuz, bu büyük mutasavvıfa olan aşırı hürmet ve saygısını, 923/1517'de Suriye'deki mezarı üzerine bir türbe, yanına da bir cami ile imaret inşa ettirerek göstermiştir (İnalcık 2003: 207). Hatta bu caminin inşası bittikten sonra, ilk Cuma namazını da burada kılmıştır. Ayrıca Yavuz Selim, çıktığı seferleri sırasında Mevlânâ'nın türbesini ziyaret etmiş ve mevlevîlerle yakından ilgilenmiştir (İnalcık 2003: 208). Onun, sergilemiş olduğu bu tavır ve düşünceden dolayı, vahdet-i vücûd anlayışına bağlı bir kimse olduğu ifade edilmiştir.

Yavuz Sultan Selim, çıktığı seferlerde şairlerin çoğunu yanında götürmüş ve sefer tarihini nazmetmelerini istemiştir. Bunun sonucu olarak adına birçok "Selîm-nâme yazılmıştır. Bunlar Yavuz'un Trabzon'daki valiliğinden başlayarak onun Gürcülerle, babası ve kardeşleri ile yaptığı mücadeleleri, tahta cülusundan sonra İran ve Memlûklularla yaptığı savaşları anlatan manzum ve mensur eserlerdir. Bu eserler ve müellifleri şunlardır: İdrîs-i Bidlîsî,

¹² Bu eser, Muhammed b. Süleyman tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Bak. Çiçek 2013.

¹³ İbn Kemal'in, İbn Arabî ile ilgili fetvası şu şekildedir: "Büyük şeyh, kerem kaynağı, ariflerin kutbu ve tevhid ehlinin imamı İbn Arabî kâmil bir müctehid, faziletli bir mürşiddir. Ona ait garip menkıbeler ve kerametler vardır. Birçok talebeleri de olan İbn Arabî, âlimler nezdinde kabul görmüştür. Kim onu reddederse hata etmiş, kim de reddinde ısrar ederse, sapıklığa düşmüş olur. Devlet başkanının iddia sahiplerini terbiye etmesi ve bu düşünceden caydırması gerekir. Çünkü devlet başkanı, iyiyi emretmek, kötüden alkoymakla görevlidir. İbn Arabî'nin birçok telif eseri vardır. *Fusûsu'l-hikem*, *Fütühâtü'l-mekkiye* bunlardandır. Bu eserdeki meselelerin bir kısmı lafız ve mana bakımından malum olduğu gibi ilahî emre ve Peygamber'in şeriatına uygundur. Bir kısmının manasını anlamak zahir ehli için üstü kapalı olmakla beraber, bâtin ehli mutasavvıf için apaçıktır. Bu durumda kastedilen manayı kavramayan kimseye susmak gerekir. 'Hakkında bilgi sahibi olmadığın şeyin ardından gitme! Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur.' (İsra 17/36) ayeti de bunu gerektirir. Allah doğru yola ulaştırandır. Dönüş, o'nadır." (Kara 2018: 469).

*Selîm Şâh-nâme*¹⁴, *Şükrî-i Bidlîsî*, *Selîm-nâme*¹⁵; İshak Çelebi, *Selîm-nâme*¹⁶; Sücûdî, *Selîm-nâme*¹⁷, Keşfi, *Selîm-nâme*¹⁸, Celâl-zâde Nişancı Koca Mustafa Çelebi, *Selîm-nâme*¹⁹, Süheylî, *Selîm-nâme*²⁰, Şeyhülislâm Hoca Sadeddîn Efendi, *Selîm-nâme*²¹, Sa'dî bin Abdü'l-müte'âl, *Selîm-nâme* (Levend 1956: 29-30; Babinger 1992: 67-68), Muhyî, *Selîm-nâme* (Levend 1956: 30-31); Edâî, *Selîm-nâme*²²; *Selîm-nâme* (Levend 1956: 30-31). Son olarak Yahya Kemal de terhib-bend nazım şekliyle bir *Selîm-nâme*²³ yazmıştır. Ayrıca burada, İtalyanca manzum olarak yazılan ve şairi bilinmeyen *Selîm-nâme* dikkat çekmektedir. Eserde, Yavuz'un bütün olumlu nitelikleri ve başarıları, İtalyan epik şiir geleneğinin kurallarına uygun olarak ve edebî bir İtalyanca ile anlatılmıştır. Şiirde anlatılanların, Yavuz dönemine ait tarihî gelişimi izlediği, yer ve zaman konusunda ise, büyük oranda doğruluğa sahip olduğu dikkat çekmektedir. Eser, iki kitaptan oluşmaktadır. İlk kitapta 9 kanto, ikincisinde ise 4 kanto bulunmaktadır. Birinci kitabın ilk kantosu kayıp olduğundan, burada 8 kanto ve 622 kafiyeli sekizer mısralık bent mevcuttur. İkinci kitap birincisine göre daha kısadır. Bu kitapta 4 kanto ve 378 kafiyeli sekizer mısralık bent yer almaktadır. 1515-1518 yılları arasında yazıldığı tahmin edilen ve 8000 mısradan oluşan eser, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı 30 Ocak 1517

¹⁴ Hicabi Kırlangıç, *İdrîs-i Bidlîsî Selîmşâh-nâme [İnceleme – Metin – Çeviri]*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi; aynı müellif, *İdrîs-i Bidlîsî, Selîm Şâh-nâme*, Ankara 2001.

¹⁵ Mustafa Argunşah, *Şükrî-i Bidlîsî, Selîm-nâme*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay., 1997.

¹⁶ Hamdi Savaş, *İshak Çelebi ve Selîm-nâmesi*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 1996; İsmet Parmaksızoğlu, "Üsküplü İshak Çelebi ve *Selîmnâmesi*", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi Eylül 1951 – Mart 1952*, c. III, sy. 5-6, İstanbul 1953, s. 123-34.

¹⁷ İbrahim Hakkı Çuhadar, *Sücûdî'nin Selîm-nâmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 1988.

¹⁸ Şefaettin Severcan, *Keşfi ve Selîm-nâmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 1995.

¹⁹ Ahmet Uğur – Mustafa Çuhadar, *Celâl-zâde Mustafa, Selîm-nâme*, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1997.

²⁰ Ağah Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâme'si*, Ankara 1956, s. 28-29.

²¹ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-tevarih*, c. IV, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Üçüncü Baskı, Eskişehir 1992, s. 122-367.

²² Abdüsselam Bilgen, *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selîm-nâmesi [Araştırma, Metin ve Çeviri]*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 1987.

²³ Yahya Kemal, *Eski Şiirin Rüzgarıyla*, İstanbul 1985, s. 5-20.

tarihinde fethetmesi, Kahire'deki imparatorluk sarayına girmesi ve Memluk sultanlarının yerini alması ile son bulmaktadır²⁴ (Özkan vd 2018: 101, 104, 114):

(Selim) Çok geçmeden muzaffer bir bey edası ile

Ganimet ve ebedi bir şan ile

Ün ile, sayısız zafer ile

.....

Yanıdakilerle şehre döndü,

Tanrı karşısında alçakgönüllüydü, dünyanınsa efendisi,

Ve düşmanının muhteşem imparatorluk sarayına

Sözlere sığmayacak onurla,

Yüksek merdivenlerle çıkınca,

Yerleşti onun büyük tahtına,

Yürekli ve sadık adamlarını getirterek önüne,

Boğdu onları onura ve zengin hediyelere.

Bunların dışında Yavuz'un özellikle İran ve Mısır üzerine yaptığı seferleri anlatan eserler de yazılmıştır (geniş bilgi için bak. Levend 1956: 31-34).

Yavuz Selim zamanında şiiirleri şöhrat bulmuş, takdirini ve iltifatını kazanmış, himayesi altına girmiş pek çok şair vardır. Bunlar arasında bilhassa ilmi ile de şöhrat bulan Müeyyed-zâde, Kemâl Paşa-zâde, Tâcî-zâde Cafer Çelebi sayılabilir. Remzî mahlaslı Pîrî Paşa, Zeynel Paşa aynı zamanda şiiirle de meşgul olmuşlardır. Hizmetinde uzun yıllar geçiren, nihayet nakibü'l-eşrâf tayin ettiği Emîrî mahlaslı Seyyid Mahmûd hayli ihsanını ve iltifatını

²⁴ Şairin, Mercidabık Savaşı'nı ayrıntılı olarak ve büyük bir dil ustalığı ile anlatmaya başlarken, tüm şiiir boyunca büyük bir oranda adil oluşunu, bilgeliğini, temkinini ve cesaretini övdüğü Yavuz Sultan Selim'e sözlerini doğrudan yönelttiği müşahede edilmektedir (Özkan vd 2018: 107):

Yakıştırdı sana, Ey Selim,

Tüm dünyaya hükmetmek,

Onun tek efendisi olmak,

Zira sensin dünyadaki tek gerçek imparator,

Cesaret, kibarlık ve zerafet timsali,

Bugün hayatta olanlar içinde

En yüce ruhlu ve muhteşem zat

.....

görmüştür. Yavuz'un harem-i hasında yetişmiş Sadrazam Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın oğlu Şîr Ali Bey, sarayda kapıcı-başı ve mirahur olarak padişahın hizmetinde bulunmuştur. II. Bâyezîd devrinde saraya alınarak yetiştirilen *Âsaf-nâme* sahibi Lutfi Paşa da padişahın çok makbul tuttuğu şahıslardandı. Bunların hepsi padişahın yakın çevresine dâhil olup şiirleri ve diğer kabiliyetleri ile meşhur olmuşlardır. Trabzon'da şehzadelikten itibaren nedimlerinden olan Halîmî Çelebi, Hayâlî Abdulvehhâb Çelebi, Revânî; seferlerine beraber götürdüğü Sücûdî, Tâli'î, Güvâhî, İshak Çelebi, Nihâlî, Cafer Çelebi, Fehmî; meclislerine alıp iltifat ettiği Şükrî, Sâgarî; ulufe verip koruduğu Zâtî, Âhî, Tâcî-zâde Sa'dî Çelebi, Lâmi'î Çelebi, Muammâyî; yabancı şairlerden Şah Muhammed-i Kazvînî, Dervîş Şemsî, Şah Kasım Yavuz'un çevresinde toplanmış, izzet ve ikram görmüş veya uzaktan himayesini kazanmış şairlerdir (İpekten 1996: 62).

Yavuz hiddetli, sert, çabuk kızan bir yaratılışa sahipti. Bir işe karar vermeden önce çok düşünür, fakat bir kere karar verdi mi, kimse bu kararından döndüremezdi. Sekiz yılda sekiz veziriazam değiştirmiş, bunlardan Koca Mustafa Paşa, Dukakin-zâde Ahmed Paşa ve Yunus Paşa'yı idam ettirmiştir. Ahmed Paşa'yı hançeri ile bizzat kendisi vurmuştur. Bundan dolayı zamanı şairlerinden biri: "*Rakîbün ölmesine çâre yokdur / Meger vezîr ola Sultân Selîme*" beytini söylemiştir (İpekten 1996: 59-60). Amasya'da yeniçeri isyanına karıştığından şüphe edince, çok sevdiği nedimi Tâcî-zâde Cafer Çelebi'yi bile öldürtmekten çekinmemiştir. Kızdığı zaman vezirleri döverdi. Nitekim yalanını yakaladığı Çoban Mustafa Paşa, İran seferinde başarısız gördüğü veziriazam Hersek-zâde Ahmed Paşa ve Pîrî Mehmed Paşa, bizzat onun tarafından dövülmüşlerdir. Bu özelliğinden dolayı onun devrinde vezirler, daima ölüm korkusuyla yaşamışlardır. Güvendiği ve takdir ettiği Pîrî Mehmed Paşa bir gün, "*Nasılsa bir gün bir bahane ile beni öldüreceksin, bir an evvel halas etsen münasıptır.*" diyerek korkusunu belirtmiş, padişah ise, bir zaman gülmüş, sonra "*Benim dahi muradım, lâkin yerini tutar bir adam bulunmaz.*" diyerek iltifat etmiştir (İpekten 1996: 60). Ünlü hattat Şeyh Hamdullah²⁵, Yavuz'un

²⁵ Sultan II. Bâyezîd döneminde Anadolu'ya gelen Şeyh Hamdullah, "aralık zeamet ve otuz akça gündelikle" göreve başlamış, hatta sultanın en candan musahibi ve vezirlerin bile kıskandığı saygıdeğer yakını olmuştur. Yavuz Selim döneminde ölmüştür. Bütün Anadolu hattatları arasında ona gösterilen saygı, başkalarına gösterilmemiştir. Nitekim onun hakkında şöyle denilmiştir (Âli, 1982: 55): "*Şeyhoghı Hamdî hattı tâ kim zuhûr buldı / Âlemde bu muhakkak nesh oldı hatt-ı Yâkût*"

saltanat yıllarında padişahın hiddetinden ürkerek Üsküdar haricinde, Alemdağı civarına çekilerek orada oturmuştur (Şehsuvaroğlu trhs.: 24).

İyi bir eğitim gören Yavuz Selim, bilime ve sanata önem verir, sanatkârlara ise saygı gösterir, hürmet eder, onları himayesine alır ve desteklerdi. Nitekim İbn-i Kemal'in atının sıçrattığı çamurlarla kirlenmiş bugün bej renginde ve zamanların tahribiyle yer yer delinmiş ve yırtılmış bir hâlde bulunan meşhur kaftanının ilim adamlarına duyduğu hürmeti belirtmek için öldüğünde sandukası üzerine konulmasını vasiyet etmiştir. Bu kaftan bugün hâlâ Yavuz'un sandukası üzerinde bulunmaktadır (Şehsuvaroğlu trhs.: 133). Kitap ve kütüphaneye çok büyük değer veren Yavuz Selim, İran ve Mısır seferlerinde birçok kitap topladı. Topladığı bu kitaplar ile Tomanbay'ın Saray kütüphanesine ait kitapları İstanbul'a getirdi. Fethettiği yerlerdeki vakıf kütüphanelerine ise hiç dokunmadı (İpşirli 2018: 440). Ayrıca kendisi de boş zamanlarını kitap okuma ve çeşitli konularda yaptığı araştırmalarla geçirirdi. Hatta çoğu gece uyumayıp sabaha kadar kitap okuyan sultan, bazen de çok sevip hürmet gösterdiği nedimi Hasan Can'a okutur kendisi de dinlerdi (Hoca 1992: IV/128). Hazîne-i âmirede bulunan değerli kitapların tamamını okumuştur (Hoca 1992: IV/364). Şu hadise de Yavuz'un bu özelliğini yansıtmaya bakımından dikkat çekicidir: Yavuz, Mısır'ın fethinden sonra Anadolu'ya dönerken Şam yakınlarında bir sandık kitap yitirilmiş. Bu kitaplar içinde güzel bir hatla yazılmış kendisinin sevdiği ve sefer esnasında okuduğu *Târîh-i Vassâf* da varmış. Sultan, bu eserin kaybına çok üzülmüş ve Hocası Halîmî Çelebi'ye Şemseddîn'in kendisine bir *Târîh-i Vassâf* yazsın diye emretmiştir (Hoca 1992: IV/131). Yavuz Sultan Selim'in ilme olan merakı, kitap okumaya olan düşkünlüğü ve düzenlediği meclislere davet ettiği âlimlerle yaptığı ilmî müzakerelerde gösterdiği performans sebebiyle, onun, Osmalı sultanları arasında ilmî yetkinlik bakımından en yüksek dereceye sahip olduğu belirtilmektedir. Hatta onun, âlimlerle, özellikle de Şeyhülislâm Zembilli Ali Efendi ile yaptığı ve kaynaklarda zikredilen ilmî münazaralar oldukça meşhurdur.

Belli zamanlarda âlimlerin, fazılların, sanatkârların ve şairlerin katıldığı çeşitli meclisler tanzim eden Yavuz Selim, burada âlim ve şairleri hem dinlemiş hem de onlarla şakalaşmıştır. Nitekim Yavuz Selim, bir gün Kemal Paşa-zâde ile sohbet ederken; "*Tersaneyi üç yüz adet yapmak istiyorum, Galata Hisarı'ndan Kâğıthaneye dek olmak gerekir; İnşallah niyyetim feth-i Efrencidir.*"

demıştır. Özellikle siyasi ve idari işlerde çok sert olmasına karşılık, sohbet meclislerinde oldukça sakin ve güler yüzlü bir tavır sergilemiştir. Yavuz Selim, Şam'da bulunduğu sırada Şeyh Bedahşî'yi iki defa ziyaret etmiştir. Bunların birincisinde, aralarında herhangi bir konuşma geçmemiş, sultan sessizce oturmuş ve edep gereği kalkıp gitmiştir. İkincisinde ise, aralarında geçen konuşma sırasında, Bedahşî, Yavuz'a çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur (İpşirli 2018: 441-42).

Tacû't-tevârih müellifi Hoca Sadeddîn Efendi, Yavuz Sultan Selim'in, bilim ve sanat ehline itibar edip onları yücelttiğini, onlara saygı duyup hürmet gösterdiğini dile getirmektedir. Ayrıca Hoca Sadeddîn Efendi, Yavuz Selim tarafından sergilenen bu tavrın, aslında onun güzel adet ve davranışlarından biri olduğuna ayrıca dikkat çekmektedir (Hoca 1992: IV/134). Nitekim hüviyetini hocasından dinlediği Seyyid İbrahim-i Acemî'ye karşı büyük bir sevgi beslemiş ve ona sonsuz saygı göstermiştir. Hatta onun için, Ebû Eyyüb-i Ensarî türbesi yakınlarında bir ev satın aldırıp ona tahsis etmiştir. O da ölene kadar bu evde yaşamıştır (Hoca 1992: V/233). Yavuz Selim, daha Trabzon'da şehzadelikinden itibaren, etrafında pek çok şair, âlim ve fazılı toplamış, onları himaye edip desteklemiş, onların çalışma yapacakları uygun bir ortam hazırlama ve oluşturma gayreti içerisinde bulunmuştur. Ayrıca onlara, ihtiyaç duydukları her türlü desteği de vermiştir. Özellikle kendisi için yazdığı kaside veya mesneviyi sunan şairleri ya da kaleme aldığı eseri takdim eden yazarları, verdiği caize ve bulunduğu ihsanlarla ödüllendirip memnun etmiştir. Böylece onların, bu tür faaliyetlerde bulunmalarını teşvik etmiştir. Ayrıca etrafında toplanan şair, âlim ve sanatkârlarla, sarayı etrafında ilmî ve edebî bir muhit meydana getirmiştir. Yavuz Selim, bu davranışıyla, aynı zamanda ilmin ve şiirin oğlu Kanunî Sultan Süleyman devrindeki inkişafını hazırlamış ve onun tekâmüle ulaşmasını sağlayacak önemli bir zemin oluşturmuştur (İpekten 1996: 206).

Kendisi de bizzat şiirle meşgul olmuş ve Farsça bir divan tertip etmiştir. *Dîvân*'da yer alan Farsça şiirler, dil, üslup ve değer bakımından büyük İran şâirlerinin şiirleri ayarındadır. Ayrıca Türkçe lirik şiirler de söylemiştir (bak. Köksal 2018). 305 parça şiiri ihtiva eden Yavuz Sultan Selim'in *Farsça*

Divan'ı Alman İmparatoru II. Wilhelm'in emriyle Prof. Horn tarafından büyük boy, ta'lik hat ile Berlin'de 1904'te basılmıştır (geniş bilgi için bak. Kut 2018: 400-15). Bu divan, Ali Nihad Tarlan tarafından tercüme edilerek 1946'da neşredilmiştir.²⁶ Yavuz Sultan Selim'in şiirlerini, ayrıca Hüseyin Şevket, *Ma'lûmât* dergisinde tercümeleriyle beraber neşretmiştir.

Tâcü't-tevârih'te anlatılan şu anekdot Yavuz'un şiir değerlendirmesini yanı sıra bakımından önemlidir: "*Hekim eydür, Padişahum bir beceri issi garip kişi İran'dan gelmişdür. Bir kasidecügi vardır, ferman olursa okuyayım. Okı diyü buyururlar. Birkaç dize okudukda buyururlar ki, Hekim, boş lâf söyleme. Bu şiir seniün sözlerine benzer. Hiç degül caize için sen söylemişsin. Görür ki yadsıma bir işe yaramaz. Eydür ki, Va'llahi padişahum gerçek buyurur. Bir fakir idi. Ne yola yardım ideceğim bilimedüm. Anun dilinden bu kasideyi yazdum. Binlerce alkış Padişahumun anlayış ve sezişine didi. Padişah hazretleri de bir mikdar altın hekime ihsan idiüp, bir mikdar da ol fakir için virdi.*" (Hoca 1992: 139).

Anadolu'da özellikle Türk asıllı şairler tarafından yazılan Farsça şiirlerden dolayı "Türklerin İran kültürünü benimsedikleri" ve "o kültüre esir oldukları" ifade edilmektedir. Meselâ bu suçlamaya Farsça bir divan tertip eden Yavuz Selim de maruz kalmıştır. Oysa "mâlik-i memâlikü'l-arab ve'l-acem (Arap ve Acem ülkelerinin sahibi)" (Mecdi 1989: 381) diye vasıflandırılan Yavuz Sultan Selim'in, gerek Farsça şiir söylemekle gerekse Sa'dî ve Hâfız'ın divanlarını okumakla fatihi olduğu İran'ın manevi esiri olduğunu ifade etmenin yanlış bir yargı olduğu görülmektedir (Alî Emîrî 1334: 24). Çünkü Yavuz Sultan Selim, Türkçeye önem veren bir kişidir. Çıktığı seferlerde yanında Türkçe eserler bulundurmuş ve müsait zamanlarında onları okumaya gayret göstermiştir. Ayrıca pek çok eseri Türkçeye tercüme ettirmiştir (Alî Emîrî 1334: 24-27). Nitekim Mısır seferi esnasında Kemal Paşazâde padişahın emriyle İbn Tagribirdî'nin *Nücümü'z-zâhire* adlı tarihini tercüme etmeye başlamıştır. Türkçeye verdiği bu önemin yanında kendisi de Farsçanın yanında Türkçe şiirler de söylemiştir. Yavuz Selim'in özellikle şairliği ve şiirleri hakkında bilgi verilen ve çeşitli değerlendirmelerde bulunulan eski ve yeni kaynaklarda, onun Türkçe şiirinin olup olmadığı noktasında karşıt görüşlerin varlığı dikkat çekmektedir (geniş bilgi için bak. Köksal 2017: 485-95). Oysa yukarıda belirtilip dikkat çekildiği gibi Yavuz, Farsça

²⁶ Ali Nihad Tarlan, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi, 1946.

şiiirlerinin yanında Osmanlı Türkçesi ve Çağatay Türkçesi ile de şiiirler söylemiştir (Alî Emîrî 1334: 31-34). Nitekim Hoca Saadettin Efendi'nin Yavuz Sultan Selim hakkında söylediği şu manzume bu konuya açıklık getirecek tarzdadır (Hoca 1992: 34):

Türkî vü Fârisî vü Tâtârî
Nazm iderdi nefis eş'ârî
Ehl-i irfân ile musâhabete
Mâ'il idi dil-i pür-envârî
Kevser nazmı cânı tâze ider
Ayn-ı tab'ından olalı câri

Yavuz Selim'in hususi kâtibi olan Celâl-zâde Mustafa'nın, *Selîm-nâme*'sinde Yavuz Sultan Selim'in edebî kişiliği hakkında bilgi verirken söylediği; *Fârisî ve Türkî ve Tatarî eş'âr-ı bülendleri meşhûr [u] âbdâr u selîs ve gazeliyyât-ı sihr-simâtları etrâf-ı 'âlem ve eşrâf-ı benî Âdem içinde mezkûrdur.*" şeklindeki sözleri de, Hoca Saadettin Efendi'nin tespitlerini doğrulamaktadır (bak. Köksal 2017: 488). Hatta Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr* isimli tarihinde, Yavuz Selim'in "yanıkara" denilen illete tutulduktan sonra, "*bolay ki 'ilâc-pezîr ola*" diyerek 40 gün Karışdıran'da ikamet ettiğini, başta reisül-hükemâ Ahi Çelebi olmak üzere bütün tabiplerin onu iyileştirmek için büyük çaba gösterdiklerini, ancak ilaçların çare etmediğini belirttikten sonra, Yavuz'un şu beytini o acı ve ıstırap içindeyken şifahen söylediğini kaydetmiştir;

Bana dermân ide sanurdum Ahî
Onulursa hekîm imiş o dahî

Bu da, Yavuz'un Türkçe şiiir söylediğini göstermektedir (Köksal 2017: 489).²⁷

Ali Emîrî'ye göre, Yavuz Sultan Selim'in, o dönemin gereği olarak Farsça şiiir söylemesi ve bir divan tertip etmesi, hikmeten ve siyaseten bir

²⁷ Ayrıca bazı kaynaklarda, Yavuz'un;

Cihânun gerçi nûş itdüm yidi tâsdan geçen zehrin
Velî ol zehr-i kâtilden beter gördüm nöker kahrın

beytini Çaldıran'da yeniçeriler için söylediği belirtilmektedir (Köksal 2017: 490).

mecburiyetten kaynaklanmıştır (Alî Emîrî 1334: 27). Nitekim Yavuz Sultan Selim, hasmı İsmâîl-i Safevî'nin:

Âlem tehî zi-merdum u pur şod zi-dîv u ded
Bâ-dîv u ded çi çâre konem yâ Alî meded

“terc.: Dünya, insanlardan boşalmış, devler ve yabani hayvanlarla dolmuştur. Devler ve yabani hayvanlar için ne yapayım, bilmiyorum. Ey Ali! Yardım et.”

tarizli ve ateşli sözlerine karşılık:

Ber-cân-i hâricî zedeem pençe çun esed
Hûn-i Huseyn mî-talebem yâ Alî meded

“terc.: Aslan gibi haricilerin canlarına pençe attım/vurdum. Hüseyin'in kanının öcünü/intikamını almak istiyorum. Ey Ali! Yardım et.”

şeklinde cevap vermiştir (Alî Emîrî 1334: 27-28). Ayrıca İsmâîl-i Safevî, Anadolu üzerindeki emelinin esiri olarak Hatâî mahlası ve Osmanlı Türkçesiyle şiirler söylemiştir. Hatta söylediği bu şiirleri, dervişleri ve halifeleri vasıtasıyla Anadolu'da yayarak, Anadolu halkını etrafında toplama gayret ve çabasında bulunmuştur. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim, “teskîn-i fesâd” için kırk bin haneden fazla ahaliyi, Anadolu'dan Rumeli'ye nakletmiş ve İsmâîl-i Safevî'nin Türkçe şiirlerine mukabil Farsça şiirler söylemiştir (Alî Emîrî 1334: 29).

Bu dönemlerde, özellikle Anadolu'da, başta Osmanlı hanedanına mensup sultan ve şehzadeler olmak üzere, Türklerin Farsça olarak da şiir söylemelerini, “İran kültürünü ve edebiyatını taklit etmek” ve “İran'ın manevi esiri olmak” şeklinde algılamamak gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü bu tavır, asırlar boyu süren birlikte yaşama ve aynı dinin getirdiği kuralları, yeni hayat tarzını öğrenme ve yaşama yıllarındaki beraberliği hissettiren, hatta vurgulayan bir tablo olarak görülmelidir. Bu durum ise, “taklitçi”liğin ötesinde, Türklerin Maveraünnehir ve Horasan'da söyledikleri gibi, Anadolu'da da Farsça şiir söyleme kolaylığını ve yeteneğini devam ettirdiğini gösteren bir durum olarak algılanmalıdır. Gerek Osmanlı sultanları ve şehzadeleri, gerek devlet erkânı ve çeşitli meslek erbabı, gerekse şiir söyleyen diğer kimselerin, Farsça şiir söylemeleri, aslında bu geleneğin bir tezahürü ve yansıması olarak kendisini göstermektedir. Bu durum, özellikle bu dönemlerde Farsça şiirler

söylenirken, böyle bir düşünceye sahip olunmadığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Nitekim Osmanlı sanatkârlarını yetiştirmek isteyen, Acem ilmîne, şiirine ve diğer sanat kollarına karşı Osmanlı şiir ve kültürünün inkişafını sağlama düşüncesinde olan, bunu gerçekleştirmek için şuurlu bir davranış sergileyen ve bunun gereğini yerine getirmeye çalışan Yavuz Selim'in, Osmanlı'nın İran'a bakış açısını gösteren aşağıdaki Farsça gazeli, bu bakımdan manidardır (bak. Tarlan 1946: 214):

Askerimle İstanbul tahtından hareket edip İran tarafına sefere çıktım.
Kızılbaş melâmet kanına gark ettim.

Mısır valisi can u gönülden benim azm ü himmetimin kölesi oldu. Pa-
dişahlık sancağını dokuz feleğin fevkine yükselttim.

Nusret çengini (musiki aleti) zafer bezminde çalmaya başlar başlamaz
bu müjde Irak mülkünden Hicaza kadar yayıldı. (Irak, Hicaz musiki ma-
kamlarıdır).

Kılıcımdan Maverâünnehir kana gark oldu. Düşmanın gözünü İsfahan
sürmesinden mahrum ettim.

Düşmana bir nazar edince gam sıtmasından ter içinde kaldı ve her kılından
Amu nehri aktı.

Mülk tahtası (bisat: oyun tahtası) üzerinde devlet satrancını oynamaya
başladığım zaman Hind şahı, âkil (Ferzâne) askerimin karşısında mağ-
lup bir fil hâline geldi (pîl-i mât).

Ey Selîmî, mihr ü vefâ potasında altın gibi eridikten sonra cihan mül-
künün parası üzerine benim ismim yazıldı.

Özellikle burada, şu durumu ifade etmekte fayda vardır ki, Yavuz Sultan Selim döneminde, Arap ülkelerinin fethiyle, bu ülkeler devletin bir parçası hâline gelmiş, başta Şam ve Mısır'dan olmak üzere çok sayıda Arap ilim adamı ve talebe ya görev yapmak ya da tahsil görmek için İstanbul'a gelmiştir. Pek çok Türk de, aynı maksatla Arap ülkelerine gitmiştir. Kahire ve İstanbul, devletin en önemli iki ilim ve kültür merkezi olmuş, ikisi arasındaki yarış Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar devam etmiştir. Buna karşılık Şah İsmail'in ortaya çıkması, İran'da Şiiliğin resmi ideoloji hâline gelmesiyle, Osmanlı Devleti ile İran-Maverâünnehir arasındaki irtibat da kopmuştur (Şeşen 2000: 241-44).

Şiiri; “Öyle bir kaptır ki, içine temiz olmayan şeyler atılmaz.” (Lamartine 2011: 351) şeklinde nitelendiren Yavuz Sultan Selim’in Türkçe şiirleri, Fatih M. Köksal tarafından tespit edilerek yayımlanmıştır (bak. Köksal 2017). Bu yayımda Yavuz Selim’e aidiyetinde kuşku duyulmaması gereken; 3 murabba, 6 gazel, 4 kıt’a ve 10 matla/müfred olmak üzere 23 şiir; aidiyeti “kuvvetle muhtemel” olan; 4 gazel, 1 kıt’a olmak üzere 5 şiir; aidiyeti “şüpheli” görülen; 1 müseddes, 1 (eksik) muhammes, 1 müstezad, 3 gazel, 2 kıt’a ve 12 matla/müfred olmak üzere 20 şiir yer almaktadır (Köksal 2017: 498-99).

Yavuz’a ait olan Türkçe şiirlerden bazıları şu şekildedir:

Hasteyem hecrün ile iy büt-i ayyâr meded
 Demidür eyler isen vasl ile tûmâr meded
 Koma bu derd ü belâda bizi nâ-çâr meded
 Meded Allâhı seversen meded iy yâr meded

Sanemâ gel berü ko fûrkati birlik demidür
 Beni kurtar bu gam u gussadan erlik demidür
 Hasret-i hecr ile öldüm bana dirlik demidür
 Meded Allâhı seversen meded iy yâr meded

Dem mi geçdi ki firâkunla figân eylemedüm
 Ya gözüm yaşın ayaguna revân eylemedüm
 N’ola sevdümse seni ben kara kan eylemedüm
 Meded Allâhı seversen meded iy yâr meded

Kim ola k’incine dildârı cefâ itdügine
 Meger incindügi agyâra vefâ itdügine
 N’ola şeh merhamet itmez mi cefâ itdügine
 Meded Allâhı seversen meded iy yâr meded

Bu Selimî nice inşâ ide dîvân-ı firâk
 İy aceb yok mı ola âhire pâ-yân-ı firâk
 Saldı gerdân-ı belâya beni ummân-ı firâk
 Meded Allâhı seversen meded iy yâr meded

(Köksal 2017: 501)

İki kaşun gibi bir turfe ya yok
 Kılur sin rahm bu könglüme yâ yok
 Cihânda gerçi yüz bin fitneler bar
 Firâkun dik velî ‘ayn-ı belâ yok
 Nigârâ haste könglümün hakıda
 Cefâ kem kılma bârî ger vefâ yok
 Könülni kimge bağlay çün cihânda
 Senün tek közler içre dil-rübâ yok
 Eger sen hüsn ilinün kanıdur sin
Selîmî gibi dahı bir gedâ yok

(Köksal 2017: 505)

Bu mürde cismüne cân olmayan cânânı n’eylersin
 Dilâ derdüne dermân olmayan dermânı n’eylersin
 Gedâ-yı bî-ser ü pâ iken ey dil gûşe-i gamda
 Sevüp bir pâdişâh-ı hüsn ü ‘âlî-şânı n’eylersin
 Der-i cânânı kor bâg-ı cinânı medh ider vâ’iz
 Dirîgâ anlamaz bir câhil [ü] nâ-dânı n’eylersin
 Ser-i kûyunda turmasun rakîb-i rû-siyeh gitsün
 Gülistân-ı cinânda iy melek şeytânı n’eylersin
Selîmî mâni’-i vuslat vücûdundur ‘adem eyle
Visâl-i yâre ir bu bâ’is-i hicrâm n’eylersin

(Köksal 2017: 507)

Yavuz döneminde şiir yazarak şöhret kazanmış ve eserler vermiş şâirler şunlardır:

Abdî (ö. 961/1554): Amasyalı olup Müeyyed-zâde sanıyla tanınmıştır. Kazasker Müeyyed-zâde’nin kardeşidir. Yavuz Selim onun ‘terbiyete liyakat’ini görünce kendisine kadılık görevi vermiştir. Serez ve Üsküp’te kadılık yapmış, Sofya kadısı iken vefat etmiştir. Şiir, inşa ve muammada yetenekli, talik yazıda usta idi. Devrinde kitap meraklısı olarak tanınmıştır. Şiirlerindeki üslûbu Acem tarzındadır.²⁸

²⁸ Kaynaklar: Âşık Çelebi, 1994, c. II: 567; Nâil Tuman, c. II: 646; İpekten, 1988: 2.

Âhî: Niğbolulu olup asıl adı Hasan'dır. Benli Hasan lakabıyla tanınmıştır. İstanbul'a gelen şair ileri bir yaşta tahsile başlamış ve kırk yaşlarında Kara Bâlî'den mülazım olmuştur. Bu arada yazdığı şiir ve nesirleriyle adını duyurmaya başlamıştır. *Şîrîn ü Pervîz* mesnevisinden birkaç parçayı görüp beğenen Yavuz Selîm, Zeyrek-zâde ve Kemal Paşa-zâde'ye durumunu sormuş, Kara Bâlî Efendi'den mülazım olup meyhane meyhane dolaştığını, hâlinin perişan olduğunu öğrenince bir müderrislik verilmesini emretmiştir. Bunun üzerine, Kazasker Kemal Paşa-zâde Bursa'daki Bayezid Paşa müderrisliğine tayinini teklif etmiş, ancak Âhî, çevresindekilerin telkiniyle bu vazifeyi küçümsemiş ve kabul etmemiştir. Hem ilgisinin kötüye kullanılmasına hem de Âhî'nin bir gazeline yer alan; "O kad bâlâ vü zülf egri diyâr-ı hüsn pür-âşûb / Memâlik fitne şeh zâlim 'alem serkeş sipâh egri" beytinin, sanki kendisine yapılmış bir tariz gibi yansıtılmasından dolayı kızan padişah, ona yeni bir görev verilmesini istememiştir. Uzun bir süre sonra Karaferye medresesine tayin edilmiştir. Şâir bu sırada Manastır'da şâir Hâveri'nin kız kardeşiyle evlenmiş ve çok geçmeden Karaferye'de ölmüştür. Küçük bir *Türkçe Divan*²⁹ dan başka, her ikisi de tamamlanmamış olan manzum *Hüsrev ü Şîrîn*'i³⁰ ile mensur *Hüsün ü Dil*'i³¹ vardır. Âhî'nin ikisi tamamlanmamış üç eseri içinde, tezkire yazarları tarafından en çok beğenilen ve takdir gören *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisi olmuştur.³²

Ahmed-i Rıdvân: Şiirlerinde Rıdvân ve Ahmed-i Rıdvân mahlaslarını kullanan şairin adı, kaynaklarda Ahmed Beğ, babasının adı ise Abdullah olarak kayıtlıdır. Babasının adından dolayı devşirme olduğu tahmin edilen şairin Ohrili olduğu düşünülmektedir. Tezkirelerde sancakbeyliği görevinde

²⁹ Necati Sungur, *Âhî Divânı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.

³⁰ M. Fatih Köksal, "Âhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* Mesnevisi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sy. 6, Sivas 1998, s. 209-53.

³¹ M. Fatih Köksal, *Yenipazarlı Vâlî, Hüsn ü Dil [İnceleme-Tenkitli Metin]*, Kitabevi, İstanbul 2003; aynı müellif, "Türk Edebiyatında Hüsn ü Dil Hikâyeleri ve Yenipazarlı Vâlî'nin Hüsn ü Dil Mesnevisi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sy 3, Sivas 1996, s. 91-126.

³² **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 188-89; Latîfî, 1990: 89-93, 2001: 182-85; Hasan Çelebi, c. I, 1989: 191-96; Aşık Çelebi, 1994: 175-79; Beyânî, 1998: 38-39; İsen, 1988, 1994: 173-75; Nâil Tuman, c. I: 81; Bursalı, 1333, c. II: 67; Kâtib Çelebi, trhs., C. I: 778; Mehmed Süreyyâ, 1311, C. II: 119; Şemsettin Sami, 1996, C. I: 502-3; Muallim Nâcî, 1986: 301; Gibb, 1999: 482-501; TYDK 1947: I/92-93; İpekten, 1988: 14-15, 1996: 76-77; Şentürk, 1999: 149-54.

bulduğu ve Edirne'ye yerleştiği kaydedilmektedir. Latîfî'nin verdiği bilgilere istinaden şairin mevlevîliğe intisabının olduğu anlaşılmaktadır. Yavuz Selim için kaside kaleme almıştır. Şairin *İskender-nâme*³³, *Leylâ vü Mecnûn*³⁴, *Hüsrev ü Şîrîn*³⁵, *Rıdvânîyye*³⁶, *Mahzenü'l-esrâr*³⁷ ve *Heft-peyker*³⁸ isimlerinde altı mesnevîsi ve Türkçe bir *Dîvân*³⁹'ı bulunmaktadır.⁴⁰

Alî (ö. 922/1516): Şeyh Muzafferüddîn Alî, Şirazlıdır. Sadrüddîn-i Şîrvânî ve Celâlüddîn-i Devvânî'den ders aldı. Daha sonra Şîrâz'da bir medresede müderris oldu. Celâlüddîn-i Devvânî, hastalandığı zaman ona vekâlet eden Alî, İran'da oluşan kargaşalıktan dolayı İstanbul'a geldi. Müeyyed-zâde Abdurrahman'ın, onu II. Bâyezîd'e tavsiyesi etmesiyle, sultan tarafından önce Mustafa Paşa medresesine, daha sonra Sahn-ı Seman'a müderris olarak atandı. Yavuz Selim döneminde, gözlerindeki bozulmadan dolayı emekli oldu ve Bursa'ya yerleşti. Şiir de yazan Alî, özellikle geometri, astronomi ve mantık alanında maharet ve yetenek sahibi idi.⁴¹

Alî (ö. 941/1535): Tezkire yazarı Âşık Çelebi'nin babası, Seyyid Mehmed Nattâ'nın oğludur. Ceddi Bağdatlıdır. Alî Efendi, babasının vefatından sonra tahsilini tamamlamıştır. Yavuz Selim, cülüsundan sonra, ilk önce Alî Efendi'yi İnegöl kadısı olarak atamıştır. Filibe kadısı iken ölmüştür. İyi

³³ Agâh Sırrı Levend, "Bilinmeyen Eski Eserlerimizden: Ahmed Rıdvân'ın *İskender-nâme*'si", *Türk Dili*, c. 1, sy. 3, Aralık, 1951, s. 23-31.

³⁴ Agâh Sırrı Levend, "Bilinmeyen Eski Eserlerimizden: Ahmed Rıdvân'ın *Leylâ ve Mecnûn*'u", *Türk Dili*, c. 1, sy. 7, Nisan, 1952, s. 13-8.

³⁵ Orhan Kemal Tavukçu, *Ahmed Rıdvân, Hüsrev ü Şîrîn [İnceleme-Metin]*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2000.

³⁶ Nebi Yılmaz, *Ahmed-i Rıdvân, Rıdvânîyye [Metin-Dizin-Tıpkıbasım]*, Ankara: Bizim Büro, 2007.

³⁷ Avni Gözütok, *Hayâtî, Mahzenü'l-esrâr [Metin-Dizin-Tıpkıbasım]*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay., 2001.

³⁸ Hamza Koç, *16. Yüzyılda Yazılmış Bir Behrâm-ı Gûr Mesnevîsi I [İnceleme-Edisyon Kritikli Metin]*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2010; Reyhan Öztulunç, *16. Yüzyılda Yazılmış Bir Behrâm-ı Gûr Mesnevîsi II [İnceleme-Edisyon Kritikli Metin]*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2010.

³⁹ Halil Çeltik, *Ahmed-i Rıdvân Divanı*, Ankara, 2011.

⁴⁰ **Kaynaklar:** Ünver, 1979, 1982, 1986, 1989; Çeltik 2011: 1-8; İpekten vd, 1988: 18; Sehi Bey, 1980: 83-84; Latîfî 1990: 109-110, 2000: 169; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 149.

⁴¹ **Kaynaklar:** Kurnaz, 1999: 107-8; Hoca, 1992: V/248-49; Mecdî, 1989: 340-41.

Farsça bilen Alî Efendi, muamma çözmede usta idi. Âşık Çelebi, özellikle müfredlerinin iyi olduğunu kaydeder.⁴²

Atâ: Asıl adı da Atâ olup Üsküp'te doğmuştur. İran tarafından göçmüş olan ailesinin cediti Ahmed Yesevî'ye dayanmaktadır. Sehî Bey'e göre tahsilini tamamladıktan sonra ticarete atılmış, Latîfi ve Âşık Çelebi'ye göre ise tahsilini yarım bırakarak Nakşibendî tarikatına intisap etmiş, tasavvufa yönelmiştir. Bir müddet kadılık da yapan şair, 1523'te vefat etmiştir. Latîfi, II. Selim devrinin sonunda; Mehmed Süreyyâ 1552 yılından sonra öldüğünü kaydetmektedir. Divan sahibi şairin tezkirelerde, Süleymân Çelebi'nin *Mevlid*'ini beğenmeyerek bir *Mevlid* yazdığı, ayrıca Kâtibî'nin *Tecnîsât*'ı yolunda yazılmış *Tuhfetü'l-uşşâk*⁴³ adlı tasavvufî manzum bir eseri olduğu kayıtlıdır. Kaynaklar Atâ'nın şairliğinden övgü ile söz ederler. Latîfi, Atâ'nın Anadolu şairlerinin makbullerinden olduğunu, Sehî Bey benzersiz gazelleri ve kasideleri bulunduğunu kaydederken, Hasan Çelebi ve Âşık Çelebi yukarıda zikredilen *Mevlid*'iyle ilgili bir hikâye anlatarak Atâ'nın şiirinin beğenilmediğini ima etmişlerdir.⁴⁴

Basîrî (ö. 941/1534-35): Kaynakların bir kısmına göre Bağdatlı, bir kısmına göre Horasanlı, bir kısmına göre Acemdir. Acem Basîrî ve Alaca Basîrî diye tanınmıştır. Kaynaklarda, yanında Câmî ve Nevâ'î'nin kitapları, gazelleri ve sipariş-nâmeleri olduğu hâlde II. Bâyezîd devrinde Anadolu'ya geldiği belirtilmektedir. Hazineden ve padişaktan ulufeli şairlerdendir. İstanbul'da vefat eden Basîrî, Edirnekapısı dışında birçok şâirin kabrinin bulunduğu bir mezarlığa defnedildi. Devrinde özellikle latifeleri ve tarihleri ile tanınmıştır. Başlangıçta kendi dili olan Âzerî şivesiyle şiirler yazan Basîrî, daha sonra

⁴² **Kaynaklar:** Âşık Çelebi, 1994, c. II: 613-14; Sicill-i Osmânî, 1311, c. III: 497; Nâil Tuman, c. II: 701; İpekten, 1988: 27.

⁴³ Aksoyak, İ. Hakkı (2006), *Ahmed-i Yesevî'nin Rumelili Bir Takipçisi I Üsküplü Atâ, Tuhfetü'l-uşşâk*, Ankara; Seyfullah Türkmen, *Atâ, Tuhfetü'l-uşşâk (Uşşâk-nâme) [İnceleme – Metin – Dizin]*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, 2000; İ. Hakkı Aksoyak, "Ahmed Yesevî'nin Rumelili Bir Takipçisi: Üsküplü Atâ ve *Tuhfetü'l-uşşâk* Mesnevisi", *Türk Kültürü İncelemeleri*, sy. 5, İstanbul 2001, s. 71-98.

⁴⁴ **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c. I: 180, c. III: 2997; Sehî Bey, 1980: 195; Latîfi, 1990: 123, 2000: 397-98; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 597; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 638-39; Beyânî, 1997: 177; Riyâzî: 105b; Kâtib Çelebi, trhs., c. I: 802; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 474; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 3158; Nâil Tuman, c. II: 682; Kurnaz, 1999: 196-98; İpekten, 1988: 50.

şiiirlerinde İstanbul Türkçesini kullanmaya başlamıştır. Basîrî'nin *Farsça Dîvân*⁴⁵’ından başka *Türkçe Şiirler*’i⁴⁶ ve *Letâîf*i vardır. Yavuz övgüsünde Türkçe bir, Farsça üç kasidesi bulunmaktadır. Basîrî, Yavuz Sultan Selim’in 23 Ağustos 1514’te Şah İsmail’e karşı kazandığı Çaldıran Savaşı için kaleme aldığı bir tarih kıt’asında, onu şu şekilde övmüştür;

دیاری که بگشاد سلطان سلیم

نه رستم نه دارا نه جم کرده فتح

پی فتح او هائف غیب گفت

به تاریخ ملک عجم کرده فتح

“*Ne Rüstem’in ne Dârâ’nın ne de Cem/Cemşid’in fethedebildiği diyarı, Sultan Selim fethetti. Gaybden seslenen, onun fethi için 920/1514 tarihini söyledi.*”⁴⁷

Cafer Çelebi (856/1452-921/1515): Amasyalı olup II. Bâyezîd devri defterdarlarından Tâcî Bey’in oğludur. Tâcî-zâde sanıyla tanınmıştır. İlk tahsilini babasından gören şâir, devrin tanınmış hocalarından aldığı derslerle medrese tahsilini tamamladıktan sonra müderris olmuştur. Aynı zamanda iyi bir hattat olan Cafer Çelebi, daha sonra on yıl kadar nişancılık görevinde bulunmuştur. Devlet işlerinde kazaskerliğe kadar yükselen Cafer Çelebi’nin, Yavuz Selim’in çok güvendiği, yanından ayırmadığı, birçok konuda görüşünü alarak uyguladığı ve huzura gelmesi biraz geciktiğinde, bir adam göndererek çağırıldığı kimselerden olduğu kaynaklarda kayıtlıdır. Buna rağmen Yavuz Selim döneminde yeniçerileri isyana teşvik ettiği gerekçesiyle 921/1515 yılında idam edilerek öldürülmüştür. Ancak Yavuz Selim’in, “Cülusumuzda önemli iki insan bulduk. Bunlardan biri Müeeyyed-zâde idi, fakat yaşlanmıştı. Diğeri ise Cafer Çelebi idi, lâkin onu da biz heder ettik.”

⁴⁵ Fikret Sarısoy, *Basîrî’nin Farsça Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale 2001.

⁴⁶ Ahmet Kartal, *Basîrî ve Türkçe Şiirleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.

⁴⁷ **Kaynaklar:** Çavuşoğlu, 1992, 1976: 78-80; Kurnaz, 1997: 73-80; Nevâî, 1323: 381-2; Sehî Bey, 1980: 201-2; Latîfî, 1990: 128-31; İsen, 1994: 152-3; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 214-7; Riyâzî: 40b-41a; Beyânî, 1997: 45-6; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 194-8; Kâtib Çelebi, trhs., c. I: 780; Süreyyâ, 1311, c. II: 21; Sâmi, 1996, c. II: 1318; Nail Tuman, c. I: 100; Hayyâmpûr, 1338, c. I: 138; Kartal, 2000: 35; Sarısoy 2001: 28, divan, 22-26.

şeklindeki teessüfü meşhurdur. Âşık Çelebi'nin, Yavuz ile Cafer Çelebi arasında "Hattâ Sultân Selîm-i merhûm ile esnâ-yı musâhabetde *ben 'ışka mün-kirem ve 'ışk didükleri mücerred fesâne ve ehl-i 'akl 'ışk da'vâsın eylemek câhilânedür* dir imiş. Pâdşâh-i merhûm *and içmen ki 'ışka inkârunuz ve 'ışk ne idüğün bilmedüğünüz eş'ârunuzdan ma'lûmdur anunçün ki eş'ârunuzda çâşnî-i 'ışk ma'dûmdur* diyü buyurmuş." şeklinde geçtiğini ifade ettiği sohbet, ilgi çekicidir. Âşık Çelebi, Cafer Çelebi'nin bu anlayışından dolayı şiirinin "halâvet"ten, sözünün de "sûz"dan uzak olduğunu belirtmiştir. Hakkında bilgi veren kaynaklar, nazım ve nesrinin güzelliği konusunda birleşirler. Bunun yanında nesrinin şiirinden, kasidesinin gazelinden iyi olduğunu ifade ederler. Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazan Cafer Çelebi'nin *Dîvân*'ı yayımlanmıştır⁴⁸. Edebiyatımızda Halîlî'nin *Firkat-nâme*'sinden sonra sergüzeşt nevinin ilk mahsullerinden bilinen Cafer Çelebi'nin *Heves-nâme*⁴⁹ isimli mesnevisi, gerek mevzu gerekse içindeki tasvirlerin orijinalliği itibariyle devrine kadar kaleme alınmış mesneviler arasında tamamen ayrı hususiyetler taşıyan bir eserdir (Şentürk 2002: 104). Cafer Çelebi'nin bunlardan başka *İstanbul Şehrengîzi*, *Mahrûse-i İstanbul Fetih-nâmesi*, *Münşeât*, *Enîsü'l-ârifin* ve *Kûs-nâme* isimli eserleri vardır.⁵⁰

Celîlî: Edirne'de doğdu. Şair hakkında bilgi veren kaynakların bir kısmı onun terzilik, bir kısmı da yorgancılık yaptığını belirtirler. Yavuz Sultan Selim döneminde ölmüştür. Şiirlerinin lirik olduğu konusunda kaynaklar birleşirler.⁵¹

⁴⁸ İsmail Erünsal, *The Life and Works of Tacî-zâde Ca'fer Çelebi with a Critical Edition of His Dîvân*, İstanbul 1983.

⁴⁹ Nuruosmaniye Kütüphanesi Nu. 4373; Necati Sungur, (2006), *Tacî-zâde Cafer Çelebi, Heves-nâme [İnceleme-Tenkütlü Metin]*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

⁵⁰ **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 69-70; Latîfî, 1990: 138-40, 2001: 209-12; Hasan Çelebi, 1989, C. I: 246-52; Beyânî, 1997: 58-60; Âşık Çelebi, 1994, C. I: 215-24; Riyâzî: 45a-47a; Mecdî, 1989: 335-7; Kâtib Çelebi, trhs., C. I: 782, C. II: 2047; Hoca, 1992, C. V: 244-5; Süreyyâ, 1311, C. II: 68-9; Bursalı, 1333, C. I 263-4; Sâmî, 1996, C. III: 1819-20; Fâik, trhs.: 261-8; Nail Tuman, C. I: 148; Müstakîmzâde, 1928: 148-9; TYDK, C. I-II: 89-91; BTK, 1985, C. II: 239-44; Gökbilgin, 1964; İpekten, 1988: 81; Altunbaş, 1987: 73; Gölpinarlı, 1954: 18, 79-80; Çiftçi, 1997: 140-52; Bayrak, 1998: 57; Bayrak, 1992: 205-6; Gövsâ, trhs.: 77; Külekçi, 1999, C. II: 456-62; Şentürk, 2002: 104-9; Gibb, 1999: 470-81; Şentürk, 1999: 121-36.

⁵¹ **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 144, 2000: 214; Hasan Çelebi, 1989, C. I: 259; Nâil Tuman, C. I: 154; İpekten, 1988: 85; Canım, 1995: 78.

Celîlî (893/1487 – 977/1569): Bursalı olup asıl adı Abdülcelîl'dir. Mevlânâ Hâmîdî'nin küçük oğludur. İyi bir tahsil gören Celîlî, bir ara İstanbul'a gitmiş, orada Âhî ile dostluk kurmuştur. Yavuz Selim'e methiyeler yazmasına rağmen padişah'tan herhangi bir iltifat görmemiştir. Bursa'ya dönen Celîlî, Murâdiye zevâidinden aldığı 6 akçe ile geçimini sağlamaya mecbur kalmış, daha sonra 3 akçeye inen bu ücretle çok sıkıntılı günler geçirmiştir. Yalnız yaşamayı seven, içine kapanık bir mizaca sahip olan Celîlî'nin, son zamanlarında kimse ile konuşmak istemediği kaynaklarda zikredilmiştir. Gittikçe münzevî bir hayat sürmeye başlayan Celîlî, Bursa'da vefat etmiştir. Küçük yaşlarda yazmaya başladığı şiirlerinde genellikle sade ve akıcı bir üslûp görülür. Tezkirelerde özellikle mesnevi ve gazel yazmada başarılı olduğu kayıtlıdır. Celîlî'nin *Dîvân*⁵²ından başka, *Hüsrev ü Şîrîn*⁵³, *Leylâ vü Mecnûn*, *Gül-i Sad-berg-i bî-Har*, *Hecr-nâme*⁵⁴, *Mehek-nâme*⁵⁵ isimli eserleri vardır. Bazı kaynaklarda Celîlî'nin *Terceme-i Şehnâme* ile *Yûsuf u Züleyhâ* adlı iki eseri daha olduğu kayıtlıdır. Bunlardan *Hüsrev ü Şîrîn*, 918/1512'de tamamlanarak Yavuz Selim'e takdim edilmiştir.⁵⁶

Cenâbî⁵⁷: Amasyalı olup hattattır. Rıdvan-zâde sanıyla tanınmıştır. Yavuz Sultan Selim devrinde ölmüştür. Şiirleri sadedir.⁵⁸

⁵² Şevkiye Kazan Nas, *Celîlî Divanı [İnceleme-Metin]*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2011; Arzu Atik, *Celîlî Divânı [3b-46a] [İnceleme-Metin]*, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2003.

⁵³ Şevkiye Kazan Nas, *Celîlî'nin Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisi [İnceleme-Metin]*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2011; A. Rıza Ertan, *Celîlî'nin Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisi*, Türk Edebiyatı Bitirme Tezi, Ankara 1966-1967.

⁵⁴ Hüseyin Ayan, "Celîlî'nin *Hecr-nâme*'si", *Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, fasikül: 1, sy 14, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum 1986, s. 155-173.

⁵⁵ Hüseyin Ayan, "Celîlî'nin *Mehek-nâme*'si", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. II, İzmir, 1983, s. 5-13.

⁵⁶ **Kaynaklar:** Aksoy, 1993; İsen, 1994: 203-5; Sehî Bey, 1980: 198; Latîfi, 1990: 144-6, 2000: 213-14; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 257-9; Beyânî, 1997: 61; Şarlı, 1994: 327; Kâtib Çelebi, trhs. c. I: 704, 724, c. II: 1571; Belîğ, 1998: 454-5; Şemsettin Sâmî, 1996, c. III: 1869; Bursalı, 1333, c. II: 125-6; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. II: 81; Nâil Tuman, c. I: 154; Ayan, 1983, 1983a, 1983b, 1986; Ertan, 1966-1967; Levend, 1959: 199-208, 1989; Mansuroğlu, 1964; BTK, 1986, c. III: 412-14.

⁵⁷ Latîfi ve Hasan Çelebi tezkirelerinde "Cenâbî" şeklinde kayıtlıdır.

⁵⁸ **Kaynaklar:** Latîfi, 1990: 148-49, 2000: 218-19; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 266; Şemsettin Sâmî, 1996, c. III: 1839; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. II: 88; Nâil Tuman, c. I: 161; İpekten, 1988: 89.

Cihânî: Sehî Bey'e göre Anadolu, Latîfî'ye göre Rumelilidir. Eğitimi tamamladıktan sonra kadılığa başlamıştır. Kaynaklarda bildirilmeyen bir sebepten dolayı Yavuz Sultan Selim tarafından idam edilerek öldürülmüştür. Latîfî şiiirlerinin beğenilmediğini kaydeder.⁵⁹

Çamçak Mehmed Efendi (ö. 922/1516): Şiirlerinde mahlas kullanmayan şâirin hayatı hakkında kaynaklarda hiçbir bilgi yoktur. Dîvânında yer alan şiirlerden Yavuz Sultan Selim dönemi şâirlerinden olduğu tahmin edilmektedir. Türkçe Divanı⁶⁰ nı yayımlayan Selami Turan, Çamçak Mehmed Çelebi'nin XVI. asır şairi olduğunu kaydetmektedir.⁶¹

Duhânî: Kuloğullarından olup asıl adı Ahmed'dir. İran'a giderek orada öğrenim görmüştür. II. Bâyezîd döneminde silahtar, Yavuz Selim devrinde silahtar kâtibi olmuştur. Diyarbakır fethedilince oraya defterdar tayin edilmiş, giderken yolda öldürülmüştür. Mardin'de metfundur. Hakkında bilgi veren kaynaklarda şiirleri hakkında değerlendirme yoktur.⁶²

Edâî (ö. 928/1521-2): Şirazlı olup asıl adı Behâuddîn Alî'dir. Şiraz'ın muteber kâtiplerinden olup iyi bir hattattır. Şeyh Sa'dî gibi çeşitli ülkeleri ve yerleri gezip dolaşmış, oralarda bulunan fazilet ve kemal sahibi kimselerle görüşüp sohbet etmiştir. *Selîm-nâme* isimli mesnevisinin 'Sebeb-i Te'lîf' kısmında Şîrâz'dan ayrıldığını, uzun süren kara ve deniz yolculuğundan sonra önce Hindistan'ın Dakkan bölgesine, sonra Mekke ve Medine'ye daha sonra da, Anadolu'ya gelişini ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. İstanbul'da vebadan ölmüştür. Güzel ve hoş mesnevî, gazel ve kaside söylemiştir. *Şeh-nâme-i Selîmhânî* adıyla da bilinen *Şeh-nâme* tarzında 2670 beyitlik Farsça manzum bir *Selîm-nâmesi*⁶³ vardır.⁶⁴

⁵⁹ **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 204-5; Latîfî, 1990: 149-50, 2001: 219-20; Nâil Tuman, c. I: 170; Çiftçi, 1997: 159; Köksal, 2001, c. I: 189, c. II: 401.

⁶⁰ Selami Turan, *Adı Var, Samı Yok Bir Şair: Çamçak Mehmed Çelebi ve Dîvânı*, Isparta, 2018.

⁶¹ **Kaynaklar:** Nail Tuman, c. II: 1258; TYDK, 1947, c. I-II: 211.

⁶² **Kaynaklar:** Âşık Çelebi, 1994, c. I: 252-53; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. II: 327; Nâil Tuman, c. I: 274; İpekten, 1988: 102.

⁶³ Abdüsselam Bilgen, *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selîm-nâmesi [Araştırma, Metin ve Çeviri]*, Doktor Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1987; aynı müellif, *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selîm-nâmesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

⁶⁴ **Kaynaklar:** Nevâî, 1323: 364-6; Hayyâmpûr, 1368, c. I: 50; Kartal, 1999: 422, 2000: 34.

Emîrî (ö. 926/1520): Bursalı olup asıl adı Mahmûd'dur. II. Bâyezîd'in hocası Seyyid Abdullah'ın oğludur. Küçük yaşta yetim kalınca, dönemin bilginlerinden Molla Kırımî tarafından yetiştirilmiştir. Bir süre değişik yerleri dolaştıktan sonra, İstanbul'a dönmüştür. Kaynaklarda II. Bâyezîd ve Yavuz Selim dönemlerinde nakîbü'l-eshrâflık yaptığı kayıtlıdır. Şiir sanatında "Hassân-ı Sâni", kaside alanında Zahîr ve Hakanî olduğu söylenerek övülmüştür. Şiirleri didaktiktir. *Mevlid*'i vardır.⁶⁵

Fakîrî: Kalkandelenli olan Fakîrî, kimi kaynaklara göre Yavuz, kimilerine göre Kanunî devrinde ölmüştür. Âşık Çelebi, genç yaşta öldüğünü belirtir. Kaynaklarda, şehrengiz tarzında çeşitli meslekleri tanımlayan manzum bir eseri olduğu kaydedilmektedir⁶⁶. Tezkirelerde, temiz ve yakıcı şiirlerinin olduğu belirtilmektedir.⁶⁷

Fazlî: *Tevârîh-i Âl-i Osmân* müellifi İdrîs-i Bitlisî'nin oğludur. Asıl adı Ebu'l-fazl Çelebi'dir. Sehî Bey'in ifadesine göre; "çocuk babasını izler" sözüne uygun şekilde yetişmiştir. Öğrenimini tamamladıktan sonra, Bursa Sultâniye medresesinde müderrislik yapan Kadî-i Bagdâdî'ye muîd oldu. Akabinde Kadîasker Müeyyed-zâde'ye dânişmend olup ondan mülazım oldu. Babasıyla arasında husumet bulunan Rumeli Kadîaskeri Halîli tarafından Birunik kadısı olarak tayin edildi. Müeyyed-zâde'nin Rumeli kadîaskerliği döneminde, önce Anadolu daha sonra Rumeli defterdarlığına getirildi. Azledildikten sonra, İstanbul Top-hâne'de evinin bahçesinin yanına bir cami ve mektep yaptırdı. Burada hem ibadet ve taatta bulunmuş hem de dönemin ileri gelenleriyle bir araya gelerek çeşitli sohbetler düzenlemiştir. Hac farızasını yerine getirmek için Hicaz'a giderken yolda öldü. Sehî Bey'in; "fasih, belîğ, mevleviyet derecesini bulmuş, fazilet, himmet, güzel ahlak, şevk sıfatlarına sahip, hakkı söyleyen kimse" olarak nitelendirdiği Fazlî'nin, gönülu Âşık Çelebi'ye göre "mahabbet-i ilâhiyye" ile doludur. Âşık Çelebi,

⁶⁵ **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 101-2; Latîfi, 1990: 158-59, 2000: 180-81; Âşık Çelebi, 1994, c. I: 168-70; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 185-86; İsen, 1994: 152; Mecdî, 1989: 342-43; Ahmed Rıfâat, 1998: 61-61; Şemsettin Sâmi, 1996, c. II: 1041; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. IV: 311; Nâil Tuman, c. I: 63-64; İpekten, 1988: 112; Mazıoğlu, 1974: 37-40.

⁶⁶ Kâşif Yılmaz, *Şehrengîz-i Fakîrî – Risâle-i Ta'rifât*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1977.

⁶⁷ **Kaynaklar:** Latîfi, 1990: 166-67, 2000, 440-41; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 665-67; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 768-69; Beyânî, 1997: 213; İsen, 1994: 182; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. IV: 25; Şemsettin Sâmi, 1996, c. V: 3417; Nâil Tuman, c. II: 781-82; İpekten, 1988: 126; Köksal, 2001, c. I: 195, c. III: 3000.

Yavuz Selim tarafından Diyarbakır kazaskeri olarak tayin edilen Fazlî'nin babası İdrîs-i Bitlisî'ye iki bin sikke, bir kırmızı kadife ve kını süslü bir kılıç gönderdiği hükmü gördüğünü belirttiikten sonra, o hükümde geçen şu ifadeye yer vermiştir: “Haseneyi sıhhat ü selâmetle masârifünüze sarf idesiz ve oglunuz hakkında ferâgat-i bâl üzre olasız ki biz terbiyet iderüz”. Sultan II. Bayezid'in meclislerine katılan şâir, onun için nergis redifli bir de kaside kaleme almıştır. Türkçe, Farsça ve Arapça şiiirleri olan Fazlî, özellikle inşadaki yetkinliği ve başarısı ile dikkat çekmiştir. Hâfız-ı Şîrâzî'nin divanını tanzir eden Fazlî, Yavuz Selim dönemi olaylarını ihtiva eden bir de tarih kaleme almıştır.⁶⁸

Fehmî: İstanbullu olup kuloğullarındandır. Sipahi bölüğünde iken Edirne Harç emini olmuştur. Yavuz Selim ile Mısır fethine katılmıştır. Trablus'ta bulunmuş ve orada bazen nazır bazen de emin olarak görev almıştır. Trablus'ta ölmüştür. Şairliği yanında musikîşinaslığı da olan Fehmî, zamanının tanınmış kemençecisi Şah Kulu ve Neyzen Mehmed Kasım ile padişahın meclisine girmiş, iltifatını ve ihsanını almıştır.⁶⁹

Ferîdî (ö. 1516?): Haraççı Hüsâm adıyla tanınmıştır. Üsküplüdür. Önce divan kâtipliği yapmış, daha sonra Edirne'de Dârü'l-hadîs mütevelliliğine getirilmiştir. Yavuz Selim devrinde ölmüştür. Âşık Çelebi'nin “Sühâyî” maddesinde “Ferîdî ile bir yılda ölmüştür” dediğine ve Hasan Çelebi'nin Ferîdî'nin Yavuz'un Irakeyn seferi esnasında öldüğünü bildirdiğine göre Ferîdî'nin ölüm tarihi de 1516 olmalıdır. Mezarı Edirne'dedir. Kaynaklarda şiiirleri övülmektedir.⁷⁰

Fethullâh-i Kâtib: Usta bir hattat olup hoş sohbet birisidir. Birçok büyük şairin şiiirleri ezberinde imiş. Yavuz Selim onu, Tebriz'den İstanbul'a getirmiştir. Kazvîni, *Mecâlisü'n-nefâ'is* tercümesinde, onun Tebriz'de Şâh İsmail'in, şimdi de Yavuz Selim'in kâtibi olduğunu kaydetmektedir.⁷¹

⁶⁸ **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 78-79; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 648-53; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 751-54; Beyânî, 1997: 206-207; Nâil Tuman, c. II: 774-75; İpekten, 1988: 131-32.

⁶⁹ **Kaynaklar:** Âşık Çelebi, 1994, c. II: 696-99; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 781; Nâil Tuman, c. II: 798; İpekten, 1988: 135, 1996: 74.

⁷⁰ **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 174-75; Latîfi, 1990: 173, 2001: 431; Nâil Tuman, c. II: 770; Köksal, 2001, c. I: 196, c. III: 3000.

⁷¹ **Kaynaklar:** Nevâî, 1323: 393; Beyânî, 1363, c. I-II: 564; Hayyâmpûr, 1368, c. II: 687; Kartal, 2000: 35-6.

Garîbî: Sehî Bey'e göre Edirneli, Ahdî'ye göre Yenicelidir. Defterdar Mehmed Çelebi'nin oğlu olduğundan, Defterdar-zâde sanıyla tanınmıştır. Kaynaklar, şairin garip manalar bulmada usta olduğunu ve güzel şiirleri bulunduğunu kaydederler. Ayrıca ok atmada usta imiş. Kanunî zamanında Mısır üzerine düzenlenen Gazâlî seferinde genç yaşta vefat etmiştir.⁷²

Güvâhî: Geyve'de doğmuştur. Sipahi ve tımar sahibi şairlerdendir. Yavuz Selim'in Mısır seferine katılmıştır. Yavuz Selim adına düşündüğü ancak ölümü üzerine Kanunî'ye sunduğu *Pend-nâme*⁷³ ile Yavuz'a takdim ettiği *Kenzü'l-bedâyi* adlı eserleri vardır. Latîfî'ye göre şiirleri pek de güzel değildir.⁷⁴

Habîb: İyi bir hattat olan şairin ezberinde birçok şiir varmış. Çinicilikte usta imiş. Kazvînî, *Mecâlisü'n-nefâ'is* tercümesinde, Anadolu'da çinicilikle meşgul olduğunu kaydetmektedir. Farsça güzel şiirleri vardır.⁷⁵

Habîbî-i Bergüşâdî: Bergüşâdlıdır. Önceleri Sultan Yakub'un daha sonraları ise Şâh İsmail'in hizmetinde bulunmuştur. Şâh ona 'melikü's-su'arâ' unvanını vermiş, şakacılığından dolayı da 'Gürziddîn' adını koymuştur. Hayatının ilk devrelerinde çobanlık yapmış, daha sonra Sultan Yakup onu yanına alarak yetiştirmiştir. II. Bâyezîd döneminde Anadolu'ya gelen şâir, Yavuz Selim devrinde ölmüştür. Latîfî şiirini över. Hasan Çelebi ve Beyânî, edası Acemâne olmakla birlikte, âşıkane şiirlerinde kendine has bir üslubu olduğu görüşündedir. Habîbî'nin Türkçe şiirlerini ilk olarak Fuat Köprülü neşretmiştir.⁷⁶ Daha sonra E. Memmedov⁷⁷ bunlara 5 yeni şiir ekleyerek yeniden yayımlamıştır.⁷⁸

⁷² **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 201; Nâil Tuman, c. II: 728; İpekten, 1988: 158; Canım, 1995: 90.

⁷³ Mehmet Hengirmen, *Güvâhî, Pend-nâme*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.

⁷⁴ **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 192-95, 2000: 471-73; Âşık Çelebi, 1994, c. I: 369-70; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 824824-25; Beyânî, 1997: 234-35; İsen, 1994: 182; Bursalı, 1333, c. II: 389; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. IV: 85; Nâil Tuman, c. II: 870; İpekten, 1988: 165.

⁷⁵ **Kaynaklar:** Nevâî, 1323: 381; Kartal, 2000: 35.

⁷⁶ M. Fuad Köprülü, "Habîbî", *Edebiyat Araştırmaları 2*, Ötüken, İstanbul 1989, s. 581-625.

⁷⁷ *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi-2: Azerbaycan Türk Edebiyatı*, Ankara 1993, s. 127.

⁷⁸ **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 195-96, 2000: 221-22; Âşık Çelebi, 1994, c. I: 302-3; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 279-80; Beyânî, 1997: 66-67; İsen 1994: 175; Sâm Mîrzâ Safevî, 1346:

Hâfız-ı Acem (ö. 957/1551): Asıl adı Mehmed olup Berdaa'da doğmuştur. II. Bâyezîd devrinde kardeşi Kukla Acem'le Osmanlı ülkesine gelmiş, kazasker Müeyyed-zâde'nin himayesiyle müderris olmuştur. Merzifon'da müderris iken, Çaldıran seferi dönüşünde Amasya'da kışlayan Yavuz Selim'e bir gazel sunmuştur. Şiirini beğenen padişah, kendisini İstanbul'da Atık Ali Paşa Medresesi müderrisliğine getirmiştir. Sonra yükselerek Sahn ve Aya-sofya müderrisi olmuştur. Hâfız-ı Acem, devrinin önde gelen ilim adamlarındandır. Fıkıh, kelâm ve belâgat alanlarında yazdığı şerh ve haşiyeler dikkat çekicidir. Latîfi, onun muteber konuların pek çoğuna şerh ve haşiye yazdığını, zor meseleleri inceleyerek tetkik ettiğini ve bunları çözdüğünü söyler. Arapça ve Farsça çok sayıda kaside ve gazeli, ayrıca Çağatay dilinde beğenilen şiirleri olduğunu ifade eder. Hasan Çelebi, "Ekser eş'ârının ma'nâsı garâbet ve edâsı rekâket üzre kelimât-ı gûl ile nâ-merbût u nâ-ma'küldür." dedikten sonra, bazı şiirlerinin gayet güzel olduğunu ekler. Arapça ve Farsça şiirleri de vardır.⁷⁹

Halîmî (ö. 922/1516): Kastamonu'da doğmuştur. Kastamonulu Ali Efendi'nin oğludur. Bir rivayete göre öğrenimini bitirdikten sonra, bir başkasına göre yarıda bırakarak Acem ülkesine gitmiştir. Döndüğünde, Trabzon valisi bulunan Sultan Selim'in musahibi ve hocası olmuştur. Yavuz, tahta geçince, aynı itibar gösterilerek İstanbul'a getirilmiştir. Rivayete göre, Sultan Selim, Halîmî İstanbul'a geldiğinde bizzat karşılaşmış, bahçe kapısından Saray'a alıp hâlini hatırlarını sormuş, "saltanata nail olduk, ama dostlar hâlimden gafil olduk, böyle saltanatta ne zevk olur" demiştir. Halîmî, ölümüne kadar Sultanın hocası ve musahibi olarak hürmet ve itibar görmüş, gerek İstanbul'da ve gerek seferde bir an padişahın yanından ve meclislerinden uzak kalmamıştır. Sultan ile Halîmî arasındaki bu yakınlığı ifade etmek için o dönemin şâirlerinden biri; "Ol pâdişeh ki ism-i şerîfi Selîm ola / Lâyık budur musâhibi anun Halîm ola" beytini söylemiştir. Halîmî'nin sultana

357-58; Terbiyet, 1314: 112; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. II: 109; Şemsettin Sâmî, 1996, c. III: 1927; Nâil Tuman, c. I: 188; İpekten, 1988: 166; Hayyâmpûr, 1368, c. I: 248; Kurnaz, 1999: 54-57.

⁷⁹ **Kaynaklar:** Kurnaz, 1997: 100-4, 1999: 66-9; Sehî Bey, 1980: 97; Latîfi, 1990: 200, 2001: 220; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 276-7; Beyânî, 1997: 65; Âşık Çelebi, 1994, c. I: 296-9; Mecdî, 1989: 449-51; Süreyyâ, 1311, c. II: 97; Sâmî, 1996, c. III: 1914; Bursalı, 1333, c. 275; Nail Tuman, c. I: 175; Fâik, 1309; Müstakimzâde, 1928: 381; Akün, 1997; Çavuşoğlu, 1976: 81-2; İpekten, 1988: 169, 1996: 72.

olan bu yakınlığı, devlet ricalinin de hürmetini ve muhabbetini kazanmasına sebep olmuştur. Mısır seferinde yine padişahla beraber bulunmuş, ordu dönüşte Şam'da kışladığı sırada ölmüştür. Cenazesinde bizzat Yavuz hazır bulunmuştur. Hoş sohbet, Arap ve Fars edebiyatlarını iyi bilen, muamma çözmede usta biriydi. Kaynaklar şiirlerini pek makbul saymazlar.⁸⁰

Hâşimî-i Acem: Babası, Acem vilâyetinden Anadolu'ya gelmiştir. Soyu, Hz. Muhammed'e dayandığı için bu mahlası almıştır. Selim, Trabzon'da şehzade iken onun şâiri ve musahiplerinden olmuştur. Babası, Yavuz'un II. Bâyezîd ile yaptığı savaşta ölmüştür. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kadılık yapmış ve Rumeli taraflarında kadı iken ölmüştür. Hasan Çelebi, şiirini letafetten yoksun ve garip bulur. Gelibolulu Âlî; "Acemliğine göre eyü dimişdür" diyerek şiirini beğenir. Latîfi ise, bir değerlendirmede bulunmaksızın "cânânlar ile" kafiyesini en önce onun bulduğunu ve diğerlerinin onu izlediğini kaydetmektedir. Oğullarından Emîrî ve Muhtârî de şairdir.⁸¹

Hâtemî (860/1455 - 922/1516): İsmi Abdurrahman Çelebi, lakabı Müeyyed-zâde'dir. II. Bâyezîd, Amasya'da şehzâde iken onun meclisine girerek musahibi olmuştur. Fâtih'e, Abdurrahman Çelebi'nin oğlu Şehzâde Bâyezîd (II. Bâyezîd)'i afyon gibi kötü şeylere alıştırtıyor diye şikâyet edilince, Fâtih öldürülmesini emretti. Sultan Bâyezîd, bu haberi önce alınca, her ikisine para vererek kaçmalarını sağladı. Hâtemî, önce Haleb'e daha sonra Acem'e gitti. Şîrâz'da, Molla Celâl Devvânî'ye hizmet etti. Öğrenimini tamamlayıp Sultan Bâyezîd'in saltanatında İstanbul'a dönmüş ve müderrislik yapmıştır. Sonra Edirne'de kadı olan Hâtemî'yi, Sultan Bâyezîd kendisine kadı yaptı. Bir ara yeniçeriler ayaklanınca evini yağmaladılar. Bunun üzerine Kazaskerlik görevinden ayrılıp uzlete çekildi. Yavuz Selim tahta çıkınca, kendisini tekrar kazasker yaptı. İhtiyarlıktan dolayı aklî dengesi bozulunca azledildi. Arapça, Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. Türkçe şiirleri diğerlerine oranla daha çoktur. Yavuz Selim'e sunduğu Arapça kasidesi, o dönem çok meşhur

⁸⁰ **Kaynaklar:** Latîfi, 1990: 207-8, 2000: 230-32; Âşık Çelebi, 1994, c. I: 312-13; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 307-8; Beyânî, 1997: 74; İsen, 1994: 175-76; Mecdî, 1989: 385-86; Nâil Tuman, c. I: 220; Bursalı, 1333, C. I: 273; Şemsettin Sâmî, 1996, c. III: 1978; İpekten, 1988: 177, 1996: 68.

⁸¹ **Kaynaklar:** Latîfi, 1990: 221-23, 2000: 568-69; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 1057; İsen, 1994: 169-70; Nâil Tuman, c. II: 1196-97; Köksal, 2001, C. I: 210, c. III: 2459.

olmuştur. Yavuz Selim, Müeyyed-zâde'nin ölümünden sonra, her zaman; "Rûmda iki kişi var imiş biri Müeyyed-zâde ve biri Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi hayfâ ki birinin pîrligi zemânına irdük ve birinin kadrin bilmeyüp bilmezlik ile kendü elimüzle berg ü bâr-ı vücûdın yile virdük" diyerek sevgisini ve iltifatını göstermiştir.⁸²

Hayâlî (ö. 930/1523): İstanbullu olup, asıl adı Abdulvehhâb'dır. Fâtih dönemi müftülerinden Abdulkerîm Efendi'nin oğludur. Tezkire yazarı Riyâzî'nin dedesidir. Öğrenim görüp Kestelli'den mülâzım oldu. Edirne'de müderrislik, Manisa, Selanik ve Tire'de kadılık görevinde bulundu. Yavuz Sultan Selim, Hayâlî'yi Trabzon'da şehzadelîği sırasında tanımış, kadı iken musahibi ve nedimi yapmıştır. Kardeşleri ile mücadelesi sırasında Selanik kadılığına tayin edilen Hayâlî'yi, sultan olduktan sonra İstanbul'a getirtip, çeşitli iltifatlarda bulunarak başdefterdarlığa tayin etmiştir. Padişahın meclislerine devam etmeye başlayan Hayâlî, onun dert ortağı olmuştur. Çaldıran seferi dönüşünde, Amasya'da kışlanıldığında, yeniçeri isyanı sebebiyle azil edilmesine rağmen, padişahın katında itibarını asla kaybetmemiştir. Kânûnî devri başlarında İzmir kadısı iken ölmüştür. Edirne'de metfundur. Devrinde ilmî eserleri yanında şiiirleri ile de tanınmış şâirlerdendir. Arapça, Farsça ve Türkçe şiiirleri vardır. Hasan Çelebi şiiirlerini över. Âşık Çelebi ise meşhur Hayâlî'ye isnat edilen bazı şiiirlerin gerçekte bu Hayâlî'ye ait olduğunu belirterek örnekler verir. Türkçe *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi vardır.⁸³

Hızrî (ö. 923/1517 veya 924/1518): Bursa müftüsü Ahmed Paşa'nın oğludur. Asıl adı Hızır Beg'dir. Dedesi de kendisi gibi Hızrî mahlasını kullanmıştır. Fakat dedesi şâir olarak fazla tanınmadı. Tahsilini tamamladıktan sonra, Bursa'da müderrislik yapmıştır. Bu görevini bırakarak

⁸² **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 68-9; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 836-42; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 318-25; Beyânî, 1997: 77-8; Riyâzî: 60a-60b; Mecdî, 1989: 308-11; Nail Tuman, c. I: 236-7; Müstakimzâde, 1928: 249-50; Bursalı, 1333, c. I: 255; Sâmî, 1996, c. III: 2007; İpekten, 1988: 192-3; Faik Reşat, trhs.a: 111-2; Uzunçarşılı, 1965: 232; Levend, 1953: 500; Bayrak, 1998: 123.

⁸³ **Kaynaklar:** Âşık Çelebi, 1994, c. II: 866-8; Beyânî, 1997: 89; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 353; Latîfî, 1990: 228, 2000: 252-53; Riyâzî: 67a-67b; Kâtib Çelebi, trhs., c. II: 1571; Mecdî, 1989: 333-4; Sâmî, 1996, c. III: 2070; Süreyyâ, 1311, c. III: 404; Bursalı, 1333, c. I: 357; Nail Tuman, c. I: 260; Muallim Nâcî, 1986: 213; İpekten, 1988: 196, 1996: 68-69; Levend, 1959: 368; Canım, 1995: 87-88; Köksal, 2001, c. I: 212-13, c. III: 3003; Muallim Nâcî, 1986: 213.

Tasavvufa meyletmiş ve Şeyh Emîr Buhârî hazretlerine içtenlikle bağlanmıştı. Bursa'da Zeyniye tekkesine yakın ve yol üzerinde metfundur. Arapça, Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. Şiirleri tasavvufîdir. Beyânî, şiirlerinin âşikâne olduğunu söyler.⁸⁴

Hilâlî-i Kazzâz: İstanbul'da doğmuştur. Lakabından da anlaşıldığı gibi esnaf şairlerdendir. Bazı kaynaklara göre babası, bazılarına göre ise kendisi takke yaparak geçimini sağlamaktaydı. Tezkirelerde vücudunun son derece zayıf ve nahif olmasından dolayı Hilâlî mahlasını aldığı kaydedilmektedir. Kaynaklarda ölüm yılı olarak 950/1543-44 ve 990/1582 gibi birbirinden çok farklı iki tarih gösterilmektedir. Mürettep *Divan*'ından başka *Sıfâtü'l-âşıkîn* adlı bir eseri daha vardır. Ayrıca Muhammed-i Hamedânî'nin *Seb'ıyyât*'ını Türkçeye çevirmiştir. Latîfi, gazelde Âhî'nin yolunu takip ettiğini ifade ederken; Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi başta gazelleri olmak üzere şiirlerinin incelik dolu olduğunu zikretmektedirler.⁸⁵

Huzûrî: Gelibolu'da doğan Huzûrî, Yavuz Sultan Selim devrinin sonlarına doğru öldü. Tasavvufa yönelerek uzlete çekildi. Şiirleri tasavvufanedir.⁸⁶

İbrâhîm-i Gülşenî (830/1426 – 940/1533): Diyarbakır'da doğdu. Menakıbında nesebi, Oğuz Ata'ya kadar uzanır. Babası, o henüz iki yaşında iken vefat ettiği için amcasının himayesinde büyüdü ve ilk tahsiline onun yanında başladı. Daha sonra bilgisini arttırmak için Mâverâü'n-nehir'e giderken Tebriz'e uğradı. Tebriz'de iken Uzun Hasan'ın kazaskeri Mevlânâ Hasan, onun sahip olduğu kabiliyetleri fark etti ve yetişmesinde ihtimam gösterdi. Bütün İslâmî ilimleri tam olarak öğrenen Gülşenî, kısa bir süre içinde Uzun Hasan'ın da iltifatını kazandı. Dede Ömer Rûşenî ile görüştü ve ona intisap etti. Daha sonra Rûşenî'den hilafet alarak, Sultan Ya'kub'un Tebriz'de

⁸⁴ **Kaynaklar:** Latîfi, 1990: 237-8, 2000: 245-47; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 862; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 340; Beyânî, 1997: 83; Riyâzî: 64b; Mecdî, 1989: 431; Belîğ, 1998: 463; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. I: 196, c. II: 278; Nâil Tuman, c. I: 252; İpekten, 1988: 206.

⁸⁵ **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c. I: 218, c. III: 3003; Sehî Bey, 1980: 234; Latîfi, 1990: 241-43, 2000: 572-73; Âşık Çelebi, 1994, c. II: ; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 1065-67; Beyânî, 1997: 329-330; İsen, 1994: 285; Kâtib Çelebi, trhs., c. I: 820; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. IV: 628; Şemsettin Sâmî, 1996, c. VI: 4743; Bursalı, 1333, c. II: 486, Nâil Tuman, c. II: 1203; TYDK, 1947: 114-15; İpekten, 1988: 209.

⁸⁶ **Kaynaklar:** Latîfi, 1990: 244-45, 229-30; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 294-95; İsen, 1994: 175; Nâil Tuman, c. I: 204; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. II: 233; Şemsettin Sâmî, 1996, c. III: 1964; İpekten, 1988: 218.

Rûşenî için yaptırdığı zaviyede kısa bir müddet irşat vazifesinde bulundu. Erdebil hanedanına mensup Şîîlerin ortaya çıkışı, bölgedeki huzur ve güveni bozunca, oğlu Ahmed Hayâlî ile birlikte Diyarbakır'a geldi. Burada fazla kalmayan İbrâhîm Gülşenî, önce Ruha'ya, oradan da Kudüs yoluyla Mısır'a gitti. Tarikatını burada yaymağa başlayan Gülşenî, kısa zamanda büyük şöret kazandı. 1516'da Mısır'ı fetheden Yavuz Sultan Selim, ona bir arsa hediye etti, o da, dostlarının yardımıyla bu arsa üzerinde zaviyesini inşa etti. Adı bütün Mısır'da duyulan İbrâhîm-i Gülşenî'nin dergâhı, yeni müritlerle dolup taşmaya başladı. Şöhretini duyan Kânûnî Sultan Süleymân'ın daveti üzerine İstanbul'a geldi. Bir müddet İstanbul'da kaldıktan sonra, tekrar Mısır'a döndü ve 940/1533 yılında orada vefat etti. İbrâhîm-i Gülşenî'nin Farsça *Dîvânî*⁸⁷ ve *Ma'nevî*⁸⁸ isimli 40.000 beyitlik mesnevisi vardır. Bu mesnevî, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sine nazire ve cevap olarak yazılmıştır. İbrâhîm Gülşenî'nin ayrıca *Kenzü'l-cevâhir*⁸⁹ isiminde, bir kısmı tuyug, bir kısmı rubai olan 7.000 dörtlükten oluşan bir eseri daha vardır.⁹⁰

İdrîs-i Bitlisî: Asıl adı İdrîs'tir. Bitlis asıllı olduğu için bu yere nispetle Bidlîsî nisbesiyle anılır. Şeyh Ömer Yesîr'in tarikatına mensup Hüsameddîn adlı bir sûfnin oğludur. İlk tahsilini babasından alan şâir, ailesiyle Diyarbakır'dan gittiği Tebriz'de tahsiline devam etti. İdrîs-i Bitlisî, önce Akkoyunlular'ın sarayında Uzun Hasan'ın oğlu Yakûb Bey'in maiyetinde kâtip olarak çalıştı. 890/1485'te II. Bâyezîd'e yazdığı bir tebrîk-nâme ile hükümdarın dikkatini çekti. Şâh İsmail'in Safevî saltanatını kurması üzerine 907/1501'de İran'dan Anadolu'ya kaçarak II. Bâyezîd'in maiyetine girdi ve sarayda kaldı. Daha sonra Yavuz Sultan Selim'in maiyetinde İran seferine katılmıştır. İranlılarla yaptığı savaşı kazanmış, Mardin'i fethetmiş, Urfa ve Musul'un ilhakı için görüşmelerde bulunmuştur. Sultan Selim'le Mısır seferine de katılmıştır. Eyüb'de İdrîs Köşkü denilen yerde metfundur. İdrîs-i Bidlîsî'nin *Kasâid*

⁸⁷ Fâtih Kütüphanesi, Nu. 3866; Mehmet Akay, *İbrahim Gülşenî'nin Dîvânı [Metin-Dil Hususiyetleri-Sözlük]*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1996.

⁸⁸ Bayezit Devlet Kütüphanesi, Nu. 3588.

⁸⁹ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Farsça Yazmalar Nu. 1233.

⁹⁰ **Kaynaklar:** Latîfi, 1990: 59-60, 2000: 128-31; Atâ'i, 1989, c. II: 67-8; Kâtip Çelebi, trhs. c. I: 808; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. I: 93; Nâil Tuman, c. II: 857-8; Bursalı, 1333, c. I: 19-20; Şemsettin Sâmî, 1996, c. I: 570; Sâdık Vîcdânî, 1995: 197-99; Terbiyet, 1314: 318-9; TYDK 1847: I/102-3.

ve Münşeat ve Müraselât⁹¹, Tercüme ve Nazm-ı Hadîs-i Erba'ın⁹², Heşt-behişt, Selîm Şâh-nâme⁹³ gibi tıp, felsefe, kelâm, tasavvuf, ahlâk, fıkıh, hadis, tefsir, tarih ve seyahatle alakalı 28 tane eseri vardır.⁹⁴

İlâhî Bey: Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi, İlâhî Bey'in Kürdistan beylelerinden olduğunu kaydetmişlerdir. Yavuz Sultan Selim, onu, bazı suçlarından dolayı Halep'te idam ettirmiştir. Nevaî tarzında Türkçe şiirleri vardır.⁹⁵

İshak Çelebi (899/1493 - 949/1542): Üsküp'te doğdu. Yaptığı kılıçlarla tanınan bir demirci olan İbrahim Çelebi'nin oğlu olduğundan "Kılıççı-zâde" sanıyla tanındı. İyi bir tahsil görerek Kara Bâlî'den mülazım olduktan sonra, müderrislik yapmaya başladı. Sahn müderrisliği esnasında Yegân-zâde Sinan Çelebi ile geçinemeyerek müderrislikten ayrıldı ve Şam'a kadı tayin edildi. Şam'da vefat etti. İshak Çelebi, kısa bir zaman da olsa, Sultan Selim'in muhitinde bulunmuştur. Üsküp müderrisi iken 923/1517'de Sultan Selim Mısır seferine çıkarken sohbetine dâhil olacak birkaç musahip istemiş. Devlet erkânı, Galata kadısı Nihâlî Cafer Çelebi, Mihaliç kadısı Kadı Buzenî ve Üsküp müderrisi İshak Çelebi'yi tayin etmişler. Fakat el öpmek için padişahın huzuruna bellerinde kılıçları olduğu hâlde girmeleri, padişahı kızdırmış. Sultan önce öldürülmelerini emretmiş, daha sonra affederek denemeğe karar vermiş. Lâkin bunlar lâubali hareketlerine devam etmişler. El öperken kendi önüne geçen Nihâlî'ye kızan İshak Çelebi, onun için bir hicviye yazmıştır. Bunu haber alan Nihâlî, bir beyitle cevap vermiştir. Padişahla satranç oyna-mağa davet edildiklerinde, yine uygunsuz bir kıyafetle sultanın huzuruna

⁹¹ Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kısım Nu. 1888/3.

⁹² İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Farsça Yazmalar Bölümü Nu. 823.

Süleymaniye Kütüphanesi, Lâlâ İsmail Kısım Nu. 30.

⁹³ Hicabi Kırlangıç, *İdrîs-i Bidlîsî Selîmşâh-nâme [İnceleme – Metin – Çeviri]*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 1995; aynı müellif, *İdrîs-i Bidlîsî, Selîm Şah-nâme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

⁹⁴ **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 46; Meccî, 1989: 327-8; Kâtib Çelebi, trhs., c. II: 2043; Hoca, 1992, c. V: 238-9; Müstakimzâde, 1928: 110-1; Süreyyâ, 1311, c. I: 309-10; Bursalı, 1333, c. I: 6-8; Şemsettin Sâmî, 1996, c. II: 811; Nâil Tuman, c. I: 24; Ahmed Rifat Efendi, 1299, c. I: 109-10; Özcan, 1998; Bayrakdar, 1991; Tavakkoli, 1974; Babinger, 1992: 51-5; Karahan, 1952: 10, 1991: 116-8; Taberî, 1372: 427; Bayrak, 1998: 120; Gövsa, trhs.: 187.

⁹⁵ **Kaynaklar:** Âşık Çelebi, 1994, c. I: 151; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 170; Şemsettin Sâmî, 1996, c. II: 1027; Nâil Tuman, c. I: 55.

çıktılar. Satrançtan sonra musahabet başlayıp İshak Çelebi ve Nihâlî yazdıkları müstehcen hicviyeleri okuyunca sabrı tükenen padişah, yol yordam bilmeyen bu kaba saba şahısları hemen geri göndermiştir. İshak Çelebi'nin yayımlanmış Türkçe divanı⁹⁶ vardır. Şiirleri devrinde ve daha sonra rindmeşrep kişiler arasında çok sevilmiş, hemen hemen tüm eğlence, zevk ve safa yerlerinde tekrar tekrar okunmuştur. Tarih düşürmede oldukça başarılı olan İshak Çelebi'nin, divanından başka, Yavuz Sultan Selim'in fetihlerini anlatan *Selîm-nâmesi*⁹⁷, *Risâle-i İmtihâniyyesi* ve *Bursa Şehrengizi*⁹⁸ vardır.⁹⁹

Kâbilî: İstanbulludur. İlim ve tedrisat yolunda iken tasavvufa yönelen Kâbilî, Mekke, Medine, Şam ve Bağdad'ı dolaştı. Anadolu vilâyetlerinde de gezen şair, kulağı sağırlandıktan kısa bir müddet sonra da ölmüştür. Fâ'izî, Yavuz devrinde öldüğünü bildirmektedir. Tezkirelerde şairliği üzerinde yorum bulunmamaktadır.¹⁰⁰

Karaca Paşa: Asıl adı Ahmed'dir. Ergene mütevelliliği yapan şair, Trabzon'da Yavuz Sultan Selim'e defterdar oldu. Yavuz, son derece güvendiği Karaca Paşa'yı, kabiliyet ve zekâsının üstünlüğü dolayısıyla sürekli yanında bulundurmıştır. Sehî Bey, onun görünüşte defterdar olduğunu, ancak aslında Yavuz'un birçok işini gören ve ona destek veren bir yardımcı hüviyetinde bulunduğunu kaydetmektedir. Yavuz'un padişahlığı döne-

⁹⁶ Mehmed Çavuşoğlu – M. Ali Tanyeri, *Üsküplü İshak Çelebi, Divân [Tenkitli Basım]*, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1990.

⁹⁷ İsmet Parmaksızoğlu, "Üsküplü İshak Çelebi ve *Selîmnâmesi*", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi Eylül 1951 - Mart 1952*, c. III, sy. 5-6, İstanbul 1953, s. 123-34.

⁹⁸ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 2870 v. 4a-6a; Metin Akkuş, "Türk Edebiyatında Bursa Şehrengizleri-I: İshak Çelebi'nin Bursa Şehrengizi", *Atatürk Üniversitesi SBE Dergisi: Prof. Dr. Halûk İpekten'in Anısına*, sy. 1, Erzurum 1993, s. 81-85.

⁹⁹ **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 250-3, 2000: 171-74; İsen, 1994: 191-3; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 158-64; Beyânî, 1997: 26-7; Aşık Çelebi, 1994, c. I: 135-44; Mecdî, 1989: 468-71; Kâtib Çelebi, trhs., c. I: 775, c. II: 1001; Bursalı, 1333, c. II: 76; Nâil Tuman, c. I: 32-3; Şemsettin Sâmî, 1996, c. II: 903; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. I: 324; BTK, 1986, c. III: 278-81; TYDK, 1947, c. I: 111-2; Babinger, 1992: 60; Levend, 1957: 28-9; Gövsa, trhs.: 191; Külekçi, 1999, c. II: 484-9; Şentürk, 1999: 231-34; İpekten, 1988: 230, 1996: 72-73.

¹⁰⁰ **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c. I: 220, c. II: 1178-79, 1517-18, c. III: 2529-30; Aşık Çelebi, 1994, c. II: 725-26; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 791; Şemsettin Sâmî, 1996, c. V: 3490; Nâil Tuman, c. II: 817; İpekten, 1988: 237.

minde kendisine sancak verilmiş, büyük beyliklere mutasarrıf tayin edilmiştir. Hakkında bilgi veren tezkire yazarı Sehî Bey, Paşa'nın ilmin her dalında gayret göstermiş âlim ve fazıl biri olduğunu kaydetmektedir.¹⁰¹

Kemâl Paşa-zâde: Asıl adı Şemseddin Ahmed'dir. Dedesi Kemâl Paşa'ya izafeten Kemâl Paşa-zâde veya İbn-i Kemâl adıyla anılmaktadır. Doğum yeri olarak kaynaklarda Amasya, Tokat ve Edirne gösterilmektedir. Ancak çoğu kaynakta 873/1468-69 yılında Tokat'ta doğduğu kayıtlıdır. Süleymân Paşa adlı birinin oğludur. Tahsilini tamamladıktan sonra askeri sınıfa giren Kemâl Paşa-zâde, sonradan ilmiye sınıfına geçti. Mollâ Lutfi'den ders alan şair, çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Bilahare kadılık mesleğine intisap eden Kemâl Paşa-zâde, Edirne kadılığı görevinden sonra Anadolu kazaskerliğine getirildi. Yavuz Selim'in çok sevip saydığı ve hürmet gösterdiği bir âlim olduğu kaynaklarda kayıtlıdır. Sultan Selim devrinde yapılan İran seferinden önce kaleme aldığı Şiilik hakkındaki risale, padişahı pek memnun etmiştir. Mısır seferinde de padişahın yanında bulundu. Bu sefer sırasında, üç yıl kadar Yavuz'un yanından ayrılmayan Kemal Paşa-zâde, gerek padişahı gerekse etrafındakilerden daima hürmet ve itibar gördü. Bu sefer esnasında, padişahın emriyle İbn Tagribirdî'nin *en-Nücûmü'z-zâhire fi-Mülûki Mısır ve'l-kâhire* adlı tarihini tercümeğe başladı ve İstanbul'da tercüme etmeye devam etti. Her gece sabaha kadar çalışıp tercüme etmeye devam eden Kemâl Paşa-zâde, Aşçı-zâde Hasan Çelebi'nin beyaza çektiği kısımları ertesi sabah parça parça padişaha sundu. Kanunî devrinde 932/1525-26 yılında şeyhülislâm olan İbn-i Kemâl, 940/1534 tarihinde, Babinger'e göre 941'in aynı günü ölmüştür. *Türkçe Divân*¹⁰²'ı yayımlanan Kemâl Paşa-zâde'nin en tanınmış ve önemli eseri *Tevârih-i Âl-i Osmân*¹⁰³'üdür. Sa'dî'nin

¹⁰¹ **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c. I: 223; C. II: 1482; Sehî Bey, 1980: 856; Nâil Tuman, c. I: 16; İpekten, 1988: 18.

¹⁰² Mustafa Demirel, *İbn Kemâl – Divan*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1996.

¹⁰³ İbn-i Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân [I. Defter]*, haz. Şerafettin Turan, Ankara 1991; Kemâl Paşa Oğlu Şemsüddin Ahmed, İbn-i Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân [II. Defter]*, haz. Şerafettin Turan, Ankara 1991; Kemalpaşazâde (İbn Kemâl), *Tevârih-i Âl-i Osmân [III. Defter]*, haz. Abdullah Satun, İstanbul 2015; İbn Kemâl [Kemalpaşazade], *Tevârih-i Âl-i Osmân [IV. Defter]*, haz. Koji İmazawa, Ankara 2000; İbn-i Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân [VII. Defter]*, haz. Şerafettin Turan, Ankara 1991; İbn-i Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân [VIII. Defter]*, haz. Ahmet Uğur, Ankara 1997.

Gülîstân isimli eserine Farsça nazire olarak yazdığı *Nigârîstân*¹⁰⁴'ından başka Türkçe, Arapça ve Farsça otuz civarında eseri vardır. Tezkireler, özellikle *Yûsuf u Züleyhâ*¹⁰⁵ mesnevisinin meşhur olduğunu kaydederler. Tezkirelerde ilim ve irfanının yanı sıra şiirleri için de mültefit ifadeler yer almaktadır. İbn-i Kemâl'in bir özelliği de şiirlerinde mahlas kullanmamasıdır.¹⁰⁶

Lâmi'î Çelebi (ö. 938/1532): Bursalı olup asıl adı Mahmûd'dur. II. Bâyezîd devri hazine defterdarlarından Osman Çelebi'nin oğlu, tanınmış süsleme sanatçısı Nakkâş Ali'nin torunudur. Tahsilini Bursa'da yaparak zamanın ileri gelen bilginlerinden Molla Ahaveyn ve Çelebi Hasan-zâde'den ders aldı. Önceleri zahîrî bilimler üzerine çalışırken sonradan tasavvufa meylederek Nakşibendî tarikatı şeyhlerinden Seyyid Ahmed-i Buhârî'ye intisap etti. Şeyh Emîr Buhârî'ye olan hayranlığı ve bağlılığı hayatı boyunca devam etti. Ancak bir ara İlhâmî Efendi aracılığıyla Gülşenî tarikatına intisap etse de gerçek kişiliğini Nakşibendî tarikatında bulmuş, daha sonra bu tarikatın şeyhlerinden olmuştur. Hayatı boyunca resmî görev kabul etmeyen şâir, eserlerinden elde ettiği gelire geçimini sağladı. Bursa'da 938/1532'de vefat etti. Lâmi'î Çelebi, edebî muhitlerde telif eserlerinden çok yaptığı tercümelemlerle tanındı. Arapça ve Farsçayı çok iyi bilen Lâmi'î, İstanbul'da bulunmadığı hâlde Yavuz Selim'in takdirini kazanmış ve himayesinde bulunmuş şairlerdendir. *Hüsn ü Dil* isimli eserini Yavuz'a takdim eden şâir, bunun karşılığında 35 akçe ulufe aldı. Daha sonra *Ferhâd-nâme*'sini yine padişaha sunmuş, bunun karşılığında da kendisine Bursa'da bir köy verilmiştir. Yavuz Sultan Selim döneminde şöhet kazanmaya başlamış, özellikle Kanûnî Sultan Süleymân devrinde padişah ve devlet erkânının teşvikiyle otuz yakın

¹⁰⁴ Mustafa Çiçekler, *Kemal Paşa-zâde ve Nigârîstân'ı*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1994.

¹⁰⁵ Mustafa Demirel, *Kemâl Paşa-zâde, Ahmed bin Süleymân Şemse'd-dîn Yûsuf u Züleyhâ [Transcription and Facsimile Edition of the Manuscript Süleymaniye Lala İsmail Efendi 621]*, Harvard 2004; aynı müellif, *Kemal Paşazâde, Yûsuf u Züleyhâ*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.

¹⁰⁶ **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c. I: 224-25, c. III: 3005; Sehî Bey, 1980: 92-93; Latîfi, 1990: 96-100, 2000: 159-62; Âşık Çelebi, 1994, c. I: 112-23; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 122-34; Beyânî, 1997: 21-23; Mecdî, 1989: 381-85; Müstakîmzâde, 1978: 16; Kâtib Çelebi, trhs., c. II: 1976; Bursalı, 1333, c. II: 223; Şemsettin Sâmî, 1996, c. V: 3886; Fâik, 1309b; Uğur, 1981, 1987, 1987a, 1988; Saraç, 1995; Canım, 1995: 109-15; Nâil Tuman, c. I: 10; Ahmed Rifat Efensi, 1299-, c. IV: 150; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. 197; Gibb, 1999: 521-30; Şentürk, 1999: 207-13.

eser tercüme etmiştir. Bu çevirilerin hemen hepsine çeşitli ilaveler yapmıştır. Yaptığı bu çevirilerin belli bir bölümü Câmî'nin eserlerinden yapıldığı için Câmî-i Rûm sanıyla tanınmıştır. Lâmi'î'nin *Divân*¹⁰⁷,¹⁰⁸ indan başka *Şehrengîz*¹⁰⁸, *Salâmân u Absal*¹⁰⁹, *Şem' u Pervâne*, *Gûy u Çevgân*¹¹⁰, *Ferhâd u Şîrîn*¹¹¹, *Vâmık u Azrâ*¹¹² ile *Vîs ü Râmin*¹¹³ adlı mesnevileri ile Câmî'den çevirdiği *Nefahâtü'l-üns*¹¹⁴ isimli biyografik eseri, *Letâ'if-nâme*¹¹⁵, *Şerefü'l-insân*¹¹⁶, *İbret-nümâ*¹¹⁷ ve *Hüsn ü Dil*¹¹⁸ adlı mensur eserleri en tanınmış eserleridir. Şairin bunlardan

¹⁰⁷ H. Bilen Burmaoğlu, *Lâmi'î Çelebi Divânı [Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânı'nın Tenkidli Metni]*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 1983; aynı müellif, *Bursalı Lâmi'î Çelebi Divânı'ndan Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

¹⁰⁸ Mustafa İsen - Hamit Burmaoğlu, "Lâmi'î'nin Bursa Şehrengizi", *Yedi İklim*, c. 5, sy. 40, Temmuz, İstanbul 1993, s. 103-5.

¹⁰⁹ Erdoğan Uludağ, *Vak'aya Dayalı Bir Eser Olarak Lâmi'î Çelebi'nin Salâmân u Absâl Mesnevisi [İnceleme-Karşılaştırmalı Metin-Sadeleştirme]*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 1997; Sabiha Gürkan, *Lâmi'î Çelebi'nin Ebsâl ü Salâmân Mesnevisi ile Mollâ Câmî'nin Salâmân Mesnevisinin Karşılaştırılması*, Mezuniyet tezi, İÜ Edebiyat Fakültesi, 1954.

¹¹⁰ Nuran Tezcan, *Lâmi'î'nin Hayatı-Eserleri-Gûy u Çevgân Mesnevisi [İnceleme-Metin]*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 1976; aynı müellif, "Lâmi'î'nin *Gûy u Çevgân Mesnevisi*", *Ömer Asım Aksoy Armağanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1978, s. 201-25; aynı müellif, *Lâmi'î's Gûy u Çevgân Supplementband 35*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 1994.

¹¹¹ Hasan Ali Esir, *Bursalı Lâmi'î Çelebi: Hayatı - Edebî Kişiliği - Ferhat-nâme'nin Tahlili ve Tenkitli Metni*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1999; Abdülkadir Erkal, *Lâmi'î Çelebi: Ferhâd u Şîrîn [İnceleme - Metin]*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 1997.

¹¹² Gönül Ayan, *Lâmi'î, Vâmık u Azrâ [İnceleme-Metin]*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1998.

¹¹³ Fatma Zehra Kavukçu, *Lâmi'î Çelebi'nin Vîs ü Râmin'i [İnceleme-Metin]*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa 1994.

¹¹⁴ Abdurrahmân Câmî, *Nefehâtü'l-üns min-Hazarâti'l-kuds*, Terceme ve Şerh: Lâmi'î Çelebi; Giriş: Süleyman Uludağ, Marifet Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 1993.

¹¹⁵ Saim Sakaoğlu, "Bursalı Lâmi'î'nin *Letâ'if*indeki Hayvan Masalları", *Journal of Turkish Studies, In Memorium Ali Nihat Tarlan*, yayınlayanlar: Şinasi Tekin - Gönül A. Tekin, vol. 3, 1979.

¹¹⁶ Sadettin Eğri, *Lâmi'î'nin Şerefü'l-insân'ı*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 1997.

¹¹⁷ Salih Gülerer, *Lâmi'î Çelebi-İbretnumâ [İnceleme - Metin]*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 1988.

¹¹⁸ Dvorak, Rudolf, *Hüsn ü Dil Persicha Allegorie von Fettâhî aus Nisapur* hrsg. Übers und erklart und Mit Lâmi'î's Türkischer Bearbeitung Verglichen, Denkschriften der

başka Türkçe, Arapça ve Farsça manzum ve mensur otuzun üzerinde eseri bulunmaktadır.¹¹⁹

Likâyî: İstanbulludur. Yavuz'un meddahlarından olup sahafılık yapan şairin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Sehî Bey, şairin bilgili, olgun, fakat öksürük rahatsızlığı olan bir kimse olduğunu kaydetmektedir. Yavuz devrinde ölmüştür. Hakkında çok az bilgi bulunan şair için Latîfi, kendi hâlinde bir şair olduğunu ve şiirlerinin irfan sahipleri katında makbul olmadığını söylemektedir.¹²⁰

Lütfî Paşa: Yavuz Sultan Selim'in terbiyesinde yetişmiş kullarından olup katında çok makbul tutulmuştur. Vezirliği döneminde, özellikle İstanbul'da, âdet hâline gelen bazı bid'atları ortadan kaldırdı. Sehî Bey, güzel şiirleri olduğunu kaydeder.¹²¹

Mâyîlî: Mecnûn tabiatlı, ancak iyi biridir. Kazvînî, Yavuz Selim döneminde Anadolu'da bulunduğunu kaydetmektedir. Burada frengi hastalığına yakalanmıştır. Kazvînî, Hz. Ali ve ailesine muhabbetinin yok olduğunu söylendiğini, eğer bu doğru ise, iyi bir kişi olmadığını belirtir.¹²²

Medhî: Amasya Ladik'te doğdu. Hacı Musa sanıyla tanınmıştır. Kaside ve gazelleri toplanıp mürettep bir divan hâline getirilmiştir. Yavuz Selim döneminde yaşayan Medhî'nin şiirleri dinî mahiyettedir.¹²³

Akademia, Wien 1839; Ülkü Ayan, Lâmi'î Çelebi'nin Hüsn ü Dili [İnceleme-Metin], Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 1987.

¹¹⁹ **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 104; Latîfî, 1990: 280-3, 2000: 475-80; İsen, 1994: 266-7; Âşık Çelebi, 1994, c. I: 381-8; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 830-4; Beyânî, 1997: 237-8; Riyâzî: 127b-128a; Belîğ, 1998: 176-80; Mecdî, 1989: 431-3; Kâtib Çelebi, trhs., c. I: 666, 808, c. II: 996, 1044, 1064, 1066, 1123, 1258, 1524, 2045; Şemsettin Sâmî, 1996, c. V: 3973-4; Nâil Tuman, c. II: 873-4; Ahmed Rifat Efendi, 1300, c. VI: 131-2; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 415, c. IV: 86-7; Muallim Nâcî, 1986: 311; Bursalı, 1333, c. II: 492-5; Fâik, 1309a; TYDK, 1947, c. I: 98-100; Ayan, 1994; Gülerer, 1988; Karahan, 1964; Kut, 1976; Tezcan, 1979; Levend, 1957: 25-7; Gölpınarlı, 1954: 20, 89-90; Gövsa, trhs.: 228; Külekçi, 1999, c. I: 27-33, 412-8, c. II: 74-80, 269-77, 279-99, 478-83; BTK, 1986, c. III: 247-57; c. IV: 141-7; Şentürk, 1999: 187-91.

¹²⁰ **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c. I: 230, c. II: 913, 1557, c. III: 1789, 2877; Sehî Bey, 1980: 174; Latîfî, 1990: 294-95, 2000: 490-92; Nâil Tuman, c. II: 891.

¹²¹ **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 65-66.

¹²² **Kaynaklar:** Nevâî, 1323: 73, 248; 1961: 106.

¹²³ **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 302-3, 2000: 496-97; Nâil Tuman, c. II: 944; İpekten, 1988: 278.

Mesîhî (ö. 918/1512): Üsküp yakınlarındaki Priştine’de doğdu. Asıl adı, Sehî Bey’de Mesih, diğer tezkirelerde ise İsa şeklinde geçmektedir. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarını Rumeli’de geçiren şâir, düzenli bir eğitim görebilmek için İstanbul’a geldi ve orada medrese eğitimine başladı. Bu arada hat dersleri aldı ve dönemin hat ustaları arasında yer aldı. Sehî Bey’e göre Mesîhî, medrese tahsilini bırakarak sipahi oldu. Güzel yazı yazmadaki ustalığı sayesinde Hadım Ali Paşa’nın divan kâtibi oldu. Hadım Ali Paşa’nın vefatından sonra hamisiz kalan şâir, ömrünün kalan kısmını yokluk içerisinde geçirdi. 918/1512’de vefat eden Mesîhî, döneminin üstat şairlerindedir. Âşık Çelebi, onu Zâtî’ye tercih eder. Mesîhî, Bâkî üzerinde de etki bırakmıştır. Nitekim *Bahariyyesi* Bâkî tarafından tanzîr edilmiştir. Mesîhî’nin Türkçe divanından¹²⁴ başka manzum *Şehrengîz*¹²⁵ ile mensur *Gül-i Sad-berg*¹²⁶ isimli Türkçe eserleri vardır. Mesîhî’nin divanında Yavuz Selim övgüsünde bir kaside bulunmaktadır.¹²⁷

Mîr Ayânî-i Şîrâzî: Seyyiddir. Derici mesleğine mensuptur. Bir zaman kalenderlik yapmış, bir zaman da Anadolu’da bulunmuş, Yahudiler mahallesinde oturmuştur. Hoş görünüşlü bir Yahudi çocuğu devamlı onun hizmetinde bulunmuş. O çocuk, onun sohbetinden dolayı Müslüman olduğundan dolayı ona “Seyyid-i Yehûdân (Yahudilerin efendisi)” denmiştir. Fazıl bir kimse olup irticâlen şiir söylemeye muktedirdir.¹²⁸

¹²⁴ Mine Mengi, *Mesîhî Divânı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995; İrfan Morina, *Rumeli Şairi Priştinelî Mesîhî : hayatı, sanatı ve eserleri*, İstanbul 2004.

¹²⁵ Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Nu. 483/2; Ahmet Atillâ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 138-40.

¹²⁶ İ. Çetin Derdiyok, *15. Yüzyıl Şâirlerinden Mesîhî’nin Gül-i Sad-berg’i*, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana 1994.

¹²⁷ **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 190; Latîfî, 1990: 310-3, 2000: 498-500; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 898-902; Beyânî, 1997: 263-5; Âşık Çelebi, 1994, c. I: 422-6; Riyâzî: 134a-134b; Kâtib Çelebi, trhs., c. I: 814, c. II: 1068; Süreyyâ, 1311, c. IV: 369; Nâil Tuman, c. II: 955-6; Şemsettin Sâmî, 1996, c. VI: 4286; Müstakimzâde, 1928: 566; Bursalı, 1333, c. II: 410; Fâik, trhs.: 245-53; Eren, 1976, 1976a; Mengi, 1974, 1986, 1990; TYDK, 1947: 87-8; Levend, 1957: 17-8; Gölpınarlı, 1954: 18, 78-9; Bayraktareviç, 1977; Külekçi, 1999, c. II: 468-72; Köksal, 2001, c. I: 235-36; Gibb, 1999: 445-66; İpekten, 1988: 285.

¹²⁸ **Kaynaklar:** Nevâî, 1323: 392; Hayyâmpûr, 1368, c. II: 660; Kartal, 2000: 35.

Muammâyî: Tireli olup asıl adı Ali'dir. Çok küçük yaşta ailesi Selanik'e göç ettiği için oraya yerleşmiştir. Muamma ilmiyle çok uğraşmış çalıştığı için bu mahlası aldı. Ömrünü seyahatlerle geçiren Muammâyî, gezdiği yerlerden epeyce kitap toplamıştır. Farsçası ve lügat bilgisi çok iyidir. Rumeli'deki Mihalli, Yahyalı, Evrenoslu ve Turhanlı beylerinin himayesini kazanmıştır. Muammada, Emrî'ye kadarki en büyük isimdir. Acem'den gelen muamma ustaları ile padişahın huzurunda hem çeşitli muammalar söylemiş hem de onlarla yarışmıştır. Ayrıca yazdığı *Muamma Risalesi*'ni Yavuz'a takdim etmiştir. Hatta tarihlerden de muammalar çıkarmayı başarmıştır. Bütün bunları gören Yavuz, bu ilmin kendi memleketinde de üstatlarının yetiştiğine memnun olmuş, şaire çok iltifat etmiş, ayrıca 300 flori ihşanda bulunmuştur. Tuna kıyısında Ruscuk kasabasında bir zaviye yaptıran Muammâyî, geri kalan ömrünü orada geçirmiştir.¹²⁹

Nasûhî: Edirne'de doğdu. Önce attarlık sonra hekimlik yaptı. Yavuz Selim döneminde Edirne darüşşifasında başhekimliğe terfi etti. Astroloji ile uğraşanların anlam çıkarmalarına yarayan ve Takvîm-i Nasûhî adını verdiği bir takvim icat etti. Sehî Bey, Nasûhî'nin nefis denebilecek gazellerinin bulunduğunu kaydeder.¹³⁰

Nazmî: Edirneli olup asıl adı Mehmed'dir. Ahkâm kâtipliğinden sonra sipahi oldu. Sipahi olarak Yavuz'un İran ve Mısır seferlerine katıldı. 930/1523-24 yılına kadar yazılan nazireleri *Mecma'u'n-nezâ'ir*¹³¹ adıyla toplayıp kendi nazirelerini de eklemiş ve Kanunî'ye sunmuştur. Vahid-i

¹²⁹ **Kaynaklar:** Latîfi, 1990: 321-22, 2000: 501; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 429-33; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 913-15; Beyânî, 1997: 267; Şemsettin Sâmî, 1996, c. VI: 4329; Nâil Tuman, c. II: 966; İpekten, 1988: 294, 1996: 79.

¹³⁰ **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 175-77; Âşık Çelebi, 1994: c. II: 465-66; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 991-92; Beyânî, 1997: 294-95; Nâil Tuman, c. II: 1062; Şemsettin Sâmî, 1996, c. VI: 4579; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. IV: 555; İpekten, 1988: 321; Beyzadeoğlu, 1994; Canım 1995: 101-2

¹³¹ M. Fatih Köksal, *Edirneli Nazmî Mecma'u'n-nezâ'ir [İnceleme-Tenkili Metin]*, 3 cilt, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 2001.

Tebrîzî'nin *Risâle-i Arûz*'undaki vezinlerden her biri için elif kafiyesinde birer gazel yazmış ve yeni bahirler icat etmiştir. Ayrıca *Türkçe Divan*'ı¹³² vardır.¹³³

Necmî-i Rûmî: Astronomi ilmiyle ve falcılıkla uğraştı. Latîfî, söz ustası, nüktedan, hezel söyleyen, nazik ve zarif bir kimse olarak nitelendirdiği Necmî'nin, şiiirlerinin kötü olmadığını söyler. Yavuz Selim'e birkaç tane gazel sunmuştur.¹³⁴

Nehârî: Prizrenli olup şâir Sa'yî'nin kardeşidir. Tahsilini memleketinde yaptı. II. Bâyezîd ve Yavuz Sultan Selim devri şairlerindedir. Kaynaklar, vaktini gece gündüz ibadetle geçiren ve kendi hâlinde biri olduğunu kaydetmektedir. Hattatlığı da olan Nehârî, Prizren'de kabiliyetli gençlere şiiir ve nesirde hocalık etmiştir.¹³⁵

Neşrî: Bursalı olup asıl adı Mehmed'dir. Eğitimi tamamlandıktan sonra, Bursa'da müderrislik yaptı. Sultan Bâyezîd devri sonlarına kadar *Cihân-nümâ* veya *Tevârîh-i Âl-i Osmân* yahut da *Neşrî Tarihi*¹³⁶ olarak anılan

¹³² Ziya Avşar, *Edirneli Nazmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Türkî-i Basit ve Gazeller Dışındaki Nazım Şekil ve Türleri*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 1998; Sibel Üst, *Edirneli Nazmî Divanı [İnceleme-Metin]*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2011; Savaş Turgut, *Edirneli Nazmî, Divân-ı Türkî-i Basit [İnceleme-Metin-Sözlük-Adlar Dizimi]*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2001; M. Fatih Köksal, "Orjinal Bir Şâir: Edirneli Nazmî ve *Divân*'ına Yeni Bakışlar", *Bilg*, sy. 20, 2002, s. 101-124; M.Fatih Köksal, "Edirneli Nazmî'nin Yayımlanmamış Türkî-i Basit Şiiirleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, nr. 15, 2004, s. 63-82; Güler Doğan Averbek, *Edirneli Nazmî Divânı'ndan Seçmeler*, Ankara 2018).

¹³³ **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 326-29, 2000: 535-38; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 468-70; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 996-97; Beyânî, 1997: 296-97; İsen, 1994: 279; Nâil Tuman, c. II: 1067-68; Bursalı, 1333, c. II: 436; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. IV: 560; Kâtib Çelebi, trhs., c. I: 817; Şemsettin Sâmî, 1996, c. VI: 4589; İpekten, 1988: 327; Canım, 1995: 133-37; Atsız, 1934; Avşar, 1998.

¹³⁴ **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 337-38, 2000: 523; Nâil Tuman, c. II: 1035.

¹³⁵ **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 338, 2000: 540; Âşık Çelebi, 1994, c. 482-83; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 1011-12; Beyânî, 1997: 304; Kâtib Çelebi, trhs., c. I: 818; İsen, 1994: 282; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. IV: 596; Şemsettin Sâmî, 1996, c. VI: 4624; Bursalı, 1333, c. II: 435; Nâil Tuman, c. II: 1117; İpekten, 1988: 333.

¹³⁶ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihânnümâ Neşrî Tarihi*, Ankara 1949-1957; Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1425)]*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2014; Mehmed Neşrî, *Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi (1288-1425)*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2011.

Türkçe umumî bir dünya tarihi kaleme aldı. Şiirleri tanınmamıştır. Latîfî, halkın çoğunun Yavuz Selim'e isnat ettiği şu beytin Neşrî'ye ait olduğunu kaydetmektedir: *Geçmek için seyl-i eşkümden hayâlin leşkeri / Bir direkli iki gözlü köprüdür kaşım benim.*¹³⁷

Nihâlî: Bursalı olup asıl adı Cafer'dir. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra, Plevne ve İstanbul'da müderrislik ve Galata kadılığı yapan Nihâlî, Murâd Paşa Medresesi'nde çalışmasından dolayı Muradiye Caferi lakabıyla tanındı. Sehî Bey, Galata kadısı iken emekli olan şâirin, vezirler ve komutanlarla devamlı görüşme içinde olduğunu belirtmektedir. Galata kadılığı görevinde iken Yavuz'un meclisine de girme imkânına kavuştuğu kaynaklarda zikredilmektedir. Padişahla birlikte Şah İsmail üzerine yapılan sefere de katılmıştır. 949/1542/43, Belîğ'e göre ise 950/1543/44 senesinde öldü. Sehî Bey, şiirde kendine has bir tarzı ve üslubu olduğunu, kendine ait bir yeteneği bulunduğunu, latife yollu yazdığı şiirlerin Türkçede değil, Arap ve Fars dillerinde bile benzeri görülmediğini ifade etmektedir. Latîfî ise şiirlerini latife ve sanat dolu olduğunu ve halk arasında meşhur olduğunu bildirir. Âşık Çelebi de hicivde çok başarılı olduğunu şairin başından geçen çeşitli hikâyelerle birlikte aktarır.¹³⁸

Nihânî (ö. 925/1519): Asıl adı Fâzıl'dır. Kuloğullarından olup Arnavut asıllıdır. Mühtedi olduğu için kendisine Nacak Nihânî¹³⁹ lakabı takılmıştır. Hacı Hasan-zâde'ye danışmendlik yaptı ve ondan mülâzım oldu. Hacı Hasan-zâde'nin yaptırdığı medresede müderrislik yaptı. İstanbul'da Mustafa Paşa Medresesi'nde müderris iken seyyidler ve şeyhlerle dostluk kurup görevinden ayrılan Nihânî, 925/1519'da hacca gitti ve Medine'de vefat etti. *Divan*'ı vardır. Sehî Bey, ehl-i ilm arasında meşhur biri olduğunu kaydeder.

¹³⁷ **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 341-42, 2000: 527-28; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 464; İsen, 1994: 182; Şemsettin Sâmî, 1996, c. VI: 4577; Bursalı, 1333, c. III: 150; Nâil Tuman, c. II: 1059; İpekten, 1988: 336.

¹³⁸ **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c. I: 246-47; c. II:, 1043, c. III: 1878, 2340, 2509-10, 2661, 2818-19; Sehî Bey 1980: 155-56; Latîfî, 1980: 343-45, 2000: 540-41; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 483-96; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 1015-17; Beyânî, 1997: 305-6; İsen, 1994: 182-83; Mecdî, 1989: 473-75; Belîğ, 1998: 511-12; Şemsettin Sâmî, 1996, c. VI: 4624; Nâil Tuman, c. II: 1118; İpekten, 1988: 340, 1996: 74.

¹³⁹ Nitekim kendisi de, kendine takılan bu lakabı, şu beytinde zikretmiştir: "Nihânîye nacak dirler velâkin gerçek iydürler / Havâric boynun urmaga Ebû Müslim nacagıdır"

Kaside, tarih ve muammalarıyla tanındığı gibi kendi muammalarını da çözen bir şairdir.¹⁴⁰ Halep ile Şam'ın Yavuz Selim tarafından fethedilmesine bir mısraı muamma bir mısraı tarih olan musammat bir kaside söylemiştir. Bunun üzerine sultan, Latîfî'ye göre, hem terfisini uygun görmüş hem de çeşitli ihсанlarda bulunmuştur. Latîfî, onun Edirneli Nazmî'nin *Mecma'u'n-nezâ'ir*'inde geçen zemin şiirinin avam tarafından Yavuz Selim'e isnat edildiğini belirtmektedir.¹⁴¹

Nişânî (ö. 975/1567): Tosya'da doğdu. Asıl adı Mustafa Çelebi olup Koca Nişancı sanyla tanındı. Kadı Celâl'in oğludur. İlk tahsilini memleketinde yaptı. Daha sonra İstanbul'a giderek tahsilini orada tamamladı ve devlet hizmetine girdi. Özellikle "dîvânî" yazıdaki mahareti, onun mesleğinde yükselmesine neden oldu. Yavuz Selim zamanında, Pîrî Paşa'ya; Kânûnî döneminde ise, Mısır'a atanan veziriazam İbrahim Paşa'ya tezkireci oldu. Mısır'dan döndüğünde Reisül-küttâb tayin edildi. Bağdat seferinde Kânûnî'ye nişancı olan Nişânî, 24 sene bu görevde bulunduktan sonra, kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. Sonra Kânûnî'nin Sıgetvar seferine katıldı ve Tuğra-keşlik vazifesinde bulundu. Daha sonra Eyüb'de bağ, bahçe, cami ve hamam yaptırarak hayatını burada devam ettirdi. 965/1568'de vefat etti. Kabri Eyüb'dedir. Nişânî'nin Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. Kaynaklar şiirlerini över ve inşâda başarılı olduğunu belirtir. Nişânî'nin *Tabakatü'l-memâlik fi-Derecâtü'l-mesâlik*¹⁴², *Enîsü's-selâtin ve Celîsü'l-havâkîn* ve *Selîm-nâme*¹⁴³ isimli mensur eserleri vardır.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Bak. Kemal Yavuz, "Nihânî'nin Yavuz Sultan Selim İçin Yazdığı Muamma Kasidesi ve Çözümü", *Türk Dili Edebiyatı Dergisi*, c. 8, s. 547-583, İstanbul 1998.

¹⁴¹ **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 181; Latîfî, 1990: 345-47, 2000: 541-42; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 497; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 1017-19; Beyânî, 1997: 308-9; İsen, 1994: 183; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. IV: 596; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 4624; TYDK 1947: I/93-94; Tuman, c. II: 1120-21; İpekten, 1988: 341, Köksal, 2001, c. I: 247, c. III: 3010.

¹⁴² P. Kappert, *Celâl-zâde Mustafa, Tabakatü'l-memâlik ve Derecâtü'l-mesâlik*, Wiesbaden 1981; Funda Demirtaş, *Celâl-zâde Mustafa, Tabakatü'l-memâlik ve Derecâtü'l-mesâlik*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2009.

¹⁴³ Ahmet Uğur - Mustafa Çuhadar, *Celâl-zâde Mustafa, Selîm-nâme*, İstanbul 1997.

¹⁴⁴ **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 79-81; Latîfî, 1990: 354-5, 2000: 529-32; Ahdî, 1996: 246-9; Âşık Çelebi, 1994: 461-4; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 988-91; Beyânî, 1997: 293-4; Riyâzî: 140b; Atâ'î, 1989, C. II: 113-4; Kâtib Çelebi, trhs., c. II: 1108, 1728; Bursalı, 1333, c. III: 37-9; Şemsettin Sâmî, 1996, c. VI: 4577; Nâil Tuman, c. II: 1058-9; Mehmed

Penâhî: Acem Nakkâş Şâh Kulu'nun mahlasıdır. Sultan Bâyezîd zamanında Tebrîz'den Amasya'ya gelerek Şehzâde Ahmed'in maiyetine katıldı. Yavuz Selîm'in cülusundan sonra İstanbul'a geldi. Kânûnî devrinde nakkâş başı oldu. Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. Ahdî şiir kabiliyetinin iyi olduğunu kaydetmektedir.¹⁴⁵

Pîrî Paşa (ö. 939/1532): Konya Karaman'da doğdu. Hz. Ebubekir'in neslindedir. Tahsilini tamamladıktan sonra Galata'ya kadı, Sultan Mehmed Camii'ne müteveli, Sultan Bâyezîd'in hazine defterdarı oldu. Yavuz Selim'in daima yanında bulundu, Çaldıran seferine katıldı ve bu seferde gösterdiği yararlılıktan dolayı devlet idaresinde en yüksek mevkie kadar yükselerek vezirlik yaptı. Amasya'da yeniçeriler tarafından çıkartılan isyanda evi yağmalandı, İstanbul'a dönüldüğünde yapılan tahkikatın sonunda vezirlikten azledildi ve bir müddet Yedikule'de hapsedildi. Yavuz Selim, Mısır seferine çıktığında onu İstanbul muhafızı tayin etti ve bu sefer sırasında öldürülen Yunus Paşa yerine Şam'a davet edilerek sadrazam oldu. Şiirlerinde atasözü ve deyimlere yer verdi. Şairlere büyük değer veren Pîrî Paşa, mahlas olarak bazen Remzî bazen de adını kullanmıştır. Silivri'de namına mensup camii haziresinde metfundur. Yavuz gibi sertliği ile tanınmış bir padişaha iki yıl veziriazamlık etmesi, onun olgunluğuna ve dirayetine delil sayılır.¹⁴⁶

Refikî: Fâ'izî'ye göre Edirneli, diğer kaynaklara göre Amasyalıdır. Yazısının güzelliğinden dolayı, ilim tahsilini tamamladıktan sonra kâtipliğe başladı. II. Bâyezîd ve Yavuz dönemlerinde divan kâtipliği yapan Refikî, devlet adamlarından rağbet gören biri iken yaşlanınca tevliyetle görevlendirildi. Aynı zamanda hattat olan şâir, 939/1533-34 tarihinde Edirne'de dârü'l-hadîs tevliyetindeyken vefat etti. Latîfî, çok sayıda kaside, kıt'a ve rubaisinin

Süreyyâ, 1311, c. IV: 375; Müstakimzâde, 1928: 525; Ahmed Rifat Efendi, 1300: 83; Haskan, 1993, c. I: 75.

¹⁴⁵ **Kaynaklar:** Ahdî, 1996: 340-1; Âşık Çelebi, 1994, c. I: 199-201; Nail Tuman, c. I: 119; Köksal, 2001, c. I: 251.

¹⁴⁶ **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 62-63; Latîfî, 1990: 369-70, 2000: 276-77; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 773; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 417-19; Beyânî, 1997: 104-5; Atâ'î, 1989: 103; Şemsettin Sâmî, 1996, c. II: 1585, c. III: 2299; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. II: 43; Bursalı, 1333, c. II: 111; Nâil Tuman, c. I: 372; İpekten, 1988: 359, 1996: 66-67; Turan, 1997.

bulduğunu söylemektedir. Tezkirelerde özellikle bir terci-bendi¹⁴⁷ çok övülmüştür.¹⁴⁸

Revânî: Edirneli olup asıl adı İlyâs Şucâ'dır. II. Bâyezîd devrinde Edirne'den İstanbul'a gelen şâir, yazdığı şiirleriyle padişahın dikkatini çekmiş ve onun meclislerinde bulunmaya başlamıştır. Bu dönemde, Surre emniyetine getirildi, ancak zimmetine para geçirdiği iddiasıyla bu görevinden alınca, Trabzon'da şehzade olan Yavuz Selim'e sığındı. Yavuz Selim'le beraber İstanbul'a gelen Revânî, Yenibahçe'de otağ kurulduğunda Müeyyeddâde ve Abdî Çelebi'nin yanında at üzerinde hararetle padişahı medh ü sena etmiş, hatta sevincinden boynundaki tülbendi çıkarıp havaya atmıştır. Yavuz'un cülusundan sonra ikbali açılan şâir, matbah kâtibi, matbah emini ve Surre emini görevlerine getirildi. Yavuz'un gerçekleştirdiği Mısır seferinde musahip olarak yanında bulundu. Bu süreçte padişaha sunduğu "berf" redifli bir kaside, bu sıcak iklimde garip karşılanıp padişahın hoşuna gitmeyince, aynı sefere iştirak etmiş olan Sücûdî bir beyit söylemiş, Revânî de bu latifeye, o sıralarda ihtiyarlıktan beli iki kat olmuş Sücûdî'nin bu hâlini telmih ederek şu cevabı vermiştir: *Yüzün tokunmaduk yir yok cihânda / Anuçün didiler sana Sücûdî*. 930/1523-24 tarihinde İstanbul'da öldü. İçkiye olan aşırı düşkünlüğü tezkirelerde çeşitli maceralarıyla birlikte anlatılan Revânî, ömrünün sonuna doğru tövbe etmiş ve kendini ibadete vermiştir. Tezkirelerde *Divan*¹⁴⁹ ve *İşret-nâme*¹⁵⁰ adlı mesnevisinden bahsedilirken, *Osmanlı Müellifleri*'nde Hamse'si ve *Câmî'ü'n-nasâiyih* adlı bir eseri olduğu ileri sürülmektedir. Tezkire yazarları, devrin birçok şâiriyle müşâerede bulunan Revânî'nin şiirlerini ince, latif, eşsiz ve kusursuz bulmaktadırlar. Sehî Bey, bazı şâirlerin

¹⁴⁷ Hanife Koncu, "Refikî ve Tercî'-bendi", *Osmanlı Araştırmaları [Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan-III]*, sy. 27, 2006, s. 255-280.

¹⁴⁸ **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c I: 253, c. III: 3011; Sehî Bey, 1980: 191; Latîfî, 1990: 367-69, 2000: 274-76; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 770-73; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 412-13; Beyânî, 1997: 103; Kâtib Çelebi, trhs., c. I: 790; Müstakimzâde, 1928: 205, Mehmed Süreyyâ, 1311, c. II: 413; Nâil Tuman, c. I: 371; İpekten, 1988: 377.

¹⁴⁹ Ziya Avşar, *Revânî Dîvânı [Tenkidli Metin]*, Niğde 2000; Ali Nihad Tarlan, *Şiir Mecmualarında XVI ve XVII. Asır Divan Şiiri: Revânî-Hayretî, Hâverî-Ahî-Peyâmî-Sânî*, İstanbul 1949, s. 3-22; Samiye İnceoğlu, *Revânî Dîvânı'nın Edisyon Kritik ve Transkripsiyonu*, Bitirme tezi, İstanbul 1961.

¹⁵⁰ Rıdvan Canım, *Türk Edebiyatında Sâkinâmeler ve İşretnâme*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.

şairlerinin manalarını değiştirerek kendi şiirleri arasında gösterdiği gerekçeyle hırsızlıkla suçlandığını belirtmektedir. Sultan Selim devrinin büyük şairlerinden sayılan Revânî, padişah adına gül, serv, berf, benefşe redifli kasidele yazmıştır. Ayrıca *İşret-nâme*'sini Yavuz Selim'e takdim etmiştir.¹⁵¹

Sabâyî: Edirneli olup asıl adı Hayreddîn'dir. Şeyh Vefâ Hazretleri'nin hizmetinde bulundu. Kaynaklarda, özellikle şiir ve aruz bilgisinin çok iyi olduğu kaydedilmektedir. Acem şâirlerinin şiirlerini inceleyen Sabâyî, Türkî-i Hindistânî diye anılan Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin *Deryâ-yı Ebrâr* ve Nişaburlu Kâtibî'nin *Şütür u Hücre* adlı kasidelerine nazire yazmıştır. Mürettep Türkçe divanı olan şâirin, Koca Davud Paşa'nın Bosna Beylerbeyiken yaptığı kazaları anlatan 15.000 beyitlik bir manzumesi ile Üveysü'l-karânî hakkında *Üveys-nâme*¹⁵²'si vardır.¹⁵³

Sa'dî Çelebi (ö. 922/1516): Amasyalıdır. Tâcî Bey'in oğlu, Nişancı Cafer Çelebi'nin biraderidir. Babasının isminden dolayı Tâcî-zâde sanıyla tanındı. İyi bir öğrenim gören Sa'dî Çelebi, özellikle Arapçayı çok iyi öğrenmiştir. Tahsilini tamamladıktan sonra, müderrislik yaptı. Sahn müderrisliğine kadar yükseldi ve bu görevindeyken emekliye ayrıldı. Âşık Çelebi'ye göre Yavuz Selim'le katıldığı Mısır seferinde öldü. Yavuz Selim, Mısır sultanı Kansu Gavri'ye bir mektup göndermek gerektiğinde; “Şimdi Cafer Çelebi sağ olsaydı bu mektubu yazardı.” demiş, sultanın etrafında bulunanlar; “Kardeşi Sahn müderrisi Sa'dî Çelebi'nin de inşası iyidir.” diyerek Sa'dî Çelebi'yi sultana tavsiye etmişlerdir. Bunun üzerine çavuş gönderilip

¹⁵¹ **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c. I: 254-55, c. III: 3011-12; Sehi Bey, 1980: 148-49; Latîfi, 1990: 372-76, 2000: 278-81; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 776-81; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 419-23; Beyânî, 1997: 105-7; İsen, 1994: 176-77; Kâtib Çelebi, trhs., c. I: 790; Müstakimzâde, 1928: 560; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. II/420; Şemsettin Sâmî, 1996, c. 2306; Bursalı, 1333, c. II: 180; Nâil Tuman, c. I: 377-78; Gibb, 1999: 502-20; Canım, 1995: 91-99; İpekten, 1988: 384, 1996: 69-70; Şentürk, 1999: 161-67.

¹⁵² Ömer Savran, “Sabâyî ve *Üveys-nâme*'si”, *Turkish Studies [Klasik Türk Edebiyatında Mesnevî, Prof. Dr. Halûk İPEKTEN Anısına]*, c. 4/7, 2009, s. 478-537; aynı müellif, *Sabâyî ve *Üveys-nâme*'si, Sabâyî ve *Üveys-nâme*'si*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1>, 2010.

¹⁵³ **Kaynaklar:** Sehi Bey, 1980: 135-6; Latîfi, 1990: 385-6; İsen, 1994: 180; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 554-5; Beyânî, 1997: 148-9; Kâtib Çelebi, trhs., c. I: 796; Bursalı, 1333, c. II: 278; Nâil Tuman, c. II: 541; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2935; İpekten, 1988: 398; Levend, 1956: 22.

Saray'a çağrılan Sa'dî Çelebi, öldürüleceğini sanarak ailesi ve dostları ile helalleşip padişahın huzuruna çıkmıştır. Kendisinden bir mektup yazması istendiğinde, evine dönüp sabaha kadar çalışarak mektubu yazmıştır. Arapça inşasını pek beğenen padişah, ona otuz bin akçe ihsan etti. Ayrıca onun maşına zam yaptığı gibi ona çeşitli kıymetli hediyeler verdi. Bu tavriyla Yavuz Selim, Cafer Çelebi'nin ölümünden duyduğu üzüntüyü biraz olsun gidermek istemiştir. Arapça, Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. Kaynaklar, özellikle Arapça şiirlerinin çok güzel olduğunu, Türkçe şiirlerinin ise meşhur olmadığını kaydederler. Arapça birçok risale yazmıştır. İnşâda da yeteneği vardır. Beyânî, kardeşi Cafer Çelebi'nin inşâsının halkın hoşuna gittiğini, ancak Sa'dî'ninkinin ustaca olduğunu, bilginlerin takdirini kazandığını söyler.¹⁵⁴

Sâgarî (ö. 927/1520): Edirneli olup asıl adı Mustafa'dır. Kazzâz Ali sanyyla tanındı. Aşırı içki düşkünlüğünden dolayı bu mahlası almıştır. Dönemin büyük musiki ustalarından olup, hem sazzenelikte/musiki aleti çalmada, hem de hanendelikte/şarkı söylemede çok yetenekliydi. Uzun bir ömür süren Sâgarî, yaşı doksanın üzerindeyken Kanunî dönemi başlarında vefat etti. Şiiri ve musikideki ustalığı sebebiyle Yavuz'un takdirini kazanıp meclislerine girdi. Girdiği bu meclislerde saz çalıp şiirler söyledi. Şiirlerinin çoğu hezel tarzındadır. Bunları toplayarak divan tertip etmiştir. Mezar taşına yazılacak şiirini de bizzat kendisi hazırlamıştır. Âşık Çelebi, Yavuz Selim'in tertip ettiği bir mecliste sultan ile Sâgarî arasında geçen bir olayı şu şekilde aktarmaktadır: *Merhûm Sultân Selîm meclisinde bir gün kahramanlık ve cihânânlık ne idüğinden bahs olunur, sâhib-kırânlık nedür dinilir. Dirler ki sâhib-kırân oldur ki kendüye vü 'askerine hiç şikest vâkı' olmaya ve kimünle pençe tutsa renciş-i dest vâkı' olmaya. Merhûm babası Sultân Bâyezîd ile mukâbele idüklerinde haşmet-i übüvete kâkat getürmeyüp güziri koyup güzâra ilticâ ve الفِرَارِ مِمَّا لَا يَطَاقُ من سُنَنِ الْمُرْسَلِينَ eserine iktidâ idüklerinde hâtıra olup sâhib-kırânlık da'vâsı tarikinden tekâvür-i himmetlerine seng-râh olmagla âyîne-i hâtır-ı şâhîde gubâr ve câm-ı cihân-nümâyı ilhâm-ı İlâhîde inkisâr âşkâr olur. Pâdşâhun yâr-ı kadîmleri ve hemdem ü nedîmleri: 'Aceb zamîr-i münîrindeki gubârından züccâc-ı hâtır-ı âturda inkisâr neden diyü hads ü ferâsetle ma'lûm idinüp ba'zı Sâgarî ile hem-sâgar ve yâr-*

¹⁵⁴ **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 99; Latîfî, 1990: 390-1, 2000: 303; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 531-2; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 462-4; Beyânî, 1997: 121-2; Mecdî, 1989: 337-38; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 25; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2573; Bursalı, 1333, c. I: 263; Müstakimzâde, 1928: 149; Nâil Tuman, c. I: 428-29; İpekten, 1988: 405, 1996: 77-78.

hem-ser olduğu cihetden hakikat-ı hâle vâkıf olur. Bu murabba'ı diyüp şâyi' idüp 'ârif olur. Beyt: Babañ burdı n'ola burdıysa pençen / Yürü Sultân Selim devrân senüündür. Pâdşâh işidüp temâm mütesellî olur, mihr-i tab'ı kûsûf-ı gamdan münceî olur (s. 503). Bu konuşma neticesinde Yavuz, Sâgarî'ye çeşitli ihsanlarda bulunmuştur.¹⁵⁵

Sâ'ilî: Cüveynlidir. Derviş olup az konuşan biridir. Şiir ve telifatı/kaleme aldığı eserleri çoktur. Kazvînî, Ali Şîr Nevâyî'nin *Mecâlisü'n-nefâ'is*'ini Farsçaya yaptığı tercümesinde, Anadolu'da olduğunu ve kâtipler zümresi arasında yer aldığını kaydetmektedir. Zamanının çoğunu kendi şiirleri ile eserlerini yazarak geçiren Sâ'ilî, *Bostân* ve *Gülistân*'a cevap/nazire yazmıştır. Hiciv de söylemiştir. Ömrünü oruç tutarak geçirmiş, hayvan eti yememiş, sultanın kitabet ulufesiyle geçimini sağlamıştır. İrticalen söylediği şiirleri bulunmaktadır.¹⁵⁶

Sa'yî: Latîfî'ye göre, İstanbul'da; Hasan Çelebi, Beyânî, Gelibolulu Âlî ve Riyâzî'ye göre ise Prizren'de doğdu. Molla Hamdî'nin kız kardeşinin oğlu, şâir Nehârî'nin de kardeşidir. Tahsilini tamamladıktan sonra, Fâtih Sultan Mehmed zamanında sarây-ı hümâyûn muallimi oldu. Daha sonra Prizren'e giderek uzlete çekildi ve Dülger-zâde'nin yaptığı sohbetlere katıldı. Bir gazelinin dönemin padişahı II. Bâyezîd tarafından beğenilmesi üzerine saraya davet edildi, ancak o, bu daveti kabul etmedi. Sehî Bey, Yavuz Selim tahta geçince Sa'yî'yi saraydaki gilmanlara hoca yaptığını söylemektedir. Kaynaklarda, Yavuz Selim dönemi sonlarında veya Kânûnî Sultan Süleyman dönemi başlarında öldüğü kayıtlıdır. Şiir ve inşasıyla tanındı. Arapça, Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. Kaynaklar, hem şairliğini hem de şiirlerini övmektedir. Camilerde okunan *Ta'rifât*'ından başka gemicilik ıstılahı ile ilgili bir kasidesi vardır.¹⁵⁷

¹⁵⁵ **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 396-99, 2000: 291-95; Âşık Çelebi, 1994, c. 503-4; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 444-45; Beyânî, 1997: 115-16; İsen, 1994: 225; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 3; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2483; Nâil Tuman, c. I: 403; İpekten, 1988: 412-13; Canım, 1995: 82-85; İpekten, 1988: 412-13, 1996: 75.

¹⁵⁶ **Kaynaklar:** Nevâî, 1323: 67, 241; 1961: 102; Hayyâmpûr, 1368, c. I: 437; Kartal, 2000: 33.

¹⁵⁷ **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 151-2; Latîfî, 1990: 402-3; İsen, 1994: 178; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 474-5; Beyânî, 1997: 125; Riyâzî: 85b-86a; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 50; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2570; Nâil Tuman, c. I: 441-41; İpekten, 1988: 428-9; Fâik, trhs.: 259-60.

Sedîd Tabîb-i Kazvînî: Kazvinlidir. Uzun müddet Edirne’de Hâssa-i Sultânî-i Osmânî’de tabiplik yapmıştır. “Hezzâl (zayıflık)” hastalığında uzman olup Farsça şairleri vardır.¹⁵⁸

Sehî Bey: Asıl adı bilinmeyen şâir, Anadolu sahasında yazılan ilk şairler tezkiresi *Heşt-Bihîşt*¹⁵⁹’in müellifidir. Edirneli olup şâir Necâtî Bey’in damadıdır. Gelibolulu Âlî, şâirin devşirme olduğunu söylemektedir. Şehzâde Mehmed’le birlikte Manisa’ya gitti. Şehzadenin ölümünden sonra, İstanbul’a dönerek divan kâtipliği yaptı. Kanunî’nin tahta çıkması üzerine tevliyetle İstanbul’dan Edirne’ye gönderildi. Edirne’de Dârülhadis mütevellisi olan şâir, bu görevindeyken 945/1538-40’ta *Heşt-Bihîşt* adını verdiği şâirler tezkiresini Kanunî Sultan Süleyman’a sundu, 1548’de Edirne’de vefat etti. Şâirin *Heşt-Bihîşt*’ten başka, *Türkçe Divân*¹⁶⁰’ı vardır. Sehi Bey, gerek devrinde gerekse sonra alâka ve takdir uyandırmamıştır.¹⁶¹

Sultân Bedüzzamân: Hüseyin-i Baykara’nın oğludur. Babasının vefatından sonra, kardeşi Muzaffer ile müştereken tahta çıktı. Kardeşinin vefatından sonra, Özbeklerin üzerine yaptığı hücum üzerine Şah İsmail’e iltica etti ve Tebriz sarayında yaşamaya başladı. Zamanının seçkini, güzel ahlâkta eşsiz, kemal sahibi, bezm/meclis ve rezmin/savaşın bî-naziri, cömertlikte ise Hâtem-i Tâîyî gibi biridir. Yavuz, Sultan Bedüzzamân Mîrzâ’yı Tebriz’den İstanbul’a getirmiştir. Güzel şiiirleri olan Bedüzzamân Mîrzâ, bir gün Herat tahtının kendisine miras kalacağı ümidiyle yaşamış, ancak tam umuduna kavuşacakken İstanbul’da vebadan ölmüş ve Eyüb’e defnedilmiştir.¹⁶²

¹⁵⁸ **Kaynaklar:** Nevâî, 1323: 381; Hayyâmpûr, 1368, c. I: 443-4; Kartal, 2000: 35.

¹⁵⁹ Mehmed Şükri, *Âsâr-ı Eslâftan Tezkire-i Sehî*, İstanbul 1325; O. Reşer - Necati Lugal, *Türkische Dichterbiographien I. Sehi’s Tezkere*, Tübingen 1941; Günay Kut, *Heşt Bihîşt, The Tezkire by Sehi Beg*, Harvard 1978; Mustafa İsen, *Sehi Bey Tezkiresi, Heşt Bihîşt*, İstanbul 1980, Ankara 1998.

¹⁶⁰ Hakan Yekbaş, *Sehi Bey Divânı*, İstanbul 2010; Müslüm Gündüz, *Sehi Bey Divanı [İnceleme-Metin]*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2010.

¹⁶¹ **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c. I: 264-65, c. III: 3013; Latîfi, 1990: 407-8, 2000: 314; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 550-52; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 493-95; Beyânî, 1997: 131-32; Kâtib Çelebi, trhs., c. I: 793; İsen, 1994: 179, 1997; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 115; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2706; Bursalı, 1333, c. II: 225; Nâil Tuman, c. I: 458; Mehmed Hâlid, 1339; Babinger, 1934; Kut, 1984; Gövsa, trhs.: 347; Akün, 1980; BTK, 1986, c. IV: 152-8; Canım, 1995: 127-30.

¹⁶² **Kaynaklar:** Nevâî, 1323: 127-8, 315-6; 1961: 203-4; Dânişmend, 1948, C. II: 15.

Sun'î: Asıl adı Mustafa'dır. İskender Paşa'nın oğludur. Beyler arasında İskender Paşa oğlu Mustafa Bey lakabıyla tanındı. Çaldıran savaşında gösterdiği kahramanlığı ve yiğitliği gören Yavuz Selim, onu Trablus sancağına bey olarak atadı. Latîfî, şiirlerinin iyi olmadığını söyler.¹⁶³

Sûzî: Üsküp yakınındaki Prizren kasabasında doğdu. Öğrenimini yarım bıraktıktan sonra, Nakşibendî tarikatına girdi. Mihal oğullarından Ali ve Mehmed Bey'lerin hizmetinde bulundu. Bir ara kadılık yaptı. Sûzî, Mehmed Bey'in yanından memleketi Prizren'e döndükten sonra, İlyas Hoca mahallesinde, Bistritza suyu kenarında bir mescit ile bir derslane yaptırmış, ölümüne kadar kendi mescidinde imamlık ve müezzinlik, dershanesinde de öğretmenlik yapmıştır. Şâir, Yavuz tarafından 1512-1520 tarihli "temlik-name" ile kendisine verilen Prizren yakınlarındaki Grajdanic çiftliğini, mescit ile dershanenin idaresi için vakfetmiştir. "Vakfiye", 919/1513 tarihinde yazıldığına göre, şâir bu tarihten önce Mehmed Bey'in yanından ayrılmış demektir. Latîfî ve Gelibolulu Âlî'nin bildirdiğine göre rüşvet alan bir kadı için yazmış olduğu şiir, Yavuz tarafından o kadının görevinden alınmasına sebep olmuştur. Şiirleri lirik ve temizdir. Mihal oğlu Ali Bey'in Bosna uçlarındaki gazalarını¹⁶⁴ nazmetmiştir.¹⁶⁵

Sücûdî: Latîfî'ye göre Priştineli, diğer kaynaklara göre ise Kalkandelenlidir. Pîrî Paşa ve Cafer Çelebi tarafından yetiştirilen Sücûdî, önce divan kâtibi, sonra silahdâr kâtibi oldu. Rind-meşreb, derya-dil bir kimse idi. Çok içki içtiğinden dolayı kendisine Süci iti¹⁶⁶ denilmiştir. Yavuz Selim, Mısır seferine çıkarken fetihlerini yazmak üzere Sücûdî ve Tâlî'yi de beraberinde götürmüştür. Sefer sırasında Revânî'nin sunduğu "berf" kasidesinin hoş gitmemesi üzerine şu beyti söylemiştir: Sovuk sözlerle tondurdun cihânı / Başuna tolular yagsun Revânî. İshak Çelebi'nin *Selîm-nâme*'sine zeyl olarak,

¹⁶³ **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 415-16, 2000: 560-61; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 568-69; İsen, 181; İpekten, 1988: 455.

¹⁶⁴ Ağâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâme'si*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1956, s. 179-361; Raif Vırniça, *Suzi ve Vakıf Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

¹⁶⁵ **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 194-95; Latîfî, 1990: 421-25, 2000: 311-14; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 548-50; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 491-93; Beyânî, 1997, 130-31; İsen, 1994: 178-79; Nâil Tumân, c. I: 457; Bursalı, 1333, c. II: 231; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 114; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2684; İpekten, 1988: 456-57; Şentürk, 2002: 112-16.

¹⁶⁶ Buradaki "süci" içki/şarap demektir. "İti" ise keskin anlamına gelmektedir.

Mısır fethine kadar yazdığı *Selîm-nâme*¹⁶⁷’si padişah tarafından beğenilmiştir. Kanunî devri ortalarında hacca giderken yolda vefat etmiştir. Latîfî, şiirde pek yetenekli olmadığını ve “kendi hâlince” nesri bulunduğunu söylerken, Sehî Bey ve Gelibolulu Âlî şiirini övmekte ve çok sayıda gazele sahib olduğunu bildirmektedir. Âşık Çelebi, Sücûdî’nin, Yavuz’un İran seferi üzerine şu tarih şiirini yazdığını belirtmektedir: *Ne turursın tur iy şeh-i ‘âdil / Yola gir zâd ile zevâde ile // ‘Azâb ile yeniçeri devşir / Hadden endâzeden ziyâde ile // Tâ ki ‘âlemde ola bir târîh / Şâhî mât eyle gel piyâde ile*¹⁶⁸

Sürûrî-i Acem: Sürûrî-i Şarkî veya Acem Sürûrî diye anılır. İran’dan Anadolu’ya gelen şâirlerdendir. Latîfî, onun için bazılarının aslında Anadolulu olduğunu söylediklerini kaydetmektedir. Anadolu’ya bir mansıp elde edebilmek ümidiyle gelmesine rağmen, buna kavuşamamış ve ömrünü çeşitli seyahatlerle geçirmiştir. Yavuz devrinde Şah İsmail’in yanında iken ölmüştür. Muhayyel şiirleri vardır. Özellikle gazelde eşsizdir. Âlî şiirlerinin beğenildiğini ve çok sayıda lügaz yazdığını bildirmektedir. “*Tâ mu’anber kâkülün hurşîde salmışdur kemend*” mısraı, her ne kadar Yavuz Selim’e ait olarak ifade edilse de, bunundur.¹⁶⁹

Şâh Çelebi (ö. 929/1522): Bursa’da doğdu. Fenârî-zâde Alâüddîn Ali Çelebi’nin oğlu, Muhyiddîn Çelebi’nin büyük kardeşidir. Yavuz ve Kanunî dönemlerinde kazaskerlik yaptı. Sehî Bey, şiirlerinin tatlı, sözlerinin açık ve güzel olduğunu kaydeder.¹⁷⁰

Şâh Kasım (ö. 949/1542): Tebrîz’de doğdu. Şeyh Mahdûmî’nin oğludur. Yavuz Sultan Selim, Tebrîz’e gittiğinde, hocası Halîm Çelebi, Şeyh Mahdûmî’nin hizmetinde birkaç gün kalarak Şâh Kasım’la tanıştı ve daha sonra onu padişaha da tanıttı. Yavuz Selim, Şâh Kasım’ı dönerken yanına

¹⁶⁷ İbrahim Hakkı Çuhadar, *Sücûdî’nin Selim-nâmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 1988.

¹⁶⁸ **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c. I: 270-71, c. III: 3014; Sehî Bey, 1980: 192; Latîfî, 1990: 420-21, 2000: 296-97; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 507-8; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 449-50; İsen, 1994: 177-78; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 9; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2538; Nâil Tuman, c. I: 415; İpekten, 1988: 457, 1996: 70-71; Babinger, 1992: 61-62; Şentürk, 2002: 112-16.

¹⁶⁹ **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 42527, 2000: 300-1; Âşık Çelebi, 1994, c. 520-21; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 456-57; İsen, 1994: 178; Kâtib Çelebi, trhs., c. I: 792; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 12; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2558; Nâil Tuman, c. I: 419-20; İpekten, 1988: 461; Kurnaz, 1997: 68-69, 1999: 57-59; Köksal, 2001: 271, c. III: 3014.

¹⁷⁰ **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 70-71; Belîğ, 1998: 248-49; İpekten, 1988: 461.

alarak İstanbul'a getirdi. Meclislerine kabul edip, iltifatını gösterdi ve daima yanında bulundurup gezdirdi. Edirne'de tertip edilen bir mecliste, padişahın emri ile bazı ayetleri tefsir edince, çok memnun kalan Sultan Selim, Kasım'a 40 akçe ulufe bağlattı. Kanunî Sultan Süleyman devrinde de himaye görmeye devam etti, hatta itibarı daha da artarak ulufesi 100 akçeye çıkarıldı. Kanunî döneminde vefat etti. Ölüm tarihi, *Sicill-i Osmânî*'de 945/1538-39, Âşık Çelebi'de 946/1539-40, *Ahvâl u Âsâr-ı Hoş-nuvîsân* ve *Dânişmendân-i Âzerbaycan*'da ise 948/1541-42 olarak gösterilmektedir. Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. Şiirlerinin çoğu Farsçadır. Çok az Türkçe şiir söylemiştir. Kanunî'nin eşkâlî üzerine mensur bir eser yazmaya başlamış, ancak bitirememiştir. Ayrıca yarım kalmış bir Osmanlı tarihi vardır.¹⁷¹

Şâh Mehmed (ö. 926/1520): Kazvin'de doğdu. Celâleddîn-i Devvânî'nin öğrencisidir. Özellikle tıp alanında meşhur oldu. Medine'ye gitti, orada kaleme aldığı tıpla ilgili bir kitabını Sultân II. Bâyezîd'e gönderdi. Daha sonra Mısır'a gitti ve orada Kansu Gavri'nin hizmetinde bulundu. Sultân II. Bâyezîd'in, nikris hastalığını tedavi etmesi için yaptığı davet üzerine İstanbul'a geldi. Bu süre içerisinde sarayda büyük bir itibar gördü. Bunu çekemeyenlerin, "Sultan Selim ile ittifak etmiştir." diye nifak tohumu ekmeleri üzerine itibarını kaybetti, ancak Yavuz Sultan Selim devrinde yeniden himaye gördü. Yavuz Selim'in ölümünden hemen sonra vefat etti. Hekimliği yanında tefsir ve hadiste ve edebî ilimlerde üstat olan Şah Mehmed, Yavuz Selim'in meclislerine ve sohbetlerine katıldı, padişahın muşahip ve nedimlerinden oldu. Sultan Selim'in son zamanlarında Mısır'a gitti. Bu sürede padişahın hastalığını duyunca, iyileşeceği umuduyla İstanbul'a bir mektup gönderdi. Farsça şiirleri vardır. Ayrıca Yavuz'un emriyle Ali Şîr Nevâyî'nin *Mecâlisü'n-nefâis*¹⁷²'ini, daha sonraki bazı şâirleri de ekleyerek Farsça'ya çevirdi.¹⁷³

¹⁷¹ **Kaynaklar:** Âşık Çelebi, 1994, c. II: 791-4; Mecdî, 1989: 454-5; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 132; Nâil Tuman, c. II: 478; Kurnaz, 1997: 86, 1999: 85; İpekten, 1988: 463-4; Terbiyet, 1314: 188-9; Beyânî, 1363, c. I-II: 289-90.

¹⁷² Mîr Nizâmeddîn Alî Şîr Nevâî, *Mecâlisü'n-nefâis*, be-Sa'y u İhtimâm-i Ali Asgar Hikmet, Tehrân 1323, s. 179-409; Ahmet Kartal, "Ali Şîr Nevâî'nin *Mecâlisü'n-nefâis* İsimli Tezkiresi ve XVI. Asırda Yapılan Farsça İki Tercümesi", *Bilig*, sy. 13, Bahar, Ankara, 2000, s. 21-65.

¹⁷³ **Kaynaklar:** Âşık Çelebi, 1994, c. II: 794-8; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 511-3; Mecdî, 1989: 341-2; Hoca, 1992: V/249; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. IV: 109; Nail Tuman, c. II: 913;

Şâhî: İsmail-i Erdebilî'nin mürididir. Yavuz Sultan Selim zamanında Anadolu'ya geldi. Şâhî-i Şarkî diye tanındı. Türkmen kabilesinden olup dönemin ünlü şairlerindedir. Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. Latîfî, onu; “*Tarzında muhteri’-i sâhir ve bîkr-i fikir ü hayâl-i hasa kâdîrdür.*” şeklinde nitelendirmiştir. Hasan Çelebi ise, Latîfî'nin bu nitelendirmesine katılmamaktadır. Türkçe şiirleri, Nevâyî tarzını andırır. Ayrıca *Deryâ-yı Ebrâr*'a nazire yazdı.¹⁷⁴

Şehdî: Antakya'da doğdu. Helvacı olduğu için bu mahlası almıştır. Yavuz Sultan Selim dönemi sonlarında vefat etti. Latîfî, şiirlerini över.¹⁷⁵

Şehîdî: Niksar'da doğdu. Asıl adı Kasım'dır. Hz. Peygamber neslinden olduğu için Seyyid Kasım sanıyla tanındı. İyi bir tahsil görerek devrin âlim ve fazıllarından biri olmayı başarmıştır. Yavuz Sultan Selim, Trabzon'da şehzade iken ona intisap etti¹⁷⁶ ve onun musahiplerinden oldu. Ayrıca Yavuz onu beraberinde İstanbul'a getirdi. Yavuz'un saltanatı döneminde oldukça iltifat gördü. Güzel şiirleri bulunduğunu söyleyen Sehî Bey, Farsça şiir söylemeye de kadir olduğunu bildirmektedir.¹⁷⁷

Şemsî: Latîfî'ye göre Seferihisarlıdır. Ancak diğer kaynaklarda onun Acem'den Anadolu'ya geldiği bildirilmektedir. Işık Şems sanıyla tanındı. Yavuz döneminin sonlarında öldüğü tahmin edilmektedir. *Dîvân*'ı ve Yavuz Selim'e takdim ettiği *Deh-murg*¹⁷⁸ isimli mesnevisi vardır. Eseri çok beğenen

Şemsettin Sâmî, 1996: 1970; Kurnaz, 1997: 71-2, 1999: 96-7; İpekten, 1988: 464; Kurdoğlu, 1967: 78-80; Taberî, 1372: 352.

¹⁷⁴ **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 427-8, 2000: 322-23; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 513-4; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2839; Nâil Tuman, c. II: 480; Kurnaz, 1997: 83-5, 1999: 59-60; Hayyâmpûr, 1368: 492.

¹⁷⁵ **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 433-34, 2000: 336-37; Hasan Çelebi, 1989, C. I: 527; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2887; Nâil Tuman, c. II: 511; İpekten, 1988: 472.

¹⁷⁶ Mehmed Süreyyâ, Trabzon'da Kânûnî Sultân Süleyman'a intisap ettiğini söyler. bak. c. III, s. 181.

¹⁷⁷ **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 172-3; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 818; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 529; Süreyyâ, 1311, c. III: 181; Nâil Tuman, c. II: 516; Sâmî, 1996, c. IV: 2892; İpekten, 1988: 472; Köksal, 2001, c. I: 275; c. III: 3015.

¹⁷⁸ Hasan Aksoy, *Derviş Şemseddin, Kuşların Münazarası - Deh Murg-*, İstanbul 1998; Mahmut Kaplan, *Deh-murg-ı Şemsî [İnceleme-Metin-Sözlük]*, Manisa 2003; Sıddık Karadüz, *Derviş Şemsî'nin Deh-murg'unun Karşılaştırmalı Metni ve Benzeri Eserlerle Genel Bir Mukayesesi*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2000.

padişah, ona çeşitli hediye ve caizeler vermiştir. Yavuz Selim devri sonlarında vefat etmiştir.¹⁷⁹

Şemsî (ö. 926/1519): Bursalıdır. Kara Şemsî diye tanındı. Yavuz Sultan Selim, Arap diyarına fetih için yaptığı sefer sırasında Kefe kadısı idi. Döneminde şiirleriyle tanınmıştır.¹⁸⁰

Şemsuddîn-i Berda'î: Mahlası Hamdî'dir. Halk arasında Mollâ-zâde ve Berda'î-zâde diye meşhurdur. *Şerh-i İsâgocî*'ye haşiyesi olan Mevlânâ Muhammed-i Berda'î'nin oğullarındandır. Mollâ-zâde, fazilet ve çeşitli ilimlere mâlik bir kişiydi. *Tefsîr-i Kâdî*, *Şerh-i Hidâye*, *Hikmet*, *Mîrek Cengi* ve *Âdâb-ı Bahs-i Mes'ûdî* gibi meşhur eserlere haşiyeler yazdı. 917/1511-12 tarihinde Horasan'dan Anadolu'ya geldi. Yavuz Selim, ona hürmet ve tazim göstererek Hâssa Oğlanlara muallim tayin etti ve çeşitli ihsanlarda bulundu. Farsça güzel ve hoş şiirleri vardır.¹⁸¹

Şevkî: Bursalı olup asıl adı Mehmed'dir. Yavuz Selim, Trabzon'da şehzade iken defterdarı Fenârî Şems'in hizmetinde yetişen şâir, bu münasebetle Yavuz'un dikkatini çekti ve onun himayesini kazandı. Bir zaman şehzadenin yakınında kalan ve edebî harekete iştirak eden şâirlerle beraber olan Şevkî, sonra yine onun himayesi ile Bursa'da Sultan Osman ve Orhan türbelerine türbedar tayin edildi. Yavuz Selim, cülusundan birkaç ay sonra Bursa'ya geldiğinde, kalabalık arasında Şevkî'yi görmüş ve yanındaki Zeynel Paşa'ya; "Bu bizim Şevki değil mi?" diye sormuş, Paşa'nın; "Hayır değildir, o ölmüştür." cevabını alınca, atını mahmuzlayıp yürümüştür. Şevkî, bu hadiseyi daima anlatırmış. Yavuz'un cülusundan sonra, himayesinden uzak kaldı. Şevkî'nin Bursa'da bir sahaf dükkânı varmış. Firdevsî'nin *Süleyman-nâme*'sini kısaltmaya uğraşarak ömrünü tüketmiş ve eseri meydana çıkarmadan ölmüştür. Şevkî, ayrıca Emîr Sultan menkıbelerini de derlemiştir.¹⁸²

¹⁷⁹ **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 441-42, 2000: 331-32; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 806-7; Beyânî, 1997: 137-38; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 521; Nâil Tuman, c. II: 501; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2873; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 170; İpekten, 1988: 475-76

¹⁸⁰ **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 438, 2000: 329; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 520; Beyânî, 1997: 138; İsen, 1994: 180; Belîğ, 1998: 478; Nâil Tuman, c. II: 497-98; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2873; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 162; İpekten, 1988: 476.

¹⁸¹ **Kaynaklar:** Nevâî, 1323: 370-77; Kartal, 2000: 35.

¹⁸² **Kaynaklar:** Âşık Çelebi, 1994, c. II: 816-17; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 537-38; Belîğ, 1998: 478-79; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 172; Şemsettin Sami, 1996, c. IV: 288; Bursalı, 1333, c. III: 72; Nâil Tuman, c. II: 508; İpekten, 1988: 480, 1996: 209.

Şeyh Abdullâh-ı Şebusterî: *Gülşen-i Râz* müellifi Şeyh Mahmûd-ı Şebusterî'nin oğludur. Şiirlerinde, Niyâzî mahlasını kullandı. Her ilimde, özellikle de riyaziyyede maharet sahibiydi. 926/1520 yılında Semerkand'dan Anadolu'ya geldi. Yavuz Selim, ona hürmet ve tazim göstermiştir. Kendisine her gün için 30 akçe ulufe bağlandı, ayrıca her iki veya üç ay için de 5000 akçe ihsan edildi. Şeyh Abdullâh-ı Şebusterî, devamlı Yavuz Selim'in önünde gidirmiş. Padişah ona hürmet eder, huzurunda ayağa kalkarmış. *Şem' u Pervâne*¹⁸³ isimli mesnevîsi ile muammanın kaideleri ile ilgili risalesini Sultan Selim adına yazmıştır. Güzel ve hoş şiirleri vardır.¹⁸⁴

Şîrî: İstanbullu olup asıl adı Ali'dir. Sadrazam Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın oğludur. Yavuz Selim'in sancak verdiği gözde yiğitlerden biridir. Âşık Çelebi, bizzat padişahın himayesinde yetiştirildiğini kaydetmektedir. Kanunî devrinde, kapıcıbaşılıktan sancakbeyliğine terfi etti. Bu makamda iken genç yaşta yakalandığı bir hastalık neticesinde vefat etti. Sehî Bey, özellikle mesnevi üzerinde çok çalıştığını bildirmektedir.¹⁸⁵

Şükrî: Bitlis'te doğdu. Tahsilini tamamladıktan sonra, kadılık, müftülük ve müderrislik görevlerinde bulundu. Herat ve Gilan gibi iki büyük Asya kültür merkezini gezdi ve birçok ilimle meşgul oldu. Yavuz Selim, tahta geçince İstanbul'a gelerek ona bir kaside sundu ve sultanın iltifatını kazandı. Sultan Selim'in meclislerine girerek onun sohbetlerinde bulundu. Padişah tarafından Diyarbakır havalisinde bir zemet ile mükâfatlandırıldı. Şükrî, Yavuz Selim'in yanında seferlere katılan ve Dulkadir Türkmen Beyliği'ne tayin edilen Şehsüvaroğlu Ali Bey'in anlattıklarına göre bir *Selîm-nâme* yazdı. Ali Bey'in ölümü üzerine, yerine geçen Koçi bin Halîl, uzun yıllar Yavuz Selim'in yanında bulunduğunu ve eserin birçok tarihî yanlışlıklarla dolu

¹⁸³ Mehmet Kanar, *Fehmî ve Şebusterî'den Şem ve Pervane*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.

¹⁸⁴ **Kaynaklar:** Nevâî, 1323: 366-69; Deyhîm, 1367, c. I: 537-39; Terbiyet, 1314: 266-67; Hayyâmpûr, 1368, c. II: 620; Kartal, 2000: 35.

¹⁸⁵ **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c. I: 278-79, c. II: 497-98, 809; Sehî Bey, 1980: 84; Latîfî, 1990: 452-53, 2001: 345-47; Âşık Çelebi, 1994, c. 825-27; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 539-40; Beyânî, 1997: 144; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2898; Nâil Tuman, c. II: 525; İpekten, 1988: 489.

olduğunu söyleyince, Şükrî *Selîm-nâme*¹⁸⁶’yi yeni baştan Koçi Bey’in anlattıklarına göre yazıp düzenledi. Türkçe, Farsça, Ermenice, Arapça, Kürtçe ve Hintçeyi bilen Şükrî, bu dillerle şiir de söylemiştir. Onun hakkında bilgi veren kaynakların çoğu onun şiirdeki başarısını takdirle karşılamışlardır.¹⁸⁷

Tâli’î: Asıl adı Mehmed’dir. Âşık Çelebi’ye göre Manisalı, diğer kaynaklara göre ise Kastamonuludur. Eğitimini tamamladıktan sonra, şehzade Mahmûd’un divan kâtipliğini yaptı. Yavuz Selim döneminde ise yeniçeri kâtibi görevinde bulundu. Yine Yavuz döneminde bu görevde iken vefat etti. Mezarı, İstanbul’dadır. Yavuz’a sunduğu şiirlerle takdirini kazanan şâir, Sücûdî ile birlikte Mısır seferi tarihini yazmağa memur edildi. Sık sık Sultanın meclislerine katılıp sohbetlerde bulundu. Fakat manzum ve mensur olarak yazdığı tarih, padişah tarafından beğenilmedi. Ayrıca huzurunda ağzından kaçırıldığı garip sözler yüzünden padişahı gücendirdi. Bu tavrından sonra boynunun vurulmasından endişe edip, türlü özürlerle sultanın meclislerinden kaçır oldu. Şehzade Mahmûd’un yanındayken Necâtî Bey, Sun’î gibi Edirneli şâirlerle tanıştı, onlarla karşılıklı şiirler yazdı, Necâtî Bey’den de son derece etkilendi. Gazelleri hakkında, bütün tezkire yazarları ittifak hâlinde övücü sözler kullanmışlardır. Özellikle Latîfi; “Türkçe söyleyen şâirler arasında Necâtî’ye benzer bir şâir varsa o da budur.” diyerek onu özel bir yere koyar. O da Necâtî gibi şiirlerinde atasözlerine yer vermiştir. Yalnız Âşık Çelebi, Sücûdî ile beraber bir *Selîm-nâme* yazma işine giriştiğini, ancak eserin berbatlığından bunu ortaya çıkarmadığını kaydetmektedir. Tâli’î’nin divanı vardır.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Mustafa Argunşah, *Şükrî-i Bitlisî, Selîm-nâme*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1997; Ahmet Uğur - Mustafa Çuhadar - Ahmet Gül, *Şükrî-i Bitlisî, Selîm-nâme*, İsis Yayınları, İstanbul 1995.

¹⁸⁷ **Kaynaklar:** Latîfi, 1990: 456, 2000: 325-27; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 519; İsen, 1994: 233-5; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 802-6; Nâil Tuman, c. II: 494; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 155; Bursalı, 1333, c. III: 72; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2864; Babinger, 1992: 58-9; Erünsal, 1984: 9; Argunşah, 1986, 1988, 1994; Uğur, 1981; BTK, 1986, c. III: 286-8.

¹⁸⁸ **Kaynaklar:** Köksal 2001, c. I: 280, C. III: 3016; Schî Bey, 1980: 150; Latîfi, 1990: 458-60; 2000: 372-74; Âşık Çelebi, 1994, c. I: 320-22; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 580-82; Beyânî, 1997: 156-57; İsen, 1994: 181; Kâtib Çelebi, trhs., C. I: 798; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 241; Nâil Tuman, c. II: 580-81 Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2989; İpekten, 1988: 502, 1996: 72.

Ulvî: Bursa'da doğdu. Yegânoglu sanıyla tanındı. Tahsilini tamamladıktan sonra, müderris oldu. Bursa'da müderris iken Yavuz Selim döneminde öldü. Hasan Çelebi, öğrenimini yarıda bırakarak ömrünü ibadetle geçirdiğini söyler. Şiirleri, tasavvufi ve didaktiktir. Latîfi, şiirlerini över. Âşık Çelebi ise, şiirlerinin tekellüf ve tasannudan uzak olduğunu belirtir.¹⁸⁹

Vahyî: İznikli olup Vahyî-i Evvel diye anılmaktadır. Eğitimini tamamladıktan sonra, kadılık görevine başladı. Âşık Çelebi, gençliğinde Diyarbakır ve İran'a gidip uzun müddet kaldığını, hatta o yöreye ait şive ve terimlerin şiirlerinde görüldüğünü bildirmektedir. Latîfi'ye göre, Yavuz Selim devri sonlarında öldü. Nasûhî'nin takvimine de kaynaklık eden mensur bir Takvîm'i vardır. Âşık Çelebi, bu Takvîm'den örnekleri tezkiresinde aktarmıştır. Latîfi'ye göre muhayyel şiirleri vardır.¹⁹⁰

Vâlihî: Latîfi, Vâlihî'nin Türkmen bir Acem-zâde olduğunu belirtmektedir. Tokat'ta doğdu. Yavuz Selim döneminde öldü. Latîfi'ye göre, "gazel-hân u hoş-âvâz ve şi'r-şinâs u nagme-perdâz" bir kimsedir. Güzel sesiyle çarşı ve pazarlarda şiir okuyarak dilenmiştir. Necâtî Bey'in şiirlerine, Türkçede denk olabilecek şiir olmadığı iddiasında olmuştur. Onun şiirlerine nazireler söylemiştir.¹⁹¹

Visâlî: Aydınli olup asıl adı Îsâ'dır. II. Bâyezîd ve Yavuz Selim zamanlarında Edirne'de saray hocalığı yaptı. Bu görevdeyken vefat etti. Şâirler arasında, adının Îsâ olmasından dolayı Hristiyan ve sünnetsiz olduğu yaygın olarak ifade edilmiştir. Sade Türkçecilikten söz edilince, ismi anılan üç şâirden biridir. Latîfi ve Hasan Çelebi, *Dîvân*'ından başka mahbubelerin isimlerinin her biri için alfabetik olarak söylenmiş gazellerinin olduğunu söylemektedir. Edirneli Nazmî'nin *Mecma'ü'n-nezâ'ir*'inde yer alan şiirlerinden bir kısmını, bu tür gazeller oluşturmaktadır. Sehî Bey, terbiye sınırlarını

¹⁸⁹ **Kaynaklar:** Latîfi, 1990: 467-68, 2000: 400-1; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 602-4; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 691-92; Kâtib Çelebi, trhs., c. I: 802; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 492; Bursalı, 1333, c. II: 304; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 3174; Nâil Tuman, c. II: 700; İpekten, 1988: 510.

¹⁹⁰ **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c. I: 282-83, c. II: 533-34, c. III: 1986, 2471-72; Latîfi, 1990: 473, 2000: 561-62; Âşık Çelebi, 1994, c. 274-75; Nâil Tuman, c. II: 1161; İpekten, 1988: 518.

¹⁹¹ **Kaynaklar:** Latîfi, 1990: 473-74, 2000: 555-56; Nail Tuman, c. II: 1146; İpekten, 1988: 520; Kurnaz 1999: 61.

aşan şiirler yazan Visâli'nin, şiirlerini tatsız ve can sıkıcı bulmaktadır. Ancak Sehî Bey de dâhil olmak üzere tezkire yazarları, şâirin şiir sanatını hakkıyla bildiğini, bu özelliğinden dolayı da diğer şâirlerin şiirlerine teknik yönden türlü müdahalelerde bulunduğu bahsetmektedirler. Visâli'nin Türkçe şiirleri¹⁹² Ahmet Mermer tarafından yayımlanmıştır.¹⁹³

Zamânî: Edirneli olup lakabı Kız Memi'dir. Kaynaklar, genç yaşta Yavuz Selim devri sonlarında vefat eden şâirin şiir söyleme konusunda büyük bir yeteneğe sahip olduğu kanaatinde birleşirler. Latîfi Ahmed Paşa'nın "ateş" redifli gazeline en güzel nazireyi Zamânî'nin yazdığını kaydetmiştir.¹⁹⁴

Zâtî (876/1471-72 – 953/1546-47): Asıl adı bazı kaynaklarda Bahşî, bazılarında Satılmış, Satı veya İvaz olarak gösterilmektedir. Balıkesirli olup bir çizmecî esnafının oğludur. Latîfi'nin; "Ömrünün bir kısmını sarf ve nahiv öğrenmeye sarf etti." sözlerinden, Âşık Çelebi'nin biraz Farsça bildiği, şiirin ona Allah vergisi olduğu yolundaki ifadelerinden de iyi bir tahsil görmediği anlaşılmaktadır. Buna rağmen Zâtî, zekâ ve kabiliyetiyle kendisini yetiştirmesini bilmiştir. Önceleri devlet büyüklerine, hatta yılda birkaç kere padişaha sunduğu kasidelerle geçimini çok rahat bir şekilde sağlarken, güçlü hamisi Ali Paşa'nın öldürülmesi sonucu koruyucusuz kalmış ve yoksul düşmüştür. Sağırlığı sebebiyle devlet kademelerinde görev verilmeyen Zâtî, ömrünün sonuna doğru Bayezid Camii'nin avlusuna bir dükkân açarak remilcilik, muskacılık yaptı, 953/1546-47'de vefat etti. Yavuz Selim döneminde, şâirlerin ustası olarak şöhretini korudu. Yavuz Selim'in cülusunda ona sunduğu culusiyyesinin özellikle "Serverâ bir bende-i bî-kayddur kapunda 'adl / Tutamazdı anı zincîre çeküp Nûşinrevân" bir beytini çok beğenen padişah, ona çeşitli ihsan ve hediyelerde bulunduğu gibi, Bursa'da bir

¹⁹² Ahmet Mermer, *Türkî-i Basit ve Aydınlı Visâli'nin Şiirleri*, Ankara 2006; aynı müellif, "XV. Yüzyılda Yazılmış Bilinmeyen Bir Nazîre Mecmûası ve Aydınlı Visâli'nin Bilinmeyen Şiirleri", *Millî Folklor*, c. 7, yıl 14, sy. 56, 2002, s. 75-94.

¹⁹³ **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c. 284, c. III: 3017; Sehî Bey, 1980: 161-62; Latîfi, 1990: 481-83, 2000: 562-63; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 1040-41; İsen, 1994: 169; Kâtib Çelebi, trhs., c. I: 819; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. IV: 608; Şemsettin Sâmî, 1996, c. VI: 4687; Nâil Tuman, c. II: 1166; İpekten, 1988: 530

¹⁹⁴ **Kaynaklar:** Latîfi, 1990: 491, 2000: 287; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 431-32; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. II: 429; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2420; Nâil Tuman, c. I: 391; İpekten, 1988: 542; Canım, 1995: 79

köy de bağışlamıştır. Zâtî'nin sadece gazelleri 3 cilt hâlinde yeni Türk harfleriyle yayımlanan *Dîvân*¹⁹⁵’ından başka, yine yayımlanmış *Letâ’if*¹⁹⁶’i vardır. Ayrıca tezkirelerin verdiği bilgilere göre *Hikâyet-i Ahmed ü Mahmûd*, *Şem’ ü Pervâne*¹⁹⁷, *Hüsrev ü Şîrîn*, *Edirne Şehrengizi*¹⁹⁸, *Ferruh-nâme*, *Siyer-i Nebî ve Mevlid*’i vardır. Türk Edebiyatının zirve şairlerinden biri olan Zâtî’ye eserlerinde en geniş yeri veren tezkire yazarları onu hakkıyla övmüşlerdir.¹⁹⁹

Zeynel Paşa (ö. 934/1527): Yavuz Selim’in vezirlerinden biri olup kâmil ve fazıl biriydi. Mahlasını Latîfî, Zeynî, Hasan Çelebi ise Zeynelî olarak vermektedir. Yavuz’la birlikte seferlere katan Zeynel Paşa, Anadolu beylerbeyi olarak Mercidabık muharebesinde ordunun sağ tarafında bulundu. Kanunî döneminde Kefe sancağına mutasarrıf oldu ve bu görevde iken öldü. Farsça bilgisi ile meşhur olan Zeynel Paşa, ilimle ve şiirle uğraşmaktan zevk duyardı. Bundan dolayı âlim ve şâirlerle sıkı yakınlık kurdu. Epeyce şiirleri vardır. Farsça ve edebî bilgilerdeki kuvveti sebebiyle kimsenin şiirini beğenmez, hatta o şiirlerde çeşitli hatalar bulurdu. Hatta bir gün Sultan Selim’in tertip ettiği bir mecliste, yine bir şiiri tenkit edince padişah: “Senin mahlasın

¹⁹⁵ Ali Nihad Tarlan, *Zâtî Dîvânı [Gazeller Kısmı – I]*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1967; Ali Nihad Tarlan, *Zâtî Dîvânı [Gazeller Kısmı – II]*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1970; Mehmed Çavuşoğlu – M. Ali Tanyeri, *Zâtî Dîvânı [Gazeller Kısmı – III]*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1987; Orhan Kurtoglu, *Zâtî Dîvânı: Gazeller Dışındaki Şiirler [İnceleme-Tenkîtlî Metin]*, Ankara 2016; Coşkun Ak – Mehmet Akkaya (1993), *Zâtî Dîvânından Seçme Gazeller*, Balıkesir.

¹⁹⁶ Mehmed Çavuşoğlu, “Zâtî’nin Letâ’if’i I”, *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XVIII, İstanbul 1970, s. 25-51; Mehmed Çavuşoğlu, “Zâtî’nin Letâ’if’i II”, *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXII, İstanbul 1977, s. 143-61.

¹⁹⁷ Sadık Armutlu, *Zâtî’nin Şem’ u Pervâne Mesnevîsi [İnceleme-Metin]*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya 1998.

¹⁹⁸ Derya Karaca, “Zâtî’nin Şehrengizi”, *Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 11, sy. 55, 2018.

¹⁹⁹ **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c. I: 288-89; Sehî Bey, 1980: 187-88; Latîfî, 2000: 262-67; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 888-906; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 382-93; Beyânî, 1997: 97-98; İsen, 1994: 215-18; Kâtib Çelebi, trhs., c. I: 789; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. II: 341; Şemsettin Sâmî, 1996, c. III: 2224; Bursalı, 1333, c. II: 176; Nâil Tuman, c. I: 284-85; İpekten, 1988: 546-47, 1996: 75-76; Muallim Nâcî, 1986: 199-205; Şentürk, 1999: 235-46.

Dahlî olsun.” diye latife etmiştir. Sehî Bey ve Latîfî, şiiirlerinin güzel olduğunu kaydeder.²⁰⁰

Muhammed-i Kazvînî, Yavuz Sultan Selim’in isteği üzerine, Ali Şîr Nevâ’î’nin *Mecâlisü’n-nefâ’is* isimli tezkiresini Farsçaya tercüme etmiştir. Bu tercümenin 8. tabakasının 2. ravzasında, Yavuz Sultan Selim ile onun döneminde yetişen ve bulunan şairlere yer verilmiştir. Bu bölümde isimleri geçen şairleri, burada zikretmeyi uygun buluyoruz. Bu şairler şunlardır (bak. Nevâî 1323: 359-407; Kartal 2010: 184-87):

Sultân Selim Şâh (s. 359-64), **Mevlânâ Behâuddîn Ali** (s. 150) (s. 364-6), **Şeyh Abdullâh-ı Şebusterî** (s. 366-9), **Mevlân Şemsüddîn-i Berda’î**, (s. 370-7), **Şeyh Mürşidüddîn (?)** (s. 377), **Mevlânâ Hazânî** (s. 377-8), **Mevlânâ Abdullâh** (s. 378-9), **Hâce Hâşim** (s. 379), **Mevlânâ Bekâî** (s. 379), **Mevlânâ Hayretî** (s. 379), **Hâce Eyyüb** (s. 380), **Hâce Muhammed-i Ketf** (s. 381), **Mevlânâ Sedîd-i Tabîb** (s. 381), **Mevlânâ Habîb** (s. 381), **Mevlânâ Basirî-i Acemî** (s. 381-2), **Mevlânâ Halvâî** (s. 382), **Mevlânâ Selâmî** (s. 382), **Mîr Abdülbâkî** (s. 382-3), **Şeyh Ebu’l-vecd** (s. 383), **Şeyh-zâde-i Lâhîcî** (s. 383), **Gıyâsuddîn-i Sabbâg** (s. 383-4), **Hâce Necmî** (s. 384), **Mevlânâ Râzî-i Bagdâdî** (s. 384), **Mevlânâ Sedîd-i Tabîb-i Gilânî** (s. 384), **Seyyid Şerîf** (s. 384-5), **Mevlânâ Refikî** (s. 385), **Mevlânâ Şihâb** (s. 385), **Dîvâne-i Belhî** (s. 386), **Mevlânâ Sadr-ı Dîvâne** (s. 386), **Mevlânâ Nergisî** (s. 386), **Şerîfî-i Şîrâzî** (s. 386-7), **Ehlî-i Şîrâzî** (s. 387), **Mevlânâ Yûsuf-ı Mervî** (s. 387), **Mevlânâ Mektebî** (s. 387-8), **Mevlânâ Sabûhî** (s. 388), **Mevlânâ Âteşî** (s. 388-9), **Şeyh Fethullâh** (s. 389), **Mevlânâ Reşîd-i Kâzerûnî** (s. 389), **Mevlânâ Mukîm-i Kâzerûnî** (s. 389-90), **Mevlânâ Tâlibî** (s. 390), **Mevlânâ Visâlî-i Kâşî** (s. 390), **Mevlânâ Nasîr-i Leng** (s. 390), **Kâdî Abdullâh-i Gilânî-i Lâhîcânî** (s. 390), **Mevlânâ Yârî** (s. 390), **Mevlânâ Şâh Mahmûd** (s. 391), **Mevlânâ Sûfî** (s. 391), **Mevlânâ Fahr-i Halhâlî** (s. 391-2), **Heftrengî** (s. 392), **Mîr ‘Ayânî** (s. 392), **Mevlânâ Servî** (s. 392), **Mevlânâ Behâ’** (s. 393), **Mevlânâ Fethullâh-i Kâtib** (s. 393), **Mevlânâ ‘Îmâd-i Kâtib** (s. 394), **Mevlânâ Habîb-i Kâtib** (s. 394), **Mevlânâ Latîf** (s. 394), **Mevlânâ Hâşimî** (s. 394), **Mevlânâ Misâlî** (s. 395), **Mevlânâ Mecdüddîn-i Kâşî** (s. 395), **Kâdî Selâmullâh** (s. 395), **Şemsüddîn Muhammed-i Latîfî** (s. 395-6), **Kâdî Şeyh-i Kebîr** (s. 396-7), **Mevlânâ**

²⁰⁰ **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 64; Latîfî, 1990: 498-97, 2000: 288; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 434-35; Nâil Tuman, c. I: 395; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2449; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. II: 436; İpekten, 1988: 549-50, 1996: 67-68.

Pertevî (s. 397), Mevlânâ Nasîb-i Gilânî (s. 398), Mevlânâ Muhyiddîn (s. 398), Mevlânâ Ümidî (s. 399), Mevlânâ Muhammed Mezheb-i Kirmânî (s. 400), Mevlânâ Erşd (s. 400), Mevlânâ Kabûlî (s. 400), Rûzbeh (s. 400), Mevlânâ Hurremî (s. 401), Mevlânâ Fahr (s. 401), Şeyh Muhammed-i Tebrîzî (s. 401), Mevlânâ Cevherî (s. 402), Mevlânâ Rıfkî (s. 403), Mevlânâ ‘Ayşî (s. 403), [Burada geçen şâirin ismi zikredilmemiştir] (s. 403), Mevlânâ Seyfî (s. 403-4), Mevlânâ Yârî (s. 404), Mevlânâ Hûşî-i Horâsânî (s. 404), Mevlânâ Merevî (s. 404), *Mevlânâ Ferruhî* (s. 404-6), Emînî (s. 406-7).²⁰¹

S o n u ç

Sultan II. Bâyezîd’in oğlu ve Fatih Sultan Mehmed’in de torunu olan Yavuz Sultan Selim, sekiz yıllık kısa saltanatı süresinde, yaptığı icraatlar ve gerçekleştirdiği fetihlerle dikkat çeken büyük ve önemli Osmanlı padişahlarından biridir. Yavuz Sultan Selim, özellikle Asya ve Afrika’da gerçekleştirdiği bu fetihleriyle; teslim aldığı Osmanlı topraklarını iki katına çıkararak Osmanlı Devleti’ni tam bir cihan devleti hâline getirmiş, Doğu Anadolu’daki Şah İsmail önderliğindeki Safevî kontrolüne son vererek ideolojik tehdidi ortadan kaldırmış, Anadolu’nun güney ve güneydoğusundaki kargaşalığı nihayete erdirerek emniyeti sağlamış, böylece Anadolu’da bozulan birliği yeniden tesis etmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin, Kanuni Sultan Süleyman döneminde gerçekleşecek olan altın çağının hazırlanmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Diğer taraftan, kutsal toprakları Osmanlı topraklarına katarak, halifeliği Osmanlıya nakletmiştir.

Dedesi Fatih Sultan Mehmed Han gibi bir ülkü insanı olan Yavuz Sultan Selim, dedesinden kendisine tevarüs eden düşünce, anlayış ve misyonla, İstanbul’u bir kültür ve sanat merkezi hâline getirmeyi şiar edinmiştir. Bunun için gerekli olan tüm alt yapıyı hazırlamıştır. Akabinde bunun gerçekleşmesinin, ancak ilim ve sanatla mümkün olacağına şuurlunda olduğundan, bunları icra eden âlim ve sanatkârları himaye edip desteklemiş ve onlara uygun çalışma ortamı sağlamıştır. Hatta bunu gerçekleştirmek için, Anadolu dışından birçok âlim ve sanatkârı, İstanbul’a ya getirmiş ya davet etmiştir. Kendisi de şair olan Yavuz Sultan Selim, şiire ayrı bir ilgi duymuş ve şairlere

²⁰¹ Bu şairler listesinde, isimleri bold/koyu yazılanlar, bizzat Türk olduğu veya Türkçe şiir söylediği belirtilen şairlerdir. İtalic olarak isimleri kayıtlı olanlar ise, Anadolu’ya dışarıdan gelenleri göstermektedir.

destek vermiştir. Oluşturmuş olduğu meclislere, dönemin âlim ve şairleri katılmıştır. Bu tavrı vesilesiyle, hem şiirin hem de ilmin Anadolu'da gelişimine katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- ADIVAR, A. Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970.
- AHDÎ, *Ahdi ve Gülşen-i Şuarâsı*, haz. Süleyman Solmaz, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996.
- AHMET RASİM, *Osmanlı Tarihi*, c. I, Üçdal Neşriyat, İstanbul trhs.
- AHMET RIF'AT, *Devhatü'n-nukabâ [Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Nakibüleşrâflar]*, haz. Hasan Yüksel - M. Fatih Köksal, Dilek Matbaası, Sivas 1998.
- AHMED RİFAT EFENDİ, *Lügat-i Târihiyye ve Coğrâfiyye*, 7 cilt, İstanbul 1299-1300.
- AK, Coşkun - Mehmet Akkaya, *Zâtî Divanından Seçme Gazeller*, Balıkesir 1993.
- AK, Mahmut, "Hind Donanması Kaptanı ve Bahriye Müellifi Pîrî Reis (Gelibolu, 1470? – Mısır, 1554)", *Osmanlı*, c.VIII, Ankara 1999, s. 372-77.
- AKKUŞ, Metin, "Türk Edebiyatında Bursa Şehrengizleri-I: İshak Çelebi'nin Bursa Şehrengizi", *Atatürk Üniversitesi SBE Dergisi: Prof. Dr. Halûk İpekten'in Anısına*, Erzurum 1993, sy. 1, s. 81-5.
- AKSOY, Hasan, "Celîlî, Hâmidizâde (ö. 977/1569)", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.7, İstanbul, 1993, s. 269-70.
- AKSOYAK, İ. Hakkı, "Ahmed Yesevî'nin Rumelili Bir Takipçisi: Üsküplü Atâ ve *Tuhfetü'l-uşşâk* Mesnevîsi", *Türk Kültürü İncelemeleri*, sy.5, İstanbul 2001, s. 71-98.
- AKÜN, Ömer Faruk, "Hâfız-ı Acem (ö. 958/1551)", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 15, İstanbul 1997, s. 80-3.
- AKÜN, Ömer Faruk, "Sehi Bey", *İslâm Ansiklopedisi*, c. 10, İstanbul 1980, s. 316-20.
- ÂLÎ, *Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları [Menakıb-ı Hünerverân]*, haz. Müjgan Cunbur, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.
- ALÎ EMÎRÎ, "Türk Edebiyatı'nın İran Edebiyatı'ndaki Tesiri", *Târîh ve Edebiyyât*, aded: 2, 30 Nisan 1334.

- ALTUNBAŞ, Kurtuluş, “Amasyalı Divan Şairleri”, *Millî Kültür*, sy. 59, Aralık, Ankara 1987, s. 71-5.
- ALTUNDAĞ, Şinasi, “Selim I”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 10, İstanbul 1997, s. 423-34.
- ANDREWS, Walter G., *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*, çev. Tansel Güven, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- ARGUNŞAH, Mustafa, *Şükrî'nin Selîm-nâmesi ve Eserdeki Doğu Türkçesi Unsurları*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 1986.
- ARGUNŞAH, Mustafa, “Şükrî-i Bitlisi, *Selîm-nâmesi* ve Eserin Dili”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 55, Ağustos 1988, s. 51-70.
- ARGUNŞAH, Mustafa, “Bitlisli Şükrî'nin Yavuz Sultan Selim Mersiyesi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 5, Kayseri 1994, s. 211-8.
- ARGUNŞAH, Mustafa, *Şükrî-i Bitlisî, Selîm-nâme*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1997.
- ARMUTLU, Sadık, *Zâtî'nin Şem'u Pervâne Mesnevîsi [İnceleme-Metin]*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya 1998.
- ÂŞIK ÇELEBİ, *Meşa'irü'ş-su'ara [İnceleme - Tenkitli Metin]* 2 c., haz. Filiz Kılıç, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 1994.
- ATAÇ, Adnan, “Askeri Tıp Tarihi”, *Osmanlı*, c. VIII, Ankara 1999, s. 565-70.
- ATİK, Kayhan, “Celâl-zâde Mustafa'nın Selîm-nâmesi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sy. XIV, İzmir 1999, s. 303-308.
- ATİK, Kayhan, *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osmân*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- ATSIZ, XVI. *Asır Şairlerinden Edirneli Nazmî'nin Eseri ve Bu Eserin Türk Dili ve Kültürü Bakımından Ehemmiyeti*, Arkadaş Matbaası, İstanbul 1934.
- AVŞAR, Ziya, *Edirneli Nazmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Türkî-i Basit ve Gazeller Dışındaki Nazım Şekil ve Türleri*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 1998.
- AYAN, Gönül, “Lâmi'î Çelebi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri”, *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, yıl 1, sy. 1, Kasım 1994, Konya 1994, s. 43-65.
- AYAN, Hüseyin, “Hamidî-zâde Celilî (1487 M. / 893 H. – 1569 M. / 977 H.)”, *Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş'ın Hatırasına Armağan*, yıl XVII-XXI/1-2, 1979-1983, Ankara 1983, s. 15-39.

- AYAN, Hüseyin (a), "Celîlî'nin *Mehek-nâme'si*", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, II, İzmir 1983, s. 5-13.
- AYAN, Hüseyin (b), "Hâmidî-zâde Celîlî'nin *Leylâ vü Mecnûn'u*", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 27, Aralık 1983, s. 67-93.
- AYAN, Hüseyin, "Celîlî'nin *Hecr-nâme'si*", *Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Fasikül: 1, sy. 14, 1986, s. 155-173.
- BABİNGER, Franz, "Sehi Çelebi", *The Encyclopaedia of Islam*, c. IV, Leiden 1934, s. 205.
- BABİNGER, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları Sözlüğü*, çev. Coşkun Uçok, Mersin 1992.
- BAYRAK, M. Orhan, *Osmanlı Tarihi Yazarları [Biyografi ve Bibliyografi]*, Osmanlı Yayınevi, 1982.
- BAYRAK, M. Orhan, *İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar*, 2. baskı, [İstanbul], 1988.
- BAYRAKDAR, Mehmet, *Bitlisli İdris*, Ankara 1991.
- BAYRAKTAREVİÇ, Fehim, "Mesîhî'nin Dünya Edebiyatında Yer Alan "Bahariye"si", (Sırpçadan Çeviren: İsmail Eren), *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XXII, İstanbul 1974-1976, s. 213-9.
- BEYÂNÎ, Mehdi, *Ahvâl u Âsâr-ı Hoş-nuvîsân*, çihâr cild, İntişârât-i İlmî, Çâp-i Devvum, Tehrân 1363.
- BEYÂNÎ, Mustafa bin Carullah, *Tezkiretü's-şuarâ*, haz. İbrahim Kutluk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- BEYZADEOĞLU, Süreyya, "Edirne'de II. Bayezid Dârüşşifâsında İki Tabib Şair: Nasûhî ve Atâ", *Yedi İklim*, c. 6, sy. 47, İstanbul 1994, s. 83-85.
- BİLGİN, Abdüsselam, *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selîm-nâmesi [Araştırma, Metin ve Çeviri]*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 1987.
- BTK, *Büyük Türk Klâsikleri*, c. II, İstanbul 1985.
- BURSALI, Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmânî Müellifleri*, 3 c., Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333.
- CANIM, Rıdvan, *Edirne Şairleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.
- ÇAM, Nusret, "Osmanlı Mimarisinde ve Sanatında Sultanların Estetik Rollerini", *Osmanlı*, c. 10, Ankara 1999, s. 65-73.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, "Kanunî Devrinin Sonuna Kadar Anadolu'da Nevâyî Tesiri Üzerine Notlar", *Mehmed Çavuşoğlu Armağanı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976, s. 75-90.

- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, “Kaside”, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, sy. 415-416-417/Temmuz-Ağustos-Eylül, Ankara 1986, s. 17-77.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed – M. Ali Tanyeri, *Zâtî Dîvânı [Gazeller Kısmı – III]*, İstanbul 1987.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, “Basîrî (ö. 941/1534-35)”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 5, İstanbul 1992, s. 105-6.
- ÇELTİK, Halil, *Ahmed-i Rıdvan Divanı*, Ankara 2011.
- ÇİÇEK, Ali, *Hayâtü'l-hayvân Tercümesi Üzerine Bir Dil Çalışması [İnceleme-Metin-Dizin]*, Fenomen Yayınları, İstanbul 2013.
- ÇİÇEKLER, Mustafa, *Kemal Paşa-zâde ve Nigârîstân'ı*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1994.
- ÇİFTÇİ, Cemil, *Maktul Şairler*, Kitabevi, İstanbul 1997.
- ÇUHADAR, İbrahim Hakkı, *Sücûdî'nin Selim-nâmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 1988.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. I-II, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1948.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. I-II, Doğukütüphanesi, İstanbul 2011.
- DEMİREL, Mustafa, *Kemal Paşazâde, Yûsuf u Züleyhâ*, Ankara 1983.
- DEMİREL, Mustafa, *İbn Kemâl - Divan*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1996.
- DERDİYOK, İ. Çetin, “Mesîhî'nin Münşe'âtı İçerisinde Yer Alan ve Yavuz Sultan Selim'in Kendi Ağzından Mısır Fethini Anlatan Bir Mektup”, *XII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 2000, s. 1111-19, Levha: 171-175.
- DEYHİM, Muhammed, *Tezkire-i Şu'arâ-yi Âzerbaycan - Târih-i Zindegî ve Âsâr-*, Dû Cild, Tebrîz 1367.
- DOSAY GÖKDOĞAN, Melek, “Osman Gazi'den Mehmed Vahideddin'e Osmanlı Bilimi ve Kültürü”, *Türkler*, c. XI, Ankara 2002, s. 175-209.
- DOSAY GÖKDOĞAN, Melek, “Osmanlılarda Matematik”, *Türkler*, c. XI, Ankara 2002, s. 267-76.
- ERCAN, Özlem, “XVI. Yüzyıl Tezkire Müelliflerinin Dilinden Yavuz Sultan Selim”, *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, edi. Nilüfer Alkan Günay, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2018, s. 117-36.
- EREN, İsmail, “Mesîhî'nin Dünya Edebiyatında Yer Alan Bahâriyyesi”, *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XXII, 1974-1976, İstanbul 1976, s. 213-9.

- EREN, İsmail (a), “Bahâriyyenin Fransızca, Rusça ve Sırpça Çevirileri”, *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XXII, 1974-1976, İstanbul 1976, s. 221-7.
- ERTAN, A. Rıza, *Celîlî'nin Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisi*, Bitirme Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 1966-1967.
- ERÜNSAL, İsmail, *The Life and Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi with a Critical Edition of His Dîvân*, İstanbul 1983.
- ERÜNSAL, İsmail Ü., “Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları II: Kanunî Sultan Süleyman Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri”, *Osmanlı Araştırmaları*, sy. IV, İstanbul 1984, s. 1-17.
- FÂİK REŞÂD, *Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniyye*, Birinci Cild, Zarâfet Matbaası, İstanbul trhs.
- FÂİK REŞAT, *Eslâf*, haz. Şemsettin Kutlu, [İstanbul] trhs.
- FÂİK (REŞÂD), “Hâfız-ı Acem”, *Hazîne-i Fünûn*, Adet: 15, İstanbul 1309, s. 113-4.
- FÂİK (REŞÂD) (a), “Lâmi'î”, *Hazîne-i Fünûn*, Adet: 14, İstanbul 1309, s. 105-6.
- FÂİK (REŞÂD) (b), “İbn-i Kemâl”, *Hazîne-i Fünûn*, Adet: 2, İstanbul 1309, s. 12-4.
- GİBB, E.J. Wilkinson, *Osmanlı Şiir Tarihi - A History of Ottoman Poetry*, c. I-II, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “Cafer Çelebi”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. III, İstanbul 1964, s. 8-10.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Divan Şiiri, XV. – XVI. Yüzyıllar*, Varlık Yayınları, İstanbul 1954.
- GÖVSA, İbrahim Alâettin, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Yedigün Neşriyatı trhs.
- GÜNALTAY, M. Şemseddin, *İslam Tarihinin Kaynakları –Tarih ve Müverrihler-*, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991.
- HASAN ÇELEBİ, Kınalı-zade, *Tezkiretü'ş-şuarâ*, haz. İbrahim Kutluk, 2 c., 2. Baskı, Ankara 1989.
- HASKAN, Mehmet Nermi, *Eyüp Tarihi*, II c., İstanbul 1993.
- HAYYÂMPÛR, Doktor A., *Ferheng-i Suhenverân*, du cild, Çâp-hâne-i Fecr-i İslâm, Tehrân 1368.
- HOCA, Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-tevarih V c.*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Es-kişehir 1992.

- İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “Osmanlı Bilimi Literatürü”, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, c. II, İstanbul 1999, s. 363-435.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- İNALCIK, Halil, “Devlet-Toplum-Ekonomi”, *Osmanlı Uygarlığı*, haz. Halil İnalçık – Günsel Renda, 2 c., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2004, s. 29-239.
- İNALCIK, Halil, “I. Selim”, *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, edi. Nilüfer Alkan Günay, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2018, s. 13-25.
- İPEKTEN, Haluk - İsen, Mustafa - Toparlı, Recep – Okçu, Naci – Karabey, Turgut, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988.
- İPEKTEN, Halûk, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, İstanbul 1996.
- İPŞİRLİ, Ahmet, “Osmanlının Cihan Devleti Olma Yolunda Büyük Bir Sultan: Yavuz Sultan Selim”, *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, edi. Nilüfer Alkan Günay, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2018, s. 438-48.
- İSEN, Mustafa, “Âhî, Benli Hasan (ö. 923/1517)”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, s. 527.
- İSEN, Mustafa, *Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara 1994.
- İSEN, Mustafa (a), *Acıyı Bal Eylemek, Türk Edebiyatında Mersiye*, Akçağ Yayınları, Ankara 1994.
- İSEN, Mustafa, “Sehi Bey”, *Ötelerden Bir Ses, Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 272-9.
- İSMAİL BELİĞ - Bursalı, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdirredân*, haz. Abdulkerim Abdulkadiroğlu, Anıl Matbaa ve Cilt Evi, Ankara 1998.
- KANAR, Mehmet, *Fehmî ve Şebisterî'den Şem ve Pervane*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.
- KARA, Mustafa, “Yavuz Sultan Selim'den Ziya Paşa'ya Muhyiddin İbn Arabî'nin Türbesi”, *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, edi. Nilüfer Alkan Günay, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2018, s. 467-78.
- KARAHAN, Abdülkadir, *Câmi'nin Erbaîn'i ve Türkçe Tercümelere*, İstanbul 1952.
- KARAHAN, Abdülkadir, “Lâmi'i Çelebi”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. VII, İstanbul 1964, ss. 10-5.
- KARAHAN, Abdülkadir, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, Ankara 1991.

- KARATEPE, Şükrü, *Osmanlı Siyasi Kurumları "Klasik Dönem"*, İşaret Yayınları, İstanbul 1990.
- KARATEPE, Şükrü, "Osmanlılar'da Devlet Yönetimi", *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul 1993, s. 3-169.
- KARTAL, Ahmet, *Osmanlı Medeniyetini Besleyen Kültür Merkezleri –Edebî Açıdan- [XI. Asırdan XVI. Asrın Sonunan Kadar Türk Edebiyatı İle Fars Edebiyatının Münasebetleri]*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 1999.
- KARTAL, Ahmet, "Ali Şîr Nevâî'nin *Mecâlisü'n-nefâis* İsimli Tezkiresi ve XVI. Asırda Yapılan Farsça İki Tercümesi", *Bilig*, sy. 13, Bahar, Ankara 2000, s. 21-65.
- KARTAL, Ahmet (a), "Basîrî ve Türkçe Şiirleri", *İlmî Araştırmalar*, sy. 10, İstanbul 2000, s. 77-96.
- KARTAL, Ahmet, *Basîrî ve Türkçe Şiirleri*, Kırıkkale 2001.
- KARTAL, Ahmet (a), "Türkçe Mesnevîlerin Tertip Özellikleri", *Bilig*, sy. 19, Ankara 2001, s. 69-119.
- KARTAL, Ahmet, "Anadolu'da Farsça Şiir Söyleyen Şairler (XI-XVI. Yüzyıllar)", *Türkler*, c. 7, Ankara 2002, s. 682-95.
- KARTAL, Ahmet, *Şiraz'dan İstanbul'a [Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar]*, 2. Baskı, Kurtuba Kitap, İstanbul 2010.
- KÂTİB ÇELEBİ, *Min-Kitâbi Keşfi'z-zunûn 'An-Esâmî'l-Kütübi ve'l-Funûn*, mukaddime: Âyetullâh el-Azmî, es-Seyyid Şehâbeddîn en-Necefî el-Meraşî, [Şerefettin Yaltkaya ve Kilisli Rifat Bilge tarafından hazırlanıp yayınlanan eserden ofset baskı]. Beyrut-Lübnan trhs.
- KAZANCIGİL, Aykut, "Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji", *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul 1993, s. 7-231.
- KINALI-ZÂDE ALİ ÇELEBİ, *Ahlâk-ı Alâî*, haz. Mustafa Koç, ikinci baskı, İstanbul 2012.
- KOÇASLAN, Büşra, "Kemâleddîn Hüseyin el-Lârî ve *Tahkikü'l-Adele fî-Siyâseti'l-memleke*", *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, edi.: Nilüfer Alkan Günay, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2018, s. 555-74.
- KÖKSAL, M. Fatih, "Türk Edebiyatında *Hüsn ü Dil* Hikâyeleri ve Yenipazarlı Vâlî'nin *Hüsn ü Dil* Mesnevisi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sy. 3, Sivas 1996, s. 91-126.
- KÖKSAL, M. Fatih, "Âhî'nin *Hüsrev ü Şîrin* Mesnevisi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sy. 6, Sivas 1998, s. 209-53.

- KÖKSAL, M. Fatih, *Edirneli Nazmî Mecma'ü'n-nezâ'ir [İnceleme-Tenkitledi Metin]*, 3 c., Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 2001.
- KÖKSAL, M. Fatih, "Orişinal Bir Şair: Edirneli Nazmî ve Dîvân'ına Yeni Bakışlar", *Bilig*, sy. 20, Ankara 2002, s. 101-23.
- KÖKSAL, M. Fatih, *Yenişazarlı Vâlî, Hüsn ü Dil [İnceleme-Tenkitledi Metin]*, Kitabevi, İstanbul 2003.
- KÖKSAL, M. Fatih, "Yavuz Sultan Selim'in Türkçe Şiirleri", *Türk Dünyasının Ulu Çınarı Mertol Tulum Kitabı*, haz. Ahmet Kartal-Mehmet Mahur Tulum, Sivrihisar Belediyesi Yay., İstanbul 2017, s. 485-547.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, "Habîbî", *Edebiyat Araştırmaları 2*, Ötügen, İstanbul 1989.
- KUNT, Metin – Christine Woodhead, *Kanuni ve Çağı, Yeniçağda Osmanlı Dünyası*, çev.: Sermet Yalçın, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.
- KURDOĞLU, Veli Behçet, *Şâir Tabîbler*, İstanbul 1967.
- KURNAZ, Cemâl, *Anadolu'da Orta Asyalı Şairler*, Ankara 1997.
- KURNAZ, Cemâl, *Türkiye - Orta Asya Edebî İlişkileri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- KUT (ALPAY), Günay, "Lâmi'î Chelebi and His Works", *Journal of Near Eastern Studies*, April 1976, vol. 35, num.: 2.
- KUT, Günay, "Heşt Bihişt'in Yeni Bir Nüshası ve Bir Düzeltme", *Journal of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 7/1983, s. 293-301.
- KUT, Günay, "Profesör Paul Horn'un Yavuz Sultan Selîm Dîvânı ve Tercümesi ile Selîm-nâme Üzerine Bazı Notlar", *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, edi.: Nilüfer Alkan Günay, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2018, s. 400-421.
- KÜLEKÇİ, Numan, *XI-XX. Yüzyıllar El Yazması Metinler ve Özetleriyle Mesnevi Edebiyatı Antolojisi*, 2 c., Aktif Yayınevi, Erzurum 1999.
- LAMARTINE, Alphonse de, *Osmanlı Tarihi*, çev. Serhat Bayram, Kapı Yay., İstanbul 2011.
- LATİFÎ, *Latîfi Tezkiresi*, haz. Mustafa İsen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- LATİFÎ, *Tezkiretü'ş-şu'arâ ve Tabsratü'n-nuzamâ [İnceleme-Metin]*, haz. Rıdvan Canım, Ankara 2001.
- LEVEND, Ağâh Sırrı, "Fatih Devrinde Türk Dili ve Edebiyatı", *Türk Dili*, c. 2: Sayı: 20, Mayıs 1953, ss. 495-505.

- LEVEND, Agâh Sırrı, *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâme'si*, Ankara 1956.
- LEVEND, Agâh Sırrı, *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul*, İstanbul 1957.
- LEVEND, Agâh Sırrı, *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi*, Ankara 1959.
- LEVEND, Agâh Sırrı, "Celilî'nin *Hüsrev ü Şirin*'i", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1966, 2. baskı, Ankara 1989, s. 103-27.
- MANSUROĞLU, Mecdut, "Celilî", *İslâm Ansiklopedisi*, c. III, İstanbul 1964, s. 66.
- MAZIOĞLU, Hasibe, "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şâirler", *Türkoloji Dergisi*, c. VI, sy. 1, Ankara 1974, s. 31-62.
- MECDÎ, Mehmed Mecdî Efendi, *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri, Hadaiku's-ka-kaik*, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.
- MEHMED HÂLİD, "Sehî ve Eseri", *Dergâh*, c. 4, nr. 40, 1339, s. 54-5.
- MEHMED SÜREYYÂ (1311), *Sicill-i Osmânî*, 4 c., Matbaa-i Âmire, İstanbul 1311
- MENGİ, Mine, "Mesihî'nin Hayatı, Şairliği ve Eserleri", *Türkoloji Dergisi*, c. 6, Ankara 1974, s. 109-19.
- MENGİ, Mine, "Mesihî and His Works", *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, c. 2, sy. 5, Ankara 1986, s. 357-69.
- MENGİ, Mine, "İşret-nâme-i Mesihî Üzerine", *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, c. 6, sy. 17, Ankara 1990, s. 419-36.
- MERMER, Ahmet, "XV. Yüzyılda Yazılmış Bilinmeyen Bir Nazîre Mecmûası ve Aydınlı Visâlî'nin Bilinmeyen Şiirleri", *Millî Folklor*, c. 7, yıl 14, sy. 56, 2002, s. 75-94.
- MUALLİM NÂCİ, *Osmanlı Şairleri*, haz. Cemâl Kurnaz, Ankara 1986.
- MÜSTAKÎMZÂDE, Müstakîmzâde Süleymân Sadeddîn Efendi, *Tuhfe-i Hattâtın*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.
- MÜSTAKÎMZÂDE, Müstakîmzâde Süleymân Sadeddîn Efendi, *Devhatü'l-meşâyih Ma'a Zeyl*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978.
- NAİL TUMAN, *Tuhfe-i Nâ'ih*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı Kütüphanesi No. B. 870, 2 c. [Faksimile Baskı].
- NEVÂÎ, Mîr Nizâmeddîn Alî Şîr Nevâî, *Mecâlisü'n-nefâis*, be-Sa'y u İhtimâm-i Ali Asgar Hikmet, Tehrân 1323.

- NEVÂÎ, Alî Şîr Nevâî, *Mecâlisü'n-nefâis*, tayörlovçi: Suyima Ganieva – Mesul Muharrir: Vohid Zohidov, Özbekistan SSR Fahlar Akademisi, Taşkent 1961.
- NEV'ÎZÂDE ATÂ'Î, *Hadâ'iku'l-hakâyık fi-Tekmiletî'ş-şakâyık, Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri*, haz. Abdülkadir Özcan, c. II - III, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.
- ORYAN, Mehmet H., "Osmanlı İmparatorluğu'nda Matematik Bilimi", *Osmanlı*, c. VIII, Ankara 1999, s. 383-90.
- Osmanlı Ansiklopedisi*, "Yavuz Sultan Selim", Ağaç Yayıncılık 1993, s. 178-219.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Heşt Bihişt", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 17, İstanbul 1998, s. 271-3.
- ÖZDEMİR, Nezaket, "I. Selim Portre Gravürleri", *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, edi. Nilüfer Alkan Günay, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2018, s. 137-44.
- ÖZEY, Ramazan, "Osmanlı Devleti Döneminde Coğrafya ve Öğretimi", *Osmanlı*, c. VIII, Ankara 1999, s. 326-33.
- ÖZKAN Nevin-Raniero Speelman, "Yavuz Sultan Selim İçin İtalyanca Yazılmış Bir Selimname", *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, edi. Nilüfer Alkan Günay, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2018, s. 101-16.
- ÖZTÜRK, Mustafa, "Osmanlının Cihan Devleti Olma Yolunda Büyük Bir Sultan: Yavuz Sultan Selim", *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, edi. Nilüfer Alkan Günay, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2018, s. 69-86.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet, "Üsküplü İshak Çelebi ve *Selimnâmesi*", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi Eylül 1951 – Mart 1952*, c. III, sy. 5-6, İstanbul 1953, s. 123-34.
- RAYMOND, André, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, çev. Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.
- RİYÂZÎ, *Riyâzü'ş-şu'arâ*, Nuruosmaniye Kütüphanesi Nu. 3724.
- SÂDİK VİCDÂNÎ, *Tarikatlar ve Silsileleri [Tomâr-ı Turûk-ı 'Aliyye]*, haz. İrfan Gündüz, Enderun Yayınları, İstanbul 1995.
- SÂM MİRZÂ SAFEVÎ, *Tezkire-i Tuhfe-i Sâmî*, tashîh u mukaddime ez: Ruknuddîn Humâyûnferruh, Tehrân 1346.

- SARAÇ, M. A. Yekta, *Şeyhülislam Kemal Paşazade Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Bazı Şiirleri*, Risale, İstanbul 1995.
- SARISOY, Fikret, *Basîrî'nin Farsça Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale 2001.
- SAVAŞ, Hamdi, *İshak Çelebi ve Selim-namesi*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 1986.
- SEHİ BEY, *Tezkire "Heşt-Behişt"*, haz. Mustafa İsen, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980.
- SEVERCAN, Şefaettin, *Keşfi ve Selîm-nâmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 1995.
- ŞARLI, Mahmut, *Cinânî, Riyâzü'l-cinânî [İnceleme - Metin]*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 1994.
- ŞEHİSUVAROĞLU, Halûk Y., *Asırlar Boyunca İstanbul*, [İstanbul] trhs.
- ŞEMSETTİN SÂMÎ, *Kâmûsu'l-a'lâm*, 6 c., Tıkıbasım/facsimile, Kaşgar Neşriyat, Ankara 1996.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, Yapı Kredi Yayınları 1999, İstanbul.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ, *XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevîlerinde Edebî Tasvirler*, Kitabevi, İstanbul 2002.
- ŞEŞEN, Ramazan, "İstanbul'un Fethine Kadar Osmanlılar'daki İlmî Durum, İstanbul'un Fethi'nin Türk İlim ve Kültürüne Katkısı", *Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Uluslar Arası Kongresi 7-9 Nisan 1999 Konya*, İstanbul 2000, s. 241-4.
- TABERÎ, Muhammed Alî (İmâduddîn Âzermân), *Zübdetü'l-âsâr*, Çâphâne-i Sipihr, Tehrân 1372.
- TANSEL, Selahattin, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 1969.
- TARLAN, Ali Nihad, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 1946.
- TARLAN, Ali Nihad, *Zâtî Dîvânı [Gazeller Kısmı – I]*, İstanbul 1967.
- TARLAN, Ali Nihad, *Zâtî Dîvânı [Gazeller Kısmı – II]*, İstanbul 1970.
- TAVAKKOLİ, Hasan, *İdrîs Bülîsî'nin "Kânûnî Şâhenşâhî"sinin Tenkidli Neşri ve Türkçeye Tercümesi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1974.
- TDEK, *Türk Dünyası El Kitabı Üçüncü Cilt: Edebiyat*, Ankara 1992.
- TERBİYET, Muhammed Ali, *Dânişmendân-i Âzerbaycan*, çâp-i evvel, Tehrân 1314.

- TEZCAN, Nuran, "Bursalı Lâmi'î Çelebi", *Türkoloji Dergisi*, VIII. c., Ankara 1979, s. 305-43.
- TOLASA, Harun, *Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- TURAN, Şerâfeddin, "Pirî Mehmed Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul 1997, s. 559-61.
- TÜRKMEN, Seyfullah, *Atâ, Tuhfetü'l-uşşâk (Uşşâk-nâme) [İnceleme – Metin – Dizin]*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale 2000.
- TYDK, *Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*, c. I-II, İstanbul 1947.
- UĞUR, Ahmet, "Kemal Paşa-zade'nin VIII. ve IX. Defterleri ve Bu Defterler Işığında Yazarın Tarihçiliği", *VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara: 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler II. Cilt*, Ankara 1981, s. 1007-19.
- UĞUR, Ahmet (a), "Şükrî-i Bitlisî ve Selîm-nâmesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXV, Ankara 1981, s. 325-47.
- UĞUR, Ahmet, *İbn-i Kemal*, İzmir 1987.
- UĞUR, Ahmet (a), "Kemal Paşa-zâde ve Yavuz Sultan Selîm", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 1, Kayseri 1987, s. 1-14.
- UĞUR, Ahmet, "Kemal Paşa-zade'nin VIII. Defteri", *IX. Türk Tarih Kongresi Ankara, 21-25 Eylül Kongreye Sunulan Bildiriler II. Cilt*, Ankara 1988, s. 797-806.
- UĞUR, Ahmet, *Yavuz Sultan Selim*, Kayseri 1989.
- UĞUR, Ahmet - Mustafa Çuhadar – Ahmet Gül, *Şükrî-i Bitlisî, Selîm-nâme*, İsis Yayınları, İstanbul 1995.
- UĞUR, Ahmet - Mustafa Çuhadar, *Celâl-zâde Mustafa, Selim-nâme*, İstanbul 1997.
- UNAT, Yavuz, "Osmanlı Astronomisine Genel Bir Bakış", *Osmanlı*, c. VIII, Ankara 1999, s. 411-20.
- UZEL, İlter, *Beşbuçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1965.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, dördüncü baskı, Ankara 1983.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Osmanlı Sarayında Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Defterleri", *Belgeler*, c. XI, sy. 15, ikinci baskı, Ankara 2003, s. 23-76.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, İstanbul 1997.

- ÜNVER, İsmail, "Ahmed Rıdvân'ın *İskender-nâmesindeki Osmanlı Tarihi (Nusret-nâme-i Osmân)* Bölümü", *Türkoloji Dergisi*, c. VIII, Ankara 1979, s. 345-402.
- ÜNVER, İsmail, *Ahmed-i Rıdvân Hayatı Eserleri ve Edebî Şahsiyeti*, Doçentlik tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 1982.
- ÜNVER, İsmail, "Ahmed-i Rıdvân", *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Belleten*, c. L, sy. 196, Nisan, Ankara 1986, s. 73-125.
- ÜNVER, İsmail, "Ahmed Rıdvân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul 1989, s. 123-24.
- Yahya Kemal, *Eski Şiirin Rüzgarıyla*, İstanbul 1985.
- YILMAZ, Fehmi, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Gökkuşbu Yayınevi, İstanbul 2010.
- YURDAYDIN, Hüseyin G., *İslâm Tarihi Dersleri*, Ankara 1988
- YÜCEL, Yücel - Ali Sevim, *Klâsik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih Yavuz Kanuni*, Ankara 1991.

"CULTURE AND LITERATURE IN SELİM I PERIOD"

Abstract

Selim I, in spite of his short reign, ordered the government which had been exposed to disordering, and following the conquest of Tebriz and Egypt he gathered the artists and cultured men of Egypt in İstanbul in order to educate Ottoman artists in opposition to Persian culture which was still dominant in the Ottoman state despite Fatih Sultan Mehmed's previous attempts. Through this Selim I tried to give an impetus in the development of Ottoman science and arts. He gathered a number of poets around him in Trabzon, and favored those who presented kaside and works to himself. Through the poets gathered in Trabzon, during his reign, Yavuz prepared a ground to the floescence of literature in the period of Kanuni Sultan Süleyman. In this article, the state of culture and literature in the period of Yavuz Selim is firstly studied, and then 93 poets are introduced. Those who had a relationship with Yavuz is specified.

Keywords

Yavuz Sultan Selim, Art, Literature, Poem, Poet.

YAVUZ SULTAN SELİM'İN TÜRKÇE ŞİİRLERİ*

*M. Fatih KÖKSAL***

ÖZET

Farsça divan sahibi olan Yavuz Sultan Selim'in Türkçe şiir yazmadığı veya bunların bir veya birkaç beyitten ibaret olduğu eski kaynakların çoğunlukla ittifak ettikleri ve günümüzde de söylene gelen bir husustur. Bununla birlikte, bazı şair tezkirelerinde ve günümüzde hazırlanan kimi şiir antolojilerinde Yavuz'un az sayıda da olsa Türkçe şiirlerine yer verilir. Bu çalışmada öncelikle konuya ilişkin kaynakların ayrıntılı bir değerlendirmesi yapılmış, çalışmanın metoduna dair bilgi verilmiş, nihayet Yavuz Sultan Selim'e aidiyeti hususunda emin olduğumuz 23 ve büyük ihtimalle ona ait olduğunu düşündüğümüz 5 adet olmak üzere 28 adet Türkçe şiir, kaynakları gösterilmek ve tenkit ve tahkik edilmek suretiyle neşredilmiştir. Bunların arkasından da Yavuz Sultan Selim'e mi, aynı mahlası kullanan torunu II. Selim'e mi ait olduğunu tespit edemediğimiz 20 adet manzume metnine yer verilmiştir.

Hiç Türkçe şiir yazmadığı iddiaları bulunan Yavuz Sultan Selim'in biyografik kaynaklarda tespit edilen birkaç şiirinden çok fazla sayıda şiirinin tespit edilmiş olması, konunun siyasi veçhesinin de bulunması hasebiyle oldukça önemlidir.

Bu çalışmada, birinci el kaynaklar olan şiir mecmuaları ve cönkler kullanılmış; şiirlerin kaynaklarını göstermeyen, özellikle yakın dönemlerde şair padişahlara münasıran hazırlanan çalışmalardaki manzumeler metin neşrinde kullanılmamıştır.

Anahtar Kelimeler

Yavuz Sultan Selim, Türkçe şiirler, şair padişahlar.

I. TARİHÇE: KONUYA DAİR KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Osmanlı padişahlarının büyük çoğunluğu, özellikle de yükseliş devrinde saltanat sürmüş olanların hepsi şiirle uğraşmışlardır. Üstelik bu uğraş, yine hemen hepsinde bir heves olmaktan çok ileri bir tarzda zuhur etmiştir.

* Makalenin Geliş Tarihi: 30.08.2018/ Kabul Tarihi: 19.01.2019.

Daha önce aynı başlık altında *Türk Dünyasının Ulu Çınarı Mertol Tulum Kitabı*, Sivrihisar Belediyesi Yayını, İstanbul, 2017. s. 485-549'da yayımlanan bu yazı, Dergi yönetiminin talebi üzerine gönderilmiştir.

** Prof. Dr., Amasya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / mfkoksal@gmail.com

Sultan şairlerin çoğu divan sahibi olduğu gibi Muhibbî mahlasıyla şiirler yazan Kanunî Sultan Süleyman, üç bine yakın gazeliyle Türk edebiyatının en hacimli divanlarından birini ortaya koymuştur. Bu ciddi ve samimi sanat meşgalesi, onların şiire ve sanata olduğu gibi bu işin icracısı olan şairlere ve diğer sanatkârlara da ilgi duymalarını sağlamış, hâliyle bu temâyül Osmanlı coğrafyasını şiirin, edebiyatın ve sanatın en gümrah şekilde hayat bulduğu topraklar hâline getirmiştir.

Sultan şairlerin hepsi, devrinin medrese tahsili görmüş diğer şairleri gibi iyi derecede Arapça ve Farsça biliyor, bir kısmı bu dillerde şiir söylüyordu. Böyle olmakla birlikte sanat dili olarak çoğunlukla Türkçeyi benimsemişler, hissiyatlarını Türk diliyle terennüm etmeyi yeğlemişlerdi. Muhibbî gibi hem Farsça hem Türkçe divan oluşturan sultan şairlerimiz de vardır. Sadece *Farsça Dîvân*'ının varlığı bilinmesi hasebiyle bunun bir istisnası olarak gösterilen şair padişah Yavuz Sultan Selim'dir. Latîfi, onun Anadolu'da Farsça divan tertip eden ilk şair olduğunu şu sözlerle anlatıyor: “*Şu arâ-yı vilâyet-i Rûmdan andan gayrı kimesne Fârsî dîvân tedvîn itmedi ve şîr-i Türkîyi terk idüp ol tarza gitmedi.*”¹ (Canım 2000: 150). Öteden beri çeşitli çevrelerde onun bu tercihi tartışılmış, eleştirilmiştir. Ali Emîrî, bu tercihin devrin ve şartların icabı olarak hikmeten ve siyaseten ortaya çıkan bir mecburiyetten kaynaklandığını söyler. Ona göre, Şah İsmail, Anadolu toprakları üzerinde beslediği emeller doğrultusunda Türkçe şiirler söyleyerek dervişleri ve halifeleri aracılığıyla bunları Anadolu'ya yayıp taraftar toplarken Selim de Farsça şiirler yazmakla bir anlamda bu propagandaya onun silahıyla karşılık vermiştir. Ali Emîrî bu durumu birer beyit örneğiyle açarak “*Şimdi insaf edelim. Şâh-ı Acem İsmâil-i Safevî, Şâh Hüseyin-i Kerbelâ'nın baş açık abdâlyam / Kiblegâhumdur Muhammed secdegâhumdur Ali*” beyti gibi metin sözlerle Anadolu ve hattâ Rumeli dilâverânının gönüllerini celbe gayret etsin de Yavuz Sultân Selim-i ekber hazretleri *Ber-cân-ı hâricî zedeem pençe çün esed / Hûn-ı Hüseyin mîtalebem*

¹ Ali Emîrî, ya dikkat etmediği ya gördüğü tezkire nüshasında/nüshalarında eksik kaydedildiği ya da bilmediğimiz başka bir sebepten, baştaki ibareleri görmeyerek Latîfi'nin Yavuz için bir yandan “Şîr-i Türkîyi terk idüp ol semte gitmedi” deyip bir yandan da aynı cümle içinde “merhûmun nâmına okunan eş'ârın ekseri avâmu'n-nâsın iftirası ve isnâdıdır” demesini “her satırı yekdiğerini nakz eden ibareler” olarak değerlendirir (1325: 94). Hâlbuki tezkire metninden de kolayca anlaşılacağı üzere Latîfi “Anadolu şairleri içinde ondan başka kimse Türkçeyi terk edip o tarza (Farsça yazma yoluna) gitmedi.” demektedir.

yâ 'Alî meded'² beyt-i âlîsi gibi Şâh İsmâil'in ciğergâhına âteş-i sîzân salacak kadar muhibbâne sözlerle mukâbele etmesin mi?" (Ali Emîrî 1325: 92 ve 1336a: 27-28) diye sorar.

Anadolu sahasının ilk şuarâ tezkiresi yazarı Sehî Bey, Yavuz'un şiirdeki kabiliyetini "Meşgale-i pâdişâhî sevdâsında olmayup mesâlih-i 'avâmm u havâşş ve umûr-ı memleket gavğâsına ihtîşâş göstermeyüp fâriğü'l-bâl u ferâgat üzerine hoş-hâl olup şafâ-yı hâtır ile şîre teveccüh-i küllî itseler Hüsrev-i Dihlevî'nün eşârî -ki bunca söz ile meşhûr-ı âfâk olmuştur- bunların eşârî önünde okınmağa istihkâk bulmak yoğ-ıdı."³ (Kut 1978: 104-105) cümleleriyle övdükten sonra onun Türkçe şiiri bulunmadığı hususunda kesin ifadeler kullanır: "Egerçi 'avâmu'n-nâs anlara Türkî eşâr isnâd iderler. Ammâ anlar aşlâ Türkî eşâr dimemişlerdür. Küllî eşârî anların Pârsîdür. Dîvânlarında bir Türkî sözleri yok."⁴ (Kut 1978: 105). Sehî'nin, Yavuz Selîm'in Türkçe şiir yazmadığına dair kanaatinin zaman içinde çok etkili olduğu anlaşılıyor. Öyle ki, bu kanaat bugün de çok yaygın olarak hükümünü sürdürmektedir.

Anadolu sahasının ikinci tezkire müellifi Lâtîfi, Yavuz'un az sayıda da olsa Türkçe şiirleri bulunduğunu kabul etmekle birlikte ona isnat edilen birçok şiirin aslında başka şairlere ait olduğunu savunur. Latîfi, üç dilde şiir söylemeye kadir olan Yavuz Selîm'in Türkçe şiirinin nadir olduğunu söyler (Latîfi 2000: 151).⁵

² "Hâricî'nin canı üzerine aslan gibi pençe vurmuşum. Hüseyin'in kanını(n intikamını) istiyorum, yardım et ey Ali!"

³ "Padişahlık sevdasında olmayıp halkın meselelerine ve memleket davasına özen göstermeyerek rahat ve kaygısız bir şekilde şiire kendilerini tam olarak verebilselerdi, bugün şöhreti bütün âlemi tutan Hüsrev-i Dihlevî'nin şiirlerinin onun şiirleri yanında okunması mümkün değildi."

⁴ "Halk ona Türkçe şiir isnat eder ama o asla Türkçe şiir yazmamıştır. Bütün şiirleri Farsçadır. *Dîvân*'ında Türkçe bir söz yoktur."

⁵ Latîfi, Sultan Selîm'in Türkçe şiirlerinin çok az olduğunu kabul etmekle birlikte eserinin Selîm maddesinde ona ait "nadir" dediği şiirlerden birini dahi zikretmez; sadece bir beyti "*Avâmu'n-nâs aña isnâd ider*" deyip -yine reddederek- kaydeder. Ayrıca tezkiresinin Sürûrî, Nihânî ve Neşrî maddelerinde, halkın Yavuz'a isnat ettiği şiirlerin aslında bu şairlere ait olduğunu söyler (Bu maddelere, ilgili şiirlerin açıklamalarında ayrıca değinilecektir.).

Âşık Çelebi, Selîm-i Evvel'in Türkçe şiir yazmakla uğraştıysa da daha ziyade Farsçaya meylettiğini söyleyerek Türkçe şiirlerinin halk arasında Farsça olanlar kadar şöhret bulmadığını belirtir: “*Egerçi Rûmî olduğu cihetden Türkî şiire tettebbu 'itdiler ammâ ol fâris-i feres-i ma reke-i ferâset ü kiyâsetüñ Fârsiye meyleri ziyâde olduğu sebebden üslûb-ı Acem dañı tettebbu 'itdiler. Bu sebebden Türkîden Fârsî şiirleri ekser ve halk içinde eşherdür.*” (Kılıç 2010: I/198).

Kınalı-zâde ise onun Türkçe şiiri bulunup bulunmadığına dair bir yorum yapmaz ancak verdiği şiir örneklerinin hepsi Farsçadır (bk. Kutluk 1989: 1/84-94).

Riyâzî, Selîm-i Evvel'in diğer bütün şiir örneklerini Farsça şiirlerden verirken “*Bu matla'ı Türkî de anlara nisbet olınur.*” kayd-ı ihtiyatıyla Latîfî'nin de eserine aldığı şu beyti kaydeder (Riyâzî, yz.: 7b):

*Ben yatam lâynık mı ol karşımda ayağın tura
Serv-i nâzum dîn ben öldükde namâzum kılmasun*

Yavuz'un şiirlerinin diline dair herhangi bir söz etmeyen Kâf-zâde Fâ'izî'nin eserine ondan aldığı tek beyit Riyâzî'nin de aktardığı yukarıdaki beyittir. Fâ'izî'nin, bu beyti tereddüt göstermeksizin “*Bu beyt anlaruñdur.*” (Fâ'izî, yz.: 59b) cümlesiyle sunması dikkat çekicidir.

Zehr-i Mâr-zâde Rızâ, Yavuz Sultan Selîm'in Farsça ve Türkçe şiirleri olduğunu söyler ve Yavuz'un biyografisine yer veren tezkire yazarlarında ve başka bir kaynakta görülmeyen şu beyti nakleder (Zavotçu 2009: 78):

*Hücûm-ı neşveden bî-tâb çeşmi
Anuñ-çün âşıkun da âb çeşmi*⁷

Son dönem tezkirelerinden *Kâfile-i Şu'arâ*'da Yavuz'un Türkçe şiir yazıp yazmadığı konusuna temas edilmez ancak yukarıdaki “*Ben yatam...*” diye başlayan beyit “*sâ'ir eş'ârından eşherdir.*” (Kutlar vd. 2012: 44) notuyla esere aktarılır.

⁶ “Anadolu'dan oldukları için Türkçe şiirle de ilgilediler ama o zekâ ve yiğitlik meydanının süvarisinin Fars diline meyli fazla olduğundan Farsça şiirle de uğraştılar. Halk arasında Farsça şiirlerinin Türkçe olanlardan daha çok tanınmasının sebebi budur.”

⁷ Nâşirin kafiye ve redifleri izafetle (bî-tâb-ı çeşmi, âb-ı çeşmi) okuduğu bu beyit, tezkirenin matbu nüshasında yoktur (bk. es-Seyyid Rızâ 1316: 6).

Tuhfe-i Nâilî'de Yavuz Selîm'den biri Farsça, biri Türkçe iki beyit örneği verilir. Ancak ona izafe edilen;

*Kesmege uşşâk ile da vâ-yı aşkı hatt-ı yâr
Hüccet izhâr eyledi gerçi velâkin hakkı var*⁸

beyti (Tuman 2001: 1/448) tezkirelerde II. Selîm'in şiiirlerine örnek gösterildiği gibi *Dîvânçe*'sinde de (Kesik 2012: 68) mevcuttur.

Tezkire müellifleri dışında tarih yazarlarının da konuyla ilgili kayda değer bilgiler verdiklerini hatta meseleyi vuzuha kavuşturacak notlar aktardıklarını görüyoruz.

Yavuz'un hususi kâtibi Celâl-zâde Mustafa (ö. 1567), Selîm'in Türkçe şiiirleri meselesine ilk değinen isimlerdendir. Padişahın sır kâtibi olacak kadar yakınında olması hasebiyle Celâl-zâde Mustafa'nın yazdıkları önem ve değeri tartışma götürmeyecek değerdendir. *Selîm-nâme*'sinde Yavuz Sultan Selîm'in edebî kişiliği hakkında bilgi verirken "*Fârisî ve Türkî ve Tatarî eş âr-ı bülendleri meşhûr [u] âbdâr u selîs ve ğazeliyyât-ı sihr-simâtları eţrâf-ı âlem ve eşrâf-ı benî Âdem içinde mez-kûrdur.*" (Uğur - Çuhadar 1997: 65) demesi çok önemlidir ve esasen Sehî ile ortaya çıkıp Latîfî ile yayılan Yavuz'un Türkçe şiiiri bulunmadığı şayiasını aynelyakîn nakzeder mahiyettedir.

Onun Türkçe şiiirlerinin bulunduğunu söyleyen bir başka tarihçi de *Tâcü't-tevârih* müellifi Hoca Sa'deddîn Efendi'dir (ö. 1599). Yavuz dönemine yetişememesine rağmen "Yavuz Sultan Selîm'in çok sevdiği nedimi Hasan Can'ın oğlu" (Turan 1998: 18/198) olması hasebiyle Hoca Sa'deddîn Efendi'nin söyledikleri de göz ardı edilemez. O da Yavuz Sultan Selîm'in edebî yönüne değinirken "*Vech ü vecîhi şabîh ve lisân-ı nâzımu'l-hasâm faşîh fehm-i selîmi bülend ve tab-ı müstakîmi bî-mânend idi.*"⁹ dedikten sonra şu beyitleri söyler (1280: 398):

*Türkî vü Fârisî vü Tatarî
Nazm iderdi nefîs eş âri*

*Ehl-i irfân ile muşâhabete
Mâ il idi dil-i pür-envâri*

⁸ Tuman "hekki var" şeklinde imlâ etmiştir.

⁹ "Yüzü güzel, şiiir dili pek güzel ve açık, anlayışı yüksek ve benzersiz yaradılışlı idi."

*Keşer-i nazmı cāmî tâze ider
Ayn-ı tabından olah cārî*

Hoca Sa’deddîn Efendi’nin, eserinde özellikle Yavuz’un kişiliğiyle ilgili hususlarda sık sık “*merhûm vâlid eydür*” şeklinde babasından aktarma bilgileri kaydettiği için Türkçe, Farsça ve Tatarca yani Çağatay Türkçesiyle şiirler yazdığını onun da söylemesi, meselenin teyidi adına kuşkusuz ki çok önemlidir.

Gelibolulu müverrih Âlî (ö. 1600), vefatına yakın bir dönemde tamamladığı *Künhü’l-ahbâr*’ında, Sultan Selim’in “yanıkara” denilen illete tutulmasından sonra “*bolay ki ilâc-pezîr ola*” diyerek 40 gün Karşıdaran’da ikamet ettiğini, başta reisülhükemâ Ahî Çelebi olmak üzere bütün tabiplerin onu iyileştirmek için büyük gayretler sarfettiklerini ancak ilaçların çare etmediğini anlattıktan sonra Yavuz’un şu beyti o ızdırıp içinde şifahen söylediğini kaydeder:

*Baňa dermân ide şanurdum Ahî
Oñulursa hekim imiş o dañi*

Âlî, bu beytin hikâyesini yazdıktan sonra bazılarının bu beytin ona ait tek Türkçe şiir olduğunu rivayet ederlerken bazılarının da;

*Cihānuñ gerçi nüş itdüm yedi tāsdan geçen zehrin
Velî ol zehr-i kâtilden beter gördüm nöker kañrın*

beytini de Çaldıran’da yeniçeriler için söylediği bir başka Türkçe matlaı olduğunun söylendiğini kaydeder (Uğur vd. 1997: 1/2: 1189-90; ayrıca bk. ilgili şiirin notları).

Solak-zâde Târîhi’nde de aynı hikâye paylaşılır. 17. yüzyıl tarihçilerinden Solak-zâde Hemdemî (ö. 1657), Yavuz’un yanıkara illeti için, Hekîm Ahî Çelebi’ye hitaben söylediği Âlî’de de geçen beyti aktardıktan sonra “*Müddet-i ömrlerinde Türkî söz söylemediğine müverrihler girçek imişlerdür. Ammâ ba zîlar kañlince ‘Cihānuñ gerçi nüş itdüm yedi tāsdan geçen zehrin / Velî ol zehr-i kâtilden beter buldum meger kañrın’ beyti anlardan şadır olmışdur. Böyle oldığına şübhe yokdur...*” (Solak-zâde 1297: 420) diyerek Âlî’nin de anlattığı Çaldıran’daki hadiseyi nakleder.

Eserlerinde Yavuz'un Türkçe şiiri olup olmadığı meselesine doğrudan veya dolaylı değinen başka isimler de vardır. Bunlardan biri de Ziya Paşa'dır, *Harâbât* mukaddimesinde aşağıdaki beytinde "şiirlerinin çoğu Farsçadır" derken dolaylı olarak Türkçe şiirlerinin mevcudiyetini de kabul etmektedir (1291: 2):

*Ekser sözü Fârsîdir anıñ
Makbûl ü müsellemi cihânıñ
Yok Rûm aranur ise ser-â-ser
Ol şîvede Fârsî dimiş er*

Kâmûsu'l-a'lâm müellifi, "Eş'âr-ı Türkiyye ve Fârsiyyesinden şu iki beyti âlem-i edebiyâtta dahi pâdişâh olduğuna ve hakîkaten pâdişâhâne sözler söylediğine delîldir." diyerek "Merdüm-i dîdeme bilmem ne füsûn itdi felek" mısraıyla başlayan nazımının ilk beytini eserine aktarır (Şemseddîn Sâmî 1311: 2616). Bursalı Mehmed Tâhir de, Yavuz'un "elsine-i selâseden bâ-husûs Fârsî eş'ârı" bulunduğunu söyler ve "eş'âr-ı Türkiyyelerinden" takdimiyle aynı şiirin iki beytini de nakleder (1333: 2/406).

Yavuz'un sadece Farsça değil, Türk diliyle de şiirler kaleme aldığı tezinin en katı ve kararlı savunucusu olarak Ali Emîrî Efendi'yi görüyoruz. Bütün Osmanlı padişahlarına olan derin sevgi ve saygısıyla tanıdığımız Ali Emîrî, hemen bütün padişahların şiirlerini tanzir etmiş, onlara tahmisler, tesdisler yazmış ve bunları da başta *Osmanlı Tarih ve Edebiyât Mecmuası* olmak üzere muhtelif dergilerde neşretmiştir. Hatta padişahların şiirlerine yaptığı tahmis, tesdis ve diğer eklemeli şiirlerini 1330 (1915) yılında neşrettiği *Cevâhirü'l-mülûk* adlı kitabında toplamıştır.¹⁰ Bu husustaki görüşlerini

¹⁰ Ali Emîrî'nin bu eserinin, 1319 (1903) yılında neşredilmiş bir "Mukaddime"si vardır. Ali Emîrî'nin başlangıçtaki niyeti bütün Osmanlı padişahlarının şiirlerine birer tahmis yazmaktır. Yazar, mukaddimesinin bir yerinde, bu işe niyetlendiğinde herkes gibi kendisinin de Osmanlı padişahlarının 50-60, nihayet 100 parça civarında şiiri bulunduğu düşüncesinde olduğunu, ancak işe girişince her birinin yüzlerce hatta bazılarının binlerce şiiri bulunduğunu gördüğünü söyler ve şimdiye kadar bu türden bir eser yazılmadığı için ortaya çıkabilecek kusurlarının hoş görülmesi temennisinde bulunur. Bahsettiği tahmisâttan sadece bir kısmını neşretme imkânını bu "mukaddime"den 12 yıl sonra, 1330 yılında bulabilmesi, galiba araştırmalarının ne kadar zorlu ve derin olduğunu da göstermektedir. Bu itibarla, onun çalışmalarının sadece Selim'in değil bütün şair padişahların şiirleriyle ilgili en önemli kaynaklardan biri olduğunu söyleyebiliriz.

ise yukarıda değindiğimiz iki makalesinde açıklamıştır. Emîrî söz konusu makalelerinin ikincisinde, Fuat Köprülü'nün (Köprülüzade Mehmed Fuad) ders kitabı olarak hazırladığı *Yeni Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*'de şair padişahlardan bahsederken Yavuz'a yer vermemesi ve *Türk Yurdu* mecmuasındaki bir yazısında Yavuz Sultan Selîm'in *Farsça Dîvân* oluşturması ve şiirlerini Fars diliyle yazmasını tenkiden "Fethettiği İran'ın ma'nen esiri oldu." demesi üzerinde uzunca durur. Burada Yavuz'un Türkçe bir gazelinden başka Çağatayca bir müfred, yine Çağatayca bir gazelini neşreder. Ayrıca *Atâ Tarihi*'ndeki Türkçe manzumelerinin çoğunu nakleder. Ali Emîrî Efendi'nin bu bahsin sonunda Köprülü'ye hitaben "*Sultân-ı müşârun ileyh hazretlerinin mecmualarımızda böyle ne kadar güzel gazelleri, kıt'aları ve beyitleri vardır. Bunların hiç birisini olsun görmedin mi?*" (1336a: 33) demesini Yavuz'un Türkçe şiirleri bulunup bulunmadığı tartışmalarında kayda değer bir not olarak tespit etmek gerekir. Yavuz'un Türkçe şiirlerinin mevcudiyetini pek çok örnekle ortaya çıkaran Ali Emîrî, onun kaybolmuş bir Türkçe *Dîvân*'ı bulunduğu dair bir rivayeti de anlatır (1325: 94).¹¹

Yavuz Sultan Selîm'in Farsça Dîvân'ını Türkçeye çeviren Ali Nihad Tarlan eserinin önsözünde "... gönlünü avutmak için de Türkçe, Farsça şiirler okur ve yazardı", "*Türkçe şiirlerini ve mümkün olduğunca sade bir dille Türkçeye çevirdiğimiz Farsça divanını okuyacak olanlar...*" (Tarlan 1946: 3-4) demek suretiyle Türkçe şiirlerinin mevcudiyetine işaret etmiş olmaktadır. Ancak Tarlan burada herhangi bir Türkçe şiirini zikretmez.

Eski kaynaklar arasında Yavuz Sultan Selîm'in şiirlerine en çok yer verilen eser Tayyâr-zâde Atâ'nın *Târîh-i Enderûn*'udur. 1291 (1874/75) yılında tamamlanıp aynı yılda basılan (Arslan 2010: 1/37) eserde Yavuz'un Farsça şiirlerinden onlarca örnekle beraber (Arslan 2010: 4/29-74) Arapça bir kıt'ası, Türkçe şiirlerine örnek olarak bir gazel, "Na't-i Şerîf-i Nebevî" başlıklı gazel tarzında kafiyelenmiş üç beyitlik bir manzume, bir kıt'a ve iki müfredine yer

Bununla birlikte, zikrettiğimiz gibi Osmanlı sultanlarına olan aşırı muhabbetinin yer yer subjektif tespitlerde bulunmasına yol açabileceği ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir.

¹¹ www.yazmalar.gov.tr adresindeki elektronik katalogta Mısır Millî Kütüphanesi yazmaları arasında Türkçe *Yavuz Sultan Selîm Dîvânı* görünmektedir. Ancak katalogda belirtilen numarada kayıtlı yazmanın Yavuz'un *Farsça Dîvân*'ının bir nüshası olduğunu tespit ettik.

verilmiştir. Atâ'nın öteden beri tartışılacağı Yavuz'un Türkçe şiirleri bulunup bulunmadığı meselesine hiç değinmediğine bakılırsa bu şiirlerin ona aidiyeti konusunda herhangi bir tereddüdü olmadığı söylenebilir.

Yavuz'un Türkçe şiirlerine dair görüşleri, daha yakın dönemlere doğru şöyle tespit ediyoruz:

Ali Nureddin, Atâ'dan yaklaşık yirmi sene sonra yayımladığı (1893) ve galiba "padişah şairler antolojisi" diyebileceğimiz türden kitapların basılı ilk örneği olan *Kelâmu'l-mülûk Mülûku'l-keâm* adlı eserinde Yavuz'un Türkçe şiirlerine (1311: 29-30) yer verir. 56 sayfalık kitapçıktaki bu şiirler, Atâ'nın neşrettiği -Arapça kıt'a, Farsça bir nazımla birlikte- Türkçe üç beyitlik na't, bir kıt'a ve bir müfreden ibarettir.

Ali Emîrî, yukarıda da değindiğimiz gibi *Cevâhiri'l-mülûk*'un mukaddimesinden (1319/1903) sonra, uzun yılların birikimi olan asıl eserini neşreder. Bu eserinde bütün şair padişahların çeşitli şiirlerine tahmis vb. nazım şekilleriyle eklemeler yapan Ali Emîrî, diğer sultan şairlerle birlikte Yavuz'un da her birini tahmis, tesdis veya tetsî' ettiği bir murabba, beş gazel, üç beyitlik nakıs gazel tarzında bir naat, biri "Tevhîd-i Bârî" başlıklı üç kıt'a ve üç beyit olmak üzere toplam 13 Türkçe manzumesine yer verir. Emîrî'nin, eserine aldığı şiirlerin yerlerini bildirmediği bu kitabı, padişah şairlerin şiirlerine dair sonradan yapılan bazı çalışmaların da "kaynak gösterilmeyen" temel kaynağı olacaktır.

Yine Ali Emîrî, önce kendi çıkardığı *Âmid-i Sevdâ* mecmuasında yayımladığı "Sultan Selîm Han-ı Evvel Hazretleri" başlıklı (1325: 88-97) ve yine kendisinin çıkardığı *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*'nda yer alan "Türk Edebiyatının İran Edebiyatına Tesiri" başlıklı makalesinde (1336a: 22-37) Yavuz Selîm'in Türkçe şiiri bulunmadığı iddialarını cevaplandırırken onun bazı Türkçe şiirlerine de yer vermiştir.

Günümüze doğru gelindiğinde Yavuz Sultan Selîm'in veya ona isnat edilen / edildiği iddia edilen şiirlerin özellikle şair padişahlara ilişkin antolojik kitaplarda yer bulduğunu görüyoruz.¹²

Saffet Sıdkı Bilmen, *Şâir Osmanlı Padişahları, Edebî Tetkik* adlı kitabının Yavuz Sultan Selîm'e ayırdığı kısmında şairden "Tatarca, Farsça ve Türkçe

¹² Bu antolojik mahiyetteki eserlerde yer alan Yavuz Selîm'in şiirleri veya ona isnat edilen şiirlerin ortak bir tarafı şiirlerin kaynaklarının gösterilmemesidir.

ba'zı kıt'a ve beyitler nakl" eder. Bunlardan bir kıt'a ve bir mısra şairin gazellerinin parçalarıdır. Yine "felek" redifli nazmın başına yazılan mısra bu şiire ait değildir. Her padişahta türlü ifadelerle tekrarlandığı belirtilen beytin¹³ Yavuz'a aidiyeti ise şüphelidir (1942: 13-16). Söz konusu bu manzumelerin imlası bozuktur. Bunları nereden aldığını yazmayan Bilmen, kitabının kaynakları konusunda önsözde genel bilgi verir. Belirttiğine göre elindeki birkaç eser eksik ve bunların çoğu da hatalıdır. Şair tezkirelerindeki malumat da sınırlı ve tekrardan ibarettir. Bu nedenle eserini mevcut padişah divanlarından tetkiki mümkün olanları inceleyerek yazmıştır. Bazı kaynaklardan yararlanması da mümkün olamamıştır. İstanbul'daki birkaç kütüphanede çalışan yazar, en fazla yararlandığı kütüphanenin kurucusu olması dolayısıyla da Emirî Efendi merhumu hürmetle anar (1942: 3-4).

Reşat Ekrem Koçu'nun *Tarih Dünyası* dergisinin özel sayısı şeklinde çıkan *Âşık Şair ve Padişahlar* adlı eserinde Yavuz Sultan Selim'in eksik aktarmış bir gazeli, bir kıt'ası ve iki beytine yer verilir (1950: 11-12). Koçu, şiirlerin kaynaklarını göstermez.

Hilmi Yücebaş da *Şair Padişahlar* adlı kitabına (1960) Yavuz Sultan Selim'in bazı Türkçe şiirlerini alır. Yücebaş, kitabının önsözünde kaynakları arasında İstanbul kütüphanelerinde ve kendisinde bulunan padişah divanları, şuara tezkereleri ve Osmanlı tarihlerini sayar. Eserde, muhtemelen *Cevâhirü'l-mülûk*'tan nakledilen bir murabba, bir kıt'a, eksik bir gazel ve beş beyit vardır (Yücebaş 1960: 62-64).¹⁴

Enver Behnan Şapolyo, *Osmanlı Sultanları Tarihi* adını verdiği kitabının Yavuz Sultan Selim'e ayırdığı kısmında onun bazı Türkçe şiirlerine de yer verir (1961: 136-139). Ancak vezinsiz, kafiyesiz, yanlış imlalarla malul bu parçaların çoğu, hangi nazım şekline ait olduğu bile anlaşılamayacak vaziyettedir.

Rüştü Şardağ, *Şair Sultanlar* adlı eserinde Yavuz Sultan Selim'e atfen bir murabba, bir tahmis, beş gazel, bir kıt'a ve nazım şekli belli olmayan dört mısralık bir metin yayımlar (1982: 118-128). Yavuz Selim'le ilgili bölümün baş kısmında geçen "... şiir derlemelerinde rastladığımız..." ibaresi dışında bir

¹³ "Muhabbet şahının bir bendei fermâniyuz canâ / Gedâyı güyu aşkız âlemin Sultanıyız cânâ..." (Bilmen, 1942: 15).

¹⁴ Yücebaş'ın kitabında Yavuz'a ait olarak gösterilen beyitlerden ikisi II. Selim'indir.

kaynak gösterilmeyen kitapta Mahremî'nin Selîm'in gazelini tahmisi, "Mahremî'nin Bir Şiirini Tahmis" başlığı altında Selîm'e ait bir şiir gibi takdim edilmiştir.

Mustafa İsen ve Ali Fuat Bilkan'ın hazırladığı *Sultan Şairler* isimli eserde de Yavuz'dan Türkçe şiir örnekleri bulunmaktadır (İsen - Bilkan, 1997: 117-121). Burada da, Kaynakça'daki genel kaynaklar dışında tek tek kaynakları gösterilmeyen ve yukarıda bahsettiğimiz kitaplarda da yer alan şiirler (bir murabba, bir gazel, bir kıt'a ve iki beyit) bulunmaktadır.

2001 yılında Coşkun Ak tarafından yayımlanan *Şair Padişahlar*'da da hiçbir kaynak belirtmeksizin bir murabba, iki gazel, bir nazm, dört matla' ve bir müfrede yer verilir (2001: 155-157). Bunlar yine Tayyâr-zâde Atâ'dan bu yana tekraralanagelen şiirlerdir.

Sadettin Kaplan, Sultanların Şiirleri Şiirin Sultanları adıyla yayımladığı kitapta "Şiirlerinin tamamını Arapça veya Farsça yazdığı söylene de ona mal edilen ve aksi de bilimsel olarak belirtilmeyen bazı Türkçe şiirleri söz konusudur. Türkçe şiirler için ne onundur ne de onun değildir demek oldukça zordur." şeklinde bir izah yaparsa da (Kaplan 2005: 48) kitabına aldığı Türkçe şiirlerde olduğu gibi bu kanaatinin neye göre oluştuğunun kaynağı da belli değildir. Kaplan da aynı şiirlerden bir gazel ve bir kıt'aya yer verir.

Konuyla ilgili yayımlanan son kitap olan *Sultanların Şiirleri Şiirlerin Sultanları*'nda (İsen vd. 2012: 87-88) da İsen ve Bilkan'ın yukarıda zikredilen ilk çalışmasındaki şiirler aynen yer almaktadır.

Yavuz Sultan Selîm'in Türkçe şiirlerine dair bugüne kadar yapılan en geniş araştırma, M. Hüsrev Subaşı tarafından 1982 yılında tamamlanan "öğretim üyeliği tezi"dir.¹⁵ Buraya kadar mevzu üzerine dünden bugüne yazılıp çizilenlere temas ettikten sonra, Subaşı'nın çalışmasını bir tür girizgâh olmak üzere tanıtacak ve konuya dair kendi tespitlerimize geçeceğiz.

Bu çalışmada yazar, Yavuz'un hayatı, eserleri ve edebî kişiliğine dair bir incelemeden sonra asıl konumuz olan metinler bölümünü "Yavuz Sultan Selîm'in Türkçe Şiirleri" ve "Yavuz Sultan Selîm'in Türkçe Şiirlerine Yapılan Nazireler" olmak üzere iki bölüme ayırır. Mevzumuz dâhilinde olmadığı

¹⁵ Kütüphanelerde ve ellerde bulunmayan mezkûr teze ulaşabildiğimizde makalemiz bitme aşamasında idi. Tezi temin ederek bize ulaştırma zahmetine katlanan değerli meslektaşım Prof. Dr. Sebahat Deniz'e teşekkürü borç bilirim.

için değinmeyeceğimiz ikinci bölümde yazar, bu başlık altında, nazirelerin yanı sıra, diğer şairlerin Selîm'in şiirlerine yaptıkları tahmis, tesdis vb. eklemeli nazım şekillerini de toplamıştır.

Emek mahsulü ve ciddi bir çalışma örneği ortaya koyan Subaşı, İstanbul kütüphanelerini tarayarak hazırladığı çalışmasında Yavuz Sultan Selîm'in Türkçe şiirlerini kaydettikten sonra "Yavuz'a âit olması şüpheli görünen şiirler"i bunların ardına eklemiştir. Yazarın temel kaynaklarını, yazma şiir mecmuaları ile Ali Emîrî Efendi'nin başta *Cevâhirü'l-mülûk*'u olmak üzere türlü makaleleri ve şiirleri oluşturmaktadır. Yazar, Yavuz Sultan Selîm'e ait olduğunu düşündüğü şiirleri klasik divan tertibinde sıralamış ve hatta yer yer çalışmasını "Yavuz Sultan Selîm'in dîvânçesi" şeklinde nitelemiştir. Subaşı'nın Yavuz'a ait olduğundan emin olduğu şiirler, -eserdeki sırasıyla- "Tevhîd-i Bârî" başlıklı iki beyitlik bir kıt'a, "Münâcât" başlıklı bir beyit (matla), "Na't-i Şerîf-i Nebevî" başlıklı gazel tarzında kafiyeleşmiş üç beyit (gazel-i nâkıs), beş bentlik bir murabba, kafiye harflerine göre dizilmiş biri altı diğerleri beşer beyitlik yedi gazel, ikişer beyitlik iki kıt'a (biri nazm), "Müfredler" başlığı altında verilmiş (beşi matla, dördü müfred) dokuz beyitten oluşmaktadır. Bu şiirler, 1 murabba, biri nâkıs olmak üzere 8 gazel, 2 kıt'a, 1 nazm, 6 matla' ve 4 müfred; toplamda 21 adet ve 85 beyit tutarındadır.

Subaşı'nın Yavuz'a ait şiirler arasına aldıklarından "*Dilberâ yüzüñ gören bülbül gül-i terden geçer*" mısraıyla başlayan gazel II. Selîm'e ait olup şairin *Dîvânçe*'sinde de mevcuttur. "*Leylâ gibi çemende konup gül otağ-ile*" mısraıyla başlayan mahlassız gazelin, kaynak olarak gösterilen mecmuada Yavuz'a değil, Selîm mahlaslı birine dahi aidiyetine dair bir işaret yoktur. Yine bu gazellerden, gerekçelerini mezkûr şiirlerin açıklamalarında belirttiğimiz "*Lâleler çıkdı kızıl tâc-ile şâhiler gibi*" mısraıyla başlayanı biz "Yavuz'a Aidiyeti Kuvvetle Muhtemel Şiirler"; "*Tâ mu anber kâkülün hırşide şalmışdur kemend*" mısraıyla başlayanı ise "Yavuz'a Aidiyeti Şüpheli Şiirler" arasında değerlendirdik. Müstakil beyitlerden iki Selîm'den hangisine ait olduğu belli olmayan "*Biz bülbül-i muhrik-dem-i gülzâr-ı firâkuz / Âteş kesilür geçse şabâ gülşeni-müzden*" müfredini biz kuvvetli ihtimalle Yavuz'a ait olanlar, yine II. Selîm'in *Dîvânçe*'sinde de yer alan "*Kendümi add itmezem bir dâne-i erzen gibi / Şavurur bād-ı ecel bu ömrümi hürmen gibi*" matlâını ise "şüpheliler" arasında değerlendirdik. Adı geçen tezde Yavuz'a aidiyeti şüpheli görülen şiirlerden

“*Sevdiğim bir serv-kāmet dilber-i ra nā geçer*” mısraıyla başlayan gazel de II. Selîm’indir ve *Dîvânçe*’sinde mevcuttur.¹⁶

II. METOT: YAVUZ’UN TÜRKÇE ŞİİRLERİNİN TESPİTİ VE NEŞRİ

Bu makalenin nüvesini, doktora tezimiz olan *Mecma’u’n-nezâ’ir*’de yer alan ve Yavuz Selîm’e aidiyetinde kuşku bulunmayan (bk. ilgili şiirin açıklamaları) beş bendlik murabba’ oluşturmuştur. Bu murabbadan hareketle bir yazı yazmaya karar verince¹⁷ şiirleri toplarken şiir mecmualarından hareket ettik. Doğru usulün bu olduğuna inanarak, eski-yeni bütün basılı kaynaklara müracaatımız, yazmalarla işimiz bittikten sonra oldu. Öncelikle yazma eser kütüphanelerinin kataloglarında Sultan Selîm ve Selîmî adına kayıtlı şiirleri tespit ettik. *Tuhfe-i Nâîli*’ye göre edebiyatımızda Yavuz Selîm ve II. Selîm dışında da bu mahlası kullanan bir de Mevlevî Süleyman denilen bir şair vardır (bk. Tuman 2001: 1/451). Sadece *Mecelletü’n-nisâb*’da adı geçen bu şairin kim olduğuna dair hiçbir bilgi yoktur. Bir de Şehzade Mustafa’nın katli için bir mersiyesi bulunan Selîmî’den söz edilmektedir (Durmuş 2015). Şair tezkireleri ve diğer biyografik kaynaklarda anılmayan ve kim olduklarına

¹⁶ Bu çalışmayı bu kadar ayrıntılı tanıtmamızın sebebi, ifade ettiğimiz gibi konu üzerine yapılan en kapsamlı ve en ciddi araştırma olmasıdır. Buradaki metinler üzerinde yaptığımız yorum ve değerlendirmeler Sayın Subaşı’nın eserinin değerini azaltmaz. Tekraren vurgulamak gerekir ki hassaten, yazmalara ve yazma kataloglarına elektronik erişim imkânların olmaması bir yana, bilgisayarın bile henüz kullanılmadığı bir zamanda yapılan bu değerli tez çalışması, her türlü takdirin üzerindedir. Burada bizim yaptığımız şey, mezkûr çalışmadaki bazı şiirleri neden makalemize almadığımızın izahından ibarettir.

¹⁷ Bu makalenin çok iptidai, belki başlangıç bile denemeyecek, uzun yıllardır da bilgisayarımızda öylece bekleyen hâlini, konuya dair elimde malzeme olup olmadığını soran sayın Prof. Dr. Ahmet Atilla Şentürk’e gönderdiğimde bunu neden yayımlamadığımı sordu. Çok önceleri deneme mahiyetinde bir şeyler karalayıp öylece bıraktığım bir müsvette olduğunu söyleyince bunun mutlaka tamamlanması gereken önemli bir konu olduğunu ifade ederek beni teşvik eden, bir anlamda da bu yazının vücut bulmasına vesile olan Sayın Şentürk’e teşekkür ediyorum. Ayrıca mesailerinden ayırarak çeşitli kütüphanelerdeki yazmaların fotoğraflarını temin edip bana ulaştırma inceliğini gösteren değerli meslektaşlarım Doç. Dr. Murat Ali Karavelioğlu, Doç. Dr. Semra Tunç, Doç. Dr. Özer Şenödeyici, Yrd. Doç. Dr. M. Onur Hasdedeoğlu, Yrd. Doç. Dr. Bünyamin Ayçiçeği, Dr. Kamil Ali Gıynaş, Ar. Gör. Nesibe Kablander, Okt. Necmettin Akay ve Uzm. İsmet İpek’e de teşekkürü borç bilirim.

dair bu küçük bilgi kıvrıntıları dışında malumat bulunmayan bu şairlerin mecmualarda şiirlerinin bulunması çok zayıf ihtimaldir. Bu itibarla -eğer biyografik kaynaklara geçmemiş başka meçhul maslastaşları yoksa- şiir mecmualarındaki Selimî mahlaslı şiirlerin iki şair sultandan birine ait olması gerektiğini düşünüyoruz. Bununla birlikte, şiir başlıklarında padişah olduğuna dair bilgi bulunmayan Selimî mahlaslı şiirler tarafımızdan dikkatle incelendi ve bunlardan bazıları belli gerekçelerle çalışmamıza dâhil edildi. Esasen mecmua derleyicilerinin büyük çoğunluğu, Selimîlerin padişahlıklarını şiir başlıklarında vurgulamışlarsa da bunu yapmayanların da mevcut olduğunu görüyoruz.

Tespit ettiğimiz Sultan Selim başlıklı şiirlerin de Yavuz'a, yine Yavuz gibi Selimî mahlasını kullanan Sarı Selim lakabıyla maruf II. Selim'e ve İlhamî mahlasıyla şiir yazan divan sahibi III. Selim'e ait olma ihtimali söz konusuydu. Başlığında "Selim-i Sâni" yazanlar yahut Yavuz için doğrudan "Yavuz Selim", "Selim-i Evvel", "Fâtih-i Mısır", "Selim-i Sâbık" vb. belirleyici sıfat bulunanları ayırmak zor olmadı. Gazeller ve mahlas kullanılan diğer nazım şekillerinde İlhamî'nin gazelleri de kolaylıkla ayrıldı. Mahlassız kıt'a, nazm, matla' ve müfredlerde Kâşif Yılmaz tarafından neşredilen *III. Selim Divânı* (2001) ile karşılaştırma yapıldı ve bu nazım şekillerinde yazılmış manzumelerde de İlhamî'ninkiler bu suretle ayıklandı. II. Selim'in şiirleri de Beyhan Kesik'in yayınıyla (2012) mukayese edildi. Bu araştırmalarımız esnasında Kesik'in yayınına esas olan Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Arabî 4341 numaradaki divançe nüshasının¹⁸ Selim-i Sâni'nin bütün şiirlerini kapsamaktan uzak, oldukça eksik bir nüsha olduğu, şaire ait burada bulunmayan çok sayıda manzumenin tespitiyle ortaya çıkmış oldu.

En çok tereddüt ettiğimiz ve zorlandığımız mesele, "Sultân Selim" başlıklı olup *II. Selim Divânçesi*'nde bulunmayan şiirlerin hangi Selim'e ait olduğunun belirlenmesi oldu. Bu konuda da şöyle bir yol seçtik: Yavuz Sultan Selim'e ait olduğuna dair tereddütümüz olmayan şiirler ile az veya çok, Yavuz'a ait olma ihtimali bulunan bütün şiirler, "Yavuz Sultan Selim'e Ait Olan Şiirler", "Yavuz Sultan Selim'e Aidiyeti Kuvvetle Muhtemel Olan Şiirler" ve "Yavuz Sultan Selim'e Aidiyeti Şüpheli Olan Şiirler" olmak üzere

¹⁸ Adı geçen yerde, şairin bir kısmı müstakil beyitler hâlinde olan 30 civarında şiiri, bir mecmuanın sonunda divan tertibinde bir araya getirilmiştir. Bu itibarla divançe tesmiye edilmesine bir mahzur yoksa da aslında nüshanın herhangi bir yerinde "divan" veya "divançe" ibaresi geçmemektedir.

üç bölüğe ayrıldı. Matla ve müfredler de dâhil olmak üzere, her bir şiirle ilgili neden o bölüğe alındığına dair gerekli açıklamalar, -hem onları metne dair diğer dipnotlardan ayırmak hem de şiirlerin kolaylıkla okunabilmesi için-Roma rakamlarıyla düşülen **sonnotlarda** yapıldı. “Şüpheli” şiirlerin çoğunluğunu, aynı mahlası kullanan iki sultan şairin hangisine ait olduğunu tespit imkânından mahrum olduğumuz manzumeler oluşturmaktadır. Bunlar, başlık, muhteva, şiirin yer aldığı mecmuanın durumu vb. ölçütlere vurulduğunda da bir sonuca ulaşamadığımız, Yavuz’a ait olabileceği gibi II. Selim’e de aidiyeti mümkün ve muhtemel olan şiirlerdir. Bu grup içinde, ilgili açıklamalarda da zikredildiği üzere başka şairlerle karıştırılan veya asıl sahibinin kim olduğuna dair işaret bulunmadığı için emin olunamayan şiirler de mevcuttur.

Her bir bölükteki şiirler kendi arasında divan tertibine göre dizildi. Yine her şiire biri o bölükte ilgili nazım şeklinin kaçıcı sırasında olduğu, diğeri genel sırasını gösteren iki numara verildi. Meselâ ilk bölükteki üç murabba için ilki murabbalar arasındaki sırasını, ayrıca içindeki ikinci numara ise bütün şiirler içindeki sırasını göstermek üzere 1 (1), 2 (2), 3 (3) numaraları verildi. Bunlardan hemen sonra gelen ilk gazele ise gazellerin ilki ama genel sıralamanın dördüncü şiiri olduğunu gösteren 1 (4) numarası, ikinci gazele aynı usulle 2 (5) numarası verildi ve bu şekilde devam ettirildi. Şiir numaralarından sonra şiirlerin -varsa- nüshadaki başlığı yazıldı. Şiir birden fazla nüshada farklı başlıklar altında kayıtlıysa biri tercih edilip diğeri(ler)i aparratta gösterildi. Başlıktan sonra her bir şiirin hangi aruz kalıbıyla yazıldığı gösterildi. Şiir numaraları ve başlıkları koyu, mahlaslar koyu ve italik dizildi.

Klasik transkripsiyon sistemi kullanılan çalışmada, birden fazla yazma nüshada tespit ettiğimiz veya şiirin kaynaklarında gösterilen yayınlarda bulunan şiirler nüsha farkları gösterilerek yayımlandı. Her şiirin sonuna kaynağı veya kaynakları öncelik yazmalara verilmek suretiyle kronolojik sırayla yazıldı (Kimileri rumuzlu / kısaltılmış verilen kaynakların açıklmaları yazı sonundaki Kaynakça’da mevcuttur.). Yukarıda kısaca tanıttığımız antolojik mahiyetteki kitaplardan çalışmamız için kaynaklık etmeyenler şiirlerin kaynakları arasında -hâliyle- gösterilmedi.

Bu çalışmanın neticesinde ortaya çıkan hasıla şudur:

- a) Bizce Yavuz Sultan Selîm'e ait olduğuna kuşku duyulmaması gereken;
3 murabba, 6 gazel, 4 kıt'a ve 10 matla/müfred olmak üzere 23 şiir;
- b) Yavuz Sultan Selîm'e aidiyeti "kuvvetle muhtemel" olan;
4 gazel, 1 kıt'a olmak üzere 5 şiir;
- c) Yavuz Sultan Selîm'e aidiyeti "şüpheli" görülen;
1 müseddes, 1 (eksik) muhammes, 1 müstezad, 3 gazel, 2 kıt'a ve 12 matla/müfred olmak üzere 20 şiir;
- d) Toplamda burada neşredilen 1 müseddes, 1 muhammes, 3 murabba, 1 müstezad, 13 gazel, 7 kıt'a ve 22 beyit (matla veya müfred) olmak üzere 48 adet şiir vardır.

Bu hasıla tablo şeklinde şöyledir:

	müsd.	muh.	mur.	müst.	gazel	kıt'a ve nazm	beyit (matla, müfred)	Toplam
Yavuz'a ait olan şiirler			3		6	4	10	23
Yavuz'a aidiyeti kuvvetle muhtemel şiirler					4	1		5
Yavuz'a aidiyeti şüpheli şiirler	1	1		1	3	2	12	20
Toplam	1	1	3	1	13	7	22	<u>48</u>

III. METİN

A) YAVUZ SULTÂN SELİM'E AİT OLAN ŞİİRLER

MURABBA'LAR

1 (I)¹

İlâhî der-Mağâm-ı Beyâtî Güfte-i Merhûm u Mağfûr Cennet-Mekân u
Fırdevs-Âşiyân
Fâtih-i Mısr Ğâzî Yavuz Sultân Selim Han -Raĥmetullâhi 'Aleyh-

Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Ey cemâlûn¹⁹ nûr-ı çeşm-i enbiyâ
El-meded²⁰ ey ma'den-i nûr-ı Hudâ
Ĥâk-i pâ-y-i tütüiyâ-yı aşfiyâ
El-meded²¹ ey ma'den-i nûr-ı Hudâ

Kimse sensiz bulımaz Ĥaĥķ'a vuşul
Feyz-i²² luţfuñla olur merd[i] ĥabûl
Raĥmeten li'l-âlemînsin ey Resûl
El-meded²³ ey ma'den-i nûr-ı Hudâ

Eyledüm bî-ĥadd cürm ile cerîm²⁴
Oldum eşĥâş-ı hevâ ile nedîm
Eyle²⁵ 'ışyânum şefâ'at yâ Kerîm
El-meded²⁶ ey ma'den-i nûr-ı Hudâ

¹⁹ cemâlûn: cemâl-i, Mehmed Ârif.

²⁰ El-meded: Ey meded, K 0351.

²¹ El-meded: Ey meded, K 0351.

²² Feyz-i: Fazl-ı, K 0351.

²³ El-meded: Ey meded, K 0351.

²⁴ Eyledüm bî-ĥadd cürm ile cerîm: Kûy-ı cürme eyledüm nefse ĥarîm, K 0351.

²⁵ Eyle: Ğarķ-ı, K 0351.

²⁶ El-meded: Ey meded, K 0351.

Ey kerem kânı resûl-i Kibriyâ
 Kemterûndür bu *Selîmî* pür-hta
 Dergehünden ilticâ eyler 'atâ
 El-meded ey ma'den-i nûr-ı Hudâ

KAYNAKLAR:

Mehmed Ârif (yz.), *Mecmû'a-i Kenz-i Esrâr ve Define-i Envâr*, Millî Kütüphane, Yz A 3369, 8a; *Mecmû'a-i Eş'âr*, İBB Atatürk Kitaplığı K 0351, 245a.

2 (2)ⁱⁱ

Ez-ân-ı Sultân Selîm²⁷

Vezin: fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Hasteyem hecrûn ile ey büt-i 'ayyâr meded
 Demidür eyler iseñ vaşl ile tîmâr meded
 Koma bu derd ü belâda bizi nâ-çâr meded
 Meded Allâh'ı severseñ meded ey yâr meded

Şanemâ gel berü ço fûrkatı birlik demidür
 Beni kırtar bu ğam u ğuşşadan erlik demidür
 Hâsret-i hecr ile öldüm baña dirlik demidür
 Meded Allâh'ı severseñ meded ey yâr meded

Dem mi geçdi ki firâkuñla figân eylemedüm
 Ya gözüm yaşın ayağuña revân eylemedüm
 N'ola sevdümse seni ben kara kan eylemedüm
 Meded Allâh'ı severseñ meded ey yâr meded

Kim ola ki incine dildârı cefâ itdügine
 Meger incindügi ağyâra vefâ itdügine
 N'ola şeh merhâmet itmez mi cefâ itdügine
 Meded Allâh'ı severseñ meded ey yâr meded

²⁷ Başlık: İlähî-i Selîmî, K 0351.

Bu *Selîmî* nice inşâ ide dîvân-ı firâk
 Ey 'aceb yok mı ola âhire pâyân-ı firâk
 Şaldı gerdân-ı belâya benî 'ummân-ı firâk
 Meded Allâh'ı severseñ meded ey yâr meded

KAYNAK:

M. Fatih Köksal, *Edirneli Nazmî Mecma' u'n-nezâ'ir (İnceleme-Tenkitledir Metin)*,
 Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 2001, s. 702-703.

3 (3)ⁱⁱⁱ

Vezin: fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Gözlerüñ fitnede ebrû²⁸ ile enbâz mı ki
 Dil aşılmağa iver zülfüne cânbâz mı ki
 Bize²⁹ kahr eyledüğüñ luţfuña âgâz mı ki
 Neyi ki şive mi ki cevri mi ki nâz mı ki

Dili şayd itmede 'âlem bilür üstâdlığıñ
 Key şakın 'âleme yayılmağa bî-dâdlığıñ
 Bilmezem sırrı nedür bilmiş iken yâdlığıñ
 Neyi ki şive mi ki cevri mi ki nâz mı ki

Dil nedür nesne mi var 'aşk odına yakmadığıñ
 'Aşk zencirine gerden mi kodusun takmadığıñ
 Bizi görüp yüzünü³⁰ döndürüben bakmadığıñ
 Neyi ki şive mi ki cevri mi ki nâz mı ki

Kaşd ider hünî gözün hañçer ile cânumuza
 Bî-güneh girme bizüm pâdişehüm kanumuza
 Bizden irâz idüben gelmedüğüñ yanumuza
 Neyi ki şive mi ki cevri mi ki nâz mı ki

²⁸ ebrû: ebrûñ, MHS.

²⁹ Bize: Bizi, MHS.

³⁰ Bizi görüp yüzünü: Bilmezem sırrı nedür, MHS.

Bu *Selîmî* kuluña cevri revân eyledüğün
 Bunca şıdķuñ reh-i 'ıŝķuñda yalan eyledüğün
 Yüzüñi gösterüben yine nihân eyledüğün
 Neyi ki şive mi ki cevri mi ki nâz mı ki

KAYNAKLAR:

Ali Emîrî, *Cevâhirü'l-mülûk*, s. 300-302 (Ali Emîrî eserinde bu murabbayı tetsî' etmiştir.); M. Hüsrev Subaşı (1982), s.110-111. Subaşı, kaynak olarak Topkapı Sarayı Hazine 1067'de kayıtlı *Mecmû'a-i Eş'âr ve Nezâ'ir*'i ve Süleymaniye Kütüphanesi, Zühtü Bey 607'deki şiir mecmuasını, ayrıca Faik Reŝad'ın *Târih-i Edebiyât-ı Osmâniyye*'si ile bazı yeni kitapları göstermiştir.

GAZELLER

1 (4)^{iv}

Hâzret-i Selîm Hân-ı Sâbık -nevverallâhu-³¹

Vezin: mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

Benüm şol dil-ber-i ra'nâ habîb-i³² gül-izârumdur
 Enisüm münisüm yârum 'azîzüm ğam-güsârumdur³³

Zamîrüm niyyetüm fikrüm dilümde rûz u şeb zikrüm
 'Îlâci derde timârum benüm maĥbûb u yârumdur³⁴

Ederne'm hem Sitanbul'um Qalâtâ³⁵ Bursa³⁶ Engür'um
 ŝinâb'um³⁷ Qayseri³⁸ Rüm'um 'acâ'ib şehr-yârumdur

³¹ Başlık: Li'l-merĥûm Selîm şâh, N 4940.

³² habîb-i: yañağı, N 4923; cemâli, N 4940.

³³ ğam-güsârumdur: ihtiyârumdur, N 4940.

³⁴ Bu beyit 4923'de, Ali Emîrî'de ve MHS'de yok.

³⁵ Ederne'm hem Sitanbul'um Qalâtâ: Hem Ederne'm İstanbul'um falânüm, N 4923.

³⁶ Qalâtâ Bursa: Qalâtâ'm Bursa'm, MHS.

³⁷ ŝinâb'um: ŝinâb'um u, N 4923.

³⁸ ŝinâb'um u qayseri: ŝanâb u qayŝer ü, N 4940, qayŝer-i, MHS.

Semerķand ü Ğorāsān'um Rey ü Őirāz³⁹ u Bağdād'um
 Ğocend ü BelĞ u Tebriz'üm⁴⁰ Mıŝır taĞtında⁴¹ varumdur
 'İrāk'um hem Őifāhān'um Dımıŝķ'um Bosna Bāzār'um⁴²
 Benüm Ğin-ile MāĞin'üm Ğarez-m-i⁴³ sebze-zārumdur⁴⁴
 Şikeste-beste derviŝem adum Őorsañ⁴⁵ **Selīm Őāh**'am
 Ğābībūñ vaŝfını dimek⁴⁶ benüm bu resme⁴⁷ kārumdur

KAYNAKLAR:

Mecmū'a-i Eŝ'ār, Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4923, 96b; *Mecmū'a-i Eŝ'ār*,
 Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4940, 206b; Ali Emîrî, "Türk Edebiyatının İran
 Edebiyatına Tesiri", 1, *Osmanlı Tarih ve Edebiyât Mecmuası*, Sene: 1, Aded: 2 (30
 Nisan 1336), s. 32; Ali Emîrî, *Cevāhirü'l-mülük*, s.190. (Emîrî, bu Şiiri tahmis
 etmiştir.); M. Hüsrev Subaşı (1982), s. 115.

2 (5)^v**MerĞüm Sultān Selīm Bahādır Ğan Ebu'l-Ğāzî -rahimehullāh-**

Vezin: fā' ilâtün fā' ilâtün fā' ilâtün fā' ilün

Süzmiŝ ol ŝehlâ gözin dil-ber kaŝın Ğin eylemiş
 PiĞ idüp zülfini 'ıŝkın cānda perĞin eylemiş

Teb tıttup düŝdüm oda uç ditrer endāmum henüz
 Perriveŝ rüyına gördüm perde çaĞın eylemiş

Zülfî Ğindür kaşı Ğindür ĞabĞabı Ğin bili Ğin
 'ıŝķını Ğin itmek iĞün cümlesin Ğin eylemiş

³⁹ Rey ü Őirāz: Őirāz u Bağ, N 4923, N 4940.

⁴⁰ Ğocend ü BelĞ ü: Benüm BelĞ ile, N 4923, N 4940.

⁴¹ TaĞtında: taĞtıyla, N 4940.

⁴² Dımıŝķ'um Bosna Bāzār'um: Dımıŝķ u Mīna Bāzār'um, N 4940.

⁴³ Ğarez-m-i: Cezīre'm, Ali Emîrî, MHS.

⁴⁴ Ğarez-m-i: Ğarez ü N 4940.

⁴⁵ derviŝem adum Őorsañ: derviş-i dil-riŝem Ali Emîrî, MHS.

⁴⁶ dimek: yazmak, N 4940, Ali Emîrî, MHS.

⁴⁷ Bu resme: dünyāda, Ali Emîrî.

Zülf-i 'anber-sâsı ḥandân ḥaddin almış avcına
Hindîdür girmiş İrem bâğına gülçin eylemiş

Bu *Selîmî* derdmend ü müstmend ü mübtelâ
Vâlih ü âşüfte ḥayrân ol muğal-çîn eylemiş

KAYNAK:

İncinur Atik Gürbüz, Mecmû'atü'l-Letâ'if ve Sandûkatü'l-Ma'ârif [Bursa (İnebey) Print and Manuscripts Library, No. 2276] [İstanbul University Rare Books Library, No. T 739], Part I: Analysis-Transcription Of The Text, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Harvard University, Cambridge, MA, 2015, Sources of Oriental Languages and Literatures 121, s. 347.

3 (6)^{vi}

Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün

İki kaşuñ kibi bir turfe ya yok
Kılur sin⁴⁸ raḥm bu könglüme yâ yok

Cihânda gerçi yüz biñ fitneler bar
Firâkuñ dik⁴⁹ velî 'ayn-ı belâ yok

Nigârâ ḥaste könglümün ḥaķıda
Cefâ kem⁵⁰ kılma bârî ger vefâ yok

Köñülni kimge bağlay çün cihânda⁵¹
Senüñ tek közler içre dil-rübâ yok⁵²

Eger sen ḥüsn ilinüñ ḥanıdır sin⁵³
Selîmî kibi dağı bir gedâ yok

⁴⁸ kılur sin: kılursın: kılur sin, A. Emîrî.

⁴⁹ dik: tek, A. Emîrî.

⁵⁰ Cefâ kem: Cefâlar, A. Emîrî, Cefâ kim, Subaşı.

⁵¹ Köñülni kimge bağlay çün cihânda: Kime köñlümi bağlayam cihânda, A. Emîrî.

⁵² Senüñ tek közler içre dil-rübâ yok: Güzellerde senüñ tek dil-rübâ yok, A. Emîrî.

⁵³ ḥanıdır sin: ser-verisiñ, A. Emîrî, cânıdırsın, Subaşı.

KAYNAKLAR:

Ali Emîrî, “Sultan Selîm Han-ı Evvel Hazretleri”, *Âmid-i Sevda*, S. 6 (7 Mayıs 1325), s. 89; Ali Emîrî, *Cevâhîrî'l-mülûk*, s.190-191. (Emîrî, bu şiiri tahmis etmiştir.); Ali Emîrî, “Türk Edebiyatının İran Edebiyatına Tesiri”, *Osmanlı Tarih ve Edebiyât Mecmuası*, Sene: 1, Aded: 2 (30 Nisan 1336), s. 33; Osman F. Sertkaya, “Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri IV”, *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S.XXII (1974-1976), s. 170-172. (Söz konusu şiir Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Y.Y 62 numarada [Topkapı Sarayı Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu’nda Y. 131 numara] kayıtlı 33 varaklık bir tür padişah şairler antolojisi olan bir şiir mecmuasından alınmıştır.); M. Hüsrev Subaşı (1982), s.116.

4 (7)^{vii}

Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Gözlerümden ağıdı deryâlar gibi yaşum benüm
Düstlar çok nesne gördi oñmaduğ başum benüm

Geçmek için seyl-i eşkümden hayâlüm⁵⁴ ‘askeri
Bir direklü iki gözlü köprüdür kaçum benüm

Ben gedâ fûrkat⁵⁵ diyârında qalurdum yaluñuz
Miñnet ü derd ü belâ⁵⁶ olmasa yoldaşum benüm⁵⁷

Her gice altun beneklü âsumâniler geyüp
İşbu çarğ-ı pîre-zen olmışdur oynaşum⁵⁸ benüm

Halk-ı ‘âlem⁵⁹ baña dir kim hep senüñdür bu cihân⁶⁰
Kâfirem ger var ise içinde bir taşum benüm⁶¹

⁵⁴ hayâlüm: hayâlün, Manisa, Topkapı, MHS.

⁵⁵ fûrkat: ğurbet, Topkapı.

⁵⁶ Miñnet ü derd ü belâ: Miñnet-i derd-i belâ, Manisa.

⁵⁷ 3 ve 4. beyitler Topkapı’da ve MHS’de takdim-tehirli.

⁵⁸ oynaşum: evbâşum, Manisa.

⁵⁹ Halk-ı ‘âlem: Cümle ‘âlem, Pervâne Bey, MHS.

⁶⁰ Halk-ı ‘âlem hep senüñdür bu cihân: Baña dirler kim bütün ‘Osmân ili mülküñ senüñ, Topkapı, Ali Emîrî.

⁶¹ Bu beyit Atâ’da yok.

İy felek tokuz tolu cām içmeyince bu⁶² **Selīm**
Dehr⁶³ içinde olmadı⁶⁴ hergiz⁶⁵ ayakdaşum benüm⁶⁶

KAYNAKLAR:

Pervane Bey Mecmuası (Gıynaş 2014: II/779); *Mecmû'a-i Eş'âr*, Manisa İl Halk Kütüphanesi Nu. 202, 52b; *Mecmû'a-i Eş'âr*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1969, 103a-b; *Mecmû'a-i Eş'âr*, Yapı Kredi Bankası Sermet Çifter Kütüphanesi Nu. 1083, 41a-b (Bu gazele Nazmî'nin tahmisi vardır.); *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Kütüphanesi, Diez A. Oct., 159 b (Bu gazele Vahyî'nin yazdığı tahmis vardır.); *Târih-i 'Atâ* (Arslan 2010: IV/75); Ali Emîrî, *Cevâhirü'l-mülûk*, s.195-196 (Emîrî, bu şiiri tahmis etmiştir.); M. Hüsrev Subaşı (1982), s.117-118. Subaşı, bu şiiri ikisi bizimle müşterek olan (Pervane Bey ve Topkapı, Revan 1969) yedi farklı mecmuada tespit etmiştir.

5 (8)^{viii}

Vezi: mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

Bu mürde cismüñe cān olmayan cānānı n'eylersin
Dilâ derdüñe dermān olmayan dermānı n'eylersin

Gedā-yı bî-ser ü pā iken ey dil gūşe-i ğamda
Sevüp bir pâdişāh-ı hüsn ü 'ālî-şānı n'eylersin

Der-i cānānı qor bāĝ-ı cinānı medḥ ider vā'iz
Diriĝā añlamaz bir cāhil [ü] nā-dānı n'eylersin

Ser-i küyuñda tırmasun raķīb-i rû-siyeh gitsün
Gülistān-ı cinānda ey melek şeytānı n'eylersin

Selimi māni-i vuşlat vücüduñdur 'adem eyle
Vişāl-i yāre ir bu bā'is-i hicrānı n'eylersin

⁶² bu: Ğan, Atâ, Manisa; ben, MHS.

⁶³ Dehr: Devr, Manisa, Topkapı, MHS.

⁶⁴ olmadı: gelmedi, Manisa; olmadı hergiz: kimse olmadı MHS.

⁶⁵ Topkapı'da "hergiz" kelimesinin üzerine sonradan "şahh" kaydı düşülerek "kimse" yazılmıştır.

⁶⁶ Son iki beyit Topkapı'da takdim-tehirli.

KAYNAK:

Samet Azap, *Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi'ndeki 11452 Numaralı Şiir Mecmuası (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2010, s. 134-135.

6 (9)^{ix}Nat-i Şerif-i Nebevi⁶⁷

Vezin: mefûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

Ey nûr-ı zâtı lem'a-i cân-ı muvaḥḥidîn

Ey bişet-i seniyyesi cânân-ı mü'minîn

Maḳşad senün rızâ-yı şerîfündür ey şefî

Diger ıarîka kılmadum it'âb-ı Müslimîn

Eyle *Selîm* bendeñe şefkat şefâ'at it

Ey şâfi'-i gürüh-ı günehkâr u müznibîn

KAYNAKLAR:

Târîh-i 'Atâ (Arslan 2010: IV/75); Ali Emîrî, *Cevâhirü'l-mülûk*, s. 189 (Ali Emîrî bu üç beyti üç bendle tahmis etmiştir.); Ali Nüreddîn, *Kelâmu'l-mülûk Mülûku'l-keîâm*, s. 30; M. Hüsrev Subaşı (1982), s. 109.

K İ T ' A V E N A Z M L A R

1 (10)^x

Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Müncelî âyîne-i dilde nuḳûş-ı mümkinât

İş o mir'ât-ı mücellâya cilâ virmekdedür

Maḥv idince mâ-sivâyı nûr-ı Ḥaḳḳ eyler zuhûr

Âh maḳşad ḳalbe böyle incilâ virmekdedür

⁶⁷ Şiir nazım şekli olarak nakıs gazel tarzında olduğu için buraya aldık.

KAYNAKLAR:

Ali Emîrî, *Cevâhirü'l-mülûk*, s. 184-185 ve 185-186 (Ali Emîrî, bu kıt'anın her iki beytinin bendlerin sonunda tekrarlandığı iki ayrı tahmis yazmıştır); Ali Emîrî, "Türk Edebiyatının İran Edebiyatına Tesiri", 1, *Osmanlı Tarih ve Edebiyât Mecmuası*, Sene: 1, Aded: 2 (30 Nisan 1336), s 32; M. Hüsrev Subaşı (1982), s. 107.

2 (11)^{xi}

Goft Sultân Selîm Han

Vezi: mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

Degüldür naqş-ı kemhâ dâmenünde pençe şeklinde
Benüm dest-i ümîdümdür ki dâmânunda qalmışdur

Siyeh tügme degül gögsünde turğanlar benüm 'ömrüm
Gözüm merdümleridür ki girîbânunda⁶⁸ qalmışdur

KAYNAK:

Fatih Hamza Suer, Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki 6457 Numaralı Şiir Mecmuası (İnceleme – Metin), Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Sivas, 2012, s. 66.

3 (12)^{xii}

Yavuz Sultân Selîm Han Hâzretleri

Vezi: fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Merdüm-i dideme bilmem ne füsün itdi felek
Giryemi kıldı füzün eşkümi hün itdi felek

Şirler pençe-i qahrumda olurken lertzân
Beni bir gözleri âhüya zebün itdi felek

KAYNAKLAR:

Mecmû'a-i Eş'âr, M. Fatih Köksal Özel Kütüphanesi, Yz. 294-Mec.90, 5a; *Cönk*, Ankara İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 3624, 37b; Tufan Kaya, *Konya Bölge*

⁶⁸ Adı geçen tezde "giryânunda" şeklindedir.

Yazmalar Kütüphanesi'ndeki 13467 Numaralı Mecmuanın Metni, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 2007, s. 290; *Târih-i 'Atâ* (Arslan 2010: IV/75); Ali Nüreddin, *Bârka* (Şeyh Vasfî 1308: 3); *Kelâmu'l-mülûk Mülûku'l-keâm*, s. 29; *Kâmûsu'l-a'lâm* (Şemseddîn Sâmî 1311: 2616); Ali Emîrî, *Cevâhirü'l-mülûk*, s. 191-193; 193 (Ali Emîrî, bu nazmın her iki beytinin bendlerin sonunda tekrarlandığı iki ayrı tahmis yazmıştır.); *Osmanlı Müellifleri* (Bursalı Mehmed Tâhir: 1333: 2/406); M. Hüsrev Subaşı (1982), s. 122.

4 (13)^{xiii}

Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Milletümde ihtilâf u tefrika endîşesi
Güşe-i kabrümde hattâ bî-çarâr eyler beni
İttiâhd oldı hücüm-ı haşmı defe çâremüz
İttiâhd itmezse millet dâğdâr eyler beni

KAYNAKLAR:

Ali Emîrî, *Cevâhirü'l-mülûk*, s. 205-206 ve 207-208 (Ali Emîrî, bu kıt'anın her iki beytinin bendlerin sonunda tekrarlandığı iki ayrı tahmis yazmıştır.); Ali Emîrî, "Yavuz Sultân Selîm Han Hazretlerinin Beyt-i Şâhânelerinin Tesdîsi", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, Yıl: 3, Sayı: 28, 30 Haziran 1336, s. 792-795; Ali Emîrî, "Yavuz Sultân Selîm Han Hazretlerinin Diğer Mısrâ'-ı Şâhânelerinin Tahmîsi", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, Yıl: 3, Sayı: 28, 30 Haziran 1336, s. 795-799; M. Hüsrev Subaşı (1982), s. 123.

BEYİTLER (MATLA' VE MÜFREDLER)

1 (14)^{xiv}

Sultân Selîm

Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Sa'y kılğıl mâl yığğıl anı yahşî saklağıl
Düşmene çalursa çalsun dosta muhtâc olmağıl

KAYNAKLAR:

Mecmû'a-i Eş'âr, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Mnz. 651, 51b; Osman Fikri Sertkaya., “Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri IV”, *İÜEF Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, S.XXII (1974-1976), s. 170-172; M. Hüsrev Subaşı (1982), s. 125. Subaşı da bu beyte aynı mecmuayı ve bazı yeni kitapları kaynak gösterir.

2 (15)^{xv}

Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Hep senüñcündür benüm dünyâ gamın çekdüklerüm

Yoksa ömrüm varı sensüz n'eylerem dünyâyı ben

KAYNAKLAR:

Ali Emîrî, “Sultan Selîm Han-ı Evvel Hazretleri”, *Âmid-i Sevdâ*, S. 6 (7 Mayıs 1325), s. 91; M. Hüsrev Subaşı, (1982), s. 128.

3 (16)^{xvi}

Sultân Selîm Fermâyed⁶⁹

Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Cihânuñ gerçi nüş itdüm yedi taşdan geçen zehrin

Velî ol⁷⁰ zehr-i kâtilden beter çekdüm⁷¹ nöker⁷² kahrın

KAYNAKLAR:

Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id, Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi Nu. 1459, 114b; Gelibolulu Âlî, *Künhü'l-ahbâr* (Uğur vd. 1997: 1/2 1190); *Solak-zâde Târîhi*, s. 420; Ali Emîrî, “Sultan Selîm Han-ı Evvel Hazretleri”, *Âmid-i Sevdâ*, S. 6 (7 Mayıs 1325), s. 90; Ali Emîrî, *Cevâhirü'l-mülûk*, s. 198-200 (Emîrî, şiiri tahmis etmiştir); Alî Emîrî, “Türk Edebiyatının İran Edebiyatına Tesiri 1”, b *Osmanlı Tarih ve Edebiyât Mecmuası*, Sene: 1, Aded: 2 (30 Nisan 1336), s. 34; M. Hüsrev Subaşı (1982), s. 124.

⁶⁹ Başlık sadece şiirin Kaynaklar'ında gösterilen mecmuada vardır.

⁷⁰ Velî ol: Ve lâkin, Ali Emîrî.

⁷¹ gördüm: çekdüm, Mecmua; buldum, Solak-zâde, Ali Emîrî, MHS.

⁷² nöker: meger, Solak-zâde, Ali Emîrî; mekir MHS.

4 (17)^{xvii}

Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Ben yatam lâyıķ mı ol qarşumda ayağın tura
Serv-i nâzum⁷³ diñ ben öldükde namâzum kılmasun

KAYNAKLAR:

Meşâ'irü's-şu'arâ (Kılıç 2010: I/201); *Riyâzu's-şu'arâ* (Riyâzî yz.: 7b), *Zübdetü'l-eş'âr* (Fâ'izî, yz. 59b); *Târih-i 'Atâ* (Arslan 2010: IV/75); *Kâfile-i Şu'arâ* (Kutlar vd. 2012: 44); Gibb I-II/ 469 (Çavuşoğlu 1999?: I-II/469); Ali Emîrî 1325a; Ali Emîrî, *Cevâhirü'l-mülûk*, s. 197-198 (Ali Emîrî, bu müfredin ikinci mısraını her bendin sonunda tekrarladığı, iki mısraını 9 bentle tahmis etmiştir. Bu uzun tahmisinin üçüncü bendine ise her iki mısraı almıştır.); M. Hüsrev Subaşı (1982), s. 125.

5 (18)^{xviii}

Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Ya maħv it levħ-i işyândan bu 'abd-i pür-kusûr ismin
Çıķar yâ Rab ya ĥod esmâ-i ĥüsnâdan Ğafûr ismin

KAYNAKLAR:

Ali Emîrî, *Cevâhirü'l-mülûk*, s. 187-188. (Ali Emîrî bu beyti her bendin sonunda tekrarladığı bir tahmis yazmıştır.); M. Hüsrev Subaşı (1982), 108.

6 (19)^{xix}

Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

İki gözüm Meric ü Tunca gibi her yaña aķma
Kolumı boynuma ur da yeter şalınuñ illerle

KAYNAK:

M. Hüsrev Subaşı (1982), s. 128.

⁷³ Serv-i nâzum: Latîfi.

7 (20)^{xx}**Sultân Selîm Goft****Vezin:** mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

Merîc ü Tuncaveş aķar ayaġuňa gözüm y[aşı]
 oluñı boynuma ur da oñulsun baġrum[un başı]

KAYNAK:

Mecmû'a-i Eş'âr, İBB Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı K 0352, 46a.

8 (21)^{xxi}**Vezin:** mefâîlün mefâîlün fe'ûlün

Baňa dermân ide şanurdum Aġî
 Oñulursa heķim imiş o⁷⁴ daġı

KAYNAKLAR:

Künhü'l-ahbâr (Uġur vd. 1997: 1/2: 1189); *Solak-zâde Târîhi*, s. 420; Ali Emîrî, "Sultan Selîm Han-ı Evvel Hazretleri", *Âmid-i Sevdâ*, S. 6 (7 Mayıs 1325), s. 90; M. Hüsrev Subaşı (1982), 124.

9 (22)^{xxii}**Vezin:** mefâîlün mefâîlün fe'ûlün

Hücüm-ı neşveden bî-tâb çeşmi
 Anuñ-çün 'aşıķuñ da âb çeşmi

KAYNAKLAR

Tezkire-i Rızâ (Zavotçu 2009: 79); Ali Emîrî, "Sultan Selîm Han-ı Evvel Hazretleri", *Âmid-i Sevdâ*, S. 6 (7 Mayıs 1325), s. 90; M. Hüsrev Subaşı, (1982), s. 127.

⁷⁴ imiş o: itmiş ol, Solak-zâde.

10 (23)^{xxiii}**Cevâb-ı Sultân Selim****Vezin:** mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlünSu'âli ideni bilsem ne gidi⁷⁵

Gidi kâfir midür kâfir gidi mi

KAYNAKLAR:

Mecmû'a-i Eş'âr, Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Mnz. 643, 15b; *Cönk*, Millî Kütüphane, Yz. Cönk 109, 28b.

B) YAVUZ SULTÂN SELİM'E AİDİYETİ KUVVETLE
MUHTEMEL OLAN ŞİİRLER

GAZELLER

1 (24)^{xxiv}**Sultân Selim Fermâyed****Vezin:** fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Mevc urup deryâ-yı dil hâdden geçüp cüş itmedin

Hey yetiş 'ömrüm⁷⁶ ecel peymânesin nüş itmedin

Ben marîz-i 'aşk-ı yâram hâtırüm ölmek diler

Ey ecel bi'llâh gitme hâtırüm hoş itmedin

Bize yüz göstermedün âyîne-veş ey meh-liķâ

Bu gönül abdâlını âhîr nemed-püş itmedin

'Âşıkâ dünyâda bundan özge müşkil olmaya

Cân vire bir kerre dildârın der-âgüş itmedin

Bülbül-i güyâ gibi söyle *Selîmî* dem-be-dem

'Andelîbin bu fenâ gülzâr[ı] hâmûş itmedin

⁷⁵ ne gidi: gidi mi, Cönk.

⁷⁶ 'ömrüm: 'ömri, nüsha.

KAYNAK:

Mecmû'a-i Eş'âr, Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Mnz. 574, 63a.

2 (25)^{xxv}

Sultân Selim⁷⁷

Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Lâleler çıkdı kızıl tâc ile Şâhiler gibi
Çekdi süsen hancerin sünnî sipâhiler gibi

Bir yeşil sancağ getürmiş⁷⁸ geldi servi⁷⁹ ceng için
Pullı cevşen geydi gül deryâda mâhiler gibi⁸⁰

Râfîzîdür lâle tâcın bâda vir yâ Rab diyü⁸¹
Yâsemenler Hakk'a yüz dutmuş⁸² ilâhiler gibi

Çâr yâruñ 'aşkına tönandı⁸³ bâğuñ⁸⁴ 'askeri
Her biri bir renge girmiş⁸⁵ pâdişâhiler gibi⁸⁶

Ka'alar fetih ideli mülk-i 'Acem'de Han Selim
Havf ide Tebrizler şimdi günâhiler⁸⁷ gibi⁸⁸

⁷⁷ Sultân Selim: Gazel-i Selimî, MK.

⁷⁸ getürmiş: getürdi, MK, MHS.

⁷⁹ servi: Husrev, MK; serv geldi, Ali Emîrî.

⁸⁰ Bu beyitle bir sonraki beytin Kastamonu nüshasında yerleri değişik.

⁸¹ lâle tâcın bâda vir yâ Rab diyü: lâlenüñ başında kızıl tâcı var, Kastamonu.

⁸² dutmuş: tütüdü, Ali Emîrî, MHS.

⁸³ Çâr yâruñ 'aşkına tönandı: İttifâkı geçübün tönandı, MK; İttifâk idüp tönandı yine, MHS.

⁸⁴ bâğuñ: bâğum, MK.

⁸⁵ girmiş: girdi, Ali Emîrî.

⁸⁶ Bu beyit MHS'de yok.

⁸⁷ şimdi günâhiler: bizden Kemâhiler, MHS.

⁸⁸ Bu beyit MK ve Kastamonu'da yok. Ali Emîrî, bu beyte düştüğü dipnotta; "Şu gazel birçok mecmûada Sultân Selim adına beş beyit olarak görülmüş, lâkin âsâr-ı mülük nezâ'irine dâir biñ târihinden mukaddem yazılmış olup el-hâleti hâzihî nezdimizde mevcûd olan bir mecmûada o gazelin kenârına şu beyt ilâve olunduğu görülmekle tahmîs olunmuştur." demektedir.

Ey *Selîmî* sen de cûş eyle⁸⁹ Muhammed 'aşkına
Bâyezîd[î]-meşreb ol alma tebâhiler gibi⁹⁰

KAYNAKLAR:

Mecmû'a-i Eş'âr, Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 3291, 48a-b; *Mecmû'a-i Eş'âr*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, Nu. 1088, s. 258; Ali Emîrî, *Cevâhirü'l-mülûk*, s. 201-202 (Emîrî bu şiiri tahmis etmiştir); M. Hüsrev Subaşı (1982), s. 121. Subaşı, bu şiirin kaynağı olarak Topkapı Sarayı Revan 1973 ve Millet Kütüphanesi Ali Emîrî TM 635 numarada kayıtlı iki şiir mecmasını da göstermektedir.

3 (26)^{xxvi}

Yavuz Sultân Selîm'in Bir Ğazeli⁹¹

Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Yâr bezm itmek diler şâhâne bayram irtesi
Güm güm itsün şâd olup⁹² hum-ğâne bayram irtesi

Rûha râhatlar bağışlar râh olup âb-ı hayât
Hicr-i la'lûn şâ'imi 'atşâna bayram irtesi

Cân-ber-cân⁹³ sîne-ber-sîne vü leb-ber-leb diler
ânî olmaz bu gönül cânâna bayram irtesi

ûr [u] ğılmân ister isen zâhidâ ferdâda sen
Nad olur bunlar amu rindâna bayram irtesi⁹⁴

Çün mey-i nâba yasağ olmaz görünse mâh-ı 'îd
Dil diler la'lûn meyinden ana bayram irtesi

⁸⁹ sen de cûş eyle: çâr yârı sev, Ali Emîrî.

⁹⁰ Ali Emîrî'nin yukarıda zikrettiğimiz notuyla şiire dâhil ettiği beyit MHS'de bazı değişikliklerle makta' beytidir:

al'alar feth idelüm mülk-i 'Acem'de ey Selîm
avf ide Tebrîziler bizden kemâhiler gibi

⁹¹ Pervâne Bey'de başlık: Ğazel-i Sultân Selîm

⁹² şâd olup: şân olup, MK.

⁹³ Cân-ber-cân: Câna cân u, Pervâne Bey.

⁹⁴ Bu beyit MK'de yok.

Sâkıyâ leb-ber-leb eyle câmı la'lüñ yâdına
Şun berü nüş idelüm merdâne bayram irtesi

Kaşları 'idında şağlı şollu hancer⁹⁵ taqınup
Çeşmi kan itmek diler mestâne bayram irtesi

Mey sonunda mîve-i la'lüñ şun ey sâkî bize
Bu **Selîmî** tâlib ol ihsâna bayram irtesi

KAYNAKLAR:

Peroâne Bey Mecmûası (Gıynaş 2014: 3/897); *Mecmû'a-i Eş'âr*, Millî Kütüphane, Yz. A 7456, 2a.

4 (27)^{xxvii}

Selîmî

Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Şâh-ı 'âlemsin şehâ 'âlemde sulţân ol yürî
Hüs-ni Yüsufsın muqarrer şâh-ı hübân ol yürî

Pertev-i nür-ı cemâlünle münevverdür cihân
Burka⁹⁶ ref it yüzünden mâh-ı tâbân ol yürî

Şem'-i ruhsâruñ görelden töldi çeşmüm nür-ıla
Rüşen olsun cümle 'âlem nür-ı Yezdân ol yürî

Devr-i 'Osmân'a nazîrün gelmedi gelmez dahı
Bendeñ oldı cümle 'âlem Mısr'a sulţân ol yürî

Kâyinât içre **Selîmî** yandı hicrün nârı-la
Nâr-ı hicrân âteşiyle mest ü hayrân ol yürî

KAYNAK :

Mecmû'a-i Eş'âr, Millî Kütüphane, MK Yz A 2006, 85a.

⁹⁵ hancer: hayli, MK.

⁹⁶ Burka: Refa-i, nüsha.

KIT'A

1 (28)^{xxviii}**Kıt'a-i Sultân Selim -rahmetullâhi 'aleyh-****Vezin:** mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Yapışdum dâmen-i pâk-i rızâya her çi bād-â-bād
 Şarıldum hâk-i pây-i Muşafâya her çi bād-â-bād

Zuhûrâta⁹⁷ cevâb u tâb u⁹⁸ tâkatsiz kâalup hayrân
 Şıgındum dergeh-i luţf-ı Hudâya her çi bād-â-bād

KAYNAKLAR:

Mecmu'a-i Eş'âr, M. Fatih Köksal Özel Kütüphanesi, Yz. 183-Mec. 21, 21b; *Mecmû'a-i Eş'âr*, Millet Kütüphanesi Ali Emîri Mnz. 598, 27b.

C) YAVUZ SULTÂN SELİM'E AİDİYETİ ŞÜPHELİ OLAN ŞİİRLER

MUSAMMATLAR

MÜSEDDES

1 (29)^{xxix}**Müseddes-i Selimî****Vezin:** fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Ża'f-ı aşk-ı yâr-ıla kâalmadı tende kuvvetüm
 Bâr-ı miḥnet çekmeden iki büküldi kâmetüm
 Yâr bî-pervâ durur derdâ ki bilmez ḥâletüm
 Gerçi yokdur bir nefes nuţka mecâl [û] tâkatüm
 Söylemek kaşd itdügümce yâre derd-i ḥasretüm
 Ağlamak tutar beni güftâra kâalmaz kudretüm

⁹⁷ Zuhûrâta: Zuhûr itdi, Köksal.

⁹⁸ cevâb u tâb u: cevâb-ı tâba, Ali Emîri.

Her gice fikr eylerem kim şubha irürsem eger
 Şubh-dem şalduqda ol hürşid-i enver nür u fer
 Hälümi 'arz idem aña küyına idüp güzer
 Çünkü varup 'arz-ı hâl için aña idem nazâr
 Söylemek kaçd itdügümce yâre derd-i hasretüm
 Ağlamak tutar beni güftâra qalmaz kudretüm

Bir tabibe hâlümi 'arz eyledüm ben mübtelâ
 Nabzuma el urdı baqdı yüzüme didi baña
 Derd-i aşq ancaq buña dildârdan olur devâ
 Ben didüm dermân yoğ-ımuş her kaçan varsam aña
 Söylemek kaçd itdügümce yâre derd-i hasretüm
 Ağlamak tutar beni güftâra qalmaz kudretüm

Ol perî-peyker kaçan ki qarşudan olur 'ayân
 Tağılur 'aqlum benüm bî-hüş oluram bir zamân
 'Aqlımı cem' eyleyem kim söyleyem aña revân
 Lîk qaldum şöyle hayrân kim nice idem beyân
 Söylemek kaçd itdügümce yâre derd-i hasretüm
 Ağlamak tutar beni güftâra qalmaz kudretüm

Hälümi bilmez benüm pes n'eylesün aña habîb
 Bilmeyince hastenüñ derdin 'ilâc itmez tabîb
 Yoğ-ımuş dermân ezelden derd imiş aña naşîb
 Nice 'arz idem aña hâlüm *Selîmî* ben garîb
 Söylemek kaçd itdügümce yâre derd-i hasretüm
 Ağlamak tutar beni güftâra qalmaz kudretüm

KAYNAK:

Mecmû'a-i Eş'âr, Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan 21, 38b-39a.

M U H A M M E S

2 (30)^{xxx}**Sultân Selim**⁹⁹**Vezin:** fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Āteş-i¹⁰⁰ hasretle yanup sine-büryân olduğum
 Sâyeveş kaddüñ gamından hâke yeksân olduğum
 Şubh olunca her gice yanuñda nâlân olduğum
 Īd-ı adha-yı ruhuñ şevkıyle giryân olduğum
 Hep senüñçündür benüm yoluñda kurbân olduğum

KAYNAK:

Mecmû'a-i Eş'âr, İBB Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı Yz. O0072, 28a.

M Ü S T E Z A D

3 (31)^{xxxi}**Müstezād-ı Selimî****Vezin:** mefûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün
mefûlü fe'ülün

Mestâne gözüñ gamzelerüñ tîğ-ile ey yâr
 İster döke kanum
 Kaşd itdi alur 'aql u dil [ü] fikrümü [ey] yâr
 Benüm rûh-ı revānum

Yüz süriyüp itmek diledüm tapuña hıdmet
 Yaşdanam işigüñ
 Kaşuñda benüm bigi nice bendelerüñ var
 Ey şâh-ı cihānum

⁹⁹ Mecmuada, bir muhammesin ilk bendi olduğu anlaşılan şiirin sadece bu bendi mevcuttur.

¹⁰⁰ Āteş-i: Āteşine, nüsha.

Zıkr eyledügin dilde lebün şand-i mükerrer
Şirînlîğ ile lebün
Ol dem ki söze başladı ol şehd-i şeker bār
Bağlandı zebānum

Şaçunı berāber nice sünbül ola reyhān
Hem cismüne nergis
Hattun ki yüzün gülşenidür zīnet-i gülzār
Ey gonce-dehānum

Bir lahza murādınca iken gerdiş-i eflāk
Māh ile sitāre
Üstüme döner 'aksine bu çarh-ı sitemkār
Hem dü-zebānum

Rahm eylemedün nice ki sen şāha habībüm
Didi *Selīmī*
Toldurdu ğam-ı zülfün ile 'ālemi şad bār
Bu āh [u] fiğānum

KAYNAK:

Samet Azap, *Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi'ndeki 11452 Numaralı Şiir Mecmuası (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, SBE Konya, 2010, s. 46-47.

GAZELLER

1 (32)^{xxxii}

Sultān Selīm -revvahallāhu rūḥahū-¹⁰¹

Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Tā¹⁰² mu'anber kākülün ḥurşide şalmışdur kemend
Bağlamışdur boynuma¹⁰³ zencir-i zülfün bend bend¹⁰⁴

¹⁰¹ Başlık: Sultān Selīm, MK 796; Nev-i āḥar der-baḥr-i mezbūr Sultān Selīm Ḥan fer-māyed tābe şerāhu ba'zılar 'Acem Sürüri'nüñdür dirler, Pervāne Bey; 319'da başlık yok.

¹⁰² Tā: Yā, 796.

¹⁰³ Boynuma: boynına: Pervāne Bey, MK 796, MK 319.

¹⁰⁴ bend bend: bende bend, MK 240, MK 319.

Ḳadd-i dil-cüyuñ nihâlin gördi çün gülzârda
Ṭurđı ayağ üstine ta'zîm idüp¹⁰⁵ serv-i bülend

Pây-mâl oldum yoluñda buldı ey çâbük-süvâr
Kim bu ben âzâdenüñ üstine sürmesin semend¹⁰⁶

'Anber-efşân zülfüne irmek diler cânâ gönül
Allah Allah ne uzun¹⁰⁷ sevdâya düşmiş derdmend

Ġonce-i ħandân-ıla kılsañ tekellüm tüt̄ tek
Sükker-i la'lûñ katında maĥv ola şu gibi ħand¹⁰⁸

Nâşîhâ men' eyleme mihrinden ol meh-pârenüñ¹⁰⁹
Şöyle ÷olmuşdur gönül kim ħalmamışdur cây-ı pend¹¹⁰

Ey *Selîmî* zülfî¹¹¹ sevdâsından anuñ baş çeken
Pârelensün¹¹² tîğ-i miĥnetle ħalem tek bend bend

KAYNAKLAR:

Pervâne Bey Mecmuası (Gıynaş 2014: I/527). (5 beyit); *Mecmû'a-i Eş'âr*, Millî Kütüphane, Yz A 796, s. 81a; *Mecmû'a-i Eş'âr*, Millî Kütüphane, Yz A 2552, 7b; *Mecmû'a-i Eş'âr*, Millî Kütüphane, 06 HK 240, 47b; *Mecmû'a-i Eş'âr*, Millî Kütüphane, 06 HK 319, 7b; *Mecmû'a-i Eş'âr*, Millî Kütüphane, 06 HK 436, 39b-40 (Mecmuada Mahremî'nin bu şiiri tahmisi vardır.); *Mecmû'a-i Eş'âr*, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Ef. Mülhâkı Nu. 245, 93a-b; *Mecmû'a-i Eş'âr*, Yapı Kredi Bankası Sermet Çifter Kütüphanesi, Nu. 1083, 12b-13a (Burada Keşfî'nin bu şiiri tahmisi vardır.); Boysak 2007: 160 Bu çalışmaya esas olan mecmuada Mahremî'nin bu şiiri tahmisi yer almaktadır); *Cevâhirü'l-mülûk*, s. 189-190 (Ali Emîrî bu gazeli tahmis etmiştir.); M. Hüsrev Subaşı (1982), s. 112-113. Subaşı, şiiri -ikisi bu şiire yapılan tahmis olmak üzere- beş mecmuada tespit etmiştir.

¹⁰⁵ idüp: ider, MK 319, MK 796, Boysak.

¹⁰⁶ Bu beyit, Pervâne Bey, 240, MK 796, MK 2552, MHS ve Boysak'da yok.

¹⁰⁷ uzun: uzak, MK 796.

¹⁰⁸ Bu beyit, Pervâne Bey, Ankara 319, MK 2552, MHS ve Boysak'da yok.

¹⁰⁹ men' eyleme mihrinden ol meh-pârenüñ: pend itme kim şevĥından olsa pârenüñ, 796.

¹¹⁰ cây-ı pend: cây-pesend, Boysak; cây-bend, MHS.

¹¹¹ zülf-i: ħadd-i, MK 319; ħaĥtı, Pervâne Bey, Ankara 240

¹¹² Pârelensün: Yârelensün, Ankara 319.

2 (33)^{xxxiii}**Selîmî****Vezin:** mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün

Yaşum hicründe cüy-ı âba beñzer
Gözüm ol âbda gird-âba beñzer

Sücüd itdüm çü gördüm yolda izüñ
Kim ayağüñ izi¹¹³ mihrâba beñzer

Kaşuñ mısr-ı melâhat ser-veridür
Anuñ-çün hâcibü'l-hüccâba beñzer

Cihâna itimâd itme iñende¹¹⁴
Ki bu 'âlem hayâl-i h^oâba beñzer

Hayâl-i zülf çeşmümde *Selîmî*
Deñizde şayd için kullâba beñzer

KAYNAKLAR:

Mecmû'a-i Eş'âr, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1969, 103b; M. Hüsrev Subaşı (1982), s. 128/3.

3 (34)^{xxxiv}**Vezin:** mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

Benüm baht-ı siyâhumdandır ey şüh-ı siyeh-çerde
Çeker ruhsâr-ı aluñ üzre hâttuñ 'anberin perde

Felekte mihri güyâ bir hilâl âgüşa çekmişdür
Meded sâkî ne hoş düşmiş benânuñ gird-i sâgarda

Görüp hâl-i siyâhuñ 'arızuñda oldı meftünuñ
Degül miskîn buhûruñ yanması bihüde micmerde

¹¹³ izi: izi yolda, MHS.

¹¹⁴ iñende: önünde, MHS.

Ne dūd-ı dil ne cūy-ı eşküm itdi kimseye teşîr
Muhaşşal baña raħm eyler ne gökde var ne kim¹¹⁵ yirde

‘ Aceb mi dā’ imā el üzre tutsa tāze şî’ rüm yār¹¹⁶
Selîmî¹¹⁷ dāye-i şab ‘um ider ol şıfl[1] perverde

KAYNAKLAR:

Mecmū’-a-i Eş’âr, Berlin Devlet Kütüphanesi Ms. or Oct. 2216, 107b; Cenk Açıkgoz, *Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Kitaplığı 1186’da Kayıtlı Mecmū’-a-i Eş’âr (vr. 50b-120a)*, *İnceleme-Metin*, Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 155.

KIT’A VE NAZMLAR

1 (35)^{xxxv}

Sultān Selîm Goft der-Vaqt-i Sürür

Vezin: fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün

Ağlayup şıfl-ı sirişküm ne arar yollarda
Var ise bir dūr-i pākîze düşürdi hāke

Zehr-i mār-ı feleki sen de içersin āħir
Gülme şāhum bu cihān n’eyledi gör Daħhāke

KAYNAK:

Mecmū’-a-i Eş’âr, İBB Kütüphanesi Atatürk Kitaplığı MC Yz K 0287, 58b.

¹¹⁵ kim: çün, Berlin.

¹¹⁶ yār: Açıkgoz’de yok. Vezin boşluğu [kim] şeklinde metin tamiriyle tamamlanmış.

¹¹⁷ Selîmî: Selîmā, Berlin.

2 (36)^{xxxvi}**Ḳıṭ‘a-i Sultân Selim Ḥan**¹¹⁸**Vezin:** fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün

Kendimi ‘add itmezem bir dâne-i erzen gibi
Şavurur bād-ı ecel bu ‘ömrümü ḥırmen gibi

Mâla mülke mağrūr olup dime yoḳdur ben gibi
Bir muḥâlif yel esicek şavurur ḥırmen gibi

KAYNAKLAR:

Tufan Kaya, *Konya Bölge Yazmalar Kütüphanesi’ndeki 13467 Numaralı Mecmuanın Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 2007, s. 290; M. Hüsrev Subaşı (1982), s. 127. Subaşı, bu nazm’ın ilk beytini İÜ Kütüphanesi TY 5481 numarada kayıtlı mecmuadan eserine aktarmıştır.

BEYİTLER (MATLA’ VE MÜFREDLER)

1 (37)^{xxxvii}**Sultân Selim****Vezin:** mefûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün

Kendi elümle yâre kesüp virdüğüm ḳalem
Fetvâ-yı ḥün-ı nâ-ḥaḳumı yazdı ibtidâ

KAYNAK:

Tufan Kaya, *Konya Bölge Yazmalar Kütüphanesi’ndeki 13467 Numaralı Mecmuanın Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 2007, s. 498.

¹¹⁸ Başlıkta “ḳıṭ‘a” denmekle beraber şiir bir “nazm”, belki de sadece iki beyti tespit edilebilmiş nakıs bir gazeldir.

2 (38)^{xxxviii}**Sultân Selim****Vezin:** mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

Re'is-i fülk-i deryâ-yı ta'aşşuğ olsa lâyıkdı
 Ki zirâ şu teni 'arşa çıkan mı vardı yan mollâ (?)

KAYNAK:

Mecmû'a-i Eş'âr, İÜ Kütüphanesi, TY 9651, 2b.3 (39)^{xxxix}**Sultân Selim Gofit****Vezin:** fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Müjde [ey] ğam-dide dil şādān olursın 'âkıbet
 Kim ğam-ı cānān ile nālān olursın 'âkıbet

KAYNAK:

Cönk, Milli Kütüphane Cönk 151, 16a.4 (40)^{xl}**Cevâb-ı Sultân Selim****Vezin:** fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Şimdi bildüm Râfîzîsin geydigün¹¹⁹ nârencidür
 Zâtî sen nâr ehlinin niçün seni nâr incidür

KAYNAK:

Mecmû'a-i Eş'âr, Ali Emîrî Millet Ktp. Mnz. 643, 15b.

¹¹⁹ geydügün: geydigin, nüsha.

5 (41)^{xli}**Sultân Selim****Veziin:** mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

Ġamıyla rûzgâr-ı rûzgâruñ miñnet [ü] derdin

Selîmi bu cihân mülkinde sultân olmayan bilmez

KAYNAK:

Mecmû'a-i Eş'âr, İBB Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı Yz. O0092, 97b.6 (42)^{xlii}**Sultân Selim****Veziin:** fâîlâtün fâîlâtün fâîlâtün fâîlün

Rindler bezminde sâķi yine bir nâm eyledük

Mescidüñ qandîlini mey-hânedede câm eyledük

KAYNAK:

Cönk, İBB Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_K 0554, 82a.7 (43)^{xliii}**Sultân Selim****Veziin:** fâîlâtün fâîlâtün fâîlâtün fâîlün

Yâ İlâhî merhamet kıl kim bahâdır degülem

Sen mu'în olmayıcaķ bir űeye ķadır degülem

KAYNAK:

Mecmû'a-i Eş'âr, İÜ Ktp. TY 9651, 6a.

8 (44)^{xliv}**Sultân Selim****Veziin:** fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Ĥamdü li'llâh ki yine t̄alib-i cânânum ben
Bende-i aşk olalı 'âleme sultânnum ben

KAYNAK:

Mecmû'a-i Eş'âr, Millet Kütüphanesi Ali Emîri Mnz., Nu. 571, 105a.

9 (45)^{xlv}**Sultân Selim****Veziin:** mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün

Biz bülbül-i muhrik-dem-i gülzâr-ı firâkuz
Âteş kesilür geçse şabâ gülşenimüzden

KAYNAKLAR:

Târîh-i 'Atâ (Arslan 2010: IV/75); Ali Nüreddin 1311: 29; M. Hüsrev Subaşı (1982), s. 126; Kesik 2012: 72.

10 (46)^{xlvi}**Sultân Selim****Veziin:** mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Yakında bir güneş yüzlü bizümle oldu hem-sâye
Ki hüsninden irer haclet felekde bedr olan aya

KAYNAK:

Mehmet Gürbüz, Kâbilî, *Sultân-ı Hübâna Münâsib Eş'âr (Poems to Sing for the Leading Beautiful Beloved) (Millet Library, Ali Emiri Manzum No. 744-745) Part II: Transcription of the Text*, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Harvard University, Cambridge, MA, USA, 2012, Sources of Oriental Languages and Literatures 110. s. 269.

11 (47)^{xlvi}**Ḥazret-i Sultān Selīm-i Kām-yāb****Veziin:** mefūlü fâilâtün mefūlü fâilâtün

Muṭrib ḥadis-i neyden Rūma rivāyet eyle
Sākī şafā-yı meyden bir dem ḥikāyet eyle

KAYNAK:

Mehmet Gürbüz, *Kâbilî, Sultān-ı Hûbâna Mûnâsib Eş'âr (Poems to Sing for the Leading Beautiful Beloved) (Millet Library, Ali Emiri Manzum No. 744-745) Part III: Transcription of the Text-Index*, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Harvard University, Cambridge, MA, USA, 2012, Sources of Oriental Languages and Literatures 111, s. 16.

12 (48) ^{xlvi}**Ḥazret-i Sultān Selīm****Veziin:** fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilâtün

Eyledüm tevcih iç ilden düdük timārını
Enderün-ı sînenen çıkşun çerāgum olsun āh

KAYNAK:

Mecmû'a-i Eş'âr, İBB Atatürk Kitaplığı, BEL_Yz_O0043, 78b.

SONUÇ

Mecma'u'n-nezâ'ir'deki Yavuz Sultan Selīm'in olduğuna şüphe bulunmayan murabbanın varlığından aldığımız cesaretle bu makaleyi hazırlamaya ilk teşebbüs ettiğimizde nasıl bir sonuçla karşılaşacağımızı tahmin edemiyorduk. Yavuz Sultan Selīm'in bütün şiirlerini Fars diliyle yazdığı kanaatinin galiba bizi de saran baskın tesiriyle belki üç beş adet şiir bulabiliriz beklentisiyle araştırmalarımıza başladık. Ama vardığımız noktada, Yavuz'a ait olduğuna kesin gözüyle baktığımız 23, büyük ihtimalle Yavuz'un olduğunu

düşündüğümüz 5, Yavuz'a ait olma ihtimali olmakla birlikte emin olamadıklarımız 20 adet olmak üzere toplam 48 adet manzume ortaya çıktı.

Başta şiir mecmuaları ve cönkler olmak üzere, yeni yazmalar, yeni belgeler ortaya çıktıkça, hem bizim muhtemelen isabet kaydedemediğimiz tespit ve değerlendirmelerimiz düzeltilmiş olacak hem de yeni şiirler tespit edilebilecektir. Bu itibarla kocaman bir derya olan el yazmalarının dünyasında daha bilinmeyen, görülmeyen pek çok şey varken “ben yaptım, ben hallettim, ben hepsini buldum” gibi ilmin hakikatine uymayan iddialarda bulunmak abesle iştigaldir. Ali Emîrî'nin bahsettiği Yavuz Sultan Selîm'in bir Türkçe dîvânı olduğu rivayetinin aslı var mıdır, bilmiyoruz. Ancak biz bu çalışmayla en azından, Yavuz'un küçük bir dîvânçe oluşturacak miktarda da olsa Türkçe şiirler kaleme aldığını ortaya koyduğumuzu düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZ, Cenk, *Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Kitaplığı 1186'da Kayıtlı Mecmu'a-i Eş'âr (vr. 50b-120a), İnceleme-Metin*, Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012.
- ALİ EMİRÎ, *Cevâhirü'l-mülûk*, Birinci cüz' - Mukaddime, Asır Matbaası, İstanbul 1319.
- ALİ EMİRÎ, “Edebiyât: Sultan Selîm Han-ı Evvel Hazretleri”, *Âmid-i Sevdâ*, S. 6 (7 Mayıs 1325), s. 88-97.
- ALİ EMİRÎ, *Cevâhirü'l-mülûk*, Matbaa-i Kader, İstanbul 1330.
- ALİ EMİRÎ (a), “Türk Edebiyatının İran Edebiyatına Tesiri”, *Osmanlı Tarih ve Edebiyât Mecmuası*, Sene: 1, Aded: 2 (30 Nisan 1336), s. 22-37.
- ALİ EMİRÎ (b), “Yavuz Sultân Selîm Han Hazretlerinin Beyt-i Şâhânelerinin Tesdîsi”, *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, Yıl: 3, Sayı: 28, 30 Haziran 1336, s. 792-795.
- ALİ EMİRÎ (c), “Yavuz Sultân Selîm Han Hazretlerinin Diğer Mısrâ'-ı Şâhânelerinin Tahmîsi”, *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, Yıl: 3, Sayı: 28, 30 Haziran 1336, s. 795-799.
- ALİ NÜREDDİN, *Kelâmü'l-mülûk Mülûku'l-keâm*, Alem Matbaası, İstanbul 1311.
- ARSLAN, Mehmet, *Tayyâr-zâde Atâ Osmanlı Saray Tarihi -Târih-i Enderûn-*, 4 Cilt, Kitabevi Yay., İstanbul 2010.

- ATİK GÜRBÜZ, İncinur, *Mecmū'atü'l-Letâ'if ve Sandūkatü'l-Ma'ârif [Bursa (İnebey) Print and Manuscripts Library, No. 2276] [İstanbul University Rare Books Library, No. T 739], Part I: Analysis-Transcription Of The Text*, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Harvard University, Cambridge, MA, USA 2015, Sources of Oriental Languages and Literatures 121.
- AZAP, Samet, *Koyunoglu Müzesi Kütüphanesi'ndeki 11452 Numaralı Şiir Mecmuası (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, SBE Konya 2010.
- BİLMEN, Saffet Sıdkı, *Şâir Osmanlı Padişahları, Edebî Tetkik*, Aydınlık Basımevi, İstanbul 1942.
- BOYSAK, Nail, *Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki 1479, 1591, 2752, 3005 Numaralı Şiir Mecmualarının Tanıtımı ve 2752, 3005 Numaralı Mecmuaların Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, SBE Konya 2007.
- BURSALI MEHMED TAHİR, *Osmanlı Müellifleri, C.2, Matbaa-i Âmire*, İstanbul 1333.
- CANIM, Rıdvan, *Tezkiretü's-şu'arâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ (İnceleme – Metin)*, AKM Yay., Ankara 2000.
- DURMUŞ, Tuba İşinsu, “Selîmî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://www.turkdebeyatiaisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7545> (e.t.: 20.06.2016).
- Cönk*, İBB Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_K 0554.
- Cönk*, Millî Kütüphane, 06 Hk 3624.
- Cönk*, Millî Kütüphane, Yz. Cönk 109.
- Cönk*, Milli Kütüphane Cönk 151.
- es-SEYYİD RIZÂ, *Âsâr-ı Eslâfdan Tezkire-i Rızâ*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1316.
- GIYNAŞ, Kâmil Ali, *Pervâne Bey Mecmuası*, 3 Cilt, Akademik Kitaplar, İstanbul 2014.
- GİBB, E. J. Wilkinson, *Osmanlı Şiir Tarihi (A History of Ottoman Poetry) I-II*, Çev: Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 1999?
- GÜRBÜZ, Mehmet (a), *Kâbilî, Sultân-ı Hûbâna Münâsib Eş'âr (Poems to Sing for the Leading Beautiful Beloved) (Millet Library, Ali Emiri Manzum No. 744-745) Part II: Transcription of the Text*, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Harvard University, Cambridge, MA, USA 2012, Sources of Oriental Languages and Literatures 110.

- GÜRBÜZ, Mehmet (b), *Kâbilî, Sultân-ı Hûbâna Münâsib Eş'âr (Poems to Sing for the Leading Beautiful Beloved) (Millet Library, Ali Emiri Manzum No. 744-745) Part III: Transcription of the Text-Index*, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Harvard University, Cambridge, MA, USA 2012, Sources of Oriental Languages and Literatures 111.
- HOCA SA'DEDDİN EFENDİ, *Tâcü't-tevârih*, C. 2, Tab'hâne-i Âmire, İstanbul 1280.
- İSEN, Mustafa - A. Fuat Bilkan, *Sultan Şairler*, Akçağ Yay., Ankara 1997.
- İSEN, Mustafa, Ali Fuat Bilkan, Tuba İşinsu Durmuş, *Sultanların Şiirleri Şiirlerin Sultanları*, Kapı Yayınları, Ankara 2012.
- KÂF-ZÂDE FÂ'İZÎ (yz.), *Zübdetü'l-eş'âr*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 2472.
- KAPLAN, Sadettin, *Sultanların Şiirleri Şiirin Sultanları*, Saka Yayınları, Gebze 2005.
- KAPLAN, Yunus, "Keşfi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4613> (e.t.: 20.06.2016).
- KAYA, Tufan, *Konya Bölge Yazmalar Kütüphanesi'ndeki 13467 Numaralı Mecmuanın Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 2007.
- KESİK, Beyhan, "Kanuni'nin Şah Tahmasb'ın Gazeline Cevabı", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi –SOBİDER-*, Yıl: 2, Sayı: 2, Mart 2015, s. 203-210.
- KESİK, Beyhan, *Selîmî (II. Selîm) Divançesi*, Vizyon Yayınevi, Ankara 2012.
- KILIÇ, Filiz, *Âşık Çelebi Meşâ'irü'ş-şu'arâ (İnceleme- Metin)*, 3 Cilt, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yay., İstanbul 2010.
- KOÇU, Reşat Ekrem, *Âşık ve Şair Padişahlar*, Doğan Kitap, İstanbul 2005
- KÖKSAL, M. Fatih, *Edirneli Nazmî Mecma'u'n-nezâ'ir (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Doktora Tezi, 3 Cilt, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 2001, s. 702-703.
- KÖKSAL, M. Fatih, "Ferdî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=376> (e.t.: 18.06.2016).
- KUT, Günay, *Heşt Bihîşt - The Tezkire by Sehî Beg*, Sources of Oriental Languages and Literatures 5, Harvard University, Cambridge 1978.
- KUTLAR, Fatma Sabiha, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, *Mehmed Tevfik Kâfile-i Şu'arâ*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2012.
- KUTLUK, İbrahim, *Kınalı-zâde Hasan Çelebi - Tezkiretü'ş-şu'arâ*, 1. Cilt, TTK Yay., Ankara 1989.

- Mecmû'a-i Eş'âr*, İBB Atatürk Kitaplığı, BEL_Yz_O0043.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, İBB Atatürk Kitaplığı, K 0351.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, İBB Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı K 0352.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, İBB Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı Yz. 00072.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, İBB Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı Yz. 00092.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY 9651.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, Nu. 1088.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Konya Bölge Yazmalar Kütüphanesi 13467.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, M. Fatih Köksal Özel Kütüphanesi, Yz. 183-Mec. 21
- Mecmû'a-i Eş'âr*, M. Fatih Köksal Özel Kütüphanesi, Yz. 294-Mec. 90.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Manisa İl Halk Kütüphanesi Nu. 202.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Mnz. 574.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Mnz. 598.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Mnz., Nu. 571.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Mnz. 651.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Mnz. 635.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Mnz. 643.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, (*Selîm-i Sâni Divânçesi*), Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Arabî 4341.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Millî Kütüphane, 06 HK 06 HK 240.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Millî Kütüphane, 06 HK 319.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Millî Kütüphane, 06 HK 436.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Millî Kütüphane, Yz A 2006.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Millî Kütüphane, Yz A 2552.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Millî Kütüphane, Yz A 3291.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Millî Kütüphane, Yz A 7456.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Millî Kütüphane, Yz A 796.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4923.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4940.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan 21.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan 1969.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Yapı Kredi Bankası Sermet Çifter Kütüphanesi Nu. 1083.
- Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Kütüphanesi, Diez A. Oct.

- Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id*, Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi Nu. 1459.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, İBB Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı K 007.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, İBB Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı MC Yz K 0287.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Berlin Devlet Kütüphanesi, Diez A. Oct. 159.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Berlin Devlet Kütüphanesi Ms. or Oct. 2216.
- MEHMED ÂRİF (yz.), *Mecmû'a-i Kenz-i Esrâr ve Defîne-i Envâr*, Millî Kütüphane, Yz A 3369.
- REŞİT, Muzaffer, *Divan Şiiri Antolojisi (Başlangıcından Bugüne Türk Şiiri I)*, Varlık Yayınları, İstanbul 1958.
- RİYÂZÎ ÇELEBÎ (yz.), *Riyâzu'ş-şu'arâ*, Süleymâniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, Nu. 3871.
- SEHÎ, *Âsâr-ı Eslâfdan Tezkire-i Sehî*, Matbaa-i Âmidî, İstanbul 1325.
- SERTKAYA, Osman F., "Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri IV", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S.XXII (1974-1976), s. 170-172.
- SOLAK-ZÂDE HEMDEMÎ, *Solak-zâde Târîhi (Târîh-i Solak-zâde)*, Mahmûd Bey Matbaası, İstanbul 1297.
- SUBAŞI, M. Hüsrev, *Yavuz Sultan Selîm'in Türkçe Şiirleri ve Bunlara Yazılan Nazireler*, Öğretim Üyeliği Tezi, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü, İstanbul 1982.
- SUER, Fatih Hamza, *Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesindeki 6457 Numaralı Şiir Mecmuası (İnceleme – Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Sivas 2012.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul 1961.
- ŞARDAĞ, Rüştü, *Şair Sultanlar*, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1982.
- ŞARİPBKOVA, Saule, *Acem Sürûri ve Divançe'si*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2001.
- ŞEMSEDDÎN SÂMÎ, *Kâmûsu'l-a'lâm*, C. 4, Mihrân Matbbası, İstanbul 1311.
- ŞEYH VASFÎ, *Bârka – Yavuz Sultân Selîm'in Eş'ârıyla Tercümeleri*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1308.
- TARLAN, Ali Nihad, *Yavuz Sultan Selîm Divanı*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1946.
- TUMAN, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâ'ili (Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri)*, [Tıpkıbasım], 2 Cilt, Haz.: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001.

- TURAN, Şerafettin, “Hoca Sâdeddin Efendi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 19, 1998, s. 196-198.
- UĞUR, Ahmet, Mustafa Çuhadar, *Celâl-zâde Mustafa – Selîm-nâme*, MEB Yay., İstanbul 1997.
- UĞUR, Ahmet, Mustafa Çuhadar, Ahmet Gül, İbrahim Hakkı Çuhadar, *Kitâbü't-târîh-i Künhü'l-ahbâr*, I. cilt II. kısım, Erciyes Üniversitesi Yayını, Kayseri 1997
- YILMAZ, Kâşif, *III. Selîm (İlhâmî) Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni*, Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Edirne 2001.
- ZAVOTÇU, Gencay, *Rıza Tezkiresi (İnceleme-Metin)*, Sahhaflar Sarayı, İstanbul 2009.
- ZİYÂ PAŞA, *Harâbât*, 3 Cilt, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1291.

“TURKISH POEMS OF SELİM I”

Abstract

Old resources had agreed on that Selim I, owner of Persian divan, did not write Turkish poems or had little. Even, it is an ongoing issue and still a current debate today. However, some anthologies of today cite Turkish poems of Selim I as some tezkiras (anthology of poet biography) in the past. How?

In this study, the question related to the topic is questioned, a detailed evaluation of the sources is made, the method of the study is explained and finally, 28 Turkish poems, including 5 of which (we are) uncertain of their belonging to Selim I are cited (published), critically edited and verified with their sources. Apart from these, 20 poems stayed undetermined that either they belong to Selim I or written by his grandson Selim II who has same penname, are also cited here.

Although the debate is still going on (presence of Selim I's Turkish poems), especially recent anthologies prepared for exclusively sultan poets include and cite Yavuz's Turkish poems without recording any sources about their belongings. This is the problematic case that caused suspicion. Moreover, with this respect, despite the claim that Yavuz did not write Turkish, more than 20 Turkish poems are cited in this study. This also shows that there must be a political side of the issue.

In this study, first hand sources such as poetry magazines and cönks were used, and the studies did not show the sources of Selim I's Turkish poems are not mentioned and the Turkish poems did not have the reliable sources are not included.

Keywords

Selim I, Turkish poems, sultan poets.

- ⁱ Bütünüyle 16. yüzyıl şairlerinin şiirlerinin bulunduğu oldukça eski bu mecmuadaki şiirin başlığında Yavuz Selim'e ait olduğu açıkça yazmaktadır. Ayrıca şiirin II. Selim veya herhangi başka bir şair adına mecmualarda kayıtlı olmamasına nazaran mecmua derleyicisinin tespitini doğru kabul ediyoruz.
- ⁱⁱ Bu şiir, *Mecma'u'n-nezâ'ir*'in Topkapı Sarayı Kütüphanesi nüshasında yer almakta ve "Sultân Selim" başlığı altında bulunmaktadır. Gerek mecmuanın yazılış tarihi (1523 veya 1534) gerekse eserin müellif hattı olması, burada zikredilen Sultân Selim'in Yavuz olduğunu şüpheye mahal bırakmayacak tarzda ortaya koymaktadır. Bu mecmuadaki Sultân Selim'in, *Mecma'u'n-nezâ'ir*'in yazıldığında yeni doğmuş veya 11 yaşında bir çocuk olan İkinci Selim olması mümkün değildir.
- ⁱⁱⁱ Sonradan yazılan kimi antolojilerde de kaynak gösterilmeksizin yer alan bu şiirin Yavuz Sultan Selim'e aidiyetine Subaşı'nın tespit ettiği iki yazma mecmuada ve ayrıca Ali Emîrî'nin kitabında yer alması yeterli delil teşkil etmektedir kanaatindeyiz.
- ^{iv} Ali Emîrî, dipnotta, bu gazelin matla beytinin Hisâlî'nin *Metâli'u'n-nezâ'ir*'inde II. Selim'e ait gösteriliyorsa da eski mecmualarda Selim-i Evvel'in olduğunun yazılı olduğunu kaydediyor (s. 190). Nuruosmaniye 4940'da kayıtlı mecmuanın, bu şiirle aynı sayfadaki bir şiirin başlığında "*Der-Medh-i Pâdişâh-ı Cihân Hazret-i Sultân Süleymân Han Ebbedallâhu Saltanatahû ilâ Âhiri'z-zamân*" yazmasından Kanuni döneminde derlendiği anlaşılmaktadır. Aynı mecmuadaki Selimî mahlaslı şiirin başlığında "Li'l-merhûm Selim Şâh" yazdığına göre şiirin II. Selim'e ait olma ihtimali yoktur.
- ^v Sadece bir mecmuada karşımıza çıkan bu şiirin de -mecmua derleyicisinin tesptine nazaran- I. Selim'e aidiyetine şüphe etmiyoruz. Şöyle ki, adı geçen tezde "Sultân Selim" adına kayıtlı iki şiir daha vardır. Onların başlığında "Allah ömrünü uzun, saltanatını daim etsin" şeklinde dua edilirken bu şiirin başlığındaki "merhûm" ve "*rahîmehu'llâh*" ifadelerinin kullanılmasına nazaran mecmuanın diğer iki şiirde saltanatının devamı için dua edilen II. Selim döneminde tutulduğunu, "*merhûm*" denilen Selim'e ait şiirin ise mecmuaya kaydedildiği zaman hayatta bulunmayan Yavuz Sultan Selim'a ait olduğu anlaşılmaktadır.
- ^{vi} Ali Emîrî Efendi bu gazel hakkında "*Şu gazel-i şâhâneleri ve ba'zı eş'âr-ı hümayûnlarını hâvî hafîdleri şeh-zâde Bâyezîd tarafından altun kaleme yazdırılmış ve tuğrâ-yı garrâ-yı şâhâneleri de kenârlarına vaz' olunmuş bir kıymetli mecmuada mevcuddur*" demekle birlikte mecmuanın yer ve numarasını vermemektedir (1336: 3). Emîrî'nin naklettiği mecmuanın, nüsha farklarına nazaran Sertkaya ve Subaşı'nın kullandıkları Topkapı nüshası olmadığını söyleyebiliriz. Bu şiirin, yazımızda da naklettiğimiz kimi kaynaklarda, Tatar diliyle (Çağatayca) şiirler yazdığı söylenen Yavuz Sultan Selim'e aidiyetine şüphe yoktur.
- ^{vii} Bu gazel, *Atâ Tarihi*'nden başlamak üzere günümüze kadar çeşitli matbu eserlerde de Yavuz Sultan Selim'e ait Türkçe şiirler arasında gösterilmiştir. Latîfî ile ona uyan Riyâzî, Âlî ve Kâf-zâde Fâizî, bu şiirin Neşrî'ye ait olduğunu iddia etseler de Emîrî, Yavuz'a ait oluşuna *Âşık Çelebi Tezkiresi*'nde Neşrî diye bir şairin hiç bulunmayışını, Kınalızâde'nin Neşrî maddesinde bu şiirden örnek vermeyişini ve aparatta görüleceği üzere gazelin Topkapı nüshasında "*Baňa dîrler ki bütün Oşmân ili mülküñ senüñ*" şeklinde geçen mısrayı delil olarak gösterir (1330: 195). Bizim tespitlerimiz ise Ali

Emîrî'nin tespitini şüpheye mahal bırakmayacak derecede teyit etmektedir: *Pervâne Bey Mecmuası*'nda II. Selîm 'in şiirleri için "tâle bekâ'uhû" (ömrü uzun olsun) denirken bu şiirin başlığında "tâbe gerâhu" (toprağı iyi olsun) denmesi de şiirin Yavuz'a aidiyetini gösteren önemli bir delil kabul edilebilir. Şiirin Yavuz Selîm'e ait oluşuna daha sağlam bir delil de Berlin Devlet Kütüphanesi, Diez A. Oct. 159 numarada kayıtlı bir şiir mecmuasının 125a sayfasında, bu şiire *Vahyî* mahlaslı bir şairin yazdığı tahmistir. Tahminin son bendinde şair 922 tarihini lafzen zikretmektedir ki bu da nazirenin henüz Yavuz Sultan Selîm tahttayken yazıldığını gösterir:

Oldı *tokuz yüz yigirmişi* içinde ol sakîm
 Çâre olmadı bu derde çâre eyleye hêkîm
 Düşdi 'asker beynine ey Vahyî-i pür-hûn le'îm
 Ey felek tokuz tolu câm içmeyince bu Selîm
 Devr içinde bulmadum hergiz ayakdaşum benüm

Bu şiire İydî'nin yazdığı bir nazire de aynı mecmuada (125b) şu matla' ile başlıyor (Başlık: Nazîre-i Sultân Selîm): *Garķ iderdi âlemi gözden aķan yaşıum benüm / Köpri olmasaydı üstünde eger kaşıum benüm.*

^{viii} Ferdî'nin tahmis ettiği ve mecmuada "*Tahmîs-i Ferdî Ğazel-i Sultân Selîm*" başlığıyla yer alan bu şiirin II. Selîm'e ait olması ihtimali yoktur. Zira Ferdî, Latîfî'ye göre 1546, Edirneli Nazmî'ye göre 1551/52, Âşık Çelebi'ye göre 1555 yılında ölmüştür (Köksal 2013). II. Selîm 'in 1566 yılında yani Ferdî'nin ölümünden en az 11 sene, belki de (Latîfî'nin kavli doğruysa) 19 sene önce ölmüş bulunan bir şairin o yaşlarda henüz çok genç olan herbâlde şiirleriyle de tanınmayan Sarı Selîm'i tahmis etmesi mümkün görünmemektedir. Nitekim tahmis edilecek kadar beğenilen bu şiir II. Selîm'in *Dîvânçe*'sinde de yoktur.

^{ix} Bu şiire ilgili herhangi bir ihtilaf olmadığı için *Atâ Tarihi*'nden bu yana Yavuz Selîm'e ait olarak zikredilen ve bu şiiri de Yavuz Sultan Selîm'in şiirleri arasına almakta bir beis görmedik.

^x Bu şiirin Yavuz'a ait olup olmadığına dair de herhangi bir tartışma yoktur. Ali Emîrî Efendi, bu şiire ilgili düştüğü dipnotta "*Bazı mecmualarda 'maksad ancak' muharrerdir. Lâkin Millet Kütüphanesi'nde mevcut olan Dîvân'da 'âh maksad' yazılıdır.*" bilgisini vermektedir. Ancak bununla hangi kastettiği divanın hangi divan olduğu anlaşılmamaktadır. Bildiğimiz kadarıyla Millet Kütüphanesi'de II. Selîm'in *Dîvânçe*'si mevcuttur.

^{xi} Kıt'anın ikinci beytinde geçen "*turģanlar*" kelimesi, bizce bu şiirin Yavuz Sultân Selîm'e ait olduğunun çok ciddi bir delilidir. Klasik Osmanlıcada kullanılmayan bu Çağatayca kelimeye yer veren Sultan Selîm, elbette kaynaklarda *Nevâyi Dîvânî*'ni sık sık okuduğu, "şive-i Tatar" ile (Çağatayca) şiirler yazdığı kaydedilen, burada da Çağatayca bir gazeli ve bir müfredi bulunan Yavuz Sultan Selîm olmalıdır.

^{xii} *Tarih-i Atâ*'dan beri bütün matbu kaynaklarda Yavuz Sultan Selîm'e ait olduğu kaydedilen bu meşhur kıt'a ile ilgili herhangi bir ihtilaf yoktur. İki şiir mecmuası ve bir cönkte tespit etmemiz, bu kıt'anın yazmalarda da mevcudiyetini tescil etmesi bakımından önemlidir.

^{xiii} Ali Emîrî Efendi'nin tespit ettiği bu kıt'anın Yavuz Sultan Selîm'den sadır olduğuna birkaç bakımdan şüphe yoktur. Bir hükümdarın dilinden dökülen bu beyitlerdeki ifadeler; Yavuz'un kişilik özellikleri, devlet yönetimi anlayışı gibi özellikleri göz önüne

alındığında ona aidiyetini gösterdiği gibi dil ve söyleyiş tarzı da bunu teyit eder vaziyettedir.

^{xiv} Çağatay Türkçesiyle yazılmış diğer şiir gibi bu matlâm da Yavuz'un bu şiveyle şiirler yazdığını bildiren kaynaklara istinaden ona ait olduğu açık olan şiirler arasında düşünüyoruz.

^{xv} Ali Emîri Efendi bu şiiri Namık Kemâl'in *Ta'kîb-i Harâbât*'ından naklettiği şu cümleleri kaynak göstererek Yavuz Selîm'in şiirleri arasında sayar: "*Bir de yine lâ-edrî işaretili ebyât arasında gördüğüm;*

'Âlemde seniñle bulurum lezzet-i cânı

Sen olmayacak ben n'iderem cân-ı cihânı

beytinden ise Sultan Selîm-i Evvel'iñ;

Hep seniñçündür benim dünyâ gamun çekdiklerüm

Yoksa 'ömrüm varı sensüz n'eylerem dünyâyı ben

beyti daha ziyâde şâyân-ı intihâb değil mi?"

Biz de Namık Kemâl'in tespitine ve Ali Emîri'nin tasdikine istinaden bu beytin Selîm-i Evvel'in şiirlerinden olduğunu kabul ediyoruz.

^{xvi} Bir yazma şiir mecmuasında da varlığını tespit ettiğimiz bu beyitle ilgili olarak Gelibolulu Âlî beyti yazdıktan sonra; "...matlâı da anlardan şâdr olmuşdur. 'Çaldıran şavaşında ve Şâh İsmâ'îl münhezim olduğdan soñra ardınca varup ber- taraf idince sa y kaşdın it-dükde yeñiçeri zümresi mâni olup h'âh u nâ-h'âh kendüleri döndürmişler idi. Matlâ-ı mezbûri ol mahalde buyurdıkları şübüt bulmuşdur' diyü yazmışlardur." demektedir (Uğur vd. 1997: 1/2: 1190). Bu bilgi aynı zamanda, diğer kaynaklarda geçen ama beytin manasına uymayan مكر imlâsının ("meger" de "mekir" [mekr'den muhaffef] de okunsa) doğru olmadığını, yazma mecmuada ve *Künhü'l-ahbâr*'da geçen "nöker" in doğruluğunu gösteriyor. *Solak-zâde Târîhi*'nde de aynı hadise anlatılmaktadır. Esasen Solak-zâde de bu hususta "*Cihânun gerçi nüş itdüm yedi tâsdan geçen zehrîn / Velî ol zehr-i kâtilden beter buldum meger kahrîn' beyti anlardan şâdr olmuşdur. Böyle olduğına şübhe yokdur...*" (*Solak-zâde* 1297: 420) diyerek beytin Yavuz'a ait olduğuna emin olduğunu kaydeder. Ali Emîri de, bu şiire dair *Cevâhirü'l-mülûk*'de düştüğü dipnotunda hadiseyi Solak-zâde'den naklederek "*beyti mezkûru kemâl-i teessürle ol mahalde inşâd buyurdıkları Solak-zâde Târîhi'nde muharrerdir.*" der (1330: 198) ve makalesinde de şiirin *Solak-zâde Tarihi*'nde geçtiğine göre şüpheye mahal kalmadığını kaydeder (1336: 4).

^{xvii} Latîfi bu beyti Yavuz'un olmayıp ona isnat edilen şiirlerden sayar (Canım 2000: 151). Şiirin kaynaklarında zikrettiğimiz tahmininin sadece üçüncü beytinde müfredin her iki mısrasını da şiirine alan Emîri, "*Ben yatam lâyık mı ol karşumda ayağın tura*" mısraı için -daha önceki makalesinde (1325: 94) Muallim Nâcî'den iktibas ederek düştüğü notta "*Bu mısra Türk lisanının birçok şiveleri miyânında şive-i Osmâni'den ziyâde şive-i Tatarı andırır.*" der. Galiba bununla Yavuz'un kendisinin "şive-i Tatar" dediği, eski eserlerde de öyle ifade edilen Çağatayca şiir yazma kabiliyetine binaen beytin Selîm'e aidiyetine de vurgu yapmak istemiştir. Latîfi'nin reddine rağmen, zekâ ve söyleyiş itibarıyla mükemmel olan bu beytin de Selîm-i Evvel'e ait olduğu kanaatindeyiz.

^{xviii} Ali Emîri Efendi'nin, bu beyte yazmış olduğu tahminin ilk bendinde düştüğü dipnottaki şu ifadeleri bize göre bu matlâm Yavuz'a aidiyetini tescil edici mahiyettedir: "*Di-yarbakırlı Saîd Paşa merhûmun 1305 senesinde tab' olunan Mescînu'l-edeb unvanlı kitabının*

249 uncu sahifesinde şu münâcât Sultan Süleymân hazretleri nâmuna gösteriliyor ise de müşârun ileyhin mevcud olan beş ku'a Türkî dîvânının görülmemiş ve elimize geçen ba'zı mecmualarda Yavuz Sultân Selîm Han hazretlerinin olduğu gösterilmiş ve hatta şu'arâ-yı kadîmeden Sâdık nâmında bir şâ'ir tesdîs ederek bâlâsında 'Müseddes-i Beyt-i Sultân Selîm Han' ibaresi görülmüştür." Hüsrev Subaşı ise, Emîrî'nin Cevâhirü'l-mülûk'undan aktardığı bu matla' ile ilgili "beytin Yavuz'a aidiyetine tam muknî olunamamakla birlikte..." notunu düşmektedir. Bizim kanaatimize göre bir şiir veya bir eser eski kaynaklarda (divan, şiir mecmuası, tezkire, cönk vs.) herhangi bir şair veya müellife isnat edilmişse ve aksi ispatlanamıyorsa o şiir ve eserin adına kaydedilmiş müellifin kabul edilmesi en doğru olan yoldur. Hele ki bu beyitte olduğu gibi başka bir şaire de mal edilmesi veya başka bir itiraz vaki değilse ve aykırı üslûp özellikleri yoksa Emîrî'nin tespitine katılmamak için bir sağlam bir gerekçe yoktur diye düşünüyoruz.

^{xix} Subaşı, (Millet Kütüphanesi) AE Türkçe Manzum 28 numarada (Adı geçen kütüphanede bugün için böyle bir numara yoktur. MFK) kayıtlı mecmuadan aktardığı bu şiire ilişkin notunda şöyle diyor: "Bu beyti Kemal Paşa-zâde Tevârih-i Âl-i Osmân'ın onuncu defterinde naklediyor. Bu nakle göre Yavuz son Edirne yolculuğunda, çok sevdiği Edirne ve havalisi için bu beyti söylemiş ve İbn Kemâl'den de beytine cevap verilmesini istemiş. O da 'pâdişahın emri üzerine' hemen oracıkta:

Geldi yâduma fezâ-yı dil-güşâ-yı Edrene

Virdi ayşuma keder zıkr-i safâ-yı Edrene

matla'lı gazelle cevap vermiştir." Bu bilgi beytin Yavuz'a aidiyetine yeterli delildir. Bu arada ikinci mısradaki geçen "ur da" kelimesinin -anlamca olmasa da lafız olarak- eski yazıda "Arda" da okunmaya müsait olduğunu ve burada Tuna, Meriç, Arda'nın ustalıklı bir şekilde bir arada kullanıldığına dikkat çekelim. Nitekim bir sonraki beyitte de aynı kelime oyununu görmek mümkündür.

^{xx} Yukarıdaki matlaı oldukça benzeyen bu matlaın da aynı gerekçelerle Yavuz Sultan Selîm'e ait olduğu rahatlıkla söylenebilir.

^{xxi} Gelibolulu Âlî, Sultan Selîm 'in "yanıkara" denilen illete tutulmasından sonra "bolay ki ilâc-pezîr ola" diyerek 40 gün Karışdıran'da ikamet ettiğini, başta reisülhükemâ Ahî Çelebi olmak üzere bütün tabiplerin onu iyileştirmek için büyük gayretler sarfettiklerini ancak ilaçlarının çare etmediğini anlattıktan sonra Yavuz'un beyti o ızdırap içinde söylediğini kaydeder (Uğur vd. 1997: 1/2: 1189-90). Aynı olayı Solak-zâde Hemdemî de anlatır: "... beytini bi'l-bedâhe ol ıztrabları hâlinde söylemişlerdür." (Solak-zâde 1297: 420). Yavuz'un yaşadığı döneme uzak sayılmayacak bir dönemde yazılan her iki tarihte de anlatılan hikâye şiirin Yavuz'a ait olduğunu tereddütsüz ortaya koymaktadır.

^{xxii} İlk defa Rızâ Tezkiresi'nde Yavuz'a ait gösterilen bu beyitten, oradan naklen Ali Emîrî (1325: 90) de bahsetmiş, Subaşı da Ali Emîrî'nin makalesinden alarak çalışmasında değerlendirmiştir. Bu şiire dair herhangi bir ihtilaf veya itiraz mevcut olmadığı için Yavuz'a ait şiirler arasında kabul ediyoruz.

^{xxiii} Her iki kaynakta da bu şiirin, hemen üstünde yer alan "Su'âl-i Şâh İsmâ'il" başlığı altındaki;

Su'âlüm var saña Monlâ Selîmî

'Alî Tañrı mıdır Tañrı 'Alî mi

beytine cevaben yazıldığı kayıtlıdır.

^{xxiv} Yalnızca bir mecmuada tespit ettiğimiz bu gazel II. Selîm'in *Dîvânçe*'sinde yer almaktadır. Ayrıca, kayda değer bir özellik olarak şiirde redif olan -mAdIn ekinin Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan bir ek olması hasebiyle 16. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşayan Yavuz'un bu eki kullanma ihtimali II. Selîm'e göre çok daha fazladır.

^{xxv} Ali Emîrî, bu şiir için Latîfî'nin, şiirin aslında Nihânî'ye ait olduğunu ancak Selîm'e isnat edildiğini söylemesinden (bk. Canım 2000: 542) etkilenerek Riyâzî, Âlî ve Evliyâ Çelebi'nin de şiiri Nihânî'ye ait gösterdiklerini ifade eder. Âşık Çelebi'nin ise Nihânî için "*Nihânî Hacı Hasan-zâde Medresesi'nde müderris iken üstâdum Sürürî Çelebi âna dâniş-mend olmuş, andan işitdüm; şi'ri çendân makbûl u matbû' degüldür.*" dediğini belirtir ve Hisâlî'nin *Metâli'u'n-nezâ'ir*'inde de şiirin matlânın Sultân Selîm-i Evvel'e ait olmak üzere kaydedildiğini bildirir (1330: 301-202; 1325: 96). Ne var ki şiirin Yavuz Selîm'le birlikte savaşlara katılan Edirneli Nazmî'nin *Mecma'u'n-nezâ'ir*'inde de Nihânî'ye ait, üstelik "zemin şiir" olarak görünmesini de (Köksal 2001: 3/2779) büsbütün gözardı edemeyiz. M. Hüseyin Subaşı, şiirin Nihânî adına kaydedildiği üç mecmuayı daha gösterir. Ancak muhtevanın, şiirin Yavuz'a ait olma ihtimalini çok güçlendirdiğini söyleyelim. Yavuz'un, diğer bazı şiirlerinde de malum mücadele dolayısıyla "Râfizîler"i konu edindiğini biliyoruz. Özellikle Ali Emîrî'de matladan bir önceki beyit, Subaşı'nın tezinde makta' olan şu beyit -eğer sonradan başkaları tarafından şiire ilâve edilmemişse-, şiirin Yavuz Selîm'e aidiyetini daha da netleştirmektedir:

Kal'alar feth idelüm mülk-i 'Acem'de ey *Selîm*

Ha'f ide Tebrîzîler bizden kemâhîler gibi

Subaşı, "Yavuz'a Ait Şiirler" arasında yer verdiği bu şiir hakkında "Gerek Emîrî'nin mütâlaasına ve bu şiire nazîre yazanların aynı zamanda Yavuz'un öteki şiirlerini de tanzîr eden kişilerden olmasına bakarak Yavuz'a izâfesi kuvvet kazanmaktadır." demektedir. Ayrıca diğer hususlar olmasa, tek başına Subaşı'nın tespit ettiği bir mecmuadaki "Sultân Selîm bin Bâyezîd Han Fermâyed" başlığı dahi şiiri Yavuz'a ait kabul etmemize yeterli olurdu. Ne var ki, bizim kanaatimiz de bu yönde olmakla birlikte, başta *Mecma'u'n-nezâ'ir* olmak üzere farklı mecmualarda şiirin sahibi olarak Nihânî'nin görünmesi dolayısıyla, biz şiiri bu bölüme almayı daha doğru buluyoruz.

^{xxvi} Millî Kütüphane Yz. A 7456'da kayıtlı mecmua, 19. yüzyılda, belki 20. yüzyıl başlarında düzenlenmiş oldukça yeni bir nüshadır. Bu itibarla başlıktaki "Yavuz" kaydına ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Bu şiirin başlığı Pervâne Bey'de "*Gazel-i Sultân Selîm*"dir. Yavuz'un diğer şiirlerinde -ki iki şiirdir- "tâbe serâhu" başlığını kullanan Pervâne'nin burada sadece Sultân Selîm demesi II. Selîm'e ait olma ihtimalini akla getirmektedir. Ne var ki Pervâne Bey, II. Selîm'e ait (*Dîvânçe*'sinde de bulunan) diğer bütün şiirlerde "tâle bekâ'uhû" (ömrü uzun olsun) derken, onun burada bu başlığı kullanmaması şiirin II. Selîm'e aidiyeti ihtimalini zayıflatıyor. Kaldı ki *Pervâne Bey Mecmuası*'ndaki II. Selîm'e ait diğer bütün şiirler II. Selîm'in *Dîvânçe*'sinde bulunurken bunun yer alması şüpheyi daha da artırmaktadır. Netice olarak, yukarıdaki verilere binaen ve diğer mecmuada şiir başlığında açıkça belirtilmesinden hareketle bu şiirin büyük ihtimalle Yavuz'a ait olduğunu düşünüyoruz.

^{xxvii} Kaynak olarak kullandığımız mecmuanın 3a sayfasında II. Selîm'in *Dîvânçe*'sinde de bulunan "-em var" redifli şiir vardır ve ondaki başlık da "Selîmî"dir. Bu durum şiirin II. Selîm'e ait olması ihtimalini akla getirir de;

Devr-i 'Osmân'a nazîrûn gelmedi gelmez dağı
Bendeñ oldu cümle 'âlem MıŖr'a sultân ol yûri

beytindeki söyleyiş, bu ihtimali zayıflatmaktadır. Zira bu hüsn-i matla bir güzele söylenmiş olmakla birlikte beyitte “Mısır fatihi” olan bir hükümdarı fahiye edası sezilmektedir. Yani şair, bir yandan sevgilisine “*Osmanlı ülkesine bir benzerin gelmedi ve gelmez de. Bütün dünya senin kulun kölen oldu. Artık yürü Mısır'a sultan ol!*” derken zımmen de Mısır fatihi olarak övünüyor gibidir. Yani bu sözlerin muhatabı esasen yine kendisidir. II. Selim'in bu tavırda bir beyit söylemesi, hele hele “devr-i Osman”dan bahsederek böyle bir ifade kullanması çok anlamlı olmasa gerektir. II. Selim'in *Divânçe*'sinde de yer almayan bu şiiri Yavuz Selim'e ait olma ihtimali yüksek olanlar arasına kaydetmek gerektiğini düşünüyoruz.

^{xxviii} İki mecmuada tespit ettiğimiz bu şiirin II. Selim'e de ait olma ihtimali de varid olmakla beraber biz bu ihtimali zayıf görüyoruz. Gerek Selim'in diğer şiirlerinde de rahatça hissedilen Hakk'a teslimiyet ve kavi mümin havası gerekse söyleyiş tarzı ve gerekse II. Selim'in *Divânçe*'sinde bulunmayışı, şiirin Yavuz'a ait olması ihtimalini daha güçlü kılmaktadır.

^{xxix} Bu müseddesin hangi Selim'i'ye ait olduğunu tespit etmek mümkün olmadığı için şüpheliler arasında değerlendirdik.

^{xxx} Tespit ettiğimiz mecmuada sadece ilk bendi bulunan bu muhammesin her iki Sultan Selim'e de ait olması da mümkün ve muhtemeldir.

^{xxxi} Bu müstezadın, 16. yüzyıl şairlerini ihtiva eden bir mecmuada yer alması ve bu dönemde Selimî mahlaslı başka şair bilinmemesi hasebiyle şiir iki sultan şairden birine ait olmalıdır. Şairin *Divânçe*'sinde bulunmamakla birlikte bu şiirin II. Selim'e ait olması da muhtemeldir.

^{xxxii} Latîfi'nin bu şiirin de başka bir şaire (Sürûrî-i Acem) ait olduğunu iddia etmesine yine Ali Emîri karşı çıkarak Mahremî'nin (ö. 1535) bu şiire yazdığı tahmisi delil gösterir ve tahminin son bendini nakleder (Ali Emîri 1325: 65-96; 1330: 189). Emîri'nin bahsettiği tahminin birer örneği de Süleymaniye Kütüphanesi Halet Ef. Mülhakı Nu. 245, Millî Kütüphane, 06 HK 436 ve Konya Bölge Yazmalar Kütüphanesi'ndeki bir şiir mecmuasında (bk. Boysak 2007) bulunmaktadır. Bu şiirin *Sürûrî Divânı*'nın bulunmasına rağmen, Yavuz'a aidiyetinde ısrar eden Ali Emîri bu durumun pek çok örneği olduğunu bazı müşahhas delillerle gösterir ve divanda bulunmasının şiirin Sürûrî'ye ait olduğuna delil sayılamayacağını ifade eder. Gerçekten de bu tahminin mevcudiyeti çok önemlidir. Mahremî gibi *Selîm-nâme* (*Şeh-nâme*) kaleme almış birinin, şiiri Yavuz'a ait olduğunu bilmeden tahmin etmesini uzak bir ihtimal olarak değerlendiriyoruz. Biz bu şiire bir de Keşfi'nin tahminini tespit ettik (bk. şiirin kaynakları) ki bu büyük ihtimalle Yavuz'un Mısır ve İran seferlerinin anlatıldığı *Selîm-nâme*'nin sahibi Keşfi (ö. 1524/25) (bk. Kaplan 2004) olmalıdır. Bu da şiirin Yavuz Selim'e ait olması ihtimalini güçlendiren bir başka husustur. Ali Emîri, Latîfi'nin bu şiirin Sürûrî'ye ait olduğu iddiasını “üslûp” meselesi üzerinden de çürütmeye çalışarak “*Sultan Selîm Türki eş'âr söylemedi, diyor. Elinde bir mişkâs-ı tatbîk olmadığı hâlde Türkçedeki tarz-ı kelâmını ne suretle anlıyor?*” sorusunu soruyor (1325: 95). Ancak hakikat şudur ki, Latîfi'nin burada “tarz u revîş-i kelâm” kıtası Yavuz'la değil Sürûrî ile ilgilidir. Yani Latîfi, şiirin Sürûrî'nin tarzına mutabık olduğunu söylemektedir: “*Bu gazeli ki Sultân Selîm'e isnâd olunur. Bunuñ eş'ârındanur. Divânında bulunduğundan gayrı tarz u revîşi dağı bu huşûşa şâhid-i şâfi ve beyyine-*

i vâfidür.” (Canım 2000: 300). Mezkûr şiir, bazı şiir mecmualarında da Sürûri’ye ait görünmektedir. Meselâ Edirneli Nazmî’nin *Mecma’u’n-nezâ’ir*’inde bu şiirin başlığı “Sürûri-i ‘Acem”dir ve makta beytindeki mahlas da Sürûri’dir (Köksal 2001: 2/685). Pervâne Bey ise bu karmaşaya dikkat çekerek şiirin başlığında şu ibareyi kullanıyor: “*Ne’-i âhar der-baḥr-i mezbûr Sultân Selîm Han fermâyed tâbe şerâhu bâzîlar Acem Sürûri-nüñdür dirler.*” (Gıynaş 2014 I/527)” Buradan Pervâne Bey’in, bazılarının Acem Sürûri’ye isnat etmelerine rağmen kendisinin Yavuz’a ait olduğu kanaatinde olduğu Şiirle ilgili bir başka karışıklık da İBB Atatürk Kitaplığı K.0352 numaralı şiir mecmuasında (vr. 32a) aynı şiirin Muhîti’ye ait görünmesidir. Bu mecmua derleyicisine göre Mahremî, Muhîti’nin gazelini tahmis etmiştir. Biz yine de, gerek Nazmî’nin Sürûri’ye ait göstermesi, gerek *Sürûri Dîvânı*’nda da bu şiirin -bazı küçük farklılıklarla da olsa- mevcut olması (bk. Şaripbekova 2001: 222) gerekse Latîfi’nin tespitlerine nazaran gazeli “şüpheliler” arasında değerlendirmeyi uygun görüyoruz.

xxxiii Bu şiirden hemen önce Yavuz Selîm’e aidiyeti kesin olan ve yukarıda birinci sıradaki gazel olarak kaydettiğimiz “-um benüm” redifli şiirin hemen arkasından ve onun gibi “Selîmî” başlığı altında verilmesi ve şiirin *II. Selîm Dîvânçesi*’nde bulunmayışı Yavuz’a aidiyeti ihtimalini güçlendirmektedir. Subaşı ise bir önceki gazelin başlığında “*Sultân Selîm Han -aleyhi’r-raḥmeti ve’r-Rıḫvân-*” başlığı varken bundaki başlığın sadece “*Selîmî*” olması ve aynı mecmuada bu şiire Bâkî tarafından yazılan bir nazirenin mevcudiyeti dolayısıyla şiirin *II. Selîm’e* ait olması ihtimali bulunduğunu belirterek şiiri “Yavuz’a ait olması şüpheli görülen şiirler” arasında değerlendirir. Biz de bu şiirin “şüpheliler” arasında yer alması gerektiğini düşünüyoruz.

xxxiv Bu şiir, Yavuz’a ait olabileceği gibi *II. Selîm’in* de olabilir. Emin olamadığımız için bu bölüğe dâhil ettik.

xxxv *II. Selîm’in Dîvânçe*’sinde bulunmayan bu kıt’anın, her iki Selîm’e de ait olması mümkündür.

xxxvi Bu şiirin ilk beyti *II. Selîm Dîvânçesi*’nde mevcuttur (Kesik 2012: 72). Bununla birlikte, Subaşı’nın şiiri tespit ettiği mecmuadaki kayda göre bu şiir İbni Kemâl’in “*Ḳût idinmişdür bizi nûr-ı ecel erzen gibi / Kim taşır bir zemîne dâne-i ḥürmen gibi*” beytine cevap olarak söylemiştir ve hatta bu beyte bir de Ebussuûd Efendi’nin cevabı vardır. Eğer kıt’anın ilk bendi *II. Selîm Dîvânçesi*’nde bir matla’ hâlinde bulunmasaydı elbette bu gerekçe ile bu şiir için de Yavuz Sultân Selîm’indir hükmü verilebilirdi. Bu çelişkili durum dolayısıyla Subaşı’nın Yavuz’un şiirleri arasında gösterdiği bu kıt’ayı biz “şüpheli” görmekteyiz.

xxxvii Ayırt edici bir özellik göremediğimiz bu müfredin her iki Selîm’e de ait olması mümkündür.

xxxviii Ayırt edici bir özellik göremediğimiz bu müfredin her iki Selîm’e de ait olması mümkündür.

xxxix Ayırt edici bir özellik göremediğimiz bu müfredin her iki Selîm’e de ait olması mümkündür.

xl Bu matlaı tespit ettiğimiz mecmuada bu şiirin üstünde yer alan “*Su’âl-i Şâh İsmâ’il*” başlığı altındaki;

Şâh-ı merdân devletinde geydigim nârencîdür

Nâra qarşu ṭuramazam zîrâ beni nâr incidür

beytine cevaben yazılmıştır. Ancak kimi mecmualarda (msl. *Mecmua-i Eş'âr*, İBB Atatürk Ktp. K 007, 27a) bu şiir, Şah Tahmasb'ın -Burada Şah İsmail'e ait gösterilen- aynı beytine cevap olarak Sultan Süleymân tarafından söylenen bir gazel olarak yer almaktadır ve bu matla o gazelin matladır. Yine bir başka mecmuada da Kanunî'nin cevabı olarak takdim edilen gazel bir makale konusu (Kesik 2010) da yapılmıştır. Bizim kanaatimiz şiirin Yavuz'a ait olduğu yönünde ise de her ikisinin olması da mümkündür.

- ^{xli} Ayırt edici bir özellik göremediğimiz bu müfredin her iki Selîm'e de ait olması mümkündür.
- ^{xlii} Ayırt edici bir özellik göremediğimiz bu müfredin her iki Selîm'e de ait olması mümkündür.
- ^{xliii} Şiirin yer aldığı mecmuada II. Selîm'in birkaç şiiri bulunmasına rağmen bu şiirde belirleyici bir özellik veya başlık bulunmadığından bu öbek içinde değerlendirdik.
- ^{xliv} Ayırt edici bir özellik göremediğimiz bu matlân her iki Selîm'e de ait olması mümkündür.
- ^{xlv} *Atâ Tarihi*'nde Yavuz Sultan Selîm'e ait görünen bu müfred, basılı ilk şair padişahlar antolojisi *Kelâmu'l-mülûk Mülûku'l-keâm* sahibine göre de Yavuz'undur. M. Hüsrev Su-başı, Fâik Reşâd'ın *Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniye*'sinde de bu şiirin Yavuz Selîm adına görüldüğünü tespit eder (bk. şiirin kaynakları). Ancak son dönemde yazılan kimi kaynaklarda (msl. Bilmen 1942: 15; Reşit 1958: 52; Yücebaş 1960; İsen-Bilkan 1997: 158) II. Selîm'e ait gösterilmektedir. *Yazma II. Selîm Dîvânçesi*'nde bu şiir bulunmamasına rağmen Kesik bu beyti de Reşit ve İsen-Bilkan'ın kitapları delaletiyle kitabına dâhil eder. Ancak bizim bir berceste beyit gibi dillerde söylenegelecek şiir için Yavuz'undur diyebilmemize asıl engel olan şey, Ali Emîrî'nin bu meşhur beyitten hiç bahsetmemesidir. *Târîh-i Atâ*'yı gördüğünü, ondan bu hususta da yararlandığını bildiğimiz Ali Emîrî'nin bu kadar şiddetli taraf olduğu bir konuda belki de Selîm adına kayıtlı manzumelerin en nefisi olan bu beyitle ilgili bir yorum yapmaması dikkat çekicidir. Gerek kaynakların farklı kayıtları gerekse de Ali Emîrî'nin sükûtu bu beyti de şüpheli şiirler arasında düşünmemize sebep olmuştur.
- ^{xlvi} Şiirin bulunduğu mecmuada İkinci Selîm'in şiirlerine "Selîm-i Sâni" başlığı konulmuş iken bu matlada sadece "*Sultân Selîm*" başlığı konması, bu şiirin Yavuz'a ait olması ihtimalini artırıyorsa da bunu da şüpheli şiirler arasına aldık.
- ^{xlvii} Yukarıdaki beyitle aynı mecmuada yer alan bu beytin başlığındaki "muradını almış Sultân Selîm" belki II. Selîm'dir.
- ^{xlviii} Ayırt edici bir özellik göremediğimiz bu matlân her iki Selîm'e de ait olması mümkündür.

ŞERH-i DÎVÂN-I SULTAN SELÎM-İ EVVEL*

Beyza TERZİ**

Seda AYDIN***

ÖZET

Şerhler, bir ilim dalında meşhur olmuş metinlerin ve bu metinlerdeki kapalı ifadelerin açıklandığı eserlerdir. Selçuklu Devleti döneminde başlayan tercüme ve şerh faaliyetlerine Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonra daha fazla önem verilmiştir. Bu sebeple Türk edebiyatında Arapça, Farsça ve Türkçe eserler, özellikle XIV ve XV. yüzyıldan sonra şerh edilmeye başlanmıştır. XVI. yüzyılın ortalarından XVII. yüzyıla kadar şerh geleneği büyük ölçüde gelişmiş; XVIII. yüzyıla gelindiğinde yapılan şerhlerin sayısı artmıştır. XIX. yüzyılda siyasi ve sosyal alanda yaşanan değişimler sebebiyle şerhler sayıca azalmışsa da şerh geleneği varlığını devam ettirmiştir. Şerh geleneği içinde dîvân şerhleri önemli bir yer tutmaktadır. Türk edebiyatında daha çok Arapça ve Farsça dîvânlar şerh edilmiştir. Şerh edilen dîvânlardan biri de Selîmi mahlasıyla şiirler kaleme alan Sultan Selîm-i Evvel (1512-1520)'in Farsça Dîvân'ıdır. Bu eser, XIX. yüzyılda Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi (ö. 1316/1898) tarafından Destâvîz-i Dâniş adıyla şerh edilmiştir. Çalışmada, Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi'nin Destâvîz-i Dâniş adını verdiği Şerh-i Dîvân-ı Sultan Selîm-i Evvel tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi, Destâvîz-i Dâniş, Şerh-i Dîvân-ı Sultan Selîm-i Evvel, Selîmî, Dîvân, klâsik Türk edebiyatı.

* Makalenin Geliş Tarihi: 12.12.2018 / Kabul Tarihi: 17.03.2019.

Çalışma, Destâvîz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selîm Dîvânı'nın Şerhi) Tenkitli Metin ve İnceleme (S. I-180) ve Destâvîz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selîm Dîvânı'nın Şerhi) Tenkitli Metin ve İnceleme (S. 180-366) adlı yüksek lisans tez çalışmalarından hareketle oluşturulmuştur.

** Doktora öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü / beyzaterzi@yahoo.com.tr

*** Arş. Gör., İstinye Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / saydin@istinye.edu.tr

Giriş

Kaynaklarda “Selîm Şâh” olarak geçen Osmanlı Devleti’nin dokuzuncu padişahı Sultan Selîm, mizacının sertliği sebebiyle “Yavuz” lakabıyla anılmıştır.¹ Sekiz yıl gibi kısa bir sürede yaptığı seferlerle imparatorluğun sınırlarını önemli ölçüde genişleten Sultan, ilim, kültür ve edebiyat ile bağını hiç koparmamıştır. Şehzadeliginden ölümüne kadar âlim ve şairleri himaye etmiş, katıldığı seferlerde onları yanından ayırmamıştır.² Savaşlara gidip gelirken yollarda geçen zamanın büyük bir kısmını şiire, ilme; sair ve âlimlerle sohbe ayırın Sultan Selîm, sefer esnasında yanındaki âlimlere fethedeceği ülkenin tarihini ve coğrafyasını öğrenmek için eserler de tercüme ettirmiştir.³

Sultan Selîm, kısa süren saltanatı boyunca yalnızca siyasi başarılar elde etmemiş; Osmanlı coğrafyasında şiir ve sanatın yayılmasına da önem vermiştir. Fethettiği ülkelerdeki âlim ve sanatkarları beraberinde İstanbul’a getirerek himayesi altına almış ve Osmanlı ülkesinde sanatın gelişmesine katkıda bulunmuştur.⁴ Kendisi de Arapça, Farsça ve Türkçeye hâkim olan Sultan Selîm, Fars şiiri ve edebiyatı ile özellikle ilgilenmiştir. Hatta Selîmî mahlasıyla yazdığı Farsça şiirlerini bir dîvânda toplamıştır.

Sultan Selîm’in tek eseri Farsça kaleme aldığı *Dîvân*’ıdır. Bunun yanında bazı Türkçe şiirlerinin varlığı söz konusudur.⁵ Sultan Selîm’in

¹ Feridun Emecen, “Selim I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, XXXVI, 407.

² Haluk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996, 207.

³ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1971, I, 566.

⁴ Haluk İpekten, *a.g.e.*, 60.

⁵ Sultan Selîm’in Türkçe şiirleri ile ilgili bir öğretim üyeliği tezi ve bir de makale mevcuttur. Öğretim üyeliği tezi için bkz. Hüsrev Subaşı, *Yavuz Sultan Selim’in Türkçe Şiirleri ve Bunlara Yapılan Nazireler*, Marmara Üniversitesi Yüksek İslam Enstitüsü Öğretim Üyeliği Tezi, İstanbul 1982. Makale için bkz. M. Fatih Köksal, “Yavuz Sultan Selim’in Türkçe Şiirleri”, *Türk Dünyasının Ulu Çınarı Mertol Tulum Kitabı*, Ed. Ahmet Kartal-M. Mahur Tulum, Sivrihisar Belediyesi, İstanbul 2017, 485-547. Anadolu sahasında ilk tezkire yazarı Sehî Bey, eserinde Sultan Selim için “gerçi ‘avâmü’n-nâs anlara Türkî eş’âr isnâd ederler ammâ anlar asla Türkî şi’r dememişlerdir küll-i eş’ârı anların Pârsîdür dîvânlarında bir Türkî sözleri yok” diyerek hiç Türkçe şiiri olmadığını söylemiştir.

Dîvân'ının birçok yazma nüshası bulunmaktadır.⁶ Eser, II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde iki defa basılmıştır. İlk baskı, h.1306/m.1888-89 yılında Hüseyin Hüsnü tarafından *Dîvân-ı Yavuz Sultan Selîm* adıyla yapılmıştır. Eserde 2 münâcât, 2 na't-i nebevî ve 102 gazel yer almaktadır.⁷ İkinci baskı, 1904 yılında Alman imparatoru II. Wilhelm adına II. Abdülhamid (1876-1909)'e hediye edilmek üzere Paul Horn tarafından Berlin'de yapılmıştır. Eserde, 2 kasîde, 2 tevhîd, 2 na't ve 298 gazel bulunmaktadır.⁸

Sultan Selîm'in Farsça şiirleri üzerine iki tercüme yapılmıştır. Bunlardan ilki, h.1308/m.1890-91 yılında Şeyh Vasfî tarafından kaleme alınan *Bârîka* adlı eserdir.⁹ *Bârîka*, iki bölümden oluşmaktadır. *Yavuz Sultan Selîm'in Eş'ârıyla Tercümelere* adlı ilk bölümde Sultan Selîm'e ait 166 beyit ve bunların tercümesi; *Mısrâ'lar* adlı ikinci bölümde 12 mısra ve bunların tercümesi yer alır.¹⁰ İkinci çalışma, 1946 yılında Ali Nihat Tarlan tarafından

Bkz. Günay Kut, *Heşt Bihişt The Tezkire By Sehi Beg*, Harvard Üniversitesi, Cambridge 1978, 104. Latîfi ise *Tezkire*'sinde "zebân-ı Türkîde eş'ârı gâyetde kalîl ü nâdirdür anların nâmına esnâ-i nâsda okınan Türkî eş'ârın ekseri 'avâmü'n-nâsun iftirâsı ve isnâdîdur" diyerek Türkçe şiirlerinin çok az olduğunu ifade etmiş ve ona isnad edilen şiirlerin çoğunun ona ait olmadığına dikkat çekmiştir. Bkz. Rıdvan Canım, *Latîfi Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsratü'n-Nuzamâ*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2000, 151.

⁶ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Köşkü Kitaplığı 507, 737, 738; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Atıf Efendi Koleksiyonu 2077, 2078; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu 3422; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fatih Koleksiyonu 3830; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 3630; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Lala İsmail Efendi Koleksiyonu 449; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Reşit Efendi Koleksiyonu 762; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Farsça Yazmalar 929, 1016, 1330, 1331, 1607 ve Millet Kütüphanesi Ali Emiri Farsi 324 numarada kayıtlı nüshalar bunlardan bazılarıdır.

⁷ Bkz. Hüseyin Hüsnü, *Divan-ı Yavuz Sultan Selîm*, Kitapçı Arakel, İstanbul 1306.

⁸ Bkz. Paul Horn (haz.), *Dîvân-ı Selîmî*, Berlin Devlet Matbaası, Berlin, 1904.

⁹ Bkz. Şeyh Vasfî, *Bârîka*, Kitapçı Arakel, İstanbul 1308.

¹⁰ *Bârîka* üzerine yazılmış iki kitap ve bir makale bulunmaktadır. Kitaplar için bkz. Filiz Kalyon, *Yavuz Sultan Selîm'in Şiirlerinden Seçmeler Bârîka*, Berikan, Ankara 2015. Bkz. Gökhan Gökmen, *Bârîka Yavuz Sultan Selîm'in Farsça Seçme Şiirleri ve Türkçe Tercümelere*, Büyüyenay, İstanbul 2015. Makale için bkz. Hasan Gültekin, "Yavuz Sultan Selîm'in Farsça Beyitleriyle Tercümelere", *Turkish Studies*, 10/8, Ankara 2015, 1217-1246.

Yavuz Sultan Selîm Divanı adıyla kaleme alınan tercümedir.¹¹ Tarlan, bu çalışmasında *Dîvân*'ın Berlin baskısını esas almıştır.¹²

Sultan Selîm'in Farsça şiirleri üzerine şerh çalışması da bulunmaktadır. Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi tarafından h.1313/m.1896 yılında kaleme alınan *Destâvîz-i Dâniş* adlı eserde, *Dîvân*'ın Hüseyin Hüsnü tarafından hazırlanan İstanbul baskısını esas alınmıştır.¹³

Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi

Kaynaklarda hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Dâniş Ahmed Efendi, Manastır'da doğmuş ve ilk eğitimini burada almıştır.¹⁴ Eğitimine İstanbul'da devam eden Dâniş Ahmed Efendi, tahsilini tamamladıktan sonra Manastır'a dönmüş ve burada müderrislik yapmaya başlamıştır. Hayatını eser yazarak idame ettiren Ahmed Efendi, h. 1316/m.1898-99'da Manastır'da vefat etmiştir. Kaynaklarda mezarının Çilekli karakolu tarafından Pirlepe'ye giden caddede olduğu geçmektedir.¹⁵

Ahmed Efendi'nin eserlerinden hareketle iyi derecede Arapça ve Farsça bildiği anlaşılmaktadır. 1314 yılında kaleme aldığı *Makâmât-ı Edebiyye* adlı eser, h.516/m.1122 yılında vefat etmiş meşhur Arap âlimi Harîrî'nin *Makâmât* adlı eserinin şerhidir.¹⁶ Ahmed Efendi, şârihliğinin yanında aynı zamanda şair olup Dâniş mahlasıyla şiirler kaleme almıştır. Kaynaklarda bir

¹¹ Bkz. Ali Nihad Tarlan, *Yavuz Sultan Selim Divanı*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1946.

¹² Ali Nihad Tarlan, *a.g.e.*, 6.

¹³ Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi'nin şerhi üzerine yapılan yüksek lisans tez çalışmaları bulunmaktadır. Bkz. Beyza Terzi, *Destâvîz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selîm Dîvânı'nın Şerhi) Tenkitli Metin ve İnceleme (S. 1-180)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016. Bkz. Seda Aydın, *Destâvîz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selîm Dîvânı'nın Şerhi) Tenkitli Metin ve İnceleme (S. 180-366)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.

¹⁴ Cemil Paşa, Esad Bey, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, haz. Özen Tok, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, V, 42.

¹⁵ Bursalı Mehmet Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, haz. Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yayınları, İstanbul, I, 304.

¹⁶ Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi'nin *Makâmât* şerhi üzerine doktora tez çalışması bulunmaktadır. Bkz. Seda Aydın, *Türk Edebiyatında Makâmât-ı Harîrî ve Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi'nin Makâmât-ı Edebiyye-i Harîriyye Şerhi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, devam ediyor.

Dîvânçe'si olduğu söyleniyorsa da eser, henüz ele geçmemiştir.¹⁷ Ele geçmeyen bir diğer eseri de, *Mecmû'a-i Kavâ'id-i Fârsiyye*'dir. Çalışmanın konusu olan ve kaynaklarda *Şerh-i Dîvân-ı Sultan Selîm-i Evvel* olarak geçen eserine Dâniş Ahmed Efendi, *Destâvîz-i Dâniş* adını vermiştir. Destâvîz, "bir şahsın iddiasını ispata vesile olarak getirdiği ve güvendiği her şey, küçük armağan"¹⁸ anlamına gelen Farsça bir kelimedir. Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi, *Destâvîz-i Dâniş*'in mukaddimesinde eserin yazılma sebebini "Fârsîye heveskâr bulunanlar müstefid olsunlar" diye açıklamış ve bu eserini Sultan II. Abdülhamid (1876-1909)'e sunduğunu ifade etmiştir.¹⁹

Destâvîz-i Dâniş

Destâvîz-i Dâniş'in 3'ü yurt içi 1'i yurt dışında olmak üzere toplam dört nüshası bulunur. Yurt içinde İstanbul ve Ankara'daki nüshaların buldukları kütüphanelerin ismi ve katalog numaraları şöyledir: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 4709; Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3293 ve Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 8511. Yurt dışındaki yazma ise Makedonya Üniversitesi'nin kütüphanesinde OMCT III/5 numarasıyla kayıtlıdır.²⁰

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Kataloğu'nda eser, *Destâvîz-i Dâniş* ismiyle geçer. Katalog fişinde şârih hakkında bilgi verilmemiştir. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 3293 numaralı nüshanın ismi ise Destaviz; yazar adı da hatalı olarak Hüseyin Dâniş şeklinde belirtilmiştir. Yine aynı kütüphanede 06 Mil Yz A 8511 numaralı nüshada eser hatalı olarak Yavuz Divanı'nın bir nüshası gibi kaydedilmiştir. Makedonya Kütüphanelerindeki OMCT III/5 numaralı nüsha ise Türkçe Yazma Eserler Kataloğu'nda Oriental Manuscript Turk başlığı altında "Yavuz Sultan Selîm Han'ın Dîvân-ı Belâgat-unvânının Şerhi (Farsça Tercüme)" şeklinde kayıtlıdır.

¹⁷ Cemil Paşa, *a.g.e.*, 42.

¹⁸ Ziya Şükûn, *Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1894, II, 894.

¹⁹ Beyza Terzi, *a.g.t.*, 86.

²⁰ Bu nüshalardan en eski tarihli olan 1312 ile İstanbul nüshasıdır. Ardından 1314 tarihi ile Makedonya nüshası gelir. Yalnız burada 1312'nin tetimme kaydı, 1314'ün ise vakıf kaydı olduğu unutulmamalıdır. Bu durumda hangisinin daha erken kaleme alındığı bilinmemektedir.

Her dört nüshada da Mukaddime bölümünden sonra Münâcât-ı İlâhî başlığıyla 1 adet ve Na't-ı nebevî başlıklarıyla 2 adet şiir şerh edilmiştir. Sonrasında Gazeliyât başlığıyla 102 adet gazelin şerhi bulunur. Gazellerden sonra Na't-ı nebevî başlığıyla 1 naat daha şerh edilmiştir. Makedonya nüshasında diğer nüshalardan farklı olarak Mukaddime bölümünden önce *Yavuz Sultan Selîm Hân'ın Dîvân-ı Belâgat-unvânının Şerhi Destâvîz-i Dâniş* başlıklı bir bölüm bulunur. Bu bölümde; eserden iki nüsha yazılıp birinin padişaha takdim edildiği diğerinin ise dışarı çıkartılmamak kaydıyla Manastır'daki İshakiye Camii Kütüphanesi'ne vakfedildiği anlatılır.

Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi'nin Şerh Yöntemi

Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi'nin şerh yöntemini izaha çalışılacak bu bölümde İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 4709 numarasıyla kayıtlı nüshadan hareketle mevcut 4 nüshanın edisyon kritiği yapılarak hazırlanan tez çalışmalarından istifade edilmiştir.²¹ Geleneksel şerh usulü de denilen klâsik şerh usulünde şârih; kaynak dil farklı ise önce kelime ve ibareleri vererek gramatikal açıklamalar yapar, ardından “*mahsûl-i beyt, ma'nâ-yı beyt, hâsıl-ı ma'nâ*” gibi başlıklar altında metni tercüme eder,²² nihayetinde “*ya'nî*” diyerek metni şerh ederdi.²³ Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi de XIX. yüzyılda kaleme aldığı eserini bu usulle şerh etmiş; öncelikle kaynak dili Farsça olan metnin kelime ve ibarelerinin manalarını açıklamış, bu esnada birtakım gramatikal izahlarda da bulunmuştur. Beyit içerisinde izaha müsait olan hemen her ekin Farsça gramerde nasıl isimlendirildiğini belirtmesi, onun meseleye hassasiyetini göstermesi bakımından önemlidir. Kelime izahlarının akabinde “*mahsûl-i beyt*” başlığıyla önce beytin birebir

²¹ Bkz. Beyza Terzi, *a.g.t.*, Bkz. Seda Aydın, *a.g.t.* Çalışmalarda, şerh edebiyatı hakkında yapılan genel bir girişin ardından Yavuz Sultan Selîm ve Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Ardından şârihin şerh yönteminin incelendiği bölümlerde çeşitli dil bilgisi kitaplarından yararlanılarak şârihin kullandığı gramer terimleri açıklanmıştır. Sonrasında *Destâvîz-i Dâniş*'in dört nüshasından hareketle tenkitli metin ortaya konulmuş; ardından şârihin şerh esnasında manalarını verdiği kelimeleri içeren bir dizin-sözlük oluşturulmuştur.

²² Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Gelenegi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2011, 79.

²³ Sadık Yazar, *a.g.t.*, 81.

çevirisini vermeye gayret gösteren şârih; sonrasında “*ya’ni*” diyerek daha geniş bir izah yoluna gitmiştir.

Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi’nin kaynak metindeki edebi sanatların neler olduğuna dâir çok fazla bilgi vermeyip yalnızca bazı beyitlerdeki *teşbih*leri göstermesi göze çarpar. Bunun dışında şerh metninde yalnızca *ihâm* ve *leff ü neşr* sanatlarının ismi geçmiş; onlar da izah esnasında yalnızca birer kere kullanılmıştır. Dâniş’in bazen mevcut konu hakkında ayrıntılı bilgi için okuru tarih, tefsir kitapları gibi farklı kaynaklara yönlendirdiği görülür. Bunu yaparken hususen bir kitap ismi vermemiştir.

Yer yer ayet-i kerimelerden, hadis-i şeriflerden, Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde manzum parçalardan, muhtelif ibarelerden istifade eden şârih; ayetler için “*âyet-i kerîme*, *âyet*, *nazm-ı celîl*, *kemâ kâle’llâhu te’âlâ*” ifadelerini; hadisler için ise, “*hadîs-i şerîf*, *hadîs-i kudî*” ifadelerini kullanmış; bazen de hiçbir şey söylemeksizin doğrudan iktibas yapmıştır. Metinde toplam on dokuz ayet geçer. Bahsi geçen on ayetin yalnızca yedi tanesinin tamamı verilmiş geriye kalan on üç ayetin bir kısmı kullanılmıştır. Ayetlerin ve hadislerin doğrudan verildiği yerlerin akabinde genellikle *fehvâsınca*, *mazmûnunca* gibi ifadelerin kullanıldığı görülür. Metinde toplam yirmi hadis bulunmaktadır. Bunlardan ikisi lafzen değil manen verilmiştir. Bazı hadisler kaynak dilinden değil doğrudan Türkçe çevirisiyle verilmiş, şârih bu gibi durumların öncesinde “*Habîb-i Ekrem efendimiz buyurmuştur ki*” ibaresini kullanmıştır.

Şerhte 3’ü başlıksız 5’i *nazm*, 18’i *beyt*, 2’si *kıt’a* olarak başlıklandırılmış 28 Farsça; 4’ü *nazm* 18’i *beyt* olarak başlıklandırılmış 22 Türkçe; 1’i başlıksız 3’ü *beyt* ve 1’i *kıt’a* olarak başlıklandırılmış 5 Arapça olmak üzere toplam 55 şiirden alıntı yapılmıştır. Mükerrer şiir sayısı azdır. Şârih Farsça şiirlerin on beşinin şairini belirtirken Türkçe şiirlerin yalnızca dördünün şairini belirtmiş; Arapça şiirlerin hiçbirinde şair ismi zikretmemiştir. Şârihin mukaddime bölümünde *Dâniş* mahlasıyla yazmış olduğu *nazm* başlıklı bir şiiri de mevcuttur. Şerhte alıntı yapılarak ismi şârih tarafından zikredilen şairler şunlardır: ‘Attâr, Enverî, Fahreddîn-i ‘Irâkî, Fuzûlî, Hâfız, Mevlânâ Câmî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Sa’dî, Selmân, Şem’î ve Vehbî.

Şârih, mahsûl-i beyt kısmında ve kelime izahı yaptığı yerlerde bazen tanım yapmak bazen de manayı pekiştirip sözü güzelleştirmek adına bazı Arapça ve Farsça ibarelerden yararlanmıştır. Metinde on sekizi Arapça, biri

Farsça olmak toplam on dokuz ibare geçer. Bu ibareler genellikle “sevgiliden gelen eza ve cefa sezadır”, “hoşluk veren şeyi al, keder veren şeyi bırak”, “deliye kalem yoktur” gibi nasihat ve malumat içerikli ifadelerdir.

Destâvîz-i Dâniş metni; *fâ’ide*, *kıssa*, *temhîd*, *tetimme*, *ihtar* gibi alt başlıklarla zenginleştirilmiştir. Kıssa başlıklarında yalnızca peygamber kıssaları ele alınmamış muhtelif şahıs ve olaylarla alakalı hikâyelere de yer verilmiştir. Fâ’ide başlıklarında, peygamber kıssalarından feleklerin isimlerine, şakk-ı kamer mucizesinden mi’râc hadisesine kadar muhtelif olaylar anlatılmıştır. *Temhîd*, *tetimme* ve *ihtar* başlıkları birer kez geçerken *fâ’ide* ve *kıssa* başlıkları on dokuz ayrı yerde geçmektedir.

Şârih, şerhini yaparken yalnızca beyitlerin ona sunduğu malzemeyle sınırlı kalmamış kaynak metni daha anlaşılır kılmak adına kimi zaman mah-sûl-i beyt bölümlerinde kimi zaman fâide, kıssa gibi alt başlıklarda kimi zaman da kelime izahları esnasında ek bilgiler vermiştir. Bu bilgiler klâsik şiirin mazmunlarından sosyal hayata, mitolojik kahraman ve hayvanlardan tarihi şahsiyet ve hükümdarlara, peygamberlere, İslam büyüklerine, evliyalara kadar geniş bir yelpazeden seçilmiştir. Şerh metni *Dârâ*, *Husrev*, *Kâvus*, *Kaysar*, *Leylâc*, *Mahmûd*, *Nemrûd*, *Rüstem*, *Selîm* (*Yavuz Sultan*), *Sikender ve Zâl* gibi tarihi ve mitolojik şahısların yanı sıra *Hz. Âdem*, *Hz. Ahmed* (*Muhammed Mustafâ*), *Hz. Alî*, *Hz. Dâvud*, *Hz. Eyyûb*, *Hz. İbrâhîm*, *Hz. İsâ*, *Hz. Lokmân Hekîm*, *Hz. Mûsâ*, *Hz. Nûh*, *Hz. Süleymân*, *Hz. Ya’kûb*, *Hz. Yûsuf*; *Hz. Âişe*, *Hz. Bilâl*, *Hz. Câbir bin ‘Abdullâh*, *Hz. Ebû Tâlib*, *Hz. Fatma*, *Hz. Havvâ*, *Hz. Hızır*, *Hz. Meryem*, *Hz. Zü’l-Karneyn* gibi peygamber ve İslam büyükleri ile *Bâyezîd-i Bistâmî*, *Behlûl-i Dâna*, *Ebû’l-Hayr Tîmânî*, *Ebû’l-Hasan Harakânî*, *Fahreddîn-i ‘Irâkî*, *Hallâc-ı Mansûr ve Şeyh-i Ekber* (*Muhyiddîn-i İbn-i Arabî*) gibi evliyalar ve onların menkıbelerini de ihtiva eder.

Çalışmada, akışın sekteye uğramaması adına yukarıda örneklendirme yapılmamış; Dâniş’in şerh üslubunu yansıtabilecek iki beytin şerhi örnek olarak sunulmuştur:

Sebük rûhî ki tavf-ı kûy-ı cânân kerd merdâne

Be-vâdî-i sa’âdet bi-kadem tayy kerde menzilhâ

Sebük hafif rûh cân –î edât-ı beyân tavf bir nesnenin çevresini dolanmak kûy mahalle cânân ma’sûk kerd eyledi merd âdem –ân edât-ı cem’ güzel he edât-ı liyâkât be- edât-ı zarf vâdî iki dag arasına Fârsîde dere ve Türkîde yar dirler

sa'âdet kutlu ve ferhûnde ve mübârek olmak **bî-** edât-ı nefy **kadem** ayak ki Fârsîde pâý dîrler **tayy** bir nesneyi dürmek ve toplamak **kerde** eylemiş **menzil** konak **-hâ** edât-ı cem'.

Mahsûl-i beyt: Bir hafîf cânlı ki cânânın mahallesini merdlere lâynk dolandı sa'âdet vâdisinde kademsiz olarak konakları düriüp topladı ya'nî dâ'imâ cânânın rızâsını tahsilde dolananlar menzil-i maksûda vâsıl oldılar.

Kıssa: Ebû'l-Hayr Tînânî'nin meclisinde bir gün ahhâbıyla kerâmât-ı evliyâdan bahs olunur imiş suda yüzer ve havâda uçar gibi ba'z-ı hârik-i âde şeyler söylendikde Ebû'l-Hayr hazretleri kendine işâret iderek dimiş ki ben bir Habeşî gulâm bilirüm ki garb-ı Trâblusî câmi'-i şerîfnde başını hurkaya çekmiş iken gönline Ka'be-i mükerreme ârzüsü düşer başını hurkadan çekdikde kendini Ka'be'de bulur işte nâzım-ı tahrîr bî-kadem menzilleri tayy ider ta'bîrinden böyle kerâmeti kâsd itdi.²⁴

Gerçi sûfî her gehî lâf-ı me'ânî mî zened

Lîk nebved der-beyân-ı mantık-ı aşkeş nutuk

Sûfî zâhid ve 'âbid **geh** gâhdan muhaffef vakt ma'nâsına -î edât-ı vahdet **lâf** ögünmek ve da'vâ-yı tefâhür eylemek **me'ânî** ma'nânın cem'i maksûd **mî zened** urur **lîk** lâkin **nebûved** olmaz **der-** edât-ı zarf **beyân** bellü vâzıh ve âşikâre olmak **mantık** me'ânî fehm olunur hurûf ve esvât ile söz söylemek **'aşk** bir keyfiyyet-i muhrikedir ki kalb-i 'âşıkda vâki' olur 'âlâmeti ma'sûkum görmek için dâ'imâ muztaribdir görmegi ârzü ider ve gördükde dehşet el virüp hafakân-ı kalb u ra'şe ve lisânında in'ikâd olup söylemege iktidârı kalmaz niteki dimişlerdir lî fi mehabbetiküm şuhûdun erba' ve şuhûdu külli kadîyyetin isnânî hafakânı kalbî ve irtî'âşu mefâsîli ve nuhûlu cismî ve in'ikâdu lisânî - eş zamîr sûfîye râci' **nutuk** söz söylemek.

Mahsûl-i beyt: Egerçi sûfî her bir vakt idrâk-ı makâsidden lâf urur ve ögünür ve da'vâ-yı tefâhür eyler lâkin 'aşk-ı mantikî beyânında söz söyleyemez; ya'nî fehm-i me'ânî iderim dir fakat fi'l-asl maksûd olan 'aşk sözlerinden şakk-ı şefe idemez bî-herberdir ma'mâfih insâmı menzil-i selâmete isâl iden 'aşkıdır; niteki dimişlerdir:

Beyt

'Aşk ider cânâ reh-i hakkı 'iyân

'Aşk açar her demde bin râz-ı nihân²⁵

²⁴ Beyza Terzi, a.g.t., 155-156.

²⁵ Seda Aydın, a.g.t., 162-163.

Sonuç

Osmanlı coğrafyasında ilk olarak XIV. yüzyılda başlayan şerh faaliyetleri, XVI. yüzyılda büyük bir gelişme göstermiştir. Çeşitli tür ve muhtevalarda Arapça, Farsça ve Türkçe eserlere yapılan bu şerhler, Osmanlı Edebiyatı'nda klâsik şerh edebiyatı olarak adlandırılabilir bir geleneği oluşturmuştur. XVI. yüzyılın şair padişahlarından Yavuz Sultan Selim'in Fars diliyle kaleme aldığı *Dîvân*'ını XIX. yüzyılda şerh eden Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi, kullanmış olduğu şerh yöntemiyle klâsik Türk Edebiyatı için geç sayılabilecek bir dönemde yapılan bir şerhin, şerh geleneğinin klâsikleştiği yüzyıllarda yapılan bir şerhten usul bakımından farklı olmadığını göstermiştir.

KAYNAKÇA

- AYDIN, Seda, *Destâvîz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selim Dîvânı'nın Şerhi) Tenkitli Metin ve İnceleme (S. 180-366)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.
- _____, *Türk Edebiyatında Makâmât-ı Harîrî ve Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi'nin Makâmât-ı Edebiyye-i Harîriyye Şerhi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, devam ediyor.
- BANARLI, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1971, I.
- BURSALI MEHMET TÂHİR EFENDİ, *Osmanlı Müellifleri*, haz. Fikri Yavuz - İsmail Özen, Meral Yayınları, İstanbul 1975, C. I.
- CANIM, Rıdvan, *Latîfi Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2000.
- Dîvân-ı Selîmî*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Farsça Yazmalar 929, 1016, 1330, 1331, 1607.
- Dîvân-ı Selîmî*, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Farsi 324.
- Dîvân-ı Selîmî*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Atıf Efendi Koleksiyonu 2077, 2078.

- Dîvân-ı Selîmî*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu 3422.
- Dîvân-ı Selîmî*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fatih Koleksiyonu 3830.
- Dîvân-ı Selîmî*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 3630.
- Dîvân-ı Selîmî*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Lala İsmail Efendi Koleksiyonu 449.
- Dîvân-ı Selîmî*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Reşit Efendi Koleksiyonu 762.
- Dîvân-ı Selîmî*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Köşkü Kitaplığı 507, 737, 738.
- EMECEN, Feridun, "Selim I" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, XXXVI, 407-414.
- GÖKMEN, Gökhan, Bârika Yavuz Sultan Selim'in Farsça Seçme Şiirleri ve Türkçe Tercümeleleri, Büyüyenay, İstanbul 2015.
- GÜLTEKİN, Hasan, "Yavuz Sultan Selîm'in Farsça Beyitleriyle Tercümeleleri", *Turkish Studies*, 10/8, Ankara 2015, 1217-1246.
- HORN, Paul (haz.), *Dîvân-ı Selîmî*, , Berlin Devlet Matbaası, Berlin 1904.
- HÜSEYİN HÜSNÜ, *Divan-ı Yavuz Sultan Selîm*, Kitapçı Arakel, İstanbul 1306.
- İPEKTEN, Haluk, *Divan Edebiyatında Edebi Muhipler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996.
- KALYON, Filiz, Yavuz Sultan Selim'in Şiirlerinden Seçmeler Bârika, Berikan, Ankara 2015.
- KÖKSAL, M. Fatih, "Yavuz Sultan Selîm'in Türkçe Şiirleri", *Türk Dünyasının Ulu Çınarı Mertol Tulum Kitabı*, Ed. Ahmet Kartal-M. Mahur Tulum, Sivrihisar Belediyesi, İstanbul 2017, 485-547.
- KUT, Günay, *Heşt Bihişt The Tezkire By Sehî Beg*, Harvard Üniversitesi, Cambridge 1978.
- SUBAŞI, Hüsrev, *Yavuz Sultan Selim'in Türkçe Şiirleri ve Bunlara Yapılan Nazireler*, Marmara Üniversitesi Yüksek İslam Enstitüsü Öğretim Üyeliği Tezi, İstanbul 1982.
- ŞEYH VASFİ, *Bârika*, Kitapçı Arakel, İstanbul 1308.

- ŞÜKÛN, Ziya, *Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1894, II.
- TARLAN, Ali Nihad, *Yavuz Sultan Selim Divanı*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1946.
- TERZİ, Beyza, *Destâvîz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selim Dîvânı'nın Şerhi) Tenkitli Metin ve İnceleme (S. I-180)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.
- TOK, Özen (haz.), Cemil Paşa, Esad Bey, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- YAZAR, Sadık, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleceği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2011.

“COMMENTARY OF THE DIWAN OF SELİM I”

Abstract

Commentaries are explanations of well-known texts of a science branch and closed or ambiguous expressions in said texts. Translation and commentary activities which were initiated during the Seljuq Empire period were given more importance after the foundation of Ottoman Empire. For this reason, Arabic, Persian and Turkish texts began getting commentaries written for them especially after 14th and 15th century. From mid-16th to 17th century commentaries inventory developed significantly; until the 18th century number of commentaries increased. Although decreasing in number due to changes in political and social spheres in 19th century, commentary tradition continued its existence. In the tradition of commentaries, diwan commentaries take an important place. In Turkish Literature, Arabic and Persian diwans have commented more frequently. One of the diwans that has been commented is the “diwan” in Persian by Selim I whom used pen name “Selîmî” in his poems. This work has been commented in 19th century by Manastırlı Daniş Ahmed Efendi (d. 1316/1898) with the name “Destâvîz-i Dâniş”. In this study Şerh-i Dîvân-ı Sultan Selîm-i Evvel which is named as Destâvîz-i Dâniş by Daniş Ahmed Efendi will be introduced.

Keywords

Manastırlı Daniş Ahmed Efendi, Destâvîz-i Dâniş, Şerh-i Dîvân-ı Sultan Selîm-i Evvel, Selîmî, Diwan, Classical Turkish Literature.

16. YY.IN İLK YARISINDAKİ DİVANLARDA YAVUZ SULTAN SELİM'E SUNULMUŞ ŞİİRLER*

Ümran AY**

Yılmaz TOP***

ÖZET

Yavuz Sultan Selim dokuzuncu Osmanlı padişahu olup 1512-1520 yılları arasında padişahlık yapmıştır. Şehzadeliği ve padişahlığı döneminde çevresinde âlim, sanatkâr ve şair olmak üzere birçok kıymetli simanın yetişmesine imkân veren Yavuz Sultan Selim çıktığı seferlerde de hocalarını ve şairleri musahip olarak yanında buldurmak suretiyle onlarla daima irtibat hâlinde olmuştur. Bu makalede; Yavuz Sultan Selim döneminde klasik Türk şiirinde eser veren şairler taranarak divan sahibi olanlar belirlenmiş, elde bulunan divanlardan ve Mecmû'a-i Kasâ'id-i Türkiyye'den Yavuz'a ithafen şiir yazan şairler ve bu şairlerin şiirleri tespit edilmiştir. Selimnâme tarzındaki müstakil eserler ve Yavuz adına yazılan mesneviler çalışmaya dâhil edilmiştir. 15.yy.in sonu ile 16.yy.in ilk çeyreğinde eser veren şairlerden Yavuz adına şiir yazmış 16 şairin manzumesi muhteva bakımından incelenmiştir. Bu şiirlerdeki hükümdarla ilgili benzetmeler ayrı bir başlık altında değerlendirilerek Yavuz'un hükümdarlığı, şairliğinin ve diğer özelliklerinin şiire yansımaları hakkında bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Yavuz Sultan Selim, klasik Türk edebiyatı, divan, kaside, benzetme.

Yavuz Sultan Selim Dönemi Edebî Muhiti¹

Osmanlı Devleti'nin dokuzuncu hükümdarı olan Yavuz Sultan Selim (875-926/1470-1520), sekiz yıl gibi çok kısa süren saltanatını (918-926/1512-

* Makalenin Geliş Tarihi: 16.11.2018 / Kabul Tarihi: 08.03.2019.

** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / umran.ay@marmara.edu.tr

*** Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / yilmazt@bartin.edu.tr

¹ Bu makalede Tâcizâde Ca'fer Çelebi, Gazâlî, İbn Kemâl, Lâmi'î Çelebi, Mahremî, Mesihî, Prizrenli Şem'î, Revânî, Za'îfi ve Zâtî'nin şiirlerinin tespiti ve muhteva değerlendirmeleri Yılmaz Top tarafından, Ahmed-i Rıdvân, Basîrî, Celîlî, Gelibolulu Sürûrî, Üsküplü Atâ ve Üsküplü İshâk Çelebi'nin şiirlerinin tespiti ve muhteva değerlendirmeleri Ümran Ay tarafından yapılmıştır.

1520) önemli sefer ve zaferlerle taçlandırmıştır. Babası Sultan II. Bayezid (ö. 918/1512)'in devrinde (886-918/1481-1512) oldukça durgun ve gevşek bir görünüm arz eden devlet idaresine, sert ve kararlı yönetim tarzı ile askerî dehası sayesinde kısa sürede çekidüzen vermeyi başarmış; asayişî sağlayarak Osmanlı Devleti'ne hareket getirmiştir. XVI. yüzyılın başı itibarıyla Anadolu için gerçek bir tehlike hâline gelen Şah İsmail'i bertaraf etmiş; izlediği Doğu siyaseti sayesinde Osmanlı Devleti'nin İslam dünyasında tek güçlü devlet konumunu kazanmasını sağlamıştır.² Doğu'ya yaptığı iki büyük sefer ile Doğu Anadolu, Suriye ve Mısır'ın ve bu arada özellikle İslam'ın kutsal beldelerinin kontrol ve idaresinin Osmanlı Devleti'ne geçmesini temin etmiştir.³

Yavuz Sultan Selîm, kısa saltanat süresi içerisinde bir taraftan Mısır'a kadar uzanan geniş bir sahada kazandığı zaferlerle Osmanlı Devleti'nin emniyetini temin ederken diğer taraftan edebiyat ve kültürün yayılıp yerleşmesine önem vermiştir. Tebriz fethinde aralarında Şah Mehmed, Abdulganî, Alâeddîn Mehmed, Mansur Bey ve Mehmed Kasım'ın da bulunduğu İran şair, âlim ve sanatkârlarından birkaç yüz kişiyi toplayarak beraberinde İstanbul'a getirmiş; bu yolla Osmanlı sanatkârlarını yetiştirmeye, Osmanlı şiir ve kültürünü zenginleştirmeye çalışmıştır. Seferlerden arta kalan zamanlarında tertip ettiği şiir ve musiki meclislerinde şair ve sanatkârları buluşturup onlarla sohbet etmekle vakit geçirmiş ve bu vesileyle etrafında teşekkül eden edebî muhiti canlı tutmaya gayret etmiştir.⁴

Yavuz Sultan Selîm, Trabzon'daki şehzadelîği zamanından başlayarak etrafına pek çok şair toplamış; kendisine kaside ve eser sunan şairleri de caize ve ihسانlarıyla teşvik ve memnun ederek devrinde şiir ve edebiyatın inkişafına katkıda bulunmuştur. Bu yönden o, aynı zamanda Klasik Türk şiirinin Kanûnî Sultan Süleymân devrindeki zengin açılımına oldukça elverişli bir zemin hazırlamıştır. Kendisi de daha ziyade Farsça şiir yazmayı tercih eden Sultan Selîm'in Farsça şiirleri bir divanda toplanmıştır. Sultan Selîm, Klasik

² Halûk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996, s. 59-60.

³ Feridun M. Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-I*, İSAM Yayınları, İstanbul 2014, s. 57.

⁴ Haluk İpekten, *a.g.e.*, s. 60-61.

Türk şiirinde Farsça bir divan tertip edip Türkçe divanı olmayan tek şairdir.⁵ Ali Nihad Tarlan, Selîmî mahlaslı Sultan Selîm'in toplam 305 Farsça şiirini tercüme etmiştir.⁶

Yavuz Sultan Selîm devrinde onun himayesi altına girerek takdir ve iltifatını kazanmış pek çok şair vardır. Müeyyedzâde Abdurrahmân Efendi (ö. 922/1516), Kemalpaşazâde (ö. 940/1534), Tâcîzâde Ca'fer Çelebi (ö. 921/1515), Pîrî Mehmed Paşa (ö. 939/1532) ve Lutfi Paşa (ö. 970/1563) Sultan Selîm'in yakın çevresine şiirdeki kabiliyetleri ile de dâhil olmayı başaran devlet adamlarıdır. Kendisine Trabzon'daki şehzadelîğinden itibaren nedimlik ve musahiplik yapan Halîmî Çelebi (ö. 922-23/1516-17), Hayâlî Abdülvehhâb Çelebi (ö. 929/1523) ve Revânî İlyas Çelebi (ö. 930/1524); seferlerinde yanında bulundurduğu Sücûdî (ö. ?/?), Tâli'î (ö. 922/1516), Güvâhî (ö. 926/1520), Nihâlî Ca'fer Çelebi (ö. 949/1542) ve İshak Çelebi (ö. 944/1537); meclislerine kabul ettiği Şükrî (ö. ?/? ve Sâgarî (ö. 930/1523-24); ulufeleriyle iltifat ettiği Zâtî (ö. 953/1546), Âhî Çelebi (ö. 923/1517), Lâmi'î Çelebi (ö. 938/1532) ve Tâcîzâde Sa'dî Çelebi (ö. 922/1516); İran şairlerinden Şah Muhammed Kazvinî (ö. 926/1520), Derviş Şemsî (ö. ?/? ve Şah Kâsım (ö. 946/1539) Sultan Selîm'in, yakından uzaktan lütuf ve ikramlarıyla himaye ettiği şairlerdir.⁷

Yavuz Sultan Selîm, seferlerine devrin tanınmış şair ve tarihçilerini beraberinde götürmeye özen göstermiştir. Müeyyedzâde Abdurrahmân Efendi, Zenbilli Alî Efendi (Alî Cemâlî Efendi) (ö. 932/1526) ve İbn-i Kemal (Kemalpaşazâde) onun, seferlerinde yanında bulundurduğu âlimlerin başında gelir. Revânî, Halîmî, Nihâlî, Tâli'î, Fehmî, Sücûdî ve Güvâhî gibi şairler de Sultan Selîm'e İran ve Mısır seferlerinde eşlik etmişlerdir. Sultan Selîm'in, bu âlim ve şairlere seferlerinin tarihini yazdırma doğrultusundaki emir ve görevlendirmeleri, manzum ve mensur ürünleriyle Selîm-nâme türünün oluşumunu hazırlamıştır.⁸ Selîm-nâmeler; genellikle Yavuz Sultan Selîm'in Trabzon'daki valiliği zamanından (915/1509) başlayarak önce Gürcülerle,

⁵ Haluk İpekten, *a.g.e.*, s. 61.

⁶ Ali Nihad Tarlan (çev.), *Yavuz Sultan Selîm Divanı*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1946.

⁷ Haluk İpekten, *a.g.e.*, s. 62, 209.

⁸ Haluk İpekten, *a.g.e.*, s. 61.

akabinde babası II. Bâyezîd ve kardeşleri Ahmed ve Korkud ile giriştiği saltanat mücadelelerini, sonunda tahta geçip Safevîler ve Memlûklerle yaptığı savaşları konu alan müstakil eserlerdir. Türkçe, Arapça veya Farsça kaleme alınabilen bu eserler, hem tarihî hem de edebî yönden bu devir olaylarının aydınlatılmasına katkı sağlayan içeriklere sahiptir.⁹ Bu türün en önemli Türkçe manzum örneklerinden biri, 1530 yılında Şükrî-i Bitlisî tarafından mesnevi biçiminde kaleme alınarak Kânûnî Sultan Süleymân'a takdim edilen ve Osmanlı tarihçileri tarafından kaynak olarak değerlendirilen *Selîm-nâme (Fütûhâtü's-Selîmiyye/Fütûhât-ı Selîm Han)*'dir.¹⁰ Şükrî-i Bitlisî dışında Üsküplü İshak Çelebi (ö. 944/1537), Keşfi Mehmed Çelebi (ö. 931/1524), İbn-i Kemal (ö. 940/1534), Celâlzâde Mustafa Çelebi (ö. 975/1567), Muhyî Çelebi, Sücûdî Çelebi, Sa'dî bin 'Abdü'l-Muta'âl, Şîrî Alî Bey, Hoca Sa'deddîn Efendi (ö. 1008/1599) ve Yusuf Ağa, Türkçe Selîm-nâme kaleme alan belli başlı şair ve âlimlerdir.¹¹ Bu isimlerin yanı sıra İdrîs-i Bitlisî (ö. 926/1520), Adâ'î-i Şîrâzî (ö. 928/1521), Senâ'î, Hayâtî, Şühûdî, 'Ârifî (Fethullâh 'Ârif Çelebi) (ö. 969/1562), İznikî Seyyid Mehmed ve Cârullâh b. Fahdü'l-Mekkî (ö. 954/1547) gibi şair ve müellifler tarafından Türkçe, Arapça veya Farsça Selîm-nâmeler yazıldığı gibi bu türün çatısı altında müellifi bilinmeyen eserlerle karşılaşmak da mümkündür.¹²

Bu çalışmada; Trabzon'da sancak beyliğini yürüttüğü şehzadelik döneminde ve ardından sekiz yıllık saltanat süreci boyunca çevresinde geniş ve canlı bir edebî muhit meydana getirme gayreti sergileyen Yavuz Sultan Selîm'e ithaf edilmiş şiirlerin, bu edebî muhitin mensupları olan şairlerin, yayınlanmış divanlarındaki şiirleri taranarak tespit edilmesi ve bir araya getirilmesi amaçlanmıştır. Şairlerin Sultan Selîm için kaleme aldıkları şiirler ağırlıklı olarak methiye ya da mersiye vadisinde tertip edilmiştir. Bu şiirlerin şekillendirilmesinde ise başta kaside olmak üzere kıt'a, nazım, gazel, terkîb-bend, tercî'-bend ve müseddes nazım şekillerinden istifade edilmiştir.

⁹ Abdüsselam Bilgen, *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selîm-nâmesi (İnceleme-Metin-Çeviri)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. XIX.

¹⁰ Mustafa Argunşah (haz.), *Şükrî-i Bitlisî Selîm-nâme*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1997, s. 6-12.

¹¹ Abdüsselam Bilgen, *a.g.e.*, s. XXIII-XXXI.

¹² Ahmet Uğur, "Selîmnâme" maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 36, İstanbul 2009, s. 441; Abdüsselam Bilgen, *a.g.e.*, s. XXXI-XXXVI.

Şairlerin yayınlanmış divanlarında Yavuz'a ithaf edilmiş bir şiiri olmayıp kaynakların varlığını bildirdiği şiirler de bulunmaktadır. Çeşitli müstakil eserlerde yahut *Mecmû'a-i Kasâ'id-i Türkiyye dışında* kalan mecmualarda karşılaşılabileceğimiz bu şiirler de araştırmamızın sınırları dışında bırakılmıştır. Örneğin Yavuz Sultan Selîm döneminde yaşadığını bildiğimiz şairlerden "Nacak" lakaplı, Arnavut asıllı olan Nihânî'nin (öl.925/1519) hayatıyla ilgili bilgi veren kaynaklarda Yavuz Sultan Selîm'e Arap, Şam ve Halep fethi için tarih ve muamma kaside yazdığı belirtilmiş, ancak Nihânî üzerine yapılan iki çalışmada da kaynakların bahsettiği şiirlerin bulunmadığı, Kemal Yavuz tarafından kaleme alınan bir makalede şiirin yayınlandığı tespit edilmiştir.¹³

¹³ *Nihânî Divanı* hakkında yapılmış iki çalışma tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Mesut Dursun tarafından 1990 yılında yüksek lisans çalışması olarak yapılmıştır. Dursun, tezinde Nihânî Nacak Fazıl'ı çalıştığını, Millet Kütüphanesi, 473 ve 46 numaralı iki nüshadan tenkitli metni oluşturduğunu söyler. *Divan*'ın başka bir nüshasından bahsetmez. Şairin hayatıyla ilgili verdiği bilgilerde "Fazıl" lakabını ilmiye sınıfına mensup olduğu için aldığını, esas adının Nihânî Abdullah bin İlyas olduğunu, Arnavud asıllı bir devşirme olup Türkçeyi konuşurken dili çaldığı için halkın ona "Nacak" lakabını taktığını belirtir. Ayrıca Hacı Hasanzade Medresesi'nde müderris olduğunu, Sürûrî'ye hocalık yaptığını ifade eder. H.925/1519 tarihinde Hacc'a gittiğini burada hastalanıp vefat ettiğini ve Mekke'ye defnedildiğini söyler. Yavuz için yazdığı şiirlerden bahsetmez. Mesut Dursun, *Nihânî Divanı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi, Ankara 1990.

Nihânî üzerine ikinci çalışmayı 1993 yılında Ayhan Yakşı yapmıştır. Yakşı, Millet Kütüphanesi (473 ve 46 numaralı nüshalar) ve Nurosmaniye Kütüphanesi (875/1-3) nüshalarından faydalanarak tenkitli metin hazırladığını kaydeder. İncelediği şairin - Latifi ve Gelibolulu Ali'ye dayanarak- 16. yy Kanunî Dönemi şairlerinden Kastamonulu Nihânî olduğunu doğum ve ölüm tarihinin bilinmediğini söyler. Ve diğer Nihânî'leri tanıtırken Nihânî (Nacak Fazıl)'dan şöyle bahseder:

"Kuloğullarındandır, Arnavut asıllık olup asıl adı Fazıl'dır. Hacı Hasanzade'ye Danışmentlik yapmış, onun medresesinde müderrislik görevinde bulunmuş, Yavuz Sultan Selîm'e Arap, Şam ve Halep fethi için tarih ve muamma bir kaside yazmıştır. Ölüm tarihi 1519'dur." Ayhan Yakşı, *Nihânî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1993.

Bu durumda Mesut Dursun ile Ayhan Yakşı'nın farklı Nihânî'leri çalışmış olması gerekir. Ancak yazarların faydalandığı nüshalardan görüldüğü gibi her iki çalışma da divanın Millet Kütüphanesi nüshaları üzerinden yapılmıştır ve Yavuz'a ithaf edilen herhangi bir şiire rastlanmamıştır. O zaman biyografi kaynaklarının bahsettiği muamma kaside ve tarih kitalarının bulunduğu başka bir *Nihânî Divanı* nüshası olmalıdır, en azından muamma kasidenin kaydedildiği bir yazma var mıdır? Sorumuza Kemal Yavuz'un Nihânî ile ilgili makalesi cevap vermektedir. Kemal Yavuz makalesinde, asıl adı Fazıl olan, 1519'da vefat eden (Mesut Dursun'un tezine konu

Yavuz'un, gerek şehzadeligi gerekse kısa süren padişahlığı döneminde çevresinde birçok şair bulunmuştur. Örneğin; Âlî (ö.941/1535), Amasyalı Cenâbî (öl.?), Cihânî (öl.?), Duhânî (öl.?) gibi şairlerin¹⁴ elimizde bir divanı yoktur. Sultan Selîm'in kâtibi olmuş, Tebriz'den İstanbul'a gelen Kethullah Kâtibî'nin; Trabzon valiliği sırasında musahibi ve hocası olan, İstanbul'da da musahipliğini ve hocalığını yapmaya devam eden Halimî'nin (ö.922/1516), Trabzon'da Yavuz'un defterdârı, padişahlığı döneminde sancak sahibi ve mutasarrıf olan, Mısır seferinde yanında bulunan Karaca Paşa'nın (öl.?), Mercidâbık Muharebesi'ne Anadolu beylerbeyi olarak katılan Zeynel Paşa'nın (öl.934/1527)¹⁵ Yavuz adına kaleme aldıkları divan/mesnevî/Selîmnâme/şehnâme türünde eserleri olmalıdır; ama maalesef bugün bu eserler elimizde yoktur.

Sultan Selîm'in, seferlerine beraberinde götürdüğü şair ve âlimlere yazdırdığı *Selîm-nâmeler*, bu türde eser ortaya koyan şahsiyetlerin isimlerinin verilmesinin dışında, bu çalışmanın inceleme kapsamından hariç tutulmuştur. Zira bu ürünler, bizzat Sultan Selîm'in teşvikiyle kendisi ve seferleri/fetihleri/zaferleri hakkında kaleme alınan müstakil ve hacimli ürünlerdir. Buna bağlı olarak, edebî ve tarihî yönleri bulunan bu yapıtlarda neredeyse baştan sona kadar Yavuz Sultan Selîm'in saltanat macerası hâkimdir. Bu hâliyle kendi başına bir nazım türü kimliği kazanmış olan Selîm-nameler ve

aldığı şair) Nihânî'nin hayatı hakkında kısaca bilgi verdikten sonra onun Yavuz Sultan Selîm'in tahta geçişi münasebetiyle yazdığı cülûsiyye kasidesi hakkında bilgi verir. Şiir, 41 beyitlik muamma bir kaside olup, şiirin her beytinde Sultan'ın adı gizlenmiştir. Bu yönüyle edebiyatımızda başka bir örneğinin olmadığı belirtilen kasidenin Üsküdar Hacı Selîmağa Kütüphanesi'nde kayıtlı yazma nüshası hakkında bilgi verilmiştir (Risâle fi-Şerh-i Kaside fi-beyân-ı Cülûs-ı Sultân, nr. 560/1, 28 varak). Makalede yazmada geçen muamma terimleri hakkında bilgi verildikten sonra kasidenin metni ve şairin kendisi tarafından yapılan çözümüne yer verilmiştir. Yazmada olup *Nihânî Divânı*'nda olmayan Arapça, Farsça ve Türkçe birer gazel ve Türkçe 1 rubai makalenin sonuna eklenmiştir. Kemal Yavuz, "Nihânî'nin Sultan I. Selim Adına Yazdığı Muammalı Kasidesi ve Çözümü", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c.XXVIII, İstanbul 1998, s. 547-583.

¹⁴ Divanı olduğu ve şiirleriyle padişahın takdirini kazandığı söylenen şairlerden biri de Tâli'î'dir. Tâli'î'nin Fransa Milli Kütüphanesi Turc.270 numarada bir mecmua içinde bulunan divanındaki Mısır Kasidesi ve Sefer Kasidesi Nusret Gedik tarafından yayına hazırlanmaktadır.

¹⁵ Ahmet Kartal, "Yavuz Sultan Selîm Dönemi Edebiyatı", *Araştırmalar, İnsan ve Bilim Araştırmaları*, Yıl:4, S:7-8, 2002, s.105-152.

onun adına kaleme alınan diğer mesneviler de¹⁶ müstakil birer çalışma konusu olduğu için buraya dâhil edilmemiştir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında Yavuz'a sunulan şiirler üç ana başlık hâlinde incelenmiştir. Öncelikle; XV. yüzyılın son çeyreği ile XVI. yüzyılın ilk yarısı içerisinde şairliğiyle ön plana çıkan şahsiyetlerin alfabetik olarak yerleştirildikleri bir tablo hazırlanmış, bu tabloda şairlerin Sultan Selîm'e sundukları şiirler nazım şekillerine göre gösterilmiştir. İkinci başlık altında; Sultan Selîm'e, muhtelif nazım şekilleriyle tertip edilerek sunulan şiirlerin muhtevaları ve iç yapıları özetlenerek ele alınmıştır. Üçüncü ve son başlıkta ise, seçilen yedi divanda yer alan, Yavuz Sultan Selîm için kaleme alınmış şiirlerde tespit edilen tasvir ve tahlil amaçlı benzetmeler değerlendirilmiştir.

Divanlarda Yavuz Sultan Selîm Adına Şiir Kaleme Alan Şairler ve Nazım Biçimleri Tablosu

Aşağıdaki tabloda on altı şairin Yavuz Sultan Selîm ile ilgili yazdığı şiirler, bu şiirlerin nazım biçimlerine göre gruplandırılması yapılmıştır. Yavuz dönemi şairlerinden divanı yayınlananlar üzerinden hazırlanan tabloya göre klasik Türk şiirinde çeşitli sebeplerle Yavuz için 37 Türkçe kaside, 7 Farsça kaside, 5 Türkçe kıta, 8 Farsça kıta, 7 Türkçe gazel, 1 Türkçe müseddes, 1 Türkçe terci'-bend ve 1 Türkçe terkîb-bend, 1 Türkçe nazım olmak üzere toplam 68 manzumenin kaleme alındığı tespit edilmiştir. Tabloda Revânî, 14 şiirle ilk sırada yer almaktadır. Revânî'yi, Celîlî (11 şiir), Zâtî (9 şiir) ve Basirî (8 şiir) takip etmektedir. Manzumelerden 44 tanesi kaside nazım şekliyle yazılmıştır. Kaside nazım biçiminden sonra tarih kıtası (13) ve gazel (7) nazım biçimi gelmektedir. Yine 68 manzumenin 15'i Farsça kalanı Türkçe kaleme alınmıştır.

¹⁶ Ahmed-i Rıdvan'ın *Heft-Peyker* (tl. 1512?'den önce), Celîlî'nin *Hüsrev ü Şîrin* (tl.1512), *Leylâ vü Mecnûn* (tl.1514), *Meheknâme* (tl.1515), *Baharnâme* (tl.1515) isimli mesnevileri, Derviş Şemsî'nin *Deh-Murg* (tl.1513)'u, Revânî'nin *İşretnâme* (tl.?)'si bu tür eserlere örnek olarak verilebilir.

	Şairin Mahlası/Adı	Şairin Vefat Tarihi	Kaside	Tarih Kit'ası	Nazım	Gazel	Terkîb-bend Tercî'-bend	Musammât	Kaynak
1	Ahmed-i Rıdvan	945/1538'den önce	K61, K62	-		-	Terkîb-bend3	-	(Çeltik, 2011)
2	Basîrî	941/ 1534-35	K3, Far. K14, Far.K15, Far.K16	Far.T171, Far.T172, Far.T174, Far.T175		-	-	-	(Eren, 1999) (Kartal, 2006)
3	Ca'fer Çelebi, Tâci-zâde	921/1515	K29, K30	-		-	-	MÜS32	(Erünsal, 1983)
4	Cellî, Abdülcelil	977/1569	-	T1, T4, T5, T6, Far T1, Far. T6, Far.T7		G160, G375, G410	-	-	(Kazan Nas, 2018)
5	Gazâlî, Deli Birader	940-42/1533-36	K69						(Karavelioğlu, 2015)
6	Gelibolulu Sürürî		-	-		G.290, G.291	-	-	(Ünver, 2010)
7	İbn Kemâl, Şemseddîn Ahmed	940/ 1534					Tercî-bend1		(İsen, 2012)
8	Lâmi'î Çelebi, Mahmûd b. Osmân	938/1532	Far.K11, K12, K13						(Burmaoğlu, 1983)

9	Mahremî, Ahmed	942/1535	K179, K242, K247						(Karaveliöğlu, 2015)
10	Mesîhî, İsmâ	918/1512	K5						(Mengi, 2014)
11	Prizrenli Şem'î	1529-1530	Far.K13	-				-	(Karaveliöğlu, 2014)
12	Revânî, İlyas Şüca	930/1523- 1524	K1, K2, K3, K12, K16, K18, K25, K26, K27, K30, K32, K33			G215, G252			(Avşar, 2017)
13	Üsküplü Atâ	1523-1524	K8	-				-	(Çağlar, 2013)
14	Üsküplü İshak Çelebi	1537	K4,K5, K13 Far.K2, Far.K3	-				-	(Çavuşoğlu- Tanyeri, 1989) (Keklik, 2014)
15	Pir Muhammed Rumelîli	964'ten sonra/1557'den sonra		T2, Far.T3					(Akarı, 2011)
16	Zâfî, İvaz	954/1547	K15, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K22, K23						(Kurtuluş, 2017)

Yavuz Sultan Selîm'e Sunulan Şiirlerin Muhtevası

1. **Ahmed-i Rıdvan:** *Ahmed-i Rıdvan Divanı*'nda Yavuz için 2 kaside, bir terkiib-bend bulunmaktadır.

1.1. K 61¹⁷

*Ey şâh-ı..... Hüsrev-i devrân
Hursîd-i felek ma 'deletün nûr ile tâbân*

matlalı 19 beyitlik kaside ıydiyye nazım türünde olup methiyye ve dua bölümleri bulunmaktadır. Methiyyede sultanın adalet güneşi ile dünyayı aydınlatıldığını; Kayser, Dârâ, Rüstem gibi kahramanların onun bendesi olduğunu söyler. Elinde kılıcı ile Allah'ın aslanı olan sultanın dünya bugüne kadar bir benzerini görmemiştir. Ruhu'l-Kuds tahtının ayağını öper, insanlar ve cinler onun fermanına boyun eğmiştir. Şair, sarayında kapıcı olmak istediği sultanın, onu gözünün önünden ayırmamasını ister. Şiirin sonunda padişahın bayram sofrasının genişliğini ve güzelliğini dile getiren şair; ne söylese bu sofrayı vasfedemeyeceğini ifade ettikten sonra devrinin gül mevsimi gibi neşeli, günlerinin bayram gibi mutlu geçmesini dileyerek şiirini bitirir. Kasidenin 1-17. beyitleri methiyye, 18-19. beyitleri dua beyitleridir.

1.2. K62¹⁸

*Hursîddür vücûdun şâhân-ı bahr u ber zâl
Olmaz cihânda şâhâ bir şeh sana mukâbil*

matlalı 21 beyitlik Kasîde-i Lâmiyye başlıklı şiirde methiyye ve dua bölümleri vardır. Padişahın vücudu bir güneş, karaların ve denizlerin şahları olan diğer padişahlar da o güneşin gölgesidir. Devran azametli Kâbe'sinin etrafında dolaşmakta, felek ise develerinin yüklerini ve mahmillerini bağlayıp onun Kâbe'sine doğru gelmektedir. Cemşid ve Erdevan gibi şahlar onun dengi değildir. Meclisinde ay bir kâse, yıldızlar da dökülen damlalardır, cömertliği, denizlerden bir katredir. Şair, 17-19. beyitlerde nimetlerle dolu bu kapıdan uzak kaldığını dile getirir. Şiir, sultanın servi gibi bedeninin her dem taze, genç kalması ve düşmanlarının da hazan yaprakları gibi olması

¹⁷ Halil Çeltik, *Ahmed-i Rıdvan Divanı*, Bizim Büro Basın Yayın Dağıtım, Ankara 2011, s.287-289.

¹⁸ Halil Çeltik, *a.g.e.*, s.289-290.

duasıyla sona erer. Kasidenin 1-19. beyitleri methiyye, 20-21. beyitleri dua beyitleridir.

1.3. *Terkîb-bend 3*¹⁹

*Vîrân iken ri ‘âyet idüip mülkine Selîm
Dâr-ı cihâm kıldı bugün fitnedden selîm*

matla ile başlayan 1. bendde Sultan Selîm’in viran olan cihanı fitnedden selamete erdirdiği dile getirilir. Sultan, fesad ve zulümle dolu âlemi adaletiyle nasiplendirmiştir. Adalet ilacıyla dertlere şifa olmuş, adaletinin rüzgârı ile âleme hayat vermiştir. Nusretler beline kemer, yücelikler başında taçtır. Cihan onun devletinde doğru yolu tutmuştur.

İkinci bendde; o melek faziletli bir şah, mekânı felek olan bir aydır. Zemin bugüne kadar onun emsalini görmemiştir. Herkese ayan olan güzelliklerini ve erdemlerini anlatmaya gerek yoktur. En iyisi dua ile methini bitirmelidir. Bundan sonra duaya geçen şair, bülbüller figan ettikçe onun gül gibi gülmesini, susenin onun temiz adından bahsetmesini, narvenin boyunun güzelliği ile yürümesini diler. Allah inayetiyle güzelliğini rızıklandırın, orduna yardım etsin ve zafer nasip etsin, devletinin düşmanlarını sıkıntılara düşür etsin duasıyla bu bendi tamamlar.

Üçüncü bendde Allah’a şükrederek başlayan şair, sabah yelinin zafer müjdesini verdiğini, perişan olmuş bu devre güç ve kuvvet geldiğini söyler. Padişahın fütüvvet denizinin, rahmet bulutunun yağmurları kurumuş yeryüzü bağını yeşil bir çimenliğe döndürmüştür. Dünya köşkü harap olmuşken o taç sahibi, adaletiyle imar etmiştir. Onun adâlet pınarının şeker gibi lezzeti vardır. Göz, onun ayağına altın ve gümüş saçmak için yaş döker.

2. **Basirî:** Basirî’nin Türkçe şiirleri arasında Yavuz Sultan Selîm için kaleme aldığı bir kaside, Farsça divanında ise 3 kaside, 4 tarih kıtası bulunmaktadır.

2.1. **K3**²⁰

*Leşkergehün durur felek encüm sana sipâh
Meh bir kulun durur geyer altunlu şeb-külâh*

¹⁹ Halil Çeltik, *a.g.e.*, s.290-293.

²⁰ Ahmet Kartal, *Basirî ve Türkçe Şiirleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006, s.55-56.

matlı 19 beyitlik kasidede dua ve methiye bölümleri iç içe geçmiştir. Felek şahın ordusu, yıldızlar ise askerleridir, ay da onun altın külah giymiş bir kuludur. Eğer gökyüzü merhamet gözüyle ona bakmaz ise melekler gözünü çıkarır. Bu derdend âşık senin methin için bin türlü ah u vah eyler. Şair kendini derd ve mihnet ülkesinin padişahı olarak tasavvur eder. Ey nazenin, seni sevmek günah ise bende günah çoktur, diye devam ettiği şiirinde, şahın kuluna merhamet etmesini, izzet ve makam sahibi Selîm'in dertlerine vakıf olmasını diler. Zira felek mertebeli o şah, zamanın İskender'i ve Keyhüsrev'idir. Ordusu Elbruz Dağı'na çıksa atlarının tırnaklarının bıraktığı çizgilerle dağ, yol yol olur. İnyet gözüyle Basirî'ye bak diye sultana seslenen şair, son iki beyiti de dua ile bitirir. Giyim-kuşam ve süslenmeyle ilgili ifadelerin kullanıldığı dua bölümünde; feleğin gelininin Şâh'ın önünde benekli, altın kıyafetler giymesini, ay ve güneşin de ona ayna olmasını, rüzgârın ömür elbisesini örtmemesini; devletin bu elbiseye kemer, saadetin de başına külah olmasını diler.

2.2. *Far.K14*²¹

*Tâ key ze cevri devr der in deyr-i dîr-pâ
Bâşed besân-ı nokta merâ ney ser u ney pâ*

26 beyitlik Farsça kaside zamandan şikâyetle başlar. Şahın ayrılığında şairin gıdası kan olmuş, gözyaşı da Dicle ve Ceyhun gibi akmaktadır. Gökyüzü mertebeli Sultan Selîm'in kapısının toprağı, şairin gözüne sürmedir. Eğer onun lütfunun kokusundan bir koku gelse bütün ölümler dirilir. Kâinat onun varlığı ile iftihar eder. Onun güzrü, düşmanın başında mekân tutmuştur. Kılıcı, düşmanının başında Kaf Dağı gibidir. O dinin koruyucusu, ilmi ihya edendir. Basiret ehlinin sürmesi onun yolunun tozudur. Sabah rüzgârı kendini yüz defa yere çarpmadıkça yolunu öpmek ona nasip olmaz. Şair 21-26. beyitlerde de lütuf ve kerem sahibi padişahıtan ihsan dileklerini arz ederek şiirini bitirir.

2.3. *Far.K15*²²

*Ey be taht saltanat-ı mâ âftâb u mâh karîn
Vey be kürsî-i hilâfet berter ez çerh-i berîn*

²¹ Kutlukhan Eren, *Basirî ve Divanının Tenkidli Metni*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999, s.17-18.

²² Kutlukhan Eren, *a.g.e.*, s.18-19.

matlı 29 beyitlik kasidede methiye, tegazzül ve dua bölümleri bulunmaktadır. Şah, saltanat tahtının ayı ve güneşidir. Onun hilafet kürsüsü felekten daha yücedir. Mülkünün tarlasında felek dolabı su getirici, harman yerinde ise Süreyya yıldızı başak toplayıcıdır. Sultanı methetmek için güzel sesli bir bülbül gül bahçesine gelir ve hazin bir sesle gazel okumaya başlar. Şair, 8 beyitlik âşıkane gazelden sonra methiye devam eder. Şahın zafer güneşinin ışıkları bir mil öteden kötülük isteyenlerin gözüne mil çeker. Felek gibi yüce Şah'ın düşüncelerinin parlaklığıyla gökyüzünde güneş, zemini parlatır. Bundan sonra şair kendi ahvalini arz eder. Gamlı ruhların cefa çektiğini, feleğin zulmüyle melul bir hâlde oturduğunu, ateş dolu gönlüyle 'uda, ruhunun elemeleriyle neye döndüğünü söyler. Dostluğun ancak dostlardan geldiğini, herkesin muradını veren Selim Han'ın da iltifat gözüyle bir kere ona bakmasını ister. Şair, son iki beyitte, gökyüzünde ayın ve güneşin gece gündüz dönmesi, mülkünün Allah'ın gölgesinde daim olması şeref ve ikbalin ona musâhip, fetih ve nusretin de yoldaş olması duasıyla şiirini tamamlar.

2.4. *Far.K16*²³

*Sepîde-dem ki şehenşâh-ı çarh-ı mînâ-fâm
Nümûd hemçü şeh-i rûm ez afâk-ı a'lâm*

matlıyla başlayan 31 beyitlik kasidede methiye, tegazzül ve dua bölümleri bulunmaktadır. Sabah vakti gök kubbenin ve Rum diyarının şahı olan güneş ufuklardan görünür. İslam ülkesinin padişahı altınla kılıcını kılıfından çıkarır. O padişahın kullarına kimse benzemez; mînâ renkli felek onların başını altınla süsler. Felek mertebeli Sultan Selim'in ay ve güneş mülazımıdır. Methiyenin devamında padişahın adaleti, cömetliği, İsa nefesli oluşu, rüzgârının şiddeti övülür. Şair, cihan şahlarının harem ziyaretçileri gibi ihram giyip onun harimine doğru yöneldiklerini, onu methettiği sırada bir ay yüzünün güzel bir eda ile gazel okumaya başladığını belirtir. 4 beyitlik bu âşıkane gazelden sonra methiye devam eder. Hz. Muhammed'in ruhu için bana merhamet et diye yalvarır. Son iki beyitte bu laciverd zeminde güneşin sabah doğması ve akşam da yeri öpmesi, devlet güneşinin şeref ve izzet burcunun en yükseğinde olması; zamanın ona yol, feleğin tebaa, yıldızların da askerleri olmasını diler ve şiirini tamamlar.

²³ Kutlukhan Eren, *a.g.e.*, s.19-21.

2.5. *Far.T171*²⁴

*Diyârî ki begşâd Sultân Selîm
Ne Rüstem ne Dârâ ne Cem kerde feth*

Sultan Selîm'in Çaldıran zaferi hakkında söylenmiş iki beyitlik kıtada padişahın fethettiği diyarları ne Rüstem ne Dârâ ne de Cem'in fethettiği, onun fethinin ardından gaybden seslenicinin tarihi "mülk-i 'Acem kerde feth 920/1515": Acem mülkünü fethetmiştir, diye söylediği belirtilir.²⁵

2.6. *Far.T172*²⁶ – *Ridaniye Zaferi hakkında*

*Hüsrev-i çerh-mertebe şâh-ı cihân Selîm Hân
An ki ze-sehm-i tîg-ı û hasm şode be-tâb-ı teb*

Ridaniye zaferi hakkında söylenmiş iki beyitlik tarih kıtasında felek mertebeli cihan şahı Selîm Han'ın kılıcından hasma hisse olarak sıtma nöbetinin harareti düştüğü; Şah'ın, zulmü defetmek için Arap mülklerini fethettiği dile getirilir. Tarihçi onun için "feth-i memâlikü'l-'Arab 922/1517" : Arap memleketlerini fethetti diye yazmıştır.²⁷

2.7. *Far.T174*²⁸

*Pâdişâh-ı zamâne şâh Selîm
Ki ez û yaft dehr zîb u nizâm*

2 beyitlik tarih kıtasında şair, zamanın padişahı Şah Selîm sayesinde dünyanın düzen ve nizama kavuştuğunu söyler. Onun şah olmasının ardından gaybden seslenenin, ona "Hüsrev-i eyyâm 918/1513": zamanın Hüsrev'i" tarihini dediğini belirtir.

2.8. *Far.T175*²⁹

*Şâh-ı kadr kadr-i Sultân Selîm ân ki
Der-devr-i û gurg kerde şebânî*

²⁴ Kutlukhan Eren, *a.g.e.*, s.85.

²⁵ Ahmet Kartal, *a.g.e.*, s.26.

²⁶ Kutlukhan Eren, *a.g.e.*, s.85.

²⁷ Ahmet Kartal, *a.g.e.*, s.26.

²⁸ Kutlukhan Eren, *a.g.e.*, s.86.

²⁹ Kutlukhan Eren, *a.g.e.*, s.86. Bu kıtanın vezni tespit edilemedi.

Kudretli hükümdar Sultan Selîm'in cülusu hakkında söylenen iki beyitlik tarihte çok yüce değeri sayesinde onun döneminde kurdun çoban olduğu, kutlu bir devirde padişah olduğu ve bu sebeple "Cemşîd-i Sâni 917/1512": İkinci Cemşîd tarihini dedikleri dile getirilir.³⁰

3. *Tâcîzâde Câ'fer Çelebi: Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi Divânı*'nda³¹, Ca'fer Çelebi'nin, Yavuz Sultan Selim için kaleme aldığı 2 kaside ve 1 müseddes tespit edilmiştir.

3.1. K29³²

*Kıldı gül faslı cihâm bâg-ı cennâtü'n-na'îm
'Âlemi bir nev' dahi hâdis etdi ol Kadîm*

matlı 33 beyitlik kaside³³, bahar mevsiminde âlemin cennet bağlarını andırarak derecede güzelleşmesinden bahsedilerek başlar. Teşbîb bölümünde; bahar rüzgârının Hz. Îsâ'nın nefesinden güzel nişanlar vermesi, ölü toprağın dirilmesi, Allah'ın sanatının bahçeleri cennete çevirmesi; gülün güzelliğinin izhar olmasıyla birlikte Îsâ nefesli bülbülün Hz. Mûsâ gibi Kelîm olması, ihtiyar dünyanın Züleyhâ gibi terütaze olup gençleşmesi, gül Yûsuf'unun çimenlik Mısır'ında arzıendam etmesi, çiçeklerin bahar rüzgârının nefesiyle açılıvermesi, goncanın içerisindeki inceliklerin gülle tafsil edilip şerhedilmesi, gül micmerini bağda rüzgârın muattar kılması ele alınır.

Methiye bölümünde saltanat burcunun ayı, adalet göğünün güneşi olarak takdim edilen Sultan Selîm; mübarek eşliğinin toprağı, hükmü, haşmeti ve himmeti yönleriyle övülür. Cömertlik bahçesi onun bağışlarının suyuyla yeşerir; onun güzel yaradılışının bağından lütuf bostanına hoş kokular yayılır. Miskîn nâfe ve yetim inci dışında, onun devrinde ciğeri kanlı ve bağı delik kimse yoktur. Cennet Selsebil'i, onun lütfunun çeşmesinden utanır;

³⁰ Ahmet Kartal, *a.g.e.*, 25.

³¹ İsmail E. Erünsal, *The Life and Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, With A Critical Edition of His Divân*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1983.

³² İsmail E. Erünsal'ın çalışmasında, "Gazeliyât" bölümüne kadarki şiirler nazım şekillerine göre ayrı ayrı değil genel olarak numaralandırılmıştır. Dolayısıyla burada K kısaltmasından sonra yer alan rakam, söz konusu şiirin *Divân*'da baştan "Gazeliyât" bölümüne kadar dizilmiş şiirler içerisindeki sırasını göstermektedir.

³³ *a.g.e.*, s. 165-168.

cehennem ateşi, onun kahrının ateşinden kızıp yanar. Nefesi, Hz. Îsâ'nın nefesinin diriltici tesirine sahiptir; Hz. Mûsâ'nın yed-i beyzâ mucizesi, onun avucunda her zaman aşikârdır.

Ca'fer Çelebi; Sultan Selîm'i methetme baharının taze gülzârında 'ankâ tabiatlı bir bülbül olduğunu söyler. Gönül papağanının, Sultan Selîm'e dair övgü sözleriyle konuşmaya başlamasından itibaren ortaya koyduğu şirin sözleriyle canın ağzının şekerlerle dolduğunu belirtir. Şairlik yaradılışı bülbülünün; Sultan Selîm'i methetme bağında, cennet bahçelerindeki tavusları kıskandıracak derecede taşkın bir coşkunkluk sergilediğini dile getirir. Sultan Selîm'in devlet baharına hiçbir zaman sonbaharın erişmemesi ve onun baharının gülşenin Allah tarafından hep yemyeşil kalması temennileriyle kaside sonlandırılır.

Kaside; 1-9. beyitleri teşbîb, 10. beyti girizgâh, 11-18. beyitleri methiye, 19-25. beyitleri tegazzül, 26-27. beyitleri methiye, 28-31. beyitleri fahriye ve 32-33. beyitleri dua bölümü olacak şekilde yapılandırılmıştır. Şairin mahlası 31. beyitte geçmektedir.

3.2. *K30*³⁴

*Sepîde-dem ki serâpây zulmet-i şeb-i târ
Tulû'-ı kevkebesinden nehârûñ üdi firâr*

matlı 102 beyitlik kaside, Yavuz Sultan Selîm'e sunulan ve bu çalışma kapsamında tespit edilebilen kasidelerin en uzunudur. Bu kaside, Sultan Selîm'in, bir seferinden muzaffer surette dönüşünü kutlamak amacıyla yazılmış bir kudûmiyye/istikbâliyye görünümündedir. Şiirin 33. beytinde geçen "peyâm-ı makdem-i Şeh" ile bu amaca işaret edilmektedir.

Kasidenin ilk beyitlerinde; sabah vaktinin yaldızlı sancağı hükmündeki güneşin doğuşuyla birlikte yeryüzünden gece karanlıklarının çekilip dağılması ve güneşin âlemi baştan ayağa şereflendirmesi konusu ele alınır. Seher vaktinde gökteki yıldızlar baştan başa görünmez olmaya başlamıştır. Bu kutlu vakitte, çiçekleri diriltten bahar rüzgârı mesabesinde can bağışlayıcı bir haberin işitildiği dile getirilir. Sultan Selîm'in, çıktığı seferden zaferle dönüş hâlinde olduğu belirtilir. Sultan'ın, otağında heybetle çıkarak savaş meydanında boy göstermesi durumunda; onun kılıcının, zaferin güzelliğine ayna

³⁴ a.g.e., s. 169-178.

tutacağı, sinelerin temrenlerle kaplanacağı, gönül delici okların can içinde karar edeceği, düşmanın hâlinin perişan olacağı, sevgilinin gamzesiyle yarışacak ölçüde kan döküleceği ortaya konur. Sultan Selîm; Allah'ın yardımı, zaferin kılavuzluğu, saadet ve feleğin dostluğunda felekleri atıyla toza gark ederek heybetle yürür ve geçtiği yolları, saçtığı dirhemlerle feleğin Kehkeşan'ına benzetir. Onun yolunda toprak olabilmek başlı başına bir saadettir.

Sultan Selîm'in muzaffer gelişinin haberi, baharın kokusuyla toprağın yeşermesi misali canları şenlendirmiştir. Sultan Selîm'in ayağını edeple öpebilmek için çareler arayan şair, onu methetme vadisinde bir kaside inşa ederek hayır duaları eşliğinde söz cevherleri saçma yolunu seçer. Bu fikirle kalem eline alarak yüce padişaha, hayır duasından oluşan bir kul hediyesi sunmaya çalışır. Bu bağlamda Sultan Selîm'i; dindarlığı, kudreti (Sikenderâyet), cömertliği (deryâ-nevâl, muhît-himmet), vakarı, fatih kimliği (cihângüşây), parlak fikri (rây-ı rûşen), sırlar âlemine dair ilimlerin aynası konumundaki gönlü, hikmetlerle dolu zihni, izzeti, ululuğu, uyanık bahtı, tavsiye ve koruması, lütufları, yıldırım gibi işleyen kılıcının gücü, kahrediciliği, cihanı cennet bahçelerine döndüren adaleti, hükmü, güzel hareketleri yönlendiren över.

Ca'fer Çelebi; Sultan Selîm'in yolunda, candan bir kul ve hizmetkâr sıfatıyla bel bağlamanın kaçınılmaz olduğunu vurgulayarak onun şerefli ismi için halis niyetlerle gece gündüz dua etmekte bulunduğunu belirtir. Şiirdeki hünerini tüm âleme ispat etmiş iken Sultan Selîm'in kapısında hor ve hakir olmasının beklenemeyeceğini söyler. Parlak hayalleri ve fikirleriyle Sultan Selîm'i methetme sarayına Mânî gibi nice güzel nakışlar işleyeceğine değinir. Kimsesiz, zavallı (garîb) sözlerinin (beyit) iyiliksever Sultan Selîm tarafından şefkat ve iltifatla karşılanmasını ve gönül bahçesini baştan başa kaplayan gam dikenlerinin Sultan Selîm'in adalet baharının feyziyle binlerce saadet goncası bitirmesini ümit ettiğini dile getirir. Cihanın, kendisi gibi şeker sözlü bir papağanı zor göreceğini; Sultan Selîm'in, kimya hükmündeki lütufkâr nazarlarını kendisine yöneltmesi ve kendisinin şiirdeki fazilet ve hünerlerini başışlarıyla takdir etmesi hâlinde pek çok fende nice kıymetli eserleri devrinde ortaya koyabileceğini işaret eder.

Allah'ın; Sultan Selîm'i ve onun ordusunu sayısız fetihlere kolayca eriş-tirmesi, Sultan Selîm'in ömür ve devletini daima berhudar etmesi ve onun yücelik ağacını yıldızlara eriş-tirmesi temennileriyle kaside sonlandırılır.

Kaside; 1-13. beyitleri teşbîb, 14. beyti girizgâh, 15-77. beyitleri methiye, 78-96. beyitleri fahriye, 97-102. beyitleri dua bölümü olacak şekilde yapılandırılmıştır. Şairin mahlası 97. beyitte geçmektedir.

3.3. MÛS32³⁵

İlk bendi,

*Subh-dem ‘ayş-ü-neşâta eyleyüb âgâz gül
Gonçalar hargâhınun eyvânın ıdı bâz gül
Çıkdı gülşen soffasına oldı ‘işret-sâz gül
Tutdı meh-rûlar gibi câm-ı şarâb-ı nâz gül
Düşdi rind-i mey-perest olanlara enbâz gül
Def tutub hoş oldı nây-ı bülbüle dem-sâz gül*

olan 29 bentlik müseddes³⁶, Yavuz Sultan Selîm için bent nazım birimi ile kaleme alınan ve bu çalışmada tespit edilebilen şiirlerin en uzunudur. Ca’fer Çelebi’nin bu müseddesi; kasidenin iç bölümleri olan nesîb/teşbîb, tegazzül, methiye, fahriye ve duanın kasidedeki sıralanışları takip edilerek bentler hâlinde musammat yapılanışında kaleme alınmış bir methiye/bahariye/nevrûziye görünümündedir. Şiiri methiyeye taşıyan ve 16 bent devam eden giriş bölümündeki bahar dekorunun en önemli motiflerinden biri olan “gül”, eserde redif olarak tercih edilmiştir.

Birinci bentte gülün; elinde tuttuğu naz şarabı kadehiyle sabah vakti yiyip içip eğlenmeye başladığı, şarap düşkünü rintlere yakışan tavırlarla gül bahçesi meclisinde işrete durduğu belirtilir. İkinci bentte devrin, âleme türlü oyunlar göstermek için bahar hokkabazı yardımıyla birbirinden renkli manzaralar ve gaybdan sayısız gariplikler sergilediği, gülün de kukla oynatıcısı (sûret-bâz) rolünde şekilden şekle girdiği ifade edilir. Üçüncü bentte; bahar mevsiminde her bahçenin, kendisine gül dallarından ayna kanatlar düzen cilveli bir tavusu andırdığı söylenir. Dördüncü bentte nevrüz rüzgârının bahçelere yasemin ve gül yapraklarını taşıdığı, çiy taneleriyle kaplı sümbül dallarının Aden incileriyle donatılmış iplikleri andırdığı, açılmamış nesterenlerin incilerle ağzına kadar dolu şarap küplerine benzediği; beşinci bentte

³⁵ MÛS kısaltmasından sonra yer alan rakam, söz konusu şiirin *Dîvân*’da baştan “Gazelîyât” bölümüne kadar dizilmiş şiirler içerisindeki sırasını göstermektedir.

³⁶ *a.g.e.*, s. 186-192.

yeşilliklerin sûsen yapraklarından kılıççı dükkânına döndüğü, yasemin dallarının bahçeleri gümüş kadehlerle süslediği, ipek işleyen gülün bağ çarşısı içerisinde dükkânını goncadan düğmelerle donattığı ele alınır.

Altıncı bentte; gülün, bazen yed-i beyzâ bazen yakut bir levha meydana çıkararak inkâr edenlere Hz. Musa gibi mucizeler gösterdiği, Cebrail'in nefesini andıran saba rüzgârının tesiriyle bağdaki her ağacın Hz. Meryem'i hatırlatırcasına meyve vermeye durduğu söylenir. Yedinci bentte; gülün herkesle eğlenen bir sevgiliye ve menekşenin de düşkün, zavallı bir âşığa döndüğü, gül mevsiminde hararetilenen aşk pazarında bülbülün aşkla yanıp bir avuç kül hâline geldiği, bulutların sevdaya ve nesim rüzgârının da aşk hastalığına tutulduğu belirtilir. Sekizinci bentte; baharda bahçelerde taze sümbüllerin sevgilinin yüzünün suretine ve saçlarına, erguvanların sevgilinin yanağının rengine ve menekşelerin de sevgilinin amber kokulu ayva tüylerine işaret ettiği dile getirilir. Dokuzuncu bentte; gülün güzelliğinin bir haftaya kalmayacağı gerçeğinden hareket ederek vakti hoşça geçirmek ve yarın endişesini akla getirmemek gerektiği, cihanda eşi az bulunur bir dilberi sevgili edinmenin icap ettiği vurgulanır. Onuncu bentte; gül bahçesine konmuş yiyip içip eğlenme ('ayş u 'işret) Hüma'sı hükmündeki gülün gölgesini saadet ve kutluluk kaynağı bilerek bu Hüma'nın çabucak kanatlanıp yeri terk edeceğini unutmamak gerektiği tekrarlanır. Çimenliğin cennet bahçesine döndüğü ve hurileri andıran güzellerle hoş sohbet meclislerinin kurulduğu bahar mevsimini ganimet bilmek gerektiği söylenir. On birinci bentte; bahçelerin gönülleri okşadığı, her çeşme ve nehir kenarını nazlı servilerin kapladığı, servilerin başlarında her nefeste kumruların niyaz eylediği; ömrü oldukça kısa olan gülün, kendi sohbetini edenlere uzun ömürler bağışladığı dile getirilir. On ikinci bentte dağların, eteklerini taze lalelerle doldurduğu, gül bahçelerinin Nevruz Bayramı'nı rengârenk çiçeklerle kutladığı söylenir.

13-16. bentler arasında Ca'fer Çelebi; güzelliğiyle âlemi saadet bahçesi eyleyen, goncaları bile dile getiren bir güzelden ayrı olmanın derin kederini ele alır. Bu hasret, âşğın/şairin göz pınarlarını gözyaşlarıyla ırmağa çevirmiş; gönlü saran ayrılık ateşi, vücudu, sararmış kuru bir yaprağa döndürmüştür. Rüzgâr, bu güzelin yollarını her an süpürerek temizlemekte; bulutlar bu güzele duydukları hasretle gözlerini nemlendirmekte; bu güzelin ayva tüylerine duyulan heves sûseni gamlandırmakta; lale, bu güzelin yanağına duyduğu hasretle yüzünü toprak eylemekte; gül ise tıpkı âşık/şair gibi, bu

güzele gönül verdiği için göğsüne goncadan tokat vurarak yakasını yırtmaktadır. Ca'fer Çelebi'nin, 13. bende kadar ele aldığı ilkbahar temasından uzaklaşarak 13-16. bentler arasında aşk ve âşıklık hâllerinden bahsetmesi; kasidede şairin, teşbîb bölümünü methiye bölümüne bağlamaya başladığı noktada bir gazel söyleyerek tegazzül bölümünü açmasıyla benzerlik göstermektedir.

Müseddesin 17. bendinde gülün; gönül ülkesini saçları ve kaşlarıyla ele geçiren bir güzelin dudaklarını hatırlayarak, adaletiyle cihanı bahtiyar eden bir hükümdarın emniyeti altında, yakut kadehiyle işrete durması ele alınır. Bu bent, kasidede methiye bölümüne geçişi temin eden girizgâh beytiyle aynı işlevi görmektedir.

Müseddesin 18. bendinde Sultan Selîm'in övülmesine geçilmekte ve bu övgü 27. bende kadar devam etmektedir. Sultan Selîm'in keskin hançeri, fetihlerin kilidini açan anahtar gibidir. Heybeti ve kudretiyle Sultan Selîm, âlemin tüm hükümdarlarından daha üstün konumdadır. Gülün tüm çiçeklerden daha seçkin olmasına benzer şekilde Sultan Selîm, güzel huyu sayesinde yeryüzünü baştan başa saadetli cennet bahçelerine dönüştürür. Onun kahredici gücünün verdiği korku söğüt ve çınarları titretir. Onun her türlü takdire layık adil yönetimi altında cihanın tüm hâlleri düzene girmiştir. Zulüm, eziyet ve haksızlıklar karşısında Sultan Selîm'in adaletinin gölgesi, âlemin sığındığı makamdır. Gülün, pamuk yaprakları içerisinde ateşi barındırması; Sultan Selîm'in güzel yaradılışının, âlemde birbirine zıt olan şeyleri bir araya toplama marifetini halka bildirmeye hizmet etmektedir. Onun meclisinin sofrasını donatmak için bağ ve bahçeler, güneş, gül ve tüm cihan seferber olur. Nergis, sabah vakti, Sultan Selîm'in canlar bahşeden yüzünü görme saadetine erişme temennisiyle tüm cismini göz eylemiş; yeni bitmiş gonca, muhterem Sultan'ın ayağının toprağını öpme emeliyle gül bahçesinde baştan başa ağız kesilmiş; gül, Sultan'ın hizmetinde bulunma noktasında gösterdiği hırsıyla onun kapısına yüz sürebilmek için baştan ayağa yüz olmuştur. Gökkuşağı, çevgân suretinde, Sultan Selîm'in düşmanlarının başını top edip gezdirir. Gül; temreni goncadan olmak üzere her taze dalı ok ederek bunları, Sultan Selîm'e haset edenlere atmaya soyunur. Güneş, Sultan Selîm'in himmet sofrasının döküntü, kırıntı toplayıcısı ve yeni ay (hilal) bir dilim ekmeği hükmündedir.

Ca'fer Çelebi, müseddesin 27 ve 28. bentlerinde, kaleme aldığı bu şiir ve kendi şairliği ile övünmektedir. Bu iki bentte şair; inci dizisini andıran övgü sözlerini beyan ipliğine itina ile dizdiğini; şeker gibi tatlı ve şirin söyleyişinin, gülü bile, konuşma kudretini kazanacak olsa, tıpkı kendisi gibi halis niyetlerle Sultan Selîm'i methetmeye teşvik edeceğini; bahar mevsiminde kaleme aldığı bu methüsenâ şiirine tüm çiçeklerin, ağızları açık vaziyette hayran kaldıklarını söyler. Gülün, bu şiirdeki söz incileriyle tacını süsleyerek bu vesileyle onu başı üzerinde götürdüğünü de sözlerine ekler. Şiirin 27 ve 28. bentleri, muhtevaları itibarıyla, kasidedeki fahriye bölümü ile benzer bir işlevi yerine getirmektedir.

29. bentte Ca'fer Çelebi duaya, Sultan Selîm'in Nevruz Bayramı'nı tebrik ederek başlar. Onun kan dökücü kılıcı sayesinde düşmanlarının her zaman kurban olması, devletinin/saadetinin/bahtının gül bahçesinin daima cenneti kıskandıracak derecede diri kalması, makam ve ululuk bahçesinin güllerinin de hiç solmaması temennileriyle müseddes sonlandırılır.

4. *Celîlî: Celîlî Divanı'nın* dibacesi manzum-mensurdur. Şair, divanı Sultan Selîm'e ithaf ettiğini hem mensur hem manzum olarak dile getirir. Dibacedeki manzume ile birlikte divanda 4 Türkçe kıta, 3 Farsça kıta, 3 de gazel olmak üzere toplam 11 manzume Yavuz Sultan Selîm için yazılmıştır.

4.1. *Nazım (Dîbâce'de)*³⁷

*Celîli her varakı çünkü bir gül-i terdür
Bahâr-nâme disen tan degül bu dîvâna*

matlayla başlayan 7 beyitlik nazımda şair, H.921'de divanını tamamladığını, *Gül-i Sad-Berg*'inden sonra yazdığını, bu gül destesi divanının şahın kapısına saçılmasını arzu ettiğini söyler. 5. beyitte Sultan Selîm'den bahsederek onun lakabının dokuz feleğe yazıldığını, güneş ve ayın altın ve gümüşünden padişahın adına sikke vurulduğu (para kesildiği)nu belirtir.

4.2. *G160*³⁸

*Veh ki deyr-i hüsn içinde bir büt-i kallâşveş
Akl u dîn tarâc ider ol kâfir-i evbâşveş*

³⁷ Şevkiye Kazan Nas, *Celîlî Divanı*, Fakülte Kitabevi, İsparta 2011, s.230-231.

³⁸ Şevkiye Kazan Nas, *a.g.e.*, s.335-336.

matlalı 9 beyitlik müzeyyel gazelde³⁹ 8. beyitte Sultan Selîm'in adı geçer. Rindane bir üslupla kaleme alınan gazelde şair, sevgilinin gül bahçesi gibi yüzünün vasıflarını anlatsa bülbüllerin ona ödül verir gibi şakıyacıklarını, derya gönüllü padişahın onu kulağına küpe diye takacağını dile getirir. Hazreti padişahın düşmanlarının gözü onun gün ışığında yarasa gibi kör olmuştur. Eşiği saltanat göğüdür, ay ve güneş ise o eşikte taş olmuş iki kuldur.

4.3. G375⁴⁰

*Kâsıd k'ol âstâne vü dergâhdan gele
Bâd-ı bahârdur ki sehergâhdan gele*

matlalı yedi beyitlik müzeyyel gazelinde Celîlî, son beyitte Sultan Selîm'den bahseder. İlk beyitlerde sevgilinin eşiğinin, anber kokulu ayva tüyelerinin, merhametsizliğinin konu edildiği gazelde şair aynı zamanda kişiye yol arkadaşından yücelik geleceğini, sevgiliden ayrı feryat ve figanda olduğunu söyler. Son beyitte de kanlı gözyaşını İran'dan gelen kızılbaş elçisine benzettikten sonra Sultan Selîm'in yolunun toprağına feda olacağını dile getirerek gazeli tamamlar.

4.4. G410⁴¹

*Veh ki hâk-i hikmet-i cânân müyesser olmadı
Ol sa'âdet gevherinden bana efses olmadı*

matlaila başlayan sekiz beyitlik müzeyyel gazelde Sultan Selîm'in adı altıncı beyitte geçer. "Olmadı" redifli bu gazelin ilk dört beytinde; cananın hizmetine müyesser olmadığını, saadet incisinden bir tacı başına takamadığını, yoluna toprak olduğu hâlde sümbül dalı gibi sevgilinin ona gölge etmediğini, Yusuf yüzlü sevgilinin gömleğinin kokusu erişmediği için Yakubun can gözünün açılmadığını ifade eder. Aslan gönüllü Sultan Selîm'e bütün kaplanların sihirlenmiş gibi bağlandığı, yedi yıldız ve yedi feleğin, Sultan'ın tahtının dört ayağına yüz sürüp tozlandığı belirtilerek gazel tamamlanır.

³⁹ Gazelde mahlas beytinden sonraki birkaç beyitte şair, zamanın padişahı, devlet büyükleri, din büyükleri veya tarikat uluları için övgüde bulunursa böyle gazellere müzeyyel gazel adı verilir. Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s.108.

⁴⁰ Şevkiye Kazan Nas, *a.g.e.*, s.464-465.

⁴¹ Şevkiye Kazan Nas, *a.g.e.*, s.485-486.

4.5. *T1*⁴²

*Şehensâh-ı cihân Sultân Selîm ol
Ki teşrîf eyledi taht-ı kudûm*

Şairin, Sultan Selîm'in tahta çıkışı münasebetiyle söylediği iki beyitlik kıtada şahlar şahı Sultan Selîm'in tahtı şereflendirdiği, Rum ülkesine sultan olduğu için tarihini "şâhensâh-ı Rûmî 918 / 1512": Rumun şahlar şahı diye söylediği ifade edilir.

4.6. *T4*⁴³

*Hazret-i Sultân Selîm ol şîr-gîr
K'itmedi rûbâh hasma şefkati*

matlayla başlayan beş beyitlik tarih kıtasında; aslanları yakalayan o Şah'ın tilki sîretli düşmanlara şefkat göstermediği, Rum'dan Kızılbaş üstüne zafer askerlerini çektiği, Irak ve İsfahan'ı fethettiği anlatılır. Gaybdan tarih söyleyicinin bu olayın tarihini "şeh Selîmün himmeti 920/1514" diye söylediğini yazar.

4.7. *T5*⁴⁴

*Şehensâh-ı Selîm ibn-i Şeh Bâyezîd
K'olur hayl-i fethê livâsı delil*

matlı beş beyitlik tarih kıtasında; Bayezid oğlu Sultan Selîm'in sancağının fetih ordusuna yol gösterici olduğu, susuz olan Acem diyarının toprağını Kızılbaş kanı döküp suladığı; Erdebil'in zafer ayetlerini onun kılıcında görüp şeytanlar gibi dağılacağı söylenir. Son beyitte şair, fethin tarihini tarihçiden talep ettiğini onun da "şeyâtîn katîl 920/1514" tarihini söylediğini belirtir.

4.8. *T6*⁴⁵

*Şerâr-ı tîgdan Sultân Selîmi
Ki saldı mülket-i Îrâna âteş*

⁴² Şevkiye Kazan Nas, *a.g.e.*, s.498.

⁴³ Şevkiye Kazan Nas, *a.g.e.*, s.499.

⁴⁴ Şevkiye Kazan Nas, *a.g.e.*, s.499.

⁴⁵ Şevkiye Kazan Nas, *a.g.e.*, s.500.

matlı üç beyitlik tarih kıtasında Sultan Selim'in kılıcının kıvılcımlarıyla İran ülkesine ateş saldığı, ordusuyla kızılbaşları ayaklar altına aldığı belirtilir. Şair, felek debîrine tarihi sorunca onun da “kes-i melâ'in-i kızılbeş 920/1514” dediğini söyler.

4.9. *Far.T1 Târîh-i Pâdişâhî-i Sultân Selîm*⁴⁶

*Şehenşeh-i Selîm ibn-i şeh Bâyezîd
Cihân râ ze-bend-i gam âzâd kerd*

matlı üç beyitlik tarih kıtasında şah Bayezid oğlu şahlar şahı Selim'in tahta çıkışıyla dünyayı sıkıntıların esaretinden kurtardığı, azametle tahta geçince bütün asileri yok ettiği; tarihin Rüstem'i olan o padişahın babası gibi padişahlık tahtında adaleti kurduğu dile getirilir. Son beyitte “peder-mesned-i saltanat dâd kerd 918 /1512” tarihi yazılır.

4.10. *Far.T6*⁴⁷

*Selîm bin şehenşeh-i Bâyezîd ân ki
Şod ez-kandîl-i tîgeş deyr mescid*

matlı yedi beyitlik tarih kıtasında Yavuz'un Çaldıran zaferine tarih düşülmüştür. Şair, şahlar şahı Bayezid'in oğlu Selim'in kılıcının kandilinden kilişenin mescide döndüğünü, dergâhının kiblesinin toprağına feleğin saygı ile secde ettiğini, kızılbaşın ordusunu ezip Acem'i dinsizlik geleneğinden temizlediğini, haberci bu kutlu haberi verince yaşlı dünyanın gençleştiğini söyler. Son beyitte tarihi “katl-i küffâr u mülâhid 920/1514”: kâfir ve dinsizlerin katli ibaresiyle verir.

4.11. *Far.T7*⁴⁸

*Şehinşâh-ı cihân Sultân Selîm ân
Ki ez-tîgeş 'adû der-vehm u bîm est (920/1514)*

matlı altı beyitlik kıta yine Yavuz'un Çaldıran seferi için düşülmüş bir tarihtir.

⁴⁶ Şevkiye Kazan Nas, *a.g.e.*, s.531.

⁴⁷ Şevkiye Kazan Nas, *a.g.e.*, s.535. Vezin bozuktur.

⁴⁸ Şevkiye Kazan Nas, *a.g.e.*, s.536.

Şahlar şahı sultanın kılıcından düşman korku içindedir. Onun kılıcı elif gibi cihattadır; düşman da önünde mim gibi eğilmiştir. Elindeki Zülfikar gibi fetih kılıcıyla düşman lamelif gibi ikiye ayrılmıştır. O, Allah'ın yardımına mazhar olan İslam ordusunu İstanbul'dan Tebriz'e kadar uzatmış, sel gibi fetih ordusuyla İran toprağını birbirine katmıştır. Tarihin fethi olan bu zafer, şahlar şahı Selîm'in gayreti ile gerçekleşmiştir. Tarih beytinde "ze îñ cehd-i şehensâh-ı Selîm est 920/1514" tarihi yer alır.

5. **Gazâlî (Deli Birader): Mecmû'a-i Kasâ'id-i Türkiyye'de Gazâlî'nin, Yavuz Sultan Selîm için kaleme almış olduğu 1 kaside tespit edilmiştir.**

5.1. **K69**⁴⁹

*Ol ne garrâ murgdur mânend-i tâvûs-ı cinân
'Anberîn-minkâr u müşğîn-perr ü kâfur-âşiyân*

matlı 41 beyitlik kaside, gösterişli bir kuşun tasviriyle açılmaktadır. Bu kuş anber gagalı, misk kokulu kanatlı ve kâfur yuvalıdır. Gölgesi kimin başına düşse o kişi sultan olur. O; devlet Hüma'sı, kudret Kâf'ının Simurg'u, ikbal Hüdhd'ü gibidir. Hz. Süleymân'ın mührünün hâtemi gibi olduğundan insanları ve cinleri emrine boyun eğdirmesine şaşılmaz. Şekli kilide benzemesine rağmen, bağlı kapılar her zaman onunla açılır. Onu görenler, kükreyen bir arslanın pençesini gördüklerini sanırlar; bu yüzden cümle âlem halkı ondan korkar. Yedi başlı bir ejder gibi hazine beklemektedir. Sayısız yıldız, onun üstünde mekân tutmuştur. Hilal kaşlı, kamer yüzlü, put gibi güzel zannedilse yeri vardır. Tüm cihan halkı onun hayranı olmuştur. Asker saflarını yararak meydana girip er dileyen, altın zırlı, demir kemerli bir pehlivandır. İki kılıç ile iki yay kuşandıktan sonra meydana mertlik davası gütmeye başlar. Zülfikar kılıcını eline alarak düşmanın başını kesmeye kasteder. Bu tasvir çerçevesinde, kasidenin teşbîb bölümü, lügaz tarzında ve bir nesneyi buldurma niyeti doğrultusunda 17 beyit hâlinde yapılandırılmıştır. Bu lügazın cevabı yani lügazda buldurulmaya çalışılan nesne, 18. beyitte "tugrâ-yı garrâ" şeklinde açıklanmıştır.

⁴⁹ Murat A. Karavelioğlu, *Mecmû'a-i Kasâ'id-i Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 446-449.

Methiye bölümünde Sultan Selîm; devlet burcunun güneşi, doğunun ve batının şahı, zamane sultanlarının sultanı, dinin şahı, saadet burcunun yıldızı, felek menzilli bir ay, doğru yol gösterme feleğinin güneşi, Allah'ın gölgesi, şeriat düşmanlarının katili, dinin hamisi, yedi memleketin padişahı olarak övülür. O, yeryüzüne hükmeder. Adalet sahasında Nüşirevân; cömertlik vadisinde Hâtem-i Tay ona muadil olamaz. Yiğitlik ve cesaret konusunda onun vasıflarını binde bir oranında anlatmak bile ortaya Rüstem'in destanı gibi nice destanlar çıkarmaya yeter. Mızrağını ejderha kılarak düşman üzerine yönelttiğinde hepsini hemen kahreyler. Cihan mülkü, Sultan Selîm'in adalet devrinde zulüm ve fitneden tümüyle arınmış hâldedir. Yay çeken okçudan güçlük çeken yay ve sevgilinin gözlerinden incinen âşık dışında onun devrinde siteme uğramış, yaralanmış birisini bulmak mümkün değildir. Onun inciler saçan elini bulutla ya da madenle eşleştirmek batıl bir zandan ibarettir. Sultan Selîm, tüm ihsanlarını güler yüzüyle güzelleştirir ve elinde bir katre dahi gizlemeden etrafına adeta deryalar saçır. Onun muzaffer ordusu, kıyısı kenarı olmayan bir deniz gibidir ve bu ordunun düşmandan yana hiçbir korkusu yoktur. O, kılıcını hangi kale üzerine salsa, o kalenin hemen fethi kaçınılmazdır. Âlem halkının onu layıkıyla methedebilmesi mümkün değildir. Âlem; onun kılıcının gölgesinde fitnelerden kurtulmuş, onun adalet günlerinde korkulardan emin olmuştur.

Sultan Selîm'in; ikamet kıldığı her yerde izzet ve devletle komşu olması, sefer ettiği her yere de fetih ve zaferle birlikte yürümesi noktasında temenilerde bulunulur. Gazâlî; son derece cömert olan Sultan Selîm'in, zamanın gadrine uğramış kendisine de merhamet etmesi ve ihsanlarını kendisinden de esirgememesi noktasında taleplerde bulunur ve kaside sonlandırılır.

Kasidede 1-17. beyitler teşbîb, 18. beyit girizgâh, 19-36. beyitler methiye, 37-41. beyitler dua bölümüne aittir. Şairin mahlası 39. beyitte geçmektedir.

6. *Gelibolulu Sürûri*: Divanda Yavuz Sultan Selîm'in Türkçe iki gazeline nazire bulunmaktadır.⁵⁰

⁵⁰ Niyazi Ünver, *Gelibolulu Sürûri ve Divanı*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2010, s.477-478.

6.1. *G290 Nazîre-i Sultân Selîm*

*Ebr olup âhum yagar bârân gibi yaşum benüm
Gerçi kim kavş-ı kuzah şeklin dutar kaşum benüm*

matlı beş beyitlik gazelde, sevgilisinden ayrı kalıp hasret çeken bir aşğın durumu anlatılır. Devlet güneşi gibi sevgili, âşğını hasret karanlığında koyup gitmiştir. Zayıf bedeni rüzgârların bile boy ölçüşemeyeceği bir hızla uçup gitmektedir. Hasretle içi dışı bir olmuş, birbirinden farkı kalmamıştır.

6.2. *G291 Nazîre-i Diğer (Sultan Selîm)*

*Vasl ile güldür beni tâ kim döne başum benüm
Yâ belâdan kurtar öldür kurusun yaşum benüm*

matlı ikinci nazire de beş beyit olup konusu hasrettir. Şair, sevgiliden, vuslatıyla kendini güldürmesini, sevinçten başını döndürmesini ister. Vuslat-fırat tezadı üzerine kurulan gazelin son beytinde şair Haremeyn'in yolunda yürümekten / onun sıkıntısından vazgeçmeyeceğini zira Allah'ın kendine dost olduğunu belirtir.

7. *İbn Kemal (Kemalpaşazâde)*: Şairin, Yavuz Sultan Selîm için yazdığı bir mersiye bulunmaktadır.

7.1. *Tercî'-bend*⁵¹

Vasıta beyti,

*Öldi Sultan Selîm hayf u dirîg
Hem kalem aglasun anı hem tîg*

olan 7 bentlik, "Tercî' Fi'l-Mersiye" başlıklı, mersiye türündeki tercî'-bendinin her bendinde 11'er beyit bulunmaktadır.

Tercî'-bendinin birinci bendinde; sancak, kılıç, kalem, bayrak, yay, gök, ay, yıldızlar, şafak, sabah ve dünya Sultan Selîm'in vefatına matem tutma vaziyetinde tasvir edilmektedir. Bayrağın yüzü kana boyanmış, yayın beli bükülmüş, ay göğsünü döve döve gömgök eylemiş, yıldızların gözleri yaşlarla dolmuş, şafak feleğin eteğini kana bulamış, dünya kendine geceden kara bir matem elbisesi giyinmiş, her şey cihanın şahı için mateme durmuştur. Savaş meydanında Rüstem, mecliste Cem olan o Sultan Selîm'i acımasız felek öyle

⁵¹ Mustafa İsen, *Dile Duran Ölümler -Klasik Türk Edebiyatında Mersiyeler-*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, s. 84-90.

yaralamıştır ki kimseler bu yaraya merhem bulamamıştır. Âlemin hüsrevi olan Sultan Selîm, tatlı canını acı içerisinde teslim etmiştir.

İkinci bentte, Sultan Selîm için tutulan mateme dair sahnelerin anlatımına devam edilir. Sultan Selîm, sayısı yüz bini bulan kullarından ve hizmetlilerinden hiçbiri olmaksızın beka âlemine sefer eylemiştir. Ayın yüzü, yeryüzü ehlinin göklere ağan ahlarcının dumanı ile perdelenmiştir. Neşe ve mutluluğun servi'si, Sultan Selîm'in vefatı üzerine ansızın yıkılıvermiştir. İhtiyar feleğin beli bükülmüş; cihanın yüzü, çekilen ahlarcın dumanından karmıştır. Yeryüzünü gözyaşı kaplamış; figan, nale ve ahlarc göklere yükselmiştir. Yokluk karanlıkları Sultan Selîm'in tahtına ulaşmış ve mülkün güneşi, Allah'ın gölgesi olan Sultan'ın nuru sönmüştür.

Üçüncü bentte, Sultan Selîm'in görkemli divanı ve savaş meydanlarında gösterdiği kahramanlıkların destanına değinilir. O, savaş meydanının Nerimân tabiatlı kahramanıdır. Zaferden zafere koşan Sultan Selîm'in makamında Mısır sultanı ancak bir kul olabilir. Devranın yollarını gözlediği Sultan Selîm'in devletinin baharı nihayete ermiş ve onun devri, tıpkı gülün ömrü gibi çabuk geçmiştir. Dünya külhanını gül bahçesine dönüştüren Sultan Selîm'in yerinin ahirette cennet bahçeleri olması temenni edilir. Adı anıldığında gözlerden yaş yerine ciğer kanı akıttıran Sultan Selîm, cömertlik ülkesinin hanı olarak anılır.

Dördüncü bentte, Sultan Selîm'in dünya işlerinde gösterdiği gayret ele alınır. O, kılıç ve tedbir sahibi bir hükümdardır. Âsaf fikirli Sultan Selîm'in vezire hiç ihtiyacı olmamıştır. Sultan Selîm'in eli kılıç, dili hançer, kolu mızrak ve parmakları da oktur. Gölgesi bütün dünyayı zapt eden Sultan Selîm az zamanda çok işler eylemiştir. Taç ve taht daima Sultan Selîm'den kıvanç duyar. Onun gönlü savaş borusu ve kılıç sesleriyle şenlenir. İhtiyar felek, savaş meydanlarında ve meclis sefalarında onun bir benzerini görmüş değildir. O; meclisin çardağına çıktığında parlak bir güneş, savaş meydanına girdiğinde yiğit bir aslan kesilir. Savaş esnasında kılıç, Sultan Selîm'i anar ve kanlı gözyaşları döker.

Beşinci bentte, Sultan Selîm'in vefatının tabiatıta meydana getirdiği tesirlerin ele alınmasına devam edilir. Vefat haberini alır almaz felek kendini altüst etmiştir. Denizlerin ve karaların şahı olan Sultan Selîm, cihan halkını arkasında gözleri yaşlı vaziyette bırakarak gitmiştir. Onun devrinde tüm

memleket adalet nurlarıyla aydınlanmış; zulüm ve haksızlık karanlıkları dağılıp gitmiştir. Nihayetinde ölümün sert ve yıkıcı rüzgârı, Sultan Selîm'in ömür defterini gül gibi dağıtmıştır. Sultan Selîm'in vefatı üzerine cihan ateşler içerisinde kalmış, gökyüzü dumana boyanmıştır. Toprak matemle yüzünü yırtmakta, su yaş dökmekte, rüzgâr hayran hayran gezmekte ve ateş yanmaktadır. Felek, eline aldığı güneş ve ay taşlarıyla durmadan sinisini dövmektedir.

Altıncı bentte, Sultan Selîm'in vefatı dolayısıyla tüm tabiat unsurları ağlama hâlinde resmedilmektedir. Feleğin gönlü ve gözü, gökte bahar bulutu yanıp ağlamaktadır. Devran, Sultan Selîm'i andığı zaman adeta yağmur olup gözyaşı döker. Denizler, dalgalarla sinelerini döverek acı içerisinde gözyaşı dökerler. Dağlar, her ne kadar taş bağırlı olsalar da, Sultan Selîm'i andıklarında ellerinde olmadan yamaçlarından gözyaşı çeşmeleri akıtarak inleyip dururlar. Nehirler ve çeşmeler de gözyaşı dökmekten kendilerini alamazlar. Gözü olan her şey ağlar. Türk, Rum, Arap, Acem, Türkmen ve Tatar olmak üzere herkes tutulan mateme eşlik eder.

Yedinci bentte, Sultan Selîm'in vefatının meydana getirdiği derin üzüntü ve şaşkınlığın anlatımına devam edilir. Bu bentte redif olarak tercih edilen "hemi" kelimesi de duyulan şaşkınlığı sergilemeye hizmet etmektedir. Bu bentte; devlet bahçesinin gülünün solması, cömertlik ırmağının sularının çekilmesi, şeref burcunun güneşinin tutulması, âlemin canının çekilip gitmesiyle dünyanın cisminin sararıp dağılması, zevk ve sefa kadehinin kahır zehriyle doldurulması üzerinden Sultan Selîm'in vefatı ele alınır. Rum, Şam, Arap ve Acem şahlarını emri altına alan Sultan Selîm'in vefatı üzerine cihan matem karanlıklarına gömülmüş, lale yüzünü ciğer kanıyla yıkamış, menekşe saçlarını yolmuş, ölüm tufanının selleri yeryüzünü kaplamış, bütün memleketlerden ahlâr ve feryatlar yükselmiştir.

Bu mersiye'nin sonunda; vefat eden Sultan Selîm'in makamının cennet olması, yeni padişahın da devletinin payidar olması doğrultusunda açılması adet olan dua bölümü bulunmamaktadır.

8. *Lâmi'î Çelebi: Lâmi'î Çelebi Dîvânı*'nda Yavuz Sultan Selîm için kaleme alınan 3 kaside tespit edilmiştir.

8.1. *Far.K11*⁵²

*Sâki beyâr bâde-i gül-reng-i hoş-güvâr
Çün rûz-ı 'ıyd fasl-ı hazânest zer-nigâr*

matlı 40 beyitlik, 'ıydiyye/bayrâmiyye/Ramazâniyye türünde kaleme alınan bu kaside Farsçadır. Kasidenin teşbîb bölümü, sonbahar mevsimine denk gelen bir Ramazan Bayramı'na ait coşku hâlini ve bayram günlerini değerlendiren biçimiyle ilgili önerileri ele almaya tahsis edilmiştir. Oruç günlerinin yasaklarının sona erdiği bu vakitlerde; kararsız tabiatlı fânî dünyada süregelen nihayetsiz kavgaları ve sonsuz üzüntüleri unutmak için rintliği ganimet bilerek işret meclislerine katılmak ve şarap içmek gerekir. Bu vesileyle; sohbet, mutluluk ve sevinç vakti olan bu bayram günlerinde sakiden, gül renkli şarabı (bade) meclise sürmesi talep edilir.

Methiye bölümünde Sultan Selîm'in kudreti, kutlu saltanatı, şöhreti, kılıcının ve gürzünün gücü, heybetli yürüyüşü, cömertliği, fikrinin ışığı öne çıkarılarak övülmektedir. Sultan Selîm'in ağır gürzünün gücünden felek gece gündüz dönerek kaçmaya çalışır. Sultan Selîm'in namı, doğuda ve batıda bütün dillerde anılmaktadır. Zamanın ve dinin şahı, savaşın İsfendiyâr'ı, güçlü Ferîdûn, zamanın fitnelere set çeken İskender olarak tanıtılan Sultan Selîm'in devrinde ay ve güneş şeref bulmuştur. Onun hükümdarlığının sesi ve sedası güneş gibi doğudan batıya baştan başa dünyayı kaplamıştır. Güneş, Sultan Selîm'in kadehinin parlaklığının yanında âciz; ay da onun elinin cömertliğinden utangaç hâldedir. Sabah, Sultan Selîm'in kılıcının parlaklığından nurla doludur; gece ise onun zülfünün siyahlığından karanlıktır. O; devletin ve dinin gözü ve ışığıdır. Onun fikrinin ışığından binlerce sabah peyda olur.

Lâmi'î Çelebi; cömertlik muhiti olarak tarif ettiği Sultan Selîm'e sunduğu bu kasidesini sedefe, Sultan Selîm'in parlak ve gösterişli adını da bu

⁵² Hamit Bilen Burmaoğlu, *Lâmi'î Çelebi Dîvânı (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni)*, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Erzurum 1983, s. 109-110. Bu kaside, Lâmi'î Çelebi'nin *Hüsni ü Dil* mesnevisinde; "Hâzihî Kasîdetün Müştemiletün Bedâyi'î'l-Eş'âr 'Alâ Bedâyi'î'l-Eshâr Mevsûmeten Bi-Levâmî'î'l-Belâgati Fî-Metâli'î'l-Fesâhate" başlığı altında, 39 beytinin her biri aynı edebî sanatlar çerçevesinde oluşturulmuş vaziyette ve bazı kelime farklılıklarıyla yer almaktadır. Kasidenin bu mesnevideki şekli için bk. Abit Şenel, *Lâmi'î Çelebi Hüsni ü Dil (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Bursa 1998, s. 36-39.

sedefin ortasında vücut bulan büyük bir inci tanesine benzetir. Sultan Selîm'in, lütufkâr eliyle başını taçlandırması için onun ayaklarına bu kıymetli övgü incilerini saçtığını belirtir. Canının gam meclisinde gönül ateşinden baştan ayağa mum gibi yandığını; bu perişan hâliyle, yolunun toprağının tozu olmakla kendini şerefli addettiği Sultan Selîm'in lütufkâr nazarlarına muhtaç olduğunu söyler.

Söz elinin Sultan Selîm'in methine yetişemeyeceğini belirten Lâmi'î, can ve gönül dertleri içerisinde duaya başlar. Sultan Selîm'in yüzünün yaprağının hazan rüzgârından daima uzak olması ve onun gençlik bahçesinde her zaman yemyeşil vaziyette baharın hüküm sürmesi doğrultusunda Allah'a dua ettikten sonra Sultan'ın yılının ve ayının mübarek, bayramının kutlu olması dilekleriyle kasidesini sonlandırır.

Kaside; 1-9. beyitleri teşbîb, 10. beyti girizgâh, 11-30. beyitleri methiye, 31-35. beyitleri fahriye ve 36-40. beyitleri dua bölümü olacak şekilde yapılandırılmıştır. Şairin mahlası 32. beyitte geçmektedir.

8.2. *K12*⁵³

Ey Süleymân-rütbet ü 'Îsî-kadem Yûsuf-likâ

V'ey Nerîmân-heybet ü Hâtem-kerem Cemşîd-râ

matlalı 39 beyitlik kasidenin her bir beytinde Lâmi'î Çelebi; ya beytin başında işaret edilen bir edebî sanatın (tecnîs-i tâm, tecnîs-i hatt, tecnîs-i nâkıs, tecnîs-i mükerrer, kalb, cem' u tefrîk, nefy ü isbât, teşbîh, iltifât, îhâm, irsâlü'l-mesel, iştikâk, tensîku's-sıfât, hüsnü'l-mahlas ...) ya da yine beytin üzerine yazılan bir nazım türü (muamma) veya anlatım tekniğinin (su'âl ü cevâb) örneğini sunmaktadır. Örneğin matla beytinin hemen üstünde yazılı bulunan "Tarsî" ifadesi doğrultusunda bu beyitte tarsî sanatı örneklendirilmiştir. Kasidenin tüm beyitleri bu düzende inşa edilmiştir.

Bu kasidenin methiye bölümünde Sultan Selîm; yüz güzelliği, eşiğinin saadet ve baht kaynağı olması, adaletinin saltanatı nurlandırması, adaletinin gölgesinde zulmün ve cevrin barınmaması, izzet ve şerefi, eşiğinin eşsiz bir emniyet yuvası olması, devrinde yüreği kanlı kimsenin kalmaması, denizleri ve madenleri utandıracak derecede cömert eli, kılıcıyla yedi iklimi zaptet-

⁵³ a.g.e., s. 111-113.

mesi, bağışının ve ihsanının bolluğu, Osmanlı soyunun iftihar kaynağı olması yönleriyle ele alınır ve övülür. Sultan Selîm'in yüzünün aynasından âlemin daima aydınlanması ve onun kahrının ateşinden düşmanların bağırılarının mum gibi erimesi noktasında dua edilerek kaside sonlandırılır.

Kaside; 1-37. beyitleri methiye, 38-39. beyitleri dua bölümü olacak şekilde yapılandırılmıştır. Şairin mahlası 37. beyitte geçmektedir.

8.3. *K13*⁵⁴

Ey hâk-i dergehünden gülgün cemâl-i 'âlem

V'ey gerd-i mevkibünden ruhsâr-ı dehr hurrem

matlı 60 beyitlik kaside, direkt Sultan Selîm övgüsüyle açılmaktadır. Kasidede Sultan Selîm; kılıcı ve hançeriyle düşmanları toprak etmesi, akli, merhameti, himmeti, hükmü, parlak fikri ve kararları, kadri, yüceliği, şevketi, zaferle ve fetihle şereflendirilmiş olması, izzeti, yaradılışının güzelliği, hayâsı, elinin cömertliği, adaleti, savaştı gücü, zühdü, haramlardan kaçınması yönleriyle ele alınır ve övülür. Sultan Selîm'in; izzetinin devamı, hilafet tahtında kaim olması; her gününün fetih ve bayram günü, her vaktinin nevrüz vakti olması temennileriyle kaside neticelendirilir.

Kasidede 1-39. beyitler methiye, 40-46. beyitler tegazzül, 47-53. beyitler methiye, 54-60. beyitler dua bölümüne aittir. Şairin mahlası 53. beyitte geçmektedir.

9. *Mahremî: Mecmû'a-i Kasâ'id-i Türkiyye*'de Mahremî'nin, Yavuz Sultan Selîm için kaleme almış olduğu 3 kaside tespit edilmiştir.

9.1. *K179*⁵⁵

Ey sahn-ı 'izzetünde bir suffice çerh-i a'zam

V'ey bâb-ı rif'atünde bir halka heft târem

matlı 57 beyitlik kaside doğrudan Sultan Selîm övgüsü ile açılmaktadır. İlk beyitlerde Sultan Selîm'in izzeti, yüceliği, haşmeti, kadri, ezici kuvveti, cömertliği ve güzel yaradılışı mübalağalı bir anlatımla övülür. Onun kadrinin

⁵⁴ *a.g.e.*, s. 113-115.

⁵⁵ Murat A. Karavelioğlu, *Mecmû'a-i Kasâ'id-i Türkiyye*, s. 842-846.

sayfasında âlem ancak bir noktadan ibarettir. Onun pak gönlü, varlık âleminin sırlarını aşikâr eden “câm-ı cihannümâ” hükmündedir. Onun adalet ve cömertlik devrinde zulüm ve aĝgözlülüklerin görülme ihtimali yoktur. Zeminin ve feleklerin bütün boşlukları, onun baĝış ve ihsanlarıyla dolu vaziyettedir. Onun cömertliĝi yeryüzünü öyle süslemiştir ki Hz. İsâ, dördüncü kat felekten yere inmeyi gözler olmuştur. Adalet dergâhı onun lütfuyla sağlamlaşmış, zulmün yuvası da onun kahredici gücüyle dağılmıştır. Onun kahrı kaza, hışmı da ansızın yetişen bela hükmündedir. Onun lütfuyla öldürücü zehir ölümsüzlük suyu kesilirken kahriyle da ebedî hayat suyu zehre dönüşür. Onun eli baĝışlamaya maden, cömertliĝe mahzendir; lütfu cefaya galip, cevri vefaya meyillidir. O; halkını koruyup gözeten, kerem sahibi, yüce şanlı, muazzam bir hükümdardır. Dokuz kat felek ve yedi memleket, baştan başa onun emrine boyun eğmiştir. Onun himmetinin güneşi her zerreyi ikbale eriştirir. Hışmının ateşinden sıçrayan bir kıvılcım, düşmanlar için cehennem ateşinden beterdir. İnciler saçan eli, halkın rızkını dağıtmaya memur edilmiştir. Onun fazilet ve iyi ahlakının gölgesinde devrin arızalarının barınma imkânı yoktur.

Mahremî, kullarını çok seven Sultan Selîm’in, cömertliĝiyle kendisini de mutlu etmesini temenni eder. Mahlasının da işaret ettiĝi üzere, Sultan Selîm’in cömertlik dairesine mahrem olmaya layık olduğunu söyler. Kendisini müflis, bigâne ve düşkün olarak tanıtır. Şiire raĝbetin olmadığı kendi zamanında Sultan Selîm methi sayesinde, beĝenilmeyi hak eden kutlu bir manzum ürün ortaya koymuş olduğunu belirtir. Sultan Selîm’in güzellik baĝına kötü nazarla bakıp dil uzatanların nergis gibi kör ve sûsen gibi dilsiz olması yönünde dua ederek kasideyi sonlandırır.

Kasidede 1-32. beyitler methiye, 33-41. beyitler tegazzül, 42-45. beyitler methiye, 46-52. beyitler fahriye, 53-57. beyitler dua bölümüne aittir. Şairin mahlası 47. beyitte geçmektedir.

9.2. K242⁵⁶

*Bâĝbân-ı dest-i kudret yine vakt-i bâmdâd
Kıldı gülzâr-ı safânun kufl-i ebvâbın küşâd*

matlı 53 beyitlik kasidenin teşbîb bölümünde, bahar mevsiminde bahçelerin ve çimenlerin yeşermesi ve güzelleşmesi ele alınmaktadır. Çimenliĝin

⁵⁶ Murat A. Karavelioĝlu, *Mecmû'a-i Kasâ'id-i Türkiyye*, s. 1060-1063.

reyhanlarıyla her taraf süslenmiş; bağın nehirleri övülmeye değer bir görünüme kavuşmuştur. Sabah vakti esen nesim rüzgârı haberci sıfatıyla tellallığa soyunmuş; çimenliğin yüzeyi kudret mecmuası kesilmiştir. Ağaçlarda meyvelerle donanmış dallar, kıymetli taşlarla (sözlerle/hayallerle) bezenmiş beyitleri andırmaktadır.

Sultan Selîm'in güzel yaradılışı ve huyları övülerek methiye bölümüne geçilir. Sultan Selîm'in adaletinin yüzü âleme arz olduğundan beri memleket baştan başa cennet kesilmiştir. O; Hz. Muhammed'in gözünün nuru, Osmanlı soyunun iftiharî, kara ve denizlerin sultanı, kılıç ve kalem sahibi bir hükümdardır. Hz. Âdem devrinden kıyamet gününe kadar Sultan Selîm gibi cömert, eli açık, kerem sahibi, adil bir padişah gelmeyecektir. Onun adalet devrinde Kısra zalimlikle anılacak olsa şaşılmaz; onun cömertliğinin katında Hâtim-i Tay ancak âciz bir kul olabilir. Onun düşmanlarının ömür atlarının seyran edeceği ilk meydan ahiret sahası olur. Heybeti, kâfirlerin mülklerine dehşet salar. Sayısız malı ve mülküyle o, kudret ve yücelik sahibi bir şahtır. Kahır, sarsar rüzgârının tesirlerini gösterir. Düşman kalplerinin tarlasına onun kanlı okları ateş salar. Onun adalet ve doğruluğunun âleme verdiği huzur ve rahatlık, göklerin levhasından fesadın ismini kazımış vaziyettedir. Hilafet makamı onda hitama ermiştir. Zatı, her olgunluk ile mükemmel kılınmıştır. Onun inci gibi kıymetli sözleri, faziletlerine apaçık deliller olur. O; şiir hanesinin direği, mana mülkünün fatihidir.

Mahremî, pek fakir ve pek düşkün hâliyle, Sultan Selîm'i methetme ilminde epeyce gayret gösterdiğini söyler. Sözüden ve gözlerinden, Sultan Selîm'in ahlakını övme bahsinde dökmüş olduğu incilerle onun huzurundan kendisine murat kapılarının açılacağına inandığını belirtir. Sultan Selîm'in, cümle kulların lütuf beklentisiyle sığındığı eşğine kendisinin de rahmet temennisiyle hâlini arz etmeye geldiğini ifade eder. Fakirlik ve sefer elemleleriyle son derece güçsüz ve âciz kaldığını belirterek gamlı gönlünün Sultan Selîm tarafından şad edilmesini diler. Düşmanların gönül hanelerinin gamdan harap olmasını niyaz eder.

Sultan Selîm'in, izzet ve saadet makamında payidar olması ve ömür zamanının haşre dek uzaması yolunda Allah'a dua edilerek kaside sonlandırılır. Kasidede 1-9. beyitler teşbîb, 10. beyit girizgâh, 11-41. beyitler methiye, 42-48. beyitler fahiye, 49-53. beyitler dua bölümüne aittir. Mahlas 42. beyitte geçer.

9.3. *K247*⁵⁷

*Ey cemâlün levhasına dest-i kudret nakş-bend
V'ey celâlün devhasiyçün şâh-ı Tûbâ ser-bülend*

matlı 35 beyitlik kaside, Sultan Selîm'e övgü ifadeleri ile başlamaktadır. Sultan Selîm'in yüceliğinin kasrı; güneşin, her gün dört bir taraftan attığı ışın kementleriyle erişemeyeceği yüksekliklerdedir. Ezici gücünün şöhreti 'Irâkeyn, Horasan, Semerkand ve Hocend diyarlarına korku salmaya yetmiştir. Düşmanlar ateş denizi gibi coşkun bir hâlde üzerine gelmekte iken Sultan Selîm, yiğitlik ve cesaretiyle semender gibi bu ateş denizine atını sürer. Dağ gibi ordusunun dört bir tarafa çektiği kılıçlar ve yağdırdığı ok ve mızraklar, âlemi baştan başa düşman kanına gark etmeye yeter. Onun şiddetli hücum ve saldırılarının heybetinden düşman şahlarının başına kıyamet kopmuş gibi olur ve hepsinin aklı başından gider. Onun olgun ve yüce aklı ile ortaya koyduğu düşünceler ve aldığı kararlar kavrayış sahipleri tarafından daima takdir edilir. Onun hakkı muhafaza etme ve adaleti sağlama çabası sayesinde herkes insafsızlıklardan emin hâldedir. Ağırbaşlı ve merhametli Sultan Selîm'in lütuf ve ihsanlarıyla tüm cihan halkı mesuttur. Onun, cömertliği ile açtığı ihtiyaç kapısına sığınan hiç kimse bu kapıdan mahrum dönmez.

Mahremî; Sultan Selîm'in yüce dergâhına yüz sürerek ona, onun himmeti gibi yüce ve kıymetli bir kaside sunduğunu söyler. Süzölmüş bal tadında, benzeri görülmemiş güllerle donatılmış bir süs ağacı görünümünde olduğunu söylediği bu kasidesinin değerini şiir ve sihir fenlerinde mahir olan kişilerin anlayacaklarını belirtir. Sözün kemal mertebesinde zengin hayallerle birlikte işlendiği bu kasidesinin zarif padişah (Sultan Selîm) tarafından beğenilmesini arzu ettiğini; gamların kendisine ayak bağı olmaması durumunda mucize niteliğinde söz söyleme meydanına akıl atını sürmede hiç zorlanmayacağını dile getirir. Sultan Selîm için; haşre dek payidar olması ve onun ikbal ve ömür ağacının ecelin sert sarsar rüzgârından hiçbir zarar görmemesi yönünde Allah'a dua ederek kasidesini tamamlar.

Kasidede 1-26. beyitler methiye, 27-33. beyitler fahriye, 34-35. beyitler dua bölümüne aittir. Şairin mahlası 27. beyitte geçmektedir.

⁵⁷ Murat A. Karavelioğlu, *Mecmû'a-i Kasâ'id-i Türkiyye*, s. 1075-1077.

10. Mesîhî: *Mesîhî Dîvânı*'nda Yavuz Sultan Selîm için kaleme alınan 1 kaside tespit edilmiştir.

10.1.K5⁵⁸

Milket-i Rûm içre olup leşker-i fitne revân

Gerd-i mihnetden açamazdı gözün halk-ı cihân

matlalı 39 beyitlik kasidenin teşbîb bölümünde, dünya hadiselerinin sertliği ve artan fitne unsurları üzerine tespitler ortaya konmaktadır. Şeriat ve sünnetin hükmü zayıflamış, fazilet ehline rağbet kalmamış ve cehalet giderek artmıştır. Sultan'ın kanunlarının çiğnendiği, fitnenin her sahaya nüfuz ettiği, hadiselerin ateşinin her yeri yakıp kavurduğu, cihan halkının mihnet tozlarından gözünü açamadığı böyle bir devirde Allah, sonsuz kudretiyle Sultan Selîm'i, âlemi fitne ve olayların tesirlerinden kurtarmaya gönderir.

Methiye bölümünde Sultan Selîm; Osmanlı ailesinin yüzünün suyu, karanlıkların ve denizlerin padişahı; güzel yaradılışıyla cihanı cennet bahçelerine döndüren, kılıcı ve mızrağıyla düşmana korku salarak fetih ve zaferlere yol açan, adaletiyle fitneleri ortadan kaldıran şerefli bir hükümdar olarak tanıtılır. Kadri, celali, adaleti, fikri, kudreti ve lütfü övülür. Onun methini virdizeban edinmenin gerekliliği vurgulanır. Onun ihsan sofrasının karşısında deryalar ve madenlerin, tüm hasılatını saçtığı; onun bahşış ve bağış elinin karşısında altının mahcup olduğu söylenir. Mesîhî, kaleminin bülbülüyle Sultan Selîm'i övme bahçesinde şarkılar söylemek istediğini, onu övme vesilesiyle şiir ipliğine nice seçkin inciler dizmeyi arzuladığını ortaya koyar. Allah'tan, Sultan Selîm'e, cennet misali sarayında ebedî bir hayat bağışlamasını dileyerek kasideyi sonlandırır.

Kaside; 1-7. beyitleri teşbîb, 8. beyti girizgâh, 9-32. beyitleri methiye, 33-37. beyitleri fahriye, 38-39. beyitleri dua bölümü olacak şekilde yapılandırılmıştır. Şairin mahlası 34. beyitte geçmektedir.

11. Prizrenli Şem'î: *Şem'î Divanı*'nda kasideler arasında yer alan tek Farsça kaside Sultan I. Selîm'in tahta çıkışı münasebetiyle yazılmış bir cülûsiyedir.

⁵⁸ Mine Mengi (haz.), *Mesîhî Dîvânı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2014, s. 27-30.

11.1.Far.K13⁵⁹

*Neḡ-bahâr âmed cihân şüüd reşk-i Firdevs-i berîn
Bârekallâh ey kemâl-i sun'-ı Rabbü'l-âlemîn*

matlalı 47 beyitlik kasidenin 1-20. beyitlerinde bahar tasvirinin yapıldığı nesib kısmı yer alır. Cennetin bile gıpta ettiği bir yer haline gelen dünya bahçesindeki güller, goncalar, nergisler, yeşillik çimenler ve bu bahçede kurulan eğlence meclisi çeşitli benzetmelerle tasvir edilir. 21. beyitte methiyeye girizgâh yapılarak padişah Allah'ın gölgesi ve din göğünün güneşi olarak vasedilir. Sultan Selîm, Süleyman mülkünün vârisi, denizlerin ve karaların padişahıdır. Güneş, yıldızlar ve gökler onun hükmü altındadır. Her yeri kuşatan otağının gölgesi yeryüzünü kaplamıştır, himmet kuşunu yanında felek çimenliğinin ve inci gibi kıymetli yıldızların bir darı tanesi kadar kıymeti yoktur. Yedi felek onun cömertlik sofrasıdır, güneş akbabası o sofranın kırını toplayıcısıdır. İskender gibi ülkeler dolaşan ve Musa gibi saygı gören Sultan Selîm; Hızır gibi ilim sahibi, Hz. Peygamber'in nurdan izine ve Cem'in mührüne malik bir padişaktır. Onun deniz gibi engin fetihleri sebebiyle Fetih Suresi inmiştir. Padişahın emriyle ayın alnına kulluk dağı yakıldığı için ay, zamana hizmet etmektedir. 45. beyitte mahlasını söyleyen şair Sultan Selîm'in cülusu sebebiyle rahat yüzü gördüğünü ifade eder ve son iki beyitte dua ile şiiri bitirir.

12. Revânî: *Revânî Dîvânı*'nda, Revânî'nin, Yavuz Sultan Selîm için kaleme aldığı 11 kaside tespit edilmiştir.

12.1.K1⁶⁰

*Çekdi seher livâ-yı zer-endûdı âfitâb
Düşdi sitâre leşkari içine ıztrâb*

matlalı 47 beyitlik kasidenin teşbîb bölümünde güneşin doğuşu; Rum şahının altın bir kürsüye çıkışı, gece kargasının güneş şahininin önünden kaçıp gitmesi, Rum ejderhâsının ağzından ateşler saçılması, eline güneş kadehini

⁵⁹ Murat A. Karavelioğlu, *Şem'i Dîvânı*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014, s.110-115.

⁶⁰ Ziya Avcı (haz.), *Revânî Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2017, e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 03.10.2018), s. 58-62.

alan seher vaktinin hararetlenmesi, güneş şişesiyle devir/felek gelininin yüzüne gül suyu saçılması hayalleri üzerinden ele alınır. Methiye bölümünde Sultan Selîm'in yüce mertebesi, gönlünün zenginliği, hünerleri, izzetli kapısı, savaşta gösterdiği kudret ve mahareti, cihanı fethetmesi, kılıcının gücü, kadri, cömertliği, merhameti, faziletleri ve seçkin sözü övülür. Onun haşre kadar güneş gibi mesut bir hükümdar olarak kalması doğrultusunda Allah'a dua edilerek kaside sonlandırılır.

Kasidede 1-14. beyitler teşbîb, 15. beyit girizgâh, 16-35. beyitler methiye, 36-42. beyitler tegazzül, 43-45. beyitler fahriye ve 46-47. beyitler dua bölümüne aittir. Şairin mahlası 42. beyitte geçmektedir.

12.2.K2⁶¹

*Dil kişverini kıldı yine bir nigâr feth
Oldı güneşle sanki bu nîli hisâr feth*

matlı 27 beyitlik kaside bir fethiye/fethnâme görünümündedir. Kasidenin teşbîb bölümünde Sultan Selîm'in Mısır'ı fethedişini çağrıştıran hayallerin kurulmasına özen gösterilmiş gibidir. Bu bölümde gönül ülkesini bir güzelin fethetmesi, goncaların bahar rüzgârıyla açılıp serpilmeleri, gamlı gönüllerin açılması ve sevgilinin kâkülü gibi konular ele alındıktan sonra Sultan Selîm'in Mısır'ı fethi hatırlatılarak methiyeye geçilir. Methiye bölümünde; Arap diyarlarının (Mekke, Medine, Mısır, Şam) Anadolu (Rûm)'ya dâhil edilmesi; Sultan Selîm'in kahramanlığı, kılıcıyla cihanı zaptetmesi, kılıcıyla okunun eriştiği her yeri fethetmesi, savaş meydanını kanlı başlardan lale bahçesine döndürmesi, zatının yüceliği ve saltanatının yere sığmayıp göklere ağması anlatılır. Zafer ve fethin Sultan Selîm'in kapısında karar etmesinden bahsedilir. 24. beyitte bu kaside, şair tarafından "feth-nâme" şeklinde isimlendirilir. Sultan Selîm'in, kılıcının gücüyle cihana düzen vermesi ve yeni fetihler yapması yönünde Allah'a dua edilerek kaside sonlandırılır.

Kaside; 1-4. beyitleri nesîb/teşbîb, 5. beyti girizgâh, 6-22. beyitleri methiye, 23-25. beyitleri fahriye, 26-27. beyitleri dua bölümü olacak şekilde yapılandırılmıştır. Şairin mahlası 24. beyitte geçmektedir.

⁶¹ a.g.e., s. 62-65.

12.3 . K3⁶²

*'İyd-ı adhâdur bugün 'uşşâkdur şeydâ-yı 'ıyd
On yaşar mahbûba beñzer gurre-i garrâ-yı 'ıyd*

matlı 23 beyitlik kasidenin girişinde Kurban Bayramı ve onun getirdiği coşku ele alınmaktadır. Her tarafta sohbet meclislerinin tertip edildiği bu bayramda âşıklar, bayram neşesi ve coşkusu içerisinde sevgilinin dudağın-
dan buse talebinde bulunurlar. Bayram şarabının kadehi adeta arşa kandil olmuştur. Padişahın eşiğinden bayram yağması umulmaktadır. Kasidenin methiye bölümünde Sultan Selîm'in cömertliği, ihsanı, muzaffer tabiatı, iktidarı, savaştaki yiğitliği ve kan dökücülüğü övülür. Cihan halkının daima Sultan Selîm'in hükmüne itaat etmesi temennisiyle kaside neticelenir.

Kasidede 1-6. beyitler teşbîb, 7. beyit girizgâh, 8-18. ve 21-22. beyitler methiye, 19-20. beyitler fahriye ve 23. beyit dua bölümüne aittir. Şairin mahlası 19. beyitte geçmektedir.

12.4. K16⁶³

*Taht-ı zümürrüdüne geçüp nâ-gehân gül
Ezhâr içinde oldı şeh-i kâmrân gül*

matlı 35 beyitlik kasidenin teşbîb bölümünde, gülün çiçekler içinde kâm süren bir çiçek olarak arzıendam ettiği ilkbahar mevsimi anlatılır. Mey-i ergavânların tüketildiği iştret meclisleri, iştret ehlinin başına yine gün doğması, şarabın elden hiç düşürülmemesi; gülün, ateşler saçan çekiciliği ve güzel görünümüyle adeta Cem'in kadehine dönmesi, goncanın Sultan'a el açıp dualar etmesi ele alınır. Methiye bölümünde Sultan Selîm'in nesîm rüzgârı kadar latif ve diriltici yaradılışı; Sultan'ın, eşiğine varanın başına altın ve gümüşler saçması, cömertliği, şerefli kapısı ele alınır. Revânî; gül bahçesine benzettiği şairlik yaradılışından, Sultan Selîm'i methetmesi sayesinde nice cennet gülleri devşirdiğini ve bu kıymetli şiiiriyle şevk ehlini ferahlattığını söyler. Sultan Selîm'in kadrinin dergâhının feleklerden daha yüce olması temennisiyle kaside sonlandırılır.

Kaside; 1-10. beyitleri teşbîb, 11. beyti girizgâh, 12-22. beyitleri methiye, 23-29. beyitleri tegazzül, 30-33. beyitleri fahriye ve 34-35. beyitleri dua

⁶² a.g.e., s. 65-67.

⁶³ a.g.e., s. 107-110.

bölümü olacak şekilde yapılandırılmıştır. Şairin mahlası 30. beyitte geçmektedir.

12.5. *K18*⁶⁴

*İmtihân eylemese gurre-i 'ıydı şevvâl
Barmagın urmaz idi cebhe-i gerdûna hilâl*

matlı 35 beyitlik kaside, yeni ay (hilal) tasviriyle açılır. Teşbîb bölümünde, bayramı müjdeleyen hilalin görünümüne dayalı hayaller kurulur. Hilalin halka bayramın selamını getirmesinden bahsedilir. Methiye bölümünde Sultan Selîm'in; kadri, izzeti, cömertliği, talihinin açıklığı, bağıışı ve ihsanı, âlemi kılıcıyla fethetmesi, iktidarı, adaleti, kapısının hüner erbabına daima açık oluşu, kemal ehlinin onun ayağına yüz sürmesi ele alınır. Sultan Selîm'in gündüzünün bayram, gecesinin Kadir gecesini olması temennisiyle kaside sonlandırılır.

Kasidede 1-6. beyitler teşbîb, 7. beyit girizgâh, 8-20. ve 28-30. beyitler methiye, 21-27. beyitler tegazzül, 31-33. beyitler fahriye ve 34-35. beyitler dua bölümüne aittir. Şairin mahlası 31. beyitte geçmektedir.

12.6. *K25*⁶⁵

*Sanmañuz câmb-i gerdûnda hilâl oldu 'ayân
Mâh-ı nev çarh okına dikdi külâhını nişân*

matlı 38 beyitlik kasidenin teşbîb bölümünde yeni ayın (hilal) görünümü ile ilgili hayaller ön plandadır. Hilal, bayram güzelinin, kulağına yakıştırdığı altın bir küpe olarak tahayyül edilir. Peri yüzlü güzellerin seyranıyla canlanan ve gönüllerde işret isteği uyandıran bayram manzaraları teşbîb bölümünü süsler. Methiye bölümünde Sultan Selîm'in; ihsanlarının bolluğu, nimetlerine sınırlı olmaması, cömertlik güneşi ve kerem madeni oluşu, adaletli yönetimi, fikrinin sağlamlığı, kadri, düşmana korku salan kılıcının gücü, cennet gibi ferahlık veren makamı, kahrının kılıç gibi keskin oluşu ve güzel yaradılışı ele alınır. Revânî, feleğin elinden başının döndüğünü ve kan ağladığını söyler; şiirinin gücüyle Sultan Selîm'in huzurunda saadete erişmeyi

⁶⁴ a.g.e., s. 116-119.

⁶⁵ a.g.e., s. 140-143.

dilediğini belirtir. Tüm cihanın Sultan Selîm'in hükmü altına girmesi temennisıyla kasidesini neticelendirir.

Kaside; 1-8. beyitleri teşbîb, 9. beyti girizgâh, 10-25. beyitleri methiye, 26-32. beyitleri tegazzül, 33-37. beyitleri fahriye ve 38. beyti dua bölümü olacak şekilde yapılandırılmıştır. Şairin mahlası 37. beyitte geçmektedir.

12.7. K26⁶⁶

Evsâf-ı 'ıydı halka yine kılmaga beyân

Olmış dehân-ı çarha bu dem mâh-ı nev zebân

matlı 29 beyitlik kasidenin teşbîb bölümünde, bayramın vasıflarını beyan etmek üzere gökte görüldüğü ifade edilen yeni ay (hilal) ile ilgili benzetmeler öne çıkmaktadır. Bayram hilali; felek papağanının gagası, bayram Ankâ'sı için bir yuva, yedi başlı felek ejderhasının ağzı, padişahın altın nişanlı kılıcı olarak tasvir edilir. Methiye bölümünde, zamanenin kendisiyle gurur duyduğu Sultan Selîm'in; kılıcının kan dökücülüğü, hışmı, kadri, ahdi, devrinde sadece gizli aşk acısı çeken âşıkların inlemesi, emniyet dolu devri, altınlar saçan cömert eli, zafer gelini için kılıcının ayna hükmünde oluşu, latif yaradılışı, devrinde cihan halkının mesut oluşu, bakışının kimya ilmi gibi toprağı altın kılması ele alınır. Revânî, kendisinin fakirlik yüzünden daima figan ettiğini belirterek Sultan Selîm'den, elinden tutmasını ve kendisine nazar kılmasını diler. Şair, Sultan Selîm için, Hızır gibi ebedî hayata erişmesi temennisinde bulunarak kasideyi sonlandırır.

Kasidede 1-6. beyitler teşbîb, 7. beyit girizgâh, 8-27. beyitler methiye, 28-29. beyitler dua bölümüne aittir. Şairin mahlası 27. beyitte geçmektedir.

12.8. K27⁶⁷

Yine çemende kılmaga bezm-i bahâr serv

Rindâne bâg içinde kılıpdur karâr serv

matlı 50 beyitlik kasidenin teşbîb bölümü, ilkbahar mevsimine dair tasvir ve hayallere dayanmaktadır. Lale ve servi üzerinden bahar meclislerinin tanıtımı yapılır. Çiçek ordusunun hükümdarı olan servi, bağda rindane bir ta-

⁶⁶ a.g.e., s. 144-146.

⁶⁷ a.g.e., s. 147-151.

vırla meclis tertip etmiştir. Başka bir sahnede servi, gül bahçesi camiinin mi-naresi olur. Bunların yanında servi; Hızır'a, vakarlı bir sufiye, riyazet ehlinden birine; yeşil elbiseli, boylu boslu, nazlı ve işveli bir güzele, ateşli bir sineden kopan ah dumanına benzetilir. Servi, sevgili tarafından dikildiği için cihanda nam salmıştır. Bülbül ise çimenlikte gül adına hutbe okumakla meşguldür.

Kasidenin methiye bölümünde Sultan Selîm'in kadri, iktidarı, yüce mertebesi, ahdi, lütfu, himmeti, devleti, savaşta sergilediği kudreti, yüce bahtı, ihsanlarının yeşertip olgunlaştırması ele alınır ve övülür. Revânî; şii-rini hoş bir gül bahçesine, düzgün endamlı bir güzele benzeterek onun ku-sursuz (mevzûn) olduğunu ve bu yönüyle de cennet bağıını andırdığını söy-ler. Ölümsüzlük suyu hükmündeki gönül çekici taze şii-ri sayesinde her yakanın gül ve servilerle dolacağını belirtir. Sultan Selîm'in devlet günle-rinde meclis bahçelerinin güzellerle ve saadete dolu olması temennisiyle ka-side sonlandırılır.

Kaside; 1-16. beyitleri teşbîb, 17-23. beyitleri tegazzül, 24. beyti gi-rizgâh, 25-38. beyitleri methiye, 39-47. beyitleri fahriye, 48-50. beyitleri dua bölümü olacak şekilde yapılandırılmıştır. Şairin mahlası 39. beyitte geçmek-tedir.

12.9. K30⁶⁸

Nev-bahâr ile cemâl-i bâgdur zîbâ yine
Bir tarâvet dahı kesb itmiş durur dünyâ yine

matlalı 35 beyitlik kasidenin teşbîb bölümünde, ilkbaharın dirilttiği tabiata dair manzaralar öne çıkmaktadır. İlkbahar sayesinde bahçenin yüzü süslen-miş ve dünya tazelenmiştir. İlkbahar bulutu Hz. Musa gibi yed-i beyzâ mu-cizesi gösterirken gül bahçesinin yüzü de tüm canlılığıyla adeta gökyüzüne dönmüştür. Saba rüzgârından Hz. Îsâ'nın nefesi peyda olurken sahra yeşil bir atlasa bürünmüş vaziyettedir. Bülbülün çimenlik sahnesinin gazelhani olduğu bu ferah ve eğlenceli mevsimde gülşen meclisi nergis gözlü, lale ya-naklı, gül yüzlü güzellerle dolmuştur.

⁶⁸ a.g.e., s. 159-163.

Methiye bölümünde Sultan Selîm'in lütfu, adaleti, kadri, adil yönetimi, cennet mekânlarını andıran meclisleri, yüce huzuru, düşmana korku salması, boyunun yüceliği övülür. Revânî; inciler saçan bu Sultan Selîm övgüsüyle şiir âlemine süs bezek sunduğunu, kaleminin cihana inciler saçtığını, şairlik yaradılışının bir deniz mesabesinde olduğunu, Sultan Selîm'in övgüsüyle şiir ipliğine eşsiz inciler dizdiğini söyler. Sultan Selîm'in, devlet gülşeninde daima oturmasını dileyerek kasidesini sonlandırır.

Kasidede 1-11. beyitler teşbîb, 12-17. beyitler tegazzül, 18. beyit girizgâh, 19-29. beyitler methiye, 30-33. beyitler fahiye, 34-35. beyitler dua bölümüne aittir. Şairin mahlası 33. beyitte geçmektedir.

12.10. K32⁶⁹

*Sepîde-dem yine üstâd-ı kudret-i Bârî
Çemen cerîdesine yazdı hatt-ı zengârî*

matlı 53 beyitlik kaside, ilkbaharın renkli görünümünün tasviriyle açılmaktadır. Nesîm rûzgârı gül bahçesini nakışlandırmaya başlamış, ağaçlar çiçeklenmiş, çimenlikte işret meclisleri kurulmuştur. Güllerle donanmış meclislerde güzelleri görenler, şaraba tövbe etmiş olmaktan perişan hâledirler. Nergisler mest, laleler misk kokuludur. Bahçenin yüzeyi çiçeklerle adeta cennete dönmüş, akarsular şarkılar söylemeye başlamıştır.

Kasidenin methiye bölümünde Sultan Selîm; adalet makamı olan eşiği, yüce mertebeli oluşu, inciler saçan cömert eli, kadri, şerefli fikri, dünyayı büyüleyen kılıcının keskinliği, vakarı, izzet baharının çiçeklenmiş fidanı oluşu, himmeti, gönül dünyasının güneşi nurlandıran ışığı oluşu, methinde akılların âciz kalması yönleriyle ele alınır. Revânî; Sultan Selîm övgüsü sayesinde gönül çeken şiir nakışlarının ortaya çıktığını, cihanı aydınlatan güzellere benzeyen sözleriyle Sultan Selîm'in lütufkâr nazarlarını kendi üzerine çekmeye layık olduğunu söyler. Bakir manaları kullanarak süslediği kasidesini bir deste taze güle benzetir. Feleklerin, kullarının hâlinden daima haberdar olan Sultan Selîm'in muradı üzere dönmesi temennisiyle kaside sonlandırılır.

Kasidede 1-18. beyitler teşbîb, 19-26. beyitler tegazzül, 27. beyit girizgâh, 28-40. beyitler methiye, 41-51. beyitler fahiye, 52-53. beyitler dua bölümüne aittir. Şairin mahlası 46. beyitte geçmektedir.

⁶⁹ a.g.e., s. 166-171.

12.11. K33⁷⁰

*Bi-hamdî'llâh ve'l-minne ki irüp fazl-ı Rahmânî
Kudûm-i şâh ile oldı müzeyyen taht-ı 'Osmânî*

matlalı 37 beyitlik kasidenin ilk beyitlerinden itibaren Sultan Selîm'in Osmanlı tahtına oturmasından bahsedilmektedir. Felekler mertebesinde bir tahta kurulmuş olan Sultan Selîm'in âlemleri aydınlatan kılıcının gücünden bahsedilir. Sultan Selîm; cihanı karanlıklardan kurtaran, fesat ve fitne Ye'cûc'una demirden bir set çeken kılıcıyla ikinci bir İskender kesilmiştir. Güneş, onun vasıflarını altın kalemlerle her gün yazmaktadır. Sultan Selîm; meclislerinin görkemi, kadri, derya gibi ordusuyla düşmanı kahretmesi, şevketi, devlet Hüma'sı olması, Allah'ın gölgesi sıfatıyla İslam'ı yüceltmesi, Hz. Süleyman'ın mührünü hükmüyle büyülemesi ve adaleti yönleriyle ele alınarak methiye bölümü şekillendirilir.

Revânî'nin şairlik tabiatı, Sultan Selîm'i övme bahsinde sarraf kesilmiştir. Kendisini yetim olarak niteleyen Revânî, Sultan Selîm'in lütuf ve ihsanına sığır. Sultan Selîm için inciler yağdıran güzel bir methiye kaleme aldığı ve sözlerinin son derece renkli olduğunu söyler. Felekler tahtına yerleşen güneş gibi saltanat tahtına kurulan Sultan Selîm'e, makamının mübarek olmasını Allah'tan diler. Allah'ın, cihan halkını Sultan Selîm'in fermanına boyun eğen kullar eylemesini temenni eder.

Kaside; 1-22. beyitleri methiye, 23-29. beyitleri tegazzül, 30-34. beyitleri fahriye, 35-37. beyitleri dua bölümü olacak şekilde yapılandırılmıştır. Şairin mahlası 32. beyitte geçmektedir.

12.12. G215⁷¹

*Ne 'aceb gerdiş-i 'âlem ne 'aceb devr-i felek
İki üç günde yile vardı otuz yıllık emek*

⁷⁰ a.g.e., s. 171-174.

⁷¹ a.g.e., s. 301. Ali Nihad Tarlan; Revânî'nin, 5 beyitlik bu gazeli Şehzade Selîm'e ithaf ettiğini belirtmektedir. Revânî; Şehzade Selîm'in gazabına uğrayarak emlakinin müsadere olunması üzerine yazdığı bu gazel sayesinde hamisinin yanında eski mevkisini temin etmeyi başarmıştır. Bk. Ali Nihad Tarlan, *Şiir Mecmualarında XVI-XVII. Asır Divan Şiiri: Revânî, Hayretî, Haverî, Ahî, Peyamî, Sani*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1949, s. 6.

matlalı 5 beyitlik gazelin matla beytinde Revânî; feleğin aksi dönüşünün tiriyle Sultan Selîm'in sarayından ve meclislerinden uzaklaştırılmasının derin üzüntüsü içerisinde, otuz yıllık emeğinin iki üç günde heba olduğunu belirtir. Bir zamanlar melekler tarafından hizmeti görülürken feleğin bir anda kendisini şeytana esir kıldığını; koyulduğu yolda ansızın atsız yedeksiz hâlde yaya kaldığını söyler. Sultan Selîm'e seslenerek ondan, kendisini ayaklar altında bırakmamasını ister. Yağmurdan korunmak için kepeneye girme misali kendisinin de keçe giyindiğine hiç ağlamadığını ortaya koyar.

12.13. G252⁷²

*Merhamet ide umaram baña ol şâh-ı kerîm
Yüz sür ayağı tozına benden ey peyk-i nesîm*

matlalı 5 beyitlik gazelde Revânî; Sultan Selîm'in merhametine sığındığını, haberci nesim rüzgârının da bu merhamet beklentisini duyurmak üzere Sultan Selîm'in ayağı toprağına yüz sürmesi gerektiğini, kendi dertli hâlimden Sultan Selîm'in haberdar olduğunu bildiğini, kendisinin bir nedim (meclis/sohbet arkadaşı) olarak Sultan Selîm'in meclisine kabul edildiğini ve iltifat gördüğünü dile getirir. Kendisinin şiir alanında sergilediği hünerlerle kazandığı şöhretin, tıpkı Sultan Selîm'in heybet ve şöhreti gibi dünyayı tutmuş olduğunu söyleyerek gazeli sonlandırır.

13. Üsküplü Atâ: *Üsküplü Atâ Divanı*'nda Sultan Selîm için yazılmış bir Türkçe kaside mevcuttur.

13.1. K8⁷³

*Bir subh-dem ki Hüsrev-i hurşîd-i zer-nişân
Zerrîn kalemle safha-yı çarha çeker nişân*

matlalı kaside 37 beyittir. Nesib/Teşbib kısmını oluşturan ilk on yedi beyitten sonra girizgâh (18-21), medhiyye (22-32), fahriyye (33-34) ve dua bölümleri gelir.

⁷² a.g.e., s. 323.

⁷³ Arife Çağlar, *Üsküplü Atâ ve Divançesi (İnceleme-Tenküli Metin-Sözlük)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2013, s.177-180.

Berat ve fermanla ilgili unsurların işlendiği kasidede, şahlar şahının devrinde Atâ gibi nişan da baştan başa altınla donanmıştır. Şahın hükmü, onu işiten herkesin kulağına küpedir. Onun gezindiği yerlerde güneş oklarını attığı bir altın kabak, ışıkları da şahın attığı oklarıdır. Sultan Selîm'in şerefli adı anıldığında nişan kulağını çeker, onun saadet yıldızının güneşi olduğuna her ay ve her gün çıkan yıldızlar birer nişanedir, bu dikbaşlı gökyüzü atı, dizginine boyun eğeli, beğlik diye sırtına aydan nişan yapar. Padişahın yanaklarının hattına benzer hüküm, kaşlarına benzer nişan yoktur. Belinin sırrını beyan etmek hayaldir, o sırdan nişan nasıl bir eser gösterebilir? Âşık senin zülfünü gördüğünde sevdası arttığı için gözü kararır, başı döner; âşıklığına bu kadar nişan yeter. Ey Cemşid kudretli şah! Benim sözüm bir mektup, elifler onun satırları, üstündeki damgalar da nişandır. Şair, kendinden önceki şairlerin de nişan redifli şiirler, nazireler yazarak birbirleriyle çok dava ettiklerini ve böylelikle bir nişan bırakıp gittiklerini söyler. Şiirin sonunda, hünersizlerin bu dünyada adlarının sanlarının silineceğini ama hünner sahiplerinin geride güzel bir iz bırakacağını hatırlatan şair, padişahın da iki cihanda iyilikle anılmasını temenni ederek şiirini tamamlar.

14. Üsküplü İshak Çelebi: *Divan*'da Yavuz adına yazılmış 3'ü Türkçe, 2'si Farsça olmak üzere beş kaside bulunmaktadır.⁷⁴

14.1. K4⁷⁵

*Seher nesîm-i beşâretten irdi cânâ sürûr
Ki şemmesinden irişür iki cihâna sürûr*

matlayla başlayan kaside 38 beyittir. Medhiyye, fahriyye ve dua bölümlerinden oluşan şiirde padişahın ismi 7. beyitte anılır. Şair kırık, sabırsız ve güçsüz gönlünün padişahın sıhhatiyle neşelendiğini söyleyerek şiire başlar. Sadet hüması olan padişahın yuvasını neşelendirdiğini, memleketin cana can katan haberlerini uyanık gönüllü nüktedanlarının ona ulaştırdığını, cülsuyla devrinin neşe bulduğunu dile getirir. Gökyüzünde güneş, mutluluktan

⁷⁴ Türkçe kasideler hakkında Çavuşoğlu-Tanyeri yayınından, Farsça kasideler hakkında Murat Keklik'in doktora tezinden faydalanılmıştır. Murat Keklik, *Üsküplü İshak Çelebi Divan (Metin-Çeviri-Açıklamalar Dizini)*, Kırgızistan Türkiye-Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Bişkek 2014, s. 326-333.

⁷⁵ Mehmed Çavuşoğlu, M. Ali Tanyeri, *Üsküplü İshak Çelebi Divan*, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1989, s.25-28.

yere göğe sığamayıp dolaşmaktadır. Padişahın cennet bahçesini anmak cana can katar. Sürur, bir haberci olup fethi haberlerini düşmana getirir, Gazi Murad Han'ın türbesine de neşe dolmuştur, fesat peşindeki düşmana gülmek yakışmadığı için, neşe onları ölene kadar güldürmeyecektir. 26. beyitte padişahın huzuruna kabul edilmeyi dileyen şair, bundan sonraki dört beyitte şairliği över. Redif kelimesi “sürûr” üzerine kurulan şiirde şair, beşaretin ve mutluluğun padişahın kapısında köle olmasını, daima fetih ve zafer müjdeleri almasını; bereket, fetih ve neşenin padişahın atına üzengi, dizgin ve kırbaç olmasını dilediği dua beyitleriyle kasidesini tamamlar.

14.2. K5⁷⁶

*Şâhâ yanunda bulmag ile i 'tibâr tîg
Oldı nizâm-ı mülk-i cihâna medâr tîg*

matlalı kaside 40 beyittir. Medhiyye, fahriyye ve dua bölümlerinden oluşan kasidenin 10. beytinde padişahın adı geçer. “tîg” redifli kasidede kılıç ile hükümdar arasında çeşitli özellikleriyle yakınlık kurulur. Kılıç, hükümdar sayesinde itibar bulmuş, temiz bir cevherden yaratıldığı için padişahın yanına yaklaşabilmiştir. Riyakâr ve hilekâr düşmana Zülfikar gibi görünür. Kızıldeniz'de düşmanın canını alan bir timsahtır. Şehriyar'ın önünde, boynuna kement bağlamış hizmet için bekleyen bir hizmetkâr, Şah'ın elinde bir deste gül içindeki çiğ tanesi gibidir. Alnında padişahın şerefli adı yazıldığı için âlemde şöhret bulmuştur. Kılıç, sultan Selim'in elini öpmekle iftihar eder. Rüstem ve İsfendiyâr, padişahın kılıcını görsele kılıç kuşanmaktan vazgeçerler. Kılıç, seher vaktinde gümüş kılıfından çıkan bir saadet güneşidir, düşman ülkesini kanlarla sulayarak bir anda lale bahçesine çeviren bir buluttur. Şair 21-23. beyitlerde; Şah'ın kılıcının namını herkese duyurmak için bu redifi seçtiğini, ona bağlılığını göstermek için böylece şiiriyle birlikte bir kılıç göndermiş olduğunu söyler. Şah'a; günahsızlara kılıç çekmemesini, dostlarına lütfuyla muamele etmesini nasihat eder. Dua beyitlerinde, düşmanın kanının kınası ile kılıcının renklenmesini, sayısız büyük gazalarla bayram etmesini, makamının Ayete'l-kürsî olmasını temenni ederek şiirini tamamlar.

⁷⁶ Mehmet Çavuşoğlu-Tanyeri, *a.g.e.*, s.28-32.

14.3. K13⁷⁷

*Mevsim-i gülde yine arz eyledi leşker çemen
Kışver-i rûy-ı zemîni tutdı ser-tâ-ser çemen*

matlalı kaside 35 beyittir. Nesîb, medhiyye, fahriyye ve dua bölümlerinden oluşur. Şair, 1-19. beyitlerde bahar tasviri yaptıktan sonra 20. beyitte girizgâhla medhiyyeye geçer. Cömertlik ve keremin gül bahçesi olan Sultan Selîm'in ihsan bulutundan çimenlikte taze goncalar açar, onun cömertlik bulutu taşı ve kayayı yumuşatıp üstünde çimenler ve çiçekler bitirir. Çimen her sabah padişahın övgüsüyle yumuşak sözlü olmak için şairin nazmını dilinde su gibi ezberlemiştir. Çimenliğin üzerinde görünen, şebnem değildir; dert sahibi şairi gördüğü için çimenlik ağlamaktadır. Şair, 21-24. beyitlerde padişaha hâlini arz eder, ağlamaktan gözlerinin yeryüzünü ıslattığını, bu sebeple görünenin çimenlik değil pas olduğunu, çok zamandan beri ümit sebzesinin yeşermediğini “ağla İshak ağla kim bârân ile artar çemen” sözleriyle anlatır. 35. beyitte çimen, bağ ve bahçelerin güzellik ve kuvvetini artırdıkça Sultan Selîm'in devlet fidanının da yemyeşil olmasını dileyerek şiirini bitirir.

14.4. Far.K2⁷⁸

*Ey be mihr-i zerre-i mihr-et münevver âsumân
Pîş-i kasr-ı rif'at-et ez-hâk kem-ter âsumân*

matlalı 50 beyitlik kaside medhiyye ile başlar. “âsumân” redifli şiirde, gökyüzünün çeşitli unsurları padişahın, tahtının ve askerinin yüceliği ile kıyas edilir. Gökyüzü, padişahın güneşe benzeyen ışığını göğsünde tutar, feleklerden dokuz basamaklı bir merdiven yapsa da onun eşğine varamaz. Şah'ın kapısının halkası olan gökyüzü; padişahın, tüyü talih ve kanadı mutluluk olan doğanın yanında bir güvercin kadar kalır; Şah'ın ayağının toprağına saçmak için mavi kesesini altınlarla doldurmuştur. Kullarının en değersiz Çin fağfurudur. Gökyüzü, padişah için kendini tıpkı gelinler gibi süslemiştir, aydan altın bir gerdanlığa, Ülker yıldızından bir küpeye sahiptir, yeryüzü sakinlerine hileler düşündüğü için kılıktan kılığa girmektedir. Senin övgünü gökyüzü sayfası dışında bir yere sığdıramadım. Gökyüzü, her gece senin atının ayağından çıkan tozu bakışları kuvvetlensin diye yıldızlara sürme yapıyor, fermanını kabul ederek işleri kararlaştırdığın gibi yürütüyor. Zavallı bir

⁷⁷ Mehmet Çavuşoğlu-Tanyeri, *a.g.e.*, s. 56-59.

⁷⁸ Murat Keklik, *a.g.t.*, s.326-330.

zerreden hareketle gökyüzünü tasvir etmek mümkün olmadığı gibi senin sarayının tasvirini yapmak da mümkün değildir. Gökyüzü, akl-ı küll hatibine hutbeni okusun diye zebercedden dokuz basamaklı bir minber yaptı. 40-46. beyitler arasında kederini ve arzularını dile getiren şair, dua beyitleri ile de şiirini bitirir. Zeminin zulmet ülkesinin susuzlarına gökyüzünün zülal çeşmesini akıtmasını, dua eli gökyüzünde oldukça adalet sesinin azalmamasını temenni eder.

14.5. *Far.K3*⁷⁹

*Hoş huzûrî dâştîm u dûr bûd ez-ma sefer
Ez-kemîngâh-ı belâ nâgâh şod peydâ sefer*

matlı 37 beyitlik kasidede methiye ve dua bölümleri vardır. Şair, ilk on beyitte huzurlu bir hayatı varken yolculuğa çıkması gerektiğini söyler, azıksız ve hazırlıksız çıktığı bu yolculuğun hâllerini anlatır. 11. beyitte girizgâhla methiyege geçen şair, Sultan Selîm'in ayağının toprağına bütün insanların yolculuk yapmasının farz olduğunu, Çin fağfuru, Rum kayseri, İskender ve Dârâ'nın, onun kılıcının korkusuyla bu dünyadan geçip gittiklerini belirtir. Şair de onun elini öpme arzusuyla başı dağda, ayağı ovada, yüzü sahrada yolculuk yapmaktadır. Yıldız geceye kadar gitmeseydi gözleri açılmazdı diyen şair "ya tahammül ya sefer" sözünü hatırlatır. Yalnız yolculuk yapmanın keyif vermediğini, Sultan'ın aşkının gamıyla yolda yürüyeceğini, Sultan'ı görmeden sefere çıkmayacağını, nitekim akıllı insanların da yolculuğa çıkmak için bahar mevsimini seçtiklerini ifade eder. 30. beyitte kendine seslenen şair; padişahın adaletli devrinde yolculuğun güzel geçeceğini, emel semtine ulaşacağını, padişahın elini öpmek üzere bir fal tuttuğunu, sonucun hayırlı geldiğini, demek ki yolculuğunun da iyi geçeceğini düşünür. Son iki beyitte gece gündüz doğudan batıya ayın yıldızlarıyla, güneşin de tek başına sefer yapmasını, üzenğisinin fetih ve nusret, dizgininin din ve mülk olmasını; yolculuğunun da hep gönlünün dileğince geçmesini dileyerek şiirini tamamlar.

15. *Za'îfi (Rumelili): Rumelili Za'îfi Dîvânı*'nda Yavuz Sultan Selîm için kaleme alınan 2 tarih kıtası tespit edilmiştir:

15.1. *T2*⁸⁰

İlk beyti,

⁷⁹ Murat Keklik, *a.g.t.*, s.330-333.

⁸⁰ Kâmil Akarsu (haz.), *Rumelili Za'îfi Dîvânı (Tenkidli Metin)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011, s. 328.

*Rub'-ı meskûn şâhı hoş ad eyledi
‘Âlemi emrine münkad eyledi*

olan 4 beyitlik tarih kıtasında Za‘îfi; denizlerin ve karaların sultanı olan Sultan Selîm’in âleme hükmünü ve hoş namını yaydığını, herkesi emrine tabi kıldığını, adaletiyle her yeri mamur eylediğini, devlet tahtına haşmetle geçerek Edirne tahtını Bağdat’a çevirdiğini, Edirne’de bir kasır/saray inşa ettirerek adını “Heşt Behişt” koyduğunu söyler.

15.2. *Far. T3*⁸¹

İlk beyti,
*Şehenşâh-ı cihân der-rûy-ı gabrâ
Serâyî kerd peydâ hûb u garrâ*

olan 2 beyitlik tarih kıtası Farsçadır. Bu tarih kıtasında; cihan sultanı Yavuz Sultan Selîm’in yeryüzünde hoş ve gösterişli bir saray inşa ettirdiği, yüce kemeri bu sarayın adının “Âftâb” olduğu ortaya konmaktadır.

16. **Zâtî:** *Zâtî Divânı*’nda Yavuz Sultan Selîm için kaleme alınan 9 kaside tespit edilmiştir:

16.1. *K15*⁸²

*Gördi yine yüz lutf ile didâr-ı bahârı
Dil bülbülünün yansa n’ola Tûr-ı karârı*

matlı 40 beyitlik kaside, baharın tüm renklilikleriyle yaşandığı; tabiatın, gönüllere tövbeleri bozduracak kadar çekici ve renkli bahçeler eşliğinde cennet bahçelerini andıracak bir görünüme büründüğü bir zaman diliminin tanıtımıyla açılır. Nevruzda gerçekleşen gece-gündüz eşitliğinden bahsedilir. Yanaklarını al al eden güllerin âşık bülbülleri çılgın eyledikleri bahar mevsiminde feryatlarını artıran bülbüller, kendilerini beğenmiş güllerden haklarını alması için cihanın sultanı olan Sultan Selîm’e başvururlar.

Bu kasidede Sultan Selîm’in azameti, vakarı, güzel yaradılışı ve hilmi övülür. Onun daima gönül Kâbe’sini yapmakla meşgul olduğu, eşliğinin saa-

⁸¹ *a.g.e.*, s. 328.

⁸² Orhan Kurtoglu (haz.), *Zâtî Divânı - Gazeller Dışındaki Şiirler - (İnceleme-Tenküli Metin)*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2017, e-kitap: http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56164_zati-divanipdf.pdf?0 (Erişim tarihi: 03.10.2018), s. 72-75.

det ve devlete medar olduğu; cömertliğinin, sahili olmayan bir okyanus me-sabesinde olduğu, eşliğinin toprağının göklerin sırlarını gözlere ayan ettiği, savaştaki kudretinin fetih ve zaferleri getirdiği, düşmanı mağlup etmede sıra dışı bir güce ve yeteneğe sahip bulunduğu, lütuf ve bağışlama noktasında sı-nır tanımadığı belirtilir. Sultan Selîm'in ömür gülüne hazan rüzgârlarının erişmemesi temennisiyle kaside noktalanır.

Bu kasidede 1-14. beyitler teşbîb, 15. beyit girizgâh, 16-37. beyitler methiye, 38-40. beyitler dua bölümüdür. Şairin mahlası 38. beyitte geçmektedir.

16.2. K16⁸³

Gonca-i kalbûn açıl sun bâga açıl ey nedîm
Bûy-ı gülden gel mu'attar kıl dimâguñ çün nesîm

matlalı 41 beyitlik kaside, bahçelerde hoş görünümlü çiçeklerin açıldığı bahar mevsiminin tasviriyle başlar. Amber kokulu sümbüller kâküllerini perişan eylemiştir; gül yüzlü güzeller bahçelere davet edilmektedir. Gönül bağını gamlardan uzak tutmak, gül bahçesinin köşesinde bülbül gibi âşıklığını yaşamaya bağlıdır. Cennet hurilerinin güzelliklerini yansıtan güller, gül bahçesinin dört bir yanına yayılmıştır. Gül bahçesinin köşesinde kadehi elden bırakmayanlar için gamdan yana bir korku yoktur.

Methiye bölümünde Sultan Selîm'in vakarı, cesareti, savaşçı gücü, adaleti, yüce yaradılışı, şefkati ve cömertliği övülmektedir. Bahariyye tarzında yazılan bu kasidede 1-15. beyitler teşbîb, 16. beyit girizgâh, 17-36. beyitler methiye, 37-41. beyitler dua bölümüdür. Şairin mahlası 37. beyitte geçmektedir.

16.3. K17⁸⁴

Îsâ-nedîm pâdşeh-i âsmân-serîr
Gitmişdi mâhu eyleyüben yirine emîr

matlalı 43 beyitlik kasidenin girişinde gece ve ay tasvirleri ön plana çıkmaktadır. Garp (Batı) kuyusunda esir olan Yûsuf olarak nitelenen güneşin, yerini ay emîrine bırakması, gökyüzüne yıldızlarla nakışlanmış bir elbise giydirilmesi, parlak ayın kusursuz ve heybetli bir sultan olarak boy göstermesi; gü-

⁸³ a.g.e., s. 75-77.

⁸⁴ a.g.e., s. 77-80.

neşin, zulmet diyarında elinde meşale tutan bir İskender gibi yollara koyulması anlatılır. Ay ve gece tasvirlerinde kullanılan “pâdşeh, serîr, şeh-i Şâm, sultan, dîvân, kevkebe” gibi kelimeler ve hükümdarlık/iktidar ile ilgili hayaller üzerinden Sultan Selîm övgüsüne bir hazırlık yapıldığı dikkat çeker. Teşbîb bölümünün sonlarında; şairin hücreğine giren gönül uyanık, kâinatın hâllerinden haberdar bir pîr (ihtiyar) zat, ona gönül gamlarından kurtulmak için Sultan Selîm’in makamına yönelmesini tavsiye eder.

Methiye bölümünde Sultan Selîm’in cömertliği, himmeti, kahır, kadri ve tedbiri övülmektedir. Onun âleme saadet nurları saçan bir hükümdar olduğu vurgulanır. Kasidede 1-19. beyitler teşbîb, 20. beyit girizgâh, 21-40. beyitler methiye ve 41-43. beyitler duadır. Şairin mahlası 40. beyitte geçmektedir.

16.4. K18⁸⁵

*Yitişüp Ka'beye huccâc kamu sürdi safâ
Mâ'il-i kûy-ı nigâr oldı ser-â-ser zurefâ*

matlı 35 beyitlik kasidenin teşbîb bölümünde büyük ölçüde hac ve Ka'be ile alakalı unsurların öne çıkarıldığı görülmektedir. Sevgiliden ayrı düşmenin getirdiği üzüntü de bu bölümde ele alınmaktadır. Methiye bölümünde Sultan Selîm'in azameti, cömertliği, kudreti, hilmi, kahır, iktidar kudreti ve hükmünün nüfuzu övülmektedir.

Kaside; 1-11. beyitleri teşbîb, 12. beyti girizgâh, 13-29. beyitleri methiye, 30. beyti fahriye, 31-35. beyitleri dua bölümü olacak şekilde yapılandırılmıştır. Şairin mahlası 30. beyitte geçmektedir.

16.5. K19⁸⁶

*Ol gümüştenden kal'a kim olmuşdu mahbûs anda âb
Geldi altun top-ıla feth itdi am âftâb*

matlı 49 beyitlik kasidenin teşbîb bölümünde baharın gelişi anlatılır. Bahçeler, laleler, güller, nergisler, bulutlardan boşalan rahmet yağmurları, gösterişli meclislerin kurulması, güllerden mest olan bülbüller, sûsenler, şebnemler, bülbüle okutulan gazel, âşıklık halleri teşbîb bölümünde öne çıkan

⁸⁵ a.g.e., s. 80-82.

⁸⁶ a.g.e., s. 82-85.

motifleri oluşturur. Tegazzül bölümünden sonra Sultan Selim; lütfu, kudreti, izzeti, adaleti, Hakk'ın inayetlerine nail oluşu yönlerinden övülür. Zâtî'nin, yukarıda muhtevalarından bahsedilen dört kasidenin sonlarında olduğu gibi, zillet ve fakirlikten kurtulma noktasında padişahın merhamet dilemesi, garipliğini ortaya koyması ve dua etmesi ile kaside sonlandırılır.

Kasidede 1-16. beyitler nesîb/teşbîb, 17-21. beyitler tegazzül, 22-23. beyitler girizgâh, 24-42. beyitler methiye, 43-46. beyitler fahriye ve 47-49. beyitler duadır. Şairin mahlası 43. beyitte geçmektedir.

16.6. K20⁸⁷

*Arşa irişdi kadr ile fark-ı livâ-yı feth
Gümletdi nüh kıbâbını çerhün sadâ-yı feth*

matlı 43 beyitlik kaside bir fetih sahnesi ile başlar. Fetih sedalarının tesiri, düşmanın oyunlarının bozulması, top ve tüfek ateşleri, Allah'ın lütfunun sayesinde zaferin elde edilmesi, düşmana ceza gününün yaşatılması anlatılır. Redifin (feth) eşliğinde methiye bölümünde Sultan Selim'in; kılıcı ile düşmanı bozguna uğratması, yedi iklimi fethetmesi, kudret ve iktidarı, fetihlerle herkesin gönlünü şad etmesi, zafer ve fethin kendisine Hak tarafından daima bahşedilmesi ele alınır.

Methiyenin sonlarında Zâtî, kendisini fakir olarak tanıtıp padişahın kapısından kendisine kutlu kapı açılmasını diler. Kendisini kulluğa kabul etmesini padişahın ister. Nimet kapısını kendisi için de açmasını ondan talep eder.

Kasidede 1-15. beyitler teşbîb, 16. beyit girizgâh, 17-40. beyitler methiye, 41-43. beyitler dua bölümüne aittir. Şairin mahlası 37. beyitte geçmektedir.

16.7. K21⁸⁸

*Mâh-ı nevi felekde temâşâ idüp hred
Didi ki çekdi kudret eli âsmâna med*

matlı 30 beyitlik kaside, yüzü cennetleri kıskandıracak bir güzelin tasviriyle açılır. Eşsiz güzellikte lale yanaklı bir serviyi hatırlatan bu güzel aracılığıyla yeni ayın (hilal) görünümü ve bayram beklentisi teşbîb bölümünde ele alınır. Methiye bölümünde Sultan Selim'in himmeti, cömertliği, fazileti,

⁸⁷ a.g.e., s. 85-88.

⁸⁸ a.g.e., s. 88-89.

heybeti, doğru fikri, başışı övülür. Dua bölümüne yaklaşırken yine Zâtî'nin, padişahın cömertliğinden ümit gülleri devşirmeye çalıştığı görülür. Fakirlik hastalığına Sultan Selîm'in cömertlik şarabından derman arayan şair, gam yüklerinden ve cihanda çektiği dertlerden padişahın cömertlik bağına sığı-nır.

Kasidede 1-9. beyitler teşbîb, 10. beyit girizgâh, 11-28. beyitler methiye, 29-30. beyitler dua bölümüne aittir. Şairin mahlası 25. beyitte geçmektedir.

16.8. K22⁸⁹

*Şevk ile şâhid-i 'idiün kaşı vafında hilâl
Yazdı mecmû'a-i eflâkde bir tâze hayâl*

matlı 43 beyitlik kasidenin teşbîb bölümünde bayramın gelişi anlatılmak-tadır. Bayramı müjdeleyen hilalin âşıkların boylarını iki büklüm ettiği ve âleme bayram haberini verdiği söylenir. Methiye bölümünde Sultan Selîm'in cömertliği, kan dökücü kılıcı, kadri, celali, fazileti, kahredici gücü, fetih ve zaferin hep onunla birlikte oluşu öne çıkarılır. Zâtî; hakir bir toprak olarak nitelediği kendisine himmet etmesini padişahın talep eder. Zillet ve fakirlik altında ezildiğini ve padişahın cömertlik güneşine sığındığını söyler.

Kasidede 1-10. beyitler teşbîb, 11. beyit girizgâh, 12-39. beyitler methiye, 40-41. beyitler fahriye, 42-43. beyitler dua bölümüne aittir. Şairin mah-lası 39. beyitte geçmektedir.

16.9. K23⁹⁰

*Deyr-i mu'azzama yine Nakkâş-ı rûzgâr
'Îsâ görürse cân vire nakş idî bir nigâr*

matlı 39 beyitlik kasidede teşbîb bölümü, altın sancaklı güneş şahının gece ordusunu kırıp geçirmesi ve güneşin doğuşu ile alakalı sahneleri içermekte-dir. Methiye kısmında Sultan Selîm'in muzaffer tabiatı, sağlam fikri, ululu-ğu, kadri, heybeti, savaşıma gücü, savaş meydanındaki kan dökücülüğü, va-karı, lütfü övülür. Zillet girdaplarından kurtulmak için Zâtî, padişahın cömertliğine sığınır. Ondandır, kendi muradını hasıl etmesini ister. Sultan Se-lîm'in kalbinin daima zevk ve sefa ile dolması temennisi ile kaside sonlan-dırılır.

⁸⁹ a.g.e., s. 90-92.

⁹⁰ a.g.e., s. 92-95.

Kaside; 1-14. beyitleri teşbîb, 15. beyti girizgâh, 16-36. beyitleri met-hiye, 37-39. beyitleri dua bölümü olacak şekilde yapılandırılmıştır. Şairin mahlası 35. beyitte geçmektedir.

Yavuz Sultan Selîm'le İlgili Benzetme/Tavsif Unsurları⁹¹

Şairler, şiirlerin medhiyye / dua kısımlarında Yavuz Sultan Selîm'i farklı yönleriyle tavsif etmişlerdir. Onunla ilgili benzetme ve tavsif unsurlarını; padişahlıkla ilgili unsurlar; Allah, Peygamber ve din büyükleriyle ilgili unsurlar; gökyüzü, yıldızlar ve tabiatla ilgili unsurlar; tarihî-efsanevî kahramanlarla ilgili unsurlar ve hayvanlarla ilgili unsurlar olmak üzere beş ana başlık altında değerlendirebiliriz.

⁹¹ Bu bölümde yedi şairden alınan şiirler benzetme/tavsif unsurlarına örnek bulmak üzere incelenmiş ve örnekler üzerinden genel bir sonuca varılmıştır. Benzetme / tavsif unsurlarının incelendiği eserler ZD, LÇD ve RD gibi kısaltmalarla gösterilmiş; bu kısaltmalardan sonra sırasıyla benzetme/tavsif unsurunu içeren şiirin nazım şeklinin (gazel için **G**, kaside için **K**, tercî'-bend için **TRC**, tarih kıt'ası için **T**, müseddes için **MÜS**) kısaltması, yararlanılan eserde bu şiirin numarası ve bu şiirde benzetme/tavsif unsurunun geçtiği beyit/bent numarası verilmiştir. Benzetme/tavsif unsurlarının yazımında bu unsurların, tespit edildiği eserlerdeki imlaları esas alınmıştır. İçerisinden Yavuz Sultan Selîm'e dair benzetme/tavsif unsurlarının tespit edildiği eserler ve bu eserler için belirlenen kısaltmalar aşağıda gösterilmiştir:

ZD : Orhan Kurtoğlu (haz.), *Zâtî Dîvânı - Gazeller Dışındaki Şiirler - (İnceleme-Tenkitli Metin)*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2017, e-kitap: http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56164_zati-divanipdf.pdf?0 (Erişim tarihi: 03.10.2018).

RD : Ziya Avşar (haz.), *Revânî Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2017, e-kitap: http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56143_revani-divanipdf.pdf?0 (Erişim tarihi: 03.10.2018).

LÇD : Hamit Bilen Burmaoğlu, *Lâmi'î Çelebi Dîvânı (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Erzurum 1983.

MD : Mine Mengi (haz.), *Mesîhî Dîvânı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2014.

MK : Murat A. Karavelioğlu (haz.), *Mecmû'a-i Kasâ'id-i Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

RZD : Kâmil Akarsu (haz.), *Rumelî Za'îfî Dîvânı (Tenkidli Metin)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011.

TCD : İsmail E. Erünsal (haz.), *The Life and Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, With A Critical Edition of His Dîvân*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1983.

- a. Padişahlıkla ilgili unsurlar: Yavuz; komutanlığı, taç ve taht sahibi oluşu, adaleti, cömertliği, cengâver ruhu, fazilet ve ilim erbabına kıymet vermesi, doğunun ve batının, denizlerin ve karaların şahı olması, İslam dininin ümmetinin ve milletinin hamisi olması, yüce soylu olması, Osmanlı'nın vârisi olması gibi özellikleri başta şah kelimesi olmak üzere şeh, sultan, padişah, şehensâh, hüsrev kelimeleriyle kurulan tamlamalarla dile getirilmiştir. Bu benzetmelerden bazıları şöyledir:

şâh-ı 'Acem (MK, K247/6), şâh-ı 'âdil (RD, K33/4), şâh-ı bende-perver (MK, K179/46), şâh-ı büleñd-mertebe (RD, K1/16; RD, K27/25), şâh-ı cihân (MK, K198/11; RD, K18/7; RD, K32/27), şâh-ı dil-âver (ZD, K15/31), şâh-ı dîn (MK, K69/18), şâh-ı diyâr (LÇD, K12/34), şâh-ı hurşîd-eser (RD, K25/10), şâh-ı kâm-kâr (RD, K26/29), şâh-ı kâm-rân (RD, K26/24), şâh-ı kâm-yâb (RD, K1/47; TCD, MÜS32/17), şâh-ı kemân-eburî (ZD, K18/5), şâh-ı kerîm (MK, K198/18; RD, G252/1), şâh-ı ma'nevî (ŞB, 5687), şâh-ı mercân (RD, K33/12), şâh-ı nîkû-kâr (TCD, K30/83), şâh-ı nûkte-dân (MK, K247/31), şâh-ı nûkte-şinâs (RD, K32/47), şâh-ı sâhib-ma'dilet (MD, K5/9), şâh-ı selâtîn-i rûzgâr (ZD, K23/16), şâh-ı serîr-i devlet (MK, K179/19), şâh-ı şark u garb (MK, K69/19), şâh-süvâr (RD, G215/4), şehensâh-ı cihân (RZD, T3/1), şeh-i 'âdil (KM, K69/39), şeh-i 'âlî-tebâr (TCD, MÜS32/28), şeh-i Cem-iktidâr (RD, K27/24), şeh-i cihândâr (RD, K32/51), şeh-i devrân (ZD, K15/16), şeh-i felek-mikdâr (TCD, K30/82), şeh-i gerdûn-vakâr (RD, K2/19), şeh-i gîtsitân (MK, K69/22), şeh-i hüner-perver (RD, K32/46), şeh-i kişver-güşâ (ZD, K20/27), şeh-i mâlikü'r-rikâb (RD, K1/15), şeh-i pâkîze-dîn (TCD, MÜS32/21), şeh-i rûy-i cihân (RD, K16/28), şeh-i sitâre-sipeh (TCD, K30/26), şeh-i tâc-dâr (RD, K2/3), şeh-i velâyet (LÇD, K13/8), şeh-i zemâne (MK, K179/42); pâdişâh-ı 'âdil (RD, K26/29), pâdişâh-ı bahr u ber (MD, K5/10; MK, K242/14; RZD, T2/2), pâdişâh-ı ferruh-fâl (RD, K18/33), pâdişâh-ı heft kişver (MK, K69/22; RD, K3/8), pâdişâh-ı muhterem (TCD, MÜS32/24), pâdişâh-ı nîk-hisâl (RD, K18/29) pâdişâh-ı rub'-ı meskûn (RD, K30/19); pâdişâh-ı Rûm (RD, K3/22), pâdişâh-ı milket-i ihsân (ZD, K17/20), pâdişâh-ı mülk-i devlet (ZD, K16/17), pâdişâh-ı mülk-i 'izzet (ZD, K19/31), pâdişeh-i âsmân-serîr (ZD, K17/1, 42); sultân-ı 'âliyü'ş-şân (MK, K179/21), sultân-ı bî-vezîr (ZD, K17/5), sultân-ı cihân (ZD, K15/15), sultân-ı ebu'l-feth (ZD, K15/16), sultân-ı gerdûn-menzilet (MD, K5/9), sultân-ı kamer-taht (RD, K25/9), sultân-ı kazâ-râ (ZD, K18/14), sultân-ı lâ-yezâl (ZD, K21/20), sultân-ı Rûm (MK, K247/6), sultân-ı selâtîn-i zemân (MK, K69/19); Husrev (RD, K18/14, 30), husrev (RD, K27/26, 30; RD, K30/20, 30, 31; LÇD, K12/27, 35), husrev-i Cemşîd-fer (MK, K198/11; MK, K242/14; MK, K247/6),

Husrev-i felek-mikdâr (TCD, K30/26), *husrev-i gâzî-i kâmrân* (RD, K26/8), *husrev-i gîtî-sitân* (MD, K5/10), *husrev-i mülk-i cihân* (RD, K25/32), *husrev-i zamân* (RD, K16/20), *şâhenşâh* (RZD, T2/4), *şâhenşeh-i mu'azzam* (MK, K179/21; MK, K179/43) *şehriyâr* (MK, K198/28; RD, K2/5; RD, K26/23; RD, K27/27), *şehriyâr-ı ekrem* (LÇD, K13/47), *şehr-yâr-ı a'zam* (LÇD, K13/31), *zînet-i tâc u serîr* (MD, K5/9), *sâhib-i tîg* (ZD, K20/17), *safder-i cihân* (LÇD, K13/48), *sâhib-kurân* (MK, K69/23; RD, K2/6), *sâhib-kurân-ı âfâk* (MK, K179/43) *sâlâr u ser-ver-i halk* (MK, K179/20), *livâ-yı feth* (ZD, K20/17), *serdâr-ı ser-firâzân* (MK, K179/20), *seyf-hû* (MK, K247/7), *şeh-süvâr* (RD, K16/27; RD, K25/20), *'âdil-dil* (LÇD, K12/7), *kân-bahşîş* (TCD, K30/42), *ma'den-'atâ* (ZD, K21/11), *per-tev-i mihr-i kerem* (ZD, K18/13), *sâkî-i şarâb-ı sehâvet* (ZD, K21/15), *'âlî-nejâd* (LÇD, K12/36), *asl-ı kâmil* (TCD, K30/102), *hâmî-i dîn* (MK, K69/21), *'avn u gıyâs-ı ümmet* (MK, K179/19), *kâtil-i a'dâ-yı şer'* (MK, K69/21), *püşt ü penâh-ı millet* (MK, K179/19), *âb-ı rûy-ı Âl-i 'Osmân* (MD, K5/10), *Âl-i 'Osmânî mef-har* (LÇD, K12/36), *iftihâr-ı Âl-i 'Osmân* (MK, K242/13), *vâris-i mülk-i Murâd* (MK, K242/13), *yâdigâr-ı Bâyezîd* (MK, K242/13), *kûh-vakâr* (TCD, K30/42), *kutb-ı vakâr* (ZD, K17/21), *menba'-ı deryâ-yı lutf u cûd* (ZD, K21/11).

- b. Allah, peygamberler ve din büyükleriyle ilgili unsurlar: Yavuz, Cenab-ı Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir. Hz. Peygamber'e gönderilen Kur'an'a göre hüküm veren, Hz. Âdem'in neslinin şâhı, Hz. İsa nefesli, Hz. Yûsuf yüzlü, Hz. Süleyman mertebeli, Haydar gönüllü, İshak Peygamber'in neslinden gelen bir padişaktır. Onun bu başlık altındaki bazı sıfatları şöyle sıralanabilir:

sâye-i Bârî (ZD, K15/16), *sâye-i eltâf-ı Hudâ* (ZD, K18/13), *sâye-i Hazret-i Hakk* (RD, K18/8), *sâye-i İlâhî* (LÇD, K13/13), *sâye-i Yezdân* (TCD, MÜS32/25) *zıll-ı Hak* (ZD, K20/23; TCD, MÜS32/18), *zıll-ı Hudâ-yı Müste'ân* (MK, K69/20), *zıll-ı Hudâ-yı müte'âl* (RD, K18/8), *zıll-ı İlâh-ı müste'ân* (MD, K5/8), *zıll-ı Yezdânî* (RD, K33/17), *'Îsâ-nedîm* (ZD, K17/1, 42), *'Îsî-kadem* (LÇD, K12/1), *Haydar-dil* (LÇD, K12/37), *kurretü'l-'ayn-ı Muhammed* (MK, K242/13), *Muhammed-âyet* (LÇD, K12/37), *serdâr-ı nesl-i İshâk* (MK, K179/43), *ser-hayl-i nesl-i Âdem* (MK, K179/20), *Süleymân-rütbet* (LÇD, K12/1), *Yûsuf-likâ* (LÇD, K12/1).

- c. Gökyüzü, yıldızlar ve tabiatla ilgili unsurlar: Ay ve güneşle ilgili yapılan benzetmeler bu grubun başında yer alır. Daha sonra gökyüzü, felekler, yıldızlar, denizler, nehirler ve bitkiler çeşitli özellikleriyle padişahın benzetilene olur. Bu benzetmelerden bazıları şöyledir:

mâh-ı burc-ı lutf (ZD, K23/33), *mâh-ı burc-ı saltanat* (ZD, K16/17; ZD, K19/24; MK, K198/11), *mâh-ı Zuhâl-serîr* (ZD, K23/16), *mâhî-i âsâr-ı resm-i mülhidân* (MK, K69/21), *meh-i âfâk-ı celâl* (ZD, K22/13), *meh-i burc-ı ‘azamet* (ZD, K18/13), *meh-i burc-ı sa‘âdet* (ZD, K22/18), *meh-i gerdûn-harîm* (ZD, K16/16), *meh-i hurşîd-hisâl* (ZD, K22/12), *meh-i nâ-mihribân* (RD, K16/24), *meh-râyet* (TCD, K30/41), *meh-rikâb* (ZD, K19/34), *meh-şitâb* (ZD, K19/25), *mihr-i Nâhîd-nedîm* (ZD, K22/12), *mihr-i Zuhâl-serîr* (ZD, K17/21), *mihr-i Zuhâl-vakâr* (ZD, K23/17), *mihr-i Zühre-‘işret* (ZD, K19/25), *sipîhr-i sa‘âdet* (RD, K32/37), *sipîhr-i saltanat* (RD, K33/4), *şems-i gerdûn-ı hüdüâ* (MK, K69/20), *horşîd-i çerh-i ma‘delet* (MK, K198/11), *hurşîd* (ZD, K20/19), *hurşîd-i müstenîr* (ZD, K17/9), *âfitâb-âsâr* (TCD, K30/41), *âfitâb-ı bürc-i devlet* (MK, K69/19), *âfitâb-ı evc-i ‘izzet* (ZD, K16/17), *âfitâb-ı evc-i kerem* (ZD, K23/33) *Mirrîh-haşem* (ZD, K19/25), *Mirrîh-i berk-tîg* (ZD, K23/17), *Mirrîh-i bî-amân* (ZD, K17/8), *felek-cenâb* (RD, K1/16), *felek-rif‘at* (ZD, K19/30), *felek-şitâb* (ZD, K17/21), *eflâk-iktîdâr* (ZD, K23/15), *kevkeb-i bürc-i se‘âdet* (MK, K69/20), *sitâre-mevkîb* (RD, K1/16), *Keyvân-te‘ennî* (ZD, K19/25), *Müşterî-rây* (ZD, K19/25; ZD, K22/12), *Nâhîd-i mâh-sür‘at* (ZD, K23/17), *‘Utârid-fitnat* (ZD, K19/25; ZD, K22/12), *Zuhâl-kasr* (ZD, K22/12), *zübde-i te’sîr-i encüm* (ZD, K19/24), *şâh-ı Müşterî-dîdâr* (TCD, K30/29), *bahr-ı cûd* (LÇD, K12/34), *bahr-ı muhîr-yed* (ZD, K21/11), *deryâ-nevâl* (TCD, K30/42), *deryâ-yı cûd-ı mün‘im* (ZD, K23/32) *gül-i gülzâr-ı devlet* (RD, K33/34), *saltanat gülzârınıñ serv-i çemen-ârâsı* (RD, K30/35), *serv-i bâg-ı saltanat* (RD, K30/21), *serv-i saltanat* (RD, K16/29).

- d. Tarihî-efsanevî kahramanlarla ilgili unsurlar: Yavuz Sultan Selîm korkusuzluğu, yiğitliği, cömertliği ile başta İran hükümdarları olmak üzere çeşitli tarihî-efsanevî kahramanlara benzetilir. Bu benzetmelerden bazıları şöyledir:

Behrâm-ı berk-haçer (ZD, K23/16), *Bercîs-i tîr-fitnat* (ZD, K17/21; ZD, K23/17), *Cemşîd-i sâni* (MK, K179/42), *Cemşîd-râ* (LÇD, K12/1), *Dârâ-yı sâhibü’t-Tûr* (MK, K179/42), *dâver-i Dârâ-yı zamân* (RD, K25/32), *Hâtem* (LÇD, K13/49), *Keyhusrev-i ‘âdil* (MK, K242/11), *Keyhusrev-i ‘âlî-nijâd* (MK, K242/14), *Keyhusrev-i mufahham* (MK, K179/42), *Keyhusrev-i mükerrerem* (MK, K179/19), *İskender-i sâni* (RD, K33/7), *İskender-i zamân* (RD, K26/19), *Sikender-‘ahd* (TCD, K30/94), *Sikender-âyet* (TCD, K30/41), *şâh-ı Sikender-der* (LÇD, K12/7), *Hâtem-kerem* (LÇD, K12/1), *Nerîmân-heybet* (LÇD, K12/1), *(zühd ü vera‘da) Edhem* (LÇD, K13/49), *Zü’l-karneyn* (MK, K69/23).

- e. Hayvanlarla ilgili unsurlar: Yavuz Sultan Selîm; makamının yüceliği ile Hüma, savaş meydanında cesaretin timsali bir kaplan; heybetli, korkusuz bir aslan, adaletin ankâsıdır. Bu benzetmelerden bazıları şöyledir:

bebr-i kûhsâr-ı şecâ'at (ZD, K16/20), *bebr-i ma'reke* (ZD, K20/17), *âşiyânı fezâ-yı saltanat [olan] hüma* (ZD, K16/23), *devlet hüması* (RD, K33/15), *bîşe-i heybetde bir esed* (ZD, K21/14), *gülsitân-ı saltanatda bülbül* (ZD, K16/41), *hümâ-sâyê* (ZD, K22/36), *ma'delet Kâf'ında 'ankâ* (ZD, K16/23), *peleng-i vegâ* (ZD, K20/17), *semender* (MK, K247/8), *şâhbâz* (MD, K5/7), *şâh-bâz-ı kebk ü tezerv-i fezâ-yı kuds* (ZD, K17/26), *şîr-i bî-misl ü mehîb* (ZD, K16/20), *şîr-i Hudâ* (ZD, K20/17).

S o n u ç

Yavuz Sultan Selîm; Trabzon'daki şehzadelik döneminden başlayarak 1520'ye kadar devam eden hükümdarlığı boyunca, teşvik ve ihsanlarıyla sürekli canlı tutmaya gayret ettiği edebî muhitinin çatısı altında bir araya gelen şâir ve âlimleri himaye ederek Klasik Türk şiirinin inkişafına da önemli katkılarda bulunmuştur.

Bu çalışmada; Yavuz Sultan Selim'in şehzadelik ve padişahlık yıllarında çevresinde teşekkül eden edebî muhitin içerisinde bulunan ve eser veren şairlerden, Yavuz Sultan Selîm'e şiir ithaf eden 16 şairin kaleme aldığı toplam 68 manzume tespit edilmiştir. Bu 68 şiir; 37'si Türkçe kaside, 7'si Farsça kaside, 5'i Türkçe kıta, 8'i Farsça kıta, 7'si Türkçe gazel, 1'i Türkçe müseddes, 1'i Türkçe terci'-bend, 1'i Türkçe terkîb-bend ve 1'i Türkçe nazım olmak üzere zengin sayılabilecek bir nazım çeşitliliği arz etmektedir. Bu şiirleri kaleme alan 16 şair arasında Revânî, 14 şiirle birinci, Celîlî 11 şiirle ikinci, Zâtî 9 şiirle üçüncü ve Basîrî de 8 şiirle dördüncü sırada yer almaktadır. Manzumelerden 44 tanesi kaside, 13 tanesi kıta (tarih kıtası) ve 7 tanesi de gazel nazım şekliyle yazılmıştır. 68 manzumenin 15'i Farsça, kalanı Türkçe kaleme alınmıştır. Bu azımsanmayacak sayıdaki Farsça şiirlerin yazılmasında, Yavuz Sultan Selîm'in daha ziyade Farsça şiir yazmasının payını göz ardı etmemek gerekir.

Yavuz Sultan Selîm için kaleme alınan kasideler içerisinde nazım türü bakımından 'ıdyiyye, bayramiyye, cülusiyye, kudûmiyye, bahâriyye, nevrûziyye ve fethiyye örnekleri yer almaktadır. Bu kasidelerde Sultan

Selîm; kutlu saltanatı, kudreti, şöhreti, şevketi, heybeti, güzel yaradılışı, adaleti, haşmeti, azameti, hilmi, vakarı, emniyet kaynağı eşîği, izzeti, kılıcının ve gürzünün gücü, kahrediciliği, hışmı, celali, yiğitliği, hükmü, muzaffer tabiatı, iktidarı, merhameti, himmeti, cömertliği, faziletleri, doğruluğu, yüceliği, gönlünün zenginliği, talihinin açıklığı ve görkemli meclisleri bakımından övülmektedir.

Yavuz Sultan Selîm için yazılan şiirler arasında, yapıları noktasında dikkat çekici şair tasarrufları sergileyen ürünler de yer almaktadır. Tâcizâde Ca'fer Çelebi'nin, Sultan Selîm'i övme bahsinde kasidenin iç bölümlenişini (nesîb/teşbîb-tegazzul-methiye-fahriye-dua) takip ederek oluşturduğu, bahâriyye türündeki 29 bentlik müseddesi (MÛS32) bu ürünlerden biridir. Gazâlî'nin 41 beyitlik methiyesinin (K69) 17 beyitlik teşbîb bölümü, lügaz tarzında ve bir nesneyi (tuğra) buldurma niyeti çerçevesinde yapılandırılmış ve bu lügazın cevabı da girizgâh beytinde (18. beyit) verilmiştir. Lâmi'î Çelebi'ye ait 39 beyitlik methiyede (K12) ise; her bir beytin, beytin başında işaret edilen bir edebî sanat (tecnîs, kalb, cem' u tefrîk, îhâm, iştikâk, hüsnü'l-mahlas ...), nazım türü (muamma) veya anlatım tekniğinin (su'âl ü cevâb) örneğini sunacak şekilde inşa edildiği ve bu yolla Sultan Selîm'in övüldüğü görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKARSU, Kâmil (haz.), *Rumelili Za'îfi Dîvânı (Tenkidli Metin)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011.
- ARGUNŞAH, Mustafa (haz.), *Şükrî-i Bitlisî Selîm-nâme*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1997.
- AVŞAR, Ziya (haz.), *Revânî Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2017, e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 03.10.2018).
- BİLGİN, Abdüsselam, *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selîm-nâmesi (İnceleme-Metin-Çeviri)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- BURMAOĞLU, Hamit Bilen, *Lâmi'î Çelebi Dîvânı (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni)*, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Erzurum 1983.
- ÇAĞLAR, Arife, *Üsküplü Atâ ve Divançesi (İnceleme-Tenkidli Metin-Sözlük)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2013.

- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed-Mehmet Ali Tanyeri, *Üsküplü İshak Çelebi Divanı*, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1989.
- ÇELTİK, Halil, *Ahmed-i Rıdvan Divanı*, Bizim Büro Basın Yayın Dağıtım, Ankara 2011.
- DİLÇİN, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2016.
- DURUN, Mesut, *Nihâni Divanı*, Gazi üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi, Ankara 1990.
- EMECEN, Feridun M., *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-I*, İSAM Yayınları, İstanbul 2014.
- EREN, Kutlukhan, *Basirî ve Divannın Tenkidli Metni*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.
- ERÜNSAL, İsmail E., *The Life and Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, With A Critical Edition of His Divân*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1983.
- İPEKTEN, Halûk, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996.
- İSEN, Mustafa, *Dile Duran Ölüm -Klasik Türk Edebiyatında Mersiyeler-*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012.
- KARAVELİOĞLU, Murat A., *Şem'i Divanı*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014.
- _____, *Mecmû'a-i Kasâ'id-i Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015.
- KARTAL, Ahmet, "Yavuz Sultan Selim Dönemi Edebiyatı", *Arayışlar, İnsan ve Bilim Araştırmaları*, Yıl:4, S:7-8, 2002, s.105-152.
- _____, *Basirî ve Türkçe Şiirleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.
- KAZAN NAS, Şevkiye, *Celili Divanı*, Fakülte Kitabevi, İsparta 2011.
- KEKLİK, Murat, *Üsküplü İshak Çelebi Divanı (Metin-Çeviri-Açıklamalar Dizini)*, Kırgızistan Türkiye-Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Bişkek 2014.
- KURTOĞLU, Orhan (haz.), *Zâtî Divân - Gazeller Dışındaki Şiirler - (İnceleme-Tenkidli Metin)*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2017, e-kitap: http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56164_zati-divanipdf.pdf?0 (Erişim tarihi: 03.10.2018).
- MENGİ, Mine (haz.), *Mesihî Divânı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2014.

- ŞENEL, Abit, *Lâmi'î Çelebi Hüsn ü Dil (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Bursa 1998.
- TARLAN, Ali Nihad (çev.), *Yavuz Sultan Selim Divanı*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1946.
- _____, *Şiir Mecmualarında XVI-XVII. Asır Divan Şiiri: Revanî, Hayretî, Haverî, Ahî, Peyamî, Sani*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1949.
- UĞUR, Ahmet, "Selimnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 36, İstanbul 2009, s.440-441.
- ÜNVER, Niyazi, *Gelibolulu Sürûrî ve Divanı*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2010.
- YAKŞI, Ayhan, *Nihânî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1993.
- YAVUZ, Kemal, "Nihânî'nin Sultan I. Selim Adına Yazdığı Muammalı Kaside ve Çözümü", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c.28, İstanbul 1998, s. 547-583.

"THE POEMS PRESENTED TO SELIM I IN THE DIVANS OF THE FIRST HALF OF THE SIXTEENTH CENTURY"

Abstract

Selim I was the ninth Ottoman Sultan reigning from 1512 until 1520. During the term when he was a prince and a sultan, Selim I paved the way for the education of many venerable intellectuals, artisans and poets in his vicinity. He was always in contact with his tutors and poets and wanted to have them present as "musahip"s during his expeditions. In this article the poets having given divan (anthology of verse) to the classical Turkish poetry during Selim I's reign have been searched thoroughly and the poets having a divan have been determined. From the divans on hand and from Mecmû'a-i Kasâ'id-i Türkiyye the poets whose poems were dedicated to Selim I and the poetries of these poets have been ascertained. Distinct works in the style of Selimnâme and masnavis which were written in the name of Selim I have not been added to this workout. The content of the poems belonging to 16 poets who made works in the name of Selim I at the end of the 15th century until the first quarter of the 16th century have been worked through. The analogies regarding the sultan in these poems have been worked up under another heading. We tried to determine how the sultanate of Selim I, his poesy and his other characteristics reflected on the classical Turkish poetry.

Keywords

Selim I, classical Turkish literature, divan, ode, analogy.

YAVUZ SULTAN SELİM’İN ŞİİR ANLAYIŞI*

Beyza TERZİ**

ÖZET

Klâsik Türk Edebiyatı şâirleri; şiirlerini kaleme alırken din, tasavvuf, mitoloji, sosyal hayat, akli ve nakli ilimler gibi birçok kaynaktan faydalanır. Şâirler, bu kaynaklardan hareketle şâir tabiatlarının el verdiği ölçüde ve geleneğin onlara müsaade ettiği sınırlar dahilinde varlığı yorumlar. Bu yorum, yalnızca dış varlığa değil zaman zaman kendi tabiatlarına, şâirliklerine; şiire, belâğ söz ve ifadeye yönelik de olabilir. Bazı şâirler bunları divanlarının dibacelerinde, kaleme aldıkları muhtelif mensur eserlerde aktarırken bazıları da -Selîmî gibi- mesele hakkındaki görüşlerini yalnızca şiirleri vasıtasıyla söylemeyi tercih ederler. İşte bu çalışmada Yavuz Sultan Selîm’in Divan’ından ve ona ait olduğu düşünülen Türkçe şiirlerinden hareketle onun şiir (söz) ve şâir hakkındaki görüşleri aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Yavuz Sultan Selîm, Şiir, Şâir, Söz, Şiir Anlayışı.

Osmanlı Devleti’nin dokuzuncu padişahı Yavuz Sultan Selîm’in (1512-1520) sekiz yıllık kısa saltanatı esnasında öncelikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki şehirlerde Osmanlı hâkimiyeti sağlanmış; ardından devletin sınırları Mısır’a kadar ilerlemiştir.¹ Mısır’ın Osmanlı topraklarına katılmasıyla birlikte İslam âlemi için çok önemli bir makam olan hilâfet de Osmanlı Devleti’ne geçmiş böylelikle Sultan Selîm, Osmanlı Devleti’nin ilk halifesi unvanını almıştır.²

Yavuz Sultan Selîm yalnızca askeri başarılarla yetinmeyen aynı zamanda ilmi ve edebi sahada da varlığını gösteren entelektüel bir padişahı. Elsine-i selâseye hakim olan Yavuz Sultan Selîm, Fars şiiriyle bilhassa

* Makalenin Geliş Tarihi: 17.10.2018 / Kabul Tarihi: 11.03.2019.

** Doktora öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Eski Türk Edebiyatı); lisans son sınıf öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü / beyzaterzi@yahoo.com.tr

¹ Feridun Emecen, “Mercidâbık Muharebesi”, *DİA*, İstanbul 2004, XXIX, 175.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1975, II, 292.

ilgilenmiş ve Farsça bir divan tertip etmiştir. Şiirlerindeki fesahat ve başarıyla Sahbân (öl.1.yy sonları/8.yy başları) ve Selmân (öl. 36/656)'a muadil tutulmuş, belagatli şiirleri fuzela ve bülegâ arasında makbul ve muteber sıfatlarıyla anılmış, Acem bilginleri onun şiirlerinden dâimâ övgüyle bahsetmiştir.³ “Şâir Sultan Selîm üzerinde büyük İran şâirlerinden Hâfız (öl. M.1390), Sa'dî (öl. M.1291), Selmân (öl.778/1376) ve Câmii (öl.898/1492)'nin çok tesirleri görülür.”⁴

Yavuz Sultan Selîm'in Türkçe şiirleri ve Türkçe bir divanı olup olmadığı hususunda muhtelif görüşler bulunmaktadır. Bazı tezkireciler hiç Türkçe şiir söylemediğini kaydetmiş bazıları konu hakkında çekimser kalmış bazıları da kesin olarak bu şiirlerin varlığından haber vermiştir. Aynı durum Cumhuriyet devri ve sonrası araştırmacıları arasında da devam etmiştir.⁵ Konu hakkında yapılan *Yavuz Sultan Selîm'in Türkçe Şiirleri*⁶ adlı en son çalışma meseleye dair Türkçe kaynakların değerlendirilmesiyle başlar.⁷ Sonrasında *Yavuz'a ait olan şiirler*, *Yavuz'a aidiyeti kuvvetle muhtemel olan şiirler* ve *Yavuz'a aidiyeti şüpheli olan şiirler* olarak üç ana başlığa ayrılır.

Sultan Selîm'in mürettep tek eseri Farsça şiirlerinin bulunduğu *Divan*'ıdır. Türkiye kütüphanelerinde 18 yazma nüshası bulunmaktadır.⁸ Divan, ilk olarak 1306 (M. 1888/ 1889) yılında Hüseyin Hüsnü tarafından *Divân-ı Yavuz Sultan Selîm* adıyla İstanbul'da neşrolunmuştur. Hüseyin Hüsnü'nün kısa girişinin ardından; sırasıyla 2 münâcât, 1 na'at-ı nebevî, 102 gazel ve 1 na'at-ı nebevî'yi ihtiva eder.⁹ Divan 1904 senesinde Alman

³ Rıdvan Canım, *Latîfi Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, Ankara 2000, 150.

⁴ Ali Nihad Tarlan, *Yavuz Sultan Selîm Divanı*, İstanbul 1946, 4.

⁵ Konuyla ilgili bir öğretim üyeliği tezi mevcuttur. Çalışmada muhtelif mecmualarda ve nazire mecmualarında geçip Yavuz'a ait olduğu düşünülen Türkçe şiirler derlenmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Hüsrev Subaşı, *Yavuz Sultan Selîm'in Türkçe Şiirleri ve Bunlara Yapılan Nazireler*, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Öğretim Üyeliği Tezi, İstanbul 1982.

⁶ Ahmet Kartal, Mehmet Mahur Tulum (haz.), *Mertol Tulum Kitabı*, Sivrihisar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2017, 484-547.

⁷ Tekrara düşmemek adına çalışmada bunlara yer verilmeyecektir.

⁸ Detaylı bilgi için bkz. Seda Aydın, *Destâvîz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selîm Divânı'nın Şerhi) Tenkitli Metin ve İnceleme (s. 180- 360)*, İ.Ü. SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.

⁹ Hüseyin Hüsnü, *Divân-ı Yavuz Sultân Selîm*, İstanbul 1306.

imparatoru II. Wilhelm'in emriyle Berlin'de ikinci kez basılmıştır. Paul Horn tarafından yedi nüsha karşılaştırılarak meydana getirilen bu nüsha da sırasıyla 1 tevhid, 1 na'at, 1 tevhid, 1 na'at, 298 gazel ve 2 kasideyi içerir.¹⁰

Bu çalışmada Farsça şiirler için Yavuz Sultan Selim Divanı -Divân-ı Selimî-¹¹ adlı eserden, Türkçe şiirler için ise yukarıda bahsi geçen çalışmadan¹² istifade edilmiştir. Farsça divandaki şiirlerin tercümesi tarafımızca yapılmış ihtiyaç duyulan noktalarda *Yavuz Sultan Selim Divanı*¹³ adlı çalışmadan ve *Destâvîz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selim Dîvânı'nın Şerhi) Tenkitli Metin ve İnceleme*¹⁴ adlı tezlerden yararlanılmıştır. Farsça beyitler Türkçeye aktarılırken Türkçenin ses yapısına uygun yazım esas alınmıştır. Farsça konum ekleri (be-, ber-, der-, ez-, râ-, zi-) eklendikleri isimlerden kısa çizgi ile ayrılmış; konum eklerinden “-râ” eki; tahsis edatı göreviyle kullanıldığı yerlerde görev farkını göstermek amacıyla eklendiği isme bitişik yazılmıştır. Emir kipi göreviyle yahut anlamı pekiştirip güzelleştirmek amacıyla fiile eklenen *be-* sesi ise *bi-* şeklinde fiille bitişik yazılmıştır. Çoğul ekleri eklendikleri kelimeye bitişik yazılırken; eklendikleri ismi olumsuz yapan *bî-* ve *nâ-* ekleri ayrı yazılmıştır. Beyitlerde veznin ihtiyaç duyduğu yerlerde Türkçede olduğu gibi ilk kelimedeki sesli düşürülerek yerine kesme işareti konmuştur. Yine bazı yerlerde vezin gereği ikinci kelimedeki sesli düşürülmüştür.

¹⁰ Sultan Selim, *Divân-ı Belâgat-unvân-ı Sultân Selim Hân-ı Evvel*, Haz. Paul Horn, Matba'a-i Devleti, Berlin 1904.

¹¹ Divan'ın Berlin nüshasının tıpkıbasımı olan bu eser 2016 yılında Kayseri Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Bkz. *Yavuz Sultan Selim Divanı -Divân-ı Selimî-*, İstanbul 2016.

¹² Bahsi geçen çalışmanın “Yavuz'a aidiyeti şüpheli olan şiirler” başlığında konumuzla ilgili “Söylemek kasd itdügümce yâre derd-i hasretim/ Ağlamak tutar beni güftâra kalmaz kudretim” tekrarlı bir müseddes, iki ayrı gazelden üç farklı beyit, bir müfred, iki bendi söz ile alakalı olan bir müstezâd bulunmakatadır. Yavuz'a aidiyeti şüpheli olan bu şiirleri kesinleşmemiş veri olması sebebiyle burada değerlendirmiyoruz. Bkz. *Mertol Tulum Kitabı*, 484-547.

¹³ Ali Nihad Tarlan, *Yavuz Sultan Selim Divanı*, İstanbul 1946.

¹⁴ Beyza Terzi, *Destâvîz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selim Dîvânı'nın Şerhi) Tenkitli Metin ve İnceleme (s. I- 180)*, İ.Ü. SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.

Seda Aydın, *Destâvîz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selim Dîvânı'nın Şerhi) Tenkitli Metin ve İnceleme (s. 180- 360)*, İ.Ü. SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.

Çalışmada yalnızca şiir, şâir, nazım gibi sözcükler esas alınmamış; güftâr, sühan, söz, laf gibi istiare yoluyla belîğ sözden bahseden ifadeler de incelenmiştir. Bunlardan doğrudan doğruya diyalog niteliğinde olup şiir üzerinden okunamayacak ibarelere yer verilmemiştir. Sözden maksat şâirin sözüdür.

Şiir ve Şâire İlgisi

Sultan Selîm'in hayatına bakıldığında onun şiir ve şâire verdiği kıymet açıkça görülebilir. Kendisinin de şâir olup Selimî mahlasıyla şiirler yazması, daha Trabzon'da şehzade iken etrafına pek çok şâiri toplaması, padişah olduktan sonra da şiir meclislerine ve şâirlere önem vererek kendisine eser sunanları ödüllendirmesi, çıktığı seferlerde beraberinde şâirleri de götürmesi bu kıymeti göstermesi bakımından önemlidir.

Yavuz'un muhitinde bulunan şâirler şunlardır: *Âhî, Fehmî, Güvâhî, Halîmî Çelebi, Hayâlî (Abdülvehhab) Çelebi, İshak Çelebi, Kemâlpaşa-zâde, Lâmi'î, Mu'amma'yî, Muhammed Kazvinî, Müeyyed-zâde, Nihâlî Cafer Çelebi, Pir Mehmed Paşa (Remzi), Revânî, Sagârî, Sücûdî, Şâh Kasım, Şehîdî Acem Kasım, Şemsî, Şevkî, Şükrî, Tali'î, Tacî-zâde Cafer Çelebi, Üsküplü İshak Çelebi, Zâtî ve Zeynel Paşa*.¹⁵ Bunlardan *Müeyyed-zâde, Kemâlpaşa-zâde, Tacî-zâde Cafer Çelebi* aynı zamanda ilimle de meşgul olan hatta daha çok ilmi sahada ön plana çıkan şâirlerdi. Yine *Kemâlpaşa-zâde, Revânî, Halîmî, Sücûdî, Tali'î, Güvâhî, Fehmî, Nihâlî* gibi şâirler; seferleri esnasında daima Yavuz'un beraberinde olan isimlerdir.¹⁶

Söz Üzerine Düşünceleri

Sözün önemini vurgulayan Selîmî, "ol dedi, oldu"¹⁷ ayetine gönderme yaparak Allah'ın, cevheri bir süre gayb aleminde gizli tuttuğunu sonrasında söz söyleyerek (ol) hazinesini açık ettiğini anlatır. Nihan olan definenin ayan olması bir söz ile olmuştur. Ayet-i kerimeye yapılan örtülü gönderme

¹⁵ Halûk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, İstanbul 1996, 60-80.

¹⁶ Halûk İpekten, *a.g.e.*, s. 61.

¹⁷ Kur'ân-ı Kerîm 3/59.

sözün; yaratılıştaki konumunu tanımlar niteliktedir. Şâirin bu göndermesi, onun söze bakış ölçütünü göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Der-dür̄c-i gayb gevher-i hod dâştî nihân
Âhir be-harf bâz nümûdî defîne-râ¹⁸

Gayb hokkasında kendi cevherini gizlemiştin. Sonra sözle hazineyi yeniden gösterdin.

Aynı gazelin devamında şâir kendisine, ay gibi parlayan inciye (söz) bulmak için gemiyi düşünce denizine sürmek gerektiğini hatırlatır. Söz sıradan bir şey değil incidir; fakat o sözün inci kıymetinde olabilmesi için fikir temelli olması gerekir.

Ez-behr-i dürr ki hemçü meh ârî be-keff Selîm
Şebhâ be-bahr-i fikr revân kün seffîne-râ¹⁹

Selîm, ay gibi inciye ele geçirmek için gemiyi geceleri düşünce denizine sür.

Selîmî; kendine *aşktan gayrı hiçbir şeyi himaye etme* diyerek nasihatte bulunur çünkü dünyayı zaptetmek için lisan kılıcı (söz) yeterlidir. Bu kılıcı keskinleştiren aşktır; hâliyle muhafaza edilmesi gerekir. Beyit aynı zamanda Selîmî'nin hükümdar yönünü de hatırlatır. Sözleri cihana yayılsın isteyen padişah-şâir bunu yaparken dil kılıcıyla (yazdıklarıyla) cihanı zaptetmek gibi bir hayali kullanır.

Ey Selîmî be-cüz ez-^c aşk himâyet me'tleb
Tâ bigîrîm cihân tîg-i zebân mâ-râ bes²⁰

Ey Selîmî! Aşktan başka hiçbir şeyi korumaya çalışma çünkü dil kılıcı (aşk vesilesiyle yazılanlar) dünyayı zapt etmek için bize yeter.

Selîmî'nin doğrudan doğruya sühan, lisan, nazm, şi'r, şâir, söz, kalem gibi sözle ilgili anlamları içerebilecek sözcüklerle rediflenmiş bir şiiri yoktur. Bu konular üzerine söylemek istediklerini şiirlerinin içerisinde söylemiştir. “-mâ” redifli yek-âhenk gazelinde altı beyit boyunca doğrudan yahut

¹⁸ *Yavuz Sultan Selîm Divanı -Divân-ı Selîmî-*, İstanbul 2016. G 27/6, s. 18.

¹⁹ G 27/7 s. 18.

²⁰ G 166/8 s. 70.

dolaylı olarak “varlık” üzerine olan fikirlerini nazma çeken şâir, makta’ beytinde kendisine seslenerek varlık tahtında eline geçen tek şeyin sözleri (şiiirleri) olduğunu söyler. Bu sebeple söz üzerine çok çalışmak gerektiğini anlatır; zira şâirin bütün sermayesi sözdür.

Ey Selîmî be-sühan kûş ki ber-taht-ı vücûd
Güft ü güyest der-âfâk hemîn hâsıl-ı mâ²¹

Ey Selîmî, söz üzerine çalış çünkü varlık tahtında elimize geçen şey ancak sözdür.

Şiirin Niteliği

Selîmî, *Divan*’ında kendi şiirinin vasıflarını tanımlarken bunu çoğu zaman sevgiliyle olan münasebeti üzerinden yapmıştır. Sükût’u inciye benzeterek susmanın esasında çok güzel bir haslet olduğunu söyleyen Selîmî, kendisinde bu özelliğin bulunmadığını çünkü aşkın hararetine sahip olduğunu anlatır. Söz söyleme sebebi olarak sevgilinin aşkının sıcaklığını gösterir.

Bes hûb büved gevher-i hāmûş velîkin
Eger büved ez-germî-yi âşket sühan-ı men²²

Eğer benim sözüm senin aşkının hararetinden olmasaydı sessizlik incisi elbette güzel olurdu.

Onun şiirleri hüznüldür. Okunduğunda meclistekilere dert verir çünkü dinleyenler onun bir keman kaşlının aşkı uğruna can verdiğini bilirler.

Berây-ı nâvek-i ebrû-kemânî ke’z vefâ cân dād
Be-meclishâ zi-eş’âr-i Selîmî derd mîbâred²³

Bir keman kaşlının oku için can verdiğinden dolayı Selîmî’nin şiirlerinden meclislere dert saçılır.

²¹ G 32/7 s. 21.

²² G 258/5 s.107. Vezin aksamaktadır.

²³ G 87/7 s. 42.

Yazdıklarının âleme bir armağan değerinde olduğunu söyleyen şâir; bunun sebebini yine sevgilinin dudaklarına bağlar. Sevgilinin la'l dudaklarını yâd ederek ölürse gam yemeyeceğini en nihayetinde dünyaya kendinden bir armağan kalmış olacağını anlatır. Bu armağan sevgilinin dudaklarını anlatan sözleridir. Hem sevgiliye ait olması hem la'le benzemesi dolayısıyla da kıymetlidir.

Selîmî ger be-yâd-ı la' l-i ü mürdem bedîn şâdem
Ki bârî yâdigârî der-cihân güftâr şüd ez-men²⁴

Ey Selîm! Eğer onun dudaklarını anarak ölürsem mutlu olurum çünkü dünyaya benden hatıra olarak söz kalmış olur.

Şiirlerinin sihirli olduğunu söyleyen şâir, bu yolla güneşe ve aya benzeyen güzelleri avladığından bahseder. Yani onun sözleri dinleyenlerde karşı konulamaz bir tesir bırakacak kadar kuvvetlidir. Sürekli hareket hâlinde olan ay ve güneşi bile sözleriyle avlar.

Sayd kerdîm be-efsûn-ı sühan hûbân-râ
Tâ bidânend meh u mihr perî-h'âni-i mâ²⁵

Ay ve güneş bizim büyücülüğümüzü bilsinler diye söz büyüleriyle güzelleri avladık.

Aşk şiirinde yanma hâli olması gerektiğini söyleyen şâir, bu hâl olmaksızın yazılan şiirlerin iki yüz tane yeni ve ince manaya sahip olsalar bile bir habbeye değmeyeceğini anlatır. Yalnızca muhatabının gönlünü yakabilen aşk sözleri kıymetlidir aksi takdirde aşktan bahsin bir anlamı yoktur.

Hâlet-i sūz taleb der-sühan-ı aşk Selîm
Ki neyerzed be-yekî habbe dü sad ma' na-yı hâs²⁶

(Ey) Selîm, aşk sözünde yanma hâlini iste; yoksa iki yüz özgün mananın bir zerre kıymeti yoktur.

²⁴ G 256/5 s.106.

²⁵ G 33/6 s. 21.

²⁶ G 180/5 s.76.

Zaten kendi de nerede aşk ehlinde birinin yazdıklarını görse bahaneyle ah u feryâd etmeye başlar.

Be-her kucā hattī ez-ehl-i ‘ aşk dīdem men
Behāne yāftem vāhhā keşīdem men²⁷

Nerede aşk ehlinde yazılmış bir yazı gördüysem onu bahane ederek feryâd ettim.

Şiir ve Sevgili

Selîmî, şiir söyleme sebebini sevgili üzerinden anlattığı gibi şiirinde sevgilinin vasıflarına da sıklıkla yer vermiştir. Elbette, diğer Klâsik dönem şâirlerinde olduğu gibi onun mısralarında da sevgilinin fiziksel özelliklerinden hâl ve tavrına; âşığa olan davranışlarından rakip ve ağyarla olan münasebetine birçok mesele incelikle işlenmiştir. Bu başlıkta ise sevgilinin şiirle ilgili imkânlarla anlatıldığı beyitler aktarılacaktır.

Bir şâir, şiir yazmaya karar verdiğinde nasıl ki evvel matla’ beytini seçip ardından şiirini oluşturursa Selîmî de şiirinin başlangıcını sevgilinin hattı olarak seçmiştir. Şâir, bu seçimi olgunluk divanından yapmıştır.

İntihābīst zi-dīvān-ı kemāliyyet-i hüsn
Matla‘ -ı şî‘ r hat-ı yâr ki imlâ geşte²⁸

Güzelliğin olgunluk divanından seçilmiş olan sevgilinin hattı, şiirin matla’ına imla olmuştur.

Sevgilinin kaşığı, sayfanın başına meşk olarak yazılmadıkça o sayfalar üzerinde hiçbir şey yazılamaz. Bunca risalelerin yazılabilme sebebi o kaşır. Yani bu durum olmaksızın yazılanların bir kıymeti yoktur. Üstelik sayfaya sevgilinin kaşığıyla başlandığı için o sayfalar artık güzellik sayfası olarak nitelendirilir.

Ebrū-yi tū tā ser-hat-ı ta‘ līm negerdīd
Ber-safha-i hūbī neşūd inşā be-risā’ il²⁹

²⁷ G 257/1 s.106. Vezin aksamaktadır.

²⁸ G 279/6 s.114.

²⁹ G 199/2 s. 84.

Sayfa başında öncelikle senin kaşınla talim yapılmazsa o sayfalar üzerine risaleler yazılamaz.

Her ne kadar âşık; şâir olup yüzlerce söz söylese de sevgilinin tek sözü karşısında onun yazmış olduklarının hiçbir değeri kalmaz. Çünkü fikir kâğıdı üzerine yüz tane can da yazılsa sevgilinin dudağı, tek bir sözüyle hepsini kusurlu çıkarır. O dudağı anlatmak amacı olmaksızın yazılan her şey kabahatlidir.

Sad cân be-levh-i fikr sühan ger rakam küned
Ân leb be-yek sühan heme-râ muttehem küned³⁰

Söz, fikir kağıdı üzerine yüz cânla yazsa da o dudak bir sözüyle hepsini suçlu çıkarır.

Bazı beyitlerinde şiirleriyle ilgili olarak sevgiliye seslenen şâir, kâh sevgiliye nasihatte bulunur kâh ondan şikâyet eder. Bazen de anlaşılmadığını düşünerek sitemlerde bulunur. Ney nasıl neyzenin nefesini dinlerse sevgili de şâirin sözlerini dinlemelidir. Başkalarının sözlerine meyletmemelidir.

Çün ney zi-men ey şüh nigh dâr nefes-râ
Bi'şnev sühan-ı men meşinev güfte-i kes-râ³¹

Ey güzel, neyin nefesi muhafaza ettiği gibi sen de benim nefesimi muhafaza et. Benim sözlerimi dinle, başkalarının sözlerini dinleme.

Fakat o cefa çektiren sevgili, Selîm yüzlerce efsane anlatasa da onu dinlemez çünkü onda bir kıl ucu kadar merhamet yoktur. Müstağni olduğundan söze kulak asmaz.

Ey Selîmî ger tü sad efsâne mih'ânî ezîn
Yek ser-i mü nîst rahmân türk-i kâfir-kîş-râ³²

Ey Selîm! Sen yüz efsane de okusan o sevgilinin sana bir kıl ucu kadar merhameti yoktur.

³⁰ G 118/1 s.52.

³¹ G 13/1 s.13.

³² G 19/5 s.15.

Onun sözlere, sevgilinin lal dudaklarının vasıflarını anlattığı için kıymetlidir fakat sevgili yine de bu kıymetli incilerden kulağına küpe yapmak istemez. Şâirin Aden incisine benzettiği sözlerine, kulak asmaz.

Bâşed sıfat-ı la' l-i tü ebyât-ı Selîmî
Yek-bâr bikün güş be-dürr-i ' Aden-i men³³

Selîmî'nin beyitleri senin dudaklarının sıfatıyla anlam bulur. Benim Aden incileri gibi kıymetli sözlerimi bir kere (olsun) kulağına küpe yap.

Sevgili, Selîm'i bir türlü anlamaz. Kalemin ayağının kağıttan kesilme sebebini şâirin lisan kılıcının alevi zanneder. Hâlbuki bunun sebebi dil kılıcı değil dil (gönül) yarasıdır. Yani aşığın ahlarıdır.

Güyî ki hest şu' le-i tiğ-i zebân-ı men
Âhem ki pâ-yı levh u kalem-râ kalem küned³⁴

Sanki dil kılıcımın alevi var ve ahım kalem ve kağıdın ayağım kurutmaktadır.

Şâirlik Vasıfları

Selîmî, şâir tabiatını güzel ve tatlı sözler söylemesi bakımından bülbül ve tûtî (papağan) kuşlarına benzetmiştir. Bunu yaparken “şâirin yaratılış hâlini ifade etmek için en çok kullanılan”³⁵ kelimelerden biri olan “tab” sözcüğünü kullanır. Aslında bu sözcük sözlüklerde; kişinin genel yaratılış özelliği, mizâc, karakter gibi manaları ifade ederken genellikle tezkireciler tarafından sanata yatkın, sanatsal zevk ve kabiliyet sahibi, sanat cevherine doğuştan haiz mizacı anlatmak için kullanır.³⁶ Selîmî'nin de şiir ve şâirlikle ilgili mısralarında tab' sözcüğünü tercih etmesi kelimeyi lügat manasından ziyade tezkirecilerin kullandığı gibi sanata yatkın mizac manasında kullandığını gösterir.

³³ G 258/6 s.107.

³⁴ G 118/4 s. 52.

³⁵ Harun Tolasa, *Sehî, Lâtîfi ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Ankara 2002, 191.

³⁶ Harun Tolasa, *a.g.e.*, s. 191.

Temiz kağıdın üzerine katibin kalem ile yazılanlar, Selîm'in ezelden beri var olan şâir tabiatının hususiyetleri üzerinedir.

Ber-levh-i pâktab^c-ı Selîmest ez-ezel
Harfî ki nakş best be-kilk-i debîr-i mâ³⁷

Katibimizin kalemiyle yazılan yazı ezelden beri Selîm'in tabiatının (Selîm tabiatın) temiz levhası üzerindedir.

Daha âlemde kâğıt ve kalemin ismi cismi yokken Selîm'in gönül kâğıdına gam yazısı kısmet olmuştur. Âşıklık ve şâirlik ezeldendir.

Bûd ber-levh-i dil-i mâ rakam-ı gam rûzî
Ger nebûd nâm u nişân hiç zi-levh u kalemeş³⁸

Henüz kalem ve kağıdın adı sanı yokken gönlimüzyün kağıdına gam yazısı kısmet olmuştu.

Onun şâirliğinin papağanı, kalem kamışı ile daima o dudağı tasvir eder ve böylelikle Selîm'e saf şeker sunmuş olur. Sevgilinin dudağının şeker gibi olması şâire hem şeker gibi sözler söyler hem de şâirin şâirlik tabiatını papağana benzetmesine sebep olur; çünkü tûtî, şekerle beslenen ve konuşabilen (söz söyleyebilen) bir kuştur.³⁹

Ez-ney-i kilik ey Selîmî dem-be-dem tûtî-i tab^c
Mîdehed der-vasf-ı ân leb sükker-i nâbî me-râ⁴⁰

Ey Selîmî, tabiatının papağanı daima kalem kamışıyla o dudağın vasfını söyledikçe bana saf şeker sunar.

Şâirliğinin papağanın cennet bahçelerinde daraldığını söyleyen şâir, sonrasında tabiatının gereğini yapmaya yönelerek gam cehennemine düşmüş yani âşık olmuştur. Şâirliği, cennet bahçesinde sıkılır ama aşkın cehenneminde rahata kavuşur. Bu durum, şâirin şiiirlerinin muhtevası hakkında okura fikir verir. Nihayetinde gam cehenneminde rahata eren bir tabiat,

³⁷ G 30/6 s. 20.

³⁸ G 172/4 s. 73.

³⁹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2004, 461.

⁴⁰ G 21/9 s. 16.

elbette huzurlu ve sakin bir aşktan değil; yıpratıcı ve yakıcı bir aşktan bahsedecektir.

Tūti-i tab^c em ki ez-bāğ-ı cinān būdī be-teng
 Ā'kībet der-dūzah-ı gam dīd cāy-ı h'īş-rā⁴¹

Tabiatımın papağanı cennet bağlarından sıkılmıştı. Sonunda kendi yerini gam cehenneminde gördü.

Kendi kendine seslenen şâir, daha önce de yaptığı gibi kendisini yeniden vefa cennetlerinin papağanı ve bülbülüne teşbih ederek âlemde âşıklığın kendi şiirleriyle birlikte revaç bulduğunu söyler.

Dāred Selīmi ez-sūhanet ^c āşıkī revāc
 Ey tūti-i cinān-ı vefā ^c andelīb hem⁴²

Ey vefa cennetlerinin papağını ve bülbülü olan Selimî, âşıklık senin sözlerin sayesinde değerli sayılmıştır.

Bülbül gibi sürekli söylenen şâir, susmak nedir bilmez. Mütemadiyen derdini paylaşıyor. Bu gülbahçesinde sükuta yer yoktur.

Bülbül-i gūyā gibi söyle Selīmī dem-be-dem
^c Andelībin bu fenā gülzār[1] hāmūş itmedin⁴³

Sûfî her ne kadar manadan dem vursa da asıl hedef olan aşkın manasından da onu anlatmaktan da bihaberdir. Bunun için hem âşık olması hem de o aşkı anlatabilecek kabiliyete sahip olması gerekir. Selimî'ye göre sûfide, aşkın manasını beyan edebilecek kapasite yoktur. Şâirin dolaylı olarak herkesin şâir olamayacağını söylediği bir beyitte derdini me'âni ve mantık ilimleriyle tevriyeli olarak anlatması da ayrıca dikkate şayandır.

Gerçi sūfī her gehī lāf ez-me'ānī mīzened
 Līk ne'bvēd der-beyān-ı mantık-ı aşkeş nutuk⁴⁴

⁴¹ G 18/4 s. 15.

⁴² G 230/5 s. 96.

⁴³ Mertol Tulum Kitabı, a.g.m., 515.

⁴⁴ G 192/4 s. 72.

Sûfi her zaman manadan dem vurur ama onun aşkının mantığı beyanında söz söyleyemez.

Her ne kadar dışarıdan Selîm Şah olarak görülse de o; özünde bütün sermayesi sevgilinin vasıflarını söylemek olan kırık dökük bir dervîştir.

Şikeste-beste dervîşem adum sorsan Selîm Şâh'am
Habîbüñ vasfını dimek benüm bu resme kârumdur.⁴⁵

S o n u ç

Sultan Selîm'in şiir anlayışının aktarılmaya gayret gösterildiği bu çalışmaya başlamadan önce konu hakkında daha fazla veri elde edileceği umulmuş fakat netice bu yönde olmamıştır. Çalışma için 304'ü Farsça 48'i Türkçe olmak üzere toplam 352 manzume taranmış neticede meseleyle alakalı 25 beyit tespit edilmiştir. Bu sayı, başlangıçta ön görülen miktardan hayli az olmakla birlikte; söyledikleri bakımından nitel düzlemde tatmin edicidir.

Çalışmanın sonunda şâirin söze dair görüşleri üzerine şu sonuçlara ulaşılmıştır: *Selîmî*; *ol dedi, oldu* ayetine gönderme yaparak sözü varlığın ortaya çıkmasında önemli bir yerde konumlandırır. Söz kişinin var oluşunun ardından geriye kalacak olandır; hâliyle üzerine çok çalışılıp düşünülmesi gerekir ayrıca sözün fikir temelli olup aşkla beslenmesi de elzendir. Söz, söyleyeninden dünyaya kalan kıymetli bir hatıra olacağı düşüncesiyle söylenmelidir. Tesiri bakımından sihirle, kıymeti bakımından inciyle eşdeğer olması gerekir.

Selîmî'nin kendi sözlerinin niteliğinden bahsederken söyledikleri aynı zamanda genel mahiyetiyle sözün nasıl olması/olmaması gerektiği üzerinden de okunabilir. Ona göre söz, aşkın sıcaklığından zuhur eder. Bu sebeple dinleyenlerin de gönlünü yakması gerekir. Yakıcılık ve içtenlikleriyle duyanları feryâd ettirecek mahiyete sahip olmayan sözler yeni ve ince manalar da içerse de değerli addedilemez. Buradan hareketle Selîmî'nin konudan ziyade konunun işleniş biçimine önem verdiği sonucuna ulaşılabılır; bununla birlikte

⁴⁵ Mertol Tulum Kitabı, a.g.m., 504.

ana konunun sevgili olduğu unutulmamalıdır. Şâirin sözünün sevgiliyle başlaması, bir tercih değil gerekliliktir. Sözün sevgiliden bir parçayla başlaması ve her ne anlatırsa anlatsın en nihayetinde sevgiliye bağlanması Selimî'nin belîğ söz kıstası olarak karşımıza çıkar; çünkü şâir ne kadar söz söylese söylesin sevgilinin tek sözü onun bütün söylediklerini ortadan kaldıracak kuvvettedir.

Şâirliğin ezelden kendisine bahşedildiğini söyleyen Selimî; şiirlerini olduğu gibi şâir tabiatını da sevgiliyle anlamlandırır.

Selimî'nin herhangi bir mısradaki gerçek yahut hayali bir şâirle kendisini mukayese etmediği yahut söz ülkesinin padişahı olmak, söz ordularına nizam vermek gibi diğer Klâsik dönem şâirlerinin şâirliklerinden bahsederken kullandıkları iddialı ifadeleri kullanmadığı görülür. Sözle ilişkisi üzerinden kendisini tanımlarken kendini doğrudan doğruya şâir olarak değil de sevgilinin vasıflarını aktarmaktan başka işi olmayan bir derviş olarak tanımlaması da bunun bir örneğidir. Yalnızca tek bir beyitte âlemde âşıklığın kendi sözleri sebebiyle kıymet bulduğunu söylediği görülmüştür. Yavuz Sultan Selim'in kaynaklarda bahsedilen keskin mizacının aksine şâirlik davasındaki gösterişsiz tavrı göze çarpar ancak; bu durumun yalnızca "şâirlik" üzerine olduğu unutulmamalıdır. Söz konusu sultanlık yahut askerlik olduğunda şiirlerden gür bir ses yükselir.

Nicel olarak az bir yekûnu olan bu beyitlerde düşüncelerini tekrara düşmeden anlatan şâir Selimî, az zamanda büyük başarılarla imza atan ve icraatlarıyla bilinen tarihi kişiliğine paralel olarak az sözle çok şey anlatmış mesele hakkındaki görüşlerini bizzat icraatları (şiirleri) yoluyla aktarmıştır.

KAYNAKÇA

- AYDIN, Seda, *Destâvîz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selim Divânı'nın Şerhi) Tenkitli Metin ve İnceleme (S. 180-366)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.
- CANIM, Rıdvan, *Latîfi Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2000.
- EMECEN, Feridun, "Mericidâbık Muharebesi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, XXIX, 174-176.
- HÜSEYİN HÜSNÜ, *Divan-ı Yavuz Sultan Selim*, Kitapçı Arakel, İstanbul 1306.
- İPEKTEN, Haluk, *Divan Edebiyatında Edebi Muhterler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996.
- KARTAL, Ahmet - Mehmet Mahur Tulum (haz.), *Mertol Tulum Kitabı*, Sivrihisar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2017.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2004.
- HORN, Paul (haz.), *Sultan Selim, Divân-ı Belâgat-unvân-ı Sultân Selim Hân-ı Evvel*, Matba'a-i Devleti, Berlin 1904.
- SUBAŞI, Hüsrev, *Yavuz Sultan Selim'in Türkçe Şiirleri ve Bunlara Yapılan Nazireler*, Marmara Üniversitesi Yüksek İslam Enstitüsü Öğretim Üyeliği Tezi, İstanbul 1982.
- TARLAN, Ali Nihad, *Yavuz Sultan Selim Divanı*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1946.
- TERZİ, Beyza, *Destâvîz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selim Divânı'nın Şerhi) Tenkitli Metin ve İnceleme (S. I-180)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.
- TOLASA, Harun, *Sehî, Lâtîfi ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Ankara 2002.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1975, II.
- YILDIRIM, Recep (haz.), *Yavuz Sultan Selim Divanı -Divân-ı Selimî-*, Kayseri Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2016.

“SELİM I’S UNDERSTANDING OF POETRY”

Abstract

While writing their poems, classical Turkish literature poets take advantage of many sources like religion, mysticism, mythology, social life, positive and İslamic sciences etc. Poets, taking stem from these sources, interpret the notion of existence to the extent permitted by their nature and tradition. This interpretation may not be aimed only to “outer” existence, it may also point to their inner nature, their poetry, poetry in general or eloquent words and expression. Some poets may express these by putting them in their Divans’ preambles or miscellaneous writings they wrote; while others -like Selimî- had only chance to express their views in this matter by putting them in their poems. In this study, Selim I’s views on poetry (word) and poet have been tried to be conveyed based on his Divan and his Turkish poems which are thought to belong to him.

Keywords

Selim I, Poetry, Poet, Word, Poetry Mentality.

İBN KEMÂL'İN YAVUZ MERSİYESİ VE TAHİR OLGUN'UN ŞERHİ*

Bünyamin AYÇİÇEĞİ**

ÖZET

Tarih boyunca ölüm, insanlık için en önemli konulardan biri olmuştur. Her kültür kendi inanç sistemine uygun olarak ölümü ifade etmiş, ölen insanın ardından birtakım törenler yapmıştır. Türklerde de hem İslam öncesi hem de İslam sonrası dönemde ölen kişinin ardından dinî törenler yapılmış, şiirler söylenmiştir. Bu şiirlerde genellikle duyulan acı, ölüm karşısında hissedilen etki ve ölen kişinin üstün vasıfları dile getirilmiştir.

Sert karakteri, cesareti ve gözü pek kişiliği sayesinde “Yavuz” nâmiyle ünlenen Sultan Selim, sekiz senelik padişahlığı döneminde, hem devlet hem de sanat hayatında derin izler bırakmıştır. Bu etkisi sebebiyle onun dönemini anlatan tarihler müstakel bir şekilde kaleme alınarak “Selimnâme” diye adlandırılmıştır. Âlimlerle, şairlerle sohbet etmeyi seven ve kendisi de şair olan Sultan Selim'in Farsça Divanı ve Türkçe şiirleri bulunmaktadır.

Böylesine etkili bir padişahın vefatı münasebetiyle bilinen tek mersiye, daima onunla beraber olan ve şeyhülislamlık makamına kadar yükselmiş Kemâlpaşazâde tarafından yazılmıştır. Bu makalede mersiye hakkında bilgi verilmiş, İbn Kemâl'in mersiyesinin şekil ve muhteva özellikleri üzerinde durulmuştur. Terci'-bend nazım şekliyle yazılan mersiyede işlenen konular anlatılmıştır. Ardından Tahir Olgun'un şerh metodu incelenmiştir. Şârihin metni ele alış şekli, tercihleri, şaire ve metne yönelttiği eleştiriler tetkik edilmiştir. Son olarak da şerh metni verilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Mersiye, Yavuz Sultan Selim, İbn Kemâl, Tahir Olgun, Şerh.

I. Giriş

Arapça risâ (مرثية) kelimesinden gelen mersiye (مرثية), ölenin iyiliklerini anıp ağlamak, onun hakkında ağıt söylemek anlamında Arapça masdar olup

* Makalenin geliş tarihi: 23.12.2018 / Kabul tarihi: 19.01.2019.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslâm Edebiyatı Ana Bilim Dalı / bunyamin.aycicegi@istanbul.edu.tr

bu amaçla söylenen sözler mânasında isim olarak da kullanılır.¹ Mersiye için Mütercim Âsım (ö.1235/1819), *meyyitin mehâsinini ta'dâd ederek acıyıp ağlamak ma'nâsına, kezâlik meyyit hakkında mersiye nazm eylemek ma'nâsına*² geldiğini söylemekte; Şemseddin Sâmî (ö.1904), *ölmüş bir adamın evsâf-ı cemîlesini ta'dâdla vefâtından dolayı te'ssüfû mutazammın olarak tanzîm olunan veya bu bâbda îrâd olunan nutk, sagu*³ anlamını vermektedir. Buna göre kelime, ölen kişinin yaptığı iyilikleri sayarak ağlamak, vefâtından dolayı duyulan acıyı dile getiren nutuk irad etmek, sagu söylemek, bu kişi hakkında şiir nazm etmek anlamlarına gelmektedir. İslam öncesi Türk şiirindeki sagu ve halk edebiyatındaki ağıt, divan şiirinde mersiye adını almıştır. Kaynaklar insanoğlunun manzume olarak söylediği ilk ürünün de bu türe ait olduğunu ifade etmektedir.⁴

Mersiye hakkında detaylı bir çalışma yapan İsen, klâsik Türk edebiyatında en çok 16. yy.da mersiye yazıldığını, nazım şekli olarak da ilk sırada terkîb-bend, ikinci sırada kaside ve üçüncü sırada da terci'-bendin bulunduğunu tespit etmiştir.⁵ Mersiyelerin -kasidelerde olduğu gibi- genellikle bir düzene göre yazıldığı; dünyanın geçiciliği, gaddarlığı ve zalimliği, feleğe sitem, yas, övgü, olayın tasviri, dua, temenni gibi bölümlerden oluştuğu⁶ söylenebilir.

II. İbn Kemâl (ö. 940/1534) Mersiyesinin Şekil ve Muhteva Özellikleri

İbn Kemâl (Kemâlpaşazâde); Yavuz Sultan Selim'in hürmet ettiği, önemli görevler verdiği, döneminde Zenbilli Ali Efendi'den (ö. 932/1526)

¹ M. Faruk Toprak, "Mersiye", *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s. 215-217.

² Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, İstanbul 2013, VI, s. 5761.

³ Şemseddîn Sâmî, *Kâmûs-ı Türki*, İstanbul 1317, s. 1321-1322.

⁴ Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*, Ankara 1993, s. XIII.

⁵ Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*, Ankara 1993, s. XXII-XXIV.

⁶ Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*, Ankara 1993, s. XXXII; M. Zeliha Stebler Çavuş, "Türk Edebiyatında Mersiyeler", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 38, Erzurum 2008, s. 133-134.

sonra sekiz sene şeyhülislamlık yapmış bir âlim ve şairdir. Sayısı tam bilinmemekle beraber birçok konuda iki yüzden fazla eser kaleme almıştır.⁷ Yavuz Sultan Selim’le iyi ilişkiler içinde olan Kemâlpaşazâde’nin *Divan*’ındaki otuz iki beyitlik ilk kasidesi Sultan Selim’e yazılmıştır. Teşbîb, girizgâh, tegazzül ve fahriye kısımlarının bulunmadığı, sadece medhiye ve dua bölümlerinden oluşan bu kasidede şâir, doğrudan padişahı övmeye başlamıştır.⁸ Makalenin konusu olan Yavuz mersiyesini de şair terci’-bend nazım şekliyle yedi bent hâlinde yazmıştır. Her bend on beyitten ve bir vasıta beytinden oluşmaktadır.

İbn Kemâl, Yavuz Sultan Selim’in (1512-1520) vefatı münasebetiyle yazdığı mersiyesinde konuyu şöyle işlemiştir: Birinci bendde, padişahın ölüm haberini alan her şeyin hüzne boğulduğu anlatılmaktadır. Yerdeki ve gökteki her şey Yavuz Sultan Selim’in ölümü sebebiyle gözyaşı dökmekte, yas tutmaktadır. Aynı zamanda padişahın eşsiz özellikleri yâd, merhametsiz felekten de şikâyet edilmektedir. Her bendin sonunda da şair Sultan Selim’in ölümü için hayıflanmakta, kalemin ve kılıcın da ağladığını ifade etmektedir. İkinci bendde; padişahın yalnız başına öldüğü, ordusunun bu sefer kendisini takip etmediği ve tabiatın onun ölümü sebebiyle yas tuttuğu anlatılır. Üçüncü bendde Yavuz’un, destan kahramanlarından daha cesur olduğu, heybeti, eşi benzeri olmayan karakteri işlenmektedir. Her yeri güzelleştirmesi sebebiyle de makamının cennet bahçeleri olması için dua edilmektedir. Dördüncü bendde Yavuz’un her konuda eşsiz oluşu çeşitli örnekler ve mukayeselerle anlatılmaktadır. Onun kılıcının hakkını veren bir kahraman, siyâsî ve askerî mahârete sahip bir sultan olduğu söylenmektedir. Sekiz sene sekiz

⁷ İbn Kemâl’in hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz.: Mustafa Kılıç, *İbni Kemâl, Hayatı, Tefsire Dair Eserleri ve Tesirdeki Metodu*, Erzurum 1981; M.A.Yekta Saraç, *Şeyhülislâm İbni Kemâl: Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Bazı Şiirleri*, İstanbul 1995; Ahmet Uğur, *Kemâlpaşa-zâde İbn Kemâl*, Ankara 1996; Hasan Taşdelen, *Kemâl Paşazade Hayatı, Eserleri ve Belâgatle İlgili Görüşleri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1995; Şerafeddin Turan, “Kemalpaşazâde”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 245-247.

⁸ Kaside hakkında detaylı bilgi için bkz.: Mücahit Kaçar, *İbni Kemâl Dîvânı’nın İncelenmesi (Nazım Bilgisi-Belâgat-Üslûp ve Dil Özellikleri-Muhtevâ)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 14-16. Ayrıca makaleyle ilgili bizi teşvik eden ve konu hakkında bilgilendiren Prof. Dr. Mücahit Kaçar’a teşekkürü bir borç biliriz.

ay süren saltanatında birçok ülkeyi fethettiği, harp meydanlarında bulunmaktan da zevk aldığı vurgulanmaktadır. Beşinci bendde, Yavuz'un ölüm haberiyle feleğin kendisini darmadağın etmesi anlatılmakta, cömertliği yâd edilmektedir. Yaşadığı dönemde hüküm süren huzur ortamı anlatılmaktadır. Ardından da çeşitli unsurların yas hâli dile getirilmektedir. Altıncı bendde ise çeşitli doğa olaylarının, padişahın ölümü sebebiyle nasıl değiştiği dile getirilmektedir. Bütün milletlerin de onun için yas tuttuğu söylenmektedir. Yedinci bendde ise şair “he mi? (öyle mi)” ifadesiyle bitirdiği mısralarıyla Yavuz'un ölümüne hâlâ inanamadığını, bunun şoku içinde bulunduğunu okuyucuya hissettirir. Sonunda da bütün dünyanın şâhı olan Sultan Selim'in ölümünden duyduğu hayreti, şaşkınlık hâlini ifade etmektedir.

Son bend olan yedinci bend, söyleyiş biçimi itibariyle Alp Er Tonga ağıtının ilk dörtlüğüne benzemektedir.⁹ Sagunun ilk dörtlüğünde de şairin mısralara, Alp Er Tonga'nın ölümü karşısında duyduğu hayreti ve şok hâlini soru edatıyla kazandırdığı söylenebilir. İbn Kemâl de son bendinde “he mi? (öyle mi)” tekrarıyla aynı etkiyi meydana getirmeyi başarmıştır.

III. Tahir Olgun'un (ö.1951) Mersiye Hakkındaki Eleştirileri ve Şerh Metodu:

Tahir Olgun (Tâhirü'l-Mevlevî); Mevlevî dedesi olmasıyla, müderrisliği ve yazdığı şerhlerle Türk kültür hayatının önemli şahsiyetlerinden biridir. Onun Türk edebiyatına pek çok eser kazandırdığı, özellikle metin şerhi hususunda eserlerinin, araştırmacıların başvuru kaynakları arasında yer aldığı bilinmektedir. Onun eserleri arasında yer alan İbn Kemâl mersiyesine yazdığı şerh de klâsik Türk edebiyatı araştırmalarına katkı sunacak bilgiler barındırmaktadır.¹⁰

⁹ Alp Er Tonga sagusu hakkında detaylı bilgi için bkz.: Talât Tekin, *XI. Yüzyıl Türk Şiiri Divânı Lüğâti't-Türk'teki Manzum Parçalar*, Ankara 2017, s. V-XI ve 1-11.

¹⁰ Tahir Olgun'un hayatı ve eserleriyle ilgili detaylı bilgi için bkz.: A. Atilla Şentürk, *Tâhirü'l-Mevlevî: Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1991; Cüneyt Taşan, *Tâhirü'l-Mevlevî'nin “Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne ve Tayyâre Kasideleri” Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018; Şener Demirel, *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun)'den Metin Şerhi Örnekleri*, Ankara 2005; Yılmaz Baran, *Tâhirü'l-Mevlevî'nin Tadrîsât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm'ı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray 2016.

Tahir Olgun şerhinin başında eski şairlerin bazı eserlerinin çok sevildiğini, zaman geçtikçe kıymetinin ve şöhretinin arttığını, İbn Kemâl'in Yavuz mersiyesinin de böyle kıymetli ve şöhretli eserlerden biri olduğunu ifade etmektedir. Hatta dördüncü bendin beşinci beytini alıntılıyıp devrindeki gençlerin bile bu beyti işitmiş olabileceğini ifade ederek mersiye'nin, kendi döneminde sevilerek okunduğunu söylemektedir. Daha önce de bazı şerhler yaptığını söyleyen Olgun, bu eseri de tahlil ve teşrih etmek istediğini belirtir. Ancak şârih bu övgü dolu ifadelerin yanında, aşağıda da izah edileceği gibi, şaire ve eserine yönelik bazı olumsuz eleştirilerde de bulunur.

Tahir Olgun mersiye metnini *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmu'ası*'nın 1 Teşrîn-i evvel 1329 (14 Ekim 1913) tarihli ve 22 numaralı nüshasından aldığı, mecmu'aya da mersiye'nin, Kemâlpaşazâde'nin eserlerini barındıran güvenilir bir yazmadan alıntılandığını ifade eder. Buna rağmen mersiye metninde bazı yanlışlar tespit ettiğini, bunları düzeltmeye çalıştığını, bunu yaparak da edebiyat dünyasına bir katkı sunmak istediğini belirtir. Mesela kaynak beyitleri alıntılandığı *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmu'ası*'nda birinci bendin dördüncü beytinin birinci mısra'ındaki "kanlı" kelimesi vezni bozduğu için Olgun, kelimeyi metne almadığını söylemektedir.

Tahir Olgun, esere şerhi niçin ve nasıl yazdığını izah ederek başlar, sonra İbn Kemâl'in hayatını ve Yavuz'un ölümünü ayrı başlıklar hâlinde anlatır. Olgun "İbn Kemâl'in Yavuz Hakkındaki Mersiyesi ve İzâhı" başlığıyla yazdığı eser için "îzâh" ifadesini kullanır, mersiyeyle ilgili yaptığı değerlendirmeleri de eserinin başında "tavzîh, teşrih ve tahlîl" ibareleriyle niteler. Eserin yirmi ikinci sayfasında, daha önce de Bâkî'nin Kânûnî için yazdığı mersiye hakkında bir "şerh" yazdığını ifade eder.¹¹ Böylece "tavzîh/îzâh, teşrih/şerh, tahlîl" kavramlarıyla ne kastettiğini metni izah usûlüyle fiilen açıklamış olur.¹²

¹¹ Bu şerh hakkında detaylı bilgi için bkz.: Şener Demirel, *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun)'den Metin Şerhi Örnekleri*, Ankara 2005, s. 52-81.

¹² Geçmişten günümüze uygulanan klâsik Türk şiiri şerhine dair metodlarla ilgili detaylı bilgi için bk.: İsmail Güleç, "Klasik Türk Edebiyatı Metinleri Nasıl Şerh Edilmeli", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 42, S. 42, İstanbul 2010, s. 83-111; Sadık Yazar, klâsik Türk şiiri şerh geleneği hakkında oldukça kapsamlı bir çalışma yapmıştır: Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens-

Tahir Olgun, İbn Kemâl'e yer yer bazı eleştirilerde de bulunur. Eserinin başlarında "Manzûm sözlerinde ma'nâca metânet varsa da elfâzında nezâket ve üslûbunda selâset yokdur. Nitekim mersiyesinde görülecektir [7]." diyerek Kemâlpaşazâde'nin güçlü bir söyleyişe sahip olmakla beraber lafızlarının; nezâketten, incelikten uzak ve üslûbunun da selâsetten; açıklık ve akıcılıktan yoksun olduğunu söyler. Bu bağlamda Olgun, ikinci bendin altıncı beytinde haşv-i ma'nevî yapıldığını ifade ederek İbn Kemâl'in söyleyişini de eleştirir. Beyitte şair, aynı anlama gelen ifadelerin tekrarıyla, "döndü zengî yüzine" dedikten sonra "oldı siyâh" ifadesini zikrederek edebiyatta kusur kabul edilen haşv-i ma'nevî yapar.

Aynı zamanda Olgun, devrindeki diğer şairlerle beraber İbn Kemâl'in vezindeki tercihlerini de eleştirmekte, şairin bazı heceleri uzatmak, bazılarını kısaltmak sûretiyle sözlerini vezne uydurabildiğini buna rağmen nazmını rekâketten kurtaramadığını, bu sebeple şiirinin tutuk ve âhenk yönünden eksik olduğunu ama yaşadığı asırda yetişen bütün şairlerde bu kusurun bulunduğunu [bk. 10] belirtir. Buna karşın İbn Kemâl'le ilgili önemli değerlendirmelerde bulunan Âşık Çelebi (ö.979/1572) tezkiresinde şairin mersiyesini övmekte ve aşağıdaki beyitlerin de sehl-i mümteni örneği olarak Seb'a-i Mu'allaka'nın (Yedi Askı) sekizincisi ve dokuzuncusu olacağını söyleyerek mersiyesinin kıymetini belirtmektedir¹³:

Az müddetde çok iş itmişdi

Sâyesi olmuş idi 'âlem-gîr

titüsü, İstanbul 2011; Yazar'ın Mustafa İsameddîn Efendi özelinde bir şerh metodu incelemesi için bkz.: Sadık Yazar, "Mustafa İsameddîn Efendi'nin Şerhleri ve Şerh Usulü", *ASOBİD Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.1, S.1, Haziran 2017, s. 97-126; Ayrıca konuyla ilgili tarafımızca hazırlanan bir makale için bkz.: Bünyamin Ayçiçeği, "Klâsik Türk Edebiyatı'nda Şerh Geleneği ve La'lî-zâde Abdülbâkî'nin (ö.1746) 'Meslekül-Uşşâk' Kasidesini Şerhi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.32, s. 26-37.

¹³ Filiz Kılıç, *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0>, s. 120, [E.T.: 20.09.2018].

Seb'a-i Mu'allaka, câhiliye döneminde Kâbe'nin duvarına asılan yedi şaire ait seçkin kasidelere verilen isimdir. Muallakât, Câhiliye devri Arap yarımadasının çeşitli yörelerinde kurulan Ukâz vb. panayırarda düzenlenen şiir yarışmalarında eleştiri süzgecinde geçerek seçilmiş, keten bezinden yapılmış tomarlara altın suyu ile yazılıp Kâbe'nin duvarına asılmıştır. Detaylı bilgi için bkz.: Süleyman Tülücü, "Muallakât", *DİA*, XXX, Ankara 2005, s. 310-312; Şerafeddin Yaltkaya, *Muallakat Yedi Askı*, İstanbul 1989.

Şems-i 'aşr idi 'aşrda şemsün¹⁴

Zilli memdūd olur zamānı kaşîr

Âmil Çelebioğlu, Kânûnî devri edebiyatı hakkında kaleme aldığı eserinde, İbn Kemâl'in dilinin ağırlığı ve şiirlerinin fazla bir değerinin olmaması gibi hükümlerin haksız ve yanlış olduğunu belirtir. Mersiyeyi de nev'inin şaheseri olarak gördüğünü söyleyerek İbn Kemâl'in şairliği için yeterli sayar. Bilhassa şiirlerinin sade ve Türkçe yönünden başarılı olduğunu belirtir.¹⁵ Bütün bunlara ve şiirleri hakkında yapılan diğer çalışmalara bakarak Tahir Olgun'un, İbn Kemâl'in şiirine yönelttiği birtakım olumsuz eleştirilerin genel bir kabul görmediği söylenebilir.¹⁶

Tahir Olgun genellikle önce beyitlerin nesre çevirisini ardından bazı kelimelerin anlamlarını vermektedir. Sonrasında da beyti açıklamakta, beyitte geçen sanatları çoğu kez söyleyerek izah etmektedir [örnek için bkz. 1. Bent 1. beyit; 2. Bent 6. beyit]. Tarihî hadiselerle temas etmekte, yeri geldikçe kişiler, yerler ve kavramlar hakkında bilgi vermektedir [örnek için bkz. 3. Bent 5. beyit]. Ama şârih, şerhinin bazı yerlerinde sadece beyitlerin anlamlarını vermek suretiyle ihtisara gider. Mesela altıncı bendde sadece beyitlerin anlamlarını vermekle yetinmiş, yedinci bentte de bir, iki ve beşinci beyitlerde bazı izahlar yapmış, diğer beyitlerin de sadece nesre çevirisini vermekle yetinmiştir. Bu tespitler ışığında Tahir Olgun'un bir standart gözeterek şerh yapmadığı söylenebilir.

IV. Metnin Tesisiyle İlgili Bazı Hususlar:

Şerh metni, Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen 88'de bulunmaktadır. Tahir Olgun'un birçok eserini barından ilgili bölümdeki nüsha müellif hattıdır. Eser; soluk kırmızı renkte karton kapak içinde, 26x16.5 cm. boyutunda açık sarı renkte kâğıtlara, siyah mürekkep kullanılarak güzel bir

¹⁴ İbn Kemâl'in bu beyti aynı zamanda edebiyatımızda akis sanatının da nadide örneklerinden biridir. Şâir, mısra da yer alan "şems-i asr" tamlamasını tersine çevirerek "asırda şemsin" hâline getirmiştir. Mısra bu iki ibarenin akis sanatı içerisinde yinelenmesinden oluşmaktadır. Detaylı bilgi için bkz.: Mücahit Kaçar, "Fesahat ve Belâgat", *Osmanlı Edebi Metinlerini Anlama Kılavuzu*, Kesit Yayınları, İstanbul 2015, s. 496.

¹⁵ Âmil Çelebioğlu, *Kanûnî Sultân Süleymân Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul 1994, s. 72-73.

¹⁶ İbn Kemâl'in şiirinin, üslûbunun detaylı bir incelemesi için bkz.: Mücahit Kaçar, *İbni Kemâl Divân'ının İncelenmesi (Nazım Bilgisi-Belâgat-Üslûp ve Dil Özellikleri-Muhtevâ)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

rik'a hatla 43 sayfa hâlinde yazılmıştır. İkinci sayfada eserin 1 Eylül 1943'te yazıldığı kayıtlıdır.

Metin günümüz harflerine aktarılırken transkripsiyon işaretleri kullanılmamış ancak ɣ harfi (ç) işaretiyle, ʃ harfi (ç) işaretiyle, uzun ünlüler de (ˆ) işaretiyle gösterilmiştir. Türkçeye özel bir ses olması bakımından da kâf-i Türkî (ڭ) işaretiyle yazılmıştır. Yakın döneme ait bir metin olduğundan, ünlülerin yazımında günümüz imlası esas alınmış, düzlük-yuvarlaklık uyumuna sadık kalınmıştır. Metinde Tahir Olgun'un tercih ettiği noktalama işaretleri korunmaya çalışılmış ancak anlam karışıklığına yol açabilecek yerlerde ya da müellifin aynı durum için farklı noktalama tercihlerinde bulunduğu durumlarda günümüzde geçerli kurallara göre noktalama işaretleri kullanılmıştır. Müellif tarafından her bir sayfa numaralandırıldığı için metne, köşeli parantez içinde sayfa numarası verilmiştir. Kelimelerin sözlük anlamının verildiği yerlerde müellifin kullandığı parantez işaretleri muhafaza edilmiş, açıklanan kelimeler yazmada olduğu şekilde parantez içinde yazılmıştır. Tercî'-bendin beyitleri ise tam transkripsiyonla yazılmıştır.

V. Metin:

[1] İbn Kemâl'in Yavuz Hakkındaki Mersiyesi ve İzâhı

Eski şâ'irlerin ba'zı eserleri vardır ki yazıldıkları vakit gâyet hoş gitmiş, zamân geçtikçe de kıymet ve şöretini muhâfaza etmiştir. O kıymetli ve şöretli eserlerden biri de İbn Kemâl'in Yavuz için yazmış olduğu mersiye-dir. Onu:

Şems-i 'aşr idi 'aşrda şemsün

Zilli memdûd olur zamânı kaşîr

beytini bugünkü gençler de işitmiş olsa gerekdir. Evvelce de birkaç eseri tavzîh eylediğim gibi bu mersiye-yi de tahlîl ve teşrîh etmek istedim ve metnini mülgâ Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmu'ası'nın 1 Teşrîn-i evvel 1329 târîhli ve 22 numaralı nüshasından aldım.¹⁷ Oraya da nâzımın Şâhnâme

¹⁷ Tahir Olgun'un alıntı yaptığı dergi nüshası için bk.: Mehmed Ârif, "Edirne Şehrine Dâir Sultân Selîm Hân-ı Evvel ile İbn Kemâl'in Bir Musâhabesi Hâkân-ı Mağfûr Müşârünileyh Hakkındaki Mersiye-i Meşhûrenin Tamâmı", *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmû'ası*, 1 Teşrîn-i Evvel 1329, (14 Ekim 1913), s. 1411-1416.

‘üvânlı ve Târîh-i Osmânî’sinden ayrı bir eserinden nakl edilmiş. O eser, Karahisâr-ı Sâhib’deki Gedik Ahmed Paşa Kütüphânesi’nden getirtilmiş. Yavuz’uñ soñ günlerinden başlayıp hicrî 933 senesine kadar cereyân eyleyen vak‘alardan bahs ediyormuş ve 953 târîhinde istinsâh olunmuş. Kitâbıñ es-
kiliği ve nâzımıñ eseri olması dolayısıyla oradaki mersiye metniniñ eñ doğru
olması lâzım gelirken onda da ba‘zı yanlışlar gözüme ilişdi.

[2] Yeri geldikce işâret etdigim o yanlışları ‘aklımıñ erdiği kadar
düzeltmeye, beyitleri de anılayabildiğime göre îzâh itmeye çalıştım. Bunu
yapmakla edebiyâtçılarımıza bir hizmet etmek istedim.

Îzâhlarımda birçok kusûr bulunması mümkündür. Anılayan biri çı-
kar da o kusûrları tamâmlarsa benim yapmak istediğim hizmeti ikmâl etmiş
olur. 1 Eylül 1943. Tâhir Olgun.

[3] Mersiye’niñ Nâzımı İbn Kemâl

Fâtih devri ümerâsından Kemâl Paşa’nıñ torunu ve yine ümerâdan Sü-
leymân Beg’iñ oğludur. Babasıniñ Tokat’da bulunduğu sırada orada doğmuş
ve Edirne’de yetişmiştir. Adı Ahmed, sonraki lakabı Şemsüddîn olup
Müfti’s-sakaleyn ‘üvânını da kazanmışdı. Büyükbabasına nisbet edilerek
Kemâlpaşazâde ve İbn Kemâl diye meşhûrdur. Ahmed Beg, ibtidâları babası
ve dedesi gibi ‘askerlik mesleğine girmiş ve oldukça ileri gitmişdi. İkinci
Bâyezid’iñ bir seferinde ba‘zı beglerle Vezîr İbrâhîm Paşa’nıñ çadırında bu-
lunuyordu. Ümerâniñ eñ ileri geleni olan Evrenosoğlu Ahmed Beg, vezîre
yakın bir yerde, sâ‘ir begler kademelerine ve derecelerine göre onuñ alt tara-
fında oturmuşlardı. O sırada Molla Lütfi çadıra girdi ve Evrenosoğlu’nun üst
yanına geçdi, oturdu. Kemâlpaşazâde Molla Lütfi’yi tanımadığı gibi bir ‘âli-
miñ bulunduğu meclisde [4] tasaddur etmesi, ‘Osmânlı teşrîfâtı îcâbından
olduğunu bilmiyordu. Binâ’en‘aleyh böyle bir softanıñ, Evrenoszâde gibi bir
zâtıñ üst tarafında oturmasına -gençliği ve meslek gayreti sevkiyle- cânı sı-
kıldı.

Soñra arkadaşlarından biri, o hocanıñ meşhûr Molla Lütfi olduğunu,
‘ulemânıñ her yerde ümerâya tefevvuk etmesi, ‘ilmiye mesleğiniñ imtiyâzı
bulduğunu ona anlatdı. Bunun üzerine İbn Kemâl düşünmeye başladı:
“Benim için, Evrenoszâde’niñ rütbesine erişmek imkânı yokdur. Fakat şu

mollanın ‘ilmi derecesine varmak ve geçmek mümkün olabilir. Seferden dönüşde ‘ilme başlayım.” diye tahsîl kararını verdi ve ‘avdetde Edirne’deki Dârü’l-hadîs Medresesi’ne girdi.

Garîb tesâdüfdür ki Molla Lütî de oraya müderris olmuşdu. Kemâlpaşazâde ondan, daha sonra Molla Kestel, Hatîbzâde, Mu’arrifzâde gibi o ‘asrın en yüksek ‘âlimlerinden okuyup tahsîlini bitirdi ve derin bir ‘âlim olarak yetişti. O sırada Edirne’deki taşlık medresesinin müderrisliği münhal bulunuyordu. [5] İbn Kemâl, Rûmeli Kâdî’askeri Hâcî Hasanzâde’ye mürâca‘at ederek o vazîfeyi istedi. Kâdî’asker Efendi her nedense İbn Kemâl’e husûmet gösteriyordu. Müderrislikten vaz geç, sağa bir kâdîlık verelim, dedi. İbn Kemâl mahzûn olarak Anadolu kâdî’askeri Mü’eyyedzâde’ye gitdi ve Rûmeli kâdî’askerinin teklîfini hikâye etdi. Mü’eyyedzâde: “Teklîfini kabûl et. Huzûra ‘arz eylesin. Belki bir çâre bulunur.” dedi. İbn Kemâl, Hâcî Hasanzâde’ye gidip, kâdîlığa râzî olduğunu söyledi.

Rûmeli Kâdî’askeri mes’eleyi İkinci Bâyezîd’e ‘arz etdi. Rûmeli Efendisî’ni bu ‘arzına, huzûrda bulunan ve pâdişâhın eskiden beri adamlarından bulunan Anadolu Efendisî Mü’eyyedzâde i’tirâz etdi: “Kemâlpaşazâde gibi fazîletli bir zâtı kazâyâ göndermek, onu zâyî’ etmek demektir. Kendisine bir müderrislik verilirse ‘ilminden istifâde edilir. Molla İdrîs’e Fârisî bir Târîhi Osmânî yazdırılıyor, bunun Türkcesi de lâzımdır. Onu ise ancak Kemâlpaşazâde yazabilir.” [6] diyerek hem Taşlık Medresesi’ni müderrisliğine hem de devletin târihnüvîslğine ta’yîn ettirdi. Otuz bir akçe de ihsân verdi. Bundan dolayı İbn Kemâl târihinde, Hâcî Hasanzâde’ni vefâtını yazdıktan sonra işbu beyitleri ‘ilâve etmiştir:

İbn Hasan, ol kabîh-sûret

N’ola başa ger mu’âriz olsa

Nâ-ehl olur mu’âriz-ı ehl

Şer mazharı, muzhir-i cehâlet

Hurşîd-i kemâle ‘âriz olsa

Her Ahmed’e bulunur Ebû Cehl

İbn Kemâl mesleğinde terakkî ederek Anadolu Kâdî’askerliğine kadar yükseldi. Mısır seferinde Yavuz’u ma’iyyetinde ve musâhibliğinde bulundu. Mısır dönüşünde ba’zı ‘aleyhdârlarının ilkâtiyle kâdî’askerlikten ‘azl ve yevmî yüz akçe ile Edirne Dârü’l-hadîsî ve Sultân Bâyezîd Medresesi müderrisliğine ta’yîn edildi. Müftî Zenbilli ‘Ali Efendi’ni 932 târihinde vefâtı üzerine yerine getirildi. Sekiz sene o makâmda bulunduktan sonra 940’da öldü, İstanbul’u Edirnekapısı dışarısındaki kabristana gömüldü. Mezârı hâlâ mevcûddur. Taşının üstünde “Müftî’s-sakaleyn” kelimeleri okunur.

*Kabr-i Ahmed müdâm ola pür-nûr; İrtehal-e'l-'ulümü bi'l-Kemâli*¹⁸; *Vây gidi kemâli bu 'asrın; Ol bârgâha vardı İbn Kemâl Paşa, Göçüp Müftî bekâya 'azm kıldı, mısra'ları ve kendisinin son nefesindeki Yâ Ehad neccinâ mimma nehâf*¹⁹ [7] du'âsı vefâtı târîhidir. Şakâyık-ı Nu'mâniyye mütercimi Edirneli Mecdî Efendi diyor ki: "Eski 'âlimlerin çoğu bir fende mütehasıs oldukları için yalnız o fende kitâb yazmışdı. Fakat Kemâlpaşazâde'nin her fende ihtisâsı bulunduğu için muhtelif mevzû'larda müte'addid eser meydâna getirmişdir." Hakikaten İbn Kemâl'in büyük, küçük, Türkçe, Arabca, Acemce olmak üzere üç yüze yakın eseri kalmışdır. Manzûm sözlerinde ma'nâca metânet varsa da elfâzında nezâket ve üslûbunda selâset yokdur. Nitekim mersiyesinde görülecekdir.

Y a v u z ' u n Ö l ü m ü

926 senesi içinde idi ki Yavuz Sultân Selîm İstanbul'da bulunuyor ve Edirne'ye gitmek için hâzırlanıyordu. Hareketinden bir iki gün evvel sarayın bağçesine inmiş, biraz tenezzühden sonra yokuşu çıkarken arkasında bir ağrı hissetmişdi. Musâhibi Hasan Cân'a: "Arkamda diken gibi bir şey var. Batıyor ve râhatsız ediyor, dedi. Hasan Cân, yaka düğmesinin çözülüp bakılmasını teklif etdi. Pâdişâh muvâfakat gösterdi, iskemlecinin taşıdığı iskemleye oturdu. Hasan Cân, elini kaftanın yakasından sokup aradıysa da bir şey bulamadı. Yürüdüler. Yavuz, ikinci defa [8] durdu ve acıdan şikâyet etti. Bu sefer tekâmül düğmeler çözüldü, Hasan Cân rikkatle bakdı. Ufacık bir noktanın beyazlanmış, etrâfının kıpkırmızı olduğunu gördü. Eliyle dokununca Pâdişâh: "İşte orası." dedi ve: "Ne olmuş?" diye sordu. Hasan Cân bir çıban olduğunu söyleyince: "Sık!" emrini verdi. Hasan Cân, şehâdet ve orta parmaklarıyla hafifce dokundu. Parmakları arasında şişkinlik hissetti ve: "Pâdişâhim, bu büyük bir çıban. Olmadan evvel zedelemek doğru değildir. Münâsib bir merhem komak lâzımdır." tavsiyesinde bulundu. Hükümdâr: "Biz öyle nâzik çelebi değiliz ki bir çıban için cerrâhlara mürâca'at edelim." dedi. Bu sözde bir ta'rîz vardı. Çünkü Hasan Cân da bir çıban çıkarmış, tedâvî etdirdiği için birkaç gün sarâya gelmemişdi.

¹⁸ *İrtehal-e'l-'ulümü bi'l-Kemâli*: İlimler Kemal'le öteki âleme göçtü.

¹⁹ "Ey tek olan Allah, bizi korktuklarımızdan muhafaza buyur."

Birinci Selim, yokuşu zahmetle çıkıdı ve sarâya girdi. Geceyi ıztırâb içinde geçirdi. Ertesi gün hamâma gidip çıbanı Dellâk Hasan'a sıkdırdı. Sonra Hasan Cân'a: "Seniñ sözünü diñlemedik ammâ kendimizi helâk etdik." dedi. Bir gün sonra yola çıkıdı. At üstünde gidiyor, kendini sıkarak sırtının ağrısına tahammül ediyordu.

Çorlu civârındaki Sırt yâhûd Uğraş Köyü menziline geldi. Orası, vaktiyle babasına [9] karşı harb etdiği yerdı. Orada oturmaya, hattâ yatmaya mecbûr oldu. Evvelce Edirne'ye gitmiş olan Sadrıa'zam Pîri Paşa ile erkân-ı devlet oraya çağrıldı. İki ay kadar oturuldu. Pâdişâhın hayâtından şübhe edilmesi üzerine otağ-ı hümayûn önüne çıkarılıp 'askere gösterilerek içeriye alındı. Evvelce çıban denilen beyâz nokta büyümüş ve açılmış koskoca bir şirpençe olmuşdu. Hekîmbaşı Âhî Çelebi ile arkadaşlarının tedbîr ve tedâvileri fayda vermedi. 926 Şevvâl'iniñ 9'uncu gicesi Yavuz Sultân Selim son nefesini verdi.

[10] Mersiy e

Bu mersiye tercî'-bend şeklinde ve beheri onar beyitden müteşekkil yedi bendli olarak yazılmıştır.

Tercî'-bend: Kâfiyeleri gazel şeklinde ve 'aynı vezinde birkaç parçanın birer beyit vâsıtasıyla biri birine bağlanılmış uzunca bir nazım şeklidir. Vâsita beyitleri tekrârlanırsa "tercî'-bend" değışecek olursa "terkîb-bend" adını alır.

Vezni *fâ'ilâtün, mefâ'ilün, fe'ilündür*. Ba'zı mısra'larda ilk cüz'ü "fe'ilâtün" son parçası "fa'lün" olur.

Nâzım ba'zı heceleri uzatmak, ba'zılarını kısaltmak sûretiyle sözlerini vezne uydurabilmiş ise de nazmını rekâketden kurtaramamıştır. Fakat bu kusûr yalnız onda değil, yaşadığı 'asırda yetişen şâ'irlerin hemân hepsinde vardır.

Birinci Bend

Çözdi saç açdı baş tûğ u 'alem

Bükdi bel dökdi yaş tûğ ü kalem

[11] "Sancak başını açdı, tûğ saçlarını çözüp dağıtdı, kılıç belini bükdü, kalem de gözyaşları dökdü."

(Tûğ) at kuyruğu kıllarının bir sırt tepesine bağlanması ve süslüce örülmesi sûretiyle yapılan bir ‘alâmet idi ki hükümdârlara, vezîrlere ve beğlere mahsûs idi. Türk ve Moğol ordularında kullanılırdı. (‘Alem) sancak (tîğ) kılıç. (Baş açmak ve saç çözmek) mâtem hâli almak, müte’essir olduğunu hâl ve tavır ile göstermekdir.

Şâ’ir; Yavuz’un ölümünden yalnız insanların değil, her şey’in, husûsiyle harb ve darb âletlerinin de mâtem etdiğini anlatmak istiyor. Tûğdaki kılların dağınık, kılıcı namlusu eğrice olmasının ve kalemin ucundan mürekkebin akmasının te’essür ve mâtem eseri olduğunu söyleyerek “hüsn-i ta’lîl” yapıyor.

Hüsn-i ta’lîl: Bir şey’in vukû’a gelmesine hayâlî ve şâ’irâne bir sebep göstermekdir. Bu bendin her beytinde yapılmıştır. Beytde bir de “leff ü neşr” san’atı vardır.

Leff ü neşr: Evvelâ iki üç kelimeyi, sonra onların münâsib ve mütemmimlerini söylemekdir. Birinci mısra’da ibtidâ “çözdü saç, açdı baş” denilip sonra “tûğ” ve “alem” denilmesi, [12] ikinci mısra’da “bükdü bel, döküdü yağ” denildikten sonra “tîğ” ve “kalem” kelimelerinin getirilmesi gibi.

Kana boyandı bayrağın yüzi

Beli büküldi yayın oldı ham

“Te’essürden bayrağın yüzü kana boyandı, te’essüfden yayın beli bükülüp eğildi.”

(Ham) eğri. Şâ’ir; Türk bayrağının al renkli olmasını te’essüründen yüzünü yırtıp kana bulanmasından, yayın eğri olması da te’essüf dolayısıyla beli bükülmesinden ileri geldiğini iddi’â ediyor.

Urdu gögsini gök gök eyledi mâh

Oldı yıldızların gözi pür-nem

“Ay göğsüne ura ura gömgök bir hâle girdi. Yıldızların gözleri de yaşlarla doldu.”

(Pür-nem) yaşlı, ıslak. Ayın yüzünde görülen ve “keleP” ta’bîr edilen lekeleri, mâtemzedelerin yumruk ve taşlarla urdukları göğüslerinde husûle gelen çürük lekelerine, yıldızların sis içindeki parıltıları da yaşlı birer göze bezetiliyor. [13]

Şafağ ol denli dökdi yaşını kim

Dâmen-i çerhi eyledi pür-dem

“Akşam aydınlığı, o kadar çok ağladı kim çarhı eteğini, ya'nî batı ufuklarını kana buladı.”

(Şafak) güneş batdıktan sonra ortalık kararınca kadar süren aydınlık. Bunu yanlış olarak “fecr” ya'nî gün doğmadan evvelki aydınlık ma'nâsında kullanırlar. “Bir işin hakîkati meydâna çıktı” makâmında “şafak atdı” derler. (Denlü) kadar (dâmen) etek (çarh) felek (dâmene-i çarh) feleğin eteği ya'nî ufuk. (Pür-dem) kanlı. Mecmû'ada birinci mısra'a bir de (kanlı) 'ilâve edilerek vezin taşırılmışdır. Binâ'en'aleyh o kelimeyi çıkardım.

Şubh-dem derd ile bir âh idi

Kim söyündürdi mâh şem'in o dem

“Sabâh vakti, derdli derdli öyle bir âh çekdi kim o nefes ayıy mumunu söndürdü.”

(Subh-dem) sabah vakti (söyündürdü) söndürdü (mâh) ay (şem) mum (dem) nefes, zaman. [14] Şâ'ir, sabâhleyin ayıy ufûlünü, sabâh vaktiniy âh etmesiyle bir mumuñ sönmesine teşbîh ediyor.

Giceden dehr geydi kara pelâs

Tutdı şâh-ı cihân için mâtem

“Zamân gıce karanlığından kara çullara büründü ve cihân pâdişâhı Sultân Selîm için mâtem tutdu.”

(Dehr) zamân (pelâs) eski püskü, çul çuval gibi şeyler (kara pelâs) eskiden giyilen mâtem elbisesi.

Şâ'ir, pâdişâhıñ ölümüne zamânıñ mâtem tutduğunu ve mâtem levâzımından olmak üzere gıce karanlığından kara çullar giydiğini söylüyor.

Nice şeh mihr-i âsmân-dergâh

Nice sultân meh-i nücûm-şaşem

“O nasıl bir şâh idi? Kapısı gökler gibi yüksek ve geniş bir güneşdi. O nasıl bir sultândı? Ma'ıyyeti yıldızlar kadar parlak bir aydı.”

(Nice) nasıl (mihr) güneş (âsmân) gök (dergâh) kapı, dâ'ire, sarây (meh) ay (nücûm) yıldızlar (şaşem) ma'ıyyet halkı, etbâ', biriniñ hizmetindeki adamlar. [15] Şâ'ir, Yavuzu güneşe, sarayını gökyüzüne, sonra yine onu aya, dâ'iresi halkını yıldızlara benzetiyor.

Azmd e mihr idi hazimde sipihr

Rezmd e Rüstem idi bezmd e Cem

“Sultân Selîm; teşebbüsde güneş, ihtiyâtkârlıkda felek, harb meydânında Rüstem, 'işret meclisinde Cemşîd idi.”

(‘Azm) bir işe başlamak, teşebbüs etmek (hazm) tedbîr, ihtiyât (rezm) harb (Rüstem) Îrân’ın meşhûr ve hayâlî kahramânı (bezm) meclis (Cem) Îrân’ın pîşdâdiyân hükümdârlarından Cemşîd. Şarâbın ğicâdı ve ‘işret meclisi tertîbi oña isnâd olunur.

Çarh-ı bî-rahm oña bir zahm ur dı ki bulmadı kimseler merhem

“Merhametsiz felek oña öyle bir yara açdı kim tedâvîsi için kimse merhem bulamadı.”

(Çarh-ı bî-rahm) merhametsiz felek (zahm) yara (merhem) yaraya sürülecek ‘ilâc. ‘Arablar, ‘Acemler ve Türklere nisbetle nazımda müsâmahakâr davranmışlardır. Kâfiye husûsunda Îrânlılarla bizim kadar müşkülpesend olmadıkları gibi vezinde kolaylığı iltizâm ederler. O cümleden olarak birinci mısra’ sonuğdaki kelime vezne sığmayacak olursa [16] onuğ bir, iki hecesini ikinci mısra’a geçirirler. Meselâ Kasîde-i Bür’e’nin:

*Muhammedün seyyidü’l-kevneymi ve’s-sekaley
ni ve’l-ferikayni min ‘Urbî²⁰ ve min ‘Acemî*

beytindeki insanlar ve cinler demek olan “sekaley”in son hecesi vezne sığmadığı için o hece, ikinci mısra’ın baş tarafına getirilivermiştir.²¹ Fürs, husûsiyle Türk şâ’irleri bunu yapmadıkları hâlde İbn Kemâl, bu beyitdeki “urdu” kelimesinin bir hecesini birinci mısra’da bırakmak, ikinci hecesini ikinci mısra’ın başına takmak sûretiyle ‘Arabların bu kâidesini Türkçeye tatbîk eylemiş. Öyle sanıyorum ki dîvânlarımızda böyle bir kullanışa râst gelmez.²²

²⁰ ‘Urb (عُرب), Arap-Araplık demektir. Mısradaki ‘Urb tercihi vezin icabıdır. Arap, bir ırka isim olmanın yanında, bu ırkın köylerde ve şehirlerde yaşayanlarına özel olarak Arap; çöllerde, bâdiyelerde yaşayanlarına da A’râb (bedevî) denilmektedir. Aynı şekilde ‘Acem (عجم) kelimesi de ‘Ucm (عجم) olarak Acemlik manasında master olup Acem anlamıyla sıfat olarak da kullanılabilir. Detaylı bilgi için bkz.: Ahmed b. Muhammed b. Hacer el-Heytemî, *el-Umde fi Şerhi’l-Bürde*, Dârü’l-fakîh, Birleşik Arap Emirlikleri 2003 [h. 1424], s. 223-225; Abdurrahman Özdemir, “Aruz İlmi”, *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler (editör: İsmail Güler)*, İSAM Yayınları, İstanbul 2015, s. 357-424.

²¹ Kasîde-i Bür’e, Bûsîrî (ö. 696/1297?) tarafından Hz. Muhammed’e yazılan oldukça şöhrret bulmuş bir kasedir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz.: Bünyamin Ayçiçeği, “Bûsîrî (ö. 696/1297?)’nin Kasîdetü’l-Bürde’sinin Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa (ö. 1308/1892) Tarafından Yapılan Mensur ve Manzum Tercümesi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.15, İstanbul 2015, s. 27-102.

²² Kâfiyeye dâir anlatılan tasarrufla ilgili Türk şiirinde rastladığımız benzer örnekler, ayrıca bir yayınlı bildirilecektir.

Gör ne acıyla eyledi teslîm

Cân-ı şîrîni Hüsrev-i 'âlem

“Âlemin pâdişâhı olan Sultân Selîm’iñ tatlı cânını nasıl acılar içinde verdiğini gör.”

(Şîrîn) tatlı ve Îrân hükümdârı, Hüsrev-i Pervîz ile Ferhâd’iñ sevgilisi (Hüsrev) Îrân’iñ Sâsâniyân hükümdârlarına mahsûs ‘ünvân. ‘Arablar, bunu Kisrâ’ya tebdîl etmişler ve Ekâsire diye cem‘ilendirmişlerdir.

Beyitte “acı” ve “şîrîn” lafızları arasında îhâm-ı tezâd, “Şîrîn” ile [17] “Hüsrev” kelimeleri beyninde îhâm-ı tenâsüb san‘atları vardır.

Tezâd, ma’nâsı biribirine aykırı kelimelerin bir arada bulunmasıdır: acı, tatlı gibi. Bunun zıddına, ya’nî me’âli yekdiğerine münâsebetli kelimelerin bir yere getirilmesine “tenâsüb” denilir. Tenâsübüñ de tezâdıñ da îhâmları vardır ki müte‘addid ma’nâsı olan bir kelimenin, bir ma’nâsı ile diğerkelime arasında münâsebet yâhud zıddiyet bulunmasıdır.

(Cân-ı şîrîn) tatlı cân demek olduğı hâlde (Şîrîn) Hüsrev’iñ sevgilisi ma’nâsına da gelir. Birinci ma’nâsına göre “acı” lafzı ile bir tezâdı hâvî olduğı için bir “îhâm-ı tezâd”dır. (Hüsrev-i ‘âlem) dünyâ hükümdârı demek iken Şîrîn’iñ ‘âşıkı olan Îrân hükümdârını hâtırlatır. Ondan dolayı Hüsrev ü Şîrîn kelimeleri arasında da bir “îhâm-ı tenâsüb” vardır.

Öldi Sultân Selîm hayf u dirîğ

Hem kalem ağlasın anı hem tîğ

“Vâh yazık ki Sultân Selîm öldü. Oña hem kalem hem de kılıç ağlasın.”

Şâ’ir, Yavuz’uñ ölümüne kılıçla kalemin ağlamasını temennî etmekle onuñ hem şâ’ir hem kahramân olduğunu anlatmak istemiştir.

Bugünkü söyleyişimize göre ağlamak masdarının müştekkâtı mef’ûlün ileyh [18] alır. Hattâ on altıncı ‘asırdaki Fuzûlî bile: Kâfir ağlar bizim ahvâl-i perîşânımıza, der.

Öyle olduğı hâlde İbn Kemâl mef’ûlün bih ile kullanıyor ve: Hem kalem ağlasın anı hem tîğ, diyor. Bahsimizin mevzû’unu teşkil eden mersiyeñiñ tercî’ beyti:

Hayf Sultân Selîm’e yüz biñ hayf

Hem kılıç ağlasın anı hem seyf

diye meşhûrdur. İhtimâl ki sonradan bu şekle konulmuştur. Ben eski şekli kabûl ve îzâh etdim.

İkinci Bend

Çaldı yirlü yirinde hayl ü sipâh

Yahyuz eyledi sefer ol şâh

“Süvârî ve piyâde bütün ordu yerinde kaldı. O şâh, yalnız başına sefere çıktı.”

(Hayl) süvârî (sipâh) ‘asker.

Bunca yüz beg nökerden ü kıldan

Birisi olmadı aña hem-râh

[19] “Bu kadar yüzlerce bey, uşak ve köleden hiç biri oña yoldaş olmadı.”

Eski Türklerde hâkân ölünce kölelerinden ve halâyıklarından ba‘zılarını da âhiretde oña hizmet etsinler diye berâber gömerlerdi. Şâ‘ir Yavuz’uñ ölümünde böyle bir vahşetin yapılmadığına telmîh ediyor.

“Beg” kelimesinin eski imlâda “biñ” okunmak ihtimâli de vardır. O ihtimâle göre beyitden “yüz biñlerce uşak ve köleden hiçbiri” ma‘nâsı çıkarılabilir.

O gice kim yıkıldı serv-i sürür

Vâkı‘ oldı bu vâkı‘a nâgâh

“Ölüm hâdisesinin vukû‘a geldiği o gece -ki Hicrî 926 Şevvâl’inin 9’uncu gecesi idi- meserret servisi yıkıldı.”

Şâ‘ir Sultân Selîm’i meserret servisine, ölümü de o servinin devrilmesine berzetiyor.

Göge çıktı yir ehlinüñ âhi

Dûd-ı âh ile taldı revzen-i mâh

“Yerdekilerin âhi göklere çıktı da ayın penceresi ya’nî kursu dumanla doldu ve görünmez oldu.”

İhtimâl ki o gece gökyüzü bulutlu idi. Terbî‘-i evvel hâlinde görünmesi [20] lâzım gelen ay müşâhede olunmuyordu. Şâ‘ir, bu görünmeyişe sebep olarak “yerdekilerin âhi göklere çıktı, ayın penceresini kapattı” diyor. İkinci mısra’daki “toldı” kelimesi mecmû‘ada “toğdı” olarak çıkmıştır. Tertîb-i sehvi olsa gerekdir. (Dûd) dumân (revzen) pencere (mâh) ay.

Beli büküldi pîr-i gerdünüñ

Mâder-i dehr itdi derd ile âh

“İhtiyâr feleğin beli büküldü, zamân anası da derd ile âh çekti.”

Şâ'ir, gökyüzünün kubbe gibi ve ufuklara doğru sarkık görünüşünü, kederinden beli bükülmüş bir ihtiyâra benzetererek hem bir teşbîh hem bir hüsn-i ta'lîl yapıyor. Birçok hâdise doğurduğu için zamâna da analık sıfatı veriyor. (Pîr) ihtiyâr (gerden) felek (mâder) ana.

Âh ile boyandı rûy-ı cihân

Döndi zengî yüzine oldu siyâh

“Zamân anasının çektiği âhın dumanıyla dünyâ yüzü karaya boyandı. Zenci sûretine dönüp simsiyâh kesildi.”

Gecenin karanlığı, zamân anasının âh itmesinden ileri geldiği iddi'â edilerek [21] hüsn-i ta'lîl yapılmış “döndü zengî yüzine” denildikten sonra “oldu siyâh” cümlesiyle de bir “haşv-i ma'nevî” meydâna getirilmiştir.

Haşv: Sözdeki fazlalık ve lüzumsuzluktur. “Deniz, deryâ ayak altında.” ta'bîrinde olduğu gibi lafız tekrârlanmasına “haşv-i lafzî”, mısra'da olduğu gibi ma'nâ tekrârlanmasına “haşv-i ma'nevî” denilir. Edebiyâtda ikisi de kusûrdur. (Zengî) zenci, siyâh renkli. Zeng: Fâriside pas ma'nâsınadır. Zengî, zenge mensûb, ya'nî paslı demek olur. Zencilere zengî denilmesi de insânların paslanmış me'âlî ifâde eder.

Bürüdi yeryüzünü gözyaşı

Göge çıktı figân u nâle vü âh

“Halkın dökdüğü gözyaşı yeryüzünü kapladı, çektiği âh ile ettiği feryâd gökyüzüne çıktı.”

Bu beyitte mübâlağa vardır. Mübâlağa: Bir şey'i olduğundan ya çok fazla yâhud pek eksik göstermektir. (Figân) feryâd (nâle) ijtildi.

Bağrı oldu delik delik otağın

Kara çul geydi hayme vü hargâh

“Otağın bağı delik delik oldu. Çadır ve oba mâteme girip kara çul giyindi.”

[22] (Otağ) büyük çadır demektir ki içinde bölmelerle ayrılmış müte'addid oda bulunur. Onun bağı içerisi, delik delik olması da bölmelelidir. (Hayme) çadır, (hargâh) oba. (Kara çul giyinmek) mâteme girmek ma'nâsınadır. Eski Türklerdeki mâtem merâsimi, Bâkî'niñ Kânûnî için tanzîm ettiği mersiye üzerine yazdığım şerhde anlatılmıştır.²³

²³ Bu şerh hakkında detaylı bilgi için bk.: Şener Demirel, *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun)'den Metin Şerhi Örnekleri*, Ankara 2005, s. 52-81.

Çokdan urmuşdı terkini tâcuñ

Tahtını dahı idi terk o şâh

“O pâdişâh, çokdan beri tâc giymesini terk etmişdi. Bu sefer tahtını da bıraktı gitdi.”

Tâcü't-Tevarîh'de Hoca Sa'deddîn Efendi Yavuz'dan bahs ederken der ki: “Ulüvv-i kadr ve câhı bir derecede idi ki külâh-ı şâha ser-fürû etmeyip tâc u efserden 'âr ve libâs-ı hilâfeti istihkâk ile telebbüs etmişken dervîşâne kisvet ve libâs ihtiyâr etmişdi.” Hakîkaten Sultân Selim, Îrân şâhları gibi altın tâc giymemiş “Selimî” denilen sâdece bir kavukla iktifâ eylemişdi. (Terk urmak) terk etmek demek olmakla beraber ta'bîrde “tâcuñ terkine” de işâret vardır. Çünkü “terk”iñ birçok ma'nâsından biri de yan yana dikilerek serpüş teşkîl edilen parçalardan biridir.

Bu beyitte kâfiye tekrârlanması vardır ki beyitiñ kâfiyesi olan şâh kelimesi, bendiñ birinci beytinde de kâfiye olarak geçmişti. [23]

Oldı zâ'il iriup zâlâm-ı 'adem

Nûr-ı hurşîd-i mülk ü zıll-i İlâh

“Yokluk karanlığı erişdi, hükümdârlık güneşiniñ ziyâsı ve Allâh'ıñ gölgesi zevâle uğradı.”

Şâ'ir burada pâdişâha Allah'ıñ gölgesi diyerek “es-Sultânü zıllu'llâhi fi'l-ardi”²⁴ hadîsine telmîh ediyor. Yine onuñ hakkında hükümdârlık güneşi ta'bîrini kullanıyor. 'Adem karanlığı basınca o güneşiniñ ziyâsı da o gölge de zâ'il olup gitdi, diyor. İkinci mısra'ı mecmû'ada: *Nûr-ı hurşîd-i felek zıll-i İlâh* olarak denilmiştir. Hem başka vezinde hem de ma'nâsız olduğu için yukarıda görüldüğü gibi yazdım. Beyitte tenâsüb ve tezâd san'atları vardır. (Zâ'il) zevâle uğrayan, sönüp giden (zâlâm) karanlık ('adem) yokluk (hurşîd) güneş (mülk) hükümdârlık (zıll) gölge (İlâh) ma'bûd.

Öldi Sultân Selîm hayf u dirîğ

Hem kalem ağlasun anı hem tîğ

“Vâh yazık ki Sultân Selîm öldü. Ona hem kalem hem de kılıç ağlasın.”

²⁴ “Sultan yeryüzünde Allah'ın gölgesidir.” Hadislerde geçen sultan kelimesinin kritiği ve bu ifadenin hadis olup olmadığı hakkında detaylı bilgi için bk.: Yavuz Köktaş, “Hadislerde Geçen ‘Sultan’ Kelimesine Dair”, *Usûl İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 9 (Ocak - Haziran 2008), s. 229-242.

Üçüncü Bend

*Bezm eyvânının Süleymân'ı**Rezm meydânının Nerîmân'ı*

[24] “Sultân Selîm, meclis köşkünün Süleymân'ı, muhârebe meydânının Nerîmân'ı idi.”

(Eyvân) köşk (Süleymân) Benî İsrâîl hükümdârlarından ve peygamber (Nerîmân) Rüstem'in büyükbabası.

*Dâsitâni okunsa idi anuñ**Kim anar idi pûr-ı Destânı*

“Onuñ destânı ya'nî menâkıbnâmesi okunmuş olsa idi Zâl'in oğlu Rüstem'i kim hâtırlar idi?”

(Dâstân) kahramânlık menâkıbı, yiğitlik hikâyeleri (pûr) oğul (Destân) Rüstem'in babası ve Nerîmân'ın oğlu Zâl.

Şâ'ir demek istiyor ki Nerîmân'ın torunu ve Zâl'in oğlu olan Rüstem'in yiğitliğine dâ'ir birçok masal var. Fakat onların hepsi uydurma şeyler. Yavuz'un hakîki kahramânlığından bahs eden târihler okunacak olursa Rüstem masallarını kim diñler, o hayâlî kahramânı kim hâtırına getirir? İbn Kemâl, Sultân Selîm'i Rüstem'e tercih etmekle Yavuz'un mağlûbu olan İrân'a bir ta'rîz, dâstân ve destân kelimelerini zikr etmekle de bir cinâs-ı nâkıs yapıyor.

Ta'rîz kapalıca i'tirâz etmektir. Cinâs lafzı bir, ma'nâsı ayrı iki kelimeyi bir 'ibârede kullanmaktır. [25] Bu lafızlar tamâmıyla birbirine beñzerse cinâs-ı tâm az çok değışirse cinâs-ı nâkıs denilir. Aşağıki beyitin kâfiyeleri tâm bir cinâs'dır. Bu beyitdeki dâstân ve destân lafızları nâkıs bir cinâs'dır.

*Tahtına çıkırsa tursa dîvânı**Heybet alurdu görse dîv anı*

“Sultân Selîm'in tahtına çıkıp oturduğunu ve dîvân hey'etinin karşısında durduğunu şeytân görseydi o manzaranın mehâbetinden korkardı.”

(Dîvân) bir pâdişâhın bir vezîrin, bir vâlînin karşısında ma'iyyeti erkânının topluca bulunması. (Heybet almak) ürkmek, korkmak (dîv) şeytân.

*Nice şâhib-kırân idi ol kim**Bir kulı idi Mısr Sultânı*

“O ne kadar büyük bir hükümdâr idi ki Mısr Sultânı, onuñ bir kölesi idi.”

Yavuz, Gavri ile Tomanbay'a galebe ve Mısır'ı feth ettikten sonra oraya Kölemenlerden Hayrbay'ı vâlî olarak bırakmış, o da hicrî 923'den ölümü târihi olan 928 yılına kadar 'Osmânî vâlîliği etmişti. İbn Kemâl, buña işâret ediyor ve mağlûb olup esîri ve kölesi olmak lâzım gelen Hayrbây, Mısır sultânlığında bulununca efendisini ne kadar büyük ve yüksek bir hükümdâr olduğu düşünölmelidir, diyor. [26] (Sâhib-kırân) Zühre ve Müşterî seyyârelerinin kırânı zamânında doğan çocuk ki hükümdâr olurmuş. Büyük ve tâlî'li pâdişâh ma'nâsında da kullanılır.

Bendesî idi şimdi Tatar'ın

Deşt-i Kıpçak ilindeki hânı

“Tatarların şimdi Kıpçak ülkesindeki hânı da onun bir bendesî idi.”

(Deşt-i Kıpçak) Ural dağlarıyla Volga nehri arasındaki arâzî olup Cengiz'in torunu Batu Han tarafından orada bir devlet kurulmuşdu. 15'inci 'asır ibtidâlarında bu mu'azzam devlet beşe ayrıldı. Daha sonra birer birer inkirâza uğradı ve yurdları Rusların eline geçdi. O beş devletden biri Kırım Hanlığı idi ki o da Ruslara haraç vermeğe mecbûr olmuşken Mengli Giray'ın Fâtih'e mürâca'atı üzerine Rus cizye-güzârlığından kurtulmuş, 'Osmânî devletinin bir prensliği hâline girmişdi.

İbn Kemâl, şimdi Kıpçak ülkesindeki Tatar Hânı da onun bir bendesî idi, demekle bu hâli murâd ediyor sanırım. Fakat Yavuz devrinde Kırım'da hüküm iden Mengli Giray, şehzâdeliğinden beri Selîm'in dostu ve tarafdârı idi. Hattâ bu tarafdârlıktan vazgeçmesi mukâbilinde kendisine istiklâl vereceğini va'd eden Şehzâde Sultân Ahmed'in teklifine aldırmamış, ölünceye kadar (hicrî 918) Yavuz'a karşı muhabbet ve mu'âvenet göstermekden geri durmamışdı. [27]

Bunca yıllardî intizâr çeküp

Göz açup gözler idi devr anı

“Niçe yıllardan beri zamân, gözlerini yollara dikerek onu bekliyordu.”

İrdî âhır bahâr-ı devleti lâk

Gül gibi tîz geçdi devrânı

“Nihâyet devleti bahârı geldi, fakat saltanatı devri gül mevsimi gibi çabucak geçdi.”

Birinci Selîm, hicrî 875'de doğmuş, 918 Safer'inde tahta çıkmış, 926 Şevvâl'inin 9'uncu gecesî ölmüşdü. Bulduğu 'Osmânî mülküne bir misli

arâzî 'ilâve ettiği hâlde pâdişâhlığı müddeti sekiz sene sekiz aydan 'ibâret kalmışdı. (Tîz) çabuk ve keskin (devrân) zamân, müddet.

Gülşen itmişdi küllhan-ı dehri

Yeri olsun cinân gülistânı

“Sultân Selîm, küllhan gibi âteş içinde olan zamânı ya'nî 'Osmânlı ülkesini gülşen hâline getirmişdi. Yâ Rabbî, onun durağı cennet bâğçeleri olsun.”
(Gülşen) gülistân, güllük, gül bâğçesi (cinân) cennetler.

Şam ol leşker-i temâşâyî

Şam ol kişver-i sehâ hânı

“O seyr edilmeye değen ordu nerede, o cömerdlik ülkesinin hânı nereye gitdi?” [28]

(Leşker) ordu (temâşâyî) seyr ü temâşâyâ lâıyk (kişver) ülke (sehâ) cömerdlik.

Şam ol şâh-ı dîv âh itsek

Yaş yerine akar ciğer şam

“O şâh nerede, diye âh edecek olsak gözlerimizden yaş yerine ciğerlerimiz kanı akıyor.”

Öldi Sultân Selîm hayf u dirîğ

Hem kalem ağlasun anı hem tîğ

“Vâh yazık ki Sultân Selîm öldü. Oña hem kalem hem de kılıç ağlasın.”

Dördüncü Bend

'Azmd e nev-civân u hazmd e pîr

Şâhibü's-seyf şâ'ibü't-tedbîr

“Azmd-perverlikde genç, ihtiyâtkârlıkda ihtiyârdı. Kılıcına şâhib ve tedbîrinde musîb idi.”

Ya'nî tecrübeli bir ihtiyâr gibi düşünür, karâr verince gençler gibi işe atılırdı. Kılıcının hakkıyla şâhibi bir kahramandı. Verdiği re'yer ve aldığı tedbîrler pek doğru olurdu.

(Nev-civân) genç (hazm) ihtiyât (seyf) kılıç (şâib) isâbet eden, re'yi doğru olan. [29]

Hem şaf-ârây idi hem Âşaf-rây

Ne vezîr ister idi vü ne müşîr

“Hem muhârebe safını süsleyen bir cengâver hem de düşüncesi Âsâf kadar parlak bir siyâsî idi. Bundan dolayı vezîr de müşîr de istemezdi.”

Şâ'ir, vezîr kelimesiyle siyâset, müşîr lafzıyla harb idâresine işâret etmiş, pâdişâhın iki husûsda mahâreti olduğu için vezîre ve müşîre ihtiyâcı bulunmadığını anlatmak istemiştir. Derler ki Yavuz'a vezîr dayanmazdı. Cüz'î bir kusûrunu gördüğü vezîri derhâl öldürttü. Onun için: “*Rakîbiñ ölmesine çâre yokdur Vezîr ola meğer Sultân Selîm'e*” denilmişdi. Fakat değerli adamları takdîr ederdi. Meselâ bir gün İbn Kemâl ile at başı berâber giderken kâzî'askeriñ bindiği atın basdığı bir su birikintisinden sıçrayan çamur, pâdişâhın kaftanını kirlettiği hâlde kızmamış, onu bir şeref sayacağını söylemişdi. Kezâ Sadrî'zam Pîrî Paşa bir gün: “Şevketlim, günün birinde beni de öldürteceksin. Bâri bunu bir iki gün evvel haber ver ki vasiyetnâmemi yazabileyim.” demiş. Pâdişâh buna birçok güldükden sonra: “Dediğin hâtırından geçmiyor değil. Lâkin yeriğe koyacak adam bulamıyorum.” cevâbını vermişdi. [30] Yine o şiddetli hükümdâr, nişâncısı Ca'fer Çelebi'yi -'askeri 'isyâna kışkırtanlar arasında bulunduğu için- i'dâm ettirmiş, sonra Çelebi'nin 'ilmî fazîletlerini düşünerek: “Ca'fer'i ölümden kurtarmak için içinizde şefâ'at edecek bir adam yok mu idi?” diyere vükelâsını tekdîr etmişdi.

(Saf-ârây) muhârebede 'asker saflarını süsleyen, onları münâsib yerlere ta'biye eden ve aralarında bulunup efrâdına cesâret ve kuvvet veren. (Âsâf) Süleymân peygamberin vezîri. Gâyet tedbîrli bir adammış. (Rây) fikir, re'y (Âsâf-rây) Âsâf fikirli, onun gibi düşünen ve re'y veren.

Bu beyitte nev-civân ve pîr kelimeleri beyinde tezâd²⁵, saf-ârây ile Âsâf-rây arasında cinâs-ı nâkıs san'atları vardır. Her iki san'atın ta'rifi yukarıda geçmişti.

Eli şemşîr idi dili hançer

Nîze idi kolu vü parmağı tîr

“Eli kılıç, dili hançer, kolu mızrâk, parmağı ok te'sîri yapardı.”

Evet, Yavuz'un dili hançer gibi idi. Sert sözleri ve i'dâm hükümleri [31] muhâtab olanların yüreğine işlerdi. Parmağı, eli ve kolu da harb meydânlarında okların atılmasına, mızrâkların fırlatılmasına ve kılıçların kınlarından sıyrılmasına sebep olurdu.

²⁵ Nev-civân ve pîr kelimeleri bu bendin (dördüncü bend) ilk beytinde geçmişti. Müellif shven buraya yazmış olmalıdır.

(Şemşîr) kılıç (îze) mızrâk (tîr) ok.

Az müddetde çok iş itmişdi

Sâyesi olmuş idi 'âlem-gîr

“Dokuz seneyi doldurmayan saltanat müddetinde çok iş yapmış, her biri ayrı bir 'âlem olan birkaç ülkeyi sâyesi altına almıştı.”

(Sâye) gölge ('âlem-gîr) 'âlemi zabt eden.

Şems-i 'aşr idi 'aşrda şemsün

Zıllı memdûd olur zamânı kâşîr

“Sultân Selîm, 'asrının güneşi idi. 'Asr vaktinde güneşin gölgesi uzar, fakat zamânı kısa olur.”

'Asr hem yüz senelik bir devir hem de ikinci vakti demektir. Şâ'ir, pâdişâhı 'asrının güneşi yapıyor. 'Asr güneşinin gölgesi uzun ve gurûba kadar zamânı kısa olduğunu söyleyerek onun saltanat müddeti olan sekiz sene sekiz ay içinde birkaç ülkeye sâye saldığını anlatıyor.

(Zıll) gölge (memdûd) uzun (kasîr) kısa

[32] *Tâc u taht ile fahr ider begler*

Fahr anıyla iderdi tâc u serîr

“Beyler, hükümdârlar, tâc u taht ile öğrenirler. Hâlbuki tâc u taht onunla iftihâr ederdi.”

(Tâc) hükümdâr serpûşu (taht) hükümdârın makâmı, oturduğu yer (fah) öğrenmek (serîr) sedir.

Gönlü ol sürda bulurdu sürür

Ki çala çağırdaydı tîğ u nefîr

“Onun gönlü kılıcın çaldığı, borunun çağıracağı bir düğünde eğlenirdi.

(Çalmak) masdarının müte'addid ma'nâsından biri de vurmaktır, bilhâssa kılıçla vurmaktır. Yüzünde kılıç yarası eseri bulunanlara (çalık) denilirdi. (Çağırma) masdarının birçok ma'nâsından biri de seslenmektir. (Nefîr) borudur ki manda boynuzundan yapılır, üflenince şiddetli ve korkunç bir ses çıkarır, böyle olduğu için muhârebelerde kullanılırdı. İşte Yavuz böyle bir düğünde, ya'nî yiğitlerin düğünü olan muhârebede bulunmaktan zevk alırdı.

Rezm işinde vü bezm-i 'işinde

Görmedi pîr-i çarh aña nazîr

“Muhârebe işinde olsun 'iş ü nûş meclisinde olsun ihtiyâr felek, ona beşer birini görmedi.”

[33] Feleğe ihtiyâr denilmesi eskiliğinden bir de ufuklara doğru eğriliği dolayısıyla beli bükülmüş gibi görünmesindedir. (‘Ayş) yaşamak, geçinmek demek olduğu gibi ‘işret etmek ma’nâsına da gelir. Husûsıyla (bezm-i ‘iş) terkîbinde o ma’nâ kasd edilir. (Nazîr) beşzer.

Çıkşa eyvân-ı bezme mihr-i münîr *Girse meydân-ı rezme şîr-i dilîr*

“Meclis kurulan köşke çıkşa güneş gibi parlardı. Harb meydânına girince de cesûr bir arslan gibi düşmana atılırdı.”

(Eyvân) köşk (münîr) parlak ve aydınlatan (şîr) arslan (dilîr) cesûr, yürekli.

Olıcağ dâr u gîr ol şîri *Añsun u kanlar ağlasun şemşîr*

“Harb olunca kılıç, o arslanı hâtırlasın da kanlar ağlasın.”

(Olıcak) olunca (dâr u gîr) muhârebe (şemşîr) kılıç.

Öldi Sultân Selîm hayf u dirîğ *Hem kalem ağlasun anı hem tîğ*

“Vâh yazık ki Sultân Selîm öldü. Oña hem kalem hem de kılıç ağlasın.”

[34] Beşinci Bend

Çarh kendüsin itdi zîr ü zeber *Meger irdi kulağına bu haber*

Ki kodı dîde-ter cihân halkın *Huşk-leb gitdi şâh-ı bahr ile ber*

“Karanın ve denizin şâhı olan Sultân Selîm, dudakları solmuş bir hâlde gitdi ve cihân halkını gözü yaşlı bıraktı diye haber almış olacak ki felek, kendisini darmadağın etdi.”

(Zîr ü zeber) alt üst ma’nâsınadır. Alt üst olmakda bozukluk ve perişânlık bulunacağından oña mukâbil darmadağın ta’birini kullandım. (Dîde-ter) gözü yaşlı, ağlayan (huşk-leb) dudağı kurumuş ve solmuş. Dîde-ter ve huşk-leb terkîbleri arasında îhâm-ı tezâd vardır. Bu beytin ikinci mısra’ı mecmû’ada “huşk-leb gitdi şâh-ı bahr u ber” sûretinde çıkmıştır. Vezninde bir hece eksik olduğu için “şâh-ı bahr ile ber” yaptım. Vâkı’an kâ’ideye uygun değildir. Lâkin başka türlü düzeltemedim. Doğrusunu gören olursa tashîh buyursun.

Kân-ı ihsân u âsumân-ı kemâl

Cân-ı halk u cihân-ı fażl u hüner

“O pâdişâh ihsân ma‘deni, kemâlât semâsı idi. Halkıñ cânı, fazîletinç ve ma‘rifetinç cihânı hükmündeydi.”

[35] (Kân) ma‘den (âsumân) gök (kemâl) bütünlük, noksansızlık (cihân) dünyâ (fazl) fazîlet, başkalarında olandan fazla bilgi (hüner) ma‘rifet, mahâret.

Server-i meh-külâh mihr-efser

Kayser-i Cem-şem Sikender-der

“Külâhı ay, tâcı güneş kadar parlak bir sultândı. Öyle bir sultândı ki ma‘iyyeti arasında Cemşidler bulunurdu. Kapısı, İskender’in kapısı gibi ‘âleminç mürâca‘atgâhı idi.”

(Server) büyük, re‘is, hükümdâr (efser) tâc (kayser) garbî ve şarkî Roma imparatorlarınınç ünvanı. Sonra bu ta‘bîr, ‘Acemlerde hüsvre ‘Arablarda kisrâ olmuş, daha sonra çâr, çâsâr, kayser şekillerine girmiştir. (İskender) meşhûr Makedonyalı cihângîr (der) kapı.

Dûr olmuşdı cevr-i deycûri

Nûr-ı ‘adliyle hep toluş kişver

“Ülke, onunç ‘adâleti nûruyla dolmuş, karanlık zulmü yâhud zulüm zulmeti memleketden uzaklaşmışdı.”

(Dûr) uzak (cevr) zulüm (deycûr) karanlık (kişver) ülke.

Çekmiş idi elin yeñine kılıç

Dilini kendüde tutuş hançer

[36] “Onunç devrinde hançer, dilini kendinde tutmuş, kılıç da elini yeñine çekmişdi.”

(Kılıcıñ elini yeñine çekmesi) namlısıninç kını içinde durması (hançerinç dilini tutması) kimseninç yüreğine saplanmaması demektir.

Şâ‘ir, gâlibâ bu beyit ile halkıñ elindeki kılıcı ve belindeki hançeri murâd ediyor.

Şarşar-ı berg-rîz-i mevî itdi

Gül gibi ‘ömr defterin ebter

“Ölümünç yaprak döken fırtınası, onunç ‘ömrü defterini yaprakları dökülmüş güle döndürdü.”

(Sarsar) fırtına (berg-rîz) yaprak döken (ebter) esâsen kuyruğu kesik demektir. Mecâzen nesli kalmayan adam ve sonuna ermeyen iş ma‘nâsına da kullanılır.

Şâ‘ir burada ‘ömrü deftere günleri sahîfelere benzetiyor. Sonra o defteri, yapraklardan müteşekkil gül mecmû‘asına teşbîh ediyor ve: “Sert rûzgârlarla

gülün yaprakları nasıl dökülür dağılırsa pâdişâhın hayâtı defteri de öyle oldu.” diyor.

Bu musîbetle oda yandı cihân

Dûda boyandı künbed-i ahdar

“Pâdişâhın ölümü felâketiyle dünyâ âteşe yanmış oldu, gökkubbe de onun kara dumanlarıyla mâtem rengine boyandı.”

(Musîbet) felâket, belâ (dûd) duman (künbed) kubbe (ahdar) yeşil (künbed-i ahdar) gökkubbe, yeşil kubbe gibi görünen gökyüzü.

[37] *Mihr ü mehden elinde iki taş*

Ṭurmadan sînesini çarh döger²⁶

“Felek eline ay ve güneşden iki taş almış, durup dinlenmeden onlarla göğsünü döğüyor.”

(Sîne) göğüs (çarh) felek.

Öldi Sultân Selîm hayf u dirîğ

Hem kalem ağlasun anı hem tiğ

“Vâh yazık ki Sultân Selîm öldü. Ona hem kalem hem de kılıç ağlasın.”

Altıncı Bend

Gökde ebr-i bahâr ağlar anı

Yaş döküp zâr zâr ağlar anı

“Gökdeki bahâr bulutu, gözlerinden yaş döküp inleye inleye, hıçkırığa hıçkırığa ona ağlamaktadır.”

(Ebr) bulut (zâr zâr) inleye inleye, hıçkırığa hıçkırığa.

Berf ü bârân degil-dürür felegiñ

Göñli gözi yanar ağlar anı

“Yağan yağmur ve kar değildir. Göñlü gözü yanıyor da felek ona ağlıyor.”

(Berf) kar (bârân) yağmur.

Yağmur olup yağar gözi yaşı

Añıcağ rüzgâr ağlar anı

²⁶ Alıntı yapılan nüshada bu beyitten önce bir beyit daha kayıtlı olmasına rağmen Tâhir Olgun şerhine almamıştır. İlgili beyit şöyledir: Hâk yırtar yüzün döker yaş âb / Bâd hayrân gezer yanar âzer: Mehmed Ârif, “Edirne Şehrine Dâir Sultân Selîm Hân-ı Evvel ile İbn Kemâl’in Bir Musâhabesi Hâkân-ı Mağfûr Müşârünileyh Hakkındaki Mersiye-i Meşhûrenin Tamâmı”, *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmû’ası*, 1 Teşrin-i Evvel 1329, (14 Ekim 1913), s. 1415.

[38] “Zamân, pâdişâhı hâtırladıkca oña ağlıyor ve gözyaşları yağmur olup yağıyor.”

(Anıca) anınca, hâtırlayınca (rûzgâr) zamân.

Ƙara geymiş sehâb-ı muzlimden *Gök olup sũg-vâr ağlar anı*

“Gökyüzü mâtemzede olmuş, karanlık bulutdan kara elbise giymiş de oña ağlar.”

(Sehâb) bulut (muzlim) karanlık (sũg-vâr) mâtemzede, mâtemli.

Saht mevc ile sînesini döğüp *Acı ile bihâr ağlar anı*

“Denizler sert dalgalarla göğsünü döğüyor ve onuñ acısıyla ağlıyor.”

(Saht) sert (mevc) dalga (bihâr) denizler.

Gözleri yaşı çeşmeler olmuş *İñleyüp kühsâr ağlar anı*

“Dađlarınñ gözyaşları çeşme hâlini almış, kendileri de inleye inleye oña ağlıyor.”

(Kühsâr) dağlık, dağ.

Ne kadar taş bağırlı olsa dağı *Aysa bi-ih̄tiyâr ağlar anı*

“Dağ ne kadar taş bağırlı olsa onu hâtırlayınca elinde olmaksızın ağlıyor.”

(Taş bağırlı) sert yürekli, merhametsiz, duygusuz (bi-ih̄tiyâr) elinde olmaksızın, mecbûrî.

[39] *Akıdup gözyaşım taşlarla* *Döğünüp cüy-bâr ağlar anı*

“Irmaklar taşlarla döğünererek gözyaşını akıtıyor ve oña ağlıyor.”

(Cüy-bâr) ırmak, nehir.

Çeşmeler dağı yaş döker ırmaz *Her kiminñ çeşmi var ağlar anı*

“Çeşmeler de durmadan yaş döküyor. Hülâsa kiminñ gözü varsa oña ağlıyor.”

Türk ü Rûm u ‘Arab ‘Acem Deylem *Türkmân u Tatar ağlar anı*

“Türk, Rûm, ‘Arab, ‘Acem, Deylem, Türkmen, Tatar kavimlerinin hepsi de onuñ için ağlamaktadır.”

Öldi Sultân Selîm hayf u dirîğ *Hem kalem ağlasun anı hem tîğ*

“Vâh yazık ki Sultân Selîm öldü. Oña hem kalem hem kılıç ağlasın.”

Yedinci Bend

Gül-i gülzâr-ı mülk soldı he mi

Cüybâr-ı kerem şoguldı he mi

“Hükümdârlık bâğçesinin gülü soldu, kerem ırmağı toprağa çekildi, öyle mi?”

Bu bendiñ bütün beyitlerinde tecâhül-i ‘ârif san‘atı vardır. [40] (Tecâhül-i ‘ârif) bir şey’i bilirken bir nükteye binâen bilmiyormuş gibi davranmaktadır. (Soğuldu) zannıma göre bizim “sokuldu” dediğimiz olacak ki girdi, yere çekildi demektir.

Zulmet-i mâtem içre kaldı cihân

Mihr-i burc-ı şeref tutuldu he mi

“Dünyâ mâtem karanlığında kaldı. Şeref burcunun güneşi tutuldu da ondan, öyle mi?”

(Burc) güneşin fezâda bir sene içinde kat’ ettiği mesâfenin on ikide biri. On iki burc vardır ki güneşin birinden diğerine geçmesi bir ay sürer. Şâ‘ir, ‘izz ü şeref denilen hâli burca beyz ediyor. Sultân Selîm’i o şeref burcunun güneşi yapıyor. Pâdişâhın ölmesini, şeref burcundaki güneşin tutulmasına teşbih ediyor.

İñledi derd ile zemîn ü zamân

Ġam-ı mâtem cihâna taldı he mi

“Zemîn de zamân da derd ile iñledi, mâtem kederi bütün cihâna yayıldı, öyle mi?”

Lâle yüzün ciğer kanıyla yuyup

Şaçlarını benefşe yoldı he mi

“Lâle çiçeği, ciğerinin kanıyla yüzünü yıkadı, menekşe çiçeği de kederinden saçlarını yoldu öyle mi?” [41]

Seyl-i tûfân-ı merg iriüp nâgâh

Sedd-i İskender’i bozuldu he mi

“Ölüm tûfânının seli gelip çarpdı da İskender seddi bozuldu ve yıkıldı, öyle mi?”

(Seyl) sel (tûfân) suların taşkınlığı (merg) nâgâh ansızın. İskender’in bir sed ya’nî su bendi yapırdığı ma’lûm değildir. Târîhdeki meşhûr su bendi Sedd-i Me’rib’dir ki Sebe’ şehri civârında iki dağ arasına yüksek ve kalın bir duvar inşâ edilerek içerisi bend hâline getirilmişti. Yağmur mevsimlerinde

dolar, kurak zamânlarda içindeki sular lüzûmu kadar salıverilirdi. Sonra bakımsızlık yüzünden Sedd-i Me'rib harâb oldu. O koca duvar, suların tazyikine dayanamadı yıkıldı. Taşkın sular, Me'rib şehrine hücum ile harâb etdi. Ahâliden sağ kalabilenler San'a'ya göçdüler. Orası Himyeriyye Devleti'nin ikinci pâyatahtı oldu ki hicretten 520 sene evveldi.

Sedd-i Me'rib'in Himyeriyye Devleti zamânında yapıldığı biliniyorsa da yapıranın adı zabt edilmemiştir. O cesîm eseri belki birkaç hükümdâr inşâ ve ikmâl çalışmıştır.

[42] Öyle sanıyorum ki nâzım İbn Kemâl, Sedd-i Me'ribi Himyer hükümdârlarından Zü'l-karneyn'in yaptırmış olduğuna ihtimâl vermiş, ba'zı müverrihlerce onun adına bir İskenderlik yâhud ma'hûd İskender'in sonuna bir Zü'l-karneynlik takılmış olduğundan şâ'ir de İskender'i zikir ile Zü'l-karneyn'i murâd etmiştir. Hâlbuki Zü'l-karneyn ile İskender ayrı ayrı iki adamdır. Biri Yemenli, öteki Makedonyalıdır. Biri İbrâhîm Peygamber'le mu'âsırdır, öteki milâddan üç 'asır kadar evveldir. Şâ'ir doğru, yanlış târihî bir vak'aya telmîh ile Yavuz'un sağlam vücûdunu bendin metin duvarına, ölüm tûfânını benddeki suların tuğyânına benzetiyor. Ecel dalgalarının gelip çarpması o dayanıklı duvarı ya'nî Selîm'in vücûdunu devirdi, öyle mi? diye soruyor.

Cân-ı 'âlem cihâmı terk etdi Cism-i dünyâ²⁷ zübûl buldı he mi

“Dünyânın rûhu olan Sultân Selîm, cihâmı terk etdi de dünyânın gövdesi soldu ve kurudu öyle mi?”

(Zübûl) solmak, kurumak.

[43] *Âkıbet hilkat-i latîfinden Hil'at-i 'âfiyet soyuldu he mi*

“Nihâyet onun latîf yaradılmış vücûdundan 'âfiyet elbisesi soyuldu, öyle mi?”

(Hilkat) yaradılış, burada cisim demektir. (Hil²at) elbise, kaftan.

Nüş yerine 'işiniñ câmı

Nîş-i pür-zehr-i kâhr taldı he mi

“İşreti kadehindeki tatlı mâyi' yerine iğneli ve zehirli kahr içkisi doldu, öyle mi?”

²⁷ Tâhir Olgun “cism-i dünyâ” yerine “cism-i 'âlem” yazmıştır. Gerek alıntı yaptığı nüshada “cism-i dünyâ” yazması gerekse kendisinin yaptığı mensur çeviride “dünyânın gövdesi” ifadesini kullanması bu durumun sehven olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Bu nedenle beyitte “cism-i dünyâ” terkiğini kullandık.

(Nûş) tatlı (câm) kadeh (nîş) iğne, diken (pür-zehr) zehirli.

Âh u zâr ile taldı şehri ü diyâr *Şehr-i yâr-i zamâne öldi he mi*

“Şehirler ve memleketler âhlar ve iniltilelerle doldu. Zamânın şehri yârı öldü, öyle mi?”

Rûm u Şâm u ‘Arab ‘Acem şâhı *Öldi emri tamâm oldu he mi*

“Rûm, Şâm, ‘Arabistân, ‘Acemistân kıt‘alarının şâhı olan Sultân Selîm öldü ve saltanatı emri tamâm oldu, öyle mi?”

Öldi Sultân Selîm hayf u dirîğ *Hem kalem ağlasun anı hem tîğ*

“Vâh yazık ki Sultân Selîm öldü. Ona hem kalem hem kılıç ağlasın.”

VI. Sonuç

Bu makalede İbn Kemâl’in Yavuz Mersiyesi ele alınarak Tahir Olgun’un yaptığı şerh metni verilmiştir. Şârihin değerlendirmeleri incelenmiştir.

İbn Kemâl’in mersiyesini, genellikle mersiyelerde işlenen konulara ve dönemdeki şairlerin şekil, vezin ve içerik tercihlerine uygun olarak kaleme aldığı tespit edilmiştir. Müellifin mersiyeinin son bendini Alp Er Tonga ağıtının ilk dördlüğüne benzer şekilde kaleme aldığı görülmüştür. Şairin son bendde “he mi? (öyle mi)” tekrarlarıyla, Alp Er Tonga ağıtındaki soru ifadesinin şiire kazandırdığı ölüm karşısındaki hayreti ve şaşkınlığı okuyucuya yansıtmayı başardığı anlaşılmıştır.

Tahir Olgun’un, İbn Kemâl’in Yavuz mersiyesinin “kıymetli ve şöhretli eserlerden biri” olduğunu, dördüncü bendin beşinci beytini devrindeki gençlerin de işitmiş olabileceğinden yola çıkarak ispat etmeye çalıştığı görülmüştür. Şöhreti sebebiyle de şiiri şerh etmek istediği anlaşılmıştır. Şârihin, Kemâlpaşazâde’nin söyleyişini eleştirdiği de görülmektedir. Şairin lafızlarının nezâketten, incelikten uzak ve üslûbunun da selâsetten açıklık ve akıcılıktan yoksun olduğunu söylemektedir. Devrindeki diğer şairlerle beraber İbn Kemâl’in vezindeki tasarruflarını da eleştirmektedir. Şiirin de - kendi dönemindeki bütün şairlerde olduğu gibi- vezin kusurları sebebiyle tutuk ve âhenk yönünden eksik olduğunu belirtmektedir. Ama gerek Âşık

Çelebi'nin onun şiirini Seb'a-i Mu'allaka'nın (Yedi Askı) sekizincisi ve dokuzuncusu olarak tavsifi gerekse diğer araştırmacıların İbn Kemâl'in haksız yere eleştirildiğini örneklerle ifade etmelerinden hareketle Tahir Olgun'un, İbn Kemâl'in şiirine yönelttiği bazı olumsuz eleştirilerin genel bir kabul görmediği anlaşılmıştır.

Tahir Olgun'un genellikle önce beyitlerin nesre çevirisini ardından bazı kelimelerin anlamlarını verdiği, sonra beyti açıklayıp beyitte geçen sanatları izah ettiği görülmektedir. Ama şârihin bazı yerlerde sadece beyitlerin nesre çevirisini vermekle yetindiği görülmüştür. Bu tespitler ışığında Tahir Olgun'un bir standart gözeterek şerh yapmadığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- AHMED B. MUHAMMED B. HACER EL-HEYTEMÎ, *el-Umde fi Şerhi'l-Bürde*, Dârü'l-fakîh, Birleşik Arap Emirlikleri 2003 [h. 1424].
- AYÇİÇEĞİ, Bünyamin, "Bûsîrî (ö. 696/1297?)'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinin Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa (ö. 1308/1892) Tarafından Yapılan Mensur ve Manzum Tercümesi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.15, İstanbul 2015, s. 27-102.
- AYÇİÇEĞİ, Bünyamin, "Klasik Türk Edebiyatı'nda Şerh Geleneği ve La'li-zâde Abdülbâkî'nin (ö.1746) 'Meslekül-Uşşâk' Kasidesini Şerhi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.32, s. 26-37.
- BARAN, Yılmaz, *Tâhirü'l-Mevlevî'nin Tadrîsât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm'ı*, Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray 2016.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil, *Kanûnî Sultân Süleymân Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul 1994.
- DEMİREL, Şener, *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun)'den Metin Şerhi Örnekleri*, Ankara 2005.
- GÜLEÇ, İsmail, "Klasik Türk Edebiyatı Metinleri Nasıl Şerh Edilmeli", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul 2010, C. 42, S. 42, s. 83-111.
- İSEN, Mustafa, *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*, Ankara 1993.
- KAÇAR, Mücahit, *İbni Kemâl Dîvânı'nın İncelenmesi (Nazım Bilgisi-Belâgat-Üslûp ve Dil Özellikleri-Muhtevâ)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

- KAÇAR, Mücahit, “Fesahat ve Belagat”, *Osmanlı Edebi Metinlerini Anlama Kılavuzu*, İstanbul 2015, s. 437-506.
- KILIÇ, Filiz, *Meşâ‘irü’ş-Şu‘arâ*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0>, [E.T.: 20.09.2018].
- KILIÇ, Mustafa, *İbni Kemâl, Hayatı, Tefsire Dair Eserleri ve Tefsirdeki Metodu*, Erzurum 1981.
- KÖKTAŞ, Yavuz, “Hadîslerde Geçen “Sultan” Kelimesine Dair”, *Usûl İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 9 (Ocak - Haziran 2008), s. 229-242.
- MEHMED ÂRİF, “Edirne Şehrine Dâir Sultân Selîm Hân-ı Evvel ile İbn Kemâl’in Bir Musâhabesi Hâkân-ı Mağfûr Müşârûnileyh Hakkındaki Mersiye-i Meşhûrenin Tamâmı”, *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmû‘ası*, 1 Teşrîn-i Evvel 1329, (14 Ekim 1913), s. 1411-1416.
- MÜTERCİM ÂSİM EFENDİ, *el-Okyânûsü’l-Basît fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi*, İstanbul 2013.
- ÖZDEMİR, Abdurrahman, “Aruz İlmi”, *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler* (editör: İsmail Güler), İstanbul 2015, s. 357-424.
- SARAÇ, M. A.Yekta, *Şeyhülislâm İbni Kemâl: Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Bazı Şiirleri*, İstanbul 1995.
- STEBLER ÇAVUŞ, M. Zeliha, “Türk Edebiyatında Mersiyeler”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 38, Erzurum 2008, s. 131-138.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1317.
- ŞENTÜRK, A. Atilla, *Tahir’ül-Mevlevî: Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1991.
- TAŞAN, Cüneyt, *Tâhirü’l-Mevlevî’nin “Sünbülzâde Vehbî’nin Tannâne ve Tayyâre Kasîdeleri” Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018.
- TAŞDELEN, Hasan, *Kemâl Paşazade Hayatı, Eserleri ve Belâgatle İlgili Görüşleri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1995.
- TEKİN, Talât, *XI. Yüzyıl Türk Şiiri Dîvânü Lüğâti’t-Türk’teki Manzum Parçalar*, Ankara 2017.
- TOPRAK, M. Faruk, “Mersiye”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s. 215-217.
- TURAN, Şerafeddin, “Kemalpaşazâde”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 245-247.
- TÜLÜCÜ, Süleyman, “Muallakât”, *DİA*, XXX, Ankara 2005, s. 310-312.
- UĞUR, Ahmet, *Kemâlpaşa-zâde İbn Kemâl*, Ankara 1996.
- YALTKAYA, Şerafeddin, *Muallakat Yedi Askı*, İstanbul 1989.

- YAZAR, Sadık, “Mustafa İshâmeddîn Efendi'nin Şerhleri ve Şerh Usulü”, *ASO-BİD Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.1, S.1, Haziran 2017, s. 97-126.
- YAZAR, Sadık, *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Gelenegi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.

“İBN KEMAL'S SELİM I ELEGY AND TAHİR OLGUN'S COMMENTARY”

Abstract

Throughout history, death has been one of the most important issues for humanity. Each culture expressed death in accordance with its own belief system, and performed a series of ceremonies after one's death. In Turkish people After the death of someone religious ceremonies were made and poems were told in both the pre-Islamic and post-Islamic period. In these poems, generally the pain felt, the effects felt against the death and the superior qualities of the deceased were expressed.

Selim I, who became famous under the name of Yavuz thanks to his hard character, courage and bold personality, has left deep traces in both state and art life during his eight years of sultanate. Due to this effect, the separate history texts describing his period named as Selimnâmes were written. Selim I, who likes to chat with scholars, poets is also a poet and he has Persian Divan and Turkish poems.

The only known mersiye (elegy) on the occasion of the death of such an effective sultan was written by Kemâlpaşazâde, who had always been with him and had risen up to the Shayk al-islam office. In this article, information is given about the İbn Kemal's elegy and its form and content is treated. The subjects which are written in the style of Tercîbend verse are explained. Then Tahir Olgun's commentary method is examined. The commentator's style of approaching the poem, his preferences, his criticisms toward the poet and text are analyzed. Finally, the text of the commentary is given.

Keywords

Elegy, mersiye, Selim I, İbn Kemal, Tahir Olgun, commentary.

XV. YY. ŞAİRİ TÂLİ'Î'NİN MİSİR KASİDESİ*

Nusret GEDİK**

ÖZET

Tâli'î (ö. 925/1519), klâsik Türk edebiyatının temel kaynakları olan tezkireler başta olmak üzere dönemin diğer kaynaklarında da adı geçen önemli ve divân sahibi önemli bir şairdir. Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) döneminde hazine kâtipliğine atanan şair, II. Bayezid (1481-1512) döneminde Şehzâde Mahmûd'un defterdâri olarak görev yapmış ve Yavuz Sultân Selîm (1512-1520) döneminde ise Yeniçeri kâtipliği görevlerinde bulunmuştur. Kaynaklarda kendisinden ve şüirinden sitayişle bahsedilmesine ve divân sahibi olduğu söylenilmesine rağmen bugüne kadar şüirleri ortaya çıkmamış ve eserinin herhangi bir nüshasına rastlanılmamış olan Tâli'î'nin tarafımızdan yapılan çalışmalar neticesinde Türkçe Divân nüshasına ulaşılmıştır. Yayın aşamasında olan divânında yer alan Mısır redifli kasidesi de bu makalenin konusudur. Yavuz ile birlikte Mısır seferine katılan şair -muhtevadan anlaşıldığı kadarıyla- şüirini Mısır'ın fethedilmesinin hemen ardından söylemiştir. Büyük ihtimalle söylediği son kaside veya onlardan biridir. Zira şair sefer dönüşünden kısa bir süre sonra, 925/1519 tarihinde vefat etmiştir. Makalede Tâli'î ve Türkçe Divân nüshası hakkında bilgi verilerek, kasidenin muhtevası üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler

Tâli'î, XV. yy., Kaside, Mısır, Yavuz Sultan Selîm.

Giriş

XV. yy. klasik Türk şiiri açısından önemli bir dönemdir. Osmanlı Devleti bu yüzyılda beylikten devlete geçişte önemli adımlar atmış, özellikle İstanbul'un fethiyle birlikte Batı Türklerinin de bir kültür ve medeniyet başkenti İstanbul olarak tescil edilmiş, bizatihi Fatih tarafından bütün ilim adamları ile beraber şairler de büyük teveccühler görmüş ve saray tarafından desteklenmişlerdir. Böylesine uygun siyasî bir ortam, kültürde ve edebiyatta önemli gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Artık devletin gelişimi ile paralel

* Makalenin Geliş Tarihi: 04.02.2019 / Kabul Tarihi: 11.03.2019.

** Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / nusretgedik@hotmail.com

bir şekilde edebiyatın her alanında bir gelişme vukû bulacak ve Türk şairleri İranî etkiden de uzaklaşarak kendi orijinal hayal dünyaları ve üslupları sayesinde önemli eserler verecektir.

XV. yy.ın ikinci yarısında tahta ikinci defa geçen Fatih Sultan Mehmed (1451-1481)'in ilim, edebiyat ve sanata düşkün olması; âlim, şair ve sanatkârları himaye etmesinin yanı sıra bizatihi kendisi de *Divân* sahibi bir padişah'tır. II. Mehmed'in anadili Türkçeden başka Arapça, Farsça, İbranice, Rumca, Latince, Slavca ve Keldanice bildiği nakledilir. Fatih'in dönemin ilim adamları Molla Yegân, Molla Hüsrev, Hocazâde, Molla Gürânî gibi şahıslarla ilmî etütlerde bulunduğu bilinmektedir. Semâniye medresesini kurması ünlü matematik ve astronomi bilgini Ali Kuşçu'yu büyük meblağlar harcayarak Türkistan'dan İstanbul'a getirtmesi onun hem ilmî seviyesini hem de ilme verdiği değeri göstermesi açısından manidardır. Fatih, yalnızca doğu kültürüne vakıf bir padişah değildi. Onun Bizans tarih ve kültürüyle alakadar olduğu bilinmektedir. Birkaç batı diline aşina olması, Gentile Bellini gibi bir ressamın onun sarayında bulunması, dönemin bilim adamlarından Bizanslı Amirokis ile oğlunun himaye edilmesi ayrıca Angonali Kriakus'un Fatih'in kâtipliğini yapması, meşhur tarihçi Kritovulos'un sultanın nedimi olması onun ne kadar geniş bir bakış açısının olduğunu gösterir.¹

Anadolu sahasındaki ilk tezkireyi kaleme alan Sehî (ö. 955/1548-49) de Fatih'i "*Her cins latifeye kâbil, her çeşit hünere mâil, özellikle ilim ehline son derece rağbet gösterir ve iltifat ederdi ki hiç bir padişah etmemiştir... Bu bakımdan her kişi ilmi arzular, okumaya can atardı. Onun şâirler zümresine ettiği itibar ve verdiği şöhreti hiç bir padişah vermemiştir. Onun devrinde toplanan şâirler başka hiç bir padişah zamanında bir araya gelmemiştir. Onların her birine ulu dirlikler verir, her an huzuruna getirir ve karşılıklı şiir söyletirdi. Arab'dan ve Acem'den marifetli kimseleri aratır, buldurur ve korur, gözetirdi. Kısaca nâzik tabiatlı, hüner sahibi, hünere her çeşidini seven, hüner sahiplerini koruyan bir kimseydi.*"² diyerek vasfetmektedir.

¹ Ersen Ersoy, "Fatih Devrinde Cinas Ustası Bir Şair: Hafî", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 2013, s. 196.

² Sehî Beg, *Heşt Bihîşt*, Haz. Hakan Yekbaş, Kültür Bakanlığı E-Kitap Yayımı, s. 14-15.

İşte böyle bir padişah devrini yaşayan Türk edebiyatı, bu yüzyılda Şeyhî (ö. 834/1431?), Ahmet Paşa (ö. 902/1496-97?) ve Necâtî (ö. 914/1509) gibi önemli şahsiyetleri yetiştirmiş, daha adını burada sayamayacağımız pek çok âlim ve şair Türk kültürüne çeşitli sahalarda hizmet etmiştir.³ Bu şairlerden birisi de makalenin konusu olan ve bugüne kadar kaynaklarda *Türkçe Divân* sahibi olduğu belirtilmesine rağmen eseri ele geçmeyen Tâli'î'dir.

Doğumu ve gençlik yılları Fatih Sultan Mehmed dönemine denk gelmesi muhtemel olan şair, kısa bir süre Fatih'in hazine kâtipliği görevinde bulunmuşsa da, Türk edebiyatındaki asıl ününü daha çok II. Bayezid (1481-1512)'in şehzâdesi Mahmûd (ö. 913/1507-08)'un yanında edinmiş, burada Necâtî'nin başını çektiği bir şairler zümresi ile beraber edebî bir muhit içinde bulunmuş, daha sonra şehzâdenin vefatı üzerine II. Selîm (1512-1520)'in maiyetine girerek onun Yeniçeri kâtibi olmuş ve orduyla beraber Mısır seferine katılmıştır. Makalenin konusu bu sefer sonrası şairin padişaha yazdığı Mısır redifli kasidedir.

XV. yy. Şairi Tâli'î Hayatı ve Eserleri

Hayatı

Tâli'î'nin asıl adı Mahmûd'dur. Sadece *Heşt Bihişt*'de şairin adı Mehmed diye kayıtlıdır.⁴ Kastamonuludur. Âşık Çelebi'nin *Meşâirü'ş-Şu'arâ*'sında ihtiyatla belirttiği “Merhûm galiba Magnisa'dandur”⁵ tahmini ise kaynaklarda az da olsa zikredilmektedir. Doğumu, çocukluğu, gençliği, aldığı eğitim ilh. hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Hesap ve kitabette, ferâiz ilminde yetenekli bir kimse olduğundan kaynaklar bahseder. Bu özelliklerinden dolayı II. Mehmed devrinde hazine kâtipliği görevinde bulunmuştur. Daha sonraki yıllarda ise II. Bayezid'in

³ Fatih dönemi edebiyatı hakkında daha fazla bilgi için bkz: Gönül Tekin, “Fatih Devri Türk Edebiyatı”, *İstanbul Armağam I Fetih ve Fatih*, Yayına Hazırlayan: Mustafa Armağan, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yay., İstanbul, (Tarihsiz); Atabey Kılıç, “Fatih Devri Türk Edebiyatına Genel Bir Bakış”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 14, 2003/1, s. 85-93.

⁴ Şehî Beg, *a.g.e.*, s. 104.

⁵ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, Haz. Filiz Kılıç, Kültür Bakanlığı E-Kitap Yayımı, s. 275.

oğlu Şehzâde Mahmûd'un⁶ maiyetinde dönemin diğer önemli şairleri Necâtî ve Sun'î (ö. 915/1509-10) ile birlikte bulunmuştur. Bu yıllarda Necâtî, şehzâdenin nişancılığını yaparken Tâli'î de defterdar olarak görev yapıyordu.⁷ Sun'î ise şehzâdenin divan kâtibiydi.⁸ Şehzâdenin yanında dönemin diğer ünlü şairleriyle birlikte görev yapan Tâli'î, buradaki hâmisinden ve görevinden dolayı mutlu olmalıdır. Zirâ şehzâde vefat ettiğinde;

Odlara yakdı bu felek-i bî-amân bizi
Gör nice çara günlere kodı cihân bizi

matla'ıyla başlayan bir mersiye kaleme almıştır.⁹ Hatta şair hâmisinin padişah olmasını da umduğunu belirterek hâl-i pür-melâlini şöyle anlatır:

Kevn ü mekân pâdişehi oldı dir iken
Âhır bu çarh-ı pür-sitem itdi talan bizi¹⁰

Şair ve şehzâde arasındaki ilişkinin sıkı olduğuna dair bir örnek ise dönemin resmî kayıtlarıdır. Dönemin resmî kaynaklarında da Tâli'î ismi mütemadiyen Şehzâde Mahmûd ile birlikte anılmaktadır.¹¹ Tarafımızdan basıya hazırlanan *Tâli'î Divânında* yer alan bu mersiyeden de anlaşıldığı kadarıyla şairin hâmisine karşı içten beslediği duygular ve onun ölümünden duyduğu derin üzüntü mezkûr mersiyenin muhtelif beyitlerinde sıklıkla

⁶ II. Bayezid'in oğlu Şehzâde Mahmud'un hayatı, ailesi ve faaliyetleri hakkında daha fazla bilgi için bkz: Cevdet Yakupoğlu, "II. Bayezid'in Oğlu Şehzade Mahmud'un Hayatı ve Faaliyetleri", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 12, 2010, s. 319-339.

⁷ Latîfi, *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ*, Haz. Rıdvan Canım, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2000, s. 372. Tâli'î'nin, şehzâdenin defterdarlığı görevinde bulunduğu ifadesinden şehzâdenin hem Kastamonu hem de Manisa sancakbeyliği görevi esnasında şairin de onunla birlikte maiyetinde olduğu anlaşılmaktadır.

⁸ Latîfi, *a.g.e.*, s. 359.

⁹ Tâli'î, *Divân*, vr. 174^a. Şehzâde Mahmud'un vefatının ardından yazılan bir diğer mersiye için bkz: Necâtî, *Divân*, Haz. Ali Nihad Tarlan, MEB Yay., İstanbul 1963, s. 110-114.

¹⁰ Tâli'î, *Divân*, vr. 174^a.

¹¹ İsmail Erünsal, *Türk Edebiyatının Arşiv Kaynakları*, Harvard Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü Yay., Harvard 2008, s. 179.

dile getirilmektedir. Sadece mersiye değil *Dîvân*ında bulunan tarihler de şehzâde ile Tâli'î'nin sıkı bir bağı olduğunu ayrıca göstermektedir.

Şehzâdenin ölümünden sonra arkadaşı Necâtî, Manisa'da kalıp devlet görevinden el çekerken,¹² Tâli'î İstanbul'a dönmüş ve kısa bir süre sonra da Yeniçeri kâtibi olmuştur.¹³ Nitekim gazellerinin bulunduğu *Pervane Bey Mecmuası*'nda da şair hakkında "Kastamonuludur" ve "Sultan Selîm zamânında Yeniçeri kâtibi idi" kaydı bulunmaktadır (Vr. 156^b, 583^a).

Selîm-i Evvel devrinde sürdürdüğü Yeniçeri kâtipliği sırasında padişah Tâli'î ve Sücûdî'den Acem seferini anlatan birer tarih yazmalarını ister. Âşık Çelebi bu konu hakkında, Sücûdî'nin eserini gördüğünü, Tâli'î'ninkini görmediğini belirterek "Galiba yüze gelicek yüzü yoktur." der.¹⁴ Bu ifadelerden şairin bu işi beceremediği anlaşılmaktadır. Bu sebeple padişahıtan utanan şair, bir gün Yavuz Sultan Selîm tarafından sohbet davet edilir. İstenilen *Selîm-nâme*'yi yazamayan –veyahut yazsa da gün yüzüne çıkar(a)mayan-Tâli'î korkuyla Âhî Çelebi'ye "Sultan, sohbet sırasında kızar da Tâli'î'nin boynunu vur diye emrederse, cellat benim boynumu vurur mu?" diye sorar. Âhî Çelebi de "Evet." cevabını verince: "Bana böyle sohbet gerekmez. Zira pekmez, iğne yarasıyla meydana gelen baldan bin kere iyidir." demiş. Daha sonra ise bu bahsi işiten padişahın gönlü şaire kırılmış, kırıklık da gönlünden gitmemiştir.¹⁵

Belirli bir zaman sonra Amasya'da kışlanıldığında yeniçeri isyan edip Pîrî Paşa ve Dukâkinzâde'nin evini basınca oradan dönülmüştür. Tâli'î bu olay üzerine Yeniçeri'nin yaptıklarını bir kıt'a ile söylemiştir:

Keskin olduğu bu yeniçerinüñ
Dâ'imâ seyfi-kâti'î biledür

Yağdurur haşma tîr-bârânı
Harbenden berq-ı lâmi'î biledür

¹² Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, Haz. Aysun Sungurhan, Kültür Bakanlığı E-Kitap Yayımı, s. 521; Beyânî, *Beyânî Tezkiresi*, Haz. Aysun Sungurhan, Kültür Bakanlığı E-Kitap Yayımı, s. 113; Âşık Çelebi, *a.g.e.*, s. 275.

¹³ Kınalızâde Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 521; Âşık Çelebi, *a.g.e.*, s. 275.

¹⁴ Âşık Çelebi, *a.g.e.*, s. 275.

¹⁵ Âşık Çelebi, *a.g.e.*, s. 275.

Žarrdur gerçi nefî de çoğdur
Çoğ muzırr var ki nâfi'i biledür

Güneşün yerde nef i çoğ ammâ
Bildirende menâfi' biledür

Sinâh-ı şems ü kamer bulur encüm
Mihir ü mâhuñ tevâbi'i biledür

Bahtı kördür bugün bu tã'ifenüñ
Ne yire varsa Tãli'i biledür¹⁶

Kıt'anın "Ne yire varsa Tãli'i biledür" mısraını işiten Yavuz Sultan Selîm "Yeniçeriler paşaların evlerini bastıklarında birlikteymişsin, malum oldu." deyince korkuyla: "Birlikteydim ama engellemeye gitmiştim" cevabını verir. Tezkireler ve diğer kaynakların verdiği bilgiye göre büyük bir korkuya kapılan şair kâtiplik görevinden feragat eder. Yavuz dönemi kaynakları üzerinde yaptığımız araştırmalar neticesinde Tãli'i'nin 924 senesinin Saferü'l-Muzaffer'inin 25. günü (8 Mart 1518) görevinden ayrıldığını tespit ettik.¹⁷ Dönemin anonim menâzilnamelerinden birinde Tãli'i'nin mezkûr tarihte, "oturak olduğı" belirtilmektedir. "Oturak olmak" deyiminin müellif tarafından halk ağzında yer aldığı şekilde "kötürüm olmak, elden ayaktan düşercesine hasta olmak" manasında mı kullanıldığı yoksa sadece "görevden çekildi" anlamına mı geldiğı şimdilik muallaktır. Belki dönemin sâir kaynakları da dikkate alınarak şairin fizikî bir rahatsızlıkla değil duyduğu korkudan kaynaklı psikolojik bir hastalıkla boğuştuğı düşünülebilir. Çünkü tezkire yazarları şairin o zamanki hâlini "pür-vehm" ve "havf"la anarlar. Lafız, hangi anlamda kullanılırsa kullanılsın bu tarihte şairin görevini bıraktığı ve yerine Ayasofya mütevellisinden Rüstem Çelebi'nin Yeniçeri kâtibi olduğu kesindir. Şair, dönem kaynaklarının verdiği bilgiye göre kısa bir süre

¹⁶ Tãli'i, *Dîvân*, vr. 170^b. Bu kıt'a tezkirelerde farklı beyitleri alınarak mütemadiyen tekrar edilmektedir.

¹⁷ Bu konuda bkz: Ali Seslikaya, *Yavuz Sultan Selim'in Sefer Menzîlnâmeleri (Çaldıran, Kemah, Dulkadiroğlu Ve Mısır Seferi Menzîlnâmeleri) ve Haydar Çelebi Ruznâmesi: Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2014, s. 177.

sonra İstanbul'da vefat etmiştir. Bu kaynaklar tam bir tarih ise belirtmemektedir. Bazı kaynaklar şairin İstanbul'da vefat ettiğini ve mezarının burada olduğunu söylemektedir.¹⁸ Kimi tezkire yazarları da bundan bahsetmeyerek sadece görevinden ayrıldıktan kısa bir süre sonra vefat ettiğini belirtir.¹⁹ Sebebi tam olarak bilinmese de şairin hayatının son zamanlarına dair kaynaklarda muğlaklık olduğu açıktır. Şairler hakkında biyografik bilgiler ihtiva eden bir mecmuada ise Tâli'î hakkında farklı bir bilgi bulunmaktadır. Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Bölümü K.479 numarada yer alan bu mecmuada²⁰ şair hakkında “Sultân Selîm Hân zamânından Yeniçeri kâtibi iken Ka'be-i Şerîfe giderken fevt olan merhûm ve mağfûr”²¹ ifadesi yer almaktadır. Bu kayıttan anlaşıldığı kadarıyla Tâli'î hem başkentten uzaklaşmak için hem de ibadetini yapmak için hacca gitmeye niyet etmiş olabilir. Böylece belki üzerindeki korkuyu atacak ve hayatının son günlerinde hac ibadetini de yerine getirecekti. Fakat bu arzusunu yerine getiremeden -büyük ihtimalle daha yola çıkmadan İstanbul'da- vefat etmiştir. Ölüm tarihi olarak elimizde tek bir kayıt bulunmaktadır. *Esmâ'ül-Müellifin*'de (Bağdatlı İsmail Paşa 1951: 412) verilen “925 sonlarında (Kasım 1519)” öldüğüne dair tek tarih kaydı şairin ölüm tarihidir.²²

Tezkireler Tâli'î'nin şiirlerinden övgüyle bahsetmişlerdir. Onun hakkında en ayrıntılı değerlendirme Latîfî Tezkiresi'nde bulunmaktadır. Latîfî'ye göre şair, büyük şairlerin ya ikincisi ya üçüncüsüdür. Şairlerin üstadı Zâtî onun için “Nısf-ı Necâtî'dir.” demiştir. Şiirden anlayanların “Türkçe söyleyen şairler arasında Necâtî'ye benzer temiz ve yüksek bir şair varsa o da budur.” dediğini aktaran müellif, onun şiirlerinde tercüme, traş,

¹⁸ Sehî Beg, *a.g.e.*, s. 104; Riyâzî, *Riyâzî'ş-Şu'arâ*, Haz. Namık Açıkgoz, Kültür Bakanlığı E-Kitap Yayımı, s. 210; Katip Çelebi, *Kesfî'z-Zünûn*, C. II, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 2007, s. 656.

¹⁹ Gelibolulu Âlî, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Haz. Mustafa İsen, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1994, s. 181; Âşık Çelebi, *a.g.e.*, s. 275-276; Beyânî, *a.g.e.*, s. 113; Kınalızâde Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 521.

²⁰ Bu mecmua hakkında daha fazla bilgi için bkz: Uğur Öztürk, “Tezkire Niteliğinde Bir Şiir Mecmuası”, *Turkish Studies*, Volume 8/1 Winter 2013, p. 411-428.

²¹ Uğur Öztürk, “a.g.m.”, s. 426.

²² M. Fatih Köksal, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Tâli'î Maddesi, 14.02.2019, çevrimiçi.

tazmin ve iktibas bulunmadığını, atasözleriyle bağlantılı şiirler olduğunu ayrıca belirtir. Yine daha önce söylenmemiş kafiye ve redifler şairin bir başka yönüdür.²³ *Dîvân*'ında yer alan beyitler, sanatlar ve hayaller daha önce kullanılmamış orijinal ifadelerdir.²⁴ Âşık Çelebi de eserinde şairin şiirlerinin şöretinin zâtına galip olduğunu söyleyerek şairin şiir gücünü över.²⁵

Tâli'î, XV. yy.ın önemli bir şahsiyeti olarak bugüne kadar edebî yönü hakkında mütaalalarda bulunulmamış bir şairdir. Bu makalede bir kasidesinden yola çıkarak şairlik yönünü göreceğimiz Tâli'î'nin kısa süre içerisinde edebî yönünü bütün hatlarıyla ortaya çıkararak ilim âlemine sunmayı ümit ediyoruz.

Eserleri

1. *Farsça Dîvan*:

Şairin Farsça şiirlerini havâ eseridir. Tezkirelerde şairin böyle bir eseri olduğundan bahsedilmez.²⁶ *Dîvân*'da 22 kasîde, 427 gazel, 19 kıt'a, 4 rubâi bulunmaktadır. Kütüphanelerde üç nüshası tespit edilen *Farsça Dîvân*, Sedat Kardaş tarafından çalışılmıştır.²⁷

2. *Târîh/Selîm-nâme (?)*:

Eserin tam adına dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Âşık Çelebi, Tâli'î ve Sücûdî'nin Yavuz Sultân Selîm'in emriyle Acem seferi hakkında

²³ *Dîvân*'ını yayıma hazırlarken gördüğümüz kadarıyla Latîfi bu tespitlerinde son derece haklıdır. Şairin oldukça farklı kafiye ve redif tasarrufları bulunmaktadır.

²⁴ Latîfi, *a.g.e.*, s. 372-374.

²⁵ Âşık Çelebi, *a.g.e.*, s. 277.

²⁶ Topkapı Sarayı arşivinde bulunan ve II. Bayezid'in kitaplığı için 909/1503 tarihinde hazırlanmış olan katalogdaki kayda göre padişahın kütüphanesinde Tâli'î'nin *Farsça Dîvân*'ı bulunmaktadır. Bu bilgiden hareketle mezkûr eserin 909/1503 tarihinden önce toplandığı sonucu ortaya çıkar. Daha fazla bilgi için bkz: Erünsal, *a.g.e.*, s. 256.

²⁷ Bu çalışma ve daha fazla bilgi için bkz: Sedat Kardaş, *Tâli'î'nin Farsça Dîvanı ve Necâti Bey Dîvanı ile Mazmunlar Açısından Mukayesesi (İnceleme - Edisyon Kritik - Transkripsiyonlu Metin - Tercüme -Mukayese)*, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2012.

mensur bir tarih yazma işine giriştikleri, ancak muhtemelen berbatlığından dolayı Tâli'î'nin metni ortaya çıkaramadığını; Gelibolulu Âlî ise ikisinin de manzum mensur birer eser ortaya koyduklarını, fakat değersizlikleri nedeniyle ikisinin de şöhret bulamadığını belirtmiştir.²⁸ Kütüphanelerde de henüz bir nüshası tespit edilememiştir.

3. *Türkçe Dîvân:*

Şairin Türkçe şiirlerini topladığı eseridir. Şairin *Türkçe Dîvân*'ı olduğu *Latîfî Tezkîresi*'nde kayıtlıdır.²⁹ Bugüne kadar sadece mecmualardaki şiirleri bilinen Tâli'î'nin *Türkçe Dîvân* nüshası yapılan katalog taramaları neticesinde tarafımızdan tespit edilmiştir. Yurtdışı kütüphanelerde yapmış olduğumuz taramalar neticesinde Tâli'î'nin kaside, terci-bend, gazel, kıt'a ve müfredlerini içeren *Dîvân* nüshası Fransa Milli Kütüphanesi Turc 270'de kayıtlı olan bir *Dîvânlar Mecmua'sının* 168^a-209^b varakları arasında ve sayfa kenarlarında bulunmaktadır. Yazma eserin herhangi bir yerinde istinsah kaydı ise bulunmamaktadır. Lâkin muhtevâsından anlaşıldığı kadarıyla mecmua XVI. yy.'a tarihlendirilebilir. İlk sayfada bir tesahüp kaydı vardır ki o da 1060/1650 tarihini göstermektedir. 168^a'da "Dîvân-ı Tâli'î Tâbe Serâhu ve Cea'le'l-Cennete Me'vâhu" kaydı ile Tâli'î'nin şiirleri dîvân tertibi gözetilerek başlamaktadır. Başlıktan anlaşıldığı gibi nüsha Tâli'î'nin ölümünden sonraki bir tarihe aittir. Yazma, katalog kayıtlarına göre 21*13.5 boyutlarında, 322 varaklık nestalik bir hatla tek elden çıkmış bir nüshadır. Tamamen şair *Dîvân*larından müteşekkildir.

Mecmua, Sadece *Tâli'î Dîvânı* nüshasını barındırması açısından değil tespitlerimize göre klasik Türk Edebiyatının diğer şairleri için de son derece önemli bir yazmadır. Yine bu mecmua sayesinde bugüne kadar ele geçmeyen nüshasını tespit ettiğimiz ve tarafımızdan yayıma hazırlanan *Kâtibî (Seydi Ali Reis) Dîvânı* ile klasik Türk edebiyatındaki kayıp *Dîvân*lardan birisi daha eksilecektir. XV. ve XVI. yy. şairlerinin *Dîvân* nüshalarını muhtevî 322 varaklık bu mecmuanın içeriği ve edebiyatımızdaki önemi hakkında ayrıntılı bir makale hazırladığımız ve kısa süre içerisinde yayımlanacağı için özetle bu bilgileri vermekle iktifa ettik.

²⁸ M. Fatih Köksal, a.g.md.

²⁹ Latîfî, a.g.e., s. 372-374.

Son olarak *Tâli'î Dîvân*, şiir mecmualarında yer alan şiirlerle mukayeseli bir şekilde; şiirlerin nesre çevirisi, açıklamalar ve *Necâtî Dîvân* ile de üslup özellikleri karşılaştırılarak yayıma hazırlanmakta olup yakında ilim âlemine sunulacaktır. Burada Yavuz Sultan Selîm adına yayımlanacak özel bir sayıda ona sunulan bu kasideyi konu ettik.

Tâli'î'nin Mısır Kasidesi

Yukarıda kısaca hayatı ve eserleri hakkında bilgi verdiğimiz Tâli'î'nin *Dîvân*'ında yer alan kasidelerden biri Mısır redifli kasidesidir. Kaynakların şahitliğinde tarihî bilgilerden anlaşıldığı üzere Yavuz Sultan Selîm'in Mısır seferine katılan Tâli'î sefer başlangıcında "sefer" redifli kasidesini söylemiş³⁰ sefer sonrasında ise "Mısır" redifli kasidesi ile fethi kutlamıştır.

Mısır Kasidesi, 29 beyitten müteşekkil bir manzumedir. Manzumenin ilk beyitleri Osmanlı ordusunun Mısır'a girişini tasvir eder mahiyettedir. Tâli'î ilk iki beyitte Mısır'ın zaptedilmesinin sevinci ile dolup taşar gibidir. Yavuz'un devleti ile Mısır'ın zaptedildiğini belirten şair padişahın şevketinin bütün Mısır'ı kuşattığından söz açarak kasideye başlar. Ardından gelen beyitte ise askerlerin çokluğu ve bunların taşıdıkları bayraklar ile Mısır'ın bir lalezâra döndüğü belirtilir.

Mısır'ın toprağı Yavuz'un şehre girişiyle şereflenmiş ve onun atının ayağının tozu bile Mısır için mücevherli bir sürme olmuştur.

Sen şeh-süvâruñ atları ayağ(1) tozu bile
Kuhlü'l-cevâhir oldı ser-â-ser gubâr-ı Mısr [b. 4]

Yavuz Sultan Selîm, Mısır seferi sonucu alt ettiği Çerkeslerden gayret ü namus u ârı almış (b. 5) ve onları kendine tâbi kılmıştır. *Selîm-nâme*'lerde uzun uzun anlatılan olaylar Tâli'î'nin de gözünden kaçmamıştır. Kasidenin teşbib bölümünde şairin Mısır'ın fethedilmesinden duyduğu sevinç, Osmanlı askerlerinin tasviri ve bir bakıma Mısır medhiyesi sayılabilecek beyitler göze çarpmaktadır. Hatta Tâli'î'nin;

Altındadır behişt ya üstindedür anuñ
Ey kudret issi şâni'-i perverdigâr-ı Mısr [b. 8]

³⁰ Makalenin konusu "Mısır Kasidesi" olduğu için burada "Sefer Kasidesi" zikredilmekle iktifa edildi.

beyti iki asır sonrasında Nedîm (ö. 1143/1730)'in dilinde meşhur olacak;

Altında mıdır yoksa üstünde midir cennet-i a'lâ
El-ḥaḫ bu ne ḥâlet bu ne ḥoş âb u hevâdır

şeklinde ve bu sefer İstanbul için söylenecektir. Yukarıdaki örnekten anlaşıldığı kadarıyla bu hayal, Nedîm'den önce Tâli'î tarafından şiirde işlenmiş bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır. Tâli'î Mısır'dan bahsederken Nil Nehri'ni de atlamaz ve Mısır'ın güzel nimetlerinin, yeşilliklerinin yanında Nil Irmağı'nın her daim akıllara geldiğinden bahseder.

[Her] ni'met-i nebâtı laṭîf olduğı bu kim
[Hep] Nîl ırmağıyla şorılır 'aḫâr-ı Mışr [b. 10]

Mısır deyince akla gelen bir ikinci husus ise tabii ki bu topraklarda yaşamış ve Kur'an-ı Kerîm'de hikâyeleri ahsenü'l-kasas olarak belirtilen Hz. Yûsuf ve Zeliha olacaktır.

Tâze olursa ḥüsn-i Zelîḫâ 'aceb midür
Cennet-mişâl dâ'im olurmuş bahâr-ı Mışr [b. 11]

Yûsuf da dönemin padişahı Yavuz ile birlikte anılacak ve Sultan Selîm "Yûsuf-ı zamâne" olarak vasedilecektir.

Ey Yûsuf-ı zamâne 'azîz-i ḥübân olur
Ednâ ḫuluñ ki sen olasın nâm-dâr-ı Mışr [b. 15]

Kasidenin 14. beyti girizgâh sayılabilecekken burada Yavuz Sultan Selîm, bir önceki Safevî seferine atıfla "Sayyâd-ı Dicle" olarak vasedilmektedir. 15. beyitten itibaren de medhiyye beyitlerini içeren kasidede padişah çeşitli yönleriyle övülmektedir. Padişahın etrafına lütuf ve ihsanlarda bulunmaktan hiç geri kalmadığı [b. 16], Hz. Peygamberin şeriatını sağlamlaştırdığı [b. 19], onun sayesinde Mısır minarelerinde Allah'ın adının yankılandığı [b. 17] vb., şair tarafından beyitlerde çeşitli tahayyüller ile işlenen unsurlardır. Yine Yavuz'un dünyayı yönettiği, Arap mülkünün bunun yanında adının anılmayacağı [b. 23] ve onun mülkünün hesabını yapanların bu

işte çaresiz kalacakları, yüz bin Mısır'ın gelirinin, padişahın bir haneden alacağı avarız vergisiyle ancak karşılaştırılabileceği [b. 24] gibi unsurlar kasidede göze çarpan hususlardandır. Bizatihi seferde bulunan ve yaşanan her şeye şahit olan Tâli'î bu beyitler ile aslında Yavuz Sultan Selim dönemindeki devletin kudret ve zenginliğini de gözler önüne sermektedir.

Kasidenin 25. beyti taç beyittir. Tâli'î bu beyitte kendisinden bahsederek onun padişahın vasıflarını saymakta bir nevi yetersiz kalacağını belirtir ve Mısır'ın büyük/küçük bütün meddahlarının yanında hükümdarın mehdinde bulunduğunu söyler. Bir sonraki beyit ise dönemdeki bir geleneğe işaret etmesi bakımından önemlidir:

Şîrîn lebûn kelâmı yiter Rûma armağan
Şeker olur hemîşe şehâ yâdigâr-ı Mısr [b. 26]

Şair, padişahın tatlı sözler isterken bunu o günkü bir gelenekle bağdaştırarak Mısır'dan Rûm'a armağan veya yadigâr olarak şeker getirildiği üzerinde durur.

Kaside Tâli'î'nin padişah ve devleti hakkında dua bölümü ile hitama ermektedir.

S o n u ç

XV. yy. Osmanlı Devleti'nin her alanda güçlenip büyüdüğü bir dönem olarak Türk şiirinin de kendi orijinalitesini yakaladığı bir devirdir. Bu devirde yetişen usta şairler elinde Türk şiiri gelişimini sürdürmüş ve altın çağ sayılabilecek XVI. yy.ın hazırlıkları yapılmıştır. Kaynaklarda kendisinden sitayişle bahsedilen Tâli'î de bu yüzyılın önemli bir edebî şahsiyetidir. Tezkirelerde *Türkçe Dîvân* sahibi olduğu belirtilmesine rağmen eseri bugüne kadar ele geçmeyen şairin şiiri hakkında bugüne kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu yazı ile beraber ilk defa Tâli'î'nin bir kasidesi ilim âlemine sunulmuş ve kayıp eseri hakkında kısa bilgi verilmiştir. Kaynaklarda Necâtî takipçisi olduğu söylenen ve hayatının bir bölümünü de Necâtî ile birlikte geçiren şairin *Türkçe Dîvânı*'nı ortaya koymakla Türk edebiyatında kayıp *Dîvân* nüshalarından birisi daha gün yüzüne çıkacaktır.

Yavuz Sultan Selim ile birlikte Mısır seferine katılan şair, Mısır'ın fethi üzerine kısa sayılabilecek bir kaside söylemiştir. Kaside, Yavuz medhiyesi

olmakla birlikte aslında Mısır medhiyesi hüviyetini de taşımaktadır. Özellikle teşbib bölümlerinde Tâli'î Mısır'ın güzellikleri, güzelleri, havası suyu ilh. bahsetmektedir. Yukarıda görüldüğü üzere şairin Mısır hakkındaki bir tahayyülü kendisinden 200 yıl sonra Nedîm'e İstanbul Kasidesi'nde bir hayal örneği olmuştur. Tâli'î, her ne kadar Necâtî gibi etki alanı geniş bir şair olmamışsa da tezkirelerden anlaşıldığına göre döneminden sonra Türk şiirine etki etmiş bir şahsiyettir.

Metin³¹

Mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilin

Muzâri' -- + / - + - + / + -- + / - + -

1. Ey devletünle oldı musahhar diyâr-ı MıŖ
Vey Ŗevketünle toldı ser-â-ser kenâr-ı MıŖ
2. Bayraklarıyla 'asker-i gerdün-me'Ŗerün
Ĥandân u Ĥurrem oldı yine lâle-zâr-ı MıŖ
3. Ĥün maĤdem-i Ŗerifün-ile kesb ider Ŗeref
Ĥâk-i süm-i semendün olur iftiĤâr-ı MıŖ
4. Sen Ŗeh-süvâruñ atları ayag(1) tozı bile
KuĤlü'l-cevâhir oldı ser-â-ser ġubâr-ı MıŖ
5. ĤoĤdan mu'izz-i salĤanadur gerĤi görmedi
Bu Ŗevket ü vaĤârı bu dârâtı dâr-ı MıŖ
6. Ŗâhâ tapuñla ĤaŖre degin ĤaĤ bu faĤr ider
Ĥerkesden etdi ġayret ü nâmüs u 'âr-ı MıŖ
7. Elbette sen Skender-i Ŗânî için yine
Ĥâm-ı cihân-nümâ durur âyine-dâr-ı MıŖ
8. Altındadur behiŖt ya üstindedür anuñ
Ey Ĥudret issi Ŗânî-i perverdigâr-ı MıŖ
9. Ĥâyetde dil-nüvâz durur Ĥalkı ĤoŖ tutar
Ŗer'î müŖelleŖ-ile mey-i ĤoŖ-ġüvâr-ı MıŖ
10. [Her] ni'met-i nebâtı laĤif olduğı bu kim
[Hep] Nîl ırmağıyla Ŗorılır 'aĤâr-ı MıŖ
11. Tâze olursa Ĥüsn-i ZelîĤâ 'aceb midür
Cennet-miŖâl dâ'im olurmıŖ bahâr-ı MıŖ

³¹ Tâli'i, *Dîvân*, vr. 172^b-174^a.

12. Gül yüzlü leylî saçlu güzeller hevâsıla
 adr-ile ‘ıyd olur yine leyl ü nehâr-ı MıŖ
13. Serv ü enâr boylu güzellere kim bakar
 Deryâ-yı Nıldür ü bugün cüy-bâr-ı MıŖ
14. Şayyâd-ı Dicle mühr[e] koyup mâhî şayd ider
 Âhû gibi güzeller olurken nigâr-ı MıŖ
15. Ey Yûsuf-ı zamâne ‘azîz-i hûbân olur
 Ednâ uluñ ki sen olasın nâm-dâr-ı MıŖ
16. Sultân-ı bende-perver ü hâân-ı pür-kerem
 Sensin bugün cihânda eyâ Ŗehr-yâr-ı MıŖ
17. ‘Âlem seni ta‘accüb ider bu ‘aceb midür
 Allâhu ekber-ile olarsa menâr-ı MıŖ
18. ün devlet ü sa‘âdet-ile seyre ıasın
 Allâhu yensurakle³² olar reh-güzâr-ı MıŖ
19. Devründe mukem olmaa Ŗer‘-i Muammedî
 Dîn al‘asına amerî kimdür iŖâr-ı MıŖ
20. ‘Adl it [ki] dâd-ıla uta âfâı vüŖukuñ³³
 ‘Âlemde Ŗükr-ile duru[lu]r iŖtihâr-ı MıŖ
21. Dirlügi tiz dükendügi ıbilerüñ bu kim
 Tama alur imiŖ uludan bâc-dâr-ı MıŖ
22. Hâa budur ki oto lu olursa bârsuz(?)
 İnŖâf ü ‘adlün-ile yemîn ü yesâr-ı MıŖ
23. Kevn ü mekân ıfluñ olupdur Ŗehâ bugün
 Mülk-i ‘Arab ne nesne durur yâ diyâr-ı MıŖ

³² “Ve yensuraka (A)llâhu nasran ‘azîzâ(n)”, “Ve sana Allah, Ŗanlı bir zaferle yardım eder.”Kur’an-ı Kerîm, Fetih 48/3. *Kur’an-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı, 13. Baskı, Ankara 2007.

³³ Kelimenin imlâsı vüŖukuñ olsa da vezin gerei bu Ŗekilde okundu.

24. ‘Älem senüñ hisâbın iderlerse mülk[ün]ün
Bir hâne-i ‘avârız olur şad-hezâr-ı Mışr
25. Kimdür ki Tâli‘î ide evşâf-ı şeh-r-yâr
Meddâh-ı şeh durur çü şıgâr u kiber-i Mışr
26. Şîrîn lebün kelâmı yiter Rûma armağan
Şekker olur hemîşe şehâ yâdigâr-ı Mışr
27. Nite ki devr ider bu felek [‘aksine]³⁴ anuñ
Nite ki şâbit ola yirinde medâr-ı Mışr
28. Hândân u hurrem ola gülistân-ı devletün
Zeyn oldı gönçe güller-ile nev-bahâr-ı Mışr
29. ‘Ömrün bahârı tâze vü ter ola dâ‘imâ
Ser-sebz olduğınca şehâ sebze-zâr-ı Mışr

KAYNAKÇA

- ÂŞIK ÇELEBİ, *Meşâ’irü’ş-Şu’arâ*, Haz. Filiz Kılıç, Kültür Bakanlığı E-Kitap Yayımı. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0> [18.02.2019, çevrimiçi].
- BEYÂNÎ, *Beyânî Tezkiresi*, Haz. Aysun Sungurhan, Kültür Bakanlığı E-Kitap Yayımı. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55835,beyani-tezkire-sipdf.pdf?0>, [18.02.2019, çevrimiçi].
- ERSOY, Ersen, “Fatih Devrinde Cinâs Ustası Bir Şair: Hafî”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 2013, s. 195-216.
- ERÜNSAL, İsmail, *Türk Edebiyatının Arşiv Kaynakları*, Harvard Üniversitesi Ya-kın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü Yay., Harvard 2008.
- GELİBOLULU ÂLÎ, *Künhü’l-Ahbâr’ın Tezkire Kısmı*, Haz. Mustafa İsen, Ata-türk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1994.

³⁴ Yazmada: ikiye

- KARDAŞ, Sedat, *Tâli'î'nin Farsça Divanı ve Necâtî Bey Divanı ile Mazmunlar Açısından Mukayesesi (İnceleme - Edisyon Kritik - Transkripsiyonlu Metin - Tercüme -Mukayese)*, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2012.
- KILIÇ, Atabey, "Fatih Devri Türk Edebiyatına Genel Bir Bakış", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 14, 2003/1, s. 85-93.
- KINALIZÂDE HASAN ÇELEBİ, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, Haz. Aysun Sungurhan, Kültür Bakanlığı E-Kitap Yayımı. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0> [18.02.2019, çevrimiçi].
- KÖKSAL, M. Fatih, "Tâli'î" Maddesi, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 14.02.2019, çevrimiçi.
- LATÎFÎ, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, Haz. Rıdvan Canım, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2000.
- ÖZTÜRK, Uğur, "Tezkire Niteliğinde Bir Şiir Mecmuası", *Turkish Studies*, Volume 8/1 Winter 2013, p. 411-428.
- SEHÎ BEG, *Heşt Bihişt*, Haz. Hakan Yekbaş, Kültür Bakanlığı E-Kitap Yayımı. http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56165,hest-bi-histpdf.pdf?0&_tag1=03EE5380B678F1063BF0A9ED54D2FA0DD771F0E5&crefer=CA7D8C68DB186302D3F9882C22D29B894E9ABDABDA34FA1F4FBD462123F9FC44 [18.02.2019, çevrimiçi].
- SESLİKAYA, Ali, *Yavuz Sultan Selim'in Sefer Menzîlnâmeleri (Çaldıran, Kemah, Dulkadiroğlu Ve Mısır Seferi Menzîlnâmeleri) ve Haydar Çelebi Ruznâmesi: Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2014.
- TEKİN, Gönül, "Fatih Devri Türk Edebiyatı", *İstanbul Armağanı I Fetih ve Fatih*, Haz. Mustafa Armağan, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yay., İstanbul, (Tarihsiz).
- YAKUPOĞLU, Cevdet, "II. Bayezid'in Oğlu Şehzade Mahmud'un Hayatı ve Faaliyetleri", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 12, 2010, s. 319-339.

“15TH CENTURY POET TALİ’İ’S EGYPT QASIDA”

Abstract

Tâlî’i (d. 925/1519) is diwan holder poet, who is mentioned chiefly in the tezkires, which are the primary sources of classic Turkish literature, and other sources. The poet was appointed as the treasury clerk in Mehmed the Conqueror’s reign (1451-1481). He worked as the treasurer to Prince Mahmud, in Bayezid II’s reign. (1481-1512) Then he became a janissary clerk in Selim I’s reign. (1512-1520). Even though sources praise his poems and him and claim that he was a diwan holder, his poems were not unearthed and copies of his works could not be found up until this day. Thanks to our studies, his Turkish Diwan copy is found. This article deals with his Egypt rhymed poem that can be found in his diwan, which is about to be published. The poet who joined the expedition of Selim I’s to Egypt, according to his works’ contents, wrote his poems immediately after the conquest of Egypt. Most probably this was his last poem. For he died in 925/1519 after the expedition. In this paper, information about Tâlî’i and his Turkish diwan copy, contains of its contents will be studied.

Keywords

Tali’i, 15th century, qasida, Egypt, Selim I.

SULTAN-ŞAİR OLARAK YAVUZ SULTAN SELİM*

Seda AYDIN**

ÖZET

Yavuz Sultan Selim, II. Bâyezid'in oğlu olup Osmanlı Devleti'nin dokuzuncu padişahıdır. Fetihlerle dolu sekiz yıl (1512-1520) süren saltanatı boyunca Yavuz Sultan Selim, şiir yazmış ve şairleri himaye etmiştir. Osmanlı padişahları, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren şairleri desteklemiş; onları daima kendilerine yakın tutmuşlardır. Bunu yapmalarındaki amaç, devletin kültür seviyesini yükseltmektir. Küçük yaştan itibaren özel bir eğitimle yetişen Yavuz Sultan Selim, Trabzon'da sancak beyliği yaptığı zamanlardan beri şiirle meşgul olmuş ve kendisine şiir sunan şairlere ihsanda bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin başına geçtiğinde ise himayesindeki şairleri beraberinde seferlere götürmüş ve fethettiği yerlerdeki sanat erbabını Osmanlı ülkesine getirmiştir. Farsça bir Dîvân sahibi olan Yavuz Sultan Selim, şiirlerinde "Selimî" mahlasını kullanmıştır. Yavuz'un şiirleri, klâsik Türk edebiyatı içinde değerlendirilmektedir. Klâsik Türk edebiyatı şairleri, şiirlerinde daima "âşık" konumunda olup "ma'sûk" için şiir yazmışlardır. Yavuz Sultan Selim de şiirlerinde diğer klâsik Türk edebiyatı şairleri gibi âşık konumundadır; fakat padişah kimliğini de muhafaza etmiştir. Şiirlerinde her iki kimliği bir araya getirerek bir sultan-şair portresi çizmiştir. Çalışmada, Selimî'nin çizmiş olduğu sultan-şair portresi Farsça Dîvân'ında yer alan gazellerden hareketle incelenecektir.

Anahtar Kelimeler

Yavuz Sultan Selim, Selimî, sultan-şair, klâsik Türk edebiyatı.

Giriş

I. Selim, 1470 yılında Amasya'da babasının sancak beyliği sırasında doğmuştur. Babası Osmanlı Devleti'nin sekizinci padişahı II. Bâyezid (1481-1512) ve annesi Dulkadiroğlu Alâüddevlî Bozkurt Bey'in kızı Ayşe Hatun'dur. Osmanlı belgelerinde adı "Selim Şah" olarak geçen I. Selim, mizacının sert oluşu ve cesareti sebebiyle "Yavuz" lakabıyla anılmıştır.¹

* Makalenin Geliş Tarihi: 19.12.2018 / Kabul Tarihi: 11.03.2019.

** Arş. Gör., İstinye Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / saydin@istinye.edu.tr

¹ Feridun Emecen, "Selim I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, XXXVI, 407.

Kendisine tahsis edilen hocalar sayesinde iyi bir eğitim gören Yavuz Sultan Selim, 1487'de Trabzon sancak beyi olarak görevlendirilmiştir. Yavuz, Trabzon sancak beyliği sırasında bir idareci olarak kendini geliştirirken ilgilendiği konuların başında Şah İsmail'in Şiilik politikası gelmiştir. Akkoyunlular'ın 1501'de Tebriz'i kaybetmesi ile İran'da Safevi Devleti kurulmuştur.² Şah İsmail tarafından kurulan bu devletin amacı, İslam dünyasını Şii mezhebi ile kendi liderliği altında toplamaktır.³ Bu amaç doğrultusunda Safevi Devleti, bölgede propaganda yaparak Anadolu'da da kendine taraftar bulmuştur. Yavuz Sultan Selim, gittikçe artan bu propagandaların korkunç bir hâl aldığını fark etmiş ve bu sebeple akınlar yapmış; Şiilik karşısında Sünniliğin lideri olmuştur.⁴ Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail arasındaki bu münasebet, edebi alanda bir üstünlük çabasına dönüşmüştür. Yavuz Sultan Selim, Türkçe konuşulan bir coğrafyanın hâkimiyetini elinde bulundurmasına rağmen Farsça; Şah İsmail, Farsça konuşulan bir bölgenin lideri olmasına rağmen Türkçe bir *Dîvân* kaleme almıştır.⁵

II. Bayezid (1481-1512), ülkeyi içinde bulunduğu bu karışık durumdan kurtarmak için Yavuz Sultan Selim'i serdar tayin etmek istemiş; fakat yeni-

² Yılmaz Öztuna, *Yavuz Sultan Selim*, Babıalı Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2006, 17.

³ Emin Aysan, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi Mercidabık (1516) ve Ridaniye (1517) Meydan Muharebeleri Cilt III Kısım II Eki*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 1990, 3.

⁴ Mustafa Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu", *Tarih Dergisi Turkish Journal of History*, 6/9, İstanbul 1954, 76.

⁵ Yavuz Sultan Selim'in Türkçe şiir yazıp yazmadığı konusunda ortak bir görüş birliğine varılamamıştır. Sehi Bey *Tezkiresi*'nde "gerçi 'avâmü'n-nâs anlara Türkî eş'âr isnâd ederler ammâ anlar asla Türkî şi'r dememişlerdir küll-i eş'ârı anların Pârsîdür dîvânlarında bir Türkî sözleri yok" diyerek hiç Türkçe şiiri olmadığını vurgulamıştır. Bkz. Günay Kut, *Heşt Bihişt The Tezkire By Sehi Beg*, Harvard Üniversitesi, Cambridge 1978, 104. Latîfi, *Tezkire*'sinde "zebân-ı Türkîde eş'ârı gâyetde kalil ü nâdirdür anların nâmına esnâ-i nâsda okunan Türkî eş'ârun ekseri 'avâmü'n-nâsun iftirâsı ve isnâdidür" diyerek Türkçe şiirinin çok az olduğunu ifade etmiş; bazı Türkçe şiirlerin ona isnad edildiğine dikkat çekmiştir. Bkz. Rıdvan Canım, *Latîfi Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2000, 151. Konu ile ilgili bir öğretim üyeliği tezi ve bir makale mevcuttur. Bkz. Hüsrev Subaşı, *Yavuz Sultan Selim'in Türkçe Şiirleri ve Bunlara Yapılan Nazireler*, Marmara Üniversitesi Yüksek İslam Enstitüsü Öğretim Üyeliği Tezi, İstanbul 1982. Bkz. M. Fatih Köksal, "Yavuz Sultan Selim'in Türkçe Şiirleri", *Türk Dünyasının Ulu Çınarı Mertol Tulum Kitabı*, Ed. Ahmet Kartal-M. Mahur Tulum, Sivrihisar Belediyesi, İstanbul 2017, 485-547.

çeriler tarafından yapılan baskılar sebebiyle tahtından oğlu lehine feragat etmiş, âdeta zorla tahttan indirilmiştir.⁶ Yavuz Sultan Selîm, 24 Nisan 1512'de tahta çıktığında öncelikle kardeşleriyle savaşarak devletin bekası için onları bertaraf etmiştir. Sonrasında Doğu'ya seferler düzenlemiş; 23 Ağustos 1514'te Şah İsmail'i Çaldıran'da yenilgiye uğratarak Tebriz'e girmiştir. Yavuz Sultan Selîm, sanat ve ilim adamlarını Tebriz'den İstanbul'a getirmiş; onların da katkılarıyla İstanbul, kısa zamanda Türk-İslam dünyasının ilim ve sanat merkezi olmuştur.⁷ Seferlerine ara vermeden devam eden Yavuz Sultan Selîm, 24 Ağustos 1516'da Memlûk ordusunu Mercidabık'ta bozguna uğratmıştır.⁸ Mercidabık'tan sonra 2 Ocak 1517'de Gazze'ye girmiştir. Ridaniye mevkiinde yapılan savaştan sonra Kahire'nin kapıları, 22 Ocak 1517'de Sultan Selîm'e açılmıştır. Yavuz Sultan Selîm'in İran, Suriye, Mısır ve Arabistan fetihleri sonrasında Osmanlı padişahları 1,5 milyon kilometrekareye ulaşan devasa bir araziye hükmetmişlerdir.⁹

Yavuz Sultan Selîm, saltanatı boyunca daima seferde olduğu için hi-maye ettiği şairleri de yanında götürmüştür. Kemalpaşazâde, Sücûdî, Fehmî, Revânî, Halîmî, Tali'î, Güvâhî ve Nihâlî bu şairlerdendir.¹⁰ Yavuz Sultan Selîm'le beraber seferlere katılan şairler; seferleri, savaş ve zaferleri anlatan târih-nâmeler kaleme almıştır. Bu târih-nâmelere ilk defa özel bir isim verilmiş ve *Selîm-nâme* adı verilen bir tür oluşmuştur.¹¹ Târîh-nâme yazma geleneği Kânûnî Sultan Süleymân döneminde de devam etmiş; Kânûnî dönemi anlatan birçok *Süleyman-nâme* yazılmıştır.

Selîmî mahlasıyla şiiirler kaleme alan Yavuz Sultan Selîm'in tek eseri, Farsça *Dîvân*'ıdır. *Dîvân*, h. 1306/m. 1888-89 yılında İstanbul'da¹² ve 1904 yılında Alman İmparatoru II. Wilhelm tarafından II. Abdülhâmid (1876-

⁶ Feridun Emecen, a.g.e., 408.

⁷ Halil İnalçık, *Has-bağçede 'Ays u Tarab Nedimler Şâirler Mutribler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, 59.

⁸ Feridun Emecen, a.g.e., 411.

⁹ Gabor Agoston, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, 5.

¹⁰ Haluk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996, 80.

¹¹ Ahmet Uğur, "Selimnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, XXXVI, 440.

¹² Bkz. Hüseyin Hüsnü, *Divan-ı Yavuz Sultan Selîm*, Kitapçı Arakel, İstanbul 1306.

1909)'e hediye edilmek üzere Berlin'de basılmıştır.¹³ *Dîvân*'ın tamamı üzerine yapılan bir şerh ve bir de tercüme bulunmaktadır. Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi tarafından h. 7 Zilka'de 1313/m. 20 Nisan 1896 tarihinde yazılan şerh çalışmasında 1306 senesinde yapılan İstanbul baskısı esas alınmıştır.¹⁴ *Dîvân*, 1946 yılında Ali Nihad Tarlan tarafından tercüme edilmiştir. Tarlan, çalışmasında 1904 yılında yapılan Berlin baskısını esas almıştır.¹⁵

Yavuz Sultan Selîm'in neredeyse bütün hayatı savaş, mücadele ve fetihlerle geçmiştir. Bu durum onun şiir diline ve kullandığı kelime kadrosuna sirayet etmiştir. Yavuz Sultan Selîm, *Dîvân*'ında yer alan gazellerinde diğer klâsik Türk edebiyatı şairleri gibi âşık konumunda olmuş; Selîmî mahlasıyla ma'şûkuna şiirler kaleme almıştır. Bu şiirlerde bir klâsik Türk edebiyatı şairinin kullandığı mazmunları kullanmış ve sevgilisine aşkını dile getirmiştir. Fakat kullandığı üslup ve kelime kadrosu onu diğer şairlerden ayırmıştır. Sultan Selîm, şiirlerinde şâh olduğunu, meydanlarda savaştığını ve memleketler fethettiğini vurgulamıştır. Selîmî, üslubu sebebiyle diğer şair Osmanlı padişahlarından da ayrılmaktadır. Muhibbî mahlasıyla şiirler kaleme alan Kânûnî Sultan Süleymân'ın *Dîvân*'ı, klâsik Türk edebiyatının en hacimli dîvânlarından biri olmuştur. Muhibbî, şiirlerinde bir padişaktan çok sıradan bir şair konumundadır. Aşk ızdırabı, kanaat, tevazu, felekten şikâyet gibi diğer şairlerin işlediği konuları ele alan Muhibbî'nin şiirlerinde gurur, büyük-

¹³ Bkz. *Dîvân-ı Selîmî*, Haz. Paul Horn, Berlin Devlet Matbaası, Berlin 1904.

¹⁴ Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi'nin şerhi üzerine yapılan tez çalışmaları bulunmaktadır. Bkz. Beyza Terzi, *Destâvîz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selîm Dîvânı'nın Şerhi) Tenkitli Metin ve İnceleme (S. 1-180)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016. Seda Aydın, *Destâvîz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selîm Dîvânı'nın Şerhi) Tenkitli Metin ve İnceleme (S. 180-366)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.

¹⁵ Bkz. Ali Nihad Tarlan, *Yavuz Sultan Selim Divanı*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1946. Şeyh Vasfî, 1308 yılında *Dîvân*'da yer alan 166 beyti açıklayarak oluşturduğu eserine *Bârîka* adını vermiştir. Bkz. Şeyh Vasfî, *Bârîka*, Kitapçı Arakel, İstanbul 1308. Bârîka üzerine yapılmış iki çalışma bulunmaktadır. Bkz. Filiz Kalyon, *Yavuz Sultan Selim'in Şiirlerinden Seçmeler Bârîka*, Berikan, Ankara 2015. Bkz. Gökhan Gökmen, *Bârîka Yavuz Sultan Selim'in Farsça Seçme Şiirleri ve Türkçe Tercümelere*, Büyüyenay, İstanbul 2015.

lenme gibi duygular yer almamıştır. Hatta şiirlerinde daima fakirlikten, kimsesizlikten, sevgilinin vefasızlığından ve kadrinin bilinmediğinden şikâyet etmiştir.¹⁶

Çalışmada, Selîmî mahlasıyla şiirler kaleme alan Yavuz Sultan Selîm'in *Dîvân*'ında yer alan gazeller, üslup ve kelime kadrosu bakımından incelenmiştir. İnceleme sonucunda, şiir içindeki konum ve kullanılan mazmunlar itibariyle Selîmî'nin bir klâsik Türk edebiyatı şairi kimliği taşıdığı görülmüştür. Fakat şair, *Dîvân*'ında Selîmî olduğu kadar Yavuz Sultan Selîm olduğunu da vurgulamaktadır. Bu noktada, karşımıza daha önce ele alınmamış bir sultan-şair portresi çıkmaktadır. Burada sultan kelimesiyle kastedilen seferden sefere koşan, memleketler açan bir komutandır. Çalışmada, Yavuz Sultan Selîm'in *Dîvân*'ında yer alan gazeller, çizdiği sultan-şair portresi açısından tek tek incelenmiş ve elde edilen sonuçlar tasnif edilerek örnekleriyle birlikte ele alınmıştır.¹⁷

I. H ü k ü m d a r l ı k V a s ı f l a r ı

Bir hükümdarın sahip olması gereken vasıflar, siyâset-nâme türündeki eserlerde dile getirilmiştir. İlk siyâset-nâme olan Kutadgu Bilig'te hükümdar Kün Toğdı, adaleti temsil etmektedir. Osmanlı Devleti döneminde telif edilen ilk siyâset-nâme, Şeyhoğlu Mustafa tarafından *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ* adıyla 1401'de kaleme alınmıştır.¹⁸ Eserin birinci babında ideal bir hükümdarın sahip olması gereken vasıflar belirtilmiştir. İdeal bir

¹⁶ Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995, 169. Muhibbî *Dîvân*'ında yer yer asker ve savaş ile ilgili konular işlenmiştir. Fakat *Dîvân*'ın geneline bakıldığında bu şiirlerin çok az olduğu görülmüştür. Konu ile ilgili Bkz. Gülay Durmaz, "Warrior At Muhibbi Divan", *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, Bursa 2011, 67-79.

¹⁷ Çalışmada, şerh metni olması dolayısıyla *Dîvân*'ın 1306 yılında yapılan İstanbul baskısı esas alınmıştır. İstanbul baskısında 2 münâcât, 2 naat, 102 gazel bulunurken Berlin baskısında 2 tevâhid, 2 naat, 2 kasîde, 303 gazel ve 8 mısra bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Seda Aydın, a.g.t., 12-13. Verilen örnek beyitlerdeki numaralandırmalardan ilki gazel, ikincisi beyit sayısına aittir.

¹⁸ Coşkun Yılmaz, "Siyâsetnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, XXXVII, 306.

hükümdarın öncelikli vasfı, liderliktir.¹⁹ Liderlikten sonraki en önemli vasıflar; adalet, yiğitlik, cömertlik, güzel ahlak, bilgili olmak ve dindarlıktır. Bu vasıflardan liderlik ve yiğitlik, Selîmî'nin *Dîvân*'ında öne çıkarılmıştır.

Liderlik

Bir hükümdarın gücünün ve nüfuzunun fethettiği coğrafyanın genişliğiyle doğru orantılı olarak arttığı kabul edilmektedir.²⁰ Cihan hâkimiyeti düşüncesi olarak ifade edilen bu anlayış gereği, hâkimiyet altına alınan alan ne kadar genişse padişah o kadar güçlü ve lider konumunda olmuştur. Yavuz Sultan Selîm, liderlik vasfı taşıyan bir hükümdardır. Selîmî'nin *Dîvân*'ında yer alan 102 gazel içinde *cihân* kelimesi 22, *mülk* ve *mülük* kelimesi 12 defa geçmiştir. Bunun yanında *vatan*, *eğālîm*, *kişver*, *memâlik* ve *memleket* kelimeleri de kullanılmıştır. Selîmî, şiirlerinde daima ülkeler fetheden, memleketler açan bir cihan hükümdarı olduğunu vurgulamıştır:

Ber-mâ egerçi mülk-i cihân 'arze dâştend
Cüz derd-i 'aşk-ı yâr neşüd dil-pezîr-i mâ²¹ (6/4)

(Her ne kadar bize dünya memleketini arz eyledilerse de sevgilinin aşkından gayrı bir şeyi gönlümüz kabul etmedi.)

Kişver-i dehr giriftîm be-himmet âsân
Gerçi düşvâr nümâyed be-tü âsâni-i mâ²² (7/4)

(Her ne kadar bizim kolayımız sana zor görünürse de zaman memleketini kolayca irademiz altına aldık.)

Ey Selîmî be-cüz ez-'aşk hîmâyet me'taleb

¹⁹ Şeyhoğlu, eserinde padişahın Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olduğunu, hükmü elinde bulundurmak ve onu başkalarına vermemek gibi görevleri olduğunu vurgulamıştır. Burada sözü edilen liderlik, o dönemin düşünce yapısına göre şekillenmiş olan cihan hükümdarlığıdır. Bkz. Kemal Yavuz, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ (İnceleme-Metin-İndeks)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1991, 17.

²⁰ İlyas Yazar-Esra Uslu, "Divan Şairinin Padişah Algısı", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10/8, Ankara 2015, 2212.

²¹ Beyza Terzi, *a.g.t.*, 178.

²² Beyza Terzi, *a.g.t.*, 183.

*Tā bigīrīm cihān tīg-i zebān mā-rā bes*²³ (54/5)

(Ey Selimî! Aşkta başka şeyi himaye etmek isteme, cihanı lisan kılıcıyla zapt edelim o bize yeter.)

*Çün Selimî dil-i men behr-i şehinşāhî-i aşk
Pādişāhî-i cihān-rā be-belā kerd* 'avaż'²⁴ (61/5)

(Selimî gibi benim gönlüm de aşkın padişahı olmayı cihan padişahlığına de-
ğişti.)

Selimî, *Dîvân*'ında bir cihan lideri olduğunu vurguladığı yek-âhenk gazeller de kaleme almıştır. Bunlardan biri, fethettiği ülke ve bölgeleri sıraladığı gazeli olmuştur:

*Leşker ez-taht-ı Sitānbül sūy-ı İrān tāhtem
Sürh-i ser-rā ğarķa-i hūn-ı melāmet sāhtem*²⁵ (82/1)

(İstanbul tahtından İran tarafına asker koşturdum, kızılbaşı melāmet ka-
nına boğdum.)

*Şüd ğulām-ı himmetem ez-cān u dil vālî-i Mısr
Tā livā-yı husrevî ez-nüh felek efrāhtem*²⁶ (82/2)

(Sultanlık sancığını dokuz felekten yukarı çıkarttığım için Mısır valisi can
u gönülden benim himmetimin kölesi oldu.)

*Kerdem ez-ehl-i İrāk ĩn müjde āheng-i Hicāz
Çeng-i nuşret-rā çü der-bezm-i şarab binvāhtem*²⁷ (82/3)

(Irak ehlinde bu müjdeyi Hicaz makamı eyledim, sevinç meclisinde zafer çen-
gini çaldım.)

*Māverā ü'n-nehr ez-tiğem şüde ğarķ-āb-ı hūn
Çeşm-i düşman-rā çü kühl-i İsfahānî sāhtem*²⁸ (82/4)

²³ Seda Aydın, *a.g.t.*, 126.

²⁴ Seda Aydın, *a.g.t.*, 149.

²⁵ Seda Aydın, *a.g.t.*, 216.

²⁶ Seda Aydın, *a.g.t.*, 218.

²⁷ Seda Aydın, *a.g.t.*, 219.

²⁸ Seda Aydın, *a.g.t.*, 220.

(Maveraünnehr benim kılıcımdan kana gark oldu, düşmanın gözünü İsfahan sürmesi gibi yaptım.)

*Âb-ı Âmu ez-ser-i her mû revân şüd haşm-râ
Şüd ' arak-rîz ez-teb-i gam çün nazâr endâhem²⁹ (82/5)*

(Bakışlarımı (adeta bir ok gibi) atmam sebebiyle düşman, gam sıtmasından terledi, her kılının ucundan Amu nehrinin suyu aktı.)

*Şâh-ı Hind ez-leşker-i ferzâneem şüd pîl mât
Ber-besât-ı mülk çün şatranc-ı devlet bâhem³⁰ (82/6)*

(Devlet satrancını, memleket meydanında oynadığım için Hint şahı, benim akıllı orduma yenilip fil matı oldu.)

*Ey Selimî şüd be-nâmem sikke-i mülk-i cihân
Tâ çü zer der-püte-i mihr ü vefâ bigdâhem³¹ (82/7)*

(Ey Selimî! Merhamet ve vefa potasında altın gibi eridiğim zaman cihan memleketinin sikkesi benim ismimle (meşhur) oldu.)

Yiğitlik

Selimî'nin *Dîvân*'ında öne çıkan hükümdarlık vasıflarından biri de yiğitliktir. Cihan hâkimiyeti düşüncesinin gereği olarak hükümdar, savaşlarda ordusunun başında olmuştur. Cesareti ve yiğitliğiyle daima askerlerine örnek teşkil etmiştir. Yavuz Sultan Selim, yiğitlik vasfıyla tanınan bir hükümdardır. *Dîvân*'da yer alan gazellerde yiğitliğin bir gereği olan savaşmak, savaş meydanı ve savaş tasvirleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu tasvirlerde savaş aletlerinden *tîg* (kılıç) kelimesi 14, *tîr* (ok) kelimesi 5, *hadeng* (ok) kelimesi 4, *peykân* (okun ucu) kelimesi 4, *kemân* (yay) kelimesi 2, *tuğ* (tuğ) kelimesi 2, *hancer* (hançer) kelimesi 2 ve *gılâf* (kın) kelimesi 1 defa geçmiştir. Bunların yanı sıra savaş giysisi olarak *cevşen* (zırh) ve *zirih* (zırh); savaşta askeri çöztürmek için çalınan *nefir* (savaş borusu) ve *nevet* (askeri musiki); savaş yeri olarak *mevdân* kelimesi gazellerde yer almaktadır. Savaş tasvirleri içeren beyitlerden bazıları şunlardır:

²⁹ Seda Aydın, *a.g.t.*, 221.

³⁰ Seda Aydın, *a.g.t.*, 221.

³¹ Seda Aydın, *a.g.t.*, 223.

*Tiğ-i pür-hûn-ı tü-râ dey be-zebân kerdem pâk
Kîr gerdîd leb ü geşt zebânem neh neh³² (42/2)*

(Senin kan dolu kılıcını dünkü gün dilimle pak eyledim; dudağım zift (gibi siyah) oldu ve dilim tel tel oldu.)

*Rûz-ı meydân ez-zebân-ı tiğ bâşed bahş-ı 'aşk
Kâr-ı tflânest kerden ber-ser-i her kâr bahş³³ (35/2)*

(Savaş günü aşk bahsi kılıç dilinden olur, her işin başında kavga etmek çocukların işidir.)

Savaş tasviri yapılan yek-âhenk gazellerden biri³⁴ şöyledir:

*Ger leşker-i 'adû büved ez-Kâf tâ be-Kâf
B'illâh ki hîç rûy nemî tâbem ez-maşâf³⁵ (65/1)*

(Eğer düşman askeri Kaf'tan Kaf'a dek olsa da Allah'a yemin ederim ki savaştan yüz çevirmem.)

*Çün âfitâb zulmet-i küfr ez-cihân berem
Gâhî ki şubh-ı tiğ birün ârem ez-ğulâf³⁶ (65/2)*

(Sabah kılıcını kınından dışarı çıkardığım vakit güneş gibi küfür karanlığın dünyadan kaldırırim.)

Selimî, savaş meydanında şîr-i ner (erkek aslan)e benzeyen cengâverleri helak ettiğini şu beyitle ifade etmiştir:

*Ger na'ra ber-keşed zi-ciger şîr-i ner be-ceng
Düzem dileş be-sûzen-i peykân-ı cân-şikâf³⁷ (65/3)*

(Eğer erkek aslan cenkte nara atarsa can yarıcı (olan) ok ucunun iğnesiyle onun yüreğini dikerim.)

³² Seda Aydın, *a.g.t.*, 83.

³³ Beyza Terzi, *a.g.t.*, 276.

³⁴ Gazelin yalnızca 5. beyti savaş tasviri içermemektedir. Bu sebeple bu beyte yer verilmiştir.

³⁵ Seda Aydın, *a.g.t.*, 161.

³⁶ Seda Aydın, *a.g.t.*, 162.

³⁷ Seda Aydın, *a.g.t.*, 162.

*Ger rû-be-rû şevved be-geh-i rezm müdde'î
Dâned ki nîst da'vâ-i merdân zi-rûy-ı lâf³⁸ (65/4)*

(Eğer iddîacı savaş zamanı (bizimle) yüz yüze gelirse mertlik davasının lafla olmadığını anlar.)

*Der-pîş-i tiğ ü tîr 'adû pâydâr nîst
Kâr-ı zirihgerân neküned her-i haşır-bâf³⁹ (65/6)*

(Düşman, kılıç ile okun önünde sabit değildir. Her hasır dokuyan zırh yapanların işini yapamaz.)

*Dâred hasûd kîn Selîmî vü gerne hest
Mâ-râ be-mişl-i âyine-i tiğ sîne-şâf⁴⁰ (65/7)*

(Bizim kılıç aynası gibi saf gönlümüz olmasına rağmen düşman, Selîm'e kin tutar.)

Savaş tasvirlerinin yapıldığı beyitlerde savaş manasında *ceng* kelimesi 4, *rezm* ve *maşâf* kelimeleri birer defa; asker manasında *leşker* kelimesi 7, *sipeh* ve *sipâh* kelimesi 5 ve *süvârî* kelimesi 1 defa; *düşman* kelimesi 3, *haşm* (düşman) kelimesi 2, ²*adû* (düşman) kelimesi 2, *küfr* ve *kâfir* kelimeleri birer defa geçmiştir. Bunun yanı sıra şiirlerde *gûlâm* (köle), *esîr*, *şulh* (barış) ve *sefer* gibi kelimelere de rastlanmıştır. Savaş ve savaşın faileri ile ilgili beyitlerden örnekler şunlardır:

*Selîm haşm-ı dilez ez-çi dâned in hâlet
Ki ez-zuhûr-ı İlâhîst feth-i leşker-i mâ⁴¹ (2/7)*

(Ey Selîm! Bizim askerimizin fethi Allah'ın ihsanındandır, senin gönlünün düşmanı bu hâli nereden bilsin.)

*Der-sefer geşten u in bi-ser ü sāmāni-i mā
Behr-i cem'iyet-i dil-hāst perîşāni-i mā⁴² (7/1)*

(Bizim sefer(ler)de dönüp durmamız, bu bir yerde karar edemeyişimiz ve perişanlıığımız, (dağınık) gönüllerin toplanması içindir.)

³⁸ Seda Aydın, *a.g.t.*, 163.

³⁹ Seda Aydın, *a.g.t.*, 164.

⁴⁰ Seda Aydın, *a.g.t.*, 165.

⁴¹ Beyza Terzi, *a.g.t.*, 160.

⁴² Beyza Terzi, *a.g.t.*, 181.

Geh ceng küni bā-men ü geh şulh be-ağyār
Tā çend çünin cevr ü cefā-yı kerem-ālūd⁴³ (44/2)

(Bazen benimle savaşır ve bazen düşmanla barışırsın, böyle ne kadar kerem bulaşmış eziyet (edeceksin)?)

Savaş meydanının tasviri yapılırken gazellerde kullanılan birçok fiil bulunmaktadır. Bu fiiller içinde *feth* (açmak) kelimesi 5, *küşten* (katl etmek) kelimesi 9, *hün* (kan) kelimesine ek veya fiil eklenmesiyle oluşan kelimeler 18, *katl* kelimesi 4, *huşm* kelimesi 2, *cān şarf* (can sarf etmek), *kaahr*, *helāk*, *nuşret*, *himāyet* ve *elem-ālūd* kelimeleri birer defa geçmektedir. Savaş fiilleri ile ilgili örnek beyitler şunlardır:

Kāşem firāk-ı zār küşed tā be-key keşem
Cevr-i hezār düşman ü ta'n-ı rakīb hem⁴⁴ (76/2)

(Keşke (beni sevgilinin) ağlatan ayrılığı öldürse; hem rakibin kınamasını ve hem bin düşmanın sıkıntısını ne zamana kadar çekeyim?)

Berāy-ı taht-ı cihān-ı fenā çı fikr künem
Me-rā ki baht büved taht u feth u nuşret u tāt⁴⁵ (37/3)

(Fani olan cihan tahtı için niçin endişe edeyim; taht, taç, fetih ve zafer benim talihim olur.)

Ānki ez-behr-i gam-ı aşk-ı tü cān şarf nesāht
Saltanat-rā be-yekī bād-ı hevā kerd 'avaż⁴⁶ (61/4)

(Senin aşkının gamı için canını feda etmeyen o kimse, sultanlığı boş bir hevese değiştirdi.)

Selîmî'nin *Dîvân*'ında hükümdarlık vasıflarından olan adalet, *dād* (adalet) kelimesi ile 1; bir diğer vasıf olan cömertlik ise *kerem* ve *kerem-ālūd* kelimeleri ile 4 defa yer almıştır. Selîmî, sevgilisine kanını döktüğü için kerem eylediğini söylemiştir:

⁴³ Seda Aydın, *a.g.t.*, 90.

⁴⁴ Seda Aydın, *a.g.t.*, 201.

⁴⁵ Beyza Terzi, *a.g.t.*, 286.

⁴⁶ Seda Aydın, *a.g.t.*, 149-150.

Husrev-i hūbān kerem kerdī ki hūnem rīhtī
Sāhtī ez-gerd hālī āsitān-ı h'ış-rā⁴⁷ (19/4)

(Ey güzeller padişahu! Kanımı dökerek kerem eyledin; (böylece) kendi asitanını da tozdan pak eyledin.)

II. Hükümdarlık Alametleri

Hükümdarın hâkimiyet alametleri, maddi ve manevi olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bunlardan maddi olanlar; taht, taç, sikke, çadır, nevbet (askeri musiki), bayrak, hil'at (elbise), mühür, tuğra, ok ve yay iken manevi olanlar; unvanlar, lakaplar ve hutbedir.⁴⁸ Bu alametlere, Selimî'nin *Dîvân*'ında yer alan gazelerde önemli ölçüde yer verilmiştir.

Maddi Alametler

Selimî'nin *Dîvân*'ında yer alan gazelerde hükümdarlık alametlerinin maddi olanlarından *taht* ve *serîr* (taht) kelimesi 10, *tâc* ve *efser* (taç) kelimesi 5, bayrak manasında *sancağ*, ²*alem* ve *livā* kelimeleri 6, çadır manasında *hayme*, *çetr* ve *hargeh* kelimeleri 5, *sikke* ve *nevbet* kelimeleri birer defa geçmiştir. Bunun yanı sıra beyitlerde vergi manasında *bâc* ve *harâc* kelimeleri ile hükümdarın maiyetinden olan *vezîr* ve *mîr* kelimeleri de kullanılmıştır. Bu kelimelerin geçtiği beyit örnekleri şöyledir:

Be-taht-ı Kayser u Kāvūs nîst mā' il dil
Çü āsitāne-i dost bûdeest müyesser-i mā⁴⁹ (2/5)

(Gönül, Kayser ve Kāvūs'un tahtına meyletmez. Çünkü sevgilinin eşiği, bize müyesser olmuştur.)

Be-mülk-i 'aşk girifem zi-şark u garb harâc
Şeh-i sipāh-ı gamem nîst bâkem ez-Leylâc⁵⁰ (37/1)

(Aşk memleketini zapt eyleyip Doğu ve Batı'dan haraç aldım, gam askerinin padişahıyım, Leylâc'dan korkum yoktur.)

⁴⁷ Beyza Terzi, *a.g.t.*, 226.

⁴⁸ Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, 30-229.

⁴⁹ Beyza Terzi, *a.g.t.*, 159.

⁵⁰ Beyza Terzi, *a.g.t.*, 284.

*Hoş ân ki küşte kerdem ü pür-hûn libās-ı men
Ehl-i firāk perde-i hûnîn ‘alem künend⁵¹ (45/2)*

((Aşkımın dolayısı) ölmem ve elbisemin kan dolu olması ne güzeldir; ayrılık ehli kanlı perde(ye benzeyen elbise)yi bayrak eder.)

*Neyâyem sühan-ı mîr bâ-vezîr pesend
Zi-hîle gerçi nikû harf mîzened be-harâc⁵² (37/5)*

(Hile ile gerçi dışarı güzel kelimeler sarf ediyorsa da vezir ve beyin sözleri bana makbul gelmez.)

Manevi Alametler

Hükümdarlık alametlerinin manevi olanlarından unvan ve lakaplara, Selîmî'nin *Dîvân*'ında yer alan gazelerde yer verilmiştir. Beyitlerde *şeh*, *şāh*, *şehinşāh*, *şāhān* ve *şāhī* kelimeleri 17, *salṭanat* kelimesi 8, *sulṭān* kelimesi 3, *husrev* kelimesi 3, *pādişāhī* ve *şehriyār* kelimeleri birer defa geçmiştir. Bu kelimelerin geçtiği beyit örnekleri şöyledir:

*Dûr ez-hāk-i deret revnaḡ-ı şāhī cüstem
Be-cüz in nîst der-eyyām peşimāni-i mā⁵³ (3/4)*

(Senin kapının toprağından uzak olarak padişahlık talep ettim, bu zamanda bizim bundan başka pişmanlığımız yoktur.)

*Şeh-i memālik-i derdem belā penāh-ı menest
Ġamem ki bî-hadd ü pāyān büved sipāh-ı men-est⁵⁴ (31/1)*

(Dert memleketinin padişahıyım, bela benim sığınacak yerimdir. Sınırı ve sonu olmayan gamım, benim ordumdur.)

*Ān büved salṭanat-ı ‘aşḡ ü şehinşāhī-i men
Kî künem der-ḡademeş salṭanat-ı dehr tufeyl⁵⁵ (70/3)*

((Sevgilinin) ayağına zaman sultanlığını dalkavuk ederim; benim padişahlığım ve aşk sultanlığı o olur.)

⁵¹ Seda Aydın, *a.g.t.*, 94.

⁵² Beyza Terzi, *a.g.t.*, 287.

⁵³ Beyza Terzi, *a.g.t.*, 164.

⁵⁴ Beyza Terzi, *a.g.t.*, 262.

⁵⁵ Seda Aydın, *a.g.t.*, 181.

Çün Selîmî *salṭanat* dârem ki dey güftî be-lutf
 ‘Âşîk-ı dîvâne-i bî-i’ tibâr-ı men tüyî⁵⁶ (102/5)

(Dünkün gün lütuf ile “Benim itibarsız divane âşığım sensin.” dediğin için Selîmî gibi sultanlığım vardır.)

S o n u ç

Klâsik Türk edebiyatının zirvede olduğu XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin dokuzuncu padişahı olarak tahta geçen Sultan Selîm, ismiyle müsemma bir şahsiyettir. Bunun yanında sert bir mizacı olduğu kaynaklarda belirtilmiştir. Mizacının sertliği sebebiyle hataya tahammül edemeyen Yavuz Sultan Selîm, vezir değiştirmek konusunda Osmanlı padişahları içinde meşhur olmuştur. Hatta onun bu özelliği dilden dile “*Rakîbin ölmesine çâre yoktur/Vezîr ola meğer Sultân Selîm’e*” beytiyle dolaşmıştır. Hayatı boyunca kendine hedefler belirleyip bu hedefleri gerçekleştirmek için gerek baba ve kardeşleri gerekse düşmanları ile mücadele etmiştir. Cihan hâkimiyeti düşüncesini kendisine ilke edinip memleketlerin sultanı olan Yavuz Sultan Selîm, sözün sultanı olmaktan da geri durmamıştır. Gençlik yıllarından itibaren şiir yazmaya gayret edip şairleri himaye etmiştir. Şiir dilinin gücünün farkında olduğundan seferlerde beraberinde himaye ettiği şairleri götürmüş ve zaferlerinin manzumeler hâline gelmesini sağlamıştır. Selîmî mahlasıyla yazdığı Farsça *Dîvân*’ı ile “*kelâmü’l-mülûk mülûkü’l-kelem*” yani “*padişahların sözü, sözlerin padişahıdır*” sözünü doğrulamıştır.

Çalışmada, Selîmî *Dîvân*’ında yer alan gazeller, üslup çerçevesinde kelime kadrosu bakımından incelenmiştir. İnceleme sonucunda yapılan tasnifler ve verilen örnekler, Selîmî’nin şiirlerinde klâsik Osmanlı şairi kimliğinin dışına çıktığını göstermiştir. Sultan Selîm, *Dîvân*’ında Selîmî olduğu kadar Yavuz olduğunu da vurgulayarak bizlere farklı bir sultan-şair portresi çizmiştir. Şiirlerde kullanılan kelime kadrosuna bakıldığında *Dîvân*’ın bir sultan-şaire ait olduğu bilinmese bile asker, paşa veya vezir gibi devlet erkânından bir şahsiyete ait olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmada uygulanan yöntemin diğer şair Osmanlı padişahlarının *Dîvân*’larında da uygulanması ve sonuçların mukayese edilmesi, sultan-şairlerin ne kadar sultan ne kadar şair kimliği taşıdıklarını belirlemek bakımından önemli olacaktır.

⁵⁶ Seda Aydın, *a.g.t.*, 287.

KAYNAKÇA

- AGOSTON, Gabor, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- AYDIN, Seda, *Destâviz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selim Dîvânı'nın Şerhi) Tenkitli Mehtâvî ve İnceleme (S. 180-366)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.
- AYSAN, Emin, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi Mercidabık (1516) ve Ridaniye (1517) Meydan Muharebeleri Cilt III Kısım II Eki*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 1990.
- CANIM, Rıdvan, *Latîfi Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabstratü'n-Nuzamâ*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2000.
- DURMAZ, Gülay, "Warrior At Muhibbi Divan", *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, Bursa 2011, 67-79.
- EMECEN, Feridun, "Selim I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, XXXVI, 407-414.
- GÖKMEN, Gökhan, *Bârîka Yavuz Sultan Selim'in Farsça Seçme Şiirleri ve Türkçe Tercümelemi*, Büyüyenay, İstanbul 2015.
- HÜSEYİN HÜSNÜ, *Divan-ı Yavuz Sultan Selim*, Kitapçı Arakel, İstanbul 1306.
- HORN, Paul, *Dîvân-ı Selimî*, Berlin Devlet Matbaası, Berlin, 1904.
- İNALCIK, Halil, *Has-bağçede 'Ays u Tarab Nedimler Şâirler Mutrîbler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.
- İPEKTEN, Haluk, *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996.
- KALYON, Filiz, *Yavuz Sultan Selim'in Şiirlerinden Seçmeler Bârîka*, Berikan, Ankara 2015.
- KÖKSAL, M. Fatih, "Yavuz Sultan Selim'in Türkçe Şiirleri", *Türk Dünyasının Ulu Çınarı Mertol Tulum Kitabı*, Ed. Ahmet Kartal-M. Mahur Tulum, Sivrihisar Belediyesi, İstanbul 2017, 485-547.
- KUT, Günay, *Heşt Bihîşt The Tezkire By Sehî Beg*, Harvard Üniversitesi, Cambridge 1978.
- MENGİ, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.
- MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Yavuz Sultan Selim*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2006.

- SUBAŞI, Hüsrev, *Yavuz Sultan Selim'in Türkçe Şiirleri ve Bunlara Yapılan Nazireler*, Marmara Üniversitesi Yüksek İslam Enstitüsü Öğretim Üyeliği Tezi, İstanbul 1982.
- ŞEYH VASFİ, *Bârîka*, Kitapçı Arakel, İstanbul 1308.
- TARLAN, Ali Nihad, *Yavuz Sultan Selim Divanı*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1946.
- TERZİ, Beyza, *Destâvîz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selîm Dîvânı'nın Şerhi) Tenkitli Metin ve İnceleme (S. I-180)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.
- UĞUR, Ahmet, "Selimnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, XXXVI, 440-441.
- ULUÇAY, Mustafa, "Yavuz Sultan Selîm Nasıl Padişah Oldu", *Tarih Dergisi Turkish Journal of History*, 6/9, İstanbul 1954, 53-90.
- YAVUZ, Kemal, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ (İnceleme-Metin-İndeks)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1991.
- YAZAR, İlyas-USLU, Esra, "Divan Şairinin Padişah Algısı", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10/8, Ankara 2015, 2205-2230.
- YILMAZ, Coşkun, "Siyâsetnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, XXXVII, 306-307.

"SELİM I AS SULTAN-POET"

Abstract

Selim I who is son of Bayezid II was the ninth sultan of Ottoman Empire. During the reign which lasted eight years (1512-1520) Selim I wrote poems, and patronized the poets. The Ottoman sultans supported the poets since the foundation of the Ottoman Empire. The purpose was to raise the cultural level of the state. Selim I who grew up with a special education from a young age has been interested in poetry since the time he was a sanjak lord in Trabzon. When he became the head of the Ottoman Empire, he went on a campaign with the poets, and brought the artists from the countries which conquered to the Ottoman country. Selim I who has a Persian Divan wrote his poems with the name "Selîmî". The poems of Selim I are considered in classical Turkish literature. Poets of classical Turkish literature have always written the poems for the (beloved) "ma'sûk" as being a (lover) "âşık". In his poems, Selim I is not only lover, but also sultan. He has preserved both identities, and constituted a portrait of a sultan-poet. In this study, the portrait of the sultan-poet which is drawn by Selîmî will be examined from the ghazels in Persian Divan.

Keywords

Selim I, Selîmî, sultan-poet, classical Turkish literature.

TÜRK ROMANINDA YAVUZ SULTAN SELİM*

Zeki TAŞTAN**

ÖZET

Tarih, birçok yazar ve şair için vazgeçilmez bir esin kaynağıdır. Onun mazideki mümbit dünyasına yer vermeyen, değinmeyen hemen hemen hiçbir yazarımız yoktur. Özellikle Türk tarihi, bu açıdan keşfedilmemiş bir hazinedir. Yazar ve şairlerimiz de bu hazinenin farkına vararak mazinin kaynaklarından sürekli istifade etmişlerdir.

Yazar ve şairlerimiz tarihten yararlanırken özellikle Osmanlı hanedan üyeleri yanında Kanuni Sultan Süleyman, Yıldırım Beyazıt, Fatih Sultan Mehmet, II. Abdülhamit, Mustafa Kemal Atatürk gibi Türk tarihine yön veren önderleri daha çok tercih etmişlerdir. Yavuz Sultan Selim'i de bu tercih listesinde zikredebiliriz. Gerek şehzadelik yılları gerekse çok kısa süren saltanat yıllarındaki icraatlarıyla adından sıkça söz ettiren I. Selim, edebiyat dünyamızın da ilham kaynaklarından birini oluşturmuştur.

Yavuz Sultan Selim'in esin kaynağı olduğu edebi türlerden biri de tarihi romanlardır. Biz bu çalışmamızda ilk roman örneklerinden bugüne Yavuz Sultan Selim'in tarihi romanlardaki varlığını tespit etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler

Yavuz Sultan Selim, Türk tarihi, Osmanlı Devleti, Tarihi Roman, Mısır, Şirpençe.

GİRİŞ

Tarih, kurgusal dünyanın her zaman dikkatini çeken en zengin hazinelerinden biridir. Özellikle de Türk tarihi, tiyatro, şiir, roman, öykü gibi edebî türler için her zaman zengin ve kapsamlı bir kaynak oluşturmaktadır. Sadece Türk yazarları değil dünyadaki birçok edebiyatçı da Türk tarihinin farklı dönemlerini, olaylarını, olgularını ve bilhassa da tarihi kişilikleri yazdıkları edebî ürünlerde önemli bir ilham kaynağı olarak kullanmışlardır. Özellikle Osmanlı tarihi denildiği zaman; Osman Gazi, IV. Murat, Kanuni Sultan Sü-

* Makalenin geliş tarihi: 12.01.2019 / Kabul tarihi: 20.03.2019.

** Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / zekitastan@gmail.com

leyman, Fatih Sultan Mehmet, Yıldırım Beyazıt ve daha adını sayamayacağımız birçok önemli isim farklı yönleriyle edebiyat dünyasının yakından ilgilendikleri önderler olmuşlardır. Bu isimlerden biri de kuşkusuz kısa bir süreliğine tahtta kalmasına rağmen Türk tarihi içinde önemli bir yer edinmiş olan Yavuz Sultan Selim'dir. *Tevârih-i Âl-i Osman*'da geçen; "Ne Sultân Ahmed idi tahta lâıyk / Ne Sultan Korkud idi bahta lâıyk / Bularun her biri îş ü safâda / Velî Sultan Selîm idi gazâda"¹ kıtasında vurgulandığı gibi ömrü devletin bekası için gaza meydanlarında geçen Sultan Selim, Osmanlı Devleti'nin dokuzuncu padişahı olarak, 24 Nisan 1512'de tahta geçmiştir. Tahta geçtiği andan itibaren de büyük hedefler peşinde olan Yavuz, bunu şu sözleriyle açıklar:

*"Arabistan'ı, Mısır'da hüküm süren Çerkez hükümdarından; İran'ı Safevilerden kurtarmak, İslâm'ı bir noktaya toplamak için gerekirse Hint'e ve Turan'a (Türkistan'a) girmek"*²

Yavuz Sultan Selim, sekiz yıllık kısa saltanatında Batı ile barış içerisinde yaşarken seferlerini daha çok doğuya gerçekleştirerek Anadolu'yu Safevi tehlikesinden korumaya çalışmıştır. Bu doğrultuda yaptığı seferlerinin ilki Şah İsmail'e karşı olurken Çaldıran Savaşı'nda büyük bir zafer kazanmıştır. Savaş sonunda Anadolu coğrafyası sadece Safevi tehlikesinden kurtulmamış aynı zamanda Doğu Anadolu, Azerbaycan ve İran üzerinde bulunan ticaret yollarına da hâkim olunmuştur.

Yavuz Sultan Selim'in esas hedefinin Mısır olduğunu belirten dönemin kaynakları, Ridaniye ve Mecidabık Savaşlarından bahsederken Sultan Selim'in kazandığı zaferin önem derecesini kullandıkları dil ve üslup ile vurgulamışlardır. Sultan Kansu Gavri'nin yenilmesiyle Mekke ve Medine'nin koruyuculuğunu üstlenen Sultan Selim'e Hâdimü'l Haremeyn eş-Şerîfeyn unvanı verilmiştir. Rivayet odur ki Cuma günü hutbelerde ismiyle beraber zikredilen unvan Hâkimü'l Haremeyn iken, duruma müdahale eden Sultan Selim, *"İmam efendi Hâkimü'l Haremeyn deme; Hâdimü'l Haremeyn de biz ancak Mekke ve Medine'ye hizmet eden olabiliriz"* demiştir.

¹ Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, Haz. Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1991, 358.

² Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi C. I*, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2000, 108.

Yavuz Sultan Selim'in koyduğu bu hedef, aynı zamanda onun yapacaklarının da yol haritasıdır. Nitekim bu hedeflerine ulaşmak için önce kardeşleriyle mücadele eden ve daha sonra gaza meydanlarına atılan Sultan Selim, cesareti ve kahramanlıklarıyla da edebiyat dünyası için bir cazibe merkezi oluşturmuştur. Biz bu çalışmamızda onun Türk romanına nasıl yansıdığını tespit etmeye ve romanlardaki Yavuz karakterini bir bütün olarak incelemeye çalışacağız.

Yavuz Sultan Selim'in Türk romanındaki yansımasıyla ilgili bugüne kadar müstakil olarak tek çalışma mevcuttur. Ahi Evran Üniversitesi'nde Prof. Dr. Şahmurat Arık danışmanlığında yürütülen Yüksek Lisans tezinde başlangıcından 2015 yılına kadar 14 roman tespit edilmiş ve incelenmiştir.³ Bu çalışma dışında Yavuz Sultan Selim'in romanlardaki yansımalarına tarihi roman ve tarihi romancılar üzerine yapılan bazı lisansüstü tezlerde ve çok az makalede yer verilmiştir. Özellikle Prof. Dr. Kâzım Yetiş danışmanlığında yaptırılan bir dizi doktora tezi, bu konuda geniş bir başvuru kaynağıdır.⁴ Çalışmamız Yavuz Sultan Selim'in Hayatı (Şehzadelik, Padişahlık, Savaşları ve Vefatı) ve Türk Romanında (çocuk ve gençlik romanları hariç) Yavuz Sultan Selim olmak üzere iki ana başlıktan meydana gelmektedir.

I. YAVUZ SULTAN SELİM'İN HAYATI

Sultan Selim, dedesi II. Mehmet henüz hayattayken ve babası II. Bayezid Han'ın Amasya'da bey olduğu bir sırada H. 872 yılında doğmuştur. Annesi, bir rivayete göre Dulkadiroğlu Alaüddevle'nin kızı Ayşe Hatun'dur. Diğer bir rivayete esasen doğru olması gerekene göre ise Gülbahar Hatun'dur. Kaynaklar onu, sert mizaçlı, dinamik ve cevval bir padişah olarak zikretmektedir. Şehzadeligi döneminde iyi bir eğitim alan Sultan Selim (1512-1520), II. Bayezid Han (1481-1512) padişah iken Trabzon sancakbey-

³ Sinan Yaman, *Tarihi Roman Bağlamında Yavuz Sultan Selim Üzerine Yazılmış Eserler*, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, 2015, 799.

⁴ İsmail Karaca, "Prof. Dr. Kâzım Yetiş ve Türk Edebiyatında Tarihi Roman Üzerine Yapılmış Çalışmalar", *Prof. Dr. Kâzım Yetiş Armağanı*, Hiperyayın, İstanbul, 2019, 27-42.

liğine tayin edilmiştir. Aile hayatı konusunda pek az bilgiye sahip olduğumuz Sultan Selim, Kırım Hanı Mengli Giray'ın kızı olduğu iddia edilen Hafza Hatun ile evlenmiştir.⁵

Osmanlı Devleti tahtına dokuzuncu padişah olarak, 24 Nisan 1512'de cülus eden Sultan Selim, tahta geçerken koyduğu hedefi gerçekleştirmek için ilk olarak kardeşleri şehzade Ahmet ve Korkut gaileleriyle uğraşmıştır. Zira Sultan Selim, daha şehzadeligi döneminde babasının şehzade Ahmet'e daha yakın olmasından dolayı kardeşiyle karşı karşıya gelmiştir. Öte taraftan Şehzade Korkut ise saltanat hayalleri kurmaya başlamış ve Korkut'un bu hayallerinden Sultan Selim haberdar olmuştur. Bu hayalini gerçekleştirmek adına Şehzade Korkut türlü işe başvururken Sultan Selim, emrindeki askerleri Manisa'ya doğru yola çıkarmıştır. Sultan Selim'in askerleri Şehzade Korkut'un sarayını kuşatsa da Şehzade, Piyale adındaki en yakın nedimi ile saraydan kaçmayı başarmıştır. Ancak Cem Sultan vakası göz önüne alınmış ve sonunda yakalanarak Kapıcıbaşı Sinan Bey tarafından boğulmak suretiyle öldürülmüştür. Şehzade Ahmet, bu sebepten Amasya'daki bütün kuvvetlerini toplayarak harekete geçse de başarılı olamamıştır. Neticede Şehzade Ahmet de boğdurularak öldürülmüş ve Bursa'ya defnedilmiştir.⁶

Sultan Selim, Osmanlı padişahı olduğu zaman Avrupa ile dostluk münasebetlerini sürdürmeyi devam ettirmiştir. Osmanlı Devleti'nin genel siyasi durumunu tehdit eden doğudaki Şah İsmail'in Şiilik mezhebini yayma faaliyetlerini ise kaygıyla takip etmektedir. İran'da Safeviler Hanedanı'nın kurucusu olan Şah İsmail (1501-1524), Tebriz'de kendisini Akkoyunlu Hanedanı Uzun Hasan'ın varisi ilân ederek tahta çıkmış, Şiiliği devlet dini-mezhebi olarak benimsemiştir. Şah İsmail, batı komşusu Osmanlılara ve doğu komşusu Özbeklere karşı yaptığı savaşları bir din-mezhep savaşı gibi göstermeye çalışmıştır. Bu nedenle XVI. yüzyılda Sünniler ile Şiiler arasında Ortaçağ boyunca görülmemiş bir mücadele yaşanmıştır.⁷

⁵ *Osmanlı Ansiklopedisi*, "Yavuz Sultan Selim (1512-1520)", C. XII, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, 76.

⁶ Lütfi Paşa, *Tevarih-i Âl-i Osman*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1341, 205; Solakzade, *Solakzade Tarihi*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1297, 353-359; Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevarih*, Çev. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979, 156-157.

⁷ Yılmaz Öztuna, *Yavuz Sultân Selim*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2017, 13; Remzi Kılıç, "Yavuz Sultan Selim Devri (1512-1520) Osmanlı-Özbek Münasebetleri", *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. I, S. 1, 2001, 88.

a) Katıldığı Savaşlar

1.) Çaldıran Zaferi

Safevi tehlikesinin farkında olan Sultan Selim, tehlike daha da büyümeden İslâm âlemini ikiliğe sürükleyen Şah İsmail üzerine sefer düzenlemeye karar vermiştir. Öncelikle Şah İsmail'i mektup yazmak suretiyle hidayete davet ettiyse de şahtan olumlu bir cevap alamamıştır. Bunun üzerine Sultan Selim, Anadolu'daki şah taraftarlarını da teker teker yakalayıp cezalandırdıktan sonra ordusuna Akkoyunlu beylerin desteklerini de almayı ihmal etmemiştir.⁸

Sultan Selim, öncelikle oğlu Şehzade Süleyman'ı Manisa'dan getirterek İstanbul'da bırakmıştır. Böylece Şehzade Süleyman, ilk önemli vazifesini üstlenmiştir. Bu şekilde hazırlıklarını tamamlayan Sultan Selim, H. 24 Safer 920/M. 20 Nisan 1514'te Anadolu'ya geçerek önce Şah İsmail'e bir mektup yazmıştır. Bu süreçte Sultan Selim ile Şah İsmail arasında mektuplaşmalar olmuş ve bu mektuplar ağır ithamlar içermiştir.⁹

Sultan Selim, yazdığı mektuplardan birinde aslında Şah İsmail'in üzerine yürümeye başladığını haber vermektedir. Mektupta yer alan şu ifadeler oldukça açıktır:

“İşte üzerinize geliyorum, hazır ol; Allah'ın takdiri ne ise o olsun, sonra gafil bulundum, asker toplamaya iktidarım olmadı demeyesin.” Bu mektup üzerine telâşa kapılan Şah İsmail, hemen harekete geçerek Çaldıran Ovası'nda konuşlanmıştır.¹⁰ Sultan Selim ise bir vakit sonra Çaldıran Ovası'na gelmiş ve burada sabah namazını kılarak Allah'a fetih için dualar etmiştir.¹¹

Sultan Selim, Çaldıran Ovası'na gelir gelmez savaşa başlanılması taraftarıdır. Her ne kadar Osmanlı askeri yorgun ve dinlenmeye muhtaç olsa da aynı durum Şah İsmail'in ordusu için de geçerli olduğundan düşmana fırsat

⁸ Ahmet Reşit, *Haritalı ve Resimli Mükemmel Tarih-i Osman-i*, Artin Asaduryan Matbaası, Dersaadet 1328, 212; Hadîdî, *a.g.e.*, 386; *Osmanlı Ansiklopedisi*, a.g.m., 79.

⁹ Ahmet Rasim, *a.g.e.*, 110.

¹⁰ Kayhan Atik, *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, 110.

¹¹ Lütü Paşa, *a.g.e.*, 219.

vermek istemeyen Sultan Selim, hemen savaşa girişilmesine karar vermiştir. Savaş Rumeli kuvvetlerinin bulunduğu sağ kanadından top atışlarıyla başlamış ve Sultan Selim'in muzafferiyetiyle neticelenmiştir.¹²

Şah İsmail, savaşın aleyhine sonuçlanacağını anlayınca ordusunu ve milletini terk ederek firar etmiştir. Sultan Selim ise Tebriz'e kadar ilerlemeye muvaffak olmuş ve geri dönüş hazırlıklarına başlamıştır. Sultan Selim, Tebriz'e girdiğinde şehir halkı kendisinden aman dilemiş ve Sultan Selim de ordusuna Tebriz halkına zarar ve ziyan verilmemesini emretmiştir.¹³

2.) Mercidabık ve Ridaniye Seferleri

Sultan Selim zamanında Osmanlı Devleti'nin doğu sınırı Fırat Nehri'ne kadar ulaşmış ve Doğu Anadolu'da Osmanlı hâkimiyeti tesis edilmiştir. Ancak Güneydoğu Anadolu'nun bahsi geçen bu sıralarda hâlâ Memlüklerin elinde olması Safevi tehlikesinin varlığını güçlendirmektedir. Zaten Hicaz su yolları meselesi, Dulkadiroğulları üzerinde ve Çukurova'daki nüfuz mücadelesi iki devlet arasında çatışmayı kaçınılmaz bir hale getirecektir. Osmanlı-Safevi mücadelesi sırasında Memlük Sultanı Kansu Gavri'nin Şah İsmail yanlısı bir politika izlemesi ise ilişkilerin iyice bozulmasına neden olmuştur.¹⁴

Çaldıran Zaferi'nden sonra Sultan Selim, Memlükler üzerine de bir sefer hazırlığına girişmiştir.¹⁵ Tebriz dönüşünde Sultan Selim, kışın Karabağ'da kalmayı baharda da Şah İsmail'i ortadan kaldırmayı düşünse de devlet erkânı iâşe sıkıntısından dolayı bu durumun uygun olmayacağını belirtmiş ve Sultan Selim bu durum üzerine Amasya'ya giderek kışı orada geçirmiştir. Sultan Selim'e Amasya'da iken Şah İsmail'den elçilerle birlikte affedilmesi

¹² Namık Kemâl, *Terâcim-i Ahvâl - Sultan Selim*, Ahmet Mithat Matbaası, İstanbul 1873, 42; Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi CII*, Çev. Özdemir Çobanoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979, 49-51.

¹³ Lütfi Paşa, *a.g.e.*, 235; *Osmanlı Ansiklopedisi*, a.g.m., 79.

¹⁴ Mehmet İnbaşı, "Yavuz Sultan Selim'in Şam'daki Vakfıyesi", A.Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 16, 2001, 219-220.

¹⁵ Süleyman Polat, "Arşiv Vesikaları Işığında Yavuz Sultan Selim Dönemi Seferlerinin İâşe Organizasyonuna Dair Yeni Tespitler", Akademik Bakış, C. XI, S. 22, 2018, 195.

için hediyeler gelmiştir. Ancak Sultan Selim, Şah İsmail'e bir cevap vermemiştir. Sultan Selim, kışı Amasya'da geçirdikten sonra 1515'de önce Kemah'ı ele geçirip sonra da Diyarbakır üzerine yürümüştür. Dulkadiroğlu Alaud-devle öldürülerek toprakları ele geçirilmiştir. Kansu Gavri, Sultan Selim'in siyasi girişimlerinin kendi bölgesine yönelik olduğunu fark etmiş ve vakit kaybetmeden Çaldıran Savaşı esnasında firar eden Şah İsmail ile ittifak kurmak adına temasa geçmiştir.¹⁶

Kansu Gavri'nin bu yaklaşımı, Şah İsmail tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Durumu haber alan Sultan Selim, vakit kaybetmeden ordusunu Halep'e doğru sevk etmeye başlamış ve nihayet iki ordu Mecedabık Sahrası'nda karşı karşıya gelmiştir. Sultan Selim büyük bir zafer kazanmış ve Sultan Gavri de savaş esnasında vefat etmiştir. Sultan Selim, bu zaferinden sonra Halep'e girmiş ve şehir halkı sultana bağlılıklarını bildirmişlerdir. Sultan Selim Halep'te 18 gün ikamet etmiş ve burada Cami-i Kebir'de kıldığı ilk Cuma namazında hutbelerde "Hâdimu'l Haremeyn eş-Şerîfeyn" unvanı ile zikredilmiştir.¹⁷

Mercidabık Meydan Muharebesi'nde yenilen Memlûk ordusu, Kahire'ye doğru çekilmeye başlamıştır. Ancak Kahire'nin korunması için tek çare Gazze'nin muhafaza edilmesidir. Savaş sırasında Kansu Gavri'nin ölmesi üzerine yerine Sultan Tomanbey geçmiş ve Tomanbey, Gazze Muhafızlığına Canberdi Gazali'yi tayin ederek emrine 20 bin kişilik bir ordu vermiştir. 28 Ekim 1516'da Gazze'ye gitmek üzere yolan çıkan Canberdi Gazali, Bedevi Arapların desteğini de almayı ihmal etmemiştir. Gazze'nin stratejik öneminin farkında olan Sultan Selim ise bölgeyi kontrol altına alması için Veziriazam Sinan Paşa'yı görevlendirmiştir. Osmanlı ve Memlûk kuvvetleri Gazze'ye yakın Han Yunus Kervansarayını önlerinde karşı karşıya gelmiş ve Sinan Paşa, Canberdi'nin askerlerini geri püskürtmeye muvaffak olmuştur. Gazze'ye bu şekilde hâkim olan Sultan Selim'in artık tek hedefi Kahire'yi ele geçirmektir.¹⁸

¹⁶ Lütü Paşa, *a.g.e.*, 238-240.

¹⁷ Ahmet Rasim, *a.g.e.*, 115-117; Selâhattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Milli Eğitim Yayınları, Ankara 1969, 138-141.

¹⁸ Burhan Erhan Çavdaroğlu, "Askeri Dönüşüm Çağında Mercidabık ve Ridaniye Savaşları Üzerine Bir Tahlil", *Ulakbilge*, C. V, S. 14, 2017, 1277-1278.

Canberdi'nin bu yenilgisi üzerine Tomanbey, hemen harekete geçerek Ridaniye denilen yerde hendekler kazıp hazırlık yapmaya başlamış lâkin Sultan Selim, bu hazırlıklardan çok geçmeden haberdar olarak Tomanbey'in üzerine yürümüştür. Ancak Sultan Selim'in, Kahire'ye ulaşabilmesi için çok az komutana geçilmesi nasip olan bir çölden geçmesi gerekmektedir. Ayrıca Osmanlılara pek de dost olmayan Bedevi Arapların bu çölde saldırma ihtimalleri de vardır. Bu sebepten Sultan Selim'i caydırmaya çalışan muhalif bir kesim oluşmaya başladıysa da başarılı olamamışlardır. Sultan Selim, derhal hazırlık yaparak yola revan olmuş ve çölü aşmaya muvaffak olmuştur.¹⁹

Sultan Selim, Tomanbey'in Ridaniye'de hendek kazıp hazırlık yaptığı haberini alınca derhâl saldırı plânını değiştirmiş ve ordunun bir bölümünü Cebel-i Maktab dağının arkasından dolaştırarak düşman karargâhını kuşatmıştır. Bu suretle her yerden kuşatılmış olan Tomanbey, H. 923/M. 1517'de Sultan Selim ile çok büyük bir harbe tutuşmuştur. Savaş neticesinde her ne kadar Sultan Selim büyük bir zafer kazanmışsa da ağır kayıplar vermiştir. Hatta Sinan Paşa gibi önemli bir şahsiyet bu savaşta vefat etmiştir. Sinan Paşa'nın vefatı Sultan Selim'i o kadar derinden etkiler ki şu elem dolu sözleri sarf etmiştir: "*Mısır'ı aldık ama Sinan'ı kaybettik. Sinan'sız Mısır'dan ne olur.*"²⁰

Sultan Selim, bir süre Mısır'da kalarak gerekli örgütlenmeleri kurmuştur. Bu sırada Memlûklere bağlı olan Medine Emiri Şerif Ebü'l Berakât, oğlunu göndererek Osmanlı egemenliğini kabul ettiğini bildirerek Mekke ve Medine'nin anahtarlarını ve kutsal emanetleri Osmanlı Devleti'ne yollamıştır. Mısır Seferi sonucunda Suriye, Filistin, Mısır ve Hicaz Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır. Venedikliler, Kıbrıs için Memlûklere ödedikleri sekiz bin duka altını Osmanlılara vermeye başlamıştır.²¹

b) Sultan Selim'in Vefatı

Sultan Selim, kısa bir müddet saltanatta kaldıktan sonra 53 yaşında vefat etmiştir. Bu konu hakkında Hoca Sadeddin Efendi detaylı bilgiler vermektedir. Zira Sadeddin Efendi'nin babası baş musahip Hasan Can

¹⁹ Selâhattin Tansel, a.g.e., 162-164.

²⁰ Dimitri Kantemir, a.g.e., 64-65.

²¹ Niyazi Akşit, *Padişahlarla Osmanlı Tarihi*, Dilek Yayınevi, İstanbul 1979, 86-87.

Efendi'dir. Verilen bilgilere göre Sultan Selim, Hasan Can ile sarayın bahçesinde gezerken kendisine sırtında meydana gelen batma şeklindeki bir acıdan bahseder. Hasan Can'ın el yordamıyla yaptığı muayenede, sırtındaki acının bir çıbandan kaynaklı olduğu anlaşılır. Ancak edinilen bilgilere göre Sultan Selim, doktora gitmek yerine çıbanı hamamda olgunlaştırarak sıktırmıştır. Hastalığının devam eden evreleri, iyileşmeye yönelik değil aksine her geçen gün çıbanın büyümesiyle devam eden bir süreci kapsamaktadır. Bu sebepten hekimlere görünen Sultan Selim için aslında yapılacak pek de bir şey kalmamıştır.²²

Öte taraftan Sultan Selim, hastalığının vuku bulduğu sıralarda Doğu Akdeniz'in kontrolünü ele almak için hazırlıklar yapmaya başlamıştır. Büyük bir deniz seferi plânlayan Sultan Selim, bu doğrultuda donanmayı güçlendirmiş ve Edirne'ye hareket etmiştir. Sultan Selim, hastalığı iyice ilerlediği için Edirne de konaklamaya mecbur kalmış burada Çorlu Sırt Köyü'nde bir konakta ikamet etmiştir. Hoca Sadeddin Efendi'nin verdiği bilgilere göre iki ay kadar Çorlu'daki konakta kalmış ve hastalığından kaynaklı derin acılar yaşamıştır. Sultan Selim, Şevval ayının dokuzuncu gecesi yani 21 Eylül 1520'de hayata gözlerini yummuştur. Hoca Sadeddin Efendi, verdiği bu önemli bilgilerden sonra aşağıdaki şu dizelere yer vermiştir:²³

*Yaşam bağının nice hali var durur
Elması felâket narı ateş durur
Anda bakî kalmamıştır hiç kimse
Herkesin en son makamı mezar durur*

II) TÜRK ROMANINDA YAVUZ SULTAN SELİM

Türk edebiyatında roman türü, çeviri veya telif eserler olarak Tanzimat'ın Fermanı'ndan sonraya görülmeye başlanır. Şemsettin Sami'nin *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat* romanı, bu türün ilk telif eserleri arasında kabul edilir. Ahmet Midhat Efendi'nin 1871 yılında yazdığı *Yeniçeriler*'iyle tarih konulu ilk roman örnekleri görülmeye başlanır. *İntibah* (1876) ile ilk edebî roman örneği veren Namık Kemal *Cezmi* (1881) ile tarihi roman türüne de adım atar. Bu dönemde tarihi konu alan romanlar da Namık Kemal ve Ahmet

²² Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, 356-357.

²³ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e.*, 358-359.

Midhat Efendi tarafından kaleme alınır. Ancak gerek modernleşmeye başlayan edebiyatımızın bu ilk dönemlerinde gerekse de Cumhuriyet yıllarına kadar yayımlanan romanlarda Yavuz Sultan Selim'i müstakil olarak konu alan hiçbir romana tesadüf edemeyiz. Ancak bu dönemde yayımlanmış tarihi romanlarımızın bazısında Yavuz Sultan Selim'e dair bazı değerlendirmelerin yapıldığını söyleyebiliriz. Dönemin bakış açısını göstermesi açısından bu değinmelere yer vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Yavuz Sultan Selim'den ilk kez bahseden roman *Cezmi*'dir.²⁴ Namık Kemal, *Cezmi*'nin girişinde Yavuz Sultan Selim'e kısaca değinir. Ona göre dünyayı bir padişah için az gören Yavuz, sekiz senelik saltanatında birçok bölgeleri fethetmiş ve Halifeliğin Osmanoğullarına geçmesini sağlamıştır. Yavuz Sultan Selim icraatlarıyla; İskender, Cengiz ve hatta Timur'un işlerini yapan cihangirlik fikrinin İslâmlık kuvvetiyle gerçekleşmesi için gerekli ortamı hazırlamıştır.²⁵

Filibeli Ahmet Hilmi, *Öksüz Turgut*'ta (1910), 'Büyük Türkler' başlıklı müstakil kısımda Yavuz'dan sitayişle bahsederken, Namık Kemal gibi ondaki cihangirlik fikrine de dikkat çekmiştir:

*"Hele Yavuz'umuz! Bütün zamanının en büyük yüreklisi, tarihte görülen büyük padişahların en büyüklerinden biri, kolu bükülmez, aklının derecesi üstüne çıkılmaz olan Yavuz Sultan Selim, bu koca dünyayı atının gezinmesine dar görür bir ulu Türk'tü."*²⁶

Cumhuriyet devrinde tarihî romanların sayısında eskiye nazaran büyük bir artış gözükmektedir. 1871-1923 yılları arasında tarihle ilgili on dört roman neşredildiği hâlde, Cumhuriyet yıllarında (1924-1950) bu sayı altmış yediye ulaşır. Bu romanlardan elli üçü ise Osmanlı devrine yönelir.²⁷ Osmanlı tarihi içinde kuruluştan yükselişe kadarki dönem yazarların en çok tercih ettikleri devrelerdir. Toplam elli üç roman içinde otuz üçü; kuruluş, gelişme, büyüme ve yükseliş devirlerine yönelir. Bu dönemler içinde ise en çok tercih

²⁴ 1870-1950 yılları arasında yayınlanan tarihi romanlarla ilgili birincil kaynak olarak şu tezden yararlanılmıştır: Zeki Taştan, *Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihi İle İlgili, 1871-1950)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2 Cilt, İstanbul 2000, 1330 s.

²⁵ Namık Kemal, *Cezmi*, İstanbul (6. b.), 1335, 496 + 4 s.

²⁶ Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi, *Öksüz Turgut*, İstanbul 1326, 130 s.

²⁷ Zeki Taştan, *agtez*.

edilen yükseliş dönemidir. Elli üç romandan on sekizi 16. asra, özellikle de Kanunî Sultan Süleyman zamanlarına yönelmiştir. (% 33,96) Ancak bu yükseliş dönemi içinde Yavuz Sultan Selim'e hemen hemen çok az yer verilmiştir. Hatta bu rağbet, geneli içinde düşünüldüğünde de oldukça sönüktür. Başlangıcından 1950 yılına kadar yayımlanmış 100'e yakın eser içinde Yavuz Sultan Selim sadece iki romana konu olmuştur. Bunlardan ilki Niyazi Ahmet Banoğlu tarafından yayımlanan *Yavuz Sultan Selim Esir Kızlar Arasında* (1945) diğeri ise Feridun Fazıl Tülbentçi tarafından 1947 tarihinde yayımlanan *Yavuz Sultan Selim Ağlıyor* adlı romanlardır. Bu tarihe kadar da bazı romanlarda Yavuz'dan kısa da olsa bahseden romancılarımızdan söz edilebilir.

I. Selim, Cumhuriyet devrinde ilk olarak Kemalettin Şükrü tarafından yazılan *Venedikli Köle* (1931) romanında kısaca geçer. Yavuz'un romana dâhil edilmesi; roman başkahramanı İbrahim Paşa'nın, Osmanlı topraklarına getirilmesine sebep olan Parga seferi dolayısıyla. Burada Yavuz'un eğlenceye düşkünlüğüne ve sert mizacına kısaca vurgu yapılır.²⁸ Yavuz Sultan Selim, Aptullah Ziya Kozanoğlu'nun *Türk Korsanları*'nda (1931) da temas suretiyle geçer. Sultan Beyazıt'ın yerine geçen Yavuz Sultan Selim'in, Şehzade Korkut ile münasebetlerinden kuşkulularak Hızır Reis'i Akdeniz'e sokmadığı ifade edilir.²⁹

I. Selim, müstakil olarak ilk kez 1945'te yayınlanan *Yavuz Sultan Selim Esir Kızlar Arasında* romanına konu olur. Fakat esere adını vermesine rağmen hayli geri plânda bırakılmıştır. 61 sayfadan ve tek bölümden ibaret olan romanda Yavuz'un başkumandanlığı, halka iyi muamelesi, merhameti ve devlet işlerinde müsamaha tanımayan hiddeti öne çıkar.³⁰

I. Selim, bu romanda, Mısır seferi sırasında zaman zaman karşımıza çıkar. Bunlardan birinde roman başkahramanı Şahin'in, orduya yardımı üzerine padişah tarafından takdir edildiğini görürüz. Diğer bir bölümde ise Yavuz, Şahin'in yardımcısı Mahmut'un, Mısır Sultanının kafasını getirmesi üzerine hiddetlenmiş ve onun idamını emretmişken araya girenleri kırmarak onu affetmiştir. Mısır seferinde onun kan dökmek emeliyle savaşmadığına değinilir. Tomanbay'ın Yavuz'un elçisi Mustafa Paşa ve adamlarını

²⁸ Kemalettin Şükrü Kalelizade, *Venedikli Köle*, İstanbul 1931, 66 .

²⁹ Aptullah Ziya Kozanoğlu, *Türk Korsanları*, (13.b.), İstanbul 334.

³⁰ Niyazi Ahmet Banoğlu, *Yavuz Sultan Selim Esir Kızlar Arasında*, İst. 1945, 61.

katletmesine rağmen, silâhsız insanlara dokunmayan Yavuz, Mısır'ın fethinde, Tomanbay'a çok iyi davranmış, ancak onun tahrikleri üzerine idamını emretmiştir. Şahin, kaçırılan Türk kızlarını kurtardıktan sonra Yavuz'a bunları hediye etmiş ve padişahın takdirini kazanmıştır.

Mısır seferinin birçok cana mal olduğunu ve Mısır'ın hainlerin eline geçmesinden başka bir işe yaramadığını söylemesi üzerine hiddetlenen Yavuz, derhal Yunus Paşa'nın idamını emretmiştir. Romanda Yavuz'un olumlu özellikleri yanında İstanbul'da kızların kaçırılmasını engelleyememesi de bir zafiyet olarak değerlendirilebilir.

Yavuz Sultan Selim Ağlıyor(1947) romanı ise, Şehzade Selim'in Trabzon valiliğinden başlayarak tahta geçinceye kadar yaşadığı tarihî evreleri; taht kavgalarını, cülusu ve sonrasında meydana gelen iç karışıklıkları, Osmanlı-İran, Osmanlı-Mısır harplerini ve onun son günlerini ele alır. İlk örnek olması açısından bu romanda geçen Yavuz Sultan Selim romanı üzerinde etrafıca durmakta fayda vardır.³¹

Yavuz, burada merkezî şahsiyet olmakla beraber, eserde itici rolü tarihî hâdiseler sağlar. Yavuz'un burada devlet ve hususî hayatında farklı yönleri ortaya çıkar. Devlet işlerinde müsamaha tanımayan padişah, hususî hayatında duygusal, mülayim ve sıcakkanlıdır.

Romanda Sultan Selim'in fizikî cephesi şehzadelik ve padişahlık dönemlerinde olmak üzere, kadın kahramanların bakışından birbirini andırır tarzda verilir. Aspasya'ya göre, Şehzade Selim; 'iri ve muntazam vücutlu, geniş omuzlu'dur. Cariye Donna ise padişahı şöyle görür:

*“Uzun boylu, kalın kemikli, çatık kaşlı, yuvarlak yüzlü, sakalsız, ağzı ve çenesi geniş bir adam olarak gördüğü heybetli hükümdarı hayalinde yaşattığı erkeğe çok benzetti.”*³²

Şehzade, iyi bir eğitim almıştır. Henüz küçük yaşta, ok germesini, ata binmesini büyüklere taş çıkartacak derecede öğrenmiştir. Ayrıca Amasya'nın tanınmış âlimlerinden ders almıştır. On beş yaşında iyi bir süvari olan Selim, Farsçayı çok iyi öğrenmiştir. Hocası Muhyiddin, ondaki zekâyı hayrandır; onda bir padişah için gerekli bütün meziyetleri görür.

³¹ Zeki Taştan, *agtez*.

³² Feridun Fazıl Tülbentçi, *Yavuz Sultan Selim Ağlıyor*, (8.b.), İstanbul 1977, 283.

Yavuz, âlim ve fazıldır. Ulemaya, üdebaya, şuaraya hürmeti vardır. Kendisi de edebiyat okur, şiir yazar ve bu yöndeki sohbetlerden hoşlanır. Henüz şehzadelik döneminde kuvvetli bir şair olmuştur. Çok hassas bir şairdir. Kefe’de ikameti esnasında bilim adamlarını ve şairleri huzura kabul eden Selim, onları yakınına oturtarak değer verir. Saatlerce edebiyattan ve şiirden konuşulur. Misafirler, şehzadenin bilim ve fazlına hayran kalırlar. O, padişahlığı zamanında da bir gün, vezirlerle şairleri bir arada kabul ederek, rütbe ve mansıba itibar etmediğini de göstermiştir. Türk, Arap ve Fars dillerinde şiir yazıp ve söyleyen Selim, edebiyat ve şiir üzerine uzun uzun sohbet eder. Yanından hiç ayırmadığı Kazasker Şemseddin Efendi ile çeşitli ilmî ve edebî mevzular etrafında konuşmaktan zevk duyar. Hazine hademelerinin akçe dağıtım meselesinde anlaşmazlık içine düşmeleri üzerine onların hapsedilmesini emreden Yavuz, Zenbilli Ali Efendi’nin aracılığıyla mücrimleri affederek, ulemaya karşı olan saygısını göstermiştir. Ayrıca o, Zenbilli Ali Efendinin mütalâasıyla fikrini değiştirerek hak sözü kabul etmesi, yanlışlıktan dönmesi bakımlarından dürüsttür.

Tarihe meraklıdır. Boş zamanlarında tarih okur. Maziden dersler alıp gelecek kurmak şiarıdır. Nedimi Hasan Can’a *Tevarih-i Âli Osman*’dan parçalar okutan Selim, Ankara Savaşı üzerinde durarak, Timur’un ta Semerkant’tan Anadolu’ya gelmesine hayret eder. Timur’un cüreti, onun Mısır seferi için bir ilham teşkil etmiştir. O, dünyayı fethetmeye azmettiği zaman, Hindistan’da hükümet eden Timur’un torunları üzerine yürüyüp intikam almak dilemiştir.

Sultan Selim’in devlet umurundaki hayatı sert ve şiddetlidir. O henüz, küçük yaşta tahtı kendine hak görür. Babasının tahta çıkmasıyla kendisine iktidar yolunun açıldığını fark etmiştir. Hocası Muhyiddin Efendiyle bu mevzu üzerinde sık sık konuşur. Trabzon’daki valiliği esnasında babasının uyusuk ve yumuşak siyasetini beğenmeyen Selim, harekete geçer. Tahta geçinceye kadar bütün engelleri bir bir ortadan kaldırır. Önce babasıyla savaşır bu yolda. Aldığı ilk yenilgi onu daha da hırslandırır. Bu defa kaleyi içten fethetmek için, ricalden ve askerlerden bazı kişileri elde eder. Durumlar aleyhine geliştiği ve ihtiyar Beyazıt’ın gözden düştüğü bir anda ortaya çıkarak tahta oturur. Padişahın ilk icraatı, devlete isyan eden asi kardeşlerinin işini bitirmektir. Sonra Anadolu’daki huzursuzluklar bastırılır. İran ve Mısır’ın fethiyle beraber gözler Avrupa’ya çevrildiği sıralarda ömür vefa etmeyecektir. Tabiatıyla siyasî, idarî ve askerî sahalarda bir dehadır.

O, devlet işlerinde müsamaha tanımayan, asabi ve gerektiğinde oldukça sert bir şahsiyettir. Dünyayı fethetmek arzusuyla mağrurdur. Bu övünme kişiliğinde tecelli ettiği gibi, devlete de aittir. Müşaverelerde son söz onundur. Resmî işlerde yaptığı plânlara muhalefet eden, ukalalık taslayan ve ters cevap verenler, bazen idamla cezalandırılır. Çok çabuk hiddetlenen Yavuz, itaat-sizliğe müsamaha tanımaz. Karaman Beylerbeyi Hemdem Paşanın, İran üzerine yürümekte kararlı ve azimli olan Yavuz'u, ordunun yorgunluğunu bahane ederek vazgeçirmeye çalışması, felâketi olmuştur. Yavuz, kendisine 'akıl vermeye cüret'³³ eden Paşayı hemen idam ettirir. Dördüncü vezir Hüseyin Paşanın, Tih Sahrasının geçilemeyeceği yolunda bir fikir beyan etmesi üzerine Yavuz yine hiddetlenmiş ve 'Billah böyle vezir istemem' diyerek, paşayı idam ettirmiştir. Yunus Paşa da Mısır'daki atamaları eleştirince idam edilir. Sadrazam Mustafa Paşayı, Şehzade Ahmet'le münasebeti, Dükka-kizâde Ahmet Paşa ve Tacizade Cafer Çelebiyi yeniçerileri kıskırtmaları gibi sebeplerle idam ettiren Yavuz, bütün hiddet ve şiddetine rağmen Hersek Ahmet Paşa gibi, devlete uzun süre hizmet etmiş vezirini de her zaman takdir etmiş ve kadirşinaslığını göstermiştir. Ayrıca her idam sonrasında kederlenen Yavuz, Şehzade Korkut ve Tacizade'nin ardından gözyaşı dökmüştür.³⁴

Yavuz, dünyayı fethetmek isteyen bir idealisttir. Kemal Paşazade ile konuşmasında buna muktedir olduğunu şöyle söyler:

*"Biz küre-i zemini bazıçe gibi yed-i galebemizde tedvir etmeye nefsimizde iktidar görüyoruz."*³⁵

Yavuz Sultan Selim'in asıl önceliği; 'İslâm ülkelerini Osmanlı idaresi altında toplamak'tır. Nitekim Mısır'ı zapt ederek, siyasî manada bunu başarmıştır. Yavuz Sultan Selim öncülüğündeki Türk ordusu Halep'ten sonra Suriye ve Filistin'i de fetheder. Kahire önlerine gelinir. Burası da ele geçirilir.

Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı fethettikten sonra Abbasi Halifesi Mütevekkil'i huzuruna davet eder. Mütevekkil, o zamana kadar Memlûk hüküm-

³³ Feridun Fazıl Tülbentçi, *a.g.e.*, 302.

³⁴ Feridun Fazıl Tülbentçi, Yavuz'un merhametli yönünü ortaya koymak maksadıyla yeri geldiğinde onu ağlatır. Romanına özellikle 'ağlıyor' ibaresini koyarak, 'yavuz' lâkabıyla tarihte sertliği, haşmeti, cesareti ve şecaatiyle tanınmış bir padişahın duygusal yönünü de vurgulamak ister.

³⁵ Feridun Fazıl Tülbentçi, *a.g.e.* 429.

darlarının elinde bir oyuncaktır. Bütün halifelik hukukunu “alenen ve törenle Yavuz’a terk ederek İstanbul’da ikametine müsaade buyrulmasını” ister. Bu suretle halifelik Osmanoglullarına geçmiş olur.

Kendisini ‘cenk için doğmuş adamım’ diye, tanıtan Yavuz; savaşlarda bunu ispat eder. Çaldıran Savaşında ‘on kişilik birliklere tek başına’ saldırmış; Mercidabık Savaşında ‘yağız atıyla her tarafa’ yetişmiş ve usta bir savaşçı, korkusuz bir kumandan, yiğit bir cengâver olduğunu göstermiştir. Ayrıca onun tarihte kimsenin geçmeye cesaret edemediği Tih Sahrasını geçebilmesi, azmini ve kararlılığını gösterir.

Yavuz, hususî hayatında mülayim, merhametli ve duygusaldır. Yakup ve arkadaşlarıyla dosttan öte bir münasebet geliştirmiştir. Onlara Kadırga’da bir konak tahsis etmiş ve onları zaman zaman ziyaret ettiği gibi, çoğu zaman da yanında bulundurmıştır. Yavuz, Trabzon’da bu Rum kızı Aspasya’ya âşık olur. Aspasya, Yavuz’un hayatta sevdiği tek saf kadındır. Onunla Trabzon’da başlayan ilişki, İstanbul’da da devam eder. Ancak bu münasebet hiçbir zaman devlet işlerini aksatmaz. Yavuz, özel hayatıyla devlet işlerini birbirine karıştırmamaya özen gösterir. Hatta Aspasya, Yavuz’un aklının bir köşesini sürekli kurcalasa da esasında onun en büyük aşkı ordusu, savaş meydanları ve zaferleridir. Onun kendisine yeni sunulan bir kadın hakkında Haremağası Cafer’e; “...biz kadın meclislerini değil, savaş meydanlarını düşünürüz. Haremde geçirilecek zamanımız yok. Koynumuza zorla sokulmuş bir kızı da sevmeye yaratılışımız müsait değil.”³⁶ diyerek, bu konudaki tavrını gösterir.

Yavuz ve hususiyle de Kanunî devri, karada olduğu gibi, Türklerin denizde de zaferlere imza attıkları çağdır. Kimi romancılarımız bu devrede üstün başarılarla imza atan ünlü Türk denizcilerini işlemişlerdir. Bunlardan en çok ele alınan Barbaros kardeşlerdir. Vak’anın bir bölümü I. Selim döneminde geçen *Barbaros Hayreddin Geliyor*’da (1949) Yavuz’a kısaca temas vardır. Buna göre, Oruç ve Hızır reisler; ‘Yavuz Sultan Selim’e bir ülke armağan etmek için bu cihada’ atılmışlardır.

Doç. Dr. İsmail Karaca’nın tespitlerine göre 1951-1960 yılları arasında 41 tarihi roman yayımlanmıştır. Bu romanlardan 8’i 16. yüzyıla uzanır. Bunlar içinde Yavuz Sultan Selim’i konu alan tek roman; Sevda M. Sezer tara-

³⁶ Feridun Fazıl Tülbentçi, *a.g.e.* 283.

findan yazılan *Rukiye Hatun*'dur. Yavuz Sultan Selim'in Trabzon'daki şehzadelik yıllarından başlayan roman, onun tahta çıktığı yıllara kadar uzanır. Karaca, *Şah İsmail* adında bir romanın da olduğunu ancak burada Yavuz Sultan Selim'in konu edilmediğini belirtir.³⁷

Rukiye Hatun'da da Selim'in geri planda kaldığını söyleyebiliriz. Romanın başında, Şehzade Selim'i, Trabzon Sancağı'nın başında görürüz. Romanda ayrıca Şehzade Selim'in, babası Sultan Beyazıt'ı tahtından indirip yerine geçtiği, Şah İsmail'le yaptığı Çaldıran savaşını kazandığı kısaca geçer. Atmeydanı'nda yapılan müsabakalar vesilesiyle de Sultan Selim, yarışmalarındaki başarısından dolayı beğendiği Üveyz Bey'in daha sonra kendi oğlu olduğunu öğrenir. Karaca'ya göre Yavuz Sultan Selim ve Şehzade Süleyman'ın hayatları çevresinde aşk ve entrikanın hâkim olduğu romanda, yazarın vermek istediği herhangi bir mesaj yoktur.³⁸

1961-1965 yılları arasında yayımlanan 39 romanın 9'u 16. yüzyıla uzanır. Bunlar içinde Yavuz Sultan Selim; *Yavuz'un Peñçesi*, *Şanlı Kadırgalar*, *Kızıl Kadırga* ve *Kartal Başlı Kadırga* adlı romanlarda işlenir.³⁹ *Yavuz'un Peñçesi* romanına adını veren aslı kahraman Yavuz Sultan Selim'dir. Bu romanda onun padişahlığı ve devlet yönetimindeki ciddi prensipleri her yönüyle anlatılır ve vakanın tüm seyri onun etrafında şekillenir.⁴⁰ Yavuz Sultan Selim, bu romanda tahta çıkışı ve Osmanlı İmparatorluğunun sınırlarını genişletmek için yaptığı savaşlarla yer alır. Hırslı, inatçı ve ülkesini güçlü kılmak isteyen bir padişaktır. Osmanlının sınırlarını doğuya ve güneye doğru genişletmek için saltanatı süresince savaşır. İran ve Mısır'a düzenlediği seferlerle hem ülkesini büyütür hem de ekonomiyi düzeltir. Romanda özel hayatı hemen hemen hiç işlenmez, sadece padişah olarak ordusunun başında savaşlara giden, savaş meclislerine başkanlık eden bir kumandandır. Salta-

³⁷ İsmail Karaca, *Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihi İle İlgili, 1951-1960)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 3 Cilt, İstanbul 2004, 1794 s.

³⁸ İsmail Karaca, *agtez*, s. 246-247.

³⁹ İlknur Tatar Kırılmış, *Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihiyle İlgili 1961-1965)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2007.; Ayrıca bk. Eray Kaçen, *Oğuz Özdeş'in Tarihi Romanları*, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, 241 s.; Sinan Yaman, *agtez*.

⁴⁰ İlknur Tatar Kırılmış, *agtez*, 675.

natı boyunca Osmanlının cihan imparatorluğuna ulaşması en önemli hedevidir. Onun bu seferlerinden en önemli netice halifelik kurumunun da Osmanlının bünyesine katılmasıyla imparatorluğun manevi anlamda da nüfuzunun artmasıdır.⁴¹ Şair mizaçlı biri olarak anlatılan hatta birçok şairden de iyi şiirler kaleme alan Yavuz, Farsçadan başka lisanlarla da konuşabilen, ilme ve âlimlere değer veren; “gerçekten büyük, mükemmel ve noksatsız” bir insandır.⁴²

Yavuz’un Peңesi, “merkezî kişi olan Yavuz Han üzerine kurgulanmıştır. Bu haliyle o, olumlanan Türk milletinin yüceltilen Türk padişahıdır. Eserde, şah İsmail’in Türklüğünü ve devlet kademelerinde Türkçenin egemen olmasını öven Balım Sultan, Türkçe ve devşirmelik üzerinden Yavuz Han’ı ve Osmanlı Devleti’ni eleştiriye tabi tutar”:

*“Padişahım, dinin gayesi ahlaktır, fazilettir. İşitirim ki vezirlerinizin çoğu devşirmedir. Sarayda bile çok kere Türkçe konuşulmamakta, zat-ı şahaneleri bile şiirlerini Arapça ve Acemce yazmaktadır. Müslümanlık demek, Arapça bilmek, Arapça yazmak değildir. Türk her şeyden evvel benliğini ve dilini muhafaza etmelidir, milletini sevmelidir.”*⁴³

Yavuz’un Peңesi’nde İslam birliği fikri işlenir. Dikkat çeken bir yön de Yavuz’un yukarıda yapılan eleştiriye verdiği cevaptır. Romanda Türklüğü ön plana çıkaran Yavuz, Türkçe şiir yazmadığına şöyle hayıflanır:

*“Şiirlerimi çoğu defa Acemce yazmış olduğuma şimdi esef ediyorum Hasan Can. İlimi öğreneceğiz, şiir yazacağız diye neredeyse kendi dilimizi unutuyoruz. Cenk kadar, fütuhat kadar bir millete dil de lazımdır değil mi Hasan Can?”*⁴⁴

Sultan Selim, *Yavuz’un Peңesi* romanı dışında *Şanlı Kadırgalar*, *Uluç Reis*, *Kartal Başlı Kadırga* ve *Kızıl Kadırga* romanlarında Osmanlının padişahı olarak zikredilir; fakat bu eserlerde aktif şekilde yer almaz.⁴⁵ *Kartal Başlı Kadırga*’da Yavuz Sultan Selim’in adı Rodos fethi hazırlıkları ve İtalyan bir kapitanın Turgut Reis’e padişahın öldüğünü bildirmesi sırasında geçer. Rodos’u almak babasına değil, Kanuni Sultan Süleyman’a nasip olur. *Kızıl Kadırga*’da Yavuz Sultan Selim’in otoriter yönü tekrar belirir. Deli Cafer adlı denizciye

⁴¹ İlknur Tatar Kırılmış, *agtez*, 814.

⁴² Oğuz Özdeş, *Yavuz’un Peңesi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1964, 138.

⁴³ Sinan Yaman, *agtez*, 696; Özdeş, *Yavuz’un Peңesi*, 59.

⁴⁴ Sinan Yaman, *agtez* 696; Özdeş, *Yavuz’un Peңesi*, 111.

⁴⁵ İlknur Tatar Kırılmış, *agtez*, 757.

verdiği fermanla talep ettiği her hizmetin yerine getirilmesini ister. Bu ferman ile Kızıl Kadirga denilen korsan gemisinin takibi kolaylaşır. Sultan Selim, İnebahtı yenilgisinden sonra yeni bir donanma kurulması emrini verir. Kaptan-ı Deryalık makamını verdiği Uluç Ali'nin adını Kılıç Ali Paşa'ya çevirir. *Şanlı Kadırgalar*'da Yavuz Sultan Selim, Barbaros Hayrettin Paşa'ya Cezayir savunmasında desteklemek üzerine söz verir. Bu sözüne istinaden paşaya savaş gemileri ve Anadolu sahillerinden asker toplama yetkisi verilmiştir. Yine bir başka denizcilikten bahseden roman olan *Uluç Reis*'te padişahın adı kısaca zikredilir.⁴⁶

1966-1970 yılları arasında yayımlanan 26 romandan üçünün 16. yüzyıla uzandığını; bunlardan da ikisinin (Bekir Büyükarkın, *Suların Gölgesinde* (1966); Orhan Deliorman, *Yavuz Sultan Selim Han* (1969), Yavuz'u konu aldıklarını görüyoruz. Ayrıca 16. yüzyıla uzanan *Turgut Reis*'te (Musa Cevat Şakir, 1966) Yavuz Sultan Selim'in Avrupa deniz kuvvetleriyle barış halinde olduğu için Osmanlı sularında deniz korsan gemilerinin gezmelerini pek hoş görmediğine kısaca vurgu yapılır.⁴⁷

Orhan Deliorman tarafından kaleme alınan *Yavuz Sultan Selim Han* romanı kronolojik bir şekilde ilerler. Yavuz Sultan Selim'in doğumundan vefatına kadar geçen önemli olayların ele alındığı romanda, onun Yeniçeri ocaklarında yaptığı ıslahatlara ve özellikle askeri alandaki başarılarına, savaş alanlarında uyguladığı zekice taktiklerine yer verilir. Oldukça kararlı, azimli, yeri geldiğinde kendisini yolundan çeviren veya devleti zafiyete uğratacak hiçbir olayda müsamaha tanımayan öfkeli bir padişah olan Yavuz, yendiği Şah İsmail ve yakınlarına, savaşta mağlup olan insanlara karşı koruyucu, talana, yağmaya, zulüm ve şiddete de karşı çıkacak derecede de merhametlidir. İyi kalpli, saygılı, ciddi, kararlı, alçakgönüllü, inançlı, hiddetlidir.⁴⁸

Rodos fatihi Kurdoğlu Muslihittin'in maceralarının da anlatıldığı *Suların Gölgesinde* olayların önemli bir kısmı 16. yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleşir. Yavuz Sultan Selim'in tahta geçmesine değinilen romanda onun Kurdoğlu Muslihittin'le karşılaşmasına da yer verilir.

⁴⁶ İlknur Tatar Kırılmış, *agtez*, 680.

⁴⁷ Aigul Sulaimanova, *Konusunu Türk Tarihinden Alan Tarihi Romanlar (1966-1970)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2009, 382 s.

⁴⁸ Sinan Yaman, *agtez*, 799.

1971-1995 yıllarında tespit edilebildiği kadarıyla 150 roman yayımlanmış fakat bu romanların hiçbirinde Yavuz Sultan Selim müstakil olarak ele alınmamıştır.⁴⁹ Sadece bazı romanlarda kendisine kısaca değinilmiştir. İsmail Yılmaz tarafından kaleme alınan ve Mimar Sinan'ı konu alan *Çanlar Sustu* (1991) romanında Yavuz Sultan Selim'in ordunun ilerlemesinin durdurmak için ricaya gelen Hemdem Paşa'yı boğdurttuğu ifade edilir.⁵⁰ Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa, Yavuz Sultan Selim'in kanla geldiği iktidarı elinde tutmak için kan döktüğüne inanmaktadır. Sinan'ın arkadaşlarından Mehmet ve Ferhat, padişahın tahta çıkarken kardeşlerini acımasızca öldürttüğünü, bazı şeylerin hesabını vermesi gerektiğini söyler. Yavuz Sultan Selim, bir sefer esnasında sırtında çıkan bir çıban yüzünden ölüm döşeğine düşer. Lalasıyla yaptığı konuşmadan, kardeşlerini ve yeğenlerini öldürttüğü için üzüntü duyduğu anlaşılmaktadır. Yalnız hissettiği şey kesinlikle pişmanlık değildir; çünkü devletin bekası için kardeşlerinin ölmesi gerektiğini ifade eder.⁵¹

1996-2004 yıllarında yayımlanan 105 romandan⁵² müstakil olarak dört romanda Yavuz Sultan Selim'e yer verilir. Yavuz, *İsmail* (Reha Çamuroğlu, 1999)'de şehzadelik yıllarından itibaren karşımıza çıkar. II. Beyazıt'ın dört oğlundan tahta en uzak şehzade olarak görülen Yavuz, taht mücadelesinde

⁴⁹ Ramazan Topdemir, *Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihi İle İlgili, 1971-1980)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2005, 742 s.; Ahmed Eldessouky, *Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihi İle İlgili, 1981-1985)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2010, 625 s.; Dilek Nalbantlar Erdoğan, *Türk Edebiyatında Konusunu Türk Tarihinden Alan Romanlar (1991-1995)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2015, 1108 s.; Sinan Yaman, *agtez*.

⁵⁰ Dilek Nalbantlar Erdoğan, *agtez*.

⁵¹ Dilek Nalbantlar Erdoğan, *agtez*, 1103.

⁵² Semiha Özel Yaman, *Türk Edebiyatında Konusunu Türk Tarihinden Alan Romanlar (1996-2000)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2015, 1230 s.; Necmettin Özmen, *Türk Edebiyatında Konusunu Türk Tarihinden Alan Romanlar (2001-2002)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2013, 908 s.; Duygu Oruç, *Türk Edebiyatında Konusunu Türk Tarihinden Alan Romanlar (2003)*, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, 329 s.; Muhammed Ensar Erensayın, *Türk Edebiyatında Konusunu Türk Tarihinden Alan Romanlar (2004)*, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, 215 s.; İrem Temur, *Yavuz Bahadroğlu'nun Tarihi Romanları ve Romancılığı*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2009, 2010 s.

başarılı olduktan sonra ilk hedef olarak “kızılbaşların” üzerine gitmeye karar verir. Oldukça sert, yeri geldiğinde acımasız ve cesur bir karaktere sahip olan Yavuz, kendisini “zamanının İskenderi” olarak nitelendirir. *Kiraze*'de de benzer bir karakter olarak kısaca karşımıza çıkan Yavuz, babasını tahttan indiren, halk arasında da yeğenlerini boğdurtan, öfkeli bir padişaktır.⁵³ Cahit Ülkü tarafından kaleme alınan *Pargalı İbrahim Paşa* (2001) ve *Rüstem Paşa* (2002) romanlarında Yavuz'un vefatına kısaca temas edilmiştir.⁵⁴

Tarihi roman yazarı olan Yavuz Bahadıroğlu dört romanında (*Şehzade Selim*, *Mısır'a Doğru*, *Şirpençe*, *Muhteşem Yavuz Sultan Selim Han*) müstakil olarak Yavuz Sultan Selim'i ele alır. *Şehzade Selim*'de (1997) onun şehzadelik yıllarını; *Mısır'a Doğru*'da (2000) padişahlık dönemi ve *Şirpençe*'de (2006) onun son yıllarını, *Muhteşem Yavuz Sultan Selim Han* (2016)'da şehzadelik yıllarından vefatına kadar geçen süreyi işler.⁵⁵ Bu romanlarda Yavuz Sultan Selim, fiziksel özellikleri, idealist cephesi, devlet adamlığı, savaşçı yönü, cesareti, ruhsal yönleriyle ideal bir kahraman olarak tasvir edilir. Hikmet, ahlak, cesaret ve cömertlik yönleriyle bir padişah olması gereken tüm özelliklere sahip olan Yavuz, aynı zamanda kültürel yönü, birkaç dile hâkimiyeti, şiiire tutkunluğu, bilim adamlarına saygısı, ciddiyeti ve gönül adamlığıyla mükemmel bir devlet adamı olarak tasvir edilmiştir. İslam birliği yolunda büyük düşüncelere sahip olan Yavuz, bunu Avrupa'ya karşı Osmanlı Devleti'nin diri ve güçlü kalması için önemli bir dayanak olarak görür.⁵⁶ *Şehzade Selim*'de tahta çıkmadan önce çizdiği ülkü, onun İslam idealini de özetler:

*“İslam'ın şanı yücelsin isteriz. Hilafet küçük ellerde manasını kaybetmeye doğru gider. Güçlü omuzların yüklenmesi lazım. İslam adına bayrak açabilmek için buna muhtaç olacağız. Kısaca, saltanatımız müddetince rahatlık vaat edemeyiz kimseye. Kan, barut ve savaş getireceğiz. Yalnız Allah katında şuna yemin ederiz ki; İslam izzet ve vakarını daima yükseklerde tutacağız.”*⁵⁷

⁵³ Sinan Yaman, *agtez*, 508.

⁵⁴ Necmettin Özmen, *Türk Edebiyatında Konusunu Türk Tarihinden Alan Romanlar (2001-2002)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2013, s. 106-107.

⁵⁵ Bk. İrem Temur, *agtez*.

⁵⁶ İrem Temur, *agtez*. 95-98.

⁵⁷ Sinan Yaman, *agtez*. 708

Yavuz Bahadıroğlu'nun *Şirpençe* romanında da Yavuz Sultan Selim'in kütüphanesindeki tüm kitapları okuduğunu, günde dört saat uyduğunu ve "Biz gözlerimizi ileriye diktik. Bakışlarımız bütün şarkı tarıyor. İdealimiz, hiç düğümlemeden Hint ellerine kadar uzanıyor."⁵⁸ sözüyle tüm dünyaya hükmetmek ülküsünde olduğunu görürüz. *Mısır'a Doğru*'da ise İslam birliği fikri şöyle özetlenir:

"Rehberimiz Resulullah'tır. Onun rehberliğini kabul edenlerin ilk muzaffer akını Bedir Gazası oldu. Sonra tevhid sancağı Malazgirt'te, Niğbolu'da, Bizans içlerinde dalgalandı. Oradan aldık Allah'ın inayetiyle, ümmetin desteğiyle Çaldıran'a götürdük."⁵⁹

Yavuz Sultan Selim'le ilgili bu dönemde bir rağbet gözlenir. O, bu tarihten günümüze kadar tespit edebildiğimiz kadarıyla Okay Tiryakioğlu'nun *Yavuz* (2009); *Kurt ve Kuzgun* (2014), *Kayıp Sır* (2016)⁶⁰; Ayşe Tulun, *İki Hükümdar Bir Kadın* (2009)⁶¹ ile *Tac-ı Sultan Selim* (2010)⁶²; Ebubekir Subaşı, *Cihan Padişahı Yavuz Sultan Selim* (2009)⁶³; Doğan Erdem, *İda'nın Merhameti* (2009)⁶⁴; İskender Pala, *Şah ve Sultan* (2010)⁶⁵; Ayşe Tulun, Hasan Basri Bilgin, *Efetürk Yavuz Han* (2011)⁶⁶; Aydan Gündüz, *Yavuz: Roma Sultanları*, (2011)⁶⁷; Şükrü Altın, *Aşkın Adı Yavuz – Cariye* (2016)⁶⁸; İbrahim Murat, *Sultanın Öfkesi Yavuzun Sevdası*, (2016)⁶⁹; Yiğit Recep Efe, *Kumandan Yavuz Sultan Selim*, (2017)⁷⁰; Reşat Gürel, *Satrançla Örülen Dünya*, (2017)⁷¹;

⁵⁸ Sinan Yaman, *agtez.* 713

⁵⁹ Sinan Yaman, *agtez.* 718

⁶⁰ Okay Tiryakioğlu, *Yavuz*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.; Okay Tiryakioğlu, *Kurt ve Kuzgun*, Timaş Yayınları, 2014, 344 s.; Okay Tiryakioğlu, *Kayıp Sır*, Timaş Yayınları, 2016, 440 .

⁶¹ Ayşe Tulun, *İki Hükümdar Bir Kadın*, Astrea Yayınları, İstanbul 2009.

⁶² Ayşe Tulun, *Tac-ı Sultan Selim*, Astrea Yayınları, İstanbul, 2010.

⁶³ Ebubekir Subaşı, *Cihan Padişahı Yavuz Sultan Selim*, Mavi Lale Yayınları, İstanbul, 2009.

⁶⁴ Doğan Erdem, *İda'nın Merhameti*, Postiga Yayınları, İstanbul 2009.

⁶⁵ İskender Pala, *Şah ve Sultan*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

⁶⁶ Hasan Basri Bilgin, *Efetürk Yavuz Han*, Hayat Yayınları, İstanbul 2011.

⁶⁷ Aydan Gündüz, *Yavuz: Roma Sultanları*, Dharma Yayınları, 2011.

⁶⁸ Şükrü Altın, *Aşkın Adı Yavuz – Cariye*, Çelik Yayınevi, 2016.

⁶⁹ İbrahim Murat, *Sultanın Öfkesi Yavuzun Sevdası*, Avrupa Yakası Yayınları, 2016.

⁷⁰ Yiğit Recep Efe, *Kumandan Yavuz Sultan Selim*, Acayip, 2017, 208

⁷¹ Reşat Gürel, *Satrançla Örülen Dünya*, Bilge Oğuz Yayınları, 2017.

Mehmet Işık, *Son Türkmen*, (2017)⁷²; Cihan Erdem, *Cellat*, (2017)⁷³ romanlarına konu olur.

Ebubekir Subaşı tarafından yazılan *Cihan Padişahı Yavuz Sultan Selim*'de Yavuz Sultan Selim âlimlere, adalete ve istişareye değer veren, şiiri seven, hazırcevap, halkın sorunlarıyla bizzat ilgilenen, *milletine karşı gerçek bir baba gibi* davranan, kararlı, azimli, cesur bir cihan padişahıdır. İslam birliği fikriyle hareket eden Yavuz Sultan Selim'e gönderilen bir mektupta, bazı Türkmen, Kürt ve Arap beyleri onu sadece kendileri için değil, İslam için de bir kurtarıcı ve adil bir yönetici olarak görüp şunları söylerler:

*“Bizler, canlarımız, mallarımız, evlatlarımız, ailemiz ve dinimizin emniyeti için size itaati arzuluyoruz. İslam'ı tatbik ve adaleti tesis için sizin hâkimiyetinizi zaruri görüyoruz.”*⁷⁴

Son dönemin popüler yazarlarından Okay Tiryakioğlu, birçok Osmanlı padişahını konu aldığı tarihi roman serisinde Yavuz Sultan Selim'e üç eserle yer verir. *Yavuz*'da şehzadelik yıllarından başlayarak vefatına kadar geçen süreyi; babası ve kardeşleriyle girdiği taht mücadelesini, Şah İsmail'le şiirlerini, edebi mücadelelerini, mezhep-iktidar çatışmalarını; *Kurt ve Kuzgun*'da Şah İsmail'e, kardeşlerine ve babasına karşı yürüttüğü mücadeleyi anlatır. Bu romanda, cesareti, ciddiyeti, sert duruşu, ilme düşkünlüğü, ilim adamlarına saygısı, gaza fikriyle karımıza çıkar. *Yavuz*'da çocukluğundan beri kardeşlerine nazaran üstün özelliklere sahip Selim, babası ve kardeşlerinin istememelerine rağmen; *“Osmanlı tahtına geçmek için hiçbir mücadeleden taviz vermez. Hz. Muhammet'in davası olarak nitelendirdiği İlä-yı Kelimetullah onun da davasıdır. Amacı, Allah'ın rızasını kazanabilmektir. Bu doğrultuda tarihin üzerine yüklediği birliği meydana getirme sorumluluğunu her zaman omuzlarında hissedilen bir roman kişisiyle karşılaşılır. Onun bu durumdan şikâyetçi olmak yerine, ulvi bir vazifenin hizmetçisi olduğu gerçeği doğrultusunda hareket ettiği görülür.”*⁷⁵ Halk nezdinde âlemin temelidir. Devleti her şeyin üstünde tutar. Özellikle devletin geleceği söz konusu olduğunda kardeş sevgisini ikinci plana atar.

⁷² Mehmet Işık, *Son Türkmen Yavuz Sultan Selim Han'ın Sırdaşı*, Yediveren Yayınları, 2017.

⁷³ Cihan Erdem, *Cellat*, Kaldırım Yayınları, 2017

⁷⁴ Sinan Yaman, *a.g.tez.* 272

⁷⁵ Sinan Yaman, *a.g.tez.* 738.

Kararlıdır. İslam birliği ülküsüne inancı tamdır. Kitap okumayı seven, duygusal, sadelikten hoşlanan, dindar, yeri geldiğinde öfkeli, ihaneti asla affetmeyen, bilime ve bilim adamlarına değer veren, ileri görüşlü bir cihan padişahıdır. *Kayıp Sır*'da ise polisiye unsurlar daha ön plandadır. Roman, Mısır seferi esnasında Hz. Muhammet'in kabrini açarak na'şını kaçırma girişimleri, istihbarat örgütlerinin esrarengiz çabalarını konu alır.

İskender Pala'nın 34 bölüm olarak kaleme aldığı *Şah ve Sultan*'da asli şahıs kadrosunu Yavuz Sultan Selim Han, Şah İsmail, Taçlı (Bihruze) Hatun, Kamber Can ve Can Hüseyin oluşturmaktadır. Bu şahıslar etrafında olay örgüsünü oluşturan üç temel katmandan söz edilebilir. Bunlardan birincisi kendilerini cihan hükümdarı olarak gören Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail arasındaki çekişmedir. İki hükümdarın üstün gelme çabasını yansıtan ve her iki şahsiyetin hayatlarında derin etkiler bırakan bu mücadele, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı'nda rakibini mağlup etmesiyle neticelenir. Roman kurgusunu besleyen kaynaklardan ikincisi, Şii-Sünnî çatışmasıdır. Çaldıran Savaşı'nın Safevi Devleti'nin hüküm sürdüğü topraklar üzerinde çok ciddi etki ve yansımaları olur. Adaletli olması ve iki kesimi kucaklamasıyla dikkat çeken Yavuz Sultan Selim'in savaştan galip olarak ayrılması Şah İsmail'in Sünnîlere yıllarca yaptığı her türlü eziyet ve işkencenin son bulduğu anlamına gelir. Şii-Sünnî çatışmasını 'kardeş kavgası' olarak niteleyen ve bazı sorgulamalar yapan yazar, Hz. Hüseyin'in öldürülmesi olayına atıfta bulunarak bu hadisenin tarihsel derinliklerine iner. Romanın üçüncü kurgusal boyutu, temel olaylarla koşut ilerleyen ve sürükleyiciliği sağlayan aşk sarmalıdır. Bu aşk sarmalının odağında Taçlı Hatun bulunmaktadır. Çaldıran Savaşı'nın kaybeden Şah, her şey gibi tutkuyla sevdiği Taçlı Hatun'u da savaş meydanında bırakmak durumunda kalmıştır. Sultan Selim de payitahta getirdiği Taçlı Hatun'u sever ancak onu Cafer Çelebi ile evlendirir. Ne var ki Taçlı Sultan da hayatı boyunca çocukluk aşkı Ömer'in çıkıp gelmesini beklemiştir.

Şah ve Sultan'da Şehzade Selim, bir kurtarıcı olarak takdir edilir. II. Beyazıt yönetiminin duygusallığı, pasifliği, devlet kademesindeki yöneticilerin beceriksizliği, adam kayırmacılık, vergilerdeki adaletsizlik ve Kızılbaşların tazyikleri halkın Selim'e karşı büyük bir ümit beslemesine neden olmuştur. Bu nedenle romanda toplum hayatı daha çok ön plana çıkar. Özellikle romanda geçen "*Çaldıran Ovası'nda yalnız iki ordu değil, bütün bir coğrafya sa-*

vaş(mıştır)”⁷⁶ belirlemesi, bu mücadelenin devletler nezdinde değil toplumun her kademesinde hissedildiğinin bir göstergesidir. Devleti ve ona itaati oldukça önemseyen Yavuz’un, insanları Alevi-Sünni diye ayırmadığını eğer bir fark olacaksa bunu devlete isyan şeklinde yorumladığını söyleyebiliriz. O, mülkü altındaki tebaasını dinlerine, mezheplerine, milliyetlerine göre değil devlete isyankâr oluşlarına göre cezalandırır:

“(O) tebaasının Kızılbaş veya Sünni olduğuna değil, devlete başkaldırıp kaldırmadığına göre işlem yapıyor, devlet menfaatlerinin zedelendiği yerlerde bunu yapan her kim olursa olsun, ister Sünni, ister Kızılbaş, ister Ermeni, ister Kürt, cezalandırılacağını buyuruyor ve elbetteki cezalandırıyor. Ona göre bir hükümdar, tebaasını oluşturan bir Ermeni veya Arap, bir Kürt veya Gürcü arasında ayırım yapmayacağı gibi Sünni veya Şii, Hanefi veya Maliki arasında da yapmamalıydı.”⁷⁷

Devlet adamlığının yanı sıra, herkese adaletle muamele eden Yavuz Sultan Selim, müdebbir, kararlı, cesur, aynı zamanda öfkeli bir padişahdır. Şah İsmail bile onu *Kahraman bir hükümdar* olarak tebci eder.

Yavuz Sultan Selim’le ilgili tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk polisiye roman Batuhan İşcan tarafından kaleme alınan *Yolculuğun Gölgesinde Cinayetler*’dir. (2010)⁷⁸ Yavuz Sultan Selim’in Doğu seferlerini tamamladığı günlerde, Allami adlı ünlü bir denizcinin kendi vasiyeti üzerine mumyalanmış na’sının altı kişi tarafından denize götürülüşünü ve bu kişilerin yol boyunca esrarengiz cinayetlere kurban oluşlarını anlatan roman, düğümün sonuçta beklenmedik bir şekilde çözülmesiyle klasik polisiye anlatım kurgusuna yaslanır.⁷⁹ Oğuzhan Aslan tarafından kaleme alınan ve bir polisiye roman olan *Kıyamet Günlüğü / Kayıp Hanedan*’da da Yavuz Sultan Selim’in cihangirlik idealiyle ilgili bir gönderme yer alır.⁸⁰

Hasan Basri Bilgin tarafından kaleme alınan *Efetürk Yavuz Han*, Yavuz Sultan Selim’i destansı özelliklerle yücelten bir eserdir. Romanın henüz ilk sayfalarında geçen; “Ölümü öldürmüş, gözünü budaktan sakınmayan gerçek cengâver. Hak ve hakkaniyete bağlı üstün bir kişilik. Allah’tan başka kimseden

⁷⁶ İskender Pala, *Şah ve Sultan*, 2016, 200.

⁷⁷ İskender Pala, a.g.e. 146-147.

⁷⁸ Batuhan İşcan, *Yolculuğun Gölgesinde Cinayetler*, Doğan Kitap, 2010.

⁷⁹ Hikmet Akarsu, “Sedefkâr’ın Hikâyesi”, *Birgün Kitap Eki*, 13 Kasım 2010.

⁸⁰ Oğuzhan Aslan, *Kıyamet Günlüğü – Kayıp Hanedan*, Kanes Yayınları, 2015.

*korkmayan 'gönlü öbür dünyaya sevdalı' bu dünyayı hiçe sayan, Allah'tan başkasına kul olmayan bir büyük fani dünya umursamazı... Bir Alparslan...'*⁸¹ olumlaması, nasıl bir Yavuz portresinin çizildiğini açık bir şekilde belirler. Yavuz Sultan Selim bu romanda da âdil, bilime ve bilim adamlarına değer veren, cesur, savaşçı bir padişaktır.

Ayşe Tulun tarafından kaleme alınan, *İki Hükümdar Bir Kadın* ile *Tac-ı Sultan Selim* birbirinin devamı mahiyetinde iki romandır. Romanın birinci cildinde onun şehzadelik yıllarından hükümdarlık yoluna giden mücadelesi ele alınır. "*Taçlu Hatun, Yavuz Han ve Şah İsmail arasında paylaşılamayan bir kadındır. Hem bu eserde hem de ikinci cildinde Yavuz Han, tutkulu bir aşkın divanesi olarak ele alınır. İkinci ciltte, roman, Yavuz Han-Taçlu Hatun aşkı üzerine inşa edilir.*"⁸² Yavuz Selim, bu romanlarda İslam birliği idealine sahip, devleti yücelten, adil, dilinden duayı düşürmeyen, sürekli Kuran okuyan, namazlarını aksatmayan, mütevazı, samimi, şair, istişareye önem veren, kitap okumaktan hoşlanan ve zaman zaman oldukça öfkelenen, halka değer veren, biridir.

SONUÇ

Türk romanında Yavuz Sultan Selim'i konu aldığımız bu çalışma, başlangıcından günümüze kadar devam eden 150 yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Bu geniş zaman diliminde Yavuz Sultan Selim üzerine yazılmış veya dolaylı yollarla ona temas eden romanlar ele alınmıştır. Bir buçuk asrı kapsayan bu araştırmada Yavuz Sultan Selim'in genel hatlarıyla romanlara nasıl yansdığı ve dönemin tarih anlayışına göre nasıl bir bakış açısıyla değerlendirildiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yavuz Sultan Selim, Tanzimat döneminden 1950'li yıllara kadar geçen sürede, tarihi romancılarımızın pek ilgisini çekmemiştir. Bu bir asrı aşan zaman diliminde Kanuni Sultan Süleyman, Yıldırım Beyazıt, Fatih Sultan Mehmet, Sultan İbrahim gibi padişahlar dikkat çekmiş; bunların yanında akıncılar, harem hayatı ve bazı şehzadelere yer verilmiştir. Ancak bazı romanlarda onun cihangirlik fikri, devlet adamlığı, yavuzluğu ve cesaretine vurgu yapılmıştır. Cumhuriyet yıllarında ise Yavuz Sultan Selim'e sadece iki romanda yer verilmiştir.

⁸¹ Hasan Basri Bilgin, *Efetürk Yavuz Han*, Hayat Yayınları, İstanbul, 28.

⁸² Sinan Yaman, *agtez*, 767.

Türk edebiyatında Yavuz Sultan Selim’le ilgili yayımlanan ilk eser *Yavuz Sultan Selim Esir Kızlar Arasında* (1945) romanıdır. Yavuz Sultan Selim’in oldukça geri planda kaldığı bu eser, 61 sayfalık hacmiyle de roman olarak pek zayıftır. Onu müstakil olarak ele alan ilk çalışmayı Feridun Fazıl Tülbentçi tarafından 1947 tarihinde yayımlanan *Yavuz Sultan Selim Ağlıyor* adlı romanı olarak ele almak daha doğru olacaktır. Başka bir ifadeyle Türk edebiyatında ilk tarihi roman örneklerinin görüldüğü 1870’lerden 1950 yılına kadar yayımlanmış yüzlerce roman içinde Yavuz Sultan Selim’in müstakil olarak tek bir romana konu olduğunu görürüz.

Cumhuriyet yılları, Türk Tarih Tezinin uygulamaya konulduğu, edebi ürünlerde Osmanlı’ya ve özellikle de hanedan mensuplarına karşı olumsuz bir bakış açısının ortaya çıktığı bir dönemdir. Cumhuriyet rejiminin otoritesini tesis ettiği yıllarda yayımlanan birçok tarihi romanda Osmanlı Devleti’nin yükselmesinde büyük çabaları olan Yıldırım Beyazıt, Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman veya Hürrem Sultan gibi hanedan mensupları ağır bir şekilde eleştirilmiş ve olabildiğince kötülenmişlerdir. Bu dönemde yayımlanan romanların birçoğunda neredeyse olumlu yönleriyle canlandırılan hanedan mensubu yok gibidir.

Yavuz Sultan Selim’e ise Cumhuriyet’in ilk yıllarında yayımlanan *Venedikli Köle* (1931) romanında temas edilmiş; burada da onun eğlenceye düşkünlüğüne ve sert mizacına kısaca vurgu yapılmıştır. Bu dönemde yayımlanan diğer romanlarda temas suretiyle de olsa Yavuz Sultan Selim hiçbir romanda kötülenmemiştir. Fatih, Kanuni, Beyazıt ve birçok hanedan mensubunun ele alındığı ve aşırı bir şekilde kötülendiği Cumhuriyet döneminde Yavuz’a yer verilmemesi ve adının geçtiği romanlarda da kötülenmemesi dikkat çekicidir.

Cumhuriyet döneminde yayınlanan romanlarda olumsuz padişah ve hanedan üyeleri imajı çok partili döneme doğru değişmeye başlar. Bu dönemde yayınlanan romanlarda padişah ve hanedan üyeleri olumlu özellikleriyle tasvir edilir. Yavuz Sultan Selim’le ilgili yazılan ilk romanda da (*Yavuz Sultan Selim Ağlıyor, 1947*) olumlu bir padişah portresinin çizildiğini görüyoruz. Feridun Fazıl Tülbentçi, bu romanı ve diğer romanlarında Osmanlı padişahlarına ve hanedan üyelerine oldukça olumlu yaklaşır.

Yavuz Sultan Selim Ağlıyor romanından sonra Yavuz Sultan Selim’i konu alan 30 roman yayımlanır. Bu romanlardan 20 adedinin 2000’li yıllardan sonra yayımlanması dikkat çekicidir. Yazarlarımızın önemli bir kısmı

da bu dönemde yayımlanan tarihi romanlarda Yavuz Sultan Selim’i İslam birliği fikrinin savunucusu, adaletli, fazıl, bilim adamlarına ve bilime değer veren, müdebbir, cesur, yeri geldiğinde öfkeli, kararlı, zaman zaman duygusal, şairlik cepheleriyle olumlu bir şekilde tasvir etmişlerdir. Onun babasını tahttan indirmesi, kardeşlerini ve bazı devlet adamlarını öldürtmesi ise devletin şahsında değerlendirilmiş, Yavuz’un zaman zaman yaşadığı pişmanlığa da bazı romanlarda yer verilmiştir. Ayrıca birçok romanda Fatih Sultan Mehmet’le Yavuz Sultan Selim arasında olumlu bir mukayese yapılarak her ikisinin Türk tarihine yaptıkları katkı tebci edilmiştir. Ancak sonuçta romanların çok önemli bir kısmında Yavuz Sultan Selim karakteri daha çok birbirini tekrarlamıştır. Tarihi romanların en önemli özelliklerinden birinin devrin ruhunu ve sosyal, kültürel atmosferini yakalamadaki başarısı olarak değerlendirdiğimizde Yavuz Sultan Selim karakterinin sürekli olarak merkezi konumda bulundurulması, cesareti, devlet adamlığı, güçlü yönleri dışında bir roman karakteri olarak insanî yönleriyle derinliğine inilmemesi ister istemez roman sanatı açısından bazı zaafın olduğunu ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

- AHMET RASİM, *Osmanlı Tarihi C. I*, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2000.
- AHMET REŞİT, *Haritalı ve Resimli Mükemmel Tarih-i Osman-i*, ArtinAsaduryan Matbaası, Dersaadet 1328.
- AKARSU, Hikmet, “Sedefkâr’ın Hikâyesi”, *Birgün Kitap Eki*, 13 Kasım 2010.
- AKŞİT, Niyazi, *Padişahlarla Osmanlı Tarihi*, Dilek Yayınevi, İstanbul 1979.
- ALTIN, Şükrü, *Aşkın Adı Yavuz – Cariye*, Çelik Yayınevi, 2016.
- ASLAN, Oğuzhan, *Kıyamet Günlüğü – Kayıp Haneden*, Kanes Yayınları, İstanbul 2015.
- ATİK, Kayhan, *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- BANOĞLU, Niyazi Ahmet, *Yavuz Sultan Selim Esir Kızlar Arasında*, İstanbul 1945.
- BİLGİN, Hasan Basri, *Efetürk Yavuz Han*, Hayat Yayınları, İstanbul 2011.
- CIHAN, Erdem, *Cellat*, Kaldırım Yayınları, İstanbul, 2017.
- ÇAVDAROĞLU, Burhan Erhan, “Askeri Dönüşüm Çağında Mercidabık ve Ridaniye Savaşları Üzerine Bir Tahlil”, *Ulakbilge*, C. V, S. 14, 2017, 1277-1278.
- DOĞAN, Erdem, *İda’nın Merhameti*, Postiga Yayınları, İstanbul 2009

- EFE ,Yiğit Recep, *Kumandan Yavuz Sultan Selim*, Acayip, 2017.
- ELDESSOUKY, Ahmed, *Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihi İle İlgili, 1981-1985)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2010.
- ERAY, Kaçen, *Oğuz Özdeş'in Tarihi Romanları*, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2012.
- ERDOĞAN, Dilek Nalbantlar, *Türk Edebiyatında Konusunu Türk Tarihinden Alan Romanlar (1991-1995)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2015.
- ERENSAYIN Muhammed Ensar, *Türk Edebiyatında Konusunu Türk Tarihinden Alan Romanlar (2004)*, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.
- GÜNDÜZ, Aydan, *Yavuz: Roma Sultanları*, Dharma Yayınları, 2011.
- GÜREL, Reşat, *Satrançla Örülen Dünya*, Bilge Oğuz Yayınları, 2017.
- HADÎDÎ, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, Haz. Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1991.
- HOCA SADETTİN, *Tacü't-Tevarih*, Çev. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979.
- IŞIK, Mehmet, *Son Türkmen Yavuz Sultan Selim Han'ın Sırdaşı*, Yediveren Yayınları, 2017.
- İNBAŞI, Mehmet, "Yavuz Sultan Selim'in Şam'daki Vakfiyesi", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 16, 2001, 219-220.
- İŞCAN, Batuhan, *Yolculuğun Gölgesinde Cinayetler*, Doğan Kitap, İstanbul 2010.
- KABAAĞAÇ, Cevat Şakir, *Uluç Reis*, İstanbul 1962.
- KALELİZADE, Kemalettin Şükrü, *Venedikli Köle*, İstanbul 1931.
- KANTEMİR, Dimitri, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi C.II*, Çev. Özdemir Çobanoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979.
- KARACA, İsmail, *Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihi İle İlgili, 1951-1960)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 3 Cilt, İstanbul 2004.
- KILIÇ, Remzi, "Yavuz Sultan Selim Devri (1512-1520) Osmanlı-Özbek Münasebetleri", Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. I, S. 1, 2001, 88-102.
- KIRILMIŞ, İlknur Tatar, *Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihiyle İlgili 1961-1965)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İst. 2007.

- KOZANOĞLU, Abdullah Ziya, *Kızıl Kadırga*, İstanbul 1974.
- KOZANOĞLU, Aptullah Ziya; *Türk Korsanları*, (13.b.), İstanbul 1978.
- LÜTFİ PAŞA, *Tevarih-i Âl-i Osman*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1341.
- MURAT, İbrahim, *Sultanın Öfkesi Yavuzun Sevdası*, Avrupa Yakası Yayınları, 2016.
- NAMIK KEMAL, *Cezmi*, İst. (6. b), 1335.
- NAMIK KEMAL, *Terâcîm-i Ahvâl - Sultan Selim*, Ahmet Mithat Matbaası, İstanbul 1873.
- ORUÇ, Duygu, *Türk Edebiyatında Konusunu Türk Tarihinden Alan Romanlar (2003)*, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.
- Osmanlı Ansiklopedisi*, “Yavuz Sultan Selim (1512-1520)”, C. XII, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- ÖZDEŞ, Oğuz, *Kartal Başlı Kadırga*, (3. b) İstanbul 1974.
- ÖZDEŞ, Oğuz, *Yavuz'un Peçesi*, İstanbul 1964.
- ÖZMEN, Necmettin, *Türk Edebiyatında Konusunu Türk Tarihinden Alan Romanlar (2001-2002)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Yavuz Sultân Selîm*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2017.
- PALA, İskender, *Şah ve Sultan*, Kapı Yayınları, İstanbul 2016.
- POLAT, Süleyman, “Arşiv Vesikaları Işığında Yavuz Sultan Selim Dönemi Seferlerinin İaşe Organizasyonuna Dair Yeni Tespitler”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 11, S. 22, 2018, 183-204.
- RASİM, Ahmed, *Osmanlı Tarihi, C. I*, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2000.
- REŞİD, Ahmed, *Haritalı ve Resimli Mükemmel Tarih-i Osman-i*, Artin Asaduryan Matbaası, Dersaadet 1328.
- SOLAKZADE, *Solakzade Tarihi*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1297.
- Subaşı Ebubekir, *Cihan Padişahı Yavuz Sultan Selim*, Mavi Lale Yayınları, İstanbul, 2009.
- SULAİMANOVA, Aigul, *Konusunu Türk Tarihinden Alan Tarihi Romanlar (1966-1970)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2009.
- ŞEHBENDERZÂDE Filibeli Ahmet Hilmi, *Öksüz Turgut*, İstanbul 1326.
- TANSEL, Selâhattin, *Yavuz Sultan Selim*, Milli Eğitim Yayınları, Ankara 1969.

- TAŞTAN, Zeki, *Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihi İle İlgili, 1871-1950)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2 Cilt, İstanbul 2000.
- TEMUR, İrem, *Yavuz Bahadıröğlü'nun Tarihi Romanları ve Romancılığı*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2009.
- TİRYAKİOĞLU, Okay, *Yavuz*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
- TİRYAKİOĞLU, Okay, *Kayıp Sır*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.
- TİRYAKİOĞLU, Okay, *Kurt ve Kuzgun*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.
- TOPDEMİR, Ramazan, *Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihi İle İlgili, 1971-1980)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2005.
- TULUN, Ayşe, *İki Hükümdar Bir Kadın*, Astrea Yayınları, İstanbul 2009.
- TULUN, Ayşe, *Tac-ı Sultan Selim*, Astrea Yayınları, İstanbul, 2010.
- TÜLBENTÇİ, Feridun Fazıl, *Şanlı Kadırgalar*, İstanbul 1964.
- TÜLBENTÇİ, Feridun Fazıl, *Yavuz Sultan Selim Ağhyor*, (8.b.), İstanbul 1977.
- YAMAN, Sinan Tarihi Roman Bağlamında Yavuz Sultan Selim Üzerine Yazılmış Eserler, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir 2015.
- YILMAZ, Öztuna, *Yavuz Sultân Selîm*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2017.

“SELİM I IN TURKISH NOVEL”

Abstract

History is an indispensable source of inspiration for many writers and poets. There are hardly any authors who do not touch or mention the productive world of history. Turkish history, in particular, is an unexplored treasure.

Our writers and poets have also become aware of this treasure and have always benefited from the sources of the past. While the our writers and poets have benefited from history, they have preferred not only the Ottoman dynasty members but also Suleiman the Magnificent, Bayezid I, Mehmet II, Abdülhamit II, Mustafa Kemal Atatürk who gave the direction to the Turkish history. We can mention Selim I in this preference list. Selim I, which is frequently mentioned with his performances both during his years of prince and his short years of reign, has also been one of the inspiration sources of our literary world.

One of the literary genres inspired by Selim I is historical novels. In this study, we will try to determine the existence of Selim I in historical novels since the first novel samples to today's novels.

Keywords

Selim I, Turkish history, Ottoman Empire, historical novel, Egypt, Şirpençe.

TÜRK TİYATROSUNDA YAVUZ SULTAN SELİM*

*Necmettin ÖZMEN***

ÖZET

Türk edebiyatında, belli dekorlarla donatılmış sahnesi, perdesi ve yazılı metni olan Batılı anlamdaki tiyatro, Tanzimat'tan sonra görülür. Acemice verilen ilk örneklerden sonra Darülbeyazıt'ın kurulması ve Cumhuriyetin tiyatroya verdiği büyük önemle hem teknik açıdan hem içerik hem de yazar sayısı açısından gelişerek bugünlere gelir. Yaklaşık yüz elli yıllık bir geçmişe sahip Türk tiyatrosunda Türk tarihi ile ilgili metin sayısı çok azdır. Türk tarihinin önemli konu-olayları olan Göktürklerin kuruluşu-yıkılışı, Göktürk kitabeleri, Uygurların kuruluşu-yıkılışı, Karahanlılar, Türklerin Asya içinde dağılışı, Malazgirt Savaşı, Selçuklular, Ankara Savaşı, İstanbul'un fethi, Hilafet meselesi, Viyana Kuşatması, Lale Devri, Batılılaşma çalışmaları, Tanzimat dönemi ve Türk hayatında ortaya çıkan ikilikler, I. Dünya Savaşı, Kore Savaşı, Kıbrıs harekâtı ve bu tarihî konu-olaylar etrafındaki hakanlar-sultanlar-kahramanlıklar-yenilgiler-başarılar-başarısızlıklar henüz çok az anlatılmıştır. Osmanlı Devleti'nin dokuzuncu padişahı olan Yavuz Sultan Selim, Fatih Sultan Mehmet'in torunu, II. Beyazıt'ın oğlu, Kanuni Sultan Süleyman'ın babasıdır. Onun Osmanlı-Türk tarihinde mümtaz bir yeri vardır. Hilafet kurumunu Osmanlı Devleti'ne taşımış, Osmanlı Devleti'ni toprak olarak çok genişletmiştir. Buna rağmen Yavuz Sultan Selim Türk tiyatrosunda çok az anlatılmış-ışlenmiştir. Bu çalışmada Yavuz Sultan Selim'e dair yazılmış ve kitap olarak basılmış olan üç tiyatro eseri konu edilmiş, önce, en az iki eserde birden, sonra ayrı ayrı olarak her bir eserde, Yavuz Sultan Selim karakterinin öne çıkan özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Yavuz Sultan Selim, Türk tiyatrosu, tarih, tiyatro eseri.

Giriş

Türk edebiyatında, Batılı anlamındaki tiyatro yani özel olarak düzenlenmiş sahnesi, perdesi, yazılı metni olan tiyatro, Tanzimat'tan sonra görülür. Bugün her ne kadar doğruluğu akademik çevrelerde tartışmalı olsa da Batılı anlamda ilk tiyatro eserinin Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* (1860) olduğu

* Makalenin Geliş Tarihi: 10.12.2018 / Kabul Tarihi: 15.02.2019.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü / necmettinozmen94@gmail.com

bilgisine çok sayıda kaynakta rastlanır. Türk tiyatrosu bu ilk adımdan sonra Batı'dan yapılan tiyatro tercüme-adaptasyonlar ve Türk yazarlar tarafından kaleme alınan oyunlarla gelişir.

Namık Kemal *Vatan Yahut Silistre* ve *Celaleddin Harzemşah* adlı eserleri ile Türk tiyatrosunda, konusunu tarihten alan tiyatrolara ilk örnekleri verir. Namık Kemal'den sonra Abdülhak Hamid Tarhan *İlhan, Turhan, Hakan* ve *Kanuni'nin Vicdan Azabı* adlı oyunlarında tarihî konuları işler. Servet-i Fünûn Dönemi yazarları tiyatroya fazla ilgili göstermez veya eserlerini II. Meşrutiyet'in ilanından sonra verir. Şengül (2008), "Servet-i Fünûn dönemi, tiyatro edebiyatımız açısından oldukça kısır... Bu dönemde tarihe yönelik yoktur" der (s.31). Bu sebeple II. Meşrutiyet'e kadar Namık Kemal ve Abdülhak Hamid'in eserleri dışında Türk tarihini konu edinen tiyatro eseri yoktur. II. Meşrutiyet'in getirdiği serbestlik ortamı ile Türk tiyatrosu tarihî konulara yer vermeye başlar. Tarihî oyunlardaki bu artışı Şengül (1998), "Meşrutiyet dönemi Türk tiyatrosu içerisinde en çok eser verilen türün tarihî ve belgesel oyunlar olduğu bilinen bir gerçektir." (s.83) şeklinde açıklar. Şengül (1998), II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet Dönemi'ne kadar tarihî konuları işleyen tiyatroların genel durumuna ilişkin:

"Bu dönemde yaşanan siyasi ve içtimai değişiklikler, gerçek mesleği yazarlık olmayan, hatta birçoğu tiyatroyu yeterince tanımayan yazarlar tarafından anlatılmaya başlanmıştır. Bu durum tiyatronun gerektiği gibi kabul görmesini ve gelişmesini engellemiştir. Kaleme alınan eserlerin büyük bir çoğunluğu siyasi ve içtimai değişikliklerin propagandasını yapmaya yöneliktir... Meşrutiyet hadisesinin meydana getirdiği siyasi gelişmelerin heyecanı ile kaleme alınan eserlerin birçoğu, yeni rejimin idarecilerine yaranmak için, geçmişi karalama yarışındadır. Bu dönemde Sultan Abdülhamid ve dönemini anlatan piyeslerin sayısının fazla olması da bu yüzdendir." (s. 393).

bilgisini verir. Şengül (2008), Osmanlı tarihini işaret ederek: "II. Meşrutiyet Dönemi'nde az da olsa taht kavgaları ve bu kavgaların sebep olduğu olumsuzluklara yer verilmiştir" der (s.34). Aynı eserinde Şengül (2008) şunları da ekler:

"Bu dönemde konusunu tarihten alan oyunların büyük bir kısmı Sultan II. Abdülhamid dönemini anlatan tiyatro eserleridir. Bu eserlerin

neredeysse tamamına yakını Sultan Abdülhamit'in şahsiyeti ve uyguladığı rejimi tenkit etmek maksadıyla kaleme alınmıştır.” (s. 34).

Kaygana (2002), daha geniş bilgi için Şengül'ün doktora tezini işaret ederek Meşrutiyet sonrası, tarihî Türk tiyatrosundaki konu çeşitliliğine dair şu tasnifi verir:

1. *Abdülhamid ve Eski Rejimi Tenkid Eden Piyesler*
2. *Abdülhamid'in Şahsiyetini Tenkid Eden Piyesler*
3. *Eski Rejimin İcraatını Tenkid Eden Piyesler*
4. *Meşrutiyet Sonrası Gelişen İdeolojileri Savunan Piyesler*
5. *Yeni Yönetim ve Rejimi Anlatan Piyesler*
6. *Meşrutiyet Sonrası Harplere Temas Eden Piyesler*
7. *Meşrutiyet Sonrası Gelişen Siyasi Olaylara Temas Eden Piyesler (s.16).*

Yukarıdaki tasnife başlık olan konuların bazıları tarihî olma-olmama konusunda tartışmalıdır. Çünkü bir şeye tarih veya tarihî denmesi için üzerinden ne kadar süre geçmesi gerektiği, o şeyin etkilerinin bitmiş olup olmaması, şeye dair yazılıp çizilenlerin belge kabul edilip edilemeyeceği, belgeleri yorumlayanların bakış açısının objektif olup olamayacağı vb. hususlar halen tartışılmalı konulardır. Bu sebeple II. Meşrutiyet Dönemi'nde II. Abdülhamit'i anlatan oyunların tarihî olup olmadığı, hele II. Meşrutiyet sonrası gelişen ideolojileri, yeni yönetimi, II. Meşrutiyet sonrasındaki harpleri-siyasi olayları anlatan oyunların tarihî olup olmadığı ise çok daha fazla tartışmalıdır. Bahsedilen oyunların anlatma zamanları 1923'ten önce olduğuna göre tasnifte yer alan birçok şeyin etkisi, anlatma zamanında halen devam etmektedir, üzerinden çok az zaman geçmiştir. Bugünden bakıldığında, bunlara tarihî şeyler denilebilir ancak anlatma zamanı esas alınınca bunu söylemek zordur. Esas itibariyle söylemek istediğimiz şudur. II. Meşrutiyet sonrasında Osmanlı tarihine, Osmanlının başarılı dönemlerine çok fazla dönülmemiştir.

Osmanlı Devleti'nin yozlaşmış kurumlarını, içi boşaltılmış anane ve inançlarını, yönetim bozukluğunu, cehalet gibi olumsuzluklarını malzeme olarak kullanan ilk yazarın Musahipzâde Celal olduğunu söyleyen Karaca (2015), 1908 ile 1923 arasında Türk tiyatrosundan bahsettiği yazısında şöyle der:

“Devamlı değişen sosyal ve politik ortam, zevk ve düşünceleri de değiştirmiştir. Eski ile Cumhuriyet arasında bir köprü vazifesi gören Meşrutiyet eskiye ait değerler ve kurumlar tartışılır hale gelirken yerlerini alacak yeni değer ve kurumlara ilişkin arayışlar başlamış, bütün tesirlere açık olan Meşrutiyet’ten sonra da özellikle hürriyet konusunu işleyen romantik tarihsel oyunlar ağırlık kazanmıştır” (s. 645-46).

II. Meşrutiyet Dönemi’nde tiyatro eserlerinin konu çeşitliliğine vurgu yapan And (2014), bu dönemdeki gelişmeleri şöyle izah eder:

“Bu dönemin siyasal ve kamusal hayatında en büyük sarsıntılar, dış olaylar ve savaşlardan kaynaklanıyordu. 1908’de Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilan etmesi, Girit anlaşmazlığının başlaması, Girit’in Yunanistan’a katılışını ilan etmesi, 1910’da Arnavutluk isyanı, Girit meclisinin Yunan kralına bağlılık yemini etmesi; 1911’de Yemen ve Malisor (Katolik Arnavutluk) ayaklanması, İtalya’nın Osmanlı Devleti’ne savaş açması ve Trablusgarp Savaşı’nın birinci mütarekesi, Arnavutluk’un bağımsızlığını ilan etmesi; 1913’te Osmanlı’nın Edirne’yi ve Kırklareli’ni geri alması, Bükreş Barış Antlaşması, Osmanlı-Bulgar Barışı; 1914 Osmanlı donanmasının Sivastopol’ü bombardımanı ve Birinci Dünya Savaşı’na girişi, Sarıkamış hareketinin başlaması; 1915’te Çanakkale Savaşı’nın başlaması, düşman askerlerinin Çanakkale’den çekilişi gibisinden savaş ve olaylar tiyatro yaşamını da geniş ölçüde etkiliyordu. Tiyatro oyunlarında özellikle, Girit olayının, İtalya ve Balkan Savaşları’nın, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı’nın izlerini buluyoruz. Bu oyunlarda amaç; yakın ve çağdaş savaşları sahneye taşıyarak kahramanlık sahneleriyle halkın moralini yükseltmek, direnme gücünü artırmaktır” (s. 147).

And’ın ifadelerinden anlaşılan şudur: Genel manada, o günün etkileri devam eden meseleleri hariç, Osmanlı tarihinin çok önemli olay-kışileri tiyatro yazarları için, henüz yeterince keşfedilmemiştir. And (1983), II. Meşrutiyet Dönemi’nde Türk tiyatrosunun misyonunu anlatırken şunu da ifade eder: “Aslında yapılmak istenen; hem halka yönelik hem de halka yararlı olan, onun kültür düzeyini yükseltecek, bir bakıma güdümlü ve yararlı halk tiyatrosunun temelleri atılmak istenmiştir” (s. 366). Türk tiyatrosu, bu şekilde Cumhuriyet’e kadar gelir. Buttannı (2006), Cumhuriyet’in ilk dönem tiyatrolarında hangi konuların işlendiğine dair şunları söyler:

“Avrupa tiyatrosundan etkilenen Türk yazarları, yazdıkları oyunlarda öncelikle, Osmanlı toplumundan modern Türk toplumuna geçilirken yaşanan sancuları, geçmişte yaşanan sorunları, toplumdaki yozlaşmayı, ahlâk çöküntüsünü toplumsal boyutuna ağırlık vererek eleştirel bir gözle gündeme getirdiler.” (s. 204).

Bu ifadeler, Cumhuriyet’in ilk tiyatro eserlerinde Tanzimat öncesine çok gidilmediğini gösterir. Kaygana (2002), 1923-1940 arasındaki, bir manada Cumhuriyet’in ilk yıllarında, tarihî oyunlarda Osmanlı Devleti’nin konu edildiğini şöyle anlatır:

“Bu eserlerde Osmanlı, Türklükten uzak, baskıcı, halkına zulmeden, siyaset, askerlik, adalet, vergi ve eğitim sistemleri çökmüş, Anadolu’yu ihmal etmiş, kadını ikinci sınıf insan olarak ve cinsellik sembolü olarak gören, zevke ve eğlenceye düşkün, Milli Mücadeleyi engellemeye çalışıp işgalcilerle işbirliği yapmış kişilerce yönetilen bir devlet olarak karşımıza çıkar. Yazarlar Osmanlı tarihini, Türk tarihinden ayrı, taassubun hüküm sürdüğü, Türk kültüründen uzaklaşıp Arap kültürüne girilen karanlık bir dönem olarak nitelendirir.” (s. 495).

Kaygana’nın incelediği 48 tiyatro metninin 22’sinde bu ve buna benzer temalar işlenir. Bu ilk dönem Cumhuriyet tiyatrolarında Osmanlı Devleti’nin, dolayısıyla idarecilerinin, olumlu yanının görmezden gelindiğinin ifadesidir.

Ortaylı (2001) Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki tiyatroları konu ederken şunu söyler: “Eserlerin çoğu da mektep müsamereleri ve Halkevleri için hazırlanmış, derinliği olmayan metinlerdir. Resmî tarihçilik paralelindeki bu Türk tarihî oyunlarının Türk tiyatro edebiyatına çok şey kazandırmadığı zamanla anlaşılacaktır.” (s. 167). Yılmaz (2002) *1940-1950 Arası Konusunu Türk Tarihinden Alan Tiyatrolar* adlı tezinde; İslâmiyet öncesi Türk tarihini anlatan 5, Osmanlı dönemini anlatan 3, Selçuklu dönemini anlatan 1 eserin olduğunu; incelemesine konu olan diğer tüm eserlerin Millî Mücadele’yi anlattığını, Osmanlı dönemini anlatan *Köroğlu* adlı eserin Bolu Beyi’ne karşı verilen mücadeleyi *Barbaros’un Cezayirli-Tunuslu Endülüs Müslümanlarını İspanyol ve Fransızların baskısından kurtaran Barbaros’un Venediklilere karşı verdiği mücadeleyi, Nedim ve Lale Devri* ise Sultanın sarayında şaşaalı bir hayata dalarak halkın sorunlarını unutuşunu konu ettiğini söyler (s. 210-211). Bu eserlerin ikisi Osmanlı sultanlarını kötüler, diğeri ise Barbaros’u

anlatır. Buradan şu çıkarılabilir: Cumhuriyet devrinde, 1950'lere kadar Türk tiyatrosunda Osmanlı Devleti-yöneticileri olumlu tarafları ile işlenmez.

Önertoy (t.y.), *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Tiyatro* adlı eserinde 1950-1970 arasında efsane ya da tarihe dayanarak çağın eleştirisini yapan yazarlara göz atıldığında, Güngör Dilmen, Turan Oflazoğlu, Erol Toy, İsmet Küntay'ın öne çıktığını söyler (s.175). Karaca (2015) 1950-1960'lı yılların tarihî şahsiyetler etrafında eser veren yazarlarına Nazım Kurşunlu, Mehmet Şükrü Erden, Celal Esat Arseven ve Salah Cimcoz'u (s. 655), 1970'li yıllara Adnan Giz, Fazıl Hayati Çorbacıoğlu, Mehmet Akın'ı (s. 660-661). 1980-2000 dönemine ise Nezihe Araz, Hidayet Sayın, Turgut Özakman, Yılmaz Karakoyunlu'yu ekler (s. 663). Adı geçen bütün bu yazarların eserlerine nicelik olarak bakıldığında Osmanlı tarihinden yeterince istifade etmedikleri söylenebilir. Aslında yaklaşık 600 yıllık Osmanlı Devleti; üç kıtada, 20 milyon kilometrekareden fazla toprak, onlarca padişah, şehzade, savaş, anlaşma, fetih ile yazarlara geniş bir anlatma imkânı sunar. Fakat II. Abdülhamit, II. Meşrutiyet, Millî Mücadele, Cumhuriyet ve bunlar etrafındaki meseleler hariç tutulduğunda, Osmanlı tarihinde önemli yeri olan padişahlara-yöneticilere dair çok fazla oyun yazılmadığı görülür. Osmanlı tarihine yer veren eserlerin çoğu ise anlatma zamanları esas alındığında zaten tarihî eser değildir.

1. Yavuz Sultan Selim'le İlgili Oyunlar:

Bu çalışmada, Osmanlı sultanı Yavuz Sultan Selim'i anlatan tiyatro oyunlarının neler olduğu belirlenmeye çalışıldı. Bu amaçla, tarihî tiyatro eserlerini inceleyen doktora ve yüksek lisans tezleri¹, tiyatro bibliyografyaları

¹ Abdullah ŞENGÜL, *Konusunu Türk Tarihinden Alan Dramalar -Başlangıçtan Cumhuriyete Kadar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 1998.

Müzeyyen BUTTANRI, *Türk edebiyatında tarihî tiyatro (Başlangıçtan 1950'ye kadar)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2002.

Mehmet KAYGANA, *1923-1940 Arası Konusunu Türk Tarihinden Alan Tiyatrolar*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2002.

Kadriye YILMAZ, *1940-1950 Arası Konusunu Türk Tarihinden Alan Tiyatrolar*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2002.

Ebru KARAKULLUKÇU, *1923-1938 Yılları Arasında Yayımlanmış Tarih Bilincini Yansıtan Tiyatro Eserlerinin İncelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002.

ve tiyatro ile ilgili temel kaynaklar², konu ile ilgili bazı makaleler incelendi. Millî Kütüphane kataloğu tarandı.³ Bunlar, neticesinde Yavuz Sultan Selim'in hayatını konu eden ve kitap olarak basılmış üç adet eser bulunabildi. Bunlar, Yusuf Kenan'ın *Yavuz Sultan Selim ve İttihad-ı İslâm Siyaseti*, Caner Arabacı'nın *Yavuz Selim ve Turan Ofrazoğlu'nun Yavuz Selim* adlı eserleridir. Bu eserlerden farklı olarak; And (2014), "Ali Ekrem, *Yavuz Sultan Selim* adında dört perdelik 'manzum facia-i tarihîye'ye başlamışsa da, birinci perdesinin ikinci sahnesine kadar yayımlanan bu oyunun bitirilip bitirilmediğini bilmiyoruz." (s.135) der. Şengül (2009) *Türk Tiyatrosunda Tarih* başlıklı makalesinde: "Meşrutiyet tiyatrosunda diğer siyâsî yaklaşımları anlatan oyunlar." (s. 1948) meyanında aynı yazar ve eseri zikreder. Fakat bu esere ulaşamadı. Dolayısıyla bu çalışmada, Yavuz Sultan Selim'in hayatını konu alan üç eser esas alındı.

1.1. Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti: Altı perdelik bir oyundur. Oyun, Yavuz Sultan Selim'in padişahlığının ilk dönemi ile Çaldıran Savaşı ve sonrasında yaşanan iki günü anlatır. Oyunda, bütün olaylar, düşünceler Yavuz Sultan Selim ve çevresi cephesinden değerlendirilir, karşı cephe denilebilecek Yavuz Selim'in rakipleri veya düşmanlarının görüşlerine çok az yer verilir. Eserin sadece iki yerinde (Doğu'ya yapılacak seferin kararlaştırıldığı Divan toplantısı ve Şah İsmail üzerine yapılan sefer sırasında uzun süre düşmanı karşılarında göremeyince isyan edip İstanbul'a dönmek isteyen yeniçerilerin ayaklanma planları yaptığı bölüm) muhalif cephe görüşüne yer verilir. Bu ikisi de 86 sayfalık eserin tamamında 3-4 sayfalık bir bölümü ancak teşkil eder. Bu sebeple Yusuf Kenan'ın eserinde neredeyse her olayın Yavuz Sultan Selim cephesinden yansıtıldığı söylenebilir. (Hafsa Sultan, Sinan Paşa, Malkoçzade Ali Bey, Hilmi Efendi, Yavuz Sultan Selim'in yanında yer alan kahramanlardır.) Eserde zaman zaman Yavuz Se-

² Ahmet BORÇAKLI-Gülter KOÇER, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Tiyatro Bibliyografyası*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Ankara 1973.

Niyazi AKI, *Türk Tiyatro Edebiyatı Tarihi I*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999.

Fethi DEMİR, *1982 Sonrası Türk Tiyatro Edebiyatı*, Mitos Yayınları, İstanbul 2016.

İnci ENGİNÜN, *Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.

Alim GÜR, Ertan ENGİN (ed.), *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2016.

³ Yavuz Sultan Selim'in hayatını anlatması muhtemel oyunlar; *Yavuz*, *Yavuz Selim*, *Yavuz Sultan Selim ve I. Selim* kelimeleri yazılarak tarandı.

lim'in kardeşi Şehzade Ahmet'in düşüncelerine rastlanır ama onun düşünceleri de yine Yavuz Selim'in etrafında bulunan kahramanlardan öğrenilir, Şehzade Ahmet bir oyun kahramanı değildir. Oyunda iki ana akış-teknik kullanılır. Olaylar ve olgular üzerine Yavuz Sultan Selim'in bilinç akışının verildiği bölümler ile hareket ağırlıklı bölümler. Bilinç akışı ile Yavuz Selim'in düşüncelerinin verildiği bölümlerde onun genel karakteri, olaylara dair görüşleri ortaya konur. Yavuz Sultan Selim, kendisinden önce tahta çıkmış olan ve Batı'ya sefer yapmış olan dedelerini eleştirir; asıl seferlerin Doğu'ya yapılması gerektiğine inanır. Çünkü Doğu'da Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kaldığı tehlikeler ve menfaatine olacak fırsatlar vardır. Yavuz Selim'e göre, kardeşleri ile arasındaki taht mücadelesini mutlaka kendisi kazanmalıdır. Eğer kardeşleri kazanırsa devlet ve millet kaybetmiş olacaktır. Çünkü kardeşleri durgun tabiatlı ve eğlenceye düşkündür. Yavuz Sultan Selim tahtı ele geçirmek için çok kan döker ama bu ona göre boşa gitmiş değildir. Bu sayede Osmanlı Devleti-milleti Yavuz Selim gibi esaslı bir padişaha sahip olmuştur. Aslında o, kimsenin kanını dökmek istememiştir fakat buna mecbur kalmıştır. Kardeşleri Şehzade Korkut ve Şehzade Ahmet ile yeğenlerini boğdurduğu için acı çeker. Devlet ve milletin istikbalini düşündüğü için bunları yapmak zorunda kalmıştır. Yavuz Selim'e göre kan akıtmasa her şey daha kötü olabilecektir. Eserin ikinci akışı hareket ağırlıklıdır. Yavuz Selim; Doğu'daki ayaklanma ve Şah İsmail tehlikesine karşı fikirlerini almak üzere sadrazam, vezir ve paşalarını toplar. Bu sırada fikir teatileri olur. Hareket ağırlıklı bir başka bölümde, Erzincan'da uzun süre konaklayan ve Şah İsmail'i ortada göremeyen bazı yeniçeriler, İstanbul'a geri dönmek için ayaklanma planları yapar, kendi aralarında bu planı tartışırlar. Hareket ağırlıklı üçüncü ve son bölüm Tebriz fethedildikten sonra yaşanır. Yeniçeriler tarafından mağdur edilen iki Tebrizli Yavuz Sultan Selim'e şikâyet için gelirler. Bu üç bölümde gösterme tekniği kullanılır. Oyunda Yavuz Sultan Selim'in Mısır ve Batı seferine hiç yer verilmez.

1.2. Yavuz Selim (Caner Arabacı): Es üç perdedir. Eser, Yavuz Sultan Selim'in hayatını anlatma bakımından Yusuf Kenan'ın eserinden daha geniş bir süreci anlatır. Yusuf Kenan sadece Yavuz'la kardeşleri arasındaki taht mücadelesi ile Doğu seferini anlatırken Caner Arabacı, Yavuz Selim'in tahta çıkışı, Doğu seferi, Mısır seferleri, Batı seferi ve ölümünü anlatarak Yavuz Sultan Selim'in hayatını daha geniş bir şekilde verir.

Yavuz Selim'in kardeşi, bir anlamda rakibi olan Korkud, II. Beyazıt ve Şehzade Ahmet taraftarı olan Piri Mehmet Paşa kahraman olarak *Yavuz Selim*'e dâhil olur. Yusuf Kenan'ın eserinde gösterilerek verilen Doğu seferi ve sefer sırasında yaşananlar Caner Arabacı'nın eserinde, sefere katılmamış olan Hasodabaşı İbrahim ile Şehzade Süleyman'ın kendi aralarında yaptıkları konuşmalarla anlatılır, gösterilmez. Yusuf Kenan'ın eserinde Ridaniye ve Mercidabık seferleri anlatılmaz. Caner Arabacı'nın eserinde bu seferler sırasında yaşananlar Yavuz Sultan Selim'in sefere çıkarken İstanbul muhafızı olarak İstanbul'da bıraktığı Piri Mehmet Paşa ile Zembilli Ali Cemali Efendi'nin kendi aralarında yaptığı konuşmalardan öğrenilir. Mısırdaki zaferler anlatımlı olarak esere girer. Caner Arabacı'nın eserinde Yavuz Sultan Selim'in son seferi olan Batı seferi ve sefer sırasında ölümü konu edilir.

1.3 Yavuz Selim (Turan Oflazoğlu): Eserde çok geniş bir kahraman çevresi vardır. Bu sebeple iktidar mücadelesi ve olaylar çok farklı mahfillerden değerlendirilir. Kahraman çevresine Yavuz Sultan Selim'le taht mücadelesine girmiş olan Osmanlı Padişahı II. Beyazıt, Yavuz Selim'in kardeşleri Şehzade Ahmet, Şehzade Korkut ile beraber oğlu Şehzade Süleyman (Kanuni) ve eşi Hafsa Sultan dâhil olur. Eserdeki diğer kahramanlar Yavuz Selim'in üzerine sefer düzenlediği düşmanları Şah İsmail, Kansu Gavri, Mısır Hükümdarı Tumanbay'dır. Mısır'dan bir an önce İstanbul'a dönmek isteyen yeniçeriler, Yavuz Selim'in Mısır seferinden sonra İstanbul'a getirdiği Hayalciler, Yavuz Sultan Selim'in musahibi Hasan Can'la beraber eserin kahraman çevresi oldukça genişler. Eserde, Yavuz Sultan Selim'in taht mücadelesi, Doğu seferi, Ridaniye ve Mercidabık Zaferi ile Batı'ya yapılan ve Yavuz Sultan Selim'in hayatını kaybettiği sefer de anlatılır. Caner Arabacı ile Turan Oflazoğlu'nun eserleri kahraman sayısı bakımından hemen hemen eşittir. Oflazoğlu'nun eserinde ise daha fazla olaya yer verilir. Ayrıca Oflazoğlu'nun eserinde gösterme tekniği çok başarılı bir şekilde kullanılır.

2. Yavuz Sultan Selim Karakterinin Özellikleri:

Çalışmaya konu olan üç tiyatrodaki da ana kahraman Yavuz Sultan Selim'dir ve eserlerde onun bazı özellikleri öne çıkarılır. Yavuz Selim'in yukarıdaki üç eserden en az ikisinde öne çıkarılan özellikleri ilk bölümde, eserlerin her birinde öne çıkarılan özellikleri ise ikinci bölümde konu edilecektir.

2.1. En az iki eserde ortak olarak öne çıkanlar:

2.1.1. Yüzünün şarka dönük olması: Yusuf Kenan tarafından kaleme alınan *Yavuz Sultan Selim ve İtihad-ı İslâm Siyaseti*'nde Yavuz Sultan Selim, dedesi Fatih Sultan Mehmet'in Avrupa, Venedik, Viyana ve Roma kapılarını açacak şekilde fetihler yapmasını eleştirir. Yavuz'a göre, edesi Fatih Sultan Mehmet, İspanya'ya kadar giden eski İslâm ordularının fütuhatını tamamlamaya çalışır. Yavuz Selim'e göre: "Roma'ya sahip ve hâkim olmak milletin hayat ve istikbalini temin edemez." (s.2). Onun endişesi şudur: Garbe doğru gidildikçe Osmanlının nüve lisanları, dinleri, ırkları ayrı bir sürü millet çıkacaktır. Bunları bir idare altında birleştirmek kolay değildir. Yavuz Selim, Osmanlı Devleti için Asya'nın ortasında, Hindistan'da, Çin'de, Mısır'da, Yemen'de hatta Sudan'ın kum çöllerinde daha büyük ümitler, daha büyük aydınlıklar görür. Hem bu memleketler hüsrân ve cehalet içindedir. Yavuz Selim ayrı ayrı yaşayan İslâm hükümetlerini birleştirmek, hizmet-i İslâmiyeyi husule getirmek ister (s. 2). Onun katiyetle inandığı şey şudur: "Osmanlı hükümeti kendine bir nokta-i istinad aramak isterse Avrupa kıtasına yayılmaktan vaz geçmeli, bütün nazarlarını Asya ve Afrika kıtalarına İslâmiyet'in kaynaştığı merkezlere çevirmelidir." (s. 3).

Caner Arabacı'nın *Yavuz Selim* adlı eserinde de Şah İsmail üzerine sefer düzenlenmesinin istişare edildiği Divan toplantısında Yavuz Selim, Şah İsmail'in yaptıklarını kastederek, divan azalarını sefere ikna etmek için: "Sorarım size. Yeryüzünde huzur ve adaleti sağlamak için var olan Osmanlı devleti, daha ne kadar bu kıyama seyirci kalacaktır." der (s. 26). Yavuz Selim bu ifadesi ile öncelikle Doğu meselesinin çözülmesini istediğini gösterir.

Turan Oflazoğlu'nun *Yavuz Selim* adlı eserinde Yavuz Sultan Selim, İran Şahı İsmail'in Anadolu'nun doğusunda uzun zamandır Osmanlının kuyusunu kazdığını, durumu İstanbul'a, babasına bildirdiği halde, İstanbul'un İran Şahı için hiçbir önlem almadığını düşünür. Babasının bu derece ilgisiz ve tepkisiz kalmasının bir anlamda ihanet sayılabileceğini ama asıl nedenin babası II. Beyazıt'ın yaşlılığı ve yorgunluğu olduğunu söyler (s. 11). Eserin ilerleyen bölümünde Yavuz Selim'in iddiasını doğrularcasına oyun kahramanlarından Şah İsmail, etrafında semah edenlerle sahnede görünür, dörtlükler okur. Şah İsmail semah edenlerden Şah ismini Anadolu'ya yaymalarını ister (s. 16-18). Yavuz Selim, başkent İstanbul'un biraz daha uyuması halinde Şah İsmail'le kapılarda karşılaşacağını düşünür. Bu sebeple babası

II. Beyazıt'a mektup yazar, tedbir alınmasını ister (s. 17). Yavuz Sultan Selim Divan toplantısında, Osmanlının tarafını saran düşmanlardan Avrupa devletlerinin başlarını kaldıracak halleri olmadığını, Osmanlının doğusunda ise durumun kaygı verici hal aldığını ifade eder. Bütün İran'ı sultasına alan ve gittikçe topraklarını genişleten Şah İsmail durdurulmazsa Osmanlı Devleti'nin ikinci bir Timur belası ile karşılaşabileceğini düşünür (s. 52). Yavuz Selim, Şah İsmail'e: "Senin zulmünle kararan yerleri nura kavuşturmak, zavallılara ettiklerinin hesabını sormak ve aldığın yerleri senin pisliğinden temizlemek üzere geliyorum." der (s. 55). Yavuz Selim'in düşüncesi Osmanlı ülkesinin doğu ve güneyini emniyete aldıktan sonra Batı'ya sefer yapmaktır.

2.1.2. *Osmanlı-İslâm-Türklük-vatan-millete hizmet düşüncesinde olması*: Yusuf Kenan'ın *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti*'nde Yavuz Selim kardeşi Şehzade Ahmet'in Bursa'ya saldıracığını öğrenir. Onunla savaşmaya karar verir. Sonra kendini Allah'ın huzurunda hissederek şunları söyler: "Maksadım kan dökmek değil, kan dökülmesini men etmektir. Niyetim yalnız Osmanlılığa değil İslâmiyet'e de parlak istikbal hazırlamaktır." (s. 20). Yavuz Selim, hayatın zorlukları karşısında iyice yorulduğunda 'bir hırka bir lokma' diyen dervişler gibi dağlarda dolaşmak ister (s. 24). Fakat saltanat büsbütün na-ehiller elinde kalır endişesi; vatan-milleti mahv-inkırazdan kurtarmak için akıttığı kanların boşa gideceği, yine yeni kanlar akacağı, yine padişahlık kavgaları başlayacağı, Anadolu'nun her köşesinden bir bey çıkarak istiklalini ilan edeceği, Osmanlı hükümetinin inkısam ve inkıraza uğrayacağı endişesinden hareketle bu fikrinden hemen sıyrılır. Kendisi derviş olmak istese bile Osmanlı Devleti'nin önemli padişahlarından Sultan Orhan ve Osmanlı'nın sınırlarını iyice genişleten Fatih Sultan Mehmet dedesinin buna razı olmayacağını düşünür (s. 25). Yavuz Selim kendisinin: "Taht ve taç parıltıları ile gözleri kamaşmış" olduğunu düşünenlere hem kızar, hem kırılır. Çünkü Yavuz Selim'i tanıyanlar bilir ki onun böyle bir derdi yoktur. Eğer kendi kardeşleri vatana hizmette daha iyi olsalar, bir dakika bile düşünmeden tacı, tahtı kardeşlerine bırakacaktır. Yavuz Selim'e göre, dedesi Sultan Fatih'in çalışarak vücuda getirdiği sanat eserlerini, babası II. Beyazıt yıkmıştır. Kardeşleri padişah olursa babalarının tuttuğu yoldan gidecek, vatani ve milleti korkunç bir uçuruma sürükleyeceklerdir (s. 28). Yavuz Selim, hocası Hilmi Efendi ile Şah İsmail'e dair sohbet eder. Hilmi Efendi, Yavuz Selim'e şeriaten ve insaniyetten ayrılmazsa galip geleceğini söyler (s. 29). Yavuz Selim, hocası Hilmi Efendi'ye:

“Şimdiye kadar kendi ikbal ve saadetim uğrunda hiç kimseye fenalık etmek hayalimden bile geçmedi; döktüğüm kanları milletin hayat ve istikbalini kurtarmak maksadı ile döktüm.” der. (s. 30) Yavuz Selim vezirlerine: “Beni pederime karşı isyana sevk eyleyen, kardeşlerimi, kardeşlerimin oğullarını idama mecbur eden saikin millet ve memleketi mahv ve helak olmaktan kurtarmak arzusu olduğunu elbette teslim edersiniz.” der (s. 34-35). Yavuz Selim’in asıl amacı ittihad-ı İslâm’ı sağlamaktır. Bunu şöyle ifade eder:

“Ben dünyadaki bütün İslâmları birleştirerek bir noktaya bağlamak, Osmanlı hükümetine kuvvetli bir nokta-i istidad tesis eylemek azm ve maksadıyla çalışıyorum” (s. 38). “Ben esasen kendime şark yolunu, ittihad-ı İslâm siyasetini düstur’ul-amel tutmuşum. Hayatımı bu uğra vakfetmişim. Şah İsmail hiç düşünmüyor ki ben Osmanlılığın saadeti, İslâmlığın selameti için babamla muharebe ettim, kardeşlerimi kardeşlerimin oğullarını telef ettirdim.” (s. 39).

Yavuz Selim, Doğu seferine katılan ve Erzincan’da uzun süre beklenilmesini bahane ederek İstanbul’a geri dönmek isteyen yeniçerilere hitaben yaptığı konuşmada gerçek amacını şöyle ifade eder: “Maksad-ı şahanem Osmanlılığı, İslâmlığı tehlikelerden kurtarmak olduğunu, bunun için İran’a, Hind’e seferler edeceğimi ben size tahta çıkmadan evvel söylemişim.” (s. 71).

Caner Arabacı’nın *Yavuz Selim* adlı eserinde Yavuz Selim, tahta çıkmak için İstanbul’a geldiğinde babası ile görüşmeden önce ayak divanında paşalara, vezirlere şunu söyler:

“Allah zafer nasip ederse, İslâm âlemini bir sancak altında toplamak yürekten isteğimdir. Onun için belki Mısır, Hind eli ile Türkistan’a bu dileğimizi gerçek kılacak seferlerimiz olacaktır... Papalığın bütün Hristiyan âlemini kutsal ittifak namı altında birleştirip üzerimize kıskırttığı zamanda önce doğuda birlik sağlanmalı, sonra batıya dönülmelidir.” (s.12).

Yavuz Selim, sadrazamı Koca Mustafa Paşa’nın bir ulakla Şehzade Ahmed’e Yavuz Selim’e karşı hemen harekete geçmesi için bir mektup yazdığını öğrenince Koca Mustafa Paşa’yı huzuruna çağırır. Yaptığının cezasının idam olduğunu ifade eder, sonra şunları söyler: “Devlet adamı, milleti birbirine katsın diye mi başa dikilir? Bundan böyle billah kimseye acımam. Karındaşlarım bile olsa, devletin birliği için kıyarım.” (s. 20).

Yavuz Selim, Hadım Sinan Paşa ile konuşurken şöyle der:

“Hatamsa Allah affetsin... kendi karındaşlarımın canına, yeğenlerime kıyarken yüzbinlerce camı düşündüm. Hükümdar olmakla fedakarlığın en ağırını üstlenmesi gerekecek olanların hayatı, daha başa geçmeden fedakarlığın zirvesine ulaştı. Benim elimle. Dilerim bu ellerin günahı devletin birliği, milletin huzuru, İslâm ümmetinin emniyetini sağlama başarısı ile silinir.” (s. 22).

Şah İsmail’in Doğu Anadolu’yu yakıp yıktığını öğrenen Yavuz Selim, Hadım Sinan Paşa’ya: “Bir millet için vatan, nikâhlısının ırzı gibidir. Ona yaban eli dokundurtmaz.” (s. 23) der. Yavuz Selim’in Doğu seferi sırasında yeniçeriler ayaklanır, askerler İstanbul’a geri dönmek ister. Askerler bu isteklerini Yavuz Sultan Selim’e, çocukluğundan itibaren beraber büyüdüğü ve fazla tepki göstermeyeceğini düşündükleri Hemdem Paşa iletirler. Fakat Yavuz Selim: “Şerre alet olmuştur, bu yolda biz önümüze dikilen karındaşlarımıza bile acımamışızdır. Öz evlatlarımız olsa dahi başka türlü davranmayız” diyerek Hemdem Paşa’nın katline hükmeder (s. 38).

Hadım Sinan Paşa Türkiye’nin Güneydoğu illerini Turnadağı Savaşı ile Osmanlı Devleti sınırlarına dâhil eder. Yavuz Selim, onu başarısından dolayı tebrik eder. Sinan Paşa ise Çaldıran Zaferi’nin çok daha büyük bir başarı olduğunu söyler. Bunun üzerine Yavuz Selim, Türk birliğine vurgu yaparak şunları ifade eder: “Doğu Türk hakanlığı Özbekler, Kırgızlar, Buhara-Semerkant, Kaşgar ve Hint ilindeki Yeni Delhi Türk sultanlığı ile aramıza hâlâ bir kanlı kama gibi Safeviler sokulduktan sonra Çaldıran nedir ki? Sadece bir başlangıç.” (s. 51). Yavuz Selim, Mısır üzerine sefer yapacaktır. Büyük divan toplantısında tartışmalar olurken Mısır seferinin gerekçesini şöyle açıklar: “Şimdi tarihin bize yüklediği vazifeyi yani, Türk ve İslâm âlemini birleştirme görevini yerine getirmeliyiz. Büyük idealin engeli elbet büyük olacaktır.” (s. 56).

Mısır fethedildikten sonra Sinan Paşa: “Mekke ile Medine’nin de hâkimi oldunuz.” deyince Yavuz Selim: “Hâkimi değil, hadimi” der (s. 88). Mısır Sultanı Tumanbay esir alınır. Tumanbay, Sultan Selim’e: “Siz ateşli silahlarla yendiniz bizi, kahramanlıkla değil.” deyince Yavuz Selim şöyle der:

“Neden siz de silahlar edinmediniz, en son, en yeni, ateşli silahlardan? Düşmana karşı aynı silahlarla karşılık verilmesi buyrulur Kuran’da. Hem Kuran’a uyulmalıdır hem de çağın gereklerine. Kuran’a uymayan İslâm’dan ayrılır, çağa uymayansa dünyadan. Kısacası, yalnızca kahramanlık yetmez.” (s. 97-98).

2.1.3 *Cihan devleti kurma fikrine sahip olması*: Yusuf Kenan’ın *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti*’nde Yavuz Selim hocası Hilmi Efendi ile duvardaki bir harita üzerine konuşurken hocasına: “Zan edersem dünya bu haritanın gösterdiği kadar değildir. Eğer dünya hakikaten bu haritanın gösterdiği kadarsa bir padişaha kifayet edecek derecede büyük değilmiş.” der (s. 33).

Caner Arabacı’nın *Yavuz Selim* adlı eserinde Yavuz Selim, tahta çıkmak için İstanbul’a ilk geldiğinde babası ile görüşmeden önce ayak divanında pasalara, vezirlere şunu söyler:

“Hepiniz bilirsiniz ki; Osmanlı devleti, cihanda huzur, vatanda nizami sağlamak için kurulmuştur. Eğer bu yüce görevleri yapmaz yapamaz ise yok saymalıdır kendini. Varlığını varlık sebebini ortadan kaldırmıştır çünkü. Venedik, Nemçe, Leh, İspanya veya Safevi’ye benzedikten sonra ad Osmanlı olmuş ne çıkar.” (s. 11).

Turan Oflazoğlu’nun *Yavuz Selim* adlı eserinde Yavuz Selim tahta çıkınca yeniçerilere şöyle der:

“Çünkü benim devrim hareket devri olacak. Bir seferden zaferle dönünce yan gelip yatmak yok. Yeni seferler için yeni zaferler için yani durmadan çaba harcancak durmadan... Asıl amaca ulaşıncaya dek, cihan devletini kuruncaya dek. Bütün insanları tek düzende birleştirmeye kadar savaşaacağız. Sürekli barışı, huzuru sağlayıncaya kadar en çetin, en kanlı savaşlardan dahi kaçınmayacağız. Bunları göze alıyorsunuz ağalar.” (s. 47).

Yavuz Selim, Doğu seferinde uzun süre Şah İsmail’le karşılaşamaması dolayısıyla geri dönmek isteyen yeniçerilere yaptığı konuşmada: “Kutsal amaca cihan devletinin kurulmasına katkıda bulunan herkes makbuldür” (s. 62) der. Yavuz Selim onlara, karşısına çıkamıyacaklarını, kimsenin şımırık çocuklar gibi huysuzlanmamasını, bazı yeniçerilerin kendisini düşman-

dan daha çok yordüğünü söyler. Yeniçerilere: “âdeta beni zorla padişah yaptınız unuttunuz mu? Ben kendim için mi padişah oldum?” der (s. 62). Bir gün yanında Sinan Paşa, Piri Paşa, Müftü ve vezirler varken şöyle der:

“Büyüyüp güçlenerek ve güçlenip büyüyerek kendimizi kabul ettirmezsek dünyaya, buradan geçenlerin ayakları altında kalabiliriz. Büyük olmazsak küçük olmaya da bırakmazlar, ezip yok ederler. Büyük olmak yazgımız bizim. Dedem Sultan Fatih’in hatta pederim Sultan Beyazıt’ın başlattığı işleri sonuçlandırmak cihan devletini kurmak zordurdayız.” (s. 78).

Bir gün Divan toplantısında şöyle der: “Doğu Akdeniz havzası iki devlete yani Osmanlı ile Mısır’a yetmez ve dahi bu havza elde edilmedikçe Osmanlının Asya’daki hâkimiyeti kesinleşemez hiçbir zaman.” (s. 80). Mısır seferinin tartışıldığı bir toplantıda değerlendirmeler yaparken:

“İran seferi de Mısır seferi de aynı amaç için gerekti, Avrupa’ya daha güçlü yönelmemiz için. Biz Batıya doğru ilerlerken İran arkamızdan vurabilir de bizi, Mısır da güneyimizden. İran da Mısır da bizim gibi başa güreşen devletler.” (s. 89).

der. Mısır seferinden sonra, sarayda Sadrazam Piri Paşa ile konuşurlar. Piri Paşa, Yavuz Selim’e bütün Avrupa’da Barbaros adıyla nam salmış olan Cezayir Hükümdarı Hızır Bey’in Osmanlı’ya tâbi olmak istediğini bildirir. Yavuz Selim: “aferin ona. Kısmet olursa görmek isteriz kendisini” dedikten sonra:

“Ben Mısır’dayken Macarlar Bosna’ya saldırıp öldürmüşler İzvornik sancak beyini. Bunların hesabını sormak gerekir. Ayrıca, Papa Leon bize karşı bir ittifak hazırlamaktaymış. Batıya sefer için uygun gerekçe bunlar. Cihan devletinin kurulduğunu dünya gözüyle görmek istiyorum paşa.” (s. 110).

der. Yavuz Selim’in oğlu Şehzade Süleyman sancak beyliği yaptığı Manisa’ya gitmeden önce babasını görmek için saraya gelir. Saray’da, babasına: “Taht şehrinde, Efendimiz, yeni bir seferin kokusunu alır gibi oluyorum” dediğinde Yavuz Selim onu: “Haritalarını yaptırdım Hindistan’ın, Çin’in... Oraları pek merak ederim öteden beri... Biliyor musun oğul, bu dünya sanıldığı kadar büyük değil aslında” der (s. 111). Batı seferlerini planladığı sırada Sadrazam Piri Mehmet Paşa’ya şöyle der:

“Dünya bir hükümdara yetmeyecek kadar küçük olduğu halde, Batıda taç sahibi hükümdarlar bulunması ayıptır bizim için. Benim gafletimden, senin de ihmalden ileri gelen bu tatsız duruma son vermek üzere hazırlık göresin bir an önce paşa.” (s. 120).

der. Yavuz Selim sırtında çıkan çıbandan dolayı mustarıptır. Musahibi Hasan Can Batıya düzenlenmesi düşünülen seferin bir süre ertelenmesini isteyince Yavuz Selim: “Olmaz! Batı seferi bir an dahi ertelenemez, cihan devletinin kurulması geciktirilemez. Ne pahasına olursa olsun, ordu yola çıkacak Edirne’ye doğru.” (s. 123) der.

2.1.4. *Zaman zaman vicdan azabı hissetmesi:* Yusuf Kenan’ın *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti*’nde Yavuz Selim taht kavgasında “fitne başı Sadrazam Kara Mustafa Paşa” diye onun boynunu vurdurur. Buna rağmen kardeşi Şehzade Korkut padişahlık hevesine devam ettiği için istemeye istemeye onun kanına da girer. Saltanatı sorun olmasın diye beş yeğenini boğdurur. Haftalarca onlar için ağlar, hayatının sonuna kadar da ağlayacağına inanır (s. 18). Vatanın selameti için yakınlarını ayaklar altına alır. Yapmış olduğu onca fedakârlık ve dökmüş olduğu onca kana rağmen memlekette ümit ettiği huzur ve sükûnu sağlayamaz. Yeğenlerinin yağlı urganlar önünde ne hale geldiği gözünün önünden gitmez. Kardeşi Şehzade Ahmet’i öldürtür. Şehzade Ahmet’in, celladına: “Kardeşim Selim’e son hediye olsun.” diye verdiği yüzüğü parmağında taşır. O yüzük, Yavuz Selim’e geçmişin facialarını hatırlatır. Kardeşi Korkut’un öldürülmek üzereyken, cellatlarına verdiği mektubu defalarca aklından geçirir. Katlettiği yeğenleri mezarlarından çıkarak kanlı kefenleriyle üzerine gelecekler: “Bize niçin kıydın” diye kendisini huzur-ı ulûhiyete sürükleyecekler zanneder. Yavuz Selim için geceler kâbus ve ıstıraplar içinde geçer, gözüne bir iki saat uyku girmez, rüyalarında kanlar içinde yüzer. O, hayatının özetini üç kelime ile yapar. Düşünce, ıstırap, kan. Dışarıdan bakanların, Yavuz Selim’in kalbini, ahval-i ruhiyesini bilmeyenler: “Selim rakiplerinden kurtuldu, rahat yaşıyor artık.” diyebileceğini düşünür. Yavuz Selim böyle düşünenler için “Ahh... bir mümkün olsa da kalbimi açabilsem...” der içinden. O zaman herkes Yavuz Selim’in hissi ve vicdanıyla nasıl mücadele ettiğini görecektir. Kardeşleri, yeğenleri ve babasının hayalini görür, onlarla konuşur. Onlar soluk benizleri ile Yavuz Selim’e dargın dururlar, çehrelerinde iğbirar vardır (s. 23). Yavuz Selim onların kanına girdiği için kendine dargındır; onları, vatani yaşıtmak için öldürdüğüne inanır, kendi kendine: “Rahatı, galiba ahirette göreceğim.” der (s. 24).

Doğu seferi sırasında Erzincan'da, ordugâhta iken yeniçerileri geri dönmek için kışkırtan, hainlik yapan Hemdem Paşa'nın katli emrini verir. Yavuz Selim, Hemdem Paşa'nın ardından şunları söyler: "Bugün bir vezir daha kaybettim. Bugün kalbimde bir düğüm daha peyda oldu. Bugün mahfaza-i hatıratıma bir kan lekesi daha düştü" (s. 54). Yavuz Selim başka bir yerde şöyle der: "Tarihler beni zalim diye yazacak ama Cenâb-ı Kibriya ne kalple, ne maksatla bu kanları döktüğümü; bu kanları dökmeye mecbur kalışımda ne kadar vicdan azabı içinde yaşadığımı elbette bilir." (s. 55). Oyunun bir başka bölümünde şunları söyler: "Hakikati takdir edemeyen tarihler beni Cengiz ve Timurlenk kadar merhametsiz şefkatsiz gösterecek." (s. 66). Şah İsmail'in mağlup edilmesinden iki gün sonra Tebriz'de Kevser adlı biri Yavuz Selim'e ulaşır. Yavuz Selim'e eşini kaybettiğini, üç çocuğu ile ortada kaldığını, on beş kadar yeniçerinin başına girerek yemişlerini ve sebzelerini berbat ettiğini, kendisini ölümlle tehdit ettiğini söyler. Dilaver Bey adlı biri ise ağılından on beş koyunun yeniçeriler tarafından çalındığını söyler. Hakında suç isnadı bulunan yeniçeriler suçları sabit olunca Yavuz Selim tarafından idama mahkûm edilir. Yavuz Selim bunun ardından şunu söyler:

"Bu gün kanlar hicranlar, matemler içinde geçmekte olan hayatımda geniş bir nefes alacaktım. Çaldıran galibiyetinin sevinciyle bir iki saat kadar olsun geniş ve asude bir kalple yaşayacaktım... Heyhat,... meğer benim kitab-ı mukadderatımda kandan hicrandan ye's ü matemden ısraptan başka bir şey yok. Meğer ben daima azap içinde yaşamağa mahkûm olarak yaratılmışım." (s. 81-82) der.

Caner Arabacı'nın *Yavuz Selim* adlı eserinde Hadım Sinan Paşa, Yavuz Selim'e kardeşleri ve yeğenlerini ortadan kaldırtmasının normal ve gerekli olduğunu söylemesi üzerine Yavuz: "Elimde değil Paşa, düşünmeden edemiyorum. Ben de insanım. Görevim önünde, dayanılmaz acılarımı, ruhumun önüne gömmek isterdim. Amma kendimle baş başa kalınca kanayan yaralarımıdır bunlar." (s. 22).

Turan Oflazoğlu'nun *Yavuz Selim* adlı eserinde Yavuz Selim, Doğu'da büyük bir tehlike olarak gördüğü Şah İsmail'in üzerine yürümek ister. Fakat Osmanlı ülkesinde kardeşleri ve kardeşlerinin çocukları vardır ve onlar tahtta hak iddia etmektedir. Yavuz Selim önce iç meseleyi halletmek ister. Şöyle düşünür: "Neyleyim ki, hayatımızın vezni, düzeni böyle gerektiriyor; ve kimse kendi seçemiyor şartlarını. Şartlarsa hep çözüm bekliyor." (s. 50).

Kardeşleri ile yeğenlerinin katlini emredince şöyle der: “İçim yanıyor, çok ağlayacağım, evet ama ülkenin güvenliği daha önemlidir benim gözyaşlarımdan. Ülkede üç gün yas ilan edilsin.” (s. 50). Yavuz Selim’in oğlu Süleyman (Kanuni) annesi Hafsa Sultan’a: “Amcalarım ve amcaoğullarımın başına gelenler beni perişan ediyor, babam bu kararları nasıl veriyor.” deyince Hafsa Sultan: “O kararlardan sonra günlerce yemek yemiyor.” der (s. 50). Cafer adlı kazasker, Doğu seferi sırasında yeniçeri isyanını kendisinin de teşvik ettiğini, yeniçerileri isyana teşvik eden diğer askerlerin çektiği cezanın aynısını çekmek istediğini söyler. Yavuz Selim önce şaşırır, sonra ona suçlu olup olmadığını ısrarla sorar. Kazaskerin suçlu olduğuna kanaat getirince, onu baltacılar teslim eder ama çok üzülür (s. 80). Oğlu Süleyman’la konuşurken kendisini tahta nasıl hazırladığını anlatır. Bu sırada Süleyman’a şöyle der: “Tahtın rakipsiz sahibi olabilmen için ne canlara kıyıldı, ne acılar çektim ben.” (s. 80).

Mısır’ın fethinden sonra, Mısır halkı sultanları Tumanbay’ın Yavuz Selim’e esir olduğuna inanmaz. Mısır halkı, Tumanbay’ın bir gün çıkıp kendilerini Osmanlıdan kurtaracağına inanır. Halkın bu düşüncesinin bir gün isyan etmelerine sebep olacağını düşünen Yavuz Selim, Tumanbay’ı bir katıra bindirip dokuz kez Kahire sokaklarında dolaştırır. Şehrin en işlek yerinde idam edilmesini ve cesedin birkaç gün darağacında asılı kalmasını emreder (s. 100). Bir yandan: “Keşke o da savaş meydanında ölseydi; ona kıymak çok zor.” der; öte yandan cenazesinin hükümdarlara layık bir şekilde kaldırılmasını emreder ve onun cenaze namazına katılır (s. 99).

2.1.5. İstişareye önem vermesi: Yusuf Kenan’ın *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti*’nde Yavuz Selim, Ankara’dan gelen Malkoçzade Hasan Bey’den, Şah İsmail’in adamlarının Ankara’ya kadar geldiği ve halkın din ve mezhebini değiştirmeye çalıştığını öğrenir. Bunun üzerine Doğu’ya, Şah İsmail üzerine sefere karar verir. Ancak: “Milletin vekilleri ve vezirleri ne fikirdedir?” diye şeyhülislâmı, sadrazamı ve diğer yöneticileri toplantıya çağırır (s. 32). Bu toplantıda Hersekzade, Dukakinzade, Sekbanbaşı, Sinan Paşa, Zembilli fikirlerini ifade eder, sefer yapılıp yapılmaması konusunda uzun uzun tartışılır, sonra karar alınır (s. 35-38).

Caner Arabacı'nın *Yavuz Selim* adlı eserinde Yavuz Selim, Şah İsmail üzerine yapılacak seferin görüşülmesi için Divan'ın toplanmasını ister. Divanda Hadım Sinan Paşa, Hersek Ahmet Paşa, Yunus Paşa, Yeniçeri Abdullah, Ferhat Paşa, İdrisi Bitlisi, Zembilli Ali Cemali Efendi, Tacizade Cafer Çelebi konuyu uzun uzun tartışır (s. 23-29). Yavuz Selim, biraz suskun kalan, fikirlerini ifade etmekte tereddüt eden vezir, paşa ve devlet büyüklerine: "Divandır bu! Yüce Osmanlının, devlet yükünü taşıyanların konuşma yeri! Divandır bu! Devleti için baş koyanların her şeyi göze alarak düşündüklerini söyleme meydanı." (s. 26) ikazında bulunarak herkesin fikrini öğrenmeye ne kadar önem verdiğini ortaya koyar. Yavuz Selim, Anadolu'daki kırk bin Şah İsmail taraftarına ne yapılacağını sorduğunda, cevap vermeyen Hersek Ahmet Paşa'ya kızar, şöyle der:

"Biz de insanızdır. Elbet hatalarımız olacaktır. Sizin fikirlerinizi niçin sorup öğrenmek isteriz. Bütün gayretimizin sebebi şu ki, başta biz hatalarımızı en aza indirelim. Elbet size sorduğum konularda bizim de bir fikrimiz vardır. Sizin düşüncelerinizi dahi alıp en doğru karara varmak isterim... İstişare ehli olanlar görüşlerini korkmadan söylemeye mecburdurlar. Değilse istişare değil dalkavuk ehli olurlar... Kararın en doğrusunu verme sancısıyla sancılanırım paşa." (s. 30).

Yavuz Selim, Mısır üzerine sefer kararını kendi zihninde alır. Sonra divanı toplayarak bütün devlet görevlilerinin görüşlerini öğrenir, bir tartışma ortamı oluşturarak fikir teatisinde bulunur (s. 55-58).

Turan Oflazoğlu'nun *Yavuz Selim* adlı eserinde Osmanlı ordusu Doğu seferinde iken günlerce Şah İsmail'in ordusu ile karşılaşmayı bekler. Nihayet Şah İsmail'in ordusu görünür. Yavuz Selim, Piri Paşa, vezirler, Sinan Paşa ile hemen hücumla geçilmesi veya ertesi günün beklenmesi hususunu istişare ederler (s. 64-65). Mısır üzerine sefere çıkılacağına bu seferin zorlukları ve sakıncaları Divan'da tartışılır (s. 81-82).

2.1.6. İyi bir hatip olması: Yusuf Kenan'ın *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti*'nde Yavuz Selim, ordusunun başında Erzincan'a gelir. Uzun süre burada bekler, fakat Şah İsmail'in ordusu ile bir türlü karşılaşmaz. Amir rütbesindeki bazı askerler ile Yeniçeriler uzun süredir savaşıacak bir rakip bulamamaktan rahatsız, huzursuz olur, İstanbul'a geri dönmek için ayaklanır. Yavuz Selim askerlere hitaben yaptığı ve hitabet gücünü gösteren aşağıdaki konuşma ile yeniçerileri yatıştırır. Böylece ayaklanma bastırılır:

“Size bu geri dönme fikrini telkin edenler vatan ve milletin düşmanı olan hainlerdir (s. 51). Ben de evlat ve ıyalimi bırakarak buralara geldim. Babam gibi bütün ömrümü sarayda geçirmesini ben de bildirdim. Ecdadımızın ruhlarında bize yükselen bir seda var: Ölüünüz, Osmanlılığın namusuna haysiyetine leke sürdürmemek için ölüünüz, ölüümü severek ölüünüz (s. 52). Ecdadımızın kırk kişilik iki salla Anadolu’dan Gelibolu’ya geçtiklerini pek cüzi bir zamanda Balkanlara kadar yayıldıklarını göz önünde tutmalıyız. Ecdadımız gibi hiçbir şeyden yılmaz, ölüümden korkmaz milletin selameti için dünyanın öbür ucuna kadar yürür, aç yatar, susuz kalkar hatta ölüüme katlanır Osmanlıoğlu Osmanlıyız. Ben sizi sizden daha ziyade düşünürüm. Eğer büyüklerinize itaat etmezseniz Allah sizden razı olmaz (s. 53). Düşmanımızın saflarına yaklaştığımız için korkudan mı geri dönmek istiyorsunuz. Bir Osmanlı neferi korkak kedi gibi kaçmaz (s. 70). Şimdiye kadar hangi bir muharebede bir Osmanlı neferinin kaçtığı görüldü. Siz şerefimizi ayaklar altına almak, düşmanımıza Osmanlılar bizim gölgelerimizi görmeden kaçtılar demek mi istiyorsunuz? Sizin böyle düşmanınızı görmeden kaçtığımızı bilirse bütün o şehitler bütün ecdadınız size lanet eder (s. 71).

Caner Arabacı’nın *Yavuz Selim* adlı eserinde aynı yerde, yani Erzincan’da, ordusunda ikinci defa İstanbul’a dönmek için çıkan ayaklanmayı:

“Asker kıyafetli korkaklar! Emrimde kahramanlık gösterip yiğitlik ederek övünmek isterken şimdi böyle mi yapmaya kalktınız. Askerlikte itaat, komutanlarına karşı çıkmaktan mı ibarettir. çoluğunu-çocuğunu, karısının kucağını harp meydanına tercih edenler geri dönsünler...”

diye başlayan bir konuşma ile bastırır (s. 38).

2.1.7. *Adil davranması*: Yusuf Kenan’ın *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti*’nde Doğu’ya, Şah İsmail üzerine sefer yapılmasının tartışıldığı divan toplantısında Yavuz Sultan Selim Divan azalarına şunu söyler: “Değil Müslümanlar arasında, Müslümanla Müslüman olmayan arasında bile kan dökülmesini istiyorsam Allah’ın gazabı üzerime olsun” (s. 38). Yavuz Selim’e göre ortada bir sebep yokken kan dökmek isteyen hükümdar canavar tabiatlıdır. Eğer milletin izzet-i nefsi kırılırsa, hakkı bir millet tarafından payımal olursa, tehlikeyi kandan başka şeyle temizlemek imkânı olmazsa ancak o zaman kan dökülebileceğine inanır (s. 38).

Yavuz Selim, Şah İsmail'i yenip Tebriz'i fethettikten iki gün sonra iki önemli olay olur. Kevser Kadın adlı biri ağlar vaziyette Yavuz Selim'in huzuruna çıkar. Yavuz Selim'e, eşini kaybettiğini, üç çocuğu ile ortada kaldığını, on beş kadar Osmanlı yeniçerisinin bağına girerek yemişlerini ve sebzelerini berbat ettiklerini, kendisini ölümle tehdit ettiklerini söyler. Yavuz Selim'den acıma ve merhamet diler (s. 75). Yavuz Selim: "Biz şeriatı ve namus-ı milleti muhafaza için harp etmek maksadı ile yola çıktık. Bazı cahiller ve vicdansızlar bunu unuttu" der. Piri Mehmet Paşa, Yavuz Selim'e, Dilaver Ağa adlı bir başka kişinin daha yeniçerilerden şikâyetçi olduğunu söyler. Yeniçeriler, Dilaver Ağa'nın ağılına girerek koyunlarını almışlardır. Koyunları alan-çalan Osmanlı yeniçerileri: "Bari beş on tanesini al, hepsi benim değil" diyen Çoban Ali'ye: "Biz buraları aldık, ne var ne yok bizim oldu, buranın insanları bile bizim oldu" der (s. 77). Yavuz Selim, Kevser Kadın ve Dilaver Ağa'nın şikâyet ettiği yeniçerilerin bulunup huzuruna getirilmesini ister. Yeniçeriler getirilir. Kevser Kadın kendisini ölümle tehdit eden yeniçerinin Hasan isimli yeniçeri olduğunu teşhis eder. Hasan, daha önce Osmanlı ordusu Erzincan civarında Şah İsmail'in ordusu ile karşılaşmayı beklerken yeniçerileri İstanbul'a geri dönme konusunda kışkırtan biridir (s. 79). Koyunları çalan da yine yeniçerileri isyana teşvik eden bir askerdir. Yavuz Selim, yeniçeriler teşhis edildikten sonra onları cellatlarına teslim ettirip sekbanbaşına ve ortabaşlarına hitaben şunları söyler:

"Ağalar sizler çadırlarımızda rahat rahat uyurken eğlenirken dışarıda ne edepsizlikler oluyor ne yağmalar yapılıyor. İcaap ederdi ki yeniçeriler herkesin malını kendi malları gibi saklasınlar, korusunlar. Herkese Osmanlılar hakikaten sevinecek doğru insanlarmış dedirsinler... (s. 80). Bunlar bütün orduya ibret olmak için cellada verilecektir. Ben çaldıran Muharebesinin bittiği dakika söyledim: Buraya niçin geldiğimizi asla hatırdan çıkarmayınız. Kimsenin malına, ırzına el uzatmayınız. Bizim maksadımız İslâmîğin Osmanlılığın ihyasıdır. Yoksa uluorta yağmacılık değildir." (s. 81).

Caner Arabacı'nın *Yavuz Selim* adlı eserinde Çaldıran Savaşı öncesinde devlet bir tüccardan borç para alır. Tüccar, savaş sonrasında ödenecek bu para ile ilgili görüşmek için defterdar Şemsi Bey'in yanına gelip savaş öncesinde verdiği borç parayı almak istemediğini söyler. Buna karşılık oğlunun

askere alınmasını (acemioglularını arasına) ister. Şemsi Bey, tüccarın bu arzusunu Yavuz Selim'e iletir. Yavuz Selim buna çok öfkelenir ve şöyle der:

“Bre bu ne biçim bir istektir ki defterdarımızın ağzından duyarız. Asker alma işi, Kanun-ı Kadim'e göre yapılır. Siz ise bana kanunun bozulmasını teklif edersiz. Benim temiz askeri düzenimin bozulmasına yol açarsız. Ne için? Biraz altın paranın hatırına. Billah rızam yoktur...”
(s. 48).

İpek ticareti yasağına uymayan İranlı tüccarların idam edilmesini emreden Yavuz Selim Zembilli Ali Cemali Efendi'nin: “Bu şer-i şerife uymaz.” diyerek yaptığı itirazdan sonra onların idam kararını kaldırır (s. 49-52).

2.1.8. *Hocaya-âlîme-sanatkâra-büyüklere saygı göstermesi; onlara değer vermesi:* Yusuf Kenan'ın *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti*'nde, Ankara'dan gelen ve Şehzade Ahmet'in Yavuz Selim üzerine saldırmak için hazırlık yaptığını haber veren mektubu Yavuz Selim okuması için hocası Hilmi Efendi'ye verir. Hilmi Efendi padişaha yazılan bir mektubu okumakta, buna hakkı olmadığını düşünerek, tereddüt gösterir. Yavuz Selim, Hilmi Efendi'ye: “Mademki Hoca Hilmi Efendi Sultan Selim'in hocasıdır, elbette hakkı vardır.” der (s. 31).

Caner Arabacı'nın *Yavuz Selim* adlı eserinde Yavuz Selim, ilk defa görüştüğü ve tahta çıkacağı toplantıda babası II. Beyazıt'ın elini öper. Babası, padişahlığını kutladıktan sonra Yavuz Selim'in elini öpmek ister. Yavuz Selim buna izin vermez: “Padişah bile olsa evlada atasının elin öpmek, öğüdün dinlemek düşer.” der (s. 15).

Ferhat Paşa ile Piri Mehmet Paşa kendi aralarında konuşurlar: Ferhat Paşa, Piri'ye: “Koca Mustafa Paşa, Dukakinoğlu Ahmet Paşa, Hemdem Paşa'nın sırası ile devlet işlerinden dolayı başlarını cellada verdiklerini” söyler. Sadrazam Piri Paşa, Ferhat Paşa'ya onlarla aynı akıbete uğramaktan çekindiğini söyler. Onlar konuşurken Yavuz Selim içeri girer. Ne konuştuklarını sorar. Piri Paşa konuştuklarını aynen aktarır. Bunun üzerine Yavuz Selim: “Senin başını koparmak kolay şeydir, lakin yerini dolduracak adam bulamam Piri.” der (s. 70-71).

Oyunda iki karakter olan Yeniçeri Abdullah ile Serdengeçti Ali konuşurken bir olay nakledilir. Mısır seferi sırasında İbn-i Kemal'in atının ayağından sıçrayan çamur Yavuz Selim'in kaftanına bulaşır. Padişahın İbn-i

Kemal'e karşı nasıl davranacağını herkes endişe ile merak eder. Fakat Yavuz Selim: "Bir âlimin atının ayağından sıçrayan çamur bana şeref verir. Öldüğüm zaman bu çamurlu kaftanı sandukamın üstüne koysunlar." (s. 67) der.

Turan Oflazoğlu'nun *Yavuz Selim* adlı eserinde Yavuz Selim tebdil-i kıyafetle Mısır'da hayalci oyununu (Karagöz-Hacivat) seyrederek Oyunda anlatılanlar Yavuz Selim ile Mısır'ın yenik hükümdarı Tumanbay üzerinedir. Yavuz Selim büyük bir sabır ve olgunlukla oyuncuları dinler. Sonunda şehzadesi Süleyman'ın da eğlenerek hayalcileri seyretmesi için hayalcileri İstanbul'a götürmeye karar verir. Ardından musahibi Hasan Can'a şunları söyler: "Bu oyuncularla birlikte, değerli başka sanatçılar da gelsin İstanbul'a; güzellik üretenler başkentimizde çoğalsın da kentnin güzellikleri dahi artsın. Güzel yaşamak, güzel yaşatmak için çaba harcıyoruz biz." (s.104-105).

Oğlu Şehzade Süleyman'la konuşurken: "Şiir söyle, şiir yaz Süleyman; çünkü bu varlık tahtında oğlum, yalnız o sihirli sözlerdir elimizde kalan." der (s. 113).

2.1.9. *Verdiği karardan dönmemesi*: Yusuf Kenan'ın *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti*'nde Yavuz Selim ordusu ile Erzincan'dadır. Uzun süredir burada beklemesine rağmen savaşaacağı Şah İsmail'in ordusu bir türlü karşılaşamaz. Bazı askerler uzun süredir savaşacak bir rakip bulamamaktan rahatsız, huzursuz bir halde: "Niçin buralarda bekliyoruz, erzakımız, suyumuz yok" yollu itirazlar dile getirir. Askerler açlık, susuzluk ve zorluklardan şikâyetçidir. Aynı şekilde düşünen Hemdem Paşa, Yavuz Selim'e: "Önümüzde düşman, ardımızda kuvvet ve asker yok diyor yeniçeriler" deyince Yavuz Selim ona: "Eğer ben kumandan ve padişah isem yeniçeriler benimle gelip benimle ölecekler" der (s. 45). Yavuz Selim, Sinan Paşa ile konuşurken ona önemli bir arzusunu söyler: "İsterdim ki Osmanlılığın şevketini azametini temsil eden şu ordu benim emrim, benim zorum, benim nasihatlerim olmadan bile ileri atılmak istesin." (s. 67).

Caner Arabacı'nın *Yavuz Selim* adlı eserinde Yavuz Selim, sadrazamlığa kimin getirileceği konusuna dair fikrini Hasan Can'a söyler. Hasan Can, Yavuz Selim'e Hocasade'nin de sadrazam olabileceğini ifade edince Yavuz Selim onun ilmiyeden geldiği için idare işlerini yapamayacağını söyler. Hasan Can ilk önerisi Hocasade kabul görmeyince Piri Paşa'yı sadrazamlığa önerir (s. 64).

Turan Oflazoğlu'nun *Yavuz Selim* adlı eserinde Yavuz Selim tahta oturduktan sonra yeniçerilere yaptığı konuşmada şunları söyler:

“Aklınız fikriniz zevk ü safada ise eğlenip günü gün etmekte ise açıkça söyleyin, bu tahtı hemen boşaltıp giderim, siz de başka bir baş bulursunuz kendinize.” (s. 48).

Osmanlı ordusu Şah İsmail'in ordusu ile karşılaşamayınca Osmanlı ordusunda geri dönme arzusu baş gösterir. Neredeyse bütün paşalar böyle düşünür. Bu isteklerini, Yavuz Selim'e söyleyemezler. Sarayda padişahla beraber büyüyen Hemdem Paşa'dan bunu padişaha söylemesini isterler. Hemdem Paşa diğer bazı paşaların huzurunda Yavuz Selim'e durumu arz eder. Yavuz Selim'e: “Bütün paşalar dönmeyi düşünüyor.” der. Yavuz Selim: “ölmek var dönmek yok” der. Yavuz Selim'in: “Sen ne düşünüyorsun” sorusuna Hemdem Paşa'dan: “Ben de aynısını düşünürüm.” (s. 61) cevabı gelince Yavuz Selim: “Alın bunu. Düzenin bozulduğu yerde hiçbir şey barınamaz” (s. 62) diyerek Hemdem'i öldürtür. Seferden dönmek isteyen yeniçerilere yaptığı konuşmada: “Gidecek kimse yoksa ben kendim giderim.” (s. 63) der.

Mısır seferi öncesinde sefer tartışılırken Tih sahrası ve Sina çölü de geçileceğinden II. Vezir: “Cengiz Han da Timur da göze alamamışlar bu çölü aşmayı. Onlar da büyük cihangirdiler, koca bir orduyu kumlara gömmesek.” der. Yavuz Selim sefere karşı çıktığı için II. Veziri öldürmelerini isteyerek baltacılar verir (s. 90-91). Mısır seferi dönüşünde, Piri Mehmet Paşa'yla sadrazamlık üzerine konuşurlar. Yavuz Selim, Piri Paşa'ya:

“Sadrazamlık için iki aday var: Zeynel Paşa ve sen. Birinci aday bu makama layık değil, ikinci adaya gelince... Onu çok sevdiğim için getirmek istemiyorum bu makama. İnsanlık hali bir hata yaparsın, kaybederim seni. Çünkü sadrazamın hata işlemesi ölmesi demektir. Ne dersin.” (s. 108)

der. Piri Mehmet Paşa bu sözler üzerine: “boynunun kıldan ince olduğu” cevabını verir.

2.1.10. Acılara dayanabilmesi: Caner Arabacı'nın *Yavuz Selim* adlı eserinde Yavuz Selim ordunun Batı'ya yapacağı sefere katılabilmek için kendisine büyük acı veren sırtındaki çıbandan kurtulmak ister. Musahibi Hasan Can'dan çıbanı sıkmasını ister. Hasan Can: “Olgunlaşmamış sultanım. Hem büyük hem de pek sert. Bir hekime görünseniz.” deyince sert bir

hareketle kaftanını giyer ve şöyle der: “Bre sen bizi dayanma gücü tükenmiş bir çelebi mi zannedersin.” (s. 75). Aynı sahne Turan Oflazoğlu’nun *Yavuz Selim* adlı eserinde de bulunur. Yavuz Selim sırtındaki çibanı musahibi Hasan Can’a söylemeden bir tellağa siktirir. Hasan Can, Yavuz Sultan Selim’e: “Ateşten beterdir bu, bütün varlığını tehlikeye sokabilir, Efendimiz; yanıkara derler buna, yani Şirpençe. Patlatılınca, azabilir.” der. Bunun üzerine Yavuz Selim: “Kudursun isterse.” (s. 125) diyerek aldırış etmez.

2.1.11. Mütevekkil olması: Caner Arabacı’nın *Yavuz Selim* adlı eserinde Yavuz Selim, Doğu seferi öncesinde Şehzade Süleyman’a nasihatte bulunurken: “Ahirette hesap vereceğini unutarak hiçbir şey yapma.” (s. 34) der. Şehzade Süleyman babasına: “fazlaca ahiretten bahsettiğini” söyleyince Yavuz Selim: “Elbet ahiretle ilgileniriz. Sen bilmez misin ki dünya ahiretin tarlasıdır.” der (s. 34). Batı seferi sırasında Sırtköy’de Yavuz Selim’in sırtındaki şirpençe iyice azar. Yanındaki musahibi Hasan can çok üzgündür, çünkü ne olacağı bellidir. Yavuz Selim: “Hasan Can, bu ne haldir?” deyince, Hasan Can: “Tanrı’ya yönelme, mutlak varlıkla bir olma halidir.” der. Bunun üzerine Yavuz Selim: “Şimdiye dek kiminle bilirdin bizi.” der (s. 127). Aynı sahne aynı cümlelerle Turan Oflazoğlu’nun *Yavuz Selim* adlı eserinde de bulunur.

2.1.12. Gösterişi sevmemesi: Caner Arabacı’nın *Yavuz Selim* adlı eserinde, Doğu seferi öncesinde oğlu Şehzade Süleyman’a tembihatta bulunmak ve devleti ona emanet ettiğini bildirmek için huzuruna çağırır. Şehzade Süleyman’ın büyük, gösterişli, parıltılı kıyafetlerle yanına geldiğini görünce ona şunları söyler:

“Ben ihtişamı, gücü-kudreti dışta, kılıkta görmem. Özde şahsiyette görürüm. Şam kumaşından kavuk, Bursa ipeklisinden sarık sence ne kadar kişilik sahibidir. Sen ki benim biricik oğlumsun. Devlet adamlığına böyle, başkalarını kendine elbisenle hayran bırakarak mı hazırlanırsın. Bak oğul, alt kademedeki insanların gösterişli giyinmeleri, padişahlara hoş görünmek içindir. Ya sen ya biz oğul, kime hoş gözükme mecburiyetindeyiz.” (s. 34).

Hasan Can, Mısır zaferi dönüşünde, Yavuz Selim’e, İstanbul halkının kendisini, Üsküdar’dan Topkapı’ya kadar gösterilerle karşılamak istediğini söyler. Yavuz Selim bunu:

“Olmaz Hasan Can. Utanırım. Hakk’tan sıkılırım. Hem bu şehri İstanbul’a fatihi olan cennetmekân dedem Sultan Mehmet Han ancak böyle bir girişi hak etmiştir. Biz onun çizdiği yolda henüz bir adım ileri gidebildik... Bilirsin bir başıma düşman ordusuna dalmayı göze alırım. Amma bu tip gösterişten sıkılırım.” (s. 65-66).

diyerek reddeder.

Turan Oflazoğlu’nun *Yavuz Selim* adlı eserinde Yavuz Selim iki yıl süren Mısır seferinden İstanbul’a döner. Halkın haberi olmadan Anadolu yakasından Avrupa yakasına geçer. Piri Mehmet Paşa ile konuşurlarken Piri Paşa, Yavuz Selim’e: “Sizi yeniden görmek mutluluğun doruğuna çıkardı kulunuzu; ama siz kimseye görünmeden saraya girince, İstanbul halkı yoksun kaldı bu saadetten.” der. Yavuz Selim: “Gösterişten hazzetmem. Yapmak zorunda olduğum şeyleri yapmaktayım ben. Halk askerine alkış tutsun yeter. Bir seferin bitmesi yeni bir seferin başlaması demektir bizim için.” (s. 108) der.

3. Her Bir Eserde Öne Çıkan Yavuz Sultan Selim Karakteri:

Bu bölümde Yavuz Sultan Selim’i anlatan tiyatro eserlerinin her birinde onun öne çıkarılan özellikleri üzerinde durulacaktır.

3.1. *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-I İslâm Siyaseti:*

3.1.1. *Tedbirli davranması:* Osmanlı ordusunun Doğu seferi sırasında yeniçeriler, İstanbul’a dönmek için büyük bir isyan çıkarır. Yavuz Selim askerlere hitaben yaptığı etkili bir konuşma ile bu isyanı bastırır. Yeni bir isyan kalkışmasını çarçabuk öğrenmek için, geceleri, yeniçeri çadırlarının arasında ve etrafında dolaşır (s. 58).

3.1.2. *Felsefi meseleler üzerine düşünmesi:* Yavuz Selim sürekli kendi askeri, ordusu ve gücü ile övünen Şah İsmail üzerine Doğu seferine çıkar. Şah İsmail bir türlü Osmanlı ordusunun karşısına çıkmaz. Bunun üzerine Yavuz Selim şunları düşünür:

“Neden bu kainatta daima değişme var. Bugün dünyalara hükmeden azametli bir hükümet beş on senenin içinde uçurumlara, sürükleniyor,

mahvoluyor, mümkariz oluyor. Bir vakitler fikir ve dehalarının nurlarıyla kâinatı aydınlatan dâhileri yetiştiren iklimler bugün derin bir cezalet karanlığı içinde sönük, olgün bir hayat geçiriyor.” (s. 74).

Yavuz Selim fethedilen Tebriz topraklarında bazı Osmanlı askerlerinin haksızlık-hırsızlıklar yaptığını öğrenir, zihninden şunları geçirir:

“Bilmem ki insanlar yekdiğerinin mal ve namuslarını kendi mal ve namusları kadar muhafazaya mecbur olduklarını ne vakit öğrenecekler. Bilmem ki ne zaman şu sefil kürede esaslı bir sükûnet ve ahenk hüküm sürecek. Acaba bu kürrenin mukadderatı hep sefalet hep sefâhet hep zulüm ve vahşet mi” (s. 78).

3.2. Yavuz Selim (Caner Arabacı):

3.2.1. *Sır saklaması:* Mısır seferi dönüşünde İstanbul’da ordunun sefere hazır olması emrini verir. Fakat Osmanlı ordusunun nereye gideceğini kimse bilmez. Divan toplantısı öncesinde Mustafa Paşa, Piri Mehmet Paşa, Ferhat Paşa muhtemel seferin nereye yapılabileceğini kendi aralarında tartışırlar (s. 71-73). Yavuz Selim divan toplantısına katılır. Ordunun Batı’ya sefer edeceğini söyler, ama tam olarak hangi ülkeye olduğunu yine söylemez (s. 73).

3.2.2. *Emre itaate önem vermesi:* Osmanlı ordusu Batı’ya sefer yapacaktır. Seferden önce Kaptan Paşa’ya ait gemi kös vurup yelken açar. Yavuz Selim bunu duyunca çok kızar ve Piri Mehmet Paşa’ya: “Biz askerde itaatsiz baş görmek istemeyiz.” der ve onun kellesinin vurulmasını emreder. Bunun üzerine Piri Mehmet Paşa, Kaptan Paşa’ya yeni geminin hızı ve hareket kabiliyetini ölçmek için seyre çıkmasını kendisinin emrettiğini söylemesi üzerine Yavuz Sultan Selim bundan vazgeçer (s. 73).

3.3. Yavuz Selim (Turan Oflazoğlu):

3.3.1. *Devamlı fetih düşüncesine sahip olması:* Yavuz Selim bulunduğu yerde oturup beklemenin insana bir fayda getirmeyeceğine inanır. Eğer dedesi Fatih Sultan Mehmet olduğu yerde beklemiş olsa İstanbul Türk diyarı olamayacaktır (s. 18).

3.3.2. *Sadakate önem vermesi*: Çaldıran Savaşı'nda Şah İsmail'in ordusu dağılır. Bu sırada Şahın komutanlarından Mirza Sultan Ali, Yavuz Selim'in ordusuna: "Şah benim, teslim oluyorum" diyerek teslim olur. Şah İsmail'e savaş meydanından kaçmak için zaman kazandırır. Mirza Sultan Ali'nin gerçek niyetini öğrenen Yavuz Selim, Mirza Ali için: "Hükümdarına sadık bir askermiş, ona ilişilmesin, hatta hoş tutulsun." der (s. 68). Bir anlamda etrafında bulunan askerlere nasıl davranmaları gerektiğini gösterir.

3.3.3. *Türkçe konusunda duyarlı olması*: Şehzade Süleyman, babası Yavuz Selim'in huzuruna çıkar. Yavuz Selim bu sırada Kâbusnâme'yi okumaktadır. Şehzade Süleyman'a Kâbusnâme hakkında bazı bilgiler verir: "Ulu ceddimiz Murat Han, nur içinde yatsın, Mercimek Ahmet'e çevirtmiş "aydınlık bir Türkçe ile olsun" diyerek. Ne güzel, aydınlık bir Türkçe... Dilin aydınlığı içimizin aydınlığıdır." Bu cümleler onun Türkçe konusundaki hassasiyetini gösterir (s. 84). Kâbusnâme'den öğüt veren bazı bölümleri oğlu Şehzade Süleyman'a okur (s. 84-85).

S o n u ç

İncelememize konu olan eserlerin üçünde de Yavuz Sultan Selim'in idealleştirildiği söylenebilir. Yavuz Selim, Osmanlı Devleti'nin geleceğe daha güçlü ve emin adımlarla ilerlemesi için önce Doğu'nun kontrol edilmesini önemser. Doğu kontrol edildiğinde, Doğudaki sorunları bitirdiğinde, Batı'ya seferler başlatacaktır. Yavuz Selim'in önemli gayeleri vardır. Onların başında; İslâm'a, Osmanlı'ya, Türklüğe dolayısıyla vatana ve millete hizmet gelir. O, sıradan bir devlet kurma niyetinde değildir, bütün cihana hükmedecek bir siyaset yürütür. Devletin milletin bekası için, devlet-i ebed-müddet için babası, kardeşleri, yeğenleri ile mücadele eder. Bunu yaptığı için bazılarının kendisi hakkında olumsuz düşündüğünün, ona acımasız gözüyle baktığının farkındadır. Fakat Yavuz Selim kendisi ile baş başa kaldığında ve zaman zaman kendisine yakın hissettiği kimseler ile konuşurken nasıl büyük bir azap çektiğini söyler. O, devlet işlerini yürütürken Divan üyeleri ile mutlaka istişare eder. Verdiği karardan kolay kolay dönmez. Hocaya, âlime, sanatkâra, büyüklere saygı gösterir; onlara değer verir. Yavuz Selim, iyi yetişmiş bir hatiptir. Adil davranmaya çok önem verir ve adaletten şaşmaz. Allah'a inanan bir mütevekkildir. Fiziki acılara karşı çok dayanıklıdır. Şata-

fattan, gösteriden hiç hoşlanmaz. Tedbir almadan hareket etmez, zaman zaman felsefi düşüncelere dalar. Sır saklar ve emre itaate-sadakate büyük önem verir. Hükümdarlara oturduğu yerde oturmanın değil hareketin fayda getireceğini düşünür. Türkçe konusunda duyarlıdır. Bütün bu özelliklere bakılarak Türk tiyatrosunda Yavuz Selim'in ideal bir sultanda olması gereken özelliklerle tasvir edildiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- AND, Metin, *Türk Tiyatrosunun Evreleri*, Turhan Kitabevi, Ankara 1983.
- ARABACI, Caner, *Yavuz Selim*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2005.
- BUTTANRI, Müzeyyen, *Türk Edebiyatında Tarihî Tiyatro (Başlangıçtan 1950'ye kadar)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2002.
- BUTTANRI, Müzeyyen, *Türk Edebiyatında Tiyatro: Cumhuriyet Devri*. Erişim adresi: https://www.academia.edu/5556003/T%C3%BCrk_Edebiyat%C4%B1nda_Tiyatro_Cumhuriyet_Devri_Theater_in_Turkish_Literature_The_Republican_Era_M%C3%9CZEYYEN_BUTTANRI. (Erişim Tarihi: 10.11.2018)
- DEMİR, Fethi, *1982 Sonrası Türk Tiyatro Edebiyatı*, Mitos Yayınları, İstanbul 2016.
- ENGİNÜN, İnci, *Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.
- GÜR, Alim; ENGİN, Ertan (ed.), *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2016.
- KARACA, Nesrin, "Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu ve Oyun Yazarlığı", GÜR, Alim; ENGİN, Ertan (ed.), *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2016, s. 641-688.
- KAYGANA, Mehmet, *1923-1940 Arası Konusunu Türk Tarihinden Alan Tiyatrolar*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2002.
- OFLAZOĞLU, Ahmet Turan, *Yavuz Selim*, İz Yayıncılık, İstanbul 2010.
- ORTAYLI, İlber, *Geleceğe*, Ufuk Kitapları, İstanbul 2001.
- ÖNERTOY, Olcay, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Tiyatro*. Erişim adresi: <https://savaska.files.wordpress.com/2009/03/cumhuriyet-donemi-turk-edebiyatinda-tiyatro.pdf>. (Erişim Tarihi: 20.11.2018)

- ŞENGÜL, Abdullah, *Konusunu Türk Tarihinden Alan Dramalar -Başlangıçtan Cumhuriyete Kadar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 1998.
- ŞENGÜL, Abdullah, *Cumhuriyet Döneminde Tarihî Tiyatro*, Alp Yayınevi, Ankara 2008.
- ŞENGÜL, Abdullah, *Türk Tiyatrosunda Tarih*. Erişim adresi: http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20EDEBIYA-TI/abdullah_sengul_turk_tiyatrosunda_tarih.pdf. (Erişim tarihi: 28.11.2018)
- YUSUF KENAN, *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti*, Mithat Paşa Sanayi Mektebi Matbaası, İstanbul (t.y.)

“SELİM I IN TURKISH THEATRE”

Abstract

In Turkish literature, the theater in the Western sense which has a stage with certain decors, curtain and written text is seen after Tanzimat. After the first examples given inexpertly, founding of the Darülbedayi and the great importance given by the Republic to the theater lead to the development of both in terms of technical aspects and the number of writers to its present state. Turkish theater which has a history of nearly one hundred and fifty years has very small number of texts about Turkish history. The important subject matters in Turkish history such as the establishment and the fall of Gokturks, Orkhon Inscriptions, the establishment and the fall of the Uighurs, the Karahans, the distribution of the Turks in Asia, the Battle of Malazgirt, the Seljuks, the Battle of Ankara, the conquest of Istanbul, the issue of the Caliphate, the siege of Vienna, the Tulip Era, Westernization studies, the dualities that emerged in the Tanzimat period and in Turkish life, the First World War, the Korean War, the Cyprus Operation and the khan-sultans-heroism-defeats-successes-failures around these historical subject matters have been told very little. Selim I, the ninth Sultan of the Ottoman Empire, grandson of Mehmet the Conqueror II, son of Beyazıt is the father of Süleyman the magnificent. He has a distinguished place in the Ottoman-Turkish history. He moved the Caliphate institution to the Ottoman Empire and expanded the lands of Ottomans. Nevertheless, Selim I has been told and treated very little in the Turkish theater. In this study, three theater plays about Selim I that were published as books were discussed. In this study, the character traits of Selim I are tried to be specifically determined by examination of all the three works; first at least two of them that commonly bring forth his same character traits and then each work seperately.

Keywords

Selim I, Turkish theatre, history, theater plays.

Perdedeki Sultan: YUSUF KENAN'IN
YAVUZ SULTAN SELİM VE İTTİHAD-I İSLÂM SİYASETİ
OYUNU*

Haluk ÖNER**

ÖZET

Tarihi konuların Türk edebiyatı için önemli bir kaynak olmaya başlaması Tanzimat sonrasına rastlar. Roman, öykü ve şiirde tarihi olay ve kişilerin ilham kaynağı olduğu bu dönemde yeni bir tür olarak tiyatro için de tarih vazgeçilmeyen önemli bir kaynak olarak rağbet görür. Belli dönemlerde siyasal ve sosyolojik şartların değişmesi ile birlikte tarihi-sosyal meseleler edebiyatta olduğu gibi tiyatrodada da kesintiye uğrar. Fakat özellikle 1908 sonrasında toplumsal kodlara uygun bir şekilde geliştirilmeye çalışılan siyaset tarzları (Türkçülük, İslâmcılık, Osmanlıcılık) doğrultusunda tarihi konular tiyatro için yeniden önemli hareket noktası haline gelir. Türk tarihinin bilhassa şaşıklı dönemleri ve padişahları arasında Fatih Sultan Mehmet ve Yavuz Sultan Selim üzerine çok sayıda eser basılır, tiyatro da bu eğilime kayıtsız kalmaz. Tanzimat sonrasında Yavuz Sultan Selim üzerine yazılan roman, öykü ve şiirlerin yanı sıra Meşrutiyet yıllarında tiyatro alanında öne çıkan eserlerden biri Yusuf Kenan'ın *Yavuz Sultan Selim ve İttihad-ı İslâm Siyaseti* (1913?) adlı oyunudur. Bu makalede söz konusu oyunun kurgusu, yaşandığı düşünce ve Sultan Selim karakteri üzerine edebi ölçütler dâhilinde analitik bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Tiyatro, tarih, Yavuz Sultan Selim, İslâm Birliği.

Giriş

Türk edebiyatında tarih, birçok edebi tür için önemli kaynaklardan biri olduğu gibi, tiyatronun da beslendiği disiplinler arasında ön sıralarda yer alır. Bilhassa toplumsal hafızanın oluşumunda etkili şahıs ve olayların sanat eserlerinde yeniden yaratılması yalnızca tarihi hatırlatma maksadını taşımaz. Aynı zamanda eserin yaratıldığı dönemin kültürel kodlarını, düşünsel,

* Makalenin Geliş Tarihi: 25.11.2018 / Kabul Tarihi: 21.01.2019.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / honer@bartin.edu.tr

estetik ve sosyolojik arka planına ilişkin önemli verileri de barındırır. Türk edebiyatında romandan şiire, öyküden tiyatroya kadar birçok türün tarihle kurduğu güçlü ilişki, dönemin sosyo-politik şartlarıyla paralellik gösteren uzaklaşma yahut yakınlaşma ivme kazanma süreçlerini yaşamıştır. Özellikle toplumsal anlamda travmatik denebilecek ya da kırılma anlarını barındıran savaş dönemlerinde edebiyatın tarihle ilişkisi güçlenir ve tarihin estetik bağlamda yeniden ‘üretilmesi’ eğiliminin arttığı gözlenir. Tarihle edebiyatın yollarının savaş dönemlerinde sıkça kesişmesinin sebeplerinden biri de yaşamakta olan sosyal sarsıntıları, maziye kurgusal evrende yeniden üretmek minimize etmektir.

Tiyatronun tarihle olan münasebetinin kökeni tam olarak tespit edilemeyecek kadar geçmişe gidiyorsa da Batılı anlamda Türk tiyatrosunun ortaya çıktığı Tanzimat senelerinde, bu yeni türün doğduğu andan itibaren tarihle sıkı bir bağlantı içine girdiğinden söz etmek mümkündür. Yeni olmasına rağmen tarihle bu denli iç içe girmiş bir türün kendi terminolojisi içinde kavramsallaştırma ve tarihle bütünleşme çabaları kısa süre içinde “tarihî tiyatro”yu birbirine yakın anlamlı adlandırma önerileriyle gündeme taşır. Tarihî tiyatro, “tarihî piyes, tarihî-millî dram, hâile-i tarihiyye, tarihî temaşa, tarihî hâile, tarihî oyun, tarihî ve ciddi piyes, millî ve tarihî piyes” gibi terimlerle karşılaşılır.¹ Öte yandan Metin And’ın belirttiği gibi, tarihî ve belgesel oyunlarda olayların tarihî hakikatlere uygun olduğunu belirtmek için, “vaka-i hakikiyye-i tarihiyye, hakiki tarihi piyes, vak’a-i hakikiyye, hakikî piyes, tarihî ve hakikî piyes, askerî ve hakikî dram, millî ve siyasî bir dram” gibi tabirlere de rastlanmıştır.²

Konusunu tarihten alan tiyatrolar, farklı isim ve sıfatlarla adlandırılrsa da “tarihî tiyatro” veya “tarihî oyun” tabirlerinin yaygın bir şekilde kabul gördüğü aşikârdır. Buna rağmen tarihî tiyatroyu tanımlama ve bu tiyatro türünün işlevi noktasında birbirinden farklı yorumların yapıldığı da dikkatten kaçmaz. Hülya Nutku, tarihi tiyatroyu “Bir dramın gerçekten tarihi olabilmesi için, yöneldiği kesimin tarihiyle ilgili olması şarttır. Tarihsel dramlar yapıları gereği tarihselleştirmeden yararlanan, teknikleri gereği uzak açığı koruyabilen, mesajları gereği de tarihsel sorumluluk taşıyan oyunlardır.” sözleriyle tanımlar. Aziz Çalışlar’ın “Tarihsel bir olayı, geçtiği çağı, ortamı

¹ Abdullah Şengül, “Türk Tiyatrosunda Tarih”, *Turkish Studies*, 4/1, Winter, 2009, 1932.

² Abdullah Şengül, “a.g.m.”, 1932.

ve kişilerle ona bütünlükle bağlı kalarak ya da özgürce yorumlamaya çalışılan oyunlar” şeklinde açıkladığı tarihî tiyatroyu Metin And, “...konularını tarihî kaynaklardan alan, kamu düzeninin önemli olaylarını işleyen, çoğu kez tarih verileriyle çağdaş sorunlara değinen, genellikle bir örnek, bir öğrenek, bir uyarma tonu taşıyan oyunlar”³ olarak tanımlar. Abdullah Şengül, tarihî tiyatroyu ‘şimdi’nin değer ve eğilimlerini vurgulayan bir tür olarak değerlendirir: “Tarih bilincine sahip olan tarihî drama yazarı, bugün adına geçmişe yönelir. Amacı geçmişten yararlanırken bugüne gelebilmek, bugünü çağrıştırmak, dolaylı yoldan uyardır. Etki alanı bugünün insanı ve sorunlarıdır. Amaç, tarihî olay ve kişi yoluyla çağdaş olanı vurgulamaktır.”⁴ Tarihî tiyatroyu bir tarihçi bakışıyla değerlendiren ve bunun devrin tarih anlayışıyla yakın ilişkisi olduğuna vurgu yapan İlber Ortaylı, “Tarihçiliğin devirden devire değişen fonksiyonu, metodu ve yöneldiği amaçlar, çağın tarihi oyunlarında da aynen görülür. Bu nedenledir ki tarihî oyun işin aslında, derin bir kritiğin, düşünsel zenginliğin yansıdığı alan olmuştur. Tarihî tiyatro oyunları, kalitesinin yüksekliği ölçüsünde, yazdıkları dildeki tiyatro edebiyatının görkemini arttırmıştır.” demektedir.⁵ Birbirinden tamamen farklı olmasa da bugünkü tarihi tiyatro algısının yerleşmesinde etkili olan -metin ve sahneleme bağlamında oluşturulan- tasnif meselesine de değinmek gerekir. Sevda Şener, tarihi bir meseleyi ele alışına göre oyunları; yalnızca görsel ve işitsel olanakları ile çarpıcı bir malzeme olarak kullanan oyunlar, tarihte yaşamış kişilerin ünlerinden yararlanarak görkem duygusu uyandıran oyunlar ve tarihsel bir kişi veya olayı çağdaş bir bildiriye araç olarak kullanan oyunlar⁶ şeklinde tasnif eder. Nutku ise “biyografik tarihsel oyunlar, törensel oyunlar, suikast oyunları, kurban (martir) oyunları, baskı (tiran) oyunları, belgesel oyunlar ve tarihî olmayan oyunlar” gibi guruplara ayırır. İnci Enginün tarihî oyunları; destan ve efsanelerin yorumlanması (Türk des-

³ Müzeyyen Buttancı, *Türk Edebiyatında Tarihî Tiyatro*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2002, 15.

⁴ Abdullah Şengül, *Cumhuriyet Döneminde Tarihî Tiyatro*, Alp Yayınevi, Ankara 2008, s.15-16.

⁵ İlber Ortaylı, “Tiyatroda Tarihî Oyunlar Üzerine Bir Analiz”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, S.7, 1976, 217-233.

⁶ Sevda Şener, “Türk Tiyatrosunda Tarihsel Oyunlar”, *Türk Dili*, 34 / S.363, Ankara 1982, 187 (186-194).

tanları, Mezopotamya, mitoloji/Yunan), Osmanlı tarihi, Millî Mücadele dönemi, başka ülkelerin tarihlerinin anlatıldığı tiyatrolar şeklinde tasnif eder.⁷ Bu yaklaşımları bir araya getirdikten sonra daha sade bir tasnife giden Abdullah Şengül ise edebî dönemleri esas alan bir ayırım yapar. Tanzimat döneminde yazılan oyunları; konusunu Türk tarihinden alanlar, İslâm tarihini ve başka milletlerin tarihlerini anlatanlar ve Şehname'den hareketle halk-iktidar ilişkisini anlatanlar olmak üzere üç grupta ele alır.⁸ Şengül'e göre Meşrutiyet döneminde tarihî malzemeyi işleyen tiyatrolar ise, konusunun büyük bir kısmını Osmanlı tarihinden alır. Bunlar, tarih ve siyasetin iç içe anlatıldığı oyunlar ve Sultan II. Abdülhamit dönemi ve sonrasını anlatan oyunlar olmak üzere iki ana başlıkta incelenebilir.⁹ Abdullah Şengül, Meşrutiyet dönemi tiyatrolarında siyasi ideolojilerin varlığını da beş başlık altında inceler. Şengül'e göre 'Osmanlıcılık, İslâm Birliği (İttihâd-ı İslâm), Türkçülük, Halkçılık ve Sosyalizm, İlericilik-Batıcılık gibi diğer siyasi yaklaşımlar' Meşrutiyet tiyatrosunda etkili olan ideolojilerdir. Aynı çalışmada bu ideolojileri yansıtan eserlere de değinilir. Silahçı Tahsin'in *Girid*, ve Bitlisli Rıza Suat'ın *İzmir'in İşgali* ve Süleyman Sırrı'nın *Gayz* adlı eserleri Osmanlıcılık ideolojisini yansıtır. Muhiddin Baha'nın *Halife Ordusu* ve Yusuf Kenan'ın *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti* adlı oyunları İslâm birliği düşüncesini yansıtır. Aka Gündüz'ün *Yarım Türkler*, Celâl Esat'ın *Büyük Yarım*, Mehmet Nafi'nin *Kamer Sultan* adlı oyunları Türkçülük; Tunalı Hilmi'nin 'Memiş Çavuş serisi altında yayınladığı *Mebuslar Meclisi Kapısında Bir Köylü*, *Memiş Çavuş Sayvanda*, *Köylü Memiş Ankara'da* 'Halk Dersleri Kürsüsünde', *Memiş Çavuş Rüyada* gibi oyunları, Halit Fahri'nin *Baykuş* ve Mehmet Sadullah'ın *Köylü Mürşidi* gibi eserleri de Halkçılık ideolojisini ele alır. Şengül, Hüseyin Câvid'in *Şeyh San'an* eserinin dinlerin birleştirilmesini savunduğunu belirtir. Aynı yazarın *Şeyda* adlı oyunu da Sosyalizm ideolojisini esas alır. Salâh Cimcöz ve Celâl Esat'ın birlikte kaleme aldığı *Selim-i Salis*, Ali Haydar'ın *Sultan Selim-i Salis*, A. Faik'in *Şahin Giray* adlı oyunları da benzer ideolojiyi savunan eserlerdir.¹⁰ Şengül, Cumhuriyet döneminde yazılan ve tarihî malzemeyi kullanan dört yüzün üzerinde oyunu da ayrıntılı olarak sınıflandırır.

⁷ Abdullah Şengül, "a.g.m.", 1936.

⁸ Abdullah Şengül, "a.g.m.", 1936.

⁹ Abdullah Şengül, "a.g.m.", 1936

¹⁰ Abdullah Şengül, bu sınıflamayı *Türk Drama Geleneği ve Tarihî Oyunlarımız*, (Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 2001.) adlı eserinin 132-145. Sayfaları arasında dile ayrıntılı olarak ele almıştır.

Bu sınıflamaya göre Cumhuriyet döneminde tarihi tiyatrolar: “İslam öncesi Türk tarihi, Türk mitolojisi, destan ve Efsaneleri konu alan oyunlar; halk hikâyelerinden hareketler yazılanlar; Türk mistiklerini; Selçuklu dönemini; Osmanlı dönemini, Atatürk, Milli Mücadele ve Cumhuriyet sürecini; Türkiye dışında gelişen olayları anlatan oyunlar” olmak üzere yedi başlık altında incelenebilir. Elbette bu başlıklar da farklı yansımaları içeren alt başlıklara ayrılmaktadır.¹¹

Batıda uzun bir geçmişe sahip olan, bilhassa romantik çağda millî tarihe yönelerek gelişme gösteren tarihî tiyatrolar, Tanzimat döneminde Romantizm kanalıyla etkisini hissettiren tarih eğilimi Namık Kemal’in pratiğe zemin hazırlayan tiyatro ve tarih düşünceleriyle desteklenerek meyvelerini vermiş az da olsa tarihi tiyatroların yazılmasını sağlamıştır. Fakat İbrahim Şirin’in tespitiyle söylemek gerekirse “tarihî roman gibi tarihî tiyatro da yıkılmakta olan devleti, yok olmakta olan vatani kurtaracak kahramanların hayatlarını aksettirmenin bir aracı”¹² olmuş, kaçınılmaz olarak 1908 sonrası dönemde tarihî tiyatroya rağbet artmıştır. Bu noktada Yusuf Kenan’ın incelemeye konu olan *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti*¹³ adlı piyesinin yazıldığı II. Meşrutiyet döneminde tarihî tiyatroların genel görünümünü ve tarihî tiyatro açısından devrin karakteristiğini kısaca belirtmek yerinde olacaktır. Servet-i Fünûn döneminde sosyal içerikli oyunlar için uygun olmayan siyasal iklim, II. Meşrutiyet’ten sonra görece özgür bir ortama evrilir. Bu nedenle de 1908 sonrası tarihî tiyatrolarda bir artış görülür. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşının bu dönemde gerçekleşmesi arka planında tarihî olay ve şahsiyetlerin yer aldığı çok sayıda tiyatroya toplumun çözülme endişesiyle içine düştüğü travmadan kurtarılmasına yönelik atmosferin parçası olma gibi bir misyon da yüklemiştir. Bu dönemde “içeride ve dışarıdaki yenilgilerin, düzendeki bozukluğun ortaya çıkardığı umutsuzluk,

¹¹ Abdullah Şengül, *Cumhuriyet Döneminde Tarihî Tiyatro*, adlı eserinin 23-27. sayfalarında bu konuyu ayrıntılı olarak ele almıştır.

¹² Müzeyyen Buttanrı, *a.g.e.*, 26.

¹³ Yusuf Kenan, *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti*, Mithat Paşa Sanayi Mektebi Matbaası, İstanbul, 1913. (Alıntılar eserin bu baskısından yapılmıştır.) Eserin basım tarihi eldeki nüshalarda yer almamakla birlikte Müzeyyen Buttanrı’nın hazırladığı doktora tezinde 1913 tarihli olduğu kaydedilmektedir. Tiyatronun dili, üslubu ve yaslandığı düşünce göz önüne alındığında Buttanrı’nın tarihe ilişkin kaydı yerinde görünmektedir.

karamsarlık, aşağılık duygusunun yarattığı çöküntünün üzüntüsünü, parlak devirlerin şaşaa ile unutmak, avunmak için pek çok tarihi olay ve tarihî şahsiyet için”¹⁴ sayısı yüzlerle ifade edilen oyunlar yazılmıştır. Bu yıllarda tiyatro tarih ilişkisi kriz ortamından çıkmak için çözüm yolları üreten ideolojilerin de ağına dönüşmüştür.

İncelenen metinle doğrudan ilişkili olmasından ötürü İslâm birliği düşüncesiyle yazılan tiyatroların tarihî arka planına da değinmek gerekir. Özellikle Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sürecinde azınlıkların ayrılıkçı tutumları karşısında “İslâm Birliği”ni sağlama düşüncesinin hâsıl olduğu bilinir. Tiyatroda Namık Kemal ve Abdülhak Hâmid’le başlayan Osmanlı’nın siyasi varlığını ve kimliğini koruma eğilimi, azınlıklarla ilişkilerin mücadeleye dönüştüğü ve savaş etkilerinin doğrudan hissedildiği dönemlerde artar. Siyasi açıdan belirmeye başlayan İttihâd-ı İslâm ideali, edebi eserlerde de ele alınmaya başlanır. Yenileşme döneminde Batı dünyasını ön planda tutan eğilimlerin varlığı aşikârdır. Ancak bu eğilim, pek çok edebiyatçının kültürel hayatın ve dini değerlerin ihmal edilmemesi gerektiğine dair uyarılarıyla şekillenir. Örneğin Ahmet Midhat Efendi’ye göre “Köklü değişiklik ve ıslahatların yapılmasına ihtiyaç vardır. Ancak alınacak şeyler, ahlâki faziletimizi, sosyal hayatımızı ve dinimizi muhafaza etmesi şartıyla uygulanmalıdır.”¹⁵ Ancak İttihâd-ı İslâm düşüncesini bilhassa tarih konulu eserlerine yansıtan ve bu düşüncenin sonraki eserlerde de yer almasına öncülük eden eden Namık Kemal’dir. Namık Kemal’in tarihî konulu eserleri arasında Celâleddin Harzemşah piyesi bu ideali yansıtmaktadır: “Piyese, tarihî hakikatlere uygun olarak İslâm dünyasını tehdit eden Moğollara karşı Celâleddin Harzemşah’ın efsanevi kişiliği ile karşı koyuşunu anlatması bakımından dikkat çekicidir. Esere baştan sona büyük bir mücadele ve bu mücadelenin temel noktası olan ‘İttihâd-ı İslâm’ düşüncesi hâkimdir.”¹⁶ Abdullah Şengül, Namık Kemal’le başlayan tarihi tiyatroların ve Namık Kemal’i takip eden sonraki neslin İttihâd-ı İslâm düşüncesini yerleştirme gayretinde olduğunu belirtir: “Milli romantik bir tavırla, geçmişin ihtişamını günümüze taşıma

¹⁴ Müzeyyen Buttanrı, *a.g.e.*, 28-29.

¹⁵ Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Akımı*, Simavi Yayınları, İstanbul, 1991, s. 326-327.

¹⁶ Abdullah Şengül (Haz.), *Namık Kemal Celâleddin Harzemşah, İnceleme-Mukaddime-Metin*, Kesit Yayınları, İstanbul 2016, s.24

gayreti içerisinde gördüğümüz Namık Kemal'in, kendinden sonra gelen nesil tarafından da örnek alındığına şahit oluyoruz. Özellikle Celâleddin Harzemşah'ta 'İttihâd-ı İslâm düşüncesinin benimsetilmesi gayretleri açıkça görülmektedir. Hâmid'in Tarık adlı eserinde de aynı fikre hizmet edildiğini biliyoruz."¹⁷ Şengül, tiyatro türü dışında eserler veren Muallim Naci, Yahya Kemal Beyatlı, Ziya Gökalp gibi ediplerin Namık Kemal'in izinden gittiklerini ve milli romantik duyuş tarzını yerleştirdiklerini de belirtir.¹⁸ Mizancı Murad, Ahmet Hilmi, Mehmet Akif Ersoy gibi ediplerin de bu düşünceyi yansıttığı görülür.

İslam birliği düşüncesinin yansımalarından biri de Yavuz Sultan Selim'le Şah İsmail arasındaki mücadelenin edebi eserlerde işlenmeye başlamasıdır. Nitekim Yusuf Kenan'ın eserinin temelinde de bu hadise yatmaktadır. Bu dönemin tiyatroları arasında Yusuf Kenan'ın zikredilen eserinin yanı sıra Muhiddin Baha'nın "Birinci Dünya Savaşından çok şey bekleyen gençlerin ümit ve heyecanını ifade eden' *Halife Ordusu Mısır ve Kafkasya'da* (1331),¹⁹ Mahmut Reşat'ın *Osmanlı İstiklâli* (1329) ve Emin Ali'nin *İstiklâl-i Osmanî* (1337) eserleri "İslâm Birliği" idealine yaslanır.

Türk Edebiyatında Yavuz Sultan Selim

Kaynağını tarihten alan hemen her türden eserde Yavuz Sultan Selim ve dönemi sıkça yeniden üretilmiş, şimdinin düşüncelerine, eğilimlerine eşlik eden konular arasında yerini almıştır. Türk edebiyatında Fatih Sultan Mehmet'ten sonra şahsiyeti ve döneminden ilham alınarak yazılan eserlerin önemli bir kısmı Sultan I. Selim üzerinedir. Bu tercihin en önemli sebebi Osmanlı tarihçilerinin Yavuz'a atfettiği "müceddid" niteliğidir. Tarihçiler "müeyyed min indillah (Allah tarafından teyid edilen) iki sultandan ilkinin İstanbul'u alacağı müjdelenen Fatih, ikincisinin de Yavuz olduğunu"²⁰ kaydederler. Sultan Selim'in bu denli önemsenmesinin arkasında bundan başka iki temel sebep daha vardır. İlki, Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail'in Osmanlı topraklarında Şiiliği yayma gayretine son verip Sünni hâkimiyetini

¹⁷ Abdullah Şengül, *Türk Drama Geleneği ve Tarihî Oyunlarımız*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 2001, s.43

¹⁸ Abdullah Şengül, *a.g.e.*, s.37

¹⁹ Abdullah Şengül, *a.g.e.*, s.136

²⁰ M. Kayahan Özgül, *Seke Seke Ben Geldim-Sekmeler I*, Hece Yayınları, Ankara 2008, 125.

pekiştirmesi; ikincisi ise Anadolu isyanlarını bastırıp Memluk tehdidini ortadan kaldırarak İslâm birliğini sağlamasıdır.

Türk edebiyatında Tanzimat döneminde ele alınan tarihî temalar arasında Yavuz Selim'in hatırlanması, tarihin bu döneminin ve şahsiyetinin kurgusal bağlamda yeniden üretilmesi zengin bir edebiyat oluşmasının ilk adımıdır. Tanzimat döneminin yazar ve şairleri arasında Yavuz'un rağbet görmesini sağlayan öncü isim ise Namık Kemal'dir. Namık Kemal'in *Evrâk-ı Perîşân*'da önemle altını çizdiği Yavuz Sultan Selim, hem sanatçıların hem de tarihçilerin ona dair önemli bir dikkat geliştirmelerinin önünü açar. Namık Kemal'in dikkat çektiği Yavuz Sultan Selim portresini estetik alana taşıyan ilk sanatçı Abdülhak Hamid Tarhan'dır. Şair, "Cedd-i Emced-i Hazret-i Şehriyârî Sultan Selim-i Evvel Türbesini Ziyaret"i kaleme alarak Yavuz'a duyduğu muhabbeti ortaya koyar. Bunun karşılığında Namık Kemal memnuniyetinin ifadesi olan "Kabr-i Selim-i Evveli Ziyaret" şiiriyle Hâmid'e nazire yazar. Aynı şiire nazire yazanlar arasında Menemenlizâde Tahir ve İbnürreşâd Ali Ferruh'u da zikretmek gerekir. "Selimiyye" şiiriyle Muallim Nâci, Nâci'yi tahmis eden Abdülkerim Sabit ve Ahmet Hamdi de Yavuz Selim'i şiirlerine konu eden isimler arasındadır. Ayrıca Yavuz'un siyasi tercihlerine de önem verildiğini gösteren *Yavuz Sultan Selim-i Evvel Yahut Âfîtab-ı Sarvet* adlı eser Mehmed Celâl tarafından kaleme alınır. Tepedenlenli-zâde Kâmil'in "Cennet-mekân Sultan Selim-i Evvel Lisanından" manzumesi, Tevfik Fikret'in "Selim-i Evvel Lisanından", Mehmet Âkif'in "Yavuz Sultan Selim Hazretlerine", S. Ârifi'nin "Yavuz Sultan Selim", Faik Âli'nin "Yavuz Sultan Selim'in Türbesinde", Tokadî-zâde Şekib'in "Selim-i Evvel'e" ve nihai olarak Yahya Kemal'in "Selimnâme"si Yavuz Sultan Selim'in şahsında, Tanzimat'tan itibaren ivme kazanan tarihe yönelişin şiirdeki yansımalarıdır. M. Kayahan Özgül'ün "bir Kemal'den diğerine bağlanan bu uzun yolun ortak paydası" dediği Yavuz Sultan Selim, piyeslerde de ele alınmıştır. Ali Ekrem'in sadece dördüncü faslı yayımlanan "Yavuz Sultan Selim" adlı oyunu ve Yusuf Kenan'ın altı perdelik piyesi Yavuz'un siyaset anlayışını ve fikirlerini ön plana çıkaran eserlerdir.²¹

²¹ Türk edebiyatında Tanzimat'tan sonra Yavuz Sultan Selim üzerine yazılan eserler için M. Kayahan Özgül'ün *Seke Seke Ben Geldim-Sekmeler-I*, s. 125-129 kitabından yararlanılmıştır.

Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti'nin Kurgusu Üzerine

Meşrutiyet dönemi tiyatroları arasında yer alan ve yazıldığı dönemin ikliminden izler de taşıyan Yusuf Kenan'ın söz konusu eseri, altı perde ve yirmi altı 'celse'den oluşur. "Eser kısaca, devletin bekâsı için, önüne çıkacak bütün engellerin –kardeş veya baba da olsa- tok edilmesi gerektiği düşüncesi üzerine kurulmuştur. Eserin bir yerinde İttihâd-ı İslâm düşüncesinin Yavuz'un benimsediği bir yol olduğu bizzat Yavuz'a söylenilir."²² Metnin şahıs kadrosu sahneye çıkan ve işlevi olanlar açısından bakıldığında yirmi, sadece ismi zikredilen ama vücut bulmayan kişilerle birlikte yirmi yedi kişiden oluşur. Yavuz Sultan Selim, Valide Sultan, Hocası Hilmi Efendi, dönemin vezirleri, yeniçeri ağaları ve yeniçeri askerleri sahnede yer alır. Buna mukabil sadece isimleri geçen kişilere de vakanın ilerletilmesi için önemli işlevler yüklenir. Bunların başında Sultan Selim'in kardeşleri Korkut ve Ahmed Han, Acem Hükümdarı Şah İsmail ile Ahmed Han'ın oğlu Alaeddin gelir. Öte yandan Sultan Selim'in kardeşleri Alemşah, Şehinşah ve Mahmud Sultan'ın da yalnızca geriye dönüşlerle "hatırlanan kişi" olarak kurguda bir kereye mahsus olmak üzere geçtiği görülür. Metnin kişi kadrosu açısından dikkat çeken yönlerinden biri de kostüm veya fiziksel görünüme dair betimlemelere yer verilmemesidir. Piyesin birinci perde-ikinci celsesinde Valide Sultan'ın dış görünümüne ilişkin "Valide Sultan arkasında yeldirmesi ve başında örtüsü olduğu halde odaya girer" (s. 6) ile beşinci perdede Sultan Selim'in "kavuğunu giyer, kapıya koşar" (s. 70) ifadeleri dışında kostümlerine ilişkin ayrıntılara rastlanmaz.

Metnin vak'a zamanı, yaklaşık on yedi aylık bir süreyi kapsar. Vak'a zamanı, oyunun birinci perdesinde Sultan Selim'in Valide Sultan ile diyalogunda yer alan ve Ahmed Han'ın saltanatını kabul etmeyip Selim'e karşı Bursa'ya ilerleyişinden "sekiz on gün" öncesiyle başlayıp Çaldıran Savaşı'nın kazanılmasının ardından Sultan Selim'in Tebriz'e girdiği günlerde biter. Şehzade Ahmed'in Bursa üzerine yürümesi, Yenişehir ovasında yapılan savaşta yenilmesi ve savaş meydanından kaçmaya çalışırken yakalanıp öldürülmesi, Nisan 1513'te; Çaldıran zaferinin ardından Sultan Selim'in Tebriz'e

²² Abdullah Şengül, *a.g.e.*, s.136

girmesi ise 6 Eylül 1514'te gerçekleşir.²³ Tarihî zaman açısından bakıldığında yukarıda belirtilen on yedi aylık süre doğrulanmaktadır.²⁴ Yusuf Kenan zaman kurgusunda kronolojiye uymaz ve sık sık geriye dönüşlerle kuruluşundan Sultan Selim'e kadar bütün Osmanlı tarihini kapsayacak şekilde zamanı genişletir. Sık sık Osmanlı padişahlarına telmihte bulunan Selim'in gerek diyalogları, gerekse monologlarında zamanın genişletildiği görülür. İlk üç perdede kozmik zaman gündüzdür. Birinci perdede Sultan Selim'in Bursa'daki sarayında yalnız kaldığı anda, monolog tekniğiyle memleketin içinde bulunduğu duruma ve siyasetine ilişkin düşüncelere yer verilir. İkinci perdede de Ahmet Han'ın Domanıç Dağı'ndaki muharebede mağlup edildikten sonra Sultan Selim, Edirne'deki sarayının odasında görülür. Üçüncü perdede Sultan Selim ordu-yu hümâyunun bulunduğu Erzincan'dadır ve vakit yine gündüzdür. Dördüncü ve beşinci perdeler eşzamanlıdır ve yenicherilerin tasarladığı isyan öncesi sessizliğin hâkim olduğu gece vaktidir. Sultan Selim ve Sinan Paşa, tan yeri ağarmak üzereyken çadırları teftiş ederler. Altıncı perdedeki olaylar yine gündüz gerçekleşir, Şah İsmail'e karşı kazanılan zafer, isyanın iki gün sonrasına rastlar. Son perdeye "Tebriz'de muharebeden sonra" (s. 73) diye başlayan "yazar, orduda isyan çıkarmak için gizli planların hazırlandığı, isyanın yapıldığı, Yavuz'un tebdil-i kıyafet ordugâhta dolaşıp çadırları denetlediği perdelerde kozmik zaman olarak geceyi seçmiştir. Ancak Erzincan'daki isyan zamanı gündüzdür. Zafer kazanıldıktan sonraki zamanı gösteren altıncı perdede de kozmik zamanın gündüz olması ile mutlu son arasında bir bağlantı kurmak mümkündür."²⁵

Edebi eserlerde mekânın varlığı dış dünya ile eser arasındaki sosyal, kültürel, siyasi bağların kurulmasını sağlar: "Dış dünyaya ait mekânlar, her ne kadar edebi eslere girdikten sonra itibârî mekân haline dönüşseler de, mekânların dış dünyada kazandığı, sosyal kültürel, siyasi anlamları vardır."²⁶ Eserde tarihî mekânın atmosferi, dekora dair küçük ayrıntıların verilmesiyle

²³ Feridun Emecen, "Selim I", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.36, İstanbul, 2009, 409.

²⁴ Müzeyyen Buttanrı, doktora tezinde bu piyesin vaka zamanının sekiz aylık bir süreyi kapsadığını söyler. Tarihçilerin öne sürdüğü söz konusu olay ve tarihler, Buttanrı'nın tespitinin yanlış olduğu sonucunu doğurmaktadır. (Bkz. Müzeyyen Buttanrı, *a.g.e.*, 123.)

²⁵ Müzeyyen Buttanrı, *a.g.e.*, 124.

²⁶ Abdullah Şengül, "İtibârî Tarih Anlatıcısı Olarak Mekân (Turan Oflazoğlu'nun Topkapı Piyesi Örneği)", *Erdem Dergisi*, 2013, sayı: 64, s.125.

sağlanır. Dekor Edirne'den Tebriz'e kadar genişleyen bir coğrafyanın varlığını imler. Birinci perdede Bursa'da bulunan Yavuz Sultan Selim'in sarayındaki oda, "gayet basit bir tarzda ve şark usulünde" döşenmiştir. Duvarında bir "memalik-i Osmaniyye haritası, bir de harita-yı umumiye asılıdır." (s. 1). İkinci perdede ise sahne bu kez Edirne sarayında "bir daireyi" gösterir. İlk perdedeki haritalara ek olarak duvarda "birkaç tüfek, kalkan ve kılıç asılıdır" (s. 22). Üçüncü perde Şah İsmail'in peşinden giden ordu-yu hümâyunun bulunduğu Erzincan'da Sultan Selim'in çadırını gösterir. "Sultan Selim sedir üzerinde oturmuş derin derin düşün"mektedir (s. 42). İlk üç perdede kapalı mekân tercihi değişir ve dördüncü perdede sahne, "Eleşkirt'te bulunan Osmanlı ordugâhının civarını" (s. 57) gösterir ve böylece dış mekân unsuru devreye girer. Bu perdede olaylar Sinan Paşa ile padişahın çadırları teftiş için dolaşmalarını anlatır. Sahnede ayrıca yeniçeri çadırlarının etrafındaki arazi de görünmektedir. Beşinci perdede ise iç ve dış mekân bir aradadır. "Sahne kısmen Sultan Selim'in çadırını, kısmen de çadır civarındaki araziye gösterir. Sultan Selim çadırında adi bir minder üzerinde elbisesiyle uyumaktadır" (s. 69). Altıncı perde Tebriz'de Şah İsmail'in sarayında bir odayı gösterir. Odaya ilişkin tek ayrıntı, "Şah İsmail'in hazinelerini hâvi sandıklar"ın (s. 73) görülüyor olmasıdır.

Yazarın mekân tercihlerinde geniş bir coğrafyaya yayılma düşüncesini oluşturmak amacıyla doğudan batıya doğru bir kompozisyon oluşturması dikkate değerdir. Zira ilk perdede mekân Bursa iken sırasıyla Edirne, Erzincan, Eleşkirt ve Tebriz'e doğru genişler. Bu tercih, Yavuz Sultan Selim'in doğu siyaseti ve İslâm birliği düşüncesini destekleyen bir anlayışın ürünü olarak okunabilir. Vakaların geçtiği mekânlar dışında Avrupa kıtasından Çin ve Hindistan'a, Anadolu'dan Afrika'ya kadar birçok şehir, kaza ve ülke sadece isimleriyle metne dâhil olur. Yusuf Kenan, mekân betimlemelerine uzun ve ayrıntılı bir şekilde yer vermez. Şahıslarda olduğu gibi mekânlar da genellikle kısa birkaç cümlelik tasvirî ifadelerle geçiştirilir.

Yusuf Kenan'ın kendi döneminin dil, üslup ve söz varlığının yanı sıra İslâm birliği ideolojisi çerçevesinde kaleme aldığı bu eserde, verilmek istenen iletiye ziyadesiyle yoğunlaştığı, bu nedenle de kurguda bazı tutarsızlıklar yaptığı da görülür. Söz gelimi "vatan" ve "millet" kelimelerinin neredeyse oyunun başından sonuna kadar vurgulanması anlatılan dönemin gerçekliğiyle uyuşmaz. Edebî eserlerin kaynağını tarihten alsa dahi belgesel nitelik

taşımadığı, birebir tarihe uymak zorunda olmadığı gerçeği göz ardı edilme-
yerek denebilir ki yazar, Tanzimat sonrasında kullanılmaya başlanan “va-
tan” ve “millet” kavramlarındaki ısrarlı vurgusunu, belli bir ideolojiyi yayma
konusunda işlevsel kılmaya çalışmıştır. Böyle de olsa bir sanat eserinin sa-
hici, inandırıcı ve metin içi tutarlılığa sahip olması beklenir. Öte yandan Sul-
tan Selim’in monologlarında tarihî bir figür yahut kahramandan ziyade bir
tarihçi diliyle bilgi aktarması bir bakıma tiyatronun doğası gereğince mazur
görülebilir fakat tarih kitaplarının bütünüyle bilgi vermeye dönük tarzını
kullanması eserin zayıf yönlerinden biri olarak görülebilir. İlk perdede Sul-
tan Selim’in monoloğundan yansıyan düşünceleri, tarihçi edası taşımakta-
dır:

*“Pederim, saltanatı büyük kardeşim Ahmed Han’a vermek is-
teyince, memleketin büyük bir tehlikeye düşeceğini yakından anladım.
Kendisine isyan ettim. Vatan bin türlü tehlike içinde inlerken o, hâlâ
padişah olmak hırsıyla çırpınıyor diye kardeşim Korkut’un kamına gir-
dim. Ahmed Han’a şimdye kadar kaç defadır “Memleket büyük bir
tehlike içinde bulunuyor. Vatanın, milletin kurtulmasını istersen beni
rahat bırak” diyorum. Sözümü dinlemek istemiyor.. ben tahta çıktım.
Aradan birkaç gün geçer geçmez oğlu Alaeddin’i Bursa üzerine gön-
derdi. Orasını zabt ediyordu.” (s. 5)*

Kurgu hataları arasında sayılması gereken ayrıntılardan biri de
ikinci perdenin üçüncü celsesinde Sultan Selim ve hocası Hilmi Efendi ara-
sında geçen diyalogda yer alır. Hocasına çubuk ya da nargile ikram etmek
isteyen Selim’e, Hilmi Efendi’nin verdiği “bu gün Osmanlıların padişahı bu-
lunan, Sultan Selim-i Evvel’in huzurunda çubuk içmek, nargile içmek hiçbir
kimsenin haddi değildir.” (s. 27) cevabında anakronizm vardır. Benzer bir
hata, aynı perdenin dördüncü celsesinde Sinan Paşa’nın Sultan’a “kapalı bir
zarf” uzattığının söylendiği cümlede görülür. Zira Hilmi Efendi’nin Yavuz
Sultan Selim’e “Selim-i Evvel” diyebilmesi için kendisinden sonra Selim is-
minde şehzâdelerin geleceğini, bunlar arasında da sözgelimi İkinci ve
Üçüncü Selim’in padişah olacağını bilmesi gerekir. Öte yandan kapalı zarf,
16. yüzyılda haberleşme için kullanılan materyallerden değildir. Yine bu ay-
rıntı da anakronizmin sebep olduğu kurgusal hatalara örnek sayılabilir. Pi-
yesin dördüncü perdesinde yeniçerilerden Tosun’un “Köyde üç çocuğumu

bırakıp geldim.” ve Memiş’in “memleketteki çoluğumu çocuğumu mu düşünmeyim?” (s. 60) şeklindeki sözleri, tarihsel gerçekliklerle birebir uyuşmak zorunda olmamakla birlikte, yeniçerilerin evlenmelerinin yasak olduğu bilgiyiyle çelişmektedir.²⁷ Tarih bilgisi verme sorumluluğu olmasa da sanat eserlerinin izleyici / okuyucu nezdinde inandırıcı ve gerçek(miş) hissini uyandırması beklenir.

Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti adlı piyes, bazı kurgu hatalarına rağmen, dönemin ideolojileri arasında ülkenin içinde bulunduğu sosyal travmayı gidermeye ve düşüncenin toplum tarafından hüsnü kabul görmesine çaba gösteren “İslâm Birliği” siyasetine odaklanır. Eserde öne çıkarılan iki temel meseleden ilki Müslümanların Osmanlı çatısı altında birleşmesini çözüm olarak gören “İttihâd-ı İslâm Düşüncesi”, diğeri de vicdanı ve devleti arasında gelgitler yaşayan Yavuz Sultan Selim portresidir. Eserin tüm detayları söz konusu düşüncüyü ve Sultan Selim’in şahsiyetini tamamlamak dışında bir işleve sahip değildir.

İslâm Birliği Düşüncesi

İttihâd-ı İslâm, siyasi bir ideolojinin kavramı olarak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlanır ve Osmanlı Devleti’nin önderliğinde Müslüman ülkeler arasındaki birliği sağlama düşüncesine dayanır. II. Abdülhamid döneminde Müslümanlar arasında birlik sağlayarak sömürgecilğe karşı koymayı amaçlayan siyaset için kullanılan İttihâd-ı İslâm, ismi konulmamış bir kardeşlik, birlik ve yardımlaşma duygularının ifadesi anlamında başlangıçtan beri mevcuttur. Kavramsallaşması ve bir siyaset tarzının karşılığı olması ise yukarıda değinildiği üzere 19. yüzyılın ikinci yarısındadır. Bu dönemde “Osmanlı dışındaki İslâm dünyasının Avrupalı devletlerin hâkimiyeti altına girmesi ve bağımsızlıklarını kaybeden Müslümanların Osmanlı Devleti’nden beklentileriyle oluşan psikolojik atmosfer, özellikle Tanzimat ve Islahat tecrübelerinden sonra Bâbîâlî’ye karşı gelişen Yeni Osmanlı muhalefetinin, Osmanlı Devleti’nin bekası için teklif ettiği İslâmcılık ideolojisinin evrensel açılımına zemin”²⁸ hazırlamıştır.

²⁷ Kemal Beydilli, “Yeniçeriler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul 2013, 450-462.

²⁸ Azmi Özcan, “İttihâd-ı İslâm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.23, İstanbul, 2001, 470. (470-475)

Yusuf Akçura, Osmanlılık düşüncesinin tohumlarının Yavuz Sultan Selim döneminde atıldığını belirtir: “Yıldırım Bâyezîd Fâtih Mehmed ve Sokullu Mehmed bu fikre hizmet itmişlerdir. Selim-i Evvel’in ise hemen her hareketinde tevhîd-i âlem-i İslâmiyyet arzusu zahirdir,”²⁹ ancak Akçura’ya göre İslamcılık, Tanzimat döneminde bir ideolojiye ve devlet politikasına dönüşmüştür: “Osmanlı milliyeti siyasetinin başarısızlığı üzerine İslamiyet politikası meydan aldı. Avrupalıların Panislamizm dedikleri bu fikir son zamanlarda Genç Osmanlılıktan yani Osmanlı milleti teşkili siyasetine kısmen iştirak eden fırkadan doğdu.”³⁰ 1870’lerin ilk yıllarından itibaren bazı müdahaleler neticesinde kesintiye uğramışsa da İttihâd-ı İslâm etrafındaki tartışmalar II. Abdülhamid saltanatının ilk yıllarındaki Balkan bunalımı ve Doksan üç Harbi sırasında yeniden bir dayanışmanın ifadesi olarak gündeme gelmiştir. Bilhassa II. Abdülhamid döneminde Balkanlar’da Avrupa devletlerinin kışkırtmasıyla artan ayaklanmalar, bu ayaklanmaların bastırılmasının hilal-haç kavgasına dönüşmesi, Hıristiyanların Müslümanlar tarafından zulme uğradığına dair Avrupa’da oluşturulan kamuoyunun baskısı gibi şartlar Osmanlı Devleti’ni bu siyasete yönlendiren şartlardır. Bu gelişmeler, Osmanlı kamuoyunda ve Basîret, Sabah, Vakit gibi gazetelerde tepki uyandırır.³¹

Osmanlı Devleti’nde padişahın aynı zamanda Müslümanların dinî lideri olma vasfını taşıması, II. Abdülhamid’in din birliği ilkesiyle hareket ederek “Müslümanlığı” öncelemesinin yanında Devlet-i Aliyye’nin devamı ve bekasının da İslâmiyet’le kaim olacağı fikrine dayanan bir siyaseti benimsemesine sebep olur. Osmanlı Devleti’ni içinde bulunduğu durumdan kurtarmak maksadıyla düşünülen çarelerden biri olan İslâm birliğini sağlamak düşüncesi, aynı zamanda ülkenin de dirliğinin sağlanması anlamına gelmekteydi. Aynı zamanda II. Abdülhamid’e göre “öncelikle Osmanlı Devleti’nin derlenip toparlanması aynı zamanda bütün İslâm âleminin kurtuluşu için de gerekliydi.”³² Müslümanlar arasında birlik sağlama düşüncesi şüphesiz yukarıda zikredilen tarihlerde “İttihâd-ı İslâm” tabiriyle karşılaşılır fakat Sultan Selim’in doğu siyaseti ve birliği tesis etme saikiyle geliştirdiği düşünceler, Yusuf Kenan’ın ısrarla vurgulamak istediği bir siyaset tarzı değildir. Kaldı

²⁹ Yusuf Akçura, *Üç Tarz- Siyaset*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1976, s. 20.

³⁰ Yusuf Akçura, *a.g.e.*, s.21.

³¹ Azmi Özcan, “a.g.m.”, 471.

³² Azmi Özcan, “a.g.m.”, 472.

ki Yavuz Sultan Selim'in doğuya yönelmesinde bir siyaset tarzı olarak İslâm birliği varsa da, ülke içindeki karışıklıklar, Mısır ve İran'dan kendisine tehdit olarak algıladığı olumsuz gelişmelerin öncelikle Müslümanlar arasında birliği sağlama düşüncesini zorunlu kıldığı da düşünülebilir.

Yusuf Kenan da, yaşadığı dönemin hâkim ideolojilerinden biri olan İslâmcılık fikrini, tarihî bir dönem ve şahsiyet etrafında yeniden üretmiş, tiyatro eserinin bütünü bu düşüncenin haklılığını ispat cihetiyle kurgulamıştır. Yazar, tarihsel gerçekliğin de imkânlarını kullanarak Sultan Selim'i bu ideoloji çerçevesinde perdeye yansıtırken -gerçeğe birebir bağlı kalmak zorunda olmamakla birlikte- "kavram anakronizmi" olarak değerlendirilmesi gereken bir tavır içine girmiş, Sultan Selim'i de bu doğrultuda konuşturmuş / düşündürmüştür. İttihâd-ı İslâm'ın siyasi bir ideal hâline getirilişinin 1870'lerin başı olduğu yukarıda belirtilmişti. Dolayısıyla 16. yüzyılın siyasetini değil, bir bakıma kendi döneminin siyasetini (başka bir deyişle II. Abdülhamid siyasetini) ve jargonunu Sultan Selim'e atfetmiştir. Piyesin henüz ilk perdesinden itibaren Yavuz Sultan Selim'in İslâm birliğini sağlamak arzusu, kısmen diyaloglara yansıtılarak öne çıkarılsa da genele bakıldığında Selim'in yalnız kaldığı zamanlarda, monolog tekniği ile sahneye yansıtılır.

Sultan Selim, oyunun birinci perdesinde iç konuşmalarıyla yer alır. Bu uzun monologda Sultan Selim, tarihe yaptığı göndermelerle kendi döneminin panoramasını ortaya koyar ve Osmanlı Devleti'nin her gün farklı bir mesele ile uğraşmak zorunda kalışından duyduğu üzüntüyü dile getirir. Eserin bütünüyle İttihâd-ı İslâm fikrine yaslanarak kurgulanmış olması, Sultan Selim'in evvela neden böyle bir siyaset benimsediğinin tespit etme ve istikbale ilişkin tasavvurlarını anlatma zorunluluğunu doğurmuştur. Bu düşüncesini temellendirmek için de evvela Fatih Sultan Mehmet'in Garp siyasetini doğru bulmadığını belirtir:

"Büyük babam Sultan Fatih, bilmem hangi derin mülâhazaya bağlanarak bütün gözlerini Garba, Frengistan'a çevirmişti. Belki İstanbul'un, binlerce senelerden beri en kavî düşmanların zoruyla açılmayan kale kapılarını açtıktan, binlerce sene Hristiyan âleminde hâkim ve müessir kalan Bizans hükümetini, ordusunun kılıcına karşı boyun eğdirdikten sonra, Venedik'in, Viyana'nın, Roma'nın, kapılarını açmak istiyordu. Belki şarkından garbına kadar bütün Avrupa'ya, ordusunun ayakları altında çiğnetmeye, İspanya'ya kadar giden eski İslâm ordularının fütühatını tamamlamaya, bütün insanlara ilmi, irfanı, hakikati kılıç zoruyla tanıttırmaya çalışıyordu." (s. 2)

İç konuşmayla yansıtılan bu düşüncelerin sahibi Sultan Selim, milletin istikbalinin farklı bir yönde aranması gerektiği fikrini dile getirdikten sonra Osmanlı hükümetinin “kendine bir nokta-i istinat aramak isterse Avrupa kıtasına yayılmaktan” vazgeçmesi, “bütün nazarını Asya ve Afrika kıtalarına, İslâmiyet’in kaynaştığı merkezlere” çevirmesinin zorunlu olduğunu düşünür. Yavuz’un bu düşüncesinin temelinde ise İslâm birliği idealinin olduğu aşağıdaki monoloğundan anlaşılmaktadır:

“Benim kendi fikrime kalırsa, Venedik, Macaristan arazisine, Roma’ya sahip ve hâkim olmak, milletimin hayat u istikbalini temin edemez. Garba, Frengistan’a doğru ilerledikçe karşıma, lisanları, dinleri, âdetleri, ırkları ayrı bir sürü milletler çıkacak. Bunları bir idare altında birleştirmek kolay bir şey değil. Şarkta, Asya’nın ortasında, Hindistan’da, Çin’de, Mısır’da, Yemen’de, hatta Sudan’ın kum çöllerinde daha büyük ümitler, daha büyük aydınlıklar görüyorum. Oralarda hüsrân ve cehalet içinde, ayrı ayrı yaşayan İslâm hükümetlerini birleştirmek, vahdet-i İslâmiyye vücuda getirmek istiyorum.” (s. 2)

Yavuz Sultan Selim piyesinin ilk perdesinde Selim’in konuşmalarının yakın geçmişten kendi dönemine kadar bir tür tarih özeti niteliği taşıdığından söz edilmişti. Yusuf Kenan, Sultan Selim’in İslâm birliği oluşturma idealini gerçekleştirmek için tarihin verilerinden ziyadesiyle faydalandığını gösteren detaylardan biri, onun idealinin önünde engel olan taht mücadeleleri ve Anadolu’da Şah İsmail’in ilerleyerek Şia düşüncesini yaymasıdır. Her iki tarihi gerçeklik oyununun hemen ilk perdesinde, Sultan Selim’in iç konuşmalarına yansır. Sultan Selim, vatanın ve milletin bekası için engel olarak gördüğü kardeşlerini öldürtmesine sebep olan saltanat meselelerini ve Şah İsmail olayını Osmanlı Devleti açısından büyük bir tehdit olarak dile getirir:

*“Bugün memleketin her bir tarafı ihtilal ve karışıklık yangınları içinde yanıyor. Acemistan’da baş gösteren bir fitne ateşi yavaş yavaş Anadolu’nun her tarafına yayılıyor. Ecdadımın, temelini kanlar dökerek kurmuş olduğu Osmanlı hükümeti kökünden sarsılıyor. **Vatan** lisan-ı manevisiyle “Beni kurtaran yok mu?” diye feryad ediyor. Acaba kardeşim Ahmed Han **vatanı, milleti** yuvarlanmak üzere bulunduğu uçurumdan kurtarabilmek için ne çare düşündü, ne çare düşünecek?.. Hayır, hayır, o, hiçbir şey düşünmedi ve hiçbir şey düşünmeyecek. Çünkü onun süslü sarayları, güzel haremeleri, hanendeleri, sazændeleri var. Çünkü o, kulaklarını musiki nağmeleriyle doldurdu. Artık **milleti** tehdit eden tehlikeyi göremez, **milletin** feryadını, iniltisini işitemez.” (s. 3)*

Yukarıda (**tarafımızca**) vurgulanan “millet ve vatan” sözcükleri, Sultan Selim’in saltanat senelerine değil, Yusuf Kenan’ın yaşadığı dönemin diline uygundur. Yavuz döneminde vatanın daha çok “mülk”; milletin ise “tebaa” yahut “ümme” ile ifade edildiği bilinir. Vatan kelimesinin ilk kez Namık Kemal aracılığıyla Türk edebiyatına girdiği de edebiyat tarihinin kaydettiği detaylardan biridir. Yusuf Kenan’ın Sultan Selim’e “vatan” mefhumunun mukaddesatını söyletirken, Namık Kemal’in düşüncesiyle kurduğu yakınlık dikkate değerdir:

Hâlbuki vatan, bizi vücuda getiren analarımızı babalarımızı, bütün ecdadımızı göğsünde besledi, büyüttü. Şehit olan âbâ u ecdadımızın³³ cesetlerini elân göğsünde saklıyor... Vatana minnettar kalmak, ânın için en büyük fedakârlıkları yapmak vicdanın en katı bir emridir. Sevdiğimiz vücutları, gölgesinde oturduğumuz ağaçları, hâslı bizim vücudumuzu, hissimizi besleyen her bir şeyi yetiştiren vatandır, vatan... (s. 4)

Namık Kemal’le birlikte Türk edebiyatına ilk kez giren “vatan” ve “millet” sözcüklerinin Sultan Selim’e söylenmesi eserin yazıldığı dönem ruhunun somut karşılığıdır. Yusuf Kenan’ın Sultan Selim’e söyledikleri, “Hürriyet Kasidesi”nin “*Vücutun kim hâmir-i mâyesi hâk-i vatandandır / Ne gâm râh-ı vatanı hâk olursa cevâ ü mihnetten*” mısralarındaki idealin tiyatro eserindeki yansımalarıdır. Bu yönüyle de Selim’e atfedilen düşüncelerde vatan-millet vurgusunu piyesin sonuna kadar yinelemesi, (anlatım tekniği açısından leit-motiv olarak nitelemek bir yana) Namık Kemal ile fikir birliği kurulduğunu gösterir.

Piyeste, Yavuz Sultan Selim’in vatan ve millete dair düşüncelerini İslâm birliği içinde yoğurduğu dikkatten kaçmaz. Milleti için tutulan her yolun, hatta kardeş katlının dahi meşru olduğuna dair gelgitler yaşayan Sultan Selim’i bu hususta telkin edenlerin başında Valide Sultan gelir. Selim’in kederli bir ruh hali içinde kardeşlerinden Korkut’u ve onun oğullarını öldürtmesiyle -akli birtakım gerekçelere dayandırılmasına rağmen- içine düştüğü mütereddit ve duygusal ruh hâli metnin bütününe hâkim kılınır. Babası, kardeşi ve kardeşinin oğullarını öldürtmesinin arkasında yine millet ve va-

³³ Ana, baba ve dedeler.

tan sevdası olduğu Selim'in düşüncelerinden öğrenilir: "Büyük babam Sultan Fatih'in çalışarak vücuda getirdiği âsâr-ı sanatı, medeniyeti babam Sultan Bayezid'in nasıl yıktığı gözümün önünde duruyor. Eminim ki kardeşlerim padişah olsaydılar babamın tuttuğu yoldan gideceklerdi. Vatani, milleti bir uçuruma, hem pek korkunç bir uçuruma sürükleyeceklerdi." (s. 4-5) Selim'in aldığı ve almayı düşündüğü kararların iç dünyasında oluşturduğu hassasiyet ve kırılğanlık, güçlü bir kişilik profiliyle sahneye aktarılan Valide Sultan'ın konuşmalarıyla giderilir. Valide Sultan, yakın tarihe yaptığı göndermelerle oğlu Selim'in ikircikli ruh hâlini gidermeye çalışır. Şehzâde Ahmet'in Amasya'da kendisini Anadolu Sultanı ilan ederek Sultan Selim'e karşı Bursa'ya yürümek istemesi Selim'de kardeşi Korkut gibi aynı akıbetin kaçınılmaz olarak gerçekleşmesine dair endişeler doğurur. Valide Sultan, bu endişeleri "Ne yapalım oğlum, kardeşin böyle istiyor. Dökülecek kanları Cenabı Allah ondan sorsun." sözleriyle gidermeye çalışırken yakın tarihe ilişkin telmihlerle milletin dirliğini tesis ve muhafaza etme konusunda gereken her adımı atması için Sultan Selim'e cesaret telkin eder: "Artık tahta çıkabilmek için kardeşiyle cenk etmek hanedan arasında âdet haline girmiştir. Kim bilir daha ne kadar seneler bu çirkin âdet, hanedan arasından kalkamayacaktır." (s. 7) Valide Sultan'ın yakın geçmişi, Cem Sultan ile II. Bayezid arasındaki mücadeleyi, hatırlatarak fikirlerinin meşruiyetini arttırma gayreti, diyalogun devamında İslâm tarihinden referans alınarak sürdürülür. Hazreti Ömer'in "şeriat-i Ahmediyye'nin emrini yerine getirmek için oğlunu kırbaçlar altında öldürttüğünden" (s. 10) söz ederken millet ve vatan birliği için zayıf kalplilik yapılamayacağına, milletin yaşaması için gerçekleşen ölümlerin meşru olduğuna dair yoğun bir telkin göze çarpar. Eserin çıkış noktası olan "İslâm Birliği" fikri yalnızca Selim'e değil, diğer kişilere de söylenir, böylece dramatik etki de güçlendirilir.

Sultan Selim'in saltanatı ve milletin birliği için ciddi bir tehlike olarak gördüğü kardeşlerinden kurtulduktan sonra İslam ittihadının gerçekleşmesinin önünde önemli bir engel olan Şah İsmail sorunu ortaya çıkar. Eserin ikinci perdesinde Şah İsmail'in Anadolu'daki ilerleyişinin haberinin yansıtılması sırasında Sultan Selim hocası Hilmi Efendi ile birlikte. Padişahın yetişmesinde önemli bir figür olan Hilmi Efendi'nin tavsiyeleri de yine Valide Sultan gibi Selim'i cesarete, metanete ve adil karar vermeye sevk etmeyi

amaçlar. Devleti “Anadolu’da gündün güne artan Kızılbaşlık, yavaş yavaş İstanbul’a, Edirne’ye kadar yaklaşan Şah İsmail nüfuzu”ndan (s. 28) Sultan Selim’in “milleti inkırâz ve ikisâm tehlikesinden” (s. 28) kurtarmak için kararlı adımlar atılması gerektiği ortaya çıkar. Bu sorun kurgusal da olsa tiyatronun tarihi gerçeklere riayet bilinci taşıdığını, bir tarihçi titizliğiyle kurgulandığını gösterir. Nitekim “Safevîlerin Anadolu’da giderek artan propaganda faaliyetleri yanında taraftarlarınca birbiri ardı sıra çıkarılan büyük isyanlar Yavuz Sultan Selim için halledilmesi gereken en önemli mesele olma durumundaydı. Önceleri Safevî taraftarlarının cezalandırılması için emir veren Yavuz Sultan Selim daha sonra doğrudan Şah İsmail üzerine yürüme kararı aldı.”³⁴ Sultan Selim’in Şah İsmail ile ilgili sefer kararı Yusuf Kenan’ın eserinde Hoca Hilmi Efendi’nin tavsiyeleri ve istişare mekanizması ile bir arada verilir. Tarihi bilgiyle örtüşen bu durum karşısında Hilmi Efendi Kur’an ve Hadis’ten örnekler vererek Sultan Selim’in kararlarının şer’i dayanaklarını oluşturur. Sultan Selim’in şahsiyetinin inşasında da etkin bir isim olarak piyeste yer alan Hilmi Efendi’nin telkinleri eserin bütünündeki millet ve vatan dair birleştirici düşünceleri destekler niteliktedir:

Hakiki bir cereyan-ı fikrin önüne hiçbir şey set çekemez. Şeriata, insaniyete istinad eden bir bina-yı hükümeti bazı cahil ve fâsîd insanların teşebbüsü deviremez. Sen hak ve hakikat uğrunda çalışıyorsun, Şah İsmail kendi ikbal muvaffakiyetini temin için bid’atler, hezeyanlar ihdasıyla uğraşıyor. (...) Şah İsmail, akla, hayale gelmeyen vasıtalar, fitneler hazırlasa mağlup olacaktır. “El hakku yu’la vela yu’la aleyh”.³⁵ Sana şunu nasihat eylerim ki, muvaffakiyetin neşeni, gurunu pek artırmasın. Padişahlığın azamet ve haşmetinden gururlanarak keyf ve iradene göre hareket etme. Hiçbir zaman unutma ki âlemdeki nizam ve intizam-ı umumînin nâzımı Cenabı Allah’tır. (s. 29)

Hilmi Efendi’nin Şah İsmail sorunu üzerinden yaptığı tavsiyeler sadece devlet siyasetini değil, Sultan Selim’in kişiliğinin olumsuz yönde değişmesini önlemek maksadını da taşımaktadır. Selim ve hocasının diyalogunda görülen bu sıkıntıların giderilmesi için yapılan hamleler yine “millet” ve “vatan” düşüncesine dayandırılır. Sultan Selim’in “Cenabı Hak şahittir.

³⁴ Feridun Emecen, “a.g.m.”, 409.

³⁵ Hak yücedir, ondan yüce ve üstün hiçbir şey yoktur. (Hadis-i Şerif)

Şimdiye kadar kendi ikbal ve saadetim uğrunda hiçbir kimseye fenalık etmek hayalimden geçmedi. Döktüğüm kanları milletin hayat ve istikbalini kurtarmak amacıyla döktüm. Kıydığım canlara, onları memleketin huzur ve rahatına muzır gördüğüm için kıydım” (s. 30) diye cevap vermesi, eserin hemen bütün detaylarının bağlandığı ana eksen olarak “milletin birliği” yahut “İslâm Birliği”nin tesisine yöneliktir.

Yusuf Kenan’ın yüceltilen bir değer olarak merkeze aldığı Sultan Selim’e söylediği birtakım sözlerde, bir Osmanlı padişahının millet sevgisini şahsından, arzularından, ailesinden, yaşamından üstün tuttuğu idealine yer verilir. Sultan Selim’in hocasına aslan ve yavrusu metaforu üzerinden aktardığı sözler, bu düşüncelere delalet eder:

“Muhterem Hocam! Bir padişahın milletine olan muhabbeti, bir aslanın yavrusuna olan muhabbetinden elbette fazladır. Milleti kahr u izmihlâle sürüklenmek istenilen, elinden hükümet ve hâkimiyeti alınmaya çalışılan bir padişahın gazap ve şiddeti, yavrusunu kaybeden bir aslanın gazap ve şiddetinden elbette beterdir.” (s. 30-31)

Şah İsmail’in sadece Osmanlı Devleti’nin değil bütün İslam dünyasının istikbalini tehlikeye sokacağına dair endişeler taşıyan Sultan Selim, ona karşı yürüttüğü mücadelenin -İslam idealizmiyle yoğrulmuş- düşünsel bir arka planı olduğunu da göstermiş olur. Selim, Şah İsmail’in Anadolu’da on-on beş seneden beri “fitne ve tefrika” çıkarma çabasını bütünüyle ortadan kaldırmak amacıyla sefer düzenleme planını vezirlerle paylaştığı sırada kimi devlet adamları bu düşünceye iki Müslüman devlet arasında kan aktırılmasının dünyadaki diğer Müslüman toplumlar arasında endişeye yol açacağı gerekçesiyle muhalif olur. Bu muhalif görüşleri de İslâm tarihinden örneklerle cürüten Sultan Selim, Hazreti Ali ve Muaviye arasındaki Sıffin Savaşı’na göndermede bulunarak İttihâd-ı İslâm siyasetinin ve milletin birliği karşısındaki engellerin ortadan kaldırılması gerektiğinde ısrar eder:

“İşte Şah İsmail, bize yapılabilecek en büyük fenalıkları yapıyor. Ben dünyadaki bütün İslâmları birleştirerek bir noktaya bağlamak, Osmanlı hükümetine kutlu bir nokta-i istinâd tesis eylemek azim ve maksadıyla çalışıyorum. O, Anadolu’daki İslâmlar arasına fesad ve tefrika saçmakla uğraşiyor. Eğer istemeye istemeye kılıçtan geçirdiğim kırk bin Şîh hâlâ ber-hayat olsaydı kim bilir memleketin içinde ne dehşetli, ne kanlı fırtınalar kopacaktı. (...) Ben tarihin kıyamete kadar takdir edeceği o

büyük Fatih'in oğlunun oğluyum. Ben esasen kendime Şark yolunu, İttihâd-ı İslâm siyasetini düsturu'l amel tutmuşum. Hayatımı bu uğura vakfetmişim. Şah İsmail, hiç düşünmüyor ki ben Osmanlılığın saadeti, İslâmlığın selameti için babamla muharebe ettim. Kardeşlerimi, kardeşlerimin oğullarını telef ettirdim.” (s. 38-39)

Sultan Selim, Doğu siyasetinin önündeki en büyük engel olarak gördüğü Şah İsmail tehdidinin ortadan kaldırılması gerektiğine dair istişare yaptığı celsede tarihçiler arasında tartışmalı bir mesele olan ‘kırk bin Şii’nin öldürülmesi’ hadisesine de değinir. Feridun Emecen, Yavuz Sultan Selim’in “yapılan teftişler sırasında Anadolu’da Safevî yandaşı oldukları gerekçesiyle 40.000 kişiyi katlettiği iddiaları(nın)” gerçeği yansıtmadığını, son çalışmalar doğrultusunda “takibata uğrayanların, ağır biçimde cezalandırılanların daha ziyade Safevî propagandası yapan kişiler ve onları destekleyen tekke mensupları olduğunu, bunların bir bölümünün idam edilmeyip sürgün edildiğini”³⁶ kaydeder.

Eserin sonunda Şah İsmail tehlikesini bertaraf ederek Tebriz’e giren Sultan Selim’in Sinan Paşa ile diyalogunda bu zaferin arkasında yatan motivasyonun “Allah’ın emrini yerine getirmek” olduğuna vurgu yapılırken İslâm Birliği’nin sağlanması önündeki en önemli engelin kalkması karşısında bir tevazuun hâkim kılındığı gözlenir. Şah İsmail’in içine düştüğü durumun ibret-nümâ oluşuna değinen Sultan Selim’in kâinattaki daimi değişmeyi Safevî hükümdarlığının bir zamanlar azametli bir hükümet iken zelil duruma düşmesiyle örnekler. Oyunun son perdesinde, Sultan Selim’in kâinat, yaratılış ve hikmete ilişkin açıklamaları karşısında Sinan Paşa’nın dile getirdiği “Subhane men tehayyere fi sunihu’lukul” cümlesini Ziya Paşa’nın “Terci-i Bend”i ile kurulmuş metinlerarası bir bağlantı olarak değerlendirilmelidir. Yazarın temel maksadı uzak-yakın tarihten veya edebi şahsiyetlerden yapılan alıntı ve telmihlerle seyirci-okur üzerinde dönemin İslâm birliği ideolojisini yaymaktır. Eser, Yavuz Sultan Selim’in zaferinden ziyade yazarının savunduğu düşüncenin doğruluğunu ortaya koyan gelişmelerle sonlandırılırken Sultan Selim’in şahsiyetine dair övgüleri de metnin hemen her perdesinde dile getirir.

³⁶ Feridun Emecen, “a.g.m.”, 409.

Vicdanı ve Vatanı Arasında Sultan Selim

Yusuf Kenan, İttihâd-ı İslâm düşüncesini eserinin hareket noktası olarak seçmiş ve bunu Osmanlı Devleti'nin önemli devirlerinden birinin mimarı olan Sultan Selim'in şahsiyetini öne çıkararak tamamlamıştır. Eserde Sultan Selim'in fiziksel özelliklerine dair ayrıntılara rastlanmasa da devlet aklının gerektirdiği uygulamalar ile vicdanı arasında gelgitler yaşayan bir padişah profili çizilir. Osmanlı kaynaklarında orta boylu, çatık kaşlı ve sert bakışlı, sakalsız, ancak gür ve uzun bıyıklı, yuvarlak yüzlü ve koç burunlu olarak tavsif edilen Sultan Selim'in devlet işlerini sıkı şekilde takip ettiği, tasarladığı işlerin bir an önce yerine getirilmesini istediği, son derece disiplinli ve kararlı, kan dökmekten çekinmeyen sert bir mizaca sahip, ancak sözüne sadık, nazik tabiatlı ve zarif sözlü olduğu belirtilir.³⁷

Yavuz Sultan Selim ve İttihad-ı İslâm Siyaseti'nin merkezi kişisi esere adını veren I. Selim'dir. Sultan Selim'in oyuna yansıyan kişilik özellikleri yalnız vaka zamanında değil, geriye dönüş tekniği ile yakın tarihe yapılan göndermelerle de belirgin hâle getirilir. Eserde Sultan Selim'in taht mücadelesi, bu mücadelede evvela babasını, sonra da kardeşi Korkut ve Ahmed Han ile onların oğullarını 'vatan' ve 'millet' menfaati uğruna öldürtmesi, yaklaşık on beş yıldır Osmanlı Devleti içinde huzursuzluk yaratan Şah İsmail ile yaptığı Çaldıran Savaşı anlatılır. Yavuz Sultan Selim'in şahsiyeti, bu gelişmelerin zemin oluşturduğu atmosferde vicdan sahibi bir birey olma ile sorumluluk sahibi bir otorite olma arasında gidip gelen tereddütleriyle öne çıkarılır. Eserin her perdesinde Sultan Selim'in devletin bekası uğruna aldığı ve uyguladığı kararlar ile iç dünyasındaki ince, hassas ve vicdanî yön arasındaki çatışmalara yer verilir. Padişahın yönetim anlayışı, adaleti ve kararlılığı vurgulanırken, oyunda yer alan öteki kişilerin Sultan Selim'in karakterine yönelik gözlemlerine de yer verilir. Böylece Selim bir yandan iç dünyasına dair ayrıntılar, öte yandan dışarıdan bakışla nasıl görüldüğüne dair değerlendirmelerin çoğalttığı bakış açılarıyla karakterize edilir.

Monolog kısımlarında Sultan Selim'in sert mizacıyla öne çıkan bir padişah olmasına rağmen, ince ruhlu, durmadan üzülen, ağlayan, hüznü bir iç dünyaya sahip olduğuna vurgu yapılır. Sultan Selim'in karakterine dair ilk çıkarımlar onun Valide Sultan'la girdiği diyaloglarda belirir: "Selim, oğlum

³⁷ Feridun Emecen, "a.g.m.", 414.

ne oluyorsun, nedir bu halin? (...) Evvelden de çehren daima gazaplı idi. Evvelden de daima celalli idin. Fakat şimdi çehrende pek derin bir teessür ve keder alametleri gözüküyor.” (s. 6) Sultan Selim ise bu ikircikli ruh hâlinin sebeplerini hem geçirdiği tecrübeler hem de geleceğe dair endişeleriyle izah eder. “Mazi, başı avucumda, kan ile feryattan ibaret bir ifrit gibi dikiliyor. Müstakbel, hiçten, meçhuliyetten ibaret bir boşluk...” (s. 9) düşüncesini annesiyle paylaşan Selim, Valide Sultan’ın telkinleri karşısında müteessir olur. Valide Sultan’ın hem İslâm tarihinden hem de babası Sultan Bayezit’ten verdiği örnekler, Selim’in şahsiyetinin oluşmasında annesinin ne denli etkili olduğunu göstermesi açısından önemlidir:

“Yavrum, anlıyorum, kardeşlerimi öldürüyorum. Vicdanım azap içinde kalıyor, kalbim ye’s ve ıstırap içinde inliyor. Geceleri uyku kaçıyor. Düşünüyorum, daima düşünüyorum, demek istiyorsun... Lakin düşün ki milletin hayatı ancak senin döktüğün kanlar sayesinde kurtulacaktır. Kardeşini kardeşinin oğullarını öldürttün. Milleti yaşattın. (...) Babanın zayıf kalpliliği yüzünden ne felaketlere düştüğünü gördün. Sen de metanet göstermezsen bu millet mahvolacak.” (s. 9-10).

Yavuz Sultan Selim’in eserin birçok yerinde tekrar ettiği hususlardan biri, kardeşlerini ve onların oğullarını öldürttüğü için duyduğu vicdan azabı ve döktüğü gözyaşlarıdır. Sultan Selim, eserin birinci perdesinin son celsesinde Şehzâde Ahmet’in Anadolu’da taraftar topladığı haberini getiren Hasan Bey ile yaptığı konuşmada, kendine saltanat yolunun açılması için yapmak zorunda kaldıkları karşısında duyduğu azabı dile getirir. Saltanat yolunda ihanetini gördüğü Sadrazam Koca Mustafa Paşa’yı, Korkut ve beş “birader-zâdesinin” kanına “istemeye istemeye girdiği”, haftalarca onlar için ağladığı ve hayatının sonuna kadar ağlayacağını ifade ederken bunları memleketin huzur ve sükûneti için yaptığından söz eder. Buna benzer yaklaşımların eserin bütününe hâkim kılınması, sert mizacı ve kan dökmekten çekinmeyen bir padişah imajı ile oluşturulan Yavuz Selim algısını değiştirmeye yöneliktir. Bu saikle tiyatronun her bölümünde Selim’in duygusallığı, merhameti ve vicdanı ile yaptığı mücadeleler öne çıkarılır. Eserin ikinci perdesinde Selim’in hayallere kapıldığı, hezeyanlara gömüldüğü sahnelerle kardeş katlının dünyasında yarattığı ‘azap’ vurgulanır. Böylelikle okur / izleyici nezdinde Sultan Selim’in vicdanı ile devlet aklı arasında kalışıyla içine düştüğü ikilem derinleştirilerek dramatik etki arttırılmaya çalışılır. Vurgu yine vatan

ve millet kavramlarına odaklanırken Sultan Selim'in duyguları ile aklı arasında kaldığı gözlenir. Bu perdede ağabeyi Ahmed Han da öldürülmüştür. Duygusal etkiyi göstermesi açısından Sultan Selim'in uzun monoloğundan bazı cümleleri alıntılanmak yerinde olacaktır:

“Vatanın selameti için iki kardeşimin, hem Ahmed'in hem Korkut'un kanına girdim. Korkut'u Türkmenler elinde parçalattım. Beş tane birader-zâdemi gözlerimin önünde cellatlar elinde yere serdirdim. (Domanıç) muharebesinde bozulduktan sonra kaçarken yakalanan Ahmed Han'ı kendi emrimle boğdurdum. Korkut'un cellatlara teslim-i nefes ederken yazmış olduğu mektup her gün bin defa fikrimden geçiyor. Cellatların yağlı kementleri önünde birader-zâdelerimin aldığı acıklı vaziyet hâlâ gözlerimin önünde duruyor. Kardeşim Ahmed Han'ın cellada: “Kardeşime son yadigârım olsun” diyerek teslim etmiş olduğu yüzük parmağında. (...)Kalbimi, ahvâl-i ruhiyemi anlayamayanlar “İşte Sultan Selim kardeşlerini öldürdü. Rakiplerinden kurtuldu. Rahat yaşıyor” diyorlar. Mümkün olsaydı da bin türlü felaketlerin, acıların tahammülsüz yükü altında inleyen zavallı kalbimi açarak gösterebilseydim. O vakit herkes anlardı ki; Selim kardeşlerini öldürtebilmek için hissiyle, vicdanıyla pek büyük mücadele etmiş. (Bir müddet tevakkuf³⁸ ve sükût eder, sonra bir iki adım ileri atarak kardeşlerinin hayalini görür) İşte kardeşlerim, işte Ahmed, işte Korkut, işte kardeşlerimin oğulları, işte babam.... Tüylerim ürperiyor. Onların sararmış çehreleri karşısında ruhum, benliğim titriyor.” (s. 22-24)

Bu uzun alıntının esası, babasından başlamak üzere kanını döktüğü insanlara karşı vicdani bir huzursuzluk hissetse de asıl maksadının yüce bir “ideal” olduğunu vurgulayan “Sizi öldürdüm, vatanımı yaşatmak için sizi öldürdüm” (s. 24) cümlesinde özetlenir. Böylece yazar, Sultan Selim'in düştüğü ikilemin vatanın ve milletin yanında olmayı tercih etmesiyle çözüldüğü kanaatini oluşturmayı amaçlar.

Piyesin Sultan Selim portresini oluşturan unsurlardan biri de onun devlet adabı ve istişareye verdiği önemi göstermeye dönük kısımlarıdır. Diyaloglarda, Hocası Hilmi Efendi'nin Sultan Selim'in şahsiyetinin oluşmasına, ilim ve irfan sahibi bir lider olmasına önemli katkılar sunduğu anlaşılmaktadır. Hilmi Efendi'nin Sultan Selim'e telkinlerinde özellikle (çoğunlukla)

³⁸ Durma, bekleme.

dini referans aldığı gözlenir. Devletin içinde bulunduğu Şah İsmail tehlikesinden mustarip olan Sultan Selim'e "Essabr miftahü'l ferah" hadisini hatırlatan Hilmi Efendi, öğrencisine "Sabır ve metanetle hem kendi şahsının hem de memleketin selametini temin" (s.32) edeceğini ihtar eder. Hoca Hilmi Efendi ile sohbetlerinde Sultan Selim'in, kati bir karar almış olsa da bu kararı pekiştirmek yahut yeniden değerlendirmek için, ne kadar önem verdiği de belirir. "Ben milletin padişahı olmak itibarıyla heman Acemistan üzerine yürümeye karar verdim. Bakalım milletin vükelâsı, vüzerâsı ne fikirde" (s. 32) sözleri Hoca Hilmi Efendi'nin, istişarenin İslâm dininde ne denli önemli olduğuna dair beyanlarıyla desteklenir.

Sultan Selim'in siyaset ve idare anlayışında ilim-irfan sahibi kişilerin görüşlerine verdiği önem ve bilhassa İslâm'ın emrettiği çerçeveye uygun karar alma noktasındaki hassasiyeti ortaya çıkaran diyalogun devamında yine hocasının telkinleriyle dünyanın geçiciliği ve mutlak sahibin Allah olduğunun unutulmaması tavsiye edilir. Dünyanın bir padişaha kifayet edecek kadar büyük olmadığı sözüne Hoca Hilmi Efendi, "Lakin dünyaya hükmetmeyi az gören padişahların bir avuç toprak içinde ebedi uykusunu uyuyacağını düşünmek de lazımdır" karşılığını verir. Böylece padişahın dahi mağrurlanmaması gerektiğini telkin eder. Bu diyalog, Sultan Selim'in ayetlerle destekleyerek toprağın ve dünyanın geçiciliğini dile getirilmesiyle sonlandırılır: "Topraktan hâsıl olduk. Toprağa vasıl olacağız. "Küllü şey'in yercî'u ilâ aslihi"³⁹, "İnna lillahi ve inna ileyhi râci'ün".⁴⁰ (s. 33). Hoca Hilmi Efendi'nin yer aldığı kısımlarda Kur'ân ve Hadis'e göndermelerle, burardan yapılan alıntılarla Sultan Selim'in devlet idaresindeki düşünce ve tavırları temellendirilir. Kurulan metinlerarası ilişki, arzu edilen duygusal ve dramatik etkiyi kuvvetlendirmek için işlevsel kılınır.

Sultan Selim'in aldığı kararların kati olması ve uygulaması sırasında önüne çıkan engelleri behemehâl aşması, ideallerini anlamayan ve karşı çıkanları cezalandırmakta tereddüt etmemesine emsal teşkil edecek bazı gelişmeler, eserin ortaya koymak istediği padişah imajını tamamlar. Sözelimi ordunun Şah İsmail'in izini sürmek maksadıyla bulunduğu Erzincan'dayken yeniçeri askerinin isyan hazırlığında olması, asker arasında yayılan "fitne"nin sorumlusu olarak gördüğü veziri Hemdem Paşa'yı öldürtmeden

³⁹ Her şey aslına geri döner.

⁴⁰ Şüphesiz Allah'tan geldik ve şüphesiz dönüşümüz O'nadır. (Bakara, 156)

önce aktardığı düşünceler hem Osmanlılık kimliğini yüceltmeye hem de ideallerinin anlaşılmasına yöneliktir. Şah İsmail karşılıklarına çıkmadığı için ordu içinde “geri dönme” temayülünün belirdiğini aktaran Hemdem Paşa’ya, kendisinin de rahat sarayını bırakıp ordu ile beraber olduğunu hatırlatan Sultan Selim’in, onun kendisini seferden vazgeçirmek, geri döndürmek istemesi karşısında sarf ettiği sözler hem mazinin hamasetini hem de Osmanlı üst kimliğinin ehemmiyetini hatırlatır:

“Sen, hâlâ hakiki bir Osmanlı kalbinin neler yapmaya muktedir olduğunu öğrenememişsin. Kırkar kişilik iki salla Anadolu’dan Rumeli’ye geçtikten sonra bir iki ay içinde Rumeli’yi zapteden koca Osmanlılar, yüz bin kişilik bir orduyla Şah İsmail üzerine yürümekten mi acizlik getirecekler?” (s. 36-37).

Yavuz Sultan Selim’in gazap ve celaline; kararlılığına ve bunun karşısında durmak isteyenleri sert bir şekilde cezalandırma eğilimine dayanarak asker arasına “fitne” soktuğu gerekçesiyle Hemdem Paşa’nın boynunu vurdurması emsal teşkil eder.

Sultan Selim’in hatipliği ve ikna kabiliyetini gösteren sahnelerden biri de yeniçerilerin isyan teşebbüsleri sonrasında Sekbanbaşı’na attığı nutukta ortaya çıkar. “*Osmanlıların Rumeli’nde bir karış toprakları, bir tane dostları yok iken, ecdadımızın kırk kişilik bir salla Anadolu’dan Gelibolu’ya geçtiklerini, pek cüz’i bir zamanda Balkanlara kadar yayıldıklarını göz önünde tutmalıyız. Ecdadımız gibi hiçbir şeyden yılmaz, ölümden korkmaz, milletin selameti için dünyanın öbür ucuna kadar yürür, aç yatar, susuz kalır, hatta ölüme katlanır Osmanlı oğlu Osmanlı olmalıyız.*” (s. 52-53). Benzer bir nutku, eserin beşinci perdesinde isyan eden yeniçeri askerlerine de yapan Sultan Selim, mazideki kahramanlıklara, özellikle Rumeli’ye geçiş ve İstanbul’un fethine yaptığı telmihlerle isyan halindeki askeri, coşku ve heyecan içinde kendi kişiliği etrafında birleştirmeyi başarır. Kahramanlık telmihleri; fetih, Osmanlılık, zafer vb. sözler, birer leitmotiv olarak sık sık dile getirilir. Bundaki maksat, cesaret ve fedakârlık telkinleriyle maziye canlandırmak, yitirilen birtakım manevi duyguları ihya etmektir. Bu durum, anlatılan dönem kadar metnin yazıldığı Meşrutiyet yıllarında moral değerlerini yitirmiş, çözülmüş ve karamsarlığa kapılmış bir toplumun birliğinin ve inancının yeniden tesis edilmesi için eserin başkişisine tekrarlar söyletilerek gerçekleştirilir.

Çaldıran Savaşı'nın kazanılmasının ardından Tebriz'e giren Sultan Selim'in zaferini öne çıkaran Sinan Paşa'ya Sultan'ın "Hâzâ min fadli Rabbi⁴¹ Biz Allah'ın emrini yerine getirmek için çalıştık. O da bize mahzâ⁴² kendi lütuf ve faziletinden muvaffakiyet ihsan buyurdu" (s. 73) biçimindeki yanıtı, padişahın şahsiyetini oluşturan bileşenlerden birinin de tevazu olduğu fikrini ortaya çıkarmayı amaçlar.

Sultan Selim'in portesini tamamlayan detaylardan sonuncusu da eserin Tebriz'de geçen olayların aktarıldığı son perdesinde yer alır. Yeniçeriler arasında halkın malını yağmalayan, dilediği gibi tasarruf eden, başına buyruk askerlerin idam edildiğine dair ayrıntılar yer alır. İdam edilenler aynı zamanda isyan çıkarmak isteyen ve Sultan Selim'i, babasını, kardeşlerini, kardeşlerinin oğullarını öldüren, kırk bin kişiyi "kestiren" acımasız bir padişah olarak gören Veli ve Hasan adlı yeniçeri askerleridir. Eserin sonunda bunların idam ettirilmesi hem adil bir padişah olarak Sultan Selim portresini tamamlamak hem de ideallerine karşı gelenlerin cezasını çekeceğini göstermek imasını barındırmaktadır.

S o n u ç

İttihâd-ı İslâm düşüncesi edebi eserlerde Yenileşme döneminden itibaren yansıtılmıştır. Namık Kemal'le başlayan yansımalar Meşrutiyet döneminde bilhassa tiyatro türünde yazılmış eserlerde artmıştır.

Yusuf Kenan'ın II. Meşrutiyet yıllarında kaleme aldığı *Yavuz Sultan Selim ve İttihad-ı İslâm Siyaseti* adlı tiyatrosu da yazıldığı dönemdeki siyasi eğilimleri yansıtan bir kurguya sahiptir. Eserde temel maksat İslâmcılık ideolojisini tarihi kişi ve olaylar üzerinden temellendirmek, tarihi şahsiyetleri kendi döneminin düşünce atmosferinde yeniden yaratmaktır. Yusuf Kenan bu nedenle İslam birliği idealini pratiğe dönüştüren Yavuz Sultan Selim dönemini ve bu dönemde İslam birliği adına verilen önemli bir mücadele alanını kurgulamıştır. Yavuz Sultan Selim'in bir başka Türk İslâm devleti ve hükümdarı ile giriştiği mücadelenin tarihî açıdan gerekçeleri vardır. Mezhep ayrılığı ve bu ayrılığın İslam birliği için tehdit oluşturması; Şah İsmail'in

⁴¹ Bu Rabbimin lüfundandır (şükür mü yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak için).

⁴² Ancak, yalnız, tek, sade.

Osmanlı'ya tabi olan Türk boyları üzerinde baskı kurması, Şehzade Murad'ı Osmanlı tahtının varisi ilan etmesi bu gerekçelerden birkaçıdır. İslam birliği düşüncesini fiili olarak gerçekleştirmesi nedeniyle Yavuz Sultan Selim'in Doğu siyaseti ve İslâm birliği sağlama hedefini eserin hareket noktası olarak tercih eden Yusuf Kenan, Sultan Selim'in Çaldıran Zaferi ile bitirilen yaklaşık bir buçuk yıllık zamanı geriye dönüşlerle genişletmiş, yakın-uzak tarihin şaşaalı dönemlerini de kurguya dâhil etmiştir. Eserde anlatıcı, Yavuz Sultan Selim'i bu ideali uğruna yakınlarından bile vazgeçebilecek kadar fedakâr bir lider olarak görür. Anlatıcının bakışında Yavuz Sultan Selim'in kararlılığı ve önüne çıkan engelleri aşma konusunda gösterdiği iradeli tavır ön plana çıkar. Anlatıcının bu bakış açısı, eserin dilini ve içeriğini belirleyen öncelikli unsurlardandır. Bu itibarla vurgunun odağı olan vatan ve millet sevgisi, Sultan Selim ve yakın çevresinin dilinden sık sık yinelenmiştir. Eserin merkez kişisi olan Sultan Selim'in siyaset anlayışının on yedi aylık vaka zamanında görülen ayrıntıları, tarihsel gerçekliklere uygun bir şekilde anlatılmaya çalışılmış, buna karşın tercih edilen dil ve üslubun eserin yazılma zamanına ait olduğu görülmüştür. Bu durum tarihî tiyatroların, tarihî romanda olduğu gibi, yalnız anlattığı dönemin değil, yazıldığı dönemin ruhunu taşıyor olduğu ilkesine uygun düşmüştür. Öte yandan eserin kaleme alındığı travmatik süreçte toplumun çöküntü içinde olduğu gerçeği göz önüne alındığında Yavuz Sultan Selim gibi önemli bir padişahın ve devrin sanat eserinde yeniden üretilmesinin maksadının toplumun sorunlarına bir çare aramak olduğu da düşünülmelidir. Yusuf Kenan, güçlü kişiliği ile bilinen bir padişah olan Sultan I. Selim'i perdeye yansıtarak devrin hâkim ideolojilerinden biri olan 'İslâm Birliği'ne toplumsal karşılık bulmayı amaçlamıştır. Yazarın bu anlayışı, Yavuz Sultan Selim'i ve tarihi kurgusal anlamda yeniden yaratmak istemesinde siyasal ve sosyolojik gereklilikleri gözettiğinin de göstergelerinden biridir.

Eserin İslam birliği düşüncesini tarihî açıdan dile getirme amacıyla yazıldığı söylenebilir. Bu eserle Yavuz Sultan Selim'in karakterine ve İttihâd-ı İslâm düşüncesine Şah İsmail'e karşı yürütülen mücadele odağında bakılmıştır. İttihâd-ı İslâm düşüncesinin tarihi arka planı Yavuz Sultan Selim dönemiyle somutlaştırılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKÇURA, Yusuf, *Üç Tarz- Siyaset*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1976.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Yeniçeriler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul 2013, 450-462.
- BUTTANRI, Müzeyyen, *Türk Edebiyatında Tarihî Tiyatro*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2002.
- EMECEN, Feridun, “Selim I”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.36, İstanbul, 2009, 407-414.
- ORTAYLI, İlber, “Tiyatroda Tarihî Oyunlar Üzerine Bir Analiz”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, S.7, 1976, 217-233.
- ÖZCAN, Azmi, “İttihâd-ı İslâm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul, 2001, 470-475.
- ÖZGÜL, M. Kayahan, *Seke Seke Ben Geldim-Sekmeler I*, Hece Yayınları, Ankara 2008.
- ŞENER, Sevda, “Türk Tiyatrosunda Tarihsel Oyunlar”, *Türk Dili*, 34 / S. 363, Ankara 1982, 186-194.
- ŞENGÜL, Abdullah (haz.), *Namık Kemal Celâleddin Harzemşah, İnceleme-Mukaddime-Metin*, Kesit Yayınları, İstanbul 2016.
- ŞENGÜL, Abdullah, “İtibarî Tarih Anlatıcısı Olarak Mekân (Turan Oflazoğlu'nun Topkapı Piyesi Örneği)”, *Erdem Dergisi*, 2013, sayı: 64, s. 123-132.
- ŞENGÜL, Abdullah, “Türk Tiyatrosunda Tarih”, *Turkish Studies*, 4/1, Winter, 2009, 1931-1987.
- ŞENGÜL, Abdullah, *Cumhuriyet Döneminde Tarihî Tiyatro*, Alp Yayınevi, Ankara 2008.
- ŞENGÜL, Abdullah, *Türk Drama Geleneği ve Tarihî Oyunlarımız*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 2001.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *İslamcılık Akımı*, Simavi Yayınları, İstanbul 1991.
- YUSUF KENAN, *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti*, Mithat Paşa Sana-yi Mektebi Matbaası, İstanbul, 1913.

"A SULTAN ON THEATER STAGE: YUSUF KENAN'S PLAY SELİM I AND HIS POLICY OF SECURING ISLAMIC UNION"

Abstract

Subjects related to history turned into an important source for Turkish literature after Tanzimat (Reorganization) era. Historical figures and events were regarded as valuable sources for drama in that era, like they had been for novels, stories, and poems. Due to some changes in political and sociological conditions taking place from time to time, reflection of historical and social issues in drama can be interrupted as they can in literature. In accordance with the political trends (e.g. Pan-Turkism, Pan-Ottomanism, Pan-Islamism) which were developed especially after 1908 in parallel with social realities of that time, subjects related to history, once again, became an important base for drama. A number of publications dealing with the golden age of Turkish history which corresponds to the period under the reigns of Mehmet II and Selim I were disseminated, and drama was no exception among those works. In the post-Tanzimat era, apart from many novels, stories, and poems written on Selim I, Yusuf Kenan's play *Yavuz Sultan Selim ve İttihad-ı İslam Siyaseti* (*Yavuz Selim I and His Policy of Securing Islamic Union*) (ca. 1913) has an outstanding place in drama genre. This article aims to make an analytical evaluation of the plot, the character Sultan Selim, and the idea on which the play was established.

Keywords

Drama, history, Selim I, Islamic Union.

TARİH SİNEMA İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA TÜRK SİNEMASI'NDA TARİHİ FİLMLE: YAVUZ SULTAN SELİM FİMLERİ*

Mesut AYTEKİN**

ÖZET

Tarihin çok katmanlı yapısı, sinema için çok uygun bir alt yapı oluşturmaktadır. Senaryonun aradığı öykü, güçlü çatışma ve sürükleyici karakterler tarih içinde saklıdır. Bu yüzden sinema, sık sık tarihten yararlanır. Sinema, hem içerik hem de ideolojilerin, iktidarların propaganda aracı olarak çok işlevseldir. Başlangıcından bu yana toplumları, milletleri bir araya getirebilecek, aynı fikirde buluşturabilecek nitelikte bir sanat alanı olarak fikir ve düşünceleri yaymak için kullanılmıştır.

Türk Sineması da ilk örneklerinden itibaren tarih ile iç içe bir gelişim izlemiştir. Türk toplumunun modernleşme sancuları çektiği Sinemacılar Dönemi'nde "Tarihi Filmler" furusu başlamıştır. Özellikle "Tarihi Avantür Filmlerin" ortaya çıktığı bu dönemde pek çok film çekilmiştir. Yoğun olarak Osmanlı döneminin konu edildiği filmler, halk tarafından yoğun ilgi ile karşılanmıştır. Bu dönemde beyazperdeye taşınan tarihi karakterlerinden biri de Yavuz Sultan Selim'dir. Yavuz Sultan Selim, "Yavuz Sultan Selim ve Yenigeri Hasan" ile "Yavuz Sultan Selim Ağlıyor" filmlerinde işlenmiştir. Yavuz Sultan Selim, bu iki film haricinde ve hayata geçirilemeyen bir deneme dışında Türk Sineması'nda yer almamıştır.

Bu çalışmada Türk Sineması'nda Yavuz Sultan Selim'i konu olan bu iki film incelenmektedir. Filmlerde, Yavuz Sultan Selim'in nasıl ele alındığı, hangi özelliklerinin ortaya konduğu, filmlerin tür olarak yapıları ve içerikleri irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Tarih, Sinema, Türk Sineması, Yavuz Sultan Selim, Aşk.

Giriş

Türk Sineması'nın ilk (belge niteliğindeki) ürünlerinden bugüne pek çok tarihi konu, tarihi olay, tarihi şahsiyet beyazperde ele alınmıştır. Özellikle 1950'lerden sonra yani Türk Sineması'nın "Sinemacılar Dönemi" olarak adlandırılan dönemi içinde tarihi filmlere olan ilgi artmıştır. Türk Sineması'nın pek çok türde ürün verdiği bu yıllarda Türk Sineması'nın ustaları

* Makalenin Geliş Tarihi: 31.12.2018 / Kabul Tarihi: 13.02.2019.

** Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon Sinema Bölümü / maytekin@istanbul.edu.tr

olarak anılacak yönetmenler (Ömer Lütfi Akad, Metin Erksan, Halit Refiğ) ilk filmlerini çekmiştir. Türk filmlerinin yakaladığı ticari başarı yeni yönetmenlerin, yapımcıların önünü açmıştır.

Bu yıllarda yaşanan çok partili hayata geçiş, sosyal hayatta pek çok değişiklik meydana getirmiştir. Köyden kente göç artmış, yeni sanayileşme hamleleri gerçekleştirilmiştir. Daha sonraları gecekondulaşma sorunu olarak ortaya çıkacak çarpık şehirleşme ve geniş aileden çekirdek aileye doğru yaşanan dönüşüm süreci başlamıştır. Yaşamın zorluğu, geçim sıkıntıları kadının iş hayatında daha aktif rol almasına yol açmıştır.

Edebiyat ve tiyatro ile birlikte sinemada da tarihi konuları ele alan eserler vermeye başlanmıştır. 2. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan karamsar tablodan kaçmak isteyen halk, tek eğlence kaynağı olarak görülen sinemalara yönelmiştir. Böylece Yeşilçam'ın doğuşu gerçekleşmiştir. Seyircilerin ilgisinden memnun olan yapımcılar, dönemin atmosferine uygun olarak tarihi film türüne ağırlık vermiştir. Gerek senaryo gerekse teknik olarak tam hazırlanmadan ticari kaygılar ile vizyona sokulan filmler, Türk tarihinin çeşitli dönemlerindeki savaşları, kahramanlıkları ve zaferleri ele almıştır. Özellikle Osmanlı'nın yükselme dönemi ele alınmış, mücadeleler, kahramanlıklar beyazperdeye taşınmıştır. Bununla birlikte Yeşilçam'ın altın çağını yaşadığı 1950 ile 1970 yılları arasında Kore Savaşı ve Kıbrıs konulu yakın tarihi ilgilendiren kahramanlık filmleri de dikkat çekmiştir.

Bir milletin hafızasında kötü olaylar pek hatırlanmak istenmez; onlar unutulur, görmezden gelinir. Unutulan boşluklar daha güzel olaylar ya da geçişi sağlayacak başka başarılar ile doldurulur. Seçici bir tutum söz konusudur. Özellikle kitleleri etkileyen ve ilgilendiren sinemada, hedef kitleyi etkilemek için bu tür yöntemlere sıklıkla başvurulur.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında siyaset, edebiyat ve sinema gibi pek çok alanda Osmanlı Dönemi görmezden gelinmiştir. Cumhuriyet'in kurucuları, yeni kurdukları devleti eskinin bir devamı değil sosyal, kültürel ve siyasal yapıları ile farklı ve tamamen yeni bir ülke olarak tanımlama gayretinde olmuşlardır. Yaşanan savaşların, kaybedilen toprakların ve başarısızlığın sorumlusu Osmanlı kabul edilmiş ve ondan kurtulmak gerektiğinin altı çizilmiştir. Modernleşmenin ve Batı toplumları gibi medenileşmenin şartı olarak eskiyi terk etmenin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Tarihi geçmiş ile bu-

günlere kadar da etkisinin azalarak da olsa devam ettiği bu küskünlük durumu, 1950’li yıllarda barışa doğru evrilmiştir. Siyasal iktidarın değişimi ile birlikte Türk tarihinin farklı dönemlerine ait öyküler beyazperdeye aktarılmaya başlanmıştır. Türk Sinema tarihinde Tarihi Avantür Filmleri, Tarihi Macera Filmleri, Kostümlü Tarihi Filmler olarak adlandırılacak olan bu tür filmler ilk örneklerini 1950’li yıllarda vermiştir. Bu dönemde filme alınan önemli Osmanlı şahsiyetlerinden biri de Yavuz Sultan Selim’dir. Osmanlı İmparatorluğu’nun en önemli dönemlerinden birine padişahlık eden Yavuz Sultan Selim, Türk devletinin hem maddeten (sınırlar ve zenginlikler bağlamında) hem manen (halifelik ve kutsal hazineler bağlamında) genişlemesine büyük hizmet etmiştir. Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’un fethi ile kabul ettirdiği cihan imparatorluğu Yavuz Sultan Selim ile perçinlenmiştir.

Türk Sineması’nda bugüne kadar Yavuz Sultan Selim üzerine iki film yapılmıştır. Bu filmlerden ilki 1951 tarihli Yavuz Sultan Selim ve Yeniçeri Hasan, ikincisi 1952 tarihli Yavuz Sultan Selim Ağlıyor’dur. 2010 yılında kamuoyuna duyurulan Yavuz Sultan Selim isimli film projesi ise hayata geçirilememiştir.

Tarih Nedir?

Türk Dil Kurumu *Genel Türkçe Sözlüğü*’nde tarih üç anlamda verilmektedir. Bir olayın gününü, ayını ve yılını bildiren söz; bir konuyu geçmişi ve gelişimi inceleyen anlatı olarak ifade edilen tarih geniş anlamıyla şöyle tanımlanmaktadır: “*Toplumları, milletleri, kuruluşları etkileyen hareketlerden doğan, olayları zaman ve yer göstererek anlatan, bu olaylar arasındaki ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını, karşılıklı etkilenmeleri, her milletin kurduğu medeniyeti inceleyen bilim.*”

Tahirü’l Mevlevi, gerçekleri bildiren masallara tarih derken¹ Nevzat Kösoğlu, milletin hayatını tarih olarak nitelemiştir², Mehmet Niyazi devletin biyografisine tarih adını vermiştir.³

¹ Tahirü’l Mevlevi, *Hazret-i Peygamber ve Zamanı*, Derin Tarih Kültür Yayınları, İstanbul 2014, 6.

² Nevzat Kösoğlu, *Küreselleşme ve Millî Hayat*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002, 177.

³ Büşra Sönmezşık, Kübra Sönmezşık, “Plevneyi Kazansaydık Yıkılmazdık (Mehmet Niyazi Röportaj)”, *Yenişafak*, 16 Ekim 2011, 6.

Bir milletin nereden gelip nereye gittiğinin göstergesi olan tarih, bir milletin hafızası varlığının delilidir. “*Her ulusun, kurucu ataları; ulusun çağlara yayılan sürekliliğini sağlayan bir tarihi; milli değerleri şahsında somutlaştıran kahramanları; bir dili; kültürel ve tarihi abideleri; anı mekanları; tipik bir manzarası; bir folklor ve de giysisi; damak zevki; sembolik hayvanlar gibi pitoresk ortaklıkları vardır.*”⁴

Tarihi, teoloji ya da doğa bilimi gibi, özel bir düşünme biçimi olarak ifade eden Collingwood, tarihin insanın geçmişte yaptığı eylemleri aradığını ortaya çıkararak bunları kendini bilmek için yaptığını ifade eder.⁵ Tarihin bu amaç için nasıl bir işlev gördüğünü ise şu cümleleri ile açıklar: “*Kendinizi bilmeniz ne yapabileceğinizi bilmeniz anlamına gelir; kimse ne yapabileceğini denemedi bilmediği için de, insanın ne yapabileceği konusundaki tek ipucu ne yaptığıdır. Öyleyse, tarihin değeri bize insanın ne yaptığını, böylece insanın ne olduğunu öğrenmesidir.*”⁶

Mevcut ortak bağların ortaya çıkarılması toplulukları bir araya getirerek ortak iş üretmelerine, devletler kurmalarına, var olan devletlerini yaşatmalarına olanak tanıyacaktı. Bu sayede toplumsal bir varlık olan insanoğlu aidiyet ihtiyacını karşılayacaktı. Müsterek acıların, mutlulukların, zaferlerin, mücadelelerin ortaya çıkarılması, hatırlatılması duygusal bağları güçlendirecektir. Bu bağlar üzerine milli kimlik yeniden inşa edilebilecektir. Zaman içinde yıpranan “birlik olma” bilinci kuvvetlenecektir. Bu noktada tarih çok önemli bir işleve sahiptir.

Osman Turan’ın vurguladığı gibi tarih gün yüzüne çıkarılmadığı sürece, toprak altında kalan kıymetli madenler gibi hiç bir mânâ ifade etmez.⁷ Bu yüzden eğitimde tarihe çok öne verilir ve bireyler küçük yaştan itibaren eğitimin her kademesinde tarih eğitimine tabii tutulur. Tarihteki önemli gün ve haftalar kutlanır. Bu konularda kitaplar basılır, sık sık haber yapılır.

⁴ Anne-Marie Thiesse, “Ulusal Kimlikler Ulusaşırı Bir Paradigma”, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek*, Haz. Alain Dieckhoff, Christophe Jaffrelot, Çev: Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 153-154.

⁵ R.G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, Gündoğan Yayınları, Çev. Kurtuluş Dinçer, Ankara, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, 1996, s. 39-40.

⁶ a.g.e., 41.

⁷ Nevzat Kösoğlu, *Türk Milliyetçiliği ve Osmanlı*, İstanbul Ötüken Yayınları, 2. Basın, 2009, 97.

Arzu edilen tarihi bilgilerin zihinlere yerleşmesi sağlanır. Niyazi'nin ifadesi ile "tarih keşfedilen bir âlem olmaktan ziyade, adeta yaratılan bir âlemdir."⁸ Kösoğlu da tarih yazımı hakkında bu konunun altını çizer: Tarih, bir şuur ve güveni verecek biçimde yazılmalı ve okutulmalıdır.⁹

Carr de bu anlamda tarihçinin önemine vurgu yapar. Yaşanmış olaylardan ziyade tarih konusunda sonucu belirleyen tarihçinin durumudur. Carr'in ifadesiyle bütün tarih düşüncenin tarihidir ve tarih, tarihi üstünde çalıştığı düşüncenin, tarihçinin zihninde yeniden oluşmasıdır.¹⁰ Carr, Tarih Nedir adlı önemli eserinde bu duruma şu sözleri ile açıklık getirir: "*Tarih doğrulanmış bir olgular kümesidir. Tıpkı bir balıkçının tablasındaki balıklar gibi, belgeler, yazıtlar vb. içinde olgular hazır dururlar. Tarihçi onları alır, evine götürür, pişirir, canı nasıl istiyorsa o şekilde sofraya koyar.*"¹¹

Smith'te tarihçinin tarih ile olan ilişkisinde nasıl bir işlevi olduğunu ve toplumu şekillendirebileceğini şöyle ifade eder: "*Tarihleriyle övünç duyabilecek toplulukların, tarihleri kıt veya şüphe götürür olanlar üzerinde rekabetçi bir üstünlükleri vardır. Bu ikinci durumda entellektüelleri çifte bir görev beklemektedir; mensuplarını anlamlı ve şanlı bir geçmişe sahip oldukları konusunda ikna etmek için yeterince geniş bir toplumsal tarih keşfetmek ve geçmişin meziyetlerine kuşkuyla bakan harictekileri bu geçmişin meziyetleri konusunda ikna edebilmek için (tarihi) yeterince belgelendirmek zorundadırlar.*"¹² Bu anlamda Renan, milletlerin doğuşu ve yapısında siyaset ve ortak tarihin öncelikli olduğunu söyler.¹³

Sinema Tarih İlişkisi

Sinema, 1895'teki ilk gösteriminden bugüne kadar bazen tarihe not düşerek, bazen tarih not ederek, tarih ile yoğun bir ilişki içinde olmuştur. İn-

⁸ Mehmet Niyazi, *Millet ve Türk Milliyetçiliği*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2005, 162.

⁹ Nevzat Kösoğlu, *a.g.e.*, 2009, 85.

¹⁰ Edward Hallett Carr, *Tarih Nedir?*, Çeviren Misket Gizem Gürtürk, İletişim Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 2002, 26.

¹¹ *a.g.e.*, 10.

¹² Anthony D. Smith, *Milli Kimlik (National Identity)*, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, 251.

¹³ Anthony D. Smith, "Milliyetçilik ve Tarihçiler", *Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik*, Şehir Yayınları, Der: Mustafa Armağan, Çev: İsmail Türkmen, Ankara 2001, 37.

sanoğlunun en etkili hikâye anlatma aracı olan sinemanın tarihten yararlanmaması düşünülemez. Zira tarih genel olarak pek çok olayda giriş, gelişme ve sonuç bağlamında açık ve net bilgiler içerir. Zengin hikâyeleri vardır ve bu hikâyeler sinemanın aradığı keskin çatışmaya hiç olmadığı kadar sahiptir. Karakterlerin, mekânların ve zamanın özellikleri bellidir. Neden-sonuç ilişkileri görülebilir ya da öngörülebilirdir. Tüm bu unsurlar sinemanın kılavuz metni olan senaryo için gerekli alt yapıyı sağlamaktadır. Bu veriler sinematografik anlatıma uygun olarak değerlendirilirken dramatik yapı kurulur ve film dili de oluşturulur.

İçeriği zengin ve alternatifli hikâyelerin sinema yolu ile görsel olarak topluma rahat bir şekilde aktarımı pek çok iktidar ve ideolojiyi de etkilemiştir. Onlar da sinemanın bütüncül bilgi aktarımı gücü ile istedikleri mesajı tarihsel konular üzerinden topluma aktarmışlardır. Bu aktarım bazen örtük bazense açık bir biçim ile olmuştur.

*“Sinema bütün diğer araçlar gibi, ideolojik amaçlarla da kullanılabilir. Nitekim pratikte, egemen ideoloji sinemayı kendi ideolojisini yaymak için kullanmaktadır (özellikle de gösteri sinemasını). Öte yandan, alıcı her ne kadar ideolojik bir araç değilse de, sinema (daha doğrusu her film) bir ideoloji iletme aracıdır.”*¹⁴

Yeni mesajlar ile birlikte var olan durumların meşruiyetinin korunması için sinema-tarih ilişkisi çok işlevsel bir rol oynamıştır. *“...ulus-devletin ya da hareketin bilgi fonunun ya da ideolojisinin parçası haline gelen tarih, popüler bellekte fiilen alkonulan şey olmayıp, işlevleri gereği bunu yapmak durumunda olanlar tarafından seçilen, yazılan, resmedilen, popülerleştirilen ve kurumsallaştırılan şeydir.”*¹⁵

Adorno'nun ifade ettiği gibi çok hızlı bir kültür taşıyıcısı olan sinema, kamuoyunun iknasında, ideoloji ve düşünce doğrultusunda taraf olunmasında bilinçaltına göndermelerde bulunmuştur.

¹⁴ Ertan Yılmaz, “Sinema ve İdeoloji İlişkileri Üzerine”, *Sinema, İdeoloji, Politika (Sinemasal Yazılar 1)*, Der: Burak Bakır, Yörükhan Ünal, Şali Saliji, Nirengi Sinema, Ankara 2008, 79.

¹⁵ Philip Schlesinger, *Medya Devlet ve Ulus (Siyasal Şiddet ve Kolektif Kimlikler)*, Ayrıntı Yayınları, Ağustos 1994, 285.

Sinema sadece bir sanat aracı değil toplumu eğiten, geliştiren, kültür ve geleneklerin gelecek nesillere taşınmasında önemli rolü olan bir kitle iletişim aracıdır. İçinde bulunduğu topluma yön verirken ondan beslenir. İri de bu noktaya vurgu yapar: “Sinema içinde üretilen kültürün egemen inançlarının ve değerlerinin bir ‘yansıması’ olarak görülür.”¹⁶ (İri, 2004: 1) Üretilen değerleri ve yaşanan gerçeklikleri kendi dilinde yeniden yoğurur. Sürecin sonunda sinema bazen bir ayna bazen ise bir projektör vazifesi görür. Scognamillo sinemanın bu işlevselliğini şöyle açıklar: “*Bir ülke sineması, kendi insanların sorunlarını anlatır. Kesin çözümler sunamasa da tanıklık etmesi, yorum getirmesi, sorgulaması yeterlidir.*”¹⁷ Güçhan da benzer bir noktaya vurgu yapar: “*Sinema, iletileri ile geniş kitlelerde ortak bir görüş yaratma işlevine sahip, olan kültürel yaşama biçim(ler)i verebilen güçlü bir sanattır, kitle iletişim aracıdır; ait olduğu toplumun/kültürün bazen doğrudan, bazen de dolaylı ve karmaşık bir yansımasıdır.*”¹⁸

Karakaya, sinemanın toplumla etkileşiminin ülke sınırları içinde kalmadığını dünyaya yayıldığını ifade eder. Bu yüzden sinemanın küresel ekonomi için oldukça cazip bir endüstri olduğunun altını çizer: “Sinema, kültürler arası etkileşimlere en açık alanlardan biridir. Kitleseldir ve kültürün en hızlı, kalıcı taşıyıcısıdır. Bu bağlamda egemen kültürlerin en çok iştahını kabartan alandır. Büyük bir endüstri olması sinemayı küresel ekonominin bir başka cazip aracı haline getirmektedir.”¹⁹

Sinema, tarihi konuları işleyerek toplumsal hafızanın inşasına büyük katkı sağlamıştır. Önemli olayları, kahramanlıkları, fedakârlıkları, efsaneleri sade, anlaşılır bir dramatik yapıda kurgulayarak toplumun rahatlıkla anlayabileceği bir içeriğe dönüştürmüştür. “*Hafıza olmadan bir kimliğin yaratılması*

¹⁶ Murat İri, *Türk Sineması’nda Ulusal Kimliğin İnşası (1923–1946 Dönemi)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2004, 1.

¹⁷ Giovanni Scognamillo, *Türk Sinema Tarihi*, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 3. Baskı: 2010, 449.

¹⁸ Gülseren Güçhan, *Toplumsal Değişme ve Türk Sineması*, İstanbul, İmge Kitabevi, 1993, 5.

¹⁹ Serdar Karakaya, “Küreselleşme, Kültürel Yayılmacılık ve Ulusal Sinemalar”, *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, Bahar 2004, Sayı: 12, 69.

*mümkün olmayacaktır, dolayısıyla arzu edilen bir ulusal kimlik yaratmak için öncesinde ulusal bir hafıza yaratmak gerekir. Toplumsal hafıza bu anlamda yeterli değildir, çünkü toplumsal hafıza o toplumda yaşayan bireylerin kişisel geçmişi ve tarihinin tüm boyutlarıyla ve tüm renkleriyle bir arada olabilmesi ile şekillenir.*²⁰

Lumeire Kardeşler'in belge niteliğinde tarihe kaynaklık edebilecek filmlerinden sonra Melies'in kurmaca filmleri sinema seyircisini etkisi altına almıştır. Sinemanın kendini keşfettiği bu ilk yıllarda hem içerik hem de teknik olarak pek çok deneme yapılmıştır. Gündelik hayatın içinden, kitaplardan uyarlanan filmler, modern dünya ile tanışan şehir insanları için bir kaçış yolu olmuştur. İlerleyen süreçte gerçekliklerin, hayallerin görüntüye dönüştüğü sinemanın etkileyici gücünün farkına varan sinemacılar ve politikacılar, hem ticari hem de propaganda amaçlı filmler çekmeye başlamışlardır. Bu anlamda tarihin birleştiriciliğinden faydalanmak için tarihi olayları, kişilikleri konu alan ya da onların üzerine inşa edilen filmler çekilmiştir. Bu anlamda sinemanın endüstrileşmesi adına ilk adımı atan Charles Pathe oldu.²¹ 1898 yılında bir yapım şirketi kuran Pathe, gezici sinemayı geliştirerek seri üretim için Ferdinan Zecca ile anlaştı. Zecca 1904 yılında Hz. İsa'nın hayatını konu alan Tutku filmini çekti. 1912 yılında Kraliçe Elisabeth filmi seyirci ile buluştu. Tarihi filmler ilk önemli çıkışlarını, ilk uzun ve üstün yapımlarını ise İtalya'da yapmışlardır.²²

*“Tarihi olayların zenginliği, Romalılardan kalma dekorların göz alıcılığı, resim-heykel-mimarlık alanındaki tecrübeler İtalya’da tarihsel filimler akımının gelişmesini sağladı. 1908 de Luigi Maggi’nin Gli ultimi giorn di Pompei- Pompei’nin son günleri’yle başlayan bu akım Giovanni Pastorne’nin La caduta di Troia – Truva’nın düşüşü (1910), Enrico Guazzoni’nin Gerusalemme liberata – Kurtarılmış Kudüs’ü (1911), Quo Vadis?’i (1912) ile devam ettikten sonra 1914 te Cabiria ile en ileri derecesine vardı.”*²³

²⁰ Hande Yedidal, “Çizgi Romandan Beyaz Perdeye “Yenilmez Türk” İmajının Yıllar İçerisindeki Dönüşümü: Son Osmanlı Yandım Ali ve Kara Murat”, Deniz Bayraktar, *Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler*, İstanbul, Bağlam Yayınları, Ekim 2009, 100.

²¹ Nijat Özön (b), *Sinema El Kitabı*, Elif Yayınları, İstanbul, 1964, s. 13-14.

²² Nijat Özön, *100 Soruda Sinema Sanatı*, Gerçek Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul, t.y., 131.

²³ Nijat Özön (b), *a.g.e.*, 19.

Tarihi filmler sessiz dönemde bir tür olarak İtalya dışında, Amerika ve Fransa'da endüstri, izleyici ve sinema yazarlarının uzlaşımıyla kabul ettiği destanlar arasında yer alır.²⁴

*Amerika'da ise David Griffith çektiği iki film ile tarihi filmlerin etkileyiciliğini ve propaganda yönünü ortaya çıkardı. Bir Ulusun Doğuşu (1910) ve Hoşgörüsüzlük (1911) büyük prodüksiyonlar olarak dikkat çektiler ve seyircinin büyük ilgisi ile karşılaştılar.*²⁵ Bu bağlamda Hollywood 1920'lerden başlayarak 1950'lerin sonuna dek stüdyo sisteminin olanaklarından faydalanarak tarihi filmler türünde gösterilebilecek filmler çekmiştir.²⁶

Türk Sineması'nda Tarihi Filmler

Türk Sineması'nın ilk filmleri olarak kabul edilebilecek olan Manaki Kardeşlerin çektiği Büyükanne Despina ve Yün Eğiren Kadınlar (1905) tarihi belgeler olarak büyük önem taşımaktadırlar.²⁷ Balkanlarda fotoğrafçılık ile uğraşan Milton ve Yanaki, kameraları ile bölgenin kültürel, sosyal ve sınıfsal hayatını kayıt altına almışlardır. Bu yüzden ilgili dönem incelemeleri bağlamında, kültür, sanat, sosyoloji ve sinema gibi pek çok sosyal bilim için önemli bilgilere, verilere sahiptirler. Balkanların kültürel belleğinin görsel olarak bugüne taşınmasında önemli rol oynamışlardır. Bunun dışında uzun yıllardır çekilip çekilmediği ve Türk Sineması'nın ilk filmi olup olmadığı tartışılan Ayastefanos Abidesi'nin Yıkılışı, Çanakkale Savaşı filmleri ve MOSD'un (Merkez Ordu Sinema Dairesi) çektiği filmler, Türk tarihi açısından çok önemli filmlerdir.

Türk Sineması'nın ilk dönemlerinde kurmaca tarihi filmlere rastlanmaktadır. Savaş döneminin siyasal, ekonomik ve sosyal sıkıntıları buna izin vermemiştir. Daha çok dönemin önemli gelişmelerini içeren veya propandaya yönelik haber ve belgesel filmleri çekilmiştir.

²⁴ Oğuz Makal, *Sinemada Tarihin Görüntüsü*, Kalkedon, 2014, 18

²⁵ Nijat Özön (b), *a.g.e.*, 22.

²⁶ Oğuz Makal, *a.g.e.*, 18.

²⁷ Mehmet Alp Karaçaylı, *Manaki Kardeşler: Kitlelerin Sinematografı*, (06.12.2018) <https://www.filmloverss.com/manaki-kardesler-kitlelerin-sinematografı/>, ET: 07.02.2019.

Tiyatrocular döneminin tek hâkimi Muhsin Ertuğrul ile birlikte kurmaca tarihi filmler çekilmeye başlanmıştır. Ertuğrul, özellikle Milli Mücadele dönemini konu alan, Cumhuriyet'i ön plana çıkaran filmler çekmiştir. Daha sonraki dönemlerde gerek iktidarın gerek dönemin ideolojik akımlarının gerekse popüler kültürün etkisinde farklı konularda birçok tarihi film çekilmiştir. Bu filmlerin birçoğu senaryodaki eksiklikleri, teknik yetersizliklerine rağmen gişe de önemli hasılat elde etmiş, seyirciler tarafından oldukça beğenilmişlerdir. Bağır, seyircinin beğenisinin yapımcıları bu tür filmlere çekmeye teşvik ettiğini ifade etmektedir: *“Tarihi filmlerin başlangıcını ve bitişini tür kavramı içerisinden değerlendirmek lazım. Ortaya çıkan bir tarihi film halk tarafından tutulunca bu tarz filmler çekilmeye devam edildi. Türk sinemasında türlere göre yapılan bu ilk filmler ise genelde edebiyat uyarlamalarından meydana geldi. Edebiyat uyarlamalarından hemen sonra tarihi filmler başladı. Tarihsel filmlerde o dönemde büyük bir iş yapınca, halk tarafından sevilince bu tarz filmler bir tür olarak ortaya çıktı ve devamı çekilmeye başlandı. Örneğin İstanbul’un Fethi filmi askeri kuruluşlarında yardımcı ile geniş anlamda büyük bir iş yaptı o dönemde.”*²⁸

Çünkü bu tarihi filmler, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak yıpranmış Türk toplumunu tarihte güçlü oldukları günlere götürüyordu. Dünyaya hükmettikleri günler altın çağları idi. Roger’a göre altın çağ miti entelijansiya için beklenmedik bir teşviktir. *“Kültürel köksüzlüğü”nü aşmasını sağlar. Geçmişin hayal mahsulü bir yeniden inşasına eklenen ve kolektif yaşanmışlıkla ancak dolaylı bir ilişkisi olan bu mit onu kesinlikle dışlamaz. Tersine, onda eksik olan “cemaat bağı”nı sağlar. Aynı zamanda “yenilik damgasını” silmesini mümkün kılar. Onu topluluğun bütünüyle düşünce ve duygu ortaklığına girmeye yöneltir: Topluluğun “bayramları ve mevsimlik törenleriyle, inançları ve batıl inançlarıyla zenginleşmiş, kahramanları ve ataları gibi hayat döngülerini de selamlama arzusundaki (entelijansiyaya) (ihtiyacı olan) kültürel aurayı ve derinliği sağlar.”*²⁹

Kurtuluş Savaşı Filmleri

Türk Sineması’nda en çok çekilen tarihi filmler, Kurtuluş Savaşı ile ilgili olan, milli mücadeleyi ve o dönemde yaşanan olayları anlatan filmlerdir.

²⁸ Mehmet Bağır, *a.g.e.*, 43.

²⁹ Antoine Roger, *Milliyetçilik Kuramları*, Çev: Aziz Ufuk Kılıç, Versus Kitap, İstanbul, Ekim 2008, 104.

Kayserili'nin yaptığı tez çalışmasına göre Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Kurtuluş Savaşı temalı 87 ve Atatürk'ün hayatını konu alan 7 adet olmak üzere toplamda 94 farklı film çekilmiştir.³⁰ Kurtuluş Savaşı'nın öncesi, sırası ve sonrasındaki öykülerin, kahramanlıkların, sürecin birlik beraberlik içinde ve yaşanan acıları ortaya çıkaracak biçimde ele alındığı bu filmler, bir milletin yeniden doğuşunu anlatır. Bunun yanında kurtuluş mücadelesi içinde geçen aynı zamanda dönemin gücünden yararlanarak dönemin güçlü atmosferini fon olarak kullanan filmler de mevcuttur. Örneğin Şukûfe Nihal'in aynı isimli romanında uyarlanan, Şakir Sırmalı'nın yönetmenliğini yaptığı Domaniç Dağları'nın Yolcusu (1946) filmi gibi.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından bugüne birçok Kurtuluş Savaşı filmi çekilmiştir. Kurtuluş Savaşı, Resmi ideoloji, Türk-İslam Sentezi ve Türk Milliyetçiliği bakış açılarında ele alınmıştır. Beyazperdeye aktarılan ilk film, Muhsin Ertuğrul'un yönetmenliğini yaptığı Ateşten Gömlek (1922) filmidir. Bir Millet Uyanıyor (1932), Vurun Kahpeye (1949), İstanbul Kan Ağlarken (1951), Bu Vatanın Çocukları (1958) Kara Kalpaklılar (1959), Ateşten Damla (1960), Vatan Fedailerini (1961), Vatan İçin (1974), Son Osmanlı Yandım Ali (2007) Kurtuluş Savaşı'nı konu edinen diğer Türk filmlerinden bazılarıdır.

Çanakkale Savaşı Filmleri

Türk Milleti'nin kazandığı büyük savaşlardan biri olan Çanakkale Savaşları da, Türk Sineması'nda filme alınan önemli konulardandır. Bu konu dramatik hikâyeleri, başarıları, fedakârlıkları ile sinemasal özelliklere sahiptir. Fuat Uzkınay'ın Çanakkale Muharebeleri (1916) adlı belge filminden sonra en önemli film dönemin süper prodüksiyonu olarak ifade edilen Çanakkale Arslanları (1964) filmidir.³¹ Çanakkale Savaşları ile ilgili 2000'li yıllara kadar Gallipoli (1984) filmi dışında Türk Sineması'nda filme rastlanmamıştır. Mel Gibson'ın başrolünde yer aldığı Avustralya yapımı Gallipoli, Peter Weir tarafından yönetilmiştir. Avustralya (Türkiye ve ADB ile bir-

³⁰ Serap Kayserili, "I. Dünya Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşının Beyaz Perdeye Yansımaları", *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2016, Cilt 2, Sayı 1, s. 88-90.

³¹ Ali A. Aksöz, *Türk Sineması ve Milliyetçilik*, (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi), Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 46.

likte) yapımı bir başka film ise yine ünlü bir ismin Russell Crowe'n başrolünü oynadığı ve yönetmenliğini üstlendiği Son Umut (2014) filmidir. Yılmaz Erdoğan, Cem Yılmaz gibi Türk oyuncuların da rol aldığı filmin büyük bölümü Türkiye'de çekilmiştir.

Onun dışında Türk Sineması'nda 2000 sonrası Çanakkale konulu filmleri ön plana çıkmaktadır: Çanakkale: Son Kale (2003), Çanakkale Destanı 1915 (2005), Gelibolu (2005), Çanakkale 1915 (2012), Sarı Siyah (2013), Çanakkale Çocukları (2012), Çanakkale Yolun Sonu (2013), Son Mektup (2015), Keşif (2018).

Seyircinin ilgi ile karşıladığı Son Mektup 810.138, Çanakkale 1915, 918.181 kişi tarafından izlenmiştir. Bu yapımlar dışında Çanakkale Savaşlarını konu alan kısa belgesel ve canlandırma yapımlar da bulunmaktadır.

Kıbrıs Konulu Filmler

Türk Sineması'nda, işlenen tarihi konulardan biri de Kıbrıs konulu filmlerdir. Daha çok milliyetçi duygularla ele alınan bu filmlerde Kıbrıs olayları ve Kıbrıs Barış Harekâtı konu edinilir. 1960'lı yıllardan itibaren Kıbrıs konulu filmler çekilmeye başlanmıştır. Kıbrıs üzerine yapılan ilk film yönetmenliğini ve senaristliğini Nişan Hançer'in yaptığı 1959 tarihli Vatan Uğruna/Kıbrıs'ın Belası Kızıl EOKA'dır. "*Kıbrıs'ı tümüyle konu alan ya da öykü içinde yarı temaları oluşturan projelerin çekimi, 1968 yılına dek sürer.*"³² Kıbrıs Barış Harekâtı ile daha da popüler olan bu tür filmler, 1980 sonrası popülerliğini yitirir.

Kıbrıs filmlerine örnek olarak şu filmler gösterilebilir: Severek Ölenler (Kartalların Öcü-1965), Kıbrıs Volkanı (1965), Dişi Düşman (1966), Fedai Komandolar (1968), Komandolar Geliyor (1968), Kartal Yuvası (1974), Sezerik Küçük Mücahit (1974), Önce Vatan (1975), Şehitler (1974).

Osmanlı Akıncılarını Konu Alan Filmler

Tarih, aksiyon ve macerayı bir araya getiren Osmanlı konulu filmler, Yeşilçam'ın en çok ilgi gören yapımlarındandır. Kahramanlık hikâyeleri ile cinselliğin harmanlandığı bu filmler, ticari bir anlayışın ürünüdür. Dinin

³² Agah Özgüç (b), *a.g.e.*, 182.

arka planda kaldığı popüler bir milliyetçilik anlayışı ön plana çıkar. 1950'den başlayarak 1970'li yılların ikinci yarısına kadar Türk Sineması'nda popüler olan bu filmler, topluma ekonomik, siyasi sıkıntılardan kaçış imkânı sağlamıştır. Milliyetçi kodların yeniden inşasına yardımcı olarak iktidarları rahatlattıkları gözlemlenmektedir.

Bu süreci başlatan film, Aydın Arakon'un İstanbul'un Fethi (1951) filmidir. Dönemine göre hayli yüksek bütçe ile çekilen İstanbul'un Fethi, seyirci tarafından ilgiyle karşılanmıştır.³³ Bu filmi, Üçüncü Selim'in Gözdesi (1950), Lale Devri (1951), Cem Sultan (1951), Barbaros Hayrettin Paşa (1951), Yıldırım Beyazıt ve Timurlenk (1952), Kızıl Tuğ (1952) gibi çeşitli tarihi filmler izlemiştir.

1970'lerde tekrar canlanan Osmanlı konulu tarihi filmler, dönemin seyircisi tarafından çok beğenilmiştir. Fatih'in Fedaisi Kara Murat'ın, Battalgazi'nin, Bizans'ı dize getirdiği bu filmler, aksiyon, aşk ve erotizmi de içinde barındırmıştır. Genel olarak çizgi romanlardan uyarlanan bu filmler, seri üretime dönüşerek gişe de büyük başarı elde etmiştir. Bu türün başarılı filmleri arasında şu filmleri saymak mümkündür: Battalgazi Geliyor (1955), Malkoçoğlu (1966), Malkoçoğlu Krallara Karşı (1967), Kara Murat Fatih'in Fedaisi (1972), Battal Gazi Destanı (1971) Battal Gazi'nin Oğlu (1974).

Orta Asya'dan Gelenler Türklerin Yer Aldığı Filmler

Tarihi avantür filmleri içerisinde Osmanlı dışında Orta Asyalı kahramanlara, hikâyelere ve efsanelere yer veren filmler de vardır. En ünlüleri Karaoğlan ve Tarkan'dır. *"Karaoğlan, Levent Cantek'in tanımıyla Türk Tarih Tezi'nin, diğer bir deyişle İslami özelliklerinden arındırılmış seküler bir milliyetçi söylemin kahramanıdır. Karaoğlan'ın açtığı yoldan Malkoçoğlu, Bahadır, Kara Orkun, Tarkan ve Kara Murat önce gazetelere, dergilere ve son olarak da sinemaya girecektir."*³⁴

"Türk"ün gücünün gösterildiği bu filmlerde cesur, dayanıklı, güçlü, fedakâr, ahlaklı Türk, dünyaya meydan okuyarak kavmini korumakta ve ada-

³³ Olkan Özyurt, "İstanbul'un Fethi Unutulur Mu?", (25.02.2012), <https://www.sabah.com.tr/cumartesi/2012/02/25/istanbulun-fethi-unutulur-mu>, ET: 07.02.2019.

³⁴ Hande Yedidal, *a.g.e.*, 102.

leti sağlamaktadır. Karaoğlan Ejder (1967), Camoka'nın Dönüşü (1968), Tarkan Camoka'ya Karşı (1969), Tarkan Canavarlı Kule (1969), Tarkan Viking Kanı (1971), Tarkan Gümüş Eyer (1970) bu türde çekilmiş önemli filmlerdir.

Bireysel Öykülerden Yeniden Tarihi Filmlere

12 Eylül darbesi Türkiye'de yaşamın her alanını etkilemiştir. Üç yıllık ordu yönetiminin ardından yapılan seçimlerle yenden demokrasiye geçiş yapılmıştır. Türkiye dünyaya ayak uydurmaya çalışmış, liberal bir politika benimseyerek Avrupa Ekonomik Topluluğu'na girme çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Türk Sineması, suskun geçen 80'li yılların ardından televizyonun etkisindeki 90'lı yıllar boyunca değişen Türkiye'nin bir panoramasını sunmuştur. Şehirleşmenin arttığı bu süreçte kendini yeniden keşfetmeye başlayan Türk halkı yalnızlığını, sorunlarını, iç çekişmelerini beyazperdede görmüştür. Minimal öyküler, bireysel hikâyeler ön plana çıkmıştır. Yeşilçam ile bağ kopmuş, toplumsal yaşamdaki değişimler tarihi filmleri büyük ölçüde rafa kaldırmıştır. Sadece yakın tarihe işaret eden 12 Eylül hesaplaşmasının yaşandığı filmler çekilmiştir. Bu noktada ayrıntılı bir çözümleme yerine dönemi fon olarak kullanan bireysel öyküler ve sürecin sonuçları daha çok ön plana çıkarılmıştır.³⁵

2000 sonrası İslami değerleri ön plana çıkaran bir iktidar ile birlikte tarih kavramının ön plana çıkması, gelenek ve değerlerin önemsenmesi, toplumda oluşan geçmişe merak sinemaya da yansımıştır. Hem Osmanlı hem Çanakkale hem de yakın dönem tarihi filmleri vizyona girmiştir. Halkın genel olarak ilgiyle izlediği filmler, milliyetçi duyguları ortaya çıkararak tarih ile bütünleşmeyi amaçlamıştır. Bu filmleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Mustafa (2008), 120 (2008), Veda (2010), Kubilay (2011), Fetih 1453 (2012), Taş Mektep (2013), Çanakkale 1915 (2013), Karaoğlan (2013), Sarıkamış Çocukları (2017), Direniş Karatay (2018), Deliler Fatih'in Fermanı (2018), Börü (2018) Çiçero (2018).

³⁵ Nigar Pösteki, *1990 Sonrası Türk Sineması (1990–2011)*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli 2012, 82.

Yavuz Sultan Selim ve Yeniçeri Hasan

Yavuz Sultan Selim'in Türk Sinema tarihinde yer aldığı ilk film 1951 tarihli Yavuz Sultan Selim ve Yeniçeri Hasan'dır. Yönetmenliğini ve senaryosunu Münir Hayri Egeli'nin yazdığı Yavuz Sultan Selim ve Yeniçeri Hasan (Sultan Selim and Hasan the Janissary) filminin, görüntü yönetmenliğini Özen Sermet üstlenmiştir. Yapımcılığını İpek Film'in yaptığı filmin başrollerini Orhon M. Arıburnu, Ayhan Işık, Ayla Karaca, Nedret Güvenç, Nevin Aypar, Münir Özkul ve Gülistan Güzey paylaşmıştır. Filmde, Yavuz Sultan Selim'i Orhon M. Arıburnu, Karabulut Hasan'ı Ayhan Işık oynamaktadır. Siyah-beyaz olan film 35 mm olarak çekilmiştir. Çeşitli kaynaklarda filmin bilgilerinde İngilizce adının da verilmesi yurt dışında gösterildiği ya da pazarlanma amacıyla hazırlık yapıldığı izlenimi uyandırmaktadır.

Yavuz Sultan Selim ve Yeniçeri Hasan, Yeniçeri Hasan ile Bayraktar Ağa'nın kızı Nazmiye arasında geçen aşk hikâyesini konu edinmektedir.³⁶ Filmin hiçbir kopyasına ulaşılamadığı gibi herhangi bir kopyasının olup olmadığı da bilinmemektedir. Filmin dış çekimleri olmasına karşın fotoğraflardan anlaşıldığı üzere büyük bir kısmı dönemin diğer filmleri gibi stüdyoda çekilmiştir.

Yönetmen Münir Hayri Egeli, sinema konusunda ihtisas yapmak üzere Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından Almanya ve Rusya'ya gönderilmiştir. Aldığı eğitimler sonrası Türkiye'ye geri dönen Egeli, Osmanlı dönemini konu alan filmler çekmeye başlar özellikle yükselme döneminin önemli padişahlarını ve şehzadelerini filme alır. Osmanlı dönemindeki bir efenin öyküsünü ele alan Sarı Zeybek (1953) ve Cem Sultan'dan (1951) sonra Yavuz Sultan Selim ve Yeniçeri Hasan'ı, 1952 yılında da Yıldırım Beyazıt'ın Timur ile mücadelesini konu alan Yıldırım Beyazıt ve Timurlenk'i anlatır.

Yavuz Sultan Selim ve Yeniçeri Hasan aynı zamanda Yeşilçam'ın ünlü jönlerinden olacak olan Ayhan Işık'ın ilk filmidir. Ayhan Işık, Yıldız Dergisinin Yazı İşleri Müdürü Sezai Soelli'nin ısrarı ve teşvikiyle, derginin açtığı yarışmaya katılır ve birinci seçilir.³⁷ Yıldız Dergisi'nin İstanbul Film ile birlikte düzenlediği Geleceğin Oyuncuları yarışmasında birinci seçilen Ayhan

³⁶ Agâh Özgüç, *Ansiklopedik Türk Filmleri Sözlüğü*, Horizon Yayınları, İstanbul, 58.

³⁷ Mesut Kara, Taçsız Kral: Ayhan Işık, <https://www.evrensel.net/yazi/76637/tacsiz-kral-ayhan-isik>, ET: 26.12.2018.

Işık yılın popüler isimlerinden biri olur. Yavuz Sultan Selim ve Yeniçeri filminde fiziği ile ön plana çıkar. Ömer Lütfi Akad'ın Kanun Namına filmi için yapımcı Osman Seden, Yavuz Sultan Selim ve Yeniçeri Hasan'da izlediği kendi ifadesi ile boylu poslu yakışıklı Ayhan Işık'ı önerir.³⁸ Türk Sineması'ndaki polisiyelerin önünü açan Kanun Namına filmi, Ayhan Işık'ın da Türk Sineması'nda önünü açar.³⁹

Yavuz Sultan Selim ve Yeniçeri Hasan filminin ilginç noktalarından birisi ise ismi ile ilgili olan durumdur. Sinema sitelerinde ve Ansiklopedik Türk Filmleri Sözlüğü'nde filmin adı Yavuz Sultan Selim ve Yeniçeri Hasan olarak geçerken filmin ilk afişinde sadece Yavuz Sultan Selim ismi yer almaktadır. İkinci afişte ise Yavuz Sultan Selim Yeniçeri Hasan yazmaktadır. Arada “ve” bağlacı yoktur. Filmle ilgili yapılan basılı yayınlardan birinde*, (filmin bir yıl öncesinden, 1950 yılında, fotoroman şeklinde tanıtımı yapıldığı bu belgeden anlaşılmaktadır) filmin ismi Yavuz Sultan Selim ve Karabulut Hasan olarak yazılmıştır. Tefrika ve afişlerin çok önceden yapıldığı düşünülürse filmin ismi gösterimine yakın değiştirilmiş olduğu düşünülebilir.

Tarih, Aşk ve Macera İçinde Bir Film

Sinema sitelerinde yer alan filmin künye bilgileri ve Agâh Özgüç'ün Ansiklopedik Türk Filmleri Sözlüğü'nde belirttiği konusu dışında film ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Genel olarak “mutlu bir aşk” öyküsü olarak bahsedilen film, Yavuz Sultan Selim'in karşı çıktığı bir aşkın her şeye rağmen kazanmasını beyazperdeye aktarmıştır. Filmin iki afişi, birkaç fotoğrafı ve Merak dergisinin 7 sayısının kapağında yer alan fotoğrafları www.sinema-turk.com sitesinde yer almaktadır. Eldeki bu verilerden film hakkında kısıtlı da olsa çıkarımlar yapmak mümkündür. Özellikle Merak dergisindeki fotoğraflar film hakkında önemli veriler sunmaktadır.

Filmin iki afişi bulunmaktadır. (EK 1) Birinci afişinde, savaş esnasında tüm haşmeti ile mücadele eden bir Yavuz Sultan Selim portresi yer almakta-

³⁸ Ö. Lütfi Akad, *Işıkla Karanlık Arasında*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2016.

³⁹ Aişe Hümeysra Bulovalı, “Türk Sinemasının Çınarı: Ömer Lütfi Akad”, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/turk-sinemasinin-cinari-omer-lutfi-akad/971145>, ET: 07.02.2019.

dır. Resim olarak çizilen afişte Yavuz Sultan Selim şaha kalkmış atının üstünde elinde kılıç ile görselleştirilmiştir. Beyaz kavuğu üstünde siyah püskülü, altında pos bıyıkları ile Yavuz Sultan Selim, ciddi, sert bakışlı ve vakur bir şekilde atının geminden tutmuş, tüm azametiyle düşmanına, askerlerine ya da seyircilere bakmaktadır. Hemen arkasında savaşan yeniçeriler vardır. Kırmızı tonların ağırlıkta olduğu alt arka planda asker ve top silüetleri yer almaktadır. Hareket halindeki yüceleştirilen çizimi, padişahın hayatı boyunca devam eden mücadelesini vurucu ve sade şekilde anlatmaktadır. Afişin sağ üst kısmında İpek filmin logosu yer almakta, üst sol kısmında Yavuz Sultan Selim'in başının hemen yanında yönetmenin ismi, sağ alt kısmında, atın arka ayaklarının önünde başrol oyuncularının isimleri (Orhan Arıburnu, Nedret Güvenç, Nevin Aypar, Ayhan Işık) en alt kısım da "Yavuz" üste kalacak şekilde iki satırda "Yavuz Sultan Selim" yazmaktadır. Filmin tam adı bu afişte yoktur.

Film için aynı çizimin kullanıldığı ikinci afişte ise farklı bir yerleştirme söz konusudur. Yavuz Sultan Selim yine afişin ortasında şaha kalkmış atının üstünde elinde kılıcı ile resmedilmiş, arkasında daha belirgin bir şekilde elinde bayrağı ile yeniçeriler yer almaktadır. Daha arka planda devam eden savaş, askerler ve top silüet şeklinde resmedilmiştir. Afişin en üst kısmında ortalanmış şekilde filmin tam adı "Yavuz Sultan Selim" birinci satırda altında daha küçük punto ile "Yeniçeri Hasan" yazmaktadır. Farklı fon kullanımını ve büyüklükleri ile Yavuz Sultan Selim'e vurgu yapılmıştır. Başrol oyuncuların ismi yardımcı oyuncular ile birlikte afişin en alt kısmında ortalanmış şekilde yazılmıştır.

www.sinematurk.com sitesinde paylaşılan Merak dergisindeki görseller oldukça dikkat çekici olup, filmin içeriği ve türü konusunda detaylı bilgiler vermektedir.⁴⁰ (EK 2) Merak dergisinin 1, 2, 4, 5, 6 ve 7. sayılarının kapaklarında filminden kareler kullanmıştır. 3. sayı ile ilgili herhangi bir kapak görseli yoktur ancak muhtemelen o sayıda Yavuz Sultan Selim ve Yeniçeri Hasan ile ilgilidir. Kapaklarda dergi sayısı ve fiyatı (35 kuruş) dışında herhangi bir bilgi yoktur. 1. sayı kapakta Yavuz Sultan Selim, tahtında (hareminden) bir kadını kabul etmektedir. 2. sayı kapakta bir dansöz ve onu seyreden kimseler yer almaktadır. 4. sayı kapağında Yeniçeri Hasan ve (muhtemelen) Nazmiye

⁴⁰ "Yavuz Sultan Selim ve Yeniçeri Hasan", <http://www.sinematurk.com/film/7007-yavuz-sultan-selim-ve-yeniceri-hasan/fotograflar/?sayfa=1>, ET: 26.12.2018.

öpüşmektedir. 5. sayı kapakta iki kadın sarılmıştır. 6. sayı kapak fotoğrafında Yavuz Sultan Selim bir kadına sarılmıştır. 7. sayı kapakta Yeniçeri Hasan, Nazmiye'nin arkasında onu omuzlarından tutmaktadır.⁴¹

Bu fotoğraflardan anlaşıldığı üzere film romantik bir atmosferde geçmektedir. Dansöz, harem görüntüleri, renkli elbiseler, deve, çöl ve seksi kadınlardan filmin oryantalist bir bakış açısı taşıdığı ifade edilebilir. Amerikan filmlerinde sunulan doğunun mistik, gizemli, egzotik ve arzu yüklü kadın sunumunu film fotoğraflarında da görmek mümkündür. Gösterişli ve renkli kıyafetleri ile kadınlar cezbedici, dişi fattan görünümündedir. Aşk, tutku ile bakışları filmin romantik havasını desteklemektedir. Bunun yanında süslü kıyafetler, kırmızı ruj ve yüzleri güzelleştirmeye çalışılan makyaj, kadının cinsel kimliğini ön plana çıkarmakta, dişiliğine vurgu yapmaktadır. Dergi kapaklarındaki fotoğraflarda yer alan öpüşme ve dansöz sahneleri, dekolte kıyafetler, bu görüşü destekler niteliktedir. Dönemin tarihsel gerçekliğinden uzak bu kadın figürü, görmek istenilen kadını sembolize etmektedir: Ojeli turnaklar, alınmış kaşlar, bakımlı yüzler ve ruj. Bununla birlikte aşkı, tutkuyu ve cinselliği çağrıştıran hem kıyafetlerde hem de mekânlardaki kırmızı renk seçimi filmin romantik ve cinsellik yüklü havasını desteklemekte, seyirciyi böyle bir ortama hazırlamaktadır. Filmin afişinin bu noktalar bağlamında tarihi gerçeklikten uzak, dönemin melodramlarına yaklaştığını ifade etmek mümkündür. Filmin hikâyesine, dekoruna, kostümlerine, makyajına dönemin seyircisinin alıştığı tonda bir düzenleme yapılmıştır. Film siyah-beyaz olmasına rağmen çekilen fotoğraflar renklendirilmiştir. Böylece seyircide oluşması istenen duygular, etkileyici ve dikkat çekici renk kullanımı ile perçinlenmiştir.

Yavuz Sultan Selim ve Yeniçeri Hasan da oldukça bakımlıdırlar. Ciltler pürüzsüz, bıyıklar çok düzgün olup el ve yüzdeki tüyler alınmıştır. Karakterler modern dünyanın bakımlı erkekleri olarak görselleştirilmiştir. Dönemin en yakışıklı ve beğenilen yüzüne (Ayhan Işık'a) başrol verilmesinin nedeni bu olsa gerektir. Bilindik bir sima ile potansiyel fanlar sinemaya çekilmeye çalışılmıştır.

⁴¹ Fotoğraflar hakkında detaylı bilgi olmadığı için görünen ve filmin konusu göz önünde bulundurularak tanımlamalar yapılmıştır.

Sitede yer alan bir sayfalık bir diğer görsel malzemeden ise filmin foto-roman şeklinde tanıtımı yapıldığı anlaşılmaktadır. (EK 3) Birinci tefrika olarak belirtilen sayı muhtemelen Merak dergisinin ilk sayısına aittir. Tek sayfada film ile ilgili iki fotoğraf ve bazı bilgiler yer almaktadır. Öncelikle filmin yönetmeni ve senaryosunun Hayri Münir Egeli'ye ait olduğu belirtilmiş, fotoğrafları ise Ali Ersan'ın çektiği ifade edilmiştir. Ertesi yıl sinemalarda vizyona girecek olan filmde rol alan isimlerin oyuncularını verilmiştir. Oyuncuların isimleri “bu tarihi romanda rol alanlar” şeklinde verilmiştir. Kaynaklarda film ile ilgili çok az bilgi olmasına rağmen herhangi bir uyarlamadan bahsedilmemiştir. Bu veriye dayanarak filmin dönemin popüler romanlarından birinden uyarlandığı ifade edilebilir. Filmin konusu hakkında da bilgi veren yayın, filmin geçtiği döneme işaret etmektedir. İlk fotoğrafta yazı ile de filmin geçtiği tarih belirtilmiştir: 1514. Bu fotoğrafta, talimlerini bitiren yeniçeriler, Bayraktar Ali Ağa ve Bölük Ağası tarafından teftiş edilmektedir. Kadrajda sadece ikisi vardır. Durumdan oldukça memnundurlar. Yavuz Sultan Selim seferlerine devam etmektedir.

Yeniçerilerin geçişi alttaki ikinci fotoğrafta daha yakın verilmiştir. Omuzlarında tüfekleri ile nizami bir şekilde yürüyen Yeniçeriler görülmektedir. En önde takımının başında Karabulut Hasan yer almaktadır. İlgili fotoğrafın üst kısmında başroldeki Karabulut Hasan hakkında şu bilgi verilir: *“O, daha çocukken asker olmayı istemiş, büyüyünce de bu emeline kavuşabilmişti. Şimdi onun tek arzusu, Yavuz Sultan Selim’in emrinde bir Türk askeri olarak harp edebilmektir. Bu gayeye er geç ulaşacağına emindi... Karabulut Hasan sıkı talim görmüş, iyi bir nişancı, mükemmel kılıç kullanan zeki ve cesur bir Türk evladı idi...”*⁴²

Film, eldeki veriler ışığında Yavuz Sultan Selim'in en hareketli ve yoğun olduğu dönem içerisindeki bir aşk öyküsünü anlatmaktadır. Filmin türü olarak tarihi, macera ve romantik türünde olduğu ifade edilebilir. Her üç türe ait özellikler görülebilmektedir. Konusu ve içeriği itibari ile bir tarihi filmidir. Seferden sefere koşan mücadeleci yapısı ise macera kısmını oluşturmaktadır. Karabulut Hasan'ın Nazmiye ile olan tutkulu aşkı da romantik kısma işaret etmektedir. Seyircinin farklı yönlerden tatmin edilmesi amaçlanmıştır.

⁴² Yavuz Sultan Selim ve Yeniçeri Hasan, <http://www.sinematurk.com/film/7007-yavuz-sultan-selim-ve-yeniceri-hasan/fotograflar/?sayfa=1>, ET: 26.12.2018.

Yavuz Sultan Selim Ağlıyor

Yavuz Sultan Selim ve Yeniçeri Hasan filminden bir yıl sonra yine Yavuz Sultan Selim'in hayatını konu alan Yavuz Sultan Selim Ağlıyor (1952) filmi vizyona girmiştir. Feridun Fazıl Tülbentçi'nin "Yavuz Sultan Selim Ağlıyor" adlı romanından uyarlanan filmin senaryosunu Feridun Fazıl Tülbentçi ve Sami Ayanoğlu yazmış, yönetmenliğini Sami Ayanoğlu yapmıştır. Lale Film tarafından Cemil ve Sabahat Filmer'in yapımcılığında çekilen filmin başrollerinde Heyecan Başaran, Lale Oraloğlu, Altan Karındaş, Berrin Aydan, Neşe Yulaç, Şaziye Moral, Sami Ayanoğlu, Reşit Gürzap ve Sadri Alışık rol almıştır. 35 mm ve siyah beyaz çekilen film, 134 dakikadır. Müziklerini Sadettin Kaynak'ın yaptığı film, gerek Sadettin Kaynak'ın besteleri gerek mehter marşları ve gerekse dans sahnelerindeki müziklerle oldukça renklendirilmiştir. Filmde Necip Erses, İstanbul Film ve Lale Film Stüdyoları çekim mekânı olarak kullanılmış, Atlas Stüdyolarında seslendirmesi yapılmıştır. Film için gazetelere "Senelerdir Eşi Yaratılamayan En Büyük Türk Filmimiz" sloganıyla reklamlar verilmiştir.

Film, 700 yıl, üç kıtada hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu'nun dokuzuncu padişahı olan Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışından ölünceye kadar geçen zaman içindeki olayları anlatmaktadır.

Film, Şehzade Yavuz Selim'in yönetimindeki Trabzon'da başlar. Filmin başında bununla ilgili olarak şu yazı yer alır: "*Osmanlı tahtında İkinci Beyazıt'ın saltanat sürdüğü on altıncı asır başlarında Şehzade Selimin vali bulunduğu Trabzon sancağındayız.*"

Osmanlı siyasi çekişmeler içindedir. Filmde bu konu şu şekilde dile getirilir: Şehzade Korkut ilim ve din adamlarını elde etmeye çalışmakta, Şehzade Ahmed, yeniçerilere avuç avuç altın dağıtmaktadır. Günün birinde memlekette yine kardeş kavgalarından birinin yaşanması muhtemeldir. II. Beyazıt yaşlanmış ve hastadır; veziri azam ve diğer sadrazamların etkisindedir. Bunun dışından Doğu'da İran'da Şahkulu (Şah İsmail) tehlike arz etmektedir. Anadolu'da çeşitli yerlerde isyan vardır ve yeniçeriler huzursuzdur. Devlet yönetimindeki sıkıntılar, kardeşler arası çekişme ve otoritesizlik içinde Yavuz Sultan Selim'in sabrı kalmamıştır. Niyeti payitahtı almaktır.

Bu niyetini şu sözleri ile dile getirir: “*Bir padişah ki lalasına boyun eğer. Bir padişah ki zamanı saltanatında mehter marşları cenk havaları vurmamıştır. O babam dahi olsa bu saltanata layık değildir. Nerede kaldı diyar diyar dolaşan zafernameler, fetihnameler. Dedem Fatih’in kılıcı hala kınında durmaktadır. Ona Yavuz dediği torununun kendisine layık olduğunu ispat edeceğim.*” Bu süreç ile başlayan film Yavuz Sultan Selim’in tahta geçişi, devletin doğusunda, gününce verildiği mücadele ve seferlerini anlatır. Edirne üzerinden Avrupa’ya açılmayı isteyen Yavuz Sultan Selim, sırtında çıkan şirpençe yüzünden vefat eder.

Önce Aşk

Savaşları ve çok çeşitli mücadeleleri işleyen film içinde aşk da büyük yer kaplar. Özellikle Yavuz Sultan Selim ile Rum Sarraf Leonidas’ın kızı Aspasiya’ya olan aşk filmin başından sonuna yer alır. Yine İtalyan Donna ile Yavuz Sultan Selim’in yakınlaşması ve Yavuz’un fedailerinden, akıncı Yakup ile Yorgia’nın (Aspasiya’yı İstanbul’a getiren kaptanın kız kardeşi) aşkı işlenen diğer aşk öyküleridir.

Devlet, yönetimindeki çekişmeler, casusluklar, siyasi ilişkiler, fedakârlıklar ele alınan diğer konulardır. Yavuz’un hem devlet adamlığı hem de özel yaşamı gözler önüne serilir. Devlete olan bağlılığı, mücadelesi, yiğitliği, cesareti ve gözü karalığı anlatılırken, romantik yönü, tutkulu yapısı, aşkı için mücadelesi, sevgisi, merhameti, adaleti de işlenir. Yavuz ulaşılması imkânsız bir padişah gibi değil yaşayan, üç boyutlu bir karakter olarak ifade edilmiştir.

Ancak Yavuz Sultan Selim’in, yıldırım aşkı ile tutulduğu Aspasiya karşısında hükümdarlığından eser kalmayan aciz bir aşığa dönüştüğünü ifade etmek gerekir. Yavuz, bir padişah değil de sıradan bir âşık gibi gösterilmiştir. Aspasiya ile kâh öpüşen kâh sarılan Yavuz Sultan Selim, üç kıtaya hükmeden bir Padişah gibi değildir. Bu durumu Yavuz Sultan Selim’in ilan-ı aşk ettiği sahnede açıkça görürüz:

Yavuz: Yıllarca boş kalan kalbimi ancak sen doldurabilirsin. Tam bir haftadır kafam ve gönlüm senlen meşgul. Tam bir haftadır her yerde seni gördüm seni düşündüm. Seviyorum seni Aspasiya. Fakat o kadar gençsin ki sen bu aşkı anlayamazsın. O günden bu güne kadar hayalin gözümün önünden gitmiyor. Sen hiç sevdin mi?

Aspasiya: *Demek aşk bu.*

Yavuz: *Seviyorum seni Aspasiya. Söyle sen de beni seviyor musun?*

Aspasiya: *Eğer aşk buysa seviyorum efendimiz.*

Yavuz: *Aspasiya*

Sonra Yavuz ile öpüşürler...

Yavuz: *Seni haremdeki kadınların arasına koymak istemem. Sen benim tek sevgilim olarak kalacaksın.*

Aspasiya'yı görünce heyecanlanan, sesi titreyen adeta kendinden geçen bir Yavuz Sultan Selim vardır. Yavuz Sultan Selim, Aspasiya'ya "sevgilim" diye hitap eder. Aspasiya da Yavuz Sultan Selim'e deli gibi âşıktır. Onu hep sabırsızca bekler. Leyla'dır. Ona iltifatlar eder, güzel sözler söyler, hasretinden dem vurur, onsuz solduğunu, ışıksız kaldığını söyler. Halkına ve devletine olan vazifesini kıskanır ama engel olmayı düşünmez. Bu düşüncesini şu sözleri ile dile getirir: "*Hiçbir zaman tamamen benim değil O. Evvela herkesin efendisi, herkesin sultanı herkesin sevgilisi sonrada benim efendim, benim sultanım, benim sevgilim...*" Aspasiya, Yavuz Sultan Selim'e "Efendim, sevgilim" diye hitap eder ve her perşembe verilen görüşme sözünün yerine getirilmesini umutla bekler. Hasta Aspasiya son anlarında Yavuz'u görmek için arkadaşları vasıtasıyla onun geçeceği yerde bir eve taşınır ve dramatik bir şekilde Yavuz'u gördükten sonra vefat eder.

Tahta oturan Yavuz Sultan Selim yıllar sonra Yakup vasıtası ile Aspasiya'yı bulur. Bu sahnede modern aşk oyunu sahnelenir.

Aspasiya: *Yakup Bey sultanımızdan bana bir haber getirmediniz mi?*

Yakup: *"Hayır. Size kendisini getirdim."* der kapıyı açar. Aspasiya koşarak Yavuz Sultan Selim'e sarılır. Gizli bir kaçamak gibi âşıklar buluşur. Sarmaş dolaş şekilde karşılıklı iltifatlar edilir. Yakup ile Yorgia da hasret gidermektedir.

Yavuz Sultan Selim, Devlet işlerinden bulduğu her fırsatta, sefer aralarında soluğu Aspasiya'nın konağında almaktadır. Aspasiya'yı haremine katmadan bir anlamda "yasak bir aşk" yaşamaktadır. Oysaki Yavuz Sultan Selim, Mısır seferi sonrası halife unvanını alacaktır. Bir Müslüman, bir halife, bir padişah olarak çok büyük yükümlülükleri vardır. Bir gayrimüslim kıızı ile bu tür bir kaçamak/yasak ilişki tarihi gerçekliklerle uyuşmamaktadır.

Yine Donna ile yakınlaşması ve ona umut vermesi bir diğer kaçak aşk durumunu ortaya koymaktadır. Her ne kadar Yavuz Sultan Selim tek aşkı olarak hep Aspasiya'yı söylese de haremde çocuklarının annesi kadınları vardır. Ayrıca filmde Aspasiya ile evlendiğine ya da Aspasiya'nın Müslüman olduğuna dair herhangi bir sahne, bir belirti yoktur. Oysaki Müslüman bir erkek, evlilik dışı bu tür bir yakınlaşma gerçekleştiremez ayrıca gayrimüslim bir kadınla evlenmesi dinen mümkün değildir.

Film, kurmaca bir romandan uyarlansa da özellikle bu yönüyle tarihi gerçekleri seyirci zihninde yanlış anlaşılacak şekilde görselleştirmektedir. Aşk ilişkileri bağlamında bakıldığında Yavuz Sultan Selim, romantik bir padişah olarak filmde yer almaktadır. Ancak aşk formu Batılı tarzda, Hollywood kalıpları ile sunulmaktadır. Özgüç, Türk Sineması'nda Sinemacılar Dönemi'nde sık rastlanılan bu durum hakkında şu açıklamayı yapmaktadır: “Gerçekte serüvene dayalı öykülerde ya da tarihsel kişiliklerin seçiminde bir ‘tarih bilinci’nden elbette ki söz edilemez. Tarihsel sorgulamaları da içermeyenler. Kişilere ve konulara yaklaşım biçimlerinde, Hollywood sinemasının popülist dili egemendir.”⁴³

Yavuz Sultan Selim'in ilan-ı aşk ettiği sahnede Aspasiya'ya her perşembe “Beyaz Atlı Süvari”yi beklemesini söyler. Beyaz Atlı Süvari (Prens) imgesi Batıya özgü bir aşk tabiri, kültürel koddur. Beyaz Atlı Prens, Batı masallarında örneğin Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler'de, Külkedisi'nde, Rapunzel'de geçer. Yavuz'a âşık olan Donna (sonra Kamer adını alır) Yavuz'a ilan-ı aşk ettiğinde şöyle bir ifade kullanır: “Sultanım, padişahların erkeğisiniz, erkeklerinde erkeklerin de padişahımız.” Halk diliyle bir kullanım, iltifat söz konusudur.

Film için verilen ilanlarda da aşk olgusuna vurgu yapılır. (EK 4) İlan için filmde farklı fotoğraf kolajlanmıştır. Önde Yavuz Sultan Selim ve Donna hemen arkada Aspasiya ve en arkada dans eden kadınlar yer alır. Yavuz Sultan Selim, âşık olduğu kadınlar arasında gösterilmiştir. Filmdeki savaş, mücadele ve diğer karakterler yerine romantizmi vurgulayan bir içerik seçilmiştir. Filmin lobi kartında da Yavuz Sultan Selim, yine Yavuz Sultan Selim ve Yeniçeri Hasan filminin afişindeki gibi şaha kalkmış atı üstünde eli kılıcı ile yer alır. (EK 5) Ancak bu çizimin altında elinde gülü ile uzanmış Aspasiya, sol altta Yavuz'un kollarından tuttuğu omuzları açık elbisesi ile

⁴³ Agah Özgüç (b), a.g.e., 32.

Aspasiya yer alır. Film için hazırlanan başka bir lobi kartında oturmuş Yavuz sultan Selim'in önünde diz çökmüş Aspasiya Yavuz'un elinden tutmuş şekilde yer almaktadır. Yavuz aşk ile Aspasiya'ya bakmaktadır. (EK 6) Resmin altında film bilgileri yer alır.

Yine filmde sık sık şarkılı türkölü dans sahneleri vardır: Yakup'un düğün sahnesinde, kadınların eğlencelerinde, Şah İsmail'in sarayında. Dansözlerin sahne aldığı oryantalist bakış açısı ile sunulan bu sahnelerde Mısır filmlerinin etkisi görülür. Dans eden kadınların kılık kıyafetleri ve figürleri, bin bir gece masalları havasını vermektedir. Bu sahneler, Türk Sineması'nın Geçiş Dönemi'nde çok sık vizyona giren şarkılı-türkölü ve danslı Mısır filmlerine alışkın sinema seyircisini çekmek için filmlere konmuş sahnelerdir. Dönemin pek çok filmde görülür. Örneğin Yavuz Sultan Selim ve Yeniçeri Hasan filminde de bu tür sahneler vardır. Hatta bu film ile ilgili tanıtımların yapıldığı Merak dergisi 2. sayı kapağında bir dansöz yer alır.

Filmde, savaş sahnelerine de yer verilmiştir. Kılıç şakırtılarına toplanan eşlik ettiği bu zorlu sahneler, kalabalık figüranlar ile koreografik yakın plan dövüş sahneleri ile zenginleştirilmiştir. Yavuz'un bizzat savaştığı, savaş taktiği verdiği sahneler mevcuttur. Savaşta seslenir: *“Kuzularım, aslanlarım, kurtlarım, şahbazlarım...”* Dalgalanan bayraklar, dörtına koşan askerler, usta savaşçılar filmin aksiyon yönünü kuvvetlendirmektedir. Ölüm döşeginde sancağına bakarken dalıp giden Yavuz Sultan Selim, oğlu Süleyman'ın Macar topraklarına sefer düzenlediğini görür ve huzurlu bir şekilde vefat eder. Bu hayalini filmde şöyle dile getirmiştir: *“İşte benim asker evlatlarım. İşte bana Macaristan ovalarını açacak olan kahraman ordularım.”*

Filmdeki dil Osmanlıca ağırlıktadır. Günümüz Türkiye'sinde kullanılmayan pek çok kelime yer almaktadır. Bu bağlamda filmin geçtiği dönemin Osmanlı Türkçesi, yüzeysel de olsa başarılı ile kullanılmıştır.

Filmdeki en büyük hata ise Yavuz'un İstanbul'a girişi, Mısır seferinden dönüşünde ve babasının Saray'a gidişinde Süleymaniye Camii içinden ve Külliyesi'nin yanından geçmeleridir. Osmanlı ordusu Mimar Sinan'ın kabrinin bulunduğu, Darüzziyafe'nin yer aldığı sokaktan geçer. Oysaki Süleymaniye Camii ve Külliyesi daha yapılmamıştır. Süleyman Şehzade olarak filmde yer almaktadır. Mimar Sinan daha ölmemiştir. Dolayısıyla ne Süleymaniye Camii ve külliyesi ne de Mimar Sinan'ın türbesi inşa edilmiştir, o

dönemde bu yapılar yoktur. Mekânlar fark edilmeyecek zannıyla kullanılmışlarsa da yapıların büyüklüğü ve bilinirliği buna izin vermemektedir.

Milliyetçi Duygular Ön Planda

Sinemacılar, milleti daha aktif hale getirmek için tarihi kullanırlar. Amaç milli duyguları ortaya çıkaracak, özlem duyulan efsanevi geçmişi canlandırmaktır. Smith mitler aracılığı ile geçmişe dönerek halkın uyandırılmaya çalışıldığını belirtir: “...bir dizi mit aracılığıyla söz konusu geçmişe dönülür; köken ve soy, özgürlük ve göç, kahraman ve azizleriyle ait bir çağ ve belki de seçilmiş halk mitleri bir kere daha uzun yıkularından uyanır ve/ya da sürgünden dönerler. Beraberce, bu mitik motifler karma bir milliyetçi mitoloji ve kurtuluş/selamet draması biçimlendirilebilir.”⁴⁴ Geçmişlerinde övünülecek bir kahramanlık, bir olay yoksa dahi “icat” edilmelidir, yeniden inşa edilmelidir. Bu yüzden Akkaş’ın milleti millet yapan unsurlar olarak sıraladığı ulusların kuruluş hikâyeleri, destanlar, efsaneler, sinema endüstrisi için önemli malzemelerdir.⁴⁵ Filmde, bu yüzden çekildiği dönemin ruhuna uygun olarak milliyetçi duygulara seslenilir. Yavuz Sultan Selim, sık sık zaferden zafere koşan, zafernameler yazdıran atalarından, dedesi Fatih’ten övgüyle bahseder. Filmde, Yavuz’un Çaldıran seferi öncesi devleti emanet ettiği Şehzade Süleyman’a söylediği sözler bunu açıkça gösterir: “*Mademki Türksün sana savaşmayı hiç kimse öğretmez. Sen onu bilip de doğdun. Hocamız damarlarındaki kan örneğimiz. Atalarımızın ruhunu biz size getirdik. Bu ruhu siz de bu gelecek nesillerin atalarına götüreceksiniz. Öğreneceğin bir şey varsa o da idare-i devlettir.*”

Yavuz Sultan Selim, filmin sonlarına doğru Şehzade Süleyman’a öğüt verirken yine milliyetçi bir üslup kullanır ve duygularını dile getirir: “*Nizam-ı Alem için pederimizi tahttan indirdik. Ve gene devletin bekası için biladerlerimizi fedadan çekinmedik. Kan birliğimiz olan Şah İsmail’i Dulkadir’i tereddüt etmedik. Şimdi de Mısır devletini yok etme azmindeyiz... Ah Süleyman bu dünya ancak bir padişaha yetecek kadardır. İnsanları huzura kavuşturmak için dünyada bir tek bayrak dalgalanmalıdır. Bugün Anadolu’da yaptık...*” Filmin lobi kartlarında da “Tarihe Şan Veren Türk” sloganı yer alır. Lobi kartlarının birinde

⁴⁴ Anthony D. Smith (2001), *a.g.e.*, 109.

⁴⁵ Sema Önal Akkaş, “Vico ve Milliyetçilik”, *Doğu Batı (Milliyetçilik II)*, Yıl: 10, Sayı: 29, (Kasım, Aralık, Ocak 2006-07), 116.

savaş sahnesi tasvir edilmiştir. Ordusu önde elinde kılıcı ile Yavuz Sultan Selim vardır. Arkasında beyaz hilalli kırmızı bayrakları ile Yeniçeriler gelmektedir.

Vedat Bilgin'e göre milliyetçiliğin romantizmini besleyen şeylerden biri tarih diğeri de dindir.⁴⁶ Özellikle milliyetçi ideolojiler, sinema ve tarihin bir araya geldiği tarihi filmlerden sıklıkla yararlanırlar.

*“Milleti övmek ya da anmak arzusundaki milliyetçiler, zanaatların yanı sıra, resim, heykel, mimari, müzik, opera, bale ve sinema gibi sanatsal araç ve ortamların sunduğu dramatik olanakların cezbine kapılırlar. Bu aracı ortamlar eliyle, milletin görüşünü, sesini, bütün somut birliği içinde ve ‘arkeolojik’ andırımı yoluyla, doğrudan ya da hatırlamak suretiyle ‘yeniden inşa’ etme olanağı bulurlar.”*⁴⁷

Yavuz Sultan Selim Aspasiya vefat ettikten sonra içi kan ağlasa da İslam'ı dünyaya hâkim kılmak için mücadelesini sürdürür. Hatta sefer yapmadıkları yıl “Bu mevsim de cenksiz geçti.” diyerek hayıflanır.

Yavuz Sultan Selim (2010)

Yavuz Sultan Selim isimli bir diğer sinema filmi projesi ise 2010 yılında duyurulmuştur. Tolga Karel ve Doğuş'un yer alacağı proje için tanıtıcı bir reklam filmi bile hazırlanmıştır.⁴⁸ Yavuz Sultan Selim'i Karel'in, II. Bayezid'i ise Cüneyt Arkın ve Yeniçeri Hasan'ı Doğuş'un oynayacağı proje için 2.5 milyon dolarlık bütçe ayrılmıştır. Çekimlerinin bir kısmının Mısır'da yapılacağı ifade edilen filmin yönetmenliğini Caner Vardarlı üstlenmiştir. Filmin çekimlerine 2010 yılının Haziran ayında başlanması öngörülmüş ancak bir türlü çekimlere başlanamamış ve proje rafa kaldırılmıştır.

Fragmandan anlaşıldığı kadarıyla ticari bir film olarak planlanan proje, Yavuz Sultan Selim'in popülerliğinden faydalanarak milliyetçi duygulara seslenmeyi amaçlamıştır.

⁴⁶ Vedat Bilgin, “Yeni Bir Medeniyet Tasarımı Olarak Milliyetçilik”, *Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku*, Editör: Huzeyfe Süleyman Arslan, Ankara Binyıl Yayınevi, 2007, 55.

⁴⁷ Anthony D. Smith (2009), s. 147-148.

⁴⁸ İlknur Taş, Oğuz'dan, Yavuz Sultan Selim'e... <http://www.milliyet.com.tr/oguz-dan--yavuz-sultan-selim-e---/cafe/haberdetayarsiv/07.06.2010/1090797/default.htm>, ET: 20.12.2018.

Sonuç

Çok partili hayata geçildiği ve demokrat partinin iktidarda olduğu süreçte, tarih popüler hale gelmiştir, tarihe ilgi artmıştır. Tarihi romanlar, dergiler ve filmler ilgi görmüş ve tüketilmeye başlamıştır. Osmanlı'ya bakış değişmiştir. Osmanlı'yı öteleyen, hor gören ve suçlayan bakış açısı yerine tarih ile barışık onu kabul eden bir anlayış gözlemlenmektedir. Özellikle başarılı dönemler ve tarihi karakterler sinemaya aktarılmaya başlanmıştır. Dönemin ilgi gören roman ve eserleri bu konuda sinemacılara yön vermiştir. Osmanlı tarihi açısından çok önemli isim olan Yavuz Sultan Selim konusu da bu dönemde iki defa sinemaya uyarlanmıştır. Bu iki film dışında Türk Sineması'nda Yavuz Sultan Selim'i konu alan başka film yoktur.

Bu filmlerden Yavuz Sultan Selim ve Yeniçeri Hasan'ın bir kopyası yok iken Yavuz Selim Ağlıyor filmine Lale filmin Youtube hesabından ulaşmak mümkündür. Yavuz Sultan Selim ve Yeniçeri Hasan'ın fotoğraflarından ve Merak dergisindeki bilgilerinden, Yavuz Selim Ağlıyor filminin kendisinden edinilen bilgilere göre her iki filmde dönemin "tarihi avantür filmleri" olarak ifade edilen filmlerindendir. Ticari filmler olarak dönemin seyircisinin tarihe özellikle Osmanlı dönemine olan ilgisinden faydalanma amaçlanmıştır. Sevilen ve önemli bir tarihi karakter olan Yavuz Sultan Selim, sinema için bulunmaz bir fırsat olmuştur. Çarpıcı öyküleri, kahramanlıkları, görselliği ile sinematografiktir. Bu yüzden tarihi konu, savaş, sefer, casusluk konuları ile birleştirilerek maceralı hale getirilmiştir. İlk filmin bir tarihi romandan uyarlanmış olma ihtimali düşünülürse her iki film de kurmaca tarihi romanlara dayandırılmıştır. Hazır metinlerdeki kurmaca eklemeler ve atmosfer filmlere taşınmıştır.

Sinemacılar Dönemi'nde yıldız oyuncuların rol aldığı melodram filmlerini halk çok sevmiştir. Zengin kız fakir oğlan ya da zengin oğlan fakir kız içerikli imkânsız aşklar, çaresiz hastalıklar, yoksulluk, yalnızlık, kimsesizlik içinde acıklı öyküler, beyazperde de sıklıkla yer alır. Dönemin popüler romanlarından uyarlamalar yapılır. Abartılı oyunculuklar kendini tekrar eden hikâyeler İstanbul fonunun içinde sunulur. Dönemin seyircisinin çok sevdiği aşk konusu da melodram filmlerinin ana unsurlarından biridir. Güzel sözler, yıldırım aşkları, bakışmalar, sarılmalar, öpüşmeler filmlerde sıklıkla kullanılır. İlk filmde Karabulut Hasan üzerinden bu sahneler çekilirken,

ikinci filmde Yavuz Sultan Selim ön plana çıkar. Sevgilerin önünde engeller vardır ama onlar yılmadan inatla aşklarının peşlerinden giderler.

Bu romantik havayı destekleyen ve yine seyircinin Mısır filmlerinden aşına olduğu şarkı, türkü, dans ve müzik de filmlere eklenmiştir. Dekolteli, güzel, hoş, bakımlı, cinsellik uyandıran kadın oyuncular, şuh, isterik ve etkileyici bakışları ile bir “meta” olarak konumlandırılır. Özellikle Yavuz Selim Ağlıyor filminde başrol ve yan rollerdeki gayr-i müslim kadınlar Osmanlı erkeklerine âşık olur, kur yaparlar. Dönemin Osmanlı coğrafyasında sık rastlanmayacak öpüşme, sarılma sahneleri mevcuttur. Yine bu bağlamda tiyatro havasından kurtulamamış bir oyunculuk vardır. Sahneler Hollywood’un romantik sahnelerinde kullanılan müziklerle desteklenmiştir.

Bunun yanında oyunculuk ve teknik olarak pek çok hatadan söz etmek mümkündür. Başrol ve yan oyuncular, tarihi filmde döneme çok aykırı dursa da cinsellikten yararlanmak için makyajlı, manikürlü ve rujlu şekilde dekolte kıyafetlerle oynatılmışlardır. Ayrıca geçişlerdeki sıkıntılar, mekân problemleri göze çarpmaktadır. Savaş sahnelerindeki başarısızlıklar, dış sahnelerdeki figüran problemleri filmlerin diğer eksileridir.

Daha yapılmamış Süleymaniye Camii ve Külliyesi’nin film mekânı olarak kullanılması yapım öncesi çalışmanın eksikliğini göstermektedir ya da özensizliği. Nasıl olsa seyirci anlamaz düşüncesi bu kabul edilemez hataya zemin hazırlamıştır.

Yüzeysel tarihi bilgilerin aşk ve müzik ile bir araya getirildiği bu filmler, popüler ticari filmlerdir. Seyircilerin önceki bilgilerinden ve zaaflarından faydalanarak onların duyguların yakalamaya çalışmaktadırlar. Seyircinin beklediği aşk, macera, tutku, gizem, acı, zafer, fedakârlık, ahde vefa, vatan, millet, tarih her şey vardır. Filmler pek çok yönden seyirciyi yakalamaya çalışmaktadır. Bu noktada oldukça başarılı olan filmler, tarihi bir film olarak tarih bilincinin doğru şekilde gelişmesi bağlamında başarılı olamamışlardır. Ancak ticari başarıları bu tür vasat tarihi filmlerin çekilmesinin önünü açmıştır ve 1980’lere kadar dönem dönem azalsa da Osmanlı ve Türk coğrafyasındaki tarihi karakterler ve mücadeleler ile ilgili filmler her dönem çekilmiştir.

KAYNAKÇA

* Filmlerin bilgileri için <http://www.sinematurk.com> ve www.beyazperde.com sitelerinden yararlanılmıştır.

AKAD, Lütfi Ö., *Işıkla Karanlık Arasında*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2016.

AKKAŞ, Sema Önal, “Vico ve Milliyetçilik”, *Doğu Batı (Milliyetçilik II)*, Yıl: 10, Sayı: 29, Kasım, Aralık, Ocak 2006–07, s. 114–127.

AKSÖZ, Ali A., *Türk Sineması ve Milliyetçilik*, (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi), Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

BAGIR, Mehmet “Türk Sinemasında Tarihi Film Olgusu”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Sinema Televizyon Anabilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2016.

BİLGİN, Vedat, “Yeni Bir Medeniyet Tasarımı Olarak Milliyetçilik”, *Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku*, Editör: Hüseyfe Süleyman Arslan, Ankara, Binyıl Yayınevi, 2007.

BULOVALI, Aişe Hümeysra, “Türk Sinemasının Çınarı: Ömer Lütfi Akad”, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/turk-sinemasinin-cinari-omer-lutfi-akad/971145>, ET: 07.02.2019.

CARR, Edward Hallett, *Tarih Nedir?*, Çeviren Misket Gizem Gürtürk, İletişim Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 2002.

COLLINGWOOD, R. G., *Tarih Tasarımı*, Gündoğan Yayınları, Çev. Kurtuluş Dinçer, Ankara, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, 1996.

GÜÇHAN, Gülseren, *Toplumsal Değişme ve Türk Sineması*, İstanbul, İmge Kitabevi, 1993.

İRİ, Murat, *Türk Sineması'nda Ulusal Kimliğin İnşası (1923–1946 Dönemi)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2004.

KARA, Mesut, “Taçsız Kral: Ayhan Işık”, <https://www.evrensel.net/yazi/76637/tacsiz-kral-ayhan-isisik>, ET: 26.12.2018.

KARAÇAYLI, Mehmet Alp, “Manaki Kardeşler: Kitlelerin Sinematografı”, (06.12.2018) <https://www.filmloverss.com/manaki-kardesler-kitlelerin-sinematografli/>, ET: 07.02.2019.

KARAKAYA, Serdar: “Küreselleşme, Kültürel Yayılmacılık ve Ulusal Sinemalar”, *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, Bahar 2004, Sayı: 12.

KAYSERİLİ, Serap, “I. Dünya Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşının Beyaz Perdeye Yansımaları”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2016, Cilt 2, Sayı 1, s. 77-95.

KÖSOĞLU, Nevzat, *Türk Milliyetçiliği ve Osmanlı*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2. Basım, 2009.

KÖSOĞLU, Nevzat, *Küreselleşme ve Millî Hayat*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2002.

MAKAL, Oğuz, *Sinemada Tarihin Görüntüsü*, Kalkedon, İstanbul, 2014.

NİYZAZI, Mehmet, *Millî ve Türk Milliyetçiliği*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2005.

ÖRS, H. Birsen, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasi İdeolojileri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, Mart 2008.

ÖZGÜÇ (b), Ağâh, *Türlerle Türk Sineması (Dönemler/Modalar/Tipler)*, İstanbul, Dünya Kitapları, Ekim 2005.

ÖZGÜÇ, Ağâh, *Ansiklopedik Türk Filmleri Sözlüğü*, Horizon Yayınları, İstanbul.

ÖZÖN, Nijat, *100 Soruda Sinema Sanatı*, Gerçek Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul, t.y.

ÖZÖN, Nijat (b), *Sinema El Kitabı*, Elif Yayınları, İstanbul, 1964.

ÖZYURT, Olkan, “İstanbul'un Fethi Unutulur Mu?”, (25.02.2012), <https://www.sabah.com.tr/cumartesi/2012/02/25/istanbulun-fethi-unutulur-mu>, ET: 07.02.2019.

PÖSTEKİ, Nigar, *1990 Sonrası Türk Sineması (1990–2011)*, Kocaeli, Umuttepe Yayınları, Şubat 2012.

ROGER, Antoine: *Milliyetçilik Kuramları*, Çev: Aziz Ufuk Kılıç, Versus Kitap, İstanbul, Ekim 2008.

SCHLESINGER, Philip, *Medya Devlet ve Ulus (Siyasal Şiddet ve Kolektif Kimlikler)*, Ayrıntı Yayınları, Ağustos 1994.

SCOGNAMILLO, Giovanni: *Türk Sinema Tarihi*, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 3. Baskı: 2010.

SMITH, Anthony D., “Milliyetçilik ve Tarihçiler”, *Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik*, Şehir Yayınları, Der: Mustafa Armağan, Çev: İsmail Türkmen, Ankara, 2001.

SMITH, Anthony D., *Milli Kimlik (National Identity)*, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, İstanbul, 5. Baskı, 2009.

SÖNMEZİŞİK, Büşra; SÖNMEZİŞİK, Kübra, “Plevneyi Kazansaydık Yıkılmazdık (Mehmet Niyazi Röportaj)”, *Yeni Şafak*, 16 Ekim 2011, 6.

TAHİRÜ’L-MEVLEVİ, *Hazret-i Peygamber ve Zamani*, İstanbul, Derin Tarih Kültür Yayınları, Mayıs 2014.

TAŞ, İlknur “Oğuz’dan, Yavuz Sultan Selim’e...” <http://www.milliyet.com.tr/oguz-dan--yavuz-sultan-selim-e---/cafe/haberdetayarsiv/07.06.2010/1090797/default.htm>, ET: 20.12.2018.

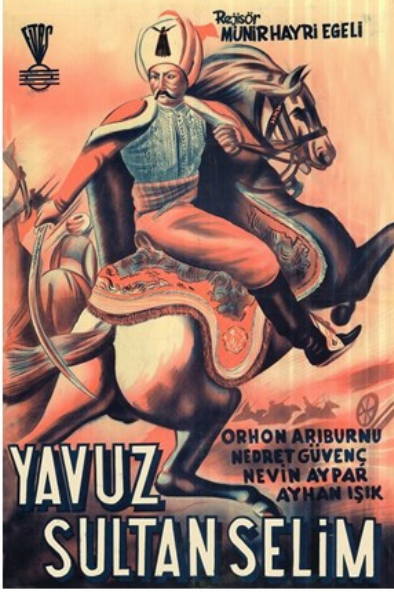
THIESSE, Anne-Marie, “Ulusal Kimlikler Ulusaşırı Bir Paradigma,” *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek*, Haz. Alain Dieckhoff, Christophe Jaffrelot, Çev: Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

“Yavuz Sultan Selim ve Yeniçeri Hasan”, <http://www.sinematürk.com/film/7007-yavuz-sultan-selim-ve-yeniceri-hasan/fotograflar/?sayfa=1>, ET: 26.12.2018.

YEDİDAL, Hande, “Çizgi Romandan Beyaz Perdeye “Yenilmez Türk” İmajının Yıllar İçerisindeki Dönüşümü: Son Osmanlı Yandım Ali ve Kara Murat”, Deniz Bayrakdar, *Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler*, İstanbul, Bağlam Yayınları, Ekim 2009.

YILMAZ, Ertan, “Sinema ve İdeoloji İlişkileri Üzerine, *Sinema, İdeoloji, Politika (Sinemasal Yazılar 1)*, Der: Burak Bakır, Yörükhan Ünal, Şali Saliji, Ankara, Nirengi Sinema, 2008.

EK 1

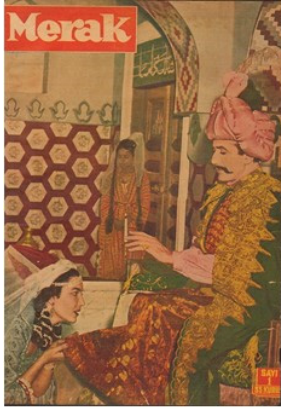

Afiş 1

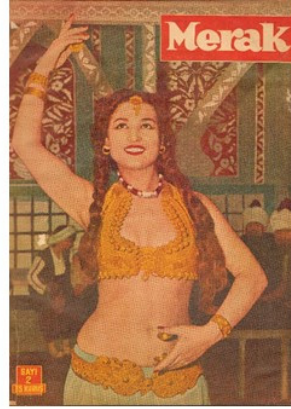

Afiş 2

EK 2

Merak
Dergisi
1. Sayı

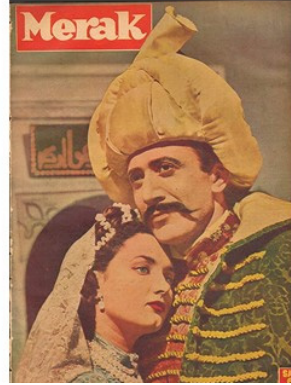
Merak
Dergisi
2. Sayı

Merak
Dergisi
2. Sayı

Merak
Dergisi
5. Sayı

Merak
Dergisi
6. Sayı

Merak
Dergisi
7. Sayı

EK 3

EK 4

EK 5

EK 6

“HISTORICAL FILMS IN THE CONTEXT OF HISTORY AND CINEMA RELATION: SELİM I FILMS”

Abstract

The multi-layered structure of history presents a very suitable infrastructure for cinema. The story that the script seeks, strong conflict and gripping characters are hidden in history. Therefore, cinema often benefit from history. Cinema is very functional as a content and propaganda for both government and ideologies. Since its beginning, cinema has been used to gather the communities, nations and disseminate the thoughts and ideas as an art tool which can meet in the middle.

Turkish cinema has followed a development with history from its first examples. In the Directors Period when Turkish society suffered from modernization pangs “Historical Films” were on the rise. A lot of films were shot in this period when especially “Historical Adventure Films” showed up. These films mainly about Ottoman Period were intensely appreciated by the audience. Selim I was one of the historical characters who was carried into the screen in this period. Selim I was discussed in “Selim I and Janizary Hasan” and “Selim I Cries” films. Apart from these two films, Selim I did not appear in the cinema except for a film attempt which could not be realized.

This study analyses these two films which take Selim I as their subjects in Turkish Cinema. In the films, how Selim I was discussed, which features of him were revealed, and the structures and contents of the films are examined.

Keywords

History, Cinema, Turkish Cinema, Selim I, Love.

TÜRK KÜLTÜRÜ İNCELEMELERİ DERGİSİ'NİN YAYIN İLKELERİ

1. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* tarih ve edebiyat alanında yapılan akademik çalışmaların yayımlandığı ULAKBİM Sosyal Bilimler Veritabanı, Modern Language Association (MLA), Academic Resource Index indeksleri tarafından taranan, Academic Keys veri tabanları tarafından takip edilen Uluslar arası hakemli, Türkiye'nin ilk sosyal ve beşerî bilimler dergisidir.

2. Makaleler daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış, akademik standartlara uygun ve orijinal olmalıdır. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiri, başka bir yerde yayımlanmamışsa makale formuna konularak ve bu durum belirtilmek şartıyla kabul edilir.

3. Derginin dili Türkçe'dir. Ancak ana dili Türkçe olmayan araştırmacıların yaygın doğu ve batı dillerinden biriyle hazırladıkları yazılar ve Türk lehçelerinde yazılmış yazılar da yayımlanabilir. Yayımlanacak her yazının başında Türkçe ve İngilizce özet ve bunların yanı sıra Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler verilir. İngilizce özetin başına İngilizce başlık da konmalıdır. Diğer dillerde yayımlanacak makaleler için o dillerde özet ve anahtar kelime eklenebilir. Özetler 150 ile 200'er kelime arasında, anahtar kelimeler ise en fazla 10 kelime olmalıdır.

4. Dergi, Bahar ve Güz döneminde olmak üzere yılda iki kez yayımlanır. Gerekli hallerde Yayın Kurulunun kararıyla Özel Sayı olarak da yayımlanabilir. Bir yazarın bir sayıda birden fazla yazısı yayımlanamaz.

5. Dergi, hakemli bir yayındır. Gönderilen yazılar önce konu, sunuş tarzı ve teknik bakımdan Yayın Kurulunca incelenir. Yayımlanmaya uygun bulunanlar konunun uzmanı iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarının olumlu olması hâlinde yayımlanır. Raporlardan birinin olumlu diğerinin olumsuz olması hâlinde ise makale üçüncü bir hakeme gönderilir ve onun kararına göre hareket edilir. Hakemler raporlarında bazı hususların düzeltilmesini istemişlerse düzeltmelerin yapılması için makaleler yazara geri gönderilir. Yazar, hakem kararlarına katılmıyor ise sebebini yazılı olarak açıklamalıdır. Yazıların değerlendirilmesi esnasında gizlilik esastır. Hakemlere yazar adı gönderilmez, yazarlara da hakem adı bildirilmez. Raporlar beş yıl süreyle saklı tutulur.

6. Yazılarda Türk Dil Kurumunun imlâ kılavuzuna uyulması tavsiye edilir. Ancak, netice olarak yazılardaki imlâdan yazarlar sorumludur.

7. Yazılar, dergimize www.tkidergisi.com adresinden gönderilmelidir. Yazıda metin okuma varsa, metnin orijinalinin fotokopisi de incelemenin sağlıklı olabilmesi için dosyaya konmalıdır. Aynı durum tercüme için de geçerli olup tercüme metnin orijinali de gönderilmelidir. Zira, tercüme çalışmaları da telif çalışmaları gibi hakem onayına gönderilir.

8. Makalelerin bütününde, (transkripsiyonlu metnin yer aldığı bölümlerin dışında da) -dipnotlar dahil- “DEV-RA” fontu kullanılmalıdır. DEV-RA fontu Yazım ve Yayın İlkeleri bölümünden indirilebilir. Normal metinde 12, dipnotta 9 punto ölçüsü kullanılmalıdır.

9. Yazar adı, başlığın altına yazılmalı; unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi, yazarın ORCID numarası dipnotta (*) işareti ile yazılarak belirtilmelidir. Başlığa konacak dipnotu da (*) işareti ile gösterilmelidir.

10. Kaynak göstermede takip edilecek usuller:

Dergide, klasik dipnot sistemi uygulanmaktadır. Dipnotlar, ilgili kelime veya cümlelerin sonuna rakam konarak sayfa altında verilmektedir.

Kitaplarda: Yazar Adı Soyadı, *Kitap Adı*, Basıldığı yer yıl, sayfa.

Örnek: Amil Çelebioğlu, *Ali Nihad Tarlan*, Ankara 1989, 25.

Birden çok cildi olan eserlerde: Yazar Adı Soyadı, *Kitap Adı*, Basıldığı yer yıl, cilt, sayfa.

Örnek: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşlikatından Kapıkulu Ocakları*, Ankara 1984, II, 154.

Makalelerde: Yazar Adı Soyadı, “Makale Adı”, *Dergi Adı (veya kısaltması)*, cildi / sayısı, Baskı yeri ve yılı, sayfası.

Örnek: M.Orhan Okay, “Duanın Şiiri”, *Türk Dili*, LI/420, Ankara 1986, 504-511.

Yazarsız çalışmalar başlıklarıyla kaynak gösterilirler. Bunun için başlıkta anlamlı kısaltmalar yapılabilir.

Dipnotlarda atıf yapılan eserin ilk geçtiği yerde tam künyesi verilmeli, daha sonraki yerlerde “a.g.e.,” şeklinde; eğer atıf yapılan makale ise “a.g.m.,” olarak kısaltılmalıdır. Yazar adı ve soyadı iptal edilmemelidir.

11. Makale içinde gösterilen başvuru kaynaklarının tümü makalenin sonunda bibliyografya/kaynakçada ilk yazarın soyadına göre alfabetik verilmelidir. Yararlanıldığı halde metinde yer verilmeyen kaynaklar bibliyografyada gösterilmez.

Kaynakçada dipnottan farklı olarak ilk yazarın soyadı başa alınır, yayınevi gösterilmemişse baskı yerinden önce yayınevi gösterilerek yukarıdaki sistem uygulanır.

Çift veya daha çok yazarlı eserlerde ilk yazarın soyadı başa alınarak soyadı, adı yazılır, diğer yazarlarınki adı soyadı sıralamasıyla yazılır.

Herhangi bir internet adresine yapılan göndermelerde bu adresler kaynaklar arasında verilmeli ve mutlaka indirme tarihi belirtilmelidir:

[http://www.turkiyat.gazi.edu.tr/turkiyat\(14.10.2006\)](http://www.turkiyat.gazi.edu.tr/turkiyat(14.10.2006))

12. Yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

13. Yazar, ad ve soyadı ile birlikte akademik unvanını ve görev yaptığı kurum adını tam olarak belirtmelidir. Ayrıca, kendisiyle irtibat kurulabilmesi için sitemize üye olmalıdır.

14. Yayımlanacak makalelerde esasa ilişkin olmayan redaksiyon değişiklikleri ve tashihler, dergi Yayın Kurulu ve Anadili Sorumluları tarafından yapılır.
15. Makale, tercüme veya eleştirisi yayımlananlara 1 adet basılı dergi verilir.
16. Gönderilen makalelerin işlemleri www.tkidergisi.com adresinden takip edilebilir.
17. Basılmayan yazılar iade edilmez.

AUTHOR' S GUIDE

1. *The Journal of Turkish Cultural Studies* is the first international social and humanities journal that publishes academic works in the field of history and literature and is scanned by ULAKBIM Database of Social Sciences, Modern Language Association (MLA), Academic Resource Index and followed by Academic Keys database.

2. Submission of an article is taken to imply that it has not been previously published, they should be appropriate to the academic standards and should be original. Parts of an M.A. or a Ph. D. thesis or their abstracts are not published. A paper presented at a scientific meeting can be published in the form of an article if it is not published anywhere else.

3. The language of the Journal is Turkish. However, the articles written in other widespread languages or in one of the Turkish dialects are also welcomed. All contributions should include an abstract in both Turkish and English, and the keywords both in Turkish and English are also required. The English abstract should have an English title, too. For the articles written in other languages, an abstract and keywords in that language should be added. The abstracts should be in 150 - 200 words, and the keywords should not exceed 10.

4. The Journal is published semiannually in autumn and spring. If required, upon the decision of the Editorial Board, a Special Issue can be published additionally. In every issue only one article of the same author can be published.

5. The Journal is a refereed journal. The articles submitted for publication are firstly evaluated by the Editorial Board in terms of their content, style and methodology. The ones which are chosen to be published are sent to two specialists of the subject for refereeing. If both of the reports of the referees are positive, they are published. If one of the reports is positive and the other one negative, the article is passed to an external referee and according to the decision of this referee the final decision is given. If the referees ask for some changes in their reports, the article is sent back to author for the changes. If the author does not agree with the conditions of the referees, s/he should explain her/his reasons in a written form. Confidentiality is the main point in the evaluation of the articles. For the purposes of blind refereeing, the names of the authors are not sent to the referees, and the authors are not informed with the names of the referees. The reports are kept for five years as confidential. A letter is sent to the referees of the published issue about their refereeing of the relevant issue.

6. The spelling rules in the Spelling Guide of the Turkish Language Association are advised to be followed. However, the writers are responsible for the spelling in their articles.

7. Articles must be sent to our journal at www.tkidergisi.com. If there are transliterations in the articles, the photocopies of the original texts should be enclosed to the file sent so as to provide a reliable evaluation. The same condition is also valid for the

translations, therefore the source texts of the translations should also be submitted since the translations are also evaluated by the referees.

8. In all articles the "DEV-RA" font (including the notes) should be used (except for the sections where the transcriptional text is included). The DEV-RA font can be downloaded from the Writing and Publishing Policies section. In the normal text, 12 point, in the footnote 9 point should be used.

9. The name of the writer should be written under the title of the article; the academic title, the institution and the e-mail address and the ORCID number of the writer should be given as a footnote with an asteriks (*). The footnote(s) related to the titile of the article should also be given with the asteriks.

10. The guidelines for references:

In the journal, classical footnote system is used. Footnotes must be given under the page by putting a number at the end of the relevant word or sentence.

For the books: Name and surname of the author, *Name of the Book*, publication place and year, page.

Example: Örnek: Amil Çelebioğlu, *Ali Nihad Tarlan*, Ankara 1989, 25.

For the works of multi-volumes: Name and surname of the author, *Name of the Book*, publication place and year, volume, page.

Example: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşlikatından Kapıkulu Ocakları*, Ankara 1984, II, 154.

For articles: Name and surname of the author, "Title of the Article", *Name of the Journal*, volume and issue of the journal, publication place and year, page number(s).

Example: Örnek: M.Orhan Okay, "Duanın Şiiri", *Türk Dili*, LI/420, Ankara 1986, 504-511.

Works without authors are cited by their titles. For this, there can be meaningful abbreviations in the title.

11. All referenced works must be given in the bibliography at the end of the article. The works that are not used in the article even though they are being made use of are not shown in the bibliography.

The referenced works must be listed in the same system as in the article. In the case of diversity of resources, encyclopedias, biography sources, articles, archive documents etc. can be classified within itself. For the use of materials from the archives, the names of the registers should be written in *italics* and the classifications of the documents in standard fonts.

References to two-author works, the name and the surname of the first author and the name and the surname of the second author should be written. There should be an "-" between the names of the two authors.

Example: Mehmet Çavuşoğlu - M. Ali Tanyeri, ...

References to multi-author works, after the name and the surname of the first author is given, the names of all the authors should be given in the same order.

For the references to the web addresses, these addresses should be given in the bibliography and the date of the last visit to these addresses should be mentioned. <<http://www.turkiyat.gazi.edu.tr/turkiyat>> (14.10.2006)

12. 11. The authors of the articles are responsible for their works.

13. The writers should mention their academic titles and their institutions exactly, besides their surnames and names. Moreover, they should be a member of the site to contact with them.

14. For the articles to be published, the changes in editing and proofreading which are not related to the content are done by the Editorial Board and editors of the native language.

15. To the writers whose articles, translations or critical reviews are published, 1 published journal is given.

16. The process of the submitted articles can be followed at www.tkidergisi.com

17. The Works which are not published are not returned.